

КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN - TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Bilimsel Yayın Ofisi
Kyrgyz-Turkish Manas University
Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies - MJSS **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi - MSAD**
Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi International, Peer Reviewed Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Yayın Sıklığı	Publication Frequency
Yılda dört kez (Ocak, Nisan, Temmuz, Ekim)	Four times annually in January, April, July, October
Yayın Türü	Publication Type
Yaygın Süreli	Serial, Quarterly
Yayın Dili	Publication Language
Türkçe, İngilizce, Kırgızca ve Rusça	Turkish, English, Kyrgyz and Russian

SAHİBİ OWNERS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi *adına* *on behalf of* Kyrgyz-Turkish Manas University

Rektör / Rector – Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN
Rektör Vekili / Pre Rector – Prof. Dr. Asılbek KULMIRZAYEV

BAŞ EDİTÖR EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YARDIMCI EDİTÖR ASSOCIATE EDITOR

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Kürşad YILMAZ
Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ
Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK
Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA
Assist. Prof. Dr. Cunus GANİEV

ALAN EDİTÖRLERİ**SECTION EDITORS****Dil Çalışmaları***Language Studies*

Dr. Leyla BABATÜRK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Din Bilimleri***Theology*

Assoc. Prof. Dr. Ali YÜKSEK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Edebiyat***Letters*

Prof. Dr. Ozan YILMAZ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Eğitim***Education*

Prof. Dr. Mehmet Arif ÖZERBAŞ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Ekonomi Bilimi, Kamu Ekonomisi***Economics, Public Economics*

Assist. Prof. Dr. Cunus GANIYEV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Felsefe***Philosophy*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Güzel Sanatlar***Fine Arts*

Prof. Dr. Çağatay AKENGİN

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***İşletme, Yönetim ve Organizasyon***Business, Management and Organization*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Kamu Yönetimi***Public Administration*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Medya ve İletişim***Media and Communication*

Doç. Dr. Gökçe YOĞURTÇU

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Muhasebe ve Finansman, Yönetim Bilgi Sistemleri***Accounting and Finance, Management Information Systems*

Assist. Prof. Dr. Seyil NAJİMUDİNOVA

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Pazarlama***Marketing*

Assist. Prof. Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Psikoloji***Psychology*

Assoc. Prof. Dr. Erkan EFİLTİ

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Sosyoloji***Sociology*

Prof. Dr. Ertan ÖZENSEL

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Spor Bilimleri***Sport Sciences*

Assoc. Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Tarih***History*

Assoc. Prof. Dr. Alpaslan AŞIK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Turizm***Tourism*

Assoc. Prof. Dr. Güntekin ŞİMŞEK

*Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan***Uluslararası İlişkiler***International Relations*

Assoc. Prof. Dr. M. Emin ERENDOR

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU - Ankara University / Turkey
Prof. Dr. Abdullah KARAÇAY - Akdeniz University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet BEŞE - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR - Turkish Academy of Sciences / Turkey
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL - Yeditepe University / Turkey
Prof. Dr. Ali ABISHEV - Kazakh Economics University / Kazakhstan
Prof. Dr. Alisher RASULEV - Institute of Economics / Uzbekistan
Prof. Dr. Anıl YILMAZ - Izmir Katip Celebi University / Turkey
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ayşegül Asuman AKDOĞAN - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ercan OKTAY - Karamanoğlu Mehmetbey University / Turkey
Prof. Dr. Cemal SEZER - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Celaleddin SERİNKAN - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Engin YILDIRIM - T.C. Supreme Court / Turkey
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA - University of South Carolina / USA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK - Penn State University / USA
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ - University of Central Florida / USA
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU - Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI - University of Mohaghegh Ardabili / Iran
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY - Kilis Yedi Aralık University / Turkey
Prof. Dr. Hakan TAŞ - Marmara University / Turkey
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR - Erciyes University / Turkey
Prof. Dr. Hasan GÜL - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Hasan VERGİL - İstanbul University / Turkey
Prof. Dr. Joginder SINGH - Centre For Agricultural Reseach / India
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV - Institute of Economics / Tajikistan
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV - M. V. Lomonosov Moscow State University / Russia
Prof. Dr. Kubat TABALDIYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Levent ALTINAY - Oxford Brookes University / UK
Prof. Dr. Mehmet AYDIN - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR - Eastern Mediterranean University / North Cyprus Turkish Republic
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM - Gazi University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN - Fatih Sultan Mehmet University / Turkey
Prof. Dr. Meltem ONAY - Dokuz Eylül University / Turkey
Prof. Dr. Metin BAYRAK - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Murat TAŞDAN - Kafkas University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT - Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL - Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV - Tajikistan Academy Of Sciences / Tajikistan
Prof. Dr. Orazaly SABDEN - Institute of Economics / Kazakhstan
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU - Recep Tayyip Erdoğan University / Turkey
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA - Academy of Labour and Social Relations / Russia
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV - Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Selahattin SARI - Beykent University / Turkey
Prof. Dr. Selçuk EMSEN - Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Shakir ULLAH - Stratford University / USA
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA - Academy of Economic Studies of Moldova / Moldova
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV - Turan University / Kazakhstan

Prof. Dr. Tuncay AYAS - Sakarya University / Turkey
Prof. Dr. Tuncer BÜLBÜL - Trakya University / Turkey
Prof. Dr. Turar KOYCHUEV - National Academy of Sciences / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Elena BONTA - University "Vasile Alecsandri" of Bacau / Romania
Prof. Dr. Yahya ALTINKURT - Muğla Sıtkı Koçman University / Turkey
Prof. Dr. Yücel ÖKSÜZ - Ondokuz Mayıs University / Turkey
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ - Oxford Brookes University / UK
Doç. Dr. Nezahat CEYLAN - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI - Atatürk University / Turkey
Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR - Erzincan Binali Yıldırım University / Turkey
Doç. Dr. Akın BİNGÖL - Kafkas University / Turkey
Dr. Bülent NAMAL - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Dr. Cıldız ÇIMANOVA - Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

REDAKSİYON

REDACTION

Türkçe

Ayşe ADIGÜZEL, Murat ATAR, Özkan ÇELİK

Kırgızca

Venera TURATBEK KIZI, Toyçubay ÜSÖNALIYEVA

İngilizce

Gulnara APSAMATOVA, Aida ASILBEKOVA,
Tolkun MUSAEVA, Aynura AHMADOVA,
Zarina CAYLOBAYEVA.

Rusça

Anara BAYIZBEKOVA

Turkish

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Kyrgyz

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

English

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Russian

Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

TEKNİK DESTEK

TECHNICAL SUPPORT

Kayahan KÜÇÜK, Yusuf GÜNDÜZ

YAZIŞMA ADRESİ

CORRESPONDENCE ADDRESS

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Cengiz Aytmatov Caddesi 56,
720044, Bişkek/Kırgızistan

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Avenue,
720044, Bishkek, Kyrgyzstan

İLETİŞİM

CONTACTS

e-mail: mjssmanas@gmail.com, kursadyilmaz@gmail.com

Tel: +996 (312) 49 27 63 (65, 69, 70, 74, 58)

+996 (312) 54 19 41-47

Fax: +996 (312) 49 27 61, 81-89

WEB SAYFASI

WEB PAGE

<http://journals.manas.edu.kg/mjsr/index.php>

<http://dergipark.gov.tr/mjss>

SAYI HAKEMLERİ
2022
Cilt: 11 Sayı: 2

ISSUE REVIEWERS
2022
Volume: 11, Issue: 2

Abdulaziz ERTAŞ

Arzu ÖZYÜREK

Aslıhan ZİNDEREN

Azamat MAKSÜDÜNOV

Barış ESMER

Binali TUNÇ

Celalettin SERİNKAN

Cemal İNCE

Cenay BABAOĞLU

Cihad İslam YILMAZ

Ebru OĞUZ

Elif ÜLKER DEMİREL

Emel GÜLNAR

Emre KAPLANOĞLU

Erkan YILDIZ

Evren KÜÇÜK

Fatih DAMLIBAĞ

Fatih DEMİR

Fuat SEKMEN

Girayalp KARAKUŞ

Gülbeniz AKDUMAN

Gülin Feryal CAN

Güney Ferhat BATI

Hale KOÇER

Hamit ÖZEN

Hasan KELES

Hüseyin Serdar YALÇINKAYA

Hüsna ÖZVEREN

Mehmet Akif ŞEN

Mehmet BİLGİN

Mehmet Emin ALŞAHİN

Mehmet ÖNAL

Mehmet SONGUR

Mehmet ŞİMŞEK

Mehmet TEMURLenk

Murat BARTAN

Murat KIZANLIKLI

Mustafa ÖKSÜZ

Onur ÜLKER

Ömer Selçuk EMSEN

Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT

Saadet TEKİN

Seden DOĞAN

Sema ULUTÜRK AKMAN

Semiha AYTEMİZ

Serkan GÜNDOĞDU

Seval AKSOY KÜRÜ

Seyil NAJIMUDINOVA

Süleyman Barbaros YALÇIN

Tezcan ABASIZ

Tuncer ÖZDİL

Uğur Yasin ASAL

Ulviyye AYDIN

Uysal YENİPİNAR

Vefalı ENSER

Yahya ALTINKURT

Yahya ÇIKILI

Yusuf ÖCEL

Yücel KAYABAŞI

Zamira ÖSKÖNBAYEVA

Zeliha TRAŞ

Zeynep KARAL ÖNDER

ULAKBİM TR Dizin

The European Reference Index for the
Humanities and the Social Sciences
(ERIH PLUS)

Türk Eğitim Endeksi

Araştırmax Bilimsel Yayın İndeksi
Open Academic
Journals Index

Open Academic Journals Index

Academic Resource Index

Scientific Indexing Services (SIS)

Central & Eastern European Academic Source
Database

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atıf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

Academia Edu

Cabell's Directories

Directory of Research Journals Indexing

İdeal Online

Cosmos IF

Russian Science Citation Index

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

ISAM.

TURKIYE DIYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

MANAS Journal of Social Studies

e-ISSN / ISSN: 1694-7215
<http://journals.manas.edu.kg>

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

2022

11

2

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi / Research Article

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Aslı KARTOL ve Sefa BULUT	Akran Zorbalığına Müdahalede Okul Psikolojik Danışmanlarının Yaratıcı Drama Tutumlarının İncelenmesi: TÜBİTAK 4005 Projesi Örneği <i>Investigation of School Psychological Counselors' Creative Drama Attitudes in the Intervention of Peer Bullying: The Case of TÜBİTAK 4005 Project</i>	470 – 482
Beste AYDIN ve Emine AHMETOğLU	Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Bilişsel İşlevleri Uygulama Performanslarının Sosyoekonomik Düzeye Göre İncelenmesi <i>Investigation of the Cognitive Functions Application Performances of Preschool Children According to Socioeconomic Level</i>	483 – 497
Filiz ASLAN ÇETİN, Seyhan ÖZTÜRK ve Osman Nuri AKARSU	Pandemi Sürecinde Öğrencilerin “Uzaktan Eğitim” ve “Uzaktan Muhasebe Eğitimi”ne Yönelik Bakış Açıları <i>Perspectives of Students on "Distance Education" and "Distance Accounting Education" in The Pandemic Period</i>	498 – 510
Hande GÜNGÖR, Hande MUTLU-ÖZTÜRK ve Hülya GÜLAY OGELMAN	Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği Lisans Öğrencilerinin “Kültürel Miras” Kavramına İlişkin Algılarına Yönelik Metafor Analizi <i>Metaphor Analysis of Preschool Education Undergraduate Students' Perceptions on the Concept of "Cultural Heritage"</i>	511 – 521
Özlem DÜNDAR ve Tuncer BÜLBÜL	Üniversite Öğrencilerinin Örgütsel İmaj Algıları, Okula Yabancılaşma Düzeyleri ve Okul Terki Eğilimleri Arasındaki İlişki <i>Relations between University Students' Perceptions of Organizational Image, Levels of Alienation and Tendency to Drop- Out</i>	522 – 541
Selen ÖZAKAR-AKÇA, Zehra AYDIN, Tuğçe GÖVER ve Semra SÖNGÜT	Engelliler Konusunda Ergenlere Verilen Eğitimin Engellilere Yönelik Tutumlarına Etkisi <i>The Effect of Disabled Training on Attitudes toward People with Disabilities of Adolescent</i>	542 – 554
Tuncay TÜRK BEN	Öz Dzenleme Stratejisi Gelişimi Öğretiminin Ortaokul Öğrencilerinin Üstbilişsel Yazma Farkındalıklarına Etkisi <i>The Effect of Self-Regulation Strategy Development Instruction on Secondary School Students' Awareness of Metacognitive Writing</i>	555 – 571

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Adem TÜRKMEN, İkram Yusuf YARBAŞI ve Ömer Selçuk EMSEN	Mekânsal Panel Veri Analizleri Vasıtasıyla, Enerji Tüketiminde Yakınsamanın İl Düzeyinde Tespiti: Türkiye Örneği <i>Determination of Convergence in Energy Consumption at the Provincial Level by Spatial Panel Data Analysis: The Case of Turkey</i>	572 – 587
Hakan BAKKAL	Türkiye’de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği: 1982-2016 Dönemi <i>The Sustainability of Budget Deficit in Turkey: 1982-2016 Period</i>	588 – 599
Meltem KESKİN ve Ahmet YÜCEL	BIST 100 Endeksi İle Altın Fiyatları İlişkinin Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Belirlenmesi (1988-2020) <i>Prices by Artificial Neural Networks (1988-2020)</i>	600 – 611
Selçuk KENDİRLİ ve Sevim ERGENOĞLU	Borsa İstanbul Banka Endeksi’nde (BİST Banka) Yer Alan Bankaların Performanslarının TOPSİS Yöntemi İle Analizi <i>Analysis of the Performances of the Banks Including in the Istanbul Stock Exchange Bank Index (BIST Bank) With the TOPSIS Method</i>	612 – 619
Derviş BOZTOSUN, Özge ÜSTÜN ve Mehmet Veysi KAYA	Kayseri İl Sağlık Müdürlüğü Çalışanlarının Kişilik Tipleri ile Finansal Tutumları Arasındaki İlişki <i>Relationship between Personality Types and Financial Attitudes of Kayseri Provincial Health Directorate Employees</i>	620 – 630
Gülşah ŞİŞMAN ve Nazmiye Ülkü PEKKAN	Öz-Yeterlilik ve Girişimcilik Niyeti Arasındaki İlişkiyi Cinsiyet Bağlamında Açıklamak Mümkün mü? <i>Is It Possible to Explain The Relationship Between Self-Efficacy and Entrepreneurship Intention in The Context of Gender?</i>	631 – 641
Muhammed Batur ŞEKER ve Hande ÖZGEN	Beş Faktör ve Proaktif Kişilik Özelliklerinin İş Becerikliliği Üzerindeki Etkileri <i>Effects of Big Five and Proactive Personality Traits on Job Crafting</i>	642 – 656
Recep YÜCEL ve Gülşen YURDAKUL	Kadın Akademisyenlerde Mobbing Algısının Akademik Yabancılaşma İle İlişkisi: Kamu Kurumlarında Bir Araştırma <i>The Relationship between Mobbing Perception and Academic Alienation in Women Academicians: A Research in Public Institutions</i>	657 – 671
Yaşar KÖSE	Hava Yolu Sektöründe Varlık Değerlemesi: Hava Aracı Değerlemesi Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi <i>Asset Valuation in the Airline Sector: A Case Study on Aircraft Valuation</i>	672 – 682
Mustafa TEKDERE ve Tuncay POLAT	Kadına Şiddetle Mücadelede Kadın Konukevi Hizmeti ve Belediyeler <i>Women's Guesthouse Service and Municipalities in Struggling with Violence against Women</i>	683 – 701
Mustafa KARACA, Şükrü MACUN ve Caner ÇAKI	Franco İspanya’sında Afişler Üzerinden Falanjizm Propagandası <i>The Falangism Propaganda Through Banners in Franco’s Spain</i>	702 – 715
İbrahim İNCİ ve Salhadin GÖK	Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Manisa’da Sanayi ve Zanaatlara Dayalı Üretim <i>Production Based on Industry and Crafts in Manisa in the Last Periods of the Ottoman Empire</i>	716 – 726

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
Tekin İDEM	Cumhuriyet Döneminde Kadın Mahkûmlara Verilen İdam Cezaları <i>Death Sentences Given to Female Prisoners During the Republican Era</i>	727 – 743
Ayşe ARSLAN ve Güntekin ŞİMŞEK	Unutulmaz Turizm Deneyimlerinin Sosyal Medya Paylaşım Davranışı ve Genel Memnuniyet Aracılığıyla Davranışsal Niyetlere Etkisi <i>The Effect of Memorable Tourism Experiences on Behavioral Intentions through Social Media Sharing Behavior and Overall Satisfaction</i>	744 – 762
Emre VAROL ve Yılmaz SEÇİM	Gastronomi ve Mutfak Sanatları Uygulama Mutfağının Tasarım ve Tetkiki: İstanbul Örneği <i>Examining the Design and Content of Gastronomy and Culinary Arts Practice Kitchen: The Case of Istanbul</i>	763 – 782
Muhammet Enes AKPINAR ve Tuncer ÖZDİL	Hotel Selection with Safe Tourism Certificates in Covid-19 Pandemic Using SWARA and Fuzzy COPRAS Methods <i>SWARA ve Bulanık COPRAS Yöntemlerini Kullanarak COVID-19 Pandemisinde Güvenli Turizm Sertifikasına Sahip Otel Seçimi</i>	783 – 797
Nazlı ESER ve Bayram KANCA	Google Trendler Verileri ile Ekoturizm Kavramının İncelenmesi <i>Analysis of The Concept of Ecotourism with Google Trends Data</i>	798 – 814
Osman GÜLDEMİR , Gökhan ŞALLI, Emrah YILDIZ, Onur TUGAY ve Seher ÇELİK YEŞİL	Seçili Osmanlı Yemeklerinin Maliyeti ve Besin Değeri <i>Cost and Nutritional Value of Selected Ottoman Dishes</i>	815 – 835
Şükran KARACA ve İbrahim YEMEZ	Turist Gerçek Davranışında Sosyal Medyanın Rolünün İncelenmesi <i>Examining the Role of Social Media in Tourist Actual Behavior</i>	836 – 847
Arzu AL, Hayri KAYA ve Lamia HARROUCHE	Güncel Sorunlar Çerçevesinde Akdeniz Politikaları: Cezayir-Türkiye İlişkileri <i>Mediterranean Policies within the Framework of Current Issues: Algeria-Turkey Relations</i>	848 – 860
Ekrem Yaşar AKÇAY ve Halil Emre DENİŞ	Turkey-European Union (EU) Relations after the July 15 Coup Attempt within the Framework of the Random Walk Model <i>Sarhoş Yürüyüşü Modeli Çerçevesinde 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türkiye-Avrupa Birliği (AB) İlişkileri</i>	861 – 869
Derleme Makalesi / Review Paper		
Kübra ÇAĞLAR-HEKİMOĞLU ve Süleyman ERKAN	Avrupa Bütünleşmesinde Birleşik Krallık: Brexit Referandumu ve Ayrılma Süreci <i>The United Kingdom in European Integration: The Brexit Referendum and Leaving Process</i>	870 – 883
Ogu Sunumu / Case Report		
Özlem GÖZÜN-KAHRAMAN ve Zeynep Sena DİRDİYOK	Çocukların Korkularına Yönelik Ebeveyn Destekli Davranışsal Müdahaleler: “Gece Korkusuna Yönelik Bir Olgu Çalışması” <i>Parent-Assisted Behavioral Interventions for Children's Fears: "A Case Study for Night Fear"</i>	884 – 895

Akran Zorbalığına Müdahalede Okul Psikolojik Danışmanlarının Yaratıcı Drama Tutumlarının İncelenmesi: TÜBİTAK 4005 Projesi Örneği

Aslı KARTOL¹ ve Sefa BULUT²

Öz

Bu çalışma ile TÜBİTAK 4005 Bilim ve Toplum Yenilikçi Eğitim Uygulamaları tarafından desteklenen 119B118 numaralı "İçindeki Sen Zorbalığı Yen" adlı projenin, okul psikolojik danışmanları üzerinde akran zorbalığına müdahalede yaratıcı drama, psikodrama ve sanat terapisi uygulamalarını içeren eğitim programının yaratıcı drama tutumuna etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunu Türkiye'nin 21 farklı ilinden Milli Eğitime bağlı okullarda görev yapmakta olan 30 okul psikolojik danışmanı oluşturmuştur. Proje akran zorbalığına müdahalede teorik ve uygulamalı etkinlikler ile tek eğitim dönemi olarak 07-11 Ekim 2020 tarihleri arasında yürütülmüştür. Projede katılımcılardan veri toplamak amacı ile Okvuran (2000) tarafından geliştirilen "Yaratıcı Drama Tutum Ölçeği" ile kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşan "Görüşme Formu" kullanılmıştır. Proje çalışmasında uygulanan tutum ölçeğinden elde edilen öntest-sontest sonuçlarına göre, projeye katılan okul psikolojik danışmanlarının yaratıcı drama tutumları proje sonrasında anlamlı bir şekilde artış göstermiştir. Görüşme formundan elde edilen bilgilere göre ise katılımcıların büyük çoğunluğunun daha önce yaratıcı drama ile ilgili bir eğitim almadıkları ve projede aldıkları eğitim sonrasında öğrenmiş oldukları yöntem, teknik ve uygulamaları okullarında karşılaşacakları akran zorbalığı problemlerinde etkin olarak kullanacakları bilgisi elde edilmiştir. Verilen cevaplar nicel bulguyu desteklemiştir.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, Zorbalık, Siber Zorbalık, Drama, Yaratıcı Drama

Investigation of School Psychological Counselors' Creative Drama Attitudes in the Intervention of Peer Bullying: The Case of TÜBİTAK 4005 Project

Abstract

This study was aimed to determine the effect of the educational program, which includes creative drama, psychodrama and art therapy practices, on the intervention of peer bullying on school psychological counselors, with the project numbered 119B118, "You are the bully inside you" supported by TÜBİTAK 4005 Science and Society Innovative Education Applications. The study group consisted of 30 schools from 21 provinces of Turkey and the National Education affiliated school counselors were appointed. The project was carried out between 07-11 October 2020 as the only training period with theoretical and practical activities in the intervention of peer bullying. In the project, the "Creative Drama Attitude Scale" developed by Okvuran (2000) and the "Interview Form" consisting of closed and open-ended questions were used to collect data from the participants. According to the pre-test and post-test results obtained from the attitude scale applied in the project study, the creative drama attitudes of the school psychological counselors who participated in the project increased significantly after the project. According to the information obtained from the interview form, it was learned that the majority of the participants had not received any training on creative drama before and that they would use the methods, techniques and practices they learned after the training they received in the project effectively in the peer bullying problems they will encounter in their schools. The answers given supported the quantitative findings.

Key Words: Peer Bullying, Bullying, Cyberbullying, Drama, Creative Drama

Atıf İçin / Please Cite As:

Kartol, A. ve Bulut, S. (2022). Akran zorbalığına müdahalede okul psikolojik danışmanlarının yaratıcı drama tutumlarının incelenmesi: TÜBİTAK 4005 projesi örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 470-482.

Geliş Tarihi / Received Date: 07.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.01.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Gaziantep Üniversitesi Nizip Eğitim Fakültesi, aslikartol@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-8127-0560

² Prof. Dr. - İbn Haldun Üniversitesi Eğitim Fakültesi, sefa.bulut@ihu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-2622-4390

Giriş

Okul yılları öğrencilerin akademik başarılarının yanısıra kişilik gelişimleri içinde oldukça önemli olan yıllardır. Bu yıllarda öğrencilerin kişisel, sosyal veya akademik anlamdaki gelişimini olumsuz etkileyebilecek birçok faktör vardır. Bu durumlardan birisi okullarda sıkça karşılaşılan zorbalık vakalarıdır. Akran zorbalığı aslında birçok öğrencinin okullarda yaygın olarak maruz kaldığı (Olweus, 1991, s. 411; West ve Solmon, 2000, s. 74), özellikle birbirini tanıyan kişilerin incitmekten öteye giderek süreklilik arz eden bir saldırganlık tutumu göstermesidir denebilir (Farrington, 1993, s. 384). Zorbalık davranışı kasıtlı olarak yapılmakla birlikte, eyleme maruz kalan kişiyi örseleyen, kişiyi strese sokan, tekrar eden, güç dengesizliğinin var olduğu durumlarda ortaya çıkan saldırgan davranışlar bütünüdür. Özellikle son dönemlerde yaşanan şiddet olaylarının temelinde zorbalığa uğramış olan kişilerin öç alma ile ilgili motivasyonları olduğu yönünde görüşlerinin varlığı belirtilmektedir. Zorbalığa öğrenciler açısından bakıldığında ise bu durumun özellikle mağdur açısından bir travma niteliğinde olduğu, etkilerinin okul yılları sınırını aşarak yaşam boyu sürdüğü, dolaylı olarak toplum ruh sağlığını da olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Lereya, Copeland, Costello ve Wolke, 2015, s. 524).

Akran zorbalığı arada bir kışkırtma unsuru olmadan aralarında fiziksel ya da psikolojik açıdan güç dengesizliği olan kişilerden, güçlü olanların karşı tarafa bilerek ve isteyerek, kasıtlı, niyetli ve sistemli bir biçimde belli zaman aralıkları ile uygulanan; zorbalığa maruz kalan kişiye korku, endişe veya zarar vermeyi amaç edinen fiziksel, sözel, psikolojik saldırıyı içermektedir (Akgün, 2005, s. 1; Klomek, Marrocco, Kleinman, Schonfeld ve Gould, 2007, s. 40; Baldry, Farrington, Sorrentino ve Blaya, 2018, s. 4; Hughes, 2005). Zorbaca olan tutum ve davranışlar sözlü, ilişkisel ya da fiziksel olabilmektedir. Sözel zorbalık; alay etmek, ad yakıştırmak, karşıdakinin gururunu incitmek, iğnelemek, küçük düşürmek, hakaret ve tehdit etmeyi içerirken; fiziksel zorbalık; yumruklamak, vurmak, itmek, tekmelemek, çelme takmak, tükürmek gibi davranışları; ilişkisel zorbalık ise kişiyi dışlamak, görmezden gelmek, yok saymak, , uygunsuz hareketler yapmak, yabancılaştırmak, dedikodu yapmak, düşmanca tavırlar sergilemek, kişisel eşyalarını saklamak veya bunlara zarar vermeyi kapsamayan tutum ve davranışları kapsamaktadır (Hughes, 2005). Zorbalığın etkisi altında olan birey kendisini aşağılanmış, tehdit altında kalmış ve zarar görmüş hissedebilmekte ve bunların sonucu olarak özgüveninde azalma yaşayıp yoğun bir stres altına girebilmektedir (Ando, Asakura ve Simons-Morton, 2005, s. 270).

UNICEF tarafından açıklanmış olan rapor incelendiğinde tüm dünyada 13-15 yaşlarındaki öğrencilerin yarısı (yaklaşık 150 milyon öğrenci) hem okulda ve hem de okul çevresinde akran şiddetine maruz kaldığı saptanmıştır (UNICEF, 2018). Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin ilgi ve odaklarını derslerinden ziyade zorbalıkla nasıl mücadele edecekleri ve zorba kişilerle nasıl başa çıkabileceklerine çevirdiğinden okul ve ders başarıları düşmektedir (Çankır, 2006, s. 12; Whitted ve Dupper, 2005, s. 169). Bu konuda Furniss (2000, s. 9) öğrencilerin zorbalığa maruz kalmamak için okula devamsızlıklarının arttığını belirtmiştir. Zorba davranışlar hem zorbayı hem de kurbanı olumsuz etkilemektedir (Çankaya, 2011, s. 83). Akran zorbalığı sadece okul ortamında değil, okul dışında günlük yaşamdaki sosyal ortamlarda da sözel ve fiziksel olarak kendini göstermektedir (Kantar ve Uysal, 2019, s. 1142). Olweus (1997, s. 495) ilköğretimden liseye kadar olan süreçteki öğrencilerin %9'unun zorbalık kurbanı olduğu ve %6-7'sinin ise başkalarına zorbalık yaptığını ortaya koymuştur.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD, 2017, s. 47-48) PISA 2015 öğrencilerin iyi oluş raporuna göre:

- Türkiye'de ortalama 15 yaş civarında olan öğrencilerin %18.6'sı birden fazla zorbalığın herhangi bir türüne maruz kalmaktadır.
- Zorbalık, çocukların ve gençlerin akademik başarılarını da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Zorbalığın daha fazla yaşandığı okullarda 2015 yılında yapılan PISA sınavında fen bilimleri ortalamasında 47 puanlık bir düşüşün olduğu gözlemlenmiştir.
- Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin yaşam doyum düzeyleri de olumsuz etkilenmektedir. Zorbalığa uğramış olanların özellikle Güney Kore, Türkiye ve İngiltere'nin diğer ülkelere kıyasla daha mutsuz oldukları ortaya konmuştur.
- Zorbalığa sık uğrayan öğrencilerin okula devamsızlık yapma olasılıkları 3-4 kat daha fazladır.
- Zorbalığın fazla görüldüğü okullarda öğrenci ve öğretmen ilişkileri zayıflamakla birlikte, okul iklimi de bu durumdan oldukça olumsuz etkilenmektedir.

Zorba ve mağdur kişilerin sahip oldukları özelliklerin değerlendirilmesi ile birlikte, zorba olan kişilerin genellikle daha muhalif, daha saldırgan ve yaşlılarına karşı daha fazla düşmanca tavırlar sergiledikleri görülmüştür. Tüm bunların yanı sıra akademik hayatlarında da güçlüklerle karşı karşıya kaldıkları ve öğretmenlerine veya ebeveynlerine karşı gelme davranışları gösterdikleri birden fazla raporlanmıştır. Mağdurlar ise kendi akranları arasında daha donuk, içe kapanık, endişeli ve öz saygıları düşük olmalarının yanı sıra, mağduriyetleri boyunca okula uyum problemleri ile okuldan kaçma ve kaçınma davranışlarının giderek arttığı bir görüntü sergilemektedirler (Leff, 2007, s. 407). Okullarda zorbalığa maruz kalmış olan öğrencilerde, kısa dönem içerisinde önemli derecede fiziksel ve duygusal örselenme oluşması ile okula devam etmeme, kurallara uymama, sosyal ilişkilerinde azalma davranışı, depresyon ve intihara eğilim gibi sorunların baş gösterdiği görülmüştür. Uzun vadede ise bu öğrencilerin kişilik yapısı üzerinde oldukça olumsuz etkilerin olduğu (akran ilişkilerinde zayıflama, benlik saygılarında düşüş ve depresyon düzeyinde artış vb.) saptanmıştır (Ando vd., 2005, s. 269; Skybo, 2005, s. 264). Zorbalık sorunu tüm dünyada yaşanan ve ele alınan bir problem olmakla birlikte, 1970'li yıllardan günümüze kadar farklı kültür ve ülkelerde incelenmiş olan bir konudur. Yapılan çalışmalarda zorbalık oranlarının ülkeler bazında farklılaştığı görülmüştür. Genel anlamda zorbalık yaygınlık oranının %9 (Nansel, Craig, Overpeck, Saluja ve Ruan, 2004, s. 730) ile %70 (Berger, 2007, s. 108) arasında değiştiği görülmektedir. Ülkemizde akran zorbalığı ile ilgili olan araştırma sonuçları incelendiğinde, benzer oranlara sahip çalışmaların olduğu görülmüştür. Pekel-Uludağlı ve Uçanok (2005, s. 83) araştırma grubunun yaklaşık yarısının son bir yıl içinde en az bir kez fiziksel kavgada yer aldığını ve çalışmada yer alan öğrencilerin %9,3'ünün mağdur, %7,6'sının zorba ve %6,4'ünün zorba ya da mağdur olduğunu; Pişkin (2006, s. 19) okula gitmekte olan her üç öğrenciden birinin zorbalığa maruz kaldığını; Kapıcı (2004, s. 1) ise ilköğretim 4. ve 5. Kademeye devam eden öğrencilerin %40'ının en azından bir kez fiziksel, duygusal, sözlü ya da cinsel zorbalığa maruz kaldığını ortaya koymuşlardır.

Yaratıcı drama ile ilgili tanımlara genel olarak bakıldığında temelinde oyun, merak, katılım ve özgünlük barındıran, yaratıcılığı geliştiren ve yaşantıya dayanan durumların bir lider tarafından grup içi etkileşim içerisinde rol oynama ve canlandırma gibi teknikler kullanılarak oluşturulduğu ve oyunlaştırıldığı drama etkinlikleri olarak betimlenmektedir (Aksarı, 2005, s. 32). Yaratıcı drama; bireysel ve grupta geçirilen yaşantıların oluşturulduğu süreçler bütünü, teorik ve uygulamalı atölye çalışmalarıyla sürdürülen grup etkinliği, dramatik öğelerin kullanılarak oluşturulan eylem ve çatışmalar üzerinde kurgulanan rol oynamalardır (Üstündağ, 2009, s. 95). Oğuzkan'a (1986) göre çocukların çeşitli rollere bürünerek farklı kimlikler edindikleri, duygu ve düşüncelerini ifade edebildikleri bir anlatım şekli olarak tanımlanmaktadır. Yaratıcı drama, dramanın çocukların yaratıcılıklarının, sanatsal yönlerinin geliştirilmesi ve kendilerini daha iyi tanımları için uygulanan yöntemlerden biridir. Dramada var olan etkinlik canlandıran kişiler tarafından sanki geçmiş gibi sahnelenir. Ortada yazılı bir metin bulunmamakla birlikte, sahnelenen drama oyununda doğru yanlış aranmamaktadır. Süreç akışkan ve olabildiğince doğaldır. Lider katılımcılara rehberlik ederek onların yaşamış oldukları ya da hayali olarak tasarladıkları durumları dramatize etmelerine yardımcı olur (Adıgüzel, 2010). Yaratıcı dramada öğrenciler öğrenme ve öğretme sürecine aktif bir şekilde katılarak hem araştırma hem de öğrenmeye yönelik istek ve motivasyonlarını artırır (Güneysu, 2006, s. 130; Ulubey ve Toraman, 2015, s. 196). Oyun ve drama öğretmenin elinde güçlü bir kaynaktır. Çocuğun drama sayesinde araştırma, keşfetme, gözlem yapma gibi becerileri gelişir. Drama yoluyla öğrenilmesi planlana her konu daha fazla somutlaşacağından, çocuklar konuları çok daha rahat öğrenebilmektedirler. Oyun sırasında çocukları gözlemleyen öğretmen, onların duygusal yapıları ve gereksinimleri konusunda önemli ipuçları elde eder. Bu yolla bazı duygusal sorunlarını daha kolay çözebilmektedir. Drama özgüven ve empati duygusunu geliştirir. Problem çözme yeteneği gelişir ve sosyal farkındalığı artar. Yaratıcı drama çocuklarda grupta hareket etme becerisini geliştirir (Kocayörük, 2004). Yaratıcı dramayı kullanan çocuklar söylediklerinde, hareketlerinde ve yaptıklarında daha fazla kontrol sahibi olmaktadır (Rooyackers, 2009, s. 17).

Akran zorbalığına maruz kalmış olan öğrenciler üzerinde farklı müdahale programları uygulanmaktadır. Okullarda bireyle psikolojik danışma, grupta psikolojik danışma, grup rehberliği bu çözüm yollarından birkaçıdır. Yapılan çalışmalara bakıldığında; Arslan ve Akın (2016, s. 72) çözüm odaklı kısa süreli grupta psikolojik danışma uygulamasının akran zorbalığı üzerine etkisini ortaya koymuştur. Günay ve Can (2018, s. 284) zorbalıkla baş etmede akran destek programını uyguladıkları çalışmalarında bu programın zorbalıkla baş etme becerilerinde etkili olduğunu bulmuşlardır. Şahin ve Akbaba (2010, s. 331) ilköğretim öğrencileri üzerine yapmış oldukları çalışmalarında empati eğitiminin zorba davranışları azaltmadaki etkisini incelemiş ve bu programın zorba davranışlarını azaltmada etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Çankaya (2011, s. 83) ilköğretim 8. Sınıf düzeyindeki öğrenciler üzerinde yapmış olduğu

çalışmasında öğrencilerin en çok karşı karşıya kaldıkları zorba davranışların sözel ve fiziksel zorbalık olduğunu ortaya koymuştur. Eğitimde drama yöntemi ise, daha etkili bir eğitim biçimine yol açacak şekilde hem duyguları hem de duyguları içeren benzersiz ve yeri doldurulamaz bir eğitim deneyimi sunar. Bunun çocuklara güvenli bir dramatik çerçeve içerisinde sundukları davranış modelleri ve eylemler yoluyla öğrenme şansı verdiğini belirtmektedir (O'Toole, 2002, s. 49). Mavroudis ve Bournelli (2016, s. 1) dramının eğitim ortamında zorbalığa müdahalede oldukça etkili olduğunu belirtmiştir. Dünyada 1930-1940'lı yıllarda, ülkemizde ise 1968 yılından itibaren dramının okul müfredatlarında yer almaya başladığı görülmüştür (Çalışkan ve Karadağ, 2014). Yaratıcı dramının zorbalık üzerinde olumlu etkisinin olduğunu gösteren birçok çalışma mevcuttur (Baştak ve Altınova, 2015, s. 91; Kantar ve Uysal, 2019; O'Toole ve Burton, 2005, s. 271; Özer, 2016, s. 125). Bu açıardan bakıldığında Türkiye'de akran zorbalığına müdahalede yaratıcı drama, psikodrama ve sanat terapisinin bir arada teorik ve uygulamalı olarak akran zorbalığına bir müdahale yöntemi olarak ele alınmadığı görülmüş ve alandaki bu boşluğun bu çalışma ile doldurulması düşünülmüştür. Yaratıcı drama uygulamalarının ağırlıkta olduğu bu eğitim programı ile okul psikolojik danışmanlarının akran zorbalığını her boyutu ile ele alınarak bilgilencmeleri, akran zorbalığına müdahale yöntemlerinin (yaratıcı drama, psikodrama ve sanat terapisi) ne olduğu hakkında bilgi edinmeleri, atölyelerle zorba mağdur ve seyirci rollerini deneyimlemeleri ve eğitim sonunda ağırlıklı olarak yer verilen yaratıcı drama uygulamalarını akran zorbalığı ile ilgili karşılaştıkları problemlerde bir müdahale yöntemi olarak uygulayarak zorbalık davranışını azaltmaya çalışmaları bu araştırmanın temel amaçlarıdır. Bu araştırma da veri analizlerinde sadece yaratıcı drama ile ilgili olan veriler değerlendirilmiş ve sonuçları tartışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada, okul psikolojik danışmanlarına yönelik beş günlük akran zorbalığı ile mücadelede yaratıcı drama ağırlıklı olmak üzere psikodrama ve sanat terapisi etkinlikleri ile okul psikolojik danışmanlarının yaratıcı dramaya ilişkin tutumlarına etkisinin incelenmesi amacıyla iç içe karma yöntemler deseni kullanılmıştır. İç içe karma yöntemler deseni, deneysel çalışma gerçekleştirilirken, çalışma başlamadan önce ya da çalışma tamamlandıktan sonra verilerin toplanmasıdır (Creswell, 2017, s. 228). Bu çalışmada da uygulama öncesi ve sonrasında veri toplama aracı olarak Yaratıcı Drama tutum ölçeği ile açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan Görüşme Formu kullanılmıştır.

Akran Zorbalığı İle Mücadelede Yaratıcı Drama Etkinlik Programı

Akran zorbalığı konusunda yapılan deneysel çalışmalar (Arslan ve Akın, 2015; Günay ve Can, 2018; Kantar ve Uysal, 2019; O'Toole ve Burton, 2005; Şahin ve Akbaba, 2010) akran zorbalığının çeşitli uygulamalarla azalabileceğine yönelik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırma kapsamında Akran Zorbalığı ile Mücadele programı ile ağırlıklı yaratıcı drama uygulamaları ile akran zorbalığını azaltmaya yönelik bir program hazırlanmıştır. Toplam 5 gün ortalama 45 saat olarak hazırlanmış olan bu eğitim programında okul psikolojik danışmanlarının yaratıcı drama konusunda farkındalık kazanmaları ile birlikte okullarında akran zorbalığı ile baş etme kullanabilecekleri yaratıcı drama uygulamaları kazanmaları hedeflenmiştir. Hem teorik hem de pratik uygulamaları içeren bu program ile akran zorbalığı ile mücadelede uygulamaların gücünü görebilmek, grup uygulama yöntemi ile birden çok öğrenciye ulaşabilmek, akran zorbalığını hem mağdur hem zorba hem de izleyici açısından ele alıp empati becerilerini geliştirerek zorbalığın çözümüne yaratıcı çözümler getirebilmek amaçlanmıştır.

Tablo 1. Etkinlik Günleri ve İsimleri

Etkinlik Günleri	Etkinlik İsimleri
1. Gün (07.10.2020 09:00-18:00)	Akran Zorbalığının Temelleri Dünyada Akran Zorbalığına Müdahale Uygulamaları Drama Çalışmalarına Giriş
2. Gün (08.10.2020 09:00-18:00)	Akran Zorbalığında Çok Düzeyli Okul Yaklaşımı Modeli Akran Zorbalığı ve Drama İlişkisi Sanat Terapisi ile Akran Zorbalığına Müdahale Uygulamaları
3. Gün (09.10.2020 09:00-18:00)	Çocuk ve Ergenlerde Siber Zorbalık Akran Zorbalığına Psikodrama ile Müdahale Uygulamaları
4. Gün (10.10.2020 09:00-18:00)	Siber Zorbalıkta Müdahale Yöntemleri Yaratıcı Drama ve Akran Zorbalığı Yaratıcı Drama ile Akran Zorbalığına Müdahale Uygulamaları
5. Gün (11.10.2020 09:00-18:00)	Siber Zorbalığa Müdahalede Yaratıcı Drama Uygulamaları Yaratıcı Drama ile Akran Zorbalığına Müdahale Uygulamaları

Tablo 1’de gösterilen eğitim programı alanında uzman eğitimciler (akademisyen, terapist ve yaratıcı drama liderleri) tarafından verilmiş ve Tablo 2’de örnekleri gösterilen eğitim programının uygulandığı bir eğitim gerçekleştirilmiştir. Yaratıcı drama etkinlikleri yaratıcı drama liderleri (uzun bir eğitim ve süpervizyonu tamamlayıp lider unvanına sahip) tarafından belirlenen etkinliklere uygun içerik ve planda hazırlanarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Projede Uygulanan Yaratıcı Drama Etkinlik Örnekleri

Etkinlik Adı	Etkinliğin İçeriği	Etkinliğin Amacı
Zorba-Mağdur İsim Oyunu	Katılımcılardan ortada bir çember oluşturmaları istenir, ortada bir ebe vardır. Önce herkes sağındaki ve solundaki kişilere adını sorar. Daha sonra ortada bulunan ebe, birisini işaret ederek “zorba” ya da “mağdur” der. İşaret edilen kişi, ebe “zorba” derse <i>solundaki kişinin</i> , “mağdur” derse <i>sağındaki kişinin</i> en fazla 3 saniye içinde ismini söylemek zorundadır. Eğer sorulan ismi doğru olarak söylerse, ebe bir başka kişiye aynı şekilde mağdur ya da zorba diye sorar. Aynı anda ikisini de söylerse iki kişinin de ismi söylenir. Söylemeyen ortaya geçer. Eğer kendisine sorulan kişi adını doğru olarak söyleyemez ise, ebe o kişi olur ve önceki ebe yeni ebe olan kişinin yerine geçer.	Akran zorbalığına hem zorba hem mağdur açısından bakarak farkındalık oluşturmak
Nokta Takibi (Mağdur-Zorba)	Katılımcılar ikiye eşit olarak ayrılır. Eşler kendi aralarında A ve B olarak ikiye ayrılır ve alanda yürürler. Alanda yürürken B’ler özgürdür. A’lar B’lerin yüzünde bir nokta belirler ama belirlediği noktayı söylemez. A’lar o noktayı kaçırmaz ve sürekli takip eder. Daha sonra A’ların B’ler üzerinde baskıyı artması istenir. Daha sonra eğitmen, “B’lerin özgür olduğunu söyledik Peki B’ler özgür müydü?” diye sorar. “Hangi grup daha özgürdür?” der. Daha sonra roller değiştirilir. A’lar özgür olur. B’ler A’ların yüzünde bir nokta belirler ve takip eder. B’lerin baskıyı arttırması istenir. Etkinliğin ardından eğitmen bu etkinlikte kim mağdurdur, kim zorbaydı diye tartışmasını sağlar.	Zorba ve mağdur öğrencilerin hissettikleri duygular hakkında empati kurarak farkındalık yaratmak
Donuk İmge	Katılımcılar alanda yürürler. Eğitmen katılımcılardan <i>akran zorbalığını uğramış biri olduklarını düşünmelerini ve zorbalığı gösteren bir şekilde donmalarını</i> söyler. Eğitmen katılımcıların yanına gider tek tek dokunur. Her katılımcı akran zorbalığına uğrayan bir kişiyi yansıtan sözcük ya da cümle söyler. Ardından katılımcılar yeniden alanda yürürler. Eğitmen katılımcıların <i>akran zorbalığına karşı bir duruş sergileyerek donmalarını ve dokunduğunda zorbalığına karşı bir sözcük ya da cümle söylemelerini</i> ister. Daha sonra zorbalığına karşı koydukları tavırları bireysel olarak doğaçlarlar.	Akran zorbalığında mağdurların yaşadıklarını duygu, düşünce ve davranış bakımından empati kurarak ele alıp çözüm üretmek
İç çember dış çember	Bir ebe belirlenir. Diğer katılımcılara birer post-it verilir. 1-2 biçiminde sayarlar. Birer içeride, ikiler dışarıda bir çember olurlar ve ellerindeki yapışkan kâğıtları ayakbucuklarının ucuna yapıştırırlar. Liderin iç çember yönergesiyle iç çemberdeki kişiler yer değiştirir. Dış çember yönergesinde dış çemberdekiler yer değiştirir. Çemberler dendiğinde tüm katılımcılar yer değiştirir. Bu esnada ebe yer kapmaya çalışır. Bir süre sonra iç ve dış çemberdeki kişiler karşılıklı dururlar. İç çemberdekiler siber zorbalığına uğrayan öğrenci, dış çemberdekiler zorbaca davranışı ilk kez paylaştığı kişidir. Katılımcılar eş zamanlı olarak doğaçlamaya başlarlar. Liderin durulum yönergesiyle dururlar ve ikililer sırayla doğaçlamalarını sergiler	Yaratıcı drama yöntemi ile siber zorbalığına uğramış mağdur ve siber zorbalık uygulayan zorba açısından duyguların empati kurularak paylaşılması
Boş sandalye	Katılımcılar sandalyelerin arasından bir kişi geçecek şekilde birer sandalye alıp karışık oturur. Bir boş sandalye ve bir ebe vardır. Ebe’nin amacı, sabit ve çok hızlı olmayan bir şekilde yürüyerek mekândaki boş sandalyeye ulaşmaya çalışmak ve sandalyeye oturaktır. Sandalyelerde oturan öğrenciler yer değiştirerek ebe’nin boş sandalyeye ulaşmasını engelleyerek ebe’ye engel olmaya çalışırlar. Oyun bir kaç kez oynandıktan sonra aşağıdaki sorular üzerine konuşulur: Boş sandalyeye oturmaya çalışan ebe ve oturmasını engelleyen kişiler kimler olabilir? Siber zorbalık ile bu oyunu ilişkilendirdiğimizde hangi rolleri durumları, mecraları, baş etme stratejilerini gözlemliyorsunuz?	Siber zorbalığı zorba ve mağdur açısından ele alarak çözüm önerileri geliştirmek
Komşunu seviyor musun?	Grup çember olur. Ortaya gönüllü biri ebe olarak gelir. Ebe katılımcılardan birinin karşısına gelerek “Komşunu Seviyor musun?” diye sorar. Evet dediğinde “Kimi Kimi? diye katılımcıya sorar. Ebe’nin karşısındaki kişi katılımcılardan iki kişinin ismini söyler. İsimleri söylenen kişiler yer değiştirir. Ebe de kendine yer bulmaya çalışır. Boşta kalan kişi ebe olur. (oyun böyle devam ederken kişi sayıları 3, 4 ve 5’e kadar çıkartılır).	Zorba ve mağdurların yaşadıkları duygular (değersizlik, sevgisizlik vb.) hakkında farkındalık yaratmak
Sarı Kurtul	Katılımcılar mekânda serbest dolaşırlar. Gönüllü bir ebe seçilir. Ebe tek gördüğü kim varsa omuzuna dokunarak oyun dışı eder. Katılımcılar ebeden kurtulmak için en yakınındaki kişi ile sırt sırta veriler ebeden kurtulmaktan de kurtulmuş olurlar. Ebe yanlarından uzaklaşınca tekrar yalnız dolaşırlar ta ki ebe tekrar yaklaşıncaya başka bir kişiyle sırt sırta vererek ebeden kurtulurlar.	Zorba ve mağdur psikolojisini ele alarak empati kurabilmek

Yaratıcı drama etkinlikleriyle ilgili çalışmalar, deney grubunda yer alan ve Türkiye'nin 21 farklı ilinde görev yapan okul psikolojik danışmanlarının katıldığı, Tekirdağ ilinin Kapaklı ilçesinde günde 9 saat olmak üzere 5 günde tamamlanmıştır. Etkinlikler proje yürütücüsünün liderliğinde gerçekleşmiştir.

Evren - rneklem

Bu araştırmada ele alınan eğitim etkinlikleri 2020-2021 eğitim ve ğretim yılının başlarında 7-12 Ekim 2020 tarihleri arasında Tekirdağ'da gerçekleşmiştir. Araştırmanın alışma grubunu Türkiye'nin 21 farklı illinde görev yapan ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda kadrolu olarak çalışan okul psikolojik danışmanları oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan katılımcıların belirlenmesinde araştırmacının sosyal medya araçlarını kullanarak yaptığı duyuru neticesinde okullarında akran zorbalığı yaşayan kişilerin ve kendilerini bu konuda yetersiz görmelerine yönelik görüşler belirleyici olmuştur. Bu noktada sosyal medya araçlarıyla yapılan duyurularda akran zorbalığı ile mücadele etmede kendini beceri olarak yetersiz gören 829 okul psikolojik danışmanından başvuru alınmıştır. Bu kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde aldığı eğitimi uygulamaya müsait ve halen ğretmen kadrosunda çalışan 30 okul psikolojik danışmanı seçilmiştir. Başvuran katılımcılar arasında asil katılımcıların belirlenmesinde okullarda görev yapma, kadrolu olma, idareci olmama ve alınan eğitimi uygulama kriterleri gibi birçok farklı kriter esas alınmıştır. Çalışma son olarak 30 kişi ile başlanmış ve 30 kişinin tam katılımıyla sonlandırılmıştır. Katılımcılara yönelik demografik bilgiler Tablo 3 ve Tablo 4'de yer almaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyet Bilgileri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	16	53,3
Erkek	14	46,7
Toplam	30	100

Tablo 4. Katılımcıların Kıdem Yılı Bilgileri

Kıdem Yılı	Frekans	Yüzde
3-5 Yıl Arası	7	23,3
5-7 Yıl Arası	7	23,3
7-10 Yıl Arası	6	20,0
10-15 Yıl Arası	4	13,3
15 Yıl ve st	6	20,0
Toplam	30	100

Tablo 3 ve Tablo 4'deki verilere göre araştırmaya katılanların %53,3' (n=16) kadın iken %46,7'si (n=14) ise erkektir. Bu durum araştırmaya katılanların cinsiyet oranlarının birbirine çok yakın olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaşları 25 ila 53 arasında değişmektedir. Ayrıca araştırmaya katılanların alanda çalışma yıllarına göre bakıldığında ise, katılımcıların %23,3' (n=7) 3-5 yıl, %23,3' (n=7) 5-7 yıl arasında, %20'si (n=6) 7- 10 yıl arasında, %20'si (n=6) 15 yıl ve üstü ve son olarak %13,3' (n=4) ise 10-15 yıl arasında alanda çalıştığı grlmştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, Kişisel Bilgi Formu, Görüşme Formu ve Yaratıcı Drama Tutum leği kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formu, araştırmacı tarafından öğretmenlerin demografik bilgilerini renmek amacıyla oluşturulmuştur.

Yaratıcı Drama Tutum leği: Yaratıcı drama tutum leği Okvuran (2000) tarafından geliştirilmiştir. Yaratıcı Drama Tutum leği 45 maddeden oluşan beşli likert tipi ölçektir (1=hi katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum). Yaratıcı drama tutum leğinden alınacak en düşük puan 45, en yüksek puan ise 225'dir. Okvuran (2000) tarafından hazırlanan bu ölçek, drama eğitimine katılan bireylerin, eğitim sonunda yaptıkları yazılı ve açık uçlu değerlendirme formlarında yola çıkılarak geliştirilmiştir. Bu leğin Dramaya Yönelik Genel Tutumlar, Bireylerin Kendilerine Yönelik Tutumları ve Dramaya Yönelik Eleştirel Tutumlar olmak üzere üç alt boyutu vardır. Yapılan geçerlik ve güvenirlik analizleri sonucunda ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 1. faktör için .88, 2. Faktör için .85, 3. Faktör için .78 olarak bulunmuştur.

Görüşme Formu. Araştırmacı tarafından hazırlanmış bu formda yaş, cinsiyet, mesleki kıdem yılı, daha önce yaratıcı drama ile ilgili bir eğitim alıp almadıkları, daha önce zorbalık ile ilgili bir eğitim alıp almadıkları, eğitimden beklentileri, okulda zorbalık vakaları ile ilgili ne gibi çözümler ürettikleri ve yaratıcı dramının okulda zorbalığa müdahalede işe yarar bir müdahale olup olmayacağına ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Kapalı ve açık uçlu sorulardan oluşturulan bu anket formunda verilen cevaplar ışığında kapalı uçlu soruların yanıtları incelendiğinde katılımcıların %80'i mezun oldukları lisans programında psikodrama yöntemine yönelik ders almadıklarını, %93.3'ü psikodrama ile ilgili bir hizmet içi eğitim programına katılmadıklarını, %80'i psikodrama ile ilgili özel bir eğitim almadıklarını, %83.3'ü daha önce psikodramayı okulda karşılaştıkları bazı problem türlerini çözmede bir yöntem olarak kullanmadıklarını, %76.6'sı mezun oldukları lisans programında yaratıcı drama yöntemine yönelik ders almadıklarını, %66.6'sı yaratıcı drama ile ilgili bir hizmet içi eğitim programına katılmadıklarını, %66.6'sı yaratıcı drama ile ilgili özel bir eğitim almadıklarını, %70'i daha yaratıcı dramayı okulda karşılaştıkları bazı problem türlerini çözmede bir yöntem olarak kullanmadıklarını, %100'ü mezun oldukları lisans programında sanat terapisi yöntemine yönelik ders almadıklarını, %100'ü sanat terapisi ile ilgili bir hizmet içi eğitim programına katılmadıklarını, %83.3'ü sanat terapisi ile ilgili özel bir eğitim almadıklarını, %90'ı daha önce sanat terapisini okulda karşılaştıkları bazı problem türlerini çözmede bir yöntem olarak kullanmadıklarını ve son olarak %56.6'sı daha önce zorbalık ile ilgili bir eğitim/seminer ya da programa katılmadıklarını bildirmişlerdir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizleri, SPSS 25.0 istatistik programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın etkililiğinin incelenmesi için öncelikle normallik sayıltısı sağlanmıştır. Bu noktada gözlem sayısı 30 olduğundan dolayı Kolmogorov-Smirnov testine bakılmıştır. Bu test sonucunda elde edilen p değerinin .05'ten büyük olması normallik sayıltısının sağlandığını göstermektedir (Can, 2017, s. 88).

Bulgular

Yaratıcı drama tutum ölçeğinden elde edilen veriler incelenirken öncelikle son test puanlarından ön-test puanları çıkarılarak fark belirlenmiştir. Daha sonra Kolmogorov-Smirnov değerine bakılmıştır.

Tablo 5. Fark Puanlarının Kolmogorov-Smirnov Değerleri

<i>İstatistik</i>	<i>Sd</i>	<i>p</i>
Fark	.121	30
		.200

Normallik sayıltısına ilişkin veriler Tablo 5'de görüldüğü üzere veri setinde yer alan p değerinin .05'den büyük olmasından dolayı verilerin normal dağıldığı saptanmıştır. Daha sonra deney grubu ön test ve son test puanları arasında anlamlı farkın olup olmadığını belirlemek üzere ilişkili t-testi uygulanmıştır. Verilerin normallik sayıltısı sağlandıktan sonra ön-test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlılığının için yapılan ilişkili t-testi sonuçları Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Yaratıcı Drama Tutum Ortalama Puanlarının T-Testi Sonuçları

<i>Ölçüm</i>	<i>N</i>	<i>AO</i>	<i>S</i>	<i>Sd</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Ön-Test	30	183.00	17.12	29	6.079	.000
Son-Test	30	199.17	17.46			

Tablo 6'da yer alan verilere göre TÜBİTAK proje çalışmasının sonrasında yaratıcı drama tutumlarında anlamlı bir şekilde yükseldiği saptanmıştır [$t_{(29)}=6.079$, $p < .05$]. Öğrencilerin proje öncesinde yaratıcı drama puanlarının ortalaması $AO=183.00$ iken, proje çalışmalarında yapılan uygulamalar sonucunda yaratıcı drama puan ortalamalarının $AO=199.17$ 'ye yükseldiği görülmüştür. Bu bulgu, TÜBİTAK projesi kapsamında yapılan eğitim çalışmalarının, katılımcıların yaratıcı dramaya yönelik tutumlarının arttırmada önemli bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Katılımcıların Yaratıcı Drama etkinliklerinin akran zorbalığıyla mücadele olumlu tutum geliştirdiğine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amacıyla toplanan verilerle ilgili betimsel veriler incelenmiştir. Bu noktada önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmaya başlamadan önce ve sonra katılımcılara “Yaratıcı dramının okulda uygulama yaparken işinize yarayacağını düşünüyor musunuz? Açıklayınız.” ve “Okulda karşılaştığınız zorbalık vakalarında ne

gibi yöntemler uyguluyorsunuz? Açıklayınız. ” soruları yöneltilmiştir. Bu sorular ile okul psikolojik danışmanlarının program öncesinde ve sonrasındaki görüşleri değerlendirilerek programın etkililiğinin nitel görüşme verileri ile desteklenmesi amaçlanmıştır. Bu noktada katılımcıların tamamının program öncesi ve sonrasındaki görüşleri karşılaştırılarak yaratıcı drama yönelik görüşleri değerlendirilmiştir. Katılımcılardan bazılarının ait görüşler aşağıda yer almaktadır:

A1 kişisi ilk soruya program öncesi ‘*Evet. Çocuk ve ergenlerde yapılan uygulamalar sonucunda sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklediğini ve arttırdığını gözlemledim.*’ cevabını verirken program sonrasında ise ‘*Evet kesinlikle. Hatta modül modül planını yapıp öğrencilerimde uygulayacağım.*’ diye belirtmiştir. Ayrıca aynı kişi ikinci soruya program öncesi ‘*Empati çalışmaları. Empati kavramı odaklı grup etkinliği etkili oluyor. Zorba ve kurbanların düşünce sistemlerinin farkına varmasını sağlamak için BDT tekniklerini kullanıyorum. (A-B-C Kuramı)*’ cevabını verirken; program sonrasında ‘*Kesinlikle yaratıcı drama tekniklerini kullanmayı ve sanat terapisini de dâhil etmeyi düşünüyorum. Bu noktada psiko-egitim oturumları da planlamayı düşünüyorum.*’ diye belirtmiştir. Bu durum program öncesinde akran zorbalığına yönelik yaratıcı drama etkinliklerinin katılımcının program sonrasında yapılan etkinliklerden hareketle yaratıcı drama etkinliklerinin de akran zorbalığı ile baş etmede kullanılabileceğine yönelik olumlu görüşlerini yansıtmaktadır. Ayrıca katılımcı aldığı bu eğitimlerden hareketle çalışmalarını daha planlı olması için modülleştirmeyi planladığını belirterek yapılan eğitim faaliyetlerinin kendisi üzerinde düzenli çalışmalar yapmasına yönelik olumlu davranışlar geliştirdiğini belirtmiştir.

A6 kişisi ilk soruya program öncesinde ‘*Evet. Düşünüyorum. Bir metin ezberleyip bunu sergilediklerinde bile öğrenciler kendilerini bambaşka şekillerde ifade edebiliyorlar. Okuldaki uygulamalarımızda yaratıcı drama kullanmak çocukların kendilerini çok daha rahat ifade edebilmelerine katkı sağlayacaktır.*’ cevabını verirken program sonrasında ise ‘*Evet düşünüyorum. Neredeyse bütün rehberlik alanlarına uygun şekilde drama etkinlikleri şekil alabiliyor. Mutlaka kullanacağım.*’ diye belirtmiştir. Aynı kişi ikinci soruya program öncesinde ‘*Duygu kartları, şiddet iletişim gibi yöntemlere başvuruyorum. Zaman zaman rol yapma tekniğine başvuruyorum. Çoğunlukla bireysel danışma yapıyorum.*’ cevabını verirken program sonrasında ise ‘*Duygular ve empati geliştirmeye yönelik oyunlaştırma uygulamalarını kullanacağım. Sosyometriyi kesinlikle uygulayacağım. Yaratıcı drama ile müdahale yöntemlerini gerçekleştireceğim.*’ diye belirtmiştir. Bu kişi program öncesinde duygusal ve davranışsal yoğunluklu çalışmalar yapacağını belirtmiştir. Program sonunda ise yapılan eğitimsel faaliyetlerin ve yaratıcı drama etkinliklerinden hareketle bu çalışmaların yararlı olacağını ve kendi okulunda bu etkinlikleri kullanacağını belirtmiştir.

A10 kişisi ilk soruya program öncesinde ‘*Yaratıcı drama ile ilgili herhangi bir eğitimim yok. Süreçte bilgi edinmeye çalışıp faydalanmak niyetindeyim.*’ cevabını verirken program sonrasında ‘*Yaratıcı dramanın yapılan grup çalışmalarında (özellikle küçük gruplarda) çok işe yarayacağını ve hangi konuya çalışırsak çalışalım ciddi desteği olacağını düşünüyorum.*’ diye belirtmiştir. Aynı kişi ikinci soruya program öncesinde ‘*Öğrenci ve veli görüşmeleri yaparım. Özellikle zorbalığı yapan kişiyi bu durumun sonucunda olumsuz getirileri hakkında bilgilendiririm. Empati becerisini geliştirmeye gayret ederim.*’ diye belirterek aslında sadece görüşmeler yaparak çözmeye çalıştığını belirtirken program sonrasında ise ‘*Zorbalıkla mücadelede hem zorbalığı yapan, hem zorbalığa uğrayan bireyler için drama çalışmalarının farkındalık oluşturmada, özgüvenin kazanılmasında, kendini ifade becerilerinin oluşmasında ve empatik anlayış geliştirme konusunda çok faydalı olacağını düşünüyorum. Tabii işin içerisinde tüm paydaşların da (Okul idaresi, aile, akran desteği, psikolojik danışman) dâhil edilmesi gerektiği kanısındayım*’ diye belirterek çalışmanın etkililiğini göstermiştir. Bu noktada ise yapılan eğitim faaliyetlerinin yaratıcı drama etkinliklerinin akran zorbalığı ile mücadele okul psikolojik danışmanlarında tutum değişikliği oluşturduğunu göstermektedir.

A21 kişisi ilk soruya program öncesinde ‘*Düşük sosyoekonomik düzeydeki öğrenci ve velilerle çalışıyorum. Psikodramada öğrenci kendisini açtığından ve paylaşımın gizliliğinin yaş grubu ve bilinç düzeyi nedeniyle sağlanması daha zor olduğundan yaratıcı dramanın kullanımını kendi çalıştığım okulda daha uygulanabilir ve güçlü buluyorum.*’ cevabını verirken program sonrasında ise ‘*Evet. İşleyeceğim kazanımları drama oyunlarıyla vermek, sunum yaparak tekdüze bir anlatımdan çok faydalı olacak. Ayrıca evlerde kalmanın da uzamasıyla çocuklara hareket etmenin iyi geleceğini düşünüyorum*’ diye belirtmiştir. Bu katılımcı kazanımlarının yaratıcı drama etkinlikleriyle vermenin klasik anlatımsal yöntemden çok daha iyi olacağına yönelik görüş belirterek öğrencilere daha faydalı olacağını belirtmiştir. Ayrıca aynı kişi ikinci soruya program öncesinde ‘*Okulda zorbalık vakalarına çok sık rastlıyorum. Birçoğunu emniyete bildirmemiz dahi gerekiyor çünkü vücut bütünlüğüne zarar verme gibi şiddet olay yaşanıyor. Öğrencileri bireysel olarak olay dışında görüşmeye alıyorum. Daha sonra veli görüşmeleri yapıyor ve kurban-zorba hakkında bilgi ediniyorum. Sonrasında zaman zaman rol oynama gibi etkinlikleri kullanarak zorba ve kurbanın iletişim kurmasını sağlayıp arabulucu rolünü üstleniyorum.*’ cevabını verirken program sonrasında ise ‘*Akran arabuluculuğu eğitimi yapmayı düşünüyorum. Ayrıca büyük grup kurmadan zorbalığı yapan/maruz kalan ile uygulanabilecek küçük grup*

etkinlikleri öğrendim. En azından bu oyunları çocuklara öğretip birbirleriyle empati kurmalarını sağlamanın bile büyük bir kazanım olacağını düşünüyorum.' diye belirtmiştir. Bu kişi program öncesinde aslında okullarda zorbalık vakaları yaşandıktan sonra çalışmalar yaptığını belirtmiştir. Program sonrasında ise küçük grup çalışmalarının çocukların empati becerilerine faydalı olacağını belirtmiştir.

A29 kişisi ilk soruya program öncesinde 'Yaratıcı drama etkinliklerinin çocukların bulunduğu yaş grubuna uyarlanması ve uygulanması ile ciddi anlamda faydalı olabileceğini düşünüyorum.' diye belirterek yaratıcı drama etkinliklerinin çocuklara yönelik uyarlanması gerektiğini belirtmiştir. Program sonrasında ise 'Okula döndüğüm gibi bu alanda yazılmış kitaplar sipariş edinmeyi, daha fazla uzmanlaşmayı ve burada öğrendiğim etkinlikleri kullanmayı ciddi anlamda düşünüyorum.' diye belirterek aldığı eğitimlerin kendisinde ilgi oluşturduğu ve burada öğrendiği etkinlikleri kendi okulunda kullanacağını belirtmiştir. Aynı kişi ikinci soruya 'Çalıştığım okul kenar mahallede şehrin maddi yoksulluğun ve eğitim düzeyinin düşük olduğu bir bölgede. Diğer okullara oranlar fiziksel ve sözel zorbalık vakalarıyla sık karşılaşmaktayım. Öncelikle tüm sınıfları gezip grup rehberlik etkinlikleri yaparak bu konu hakkında öğrencilere farkındalık kazandırmaya çalışıyorum. Daha sonra zorba davranışa devam eden öğrencilerle bireysel görüşme ve velisiyle veli görüşmesi yapmaktayım. Bunlar yeterli olmadığında aile ziyareti gerçekleştirmekteyim.' diye belirterek dezavantajlı bir bölgede çalıştığından dolayı akran zorbalığı ile ilgili çok sık vaka gördüğünü ve sadece görüşmeler yapabildiğini belirtmiştir. Program sonrasında ise 'Empati kurdurma, yaratıcı dramada yaptığımız rol değişimi etkinlikleri ve sanat terapisinde öğrendiğim tüm etkinlikleri yapmayı düşünüyorum.' diye belirterek yapılan bu eğitim programının okullarda kullanılarak öğrenciler arasında empati oluşturmak için önemli olacağını belirtmiştir.

Katılımcılardan alınan bu değerlendirmeler genel anlamda akran zorbalığına ilişkin geliştirilen TÜBİTAK projesinin okul psikolojik danışmanlarının yaratıcı dramaya yönelik tutumlarında olumlu değişimler oluşturduğunu göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma ile verilen eğitim sonrasında okul psikolojik danışmanlarının yaratıcı drama tutumlarındaki değişime bakılmıştır. Yapılan analizler sonucunda okul psikolojik danışmanlarının yaratıcı drama tutumlarında uygulama sonrasında, öncesine göre anlamlı bir artışın olduğu görülmüştür. Açık uçlu sorulara verilen cevaplar incelendiğinde ise uygulama sonrasında okul psikolojik danışmanlarının yaratıcı dramanın etkililiğine inandıkları ve yaratıcı drama etkinliklerini okullarında karşılaştıkları zorbalık vakalarında kullanacakları bilgileri elde edilmiştir. Araştırmacılar tarafından alınan geri dönütler nicel bulguyu destekler niteliktedir.

Araştırmanın ilk bulgusu eğitim sonrası katılımcıların yaratıcı drama tutumlarında anlamlı bir farklılaşmanın olmasıdır. Literatür incelendiğinde Oğuz-Namdar ve Kaya (2019) yapmış oldukları çalışmalarında 21 öğretmene 24 saat yaratıcı drama eğitimi verdikten sonra öğretmenlerin yaratıcı drama tutumlarında anlamlı bir artışın olduğunu görmüşlerdir. Karabağ (2015) ise öğretmen adayları üzerinde yapmış olduğu çalışmada 14 hafta boyunca Yaratıcı Drama Öğretimi dersini alan adayların yaratıcı drama tutumlarında anlamlı bir farklılaşmanın olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuçlar araştırma bulgusu ile örtüşür niteliktedir. Yaratıcı dramanın eğlenerek öğrenmeye fırsat tanınması yaş, kıdem ya da branş fark etmeksizin bireylere farkındalık kazandırma adına oldukça etkili olduğu söylenebilir. Karşılaşılan olumsuz durumları çözmek her zaman kolay olmayabilmektedir. Fakat kişinin yaparak ve yaşayarak role bürünmesi ve o anı yaşıyormuş gibi hissetmesi problemin çözümü için oldukça aydınlatıcı ve kalıcı olabilmektedir. Problemi düz bir anlatım ile aktarmaktansa problemi yaşatan ya da yaşayan açısından kısa bir süreliğine bile olsa deneyimlemek kişinin empati kurmasını sağladığından çözümün bir parçası haline gelmesini sağlamaktadır. Nitekim Okvuran (1993) ve Oğuz ve Altun (2011) yapmış oldukları çalışmalarında yaratıcı drama tutumu ile empati arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu açıdan yaratıcı drama tutumunun empati becerisine katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Araştırmanın diğer bir bulgusu katılımcıların açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlardan yola çıkarak yaratıcı dramayı etkili buldukları ve okuldaki zorbalık vakalarında uygulayacakları bulgusudur. Alanyazın incelendiğinde yaratıcı drama uygulamalarının zorbalık üzerinde etkili olduğunu ortaya koyan birçok çalışma mevcuttur. O'Toole ve Burton (2005) okullarda çatışma çözümüne yardımcı olabilmek için DRACON (DRAMa+CONflict) adında geliştirmiş oldukları uluslararası araştırma projelerinde öğrencilerin okulda zorbalığın doğasını, nedenlerini ve dinamiklerini bilişsel olarak anlamalarına yardımcı olmak için dramayı kullanmışlardır ve dramanın çatışma yönetiminde etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymuşlardır. Kantar ve Uysal (2019) 6. sınıf öğrencileri üzerinde yapmış oldukları çalışmada yaratıcı drama temelli olarak hazırlanan atölyelerin deney grubunda yer alan katılımcıların akran zorbalığı

algılarında fiziksel zorbalığın yanı sıra sözlü zorbalık ve ilişkisel/duygusal akran zorbalığını da kapsayacak şekilde değişiklik sağladığı tespit etmişlerdir. Özer (2016) tez çalışmasında ortaokul ve lise öğrencilerinin siber zorbalık tutum ve duyarlılıklarının drama metoduyla incelemiş ve özellikle ortaokul öğrencilerinde duyarlılık artırma ve siber zorbalığa olan meyili azaltmada etkili olduğunu ortaya koymuştur. Yine Baştak ve Altınova (2015) lise öğrencilerinde yaratıcı dramanın siber zorbalık ile ilgili duyarlılık oluşturmada etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan bu çalışmalar ışığında yaratıcı dramanın zorbalık ile mücadele etkili bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür. Okul psikolojik danışmanlarının okullarda en sık karşılaştığı vakalardan biri olan akran zorbalığını bireysel görüşmelerin yanı sıra zorba, mağdur ve seyirci açısından hep birlikte ele almak ve bu durumu oyunlaştırarak öğrencilerde farkındalık yaratmak dramanın güçlü yönlerindedir denebilir. Aynı anda birden fazla öğrenciye ulaşmak zaman tasarrufu sağlarken, öğrencilerin rol içinde empati kurmaları ve sonrasında yapılan geribildirimler ile düşünerek yaptıkları hatanın farkına varmaları açısından yaratıcı drama oldukça önemli bir müdahale yöntemidir. Bu açıdan akran zorbalığı vakalarında yaratıcı drama uygulamalarının arttırılmasının ve daha fazla okul psikolojik danışmanının bu eğitimi almasının okullarında kullanabilecekleri pratik, faydalı ve önemli bir kılavuz ve kaynak olacağı düşünülmektedir.

Araştırma bulguları 30 katılımcı ve 21 il ile sınırlıdır. TÜBİTAK 4005 projesi olarak yaratıcı dramayı bir müdahale yöntemi ele alan bu eğitim programının katılımcılar üzerindeki etkisi ele alındığında, yaratıcı dramayı farklı sorun alanlarında bir müdahale yöntemi olarak ele alan projelerin yazılması diğer araştırmacılara önerilebilir. Yine sadece okul psikolojik danışmanlarına verilen bu eğitim programına okul yöneticileri ve branş öğretmenleri de dahil edilerek okul çatısında yer alan diğer kişilerin yaratıcı drama uygulamaları hakkında bilgi sahibi olmaları planlanabilir.

Etik Beyan

“Akran Zorbalığına Müdahalede Okul Psikolojik Danışmanlarının Yaratıcı Drama Tutumlarının İncelenmesi: TÜBİTAK 4005 Projesi Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri İbn Haldun Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 06.11.2020 tarih ve 2020/26-1 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Ö. (2010). *Eğitimde yaratıcı drama*. Ankara: Naturel Yayıncılık.
- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aksarı, S. (2005). *Okul öncesinde drama ve drama yoluyla sanat eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ando, M., Asakura, T. ve Simons-Morton, B. (2005). Psychosocial influences on physical, verbal, and indirect bullying among japanese early adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 25(3), 268-297. doi: 10.1177/0272431605276933
- Arslan, N. ve Akin, A. (2016). Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın lise öğrencilerinin akran zorbalığına etkisi. *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 72-84. doi: 10.19126/suje.62580
- Baldry, A. C., Farrington, D. P., Sorrentino, A. ve Blaya, C. (2018). Cyberbullying and cybervictimization. In Baldry, A. C., In Blaya, C., & In Farrington, D. P. (Eds.), *International perspectives on cyberbullying: Prevalence, risk factors and interventions* (pp. 3-23). Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Baştak, G. ve Altınova, H. H. (2015). Lise öğrencilerinde yaratıcı drama yöntemiyle siber zorbalık hakkında duyarlılık oluşturma. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 10(1), 91-102. doi: 10.21612/yader.2015.009
- Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten?. *Developmental Review*, 27(1), 90-126. doi: 10.1016/j.dr.2006.08.002
- Can, A. (2017). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çeviri Editörü: S. B. Demir) (3. Baskı). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çalışkan, N. ve Karadağ, E. (2014). *Eğitimde drama teorik temelleri ve uygulama örnekleri* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çankaya, İ. (2011). İlköğretimde akran zorbalığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1), 81-92.
- Çankır, Ş. (2006). Okullarda kabağüç: türleri, etkileri ve önleme stratejileri. I. *Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu* içinde (s. 12), İstanbul.
- Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. *Crime and Justice (Chicago)*, 17, 381-458. doi: 10.1086/449217
- Furniss, C. (2000). Bullying in schools: It’s not a crime-is it. *Education and the Law*, 12(1), 9-29. doi: 10.1080/713667559

- Günay, Ş. ve Can, G. (2018). Zorbalıkla baş etmeye yönelik bir akran destek programının etkililiği. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(51), 266-294.
- Güneysu, S. (2006). Eğitimde drama. H. Ö. Adıgüzel (Ed.), *Yaratıcı drama 1985-1998 yazılar içinde* (ss. 127-133). Ankara: Natürel Yayınları.
- Hughes, G. (2005). *The relationship between bullying and achievement; A study of related school and family factors* (Master Thesis). The University of Calgary, Alberta, Canada.
- Kantar, E. ve Uysal, B. (2019). Metin türlerine dayalı yaratıcı drama etkinliklerinin akran zorbalığı algısına etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 1141-1163. doi: 10.16916/aded.595221
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37, 1-13.
- Karabağ, G. (2015). Tarih öğretmen adaylarının yaratıcı dramaya yönelik tutumları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 27-46.
- Klomek, A. B., Marrocco, F., Kleinman, M., Schonfeld, I. S. ve Gould, M. S. (2007). Bullying, depression, and suicidality in adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 46(1), 40-49. doi: 10.1097/01.chi.0000242237.84925.18
- Kocayörük, A. (2004). *Duygusal zekâ eğitiminde drama uygulamaları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Leff, S. S. (2007). Bullying and peer victimization at school: Considerations and future directions. *School Psychology Review*, 36(3), 406-412.
- Lereya, S. T., Copeland, W. E., Costello, E. J. ve Wolke, D. (2015). Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood: two cohorts in two countries. *The Lancet. Psychiatry*, 2(6), 524-531. doi: 10.1016/S2215-0366(15)00165-0
- Mavroudis, N. ve Bournelli, P. (2016). The role of drama in education in counteracting bullying in schools. *Cogent Education*, 3(1), 1-12. doi: 10.1080/2331186X.2016.1233843
- Nansel, T. R., Craig, W., Overpeck, M. D., Saluja, G. ve Ruan, W. J. (2004). Cross-national consistency in the relationship between bullying behaviors and psychosocial adjustment. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 158(8), 730-736. doi: 10.1001/archpedi.158.8.730
- OECD (2017), "Bullying", in *PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being*, OECD Publishing, Paris. doi: 10.1787/9789264273856-en
- Oğuz, A., ve Altun, E., (2011). Öğretmen adaylarının yaratıcı dramaya yönelik tutumları ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications* içinde (s.1545-1552), 27-29 Nisan, Antalya.
- Oğuzkan, Ş. (1986). *Anaokullarında yaratıcı dramatisasyon uygulamaları*. Ankara: Ya-Pa Yayınları.
- Oğuz Namdar, A. ve Kaya, Ö. S. (2019). Öğretmenlerin yaratıcı drama yöntemini kullanmaya yönelik özyeterlik algıları ve tutumları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(4), 901-914. doi: 10.16986/HUJE.2018044110
- Okvuran, A. (1993). *Yaratıcı drama eğitiminin empatik beceri ve empatik düşünme eğilimlerine etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Okvuran, A. (2000). *Yaratıcı dramaya yönelik tutumlar* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Olweus, D. (1991), Bully / victim problems among school children: Basic facts and effects of a school based intervention program. In D. J. Pepler ve K. Rubin. (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 411- 448). Hillsdale, N.J: L. Erlbaum Associates.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education: a Journal of Education and Development*, 12(4), 495-510. doi: 10.1007/BF03172807
- O'Toole, J. (2002). Drama: the productive pedagogy. *Melbourne Studies in Education*, 43(2), 39-52. doi: 10.1080/17508480209556401
- O'Toole, J. ve Burton, B. (2005). Acting against conflict and bullying. The Brisbane DRACON project 1996-2004- emergent findings and outcomes. *Research in Drama Education: the Journal of Applied Theatre and Performance*, 10(3), 269-283. doi: 10.1080/13569780500275873
- Özer, H. (2016). *Ortaokul ve lise öğrencilerinin siber zorbalık tutum ve duyarlılıklarının drama metoduyla incelenmesi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-95.
- Pişkin, M. (2006). Akran zorbalığı olgusunun ilköğretim öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. *I. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu* içinde (s. 19), İstanbul.
- Rooyackers, P. (2009). *İlköğretimde 101 drama oyunu* (Çev. H. Bengi Şahin). İstanbul: Esin Yayınevi.
- Skybo, T. (2005). Witnessing violence: biopsychosocial impact on children. *Pediatric Nursing*, 31(4), 263-270.
- Şahin, M. ve Akbaba, S. (2010). İlköğretim okullarında zorbalık davranışlarının azaltılmasına yönelik empati eğitim programının etkisinin araştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(1), 331-342.
- Ulubey, Ö. ve Toraman, Ç. (2015). Yaratıcı drama yönteminin akademik başarıya etkisi: bir meta- analiz çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 195-220.
- UNICEF (6 Eylül, 2018). Dünyadaki gençlerin yarısı okulda ve okul çevresinde akran şiddetine maruz kalıyor. 05.03.2021 tarihinde <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BClenleri/unicef>

d%C3%BCnyadaki-gen%C3%A7lerin-yar%C4%B1s%C4%B1-okulda-ve-okul-%C3%A7evresinde-akran-%C5%9Fiddetine-maruz adresinden edinilmiştir.

Üstündağ, T. (2009). *Yaratıcılığa yolculuk*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

West, A., ve Salmon, G. (2000). Bullying and depression: A case report. *International Journal of Psychiatry in Clinical Practice*, 4(1), 73-75. doi: 10.1080/13651500050518433

Whitted, K. S. ve Dupper, D. R. (2005). Best practices for preventing or reducing bullying in schools. *Children & Schools*, 27(3), 167-175. doi: 10.1093/cs/27.3.167

EXTENDED ABSTRACT

Bullying consists of aggressive behaviors that are done intentionally, harm the individual who is exposed to the action and cause stress in the individual, repetitive, and in situations where there is a power imbalance. Especially in recent years, people who have been exposed to bullying under the violence and terrorism have frequently come to the agenda that they have motivations for revenge. Looking at the pain of students, it is seen that this situation is a serious trauma especially for the victim, its effects continue throughout the life by exceeding the school years, thus negatively affecting the public health (Lereya, Copeland, Costello, & Wolke, 2015). As a result of evaluating the profiles of bullies and victims, it has been reported many times that the bullies are generally aggressive, oppositional and hostile towards their peers, as well as having academic difficulties and displaying behaviors of defiance to their teachers / parents. Victims, on the other hand, exhibit a dull, anxious, introvert and low self-esteem among their peers, as well as a gradual increase in school incompatibility and avoidance behaviors during their victimization (Leff, 2007). In students who are exposed to bullying at school, serious physical and emotional trauma occurring in the short term, absenteeism from school, failure to comply with school rules, decrease in social relations, tendency to depression, suicide attempt, as well as negative effects on the personality structure of students in the long term, decreased self-esteem, peer relations. There is an increase of weakening and depression (Ando et al., 2005; Skybo, 2005).

Different intervention programs are implemented on students who are exposed or exposed to peer bullying. Individual counseling in schools, group counseling are some of these solutions. There are studies showing that drama was included in school programs in the 1930-1940s in the world and in our country in 1968 (Çalışkan, & Karadağ, 2014). There are many studies showing that creative drama has a positive effect on bullying (O'Toole, & Burton, 2005; Özer, 2016; Baştak, & Altınova, 2015; Kantar, & Uysal, 2019). When viewed from the aspect of creative drama in response to peer bullying in Turkey, as an intervention method to a combination of theoretical and applied in psychodrama and art therapy bullying has been shown to be addressed, and is intended to be filled with the hole in the work of the field. With this educational program, where creative drama applications are predominant, school psychological counselors are informed comprehensively about peer bullying, gaining information about peer bullying intervention methods (creative drama, psychodrama and art therapy) and experiencing them through workshops, and creative drama practices that are predominantly included. The main purpose of this study is to reduce the bullying behavior by applying it as an intervention method in the problems they encounter related to peer bullying. In this study, only the data related to creative drama were evaluated in the data analysis and the results were discussed.

In this study, the intertwined mixed methods design was used to examine the effects of psychodrama and art therapy activities with emphasis on creative drama and the attitudes of school psychological counselors towards creative drama in the fight against peer bullying for five days. Experimental studies on peer bullying (Arslan, & Akın, 2016; Günay, & Can, 2018; Şahin, & Akbaba, 2010; O'Toole & Burton, 2005; Kantar, & Uysal, 2019) revealed that peer bullying can be reduced with various practices. Within the scope of this research, a program was prepared to reduce peer bullying with the program of Combating Peer Bullying and mainly creative drama applications. This training program, which was prepared totally for 5 days and on average for 45 hours, is aimed at raising awareness among school psychological counselors of creative drama and gaining creative drama applications that they can use to cope with peer bullying in their schools. The given program including both theoretical and practical applications is aimed to see the power of practices in combating peer bullying, to reach more than one student with group application method, to develop empathy skills by addressing peer bullying in terms of both the victim, the bully and the audience, and to bring creative solutions to the bullying issues.

The effect of creative drama on peer bullying has been examined in this research. As a result of the analysis, it was seen that there was a significant increase in the creative drama attitudes of the school

psychological counselors compared to previous practices. When the answers given to the open-ended questions were examined, the following information was obtained that school psychological counselors believed in the effectiveness of creative drama and would use creative drama activities in bullying cases they encountered in their schools after the application.

Research findings are limited to 30 participants and 21 provinces. Considering the effect of this training program, which deals with creative drama as an intervention method as TÜBİTAK 4005 project, on the participants, it can be suggested to other researchers to write projects that deal with creative drama as an intervention method in different problem areas. Also, by including school administrators and branch teachers in this training program, which is given only to school psychological counselors, it can be planned to raise awareness of creative drama practices among other people under the school roof.

Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Bilişsel İşlevleri Uygulama Performanslarının Sosyoekonomik Düzeye Göre İncelenmesi¹

Beste AYDIN² ve Emine AHMETOĞLU³

Öz

Bu araştırmada okul öncesi dönemdeki çocukların bilişsel işlevlerinin uygulama performansının sosyoekonomik düzey değişkenine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde tasarlanmış olup araştırmanın örneklemini, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Edirne il merkezinde bulunan anaokulları ve anasınıflarında öğrenim görmekte olan 124 (64 kız, 60 erkek) çocuk oluşturmaktadır. Araştırmada demografik bilgilerin toplanması için araştırmacı tarafından oluşturulan "Genel Bilgi Formu" ve çocukların bilişsel işlevlerinin değerlendirilmesi için Lidz ve Jepsen (2007) tarafından geliştirilen Akşin Yavuz (2016) tarafından Türk kültürüne uyarlanan "Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada Genel Bilgi formu ile toplanan demografik değişkenlere ilişkin frekans, yüzde ve ortalamalar bulunmuştur. Araştırmaya dâhil edilen okul öncesi dönem çocuklarının Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği ön test- son test puanlarının dağılımının normalliğini saptamak amacıyla çarpıklık (kurtosis) ve basıklık (skewness) puanları değerlendirilmiş dağılım normalitesi sağlandığı için Tek Yönlü Varyans Analizi (one-way ANOVA) yapılmıştır. İki den daha fazla değişkenin olduğu durumlarda araştırmaya dâhil edilen okul öncesi öğrencilerinin demografik değişkenlerinde katılımcı sayısının eşit dağılmadığı durumlar Welch ANOVA analizi ile hesaplanmıştır. Anlamlı farklılık belirlenen ANOVA analizinde farkın kaynağının belirlenmesi için LSD Posthoc testi uygulanmış, farkın kaynağı bu analizle belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, çocukların bilişsel işlevleri uygulama performanslarında ailelerin kendilerini tanımladıkları sosyoekonomik düzey, ailenin gelir düzeyinin ve anne baba öğrenim durumunun etkili olduğu belirlenmiştir. Sosyoekonomik düzey, gelir düzeyi ve anne baba öğrenim durumu yükseldikçe çocukların bilişsel işlev performanslarında da yükselme meydana geldiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel işlevler, dinamik değerlendirme, sosyoekonomik düzey, okul öncesi eğitim

Investigation of the Cognitive Functions Application Performances of Preschool Children According to Socioeconomic Level

Abstract

This study was aimed to examine the preschool children's cognitive functions according to the socioeconomic level variable. The research is designed in relational screening model and the sample of the research consists of 124 (64 girls, 60 boys) children studying in kindergartens and kindergartens in Edirne city center under the Ministry of National Education. In the study, the "General Information Form" created by the researcher to collect demographic information and the "Application of Cognitive Functions Scale" developed by Lidz and Jepsen (2007), adapted to Turkish culture by Akşin Yavuz (2016) were used to evaluate children's cognitive functions. The frequency, percentage and averages of demographic variables collected with the General Information form were found in the study. In order to determine the normality of the distribution of pre-test and post-test scores of the pre-school children included in the study, the kurtosis and skewness scores were evaluated and a One-Way Analysis of Variance (one-way ANOVA) was performed because the distribution normality was obtained. In cases where there are more than two variables, the number of participants in the demographic variables of the preschool students included in the study was not equally distributed, and the Welch ANOVA analysis was used to calculate. LSD Posthoc test was applied to determine the source of the difference in the ANOVA analysis with significant difference, and the source of the difference was determined by this analysis. According to the results of the research, it was determined that the socioeconomic level of the families, the income level of the family and the education level of the parents were effective in the performance of children's cognitive functions. It has been determined that as the parents' socioeconomic level, income level and education level increase, the children's cognitive function performances also increase.

Key Words: Cognitive functions, dynamic assessment, socioeconomic level, preschool

Atıf İçin / Please Cite As:

Aydın, B. ve Ahmetoğlu, E. (2022). Okul öncesi dönemdeki çocukların bilişsel işlevleri uygulama performanslarının sosyoekonomik düzeye göre incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 483-497.

Geliş Tarihi / Received Date: 20.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.11.2021

¹ Bu çalışma Beste Aydın'ın "Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Bilişsel İşlevleri Uygulama Performanslarının Sosyoekonomik Düzeye Göre İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Öğretim Görevlisi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, beste.aydin@rumeli.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-2929-8296

³ Prof. Dr. - Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, emineahmetoglu@trakya.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7974-7921

Giriş

Gelişim; anne karnında başlayıp, yaşamın son bulmasına kadar devam eden çok yönlü bir süreçtir (Erürker, 2007, s. 33). Çocukların gelişimleri için yaşamlarının ilk altı yılı çok önemlidir. Okul öncesi dönem çocukların dil, duygusal, kişilik, sosyal gelişimi ve özellikle de bilişsel gelişiminin büyük ölçüde tamamlandığı bir dönemdir. Bilişsel gelişimi kalıtım, fiziksel olgunlaşma gibi faktörlerin yanında sosyoekonomik düzey, deneyim, toplumsal aktarım, eğitim imkânları gibi çevresel faktörler de etkilemektedir (Ahioglu ve Lindberg, 2011, s. 2). Araştırmalar, sosyoekonomik düzeyin çocuklarda çok çeşitli sağlık, bilişsel ve sosyal duygusal sonuçlarla ilişkisi olduğunu, doğum öncesinde başlayan ve yetişkinliğe kadar devam eden etkileri olduğunu göstermektedir. Sosyoekonomik düzey, bilişsel gelişim ve akademik başarı ile de güçlü bir şekilde ilişkilidir. Küçük çocukların gelişimleri yetiştirildikleri sosyoekonomik koşullardan büyük ölçüde etkilenmektedir. Üst sosyoekonomik düzeydeki aileler çocuklarının her yönden gelişimi için zengin bir ortam oluşturmaya çalışırken alt sosyoekonomik düzeydeki aileler bu ortamı oluşturmada zaman zaman yetersiz kalabilmektedir. Bu durum da çocukların başta bilişsel gelişim olmak üzere tüm gelişim alanları üzerinde etkilidir (Brooks-Gunn ve Duncan, 1997). Farklı düzeylerdeki ailelere bakıldığında düşük sosyoekonomik düzeydeki bireyler kaygı durumları, ekonomik zorlukların fazlalığı, aile içindeki ilginin azlığı, nedeniyle yapılan testlerden düşük puanlar almaktadır. Bu bireylerin çevresel uyaran eksiklikleri bilişsel işlevlerini etkilemektedir (Gingsburg ve ark., 2008). Çocukların zengin uyarıların olduğu ortamda büyümesi, bilişsel becerilerinde olumlu bir artışa sebep olmaktadır. Beder (2015) yaptığı araştırmada, düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerde annelerin eğitim düzeyinin çocuğun başarısını etkilemekte olduğunu belirtmiştir.

Bu dönemde düşünme ve öğrenmenin gerçekleşebilmesi için bilişsel işlevlere ihtiyaç duyulmaktadır. Dikkat, bellek, algı, akıl yürütme, problem çözme ve karar verme gibi yürütücü işlevler bireyin zihninde gerçekleşen bilişsel işlevlerdir. Bireylerin geçmişlerini hatırlamaları, sorunlara çözümler bulmaları, yeni bilgiler edinmeleri ve edindikleri bilgileri kullanmaları bilişsel süreçleri kullanarak olmaktadır (Cüceloğlu 1997). Bilişsel işlev, öğrenme alışkanlıkları ve öğrenmeye karşı tutumların bir kümesidir (Tzurriel, 2001, s. 49, 50 Akt: Akşın Yavuz, 2016). Organizasyon, planlama ve çalışan bellek gibi yürütücü beceriler bireyin çevreye uyum sağlama becerisinden sorumlu, anahtar bilişsel işlevleri temsil etmektedir (Akşın Yavuz, 2016, s. 42). Feuerstein, bilişsel işlevleri üç ana aşamaya göre kategorize etmektedir. Feuerstein'e göre (2006) bilişsel işlevler giriş, hazırlık ve çıktı olmak üzere üç basamağa ayrılmaktadır. Giriş aşaması, bir görevi çözmek için bilgi veya verilerin toplandığı yerdir. Hazırlık aşaması, bilgi veya verilerin işlendiği yerdir. Çıktı aşaması ise bilgi veya verilerin iletildiği ve sunulduğu yerdir (Mentis, Dunn-Berstein ve Mentis, 2008). Bilişsel süreçler çocuğun dünyayı anlamasını ve anlamlandırmasını sağlamaktadır (Akyol, 2002; Arslan, 2012; Atay, 2005 Akt: Kol, 2011). Feuerstein'e göre çocukların bilişsel potansiyellerini gerçekleştirebilmeleri uygun yetişkin desteği (aracılı öğrenme deneyimi) alarak sağlanabilmektedir (Narrol ve Bachor, 1975 Akt: Akşın Yavuz, 2016, s. 46). Bu dönemde çocuklara sunulan çevre desteği, verilen eğitim ve ailelerin sosyoekonomik durumları çocuğun ileriki yaşamını şekillendirmektedir (Şahin ve Taşkın, 2008, s. 4). Zengin uyarıcılar tarafından desteklenen çocukların öğrenmeleri ve gelişimleri hakkında düzenli bir şekilde veri toplanması, yapılacak öğretim sürecine ilişkin doğru kararlar alınması amacıyla çocukların değerlendirmesi gereklidir (Tunçeli ve Zembat, 2017, s. 3).

Çocukların bilişsel gelişimlerinin değerlendirilmesinde temel amaçlardan biri çocuğun öğrenmeyi öğrenmesini sağlamaktır. Çocukların değerlendirilmesinde bazen özel teknikler ve yaklaşımların kullanılması gerekmektedir. Gözlem, anekdot kayıtları, portfolyolar, derecelendirme ölçekleri gibi standart testler bazen yetersiz kalabilmektedir. Standart değerlendirmede öğrencilerin başarısı, çoğunlukla öğretim sürecinden bağımsız ve ortaya çıkan ürüne yönelik ele alınmaktadır (Gelbal ve Kelecioğlu, 2007, s. 136). Oysa iyi bir değerlendirmenin, programın bir parçası olması, performans temelli olması ve bireyin yapabildiklerine odaklanması gerekmektedir. Çocukları değerlendirmede kullanılan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar genel olarak; formal değerlendirme, informal değerlendirme ve alternatif değerlendirme olarak gruplanmaktadır (Işıkoğlu Erdoğan ve Canbeldek, 2017, s. 1308). Standart değerlendirme araçlarından farklı olarak son yıllarda ön plana çıkan değerlendirme türü olan dinamik değerlendirme, çocuğun potansiyel performansını çocukla etkileşim kurarak görme imkânı sağlamaktadır. Kavramsal temelini Vygotsky'nin yakınsak gelişim alanı ve Feuerstein'in aracılı öğrenme deneyiminden alan dinamik değerlendirmede *öğrenmeyi öğrenme* amaçlanmakta ve *öğreten ile öğrenen arasında etkileşim* gerçekleştiği için, değerlendirme boyunca katılımcılar aktif olmaktadır. Dinamik değerlendirmenin öğrencileri birbirleri ile karşılaştırmayan, onları başarı sıralaması içine sokmayan, bunun yerine öğrencileri anlayan, araştıran ve ihtiyaç duydukları desteği sunan bir süreç olması, çocuğun başarı ve becerisini bir

adım öteye yükseltmek için her seferinde çocuğun kendi potansiyelini yükseltmeye çalışan, test süreçlerinden farklı bir değerlendirme olduğunu ortaya koymaktadır (Akşin Yavuz, 2016). Dinamik değerlendirmede, öğrenme ve değerlendirme birbiri ile bağlantılıdır ve müdahale değerlendirme sürecinde yapılır (Akşin Yavuz, 2020, s. 15). Öğrencinin hem sağlanan müdahalelere yanıt olarak bilişsel işlevlerinde yaptığı değişiklik miktarını hem de öğrencinin problem çözümünde üst bilişsel süreçlerin uygulamasını ifade eder. Dolayısıyla, çocuğun öğrenmeyi içselleştirmesine destek olur. Yapılan değerlendirmede çocuklara ihtiyaç duydukları müdahaleler sunulmaktadır. Sosyoekonomik yönden dezavantajlı ailelerde büyüyen çocuklar çevresel uyaranlar bakımından eksiklik yaşayabilmekte ve ihtiyacı olan desteği evde alamamaktadır. Dinamik değerlendirme ile çocukların ihtiyacı olan destek türü ve miktarı belirlenerek değerlendirme sonunda öğretmenlere ve ailelere çocukların bilişsel gelişimini desteklemek için dönütler verilebilmektedir. Bu sayede çocuğun eksikleri giderilebilir ve çocuğun bilişsel gelişiminde etkisi olan sosyoekonomik faktörlerin olumsuz etkileri en aza indirilebilir (Akşin Yavuz, 2016).

Dinamik değerlendirme yaklaşımında temel yapı, bilişsel değiştirilebilirliktir. Bu, bireyin yeni deneyimlerden ve öğrenme fırsatlarından öğrenme veya daha gelişmiş öğrenme durumlarında kendi bilişsel yapılarını değiştirme eğilimi olarak tanımlanabilir. Öğrencinin hem sağlanan müdahalelere yanıt olarak bilişsel işlevlerinde yaptığı değişiklik miktarını hem de öğrencinin problem çözümünde üst bilişsel süreçlerin uygulamasını ifade eder. Dolayısıyla, çocuğun öğrenmeyi içselleştirmesine destek olur. Yapılan değerlendirmede çocuklara ihtiyaç duydukları müdahaleler sunulmaktadır. Dinamik değerlendirme, bireyin aktif öğretim süreci yoluyla algılama, öğrenme, düşünme ve problem çözme ile ilgili değerlendirmeleri ifade etmektedir. Bu süreç bireyin bilişsel işlevini değiştirmeyi ve bilişsel işlevlerindeki değişimi gözlemlemeyi amaçlamaktadır. Değerlendirmenin bireyin mevcut bilişsel yeteneklerini ortaya çıkarmaya çalıştığı ve bireyin performansını değiştirme, yönlendirme veya iyileştirme girişiminde bulunmadığı standart değerlendirmeden farklı olarak, dinamik değerlendirmenin temel amacı bireyin değerlendirme süreci içindeki performans değişikliklerini değerlendirmektir (Passig, Tzuril ve Eshel Kedmi, 2016, s. 5). Bireyin bu performansları üzerinde birçok faktör etkili olmaktadır.

Yaşamın ilk yıllarında çocukların bilişsel gelişimi üzerinde etkili olan çevresel faktörlerden biri de sosyoekonomik düzeydir. Küçük çocukların gelişimleri yetiştirildikleri sosyoekonomik koşullardan büyük ölçüde etkilenmektedir. Üst sosyoekonomik düzeydeki aileler çocuklarının her yönden gelişimi için zengin bir ortam oluşturmaya çalışırken alt sosyoekonomik düzeydeki aileler bu ortamı oluşturmada zaman zaman yetersiz kalabilmektedir. Bu durum da çocukların başta bilişsel gelişim olmak üzere tüm gelişim alanları üzerinde etkilidir (Brooks-Gunn ve Duncan, 1997, s. 55). Çeşitli araştırmalarda ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin çocukların bilişsel performansları üzerinde etkili olduğu ve sosyoekonomik düzey yükseldikçe çocukların da bilişsel performanslarının ve okul başarılarının arttığı belirlenmiştir (Sharkins, Leger ve Ernest, 2016; Yıldız, 1999). Sosyoekonomik yönden dezavantajlı ailelerde büyüyen çocuklar çevresel uyaranlar bakımından eksiklik yaşayabilmekte ve ihtiyacı olan desteği alamamaktadır. Dinamik değerlendirme ile çocukların ihtiyacı olan destek türü ve miktarı belirlenerek değerlendirme sonunda öğretmenlere ve ailelere çocukların bilişsel gelişimini desteklemek için dönütler verilebilmektedir. Bu sayede çocuğun eksikleri giderilebilir ve çocuğun bilişsel gelişiminde etkisi olan sosyoekonomik faktörlerin olumsuz etkileri en aza indirilebilir.

Alan yazın incelendiğinde, ülkemizde dinamik değerlendirme alanında okul öncesi çocuklarla yapılan çalışmaların sınırlı olduğu belirlenmiştir (Akşin-Yavuz, 2016; Akşin-Yavuz ve Zembat, 2017; Akşin-Yavuz, 2020; Güney, 2020; Özgün, Özkul, Oral ve Şemin, 2020). Bu doğrultuda araştırmanın amacı 48-66 ay okul öncesi dönemdeki çocukların bilişsel işlevleri uygulama performansları üzerinde ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin etkisinin olup olmadığının belirlenmesidir.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırma evreni ve örneklem seçimi, veri toplama araçları, veri toplama aşaması, veri toplama araçlarının uygulanması, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması vb. bilgilere yer verilmiştir. Araştırma okul öncesi dönemdeki çocukların bilişsel işlevlerinin uygulama performansının sosyoekonomik düzey değişkenine göre incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma nicel araştırma türünde tasarlanmış olup, araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ya da daha fazla değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2014).

Evren- Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2019-2020 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Edirne il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi okul öncesi eğitim kurumlarına (anaokulu/anasınıfı) devam eden 48- 66 aylık çocuklar ve bu çocukların aileleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu Edirne İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı merkezdeki alt, orta ve üst sosyoekonomik düzeyi temsil eden beş okul öncesi eğitim kurumuna (anaokulu/anasınıfı) devam eden, 48-66 ay aralığında olan 64 kız ve 60 erkek olmak üzere toplam 124 çocuk ve bu çocukların çalışmaya gönüllü katılmayı kabul eden aileleri oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik ve Sosyoekonomik Düzeye Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

<i>Değişken</i>	<i>Düzye</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Kız	64	51,6
	Erkek	60	48,4
Anne Öğrenim Durumu	Okuryazar değil	4	3,2
	İlkokul	17	13,7
	Ortaokul	27	21,8
	Lise	53	42,7
	Lisans	21	16,9
	Lisansüstü	2	1,6
Baba Öğrenim Durumu	Okuryazar değil	2	1,6
	İlkokul	16	12,9
	Ortaokul	13	10,5
	Lise	64	51,6
	Lisans	25	20,2
Anne Çalışma Durumu	Çalışıyor	59	47,6
	Çalışmıyor	65	52,4
Baba Çalışma Durumu	Çalışıyor	121	97,6
	Çalışmıyor	3	2,4
Ailenin Aylık Ortalama Geliri	2000 TL- daha az	13	10,5
	2001-4000 TL	51	41,1
	4001-6000 TL	39	31,5
	6001 TL- daha fazla	21	16,9
Ailenin Kendini Tanımladığı Sosyoekonomik Düzey	Alt	40	32,2
	Orta	43	34,7
	Üst	41	33,1
Toplam		124	100,0

Araştırmaya dâhil edilen toplam 124 çocuktan; %51.6'sının kız ve %48.4'ünün erkek olduğu görülmektedir. Annesi okuryazar olmayan çocuklar %3.2, annesi ilkokul mezunu olan çocuklar %13.7, annesi ortaokul mezunu olan çocuklar %21.8, annesi lise mezunu olan çocuklar %42.7, annesi lisans mezunu olan çocuklar %16.9 ve annesi lisansüstü mezunu olan çocuklar %1.6'dır. Çocukların baba öğrenim durumları incelendiğinde; %1.6'sının okuryazar olmadığı, %12.9'unun ilkokul mezunu olduğu, %10.5'inin ortaokul mezunu olduğu, %51.6'sının lise mezunu olduğu, %20.2'sinin lisans mezunu olduğu ve %3.2'sinin lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Çocukların anne çalışma durumları incelendiğinde; %47.6'sının annesinin çalıştığı, %52.4'ünün annesinin çalışmadığı görülmektedir. Çocukların baba çalışma durumları incelendiğinde %97.6'sının babasının çalıştığı, %2.4'ünün babasının çalışmadığı görülmektedir. Çocukların ailelerinin aylık ortalama gelirleri incelendiğinde; ailelerin %10.5'inin 2000 TL ya da daha az, %41.1'inin 2001-4000 TL arası, %31.5'inin 4001- 6000 TL arası ve %16.9'unun 6001 TL ya da üstü aylık gelire sahip olduğu belirlenmiştir. Ailelerin sosyoekonomik düzeyine bakıldığında; %32.2'sinin alt gelir grubunda, %34.7'inin orta gelir grubunda ve %33.1'inin üst gelir grubunda olduğu görülmektedir. Ailelerin kendilerini tanımladıkları sosyoekonomik düzey incelendiğinde; %32,2'sinin kendilerini alt sosyoekonomik düzeyde tanımladığı, %34,7'sinin kendilerini orta sosyoekonomik düzeyde tanımladığı ve %33,1'inin kendilerini üst sosyoekonomik düzeyde tanımladığı belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla; araştırmacı tarafından hazırlanan "Genel Bilgi Formu" ve Lidz ve Jepsen (2007) tarafından geliştirilen, Akşin- Yavuz (2016) tarafından Türk kültürüne uyarlaması yapılan "Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği (Application of Cognitive Functions Scale)" kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından ölçme aracının kullanımına ilişkin gerekli izinler alınmıştır.

Genel Bilgi Formu. Araştırmaya dâhil edilen 48-66 aylık çocukların ve ailelerinin demografik ve sosyoekonomik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından “Genel Bilgi Formu” hazırlanmıştır. Genel bilgi formunda araştırmaya dâhil edilen çocukların okul öncesi eğitime devam süresi, kardeş sayısı, anne-babanın öğrenim durumu, anne-baba çalışma durumu, ailenin gelir düzeyi, ailenin kendini tanımladığı sosyoekonomik düzey ve ailedeki birey sayısı yer almaktadır.

Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği (BİÜÖ). “Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği” Lidz ve Jepsen’in (2007) geliştirdiği, normal gelişim gösteren 36-66 aylık çocuklarda ve özel gereksinimi olan 36-96 aylık çocuklarda kullanılan program temelli bir değerlendirme aracıdır. Ölçek Vygotsky’nin yakınsak gelişim alanı ve Feuerstein’in aracılı öğrenme deneyiminden yola çıkılarak hazırlanmıştır (Akşin Yavuz, 2016). Ölçek ile çocuğun öğrenme potansiyelleri, diğeri bir ifade ile öğrenme yeteneği belirlenmeye çalışılmaktadır (Palut, 2005). Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği’ni (BİÜÖ) oluşturan altı alt ölçek bulunmaktadır. Bu alt ölçekler; sınıflandırma, kısa süreli işitsel bellek, kısa süreli görsel bellek, örüntü tamamlama, bakış açısı alma ve sözel planlama görevlerini içermektedir. Her alt ölçek ön test ile başlar, müdahale ve son test aşamalarını içerir (Lidz, 2003). Çocuğun her alt ölçekteki performansı puanlanır ve davranışı, tüm alt testler için ön test ve müdahale sırasında araştırmacı tarafından derecelendirilir. Müdahale aşamasında, çocuk, görevi başarıyla yerine getirmek için bir aracı ile etkileşim içinde çalışır. Müdahale aşaması değerlendirme sürecinin bir aşamasıdır ve yarı yapılandırılmış çalışmaları içermektedir. Her bir alt test için aracının yapacağı müdahale önceden belirlenmiştir. Çocuğun ön test aşamasından tam puan aldığı görevler olabilmektedir. Bu gibi durumlarda müdahale aşamasına ve son test aşamasına gerek duyulmamaktadır (Akşin Yavuz, 2016). Ayrıca örüntü tamamlama alt ölçeğinin ön test aşamasında uygulanan üst üste 4 kere yanlış yaptıktan sonra müdahale aşamasına geçme kuralı nedeniyle çoğu çocuk üst üste 4 kere hata yapmadan süreci tamamlayabilmektedir. Bu durumda da bu çocuklara müdahale aşaması ve son test aşaması uygulanmamaktadır (Akşin Yavuz, 2016). Çocuk, ölçekte gösterdiği her bir alt görev sonunda Davranış Gözlem Ölçeği ile de değerlendirilmektedir. Davranış Gözlem Ölçeği’nin yedi alt boyutu vardır. Bu alt boyutlar; öz düzenleme, sebat, hayal kırıklığı ile başa çıkma, esneklik, motivasyon, etkileşim ve duyarlılıktır. Davranış Gözlem Ölçeği sadece ön testten ve müdahale aşamalarından sonra doldurulmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırma için Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı’ndan 30.10.2019 tarihinde 2019/08 oturum sayısı ve 2019.08.03 karar numarası ile etik kurul onayı alınmıştır. Araştırma için gereken izinler Edirne Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü’nden alınmıştır. Veri toplama süreci öncesinde okul yöneticileri, öğretmenler ve aileler araştırma hakkında bilgilendirilmiş ve toplanan verilerle ilgili olarak gizlilik esasına uyulacağı belirtilmiştir. Ailelere Veli Onam Formu gönderilmiş ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden velilere çeşitli demografik ve sosyoekonomik bilgileri içeren “Genel Bilgi Formu” ve çocuklara “Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği” uygulanmıştır. Ölçek uygulaması çocuklarla birebir olacak şekilde, okul ortamında ancak sınıf dışında, çocuğun dikkatinin dağılmayacağı ayrı bir ortamda yapılmıştır. Her bir çocukla yaklaşık 45-60 dakikalık bir zaman aralığında uygulama yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Okul öncesi dönemdeki çocukların Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği’nden aldıkları puanların değerlendirilmesi, bu puanların sosyoekonomik düzeye göre incelenmesi amacıyla yapılan araştırmada çocuklara ait Genel Bilgi Formu ve Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği’nden (BİÜÖ) elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan çocuklara ait Genel Bilgi formu ile toplanan demografik değişkenlere ilişkin frekans, yüzde ve ortalamalar bulunmuştur. Araştırmaya dâhil edilen okul öncesi dönem çocuklarının Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği ön test- son test puanlarının dağılımının normallliğini saptamak amacıyla çarpıklık(kurtosis) ve basıklık(skewness) puanları değerlendirilmiş, dağılım normal olduğu için parametrik analiz teknikleri kullanılmıştır. Okul öncesi dönem çocukların Bilişsel İşlevlerin Uygulanması Ölçeği’nden aldıkları puanların ailenin sosyoekonomik düzeyine ve aylık ortalama gelir durumuna göre karşılaştırılmasında ikiden fazla grup sayısı olduğundan Tek Yönlü Varyans Analizi (one-way ANOVA) yapılmıştır. İkiyden daha fazla değişkenin olduğu durumlarda araştırmaya dâhil edilen okul öncesi öğrencilerinin demografik değişkenlerinde katılımcı sayısının eşit dağılmadığı durumlar Welch ANOVA analizi ile hesaplanmıştır (Delacre, Lakens ve Leys, 2017). Anlamlı farklılık belirlenen ANOVA analizinde farkın kaynağının belirlenmesi için LSD Posthoc testi uygulanmış, farkın kaynağı bu analizle belirlenmiştir (Al-Fahham, 2018). Veriler $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde

sınanmıştır. Araştırmada anlamlı farklılık tespit edilen değişkenlerin etki büyüklüklerinin belirlenmesi amacıyla iki değişkenin olduğu durumlarda Cohen d ile ikiden fazla değişkenin olduğu durumlarda da eta-kare (η^2) analizleri yapılmıştır (Cohen, 1992). Etki büyüklüğü, d değeri 0.2 olması durumunda etkinin *zayıf*, 0.5 olması durumunda *orta* ve 0.8 olması durumunda *büyük* olarak kabul görmektedir (Kılıç, 2014). Ayrıca anlamlılık değeri $p < .05$ olarak belirlenmiştir.

Bulgular

Bu bölümde okul öncesi dönemdeki 48-66 aylık çocukların Bilişsel İşlevleri Uygulama performansının ailelerin kendilerini tanımladıkları sosyoekonomik düzeye göre incelenmesi amacı ile elde edilen veriler tablolarla sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının Ailelerin Kendini Tanımladıkları Sosyoekonomik Düzeye İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Sosyoekonomik Düzey	n	\bar{x}	Ss
Alt	40	38,17	11,450
Orta	43	44,13	8,099
Üst	41	47,02	11,767
Toplam	124	43,16	11,063

Tablo 2'ye göre araştırmaya dâhil edilen alt sosyoekonomik grupta yer alan ailelerin çocuklarının BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=38,175$), orta sosyoekonomik grupta yer alan çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının ($\bar{x}=44,139$), üst sosyoekonomik grupta yer alan çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının ($\bar{x}=47,024$) olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının Ailelerin Kendilerini Tanımladıkları Sosyoekonomik Düzeye İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Gruplararası	1647,530	2	823,765	7,434	,001**	0,32	2>1
Gruplarıçi	13407,913	121	110,809				3>1
Toplam	15055,443	123					3>2

* $p < .05$ ** $p < .01$; 1= Alt, 2= Orta, 3= Üst

Tablo 3'te görüldüğü gibi araştırmaya dâhil edilen çocukların BİÜÖ Bakış Açısı Alma Alt Ölçeği son test puan ortalamalarının sosyoekonomik düzeye göre anlamlı olarak farklılaştığı bulgulanmıştır [$F_{(2, 121)}=7,434$; $p < .05$; $\eta^2=0,32$]. Bu farkın gruplardan hangileri arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan LSD testinin sonucunda ortaya çıkan bu anlamlı farklılığın; alt gelir grubu ile orta gelir grubu arasında orta gelir grubu lehine, alt gelir grubu, orta gelir grubu ve üst gelir grubu arasında üst gelir grubu lehine olduğu görülmektedir. Yani sosyoekonomik düzey arttıkça çocukların BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının yükselmekte olduğu, çocukların bilişsel işlev performanslarının arttığı söylenebilir.

Tablo 4. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Son Test Toplam Puan Ortalamalarının Ailelerin Kendilerini Tanımladıkları Sosyoekonomik Düzeye İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Sosyoekonomik Düzey	n	\bar{x}	ss
Alt	40	43,87	9,370
Orta	43	53,76	8,388
Üst	41	52,39	11,869
Toplam	124	50,12	10,804

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan alt sosyoekonomik gruptaki ailelerin çocuklarının BİÜÖ son test toplam puan ortalamasının ($\bar{x}=43,875$), orta sosyoekonomik gruptaki çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamasının ($\bar{x}=53,767$), üst sosyoekonomik gruptaki çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamasının ($\bar{x}=52,390$) olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Araştırmaya Dâbil Edilen Çocukların BİÜÖ Son Test Toplam Puan Ortalamalarının Ailelerin Kendilerini Tanımladıkları Sosyoekonomik Düzeye İlişkin ANOVA Sonuçları

	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>sd</i>	<i>Kareler Ortalaması</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>η²</i>	<i>Farkın Kaynağı</i>
Gruplararası	2343,380	2	1171,690	11,799	,000**	0,41	2>1
Gruplarıçi	12015,806	121	99,304				3>1
Toplam	14359,185	123					3>2

***p<.05**p<.01**; 1= Alt, 2= Orta, 3= Üst

Tablo 5 incelendiğinde çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının sosyoekonomik düzeye göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir [$F_{(2-121)}=11,799$, $p<.05$; $\eta^2=0,41$]. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla LSD testi yapılmış olup, testin sonucunda ortaya çıkan bu anlamlı farklılığın; alt gelir grubu ile orta gelir grubu arasında orta gelir grubu lehine, alt gelir grubu ile üst gelir grubu arasında üst gelir grubu lehine, üst gelir grubu ile orta gelir grubu arasında üst gelir grubu lehine olduğu belirlenmiştir. Bu bulguya göre sosyoekonomik düzey arttıkça çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının yükselmekte olduğu, yani çocukların bilişsel işlev performanslarının arttığı söylenebilir.

Tablo 6. Araştırmaya Dâbil Edilen Çocukların BİÜÖ Transfer Puanlarının Ailelerin Kendilerini Tanımladıkları Sosyoekonomik Düzeye İlişkin ANOVA Sonuçları

	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>sd</i>	<i>Kareler Ortalaması</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>η²</i>	<i>Farkın Kaynağı</i>
Gruplararası	473,750	2	236,875	4,112	,019*	0,06	3>2, 3>1
Gruplarıçi	6969,958	121	57,602				
Toplam	7443,709	123					

***p<.05 **p<.01**; 1= Alt, 2= Orta, 3= Üst

Tablo 6'da görüldüğü gibi çocukların BİÜÖ transfer puanları sosyoekonomik düzeye göre anlamlı farklılık göstermektedir [$F_{(2-121)}=4,112$, $p<.05$; $\eta^2=0,06$]. Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan LSD testinin sonucunda ortaya çıkan bu anlamlı farklılığın üst gelir grubu ile orta gelir grubu arasında üst gelir grubu lehine, üst gelir grubu ile alt gelir grubu arasında yine üst gelir grubu lehine olduğu belirlenmiştir. Bu bulguya göre çocuklara verilen kısa süreli eğitimin onların bilişsel işlev performanslarını artırıcı bir etkiye neden olduğu, bu etkinin de çocukların sosyoekonomik düzeyleri ile doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Araştırmaya Dâbil Edilen Çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının Aile Gelir Düzeyine İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

<i>Ailenin Aylık Geliri</i>	<i>n</i>	<i>\bar{x}</i>	<i>ss</i>
2000 TL - daha az	13	36,76	12,820
2001 - 4000 TL	51	38,90	10,538
4001 - 6000 TL	39	46,07	7,256
6001- daha fazla	21	52,09	10,163

Tablo 7'ye göre ailesinin aylık ortalama geliri 2000TL- daha az olan çocukların BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=36,769$), 2001- 4000 TL olan çocukların BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=38,902$), 4001- 6000 TL olan çocukların BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=46,076$) ve 6001- daha fazla olan çocukların BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=52,095$) olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Araştırmaya Dâbil Edilen Çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının Aile Gelir Düzeyine İlişkin ANOVA Sonuçları

	<i>Kareler Toplamı</i>	<i>sd</i>	<i>Kareler Ortalaması</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>η²</i>	<i>Farkın Kaynağı</i>
Gruplararası	3464,047	3	1154,682	11,954	,000**	0,51	2>1
Gruplarıçi	11591,396	120	96,595				3>1, 3>2
Toplam	15055,444	123					4>1, 4>2, 4>3

***p<.05**p<.01**; 1=2000 TL- daha az, 2=2001- 4000 TL, 3=4001- 6000 TL, 4=6001- daha fazla

Tablo 8’de görüldüğü gibi çocukların BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının aile gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır [$F_{(3-120)}=11,954$, $p<.05$; $\eta^2=0,51$]. Bu farklılığın değişkenlerden hangileri arasında olduğunu bulmak için LSD testi yapılmış ve testin sonucunda ailesinin aylık ortalama geliri 6001TL- daha fazla olan çocukların, diğer gelir düzeyindeki ailelerin çocuklarına göre BİÜÖ ön test toplam puanlarının daha fazla olduğu, 4001- 6000 TL olan çocukların 2001-4000 TL olan çocukların ve 2000TL- daha az olan çocuklardan daha fazla olduğu, 2001- 4000 TL olan çocukların ise 2000 TL- daha az olan çocuklardan BİÜÖ ön test toplam puanlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre ailenin gelir düzeyi arttıkça çocukların BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının yükselmekte olduğu, yani çocukların bilişsel işlev performanslarının arttığı söylenebilir.

Tablo 9. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Son Test Toplam Puan Ortalamalarının Aile Gelir Düzeyine İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Ailenin Aylık Geliri	n	\bar{x}	ss
2000 TL- daha az	13	40,92	9,169
2001- 4000 TL	51	47,68	11,236
4001- 6000 TL	39	53,35	7,872
6001- daha fazla	21	55,71	10,522

Tablo 9’a göre ailesinin aylık ortalama geliri 2000TL- daha az olan çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=40,923$), 2001- 4000 TL olan çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=47,686$), 4001- 6000 TL olan çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=53,359$) ve 6001- daha fazla olan çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=55,714$) olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Son Test Toplam Puan Ortalamalarının Aile Gelir Düzeyine İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Gruplararası	2468,022	3	822,674	8,302	,000**	0,42	2>1
Gruplariçi	11891,164	120	99,093				3>1, 3>2
Toplam	14359,185	123					4>1, 4>2, 4>3

* $p<.05$ ** $p<.01$; 1=2000 TL- daha az, 2=2001- 4000 TL, 3=4001- 6000 TL, 4=6001- daha fazla

Tablo 10’a göre araştırmaya dahil edilen çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının aile gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir [$F_{(3-120)}=8,302$, $p<.05$; $\eta^2=0,42$]. Bu farklılaşmanın hangi değişkenler arasında olduğunu bulmak için LSD testi yapılmış olup testin sonucunda ailesinin aylık ortalama geliri 6001TL’den daha fazla olan çocukların diğer gelir düzeyindeki ailelerin çocuklarına göre BİÜÖ ön test toplam puanlarının daha fazla olduğu, 4001- 6000 TL olan çocukların 2001-4000 TL olan çocukların ve 2000TL’den daha az olan çocuklardan daha fazla olduğu, 2001-4000 TL olan çocukların ise 2000 TL- daha az olan çocuklardan BİÜÖ ön test toplam puanlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre ailenin gelir düzeyi arttıkça çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının yükselmekte olduğu, yani çocukların bilişsel işlev performanslarının arttığı söylenebilir.

Tablo 11. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Transfer Puanlarının Aile Gelir Düzeyine İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Gruplararası	510,540	3	170,180	2,945	,036*	0,06	2>1, 4>2
Gruplariçi	6933,169	120	57,776				
Toplam	7443,709	123					

* $p<.05$ ** $p<.01$; 1=2000 TL- daha az, 2=2001- 4000 TL, 3=4001- 6000 TL, 4=6001- daha fazla

Tablo 11 incelendiğinde çocukların BİÜÖ transfer puanlarının ailenin gelir düzeyine göre farklılaştığı tespit edilmiştir [$F_{(3-121)}=2,945$, $p<.05$; $\eta^2=0,06$]. Bu farkın kaynağını bulmak için yapılan LSD testinin sonucunda ortaya çıkan bu anlamlı farklılığın; ailesinin aylık ortalama geliri 6001TL’den daha fazla olan çocukların 2001-4000 TL olan çocuklara göre 2001-4000 TL olan çocukların ise 2000TL’den daha az olan çocuklara göre BİÜÖ transfer puanlarının daha fazla olduğu görülmektedir. Yani çocuklara verilen müdahale aşamasının aile gelir düzeyi ile ilişkili olduğu söylenebilir. Yani çocuklara verilen kısa süreli eğitimin onların bilişsel işlev performanslarını artırıcı bir etkiye neden olduğu, bu etkinin de aile gelir düzeyi ile doğru orantılı olduğu söylenebilir.

Tablo 12. Araştırmaya Dâbil Edilen Çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının Anne Öğrenim Durumuna İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Öğrenim Durumu	n	\bar{x}	ss
Okuryazar değil	4	43,250	8,539
İlkokul	17	35,058	9,996
Ortaokul	27	38,592	10,814
Lise	53	45,698	9,558
Lisans	21	50,047	10,646
Lisansüstü	2	34,500	3,535
Toplam	124	43,169	11,063

Tablo 12'ye göre okuryazar olmayan annelerin çocuklarının BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=43,250$), ilkokul mezunu olan annelerin çocuklarının, ($\bar{x}=35,058$), ortaokul mezunu olan annelerin çocuklarının ($\bar{x}=38,592$), lise mezunu olan annelerin çocuklarının ($\bar{x}=45,698$), lisans mezunu olan annelerin çocuklarının ($\bar{x}=50,047$) ve lisansüstü mezunu olan annelerin çocuklarının ($\bar{x}=34,500$) olduğu görülmektedir.

Tablo 13. Araştırmaya Dâbil Edilen Çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının Anne Öğrenim Durumuna İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Gruplararası	3166,611	5	633,322	6,285	,000**	0,46	4>2, 4>3
Gruplarıçi	11888,831	118	100,752				5>2, 5>3
Toplam	15055,443	123					

* $p<.05$ ** $p<.01$; 1=Okuryazar değil, 2=İlkokul, 3=Ortaokul, 4=Lise 5=Lisans, 6=Lisansüstü

Tablo 13 incelendiğinde araştırmaya dahil edilen çocukların BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının anne öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir [$F_{(5, 118)}=6,285$, $p<.05$; $\eta^2=0,46$]. Bu bulguya göre BİÜÖ ön testinin sonucunda lise mezunu annelerin çocuklarının BİÜÖ ön test toplam puanlarının ortaokul ve ilkokul mezunu annelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu, lisans mezunu annelerin çocuklarının BİÜÖ ön test toplam puanlarının ilkokul ve ortaokul mezunu annelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani annelerin öğrenim düzeyleri yükseldikçe çocuklarının BİÜÖ ön test puanlarının, yani ön test bilişsel işlev performanslarının yükseldiği görülmektedir.

Tablo 14. Araştırmaya Dâbil Edilen Çocukların BİÜÖ Son Test Toplam Puan Ortalamalarının Anne Öğrenim Durumuna İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Öğrenim Durumu	n	\bar{x}	ss
Okuryazar değil	4	49,250	6,396
İlkokul	17	42,117	9,860
Ortaokul	27	46,777	12,007
Lise	53	52,773	9,580
Lisans	21	54,809	9,421
Lisansüstü	2	45,500	10,606
Toplam	124	50,121	10,804

Tablo 14'e göre okuryazar olmayan annelerin çocuklarının BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=49,250$), ilkokul mezunu olan annelerin çocuklarının ($\bar{x}=42,117$), ortaokul mezunu olan annelerin çocuklarının ($\bar{x}=46,777$), lise mezunu olan annelerin çocuklarının ($\bar{x}=52,773$), lisans mezunu olan annelerin çocuklarının ($\bar{x}=54,809$) ve lisansüstü mezunu olan annelerin çocuklarının ($\bar{x}=45,500$) olduğu görülmektedir.

Tablo 15. Araştırmaya Dâbil Edilen Çocukların BİÜÖ Son Test Toplam Puan Ortalamalarının Anne Öğrenim Durumuna İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Gruplararası	2270,982	5	454,196	4,433	,001**	0,37	4>2, 4>3
Gruplarıçi	12088,202	118	102,442				5>2, 5>3
Toplam	14359,185	123					

* $p<.05$ ** $p<.01$; 1=Okuryazar değil, 2=İlkokul, 3=Ortaokul, 4=Lise 5=Lisans, 6=Lisansüstü

Tablo 15 incelendiğinde araştırmaya dahil edilen çocukların BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının anne öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmiştir [$F_{(5, 118)}=4,433$, $p<.05$; $\eta^2=0,37$]. Bu bulguya göre BİÜÖ son testinin sonucunda lise mezunu annelerin çocuklarının BİÜÖ son test toplam puanlarının ortaokul ve ilkokul mezunu annelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu, lisans mezunu annelerin çocuklarının BİÜÖ son test toplam puanlarının ilkokul ve ortaokul mezunu annelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani annelerin öğrenim düzeyi yükseldikçe çocuklarının BİÜÖ son test puanlarının, yani ön test bilişsel işlev performanslarının yükseldiği görülmektedir.

Tablo 16. Araştırmaya dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Transfer Puanlarının Anne Öğrenim Durumuna İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	179,187	5	35,837	,582	,714
Gruplarıçi	7264,522	118	61,563		
Toplam	7443,709	123			

* $p<.05$ ** $p<.01$; 1=Okuryazar değil, 2=İlkokul, 3=Ortaokul, 4=Lise 5=Lisans, 6=Lisansüstü

Tablo 16 incelendiğinde çocukların BİÜÖ transfer puanlarının annelerin öğrenim durumuna göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulguya göre; annelerin öğrenim durumuna bağlı olarak çocuklarının BİÜÖ transfer puan ortalamalarında yani bilişsel işlev performanslarında farklılaşma görülmemektedir.

Tablo 17. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının Baba Öğrenim Durumuna İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Öğrenim Durumu	n	\bar{x}	ss
Okuryazar değil	2	42,500	12,020
İlkokul	16	34,250	10,902
Ortaokul	13	31,307	5,360
Lise	64	44,250	9,002
Lisans	25	52,600	9,119
Lisansüstü	4	41,500	9,469
Toplam	124	43,169	11,063

Tablo 17'ye göre okuryazar olmayan babaların çocuklarının BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=42,500$), ilkokul mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=34,250$), ortaokul mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=31,307$), lise mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=44,250$), lisans mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=52,600$) ve lisansüstü mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=41,500$) olduğu görülmektedir.

Tablo 18. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Ön Test Toplam Puan Ortalamalarının Baba Öğrenim Durumuna İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Gruplararası	5412,174	5	1082,434	13,245	,000**	0,70	4>2, 4>3
Gruplarıçi	9643,269	118	81,722				5>2, 5>3, 5>4
Toplam	15055,443	123					

* $p<.05$ ** $p<.01$; 1=Okuryazar değil, 2=İlkokul, 3=Ortaokul, 4=Lise 5=Lisans, 6=Lisansüstü

Tablo 18 incelendiğinde araştırmaya dâhil edilen çocukların BİÜÖ ön test toplam puan ortalamalarının baba öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir [$F_{(5, 118)}=13,245$; $p<.05$; $\eta^2=0,70$]. Bu bulguya göre BİÜÖ testinin sonucunda lise mezunu babaların çocuklarının BİÜÖ ön test toplam puanlarının ortaokul ve ilkokul mezunu babaların çocuklarına göre daha yüksek olduğu, lisans mezunu babaların çocuklarının BİÜÖ ön test toplam puanlarının ilkokul, ortaokul ve lise mezunu babaların çocuklarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani babaların öğrenim düzeyi yükseldikçe çocuklarının BİÜÖ ön test puanlarının, yani ön test bilişsel işlev performanslarının yükseldiği görülmektedir.

Tablo 19. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Son Test Toplam Puan Ortalamalarının Baba Öğrenim Durumuna İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Öğrenim Durumu	n	\bar{x}	ss
Okuryazar değil	2	44,000	2,828
İlkokul	16	42,562	11,236
Ortaokul	13	42,153	9,685
Lise	64	50,453	9,463
Lisans	25	58,480	8,756
Lisansüstü	4	51,750	9,500
Toplam	124	50,121	10,804

Tablo 19'a göre okuryazar olmayan babaların çocuklarının BİÜÖ son test toplam puan ortalamalarının ($\bar{x}=44,000$), ilkokul mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=42,562$), ortaokul mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=42,153$), lise mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=50,453$), lisans mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=58,480$) ve lisansüstü mezunu olan babaların çocuklarının ($\bar{x}=51,750$) olduğu görülmektedir.

Tablo 20. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Son Test Toplam Puan Ortalamalarının Baba Öğrenim Durumuna İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	η^2	Farkın Kaynağı
Gruplararası	3578,706	5	715,741	7,834	,000**	0,52	4>2, 4>3
Gruplarıçi	10780,479	118					5>1, 5>2, 5>3, 5>4
Toplam	14359,185	123					

* $p<.05$ ** $p<.01$; 1=Okuryazar değil, 2=İlkokul, 3=Ortaokul, 4=Lise 5=Lisans, 6=Lisansüstü

Tablo 20 incelendiğinde çocukların BİÜÖ son testten aldıkları toplam puan ortalamalarının baba öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F_{(5-118)}=7,834$; $p<.05$; $\eta^2=0,52$). Bu bulguya göre BİÜÖ testinin sonucunda lise mezunu babaların çocuklarının BİÜÖ son test toplam puanlarının ortaokul ve ilkokul mezunu babaların çocuklarına göre daha yüksek olduğu, lisans mezunu babaların çocuklarının BİÜÖ son test toplam puanlarının okuryazar olmayan, ilkokul, ortaokul ve lise mezunu babaların çocuklarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yani babaların öğrenim düzeyi yükseldikçe çocuklarının BİÜÖ son test puanlarının, yani son test bilişsel işlev performanslarının yükseldiği görülmektedir.

Tablo 21. Araştırmaya Dâhil Edilen Çocukların BİÜÖ Transfer Puanlarının Baba Öğrenim Durumuna İlişkin ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	394,330	5	78,866	1,320	,260
Gruplarıçi	7049,379	118	59,740		
Toplam	7443,709	123			

* $p<.05$ ** $p<.01$; 1=Okuryazar değil, 2=İlkokul, 3=Ortaokul, 4=Lise 5=Lisans, 6=Lisansüstü

Tablo 21'de görüldüğü gibi çocukların BİÜÖ transfer puanlarının baba öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulguya göre; babaların öğrenim durumuna bağlı olarak çocuklarının BİÜÖ transfer puan ortalamalarında yani bilişsel işlev performanslarında farklılaşma görülmemektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Okul öncesi dönemdeki çocukların bilişsel işlevlerinin sosyoekonomik düzey değişkenine göre incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın bulgularından elde edilen sonuçlara göre çocuklara uygulanan BİÜÖ ön test, son test ve transfer puanlarının ailelerin sosyoekonomik düzeyine göre farklılaştığı belirlenmiştir. Yani araştırmaya dâhil edilen çocukların bilişsel performansları ailelerin sosyoekonomik durumuna bağlı olarak değişmektedir. Sosyoekonomik düzey yönünden daha üst seviyede olan ailelerin çocukları hem ön testten hem son testten alt ve orta sosyoekonomik düzeydeki çocuklara göre daha yüksek puanlar elde etmişlerdir. Bu durumun nedeni olarak üst sosyoekonomik düzeyde olan ailelerin, çocuklarına daha fazla uyaran sunmaları, çocukların bilişsel gelişimine katkı sağlayacak materyallere daha kolay ulaşabilmeleri gösterilebilir. Ayrıca çocukların transfer puanlarına bakıldığında ailelerin sosyoekonomik düzeyi ile

çocukların transfer puanlarının ilişkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çocuklara ön test ve son test aşamaları arasında verilen kısa süreli eğitimin sosyoekonomik olarak daha üst düzeydeki çocuklarda etkisinin diğer çocuklara oranla daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili literatürde ailelerin sosyoekonomik düzeyi çocukların bilişsel gelişimlerinde önemli bir faktör olduğu, sosyoekonomik düzeyin yüksek olduğu ailelerde çocuklara zengin uyaranlar içeren bir çevre sunulduğu zengin uyarıcılarının olduğu çevrede yetişen çocukların bilişsel gelişimlerinin de pozitif etkilendiği, düşük sosyoekonomik düzeydeki aileler ise, çocuklarının sağlık, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerini yeterli ve düzenli bir şekilde karşılamada çeşitli zorluklar yaşadığı ve sosyoekonomik yönden dezavantajlı ailelerdeki çocukların daha düşük bilişsel yeteneklere ve düşük akademik başarıya sahip olmasının olası olarak görüldüğü belirtilmektedir (Conger ve Donnellan, 2007; Şengönül, 2019).

Araştırmalar, ekonomik olarak dezavantajlı ortamlarda yaşayan küçük çocukların okula genellikle daha düşük akademik becerilerle başladığını göstermektedir (Sharkins, Leger ve Ernest, 2017; Şirin, 2005). Ek olarak, aile geliri ve ebeveyn mesleği gibi sosyoekonomik faktörlerin çocuklarda bilişsel gelişimi etkilediği saptanmıştır (Zubrick vd., 2007). Ayrıca Tong, Baghurst, Vimpani ve McMichael (2007) sosyoekonomik düzeyin çocukların bilişsel gelişimi ile ilişkili olup olmadığını değerlendirmek amacıyla yaptıkları çalışmada sosyoekonomik düzeyin, çocukların bilişsel gelişimini pozitif olarak etkilediğini belirtmişlerdir. Bununla beraber Noble, Norman ve Farah (2005) farklı sosyoekonomik düzeylerdeki okulöncesi çocuklarının bilişsel işlevlerini değerlendirdikleri çalışmalarında sosyoekonomik düzey ile çocukların bilişsel performansları arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmalarında düşük sosyoekonomik düzeydeki çocukların özellikle dil becerileri ve yürütücü işlevlerde kendilerinden daha üst sosyoekonomik düzeydeki çocuklara göre düşük puanlar aldıklarını belirtmişlerdir. Bu duruma paralel olarak Paxson ve Schady (2007), ağırlıklı olarak düşük sosyoekonomik düzeyde okul öncesi çağındaki üç binden fazla çocuktan oluşan bir örneklem ile yaptıkları çalışmada sosyoekonomik düzey ve çocukların bilişsel gelişimi arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonunda ailenin sosyoekonomik düzeyinin yüksek olmasının çocukların bilişsel gelişimlerini olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Yine Lyu ve Burr (2016) yaptıkları çalışmada düşük sosyoekonomik düzeye sahip bir ortamda yaşayan çocukların bilişsel işlevlerinin de daha düşük olduğunu ve yetişkinliklerinde de bilişsel işlevlerinin diğer bireylere göre daha düşük olduğunu belirlemişlerdir. Kiernan ve Mensah (2009) tarafından ebeveyn gelir düzeyinin erken çocukluk döneminde çocuklarının bilişsel ve davranışsal gelişimini nasıl geliştirdiğini incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada yoksulluk ile çocukların bilişsel ve davranışsal gelişimi arasında güçlü ilişki bulunduğu ve yoksulluğun çocukların gelişimlerini negatif olarak etkilediği belirtilmiştir. Calero vd. (2013) yaptıkları çalışmada İspanya'daki düşük sosyoekonomik düzeydeki okul öncesi çocuklarının işitsel bellek ve görsel bellek, örüntü oluşturma, bakış açısı alma, sınıflandırma ve sözel planlama gibi bilişsel yeteneklerinin belirlenmesinde dinamik değerlendirmenin etkisini test etmişlerdir. BİÜÖ kullanılarak yapılan çalışmanın sonunda farklı sosyoekonomik düzey grupları arasında uygulamada farklılıklar olmasına rağmen, öğrenme potansiyeli açısından hiçbir fark olmadığı, uygun eğitim ile göçmen kökenli çocukların, okulda başarılı bir şekilde performans göstermelerini sağlamak için gerekli akademik becerileri kazanabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak yapılan çalışmalarda çocukların zekâ puanları ve akademik başarıları ile ailelerinin sosyoekonomik düzeyleri arasında kuvvetli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Şirin, 2005). Çocukların bilişsel gelişimleri ile ailelerin sosyoekonomik düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmaya katılan çocukların *annelerinin öğrenim durumlarına göre* çocukların bilişsel işlevlerinde anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Yani, çocukların bilişsel işlev becerileri annelerinin öğrenim durumuna göre değişmektedir. Ön test ve son test toplam puanlarının her ikisinde de öğrenim durumu lise, lisans ve lisansüstü olan annelerin çocukları ortaokul, ilkökul ve okuryazar olmayan annelerin çocuklarından daha yüksek puanlar elde etmişlerdir. Annelerin öğrenim durumu arttıkça çocukların ön test ve son testten aldıkları puanlar da artmaktadır. Bu durumun nedeni annelerin öğrenim durumunun yüksek olmasının çocuklarına yeterli bilişsel uyaranları sunmalarına olanak tanınması olabilir. Ayrıca öğrenim durumu yüksek olan annelerin çocuklarıyla geçirdikleri zamanın niteliği konusunda daha avantajlı olduğu düşünülmektedir. Öğrenim durumu düşük olan annelerin ise çocuklarıyla zamanı verimli kullanmak için gereken yeterli bilgiye sahip olmaması bu duruma etki eden nedenlerden olabilir. Örneğin Seçer, Sarı, Çeliköz ve Üre (2009), okul öncesi dönemdeki çocukların bilişsel stillerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden toplam 1276 çocukla gerçekleştirdikleri çalışmada yüksek öğrenim düzeyindeki annelerin çocuklarının düşünme sürelerinin arttığı ve hata sayılarının azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Harding (2015) tarafından okul öncesi dönemdeki çocukların bilişsel becerileri ile annelerinin eğitim seviyeleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, anne eğitimindeki artışların

çocukların bilişsel becerilerindeki artışlarla ilişkili olduğu belirtilmiştir. Bunlara ek olarak yapılan bir çalışmada okul öncesi eğitime devam eden 36-48 aylık çocukların bilişsel gelişim düzeyleri çeşitli değişkenlere göre incelenmiş, anne öğrenim düzeyi arttıkça, çocuğun bilişsel gelişim düzeyinin de artmakta olduğu ortaya konmuştur (Ramazan ve Demir, 2011).

BİÜÖ ön test ve son test puanları çocukların *babalarının öğrenim durumuna göre* farklılaşmaktadır. Transfer puanlarında babaların öğrenim durumuna göre anlamlı farklılaşma görülmemektedir. Ön testte ve son testte lisans mezunu olan babaların çocuklarının, okuryazar olmayan, ilkokul, ortaokul ve lise mezunu olan babaların çocuklarına göre daha fazla puan aldıkları; lise mezunu olan babaların çocuklarının ortaokul ve ilkokul mezunu olan babaların çocuklarına göre daha fazla puan aldıkları görülmüştür. Bu durumun nedeni babaların eğitim düzeyinin yükselmesi ile çocukların bilişsel gelişimi konularında kendilerini geliştirmeleri ve çocuklarla nitelikli etkileşim kurmaları olabilir. Ayrıca bu farklılığın sosyoekonomik düzey ile ilişkili olduğu da tartışmaya açıktır. Baba tarafından çocuğa verilen ilgi ve bakım çocuğun başta bilişsel gelişim olmak üzere diğer gelişim alanlarında da etkili olmaktadır (Bekman, 2000). Çeşitli araştırmalara göre, çocukların gelişiminde, annenin olduğu kadar babanın da önemli bir yeri olduğu belirtilmektedir (McBride ve Rane, 1997; McBride, Rane ve Bae, 2001). Ailelerin eğitimi, çocukların bilişsel, duygusal, davranışsal gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Şengönül, 2019). Örneğin Senemoğlu (2000) tarafından yapılan araştırmada, çocukların bilişsel gelişimini etkileyen etmenlerin başında anne ve babanın eğitim seviyesinin, mesleğinin ve içinde yaşadıkları çevrenin geldiği öne sürülmüştür. Çocukların hata sayısı puanları ile baba öğrenim düzeyi arasında ters ilişki olduğu düşünülmektedir. Erkan (2011) tarafından yapılan bir çalışmada, çocukların hata sayılarının bilişsel gelişim ile ilişkisinin incelenmesiyle, baba öğrenim düzeylerinin çocukların bilişsel hazır bulunuşlukları ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazındaki bu bulgular araştırma sonucunu desteklemektedir. Ancak literatürde bu bulguların aksi sonuçlar elde eden araştırmaya da rastlanmıştır. Örneğin yapılan bir çalışmada, çocukların bilişsel gelişimlerinin babaların öğrenim durumuna göre farklılaşmadığı, ancak annelerin öğrenim durumuna göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Ramazan ve Demir, 2011). Çeşitli araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmesi ile konunun baba öğrenim durumu dışında baba-çocuk arasındaki etkileşimin niteliği gibi faktörlerin de incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Yukarıdaki tüm ilgili literatür göz önünde bulundurulduğunda yapılan çalışmalarda ortaya konan tüm bu sonuçlar bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Araştırmanın bulguları ve sonuçları doğrultusunda diğer araştırmacılara, eğitimcilere ve ailelere şu önerilerde bulunulabilir.

Bu araştırma okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların bilişsel işlevlerine ve sosyoekonomik düzeylerine yönelik yapılmıştır. Daha sonraki araştırmalar farklı çalışma grupları (göçmen ailelerin çocukları, sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumunda kalan çocuklar, hastanede tedavi görmekte olan çocuklar) ile planlanabilir.

Araştırmanın örneklem grubunu normal gelişim gösteren çocuklar oluşturmaktadır. Yapılacak olan diğer çalışmalarda normal gelişim gösteren çocuklarla özel gereksinimli çocukların bilişsel işlevleri karşılaştırılabilir ve iki grup arasındaki fark incelenebilir.

Araştırma sonucunda dinamik değerlendirme yaklaşımıyla yapılan bilişsel işlev değerlendirmesinde çocukların değerlendirme sürecinde kendilerine verilen müdahale aşaması ile dahi ilerleme kaydettikleri belirlenmiştir. Bu bağlamda çocukların bilişsel işlev performansları değerlendirilerek öğrenme potansiyellerine uygun ihtiyaç duydukları desteği sağlayacak uygulamalar yapılabilir.

Ölçek, her çocuk için bireysel dönüt sağladığından eğitimciler, çocukların değerlendirilmesinde standart testler yerine dinamik değerlendirmeyi kullanarak çocukların öğrenme potansiyeline olumlu katkıda bulunabilir ve çocukların yapabildiklerinin yanı sıra henüz öğrenmekte oldukları becerileri ve öğrenmeye temel olan bilişsel işlevlerindeki gelişimi görme, destekleme imkânı olabilir.

Etik Beyan

“Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Bilişsel İşlevleri Uygulama Performansının Sosyoekonomik Düzeye Göre İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırma için Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı’ndan 30.10.2019 tarihinde 2019/08 oturum sayısı ve 2019.08.03 karar numarası ile etik kurul onayı alınmıştır.

Kaynakça

- Ahioglu Lindberg, E. N. (2011). Piaget ve ergenlikte bilişsel gelişim. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 1-10.
- Akşin Yavuz, E. (2016). *Bilişsel işlevlerin uygulanması ölçeği'nin geçerlik- güvenilirlik çalışması ve 48-66 aylık çocukların bilişsel işlevlerinin gelişiminin incelenmesi* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Okul Öncesi Öğretmenliği, İstanbul.
- Akşin Yavuz, E. ve Zembat, R. (2017). Bilişsel işlevlerin değerlendirilmesi ölçeği Türkçe uyarlaması ve geçerlik-güvenirlik çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 475-503.
- Akşin Yavuz, E. ve Zembat, R. (2020). Çocukların bilişsel işlevlerini uygulama performanslarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 79-96.
- Al-Fahham, A. A. (2018). Development of new LSD formula when numbers of observations are unequal. *Open Journal of Statistics*, 8(2), 258-263.
- Calero, C. I., Salles, A., Semelman, M. ve Sigman, M. (2013). Age and gender dependent development of Theory of Mind in 6-to 8-years old children. *Frontiers in Human Neuroscience*, 7, 281.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112(1), 155.
- Delacre, M., Lakens, D. ve Leys, C. (2017). Why psychologists should by default use Welch's t-test instead of student's t-test. *International Review of Social Psychology*, 30(1), 92-101, DOI: <https://doi.org/10.5334/irsp.82>
- Erkan, S. (2011). Farklı sosyoekonomik düzeydeki ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin okula hazır bulunuşluklarının incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(40), 186-197.
- Harding, J. F. (2015). Increases in maternal education and low-income children's cognitive and behavioral outcomes. *Developmental Psychology*, 51(5), 583.
- Kiernan, K. E. ve Mensah, F. K. (2009). Poverty, maternal depression, family status and children's cognitive and behavioural development in early childhood: A longitudinal study. *Journal of Social Policy*, 38(4), 569-588.
- Lidz, C. S. (1991). *Practitioner's guide to dynamic assessment*. Guilford Press.
- Lyu, J. ve Burr, J. A. (2016). Socioeconomic status across the life course and cognitive function among older adults: An examination of the latency, pathways, and accumulation hypotheses. *Journal of Aging and Health*, 28(1), 40-67.
- Noble, K. G., Norman, M. F. ve Farah, M. J. (2005). Neurocognitive correlates of socioeconomic status in kindergarten children. *Developmental Science*, 8(1), 74-87.
- Özgün, S. Y., Özkul, B., Oral, E. ve Şemin, İ. (2020). Yoga eğitiminin erken çocukluk dönemindeki çocukların bilişsel işlevlerine etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 1-14.
- Palut, B. (2005). Dinamik ölçme ve değerlendirme. *Eğitim ve Bilim*, 30(138).
- Passig, D., Tzuril, D. ve Eshel-Kedmi, G. (2016). Improving children's cognitive modifiability by dynamic assessment in 3D immersive virtual reality environments. *Computers & Education*, 95, 296-308.
- Paxson, C. ve Schady, N. (2007). Cognitive development among young children in Ecuador the roles of wealth, health, and parenting. *Journal of Human Resources*, 42(1), 49-84.
- Ramazan, O. ve Demir, S. (2011). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36-48 aylık çocukların bilişsel gelişim düzeyleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 83-98.
- Senemoglu, N. (2011). College of education students' approaches to learning and study skills. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 65.
- Sharkins, K. A., Leger, S. E. ve Ernest, J. M. (2016). Examining effects of poverty, maternal depression, and children's self-regulation abilities on the development of language and cognition in early childhood: An early head start perspective. *Early Childhood Education Journal*, 45(4), 493-498.
- Şengönül, T. (2019). Yoksulluğun ailedeki sosyalleştirme süreçlerine ve çocuklardaki bilişsel gelişim ve okul başarısı üzerine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(47), 1-15.
- Şirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of Educational Research*, 75(3), 417-453.
- Taşkın, Ö. ve Şahin, B. (2008). "Çevre" kavramı ve altı yaş okul öncesi çocuklar. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Tong, S., Baghurst, P., Vimpani, G. ve McMichael, A. (2007). Socioeconomic position, maternal IQ, home environment, and cognitive development. *The Journal of pediatrics*, 151(3), 284-288.
- Tunçeli, H. İ. ve Zembat, R. (2017). Erken çocukluk döneminde gelişimin değerlendirilmesi ve önemi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 1-12.
- Yeow, K. S. (2011). *Developing children's cognitive functions and increasing learning effectiveness: An Intervention using the bright start cognitive curriculum for young children* (Durham Theses). Durham University. Available at Durham ETheses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/625>

EXTENDED ABSTRACT

This study was aimed to examine the preschool children's cognitive functions according to the socioeconomic level variable. The research is designed in relational screening model and the sample of the research consists of 124 (64 girls, 60 boys) children studying in kindergartens and kindergartens in Edirne city center under the Ministry of National Education. In the study, the "General Information Form" created by the researcher to collect demographic information and the "Application of Cognitive Functions

Scale" developed by Lidz and Jepsen (2007), adapted to Turkish culture by Akşın Yavuz (2016) were used to evaluate children's cognitive functions. In the study, the normality of the data was tested, since the distribution normality was ensured, One-Way Analysis of Variance (ANOVA) techniques were used in the analysis of the data. The Application of Cognitive Functions Scale (ACFS) consists of two parts. There are six subscales in the first part and the behavior observation scale in the second part. These subscales in the first part are; classification, short term auditory memory, short term visual memory, pattern completion, perspective taking and verbal planning tasks. In each subscale there is a pre-test phase in which the child must perform the required task independently to determine how much he / she can do each of the tasks independently. The child's performance in each subscale is scored and her behavior is graded by the researcher during the pretest and intervention for all subtests. Since there are more than two groups and shows a normal distribution in comparing the scores of preschool children from the Implementation of Cognitive Functions Scale according to the socioeconomic level of the family and their average monthly income, a One-Way ANOVA was performed. In cases where there are more than two variables, the number of participants in the demographic variables of the preschool students included in the study were not equally distributed, calculated by Welch ANOVA analysis and Independent t test (Delacre, Lakens, & Leys, 2017). LSD Posthoc test was applied to determine the source of the difference in the ANOVA analysis, in which a significant difference was determined, and the source of the difference was determined by this analysis (Al-Fahham, 2018). In order to determine the effect sizes of variables with significant differences in the study, Cohen d was used when there were two variables, and eta-square analysis was performed in cases where there were more than two variables (Cohen, 1992). In order to make a more comprehensive assessment of children's cognitive function performance and learning potential; the correlation between the pre-test scores of the "Tasks Section Sub-Scales" and the "Behavior Observation Scale" sub-dimensions obtained from each scale was examined. In the analysis of the data, the kurtosis and skewness values were examined in order to determine whether the distribution of the groups was normal or not. As a result of the analysis, it was determined that the skewness values were between -1.96 and + 1.96 and showed a normal distribution (Tabachnick, & Fidell, 1996). According to the results of the study, it was determined that the socioeconomic level of families, family income level, parents' education level and the mother's working status were effective in the performance of children's cognitive functions, while the gender and number of siblings did not make any difference. It has been determined that as the socioeconomic level, income level and parents' education level increase, children's cognitive function performance also increases. In addition, it was found that the performance of the working mothers' children in applying cognitive functions was higher than the non-working mothers' children.

Pandemi S¼recinde Öğrencilerin “Uzaktan Eğitim” ve “Uzaktan Muhasebe Eğitimi”ne Yönelik Bakış Açıları

Filiz ASLAN ÇETİN¹, Seyhan ÖZTÜRK² ve Osman Nuri AKARSU³

Öz

Bu çalışmanın amacı COVID 19 pandemisinde sosyal bilimlerde öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitim sistemine ve muhasebe dersi özelinde uzaktan muhasebe eğitimine ilişkin görüşlerini değerlendirmektir. Araştırmanın kapsamına Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümünde öğrenimini sürdüren 141 kişi girmektedir. Söz konusu araştırma 1 ila 30 Ekim 2020 tarihleri arasında uygulanmıştır. Uygulanan anketlere eksiksiz bir şekilde dönüş yapan 129 kişi ile hedef kitlenin %91'ine ulaşmak mümkün olmuştur. Hazırlanan anket formu, yalnızca işletme bölümünde okuyan ve en az bir muhasebe dersi almış öğrenciler üzerine yapılmıştır. Araştırmaya katılanların yoğunlukla 21-25 yaş aralığında, 4.sınıfta öğrenim gören, büyükşehirlerde yaşayan ve 2.00'den az not ortalamasına sahip erkek öğrenciler olduğu görülmüştür. Katılımcıların en çok akıllı cep telefonları ile günlük olarak uzaktan eğitim sistemini takip ettikleri gözlemlenmiştir. Özellikle öğrencilerin okula gelmeden dersleri takip etme niyeti “çalışıyorum” ifadesiyle dile getirilmiş ve okula gelmeden muhasebe derslerinin takip edilmesinin en büyük dezavantajını “İnternete ulaşamama” olarak gösterilmiştir. Ayrıca uzaktan eğitim sisteminde ders kayıt sürelerinin 25 dakika üzerinde olması ve ders kayıt videoları yanında PDF, PPT, Word gibi materyallerle de dersin desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecindeki derslerin işleme tarzını “İlgi çekici” bulmalarına rağmen pandemi bittikten sonra muhasebe derslerinin yüz yüze yapılmasını istemeleri de sonuçlar içerisinde dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, Covid-19, Uzaktan Eğitim, Muhasebe Eğitimi, Kafkas Üniversitesi.

Perspectives of Students on "Distance Education" and "Distance Accounting Education" in The Pandemic Period

Abstract

The basis of the study is to evaluate the distance education system applied due to the pandemic process from the perspective of the students. With this main purpose, there is also learning and evaluation of university students' opinions on measuring their self-efficacy in the distance education process and especially the conduct of accounting courses with the distance education system. The research focuses on 141 people who are studying at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration at Kafkas University. The research was conducted between 1 and 30 October 2020. It was possible to reach 91% of the target audience with 129 people who returned to the surveys completely. The questionnaire form prepared was made on students who only studied in the business department and took at least one accounting course. It was observed that the participants in the study were mostly male students between the ages of 21-25, studying in 4th grade, living in metropolitan cities and having a GPA of less than 2.00. It has been observed that the participants mostly follow the distance education system with their smart phones on a daily basis. In particular, the intention of students to follow the classes before they come to school was expressed with the expression “I am working” and the biggest disadvantage of following accounting lessons before coming to school was shown as “not being able to access the internet”. In addition, they stated that the course registration time in the distance education system should be over 25 minutes and the course should be supported with materials such as PDF, PPT, Word as well as course recording videos. Despite the fact that they find the teaching style of the lessons in the distance education process "interesting", their request for accounting lessons to be held face to face after the pandemic is also noteworthy among the results.

Key Words: Covid-19, Distance Education, Accounting Education, Kafkas University.

Atf İçin / Please Cite As:

Aslan Çetin, F., Öztürk, S. ve Akarsu, O. N. (2022). Pandemi sürecinde öğrencilerin “uzaktan eğitim” ve “uzaktan muhasebe eğitimi”ne yönelik bakış açıları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 498-510.

Geliş Tarihi / Received Date: 06.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.01.2022

¹ Doç. Dr. - Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, filizaslan79@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-8210-799X

² Doç. Dr.- Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, seyhan87ozturk@gmail.com,

 ORCID: 0000-0003-1458-840X

³ Doktora Öğrencisi - Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, osmannuriakarsu@gmail.com,

 ORCID: 0000-0002-5393-956X

Giriş

Bütün dnyada eşi benzeri görölmemiş bir hızla yayılan Covid-19 pandemisi, çok kısa bir sürede dünya ölkelerini etkisi altına alarak küresel bir sorun haline gelmiştir. İlk vakanın Mart 2020 tarihinde görölmeye başlanması ile Covid-19 Türkiye’de de kendini göstermiştir. Bu bağlamda pandemi ile mücadele sürecinin başlatılması ve birçok alanda önlemler alınması gündeme gelmiştir. Ancak virüsün hızı dolayısıyla riskin yüksek olması ve telafi edilemeyecek etkilerin ortaya çıkması bütün sektörleri değişime zorlamıştır ki birçok kişiyi ilgilendiren eğitim-öğretim sektörünün de bu durumdan etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda verilen kararlar dolayısıyla yükseköğretim yapan tüm üniversitelerde dijital platformlara geçilerek eğitim-öğretim şekli “uzaktan eğitim” olarak değiştirilmiştir. Aslında Türkiye’deki üniversiteler için uzaktan eğitim sisteminin yeni olmadığı ve daha öncesinde bu sistemle ilgili bir teknik altyapının var olması sebebiyle pandemi sürecinde meydana gelen bu değişikliğe hızlıca uyum sağlanmıştır.

Uzaktan eğitim sisteminin dünyadaki geçmişine bakıldığında Türkiye’ye göre çok daha öncelere dayandığını söylemek mümkündür. Türkiye’de ilk olarak 1970’lerde başlayan girişimler ancak 1980’lerde Anadolu Üniversitesi’nin Açıköğretim Fakültesi’ni kurmasıyla ciddiyet kazanmıştır. Özellikle bu başlangıçtan sonra “uzaktan eğitim” sistemi kabul görmüş ve süratli bir gelişim süreci içerisine girmiştir (Bozkurt, 2017, s. 86). Bununla beraber son yıllarda uzaktan eğitim sistemi oldukça popüler bir hale gelmiş ve üniversitelerin uzmanlardan aldıkları teknik desteklerle uzaktan eğitim merkezleri kurulmuştur. Geline nokta, Türkiye’deki üniversitelerin büyük bir bölümünde bu merkezlerin aktif olarak faaliyet göstermeleridir (Gürer, Tekinarsan ve Yavuzalp, 2016, s. 52).

Bu bağlamda çalışma, özellikle Covid-19 pandemi sürecinde aktif olarak uzaktan eğitim sistemine dâhil olan öğrencilerin bu sistemle ilgili görüşleri ve bakış açılarını değerlendirmeyi amaçlamıştır. Özellikle uzaktan eğitim sistemi içerisinde yürütölmeye çalışılan muhasebe dersleri baz alınarak oluşturulan çalışmada, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü bünyesindeki öğrencilere anket yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara ilişkin değerlendirmeler SPSS programı ile analiz edilerek sunulmuştur. Bunun akabinde sunulan sonuçlara ilişkin görüş ve önerilere yer verilmiştir.

Uzaktan Eğitim

Uzaktan eğitimin kökeni konusu tartışmalı olsa da modern anlamda bir yazışma kursunun ilk belgelenmiş kanıtı, 1833’te bir İsveç gazetesinde, kompozisyonu postayla öğretmeyi teklif eden bir ilandır. 1840 yılında İngiltere’de tek kuruşluk posta ücreti belirlendiğinde, Isaac Pittman öğrencilere yazışmalar yoluyla kısa talimatlar sağlamıştır. 1843’te Fonografik Yazışma Derneği kurulmuş ve daha sonra Sir Isaac Pitman Yazışma Kolejlerine dönüşmüştür. Organize uzaktan eğitim ilk olarak 1856 yılında, yazışmalarla dil öğretimi için Berlin’de bir okul kuran Charles Toussaint ve Gustav Langenscheidt tarafından Almanya’da başlatılmıştır. ABD’de uzaktan eğitim, Boston’da Anna Ticknor tarafından kurulan Evde Çalışmaları Teşvik Etme Derneği tarafından öğrencilere yazışmalı ders materyallerinin evde eğitim için verildiği 1873 yılına kadar izlenebilmektedir. 1883’ten 1891’e kadar, Chautauqua Liberal Sanatlar Koleji, New York eyaleti tarafından yaz enstitülerinde çalışmalarını başarıyla tamamlayan öğrencilere ve yıl boyunca yazışmalarla akademik dereceler vermek üzere yetkilendirilmiştir. Amerikan kurumlarında 19. yüzyıl üniversite yayma hareketinin öncüleri arasında Illinois Wesleyan Üniversitesi, Chicago Üniversitesi ve Wisconsin Üniversitesi yer almıştır. Tartışmalara rağmen, yazışma çalışması 1910’larda popülerlik ve kabul görmüştür (Wang ve Liu, 2003, s. 121).

Bu bağlamda 19. yüzyılın ortalarında ekilen uzaktan eğitim tohumları, pek çok ölkenin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra onu benimsemiş olması nedeniyle bir asır sonra çiçek açmıştır. Dekolonizasyon, birçok ölkeyi eğitim tabanlarını genişletme peşinde koşturmuştur. Uzaktan Eğitim sisteminin sunduğu erişim, satın alınabilirlik ve kolaylık imkânı, onu kendileri için tercih edilen seçenek haline getirmiştir. İngiliz Açık Üniversitesi’nin 1969’da kurulması, uzaktan eğitim tarihinde çığır açan bir andı ve sonraki başarısı tüm dünyada dalgalanma etkisi yaratmıştır. Açık Üniversite sistemi, eğitimin büyük ölçekli sanayileşmesini getirerek "üniversite eğitiminin geleneklerinden radikal sapmalara" yol açmıştır. Bu zamana kadar, Uzaktan Eğitim sisteminin büyümesi ve gelişmesi için bir asırlık araştırma yapılmıştır. 1970’lerde ve 1980’lerde uzaktan eğitim alanında yapılan araştırmaların gözden geçirilmesine dayanarak, Uzaktan Eğitimle ilgili araştırma eksikliğinin yerini çok sayıda çalışma almıştır. Çoğunlukla 1970’lerin ikinci yarısında ve 1980’lerin başında yayınlanan uzaktan eğitim üzerine 300’den fazla çalışma listelenebilmektedir. İlginç bir şekilde, bu araştırma çalışmalarının temeli Eğitim, Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji, Tarih ve Ekonomi gibi diğer disiplinlerde hâlihazırda geliştirilmiş olan bilgi ve teoriye dayanmaktadır. Yeni bilginin ortaya çıkmasına yol

açan bu tür çabalar, yeni bir disiplinin, uzaktan eğitimin başlangıcına atfedilebilmektedir (Srivastava vd., 2020, s. 264).

Aslında web tabanlı uzaktan eğitim, yeni teknolojiler gerektiren nispeten yeni bir öğretim şeklidir. Esnekliği ve öğrencilerin ihtiyaçlarına uyarlanabilirliği nedeniyle eğitim ortamlarında favori bir formattır. Uzak mesafelerde bazı araçları kullanarak öğretme ve öğrenme sağlamaktadır. Geleneksel yüz yüze eğitimin temel amaçlarından biri, öğrencilere gerekli bilgi ve becerileri kazandırmaktır ki bu uzaktan eğitim için de geçerlidir. Uzaktan eğitim, pandemi döneminde geleneksel derslere katılma şansı olmayan öğrencilerin eğitime erişimini artırmak için yükseköğretim için tek çözüm olmuştur. Teknolojideki gelişmeler sayesinde, telekomünikasyon kursları ve yazışma çalışması gibi diğer uzaktan eğitim formatları arasında çevrimiçi eğitim ilk sistem haline gelmiştir. Pandemi dönemine yardımcı olmasına rağmen, bazı uzaktan eğitim biçimleri, öğrenciler ve öğretim görevlileri arasında çok sorunlu olan etkileşimden yoksundur (Akyıldız, 2020, s. 323).

Bununla birlikte uzaktan eğitim; konum, istihdam ve aile sorumlulukları nedeniyle kısıtlanan öğrenciler arasında popüler olduğunu kanıtlamış ve özellikle aile ve zaman kısıtlamaları olan herkes için yararlı olmuştur. Uzaktan eğitim yeni bir görüngenü değildir. Ancak internet ve “world wide web” kullanımı, eğitimin sunulma şeklini büyük ölçüde değiştirmiştir. 100 yıldan fazla bir süredir, lise sonrası kurumlar yazışma kursları sunmaktadır. Bağımsız çalışma olarak da bilinen geleneksel bir yazışma kursu, öğrencilere postayla ders materyalleri sağlamışlardır. Kursun tamamlanmasının ardından, öğrenciye bir derece programına uygulanabilecek üniversite kredisi verilmiştir. Uzaktan eğitim, öğretmenden uzak olan öğrencilere öğretimin sunulmasına yönelik yenilikçi yaklaşımların bir toplamı olarak tanımlanmaktadır (Ladner, 2005, s. 80-84).

Maalesef COVID-19 salgını, dünya çapında tıp eğitimine, özellikle dünyanın deneyim ve kaynak kısıtlı bölgelerinde önemli zorluklar getirmiştir. Yeni eğitim gerçekliğine adaptasyonu kolaylaştırmak için eğitimcilerin ve akademik kurumların ortak çabaları gereklidir. Uzaktan eğitim, sınırlı deneyime sahip bölgeler de dâhil olmak üzere, COVID-19 salgını sırasında değerli bir alternatif sunmaktadır. Eğitimin kalitesini artırmak için yeterli hazırlık, kaliteli görsel-işitsel ve internet ve öğrenci katılım faaliyetleri önerilmektedir (Sindiani vd., 2020, s. 186-194).

2019’da başlayan COVID-19 salgınına karşı mücadelede ülkeler, geleneksel yakın eğitimi bir savunma aracı olarak uzaktan eğitimle değiştirmiştir. Birçok ülke daha önce doğal ve insan kaynaklı felakete maruz kalsa da uzaktan eğitim, koronavirüs krizi sonrasında uygulandığı gibi bu krizlere çözüm olarak kullanılmamıştır. Kriz Uzaktan Eğitimi (Crisis Distance Education-CDE), felsefeleri ve yöntemleri açısından benzersizdir ve tipik uzaktan eğitimden birkaç yönden temelde farklıdır. Bununla beraber uzaktan eğitim, yükseköğretim için yeni değildir. Ancak dikkate değer olan, okullara, özellikle ilköğretim okullarına girmesidir. Bu dönemde uzaktan eğitim, anaokulundan doktora seviyelerine kadar tüm farklı yaş grupları için bir eğitim aracı haline gelmiştir (Al Lily, Ismail, Abunasser ve Alhajhoj Alqahtani, 2020, s. 1).

Uzaktan Eğitim ve Muhasebe Eğitimi İlişkisi

Harmanlanmış öğrenme, yükseköğretimdeki yeni moda sözcüktür. Açık ve uzaktan öğrenmedeki uluslararası eğilimler, harmanlanmış öğrenmenin kullanımının, giderek daha tartışmalı bir pazarda güncelliğini korumak isteyen herhangi bir uzaktan eğitim kurumu için gerekli olduğunu ilan etmektedir. Harmanlanmış öğrenme, öğrenci başarısını artıracak stratejik bir karışım oluşturmak için çeşitli teknolojilerin, pedagojilerin, bağlamların ve sunum modlarının (çevrimiçi öğrenme gibi) kullanımını ifade etmektedir. Çevrimiçi öğrenme ortamları, herhangi bir harmanlanmış öğrenme stratejisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Prinsloo ve Van Rooyen, 2007, s. 51).

Bununla birlikte muhasebe eğitimi, küresel olarak genç öğrenciler için çekici bir çalışma alanıdır. Çünkü mesleğin gerektirdiği yeteneklilik, yetenekli muhasebeciler için önemli bir aşamadır. Buna göre muhasebe eğitimi olumsuz etkilenirse bu mesleğe kötü sonuçlar doğuracaktır. Dijital eğitim, teknolojiyle geliştirilmiş öğrenme veya e-öğrenme olarak adlandırılan, eğitimde teknolojiyi kullanma sürecini ifade eder. Tarihsel olarak, Muhasebe Eğitimi Komisyonu (AEC) daha nitel muhasebeciler yetiştirmek için muhasebe eğitimini uygulamaya daha uygun hale getirmenin önemi çağrısında bulunmuştur. Bu reformlardan biri, teknolojiyi muhasebe eğitimine dâhil etmektir. Muhasebe eğitiminde son teknolojileri kullanmak mesleği geliştirmek için en önemli önceliklerden biri haline gelmiştir. Buna göre bu tür öğrenme, dünya genelindeki işletme okullarında popüler hale gelmektedir. Bu sistemlerin muhasebe eğitimcileri tarafından kullanımının keskin bir şekilde arttığı keşfedilmiştir. Muhasebe bağlamındaki hızlandırılmış gelişme nedeniyle muhasebe

konularını sunmak için daha iyi öğretim yöntemlerine ihtiyaç olduğunu savunulmuştur. Buna göre, sanal öğrenmeye artan bir ilgi oluşmuştur (Sarea, Alhadrami ve Taufiq-Hail, 2021, s. 1-16).

Buna dair yapılan bir çalışmada; muhasebe programındaki uzaktan eğitim öğrencilerinin memnuniyetini eğitim kalitesi açısından incelenmiştir. Öğrenciler, muhasebede uzaktan eğitimin kampüse gidip gelemeyenler için önemli olduğunu ve multimedya kullanmanın içeriği anlamaya yardımcı olduğunu düşünmektedir. Diğer öğrenciler ve öğretmenlerle anlamlı diyalog ve etkileşim fırsatlarından memnun değillerdir. Tam zamanlı çalışan öğrenciler, yarı zamanlı çalışan veya çalışmayan öğrencilerden daha çok, bilgisayardan okumanın karatahtadan daha kolay olduğu ve uzaktan eğitim ortamında muhasebe derslerini öğrenmenin geleneksel bir sınıfa göre daha fazla olduğu gibi bazı ifadelerde hemfikirdir (Kutluk ve Gülmez, 2012, s. 2737).

Aslında interneti kullanan tamamlayıcı ders materyalleri genellikle birçok web sitesinde sağlanmaktadır. Pek çok “Muhasebe Eğitimi” artık tüm temel kurs belgelerini ya genel olarak erişilebilen ya da genellikle öğrenci parolası ile erişilebilen bir web sitesi aracılığıyla sağlamaktadır. Bu materyaller tipik olarak kurs açıklaması, bildiri, eğitim alıştırmaları, okuma ve öz değerlendirme materyallerinden oluşabilmektedir. Ancak ders notları, geçmiş sınav materyalleri, PowerPoint sunumları gibi bir dizi materyali de içermektedir. Öğrencilere ders kitabı okumalarını desteklemek için internette bulunan dergilere ve diğer çevrimiçi veri kaynaklarına erişimi sağlamak da giderek yaygınlaşmaktadır (Debrecey, Lymer, Smith ve White, 1999, s. 69).

Araştırma

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın amacı, evreni, örnekleme, sınırları, yöntemi ve sonrasında bulguların yorumlanması yer almaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı; pandemi süreci nedeniyle zorunlu olarak geçilen uzaktan eğitim sistemini öğrencilerin gözünden değerlendirmektir. Bu temel amacın yanında; aktif olarak uzaktan eğitim alan öğrencilerin bu sisteme bakışlarını, uzaktan eğitim sürecindeki öz yeterliliklerini, muhasebe derslerinin uzaktan eğitimle sürdürülmesine dair düşüncelerini ölçmek diğer amaçlar olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evreni Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü’nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Bu bağlamda evren; 141 kişiden oluşmaktadır. Anketlerde geri dönüş alınan 129 kişi olmuştur. Bu oran hedef kitlenin %91’ine ulaşıldığını göstermektedir.

Ayrıca araştırmanın temsili ve elde edilen sonuçların geçerliliği için uygun örneklem büyüklüğü belirlenmesi gerekmektedir. Örneklem büyüklüğü, araştırmanın temsil gücü ve elde edilen sonuçların geçerliliği açısından önemlidir. Öte yandan, büyüklükteki artış, artan işgücü ve zaman tüketimi ile ilişkilidir ve araştırmanın maliyetini arttırır. Anket uygulanacak örnek kütleinin büyüklüğünün belirlenebilmesi için; “ $n = (NPQZ^2) / (N - 1 d^2 + PQZ^2)$ ” oran için örnek büyüklüğünün tahmini formülünden yararlanılmıştır (Akarsu, 2019, s. 83). Örneklem büyüklüğü; 103 olarak hesaplanmıştır.

Örneklem seçiminde benimsenen esas kural evreni temsil niteliğine sahip bir örneklem seçebilmektir. Çalışmada örnekleminin tespitinde, olasılıklı örnekleme yöntemlerinden “basit tesadüfi örnekleme yöntemi” tercih edilmiştir. Formülden yola çıkarak, hesaplamalara göre %95 güven aralığında ulaşılması yeterli olan örneklem sayısı 103 olup, bu çalışmada ulaşılan örneklem sayısı ise 129 olmuştur. Dolayısıyla ulaşılan örneklem sayısı (129), olması gereken örneklem sayısının (103) üzerinde olduğundan, bu çalışmadan elde edilecek bulguların ve sonuçların geçerli ve güvenilir olacağı şeklinde yorumlanmaktadır.

Yöntem

Araştırmanın veri toplama yöntemi, aracı ve elde edilen verilere ilişkin değerlendirmeler bu kısımda yer almaktadır.

Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

Çalışmada veriler anket yöntemi ile gönüllülük esasına dayalı olarak toplanmıştır. Araştırma için hazırlanan anket formu çalışmanın evreni olan işletme bölümünde okuyan, en az bir muhasebe dersi almış

öğrenciler için oluşturulmuştur. Söz konusu veri toplama aracı olan anket formu, gerekli izinler alınmak suretiyle Kurnaz ve Serçemeli'nin(2020) çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Hazırlanan anketin ilk 6 soruluk kısmında; cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm, yaşanan yer, not ortalaması gibi demografik özellikleri belirleyen genel sorular yer alırken; devamında derslerin işleme yöntemleriyle ilgili sorular yer almaktadır. İkinci kısımda; Likert ölçeği ile yöneltilen, katılımcıların uzaktan eğitimde kullanılan teknoloji, sistem ve uygulamaları (5 soru), üçüncü kısımda uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin öz yeterliliklerini (4 soru) ve son olarak beşinci kısımda uzaktan muhasebe eğitimini değerlendirmelerini sağlayan (11 soru) ifadeler bulunmaktadır.

Anket formunda aralık düzeyinde ölçümlere imkân yaratan, “5’li Likert tipi ölçek” kullanılmıştır. Çünkü 5’li Likert tipi derecelenmeli ölçeğin, sosyal bilimler alanında oldukça yaygın bir kullanımı olduğu bilinmektedir. Söz konusu “ölçek tipi ayrıca, kişilerin eğilim ve tutumunu ölçmek amacıyla kullanılmaktadır” (Büyükoztürk, 2010, s. 4).

Dolayısıyla bu ölçek ile araştırmacı; katılımcıların anket formunda bulunan yargı cümlelerine karşı ne derecede eğilim ve tutum gösterdiği ölçülebilmektedir. Anket formunda bulunan 20 adet ifadeye verilen yanıtların katılma dereceleri; (1) “Kesinlikle Katılmıyorum”, (2) “Katılmıyorum”, (3) “Kararsızım”, (4) “Katılıyorum”, (5) “Kesinlikle Katılıyorum” üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Güvenilirlik Analizi

“Ölçme aracı olarak bir anket formunda bulunması gereken oldukça önemli diğer bir özellik ise anketteki soruların güvenilir olmasıdır. Çünkü güvenilirlik; bir anket formunda bulunan yargı cümlelerinin birbirleriyle olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgilenilen sorunu ne derece sağlıklı yansıttığını açıklamaktadır. Bunun için genellikle Cronbach’s Alpha katsayısından faydalanılmaktadır. Cronbach’s Alpha katsayısı 0 ile1 arasında bir değer alıp, kullanılan ölçeğin güvenilirliği; $0.00 \leq \alpha < 0.40$ aralığında ise ölçeğin güvenilir olmadığı, $0.40 \leq \alpha < 0.60$ aralığında ise ölçeğin güvenilirliğin düşük olduğu, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ aralığında ise ölçeğin oldukça güvenilir olduğu, $0.80 \leq \alpha < 1.00$ aralığında ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu” yönünde yorumlanmaktadır” (Kalaycı, 2006, s. 403-405).

Çalışmada güvenilirlik ölçütü olarak Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır ve 20 ifadeye ilişkin olarak bu değerın yüzde 78 olduğu görülmüştür. Dolayısıyla çalışmanın güvenilirliği oldukça yüksektir denilebilir. Çalışmada kullanılan ifadelerin güvenilirlik analizi Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Güvenirlik Analizi

<i>Değişkenler Madde Sayısı</i>	<i>Standart Alfa Değeri</i>
İfadeler	0,785

Verilerin Analiz Yöntemi

Anket sonucu elde edilen verilerin analizi için; SPSS 23 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde, parametrik mi ya da parametrik olmayan (non-parametrik) testlerin mi kullanılacağını belirlemek adına ilk olarak; verilerin, normal bir dağılım gösterip göstermediğine bakılmıştır. Bu araştırmada örneklem büyüklüğü 50’den fazla olduğu için Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmıştır. Teste göre; $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde $P=0,000 < 0,05$ olduğu için verilerin normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla non-parametrik testlerden “Kruskal Wallis-H” testinin yapılması uygun görülmüştür. “Kruskal Wallis-H testi, parametrik olmayan testlerden tek yönlü varyans analizi yöntemidir. K bağımsız örneğin benzer ortanca değerli toplamların rastgele örnekleri olup olmadığını test etmekte kullanılmaktadır” (Çolak, 2014, s. 50). Dolayısıyla bu analiz, “ilişkisiz iki veya daha çok örneklem ortalamasının birbirinden anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test etmek için uygulanmaktadır” (Büyükoztürk, 2010, s. 158).

Ayrıca hipotezlerin test edilmesinde kullanılan Kruskal Wallis-H testi sonucuna göre; hipotezlerde belirtilen yargılara katılma düzeyinin gruplar arasında anlamlı bir şekilde farklılaşması durumunda, bu anlamlı farkın kaynağını bulabilmek ve hangi gruplar arasında farklılık olduğunu tespit edebilmek için non-parametrik testlerden Mann Whitney U testi de uygulanmıştır. Mann Whitney U testi, iki ilişkisiz örneklemden elde edilen puanların birbirinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini test etmek için kullanılmaktadır. Yani bu test, iki ilişkisiz grubun ilgilenilen değişken bakımından evrende benzer bir dağılıma sahip olup olmadığını test etmektedir. Dolayısıyla bu testte bağımlı değişkenin en az sıralama ölçeğinde, gözlemlerin ise birbirinden bağımsız olmasını ifade etmektedir (Büyükoztürk, 2010, s. 155). Verilerin normallik testi sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Verilerin Normallik Test Sonuçları

<i>İfadeler</i>	<i>Kolmogorov-Smirnov</i>		
	<i>İstatistik</i>	<i>Sd.</i>	<i>p.</i>
İ1: "Uzaktan eğitim merkezimiz, ihtiyaç duyduğumda yeterli teknik destek sağlamaktadır".	0,274	129	0,000
İ2: "Uzaktan eğitim merkezimiz, süreç başlangıcında sistemin kullanımıyla ilgili yeterli eğitim vermiştir".	0,322	129	0,000
İ3: "Uzaktan eğitim sistem ve uygulamalarının kullanımı kolaydır".	0,360	129	0,000
İ4: "Sistemin kullanılmasında (bağlantı, altyapı yetersizliği vb.) teknik problemler yaşadım".	0,277	129	0,000
İ5: "Sistemin kullanımına alışmakta zorlandım".	0,234	129	0,000
Öİ1: "evrimii (online)/ uzaktan öğrenme sürecinde ödevlerimi hazırlama ve ders materyallerini kullanmada sorun yaşamadım".	0,276	129	0,000
Öİ2: "Üniversitemde kullanılan evrimii (online)/ uzaktan öğrenme yazılımlarını nasıl kullanacağım konusunda gerekli bilgi ve beceriye sahibim".	0,302	129	0,000
Öİ3: "evrimii (online)/ uzaktan öğrenme sürecinde alanımla ilgili internet kaynaklarını daha etkili bir şekilde kullanmaya başladım".	0,282	129	0,000
Öİ4: "evrimii (online)/ uzaktan öğrenme süreci bireysel gelişimime katkı sağladı".	0,257	129	0,000
MİD1: "Muhasebe eğitiminde uzaktan eğitim kullanımı ders motivasyonumu artırır".	0,218	129	0,000
MİD2: "Muhasebe eğitiminde uzaktan eğitim kullanımı araştırmacı ruhumu geliştirir".	0,285	129	0,000
MİD3: "Muhasebe eğitiminde uzaktan eğitim kullanımı eğitici ile iletişimimizi zorlaştırmaktadır".	0,252	129	0,000
MİD4: "Video kayıtlarını geri alma imkânı dersi öğrenmeye faydalı olmaktadır".	0,349	129	0,000
MİD5: "Uzaktan eğitim kullanımının muhasebe dersini geleneksel yöntemlerden daha anlaşılır kılacağını düşünüyorum".	0,230	129	0,000
MİD6: "Uzaktan eğitim ile dersi takip etmenin geleneksel yöntemlerden daha kolay olacağını düşünüyorum".	0,215	129	0,000
MİD7: "Uzaktan eğitim ile muhasebe dersinin daha akılda kalıcı olacağını düşünüyorum".	0,191	129	0,000
MİD8: "Muhasebe eğitiminde uzaktan eğitim kullanımı bana ek iş yükü getirmektedir".	0,282	129	0,000
MİD9: "Uzaktan eğitim kullanılarak ders anlatıldığında neyin nereden geldiğini daha iyi anlıyorum".	0,209	129	0,000
MİD10: "Uzaktan eğitim zamanımı daha verimli kullanmamı sağlamaktadır".	0,279	129	0,000
MİD11: "evrimii (online)/ uzaktan bir derste, geleneksel dersten daha iyi not alabileceğime inanıyorum".	0,168	129	0,000

Bulgular

Araştırmaya katılanlara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'te verilmiştir. Buna göre; araştırmaya katılanların çoğunluğu erkek olup, 21-25 yaş aralığına sahip, daha çok 4. sınıfta öğrenim gören, %49,6'sı büyükşehirlerde yaşayan ve not ortalaması bağlamında 2.00'den az ortalamaya sahip öğrencilerden olmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

<i>Değişken</i>	<i>Düzy</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Cinsiyet	Kadın	30	23,3
	Erkek	99	76,7
Yaş	16-20 Yaş Arası	14	10,9
	21-25 Yaş Arası	95	73,6
	26 Yaş ve Üzeri	20	15,5
Sınıf Derecesi	1.Sınıf	14	10,9
	2.Sınıf	20	15,5
	3.Sınıf	24	18,6
	4.Sınıf	71	55
Bölüm	İşletme	129	100
	Köy	14	10,9
	Kasaba	3	2,3
	İlçe	27	20,9
	Mahalle	1	0,8
	İl	20	15,5
	Büyükşehir	64	49,6
Not Ortalaması	2.00'den Az	51	39,5
	2.00-2.50 Arası	36	27,9
	2.51-3.00 Arası	18	14
	3.01-3.50 Arası	15	11,6
	3.51 ve Üzeri	9	7
Toplam		129	100,0

Araştırmaya katılanların derslerin işleme yöntemleriyle ilgili yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar bağlamında elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir. Buna göre; katılımcılar uzaktan eğitime katılmada kullandıkları araç ve takip etme sıklığı sorularına; sırasıyla en fazla “kişisel akıllı telefonları” vasıtasıyla, günlük olarak takip ettikleri yanıtını vermişlerdir. Muhasebe derslerinin yürütülmesine ilişkin en fazla “dersleri okula gelerek takip etme” yanıtında yoğunlaşma olmuştur. Okula gelmeden dersleri takip etme isteğine en fazla “çalışıyorum” yanıtı sebep olarak gösterilmiştir. Özellikle muhasebe derslerini okula gelmeden takip etmenin en büyük sakıncası katılımcılara göre “internete ulaşamama” olarak belirtilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Derslerin İşlenme Yöntemleri İle İlgili Yanıtları-1

“Çevrimiçi (Online) / Uzaktan Eğitime Katılmak İçin Kullandığınız Araç Hangisidir?”	Frekans	Yüzde (%)
Kendi Bilgisayarım	18	14
Kendi Akıllı Telefonum	94	72,9
Kendi Tabletım	1	0,8
Bir Başkasının Bilgisayarı	9	7
Bir Başkasının Akıllı Telefonu	7	5,4
“Uzaktan Eğitim Derslerinizi Hangi Sıklıkla Takip Ediyorsunuz?”	Frekans	Yüzde (%)
Her Gün	86	66,7
İki Günde Bir	19	14,7
Haftada Bir	15	11,6
Ayda Bir	2	1,6
Hiçbir Zaman	5	3,9
Çalıştığım İçin Giremiyorum	1	0,8
Kaydedilen Videoları Akşamları İzliyorum	1	0,8
“Muhasebe Derslerinin Yürütülmesine İlişkin Hangi Yöntemi Tercih Ederdiniz?”	Frekans	Yüzde (%)
Dersleri Okula Gelmeden Çevrimiçi (Online) / Uzaktan Takip Edebilmek İsterim	54	41,9
Dersleri Okula Gelerek Takip Edebilmek İsterim	74	57,4
Virüsten Sonra Yüz Yüze	1	0,8
“Muhasebe Derslerini Okula Gelmeden Takip Etmek İstiyorsanız Sebebi Nedir?”	Frekans	Yüzde (%)
Dersleri uygun olduğum zamanlarda alabilmeyi isterim	38	29,5
Okuldaki derslere her zaman gelemiyorum	6	4,7
Okuldaki dersler sıkıcı oluyor	1	0,8
Okuldaki derslere konsantre olamıyorum	11	8,5
Çalışıyorum	54	41,9
Diğer	19	14,7
“Muhasebe Derslerini Okula Gelmeden Çevrimiçi (Online)/ Uzaktan Takip Etmenin Sakıncası Ne Olabilir?”	Frekans	Frekans
Her zaman internete ulaşamama	55	42,6
Teknik sorunlarla karşılaşma	24	18,6
Bireyselleşme	13	10,1
Sosyal ortamlardan uzak kalma	14	10,9
Anlaşılmayan konuları soramama	18	14
Diğer	5	3,9
Toplam	129	100

Tablo 5’te araştırmaya katılanların; uzaktan eğitimde video ders kayıt sürelerinin 25 dakikanın üzerinde olması, derslerin farklı materyallerle (PDF, Word, PPT vb.) desteklenmesi gerektiği yanıtlarında görülmüştür. Ayrıca uzaktan eğitim sürecindeki ders işlenişini “ilgi çekici” buldukları tespit edilmiştir. Buna rağmen pandemi süreci sonrası muhasebe derslerini uzaktan eğitim yoluyla almayı istemedikleri, süreç sonrası bu dersler için yüz yüze telafi yapılması gerektiği de elde edilen sonuçlardandır.

Tablo 4. Katılımcıların Derstlerin İşlenme Yöntemleri İle İlgili Yanıtları-2

<i>“Uzaktan Eğitimde Çevrimdışı/Eş Zamansız Ders Video Kayıtları Kullanılıyorsa Bunun Süresinin Ne Kadar Olmasını Tercih Edersiniz?”</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
5-10 Dakika	1	0,8
10-15 Dakika	6	4,7
15-20 Dakika	27	20,9
20-25 Dakika	42	32,6
25 Dakika Üzeri	51	39,5
Diğer	2	1,6
<i>“Uzaktan Eğitim Muhasebe Derstlerinin Aşağıdaki Yöntemlerden Hangileriyle Desteklenmesini İstersiniz?”</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Çevrimiçi (Online) Canlı Yayın	37	28,7
Ders Kitabı	11	8,5
PDF, Word, PPT	51	39,5
Çevrimdışı Video Kayıtları	10	7,8
Dersin Öğretim Elemanı / Üyesinin Notları	17	13,2
Başka Öğretim Elemanı / Üyesine Ait Notlar	2	1,6
Diğer	1	0,8
<i>“Çevrimiçi (Online)/Uzaktan Eğitim Yaklaşımıyla İlgili İzleniminiz Nedir?”</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
İlgi Çekici	68	52,7
Korkutucu	9	7
Sıkıcı	35	27,1
Gereksiz	5	3,9
Eğlenceli	12	9,3
<i>“Muhasebe Derstlerini Covid-19 Sonrasında Çevrimiçi (Online)/Uzaktan Eğitim Yaklaşımıyla Almak İster Misiniz?”</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Evet	52	40,3
Hayır	55	42,6
Kararsızım	22	17,1
<i>“Covid-19 Dönemi Bittikten Sonra Muhasebe Derstleri İçin Yüz Yüze Telafi Programlarının Yapılması Gerektiğini Düşünüyor Musunuz?”</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Evet	49	38
Hayır	39	30,2
Kararsızım	41	31,8
Toplam	129	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin Likert ölçeğinde yer alan ifadelere verdikleri yanıtlar ve dağılımları Tablo 6’daki gibidir.

Tablo 5. Katılımcıların İfadelere Verilen Cevaplara Göre Dağılımı

<i>İfadeler</i>	<i>Kesinlikle Katılmıyorum</i>		<i>Katılmıyorum</i>		<i>Kararsızım</i>		<i>Katılıyorum</i>		<i>Kesinlikle Katılıyorum</i>	
	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Çİ1	7	5,4	28	21,7	27	20,9	57	44,2	10	7,8
Çİ2	6	4,7	23	17,8	23	17,8	68	52,7	9	7
Çİ3	4	3,1	10	7,8	18	14	79	61,2	18	14
Çİ4	5	3,9	31	24	13	10,1	52	40,3	28	21,7
Çİ5	23	17,8	43	33,3	18	14	34	26,4	11	8,5
ÇÖİ1	7	5,4	28	21,7	22	17,1	56	43,4	16	12,4
ÇÖİ2	2	1,6	20	15,5	23	17,8	64	49,6	20	15,5
ÇÖİ3	1	0,8	20	15,5	26	20,2	60	46,5	22	17,1
ÇÖİ4	5	3,9	29	22,5	28	21,7	53	41,1	14	10,9
MİD1:	14	10,9	30	23,3	32	24,8	45	34,9	8	6,2
MİD2:	8	6,2	19	14,7	27	20,9	60	46,5	15	11,6
MİD3:	6	4,7	37	28,7	22	17,1	50	38,8	14	10,9
MİD4:	2	1,6	9	7	8	6,2	77	59,7	33	25,6
MİD5:	9	7	30	23,3	30	23,3	47	36,4	13	10,1
MİD6:	14	10,9	28	21,7	29	22,5	43	33,3	15	11,6
MİD7:	17	13,2	37	28,7	29	22,5	35	27,1	11	8,5
MİD8:	13	10,1	60	46,5	29	22,5	20	15,5	7	5,4
MİD9:	14	10,9	42	32,6	31	24	36	27,9	6	4,7
MİD10:	12	9,3	17	13,2	24	18,6	57	44,2	19	14,7
MİD11:	10	7,8	22	17,1	40	31	34	26,4	23	17,8

Tablo 6’da görüldüğü gibi çevrimiçi (online)/ uzaktan eğitimde kullanılan teknoloji, sistem ve uygulamalara ilişkin ifadeler içerisinde özellikle “Çİ2: Uzaktan eğitim merkezimiz, süreç başlangıcında sistemin kullanımıyla ilgili yeterli eğitim vermiştir” ifadesi %52,7 “katılıyorum” oranıyla ve “Çİ3: Uzaktan eğitim sistem ve uygulamalarının kullanımı kolaydır” ifadesi %61,2 “katılıyorum” oranı ile dikkat çekmektedir. Buna göre katılımcıların büyük bir bölümü uzaktan eğitim sisteminin kolay kullanılabilir olduğunu ve Kafkas Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezinin konuyla ilgili yeterli bilgilendirmeyi süreç başında yaptığını düşünmektedir.

Çevrimiçi (online)/ uzaktan eğitimde ders alan öğrencilerin öz yeterliliklerine ilişkin ifadeler içerisinde ise “ÇÖİ2: Üniversitemde kullanılan çevrimiçi (Online)/ uzaktan öğrenme yazılımlarını nasıl kullanacağım konusunda gerekli bilgi ve beceriye sahibim” ifadesi %49,6 “katılıyorum” oranıyla ve “ÇÖİ3: Çevrimiçi (Online)/ uzaktan öğrenme sürecinde alanımla ilgili internet kaynaklarını daha etkili bir şekilde kullanmaya başladım” ifadesi de %46,5 “katılıyorum” oranı ile dikkat çekmektedir. Bu bağlamda katılım gösteren öğrencilerin kendilerini çevrimiçi ve uzaktan eğitim uygulamaları hakkında yeterli bilgi ve beceriye sahip olarak düşünmeleriyle birlikte bu sistemin internet kaynaklarını da daha verimli kullanmalarına olanak sağladığını belirtmişlerdir.

Son olarak muhasebe eğitiminin çevrimiçi (online)/ uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin düşünceleri incelendiğinde “MİD4: Video kayıtlarını geri alma imkânı dersi öğrenmeye faydalı olmaktadır” ifadesi %59,7 “katılıyorum” oranıyla, “MİD2: Muhasebe eğitiminde uzaktan eğitim kullanımı araştırmacı ruhumu geliştirir” ifadesi %46,5 “katılıyorum” oranıyla ve yine “MİD8: Muhasebe eğitiminde uzaktan eğitim kullanımı bana ek iş yükü getirmektedir” ifadesi aynı %46,5 “katılmıyorum” oranı ile dikkat çekmektedir. Bu ifadeler, özellikle uzaktan eğitimin önemli bir avantajı olan ders kayıt sisteminin istenilen zaman ve yerde tekrar edilmesinin katılımcılar açısından faydalı olduğu ve uzaktan eğitimin muhasebe derslerinde araştırmacı kimliğini tetiklediği anlamına gelmektedir. Bununla birlikte katılımcılar uzaktan eğitim sisteminin geleneksel eğitime göre ek bir iş yükü getirmediğini de ifade etmekte ve olumlu bir bakış açısı sergilemektedirler.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmaya dair kurulan hipotezler ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi olmuştur;

H1= “Araştırmaya katılanların cinsiyetleri ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde kullanılan teknoloji, sistem ve uygulamalara ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H2= “Araştırmaya katılanların yaşları ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde kullanılan teknoloji, sistem ve uygulamalara ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H3= “Araştırmaya katılanların sınıfları ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde kullanılan teknoloji, sistem ve uygulamalara ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H4= “Araştırmaya katılanların yaşamakta oldukları yer ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde kullanılan teknoloji, sistem ve uygulamalara ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H5= “Araştırmaya katılanların not ortalamaları ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde kullanılan teknoloji, sistem ve uygulamalara ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H6= “Araştırmaya katılanların cinsiyetleri ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde ders alan öğrencilerin öz yeterliliklerine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H7= “Araştırmaya katılanların yaşları ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde ders alan öğrencilerin öz yeterliliklerine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H8= “Araştırmaya katılanların sınıfları ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde ders alan öğrencilerin öz yeterliliklerine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H9= “Araştırmaya katılanların yaşamakta oldukları yer ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde ders alan öğrencilerin öz yeterliliklerine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H10= “Araştırmaya katılanların not ortalamaları ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde ders alan öğrencilerin öz yeterliliklerine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H11= “Araştırmaya katılanların cinsiyetleri ile muhasebe eğitiminin çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H12= “Araştırmaya katılanların yaşları ile muhasebe eğitiminin çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H13= “Araştırmaya katılanların sınıfları ile muhasebe eğitiminin çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H14= “Araştırmaya katılanların yaşamakta oldukları yer ile muhasebe eğitiminin çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

H15= “Araştırmaya katılanların not ortalamaları ile muhasebe eğitiminin çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin ifadeler arasında anlamlı bir ilişki vardır”.

Tablo 6. Katılımcıların Demografik Özellikleri İle İfadelere Verdikleri Yanıtlar Arasındaki İlişki

Demografik Özellikler	“Çevrimiçi (Online)/Uzaktan Eğitimde Kullanılan Teknoloji, Sistem Ve Uygulamalara İlişkin İfadeler”			
	\bar{X}^2	Sd	P	Sonuç
Cinsiyet	0,061	1	0,805	H ₁ RED
Yaş	0,140	2	0,932	H ₂ RED
Sınıf	3,787	3	0,285	H ₃ RED
Yaşadığı Yer	8,170	5	0,147	H ₄ RED
Not Ortalama	4,794	4	0,309	H ₅ RED
Demografik Özellikler	“Çevrimiçi (Online)/Uzaktan Eğitimde Ders Alan Öğrencilerin Öz Yeterliklerine İlişkin İfadeler”			
	\bar{X}^2	Sd	P	Sonuç
Cinsiyet	0,162	1	0,687	H ₆ RED
Yaş	7,368	2	0,025	H₇ KABUL
Sınıf	2,876	3	0,411	H ₈ RED
Yaşadığı Yer	2,810	5	0,729	H ₉ RED
Not Ortalama	5,052	4	0,282	H ₁₀ RED
Demografik Özellikler	“Muhasebe Eğitiminin Çevrimiçi (Online)/Uzaktan Eğitimle Yürütülmesine İlişkin Düşünceler”			
	\bar{X}^2	Sd	P	Sonuç
Cinsiyet	0,834	1	0,361	H ₁₁ RED
Yaş	18,151	2	0,000	H₁₂ KABUL
Sınıf	27,803	3	0,000	H₁₃ KABUL
Yaşadığı Yer	5,970	5	0,309	H ₁₄ RED
Not Ortalama	8,862	5	0,065	H ₁₅ RED

$P < 0,05$ anlamlılık düzeyi

Tabloda görüldüğü gibi oluşturulan hipotezlerden $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde H1, H2, H3, H4, H5, H6, H8, H9, H10, H11, H14 ve H15 sırasıyla $p = 0,805; 0,932; 0,285; 0,147; 0,309; 0,687; 0,411; 0,729; 0,282; 0,361; 0,309; 0,065 > 0,05$ olduğundan hipotezler reddedilmiştir. H7, H12, H13 hipotezleri kabul edilmiştir. Diğer bir ifadeyle; araştırmaya katılanların yaşları ile çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimde öz yeterliklerine ve muhasebe eğitiminin çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin ifadeler arasında istatistiki olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılanların sınıfları ile muhasebe eğitiminin çevrimiçi (online)/uzaktan eğitimle yürütülmesine ilişkin ifadeler arasında da anlamlı bir ilişki varlığı elde edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

2019 yılının sonunda ortaya çıkan ve 2020 yılı itibariyle kendini yoğun şekilde hissettiren Covid-19 pandemisi, dünyanın neredeyse tamamında sağlık sektörü önde gelmek üzere birçok alanda köklü değişimlere yol açmıştır. Kuşkusuz en çok etkilenen alanlardan biri olan eğitim sektörünün faaliyetlerini küresel çapta durdurulması ya da geleneksel eğitim sistemleri yerine uzaktan eğitim uygulamalarına geçilmesi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda milyonlarca kişi Türkiye’de dahil olmak üzere uzaktan eğitim sistemine entegre olmuş ve toplumda giderek artan bir taleple karşı karşıya kalınmıştır.

Anlatılanların ışığında bu çalışma içerisinde de Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümü öğrencilerinin uzaktan eğitim sistemi ile ilgili görüşleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katılım gösteren öğrenci grubunun demografik özellikleri incelendiğinde; 21-25 yaş aralığında, 4.sınıfta eğitim alan, büyükşehirlerde yaşayan ve not ortalamasının 2.00'den az olduğu bir erkek yoğunluğunun olduğu görülmektedir. Ayrıca genel olarak uzaktan eğitim sistemini günlük olarak akıllı cep telefonlarından takip ettiklerini dile getiren katılımcıların uzaktan eğitim sistemi ile ilgili gerekli bilgi ve becerileri sahip oldukları ve bu süreçte işlenen dersleri ilgi çekici buldukları da ifade edilmiştir.

Bunlarla beraber katılımcılar, uzaktan eğitim sisteminin geleneksel sisteme göre kendileri için ek bir yük getirmediğinden memnun olduklarını ve hatta bu sistemde daha araştırmacı bir kişilik kazandıklarını belirtmişlerdir. Yoğunluklu olarak ders sürelerinin 25 dakikadan fazla olmasını, derslerin PDF, PPT, Word gibi formatlarda düzenlenen dokümanlarla desteklenmesini vurgulamışlardır. Özellikle uzaktan eğitim sistemi içerisinde derslerin kayıt altına alınması ve istenilen tekrarda izlenebilmesi sebebiyle muhasebe derslerinden daha fazla fayda elde ettiklerini de dile getirmişlerdir.

Ancak bütün bu olumlu bakış açılara rağmen uzaktan eğitim sistemi içerisinde bazı sorunları da belirtmişlerdir. Öncelikle okula gitmeden muhasebe derslerini takip etmelerinde meydana gelebilecek en büyük sorunu “internete ulaşamama” olarak vurgulamışlar ve çalışan öğrencilerin özellikle okula gitmeden dersleri takip etme niyetlerini etkilediğini bildirmişlerdir. Ayrıca bütün avantajlarına rağmen katılımcılar, muhasebe derslerini pandemi sona erdikten sonra telafi eğitimini yüzyüze olarak okulda takip etmek istediklerini dile getirmişlerdir.

Sonuç olarak, pandemi sürecinde uzaktan eğitim uygulamalarının önemini arttığını ve nitelik açısından da sistemde köklü değişiklikler olduğu görülmektedir. Son dönemlerde öğrencilerin yoğun şekilde kullandığı uzaktan eğitimle ilgili görüşlerinin olumlu olmasına rağmen pandemi bitiminde yeniden yüzyüze eğitime dönmek isteyenlerin daha çok çalışan öğrenciler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin yaşları ile öz yeterlikleri ve yine öğrencilerin yaşları ile muhasebe eğitiminin uzaktan eğitimle yürütülmesine dair ifadeler arasında anlamlı ve paralel bir ilişki görülmüştür. Bununla birlikte öğrencilerin sınıfları ile muhasebe eğitimini uzaktan eğitimle yürütülmesine dair ifadelerle verdikleri yanıtlarla anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Denilebilir ki öğrencilerin yaş ve sınıf düzeyleri arttıkça ifadelerle katılımları da artış göstermiştir. Bu bağlamda uzaktan eğitim sisteminin ve bağlı olduğu internet altyapısının sağlanması, ayrıca sistemin içerik ve uygulama açısından da çeşitlendirilmesi uygun görülmektedir.

Etik Beyan

“Pandemi Sürecinde Öğrencilerin “Uzaktan Eğitim” ve “Uzaktan Muhasebe Eğitimi”ne Yönelik Bakış Açılı” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 08.03.2021 tarih ve 18 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Akarsu, O. N. (2019). *Turizm sektöründe iç denetim: Erzurum ilinde bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al Lily, A. E., İsmail, A. F., Abunasser, F. M. ve Alhajhoj Alqahtani, R. H. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in Society*, 63, 101317. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101317>.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124. <https://doi.org/10.22252/ijca.337011>.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Çolak, E. (2014). Varyans Analizi (ANOVA) Kruskal Wallis H Testi. http://eczacilik.anadolu.edu.tr/bolumsayfaları/belgeler/ecz2014%2011_20140527094539.pdf (25.02.2018).
- Debreceny, R. S., Lymer, A., Smith, G. S. ve White, C. E. (1999). Accounting education in the new millennium: The internet challenges. *Pacific Accounting Review*, 11(1-2), 67- 75. <https://doi.org/10.1108/eb037928>.
- Gürer, M. D., Tekinarsan, E. ve Yavuzalp, N. (2016). Çevrimiçi Ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7(1), 47-78. <https://doi.org/10.17569/tojqi.74876>.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kurnaz, E. ve Serçemeli, M. (2020). Covid-19 pandemi döneminde akademisyenlerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi*, 3, 262-288. <https://doi.org/10.47994/usbad.832597>.

- Kutluk, F. A. ve Gülmez, M. (2012). A research about distance education students' satisfaction with education quality at an accounting program. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 2733-2737. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.556>.
- Ladner, P. K. (2005). Distance education students' perceptions of library support services: Mississippi public community and junior colleges. In *Advances in Library Administration and Organization*, 22, 79-112. [https://doi.org/10.1016/S0732-0671\(05\)22003-5](https://doi.org/10.1016/S0732-0671(05)22003-5).
- Prinsloo, P. ve Van Rooyen, A. A. (2007). Exploring a blended learning approach to improving student success in the teaching of second year accounting. *Meditari Accountancy Research*, 15(1), 51-69. <https://doi.org/10.1108/10222529200700004>.
- Sarea, A., Alhadrami, A. ve Taufiq-Hail, G. A. M. (2021). COVID-19 and digitizing accounting education: empirical evidence from GCC. *PSU Research Review, Ahead-Of-Print*. <https://doi.org/10.1108/prr-10-2020-0034>.
- Sindiani, A. M., Obeidat, N., Alshdaifat, E., Elsalem, L., Alwani, M. M., Rawashdeh, H., Fares, A. S., Alalawne, T. ve Tawalbeh, L. I. (2020). Distance education during the COVID-19 outbreak: A cross-sectional study among medical students in north of Jordan. *Annals of Medicine and Surgery*, 59, 186-194. <https://doi.org/10.1016/j.amsu.2020.09.036>.
- Srivastava, M., Mishra, B., Rao, D. K., Abrol, N., Varma, V. ve Bhushan, B. (2020). Recent trends of research in open and distance education in India. *Asian Association of Open Universities Journal*, 15(2), 263-283. <https://doi.org/10.1108/aaouj-06-2020-0044>.
- Tümen Akyıldız, S. (2020). College Students' Views on the Pandemic Distance Education: A Focus Group Discussion. *International Journal of Technology in Education and Science*, 4(4), 322-334. <https://doi.org/10.46328/ijtes.v4i4.150>.
- Wang, C. ve Liu, Z. (2003). Distance Education: Basic Resources Guide. *Collection Building*, 22(3), 120-130. <https://doi.org/10.1108/01604950310484447>.

EXTENDED ABSTRACT

The basis of the study is to evaluate the distance education system applied due to the pandemic process from the perspective of the students. With this main purpose, there is also learning and evaluation of university students' opinions on measuring their self-efficacy in the distance education process and especially the conduct of accounting courses with the distance education system.

Unfortunately, the Covid-19 pandemic, spreading at an unprecedented rate all over the world, has become a global problem by affecting the countries of the world in a very short time. The first cases began to be seen on the Covid-19 in March 2020 showed itself in Turkey. In this context, the initiation of the process of combating the pandemic and taking measures in many areas has come to the fore. However, due to the speed of the virus, the high risk and the emergence of irreparable effects forced all sectors to change, and it was inevitable for the education sector, which concerns many people, to be affected by this situation. Due to the decisions made in this context, all universities with higher education have switched to digital platforms and the form of education has been changed to "distance education". The fact that no new distance education system and earlier in the process due to a technical pandemic has occurred with this system's infrastructure is provided to adapt quickly to the changes in universities in Turkey.

In this context, the study aimed to evaluate the views and perspectives of students who are actively involved in the distance education system during the Covid-19 pandemic process. In the study, which was created based on accounting courses that were tried to be carried out in the distance education system, a questionnaire was applied to the students in the Department of Business Administration of the Faculty of Economics and Administrative Sciences at Kafkas University. The research focuses on 141 people. In the study, the data were collected by the survey method on a voluntary basis, therefore it was possible to reach 91% of the target audience with 129 people who returned to the applied questionnaires completely. The questionnaire form prepared was made on students who only studied in the business department and took at least one accounting course. The data obtained were analyzed with the SPSS 23 statistical package program.

In the first 6 questions part of the questionnaire prepared while there are general questions determining demographic characteristics such as gender, age, class, department, place of residence, grade point average there are questions about the teaching methods of the lessons as well. In the second part, in the third part, there are expressions that enable participants to evaluate the technology, systems and applications used in distance education (5 questions), the third part, the students' self-efficacy (4 questions), and the fifth part, the distance accounting education (11 questions). Cronbach's Alpha

reliability coefficient was used as the reliability criterion in the study, and it was found that this value was 78 percent for 20 expressions. Therefore, it can be said that the reliability of the study is quite high.

It was observed that the participants in the study were mostly male students between the ages of 21-25, studying in 4th grade, living in metropolitan cities, and having a GPA of less than 2.00. It was stated that the participants mostly follow the distance education system with their smart phones daily, but they want to follow the accounting lessons face to face at the school. In fact, the intention of the students to follow the classes before they come to school was expressed with the expression "I am working". Especially, students showed that the biggest disadvantage of following accounting courses before coming to school is "not being able to access the internet". In addition, they stated that the course registration time in the distance education system should be over 25 minutes and the course should be supported with materials such as PDF, PPT, Word as well as course recording videos. Even though they find the teaching style of the lessons in the distance education process "interesting", their request for accounting lessons to be held face to face after the pandemic is also noteworthy among the results.

A statistically significant relationship was found between the ages of the participants in the study about the distance education system, which replaced the traditional education system known as face-to-face education during the pandemic period, and their self-efficacy in online/distance education and the statements regarding the conduct of accounting education online/distance education. In addition, a meaningful relationship was found between the classes of the participants and the statements about conducting accounting education online/distance education.

As a result, it is seen that the importance of distance education applications has increased during the pandemic process and that there are radical changes in the system in terms of quality. Despite the positive opinions of the students about distance education, which has been used extensively in recent years, it is obvious that they want to return to face-to-face education at the end of the pandemic. In this context, it is deemed appropriate to strengthen the distance education system and the internet infrastructure to which it is connected, and to diversify the system in terms of content and application.

Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği Lisans Öğrencilerinin “Kültürel Miras” Kavramına İlişkin Algılarına Yönelik Metafor Analizi

Hande GÜNGÖR¹, Hande MUTLU-ÖZTÜRK² ve Hülya GÜLAY OGELMAN³

Öz

Okul öncesi eğitimin çocukların gelişimindeki etkileri görüldüğü için, okul öncesi eğitime bütün dünyada gün geçtikçe daha fazla önem verilmektedir. Metafor kavramı duygu ve düşünceleri anlatmanın en etkili yollarından birisidir. Metaforlar kullanılarak anlatım zenginleştirilir, doğadan veya başka yerlerden esinlenerek, benzeşimler ve atıflar kullanılarak anlaşılması zor ve soyut kavramların, bildiğimiz, gördüğümüz ve dokunduğumuz somut kavramlar ile ifade edilerek anlaşılması kolaylaştırılır. Kültür toplumun bir arada yaşamasını kolaylaştıran etkenlerden biri olarak görülmektedir. Kültürün ve kültürel mirasların korunması ve nesiller arası aktarımı büyük önem taşımaktadır. Kültürel miras değerlerinin anlaşılması, somut ve soyut kültürel miras kavramlarının korunması açısından okul öncesi eğitimde bu konuların ele alınması önemlidir. Bu çalışmada, okul öncesi eğitimi öğretmenliği lisans öğrencilerinin kültürel miras kavramına bakış açıları ve yaklaşımlarına ilişkin algılarının belirlenmesi için metafor analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, kültürel miras kavramı konusunda hangi tür metaforların kullanıldığını/kullanılabileceğinin görülmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Metafor, Okul Öncesi Eğitim

Metaphor Analysis of Preschool Education Undergraduate Students' Perceptions on the Concept of "Cultural Heritage"

Abstract

As the effects of preschool education on the development of children are seen, preschool education is becoming more important all over the world. The concept of metaphor is one of the most effective ways of expressing feelings and thoughts. The narration is enriched by using metaphors. With the use of metaphors, abstract concepts and concrete concepts that are difficult to understand can be easily expressed by being inspired by nature or other places as well as using analogies and references. Culture is one of the factors that facilitate the coexistence of society. The preservation and intergenerational transmission of culture and cultural heritage have great importance. It is important to address these issues in pre-school education in terms of understanding cultural heritage values and protecting the concepts of tangible and intangible cultural heritage. In this study, metaphor analysis method is used to determine the perceptions of preschool education teaching undergraduate students regarding the concept of cultural heritage and their approaches. The study is aimed to see what kind of metaphors are used/can be used on the concept of cultural heritage.

Key Words: Cultural Heritage, Metaphor, Preschool Education

Atıf İçin / Please Cite As:

Güngör, H., Mutlu-Öztürk, H. ve Gülay Ogelman, H. (2022). Okul öncesi eğitimi öğretmenliği lisans öğrencilerinin “kültürel miras” kavramına ilişkin algılarına yönelik metafor analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 511-521.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.08.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.11.2021

¹ Öğr. Gör. Dr. - Pamukkale Üniversitesi, hgungor@pau.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3016-1775

² Dr. Öğr. Üyesi - (Sorumlu Yazar) Pamukkale Üniversitesi, hmozturk@pau.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-4404-0106

³ Prof. Dr. - Sinop Üniversitesi, ogelman@sinop.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-4245-0208

Giriş

İnsan, doğası gereği çevresi ile etkileşim içerisinde olan bir canlıdır. Yaşanan çevre, geçmiş yaşamışlıklar, nesilden nesile aktarılan deneyimler her toplumda farklı kültürleri meydana getirmiştir. Dolayısıyla her birey yaşadığı toplumun ve içinde büyüdüğü ailenin kültürel kimliği ile kültürüne sahiptir. Türk Dil Kurumu (1988, s. 947) kültürü “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin”, “bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü” ve “muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlar, kültürün geçmişle bağı olduğunu, gelecek nesillere aktarıldığını, maddi ve manevi öğelerinin bulunduğunu ve düşünsel, sanatsal öğeleri içerdiğini göstermektedir. Kültürel miras kavramı ise geçmişten günümüze aktarılan büyük bir tecrübe ve birikim olup gelenekleri, inançları, değerleri ve başarıları içerir. Kültürel miras hem somut hem de soyut bir kavramdır. Somut veya maddi kültürel miras, anıtlar, binalar, resimler ve nesnelere gibi fiziksel olarak dokunulabilen şeyleri ifade eder. Öte yandan soyut kültürel miras, kuşaktan kuşağa aktarılan ve toplumların geçmişten günümüze taşıdıkları müzik, dans, edebiyat, dini törenler, efsaneler, destanlar, hikâyeler vb. gibi kültürel değerleri ifade eder.

Külcü (2015, s. 27-32) yaptığı çalışmada kültürel miras kavramı ve kültürel miras kavramının eğitimdeki önemini ele almış, kültürel mirasın korunmasının genç yaşlarda oluşturulabilecek bilinçle mümkün olduğuna vurgu yapmıştır. Benzer bir şekilde Kıvanç vd.’de (2012, s. 1-25) kültürel mirasın korunmasına işaret ederek aynı zamanda bunun gelecek kuşaklara aktarılmasının önemini ifade etmiştir. Bu kavramların yaşamın ilk yıllarında yapılacak çalışmalar ile verilebileceği üzerinde durularak bunun için disiplinler arası çalışmaların gerekliliği vurgulanmıştır.

Geçmiş ile bağ kurmak, geçmişi anlamak ve algılayabilmek için kültürel miras eğitiminin bir yöntem olabileceği konusuna değinen Hooper-Greenhill (2004, s. 157), böylece çocukların kendi dünya görüşlerini yaratabilecekleri ve kendilerini daha geniş bir zamansal sürekliliğin parçası olarak görebileceklerini düşünmektedir. Hooper-Greenhill’a göre (2004, s. 159) kültürel miras eğitimi dünyaya bakmak için alternatif yollar göstermekle birlikte kültürlerarası diyalogu teşvik etmekte, çocukların birbirlerinden öğrenmelerine ve çeşitliliği anlamalarına yardımcı olmaktadır.

Öztürk (2021, s. 180) kültürel miras aktarımının, okul öncesi dönemdeki kimlik ve dil gelişiminde oldukça önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca küçük çocukların ilk olarak aile ve çevre ile sonrasında ise okulda aldıkları eğitim ile kültürü öğrendikleri belirtilmiştir. Ayrıca kültürel miras aktarımında öğretmenlerin önemli roller üstlendikleri ifade edilmiştir (Öztürk, 2021). Öztürk vd. (2021, s. 175) yaptıkları çalışmada kültürel miras konusunu ele almış ve okul öncesi öğretmenlerinin bu konudaki algısı ile öğretmenlerin kültürel miras eğitimine nasıl baktıklarını araştırmışlardır. Yetmiş dört öğretmen ile yürütülen çalışmada, okul öncesi eğitiminde kültürel miras konusuna bakış açılarının belirlenmesine odaklanmıştır. Bulgulara göre okul öncesi öğretmenlerinin kültürel miras eğitimine yönelik hizmet içi eğitim almadığı, projelere katılmadığı, materyal konusunda sorunlar yaşadıklarını belirlemişlerdir. Diğer yandan, öğretmenlerin kültürel mirasın önemi konusunda farkındalıklarının olduğu ve bu konuda çaba sarf ettikleri ortaya konulmuştur.

Kültürel miras ve kültürel mirasın aktarılması kavramlarının eğitimle olan bağı kültürü koruma konusunda önem taşımaktadır. Öğretmenler bu konuda önemli bir rol üstlenmektedir, dolayısıyla öğretmen adaylarının bu kavrama ilişkin bakış açılarının belirlenmesi önemlidir. Alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde bir kavrama ilişkin bakış açısı belirlemek amaçlı “metafor” çalışmalarının gerçekleştirildiği görülmektedir (Keles vd., 2016; Korkmaz ve Ünsal, 2016; Selanik-Ay ve Kurdede-Fidan, 2013, s. 1135; Sarı, Kılıç, Güven ve Yaşar, 2020, s. 337). Wells (2015, s. 165) metaforların, anlaşılması zor kavramların ve soyut olguların anlaşılmasını kolaylaştırabileceğini, aynı zamanda da bireylerin kendilerini ve dünyayı algılama biçimlerinin bir göstergesi olduğunu ifade etmektedir. Metaforlar kendini anlatmada ve çevresindekilerini anlamada yardımcı bir öge olarak görülmektedir.

Türk Dil Kurumu (2021) metaforu “meceza” olarak tanımlamaktadır. Metafor anlatımı zenginleştirmek için doğadan veya başka yerlerden esinlenerek yapılan benzeşim olarak alınabilir. Metaforda güzel bir şey anlatılırken biraz da abartıya kaçarak başka şeylere atıfta bulunulur. Metafor bir kavramı başka kavramlar kullanarak tanımlamak olarak ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle bir şeyin başka şekillerde ifade edilmesidir (Lakoff ve Johnson, 2003, s. 127; Jacobson, 2003, s. 139; Sten, 2002, s. 27; Semerci, 2007, s. 133). Dar kapsamda metafor, bir kavramın diğer kavramları kullanarak ifade edilmesidir

(Mustacchi ve Krevans, 2001, s. 15). MacCormac'a (1990, s. 127) göre, "Bilinmeyen tanımlamak için, bildiğimiz ve anladığımız kavramlara başvurmalıyız ve bu bir metaforun özüdür". Bu nedenle de hızlı bir şekilde değişim yaşıyan sosyal hayatta, kelimelerin yetersiz kaldığı durumlarda ve anlarda kendini ifade etmenin bir yolu ve yöntemi olmaya başlamıştır (Adu-Ampong, 2016, s. 249). Metafor kültürel öğeler içerdiğinden toplumdan topluma değişmektedir ve evrensel motifler taşımaz (Dann, 2002, s. 5-7). Nöth'e (1990, s. 396-407) göre de metafor değişim ve benzerlik özelliklerine sahiptir ve geleneksel bir yanı vardır. Knowles ve Moon'a göre (2004, s. 365) metafor, bir kavramın gerçek kullanımının dışında benzerlik kullanarak ifade edilmesidir. Doğan (2015) metaforun özellikle anlaşılması zor ve soyut kavramların, bildiğimiz, gördüğümüz ve dokunduğumuz somut kavramlar ile ifade edilerek anlaşılmasını kolaylaştırdığına dikkat çekmiştir.

Erol ve Düşmezkalender 'a göre (2019) metafor kullanarak kavramlar olgular ve nesnelere alternatif bir yaklaşım kullanılarak tanımlanabilir. Metaforlar insanların düşüncelerini, hayallerini dünyaya bakışlarını yansıtır. Bir kavram, bir fikir, metafor kullanılarak farklı kelimeler ve yaklaşımlarla tanımlanabilir. Metafor kullanımı bir kavramı tanımlarken bireyin nasıl yaklaştığını, algısının hangi yönde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca metaforların, kültürel bağlarının olması, kültürden kültüre değişmesi nedeni ile onlar da bir kültürel miras gibi düşünülebilir ve bu metaforları bulup ortaya çıkarmak ve yaşatmak da oldukça önemlidir. Aynı zamanda, bir olaya veya olguya yaklaşırken kullanılan metaforlar da ona bakışın olumlu veya olumsuz oluşu ile ilgili ipuçları içermektedir.

Alan yazında taramasında, üniversite öğrencilerinin kültürel miras kavramını metaforlar yolu belirlemeye yönelik gerçekleştirilen araştırmalar ile karşılaşılmıştır (Köroğlu, Yıldırım ve Avcıkurt, 2018; Selanik-Ay ve Kurdede-Fidan, 2013, s. 1135; Sarı, Kılıç, Güven ve Yaşar, 2020, s. 337). Ancak, yapılan alan yazın taramasında, okul öncesi eğitimi öğretmenliği lisans öğrencilerinin kültürel miras kavramı ile ilgili metaforlarının incelendiğı bir çalışmaya yazarlar tarafından rastlanmamıştır. Tarihi anlatmak, çocuklarla geçmiş arasında bağlar kurmak bugünü ve yarını anlatabilmek için oldukça önemlidir. Çocukların kültürel mirası ve arkeolojiyi anlaması ve koruması için de tarihi bilmeleri önemlidir. Çocuklara tarihi yapılarla ve geçmişten günümüze yaşamışlıkların bir sonucu olarak ulaşan gelenekleri ve göreneklere önem vermeyi öğretmek, kültürel mirasların korunması açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Kültürel miras ve kültürel mirasın aktarılması kavramlarının eğitimle olan bağı kültürü koruma konusunda önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının kültürel miras kavramına ilişkin algılarını metafor analizi yöntemi ile belirlemektir. Bu çalışma ile okul öncesi eğitimi alan lisans öğrencilerinin, kültürel miras ve okul öncesi eğitime ilişkin bakış açıları ve yaklaşımlarını, kullandıkları metaforlar yardımı ile görebilmektir.

Yöntem

Bu araştırmada, okul öncesi eğitimi öğretmenliği lisans programı öğrencilerinin kültürel miras algıları metafor analizi yoluyla ortaya konulmuştur. Metafor, nitel bir veri toplama yöntemidir (Güneş ve Fırat, 2016, s. 119). Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseninden yararlanılmıştır. Olgubilim (fenomenolojik) araştırma, araştırmacının katılımcılar tarafından tanımlanmış şekliyle bir fenomenle ilgili bireylerin yaşıyan deneyimleri betimlediğı bir araştırma yöntemidir (Creswell, 2017, s. 14).

Evren - Örnekleme

Araştırmanın çalışma grubunu, okul öncesi eğitimi öğretmenliği lisans programına devam eden 127 öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubu, seçkisiz olmayan amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Ölçüt örnekleme, örneklemin belirli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlarda oluşturulması söz konusudur (Büyüköztürk vd., 2012). Öğrencilerin, 109'u (85.8) kadın, 18'i (%14.2) erkektir. Yaş grubu açısından öğretmenlerin 63'ü (%49.6) 18-21; 56'sı (%44.1) 22-25; 3'ü (%2.4) 26-30; 1'i (%0.8) 30-33 yaş arasındadır. Öğrencilerin 116'sı (%91.3) devlet, 11'i (%8.7) özel üniversitelere devam etmektedir. Devam edilen sınıf olarak öğrencilerin 40'ı (%31.5) 1. sınıf, 26'sı (%20.5) 2. sınıf, 37 (%29.1) 3. sınıf, 24'ü (18.9) 4. sınıftır. Öğrencilerin 124'ü (%97.6) bekar, 3'ü (%2.4) evlidir. Öğrencilerin 46'sı (%36.2) ilçede, 52'si (%40.9) şehir merkezinde, 3'ü (%2.4) kasabada, 26'sı (%20.5) köyde yaşamaktadır.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı, bu araştırma için geliştirilmiş bir soru formudur. Araştırmacılar tarafından geliştirilen soru formunda sekiz soru yer almaktadır. İlk yedi soru öğrencilerin cinsiyet, yaş grubu, üniversite türü, sınıfı, medeni durumu ve yaşadığı yeri içeren demografik sorulardan oluşmaktadır. Son soru ise metaforla ilgili olup açık uçludur. Bu doğrultuda öğrencilerden “Kültürel miras gibidir, çünkü” cümlesindeki ilgili yerleri doldurmaları istenmiştir. Ölçme aracı geliştirilirken biri okul öncesi eğitim, biri çocuk gelişimci biri turizm alanında olmak üzere üç akademisyenden uzman görüşü alınmıştır.

Uygulama

Ölçme aracı, Google Form uygulamasında hazırlanmıştır. Formun başında açıklayıcı bir yönerge bulunmakla birlikte açık uçlu olan metafor sorusunun öncesinde de ayrıca bir yönerge yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizi, sözel, yazılı ve çeşitli şekillerdeki kaynakların içerdiği mesajı, anlamı, nesnel ve sistematik olarak sınıflandırmayı, analiz etmeyi ve bulgular doğrultusunda çıkarımlarda bulunmayı ifade eder (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

Verilerin analizinde öncelikle araştırmacılar tarafından metaforlar kodlanmış ve metafor örneği olmayan, metafora gerekçe yazılmamış cevaplar çıkartılmıştır. Bu bağlamda, 148 öğrenciye ulaşılmış ancak belirtilen kriterler doğrultusunda 21 geçersiz ve/veya eksik cevap çıkartılarak 127 öğrenci ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

Veri analizinde ikinci aşamada, metaforlar alfabetik sıraya dizilmesiyle birlikte 76 metafor ortaya konulmuştur. Üçüncü aşamada, metaforlar ve gerekçeleri dikkate alınarak kategoriler oluşturulmuştur. Bu noktada, 7 kategori belirlenmiştir. Güvenilirlik analizleri kapsamında uzman görüşüne başvurulmuştur. Ortaya konulan metaforlar ve kategorileri, turizm alanında dört, çocuk gelişimi alanında bir uzman olmak üzere 5 uzman tarafından değerlendirilmiştir. Son aşama olarak kategorilerde yer alan metaforların dağılımları frekans ve yüzde dağılımları ile belirlenmiştir. Ayrıca doğrudan alıntılara da yer verilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde okul öncesi öğretmen adaylarının kültürel miras kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlara ve bu metaforların hangi kategoriler altında yer aldığına yer verilmiştir.

Tablo 1. Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği Lisans Öğrencilerinin “Kültürel Miras” Metaforlarının Kategorilere Göre Dağılımı

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
Verilen önem açısından kültürel miras	40	31.3	Sonsuzluk açısından kültürel miras	6	4.7
Tarihsel açıdan kültürel miras	39	30.5	Çeşitlilik açısından kültürel miras	4	3.1
Toplumsal değerler açısından kültürel miras	31	24.2	Gelişim açısından kültürel miras	2	1.6
Yansıtıcı olma açısından kültürel miras	6	4.7	Toplam	128	100.0

Tablo 1 incelendiğinde, lisans öğrencilerinin kültürel miras metaforlarının 7 kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Bu kategoriler, “verilen önem” (%31.3), “tarihsel” (%30.5), “toplumsal değerler” (%24.2), “yansıtıcı olma” (%4.7), “çeşitlilik” (%3.1), “sonsuzluk” (%4.7), “gelişim” (%1.6)’dir. Lisans öğrencileri kültürel mirası en çok verilen önem, en az ise gelişim açısından tanımlamışlardır.

Tablo 2. Verilen Önem Açısından Kültürel Miras Kategorisindeki Metaforların Dağılımı

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
Ağaç	8	20.0	Deniz	1	2.5
Aile	3	7.5	Doğa ana	1	2.5
Altın	1	2.5	Emanet	1	2.5
Antika eşya	2	0.5	Göz	1	2.5
Bahçe	1	2.5	Hazine	7	17.5
Bebek	1	2.5	Mor renk	1	2.5
Bilinçli annenin yetiştirdiği çocuk	1	2.5	Su	2	0.5
Çeyiz sandığı	1	2.5	Tablo	1	2.5
Çiçek	1	2.5	Tarih	1	2.5
Çocuk	2	0.5	Tarihi eser	1	2.5
Çocuk eğitimi	1	2.5	Toplam	40	100.0
Çocukluk	1	2.5			

Tablo 2'ye göre lisans öğrencileri kültürel miras ile ilgili "verilen önem" kategorisinde 22 metafor belirtmişlerdir. En fazla üretilen ilk üç metafor, ağaç (8), hazine (7) ve ailedir (3). Kültürel mirası, ağaca benzeten lisans öğrencilerinden birinin görüşleri şu şekildedir:

"Kültürel miras ağaca benzer nk ağaçtan meyve topladığımız gibi kültürel miraslarımızdan da bilgi toplarız."

Kültürel mirası hazineye benzeten lisans öğrencilerinden biri görüşünü "Kültürel miras hazineye benzer, nk oldukça değerlidir ve zaman geçtikçe değeri azalmaz." şeklinde ifade etmiştir.

Kültürel mirası, aileye benzeten lisans öğrencilerinden birinin görüşleri şu şekildedir:

"Kültürel miras anne babamıza benzer. Onlar bizim için çok kıymetlidir ve hem de eşsiz bir güzelliğe sahiptir."

"Bence kültürel miras ağaca benzer. nk iyi bakarsan köklerini salar, dalları budaklanır, kökleriyle geçmişe sınıksız tutunur, dallarıyla geçmişini geleceğe doğru büyütür ve nefes olur yaşadığımızı hissettirir."

Kültürel mirası geçmişe benzeten öğrencilerden biri görüşünü "Kültürel miras bir milletin geçmişine benzer nk ecdadımızın ve yaşanan her dönemin izlerini taşır." şeklinde ifade etmiştir.

Kültürel mirası geçmiş ve geleceğe benzeten lisans öğrencilerinden birinin görüşleri şu şekildedir:

"Bence kültürel miras bizim geçmişimizi ve gelecekteki olacağımız kişiye, ortama ve durumlara benzer nk geçmişimiz aslında geleceğimizdir. Ne kadar kötü de olsa, iyi de olsa bizi biz yapan şeyleri içinde barındırır."

Kültürel mirası köprüye benzeten öğrencilerden biri görüşünü "Bence kültürel mirasımız köprü gibidir nk geçmiş ile bugünü ve geleceği birbirine bağlıyor. Kültürel mirasımız sayesinde geçmiş ile olan bağımız kopmuyor." şeklinde ifade etmiştir.

Tablo 3. Tarihsel Açıdan Kültürel Miras Kategorisindeki Metaforların Dağılımı

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
Ağaç	4	10.3	Geçmiş ve gelecek	5	12.8
Anılar	3	7.7	Gelecek	1	2.6
Ansiklopedi	1	2.6	Genler	4	10.3
Aydınlık	1	2.6	Hazine	2	5.1
Benlik	2	5.1	Kalıtım	1	2.6
Birikim	2	5.1	Köprü	4	10.3
Ev	1	2.6	zdeşleşmek	1	2.6
Fosil	1	2.6	Zaman	1	2.6
Geçmiş	5	12.8	Toplam	39	100.0

Tablo 3'de lisans öğrencileri kültürel miras ile ilgili "tarihsel" kategorisinde 17 metafor belirtmişlerdir. Bu kategoride en fazla üretilen ilk üç metafor, ağaç (8), geçmiş (5), geçmiş ve gelecek (5), köprüdür (4).

Tablo 4. Toplumsal Değerler Açısından Kültürel Miras Kategorisindeki Metaforların Dağılımı

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
Ağaç	2	6.5	Hazine	4	12.9
Ahlak	2	6.5	İnsan	2	6.5
Aile	1	3.2	İp	1	3.2
Akarsu	1	3.2	Kale	1	3.2
Alışveriş	1	3.2	Kan	1	3.2
Bina temeli	1	3.2	Kılavuz	1	3.2
Değer	2	6.5	Toplum	3	9.7
Dil	1	3.2	Yerli Tohum	1	3.2
Geçmiş	1	3.2	Zincir	1	3.2
Gelenekler ve görenekler	3	9.7	Toplam	31	100.0
Harika ve çeşit çeşit yemek	1	3.2			

Tablo 4'de grldğnzere lisans öğrencileri kültürel miras ile ilgili "toplumsal değerler" kategorisinde 20 metafor belirtmişlerdir. En fazla üretilen ilk iki metafor, hazine (4), gelenek ve görenekler (3), toplumdur (3). Kültürel mirası, hazineye benzeten lisans öğrencilerinden birinin görüşleri şu şekildedir:

"Kültürel miras hazine sandığına benzer, nk geçmişten günümüzde farklılıklarımızı, gelenek göreneklerimiz, yaşanmışlıklarımızı, geleceğe dair ders akarmamız gerekenleri, örnek almamız gerekenleri bizi biz yapan her şeyi içinde barındırır."

Kültürel mirası gelenek ve göreneklere benzeten öğrencilerden biri görüşünü “Atalarımızdan miras kalan ve torunlarımıza aktarılan nesilden nesle benzer, çünkü doğa ve evrenle ilgili uygulamalar veya el sanatları üretmek için kullanılan beceriler gibi gelenekleri veya yaşayan ifadeleri göstermektedir.” şeklinde ifade etmiştir.

Kültürel mirası topluma benzeten lisans öğrencilerinden birinin görüşleri şu şekildedir:

“Kültürel miras toplumun anabtarına benzer. Toplumun oluşturduğu ortak bir değerdir bu ortak değer ortadan kalkarsa toplum devamlılığını sürdüremez.”

Tablo 5. Yansıtıcı Olma Açısından Kültürel Miras Kategorisindeki Metaforların Dağılımı

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
Akarsu	1	16.7	Hatırlatıcı	1	16.7
Arkadaş	1	16.7	Tarihi eser	1	16.7
Ayna	1	16.7	Toplam	6	100.0
Halk	1	16.7			

Tablo 5 incelendiğinde lisans öğrencileri kültürel miras ile ilgili “yansıtıcı olma” kategorisinde akarsu, arkadaş, ayna, halk, hatırlatıcı, tarihi eser olmak üzere 6 metafor belirtmişlerdir.

Kültürel mirası akarsuya benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Bence kültürel miras akarsuya benzer, çünkü denize dökülüp değişse bile yine denizin bir parçası ve getirdiği yerin özelliğini taşımaktadır.”

Kültürel mirası arkadaşına benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Bence kültürel miras arkadaşına benzer. Çünkü arkadaş bizleri insanlara tanıtır. Kültür de böyledir.”

Kültürel mirası aynaya benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Kültürel miras aynaya benzer çünkü kültür toplumu yansıtır bireyleri etkileyerek toplumun şekillenmesine katkı sağlar.”

Kültürel mirası halka benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Kültürel miras halka benzer, çünkü geçmişten günümüze halkı yansıtır, halkın yaşam biçimine, toplumsal ve sosyolojik evrimine, kültürüne, tarihine ışık tutar.”

Kültürel mirası hatırlatıcıya benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Bence kültürel miras geçmişe ve tarihe ayna tutan bir hatırlatıcıya benzer, çünkü geçmişini unutan milletler ondan ders çıkarmayı da unuturlar ve geçmişte yaşadıkları hataları tekrarlamaya karşı onlara bir hatırlatıcı yoktur. Milli benliğin bir parçası olan kültürel mirasımız bizlere ortak değerler sunarak geleceğimizi inşa etmede yardımcı olmaktadır.”

Kültürel mirası tarihi esere benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Kültürel miras tarihi esere benzer çünkü insanlığı açıklar.”

Tablo 6. Sonsuzluk Açısından Kültürel Miras Kategorisindeki Metaforların Dağılımı

Kategoriler	f	%	Kategoriler	f	%
Gökyüzü	2	33.3	Vazgeçilemeyen tat	1	16.7
Nehir	1	16.7	Yazı	1	16.7
Zaman	1	16.7	Toplam	6	100.0

Tablo 6’ya göre lisans öğrencileri kültürel miras ile ilgili “sonsuzluk” kategorisinde gökyüzü, nehir, zaman, vazgeçilemeyen tat, yazı olmak üzere 5 metafor belirtmişlerdir.

Sonsuzluk kategorisinde en çok belirtilen gökyüzü metaforu ile ilgili lisans öğrencilerinden birinin görüşleri şu şekildedir:

“Bence kültürel miras gökyüzüne benzer, baktıkça gökyüzündeki gibi uçsuz bucaksız şeyler çağırır bizlere.”

Kültürel mirası ansiklopediye benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Bence kültürel miras zengin içerikli bir ansiklopediye benzer. Çünkü kültürel miras çok renkli ve alanı çok geniştir. İçerisinde her türlü alana ait zengin içeriklere ulaşabiliriz.”

Kültürel mirası eve benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Kültürel miras eve benzer. Kültürel mirasın da ev gibi birçok çeşitli şekli vardır.”

Kültürel mirası şehre benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Kültürel miras şehirlere benzer çünkü her şehrin kendine özgü coğrafyası, insanı, iklimi ve özellikleri bulunur. Kültürel miras da her şehrin insanı ve yaşantısına göre farklılıklar gösterir.”

Kültürel mirası şüre benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Bence kültürel miras şüre benzer çünkü herkesin çıkardığı anlam farklıdır.”

Tablo 7. Çeşitlilik Açısından Kültürel Miras Kategorisindeki Metaforların Dağılımı

Metafor	f	%
Ansiklopedi	1	25.0
Ev	1	25.0
Şehir	1	25.0
Şiir	1	25.0
Toplam	4	100.0

Tablo 7'ye bakıldığında lisans öğrencileri kültürel miras ile ilgili “çeşitlilik” kategorisinde ansiklopedi, ev, şehir, şiir olmak üzere 4 metafor belirtmişlerdir.

Tablo 8. Gelişim Açısından Kültürel Miras Kategorisindeki Metaforların Dağılımı

Metafor	f	%
Çocuk	1	50.0
Kartopu	1	50.0
Toplam	2	100.0

Tablo 8'e göre lisans öğrencileri kültürel miras ile ilgili “gelişim” kategorisinde çocuk ve kartopu olmak üzere 2 metafor belirtmişlerdir.

Kültürel mirası şüre benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Bir çocuğa benzer o çocukla birlikte zaman ilerledikçe büyür.”

Kültürel mirası kartopuna benzeten öğrencinin görüşü şu şekildedir:

“Bence kültürel miras kartopuna benzer. Çünkü kartopu geçtiği her yerden bir parça taşır ve bu parçalarla hem büyür hem de güçlenir. Bence kültürel mirasta böyledir, geçmişten izler taşır ve her dönemden yeni şeyleri de bünyesinde barındırır. Günümüze gelene kadar da çeşitlenir ve güçlenir.”

Tartışma ve Sonuç

Okul öncesi eğitimi öğretmenliği lisans programı öğrencilerinin sahip oldukları kültürel miras algılarına yönelik oluşturdukları metaforları belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada, katılımcıların “kültürel miras” kavramına ilişkin verilen önem açısından kültürel miras, tarihsel açıdan kültürel miras toplumsal değerler açısından kültürel miras, yansıtıcı olma açısından kültürel miras, sonsuzluk açısından kültürel miras, çeşitlilik açısından kültürel miras ve gelişim açısından kültürel miras olmak üzere toplam yedi kategoride metafor oluşturduğu görülmektedir.

Alan yazında konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen araştırmalar ile karşılaşmıştır (Selanik-Ay ve Kurdede-Fidan, 2013, s. 1135; Sarı, Kılıç, Güven ve Yaşar, 2020, s. 337). Sarı, Kılıç, Güven ve Yaşar (2020) turizm, rekreasyon, turizm rehberliği, turizm işletmeciliği ve coğrafya bölümünde öğrenim gören üniversite öğrencileri ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında katılımcıların oluşturdukları metaforların, toplumsal değerler açısından, tarihi açıdan, yaşamsal değerler açısından, çekici bir unsur olarak, önem açısından ve aydınlatıcı bir unsur olarak kültürel miras olmak üzere 6 kategoride yer aldığı belirlenmiştir. Selanik-Ay ve Kurdede-Fidan (2013, s. 137) sınıf öğretmenliği ve sosyal bilgiler öğretmen adayları ile gerçekleştirdikleri araştırmada, öğretmen adaylarının kültürel miras kavramına yönelik metaforlarının verilen önem açısından kültürel miras, toplumsal açıdan kültürel miras, tarihi açıdan kültürel miras, değerler açısından kültürel miras ve diğer kategoriler olmak üzere beş farklı kategoride yer aldığı görülmektedir. Köroğlu, Yıldırım ve Avcıkurt (2018, s. 102) turizm rehberliği eğitimi bölümünde okuyan üniversite öğrencilerinin kültürel miras kavramına ilişkin algılarını metaforlar ile belirlemeyi amaçladıkları araştırmada, öğrencilerin oluşturdukları metafor kategorilerinin alan yazındakine benzer olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen araştırmada ortaya konulan metafor kategorileri alan

yazındaki kategorilere benzer olduğu görülmekle birlikte sonsuzluk açısından kültürel miras, çeşitlilik açısından kültürel miras, gelişim açısından kültürel miras kategorilerinin alan yazındaki araştırmalarda bulunan kategorilerden farklılaştığı söylenebilir. Araştırmada, metaforların yer aldığı kategoriler incelendiğinde kültürel mirasa ilişkin olarak en sık ifade edilen metaforların verilen önem açısından kültürel miras (%31,3) ve tarihsel açıdan kültürel miras (%30,5) kategorilerinde olduğu görülmektedir. Selanik-Ay ve Kurdede-Fidan (2013, s. 1139) sınıf öğretmenliği ve sosyal bilgiler öğretmen adayları ile gerçekleştirdikleri araştırmada, katılımcıların kültürel miras kavramına yönelik metaforlarının en çok “verilen önem açısından kültürel miras” kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Araştırmada bu kategoride yer alan metaforlar, “hazine”, “önemli”, “korunmalı”, “her şey” olarak belirtilmiştir. Sarı, Kılıç, Güven ve Yaşar’ın (2020, s. 347) gerçekleştirdikleri araştırmalarında da benzer bir kategori bulunmaktadır. Önem açısından kültürel miras metaforları olarak belirttikleri bu kategoride en çok “hazine”, “mimari yapılar” ve “miras” metaforları bulunmaktadır. Gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların kültürel miras algılarına yönelik oluşturdukları metaforların en çok yer aldığı kategori alan yazında yer alan çalışmalara benzer olsa da (Selanik-Ay, Kurdede-Fidan, 2013, s. 1141; Sarı, Kılıç, Güven ve Yaşar, 2020, s. 337) katılımcıların kültürel mirasın önemine vurgu yaptıkları metaforların farklılaştığı belirlenmiştir. Verilen önem açısından kültürel miras kategorisinde bulunan, okul öncesi öğretmen adaylarının belirttiği metaforların en çok “ağaç” olduğu bununla birlikte “aile”, “altın”, “antika eşya”, “çocuk”, “çocukluk”, “çocuk eğitimi” gibi metaforlarında bu kategoride yer aldığı görülmektedir. Alan yazındaki çalışmalar ve gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen bu bulguya göre öğretmen adaylarının kültürel mirasın toplumlar için önemli olarak gördükleri söylenebilir.

Araştırmada “Tarihsel açıdan kültürel miras” kategorisinde toplam 39 metafor üretilmiştir. Geçmiş, geçmiş ve gelecek, genler, köprü ve ağaç bu kategoride en sık ifade edilen metaforlar arasındadır. “Toplumsal Değerler açısından kültürel miras” kategorisinde geliştirilen 31 metafor arasında en sık ifade edilen metaforların sırası ile hazine, toplum, gelenek ve görenekler olduğu görülmektedir. Katılımcıların kültürel miras ile ilgili “yansıtıcı olma” kategorisinde akarsu, arkadaş, ayna, halk, hatırlatıcı, tarihi eser olmak üzere 6 metafor belirtmişlerdir. “Sonsuzluk” kategorisinde ise gökyüzü, nehir, zaman, vazgeçilemeyen tat, yazı olmak üzere 5 farklı metafor belirtmişlerdir. Okul öncesi öğretmen adaylarının kültürel miras ile ilgili “çeşitlilik” kategorisinde ansiklopedi, ev, şehir, şiir olmak üzere 4 metafor, “gelişim” kategorisinde ise çocuk ve kartopu olmak üzere 2 metafor belirtmişlerdir.

Bu çalışma, konu ile ilgili diğer çalışmalara (Selanik-Ay ve Kurdede-Fidan, 2013, s. 1139; Sarı, Kılıç, Güven ve Yaşar, 2020, s. 350) göre daha farklı metaforun belirtilmesi açısından dikkat çekmektedir. Ayrıca sonsuzluk açısından kültürel miras, çeşitlilik açısından kültürel miras, gelişim açısından kültürel miras gibi benzer çalışmalarda yer almayan kategoriler, bu çalışmada bulunmaktadır. Bu bulgu, okul öncesi öğretmen adaylarının, kültürel mirasa yönelik çok yönlü bakış açılarını ortaya koymasından önem taşımaktadır.

Araştırmada okul öncesi öğretmen adaylarının kültürel mirasa yönelik oluşturdukları pek çok kategoride “Bebek”, “bilinçli annenin yetiştirdiği çocuk”, “çocuk”, “çocukluk”, “çocuk eğitimi” gibi metaforlar oluşturdukları görülmektedir. Oluşturulan bu metaforlar konu ile ilgili gerçekleştirilen araştırmalardan farklılık göstermektedir. Bu sonuç katılımcıların öğrenim gördükleri anabilim dalı ile ilişkilendirilebilir. Okul öncesi eğitimde çocuk ve çocuk ile ilişkili kavramların ön planda olmasının oluşturulan metaforlara yansıtıldığı görülmektedir.

Araştırmada benzer araştırmalardan farklı, “çeyiz sandığı”, “mor renk” vb. metaforlarında bulunduğu görülmektedir.

Alanyazında farklı örneklem gruplarının kültürel miras kavramına ilişkin metaforların belirlenmesine yönelik çalışmalar mevcut iken (Selanik-Ay ve Kurdede-Fidan, 2013, s. 1141), okul öncesi öğretmen adayları ile gerçekleştirilmiş metafor çalışması bulunmamaktadır. Kültürel miras kavramının bilinmesi, okul öncesinden itibaren çocuklarda konu ile ilgili farkındalık yaratmak açısından ve değerlerini ve kültürel mirasın tanınması ve korunmasını sağlamak açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda öğretmenlerin ve geleceğin öğretmenlerinin (öğretmen adaylarının) bu konuya bakış açıları ve kültürel miras eğitimi ile ilgili düşünceleri, kültürel miras eğitiminde üzerinde durulması gereken noktalardan birisidir. Kültürler geçmişteki yaşanmışlıklarla zenginleşmektedir. Toplumların hepsinin tarihsel süreçleri farklıdır. Farklı deneyimleri vardır ve bu farklılıklar farklı kültürleri oluşturur, farklı kültürleri miras olarak bırakır. Çocukların, ailelerin, öğretmenlerin ve geleceğin öğretmenlerinin hem kendi kültürümüzün hem de diğer kültürlerin varlıklarının her birinin zenginlik olduğunu anlamaları sağlanmalıdır. Bu bağlamda, öğretmenlik mesleğini yapacak herkesin yanı sıra anne, baba, eğitim kurumlarında göre alan yöneticiler ve personellerde

dâhil olmak üzere “kültürel miras” kavramına yönelik görüşleri de ele alınmalıdır. Bu sayede toplumun farklı kesimlerindeki “kültürel miras” kavramı detaylı bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Gelecek araştırmalarda okul öncesi öğretmen adaylarının kültürel miras kavramına yönelik bilinç ve farkındalık düzeylerini belirlemeye yönelik ölçme araçları geliştirilebilir. Öğretmenlerin adaylarının kültürel miras eğitimine yönelik algılarını, ihtiyaçlarını, bakış açılarını ortaya koyacak nicel ya da nitel araştırmalar gerçekleştirilebilir. Bu çalışmada olduğu gibi, okul öncesi öğretmenlerinin de, kültürel miras kavramına yönelik algıları metafor analizi ile incelenebilir.

Etik Beyan

“Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği Lisans Öğrencilerinin “Kültürel Miras” Kavramına İlişkin Algılarına Yönelik Metafor Analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’nun 10.03.2021 tarih ve 05-16 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Adu-Ampong, E. (2016). A metaphor analysis research agenda for tourism studies. *Annals of Tourism Research*, 57, 248-250.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2017). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (Çev. Edt: S. B. Demir) (4. Baskıdan çeviri). Ankara: Eğiten Kitap.
- Dann, G. M. S. (2002). The tourist as a metaphor of the social world. In: Dann, G. M. S (ed.) *The tourist as a metaphor of the social world*. Oxford: Cabi Publishing
- Doğan, Y. (2015). 100. yılında öğretmen adayları ve öğrencilerin bakışıyla Çanakkale Savaşları: Bir metafor araştırması. *Turkish Studies*, 10(3), 369-386.
- Erol, G. ve Düşmezkalender, E. (2019). Analysis of the concepts of tourism and tourist by metaphors. *20th National and 4th International Tourism Congress Proceedings Book* (Edt: O. Emir) (pp. 399-407). Eskişehir, (16-19 October 2019)
- Güneş, A. ve Fırat, M. (2016). Açık ve uzaktan öğrenmede metafor analizi araştırmaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 115-129.
- Hooper-Greenhill, E. (2004). Measuring learning outcomes in museums, archives and libraries: The Learning Impact Research Project (LIRP). *International Journal of Heritage Studies*, 10(2), 151-174.
- Jacobson, R. (2003). *Metaforik ve metonimik kutuplar* (Çev: E. E. Çakmak) Ankara: Yapı Kredi.
- Keles, O., Tas, I. ve Aslan, D. (2016). Metaphor perceptions of pre-service teachers towards mathematics and mathematics education in preschool education. *Educational Research and Reviews*, 11(14), 1338-1343.
- Kıvanç, K. S., Zat, U. ve Evren, B. O. (2012). Kültürel miras bilincinin kazandırılması için okulöncesi öğretmenlerine uygulanacak eğitimin dizaynı. *13. Ulusal Turizm Kongresi*.
- Knowles, M. ve Moon, R. (2004). *Introducing metaphor*. New York: Routledge.
- Korkmaz, F. ve Ünsal, S. (2016). Okul öncesi öğretmenlerin “teknoloji” kavramına ilişkin metaforik algılarının incelemesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(35), 194-212.
- Köröglü, Ö., Yıldırım, H. U. ve Avcıokurt, C. (2018). Kültürel miras kavramına ilişkin algıların metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 98-113.
- Külcü, Ö. T. (2015). Kültürel miras kavramının eğitim açısından önemi. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 27-32.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2007). *Metaforlar: Hayat, anlam ve dil* (Çev: G. Y. Demir). Ankara: Paradigma.
- MacCormac, E. R. (1990). *A cognitive theory of metaphor*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mustacchi, P. ve Krevans, J. R. (2001). Metaphorically speaking: The metaphor of health care provision as factory. *Western Journal of Medicine*, 175(1), 14-16.
- Nöth, W. (1990) *Handbook of semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- Öztürk, H. M. (2021). *Erken çocukluk döneminde kültürel miras aktarımı, erken çocuklukta çevre eğitimi*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Öztürk, H. M., Güngör, H. ve Ogelman, H. G. (2021). Okul öncesi dönemde kültürel miras eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri: denizli ili örneği. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 175-203.
- Sarı, C., Kılıç, A. F., Güven, S. ve Yaşar, H. B. (2020). Üniversite öğrencilerinin kültürel miras kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 334-353.

- Selanik Ay, T. ve Kurtdede Fidan, N. (2013). Öğretmen adaylarının “kültürel miras” kavramına ilişkin metaforları. *Electronic Turkish Studies*, 8(12), 1135-1152.
- Semerci, Ç. (2007). “Program geliştirme” kavramına ilişkin metaforlarla yeni ilköğretim programlarına farklı bir bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 125-140.
- Sten, G. (2002). Towards a procedure for metaphor identification. *Language and Literature*, 11(1), 17-33.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (1988). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Türk Dil Kurumu (2021). *Büyük Türkçe sözlük*. Metafor. Erişim adresi: <http://tdk.gov.tr>
- Wells, Ş. Y. (2015). Görsel sanatlar öğretmeni adaylarının öğretmen ve sanatçı algısına ilişkin metafor analizi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 160-175.

EXTENDED ABSTRACT

As the effects of preschool education on the development of children are seen, preschool education is becoming more important all over the world. The concept of metaphor is one of the most effective ways of expressing feelings and thoughts. The narration is enriched by using metaphors. With the use of metaphors, the abstract concepts and concrete concepts that are difficult to understand can be easily expressed by being inspired by nature or other places as well as using analogies and references. Culture is one of the factors that facilitate the coexistence of society. The preservation and intergenerational transmission of culture and cultural heritage have great importance. It is important to address these issues in pre-school education in terms of understanding cultural heritage values and protecting the concepts of tangible and intangible cultural heritage. In this study, metaphor analysis method is used to determine the perceptions of preschool education teaching undergraduate students regarding the concept of cultural heritage and their approaches. The study is aimed to see what kind of metaphors are used/can be used on the concept of cultural heritage.

In this research, cultural heritage perceptions of preschool education teaching undergraduate program students were revealed using metaphor analysis. Metaphor is a qualitative data collection method. In the study, phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used. Phenomenological research is a research method in which the researcher describes the lived experiences of individuals related to a phenomenon as defined by the participants.

The study group of the research consisted of 127 students attending the undergraduate education program of preschool education. The criterion sampling method, which is one of the non-random purposeful sampling methods, was used by the study group. Criterion sampling is the creation of a sample of people, events, objects or situations with certain characteristics.

The data collection tool is a questionnaire developed for this research. There are eight questions in the questionnaire developed by the researchers. The first seven questions consist of demographic questions including gender, age group, university type, class, marital status and place of residence. The last question is about metaphor and it is open-ended. In this direction, students were asked to fill in the relevant places in the sentence "Cultural heritage is like because ...". While developing the measurement tool, expert opinions were obtained from three academicians, one in the field of pre-school education, one in the field of child development and one in the field of tourism.

Content analysis method was used in the analysis of the data. Content analysis refers to the message, meaning, and objective and systematic classification, analysis, and inferences of verbal, written and various sources.

In the analysis of the data, first of all, the metaphors were coded by the researchers and the answers that did not have a metaphor example and that did not give a reason for the metaphor were extracted. In this context, 148 students were reached, but in accordance with the specified criteria, 21 invalid and/or incomplete answers were removed, and the study was carried out with 127 students.

In the second stage of the data analysis, 76 metaphors were put forward by arranging the metaphors in alphabetical order. In the third stage, categories were created by considering the metaphors and their reasons. At this point, 7 categories have been determined. Expert opinion was thought within the scope of reliability analysis. The metaphors and their categories were evaluated by three experts, two in the field of tourism and one in the field of child development. As a final step, the distributions of the metaphors in the categories were determined by frequency and percentage distributions. Direct quotations are also included.

In this section, the findings are shared in the form of tables. It is seen that the cultural heritage metaphors of undergraduate students are divided into 7 categories. These categories are "importance" (31.3%), "historical" (30.5%), "social values" (24.2%), "reflectivity" (4.7%), "diversity" (3.1%), "infinity" (4.7%), "development" (1.6%). Undergraduate students defined cultural heritage most in terms of importance and development least, stated 22 metaphors in the category of "given importance" related to cultural heritage. The first three metaphors produced the most are tree (8), treasure (7) and family (3). Undergraduate students stated 17 metaphors in the "historical" category related to cultural heritage. The first three metaphors produced the most are tree (8), past (5), past and future (5), bridge (4). Undergraduate students stated 20 metaphors in the category of "social values" related to cultural heritage. The first two metaphors produced the most are treasure (4), customs (3), society (3). Undergraduate students stated 6 metaphors as stream, friend, mirror, public, reminder, historical artifact in the category of "reflectiveness" related to cultural heritage. Undergraduate students stated 5 metaphors as sky, river, time, indispensable taste, and writing in the "infinity" category related to cultural heritage. Undergraduate students stated 4 metaphors in the "diversity" category related to cultural heritage: encyclopedia, home, city, and poetry. Undergraduate students stated 2 metaphors in the category of "development" related to cultural heritage: child and snowball.

In this research, which was carried out to determine the metaphors that preschool education teaching undergraduate program students have created for their perceptions of cultural heritage, cultural heritage in terms of the importance given to the concept of "cultural heritage", cultural heritage in terms of historical cultural heritage, cultural heritage in terms of social values, cultural heritage in terms of being reflective, It is seen that it creates metaphors in a total of seven categories: cultural heritage in terms of eternity, cultural heritage in terms of diversity and cultural heritage in terms of development.

In the research, a total of 39 metaphors were produced in the category of "historical cultural heritage". Past, past and future, genes, bridge and tree are among the most frequently expressed metaphors in this category. It is seen that the most frequently expressed metaphors among the 31 metaphors developed in the category of "cultural heritage in terms of Social Values" are treasure, society, traditions and customs, respectively. In the category of "reflectiveness" related to cultural heritage, the participants stated 6 metaphors as stream, friend, mirror, public, reminder, historical artifact. In the category of "eternity", they specified 5 different metaphors: sky, river, time, indispensable taste and writing. Pre-school teacher candidates stated 4 metaphors as encyclopedia, home, city and poetry in the "diversity" category, and 2 metaphors in the "development" category as child and snowball.

Üniversite Öğrencilerinin Örgütsel İmaj Algıları, Okula Yabancılaşma Düzeyleri ve Okul Terki Eğilimleri Arasındaki İlişki¹

Özlem DÜNDAR² ve Tuncer BÜLBÜL³

Öz

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversiteye ilişkin örgütsel imaj algıları, okula yabancılaşma düzeyleri ve okul terki eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma genel tarama modellerinden ilişkiyel tarama modeline göre gerçekleştirilmiştir. Araştırma, 2018-2019 eğitim ve öğretim yılının bahar yarıyılında Trakya Üniversitesi'nin Edirne İl Merkezinde bulunan 11 fakülte ve iki yüksekokulunda öğrenim gören 967 üniversite ikinci sınıf öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak Örgütsel İmaj Ölçeği (Polat, 2011a; 2011b), Öğrenci Yabancılaşma Ölçeği (Çağlar, 2012) ve Kurumsal Bağlılık Ölçeği (Brown, 2012) kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin üniversiteye yönelik kalite imajı ve sosyal ortam imajı algılarının artması okul terki eğilimlerinin azalmasını sağlamaktadır. Ayrıca sosyal ortam, genel görünüm-altyapı ve kalite imaj algılarının artışı yabancılaşma düzeylerini azaltırken; program imajının artması yabancılaşmanın da artmasına neden olmaktadır. Öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri arttıkça okul terki eğilimleri de artmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri kalite, program, genel görünüm ve altyapı imaj algıları ile okul terki eğilimleri arasında aracı etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, Üniversite Öğrencileri, Örgütsel İmaj, Yabancılaşma, Okul Terki Eğilimi

Relations between University Students' Perceptions of Organizational Image, Levels of Alienation and Tendency to Drop-Out

Abstract

This study aimed to examine the relationship between university students' perceptions of organizational image regarding the university at which they were studying, their levels of alienation from the university, and tendency to drop out. The research was conducted according to the relational survey model, which is one of the general survey models. The research was carried out with second grade students at 11 faculties and two colleges of Trakya University in Edirne city center in the spring semester of the 2018-2019 academic year. In the study, the Organizational Image Scale (Polat, 2011a; 2011b), Student Alienation Scale (Çağlar, 2012) and Institutional Commitment Scale (Brown, 2012) were used as the data collection tools. According to the findings of the research, an increase in the image perceptions of students regarding the quality and social atmosphere caused the tendency to drop out to decrease. Moreover, while an increase in social atmosphere, general outlook and physical infrastructure and quality perceptions decreased the level of alienation; an increase in the program image caused an increase in alienation. As the level of alienation of students increased, their tendency to drop out also increased. In addition, the students' level of alienation had a mediating effect between their quality, program, general outlook and physical infrastructure image perceptions and dropout tendencies.

Key Words: Higher Education, University Students, Organizational Image, Alienation, Drop-Out Tendency

Atıf İçin / Please Cite As:

Dündar, Ö. ve Bülbül, T. (2022). Üniversite öğrencilerinin örgütsel imaj algıları, okula yabancılaşma düzeyleri ve okul terki eğilimleri arasındaki ilişki. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 522-.

Geliş Tarihi / Received Date: 31.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.11.2021

¹ Bu makale, ikinci yazarın danışmanlığında ilk yazarın 2020 yılında tamamladığı “Üniversite Öğrencilerinin Örgütsel İmaj Algılarıyla Okula Yabancılaşma Düzeyleri ve Okul Terki Eğilimleri Arasındaki İlişki” başlıklı yüksek lisans tezine dayalı olarak hazırlanmıştır.

² Öğretmen – Milli Eğitim Bakanlığı Edirne, ozdundar2017@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-3604-0384

³ Prof. Dr. – Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, tuncerbulbul@trakya.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6334-8264

Giriş

Yükseköğretime yönelik talebin hızla artmasıyla birlikte birçok ülkede önemli ölçüde genişleyen ancak birçok sorunla karşı karşıya kalan yükseköğretim sisteminin son yıllarda yaşadığı önemli sorunlardan biri okul terkidir. Birçok ülkede yükseköğretim sistemine yönelik veriler, okul terkinin dünyadaki birçok yükseköğretim sisteminin yaşadığı ortak bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır (Bülbül, 2012; Mayra ve Mauricio, 2018). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) göre 2016 yılında Avrupa'da yükseköğretim terki oranları %30 ile %50 arasında değişiklik gösterirken, Amerika Birleşik Devletleri'nde okulu terki oranı %37 olarak belirtilmiştir. Kolombiya gibi bazı Latin Amerika ülkelerinde üniversiteyi terk oranları %40'ı aşarken, Brezilya'da öğrencilerin yaklaşık %54'ü üniversiteyi terk etmektedir. Kosta Rika'da ise üniversite terk oranı %50'yi bulurken bu oran devlet üniversitelerinde daha yüksektir (Alban ve Mauricio, 2019, s. 1). İngiltere, Norveç, İtalya, İspanya, Fransa gibi Avrupa ülkelerinin yanında Güney Afrika ve Avustralya gibi birçok ülke yükseköğretimde türü ve nedenleri farklılık gösterse de okul terki sorunu ile karşı karşıyadır (Bülbül, 2012, s. 221). Türkiye'de yükseköğretimde okul terki oranlarına bakıldığında Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığından aktardığı verilere göre 2013-2014 eğitim öğretim yılında 135.137 üniversite öğrencisi kaydını dondurmuş veya sildirmiştir. Bu sayı 2014-2015 eğitim öğretim yılında 161.192'ye yükselirken, kaydını donduran ya da sildiren öğrenci sayısında bir önceki yıla göre %19.28 artış görülmektedir. 2015-2016 eğitim öğretim yılında ise 197.482 üniversite öğrencisi kaydını dondurmuş ya da sildirirken, bir önceki yıla oranla %22.51 artmıştır. 2016-2017 eğitim öğretim yılında kayıt donduran ve sildiren öğrenci sayısı artmaya devam ederek 212.770'e ulaşmış ve artış oranı %7.74'tür. 2017-2018 eğitim öğretim yılına gelindiğinde ise kayıt donduran ve sildiren öğrenciler %92.20 artışla 408,948 olmuştur. Ayrıca 2013-2014 ile 2017-2018 eğitim öğretim yılları arasındaki kayıt donduran ve sildiren öğrenci sayısı %202.617 oranında artış göstermiştir (MEB, 2018).

Okul terki “öğrencinin çeşitli olumsuz yaşantılardan ötürü içinde bulunduğu eğitim basamağını tamamlayamaması” olarak tanımlanan bir durumdur (Pascarella ve Terenzini, 1983; Akt: Uslu Gülşen, 2017, s. 16-17). Diğer bir tanıma göre okul terki en genel anlamıyla bir öğrencinin öğrenim gördüğü okulu herhangi bir nedenle bırakması veya başka bir okula geçiş yapmasıdır (Barber ve McClellan, 1987). Chen'e göre (2008; Akt: Bülbül, 2012, s. 221), okul terki üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birinci okul terki durumunda öğrenciler kısa bir süre sonra geri dönmek üzere okula ara vermektedirler. İkinci durumda öğrenciler başka bir kuruma geçiş yapabilmek için mevcut kurumlarını terk etmektedirler. Üçüncü durumda ise öğrenciler üniversiteyi bırakarak eğitim sistemi tamamıyla terk etmektedirler. Bir öğrencinin bir yükseköğretimden ayrılması zorunlu veya isteğe bağlı olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Okul terkinin zorunlu nedenleri; bir ya da birden fazla dersten başarısız olmak, ciddi bir hastalık, aile bireylerinden birine bakma zorunluluğu ve ekonomik problemlerken; gönüllü terkte ise; sınıf arkadaşlarını, öğretim elemanlarını ve okuduğu bölümü sevmeme, okuduğu bölümden sıkılma gibi nedenler öğrencinin bilinçli verdiği okul terki kararının nedenleridir (Bennett, 2003, s. 124-125).

Okul terki üzerinde etkisi olabilecek faktörlerden biri öğrencilerin kurumlarına yönelik imaj algıdır. “İmaj genel bir görüntüdür, her şeye karşı oluşan bir resimdir. Bu resimler metaforik olabilir, gerçeğin ta kendisi de olabilir” (Polat ve Arslan, 2015, s. 3). Ditcher (1985), imajı “bir işletmenin başkalarının zihinleri üzerinde yarattığı toplam izlenim” olarak tanımlar (Akt: Duarte, Alves ve Raposo, 2010, s. 22). Soyut bir kavram olan imaj herhangi bir kişi, kurum ve durum hakkında kendiliğinden oluşmuş ya da bilinçli bir şekilde oluşturulmuş görüşler toplamıdır ve zihinsel bir faaliyet sonucunda oluşur (Tuzla, 2018, s. 103-105). Kazoleas, Kim ve Moffitt'e göre (2001, s. 206) örgütsel imaj özünde bir koleksiyon olarak ya da sadece örgüt tarafından belirlenen ve kontrol edilen tekil bir yapı olmayıp alıcısındaki “görüntüler” kümesi olarak tanımlanabilir. Örgütsel imaj, örgüt, kuruluş ya da kurum tarafından kasıtlı ya da kasıtsız gönderilen mesajlarla, sosyal, tarihi, kişisel yaşam deneyimleri ve maddi faktörler aracılığıyla birey tarafından sahip olunan niteliklerin karmaşık ve çok yönlü bir mücadelesinin sonucudur. Meriç ve Tokgöz'e göre (2015, s. 180) “üniversite imajı bireyin üniversiteye yönelik sahip olduğu inançlar, tutumlar, izlenimler toplamının şekillendirdiği algısal bir olgudur.” Bir yükseköğretim kurumu imajı mutlak değildir ve değişkendir. Üniversiteler tarafından sunulan hizmetlerden yararlanan paydaşlar, bir kurumun genel imajı hakkında, sunduğu imkânların güçlü ve zayıf yönleri hakkındaki izlenimlerinden sonuçlar çıkarmaktadır. Bu izlenimler ise eğitim kurumunun tecrübesi, pazarlama faaliyetleri ve vadettiği sözlerle ilişkilidir (Jiménez-Castillo, Sánchez-Fernández ve Iniesta-Bonillo, 2013, s. 238).

Yükseköğretim kurumlarının imajı ile ilgili yapılan birçok çalışma örgütsel imajın boyutları, öncülleri ve sonuçlarıyla ilgili önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak örgütsel imajın nasıl oluştuğu ve sonuçlarının

daha iyi anlaşılması gerekmektedir (Lafuente-Ruiz-de-Sabando, Zorilla ve Forcada, 2018, s. 14). Bir üniversitenin imajının oluşumunda etkin olan etmenlerin bilinmesi üniversite yöneticileri için gerekli olmakla birlikte üniversitenin imajına olumsuz etkisi olan etmenlerin ortaya çıkarılarak iyileştirilmesi açısından yararlıdır. Bu etmenler üniversitenin ünü, popülerliği, öğrenciye sunduğu kariyer imkânları, genel atmosferi, öğrenci-üniversite-toplum ve endüstri ilişkisi, sınıfların mevcudu, ders çeşitliliği, fiziksel imkânları, eğitim personelinin kalitesi, harçlar, akademik kadro, giriş gücülüğü, üniversitenin bulunduğu şehir, şehrin öğrencilere sunduğu hizmet ve imkânları şeklinde sıralanabilir (Karacabey, Boyacı ve Özdere, 2016, s. 40).

Ülkemizde ve dünyada yükseköğretim terk oranları gittikçe artarken (Bülbül, 2012) yabancılaşma da eğitim kurumlarının karşılaştığı bir diğer sorundur ve istenmeyen birçok öğrenci aktivitesinin (zayıf akran ilişkisi, okul-öğrenci ve öğretmen-öğrenci ilişkisi vb.) yanı sıra okul terkinin önemli bir nedeni olduğu kabul edilmektedir (Brown, Higgins, Pierce, Hong ve Thoma, 2003, s. 227). Merwin (1971, s. 3) yabancılaşmayı, bireyin kendi duygularından, düşüncelerinden, kimliğinden ve sosyal çevresinden kopma hissi; Brown, Higgins ve Paulsen (2003, s. 8) ise olumsuz bir parçalanma, ayrılma, uzaklaşma duygusu olarak tanımlamıştır. Yabancılaşma, Bağçeci ve Aydemir'e göre ise (2019, s. 174) "bireyin kendinden, değerlerinden, kurumlardan, toplumsal oluşumlardan uzaklaşması halidir." Eğitimde yabancılaşma Sidorkin (2000) tarafından "bireylerin bilgidен, öğrenmeden öğrenmeye ilişkin süreçlerden uzaklaşması, bu süreçlerin artan bir biçimde bireylere anlamsız gelmesi, öğrenme sürecine olan ilginin azalması ve bu sürecin giderek sıkıcı ve zevksiz hale gelmesi" olarak tanımlanmıştır (Akt: Çağlar, 2013a, s. 1498). Okulda yabancılaşmaya neden olan ve yoğunlaştıran başlıca faktörler arasında öğrencilerin yaşamları üzerinde kontrol eksikliği, özerklik eksikliği, akademik başarıda gurur duyma, okul öğrenimi ve gerçek yaşam arasında bağlantı kuramama, öğretmenlerin hoşgörüsüz olması, zayıf aile ilgisi ve baskıcı okul kuralları bulunmaktadır (Kunkel, Thompson ve Mcelhinney, 1973 Akt: Çağlar, 2013b, s. 189). Ayrıca öğrencinin güdülenmemesi, eğitim etkinliklerinin zevksiz ve değersiz bulunması, yapılan çalışmaların zorunluluktan yapılması gibi sorunlar öğrenmeyi, araştırmayı ve çabalamayı anlamsızlaştırmakta ve sonunda yabancılaşmayı getirmektedir (Atila, 2019, s. 71).

Eğitim ve öğretim etkinliklerine yabancılaşan öğrencilerin özelliklerinin başında derse odaklanamamak, okulda edinilen bilgi ve becerilerin gerçek hayatta işe yaramayacağını düşünmek gelmektedir. Ayrıca bu öğrenciler okul ortamı ve öğrenme sürecinden uzaklaşması ve gerçek hayatla öğrenme ortamı arasında bağlantı kuramaması sonucunda başarısızlık yaşarlar. Yaşadıkları bu başarısızlık öğrencinin okulda isteksiz, umursamaz ve hatta öfkeli davranışlar sergilemesine sebep olmaktadır. Sonuç olarak okula ve öğrenme ortamına yabancılaşan öğrenciler okul terki riski ile karşı karşıya kalmaktadır (Şimşek, Abuzar, Yegin, Şimşek ve Demir, 2015, s. 310-311). Bu nedenlerle öğrencilerin eğitim kurumlarından en üst düzeyde faydalanabilmeleri ve öğrencilerin beklentilerin karşılayabilmesi için bazı gereklilikleri de dikkate almak gerekmektedir. Bunların başında öğrencinin eğitim ortamıyla bütünleşmesi ve eğitim ortamına uyum sağlaması, kendilerini okulun bir parçası olarak görmeleri, okul ile ilgili olumlu düşüncelere sahip olmaları gelmektedir. Bununla birlikte öğrencilerle doğrudan ilişki içinde bulunan öğretim elemanlarının alanlarında yeterliliklerinin olması ve olumlu, yapıcı niteliklerinin çevrelerine olumlu yansımaları ve öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarının okul ortamında karşılanması gibi birçok faktörün bir araya gelmesi gerekmektedir. Ancak böyle bir durumda eğitim kurumlarının hedeflerine ulaşmaları, öğrencilerin okula yabancılaşmasının ve yabancılaşmanın doğuracağı olumsuz sonuçları engelleyeceği düşünülmektedir (Aydn ve Akar, 2015, s. 163).

Yukarıda vurgulandığı gibi MEB (2018) verilerine göre Türkiye'de yükseköğretimde okul terki büyüyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak gelişmiş ülkeler dâhil birçok ülkede, okul terki konusunda sorunun boyutları ve nedenlerinin neler olduğunu ile ilgili çok fazla yayın yapılmakta iken, Türkiye'de bu soruna farklı açılardan yaklaşan çok fazla çalışmanın bulunmaması büyük bir eksiklik (Taylı, 2008, s. 97). Deniz'e göre (2020, s. 61) Türkiye'de yükseköğretim kurumlarındaki yaşanan okul terki konu edinen çok az sayıda araştırma bulunmaktadır, mevcut olan araştırmalar ise daha çok zorunlu eğitim sürecindeki okul terkine odaklanmıştır. Yükseköğretimde okul terki probleminin araştırılması gereken birçok önemli noktası bulunmaktadır. Çünkü kişisel özellikler, aile etkisi, sosyal etki, finansal kaygılar, öğretim kalitesi, akran ve akademik personel ile etkileşimin kalitesi, akademik uyum düzeyi gibi çok fazla sayıda değişkenle ilişkili olması okul terkinin araştırılmasını zorlaştırmaktadır (Angulo-Ruiz ve Pergelova, 2013, s. 335).

Üniversiteden bir programı tamamlamadan ayrılan öğrenciler diğer eğitim kademelerinden farklı olarak bazı olumsuz ekonomik ve psikolojik sonuçlarla karşılaşır. Bu nedenle, öğrencilerin neden üniversiteyi bıraktığı sorusunun cevabının bulunması hem öğrencilerin bireysel yararları hem de

üniversiteyi terk oranlarını azaltmak için önemlidir (Bardach, Lüftenegger, Oczlon, Spiel ve Schober, 2019). Bununla birlikte hangi öğrencilerin okul terki yaşayabileceğinin belirlenmesi, muhtemel yaşanacak bir okul terkini önlemek için gerekli önlemlerin alınması ve yaşanabilecek okul terki oranlarının azaltılması için gereklidir (Lassibille ve Gomez, 2008). Bu doğrultuda yükseköğretimde giderek artan okul terki problemine neden olan faktörlerin neler olabileceği konusunda ülkemizde daha fazla çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri ve üniversitenin imajını nasıl algıladıklarının okul terki üzerinde ne düzeyde etkisinin olduğunun araştırıldığı bu çalışmayla okul terki sorununun irdelenmesi hedeflenmektedir. Örgütsel imajın ve yabancılaşmanın okul terki üzerindeki etkisinin belirlenmesiyle, okul terkinin azaltılmasına ilişkin öneriler geliştirilmesi ve okul terkinin nedenlerinin anlaşılması açısından önemli görülmektedir. Araştırmada üniversite öğrencilerinin okudukları üniversiteye karşı algıladıkları örgütsel imaj üniversitenin mevcut durumunu hakkında bilgi verirken, üniversite yönetimine kurumun eksiklerinin ve olumlu yönlerinin neler olduğu hakkında yol gösterici nitelikte olacaktır. Böylelikle öğrencilerin öğrenim gördükleri yükseköğretim kurumuna ilişkin algıları ile okula devam etme eğilimleri arasında ilişkinin varlığının tespit edilmesinin yaşanan okul terki sorununun aşılmasında yöneticilere yol gösterici olması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bu genel çerçeveden hareketle bu araştırmada üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversiteye ilişkin örgütsel imaj algıları, okula yabancılaşma düzeyleri ve okul terki eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Öğrencilerin üniversitelerine ilişkin örgütsel imaj algıları, okula yabancılaşma düzeyleri ve okul terki eğilimleri nasıldır?
2. Öğrencilerin üniversitelerine ilişkin örgütsel imaj algıları, okula yabancılaşma düzeyleri ve okul terki eğilimleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?
3. Öğrencilerin üniversitelerine ilişkin örgütsel imaj algıları, okula yabancılaşma düzeylerini ve okul terki eğilimlerini anlamlı olarak yordamakta mıdır?
4. Öğrencilerin okula yabancılaşma düzeyleri okul terki eğilimlerini anlamlı olarak yordamakta mıdır?
5. Öğrencilerin okula yabancılaşma düzeyleri, üniversitelerine ilişkin örgütsel imaj algıları ve okul terki eğilimleri arasında aracı bir etkiye sahip midir?

Yöntem

Bu araştırma genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeline göre gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama modelleri, iki ya da daha fazla sayıda değişken arasında ilişkisel çözümlenmeyi sağlayan araştırmalar olup bu çözümlenme korelasyonlar ya da karşılaştırmalar ile tespit edilebilmektedir (Karasar, 2016).

Evren - Örneklem

Bu çalışmanın evrenini 2018-2019 eğitim ve öğretim yılında Trakya Üniversitesi Edirne İl Merkezinde bulunan 12 fakülte, iki yüksekokul ve bir devlet konservatuarında öğrenim gören 5341 ikinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Alanyazında yer alan bazı çalışmalarda sınıf düzeyinin öğrencilerin örgütsel imaj algılarında (Koçak, 2014; Köybaşı, Uğurlu ve Ceylan, 2016; Taş, Karataş ve Küçükçene, 2018; Tezişçi, 2013) yabancılaşma düzeylerinde (Ataş, 2012; Atila, 2019; Boz, 2020; Çağlar, 2013a; Çağlar, 2013b; Öksüz ve Baba Öztürk, 2017; Tümkaya, 2016) ve okul terki eğilimlerinde/davranışlarında (Aulck, Velagapudi, Blumenstock ve West, 2017; Gairín vd., 2014; Lassibille ve Gomez, 2008) etkili olduğunu göstermesi nedeniyle sınıf değişkeninin kontrol edilmesi amacıyla araştırma ikinci sınıflarda öğrenim gören öğrenciler ile sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede araştırmada veriler, söz konusu evren içinden fakülte/yüksekokulların tabaka olarak belirlenmesi suretiyle tabakalı örnekleme türlerinden (stratified sampling) orantısız örnekleme yoluyla (Erkuş, 2013, s. 120-121) seçilen ikinci sınıflardaki öğrencilerden toplanmıştır. Ayrıca, örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde güven düzeyi ve güven aralığı da göz önünde bulundurulmuştur (Cohen, Manion ve Morrison, 2007). Böylece, bu araştırma için 5341 büyüklüğündeki evrenden %95 güven düzeyinde ve %3 güven aralığında gerekli olan örneklem sayısı online örneklem büyüklüğü hesaplama aracıyla (Creative Research Systems, 2012) 890 olarak hesaplanmıştır. Bu çerçevede bu araştırmada ulaşılmak istenen örneklem büyüklüğü en az 890 olarak belirlenmiş ve 11 fakülte ve iki yüksekokuldan olmak üzere 967 kişilik bir örnekleme ulaşılmıştır. Örnekleme ilişkin demografik özellikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellik		f	%
Cinsiyet	Kadın	578	59.8
	Erkek	389	40.2
Yaş	20 yaş ve altı	549	56.8
	21 yaş ve üstü	418	43.2
Öğrenim Görülen Fakülte	Dış Hekimliği Fakültesi	47	4.9
	Eczacılık Fakültesi	49	5.1
	Edebiyat Fakültesi	128	13.2
	Eğitim Fakültesi	152	15.7
	Fen Fakültesi	43	4.4
	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	112	11.6
	İlahiyat Fakültesi	52	5.4
	Kırkpınar Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	67	6.9
	Mimarlık Fakültesi	50	5.2
	Mühendislik Fakültesi	79	8.2
	Sağlık Bilimleri Fakültesi	112	11.6
	Tıp Fakültesi	20	2.1
Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu	56	5.8	

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin 578’i (%59.8) kadın, 389’u (%40.2) erkeklerden oluşmaktadır. Öğrencilerin 549’u (%56.8) 20 ve altında yaşa sahipken, 418’i (%43.2) 21 ve üstü yaşa sahiptir. Öğrenim gördükleri fakültele göre, öğrencilerin 47’si (%4.9) Dış Hekimliği Fakültesi’nde, 49’u (%5.1) Eczacılık Fakültesi’nde, 128’i (%13.2) Edebiyat Fakültesi’nde, 152’si (%15.7) Eğitim Fakültesi’nde, 43’ü (%4.4) Fen Fakültesi’nde, 112’si (%11.6) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde, 52’si (%5.4) İlahiyat Fakültesi’nde, 67’si (%6.9) Kırkpınar Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu’nda, 50’si (%5.2) Mimarlık Fakültesi’nde, 79’u (%8.2) Mühendislik Fakültesi’nde, 112’si (%11.6) Sağlık Bilimleri Fakültesi’nde, 20’si (%2.1) Tıp Fakültesi’nde ve 56’sı (%5.8) da Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu’nda öğrenim görmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Örgütsel İmaj Ölçeği (Polat, 2011a, 2011b), Öğrenci Yabancılaşma Ölçeği (Çağlar, 2012) ve Kurumsal Bağlılık Ölçeği (The Institutional Commitment Scale) (Brown, 2012) kullanılmıştır.

Örgütsel İmaj Ölçeği: Bu ölçek Polat (2011a, 2011b) tarafından Kazoleas vd.’den (2001) yararlanılarak yükseköğretim kurumlarının imajını ölçmek için geliştirilmiştir. Polat (2011a, 2011b) ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını Kocaeli Üniversitesi örnekleminde elde ettikleri veriler üzerinde gerçekleştirmiştir. Örgütsel İmaj Ölçeği 7 faktör ve toplam 35 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin faktörleri şu şekildedir: Kalite imajı (9 madde), program imajı (8 madde), spor imajı (3 madde), genel görünüm ve fiziki altyapı imajı (6 madde), sosyal ortam imajı (4 madde), eğlence imajı (2 madde) ve barınma-beslenme imajı (3 madde). Tüm ölçeğin Alpha güvenilirlik katsayısı .91 olarak bulunmuştur. Güvenirlik katsayısı faktörlere göre .62 (barınma-beslenme imajı) ile .85 (kalite imajı) arasında değişmektedir. Ölçek 5’li Likert olarak hazırlanmış olup; ölçekten alınan yüksek puanlar olumlu algıyı yansıtmaktadır (Polat, 2011a, 2011b). Öğrencilerin Trakya Üniversitesi imajlarını belirlemek için kullanılan ölçeğin bu çalışmada Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı tüm ölçek için .92 olarak bulunmuştur. Faktörlere göre ise kalite imajı .88, program imajı .61, spor imajı .74, genel görünüm ve altyapı imajı .78, sosyal ortam imajı .73, eğlence imajı .77, barınma-beslenme imajı için de .61 olarak bulunmuştur.

Öğrenci Yabancılaşma Ölçeği: Bu ölçek Çağlar (2012) tarafından yükseköğretim öğrencilerinin yabancılaşma düzeylerini ölçmek için geliştirilmiştir. Çağlar (2012) ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirmiştir. Öğrenci Yabancılaşma Ölçeği 4 faktör ve 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin faktörleri şu şekildedir: Güçsüzlük (6 madde), kuralsızlık (5 madde), soyutlanmışlık (5 madde) ve anlamsızlık (4 madde). Tüm Öğrenci Yabancılaşma Ölçeği için Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Faktörlere göre ise güçsüzlük için .79, kuralsızlık için .75, soyutlanmışlık için .76 ve anlamsızlık için de .76 olarak belirlenmiştir. Ölçekte beş dereceli yanıtama seçeneği kullanılmıştır ve ölçekten alınan yüksek puanlar yabancılaşmanın yoğun olarak yaşandığını göstermektedir (Çağlar, 2012). Bu çalışmada tüm ölçek için

Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .86 olarak bulunmuştur. Gcszlk faktörü için .78, kuralsızlık için .74, soyutlanmışlık için .74 ve anlamsızlık için de .73 olarak tespit edilmiştir.

Kurumsal Bağlılık leği (The Institutional Commitment Scale): Bu lek Brown (2012) tarafından geliştirilen niversite Birinci Sınıf ğrencileri için Uyum leğinin (Freshman Orientation Survey) alt boyutlarından olan üç maddelik bir ölçektir. Kurumsal Bağlılık leği, Almanya rnekleminde de birinci ve ikinci sınıflarda öğrenim gören niversite ğrencilerinin okul terki eğilimlerini ölçmek için daha önce Respondek, Seufert, Stupnisky ve Nett (2017) tarafından da kullanılmıştır. Kurumsal Bağlılık leği bu çalışma kapsamında öğrencilerin okul (niversite) terki eğilimlerini ölçmek için Türkçeye uyarlanarak kullanılmıştır. Ölçek, ğrencilerin kurumlarından başka bir kuruma transferlerine, kurumlarından geçici ve sürekli olarak ayrılmalarına ilişkin olasılığı 4'l Likert dereceleme leği kullanarak ölçmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar kurumsal bağlılığın düşüklüğünü göstermektedir (Brown, 2012). Ölçeğin geçerlik ve güvenirliği için yapılan maddeler arası korelasyon hesaplamaları (.479 ile .629 arasında değişmektedir), düzeltilmiş madde toplam korelasyon hesaplamaları (.535 ile .641 arasında değişmektedir), madde silindiğinde Cronbach alfa güvenirlik katsayısı (.643 ile .769 arasında değişmektedir) ve genel Cronbach alfa güvenirlik katsayısı hesaplaması (.768) leğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermiştir (Brown, 2012, s. 844-845). Ölçeğin Türkçeye uyarlanmasında ölçek öncelikle dört kişi tarafından İngilizceden Türkçeye evrilmiştir. Daha sonra bu dört eviri formu incelenerek tek Türkçe form elde edilmiştir. Daha sonra Türkçe forma iki ğretim elemanının görüşleri de alınarak son şekli verilmiştir. Son olarak Türkçe maddeler başka bir kişi tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiş ve orijinal İngilizce maddeler ile Türkçe çevirisinden elde edilen İngilizce maddeler karşılaştırılmış, herhangi bir sorun tespit edilmemiştir. Çeviri sürecinde orijinal ölçekte kullanılan niversite ismi Trakya niversitesi olarak değiştirilmiştir. Sonraki aşamada ölçeğin Türkçe formunun dil geçerliliği bakımından istatistiksel olarak değerlendirilmesi yapılmıştır (Seçer, 2015; şeker ve Gençdoğan, 2006). Bunun için İngilizce ve Türkçe formlar sırasıyla bir hafta arayla İngilizce ğretmenliği programında birinci sınıflarda öğrenim gören bir grup öğrenciye (N=36) uygulanmıştır.

Her iki form arasında istatistiksel karşılaştırmalara geçmeden önce elde edilen verilerin öncelikle normal dağılım gösterip göstermediği arpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) hesaplamaları ile incelenmiş, sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Kurumsal Bağlılık leğinin İngilizce ve Türkçe Formlarının arpıklık ve Basıklık Değerleri

<i>lek Maddeleri</i>	<i>N</i>	<i>\bar{X}</i>	<i>SS</i>	<i>arpıklık</i>	<i>Basıklık</i>
Madde 1_İngilizce	36	2.31	1.01	0.04	-1.14
Madde 2_İngilizce	36	2.00	.86	0.28	-0.94
Madde 3_İngilizce	36	1.89	.98	0.62	-0.91
Madde 1_Trke	36	2.42	1.05	0.00	-1.18
Madde 2_Trke	36	1.92	.91	0.41	-1.10
Madde 3_Trke	36	1.81	.92	0.88	-0.16
İngilizce Toplam	36	2.06	.72	-0.14	-1.10
Türkçe Toplam	36	2.05	.70	-0.23	-1.22

Genel olarak, normal dağılım gösteren verilerin arpıklık ve/veya basıklık değerlerinin -1 ve +1 arasında olması beklenmektedir (Büyüköztürk, 2014; okluk, şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012; Morgan, Leech, Gloeckner ve Barrett, 2004). Tablo 2'de görüldüğü üzere Kurumsal Bağlılık leğinin İngilizce ve Türkçe formlarının bir hafta arayla uygulanması sonucunda elde edilen elde edilen arpıklık değerleri istenen sınırlar içindeyken, basıklık değerleri bazı maddelerde (Madde 1_İngilizce; Madde 1_Trke ve Madde 2_Trke) ve toplam puanlarda beklenen sınırlar içinde değildir. Bu nedenle İngilizce ve Türkçe uygulamalar arasında fark testi olarak Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi; korelasyon testi olarak da Spearman rho (r_s) kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2014; Field, 2009). Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Kurumsal Bağlılık Ölçeğinin İngilizce ve Türkçe Formları Arasında Wilcoxon testi ve Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

		N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p	r _s
Madde 1_Türkçe – Madde 1_İngilizce	Negatif Sıra	1	3.50	3.50	-1.63 ^a	.102	.93**
	Positif Sıra	5	3.50	17.50			
	Eşit	30					
Madde 2_Türkçe – Madde 2_İngilizce	Negatif Sıra	6	5.00	30.00	-1.00 ^b	.317	.83**
	Positif Sıra	3	5.00	15.00			
	Eşit	27					
Madde 3_Türkçe – Madde 3_İngilizce	Negatif Sıra	5	5.80	29.00	-.81 ^b	.417	.72**
	Positif Sıra	4	4.00	16.00			
	Eşit	27					
Türkçe Toplam – İngilizce Toplam	Negatif Sıra	9	7.33	66.00	-.36 ^b	.717	.91**
	Positif Sıra	6	9.00	54.00			
	Eşit	21					

^a Negatif sıralara dayalı. ^b Pozitif sıralara dayalı.

** $p < .01$ düzeyinde anlamlı.

Tablo 3'te görüldüğü gibi Kurumsal Bağlılık Ölçeğinin İngilizce ve Türkçe formlarının uygulanmasından elde edilen puanlar arasında maddelere göre ve tüm ölçek puanları bakımında anlamlı farklılık yoktur ($p > .05$) ve aynı zamanda iki farklı uygulama arasında tüm ölçek üzerinden .91 ($p < .01$) düzeyinde, maddelere göre de .72 ($p < .01$) ile .93 ($p < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı korelasyonlar bulunmuştur. Bu bulgulara göre ölçeğin İngilizce ve Türkçe formlarının eşdeğer olduğu söylenebilir.

Daha sonraki aşamada ölçek geçerlik ve güvenilirlik işlemleri için Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesinde ikinci sınıflarda öğrenim gören 82 kişilik öğrenci grubuna uygulanmıştır. Analizlere geçilmeden önce elde edilen verilerin öncelikle normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir.

Tablo 4. Kurumsal Bağlılık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik İçin Yapılan Uygulamaya İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Madde	N	\bar{X}	SS	Çarpıklık	Basıklık
Madde 1	82	2.06	1.00	0.49	-0.89
Madde 2	82	1.68	.78	0.79	-0.40
Madde 3	82	1.48	.63	0.99	-0.05
Toplam Ölçek	82	1.74	.66	0.49	-0.62

Tablo 4'te görüldüğü gibi Kurumsal Bağlılık Ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik işlemleri için 82 öğrenciye uygulanması sonucunda elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri -1 ve +1 arasındadır. Bu değerlere göre (Büyüköztürk, 2014; Çokluk vd., 2012; Morgan vd., 2004) geçerlik ve güvenilirlik için toplanan verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

Sonraki aşamada ölçeğin geçerlik işlemlerine geçilmiştir. Ölçek üç maddeden oluştuğu için ölçeğin faktör yapısı doğrulayıcı faktöre analizi (DFA) ile yeterli parametre sayısı olmamasından dolayı test edilememektedir (Arbuckle, 2016; Elphinstone, 2018; Hughes, Waite, Hawkey ve Cacioppo, 2004, Raykov ve Marcoulides, 2006) ancak üç faktörlü ölçeklerin DFA ile faktör yükleri hesaplanabilmektedir (Igarashi, 2019). Faktör yüklerinin .40 ya da .45'in üzerinde olması ilgili faktörün aynı yapıyı ölçtüğünü; madde-toplam puanları arasındaki korelasyonların .30 ve üzerinde olması maddelerin ayırt edici, geçerliğinin yüksek olduğunu ve aynı özelliği ölçtüğünü, Cronbach Alfa katsayısının .70 ve üzerinde olması da ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2014; Field, 2009; Morgan vd., 2004). Bu çerçevede Kurumsal Bağlılık Ölçeğinin 82 öğrenci üzerinde uygulanması yapılan Türkçe formunun DFA ile elde edilen faktör yükleri, düzeltilmiş madde- toplam puan korelasyonları ve Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Kurumsal Bağlılık Ölçeğine İlişkin Geçerlik ve Güvenirlik Sonuçları

Madde	Faktör yükü	Düzeltilmiş madde- toplam korelasyonu	Cronbach Alfa	
			Madde silindiğinde	Tüm ölçek
Madde 1	.62	.55	.72	.74
Madde 2	.94	.69	.52	
Madde 3	.62	.53	.72	

Tablo 5'te görüldüğü gibi Kurumsal Bağlılık Ölçeğinin Türkçe formunun DFA ile elde edilen faktör yükleri birinci ve üçüncü maddeler için .62, ikinci madde için .94 bulunmuştur; düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları .53 ile .69 arasında değişmektedir ve Cronbach Alfa değeri de .74 bulunmuştur. Tüm bu bulgular Kurumsal Bağlılık Ölçeğinin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2014; Field, 2009; Morgan vd., 2004). Bu araştırmada Kurumsal Bağlılık Ölçeğinden elde edilen puanlar Okul Terki Eğilimi olarak ifade edilmektedir.

Verilerin Analizi

Araştırma amaçları doğrultusunda öğrencilerin üniversitelerine ilişkin örgütsel imaj algıları, okula yabancılaşma düzeyleri ve okul terki eğilimlerini ortaya koyabilmek için betimsel istatistiklerden yararlanılmıştır. Ayrıca öğrencilerin örgütsel imaj, yabancılaşma ve okul terki eğilimi puan ortalaması arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Pearson korelasyon analizi (Büyüköztürk, 2014; Field, 2009) ve yol analizi (Bayram, 2010; Byrne, 2001; Çokluk vd., 2012; Schumacker ve Lomax, 2004) için normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığını tespit etmek için de gruplardan bağımsız olarak (tüm örneklem için) çarpıklık ve basıklık hesaplamaları yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Örgütsel İmaj, Yabancılaşma ve Okul Terki Eğilimi Puanlarına İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

Ölçekler	N	\bar{X}	SS	Çarpıklık	Basıklık
Kalite imajı	967	3.07	.73	-0.32	-0.10
Program imajı	967	2.87	.51	-0.21	0.81
Spor imajı	967	2.82	.86	-0.13	-0.34
Genel görünüm ve altyapı imajı	967	2.82	.80	-0.02	-0.40
Sosyal ortam imajı	967	3.17	.78	-0.41	0.12
Eğlence imajı	967	2.91	1.06	-0.06	-0.69
Barınma-beslenme imajı	967	2.79	.83	-0.19	-0.31
Toplam Örgütsel İmaj	967	2.94	.56	-0.21	0.47
Güçsüzlük	967	2.67	.74	0.39	0.12
Kuralsızlık	967	2.98	.86	0.06	-0.33
Soyutlanmışlık	967	2.63	.83	0.40	-0.03
Anlamsızlık	967	2.96	.96	0.16	-0.56
Toplam Yabancılaşma	967	2.79	.62	0.22	0.09
Okul Terki Eğilimi	967	1.70	.67	0.85	0.50

Tablo 6'da görüldüğü gibi tüm örneklem üzerinden elde edilen çarpıklık ve basıklık katsayılarına göre ölçeklerin tamamı normal dağılım göstermektedir. Bu sonuçlar, örgütsel imaj, yabancılaşma, okul terki eğilimi puanları ve genel akademik not ortalamalarının yol analizi için gerekli olan normallik varsayımını (Bayram, 2010; Byrne, 2001; Çokluk vd., 2012; Schumacker ve Lomax, 2004) karşıladığını göstermektedir.

Yol analizi sonuçlarının değerlendirilmesinde uyum indeksleri olarak Ki-Kare İyilik Uyum Testi (X^2), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), İyilik Uyum İndeksi (GFI), Karşılaştırılmalı Uyum İndeksi (CFI), Artırılmalı Uyum İndeksi (IFI), Standardize Edilmiş Kalıntıların Ortalama Karekökü (SRMR) ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) kullanılmıştır (Bayram, 2010; Byrne, 2001; Çokluk vd., 2012; Meydan ve Şeşen, 2011; Şimşek, 2007). Model uyumunun yeterliğine ilişkin değerlendirmelerde Tablo 7'de verilen kabul edilebilir ve/veya iyi uyum değerleri ölçüt olarak kullanılmıştır.

Tablo 7. Model Uyum Ölçütleri

İndeks	Uyum Düzeyi	Değer	Kaynak
χ^2/sd	İyi/mükemmel	≤ 2	Bayram, 2010; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003
	Kabul edilebilir	≤ 5	Çokluk vd., 2012; Meydan ve Şeşen, 2011
GFI	İyi/mükemmel	$\geq .95$	Bayram, 2010; Çokluk vd., 2012; Şimşek, 2007
	Kabul edilebilir	$\geq .85$	Meydan ve Şeşen, 2011; Schermelleh-Engel vd., 2003
NFI	İyi/mükemmel	$\geq .95$	Bayram, 2010; Byrne, 2001; Çokluk vd., 2012; Hooper, Coughlan ve Mullen, 2008; Meydan ve Şeşen, 2011; Schermelleh-Engel vd., 2003; Schumacker ve Lomax, 2004; Şimşek, 2007
	Kabul edilebilir	$\geq .90$	Bayram, 2010; Çokluk vd., 2012; Hooper vd., 2008; Meydan ve Şeşen, 2011; Schermelleh-Engel vd., 2003; Şimşek, 2007.
IFI	İyi/mükemmel	$\geq .95$	Meydan ve Şeşen, 2011; Şimşek, 2007
	Kabul edilebilir	$\geq .90$	Meydan ve Şeşen, 2011; Şimşek, 2007
CFI	İyi/mükemmel	$\geq .95$	Byrne, 2001; Çokluk vd., 2012; Hooper vd., 2008; Hu ve Bentler, 1999; Şimşek, 2007
	Kabul edilebilir	$\geq .90$	Çokluk vd., 2012; Hooper vd., 2008; Şimşek, 2007
SRMR	İyi/mükemmel	$\leq .05$	Bayram, 2010; Byrne, 2001; Çokluk vd., 2012; Schermelleh-Engel vd., 2003; Şimşek, 2007
	Kabul edilebilir	$\leq .10$	Bayram, 2010; Schermelleh-Engel vd., 2003
RMSEA	İyi/mükemmel	$\leq .05$	Bayram, 2010; Byrne, 2001; Çokluk vd., 2012; MacCallum, Browne ve Sugawara, 1996; Meydan ve Şeşen, 2011; Schermelleh-Engel vd., 2003; Schumacker ve Lomax, 2004; Şimşek, 2007
	Kabul edilebilir	$\leq .10$	MacCallum vd., 1996; Schermelleh-Engel vd., 2003

Yapılan analizlerin anlamlılık değerlendirmelerinde $p < .05$ esas alınmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde araştırma amaçları doğrultusunda yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Öğrencilerin Üniversite İmaj Algısına İlişkin Bulgular

Araştırmada öğrencilerin üniversite imaj algılarına ilişkin betimsel istatistik değerler incelenmiştir. Buna göre elde edilen bulgular Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8. Öğrencilerin Üniversite İmaj Algılarına İlişkin Puanlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Ölçek	N	\bar{X}	SS
Kalite imajı	967	3.07	0.73
Program imajı	967	2.87	0.51
Spor imajı	967	2.82	0.86
Genel görünüm ve altyapı imajı	967	2.82	0.80
Sosyal ortam imajı	967	3.17	0.78
Eğlence imajı	967	2.91	1.06
Barınma-beslenme imajı	967	2.79	0.83
Toplam Örgütsel İmaj	967	2.94	0.56

Tablo 8'de görüldüğü üzere öğrencilerin üniversitelerine ilişkin imaj algıları puan ortalaması 2.94 ($SS=0.56$) olarak bulunmuştur. Alt boyutlara göre ise sosyal ortam imaj algıları 3.17 ($SS=0.78$) ile en yüksek ortalamaya sahip olup bunu kalite imajı ($\bar{X}=3.07$; $SS=0.73$), eğlence imajı ($\bar{X}=2.91$; $SS=1.06$), program imajı ($\bar{X}=2.87$; $SS=0.51$), spor imajı ($\bar{X}=2.82$; $SS=0.86$), genel görünüm ve altyapı imajı ($\bar{X}=2.82$; $SS=0.80$) ve barınma-beslenme imajı ($\bar{X}=2.79$; $SS=0.83$) takip etmektedir.

Öğrencilerin Yabancılaşma Düzeylerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin yabancılaşma düzeylerine ilişkin betimsel istatistiklere Tablo 9'da yer verilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Yabancılaşma Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

<i>Ölçek</i>	<i>N</i>	\bar{X}	<i>SS</i>
Güçsüzlük	967	2.67	0.74
Kuralsızlık	967	2.98	0.86
Soyutlanmışlık	967	2.63	0.83
Anlamsızlık	967	2.96	0.96
Toplam Yabancılaşma	967	2.79	0.62

Tablo 9’da görüldüğü üzere öğrencilerin toplam yabancılaşma puan ortalaması 2.79 (SS=0.62) olarak bulunmuştur. Alt boyutlara göre ise en yüksek kuralsızlık boyutunda (\bar{X} =2.98; SS=0.86) yabancılaşma yaşamaktadırlar. Kuralsızlık boyutunu; anlamsızlık (\bar{X} =2.96; SS=0.96), güçsüzlük (\bar{X} =2.67; SS=0.74) ve soyutlanmışlık (\bar{X} =2.63; SS=0.83) takip etmektedir.

Öğrencilerin Okul Terki Eğilimlerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin okul terki eğilimlerine ilişkin betimsel istatistiklere Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin Okul Terki Eğilimlerine İlişkin Puanlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

<i>Ölçek</i>	<i>N</i>	\bar{X}	<i>SS</i>
Okul terki eğilimi	967	1.70	0.67

Tablo 10’da görüldüğü üzere öğrencilerin okul terki eğilimi puan ortalamaları 1.70 (SS=0.67) olarak bulunmuş olup, öğrencilerin üniversitelerini terk etme eğilimlerinin oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin Örgütsel İmaj Algıları, Yabancılaşma Düzeyleri ve Okul Terki Eğilimleri Arasındaki İlişkilere Ait Bulgular

Öğrencilerin örgütsel imaj algıları, yabancılaşma düzeyleri ve okul terki eğilimleri arasında Pearson korelasyon sonuçlarına Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Öğrencilerin Örgütsel İmaj Algıları, Yabancılaşma Düzeyleri ve Okul Terki Eğilimleri Arasında Pearson Korelasyon Sonuçları

<i>Ölçekler</i>	\bar{X}	<i>SS</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1. Kalite imajı	3.07	.73	–													
2. Program imajı	2.87	.51	.66**	–												
3. Spor imajı	2.82	.86	.52**	.55**	–											
4. Genel görünüm ve altyapı imajı	2.82	.80	.58**	.53**	.56**	–										
5. Sosyal ortam imajı	3.17	.78	.63**	.48**	.43**	.45**	–									
6. Eğlence imajı	2.91	1.06	.32**	.43**	.46**	.37**	.28**	–								
7. Barınma-beslenme imajı	2.79	.83	.44**	.36**	.37**	.48**	.42**	.27**	–							
8. Toplam Örgütsel İmaj	2.94	.56	.87**	.80**	.72**	.80**	.72**	.54**	.61**	–						
9. Güçsüzlük	2.67	.74	-.66**	-.42**	-.38**	-.44**	-.47**	-.24**	-.33**	-.61**	–					
10. Kuralsızlık	2.98	.86	-.30**	-.17**	-.21**	-.24**	-.24**	-.15**	-.23**	-.31**	.38**	–				
11. Soyutlanmışlık	2.63	.83	-.26**	-.10**	-.17**	-.19**	-.19**	-.10**	-.19**	-.24**	.30**	.33**	–			
12. Anlamsızlık	2.96	.96	-.33**	-.20**	-.19**	-.24**	-.22**	-.13**	-.18**	-.31**	.45**	.65**	.31**	–		
13. Toplam Yabancılaşma	2.79	.62	-.53**	-.30**	-.33**	-.38**	-.38**	-.21**	-.32**	-.50**	.73**	.79**	.65**	.80**	–	
14. Okul Terki Eğilimi	1.70	.67	-.20**	-.11**	-.12**	-.13**	-.18**	-.05	-.08*	-.18**	.29**	.24**	.23**	.24**	.34**	–

** $p < .01$ düzeyinde anlamlı; * $p < .05$ düzeyinde anlamlı.

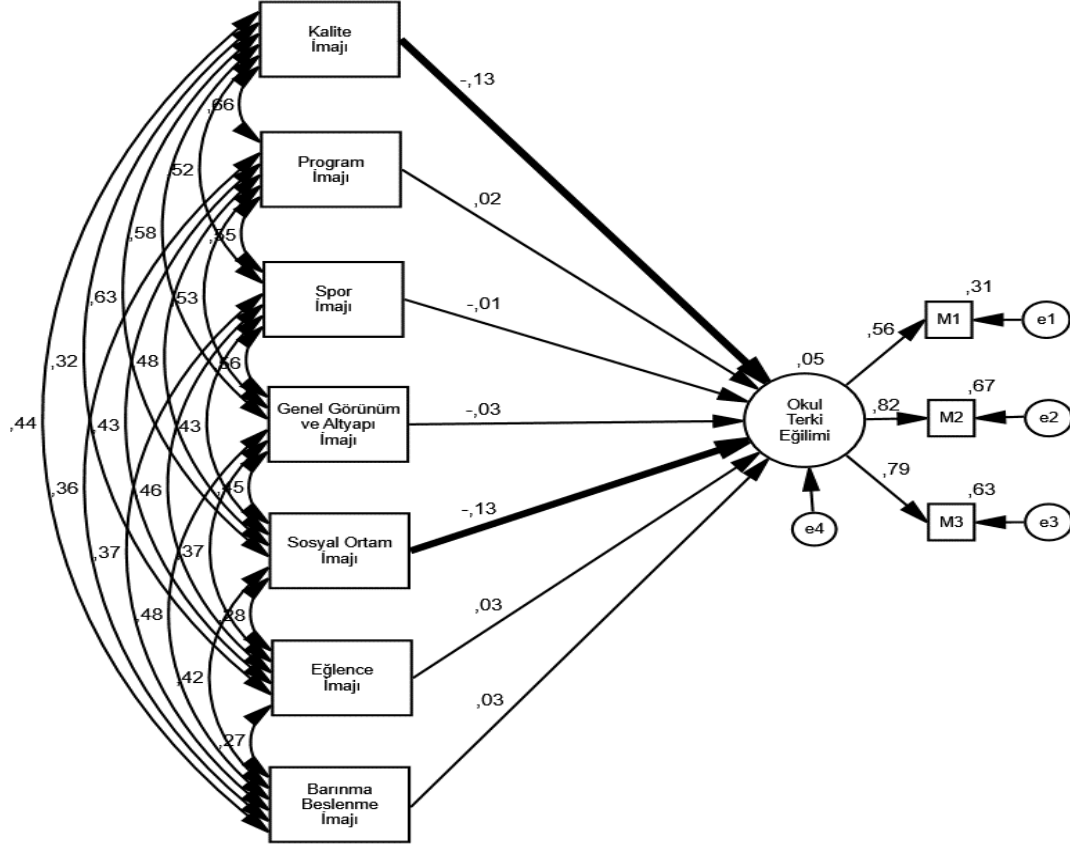
Tablo 11’de görüldüğü gibi öğrencilerin okul terki eğilimleri ile kalite ($r=-.20$, $p < .01$), program ($r=-.11$, $p < .01$), spor ($r=-.12$, $p < .01$), genel görünüm ve altyapı ($r=-.13$, $p < .01$), sosyal ortam ($r=-.18$, $p < .01$), barınma-beslenme ($r=-.08$, $p < .05$) ve toplam örgütsel imaj algıları ($r=-.18$, $p < .01$) arasında negatif yönde anlamlı korelasyonlar bulunurken; okul terki eğilimleri ile eğlence imajı ($r=-.05$, $p > .05$) arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Öğrencilerin okul terki eğilimleri ile toplam yabancılaşma düzeyleri ($r=-.34$, $p < .01$) arasında ise pozitif yönde anlamlı korelasyonlar bulunmuştur.

Öğrencilerin toplam yabancılaşma düzeyleri ile kalite ($r=-.53$, $p < .01$), program ($r=-.30$, $p < .01$), spor ($r=-.33$, $p < .01$), genel görünüm ve altyapı ($r=-.38$, $p < .01$), sosyal ortam ($r=-.38$, $p < .01$), eğlence

($r=-.21$, $p < .01$), barınma-beslenme ($r=-.32$, $p < .01$) ve toplam örgütsel imaj algıları ($r=-.50$, $p < .01$) arasında negatif yönde anlamlı korelasyonlar bulunmuştur.

Örgütsel İmaj, Yabancılaşma ve Okul Terki Eğilimi Arasında Yordayıcı İlişkilere Ait Bulgular

Öğrencilerin örgütsel imaj algılarının okul terki eğilimlerini doğrudan yordayıp yordamadığı yol analizi ile test edilmiş ve buna ilişkin sonuçlar Şekil 1’de (Model A) ve Tablo 12’de verilmiştir.

Şekil 1. Öğrencilerin Örgütsel İmaj Algılarının Okul Terki Eğilimleri Üzerindeki Doğrudan Etkisi (Model A).

Not: Anlamlı etkiler kalın ok ile gösterilmiştir.

Şekil 1’de verilen Model A’ya ilişkin yapılan yol analizi sonucunda $X^2/sd=3$ ($X^2=42$, $sd=14$, $p < .001$), GFI=.99, NFI=.99, IFI=.99, CFI=.99, SRMR=.03 ve RMSEA=.05 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar Model A’nın iyi uyum (Bayram, 2010; Byrne, 2001; Çokluk vd., 2012; Hooper vd., 2008; Hu ve Bentler, 1999; MacCallum vd., 1996; Meydan ve Şeşen, 2011; Schermelleh-Engel vd., 2003; Schumacker ve Lomax, 2004; Şimşek, 2007) gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

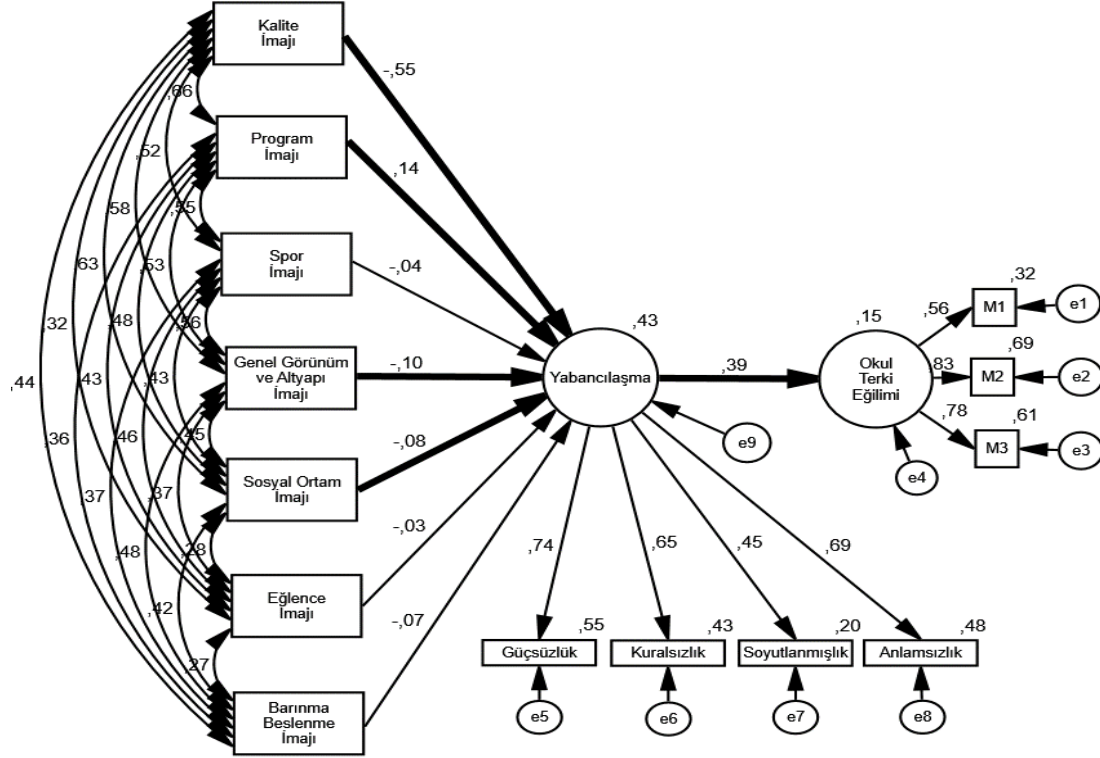
Tablo 12. Öğrencilerin Örgütsel İmaj Algılarının Okul Terki Eğilimlerini Yordamasına İlişkin Sonuçlar

Yordayıcı Değişken	B	S.E.	B	p
Kalite imajı	-.09	.04	-.13	.022
Program imajı	.02	.05	.02	.644
Spor imajı	-.01	.03	-.01	.855
Genel görünüm ve altyapı imajı	-.02	.03	-.03	.528
Sosyal ortam imajı	-.08	.03	-.13	.007
Eğlence imajı	.01	.02	.03	.462
Barınma-beslenme imajı	.02	.03	.03	.510

Öğrencilerin örgütsel imaj algıları okul terki eğilimlerinin %5’ini açıklamaktadır. Kalite imajı, program imajı, spor imajı, genel görünüm ve altyapı imajı, sosyal ortam imajı, eğlence imajı, barınma-beslenme imajı içinden sadece kalite imajı ($\beta=-.13$, $p < .05$) ve sosyal ortam imajı ($\beta=-.13$, $p < .01$) anlamlı katkı

sağlamaktadır. Öğrencilerin kalite imajı ve sosyal ortam imajı algılarının artması okul terki eğilimlerinin azalmasını sağlamaktadır.

Yol analizinin ikinci aşamasında modele öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri de dâhil edilmiştir. Bu analize ilişkin sonuçlar Şekil 2’de (Model B) ve Tablo 13’te verilmiştir.

Şekil 2. Öğrencilerin Örgütsel İmaj Algıları, Yabancılaşma Düzeyleri ve Okul Terki Eğilimleri Arasında Yordayıcı İlişkiler (Model B)

Not: Anlamli etkiler kalın ok ile gösterilmiştir.

Şekil 2’de verilen Model B’ye ilişkin yapılan yol analizi sonucunda $X^2/sd=8.09$ ($X^2=444.79$, $sd=55$, $p < .001$), $GFI=.93$, $NFI=.91$, $IFI=.92$, $CFI=.92$, $SRMR=.05$ ve $RMSEA=.09$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar Model B’nin kabul edilebilir sınırlar (Bayram, 2010; Çokluk vd., 2012; Hooper vd., 2008; MacCallum vd., 1996; Meydan ve Şeşen, 2011; Schermelleh-Engel vd., 2003; Şimşek, 2007) içinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 13. Öğrencilerin Örgütsel İmaj Algıları, Yabancılaşma Düzeyleri ve Okul Terki Eğilimleri Arasında Yordayıcı İlişkiler Ait Sonuçlar

Yordayıcı	Yordanan	B	S.E.	β	p
Kalite imajı	Yabancılaşma	-.50	.05	-.55	***
Genel görünüm ve altyapı imajı	Yabancılaşma	-.08	.04	-.10	.018
Eğlence imajı	Yabancılaşma	-.02	.02	-.03	.377
Program imajı	Yabancılaşma	.18	.06	.14	.002
Spor imajı	Yabancılaşma	-.03	.03	-.04	.294
Sosyal ortam imajı	Yabancılaşma	-.07	.03	-.08	.043
Barınma-beslenme imajı	Yabancılaşma	-.05	.03	-.07	.067
Yabancılaşma	Okul terki eğilimi	.30	.04	.39	***

*** $p < .001$

Öğrencilerin örgütsel imaj algıları yabancılaşma düzeylerinin %43’ünü açıklamaktadır. Bununla birlikte kalite, program, spor, genel görünüm ve altyapı, sosyal ortam, eğlence, barınma-beslenme imaj

algılarından sadece kalite imajı ($\beta=-.55, p < .001$), genel görünüm ve altyapı imajı ($\beta=-.10, p < .05$), program imajı ($\beta=.14, p < .01$) ve sosyal ortam imajı ($\beta=-.08, p < .05$) anlamlı katkı sağlamaktadır. Kalite, genel görünüm ve altyapı ve sosyal ortam imaj algılarının artışı yabancılaşma düzeylerini azaltırken; program imajının artması yabancılaşmanın da artmasına neden olmaktadır.

Öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri, okul terki eğilimlerinin pozitif anlamlı yordayıcısıdır ($\beta=.39, p < .001$) ve %15'ini açıklamaktadır. Bu bulguya göre öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri arttıkça okul terki eğilimleri de artmaktadır.

Öğrencilerin üniversitelere ilişkin kalite ($\beta=-.55, p < .001$), genel görünüm ve altyapı ($\beta=-.10, p < .05$), program ($\beta=.14, p < .01$) ve sosyal ortam ($\beta=-.08, p < .05$) imaj algılarının yabancılaşmayı; yabancılaşmanın ($\beta=.39, p < .001$) da okul terki eğilimlerini anlamlı düzeyde etkilemesi yabancılaşmanın söz konusu imaj alt boyutları ile okul terki eğilimleri arasında aracılık yaptığına, diğer bir deyişle söz konusu imaj alt boyutlarının okul terki eğilimi üzerinde dolaylı bir etkisinin de olabileceğine işaret etmektedir (Baron ve Kenny, 1986; Meydan ve Şeşen, 2011; Şimşek, 2007). Buradan hareketle yabancılaşmanın örgütsel imaj (sosyal ortam, genel görünüm ve altyapı, program, kalite boyutları) ve okul terki eğilimleri arasındaki aracılık etkisinin anlamlılığı da test edilmiştir (Arbuckle, 2016). Elde edilen bulgular Tablo 14'te verilmiştir.

Tablo 14. Yabancılaşmanın Örgütsel İmaj ve Okul Terki Eğilimleri Arasında Aracılık Etkisine İlişkin Sonuçlar

Değişken	B	Alt Sınır	Üst Sınır	p
Kalite imajı	-.15	-.22	-.10	.003
Program imajı	.05	.03	.08	.008
Genel görünüm ve altyapı imajı	-.02	-.05	-.01	.025
Sosyal ortam imajı	-.02	-.04	-.00	.069

Tablo 14'te görüldüğü gibi öğrencilerin kalite ($p < .01$), program ($p < .01$), genel görünüm ve altyapı ($p < .05$) imaj algılarının yabancılaşma üzerinden okul terki eğilimlerindeki etkileri anlamlı bulunurken, sosyal ortam imajının ($p > .05$) okul terki eğilimi üzerinde dolaylı etkisi anlamlı değildir. Diğer bir deyişle öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri kalite, program, genel görünüm ve altyapı imaj algıları ile okul terki eğilimleri arasında aracı etkiye sahiptir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri üniversiteye ilişkin örgütsel imaj algıları, okula yabancılaşma düzeyleri ve okul terki eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulguları öğrencilerin üniversitelere ilişkin imaj algıları puan ortalaması orta düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Alt boyutlara göre ise sosyal ortam imaj algıları en yüksek ortalamaya sahip olup bunu kalite imajı, eğlence imajı, program imajı, spor imajı, genel görünüm ve altyapı imajı ve barınma-beslenme imajı takip etmektedir. Bu sonuçlara göre, öğrencilerin sosyal ortam ve kalite imaj boyutlarında diğerlerine göre daha olumlu algıya sahip oldukları; buna karşılık, barınma-beslenme imajı boyutunda ise en düşük imaj algısına sahip oldukları söylenebilir. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin toplam yabancılaşma puan ortalaması orta düzeydedir. Alt boyutlara göre ise en yüksek kuralsızlık boyutunda yabancılaşma yaşamaktadırlar. Kuralsızlık boyutunu; anlamsızlık, güçsüzlük ve soyutlanmışlık takip etmektedir. Araştırma bulguları öğrencilerin üniversitelerini terk etme eğilimlerinin ise oldukça düşük olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin okul terki eğilimleri ile kalite, program, spor, genel görünüm ve altyapı, sosyal ortam, barınma-beslenme ve toplam örgütsel imaj algıları arasında negatif yönde anlamlı ilişki bulunurken; okul terki eğilimleri ile eğlence imajı arasında anlamlı ilişki yoktur. Öğrencilerin okul terki eğilimleri ile toplam yabancılaşma düzeyleri arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişki vardır. Öğrencilerin toplam yabancılaşma düzeyleri ile kalite, program, spor, genel görünüm ve altyapı, sosyal ortam, eğlence, barınma-beslenme ve toplam örgütsel imaj algıları arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır.

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin kalite ve sosyal ortam imaj algılarının artması okul terki eğilimlerinin azalmasını sağlamaktadır. Araştırmanın bu bulgusu alanyazındaki birçok araştırma sonucuyla örtüşmektedir. Mayra ve Mauricio (2018) da araştırmalarında öğrenim görülen kuruma ilişkin öğrencilerin sahip oldukları zihinsel şemaların okul terkinde önemli olduğunu bulmuşlardır. Angulo-Ruiz ve Pergelova (2013) da kurumsal imajın bir boyutu olarak el aldıkları transfer imajının (kurumun başka bir kuruma geçiş için bir araç olarak görülmesi) kurum terkinde pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği bulunmuştur. Bülbül (2012) de öğrenci algısına göre kurumun sunduğu olanakların yükseköğretim öğrencilerinde okul terkinde

etkili olduğunu tespit etmiştir. Uslu Gölřen (2017) de örgütsel bir takım etmenlerin (Kurumsal Aidiyet, Akademik Danışmanlık Sistemi, Yerleřke Olanakları) okul terkinde etkili faktörler olarak belirlemiştir. Ayrıca üniversite imajı, okul terki, okul bağlılığı ile üniversite/fakülte memnuniyeti ve kurumsal kimlik arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmalar da bu araştırma sonucunu desteklemektedir. Araştırmalarda (Duque, 2014; Duque, Duque ve Suriñach, 2013; şimşek, 2013; Truta, Parv ve Topala, 2018) öğrencilerin üniversite/fakülte memnuniyetleri ile okul terki eğilimleri arasında negatif yönde ilişkiler tespit edilmiştir. Lerdpornkulrat, Koul ve Poondej (2018) de kurumsal kimliğin (ait olma ve üniversiteye değer verme) ve kurumsal ustalık hedef yapısının (öğretim elemanlarının kişisel gelişimlerine önem vermesi, ustalığa değer vermesi gibi) öğrencilerin okula devam etme niyetlerinin anlamlı ve pozitif yordayıcısı olduğunu bulmuşlardır. Kheiry, Rad ve Asgari (2012) de öğrencilerin imaj algıları, memnuniyetleri ve bağlılıkları arasında anlamlı pozitif ilişki bulmuşlar ve üniversite imajının hem memnuniyeti hem de bağlılığı pozitif yönde anlamlı olarak yordadığını tespit etmişlerdir. Alves ve Raposo (2010) öğrencilerin üniversite imajlarının öğrenci memnuniyetlerinde ve bağlılıklarında olumlu ve anlamlı etkiye sahip olduğunu; memnuniyetin de bağlılık üzerinde olumlu ve anlamlı etkisi olduğunu bulmuşlardır. Ali, Zhou, Hussain, Nair ve Ragavan (2016), öğrencilerin imaj algılarının öğrenci bağlılığını pozitif yönde anlamlı olarak etkilediğini tespit etmiştir. Aynı şekilde, Suparjo ve Sunarsih (2018) öğrencilerin algıladıkları kurumsal imajın güven ve bağlılık üzerinde anlamlı düzeyde olumlu etkisi olduğunu bulmuşlardır. Brown ve Mazzarol (2009) da kurumsal imaj ve algılanan hizmet kalitesinin algılanan değer anlamlı ve olumlu yönde etkilediği; değerin de memnuniyeti ve bağlılığı etkilediğini bulmuşlardır.

Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin kalite, genel görünüm ve altyapı ve sosyal ortam imaj algılarının artışı yabancılaşma düzeylerini azaltırken; program imajının artması yabancılaşmanın da artmasına neden olmaktadır. Ataş (2012) da araştırmasında kurumsal itibarın farklılık alt boyutu hariç olmak üzere toplam kurumsal itibar algısı ve boyutları (kurum hakkında genel bilgi, yönetim kalitesi, ürün ve hizmetler, liderlik, güvenilirlik, sosyal sorumluluk) ile öğrencilerin toplam yabancılaşma düzeyleri ve boyutları (anlamsızlık, güçsüzlük ve sosyal uzaklık) arasında değişen düzeylerde negatif yönde anlamlı ilişki bulmuştur. Fakülteye ilişkin görüşler ile yabancılaşma arasındaki ilişkiler bakımından Ayık ve Ataş-Akdemir (2015), fakülte yaşamının niteliğine ilişkin algılar ile (hem toplam puanlarda hem de tüm alt boyutlarda – sınıf ortamı ve öğrenci ilişkilerinden memnuniyet, öğretim elemanlarından memnuniyet, fakülteden memnuniyet) okula yabancılaşma düzeyleri arasında (hem toplam puanlarda hem de alt boyutlarda – güçsüzlük, kuralsızlık, soyutlanmışlık ve anlamsızlık) negatif yönde anlamlı ilişki bulmuşlardır. Ayrıca, sınıf ortamı ve öğrenci ilişkilerinden memnuniyeti güçsüzlüğün ve kuralsızlığın; öğretim elemanlarından memnuniyeti güçsüzlüğün, kuralsızlığın ve anlamsızlığın; fakülteden memnuniyeti de güçsüzlük, soyutlanmışlık ve anlamsızlığın negatif yönde anlamlı yordayıcısı olarak belirlemişlerdir. Araştırmalarında Kaşlı, Timur ve Doğantekin (2015) yerleşenin fiziksel olanaklarının ve akademik etkinliklerin duygusal bağlılığın pozitif anlamlı yordayıcısı olduğunu bulmuşlardır.

Araştırma bulgularına göre öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri, okul terki eğilimlerinin pozitif anlamlı yordayıcısıdır. Buna göre öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri arttıka okul terki eğilimleri de artmaktadır. Bülbül (2012) ve Uslu Gölşen (2017) araştırmalarında okul terkinde yabancılaşma ile ilintili olarak uyumun (sosyal ve akademik) etkili olduğunu bulmuştur. Ayrıca farklı araştırmalarda tükenmişlik gibi olumsuz psikolojik durumların okul terkine neden olabileceği tespit edilmiştir (Duque, 2014; Duque vd., 2013). Benzer şekilde Respondek vd. (2017) öğrencilerin okul terki niyetleri ile okuldan sıkılma ve kayđı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulmuşlardır. Dewberry ve Jackson (2018) da öğrencilerin okul terki niyetleri ile üniversiteye aitlik duygusu, üniversitedeki arkadaşlık duygusu, algıladıkları akademik ilerleme arasında negatif anlamlı ilişki bulmuşlardır.

Ayrıca araştırma bulgularına göre, öğrencilerin kalite, program, genel görünüm ve altyapı imaj algılarının yabancılaşma üzerinden okul terki eğilimlerindeki etkileri anlamlı bulunurken, sosyal ortam imajının okul terki eğilimi üzerinde dolaylı etkisi anlamlı değildir. Diğer bir deyişle öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri kalite, program, genel görünüm ve altyapı imaj algıları ile okul terki eğilimleri arasında aracı etkiye sahiptir.

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda geliştirilen öneriler aşağıda yer almaktadır:

1. Üniversite öğrencilerinin imaj algılarının, yabancılaşma ve okul terki eğilimi düzeylerinin okul başlangıcında belirlenmesi ve düşük çıkan öğrenciler için tedbirlerin alınması, başlangıçta psikolojik danışma ve rehberlik birimlerine yönlendirilmesi ve takip edilmesi sorunların tespiti ve çözümü için önemli olabilir. Desteğe ihtiyacı olan öğrencilerin üniversite psikolojik danışma ve rehberlik birimlerine erişimi yönünde cesaretlendirilmesi ve bu birimlerin daha aktif kullanılması gerekmektedir. Ancak bunun yapılması için daha fazla öğrencinin bu hizmetlerden yararlanabilmesi ve fakülte/yüksekokul temelli sorunların önüne geçilebilmesi için fakülte ve yüksekokullarda psikolojik danışma ve rehberlik alt birimlerinin kurulması yararlı olabilir. Ayrıca, örgütsel imaj algısı düşük çıkan, yabancılaşma düzeyi ve okul terki yüksek çıkan öğrencilerin bu tür algılarına etki eden faktörlerin anketler ve görüşmeler yoluyla belirlenmesi bu konulardaki sorunların çözümü için somut adımlar atılmasında yardımcı olabilir. Benzer şekilde olumlu örgütsel imaj, düşük yabancılaşma düzeyi ve düşük okul terki eğilimleri bakımından daha iyi durumda olan öğrencilerin de bu tür algılarına etki eden faktörlerin belirlenmesi de diğer fakülteler için geliştirilecek önlemler bakımından önemli görülmektedir.

2. Bu araştırmanın bulguları öğrencilerin kalite imajı ve sosyal ortam imajı algılarının artmasının okul terki eğilimlerinin azalmasını sağladığını ortaya koymuştur. Bu bulguya göre öğrencilerin okul terki eğilimlerinin azaltılması için tüm üniversitede ve özellikle okul terki eğilimlerinin yüksek olduğu fakültelerde bu iki imaj algısını iyileştirmeye yönelik önlemlerin alınması düşünülebilir. Benzer şekilde kalite, genel görünüm ve altyapı ve sosyal ortam imaj algılarının artışı yabancılaşma düzeylerini azalttığı bulunmuştur. Bu bakımdan öğrencilerin yabancılaşma durumları ile baş etmek için bu imaj türlerini arttırmaya yönelik önlemler düşünülebilir. Öğrencilerin yabancılaşma düzeylerindeki artış okul terki eğilimlerini de arttırmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin yabancılaşma düzeyleri kalite, program, genel görünüm ve altyapı imaj algıları ile okul terki eğilimleri arasında aracı etkiye sahiptir. Bu nedenle imaj geliştirme çalışmalarında özellikle kalite ve genel görünüm ve altyapı imajlarına yer verilmesi hem yabancılaşma hem de okul terki eğilimini önlemede daha öncelikli görülmektedir. Bu noktada üniversitenin akademik programlar, akademik ve idari hizmetler bakımından, yerleşkelerin ve dersliklerin fiziksel özellikleri bakımından belli bir standartta olmasının sağlanması, öğrencilerin öğrenci topluluklarına aktif olarak katılmasının sağlanması, farklı fakülte/yüksekokul ve bölümlerden öğrencilerin katılabilecekleri etkinliklerin düzenlenmesi ve alınan kararlarda öğrenci görüşlerine de yer verilmesi önemli görülmektedir.

3. Farklı üniversite/yüksekokullarda benzer konuda araştırmaların yapılması ve meslek yüksekokullarından da örneklemin dâhil edilmesi söz konusu değişkenler arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

4. Örgütsel imaj, yabancılaşma ve okul terki eğilimleri arasındaki ilişkilerin inceleneceği daha sonraki araştırmalarda nitel araştırma ya da karma araştırma desenlerinin kullanılması da bu değişkenler arasındaki ilişkilerin daha detaylı anlaşılmasına katkı sunabilir.

Etik Beyan

"Üniversite Öğrencilerinin Örgütsel İmaj Algıları, Okula Yabancılaşma Düzeyleri ve Okul Terki Eğilimleri Arasındaki İlişki" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırma için Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Komisyonu'ndan (Tarih: 23.01.2019, Sayı: 2019.01.08) etik izin alınmıştır.

Kaynakça

- Alban, M. ve Mauricio, D. (2019). Predicting university dropout through data mining: A systematic literature. *Indian Journal of Science and Technology*, 12(4). 1-12. doi: 10.17485/ijst/2019/v12i4/139729
- Ali, F., Zhou, Y., Hussain, K., Nair, P. K. ve Ragavan, N. A. (2016). Does higher education service quality effect student satisfaction, image and loyalty? A study of international students in Malaysian public universities. *Quality Assurance in Education*, 24(1), 70-94. <https://doi.org/10.1108/QAE-02-2014-0008>
- Alves, H. ve Raposo, M. (2010). The influence of university image on student behaviour. *International Journal of Educational Management*, 24(1), 73-85. <https://doi.org/10.1108/09513541011013060>
- Angulo-Ruiz, L. F. ve Pergelova, A. (2013). The student retention puzzle revisited: The role of institutional image. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 25(4), 334-353. <https://doi.org/10.1080/10495142.2013.830545>
- Arbuckle, J. L. (2016). IBM® SPSS® Amos™ 24 User's Guide. IBM Corp. ftp://public.dhe.ibm.com/software/analytics/spss/documentation/statistics/24.0/en/amos/Manuals/IBM_S_PSS_Amos_User_Guide.pdf
- Ataş, Ö. (2012). Öğretmen adaylarının okula yabancılaşma düzeyleri ve kurumsal itibar algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Atila, F. (2019). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sermaye, sınıf bağıllığı ve okula yabancılaşma algıları arasındaki ilişkinin analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Aulck, L., Velagapudi, N., Blumenstock, J. ve West, J. (2017). *Predicting student dropout in higher education*. Presented at 2016 ICML Workshop on #Data4Good: Machine Learning in Social Good Applications, New York, NY, pp. 16-20. <https://arxiv.org/pdf/1606.06364v4.pdf>
- Aydın, S. ve Akar, H. (2015). Öğretmen adaylarının yabancılaşma düzeylerine fakülte yaşam niteliğinin etkisinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 161-172. http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/16.savas_aydin.pdf
- Ayık, A. ve Ataş-Akdemir, Ö. (2015). Öğretmen adaylarının okul yaşam kalitesi ve okula yabancılaşma algıları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 21(4), 429-452. doi: 10.14527/kuey.2015.016
- Bağçeci, B. ve Aydemir, M. (2019). Yabancılaşma ve eğitim. S. Ünsal ve A. Çetin (Editörler), *Eğitim sosyolojisi* (2. Baskı) içinde (ss. 141-179). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Barber, L. W. ve McClellan, M. C. (1987). Looking at America's dropouts: Who are they? *The Phi Delta Kappan*, 69(4), 264-267. <https://www.jstor.org/stable/20403603>
- Bardach L., Lüftenegger, M., Oczlon, S., Spiel, C. ve Schober, B. (2019). Context-related problems and university students' dropout intentions—the buffering effect of personal best goals. *European Journal of Psychology of Education*. <https://doi.org/10.1007/s10212-019-00433-9>
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182. doi:10.1037//0022-3514.51.6.1173
- Bayram, N. (2010). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: AMOS uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bennett, R. (2003). Determinants of undergraduate student drop out rates in a university business studies department. *Journal of Further and Higher Education*, 27(2), 123-141. <https://doi.org/10.1080/030987703200065154>
- Boz, A. (2020). Öğretim elemanlarının istenmeyen davranışları ile öğrenci yabancılaşması arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (PAU Journal of Education)*, 49, 20-45. <https://doi.org/10.9779/pauefd.532232>
- Brown, J. L. (2012). Developing a freshman orientation survey to improve student retention within a college. *College Student Journal*, 46(4), 834-851.
- Brown, M. R., Higgins, K. ve Paulsen, K. (2003). Adolescent alienation: What is it and what can educators do about it?. *Intervention in School and Clinic*, 39(1), 3-9. <https://doi.org/10.1177/10534512030390010101>
- Brown, M. R., Higgins, K., Pierce, T., Hong, E. ve Thoma, C. (2003). Secondary students' perceptions of school life with regard to alienation: The effects of disability, gender and race. *Learning Disability Quarterly*, 26(4), 227-238. <https://www.jstor.org/stable/1593636>
- Brown, R. M. ve Mazzarol, T. W. (2009). The importance of institutional image to student satisfaction and loyalty within higher education. *Higher Education*, 58, 81-95. <https://doi.org/10.1007/s10734-008-9183-8>
- Bülbül, T. (2012). Yükseköğretimde okul terki: Nedenler ve çözümler. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 37(166), 219-235. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/1490/453>
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum* (19. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Byrne, B. M. (2001). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). New York, NY: Routledge.
- Creative Research Systems. (2012). Sample size calculator. <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm>
- Çağlar, Ç. (2012). Öğrenci Yabancılaşma Ölçeği'nin (ÖYÖ) geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37(166), 195-205. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/1447/451>
- Çağlar, Ç. (2013a). Eğitim fakültesi öğrencilerinin yabancılaşma düzeyleri ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice)*, 13(3), 1497-1513. doi: 10.12738/estp.2013.3.1577
- Çağlar, Ç. (2013b). The relationship between the perceptions of the fairness of the learning environment and the level of alienation. *Eurasian Journal of Educational Research*, 50, 185-206. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1059929.pdf>
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Deniz, Ü. (2020). Lisansüstü eğitimde gizli kriz: Öğrenciler neden okulu terk ediyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 61-83. <https://doi.org/10.9779/pauefd.528019>
- Dewberry, C. ve Jackson, D. J. R. (2018). An application of the theory of planned behavior to student retention. *Journal of Vocational Behavior*, 107, 100-110. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.03.005>
- Duarte, P. O., Alves, H. B. ve Raposo, M. B. (2010). Understanding university image: A structural equation model approach. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 7, 21-36. <https://doi.org/10.1007/s12208-009-0042-9>

- Duque, L. C. (2014). A framework for analysing higher education performance: Students' satisfaction, perceived learning outcomes, and dropout intentions. *Total Quality Management & Business Excellence*, 25(1-2), 1-21. <https://doi.org/10.1080/14783363.2013.807677>
- Duque, L. C., Duque, J. C. ve Suriñach, J. (2013). Learning outcomes and dropout intentions: An analytical model for Spanish universities. *Educational Studies*, 39(3), 261-284. <https://doi.org/10.1080/03055698.2012.724353>
- Elphinstone, B. (2018). Identification of a suitable short-form of the UCLA-Loneliness Scale. *Australian Psychologist*, 53(2), 107-115. <https://doi.org/10.1111/ap.12285>
- Erkuş, A. (2013). Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci (4. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd Edition). London: Sage Publications.
- Gairín J., Triado, X. M., Feixas, M., Figuera, P., Aparicio-Chueca, P. ve Torrado, M. (2014). Student dropout rates in Catalan universities: Profile and motives for disengagement. *Quality in Higher Education*, 20(2), 165-182. <https://doi.org/10.1080/13538322.2014.925230>
- Hooper, D., Coughlan, J. ve Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 6(1), 53 – 60. <http://www.ejbrm.com/volume6/issue1>
- Hu, L.-T. ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Hughes, M. E., Waite, L. J., Hawkey, L. C. ve Cacioppo, J. T. (2004). A short scale for measuring loneliness in large surveys: Results from two population-based studies. *Research on Aging*, 26(6), 655-672. <https://doi.org/10.1177/0164027504268574>
- Igarashi, T. (2019). Development of the Japanese version of the three-item loneliness scale. *BMC Psychology*, 7(20). <https://doi.org/10.1186/s40359-019-0285-0>
- Jiménez-Castillo, D., Sánchez-Fernández, R. ve Iniesta-Bonillo, M. Á. (2013). Segmenting university graduates on the basis of perceived value, image and identification. *International Review on Public and Nonprofit Marketing*, 10, 235–252. <https://doi.org/10.1007/s12208-013-0102-z>
- Karacabey, M. F., Boyacı, A. ve Özdere, M. (2016). Üniversitenin kurumsal imajını oluşturan unsurların öğrencilerin üniversite tercih ve devam etme karar sürecine etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi (The Journal of International Education Science)*, 3(9), 38-54. <http://dx.doi.org/10.16991/INESJOURNAL.294>
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler* (İkinci Yazım ve 30. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaşlı, M., Timur, B. ve Doğantekin, A. (2015). Üniversite sosyal olanaklarının öğrencilerin duygusal bağlılığına etkisi: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi örneği. I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators (EITOC-2015), 576-586. https://www.researchgate.net/publication/322538924_UNIVERSITE_SOSYAL_OLANAKLARININ_OGRENCILERIN_DUYGUSAL_BAGLILIGINA_ETKISI_ESKISEHIR_OSMANGAZI_UNIVERSITESI_ORNEGI
- Kazoleas, D., Kim, Y. ve Moffitt, M. A. (2001). Institutional Image: A case study. *Corporate Communications: An International Journal*, 6(4), 205-216. <https://doi.org/10.1108/EUM0000000006148>
- Kheiry, B., Rad, B. M. ve Asgari, O. (2012). University intellectual image impact on satisfaction and loyalty of students (Tehran selected universities). *African Journal of Business Management*, 6(37), 10205-10211. doi: 10.5897/AJBM11.434
- Koçak, F. (2014). Öğrenci görüşlerine göre spor öğretimi veren yükseköğretim kurumlarının kurumsal imajı. *Ankara Üniv Spor Bil Fak*, 12(1), 71-80. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/601086>
- Köybaşı, F., Uğurlu, C. T. ve Ceylan, N. (2016). Eğitim fakültesi öğrencilerinin görüşlerine göre üniversitenin örgütsel imajının değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 885-896. <http://dx.doi.org/10.17860/mersinefd.282388>
- Küçüksüleymanoğlu, R. (2015). Organizational image perceptions of higher education students. *Educational Research and Reviews*, 10(20), 2667-2673. doi: 10.5897/ERR2015.2443
- Lafuente-Ruiz-de-Sabando, A., Zorilla, P. ve Forcada, J. (2018). A review of higher education image and reputation literature: Knowledge gaps and a research agenda. *European Research on Management and Business Economics*, 24(1), 8–16. <http://dx.doi.org/10.1016/j.iedeen.2017.06.005>
- Lassibille, G. ve Gómez, N. L. (2008). Why do higher education students drop out? Evidence from Spain. *Education Economics*, 16(1), 89-105. <https://doi.org/10.1080/09645290701523267>
- Lerdpornkulrat, T., Koul, R. ve Poondej, C. (2018). Relationship between perceptions of classroom climate and institutional goal structures and student motivation, engagement and intention to persist in college. *Journal of Further and Higher Education*, 42(1), 102-115. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2016.1206855>
- MacCallum, R. C., Browne, M. W. ve Sugawara, H. M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-149. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.1.2.130>
- Mayra, A. ve Mauricio, D. (2018). *Factors to predict dropout at the universities: A case of study in Ecuador*. 2018 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON), 17-20 April, 2018, Santa Cruz de Tenerife, Canary Islands, Spain, 1238-1242. doi: 10.1109/EDUCON.2018.8363371
- Meriç, D. ve Tokgöz, N. (2015). Farabi öğrencilerine göre Anadolu Üniversitesi'nin kurum imajı: Gelen öğrenciler üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(2), 178-186. doi: 10.5961/jhes.2015.120

- Merwin, R., E., Jr. (1971). *Personality correlates of social and self alienation in college students*. Paper presented at Eastern Psychological Association convention, New York, N. Y., April 15-17,1971. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED059497.pdf>
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). <https://www2.tbmm.gov.tr/d27/7/7-1666sgc.pdf>
- Morgan, G. A., Leech, N. L., Gloeckner, G. W. ve Barrett, K. C. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation* (2nd Edition). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Öksüz, Y. ve Baba Öztürk, M. (2017). Relationship between levels of student alienation and hemsehrilik attitudes of university students: A study on Kyrgyz-Turkish Manas University students. *Universal Journal of Educational Research* 5(7), 1182-1191. doi: 10.13189/ujer.2017.050711
- Polat, S. (2011a). Üniversite öğrencilerine göre Kocaeli Üniversitesi'nin örgütsel imajı. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 105-119. <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/390/263>
- Polat, S. (2011b). Üniversite öğrencilerinin örgütsel imaj algıları ile akademik başarıları arasındaki ilişki düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Educational Sciences: Theory & Practice)*, 11(1), 249-262. <http://oldsite.estp.com.tr/pdf/tr/683ecae7fc1d8ddd37e39e26d72aa329atTAM.pdf>
- Polat, S. ve Arslan, Y. (2015). *Örgütsel yaşamda imaj: İmaj geliştirme ve yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Raykov, T. ve Marcoulides, G. A. (2006). *A first course in structural equation modeling* (2nd Ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Respondek, L., Seufert, T., Stupnisky, R. ve Nett, U. E. (2017). Perceived academic control and academic emotions predict undergraduate university student success: Examining effects on dropout intention and achievement. *Frontiers in Psychology*, 8(243), 1-18. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00243>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74. <http://www.dgps.de/fachgruppen/methoden/mpr-online/>
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (2004). *A beginners's guide to structural equation modeling* (2nd Ed.). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Seçer, İ. (2015). *Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Suparjo. ve Sunarsih E. S. (2018). The role of service quality and institutional image in establishing relational commitment between private universities and the student. *Journal of Entrepreneurship Education*, 21(3), 1-13. <https://www.abacademies.org/articles/The-role-of-service-quality-and-institutional-image-1528-2651-21-3-194.pdf>
- Şeker, H. ve Gençdoğan, B. (2006). *Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şimşek, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin okulu bırakma eğilimleri ve nedenleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 6(2), 242-271. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/304219>
- Şimşek, H., Abuzar, C., Yegin, İ. H., Şimşek, S. ve Demir, A. (2015). Okula yabancılaşma ölçeği. *Ahi Evran Üniversitesi Kurşebir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16 (4), 309-322. kefad.ahievran.edu.tr/Kefad/ArchiveIssues/PDF/d5855950-7352-e711-80ef-00224d68272d
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş (Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları)*. Ankara: Ekinoks Eğitim Danışmanlık.
- Taş, A., Karataş E. ve Küçükçene M. (2018). Üniversite öğrencilerinin örgütsel imaj algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kurşebir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1304-1321. doi:10.29299/kefad.2018.19.02.006
- Taylı, A. (2008). Eğitim sisteminde önemli bir sorun: Okulu bırakma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(30), 89-101. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200067>
- Tekin, F. (2014). Peter L. Berger'in yabancılaşma anlayışı: Diyalektik bilincin kaybı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 4 (2), 29-48. [http://www.beytulhikme.org/Makaleler/154608302_03_Tekin_\(29-48\).pdf](http://www.beytulhikme.org/Makaleler/154608302_03_Tekin_(29-48).pdf)
- Tezişçi, S. (2013). *Eğitim fakültesi öğrencilerinin üniversitelerinin örgütsel imajına ilişkin algıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Truta, C., Parv, L. ve Topala, I. (2018). Academic engagement and intention to drop out: levers for sustainability in higher education. *Sustainability* 10, 1-11. <https://doi.org/10.3390/su10124637>
- Tuzla, R. (2018). *Kurumsal imaj yönetimi*. Konya: L-T Literatürk Academia.
- Tümkaya, S. (2016). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin tükenmişlik ve yabancılaşma düzeylerinin incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(2), 251-268. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/364130>
- Uslu Gülşen, F. (2017). *Yükseköğretimde okul terkinin değerlendirilmesi* (Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

EXTENDED ABSTRACT

With the rapid increase in the demand for higher education, one of the important problems experienced by the higher education system, which has expanded significantly in many countries but faced

many problems, is school dropout. A student leaves a higher education in two ways, either compulsory or optional. While compulsory reasons for school dropout are failing one or more courses, a serious illness, having to take care of a family member, and economic problems, voluntary reasons, which are the student's conscious decision to drop out, are not liking classmates, instructors and the department, being bored with them (Bennett, 2003, p. 124-125).

One of the factors that may have an impact on school dropout is the image perceptions of students towards their institutions. "The image is a general view, a picture formed against everything. These pictures can be metaphorical, they can also be the truth" (Polat & Arslan, 2015, p. 3). According to Meriç and Tokgöz (2015, p. 180), "university image is a perceptual phenomenon shaped by the sum of the beliefs, attitudes and impressions that an individual has towards the university." The image of a higher education institution is not absolute, but it is changeable. While higher education dropout rates are increasing in our country and in the world, alienation is another problem faced by educational institutions, and it is thought to be an important cause of school dropout, as well as many unwanted student activities (weak peer relations, school-student and teacher-student relations, etc.) (Brown, Higgins, Pierce, Hong ve Thoma, 2003, p. 227). Merwin (1971, p. 3) defines alienation as the individual's feeling of being disconnected from his own feelings, thoughts, identity and social environment; Brown, Higgins, and Paulsen (2003, p. 8) defined it as a negative feeling of fragmentation, separation, and distancing.

Students who leave the university without completing a program face some negative economic and psychological consequences, unlike other education levels. Therefore, it is important to find the answer to the question of why students drop out of a university, both for the individual benefits of students and for reducing dropout rates (Bardach, Lüftenegger, Oczlon, Spiel ve Schober, 2019). However, determining which students may experience dropout is necessary to take measures to prevent possible dropout and to reduce the dropout rates (Lassibille & Gomez, 2008). In this direction, there is a need for more studies in Turkey on the factors that cause the increasing dropout problem in higher education. This study aimed to examine the effect of students' alienation levels and how they perceive the image of the university on their tendency to dropout the university.

Based on this general framework, in this study, it was aimed to examine the relationship between university students' perceptions of organizational image regarding the university at which they were studying, their levels of alienation from the university, and tendency to drop out. For this purpose, answers to the following questions were sought.

1. What are the students' perceptions of organizational image regarding their university, their levels of alienation from the university, and their tendency to drop out?
2. Is there a significant relationship between students' perceptions of organizational image regarding their university, their levels of alienation from the university, and their tendency to drop out?
3. Do students' perceptions of organizational image regarding their university significantly predict their levels of alienation from the university, and their tendency to drop out?
4. Do students' levels of alienation from the university significantly predict their tendency to drop out?
5. Do students' levels of alienation from the university have a mediating effect between their perceptions of organizational image regarding their university and tendency to drop out?

This research was conducted according to the relational survey model, which is one of the general survey models. The sample of the research consisted of 967 second-year university students studying at 11 faculties and two colleges of Trakya University in Edirne city center in the spring semester of the 2018-2019 academic year. In the study, the Organizational Image Scale (Polat, 2011a, 2011b), Student Alienation Scale (Çağlar, 2012) and Institutional Commitment Scale (Brown, 2012) were used as the data collection tools.

The findings of the study revealed that the students' image perceptions of their university and total alienation score average were moderate and tendency to drop out of their university was quite low. The research findings also showed that while there was a negative and significant relationship between students' dropout tendencies and their organizational image perceptions in the dimensions of quality, program, sport, general outlook and physical infrastructure, social atmosphere, accommodation & food and total organizational image perceptions; there was not a significant relationship between dropout

tendencies and entertainment image. Moreover, it was found that there was a positive and significant relationship between students' dropout tendencies and total alienation levels. There is a negative and significant relationship between students' total alienation levels and their organizational image perceptions in the dimensions of quality, program, sport, general outlook and physical infrastructure, social atmosphere, entertainment, accommodation & food and total organizational image perceptions. According to the research findings, an increase in the image perceptions of students regarding the quality and social atmosphere caused the tendency to drop out to decrease. While an increase in quality, general outlook and physical infrastructure, and social atmosphere image perceptions decreased the level of alienation; an increase in the program image caused an increase in alienation. In addition, students' alienation levels were found to be a positive and significant predictor of dropout tendencies. Accordingly, as the level of alienation of students increased, their tendency to drop out also increased. The research findings also indicated that students' perceptions of the quality, general outlook and physical infrastructure, program, and social atmosphere image of their universities impacted their alienation from the university; in turn, alienation from the university impacted students' tendency to drop out the university significantly. While the effects of students' quality, program, general outlook and physical infrastructure image perceptions on the tendency to drop out through alienation were found to be significant, the indirect effect of the image of the social atmosphere on the tendency to drop out was not significant. In other words, students' alienation levels have a mediating effect between their perceptions of quality, program, general outlook and physical infrastructure image and their tendency to drop out the university.

Engelliler Konusunda Ergenlere Verilen Eğitimin Engellilere Yönelik Tutumlarına Etkisi¹

Selen ÖZAKAR-AKÇA², Zehra AYDIN³, Tuğçe GÖVER⁴ ve Semra SÖNGÜT⁵

Öz

Ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin ergen oldukları ve bu dönemde engellilikle ilgili verilecek eğitimin onlarda oluşabilecek engellilikle ilgili olumsuz tutumlarını engellemesi düşünüldüğünde; bu çalışma ile ergenlerin engellilikle ilgili tutumlarının belirlenmesi ve bu konu ile ilgili verilen eğitimin engellilere yönelik tutumlarına etkisini saptamak amaçlanmıştır. Tek gruplu ön test-son test yarı deneysel desende yapılan bu araştırmanın evrenini, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında İç Anadolu Bölgesinde bir il merkezinde bulunan ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 15-18 yaş arası 14,167 ergen oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise, tabakalı rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen 3,863 ergen oluşturmuştur. Araştırma verileri; Sosyodemografik Anket Formu, Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği (YEKYTÖ) kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada verilerin analizinde parametrik testlerden bağımsız iki grup karşılaştırılmasında öğrenci t-testi, ikiden fazla grup karşılaştırılmasında ANOVA kullanılmıştır. $p < .05$ düzeyinde olanlar anlamlı olarak kabul edilmiştir. Araştırmada yer alan ergenlerin %70,2'si 15-16 yaş grubundadır. Ergenlerin %84,9'unun yakınları, %89,0'ının arkadaşları arasında engelli birey bulunmadığı saptanmıştır. Araştırmadaki ergenlerin YEKYTÖ eğitim sonrası puan ortalaması ($75,96 \pm 14,95$) eğitim öncesine ($66,69 \pm 21,98$) göre artmış olup, bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < .001$). Araştırmadaki ergenlerin ve ailelerinin tanıtıcı özelliklerine, okul bölgelerinin bulunduğu yer ve engelliler ile karşılaşma durumlarına göre eğitim sonrası puan ortalamaları eğitim öncesine göre artmış olup, bu artışın anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < .01$). Ergenlere verilen engellilere yönelik bilinçlendirme eğitimi, ergenlerin engellilere yönelik tutumlarını olumlu yönde değiştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Eğitim, Ergen, Tutum

The Effect of Disabled Training on Attitudes toward People with Disabilities of Adolescent

Abstract

Considering that the students in secondary training institutions are adolescents and that the training to be given about the disability in this period prevents their negative attitudes about the disability, this paper aims to determine the attitudes of adolescents towards disabled people and to determine the effects of training on their attitudes towards the disabled. The population of this research, conducted in a single-group pre-test-post-test quasi-experimental design, consisted of 14,167 adolescents between the ages of 15-18, who were studying in secondary educational institutions in a city center in the Central Anatolia Region in the 2016-2017 academic year. The sample of the study consisted of 3,863 adolescents selected by stratified random sampling method. The data were collected through Attitudes towards Disabled Person Scale and Socio demographic Data Form. In the analysis of the data, Student's t test, which is one of the parametric tests, was used for the comparison of two independent groups, and ANOVA was used for the comparison of more than two groups. $p < .05$ was considered significant. The adolescents in the study of whom 70.2% were in the 15-16 age group. It was determined that 84.9% of the adolescents did not have a disabled person among their relatives and 89.0% of their friends. Adolescents' mean score of "Attitude toward Disabled Persons Scale" (ATDP) after training (75.96 ± 14.95) increased compared to the pre-training level (66.69 ± 21.98), and this difference was statistically significant ($p < .001$). The post-training mean scores increased compared to the pre-training scores according to the introductory characteristics of the adolescents and their families in the study, the location of the school districts and their encounters with the disabled, and this increase was found to be significant ($p < .01$). Awareness-raising training given to adolescents for the disabled positively changes the attitudes of the adolescents towards the disabled.

Key Words: Disability, Training, Adolescent, Attitude

Atıf İçin / Please Cite As:

Özakar-Akça, S., Aydın, Z., Göver, T. ve Söngüt, S. (2022). Engelliler konusunda ergenlere verilen eğitimin engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 542-554.

Geliş Tarihi / Received Date: 28.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.01.2022

¹ Bu araştırma, Hitit Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (Proje No. SYO19002.17.001) tarafından desteklenmiştir. Araştırmanın özeti, 32nd World Congress on Advanced Nursing Practice & 30th International Conference on Pediatric Nursing & Healthcare, Zürich, İsviçre'de sözlü sunum olarak 19-20 Ağustos 2019 tarihleri arasında sunulmuştur.

² Doç. Dr. - Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, selenezakar@hotmail.com.

 ORCID: 0000-0002-6943-6713

³ Öğr. Gör. Dr. - Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, zehra86_sevgi@hotmail.com.

 ORCID: 0000-0001-5565-1191

⁴ Dr. Öğr. Üyesi - Selçuk Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, tugcegoover@gmail.com.

 ORCID: 0000-0003-2414-9478

⁵ Öğr. Gör. - Hitit Üniversitesi İşkilip Meslek Yüksekokulu, karacaoglu_semra@hotmail.com.

 ORCID: 0000-0003-1952-7980

Giriş

Engellilik, bir sakatlık veya hasar sonucu bireyin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörler açısından kendisinin yapması beklenen rolleri kısmen veya tamamen gerçekleştiremediği olumsuz bir tablodur (Girgin-Aykanat ve Balcı, 2015, s. 305; Mengi, 2020, s. 19; şahin, 2018, s. 68). Bugün bazı ülke ve bölgelerde engelliler, toplum dışına itilmişlikten kurtulamamışlardır (Güven-Karahan ve Kuru, 2015, s. 36). Bu sorun engelli bireylere yönelik olumsuz ve bilinçsiz tutumlardan kaynaklanmaktadır. Tutum, bireyin doğuştan sahip olabileceği bir davranış değildir. Öğrenme yoluyla anne-baba, arkadaşlar, kitle iletişim araçları ve bireyin yaşanmışlıkları sonucu sonradan kazanılmaktadır (Sezer, 2012, s. 16). Engelli bireyler, genel olarak toplumla bütünlöşmelerini engelleyen olumsuz tutum ve davranışlarla mücadele etmek zorunda kalırlar. Bu olumsuz tutum ve davranışlardan bazıları; engellilerin görmezden gelinmesi, izole edilmesi yani aşağılama, birçok engellinin bilgisiz olduğunun düşünümesi, zihinlerinin, yeteneklerinin ve kişisel özelliklerinin de engelli olduğu görüşünün olması, bazı rahatsızlıklarının görmezden gelinmesi, onlara olumsuz bir şey söylenildiğinde üzebileceklerinin düşünümesidir (Gültekin ve Sezer, 2017, s. 81; Sezer, 2012, s. 16).

Yapılan birçok araştırmada engelli bireylere karşı sergilenen bu olumsuz tutumların onların yaşamlarının her aşamasını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Güven-Karahan ve Kuru, 2015, s. 36; Yıldırım-Sarı, Bektaş ve Altıparmak, 2010, s. 80). Engelli bireylere karşı sergilenen bu olumsuz tutum ve davranışların, onları yeterince anlayamama, eğitimsizlik, kültürel faktörler ve sosyal öğrenme yoluyla öğrenilmiş ve kalıplaşmış ön yargı gibi nedenlerle ortaya çıktığı bildirilmektedir (Güven-Karahan ve Kuru, 2015). Engelli bireylerin, her şeyden önce insan olduğu ve onların toplumdaki her bireyle aynı hakka sahip olduğu göz önüne alınırsa; engelli bireylerin karşılaştıkları ve yaşamlarını olumsuz etkileyen bu tutumların eğitimle ortadan kalkabileceği düşünülmekte ve eğitimin önemini ortaya koymaktadır (Özyürek, 2006, s. 11).

Ergenlik dönemi, çocukluk ve yetişkinlik arasındaki bir dönemdir. Bu dönemde ergenler biyolojik, psikolojik ve sosyal yönden gelişmelerini tamamlamamış, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık evrelerini kapsayan bir süreçte bulunmaktadır. Bu süreçte engellilikle ilgili verilecek olan eğitimin, toplumumuzda bu konu ile ilgili daha bilinçli ve farkında bireyler yetiştirilmesi, engellilikle ilgili sonradan kazanılan olumsuz davranışlara dönüşmesini önlemek açısından önemini gündeme getirmektedir (Avşaroğlu ve Gilik, 2017, s. 1022; Richard ve Laurence, 2004). Ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin ergen oldukları ve bu dönemde engellilikle ilgili verilecek eğitimin onlarda oluşabilecek engellilikle ilgili olumsuz tutumlarını engellemesi düşünüldüğünde ve yapılan literatür incelemesinde 15-18 yaş grubundaki ergenlerin engellilere yönelik tutumlarını belirlemeyi amaçlayan çalışmaların yetersizliği göz önüne alındığında (Avşaroğlu ve Gilik, 2017, s. 1022; Özyürek, 2006, s. 11; Richard ve Laurence, 2004); bu çalışma ile ergenlerin engellilikle ilgili tutumlarının belirlenmesi ve bu konu ile ilgili verilen eğitimin engellilere yönelik tutumlarına etkisini saptamak amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu araştırma tek gruplu ön test-son test yarı deneysel desende yapılmıştır.

Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında İç Anadolu Bölgesinde bir il merkezinde bulunan ortaöğretim kurumlarında (yirmi sekiz adet) öğrenim gören 15-18 yaş arası 14,167 ergen oluşturmuştur. Evrenden örneklem alma yoluna gidilmiş olup, araştırmanın örneklemini belirlemek için, tabakalı rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde her tabakanın evrendeki oranıyla orantılı olarak örnekleme seçilmesi yapılmıştır. Merkezde bulunan okullar buldukları bölgenin coğrafı konumuna göre 5 bölgeye ayrılmış ve her bir bölge tabaka olarak düşünülererek bölgelerde bulunan öğrenci sayısına göre örneklem sayısı belirlenmiştir. Örneklem hacmi belirlenirken coğrafı konuma göre bir bölgede bulunan ortaöğretim kurumları birer tabaka olarak değerlendirilmiştir. Toplamda 28 ortaöğretim kurumu beş tabakada bulunmaktadır. Evreni oluşturan birim sayısı bilindiğinde örneklem hacmi hesaplanırken $n = \frac{N \cdot t \cdot 2 \cdot (p \cdot q)}{[d^2 \cdot N + t \cdot 2 \cdot (p \cdot q)]}$ formülünden faydalanılmıştır. N: evren birim sayısını, n: örneklem büyüklüğünü, p: evrendeki araştırılan olaya ilişkin gözlenme oranını, q: evrendeki araştırılan olaya ilişkin gözlenmeme oranını (1-p) temsil etmektedir. Literatür araştırması ve uzman görüşü değerlendirilmesi sonucu $p=0,5$, $q=0,5$ alınarak hesaplamalara dâhil edilmiştir. $t=0,05$ güven düzeyinde elde edilen tablo değeridir ve 1,96 alınmıştır. d: örneklem hata payını (duyarlılık düzeyi=0,05)

belirtmektedir. Yukarıda belirtilen formül doğrultusunda her bir tabaka için ayrı ayrı hesaplamalar yapılmış ve buna göre yirmi sekiz ortaöğretim kurumundan basit rastgele örneklem yöntemi ile seçilen 3,863 ergen araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Örneklem seçim kriterleri; katılımcıların 15-18 yaş arasında ortaöğretim öğrencisi olması, iletişimi engelleyecek bir sorunu olmaması, çalışmaya katılmak için istekli, gönüllü olması ve çocuğun ve ailesinin onay vermesidir.

Veri Toplama Araçları

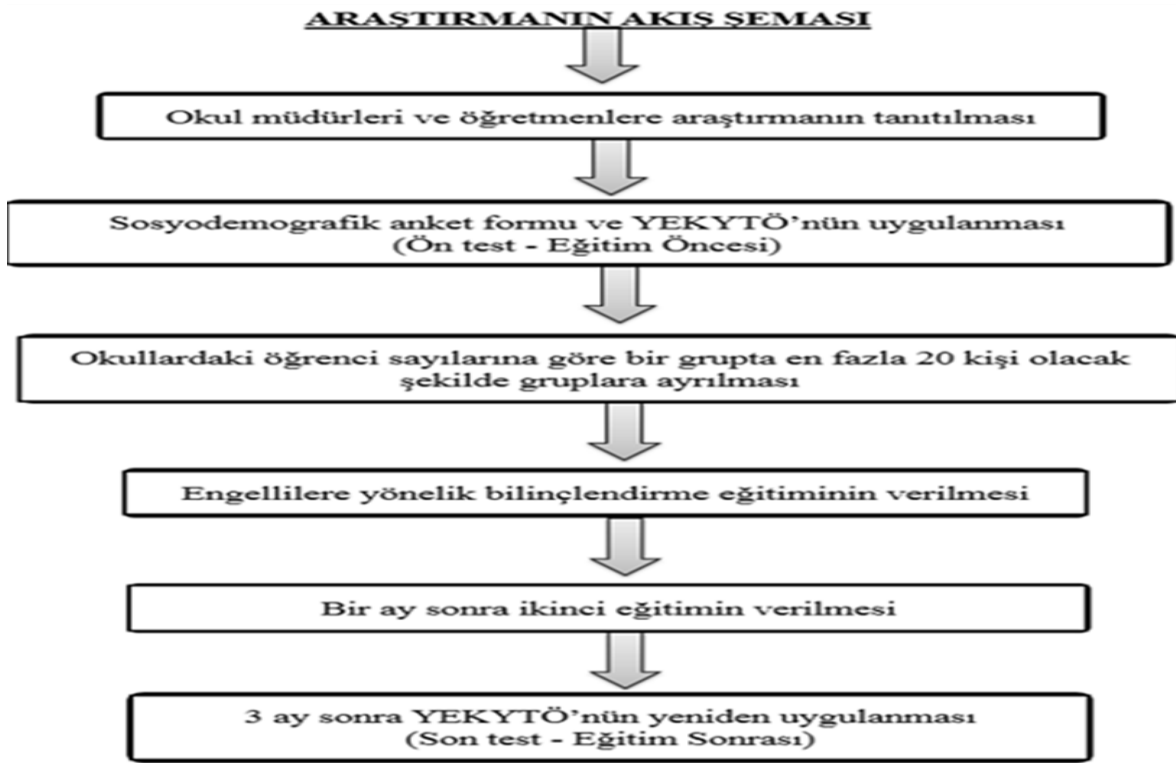
Araştırma verileri; Sosyodemografik Anket Formu, Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği (YEKYTÖ) kullanılarak toplanmıştır.

Sosyodemografik Anket Formu; Literatür (Avşaroğlu ve Gilik, 2017, s. 1022; Özyürek, 2006, s. 11; Richard ve Laurence, 2004) ve 5 uzman görüşü doğrultusunda hazırlanan bu form ergenlerin sosyodemografik özelliklerini içeren (yaş, cinsiyet, anne ve babanın sağ olma, kardeşinin olma durumu ve kardeş sayısı, anne ve babanın eğitimi, mesleği, aile tipi, ailenin gelir durumu, yakınları ve arkadaşları arasında engelli birey bulunma, engelli birey ya da bireylerle aynı evde yaşama ve engelli bir bireye bakım verme durumu) sorulardan oluşmaktadır.

Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği (YEKYTÖ); Ölçek Yuker ve Block (1986) tarafından engelli bireylere yönelik olumlu ve olumsuz tutumları değerlendirmek için geliştirilmiştir. Özyürek (2006, s. 11) tarafından ölçeğin Türkçe uyarlaması yapılmıştır. Ölçeğin amacı, engel gruplarını özel olarak ayırmaksızın, genel anlamda yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumları ölçmektir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,67-0,83, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0,76 olarak saptanmıştır. Bu çalışmanın güvenilirlik katsayısı ise 0,67 bulunmuştur. Ölçek 20 maddeden oluşmaktadır ve 6'lı likert biçiminde (tamamen katılıyorum=+3, katılıyorum=+2, biraz katılıyorum=+1, biraz katılmıyorum=-1, katılmıyorum=-2, kesinlikle katılmıyorum=-3) hazırlanmıştır. Ölçeğin 2, 5, 6, 11 ve 12. maddeleri ters şekilde puanlanmaktadır. Tüm maddeler işaretleri dikkate alınarak toplandıktan sonra, negatif değerleri ortadan kaldırmak amacıyla +60 eklenerek toplam puan elde edilmektedir. Ölçekten alınacak en yüksek puan 120'dir. Ölçekten alınan yüksek puan engelli kişilerin, engelli olmayan kişilerle benzer şekilde algılandığı anlamına gelmektedir. Düşük puan ise, engelli kişilerin engelli olmayan kişilerden farklı algılandığını göstermektedir (Özyürek, 2006, s. 11).

Verilerin Toplanması; Araştırma verilerinin ön uygulaması 10 ergene uygulanmış, alınan yanıtlar doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmış ve anket formuna son şekli verilmiştir. Anket formunun ve YEKYTÖ'nün ön uygulamasını yapan ve çalışmanın yapıldığı tarihlerde okulda bulunmayan ergenler çalışma dışı bırakılmıştır. Araştırmanın öntest verileri, eğitim verilmeden önce ergenler tarafından anket formu ve YEKYTÖ doldurulmak suretiyle elde edildi. Anket ve ölçek formunun doldurulması ortalama 15 dakika sürdü. Eğitimler başlamadan önce anket formu ve YEKYTÖ doldurularak eğitim öncesi uygulanmıştır. Eğitimler 20 kişilik gruplar halinde, birer ay ara ile toplamda iki kez verilmiş, son eğitimden üç ay sonra eğitim sonrası yani son test uygulaması için ergenlere YEKYTÖ yeniden uygulanmıştır (araştırmanın akış şeması; Şekil 1). Eğitimler ortalama 45 dakika sürmüştür. Ergenlerin birbirinden etkilenmesinin önlenmesi açısından; formların doldurulması araştırmacı gözetiminde gerçekleştirilmiş ve oturma düzenine dikkat edilmiştir.

Engellilere Yönelik Bilinçlendirme Eğitimi; Görsel sunu ve soru-cevap şeklinde interaktif olarak oluşturulan eğitimin içeriği, literatür (Girgin-Aykanat ve Balcı, 2015, s. 305; Özyürek, 2006, s. 11; Sezer, 2012, s. 16) ve uzman görüşleri doğrultusunda şekillendirilmiştir. Eğitimde engellilerle iletişimde dikkat edilecek noktalara ve engellilerin yaşadığı sorunları ortadan kaldırmak için dikkat edilecek hususlara vurgulama yapılmış, ergenlerin bu konudaki soruları yanıtlanmıştır. Uygun geri bildirimler alındıktan sonra eğitim sonlandırılmıştır. Görsel eğitimin konu başlıkları; Engellilik nedir? Engelli türleri nelerdir? Engelliliğin nedenleri nelerdir? Engellilerin toplumda yaşadığı sorunlar nelerdir? Engellilerle ilgili iletişimde dikkat edilecek hususlar nelerdir? Birey olarak biz engelliler için neler yapabiliriz? sorularının yanıtlarını içermiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Akış Şeması

Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirilirken, istatistiksel analizler için SPSS 22.0 (Statistical Package for Social Sciences Inc., Chicago, IL, Lisans; Hitit Üniversitesi) programı kullanılmıştır. Verilerin analizinden elde edilen sonuçlar yüzde dağılımı (%), sayı (n), ortalama (\bar{X}), standart sapma (SS), en küçük (min.) ve en büyük değer (max.) cinsinden ifade edilmiştir. Çalışma verilerinin karşılaştırılmasında veri sayısının yeterince büyük olmasından dolayı parametrik testlerden bağımsız iki grup karşılaştırılmasında student t testi, ikiden fazla grup karşılaştırılmasında ANOVA kullanılmıştır. ANOVA sonrasında farklı olan grupları belirlemek için post-hoc ikişerli karşılaştırmalar için Tukey HSD testi kullanılmıştır. Bağımlı iki grup karşılaştırmada eşleştirilmiş (paired) t testi kullanılmış olup, $p < .05$ düzeyinde olanlar anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmada yer alan ergenlerin yaş ortalaması $15,97 \pm 0,98$ olup, %70,2'sini 15-16 yaş grubu oluşturmaktadır. Araştırmadaki ergenlerin %52,2'si kızıdır ve büyük çoğunluğunun anne-babası sağdır (sırasıyla %99,5; %98,3). Ergenlerin tamamının kardeşi olup, %88,6'sının 1 ile 3 arası kardeşi vardır (Tablo 1).

Tablo 1. Ergenlerin Tanıtıcı Özellikleri (N=3863)

Özellikler	N	%	Özellikler	N	%		
Yaş	15-16	2713	70,2	Babanın sağ olma durumu	Evet	3798	98,3
	17-18	1150	29,8		Hayır	65	1,7
Cinsiyet	Kadın	2015	52,2	Kardeşinin olma durumu	Evet	3863	100
	Erkek	1848	47,8		Hayır	-	-
Annenin sağ olma durumu	Evet	3845	99,5	Kardeş sayısı	1-3	3423	88,6
	Hayır	18	0,5		4-6	429	11,1
				7 ve üzeri	11	0,3	

Tablo 2'de araştırmaya alınan ergenlerin ailelerinin özellikleri incelenmiştir. Ergenlerin annelerinin %67,7'sinin, babalarının da %52,4'ünün ilköğretim mezunu olduğu, annelerinin %72,0'ının çalışmadığı, babalarının ise %46,0'ının işçi, %30,8'inin serbest meslek ve %17,7'sinin memur olarak çalıştığı

görülmüştür. Çalışmadaki ergenlerin %81,9'u çekirdek aile tipinde olup, ailelerinin gelir durumu incelendiğinde; %57,1'inin gelirinin giderine eşit, %21,6'sının gelirinin giderinden az olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Ailelerin Tanıtıcı Özellikleri (N=3863)

Özellikler	N	%	Özellikler	N	%
<i>Annenin eğitim durumu</i>			<i>Babanın eğitim durumu</i>		
Okur yazar değil	73	1,9	Okur yazar değil	47	1,2
Okur yazar	335	8,7	Okur yazar	288	7,5
İlköğretim	2617	67,7	İlköğretim	2026	52,4
Ortaöğretim	596	15,4	Ortaöğretim	870	22,5
Üniversite ve üzeri	242	6,3	Üniversite ve üzeri	632	16,4
<i>Annenin mesleği</i>			<i>Babanın mesleği</i>		
İşçi	611	15,8	İşçi	1777	46,0
Memur	206	5,3	Memur	684	17,7
Serbest meslek	266	6,9	Serbest meslek	1189	30,8
Çalışmıyor	2780	72,0	Çalışmıyor	213	5,5
<i>Aile tipi</i>			<i>Ailenin gelir durumu*</i>		
Çekirdek aile	3164	81,9	Geliri giderinden az	834	21,6
Geniş aile	532	13,7	Geliri giderine eşit	2205	57,1
Parçalanmış aile	167	4,4	Geliri giderinden fazla	824	21,3

*Çocukların kendi ifadelerine göre

Tablo 3'te çalışmadaki ergenlerin engelliler ile karşılaşma durumları yer almaktadır. Ergenlerin yakınları ve arkadaşları arasında engelli birey bulunma durumu incelendiğinde; %84,9'unun yakınları, %89,0'ının arkadaşları arasında engelli birey bulunmadığı belirlenmiştir. Çalışmaya katılan ergenlerin engelli birey ya da bireylerle aynı evde yaşama durumu sorgulandığında ise %3,5'inin engelli bir birey ile aynı evde yaşadıkları görülmüştür. Yine ergenlerin engelli bir bireye bakım verme durumları incelendiğinde; engelli bir bireye bakım veren ergen oranının %4,7 olduğu saptanmıştır.

Tablo 3. Ergenlerin Engelliler İle Karşılaşma Durumları (N=3863)

Özellikler	N	%
<i>Yakınları arasında engelli birey bulunma durumu</i>		
Evet	583	15,1
Hayır	3280	84,9
<i>Arkadaşları arasında engelli birey bulunma durumu</i>		
Evet	424	11,0
Hayır	3439	89,0
<i>Engelli birey/ bireylerle aynı evde yaşama durumu</i>		
Evet	135	3,5
Hayır	3728	96,5
<i>Engelli bir bireye bakım verme durumu</i>		
Evet	183	4,7
Hayır	3680	95,3

Tablo 4'te araştırmaya katılan ergenlerin eğitim öncesi ve eğitim sonrası YEKYTÖ puan ortalamalarının karşılaştırılması görülmektedir. Ergenlerin YEKYTÖ puan ortalaması eğitim öncesi $66,69 \pm 21,98$, eğitim sonrası $75,96 \pm 14,95$ olarak saptanmıştır. Bu fark istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlıdır ($p < .001$).

Tablo 4. Ergenlerin Eğitim Öncesi ve Eğitim Sonrası YEKYTÖ Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

	$X \pm SS$	<i>Çalışma için</i> <i>en büyük-en küçük değer</i>	<i>Ölçek için</i> <i>en büyük-en küçük değer</i>	<i>p</i>
<i>Eğitim Öncesi</i>	$66,69 \pm 21,98$	0-99	0-120	$< .001$
<i>Eğitim Sonrası</i>	$75,96 \pm 14,95$	34-120		

Tablo 5'te ergenlerin tanıtıcı özelliklerine göre ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması verilmiştir. Ergenlerin yaş gruplarına göre ölçek puan ortalamaları incelendiğinde; ergenlerden 15-16 yaşında olanların eğitim öncesi ölçek puan ortalaması $64,72 \pm 28,78$, eğitim sonrası $76,18 \pm 15,08$ 'dir. 17-18 yaşında olanların eğitim öncesi ölçek puan ortalaması ise $67,52 \pm 20,10$, eğitim sonrası $75,46 \pm 14,63$ 'tür. Bu yaş gruplarındaki eğitim öncesine göre eğitim sonrası ölçek puan ortalamaları farklarının ileri derecede anlamlılık gösterdiği görülmüştür (sırasıyla $p < .001$ ve $p < .001$). Ergenlerin yaş grupları arasındaki fark eğitim öncesinde ileri derecede anlamlılık oluştururken ($p < .001$), eğitim sonrasında anlamlılık oluşturmamaktadır ($p = .175$).

Ergenlerin cinsiyetlerine göre ölçek puan ortalamalarına bakıldığında; kadın olan ergenlerin ölçek puan ortalaması eğitim öncesi $64,81 \pm 25,45$, eğitim sonrası $76,52 \pm 14,91$; erkek olanların ise eğitim öncesi $68,42 \pm 18,07$, eğitim sonrası $75,46 \pm 14,97$ 'dir. Aradaki puan farklarının istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı olduğu belirlenmiştir (sırasıyla $p < .001$ ve $p < .001$). Kadın ve erkek ergenler arasındaki eğitim öncesi gruplar arasındaki puan farkının istatistiksel olarak ileri derecede anlamlılık gösterdiği ($p < .001$), eğitim sonrası gruplar arasındaki farkın ise anlamlılık göstermediği saptanmıştır ($p = .120$; Tablo 5).

Ergenlerin anne ve babasının sağ olma durumlarına göre ölçek puan ortalamaları incelendiğinde; annesi sağ olanların eğitim öncesi ölçek puan ortalaması $66,76 \pm 21,89$, eğitim sonrası $75,97 \pm 14,96$ olup, aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p = .006$), yine annesi sağ olmayanların eğitim öncesi ölçek puan ortalaması $67,55 \pm 34,29$, eğitim sonrası $75,33 \pm 11,76$ olup, aradaki puan farkının istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı olduğu görülmüştür ($p < .001$). Annesinin sağ olma durumu değerlendirmesinde gruplar arasındaki farkların eğitim öncesinde ve eğitim sonrasında anlamlılık göstermediği belirlenmiştir (sırasıyla; $p = .732$ ve $p = .934$). Babası sağ olanların eğitim öncesi ölçek puan ortalaması $66,73 \pm 21,94$, eğitim sonrası $75,97 \pm 14,96$ olup, babası sağ olmayanların eğitim öncesi ölçek puan ortalaması $64,06 \pm 24,56$, eğitim sonrası $75,41 \pm 15,01$ 'dir. Aradaki puan farklarının istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı olduğu görülmüştür (sırasıyla $p < .001$ ve $p < .001$). Babanın sağ olma durumu değerlendirmesinde gruplar arasındaki farklarının eğitim öncesi ve eğitim sonrasında anlamlılık göstermediği belirlenmiştir (sırasıyla $p = .489$ ve $p = .812$; Tablo 5).

Tablo 5. Ergenlerin Tanıtıcı zelliklerine Göre Eğitim ncesi ve Eğitim Sonrası YEKYTÖ'den Aldıkları Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Tanıtıcı zellikler	Eğitim ncesi $X \pm SS$	Eğitim Sonrası $X \pm SS$	p^*
<i>Yaş</i>			
15-16	64,72±28,78	76,18±15,08	<.001
17-18	67,52±20,10	75,46±14,63	<.001
p^{**}	<.001	.175	
<i>Cinsiyet</i>			
Kadın	64,81±25,45	76,52±14,91	<.001
Erkek	68,42±18,07	75,46±14,97	<.001
p^{**}	<.001	.120	
<i>Annenin sağ olma durumu</i>			
Evet	66,76±21,89	75,97±14,96	.006
Hayır	67,55±34,29	75,33±11,76	<.001
p^{**}	.732	.934	
<i>Babanın sağ olma durumu</i>			
Evet	66,73±21,94	75,97±14,96	<.001
Hayır	64,06±24,56	75,41±15,01	<.001
p^{**}	.489	.812	
<i>Kardeşinin olma durumu</i>			
Evet	66,70±21,97	75,97±14,95	.034
Hayır	-	-	-
p^{**}	-	-	
<i>Kardeş sayısı</i>			
1-3	66,99±21,38	75,92±14,90	.018
4-6	64,34±26,13	76,50±15,24	<.001
7 ve üzeri	65,09±27,49	76,81±17,19	<.001
p^{**}	.061	.275	

p^* : Eğitim ncesi ve eğitim sonrası ölçek puan ortalamaları

p^{**} : Eğitim ncesi ve eğitim sonrası gruplar arası fark

Araştırmadaki ergenlerin kardeşinin olma durumu ve kardeş sayısına göre ölçek puan ortalamalarına bakıldığında; kardeşi olanların eğitim öncesi ölçek puan ortalaması $66,70 \pm 21,97$, eğitim sonrası $75,97 \pm 14,95$ olup, aradaki puan farkının istatistiksel olarak anlamlılığı saptanmıştır ($p = .034$). Kardeşi olmayan ergen olmadığı için gruplar arası fark değerlendirilememiştir. Ergenlerden kardeş sayısı 1-3, 4-6 ve 7 ve üzeri kardeşi olanların eğitim öncesi ölçek puan ortalamaları sırasıyla $66,99 \pm 21,38$; $64,34 \pm 26,13$ ve $65,09 \pm 27,49$ olup, eğitim sonrası puan ortalamaları sırasıyla $75,92 \pm 14,90$; $76,50 \pm 15,24$ ve $76,81 \pm 17,19$ 'dur. Kardeş sayısına göre eğitim öncesi ve eğitim sonrası puan ortalamaları arasındaki

farkların anlamlı olduğu (sırasıyla $p=.018$; $p<.001$ ve $p<.001$) görülmüştür. Ergenlerin kardeş sayılarının değerlendirilmesinde gruplar arasındaki farkların eğitim öncesi ve eğitim sonrasında anlamlı olmadığı saptanmıştır (sırasıyla $p=.061$ ve $p=.275$; Tablo 5).

Tablo 6'da araştırmaya katılan ergenlerin ailelerinin tanıtıcı özelliklerine göre ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması yer almaktadır. Annenin ve babanın eğitim durumu, annenin ve babanın mesleği, aile tipi ve ailenin gelir durumuna göre eğitim sonrası puan ortalamalarının eğitim öncesi puan ortalamalarına göre yükseldiği belirlenmiş olup, ölçek puan ortalamalarındaki bu artışın istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı olduğu görülmüştür ($p<.001$). Annenin ve babanın eğitim durumu, annenin ve babanın mesleği, aile tipi ve ailenin gelir durumuna göre eğitim öncesi (sırasıyla $p=.076$; $p=.054$; $p=.489$; $p=.064$; $p=.324$ ve $p=.174$) ve eğitim sonrasında (sırasıyla $p=.575$; $p=.423$; $p=.402$; $p=.058$; $p=.157$ ve $p=.282$) gruplar arası ölçek puan ortalamaları farklarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 6. Ailelerin Tanıtıcı Özelliklerine Göre Eğitim Öncesi ve Eğitim Sonrası YEKYTÖ'den Aldıkları Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Tanıtıcı Özellikleri	Eğitim Öncesi $X \pm SS$	Eğitim Sonrası $X \pm SS$	p^*
<i>Annenin eğitim durumu</i>			
Okur Yazar Değil	63,19±25,28	77,64±16,88	<.001
Okur Yazar	64,60±24,87	75,49±15,20	<.001
İlköğretim	67,15±22,25	75,79±14,99	<.001
Ortaöğretim	67,12±18,66	76,45±14,47	<.001
Üniversite ve üzeri	64,60±21,07	76,76±14,79	<.001
p^{**}	.076	.575	
<i>Babanın eğitim durumu</i>			
Okur Yazar Değil	66,97±24,39	75,21±15,59	<.001
Okur Yazar	65,57±24,25	76,16±14,48	<.001
İlköğretim	66,98±22,84	75,55±15,16	<.001
Ortaöğretim	67,87±19,97	76,51±14,95	<.001
Üniversite ve üzeri	64,61±20,40	76,56±14,39	<.001
p^{**}	.054	.423	
<i>Annenin mesleği</i>			
İşçi	66,81±22,41	76,44±14,10	<.001
Memur	64,51±23,16	76,85±14,89	<.001
Serbest Meslek	66,12±24,29	76,80±13,97	<.001
Çalışmıyor	66,88±21,56	75,72±15,22	<.001
p^{**}	.489	.402	
<i>Babanın mesleği</i>			
İşçi	67,99±21,51	76,55±15,27	<.001
Memur	66,33±21,17	76,81±14,52	<.001
Serbest Meslek	68,10±20,73	75,01±14,39	<.001
Çalışmıyor	65,86±23,19	74,69±16,20	<.001
p^{**}	.064	.058	
<i>Aile tipi</i>			
Çekirdek Aile	66,95±21,33	75,88±14,86	<.001
Geniş Aile	65,59±25,29	76,86±15,56	<.001
Parçalanmış Aile	65,77±21,70	75,07±14,75	<.001
p^{**}	.324	.157	
<i>Ailenin gelir durumu</i>			
Geliri giderinden az	66,01±22,78	75,31±14,87	<.001
Geliri giderine eşit	67,25±21,86	76,05±15,26	.012
Geliri giderinden fazla	65,82±21,41	76,45±14,12	<.001
p^{**}	.174	.282	

p^* : Eğitim öncesi ve eğitim sonrası ölçek puan ortalamaları

p^{**} : Eğitim öncesi ve eğitim sonrası gruplar arası fark

Araştırmaya katılan ergenlerin okul bölgelerine göre eğitim öncesi ve eğitim sonrası ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması Tablo 7'de verilmiştir. Bölgelere göre okulların aldıkları ölçek puan ortalamaları eğitim öncesi sırasıyla 72,10±15,83; 66,31±19,31; 61,98±26,33; 70,09±18,35 ve 64,34±25,42, eğitim sonrası sırasıyla 76,34±14,23; 76,60±14,03; 74,73±15,83; 74,47±17,18 ve 77,56±12,98 olduğu belirlenmiş olup, bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (sırasıyla $p=.002$; $p<.001$; $p<.001$; $p<.001$ ve $p<.001$). Ergenlerin okul bölgelerine göre eğitim öncesi gruplar arası ölçek puan ortalamaları farkının istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı olduğu belirlenirken ($p<.001$), eğitim sonrası

anlamalı olmadığı görülmüştür ($p=.730$). Eğitim öncesi gruplar arası farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için uygulanan Tukey HSD testi sonucunda bunun 1. bölgede yer alan okulların ölçek puan ortalamasının 2, 3 ve 5. bölgedekilere göre yüksek (sırasıyla $p<.001$, $p<.001$ ve $p<.001$), 2. bölgede yer alan okulların ölçek puan ortalamasının 4. bölgedekilere göre düşük ($p=.004$), 3. bölgedekilere göre yüksek ($p=.001$), 3. bölgede yer alan okulların ölçek puan ortalamasının 4. bölgedekilere göre düşük ($p<.001$), 4. bölgede yer alan okulların ölçek puan ortalamasının 5. bölgedekilere göre yüksek ($p<.001$) olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Ergenlerin Okul Bölgelerine Göre Eğitim Öncesi ve Eğitim Sonrası YEKYTÖ'nden Aldıkları Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Okul Tabaka No	Eğitim Öncesi $X\pm SS$	Eğitim Sonrası $X\pm SS$	p^*
1. Bölge	72,10 \pm 15,83	76,34 \pm 14,23	.002
2. Bölge	66,31 \pm 19,31	76,60 \pm 14,03	<.001
3. Bölge	61,98 \pm 26,33	74,73 \pm 15,83	<.001
4. Bölge	70,09 \pm 18,35	74,47 \pm 17,18	<.001
5. Bölge	64,34 \pm 25,42	77,56 \pm 12,98	<.001
p^{**}	<.001	.730	

p^* : Eğitim öncesi ve eğitim sonrası ölçek puan ortalamaları

p^{**} : Eğitim öncesi ve eğitim sonrası gruplar arası fark

Tablo 8'de ergenlerin engelliler ile karşılaşma durumlarına göre eğitim öncesi ve eğitim sonrası ölçek puan ortalamalarının karşılaştırılması incelenmiştir. Ergenlerin engelliler ile karşılaşma durumlarına göre eğitim öncesi ölçek puan ortalamalarının eğitim sonrasında arttığı görülmüş olup, ölçek ortalamalarındaki bu farkların ileri düzeyde anlamalı olduğu saptanmıştır (sırasıyla $p<.001$ ve $p<.001$). Ergenlerin yakınları ve arkadaşları arasında engelli birey bulunma, engelli birey ya da bireylerle aynı evde yaşama ve engelli bir bireye bakım verme durumuna bakıldığında; gruplar arasındaki eğitim öncesi (sırasıyla $p=.883$; $p=.236$; $p=.829$ ve $p=.440$) ve eğitim sonrası ($p=.933$; $p=.735$; $p=.755$ ve $p=.580$) ölçek puan ortalamaları farklarının anlamlılık göstermediği belirlenmiştir.

Tablo 8. Ergenlerin Engelliler ile Karşılaşma Durumlarına Göre Eğitim Öncesi ve Eğitim Sonrası YEKYTÖ'nden Aldıkları Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

Tanıttıcı Özellikleri		Eğitim Öncesi $X\pm SS$	Eğitim Sonrası $X\pm SS$	p^*
Yakınları arasında engelli birey bulunma durumu	Evet	66,56 \pm 21,57	76,02 \pm 15,55	<.001
	Hayır	66,71 \pm 22,06	75,96 \pm 14,84	<.001
	p^{**}	.883	.933	
Arkadaşları arasında engelli birey bulunma durumu	Evet	64,80 \pm 23,85	76,62 \pm 15,29	<.001
	Hayır	66,92 \pm 21,73	75,88 \pm 14,91	<.001
	p^{**}	.236	.735	
Engelli birey/ bireylerle aynı evde yaşama durumu	Evet	64,71 \pm 26,24	75,14 \pm 13,48	<.001
	Hayır	66,76 \pm 21,81	75,99 \pm 15,00	<.001
	p^{**}	.829	.755	
Engelli bir bireye bakım verme durumu	Evet	67,54 \pm 22,07	75,15 \pm 13,33	<.001
	Hayır	66,64 \pm 21,99	76,00 \pm 15,02	<.001
	p^{**}	.440	.580	

p^* : Eğitim öncesi ve eğitim sonrası ölçek puan ortalamaları

p^{**} : Eğitim öncesi ve eğitim sonrası gruplar arası fark

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bireyler cinsiyet rollerini ergenlik döneminde kazanmakta, erişkin rolüne psikolojik ve sosyolojik olarak yine bu dönemde hazırlanmakta ve böylelikle olumlu tutumlar geliştirmektedirler (Erdol ve Gözütok, 2017, s. 39). Ergenlerin engellilere yönelik olumsuz tutumları erken yaşlarda ortaya çıkmakta, okul döneminde değişerek şekil almaktadır. Ergenlerin engellilere yönelik olumsuz düşünce ve algılarının olması, engellilerin toplumsal hizmetlerden yararlanmalarını engellemekte ve yaşam kalitelerini düşürmektedir (Çömez ve Altan-Sarıkaya, 2017, s. 145). Ergenlerin engellilikle ilgili tutumlarının belirlenmesi ve bu konu ile ilgili verilen eğitimin onların tutumlarındaki etkisini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada; Ülkemizde 15-19 yaş grubu ergen oranı (%7,96) yüksekliğine paralel (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2018) 3863 popülasyonlu hedef kitlenin ele alınmış olması ve bu çalışmanın engelli

bireylere yönelik olumlu tutumların oluşturulması açısından geleceğin yetişkinlerinde planlanması (Tablo 1) çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Ülkemizde TÜİK 2016 yılı verilerine göre 15 yaş üzeri nüfusta ilkökul mezunu oranı %24,15'tir (TÜİK, 2017). Bu çalışmada ergenlerin annelerinin %67,7'si, babaların ise %52,4'ü ilkökul mezundur (Tablo 2). Bu bulgu, ilkökul mezunu anne-baba oranının yüksek olması örnekleme oluşturan ergenlerin ailelerinin eğitim düzeyinin Türkiye ortalamasının altında ve sosyo-kültürel açıdan daha düşük seviyede olduğunu düşündürmektedir. Yine bu çalışmada yakınları ve arkadaşları arasında engelli birey bulunma, engelli bireylerle aynı evde yaşama ve engelli bir bireye bakım verme durumları oranlarının (sırasıyla %15,1; %11,0; %3,5; %4,7; Tablo 3) düşük olması bu ergenlerin engellilere yönelik olumlu tutum geliştirilmesine ihtiyacın olabileceği yorumunu yaptırmaktadır. Yapılan çalışmalarda, engellilere yönelik tutumların gelişiminde; ebeveynler, arkadaşlar, kitle iletişim araçları, geçmiş yaşantılar, engellilerle karşılaşma durumlarının önemli rol oynadığı bildirilmekte, kişinin engelli bireylerle önceden bir deneyiminin bulunmasının engellilere yönelik olumlu tutumları etkilediği vurgulanmaktadır (Horner-Johnson vd., 2002, s. 365; Sezer, 2012, s. 16; Yıldırım-Sarı vd., 2010, s. 80).

Tutumların değiştirilmesinde, bu konudaki eğitimlerin etkili değişkenler olduğu bildirilmektedir (Akyıldız, 2017, s. 141). Bilgilendirmeye dayalı eğitim yaklaşımı, yetersizliği olan bireye yönelik tutumların ve onların algılanmasının geliştirilmesinde etkilidir (Akyıldız, 2017, s. 141; Fisher ve Purcal, 2017, s. 161; Flower, Burns ve Bottsford-Miller, 2007, s. 72; Kemeç, Demir ve Koç, 2018, s. 153). Çünkü yetersizliği olan bireylere yönelik olumsuz tutumlar, yetersizlikle ve yetersizliği olan insanlarla ilgili bilginin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Ergenlerin engellilikle ilgili tutumlarının belirlenmesi ve bu konu ile ilgili verilen eğitimin onların tutumlarındaki etkisini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada ergenlerin engellilere yönelik bilinçlendirme eğitimi sonrası YEKYTÖ'den aldıkları puan ortalamaları (75,96±14,95) eğitim öncesine (66,69±21,98) göre artmıştır. Bu artışın istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı olduğunu görülmesi ($p<.001$; Tablo 4) verilen eğitimin etkili olduğunu göstermektedir. Yapılan çalışmalarda (Flower vd., 2007, s. 72; Ison vd., 2010, s. 360; Kemeç vd., 2018, s. 153; Moroz vd., 2010, s. 360) ve bu çalışmada engellilere yönelik bilgilendirmelerin yetersizlikten etkilenmiş bireylere yönelik tutumları anlamlı düzeyde ve olumlu yönde değiştirdiğini ortaya koymaktadır.

Engellilik, engellinin kendisi dışında aile çevresi de dikkate alındığında nüfusun önemli bir bölümünü doğrudan ilgilendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla engellilik toplumun sadece belirli bir kesimini değil tümünü etkileyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda engelliler hakkında oluşan olumsuz yaklaşımları tespit etmek, bunları gidermeye çalışmak ve engellilerin toplumla bütünleşmesini sağlamak için toplumsal duyarlılığın ve farkındalığın artırılması gerekmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde toplumun ve özellikle nüfusun büyük bir kesimini oluşturan 15-18 yaş grubunun engelliliği nasıl algıladığı ve değerlendirdiği önem taşımaktadır (Ünal ve Yıldız, 2017, s. 341). Bu doğrultuda bu çalışmada 15-16 yaş grubundaki ergenlerin, 17-18 yaş grubundakilere göre YEKYTÖ'den aldıkları puan ortalamalarının düşük olduğunu görülmesi ve bu farkın ileri düzeyde anlamlılığının belirlenmesi ($p<.001$; Tablo 5), ergenlerin yaşları büyüdükçe engellilere yönelik toplumsal tutumlarının olumlu yönde ilerlediği yorumunu yaptırmaktadır. Yine bu çalışmadaki bu bulgu, ergenlerin yaşları büyüdükçe idealistleştiklerini, engelli bireylere yönelik bilinç ve duyarlılıklarının artacağını, engelli bireylerin hakları hakkında farkındalıklarının oluşabileceğini düşündürmektedir.

Engellilere yönelik tutum konusunda biyolojik cinsiyet türünün belirleyici olmasından daha çok insanî bir durumla ilgili olduğu, hem kadınların hem de erkeklerin diğerkâmlık (alturizm), merhametli, sosyal olaylara duyarlı olma gibi davranış modellerini sergiledikleri belirtilmiştir (Ünal ve Yıldız, 2017, s. 341). Bu çalışmada erkek ergenlerin YEKYTÖ puan ortalamaları kadın ergenlerden yüksek olduğu belirlenmiş ve cinsiyet grupları arasındaki farklılığın ileri düzeyde anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p<.001$; Tablo 5). Bu bulgu, kadınların erkeklere göre daha sevecen, korumacı ve geleneklere bağlı olarak yetiştirilmesinden kaynaklı kadınların erkeklere göre engellilere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu yönündeki Gökçe, Güneş ve Seyitoğlu-Çelik'in (2016, s. 351) araştırma sonuçlarıyla farklılık göstermekle birlikte, Şahin ve Bekir (2016, s. 767) ve Yıldırım-Sarı vd.'nin (2010, s. 80) çalışma sonuçlarıyla benzerdir. Yine bu çalışmaya katılan ergenlerin anne ve babanın sağ olma durumu, kardeşinin bulunma durumu ve kardeş sayısına göre YEKYTÖ'den aldıkları puanlar açısından gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmesi ($p>.05$), ergenlerin engelliliğe yönelik tutumlarını annenin ve babanın sağ olma ve kardeşlerinin bulunma durumu ile kardeş sayısının etkilemediğini göstermektedir ($p>.05$; Tablo 5).

Konu ile ilgili yapılan çalışmalarda (akırer-albayram, Aker, Akkuş, Durmuş ve Tutar, 2018, s. 30; Murray, Wren ve Keys, 2008, s. 95; ZIDA, 2009; Robinson, Martin ve Thompson, 2007), engellilere yönelik olumlu sosyal davranışları etkileyen unsurlardan birinin ailelerin eğitim seviyeleri ve gelir dzeyeleri olduğu belirtilmektedir. Eğitim ve gelir düzeyi yüksek olan bireyler daha rahat yaşam koşullarına ulaştığından çevresindeki bireylere daha duyarlı ve ilgili olmakta, eğer birey zorlu yaşam koşullarına sahipse diğer bireylerin yaşadığı güçlüklere karşı duyarsızlaşmaktadır. Bu çalışmada da ergenlerden anne ve babası niversite mezunu olanların olmayanlara, anne ve babası çalışanların çalışmayanlara ve gelir düzeyi fazla olanların eşit ve az olanlara göre YEKYTÖ puan ortalamalarının yüksek olduğunun belirlenmesi (Tablo 6); literatürü desteklemekte (akırer-albayram, Aker, Akkuş, Durmuş ve Tutar, 2018, s. 30; Murray, Wren ve Keys, 2008, s. 95; ZIDA, 2009), ailelerin eğitim ve gelir düzeyleri arttıka ergenlerin engellilere yönelik olumlu tutumlarının arttığı yorumunu yaptırılmaktadır. Yine bu çalışmada çekirdek aile tipine sahip olan ergenlerin geniş ve parçalanmış aile tipine sahip olanlara göre ölçekten aldıkları puan ortalamasının yüksek çıkması; toplumların giderek ağdaşlaştıklarını, ağdaşlaştıka çekirdek aile yapısına dönüştüklerini ve bu ailelerde büyüyen çocukların daha duyarlı olduklarını dşndrebilir.

Araştırmaya katılan ergenlerin öğrenim gördükleri okullar İl Milli Eğitim Müdürlüğüne göre beş bölgeye ayrılmış olup, okullarına göre belgelendirilen gruplar arasında ölçek puan ortalamaları incelendiğinde; birinci bölgede yer alan okullardaki ergenlerin puan ortalamalarının diğer blgelerdekilere göre daha yüksek olduğu ve bu farklılığın ileri düzeyde anlamlılığı ($p < .001$; Tablo 7) belirlenmiştir. Çalışmada yer alan okullar coğrafi koşullarına göre tabakalaştırılmış olsa da bu okullardaki ergenlerin farklı bölgelerde yaşadıkları ve farklı sosyodemografik özelliklere sahip yapılardan oldukları göz ardı edilmeden eğitim sürecinde engellilere yönelik farkındalık oluşturacak bir müfredat içeriği ve yaklaşımı oluşturulmasının önemli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır

Literatürde engelli bireylere yönelik tutumların incelendiği çalışmalara bakıldığında; kişinin engelli bireylerle önceden bir deneyimin bulunmasının olumlu tutumları etkilediği vurgulanmakta (Mangili, Ponteri, Buizza ve Rossi, 2004, s. 29; Thompson, Emrich ve Moore, 2003, s. 27), bireyin çevresinde veya kendisinde bir engelin bulunması sonucu elde ettiği deneyimlerin, bilgilerin kişilerin tutumunu etkilemesinin doğal olduğu belirtilmektedir (Gökçe vd., 2016, s. 351). Yine bu konudaki çalışmalarda engelli aile üyesine veya arkadaşa sahip olan ergenlerin tutumlarının olumlu yönde olduğunu gösteren alışmalar (Seccombe, 2007, s. 445; Tervo, Palmer ve Redinius, 2004, s.908; Thompson vd., 2003, s. 27) yer aldığı gibi, anlamlı sonuçlara ulaşılmayan çalışmalar da bulunmaktadır (mez ve Altan-Sarıkaya, 2017, s. 145; şahin ve Bekir, 2016, s. 767). Bu çalışmada yakınları ve arkadaşları arasında engelli birey bulunma durumlarına göre YEKYTÖ'den aldıkları puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığının belirlenmesi, onların bu konudaki tutumlarını etkilemediğini düşündürmektedir.

Sonuç olarak; araştırmaya katılan ergenlere verilen engellilere yönelik bilinçlendirme eğitimi, onların engellilere yönelik tutumlarını olumlu yönde değiştirmelerine neden olmuştur. Engelli bireylere karşı olumlu düşünce ve uygulamaları daha da geliştirebilmek için öğrencilere engellilik ve engelli bireylere yaklaşım ile ilişkili eğitimlerin verilmesi ve müfredat çalışmalarının yapılması, bu eğitimlerin sadece projelerle değil sistematik bir şekilde gerçekleştirilmesi, bunlarla birlikte bu eğitimlerin çocukların okul hayatının ilk yıllarında, gelişim dönemlerine göre düzenlenip verilmesi engelli bireylerin topluma entegrasyonunun sağlanması açısından katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Etik Beyan

“Engelliler Konusunda Ergenlere Verilen Eğitimin Engellilere Yönelik Tutumlarına Etkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırmaya başlamadan önce İl Milli Eğitim Müdürlüğünden izin (02.02.2017-43436584-44-E.1217273) ve Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan onay (07.04.2017-2017/30) alınmıştır. Ayrıca araştırmaya katılmaya gönüllü olan ergenlere araştırmanın amacı ile ilgili bilgi verilerek yazılı onam alınmıştır.

Teşekkür

Tüm yazarlar araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve rapor edilmesine katkı sağlamış olup, içeriğin tamamından sorumludur. Tüm yazarlar çalışmanın analizi için Doç. Dr. Emre Demir'e teşekkür eder.

Kaynakça

- Akyıldız, S. (2017). Öğretmen adaylarının engelli bireylere yönelik tutumlarının incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(39), 141-175.
- Avşaroğlu, S. ve Gilik, A. (2017). Özel gereksinimli çocuğa sahip anne-babaların kaygı durumlarına göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Elementary Education Online*, 16(3), 1022-1035.
- Başbakanlık Özürümler İdaresi Başkanlığı [ÖZİDA] (2009). Toplum özürümlüğü nasıl anlıyor? Temel Araştırması. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürümler İdaresi Başkanlığı. <https://eyh.aile.gov.tr/uploads/pages/bakim-hizmetleri-stratejisi-ve-cylem-plani-2011-2013/toplum-ozurlulugu-nasil-anliyor-arastirma-projesi-sonuclari.pdf>.
- Çakırer-Çalbayram, N., Aker, M. N., Akkuş, B., Durmuş, F. K. ve Tutar, S. (2018). Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin engellilere yönelik tutumları. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 30-40.
- Çömez, T. ve Altan Sarıkaya, N. (2017). Hemşirelik Fakültesi öğrencilerinin engelli bireyleri damgalamaya ilişkin düşünceleri ve uygulamaları. *G.O.P. Taksim E.A.H. J.AREN*, 3(3),145-152.
- Erdol, T.A. ve Gözütok, F.D. (2017). Ortaöğretim öğrencileri için toplumsal cinsiyet eşitliği öğretim programı ihtiyaç analizi: (Bir Anadolu Lisesi örneği). *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 39-65.
- Fisher, K. R. ve Purcal, C. (2017). Policies to change attitudes to people with disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19(2), 161-174.
- Flower, A., Burns, M. K. ve Bottsford-Miller, N. A. (2007). Meta-analysis of disabilitys imulation research. *Remedialand Special Education*, 28(2), 72-79.
- Girgin-Aykanat, B. ve Balcı, S. (2015). Fiziksel engelli çocuk ve ailesinin evde bakım gereksinimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 305-317.
- Gökçe, A., Güneş, G. ve Seyitoğlu-Çelik, D. (2016). İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin engellilere yönelik tutum ve davranışları. *Medicine Science International Medical Journal*, 5(2), 351-62.
- Gültekin, T. ve Sezer, S. (2017). Engelli ailelerin yaşadıkları sosyal ve ekonomik sorunlar. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 81-100.
- Güven-Karahan, B. ve Kuru, E. (2015). Ortopedik, görme ve işitme engelli öğrenciler için beden eğitimi ve spor dersi tutum ölçeği geliştirme çalışması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 10(1), 36-46.
- Horner-Johnson, W., Keys, C., Henry, D., Yamaki, K., Oi, F., Watanabe, K., Shimada, H. ve Fugjimura, I. (2002). Attitudes of Japanese students toward people with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(5), 365-378.
- Ison, N., McIntyre, S., Rothery, S., Smithers-Sheedy, H., Goldsmith, S., Parsonage, S. ve Foy, L. (2010). 'Justlikeyou': A disability awareness programme for children that enhanced knowledge, attitudes and acceptance: Pilot study findings. *Developmental Neurorehabilitation*, 13(5), 360-368.
- Kemeç, D. G., Demir, T. G. ve Koç, S. (2018). Doktor adaylarının zihinsel yetersizliği olan bireylerde sporun etkilerine yönelik farkındalıkları. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, t(4),153-68.
- Mangili, E., Ponteri, M., Buizza, C. ve Rossi, G. (2004). Attitudes toward disabilities and mental illness in work settings: A review. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*, 13(1), 29-46.
- Mengi, A. (2020). Engelli bireylerin gözüyle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki eğitim durumlarının incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 19-33.
- Moroz, A., Gonzales-Ramos, G., Festinger, T., Langer, K., Zefferino, S. ve Kalet, A. (2010). Immediate and follow-up effects of a brief disability curriculum on disability knowledge and attitudes of PM&R residents: A comparison group trial. *Medical Teacher*, 32, 360-364.
- Murray, C., Wren, C. T. ve Keys, C. (2008). University faculty perceptions of students with learning disabilities: Correlates and group differences. *Learning Disability Quarterly*, 31(3), 95-113.
- Özyürek, M. (2006). *Engellilere yönelik tutumların değiştirilmesi*. Ankara; Kök Yayıncılık, 11-23.
- Richard, M. L. ve Laurence, S. (2004). *Hand book of adolescent psychology*. New Jersey: Johnn Wiley & Sons, Hoboken.
- Robinson, C., Martin, J. ve Thompson, K. (2007). Attitudes towards and perceptions of disabled people—findings from a module included in the 2005 British Social Attitudes Survey. Disability Rights Commission.
- Secombe, J. A. (2007). Attitudes towards disability in an undergraduate nursing curriculum: The effects of a curriculum change. *Nurse Education Today*, 27(5), 445-451.
- Sezer, F. (2012). Engelli bireylere yönelik olumlu tutum geliştirmeye yönelik önleyici rehberlik çalışması; Deneysel bir uygulama. *Education Sciences*, 7(1),16-26.
- Şahin, H. (2018). Eşitsizlikler ve engellilik. İçinde Akın A.(Ed.), *Eşitsizlikler ve Sağlık Sonuçları* (ss. 68-72). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Şahin, H. ve Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 767-779.
- Tervo, R. C., Palmer, G. ve Redinius, P. (2004). Health professional student attitudes towards persons with disability. *Clinical Rehabilitation*, 18(8), 908-915.
- Thompson, T. L., Emrich, K. ve Moore, G. (2003). The effect of curriculum on the attitudes of nursing students toward disability. *Rehabilitation Nursing*, 28(1), 27-30.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2017). Eğitim istatistikleri. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2018). Türkiye nüfusu yaş gruplarına göre dağılımı 2017. <https://www.nufusu.com/turkiye-nufusu-yas-gruplari>.

- Ünal, V. ve Yıldız, M. (2017). Üniversite gençliğinin engellilere yönelik tutumlarının incelenmesi: Sivas örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57, 341-358.
- Yıldırım-Sarı, H., Bektaş, M. ve Altıparmak, S. (2010). Hemşirelik öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 27(2), 80-83.
- Yuker, H. E. ve Block, J. R. (1986). *Research with the Attitude Toward Disabled Persons Scales (ATDP)*. Center for the study of attitudes towards persons with disability. Hempstead (NY): Hofstra Univ.

EXTENDED ABSTRACT

The attitude which is a behavior not obtained by birth is acquired by a human being later through a constant process of learning from parents, friends, mass media and the individual experiences. The individuals living with some form of disability are generally required to fight with negative attitudes and behaviors which inhibit their integration into the society. It is argued that the negative attitudes and behaviors toward disabled individuals mainly stem from the insufficient level of understanding toward them, the lack of education, and the cultural factors, the prejudice acquired through social learning or stereotypes. Assuming that the individuals living with some form of disability are first of all human beings and benefit from the same equal rights as any other member of the society, it is suggested that education can eliminate the negative attitudes which are faced by the disabled individuals and which affect their daily lives negatively and thus the importance of education comes to the forefront in the agenda.

Adolescence is a transitional stage between childhood and adulthood. In this period, adolescents experience a process during which they do not entirely complete biological, psychological and social development and which covers the phases of spiritual maturation and preparation to life. It is asserted that the education to be offered on disabilities in this period in order to nurture individuals more conscious and aware of the disability issue is of significance to the prevention of the adoption of negative behaviors toward disability in later periods of life. Presuming that the secondary school students are adolescents and the education to be provided in adolescence period on the disability issue will prevent them from developing negative attitudes toward disabled persons and recognizing, upon the literature review, the inadequacy of the studies which aim to address the attitudes of adolescents aged 15-18 years toward disabled persons, this research aims to explore the attitudes of adolescents toward the disability issue and to analyze the effect of education offered on this issue over their attitudes to disabled persons.

This research was performed on the basis of one-group pretest-posttest quasi-experimental design. The research population consisted of 14.167 adolescents at the age of 15-18 who were enrolled as students in the 2016-2017 academic year at twenty eight secondary schools situated in the provincial center of Çorum, Turkey. As a means of selecting the research sample from the population, stratified random sampling method was applied. In this method, sample was selected in view of the proportion of each stratum in the overall population. The research sample consisted of 3.863 adolescents selected through simple random sampling from twenty eight secondary schools.

Socio-demographic Survey Form and Attitudes toward Disabled Persons (ATDP) Scale were used for collecting research data.

Training Course on the Promotion of Awareness about Disabled Persons; the content of awareness promotion course which was in an interactive format enriched with visual presentation and question and answer sections was developed on the basis of the review of literature and expert opinions. In the training course, key points to be taken into account in the communication with disabled persons and steps to be taken so as to eliminate the challenges faced by the disabled persons were emphasized, and questions raised by the adolescents over the issue were also addressed. Each training course was finalized upon the receipt of approving feedback from the adolescents.

The mean ATDP Scale scores of the adolescents was 66.69 ± 21.98 before the training course whereas it reached 75.96 ± 14.95 after the training course, and a high level of statistical significance was detected ($p < .001$). There was a highly statistically significant difference between the means of ATDP Scale scores before and after the training course on the basis of the level of acquaintance of the participants with disabled persons ($p < .001$).

In this research carried out to explore the attitudes of the adolescents toward disabled persons and the effect of education on their attitudes toward disabled individuals, the mean of the overall scores

obtained by all participants from the ATDP Scale was 66.69 ± 21.98 . This mean of overall scores indicated that the adolescents had positive attitudes toward disabled individuals. However, the above results also suggested that the favorable attitude to the disabled persons should be further developed. Providing education on disability issue was an effective factor in changing the attitudes. The informative teaching approach had an effect on the attitudes toward disabled individuals and the improvement of the way they were perceived. That being the case, the negative attitudes stemmed from the lack of information on disabilities and disabled individuals. Discerning in their search that there was an increase in the mean of ATDP Scale scores after the training course on the promotion of awareness about disabled persons vis-à-vis the mean of ATDP Scale scores prior to the training course (successively 66.69 ± 21.98 , 75.96 ± 14.95) and there was a highly statistically significant difference in the means of overall scores ($p < .001$).

It was observed that lecturing the research participants in order to promote their awareness about disabled persons led to positive changes in their attitudes toward disabled individuals. For further development of the positive thinking and practices toward disabled individuals, it was deduced that lecturing and developing curriculum on the disability issue and the way to approach disabled individuals, organizing training courses not only through specific projects but also in a systematic manner, and moreover, providing the children in the early years of schooling with this type of training courses which would be adjusted considering the development stages of the children were likely to facilitate the successful integration of disabled individuals into the society.

Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi Öğretiminin Ortaokul Öğrencilerinin Üstbilişsel Yazma Farkındalıklarına Etkisi

Tuncay TÜRK BEN¹

Öz

Günümüz bilgi çağında, yaşam boyu öğrenme kavramının ön plana çıkmasıyla birlikte bireyler okul içinde ve dışında kendi öğrenmelerini sağlama ve düzenleme gerekliliğini hissetmektedirler. Bireylerin kendi öğrenmelerini sağlama ve düzenleme gereksinimi ise öz düzenlemeye dayalı öğrenme kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, ortaokul 6.sınıf öğrencilerinin yazma becerilerinin geliştirilmesinde Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi Modeli'ne dayalı eğitimin etkisini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. ÖDSG öğretimi altı basamaktan oluşur ve yazma stratejilerinin öğretiminde etkin bir şekilde kullanılabilir. Ön bilgileri harekete geçirme, stratejiyi tartışma, model olma, stratejiyi ezberleme, stratejiyi destekleme ve bağımsız yazma basamaklarının takip edilmesiyle yapılan çalışma, öğrencilerin bağımsız bir şekilde strateji kullanabilmelerini sağlar. Bu araştırmada öntest-sontest, kontrol gruplu yarı deneysel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, iki devlet ortaokulunda öğrenim görmekte olan 60 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların yer aldığı 2 şubenin deney ve kontrol grubu olarak belirlenmesi seçkisiz bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında ve değerlendirilmesinde Üstbilişsel Yazma Stratejileri Farkındalık Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 24 paket programından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, öz düzenlemeye dayalı yazma eğitiminin öğrencilerin üstbilişsel yazma farkındalık düzeylerini olumlu etkilediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Eğitimi, Yazma Eğitimi, ÖDSG Modeli, Öz Düzenleme, Üstbilişsel Farkındalık

The Effect of Self-Regulation Strategy Development Instruction on Secondary School Students' Awareness of Metacognitive Writing

Abstract

In today's information age, with the concept of lifelong learning coming to the fore, individuals feel the need to provide and organize their learning in and out of school. The individuals' necessity to provide and regulate their learning has revealed the concept of self-regulated learning. We carried out this study to investigate the effect of education based on the Self-Regulation Strategy Development Model on the writing skills' development of 6th-grade secondary school students. Teaching SRSD consists of six steps used effectively in teaching writing strategies. Following the steps of activating prior knowledge, discussing, modeling, memorizing the strategy, and writing independently enable students to use the strategy independently. During the study, we used a pretest-posttest, quasi-experimental method. The researchers' group consists of 60 students studying at two public secondary schools. The determination of the two branches' participants took place as the experimental and control groups were carried out randomly. We used Metacognitive Writing Strategies Awareness Scale to collect and of research data evaluation. SPSS's twenty-four package program was used in the analysis of the data. In conclusion, self-regulated writing education affects students' metacognitive writing awareness levels positively.

Key Words: Turkish Education, Writing Training, SRSD Model, Self-regulation, Metacognitive Awareness

Atıf İçin / Please Cite As:

Türkben, T. (2022). Öz düzenleme stratejisi gelişimi öğretiminin ortaokul öğrencilerinin üstbilişsel yazma farkındalıklarına etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 555-571.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 20.11.2021

¹ Doç. Dr. - Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi, tuncayturkben57@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-0167-4173

Giriş

İnsanlar bilgi, duygu, düşünce, hayal, istek ve tasarımlarını ifade etmek için farklı yollara başvururlar. Bu bağlamda yazma, işlevsel ve esnek kullanımı ile hem birey hem de toplum açısından vazgeçilmez anlatım olanakları sunar (Temizkan, 2014). Yazma, değişen ve gelişen dünyada bireyin çağın şartlarına uyum sağlayabilmesi için de gerekli olan temel bir dil becerisidir. Bu beceri, çok yönlü ve iç içe geçmiş alt becerileri gerektiren karmaşık bir yapıya sahiptir. Yazma, “zihinde yapılandırılmış duygu, düşünce ve bilgilerin düzenlenerek anlamlı bir yapı oluşturan birtakım sembollerle kâğıda veya başka bir yüzeye dökülmesi işlemi” (Zorbaz, 2014, s. 109); “bir kişi, bir kurum veya grubun istek, dilek, duygu, bilgi veya mesajını başkalarıyla paylaşmak üzere daha önceden ortak olarak geliştirilmiş olan özel semboller, kodlar kullanarak metin haline getirip yaygınlaştırması” (Yalçın, 2018, s. 351) olarak tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlardan da görüldüğü gibi yazma birçok becerinin eş zamanlı uygulamasını gerektiren bir dil becerisidir. Yazma becerisinin diğer dil becerilerine göre geç ve güç gelişen karmaşık bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir (Demirel, 2003; Dilidüzgün, 2020; Güneylü, 2016; Harris, Graham, Mason ve Saddler, 2002; Türkben, 2021a).

Çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olan yazma becerisinin gelişmesi için bireyin bilişsel beceriler kadar duyuşsal becerilere de sahip olması gerekir. Bu nedenle, öğrenme ortamlarında öğrencilerin yazma becerilerinin geliştirilmesinde bilişsel ve duyuşsal becerilerin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacak strateji, yöntem ve tekniklerin seçilmesi önem taşımaktadır. Bayat’a (2019, s. 32) göre iyi bir yazma, öz düzenleme ve stratejik düşünmenin etkin rol oynadığı karmaşık bir süreçtir. Bireyin yazma başarısını elde etmesi, öz düzenleme becerisini kazanması ve bu beceriyi kullanmasına bağlıdır.

Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi Öğretimi

Günümüz bilgi çağında, yaşam boyu öğrenme kavramının ön plana çıkmasıyla birlikte bireyler okul içinde ve dışında kendi öğrenmelerini sağlama ve düzenleme gerekliliğini hissetmektedirler. Bireylerin kendi öğrenmelerini sağlama ve düzenleme gereksinimi ise öz düzenlemeye dayalı öğrenme kavramını ortaya çıkarmıştır (Altun, 2005). Eğitimin genel bir işlevi de öz düzenleme becerilerinin geliştirilmesidir. Öz düzenleyici öğrenme, öğrencilerin öğrenmelerini başarılı bir şekilde düzenlemelerine; düşüncelerini, davranışlarını ve duygularını yönetmelerine yardımcı olan bir süreçtir. Pintrich (2000) öz düzenlemeyi, öğrencilerin öğrenme sürecinde kendi hedeflerini belirleyerek bu hedefler doğrultusunda davranışlarını, güdülerini, bilişlerini düzenledikleri ve gözlemedikleri etkin ve yapıcı bir süreç olarak tanımlar. Öz düzenleme becerilerinin öğretimindeki amaç da öğrencilere hedef belirleme, hedefe ulaşmak için en etkili stratejiyi seçme, performans sergileme, gelişim süreçlerini izleme, hedefleri yeniden yapılandırabilme, zamanı etkili kullanma, kendini ve ulaştığı sonuçları değerlendirme, mevcut durumu gelecek durumlara uyarlayabilme becerilerini kazandırmaktır (Zimmerman, 2002). Günümüz öğretim programlarında da kendi öğrenme sorumluluğunu üstlenen, öğrenme süreçlerini etkin bir şekilde kontrol eden ve yürüten bireylerin yetiştirilmesi gerektiği belirtilmektedir (MEB, 2019). Dolayısıyla öğrencilerin akademik başarılarının yükseltilmesi ve öğrenme sürecinin iyileştirilmesi için öz düzenlemeye dayalı öğrenme becerilerinin okul ortamında öğrencilere kazandırılması gerekmektedir. Winne ve Perry’ye (2000) göre öz düzenlemeye dayalı öğrenme süreci, hedeflerin belirlenmesi, hedefe yönelik plan yapılması, planın uygulanması, üstbilişsel kontrol ve düzenleme aşamalarından oluşmaktadır.

Yazma alanında yeterlik sahibi olmanın, yüksek düzeyde öz düzenleme becerilerine sahip olmayı gerektirdiği belirtilmektedir (Zimmerman ve Riesemberg, 1997). Yazma becerilerinin geliştirilmesi için araştırmacılar öz-düzenlemeyi temel alan farklı modeller ortaya koymuşlardır. Yazma sürecinde kullanılan modellerden biri de “Öz-Düzenleme Stratejisi Gelişimi (ÖDSG)” modelidir. Harris’e (2005) göre, Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi (ÖDSG), “metin oluşturmayı içeren üst düzey bilişsel sürece hâkim olmayı, yazma stratejilerini etkin olarak özerk, yansıtıcı ve öz düzenlemeli kullanmayı, iyi yazmanın özelliklerini bilmeyi, yazar olarak kendi yetenekleri hakkında ve yazma hakkında olumlu tutum sahibi olmayı amaçlamaktadır” (Harris, 2005 Akt: Çağlayan Dilber, 2014, s. 70). Bu model, öz düzenleme ve yazma stratejilerinin süreç içerisinde birlikte öğretilmesi gerektiğini belirtmektedir. ÖDSG öğretim modeli, strateji kullanma sorumluluğunu kademeli olarak öğretmenden öğrenciye verecek şekilde tasarlanmıştır. Schunk ve Zimmerman (2007) da kademeli beceri ediniminin yazma becerilerinin kazandırılmasında ve öğrencilerin öz düzenleme süreçlerinin geliştirilmesinde en etkili yollardan biri olduğunu belirtmektedirler. ÖDSG öğretim modeli, strateji öğretiminin etkili, sistematik ve adım adım nasıl yürütüleceğini sunar ve bu sayede strateji öğretimi sürecindeki kritik basamaklar atlanmamış olur. ÖDSG, öğrenenlerde yazmaya yönelik olumlu tutum geliştirme, yeterli detaylara yer verme ve etkili bir şekilde gözlem yapmalarını sağlayarak

öğrencilerin yazılarını daha nitelikli hale getirir, yazarken üst düzey bilişsel süreçler ile ilgili deneyim edinmelerine katkıda bulunur (Uygun, 2012, s. 54-55).

ÖDSG öğretimi altı basamaktan oluşur ve yazma stratejilerinin öğretiminde etkin bir şekilde kullanılabilir. Ön bilgileri harekete geçirme, stratejiyi tartışma, model olma, stratejiyi ezberleme, stratejiyi destekleme ve bağımsız yazma basamaklarının takip edilmesiyle yapılan çalışma, öğrencilerin bağımsız bir şekilde strateji kullanabilmelerini sağlar (Harris ve Graham, 1999; Harris ve Pressley, 1991; Harris, Graham, Mason ve Friedlander, 2008; Gracia ve Hidalgo, 2006; Lienemann ve Reid, 2006; Milford ve Harrison, 2010). Bu aşamalar öğretim için bir çerçeve niteliğinde tasarlanmıştır. Ön bilgilerin harekete geçirilmesi aşamasında, öğrencilerin stratejiyi başarılı bir şekilde anlayabilmeleri ve kullanabilmeleri için gerekli olan yazı türüne özgü ön koşul bilgilerin ve becerilerin geliştirilmesi gerçekleşir. Bu aşamada hedef belirleme dâhil öz düzenleme stratejileri öğrencilere tanıtılır (Graham ve Harris, 2005). Öğrenciler, yazma sürecinde bu stratejilerin nasıl kullanılacağını öğrenirler (Zumbrunn, 2010). Tartışma aşamasında, öğrenciler yazma performanslarını göz önünde bulundurarak stratejinin amaç ve faydalarını tartışırlar. Stratejilerin ne zaman ve nasıl kullanılacağı, grafik düzenleyici ve anımsatıcı üzerinde durulur (Harris vd., 2002, s. 112). Model alma aşamasında öğretmen sesli düşünme, kendi kendine konuşma, bilişsel modelleme gibi terimlerle anılan tekniklerden yararlanarak öğrencilere model olur. Stratejiyi ezberleme aşamasında, öğrencilerin stratejideki adımlarını ve yazma sürecinde kullanabilecekleri öz düzenleme stratejilerine yönelik belirledikleri yönergeleri otomatik olarak hatırlamaları için stratejilerin kodu kavratılır (Santangelo vd., 2008, s. 82-84). Stratejiyi destekleme aşamasında öğrenciler küçük veya büyük gruplar halinde çalışırlar. Gerektiği durumlarda, stratejilerin uygulanışı ile ilgili öğretmenin desteğine başvururlar. Öğretmen de süreci izler ve geri bildirimlerde bulunarak yazma becerisinin gelişimine destek olur (De La Paz, 2001, s. 239). Bağımsız yazma aşamasında ise öğrenciler çok az bir destekle veya destek olmadan bağımsız bir şekilde grafik düzenleyiciler olmadan yazma performansı sergilerler. Bu aşamalar, öğrencilerin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenebilir, birleştirilebilir veya tekrarlanabilir (De La Paz, 2001, s. 235). ÖDSG öğretimi ile amaçlanan; öğrencilerin planlama, yazma, gözden geçirme ve düzenleme gibi üstbilişsel becerilerde uzmanlaşmalarını sağlamak, kendi kendilerine yazma ve yazdıklarını izleme becerilerini geliştirmek, yazdıkları ve kendileri hakkında olumlu tutum geliştirmelerine yardım etmektir (Graham ve Harris, 2005, s. 11).

Yazma, öz düzenleme ve stratejik düşünmenin etkin rol oynadığı karmaşık bir süreci içermektedir. Yazma becerileri ile öz düzenleme stratejileri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, üstbilişsel becerilerin yazma becerileri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Takashi, 2013). Yazma sürecinde öz düzenleme becerisine sahip bir yazar, birtakım stratejileri kullanarak yazma görevini uygularken bir taraftan da kendi performansını izlemekte ve kendisini kontrol etmektedir (Pritchard ve Honeycutt, 2007). Yazma sürecinde kullanılan düşünme yöntemi yazmanın bilişsel boyutunu, yazma sürecinde yazarın kendini izlemesi ve kontrol etmesi ise üstbilişsel boyutunu oluşturmaktadır. Öğrencinin yazma sürecini planlaması, bu süreçte kendini ve süreci izlemesi ve değerlendirmesi, öğrencinin yazma sürecinde üstbilişsel becerilerini kullandığının göstergesidir (Kaya, 2016). Yazmanın bilişsel ve üstbilişsel süreçleri içerdiğini farklı araştırmacılar da belirtmektedirler (Flower ve Hayes, 1984; Graham ve Perin, 2007; Jones ve Pellegrini, 1996). Öz düzenlemeye dayalı öğrenme de biliş, üstbiliş ve motivasyon bileşenlerinden oluşmaktadır. Biliş, bilgiyi kodlamak, ezberlemek ve geri çağırma için gerekli becerileri içerir. Üstbiliş, öğrencilerin kendi bilişsel süreçlerini anlamaları ve izlemelerini sağlayan becerileri içerir. Motivasyon ise bilişsel ve üstbilişsel becerilerin kullanımını ve gelişimini etkileyen inanç ve tutumları içerir (Schraw, Crippen ve Hartley, 2006). Bu bilgiler ışığında, öz düzenlemeli öğrenmenin, bilişsel strateji kullanımı, üstbilişsel kontrol ve motivasyonel inançların bir kombinasyonunu içerdiği söylenebilir. Mevcut araştırmada, öz düzenleme becerisini geliştirmeye yönelik hazırlanan etkinliklerin üstbiliş becerilerinin gelişimini olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, son zamanlarda ulusal ve uluslararası düzeyde öz düzenlemeye dayalı öğrenme becerilerini içeren araştırma çalışmalarının sayısında artış gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmalara bakıldığında, öz düzenlemeye dayalı öğrenme doğrultusunda yazma becerisi (Almazloum, 2018; Berry ve Mason, 2012; Can, 2016; Chalk, Hagan-Burke ve Burke, 2005; De La Paz ve Graham, 1997; De La Paz, 1999; De La Paz ve Graham, 2002; Eissa, 2009; Fischer, 2002; Glaser ve Brunstein, 2007; Graham ve MacArthur, 1988; Graham, Harris ve Mason, 2005; Mason, Snyder, Sukram ve Kedem, 2006; Mason ve Shriner, 2008; Müldür, 2017; Müldür ve Yalçın, 2019; Saddler, Moran, Graham ve Harris, 2004; Saddler, 2006; Saddler ve Asaro, 2007; Sexton, Harris ve Graham, 1998; Sperger, 2010; Tolaman, 2017; Tracy, Reid ve Graham, 2009; Türkben, 2021b; Uygun, 2012; Welch, 1992; Zumbrunn, 2010; Zumbrunn ve Bruning,

2013), okuma becerisi (Kayıran, 2014; Mason, 2002; Souvignier ve Mokhlesgerami, 2006; Turkbem, 2019; Uyar, 2015), dinleme becerisi (Mareschal, 2007; Zeng ve Goh, 2018) ve konuşma becerisi (Aregu, 2013; El-Sakka, 2016; Mahjoob, 2015) ile ilgili araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Alanyazında yapılmış araştırmalar, öz düzenlemeye dayalı strateji öğretiminin temel dil becerilerinin geliştirilmesinde etkili olduğunu göstermektedir.

Ayrıca öz-düzenlemeli öğrenme ile ilişkili değişkenleri (motivasyon, güdülenme, üstbiliş, tutum ve akademik başarı) incelemeye yönelik nicel (ilişkisel, betimsel ve tarama türünde) araştırmalar (Adıgüzel ve Orhan, 2017; Aktan, 2012; Altun, 2005; Cabı ve Yalın, 2011; Cera, Mancini ve Antonietti, 2013; Dent ve Koenko, 2016; Dursun Sürmeli ve Ünver, 2017; Gouin, 2012; Hashempour ve Ghonsooly, 2015; Kaya, 2019; Özbay, 2008; Pintrich ve De Groot, 1990; Sieben, 2013; Soureshjani, 2011; Tilfarlıoğlu ve Delbesoğlugil, 2014; Turan ve Demirel, 2010; Üredi ve Üredi, 2005; Üredi ve Erden, 2009; Yalçın ve Karadeniz, 2016; Yüksel, 2013), farklı öğrenme yöntem ve tekniklerin öz düzenlemeye etkisini ölçen (Arsal, 2010; Arslan, 2008; Güvenç, 2010; Hatami, 2015; Karaoğlan Yılmaz, Olpak ve Yılmaz, 2017; Koç ve Gömleksiz, 2009; Platt, 2016; Salvador de Arana, 2018; Sever, 2019; Talan ve Gülseçen, 2018), öz düzenlemeye dayalı eğitimin akademik başarı üzerindeki etkisini inceleyen (Arslantaş ve Kurnaz, 2017; Doostian, Fattahi, Goudini, A'zami, Massah ve Daneshmand, 2014; Kuyumcu Vardar ve Arsal, 2014; Schraw, Crippen ve Hartley, 2006; Yıldızlı ve Saban, 2016), öz düzenlemeye dayalı ölçek geliştirme veya uyarlamaya yönelik (Aydın, Keskin ve Yel, 2014; Çelikkaleli ve Yıldırım, 2015; Kocdar, Karadeniz, Bozkurt ve Buyuk, 2018) araştırmalar da alanyazında yer almaktadır. Görüldüğü üzere öz düzenlemeye yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde pek çok çalışmanın yapıldığı görülmektedir.

Öz düzenlemeli öğrenme ve yazma becerisine yönelik yapılmış çalışmalar, ÖDSG öğretiminin güçlü bir öğretim modeli olduğunu ortaya koymaktadır. ÖDSG öğretim modeli, çeşitli yazma stratejileri önermektedir. Bu stratejiler yazma sürecini düzenlemeyi, metni planlamayı ve düzeltmeyi içeren stratejilerdir. Konu ile ilgili yurt dışında birçok çalışma bulunmasına rağmen ülkemizde sınırlı sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde, stratejilerin hem öğrenme güçlüğü çeken hem de öğrenme güçlüğü çekmeyen öğrencilerin yazma becerilerinin gelişiminde etkili olduğu görülmektedir. Farklı metin türlerinin yazımı ile ilgili bilimsel olarak sınanmış birçok strateji bulunmaktadır (Graham ve Harris, 2005; Jacobson ve Reid, 2007). Mevcut çalışmada ikinci kademe 6.sınıf düzeyinde, öğrencilerin hikâye yazma becerilerinin gelişiminde KAOST (SPACE) ve K6N (W- W- W, What=2, How=2); bilgilendirici metin yazma becerilerinin gelişiminde ise SLD YES (PLEASE) ve POY DD (POWER) stratejileri test edilecektir. Öz düzenlemeye dayalı strateji eğitiminin öğrencilerin üstbilişsel yazma becerilerinin gelişiminde oldukça etkili olacağı düşünülmektedir. Öz düzenlemeye dayalı yazma eğitiminin üstbilişsel yazma farkındalığı konusunda yapılmış çalışmaların yetersiz olduğu, bu nedenle mevcut çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi öğretimi (ÖDSG) ile Türkçe Dersi Öğretimi Programı'na dayalı yazma eğitiminin verildiği 6.sınıf öğrencilerinin üstbilişsel yazma farkındalık düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu temel amaç doğrultusunda “Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi öğretimi ile Türkçe Dersi Öğretim Programı doğrultusunda geleneksel yöntemle yazma çalışmaları yapılan öğrencilerin yazma stratejileri üstbilişsel farkındalıklarına ilişkin erişim puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark var mıdır?” sorusuna yanıt aranmıştır.

Alt Problemler

1. Deney ve kontrol grubunun öntest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Deney ve kontrol grubunun sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Kontrol grubunun öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Deney grubunun öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi (ÖDSG) öğretiminin ortaokul öğrencilerinin üstbilişsel yazma farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada öntest-sontest, eşleştirilmiş

kontrol gruplu yarı deneysel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın yapılacağı ortamdaki kaynaklanan problemlerden dolayı, birbirine benzer ya da eş değer grupları oluşturmak oldukça güçtür. Bu desende, araştırmacı, belli değişkenler üzerinden yansız atama ile bir grubu deney, diğer grubu ise kontrol grubu olarak atamak zorunda kalır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karademiz ve Demirel, 2015, s. 208). Her iki grupta da öntest aynı anda yapılır. Sonra deney grubunda denel işlem kullanılır; kontrol grubunda kullanılmaz (Sönmez ve Alacapınar, 2013, s. 60). Modelde öntestlerin bulunması, grupların deney öncesi benzerliklerinin bilinmesine ve sontest sonuçlarının buna göre yorumlanmasına yardımcı olur (Karasar, 2017, s. 132).

Araştırma, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı iki resmi ortaokulda gerçekleştirilmiştir. Araştırma, devlet okullarında gerçekleştirildiği ve bu okullarda yapay sınıflar gerçekleştirilmediği için deney ve kontrol gruplarına yansız öğrenci ataması gerçekleştirilmemiştir. Yapılan öntest uygulaması sonucunda her iki okulda öğrenim gören öğrenciler arasında da anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (bkz. Tablo 5). Böylece, yansız atama yoluyla gruplardan biri deney diğerisi ise kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Araştırmada kullanılan yarı deneysel çalışmanın simgesel görünümü Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öntest-Sontest Kontrol Gruplu Yarı Deneysel Araştırma Deseni

<i>Grup</i>	<i>Öntest</i>	<i>Deneysel İşlem</i>	<i>Sontest</i>
Kontrol	ÜYSFÖ	Türkçe Dersi Öğretim Programı’na göre yazma çalışmaları	ÜYSFÖ
Deney	ÜYSFÖ	Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi Öğretimi	ÜYSFÖ

ÜYSFÖ=Üstbilişsel Yazma Stratejileri Farkındalık Ölçeği

Çalışma Grubu

Araştırma, 2019-2020 eğitim öğretim yılı güz döneminde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulama boyutu, haftada 2 ders saati olmak üzere 12 haftada gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı iki resmi ortaokulda öğrenim görmekte olan toplam 60 öğrenci oluşturmaktadır. Okullarda çalışma yapılabilmesi için İl Millî Eğitim Müdürlüğünden ve etik kuruldan gerekli izinler alınmıştır. Etik Kurul Onay Belgesi, Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu’ndan alınmıştır. “Etik Kurul Onay Belgesi”ne ilişkin (kurum adı, tarih, sayı, karar no) bilgiler sırasıyla şu şekildedir: Aksaray Üniversitesi, 22.06.2020, 06, 2020/01-91. Ayrıca aydınlatılmış onam formu ile öğrenci ve velilerin onayı alınmıştır.

Belirlenen okulların sosyoekonomik açıdan orta düzeyde olmasına dikkat edilmiştir. Her iki okulda da ikişer şube bulunmaktadır. şubelerin sınıf mevcutları, cinsiyet dağılımı ve dönem sonu Türkçe dersinden aldıkları akademik başarı puanları göz önünde bulundurularak her iki okuldan birer şube seçilmiştir. Yansız atama ile bu gruplardan biri deney grubu, diğerisi ise kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Yapılan öntest uygulamasında da her iki grubun başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Deney grubunda Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi öğretimi, kontrol grubunda ise Türkçe Dersi Öğretim Programı doğrultusunda yazma çalışmaları uygulanmıştır. Çalışma grubundaki öğrencilerin cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımları

<i>Cinsiyet</i>	<i>Deney Grubu</i>		<i>Kontrol Grubu</i>	
	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Kız	16	53,3	15	50
Erkek	14	46,6	15	50
Toplam	30	100	30	100

Veri Toplama Aracı

Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi öğretiminin ortaokul öğrencilerinin üstbilişsel yazma stratejilerine yönelik farkındalıklarını ölçmek amacıyla da Aydın, İnnalı ve Uyumaz (2017) tarafından geliştirilen Üstbilişsel Yazma Stratejileri Farkındalık Ölçeği (ÜYSFÖ) kullanılmıştır. Geliştirilen ölçek, tek boyutlu ve 40 maddeden oluşan Likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin derecelendirmeleri “Tamamen Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Orta Derecede Katılıyorum”, “Katılmıyorum” ve “Hiç Katılmıyorum” şeklinedir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla öncelikle bir gruptan elde edilen veriler ile Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA), ardından farklı bir gruptan elde edilen verilerle Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Ölçeğin iki farklı grupta uygulanmasından elde edilen puanların güvenilirliği Cronbach alfa iç

tutarlılık katsayıları hesaplanarak belirlenmiştir. Ölçeğin faktör desenini ortaya koymak amacıyla yapılan açımlayıcı faktör analizinde, tek faktörlü yapıya ilişkin faktör yük değerleri 0.435-0.712 arasında değişmektedir. Uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonucu da ölçeğin tek boyutlu yapısını doğrulamaktadır ($\chi^2/sd=(1490.23/740)$ 2.01, RMSEA= 0.048, SRMR=0.045, CFI=0.98). Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi için veri toplanan gruplardan elde edilen puanların güvenilirliğini belirlemek için hesaplanan Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları incelendiğinde, güvenilirlik derecelerinin yüksek olduğu görülmektedir (Grup 1 (AFA)=0.952, Grup 2 (DFA)=0.944). Mevcut araştırmada da kontrol ve deney gruplarından elde edilen veriler üzerinden Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Güvenirlik analizleri sonucunda Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0.884 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen veriler ışığında, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ifade edilebilir.

Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 24 paket programından yararlanılmıştır. Araştırmanın problemine göre veriler analiz edilmeden önce verilerin analize uygunluğu incelenmiştir. Bunun için ilk varsayımlardan biri olan verilerin normallik sayıltısı incelenmiştir. Bunun için Shapiro-Wilk normallik testi yapılmıştır. Daha sonra ikinci aşamada araştırmanın yarı deneysel tasarımında belirtilen kontrol ve deney gruplarının öntest sonuçlarına göre grupların başlangıç koşullarının denkliği incelenmiştir. Üçüncü aşamada ise araştırmanın yarı deneysel tasarımına göre değişimleme (manipülasyon) yapılmayan kontrol gruplarının sontest puanları arasında da bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Ayrıca araştırmanın problem durumuna göre deney grubunun öntest ve sontest puanları arasındaki farklar incelenmiştir. Bu inceleme için bağımlı ve bağımsız gruplar için ortalamalar arası farklar testi gerçekleştirilmiştir. Buna göre kontrol ve deney grupları arasında gerçekleştirilen deneysel değişimleme sonucunda bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Bu bölümün devamında ölçekten elde edilen sonuçlara göre kullanılan ölçeğin güvenilirlik katsayısı yeniden hesaplanmıştır.

Deneysel Uygulama Süreci

Bu çalışmada, Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi öğretiminin öğrencilerin üstbilişsel yazma farkındalık düzeylerine etkisi araştırılmıştır. Uygulama araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Uygulama öncesi, öğrencilere, öğretmenlere ve velilere gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Kurum yetkilileri ile gerekli görüşmeler yapılarak uygulamanın yapılabileceği uygun sınıflar belirlenmiş ve gereken düzenlemeler önceden uygulamacı tarafından yapılmıştır. Uygulama haftada 2 ders saati olmak üzere 12 haftada gerçekleştirilmiştir. Çalışma öncesinde hem deney grubu hem de kontrol grubu öğrencilerine üstbilişsel farkındalık yazma ölçeği uygulanmıştır. Daha sonra 6 hafta hikâye edici metinler üzerinde öz düzenleme doğrultusunda yazma stratejileri uygulanmış, daha sonra ise öz düzenlemeye dayalı öğrenme doğrultusunda bilgilendirici metin yazma stratejileri öğretimi gerçekleştirilmiştir. Öntest olarak uygulanan üstbilişsel farkındalık yazma ölçeği son test olarak tekrar uygulanmıştır. Stratejilerin öğretiminde kademeli sorumluluk aktarım modeli doğrultusunda hareket edilmiştir. Araştırmacı rol model olarak stratejileri uygulayarak göstermekte öğrenci bu stratejilerin uygulanışını izlemektedir. İkinci aşamada öğrenci stratejileri kullanarak metin yazmakta araştırmacı izlemekte ve gerekli müdahalelerde bulunmaktadır. Bir sonraki aşamada ise öğrenci bağımsız olarak metin yazmaktadır. Araştırmacı sadece, öğrenciyi izlemekte, yardım istendiğinde müdahalede bulunmaktadır. Bu aşamada öğrenci öğrenme sorumluluğunu tamamen kendisi üstlenmiştir.

Araştırma kapsamında, 12 haftalık uygulama sürecinde hangi stratejilerin öğretileceği ve hangi etkinliklerin yapılacağı aşama aşama planlanmıştır. Ders planlarının akışı, Öz Düzenlemeli Strateji Gelişimi öğretim modelinin basamakları (ön bilgileri harekete geçirme, stratejiyi tartışma, model olma, destekleme, bağımsız performans) doğrultusunda yapılandırılmıştır. Öncelikle hazırlanan öğretim programı taslağının sınıf düzeyine ve test edilecek ÖDSG öğretim modeline uygunluğunu ve uygulanabilirliğini değerlendirmeleri için alan uzmanı üç öğretim üyesinin görüşüne başvurulmuştur. Gelen dönütler doğrultusunda ders planları ve kullanılacak etkinliklerin içeriğinde düzenlemeler yapılmıştır. Daha sonra il merkezinde bulunan başka bir okulda pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama sonucunda ders planları tekrar gözden geçirilmiş, eksiklikler tamamlanmıştır. Karşılaşılabilecek olumsuzluklara karşı gerekli önlemler alınmıştır.

Uygulama sürecinin başında süreç temelli yazmanın aşamaları hakkında öğrencilere bilgi verilmiştir. Hazırlık, yazma taslağı oluşturma, yazma taslağını gözden geçirme/ düzenleme- geliştirme, yazıyı düzeltme, yazıyı ortaya koyma-yayınlama aşamalarının her biri üzerinde durulmuş, temel yazma süreçlerinde yapılması gerekenler öğrencilere açıklanmıştır.

Uygulama sürecinin ilk 6 haftasında hikâye türünde strateji öğretimi gerçekleştirilmiştir. Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi öğretim basamakları doğrultusunda hikâye edici metin yazma becerilerinin geliştirilmesinde KAOST (*SPACE*) (Kurgu (*Setting Elements*), Amaç (*Purpose*), Olaylar (*Actions*) Sonuç (*Consequences*), Duygusal Tepkiler (*Emotions*)) ve K 6N (W-W-W, What=2, How=2) (Ana karakter ve diğer karakterler kim? (Who is the main character? Who else is in the story?), Hikâye ne zaman gerçekleşiyor? (When does the story take place?), Hikâye nerde geçiyor? (Where does the story take place?), Ana karakter neler yapıyor? (What does the main character do?), Hangi olaylar gerçekleşiyor? (What happens when they try to do it?), Hikâye nasıl sonuçlanıyor? (How does the story end?) stratejileri kullanılmıştır. Her stratejinin öğretimi 3 haftada gerçekleştirilmiştir. İlk hafta hikâyenin beş önemli ögesini hatırlatmada yardımcı olacak KAOST (*SPACE*) stratejisi üzerinde durulmuş, stratejinin basamakları açıklanmıştır. Daha sonra örnek bir hikâye okunmuş ve öğrencilerden bu hikâyenin öğelerini bulmaları istenmiştir. Belirlenen öğeler hazırlanan bilgi kartlarına yazılmıştır. Bu şekilde öğrenciler iyi bir hikâye yazmak için uygulanacak aşamaları öğrenmişlerdir. Sonraki iki hafta ise öğrenilen strateji doğrultusunda birer etkinlik gerçekleştirilmiştir. Üç haftanın sonunda K 6N (W-W-W) stratejisine geçilmiştir. Benzer şekilde ilk hafta süresince bu stratejinin uygulama aşamaları üzerinde durulmuş ve örnek bir metin bu strateji doğrultusunda incelenmiştir. İki haftalık süreçte de öğretim modelinin basamakları doğrultusunda bu stratejinin öğretimine yönelik iki etkinlik gerçekleştirilmiştir.

Uygulama sürecinin ikinci yarısında ise ÖDSG öğretim modeli doğrultusunda bilgilendirici metin yazma stratejilerinin öğretimi gerçekleştirilmiştir. Bilgilendirici metin yazma becerilerinin geliştirilmesinde ise POY DG (*POWER*) (Plan yap (*Plan*), Organize Et (*Organize*), Yaz (*Write*), Düzelt (*Edit*), Gözden Geçirme (*Revise*)) ve SLDYES (*PLEASE*) (Seç (*Pick*), Listele (*List*), Değerlendir (*Evaluate*), Yaz (*Activate*), Elde Et (*Supply*), Sonlandır ve Değerlendir (*End, Evaluate*)) yazma stratejileri kullanılmıştır. Bilgilendirici metin yazma stratejilerinin öğretimi de 6 hafta sürmüştür. İlk üç hafta POY DG (*POWER*) stratejisi üzerinde durulmuştur. İlk hafta bilgilendirici metinlerin şematik yapıları üzerinde durulmuştur. Sınıf ortamına getirilen örnek metinler incelenmiştir. Öğrenciler bu inceleme sırasında kendilerine verilen bilgi kartlarını kullanmışlardır. Daha sonraki iki haftada ise bu strateji doğrultusunda iki etkinlik gerçekleştirilmiştir. Üç haftanın sonunda SLDYES (*PLEASE*) stratejisine geçilmiştir. İlk haftasında strateji tanıtılmış, strateji basamakları gösterilerek her bir basamağın neyi ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Örnek metinlerden hareketle bilgilendirici metinde olması gereken özellikler tartışılmıştır. Sonraki iki haftada ise iki etkinlik üzerinde uygulama yapılmıştır.

Stratejilerin öğretimi, ÖDSG öğretim modelinin basamakları temel alınarak kademeli beceri edinim modeli doğrultusunda yapılmıştır. Çalışmada kullanılan stratejiler için strateji adımlarını içeren anımsatıcı grafik düzenleyiciler oluşturulmuştur. Araştırmacının model olması ile başlayan eğitim süreci, kademeli olarak öğrenciye devredilerek öğrencinin kendi yazma sürecini yöneten bağımsız bir yazar olması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu modelin seçilmesinin nedeni uygulama adımlarının ÖDSG öğretim modeline uygunluğu sebebiyledir.

Öğrencilerin yazma becerilerinin gelişim ve yeterlik durumları ürün ve süreç değerlendirme anlayışıyla planlı ve sistemli bir şekilde takip edilmiştir. Öğrenciler yazma sürecinde yazdıklarını sürekli değerlendirmektedirler. Yazıyı gözden geçirme, düzeltme ve geliştirme çalışmalarında yazılan yazılar biçimsel, içeriksel, düşünsel düzen, anlatsal, noktalama işaretleri ve yazım kuralları yönünden değerlendirilmiştir. Yazma çalışmaları son halini aldıktan sonra da akran ve grup değerlendirilmesi yapılmıştır.

Kontrol grubunda ise 'Türkçe Dersi Öğretimi Programı'na göre hazırlanan ders planındaki yönerge ve açıklamalar doğrultusunda ders kitabındaki yazma etkinlikleri uygulanmıştır. Öğretim programının yazma öğrenme alanının altında "Bilgilendirici metin yazar." (Öğrencilerin konu ve ana fikri belirlemeleri, buna göre giriş, gelişme, sonuç bölümlerinde yazacaklarının taslağını oluşturmaları ve ilk paragrafta amaçlarını ifade etmeleri sağlanır. Öğrenciler yazılarında günlük hayattan örnekler vermeleri için teşvik edilir.), "Hikâye edici metin yazar." (Öğrencilerin zaman, mekân, şahıs ve olay unsurlarını belirlemeleri, hikâyenin serim, düğüm ve çözüm bölümlerinde anlatacaklarının taslağını oluşturmaları sağlanır. Öğrenciler yazım kılavuzundan yararlanmaları ve yeni öğrendiği kelimeleri kullanmaları için teşvik edilir.), "Yazma stratejilerini uygular.", "Yazdıklarını desteklemek için gerektiğinde grafik ve tablo kullanır.", "Bir işi işlem basamaklarına göre yazar.", "Yazılarını zenginleştirmek için atasözleri, deyimler ve özdeyişler kullanır.", "Yazdıklarının içeriğine uygun başlık belirler.", "Yazılarında uygun geçiş ve bağlantı ifadelerini kullanır.", "Yazdıklarını düzenler.", "Yazdıklarını paylaşır.", "Yazdıklarında yabancı dillerden alınmış, dilimize henüz yerleşmemiş kelimelerin Türkçelerini kullanır.",

“Formları yönergelerine uygun doldurur.” ve “Kısa metinler yazar.” kazanımları yer almaktadır. Kontrol grubunda bu kazanımlara göre hazırlanmış ders kitabındaki etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Kontrol grubunda 12 hafta boyunca gerçekleştirilen yazma uygulamaları, araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir. Araştırmacı, yazma sürecine dâhil olmadan gözlem yapmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öncelikli olarak verilerin analizi için varsayımlar test edilmiştir. Daha sonra araştırma problemlerine yanıt verilmiştir.

Varsayımların Test Edilmesi

İstatistiksel analiz olarak parametrik testlerin kullanılması için gerekli koşullardan bir tanesi verilerin normal dağılımasıdır. Bu amaçla hem kontrol grubu hem de deney grubu için kullanılan ölçekten alınan puanların normallik durumları test edilmiştir. Shapiro-Wilk Normallik analizi sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Tüm Gruplar İçin ÜYSFÖ Shapiro Wilk Normallik Testi Sonuçları

Gruplar	Testler	Ölçekler	Değer	Serbestlik derecesi (df)	Anlamlılık
Kontrol	Öntest	ÜYSFÖ	0.979	30	0.800
	Sontest	ÜYSFÖ	0.908		0.013*
Deney	Öntest	ÜYSFÖ	0.956	30	0.244
	Sontest	ÜYSFÖ	0.916		0.021*

*0.05 düzeyinde anlamlılık **0.01 düzeyinde anlamlılık

Tablo 3 incelendiğinde kontrol grubu sontest puanları ÜYSFÖ (S-W=0.908; $p<0.05$), deney grubu sontest puanları ÜYSFÖ (S-W=0.916; $p<0.05$) analiz sonuçları anlamlı çıkmıştır. Geriye kalan tüm gruplarda ise puanlar anlamlı değildir. Anlamlı sonuçlar vermeyen gruplar için ölçek puanlarının dağılımı normaldir. Shapiro-Wilk ve Kolmogorov-Smirnov normallik testleri çok katı/tutucu testlerdir. Küçük örneklemelerde, dağılımı normal olmayan dağılım olarak gösterebilmektedir. Bu nedenle ikinci bir dağılım kontrol ölçüsü kullanılması fayda görülmektedir. Bunun için dağılımın çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 arasında olması bu dağılımlarının normal olduğunun kanıtı sayılmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Buna göre tüm gruplar için ölçek puanlarının çarpıklık ve basıklık katsayıları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Tüm Gruplar İçin ÜYSFÖ Ölçek Puanlarının Çarpıklık ve Basıklık Katsayıları

Gruplar	Testler	Ölçekler	Ortalama	Mod	Medyan	Çarpıklık	Basıklık
Kontrol	Öntest	ÜYSFÖ	145.83	144	144.50	0.307	-0.070
	Sontest	ÜYSFÖ	135.23	131	136.50	-0.255	0.734
Deney	Öntest	ÜYSFÖ	143.47	144	144	0.668	0.704
	Sontest	ÜYSFÖ	167.43	154	174	-0.901	0.422

Tablo 4 incelendiğinde tüm gruplar için ölçek puanlarına ait çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1 ile +1 değerleri arasında olduğu görülmektedir. Aynı zamanda ortalama, mod ve medyan değerlerinin birbirine yakın değerler olduğu da belirlenmiştir. Buna göre tüm gruplar için ölçek puanlarının normal dağıldığı söylenebilmektedir. Buna göre yapılan tüm istatistiksel analizler parametriklerdir.

1. Araştırmanın birinci ve ikinci alt problemi doğrultusunda, ÜYSFÖ ölçeği için kontrol ve deney gruplarının öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Bununla ilgili sonuçlar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Kontrol ve Deney Gruplarının ÜYSFÖ Öntest ve Sontest Puanlarına İlişkin T-Testi Sonuçları

Ölçek	Grup	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Üstbilişsel Yazma Stratejileri Farkındalık Öntest	Kontrol	30	145.83	15.67	58	15.674	0.555
	Deney	30	143.47	15.20			
Üstbilişsel Yazma Stratejileri Farkındalık Sontest	Kontrol	30	135.23	15.48	58	-7.495	0.000**
	Deney	30	167.43	17.71			

*0.05 düzeyinde anlamlılık **0.01 düzeyinde anlamlılık

Tablo 5 incelendiğinde, kontrol ve deney gruplarının öntest puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ($t=15.674$; $p>0.05$), deney ve kontrol gruplarının sontest puanları arasında ise anlamlı bir fark olduğu ($t=-$

7.495; $p < 0.01$) görülmektedir Buna göre araştırma deseni için kontrol ve deney gruplarının başlangıç koşullarının denk olduğu söylenebilmektedir. Bununla birlikte ÖDSG öğretim modeline dayalı yazma eğitiminin Türkçe Öğretim Programı'na kıyasla öğrencilerin üstbilişsel yazma farkındalığı üzerinde daha etkili olduğu söylenebilir.

2. Araştırmanın üçüncü ve dördüncü alt problemi doğrultusunda, her bir ölçek için deneysel değişimlemenin yapılmadığı kontrol grubunun öntest ve sontest puanları arasında farklılık olup olmadığı ve de araştırma problemine göre deney gruplarının öntest ve sontest puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Üstbilişsel yazma stratejileri farkındalık ölçeğine göre Türkçe Dersi Öğretim Programı doğrultusunda geleneksel yöntemle yazma çalışmaları yapılan kontrol grubu ile Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi öğretimi yapılan deney grubunun öntest ve sontest puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Araştırmanın Üçüncü ve Dördüncü Alt Problemine İlişkin Sonuçlar

Ölçek	Grup	Test	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Üstbilişsel Yazma Stratejileri Farkındalığı	Kontrol	Öntest	30	145.83	15.67	58	2.635	0.061
		Sontest		135.23	15.48			
	Deney	Öntest		143.47	15.20		-5.623	0.000**
		Sontest		167.43	17.71			

*0.05 düzeyinde anlamlılık **0.01 düzeyinde anlamlılık

Tablo 6 incelendiğinde, üstbilişsel yazma stratejileri farkındalık ölçeğinin kontrol grubunun öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($t=2.635$; $p>0.05$). Ancak deney grubunun öntest ve sontest puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t=-5.623$; $p<0.01$).

Ayrıca deneysel çalışmanın etkililiğini belirlemek amacıyla kontrol ve deney gruplarının öntest ve sontest puan farkları alınmış ve bu puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı tespit edilmiştir. Bu analize ilişkin sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Kontrol ve Deney Gruplarının Öntest ve Sontest Puan Farkları Arasında Yapılan T-Testi Sonuçları

Ölçek	Grup	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Üstbilişsel Yazma Stratejileri Farkındalığı	KÖS-DÖS Fark	60	14.47	13.40	58	-2.469	0.017
			23.97	16.27			

Tablo 7 incelendiğinde kontrol ve deney gruplarının öntest ve sontest puan farkları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t=-2.469$; $p<0.05$).

Buna göre öz düzenlemeye dayalı yazma çalışmalarının yapılması deney grubunda üstbilişsel yazma stratejileri farkındalık puanlarının anlamlı bir artışına neden olmuştur. Bu verilerden hareketle, üstbilişsel öğretim stratejilerini de içeren ÖDSG öğretim modelinin öğrencilerin planlama, yazma, gözden geçirme ve düzenleme gibi üstbilişsel becerilerde uzmanlaşmalarını sağladığı şeklinde yorumlanabilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi öğretimi yapılan öğrencilerle, mevcut Türkçe Dersi Öğretim Programı'na göre eğitim alan öğrencilerin yazma becerileri üstbilişsel farkındalıklarında farklılaşma olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi öğretiminin yapıldığı deney grubunda, bilgilendirici metinlerin yazımında kullanılan SLD YES (PLEASE) ve POY DG (POWER); hikâye edici metinlerin yazımında kullanılan KAOST (SPACE) ve K6N (W-W-W, What=2, How=2) stratejilerinin öğrencilerin üstbilişsel yazma farkındalık düzeylerini olumlu etkilediği görülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde öz düzenlemeye dayalı öğrenme etkinliklerinin hikâye yazma becerilerini (Can, 2016; Glaser ve Brunstein, 2007; Harris, Graham ve Mason, 2006; Saddler, Moran, Graham ve Harris, 2004; Saddler, 2006; Saddler ve Asaro, 2007; Tracy, Reid ve Graham, 2009; Türkben, 2021b;

Uygun, 2012; Zumbunn, 2010; Zumbunn ve Bruning, 2013) ve bilgilendirici, ikna edici ve tartışmacı metin yazma becerilerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Berry ve Mason, 2012; Çağlayan Dilber, 2014; De La Paz ve Graham, 1997; De La Paz, 1999; De La Paz ve Graham, 2002; Eissa, 2009; Graham, Harris ve Mason, 2005; Harris, Graham ve Mason, 2006; Mason, Snyder, Sukram ve Kedem, 2006; Mason ve Shriner, 2008; Müldür, 2017; Müldür ve Yalçın, 2019; Sexton, Harris ve Graham, 1998; Sperger, 2010; Türkben, 2021b; Uygun, 2012; Welch, 1992). ÖDSG temelinde şekillendirilen stratejilerin farklı yöntemler kullanılarak, farklı çalışma gruplarıyla ve farklı amaçlarla kullanıldığı görülmektedir.

ÖDSG modeli temel alınarak yapılan yazma çalışmalarının yazma becerilerinin geliştirilmesinde etkili olduğu görülmektedir. Festas ve diğerlerinin (2015) ortaokul 8.sınıf düzeyinde altı ortaokulda yapmış olduğu çalışmaya 380 öğrenci katılmıştır. Uygulama öncesi deney grubu öğretmenleri öz düzenleme stratejisi doğrultusunda eğitime tabi tutulmuştur. Deney okullarında üç aylık bir süre boyunca 45 dakikalık oturumlarda kompozisyon yazma için öz düzenleme stratejileri doğrultusunda eğitim verilmiştir. Kontrol gruplarında ise mevcut öğretim programına göre yazma çalışmaları yürütülmüştür. Uygulama sonrası yapılan ölçme ve değerlendirme işlemlerine göre deney grubu öğrencilerinin daha fazla kazanımlar elde ettikleri görülmüştür. Can'ın (2016) ilkökul 4.sınıf düzeyinde yapmış olduğu araştırmada, öz düzenleme stratejilerine dayalı eğitimin öğrencilerin hikâye unsurlarına yer verme durum ve düzeylerine, yazma tutum ve yazma özyeterliklerine olumlu yönde katkılar sağladığı sonuçlarına ulaşmıştır. Çağlayan Dilber (2014) ortaokul 6.sınıf düzeyinde tartışmacı metin türü stratejisi olan ESOP ve GERB yazma stratejilerinin ortaokul öğrencilerinin tartışmacı türde ürettikleri metinlerinde metin elementleri kullanımı, uzunluk, bağdaşıklık ve tutarlılık açılarından gelişim sağlamayı amaçladığı çalışmasında, uygulanan stratejilerin öğrencilerin tartışmacı metin elementlerini oluşturma düzeylerinde etkili olduğunu göstermektedir. Müldür ve Yalçın (2019) tarafından yapılan araştırmada da, öz düzenlemeye dayalı yazma eğitiminin bilgilendirici metin yazma becerisini geliştirmede geniş düzeyde etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

ÖDSG'nin yazma eğitiminde güçlü bir öğretim modeli olduğunu ortaya koyan meta- analiz çalışmaları da mevcuttur (Graham, 2006; Graham ve Harris, 2003; Graham, McKeown, Kiuahara ve Harris, 2012; Rogers ve Graham, 2008; Yalçın ve Karadeniz, 2016). Yapılan çalışmalarda öğrencilerin öz düzenleme becerileri ile yazma başarıları arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. ÖDSG öğretim modelinin yazma eğitiminde etkili olmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bu model, yazma sürecinde takip edilmesi gereken aşamaları (planlama, taslak hazırlama, düzeltme ve değerlendirme), öz düzenleme stratejilerini (hedef belirleme, öz gözlem, öz öğretim ve öz pekiştirme) ve yazma stratejilerini birleştirmektedir (Festas vd., 2015). Harris, Graham, Mason ve Saddler'e (2002) göre ÖDSG'nin amaçlarından biri stratejilerin kullanımını otomatik, rutin ve esnek hale getirerek yazma becerilerinin gelişiminde etkili olmaktır. Bu model doğrultusunda yazma sürecinde uygulanan adımlar öğrencinin ihtiyaçlarına göre birleştirilebilir, değiştirilebilir, yeniden düzenlenebilir veya tekrarlanabilir. ÖDSG öğretim basamakları ile (ön bilgileri harekete geçirme, stratejiyi tartışma, model olma, stratejiyi ezberleme, stratejiyi destekleme, bağımsız performans) öğrenciler yazma çalışmalarını düzenleme, yazma sürecini daha iyi anlama ve öğretilen stratejiyi kullanabilme için gerekli olan planlama ve öz düzenleme becerilerini öğrenmektedirler (Graham, Harris ve Mason, 2005).

Deney ve kontrol grubu sınıfta puanları karşılaştırıldığında deney grubunun sınıfta puanlarının anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun medeni yazmada öz düzenleme, hem bilişsel hem de üstbilişsel süreçleri içermektedir. Yazıda üstbiliş, yazarın yazma sırasında bilişsel süreçlerini kullanmak için kullandığı hem bilgi hem de stratejilere atıfta bulunan genel bir kavram olarak tanımlanabilir (Escorcio, Passerault, Ros, ve Pylouster, 2017; Negretti ve McGrath, 2018). Üstbilişsel stratejiler, yeni bilgileri eskilere bağlama, bilinçli düşünme süreçleri seçme, planlama, izleme ve düşünme süreçlerini değerlendirmeyi içermektedir (Dirkes, 1985). Öz düzenlemeli öğrenmede, üstbilişsel stratejiler, öğrencilerin bilişsel stratejileri kontrol etmek ve düzenlemek için kullandıkları stratejilerdir (Glogger, Schwonke, Holzäpfel, Nückles ve Renkl, 2012). Öz düzenlemeli öğrenme, bilgi işleme sırasında bilişsel, üstbilişsel ve motivasyonel süreçlerin etkileşimiyle gerçekleşmektedir (Dignath, Buettner ve Langfeldt, 2008). ÖDSG öğretim modelinin yapısına bakıldığı zaman da benzer süreçlerin yaşandığı görülmektedir. Öz düzenlemeli öğrenmenin her aşaması farklı üstbilişsel etkinlik türlerine dayanmaktadır (Platt, 2016). Winne (1996), öz düzenlemeyi üstbiliş, iç motivasyon ve stratejilerden oluşan bir eğitim türü olarak tanımlar. Schunk ve Ertmer (2000), Pintrich (2000) ve Winne'ye (1995) göre öz düzenleme, öğrenme davranışlarını veya stratejilerini motivasyon ve üstbiliş ile bütünleştirir. Bandura'ya (2000, akt. Cera, Mancini ve Antonietti, 2013) göre öz düzenlemeli öğrenme, öğrencilerin yüksek düzeyde motivasyona ulaşmaları, bilişsel ve üstbilişsel becerilerini geliştirmeleri halinde kazanabilecekleri bir beceridir. Cera, Mancini ve Antonietti

(2013) yapmış oldukları araştırmada öz düzenlemeye dayalı öğrenmenin planlama, izleme, değerlendirme ve konsantrasyon gibi üstbilişsel becerilerle bağlantılı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bazı araştırmalarda öz düzenleme, üstbilişin bir parçası görülürken bazı araştırmalarda ise üstbiliş öz düzenlemenin bir parçası olarak görülmektedir. Sonuç olarak, öz düzenlemeli öğrenmenin, bilişsel strateji kullanımı, üstbilişsel kontrol ve motivasyonel inançların bir kombinasyonunu içerdiği söylenebilir.

Öz düzenlemeli öğrenme, 21. yüzyıl becerileri arasında yer almaktadır. Öz düzenlemeli öğrenmenin geliştirilmesi gerektiği yaşanan bu salgın döneminde kendisini daha da çok hissettirmektedir. Dünyada yaşamın tüm boyutlarını olumsuz etkilemeye devam eden Covid 19 salgını dolayısıyla eğitimde ilk kez bu kadar büyük bir küresel ölçekte etkilenim söz konusu oldu. Okul öncesinden yükseköğretime kadar tüm kademelerde eğitim kurumları hızla bu durumdan olumsuz olarak etkilenmeye başladı. Eğitim kurumlarının kapatılması ve karantina günleri nedeniyle evde dijital platformlardan eğitim sürdürülmeye ve desteklenmeye başlandı. Çocukların eğitime erişimlerinde birçok sıkıntı yaşanmıştır. Bu durum, anne babaları ve öğrencileri kaygıya sevk etmektedir. Yaşanılan bu süreç öz düzenleme becerisinin kazanılmasının önemini ortaya koymaktadır. Çünkü öz-düzenlemeye sahip bireyler, sorumluluğunun bilincinde olan kendi hayatını düzenleyebilen ya da kontrol edebilen başarılı insanlardır (Aydın, Keskin ve Yel, 2014). Öz düzenlemeli öğrenciler, kendi öğrenme süreçlerini yönetir, öğrenme sürecine yardımcı olabilecek kaynakları etkili olarak kullanırlar. Öz düzenlemeli öğrenciler, kendi kendine öğrenebilen, belirledikleri çalışma prensipleri doğrultusunda kendilerini bilişsel olarak motive edebilen, hayat boyu öğrenme becerisine sahip olan bireylerdir.

Hayat boyu öğrenen bireylerin yetişmesi eğitimin temel hedeflerinden biridir. Öz düzenleme becerisi bu noktada kritik bir öneme sahiptir. Öz düzenlemeli öğrenciler, hem okulda hem de daha sonraki yaşamda etkili bir şekilde öğrenme becerilerini kullanırlar. Okullarda bu becerilerin kazandırılması için öncelikle öğrencilerin öz düzenleme beceri düzeyleri tespit edilmeli, öz düzenlemeli öğrenme ortamları oluşturulmalıdır. Yapılan çalışmalar, öz düzenlemeye dayalı etkinliklerin her kademedeki yazma becerilerini olumlu etkilediğini göstermektedir. Bundan dolayı öğretim programları öz düzenleme doğrultusunda yapılandırılmalı, okul ortamlarında öz düzenlemeli öğrenme teşvik edilmelidir. Öğrencilerin üstbilişsel muhakemeye erişimi büyük ölçüde öğretmenin öğrenme etkinliklerini tasarlama şekline bağlıdır. Bu nedenle eğitim fakültelerinde öğretmen adaylarının üst bilişsel öz düzenlemenin öğrenimine yönelik bilgileri geliştirilmelidir.

Bu araştırmada, ÖDSG yaklaşımı doğrultusunda, hikâye edici metin yazma becerilerinin geliştirilmesinde K 6N (W-W-W, What=2, How=2) ve KAOST (Space) stratejileri; bilgilendirici metin yazma becerilerinin geliştirilmesinde de SLD YES (Please) ve POY DG (Power) stratejileri test edilmiştir. ÖDSG modeli kullanılarak farklı metin türleri üzerine farklı yazma stratejileri kullanılarak modelin öğrencilerin yazma becerilerine etkisi incelenebilir. Bu çalışma 6.sınıf düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan öğretim programı farklı sınıf düzeylerinde de gerçekleştirilebilir. Öz düzenlemeye dayalı yazma eğitiminin öz düzenleme etkinliğini açıklayan biliş (hedef belirleme, bilişsel stratejileri gözlemek ve harekete geçirmek vb.), motivasyon (öz yeterlik inançları, görev değeri vb.), davranış (yardım isteme, zaman kullanımı, çabayı gözleme vb.), durum (değerlendirme, görev değişikliklerini gözleme) üzerindeki etkileri deneysel çalışmalarla incelenebilir. Öz düzenlemeye dayalı öğrenme ile yazma alt işlemleri olan planlama yapma, taslak oluşturma ve düzeltme stratejilerinin öğretime yönelik eylemsel çalışmalar gerçekleştirilebilir. Öz düzenlemeye dayalı yazma öğretimi ile öğrencilerin yazma gelişim süreci izlenebilir. Sınıf içinde başarılı ve başarısız öğrencilerin yazma sürecinde kullandıkları planlama stratejileri, taslak oluşturma stratejileri ve düzeltme stratejileri öz düzenlemeli öğrenme açısından incelenebilir. Nicel yaklaşımlardan deneysel desen kullanılarak gerçekleştirilen araştırma, nitel yaklaşımlardan olan eylem ya da durum çalışması kullanılarak yinelenir.

Etik Beyan

“Öz Düzenleme Stratejisi Gelişimi Öğretiminin Ortaokul Öğrencilerinin Üstbilişsel Yazma Farkındalıklarına Etkisi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'nun 22.06.2020 tarihli toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. ve Orhan, A. (2017). The relation between English learning students' levels of self-regulation and metacognitive skills and their english academic achievements. *Journal of Education and Practice*, 8(9), 115-125.
- Aktan, S. (2012). *The relationship between elementary school students' academic achievements and their self-regulated learning skills, motivations and teachers' instructional styles* (Unpublished Doctoral Thesis). Balıkesir University, Institute of Social Sciences, Balıkesir.
- Almazloum, M. (2018). *A mixed methods study: The impact of self-regulated learning on L2 writing and strategy use*. Electronic Thesis and Dissertation Repository. 5355. <https://ir.lib.uwo.ca/etd/5355>
- Altun, S. (2005). *The ability of students' self-regulation-based learning strategies and perceptions of self-efficacy to predict mathematical success according to learning styles and gender* (Doctoral Thesis). Yıldız Technical University Institute of Social Sciences, İstanbul.
- Aregu, B. (2013). Enhancing self-regulated learning in teaching spoken communication: does it affect speaking efficacy and performance? *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 10(1), 96-109.
- Arsal, Z. (2010). The effects of diaries on self-regulation strategies of preservice science teachers. *International Journal of Environmental & Science Education*, 5(1), 85-103.
- Arslan, A. (2008). *İşbirliğine dayalı öğrenmenin erişkiye, kalıcılığa, öz yeterlik inancına ve öz düzenleme becerisine etkisi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslantas, S. ve Kurnaz, A. (2017). The effect of using self-monitoring strategies in social studies course on self-monitoring, self-regulation and academic achievement. *International Journal of Research in Education and Science (IJRES)*, 3(2), 452-463. DOI: 10.21890/ijres.327905
- Aydın, S., Keskin, M. Ö. ve Yel, M. (2014). Turkish adaptation of the self-regulation questionnaire: A study on validity and reliability. *TURJE Turkish Journal of Education*, 3(1), 24-33.
- Aydın, İ. S., İnnalı, H. Ö. ve Uyumaz, G. (2017). Developing metacognitive writing strategies awareness scale and determining psychometric characteristics. *Turkish Studies*, 12(25), 169-192.
- Aydın, S. ve Atalay, T. D. (2015). *Öz- düzenlemeli öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bandura, A. (2000). *I processi di mediazione tra l'autoefficacia e i suoi effetti*. Trento: Erickson.
- Bayat, N. (2019). Yazma modelleri. N. Bayat (Ed.), *Yazma ve eğitimi içinde* (ss. 9-46). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Berry, A. B. ve Mason, L. H. (2012). The effects of self-regulated strategy development on the writing of expository essays for adults with written expression difficulties preparing for the GED. *Remedial and Special Education*, 33(2), 124-136.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cabi, E. ve Yalın, H.İ. (2011). The effect of blended learning based on self-regulated on students' motivation. *Journal of Educational Technology Theory and Practice (ETTP)*, 1(1), 125-141.
- Can, B. (2016). *Öz düzenlemeli strateji geliştirmeye dayalı öğretim modelinin hikâye yazma becerilerini geliştirmeye etkisi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cera, R., Mancini, M. ve Antonietti, A. (2013). Relationships between metacognition, self-efficacy and self-regulation in learning. *Journal of Educational Cultural and Psychological Studies (ECPS Journal)*, 7, 115-141.
- Chalk, J. C., Hagan-Burke, S. ve Burke, M. D. (2005). The effects of self-regulated strategy development on the writing process for high school student with learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 28, 75-87.
- Çağlayan Dilber, N. (2014). *Öz düzenlemeli strateji gelişimi öğretim modelinin ortaokul öğrencilerinin ürettikleri tartışmacı metinlere etkisi* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelikkaleli, O. ve Yildirim, K. (2015). Adaptation of perceived self-regulatory efficacy scale for writing into Turkish language. *International Online Journal of Educational Sciences*, 7(4), 223-236.
- De La Paz, S. ve Graham, S. (1997). Strategy instruction in planning: Effects on the writing performance and behavior of students with learning difficulties. *Exceptional Children*, 63(2), 167-181.
- De La Paz, S. (1999). Self-regulated strategy instruction in regular education settings: Improving outcomes for students with and without learning disabilities. *Learning Disabilities Research and Practice*, 14, 92-106.
- De La Paz, S. (2001). Stop and dare: A persuasive writing strategy. *Intervention in School and Clinic*, 36(4), 234-243.
- De La Paz, S. ve Graham, S. (2002). Explicitly teaching strategies, skills, and knowledge: Writing instruction in middle school classrooms. *Journal of Educational Psychology*, 94(4), 687-698.
- Demirel, Ö. (2003). *Türkçe öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dent, A. L. ve Koenka, A. C. (2016). The relation between self-regulated learning and academic achievement across childhood and adolescence: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 28(3), 425-474.
- Dignath, C., Buettner, G. ve Langfeldt, H. (2008). How can primary school students learn self-regulated learning strategies most effectively? A meta-analysis on self-regulation training programmes. *Educational Research Review*, 3, 101-129.
- Dilidüzgün, Ş. (2020). *Süreç ve tür odaklı okuma ve yazma eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dirkes, M. Ann. (1985). Metacognition: students in charge of their thinking. *Roeper Review*, 8, 96-100.
- Doostian, Y., Fattahi, S., Goudini, A.A., A'zami, Y., Massah, O. ve Daneshmand, R. (2014). The effectiveness of self-regulation in students' academic achievement motivation. *Research Papers*, 4(2), 237-246.

- Dursun-Sürmeli, Z. ve Ünver, G. (2017). The relationship between mathematics achievement, self-regulated learning strategies, epistemological beliefs and academic self-concept. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 8(1), 83-102.
- Eissa, M. A. (2009). The effectiveness of a program based on self-regulated strategy development on the writing skills of writing-disabled secondary school students. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 17(1), 2-24.
- El-Sakka, S. M. F. (2016). Self-regulated strategy instruction for developing speaking proficiency and reducing speaking anxiety of Egyptian university students. *English Language Teaching*, 9(12), 22-33.
- Escorcía, D., Passerault, J. M., Ros, C. ve Pylouster, J. (2017). Profiling writers: Analysis of writing dynamics among college students. *Metacognition and Learning*, 12(2), 233-273.
- Festas, I., Oliveira, A. L., Rebelo, J. A., Damião, M. H., Harris, K. ve Graham, S. (2015). Professional development in self-regulated strategy development: Effects on the writing performance of eighth grade Portuguese students. *Contemporary Educational Psychology*, 40, 17-27.
- Fischer, K. L. (2002). *Learning to write in elementary school: development of self-regulated writing in six young writers* (Doctoral Thesis). University of Maryland College Park.
- Flower, L. ve Hayes, J. R. (1984). Images, plans, and prose: The representation of meaning in writing. *Written Communication*, 1, 120-160
- Glaser, C. ve Brunstein, J. C. (2007). Improving fourth-grade students' composition skills: Effects of strategy instruction and self-regulation procedures. *Journal of Educational Psychology*, 99(2), 297-310.
- Glogger, I., Schwonke, R., Holzäpfel, L., Nückles, M. ve Renkl, A. (2012). Learning strategies assessed by journal writing: Prediction of learning outcomes by quantity, quality, and combinations of learning strategies. *Journal of educational psychology*, 104(2), 452.
- Gouin, R. D. (2012). *The relationship between learning self-regulation skills and improved performance in reading and language arts for middle school students* (Doctoral Thesis). Walden University, United States.
- Graham, S. ve Harris, K. (2003). Students with learning disabilities and the process of writing: A meta-analysis of RSD studies. In L. Swanson, K. Harris, & S. Graham (Eds.), *Handbook of research on learning disabilities* (pp. 323-344). New York, NY: Guilford Press.
- Graham, S., Harris, K. R. ve Mason, L. (2005). Improving the writing performance, knowledge, and self-efficacy of struggling young writers: The effects of self-regulated strategy development. *Contemporary Educational Psychology*, 30(2), 207-241.
- Graham, S. ve MacArthur, C. (1988). Improving learning disabled students' skills at revising essays produced on a word processor: Self-instructional strategy training. *Journal of Special Education*, 22, 133-152.
- Graham, S. ve Harris, K. R. (2005). *Writing Better Effective Strategies for Teaching Students with Learning Difficulties*. London: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Graham, S., McKeown, D., Kihara, S. ve Harris, K. (2012). A meta-analysis of writing instruction for students in the elementary grades. *Journal of Educational Psychology*, 104, 879-896.
- Graham, S. ve Perin, D. (2007). A meta-analysis of writing instruction for adolescent students. *Journal of Educational Psychology*, 99, 445-476.
- Güneyli, A. (2016). Analyzing writing anxiety level of Turkish Cypriot students. *Education and Science*, 41(183), 163-180.
- Güvenç, H. (2010). Effects of cooperative learning and lesson diaries on preservice teachers' self-regulated learning. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 10(3), 1459-1487.
- Harris, K. R. ve Pressley, M. (1991). The nature of cognitive strategy instruction: interactive strategy construction. *Exceptional Children*, 57, 392-405.
- Harris, K. R. ve Graham, S. (1999). Programmatic intervention research: illustrations from the evolution of self regulated strategy development. *Learning Disabilities Quarterly*, 22, 251-262.
- Harris, K. R., Graham, S., Mason, L. H. ve Saddler, B. (2002). Developing self-regulated writers. *Theory into practice*, 41(2), 110-115.
- Harris, K. R., Graham, S., Mason, L. H. ve Friedlander, B. (2008). *Powerful writing strategies for all students*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- Harris, K. R., Graham, S. ve Mason, L. H. (2006). Improving the writing, knowledge, and motivation of struggling young writers: Effects of self-regulated strategy development with and without peer support. *American Educational Research Journal*, 43(2), 295-340.
- Hashempour, M. ve Ghonsooly, B. (2015). A Study of Translation Students' Self-Regulation and Metacognitive Awareness in Association with their Gender and Educational Level. *International Journal of Comparative Literature & Translation Studies*, 3(3), 60-69.
- Hatami, A. (2015). The effect of collaborative learning and selfassessment on self-regulation. *Educational Research and Reviews*, 10(15), 2164-2167.
- Jacobson, L. ve Reid R. (2007). Self Regulated Strategy Development for written expression: Is it effective for adolescents? *EBP Briefs*, 2(3), 1-13.
- Jones, I. ve Pellegrini, A. D. (1996). The effects of social relationships, writing media, and microgenetic development on first-graders' written narratives. *American Educational Research Journal*, 33(3), 691-718.

- Karaoğlan Yılmaz, F. G., Olpak, Y.S. ve Yılmaz, R. (2017). The effect of the metacognitive support via pedagogical agent on self-regulation skills. *Journal of Educational Computing Research*, 0(0), 1-22.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik.
- Kaya, B. (2016). *Üstbilişsel beceri odaklı yazma süreçlerinin dördüncü sınıf öğrencilerinin hikâye yazma becerisine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, D. (2019). Predicting seventh grade students' mathematics achievements: The role of metacognitive awareness, motivation and, self-regulated learning strategies. *OMU Journal of Education Faculty*, 38(1), 1-18.
- Kayıran, B.K. (2014). *Öz-düzenleyici öğrenmenin okuduğunu anlamaya yönelik akademik başarı, öz-düzenleme becerileri ve okuma stratejileri üzerindeki etkisi* (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kocdar, S., Karadeniz, A., Bozkurt, A. ve Büyük, K. (2018). Measuring self-regulation in self-paced open and distance learning environments. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 19(1), 25-43.
- Koç. A. ve Gömleksiz, M.N. (2009). Self-regulation strategies and moodle. III. International Symposium of Computer Education and Instructional Technologies. (November 7th-8th-9th) K.T.U. Proceedings Book, Trabzon, 195-197.
- Kuyumcu Vardar, A. ve Arsal Z. (2014). Öz-düzenleme stratejileri öğretiminin öğrencilerin İngilizce başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(3), 32-52.
- Lienemann, T. O. ve Reid, R. (2006). Self-regulated strategy development for students with learning disabilities. *Teacher Education and Special Education*, 29(1), 3-11.
- Mahjoob, E. (2015). Self-regulation and speaking proficiency in Iranian EFL learners. *Journal of Language, Linguistics and Literature*, 1(6), 182-188.
- Mareschal, C. (2007). *Student perceptions of a self-regulatory approach to second language listening comprehension development* (Doctoral Dissertation). University of Ottawa, Canada.
- Mason, L. H. (2002). *Self-regulated strategy instruction: Effects on expository reading comprehension among students who struggle with reading* (Doctoral Thesis). Maryland: University of Maryland.
- Mason, L. H., Snyder, H. K., Sukhram D. P. ve Kedem, Y. (2006). TWA+PLANS Strategies for expository reading and writing: Effects for nine fourth-grade students. *Exceptional Children*, 50, 69-89.
- Mason, L. H. ve Shriner, J. G. (2008). Self-regulated strategy development instruction for writing an opinion essay: Effects for six students with emotional/behavior disorders. *Reading and Writing*, 21(1-2), 71-93.
- MEB. (2019). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Milford, T. ve Harrison, G. L. (2010). Using the PLEASE strategy with a struggling middle school writer with a disability. *Intervention in School and Clinic*, 45(5), 326-332.
- Müldür, M. (2017). *Öz düzenlemeye dayalı yazma eğitiminin ortaokul öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma becerisine, yazmaya yönelik öz düzenleme becerisine ve yazma öz yeterlik algısına etkisi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Müldür, M. ve Yalçın, A. (2019). The effect of self-regulated writing instruction on middle schoolstudents' informative writing skills, self-regulated writing skills, and self-efficacy perception. *Elementary Education Online*, 18(4), 1779-1804.
- Negretti, R. ve McGrath, L. (2018). Scaffolding genre knowledge and metacognition: Insights from an L2 doctoral research writing course. *Journal of Second Language Writing*, 40, 12-31.
- Özbay, A. (2008). *Yabancı dilde bilgilendirici yazma alanında öz düzenleme becerilerinin kullanımı ve başarı arasındaki ilişki* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pintrich, P.R. ve De Groot, E. V. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*, 82(1), 33-40.
- Pintrich, P. R. (2000). The role of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of selfregulation* (pp. 452-502). New York: Academic Press.
- Platt, K. E.(2016). *Developing metacognitive and self-regulated learning skills through reflective writing prompts*. DMA (Doctor of Musical Arts Thesis). University of Iowa. <https://doi.org/10.17077/etd.9m0bstjb>
- Pritchard, R. J. ve Honeycutt, R. L. (2007). Best practices in implementing a process approach to teaching writing. In S. Graham, C. A. Macarthur ve J. Fitzgerald,(Ed.), *Best Practices in Writing Instruction* (pp. 28-49). New York, NY: The Guilford Press
- Rogers, L. A. ve Graham, S. (2008). A meta-analysis of single subject design writing intervention research. *Journal of Educational Psychology*, 100, 879-906.
- Saddler, B., Moran, S., Graham, S. ve Harris, K. R. (2004). Preventing writing difficulties: The effects of planning strategy instruction on the writing performance of struggling writers. *Exceptionality*, 12(1), 3-17.
- Saddler, B. (2006). Increasing story-writing ability through self-regulated strategy development: Effects on young writers with learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 29(4), 291-305.
- Saddler, B. ve Asaro, K. (2007). Increasing story quality through planning and revising effects on young writers with learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 30(4), 223-234.
- Santangelo, T., Harris, K., R. ve Graham, S. (2008). Using self-regulated strategy development to support students who have "trubol giting thangs into werds." *Remedial and Special Education*, 29(2), 78-89.
- Salvador de Arana, N. (2018). *Improving self-regulation for learning in EFL writing in secondary education in blended environments* (Unpublished Doctoral Thesis). Universitat de Barcelona, Barcelona.

- Schraw, G., Crippen, K.J. ve Hartley, K. (2006). Promoting self-regulation in science education: Metacognition as part of a broader perspective on learning. *Research in Science Education*, 36, 111-139.
- Schunk, D. H. ve Ertmer, P. A. (2000). Self-regulation and academic learning: Self-efficacy enhancing interventions. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 631-650). New York: Academic Press.
- Schunk, D. H. ve Zimmerman, B. J. (2007). Influencing children's self-efficacy and self-regulation of reading and writing through modeling. *Reading & Writing Quarterly*, 23(1), 7-25.
- Sexton, M., Harris, K. R. ve Graham, S. (1998). Self-Regulated strategy development and the writing process: effects on essay writing and attributions. *Exceptional Children*, 64(3), 295-311.
- Sever, E. (2019). *İş birliğine dayalı öğrenenin yazılı anlatıma, öz düzenleme becerisine ve yazma motivasyonuna etkisi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sieben, N. (2013). *Writing hope, self-regulation, & self-efficacy* (Doctoral Thesis). Hofstra University, New York.
- Soureshjani, K. (2011). Self-regulation and motivation reconsideration through Persian EFL Learners' writing achievement. *Journal of Research Humanities*, 11, 55-80.
- Souvignier, E. ve Mokslesgerami, J. (2006). Using self-regulation as a framework for implementing strategy instruction to foster reading comprehension. *Learning and Instruction*, 16, 57-71.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sperger, D. R. (2010). *An exploratory pretest and posttest investigation of the effects of the effects of the self-regulated strategy development approach to writing instruction on middle school boys' writing achievement* (Doctoral Thesis). University of Hartford, Hartford, CT.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th Edition). Boston: Allyn and Bacon.
- Takashi, N. (2013). Writing feedback and the development of self-efficacy; writing strategy and metacognition. *International Journal of Social and Cultural Studies*, 6, 35-55.
- Talan, T. ve Güleşen, S. (2018). Evaluation of the students' self-regulation skills and perceived selfEfficacy in flipped classroom and blended learning environments. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 9(3), 563-580.
- Temizkan, M. (2014). *Yaratıcı yazma süreci (hikâye yazma)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Tılfarlıoğlu, F. Y. ve Delbesoğluğil, A.B.Ö. (2014). Questioning academic success through selfregulation, self-esteem and attitude in foreign language learning (A Case Study), *Theory and Practice in Language Studies*, 4(11), 2223- 2230.
- Tolaman, T.D. (2017). *Self-regulated strategy development model for the development of writing skills: An action research* (Doctoral Thesis). Sakarya University, Sakarya.
- Tracy, B., Reid, R. ve Graham, S. (2009). Teaching young students strategies for planning and drafting stories: the impact of self-regulated strategy development. *The Journal of Educational Research*, 102(5), 323-331.
- Turan, S. ve Demirel, Ö. (2010). The relationship between self-regulated learning skills and achievement: A case from Hacettepe University Medical School. *Hacettepe University Faculty of Education Journal*, 38, 279-291.
- Turkben, T. (2019). The effect of self-regulation based strategic reading education on comprehension, motivation, and self-regulation skills. *International Journal of Progressive Education*, 15(4), 27-46.
- Türkben, T. (2021a). Examination of classroom writing practices in the context of process-based approach to teaching writing. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17(Special Issue 1), 619-644.
- Türkben, T. (2021b). The effect of self-regulated strategy education on the writing skills of middle school students. *International Journal of Education & Literacy Studies*, 9(2), 52-65.
- Uyar, Y. (2015). *Öz düzenlemeye dayalı okuma becerisinin geliştirilmesi ve anlamaya etkisi* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uygun, M. (2012). *Öz düzenleme stratejisi gelişimi öğretiminin yazılı anlatıma, yazmaya yönelik öz düzenleme becerisine, kalıcılığa ve tutuma etkisi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Üredi, I. ve Erden, M. (2009). Perceived parenting styles as predictor of students' self-regulated learning strategies and motivational beliefs. *The Journal of Turkish Educational Sciences (JTES)*, 7(4), 781-811.
- Üredi, I. ve Üredi L. (2005). To what extent elementary school 8th-grade students' self-regulation strategies and motivational beliefs predict their mathematical achievements. *Mersin University Faculty of Education Journal*, 1(2), 250-260.
- Welch, M. (1992). The PLEASE strategy: A metacognitive learning strategy for improving the paragraph writing of students with mild learning disabilities. *Learning Disability Quarterly*, 15, 119-127.
- Winne, P. H. (1995). Inherent details in self-regulated learning. *Educational Psychologist*, 309, 173-188.
- Winne, P. H. (1996). A metacognitive view of individual differences in self- regulated learning. *Learning and Individual Differences*, 5(4), 327-353.
- Winne, P.H. ve Perry, N.E. (2000). *Measuring self-regulated learning*. In P. Pintrich, M. Boekaerts & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 531-566). Orlando, FL: Academic Press.
- Yalçın, A. ve Karadeniz, A. (2016). Relationship between the writing quality and self-regulation skills of secondary education students. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology, Special Issue for INTE 2016*, 345-354.
- Yalçın, A. (2018). *Son bilimsel gelişmeler ışığında Türkçenin öğretimi yöntemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Yıldızlı, H. ve Saban, A. (2016). The effect of self-regulated learning on sixth-grade Turkish students' mathematics achievements and motivational beliefs. *Cogent Education*, 3(1), 1-17.
- Yüksel, İ. (2013). Öğretimsel stil tercihlerinin öz-düzenleme beceri düzeylerini yordama gücü. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 212-229.
- Zeng, Y. ve Goh, C.C. M. (2018). A self-regulated learning approach to extensive listening and its impact on listening achievement and metacognitive awareness. *SSLT*, 8(2), 193-218.
- Zimmerman, B. ve Rieseberg, R. (1997). Becoming a self-regulated writer: A social cognitive perspective. *Contemporary Educational Psychology*, 22, 73-101.
- Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64-70.
- Zorbaz, K. Z. (2014). Yazma eğitimi. M. Yılmaz (Ed.). *Yeni gelişmeler ışığında Türkçe öğretimi içinde* (ss.109-147) (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Zumbrunn, S. (2010). *Nurturing students' writing knowledge, self-regulation, attitudes, and self-efficacy: the effects of self-regulated strategy development*. Unpublished doctoral dissertation. University of Nebraska, Lincoln.
- Zumbrunn, S. ve Bruning, R. (2013). *Improving the writing and knowledge of emergent writers: The effects of self-regulated strategy development*. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 26(1), 91-110.

EXTENDED ABSTRACT

Writing has a complex structure that requires versatile and interlocking sub-skills. Everybody knows to have a complex structure that develops late and is difficult compared to other language skills (Demirel, 2003; Dilidüzgün, 2020; Güneyle, 2016; Harris, Graham, Mason, & Saddler, 2002). Writing skill depends on gaining self-regulation skills and using this skill. It is stated that having proficiency in the field of writing requires having a high level of self-regulation skills (Zimmerman & Rieseberg, 1997). The researchers have put forward different models based on self-regulation to improve writing skills. One of the models used in the writing process is the "Self-Regulatory Strategy Development (SRSD)" model. SRSD teaching consists of six steps and is used to teach all writing strategies. Following the steps of mobilizing prior knowledge like discussing, modeling, memorizing, supporting, and writing independently, the study enables students to use strategies independently (Harris & Graham, 1999; Harris & Pressley, 1991; Harris, Graham, Mason, and Friedlander, 2008; Gracia and Hidalgo, 2006; Lienemann and Reid, 2006; Milford and Harrison, 2010). These stages are designed as a framework of teaching. In the stage of activating the prior knowledge, the development of prerequisite knowledge and skills specific to the type of writing necessary for students to understand and use the strategy successfully takes place at this stage. The self-regulating strategies including goal setting, are introduced to students (Graham & Harris, 2005). Students learn how to use these strategies in the writing process (Zumbrunn, 2010). During the discussion phase, students discuss the aims and benefits of the strategies, taking into account their writing performance. When and how to use strategies, graphic organizers, and reminder are emphasized (Harris et al., 2002: 112). In the modeling phase, the teacher becomes a model for the students by using techniques referred to as thinking aloud, speaking to himself, and cognitive modeling. In the process of memorizing the strategy, the code of the strategies is grasped so that students automatically remember the steps in the strategy and the instructions they have determined for the self-regulation strategies they can use in the writing process (Santangelo et al., 2008: 82-84). Students work in small or large groups while supporting the strategy. When necessary, they turn to the support of the teacher regarding the implementation of the strategies. The teacher also monitors the process and supports the development of writing skills by providing feedback (De La Paz, 2001: 239). In the independent writing phase, students perform independently, with little or no support, without graphic organizers. These stages can be rearranged, combined, or repeated according to the needs of the students (De La Paz, 2001: 235). SRSD teaching aims to enable students to specialize in metacognitive skills as planning, writing, reviewing, and editing, to improve their self-writing and tracking skills, and to help them develop positive attitudes about themselves and their writing (Graham & Harris, 2005: 11).

In the present study, SPACE and W- W- W, What=2, How=2; PLEASE and POWER strategies will be tested in the development of informative text writing skills. It is thought that strategy training based on self-regulation will be quite effective in the development of students' metacognitive writing skills. Studies on metacognitive writing awareness of self-regulated writing education are very limited, so it is thought that the present study will contribute to the field.

This research was carried out to determine whether there is a significant difference between the metacognitive writing awareness levels of 6th-grade students who are given writing education based on Self-Regulation Strategy Development (SRSD) and the Turkish Language Teaching Program. In line with this main purpose, "Is there a significant difference in favor of the experimental group between the achievement scores of the writing strategies related to the metacognitive awareness of the students whose writing exercises are done with the traditional method in line with the Self-Regulation Strategy Development Teaching and the Turkish Course Curriculum?" The answer to the question was sought.

Pretest-posttest and quasi-experimental methods with paired control groups were used in this study which aims to determine the effect of self-regulation strategy development instruction on the metacognitive writing awareness levels of middle school students. The research was carried out in two public schools in Aksaray province. Since the

research was carried out in public schools and artificial classes were not held in these schools, unbiased student assignment was not made to the experimental and control groups. As a result of the pre-test application, no significant difference was found between the students studying at both schools. Thus, one of the groups was determined as the experimental group and the other as the control group through the unbiased assignment. Metacognitive Writing Strategies Awareness Scale, developed by Aydın, İnnalı, and Sleepaz (2017), was used to measure the awareness of middle school students in Self-Regulation Strategy Development instruction towards metacognitive writing strategies. SPSS 24 package program was used in the analysis of the research data.

When the research results were examined, there was no significant difference between the pre-test and post-test scores of the control group of the metacognitive writing strategies awareness scale ($t=2.635$; $p> 0.05$). However, there is a difference between the pre-test and post-test scores of the experimental group ($t=-5.623$; $p <0.01$). Accordingly, conducting writing studies based on self-regulation caused a significant increase in the awareness scores of metacognitive writing strategies in the experimental group. Based on these data, the SRSD teaching model, which includes metacognitive teaching strategies, can be interpreted as enabling students to specialize in metacognitive skills such as planning, writing, reviewing, and editing.

Mekânsal Panel Veri Analizleri Vasıtasıyla, Enerji Tüketiminde Yakınsamanın İl Düzeyinde Tespiti: Türkiye Örneği

Adem TÜRKMEN¹, İkrâm Yusuf YARBAŐI² ve Ömer Selçuk EMSEN³

Öz

Yakınsama hipotezinin gelir temelli bakış açısınan, kalkınmanın hem nedeni hem de sonucu olarak enerji kullanımından incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada; enerji tüketimi yaşam standardının bir göstergesi olarak, sanayi enerji tüketimi ise üretim güçlerinin dağılımı amacıyla kullanılmıştır. 2007-2017 arası dönem için yapılan analizlerde hem toplam tüketim hem de sanayi tüketim değerleri açısından gerek mutlak gerekse koşullu yakınsama mekanizmasının Türkiye’de iller bazında işlediği tespit edilmiştir. Mekânsal değişkenler vasıtası ile de illerden komşularına doğru iyileşmelerin yayılma etkisi ortaya çıkardığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yakınsama, Enerji Tüketimi, Mekânsal Panel Model

Determination of Convergence in Energy Consumption at the Provincial Level by Spatial Panel Data Analysis: The Case of Turkey

Abstract

In this study, which aims at researching the income-based perspective of convergence hypothesis in terms of energy use as both cause and result of development; energy consumption has been used as an indicator of living standards, while industrial energy consumption has been used for distribution of production forces. Analyses conducted for period between 2007-2017, it has been detected that both absolute and conditional convergence mechanisms in terms of both total consumption values and industrial consumption values operate on the basis of provinces in Turkey. It was found that the improvements from the provinces to their neighbours possess a spillover effect.

Key Words: Convergence, Energy Consumption, Spatial Panel Model

Atıf İçin / Please Cite As:

Türkmen, A., Yarbaşı, İ. Y. ve Emsen, Ö. S. (2022). Mekânsal panel veri analizleri vasıtasıyla, enerji tüketiminde yakınsamanın il düzeyinde tespiti: türkiye örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 572-587.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.10.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi.-Erzurum Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, adem.turkmen@erzurum.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-1534-2332

² Dr. Öğr. Üyesi.-Erzurum Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ikram.yarbasi@erzurum.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-4689-5121

³ Prof. Dr.-Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, osemesen@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-1809-0513

Giriş

İktisadi büyüme ve kalkınma literatürü neredeyse yüz yıldır uluslararası gelir eşitsizliği üzerine odaklanan yakınsama kavramıyla ilgilenmektedir. Kökeni Ramsey (1928), Solow (1956), Cass (1965) ve Koopmans (1965) gibi Neo Klasik iktisatçılara atfedilen bu kavram; kişi başına büyüme oranının, kişi başı çıktı veya gelirin başlangıç seviyesi ile ters orantılı olma eğiliminden yola çıkmaktadır. Bu düşünceyi test eden bazı iktisatçılar bunu destekler nitelikte sonuçlar bulurken, bazıları aksini ifade etmektedir. Bu konuda yapılan ilk çalışmalardan birinde; Baumol (1986), Maddison'un tarihsel gelir verilerini kullanarak farklı gelir seviyesindeki büyük bir ülke grubu için yakınsamanın varlığına dair işaretler tespit etmiştir. Yakınsamayı ülke gurubundan bölgeye indirgeyen Barro ve Sala-i-Martin (1992), ABD eyaletleri arasında yakınsamanın varlığına işaret etmiş, fakat bu yakınsamanın oldukça yavaş ilerlediğini de belirtmiştir. Yakınsamanın ana fikri, daha fakir ülkeler veya bölgelerin, zengin ülkeler veya bölgelerden daha hızlı büyümesiyle onlara yaklaşmasıdır. Burada yakınsamayı gerçekleştirecek unsurlar arasında gelişmiş ülkelerde giderek artan sermaye verimliliğindeki düşüşe ilaveten, daha fakir ülke veya bölgeler açısından teknoloji transferi avantajı da eklenmektedir. Bu konuya değinen bazı kalkınma teorisyenleri (Abramovitz, 1979; Gerschenkron, 1962) geç kalan ülkelerin liderleri yakalaması için bazı avantajları olduğu ve hatta geç kalmanın başlı başına bir avantaj olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan, fakir ülkelerin zengin ülkelere göre daha yavaş büyümesine yol açan özellikle kurumsallıktaki yoksunluklar (Acemoğlu ve Robinson, 2015) ve buna bağlı olarak ya despotik ya da namevcut leviathanın yaratılması (Acemoğlu ve Robinson, 2020) nedeniyle yakınsama yerine ıraksama da söz konusu olabilmektedir. Hem gelir yakınsaması hem de teknolojik yakınsama açısından bu noktada enerji önemli bir unsur olarak devreye girmektedir. Enerji üretimi ve kullanımının hem kalkınmışlığı besleyeceği hem de kalkınmışlığın bir sonucu olduğu temel kabullerdendir. Diğer bir ifadeyle kalkınmanın sanayileşmeyle eşanlı kabul edildiğinden hareketle sanayileşebilmek için enerji gereksinimi kaçınılmazdır. Öte yandan sanayileşmeye bağlı olarak artan gelir ise enerji yoğun tüketim mallarının kullanımını gerektirmektedir. Dolayısıyla herhangi bir modern ekonominin işleyişi için enerji mevcudiyeti hayati önem taşıdığından, enerji arzının sabit olmadığı ülkelerin, sabit olan ülkelere göre çok daha düşük büyüme oranlarına sahip olacağı, böylece yakınsamak yerine ıraksayacağı neredeyse kesindir (Anoruo ve DiPietro, 2014, s. 568).

Yakınsama çalışmalarında yaygın olarak kullanılan iki ülke refahı ölçütü, kişi başına GSYİH ve kişi başına enerji tüketimidir. Yukarıda da belirtildiği şekliyle kişi başı enerji tüketiminde hanehalkı tüketimi veya yaygın olarak kullanılan toplam tüketim rakamları; yaşam standardı refahı açısından ele alınırken, sanayi enerji tüketimi ise üretim güçlerinin bölgeler veya ülkeler arasında nasıl dağıldığına işaret etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde kalkınma iktisadı açısından enerji kullanımı kalkınmışlığın hem sebebi hem de sonucu konumundadır. Üretim güçlerinin bölgesel kutuplaşması özellikle bölgelerarası yaşam standartları farklılığını ortaya çıkarmakta, özellikle işgücü ve beyin güçlerini arttırmakta; dolayısıyla yaşam standartları açısından bölgesel farklılıkları derinleştirmektedir. Diğer taraftan ekonomideki iyileşmelere paralel olarak enerji tüketimi, ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması konularında giderek önemli nokta olarak dikkat çekmektedir. Özellikle nüfusun geniş coğrafyalara ayrıldığı ülkelerde enerji verimliliği açısından büyük farklılıklar söz konusu olmaktadır. Literatürde birçok çalışma enerji tüketimi ile büyüme/kalkınma arasındaki nedensel ilişkiler üzerinde durmaktadır. Bu çalışmalardan büyük bir çoğunluğu farklı ülke gurupları için enerji tüketiminin büyümeye neden olduğu sonucuna ulaşırken [bkz. Aqeel ve Butt (2001), Ghosh (2002) Jumbe (2004), Morimoto ve Hope (2004), Shiu ve Lam (2004), Wolde-Rufael (2004), Yang (2000), Yoo (2005)], bir kısmı ise çift yönlü bir nedensel ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir [bkz. Chen vd. (2007), Chontanawat vd. (2006), Wolde-Rufael (2006)]. Enerji tüketiminin ülkeler açısından büyüme ya da kalkınma için bir neden olduğu fikri geliştirilerek bölgesel farklılıklar açısından da bir gösterge olarak kullanılması bu manada literatüre paralel bir sonuç olmaktadır.

Çalışmada kişi başına enerji tüketimi verileri hem toplam hem de sanayi açısından dikkate alınmaktadır. Bu çalışmada, hem bölgesel refah düzeyi yakınsaması (ıraksaması); hem de bölgesel üretimde bir kutuplaşmanın enerji tüketimi açısından derinleşip derinleşmediği sorusu yakınsama (ıraksama) olgusu ile Türkiye özelinde coğrafi yakınlıkların da etkisi dâhil edilerek mekânsal panel veriler ile test edilmektedir. Mekânsal panel verilerin kullanılarak enerji tüketiminde mekânsal bağımlılığın da hesaba katılması ile Türkiye illeri arasındaki enerji tüketimi yakınsamasının tespiti açısından daha güvenilir verilerin elde edilebilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada enerji tüketimi veya enerji verimliliği yakınsamasına dair bir literatürden bahsedildikten sonra, çalışmada kullanılan veri seti ve çalışmanın metodolojisi olan mekânsal dinamik modeller açıklandıktan sonra, bu metodoloji ve veriler ile yapılan

analizlere ait bulgulara yer verilmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise bulgular değerlendirilerek, Türkiye özelinde çeşitli öneriler getirilmektedir

Literatür

Özellikle son 100 yıldaki hızlı sanayileşmeye paralel olarak artan enerji ihtiyacı ve devamında ortaya çıkan enerji kıtlığı ve çevresel bozulma sorunları, birçok ülke için ciddi bir problem haline gelmiş ve giderek artan sayıda çalışma enerji tüketimi ve çevre kalitesindeki yakınsamayı araştırmıştır. Enerji sektöründe yakınsama olgusu literatürde hem ülkeler hem de bölgeler bazında birçok çalışmada incelenmiş, bir takım farklı yöntemlerle yakınsamanın varlığı sorgulanmıştır. Enerji yakınsaması üzerine ilk çalışmalar, enerji yoğunluğu veya enerji üretkenliğine odaklanmış olsa da, son dönemde enerji tüketiminin yakınsamasını araştıran bir dizi çalışma ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar gelir yakınsama literatürüne paralel olarak α ve β yakınsaması yöntemlerini ve geniş bir literatürde tam olarak yakınsamayı ölçmese de birim kök modelleri ile yakınsamayı test etmeye çalışmışlardır. Ayrıca coğrafi yakınlığın etkilerini de analize katan mekânsal panel çalışmaları da literatürde yer bulmaktadır.

Enerji tüketiminin ülkeler arasında yakınsayıp yakınsamadığını araştıran çalışmalar incelendiğinde; Mielnik ve Goldemberg (2000) tarafından yapılan çalışma bu konuda ilk örneklerden biri olarak kabul edilebilir. Çalışmada, 41 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1971 ile 1992 yılları arasındaki verileri kullanılarak enerji yoğunluğu yakınsaması incelenmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere yakınsadığı tespit edilmiştir. Markandya, Pedroso-Galinato ve Streimikiene (2006), AB üyesi geçiş ekonomileri ve Türkiye'yi kapsayan 12 ülke için 1992 ile 2002 yılları için enerji yoğunluğundaki yakınsamanın AB ortalamasına doğru ilerleyişini test etmişler ve yakınsamanın varlığına dair kanıtlar tespit etmişlerdir. Excurra (2007) 87 ülke örneği ile 1960-1999 dönemi için enerji yakınsamasını CO2 salınımı ile test etmiş, salınımdaki azalışın enerji yakınsamasını ifade ettiğini belirtmiştir. Robinson (2007) sadece gelişmiş bir ülke gurubu seçerek, 9 Avrupa ülkesi için 1978-2003 döneminde elektrik fiyatlarındaki yakınsamayı; β -yakınsaması ile test etmiş ve elektrik fiyatlarında yakınsamayı destekler nitelikte bulgular elde etmiştir. Jaunky (2008) çalışmasında, 1971-2002 dönemi için 22 Afrika ülkesinde kişi başı elektrik tüketiminin yakınsamasını incelemiş ve yakınsamaya dair kanıtlar tespit edememiştir. Hsu, Lee ve Lee (2008), panel birim kök testi (SURADF) kullanarak 84 ülkeden oluşan beş bölge için enerji tüketiminde yakınsamanın varlığını araştırdıkları çalışmalarında; ele aldıkları ülke gurubunda enerji tüketiminin birim köke sahip olduğu, yani şokların kalıcı etkileri olduğu ve enerji tüketiminin ıraksadığı sonucuna ulaşmışlardır. Maza ve Villaverde (2008), 1980-2007 yılları için 98 ülkeli bir örnekleme lokasyon bazlı elektrik tüketiminin β ve σ yakınsama analizlerini dikkate alarak elektrik tüketiminin β yakınsamasına dair güçlü bulgulara ulaşmışlardır. Fakat ülkeler arasındaki farklılıkların uzun vadede ortadan kalkmayacağını da belirtmişlerdir. Narayan ve Smyth (2009), panel birim kök testi kullanarak 182 ülke için kişi başına enerji tüketiminin durağanlığını inceledikleri çalışmada, kişi başı enerji tüketiminin durağan olduğu, yani yakınsadığı bulgusunu desteklemişlerdir. Liddle (2009) ticari ve endüstriyel elektrik yoğunluklarındaki yakınsama için yaptığı araştırmada alt guruplar bazında yüksek yoğunluğa ve düşük yoğunluğa doğru ayrı ayrı yakınsamanın varlığını tespit etmiştir. Kula, Arslan ve Oztürk (2012) 1960-2005 dönemini kapsayan 23 yüksek gelirli OECD ülkesi için kişi başına elektrik tüketiminin durağanlığını birim kök testleri ile incelemiştir. Örnek ülkelerin çoğu için kişi başına elektrik tüketiminin durağan olduğu sonucunu bulmuşlardır. Durağan ülkeler için kişi başına enerji tüketimine yönelik şokların geçici olduğu ve dolayısıyla kişi başına enerji tüketiminde gelecekteki hareketlerin geçmiş gözlemler kullanılarak tahmin edilebileceği sonucuna varmışlardır. Herrerias (2012) ağırlıklandırılmış dinamik yeniden dağılım yaklaşımı kullanarak 1971-2008 yılları arasındaki çok ülkeli verilerle yaptığı çalışmasında, gelişmişlik düzeyine göre farklılıklar içermesine rağmen dünya enerji yoğunluğu yakınsamasının varlığına dair bulgular tespit etmiştir. Shahbaz, Tiwari, Ozturk ve Farooq (2013); birim kök analizlerini kullanarak 67 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için kişi başına elektrik tüketiminin zaman serisi karakteristiğini incelemiştir. 1971-2010 arasındaki dönem için incelenen 67 ülkenin 65'inde kişi başına elektrik tüketiminin durağan olduğu/yakınsadığı sonucuna ulaşmışlardır. Mohammadi ve Ram (2012), 1971-2007 dönemi için farklı gelişmişlikteki ülkeler arası verileri kullanarak hem kişi başına enerji hem de elektrik tüketimi için yakınsamayı, koşulsuz β -yakınsaması ile birlikte, σ -yakınsama kriteri ve koşullu β -yakınsaması ile test etmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre; kişi başına enerji kullanımında zayıf, elektrik tüketiminde kuvvetli yakınsamanın varlığı kullanılan örnekte tespit edilmiştir. Ayrıca koşullu yakınsama sonuçlarına göre kentleşmenin hem elektrik hem de enerji yakınsaması üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir. Bolat, Belke ve Celik (2013), yapısal kırılmalı LM birim kök analizlerini kullanarak, 15 MENA ülkesi için enerji tüketiminde durağanlığı araştırmışlardır. İncelenen 15 ülkenin 8'inde kişi başına enerji tüketiminin durağan olduğunu/yakınsadığını bulmuşlardır. 22 Afrika

ülkesi için panel birim köklerle enerji tüketiminde yakınsamayı test eden çalışmada Anoruo ve DiPietro (2014), uyguladıkları iki farklı birim kök yönteminden geleneksel panel birim kök testinde 22 ülke için kişi başına enerji tüketiminde yakınsamanın varlığını elde ederken, Sıralı Panel Seçim Yönteminde ülkelerden bir kısmında yakınsamanın varlığı ve diğer bir grup ülkenin ise yakınsama göstermediği sonuçlarına ulaşmışlardır. Apergis ve Christou (2016) çalışmasında, yakınsama kulübü algoritması kullanılarak 1972'den 2012'ye kadar 31 ülke için enerji verimliliği yakınsaması araştırılmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre tam yakınsama reddedilmekte, fakat geçiş eğrileri ile uzun vadede enerji verimliliğinin yakınsama eğiliminde olduğu ifade edilmektedir.

Bölgesel düzeyde enerji yakınsamasını inceleyen çalışmalar dikkate alındığında, konuyla ilgili literatürden özetleri aşağıdaki şekilde vermek mümkündür.

Miketa ve Mulder (2005) yılında, 56 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için enerji verimliliğinde yakınsamayı 10 üretim sektörü için araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarında yerelde yakınsamanın varlığını tespit ederek, küresel yakınsamanın belirli bir durağan duruma doğru olduğunu ifade etmişlerdir. Aslan (2011), doğrusal ve doğrusal olmayan birim kök testleri ile 50 ABD eyaleti için doğal gaz tüketiminde yakınsamayı incelemiş ve 50 eyaletten 27'si için doğal gaz tüketimi serilerinde doğrusal olmayan durağanlık kanıtları tespit etmiştir.

Öztürk ve Aslan (2011) Türkiye'de sektörel bazda kişi başı elektrik tüketiminde durağanlığı 1970-2006 dönemi için birim kök testleri ile incelemişlerdir. Tek değişkenli LM testi ile 7 sektör için Türkiye'de durağanlığın olmadığını, yapısal kırılmalı birim kök testi ile de konut dışındaki tüm sektörlerin durağanlığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Apergis ve Tsoumas (2012), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki fosil yakıt, kömür ve elektrik tüketiminin uzun vadeli özelliklerini sektörlerle göre araştırdıkları çalışmalarında; fosil yakıt, kömür ve elektrik tüketiminde entegrasyon ve durağanlığın olduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısıyla bu üç sektörde şokların geçici olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Liu (2013) ABD'nin 50 eyaletine ait 1963-2009 yılları arasındaki verileri kullanarak, yapısal kırılmama ve doğrusal olmama durumlarını da hesaba katarak bu 50 eyalette enerji tüketiminin yakınsadığı sonucuna ulaşmış ve şokların uzun vadeli etkilerinin olmadığını ifade etmiştir. Hao ve Peng (2017) Çin eyaletlerinde enerji tüketimi yakınsamasını 1994-2014 yılları için mekânsal panel modellerle test etmişlerdir. Elde ettikleri bulgularda hem koşullu hem de koşulsuz β -yakınsaması açısından Çin eyaletleri arasında elektrik tüketiminde yakınsamanın varlığını tespit etmişlerdir. Akarsu ve Berke (2020) Türkiye'de iller arası elektrik tüketimi yakınsamasını koşullu ve koşulsuz β -yakınsaması açısından mekânsal panel veri analizlerle incelemişlerdir. Çalışmada koşullu yakınsamayı test etmek amacıyla literatüre paralel olarak şehirleşme değişkeni kullanılmış ve hem koşullu hem koşulsuz yakınsama açısından Türkiye'de şehirler arasında yakınsamanın varlığına dair bulgular tespit etmişlerdir.

Literatürde birim köklerin varlığını belirlemek için birim kök tabanlı enerji tüketimi testleri kapsamlı bir şekilde incelenmesine rağmen yakınsama literatürüne paralel olarak yapılan koşullu ve koşulsuz β ve α yakınsaması testleri görece daha az yer almaktadır. Bununla birlikte mekânsal bağımlılığı da içerecek şekilde yakınsama analizleri daha az yer bulmaktadır. Mekânsal bağımlılığa dair yapılacak analizlerde bölgesel verilere ulaşımın zorlukları bunun en temel nedenlerindedir. Islam (1995) tarafından yakınsama literatürüne katılan panel verilerle yakınsama olgusu, ekonomilere özgü, zamanla değişmeyen özelliklerini de yakınsama modellerinin içine dahil etmiştir. Badinger, Müller ve Tondl, (2004, s. 241-244), yakınsama analizlerinde göz ardı edilen mekânsal bağımlılıkların da modele dahil edilmesi gerektiğini belirterek, bu analizlere yeni bir boyut kazandırmıştır. Literatürde bu bağlamı takip eden çalışmalar toplam elektrik tüketimi açısından yakınsamayı incelemekte, sanayi için kullanılan enerjiyi ayrı bir bağlamda değerlendirmemektedir. Koşullu yakınsamayı test etmek için geniş bir değişken seçimi Hao ve Peng'in (2017) çalışmasında dikkat çekmekte; diğer çalışmalar genellikle koşullu yakınsamayı sınırlı bir değişken gurubuyla dikkate almaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada literatürde görülen bu eksikliklerin araştırmaya değer olduğu düşünülerek Türkiye özelinde iller açısından enerji tüketimi yakınsaması hem koşullu hem koşulsuz olarak, toplam enerji tüketimi ve sadece sanayi enerjimi tüketimi açısından ayrı ayrı literatürü dikkate alarak mekânsal panel veri analizleri ile 2007-2017 yılları için test edilmektedir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada Hao ve Peng, (2017) çalışmasında literatüre ve teorik beklentiye uygun olarak göz önünde bulundurulmuş koşullu yakınsama açısından dikkate alınmış ve birtakım değişkenlerde bölgeye özgü değişikliklere gidilmiştir. Kullanılan değişkenlere ait tanımlamalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Veri Seti ve Değişken Tanımlamaları

Veri Kısaltması	Veri Açıklaması	Kaynak
Kod	İl Plaka Kodları	TÜİK Bölgesel İstatistikler
TA	Ticari Açıklık Oranı [(İhracat + İthalat) / GSYİH]	TÜİK Bölgesel İstatistikler
SP	Sanayinin Payı (Sanayi Üretimi / GSYİH)	TÜİK Bölgesel İstatistikler
NUF	Kentleşme Oranı; İl ve ilçe merkezleri nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı (%)	TÜİK Bölgesel İstatistikler
TEK	Kişi başına toplam elektrik tüketimi (KWh)	TÜİK Bölgesel İstatistikler
SEK	Kişi başına sanayi elektrik tüketimi (KWh)	TÜİK Bölgesel İstatistikler
GDP	Kişi başına Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (2009 bazlı) (\$)	TÜİK Bölgesel İstatistikler

Mekânsal Dinamik Modeller

Mekânsal dinamik model, mekânsal terimlerin geleneksel dinamik modele dahil edilmesiyle elde edilmektedir. Mekânsal dinamik modelin en sık kullanılan üç ana türü bulunmaktadır. Bunlar: Mekânsal Dinamik Gecikme Modeli (SDAR), Mekânsal Dinamik Hata Modeli (SDEM) ve Mekânsal Dinamik Durbin Modeli (SDDM)'dir. Koşullu β yakınsama analizi için bu üç model aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$\ln(y_{i,t}/y_{i,t-1}) = \beta_1 \ln(y_{i,t-1}) + \mathbf{x}_{i,t}\boldsymbol{\eta} + \xi_i + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de ifade edilen modelde, $y_{i,t}$ i şehrine ait t yılındaki kişi başına düşen elektrik tüketim harcamasını göstermektedir. Bağımlı değişken $\ln(y_{i,t}/y_{i,t-1})$ ise t-1'den t yılına kadar kişi başı elektrik tüketimine ait büyüme oranını göstermektedir. $\mathbf{x}_{i,t}$ kontrol değişkenleri ifade eden satır vektörü ve $\boldsymbol{\eta}$ parametreleri ifade eden sütun vektörünü temsil etmektedir. ξ_i , birim etkisini göstermekte olup; zamanla değişiklik göstermemekte, fakat kişi başına düşen elektrik tüketimini etkilemektedir. $\varepsilon_{i,t}$ ise bağımsız ve özdeş dağılmış rassal hata terimini ifade etmektedir (Baltagi, 2015:368-370).

Eşitlik (1) genellikle statik regresyon modelleri ile tahmin edilirken, eşitliğin sağ tarafında bağımlı değişken $y_{i,t}$ 'nin gecikmeli değerlerinin yer alması sebebiyle dinamik bir yapı göstermektedir. Eşitlik (1)'in sol tarafı yeniden düzenlendiğinde aşağıdaki denklem elde edilmektedir.

$$\ln(y_{i,t}) = \tau \ln(y_{i,t-1}) + \mathbf{x}_{i,t}\boldsymbol{\eta} + \xi_i + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

(2) nolu eşitlikte $\tau = \beta_1 + 1$ 'i ifade etmektedir. Eşitlik (2) yakınsama ile ilgili mevcut literatürün bazılarında kullanılmış olan standart bir dinamik denklemi göstermektedir (Weeks ve Yao, 2003:68; Hao, Zhang, Zhong ve Li, 2015:947).

Eşitlik (2)'de ifade edilen τ değerinin istatistik bakımından anlamlı ve 1'den büyük olması durumunda kişi başına düşen elektrik tüketiminde β yakınsamasının varlığı teyit edilmiş olmaktadır. Mutlak β -yakınsaması, tüm bölgelerin en nihayetinde aynı sabit duruma yaklaşacağı anlamına gelmekte olup; regresyon denkleminde herhangi bir kontrol değişkeni dahil edilmemişse test edilebilmektedir. Modele diğer kontrol değişkenlerinin eklenmesi durumunda ise koşullu β yakınsaması varlığı tespit edilebilmektedir. Koşullu β -yakınsamasında temel düşünce, farklı bölgelerin beşerî sermaye seviyesi veya altyapı yatırımları gibi aynı kalkınma koşullarını elde ederse, daha az gelişmiş alanların daha hızlı bir gelişme hızı elde etme eğiliminde olabileceğidir. Ülkeler ve bölgeler arasında ekonomik kalkınma seviyesindeki dikkate değer farklılıklar göz önüne alındığında, farklı ekonomiler farklılaşmış sabit durumlara yakınsayabileceklerdir.

Tobler'in (1970) Birinci Coğrafya Yasasına göre, bir coğrafi yüzeydeki tüm öznelik değerleri birbiriyle ilişkilidir, ancak yakın göstergeler uzak olanlardan daha fazla ilişkilidir. Mekânsal korelasyonun derecesi ve özellikleri, bölgeler arasındaki mutlak konum ve göreceli konumla belirlenmektedir. Mekânsal korelasyon kavramı, ekonomik faktörlerin bölgeler arasında akışı, iç ticaretin yayılması, yenilikçilik ve teknoloji yayılmaları gibi gerçekte mekânsal yayılım etkilerini yansıtmaktadır.

Mekânsal korelasyonun ihmal edilmesi yanlış tahminlerin elde edilmesine yol açabilecektir (LeSage ve Pace, 2009, s. 4-5). Kişi başına düşen elektrik tüketiminin mekânsal bir korelasyonu olabileceği göz önüne alındığında, mekânsal faktör Eşitlik (2)'ye dahil edilerek, uygun mekânsal dinamik ekonometrik modellerin tahmini gerçekleştirilebilmektedir. Mekânsal dinamik ekonometrik modellerin kullanılmasının iki önemli avantajı söz konusudur. Birincisi, dinamiklere izin vermesi ve ikinci de potansiyel mekânsal korelasyonla etkili bir şekilde başa çıkabilmesidir. Bu nedenler göz önüne alındığında, mekânsal dinamik ekonometrik

modeller, tahmin sonuçlarının daha doğru ve güvenilir olmasını sağlayan hem dinamik ekonometrik modellerin hem de mekânsal ekonometrik modellerin avantajlarını bir araya getirmektedir (Elhorst, 2014, s. 95-96).

Günümüzde mekânsal dinamik ekonometrik modeller arasında mekânsal dinamik gecikme (SDAR), mekânsal dinamik hata (SDEM) ve mekânsal dinamik Durbin modeli en sık kullanılan modeller arasında yer almaktadır.

Mekânsal Dinamik Gecikme Modeli (SDAR)

$$\ln(y_{i,t}) = \tau \ln(y_{i,t-1}) + \rho \sum_{j=1}^n w_{i,j} \ln(y_{i,t}) + \mathbf{x}_{i,t}\boldsymbol{\eta} + \xi_i + v_{i,t} \quad (3)$$

(3) nolu eşitlik ile ifade edilen SDAR modelinde, $w_{i,j}$ mekânsal ağrılık matrisini, ρ skaler mekânsal otoregresif parametreyi göstermektedir. SDAR, bölgeler arasında açıklanan değişkenlerin mekânsal etkileşim etkilerini ifade eden mekânsal olarak otoregresifliği tanımlamaktadır.

Mekânsal Dinamik Gecikme Modeli (SDEM)

$$\ln(y_{i,t}) = \tau \ln(y_{i,t-1}) + \mathbf{x}_{i,t}\boldsymbol{\eta} + \xi_i + v_{i,t} \quad (4)$$

$$u_{i,t} = \lambda \sum_{j=1}^n w_{i,j} u_{i,t} + \epsilon_{i,t} \quad (5)$$

Eşitlik (4) ve onunla bağlantılı olarak Eşitlik (5) ile ifade edilen SDEM modelinde λ skaler mekânsal hata katsayısını göstermektedir.

Mekânsal Dinamik Durbin Model (SDDM)

$$\ln(e_t) = \tau \ln(e_{t-1}) + \lambda \mathbf{W} \ln(e_{t-1}) + \rho \mathbf{W} \ln(e_{t-1}) + \mathbf{X}_t\boldsymbol{\eta}_1 + \mathbf{W}\mathbf{X}_t\boldsymbol{\eta}_2 + \xi + \boldsymbol{\theta}_t \quad (6)$$

Eşitlik (6)'da mekânsal dinamik Durbin modeli gösterilmiştir. Eşitlik (6) matris biçiminde ifade edilmektedir ve kalın harflerle gösterilen bütün karakterler vektörleri göstermektedir. e_t ve e_{t-1} sırasıyla t ve t-1 yıllarındaki il elektrik tüketimlerinden oluşan sütun vektörleridir. \mathbf{W} mekânsal ağrılık matrisi, \mathbf{X}_t xij i bölgesinde j'ninci açıklayıcı değişkeni içeren matrislerdir. $\boldsymbol{\eta}_1$ ve $\boldsymbol{\eta}_2$ sırasıyla \mathbf{X}_t ve $\mathbf{W}\mathbf{X}_t$ matrislerindeki açıklayıcı değişkenlerin katsayılarından oluşan iki sütun vektörünü belirtmektedir. ξ , tüm illerin bireysel etkilerinden oluşan sütun vektörünü, $\boldsymbol{\theta}$ ise tüm illerin bağımsız ve özdeş dağılmış kalıntılarından oluşan sütun vektörünü ifade etmektedir.

SDAR'da mekânsal terimin açıklayıcı bir değişken olarak yer alması, SDEM'de mekânsal terimin doğrudan hata terimini etkilemesi dikkat çekicidir. SDDM, SDAR ve SDEM modellerinin özelliklerini barındırır ve iki modelin bir kombinasyonu olarak görülebilir (LeSage ve Pace, 2009, s. 46-52). Mekânsal bağımlılığın göz ardı edilmesi tahmin edicilerin etkinliği ve tutarlılığı üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilecektir (Elhorst, 2012, s. 7).

Mekânsal dinamik ekonometrik modeller kullanarak tahminler gerçekleştirmek için, öncelikle mekânsal ağrılık matrisinin somut formu belirlenmelidir. Mekânsal ağrılık matrisleri oluşturulmasında çeşitli seçenekler bulunmaktadır. Mekânsal ağrılık matrisinin seçimi genellikle deneyimlere ve araştırma problemine dayanmaktadır, çünkü mekânsal ağrılıklar matrisinin sağlanabilirliğini belirtmek için açıkça doğru işlevsel bir form bulunmamaktadır (Anselin, 2002, s. 249). Bu makalede, popüler ve yaygın olan komşuluk matrisi kullanılarak mekânsal ağrılık matrisi oluşturulmuştur. Komşuluk matrisinde $w_{i,j} = 1$ i ve j illeri coğrafî olarak komşu olduğunda (aynı sınırı paylaşırsa), aksi takdirde $w_{i,j} = 0$ olarak belirlenmiştir. Daha sonra matrisin, her satırdaki tüm öğelerin toplamının 1 olmasını sağlamak için satırlar standardize edilmiştir. Komşuluk matrisi, belirli bir ilin kişi başına düşen elektrik enerjisi kullanımının komşu iller üzerindeki mekânsal etkilerini ölçmektedir.

Mekânsal terim ve dinamiklerin ortaya çıkması nedeniyle en küçük kareler yöntemi (OLS), mekânsal ekonometrik modelleri tahmin etmek için uygun bir yöntem olamamaktadır, çünkü OLS tahmin sonuçları yanlı ve tutarsız olacaktır (Elhorst, 2014, s. 52). Mekânsal ekonometrik modeller için yaygın regresyon yöntemleri arasında maksimum olabilirlik tahmini (ML) ve yarı-maksimum olabilirlik tahmini (QML), araç değişkenler, genelleştirilmiş momentler yöntemi (GMM) ve Bayesyen kestirimi yer almaktadır. Maksimum olabilirlik yaklaşımı bu yaklaşımlar içerisinde en fazla tercih edilen metod konumundadır (Elhorst, 2014, s. 108). Çalışmada da maksimum olabilirlik yöntemi kullanılarak mekânsal ekonometrik analizler gerçekleştirilmiştir.

Mekânsal Korelasyonun Testi

Mekânsal bir otokorelasyon indeksi olan Moran I Testi (1950), birimler arasında mekansal bir korelasyonun olup olmadığını belirlemek için kullanılmaktadır. Moran I indeksi -1 ile +1 değeri arasında yer almaktadır. 0'dan küçük bir değer, bitişik bölgeler arasında belirli bir seviyedeki rekabetçi ilişkiyi gösteren negatif korelasyon anlamına gelmekteken; 0'a eşit değer, ilişkisiz olduğu ve 0'dan büyük değer de, yani pozitif bir korelasyon söz konusu ise, değişkenlerin bitişik bölgeler arasında olumlu bir geri bildirim etkisi yaşadığını ifade etmektedir (LeSage ve Page, 2009, s. 11-13). Moran I değeri 1'e ne kadar yakınsa, bölgesel gözlemler de mekansal kümelenme eğilimindedir.

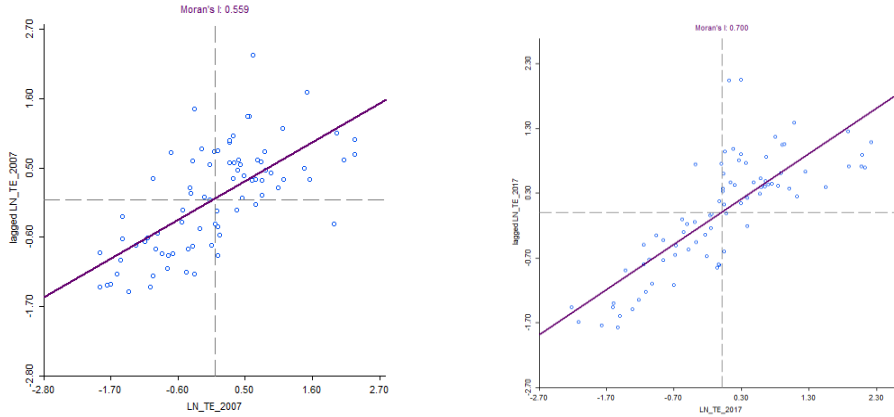
$$Moran\ I = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij} (x_i - \bar{x})(x_j - \bar{x})}{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})} \quad (7)$$

Ayrıca testler sonucu elde edilen Moran I saçılım diyagramındaki noktaların çoğu birinci ve üçüncü alanda kümelenmesi pozitif bir mekansal otokorelasyonun varlığını ifade etmektedir. Öte yandan saçılım diyagramındaki noktaların ikinci ve dördüncü bölgede olması ise negatif mekansal otokorelasyonun varlığını göstermektedir. Bütün bölgelere dağılmış noktalar ise mekansal otokorelasyonun olmadığına işaret etmektedir.

Bulgular

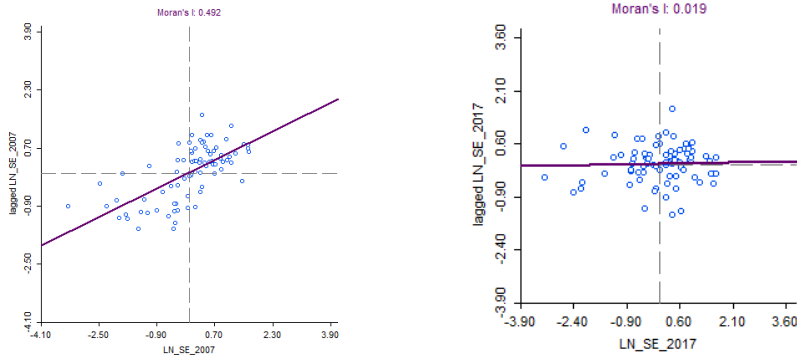
Çalışmada önce mekansal korelasyonun varlığının test edilmesi amacıyla toplam kişi başı elektrik tüketimi ve sanayi kişi başı elektrik tüketimi verilerine Moran testleri uygulanmış, ardından önce koşulsuz yakınsama ve sonrasında da koşullu yakınsamayı ölçmek amacıyla analizler yapılmıştır. Moran I testi, mekansal bağımlılığın varlığını keşfetmek için yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmada, 2007'den 2017 yılına kadar il düzeyinde Türkiye'de toplam elektrik tüketimi ve sanayi elektrik tüketiminin kişi başı değerleri arasında mekansal otokorelasyonun derecesini ölçmek için Moran I indeksi kullanılmıştır. Karşılaştırma yapmak amacıyla kişi başına toplam elektrik tüketimi ve sanayi elektrik tüketiminin 2007 ve 2017 yıllarına ait Moran I saçılım grafikleri Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Toplam Elektrik Tüketiminin 2007 ve 2017 yıllarına ait Moran I testi Sonuçları

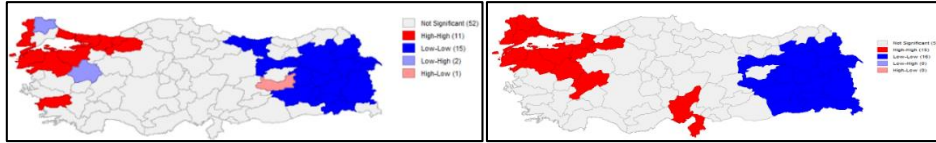
Hem kişi başına toplam elektrik tüketiminde hem de sanayi elektrik tüketiminde her iki Moran I saçılım diyagramındaki noktaların çoğu, birinci ve üçüncü bölgede yer aldığı görülmektedir. Bu da kişi başına toplam elektrik tüketiminde ve sanayi elektrik tüketiminde mekansal dağılımda pozitif korelasyonun olduğunu ifade etmektedir. Kişi başına toplam elektrik tüketiminde elde edilen sonuçlara göre 2007 yılı için Moran I istatistik değeri 0,56 ve 2017 yılı için ise 0,70 olarak hesaplanmış olup her iki istatistik değeri de %1 önem düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Bu nedenle, il düzeyinde Türkiye'nin kişi başına elektrik tüketiminin yakınsaması üzerine yapılan araştırmalarda, mekansal ilişkilerin dikkate alınması gerektiği söylenebilir.

Şekil 2. Sanayi Elektrik Tüketiminin 2007 ve 2017 yıllarına ait Moran I testi Sonuçları

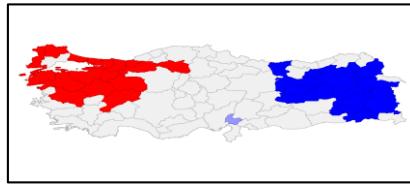
Şekil 2'de yer alan, kişi başına sanayi elektrik tüketiminde elde edilen sonuçlara göre 2007 yılı için Moran I istatistik değeri 0,49 ve 2017 yılı için ise 0,02 olarak hesaplanmış olup 2007 yılı için hesaplanan değerin %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuşken, 2017 yılı için elde edilen değer istatistik bakımdan anlamlı bulunamamıştır. Bu nedenle, il düzeyinde Türkiye'nin kişi başına hem toplam hem de sanayi elektrik tüketiminin yakınsaması üzerine yapılan araştırmalarda, mekânsal ilişkilerin dikkate alınması gerektiği söylenebilir.

2007-2017 yılları arasında kişi başına toplam elektrik tüketiminin mekânsal yayılma etkileri Şekil 3'de gösterilmektedir. Buna göre Marmara, Doğu Anadolu bölgeleri ve Akdeniz bölgesi Adana Bölümünde mekânsal etkiler istatistik bakımından anlamlı bulunmuştur. Marmara bölgesi ve Adana bölümünde mekânsal yayılma etkisinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Doğu Anadolu bölgesinde ise zayıf mekânsal yayılma etkisinin varlığından söz edilebilmektedir.

Şekil 3. 2007-2017 Yılları Arasında Kişi Başına Toplam Elektrik Tüketiminin Mekânsal Yayılma Etkileri

2007 yılı kişi başına sanayi elektrik tüketiminin mekânsal yayılma etkileri Şekil 4'de gösterilmektedir. Buna göre Marmara, Doğu Anadolu bölgelerinde mekânsal etkiler istatistik bakımından anlamlı bulunmuştur. Marmara bölgesi ve Adana bölümünde mekânsal yayılma etkisinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Doğu Anadolu bölgesinde ise zayıf mekânsal yayılma etkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Şekil 4. 2007 Yılı Kişi Başına Sanayi Elektrik Tüketiminin Mekânsal Yayılma Etkileri

Çalışmada elde edilen regresyon sonuçları STATA 15 ve GEODA paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tablo 2, kişi başına elektrik tüketiminin birinci dereceden gecikmesinin logaritması dışında hiçbir kontrol değişkeni içermeyen regresyon modelinin sonuçlarını, yani mutlak β -yakınsamanın sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2'den görüldüğü üzere, sabit etkili model tahmini gerçekleştirildiğinde, kişi başına logaritmik elektrik tüketiminin ilk gecikmesinin katsayısı, $\ln(\text{tek})_{-1}$ katsayısı %1 önem seviyesinde istatistik bakımdan anlamlı bulunmuştur. Mekânsal faktör eklendikten sonra, skaler mekânsal otoresif parametre ve skaler mekânsal hata katsayısı, Türkiye'nin kişi başına düşen elektrik tüketiminde mekânsal yayılma etkilerinin varlığı %1 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Bir ildeki kişi başına elektrik tüketimi, komşu illerden de etkilendiği tespit edilmiştir. $\ln(\text{tek})_{-1}$ katsayısının yakınsamanın varlığının tespit edilme kullanıldığı hususu materyal-yöntem bölümünde ifade edilmişti. Bu katsayının SDAR, SDEM ve SDDM modellerinde 1'den küçük ve istatistik bakımdan anlamlı bulunması, mekânsal etki hesaba katıldığında Türkiye'de il

bazında kişi başına elektrik tüketiminde mutlak β -yakınsamasının olduğu belirlenmiştir. Barro ve Sala-i-Martin (1992) tarafından önerilen yönteme göre, yakınsamanın hızı, $\ln(\text{tek})_{-1}$ değişkeninin katsayısı temel alınarak hesaplanabilmektedir. Tablo 2’de gösterilen tahmin sonuçlarına göre, SDAR, SDEM ve SDDM’ye göre mutlak yakınsama oranları sırasıyla 0,494, 0,361 ve 0,462’dir.

Tablo 2. Toplam Elektrik Tüketimi β yakınsaması Regresyon Sonuçları

Değişken	FE	SDAR	SDEM	SDDM
$\ln(\text{tek})_{-1}$	0,8343 ^a (0,0269)	0,6105 ^a (0,0603)	0,6975 ^a (0,0610)	0,6299 ^a (0,0611)
$W^* \ln(\text{tek})_{-1}$	-	-	-	-0,0958 ^b (0,0472)
$W^* \ln(\text{tek})$	-	0,3927 ^a (0,0490)	-	0,4552 ^a (0,0429)
W^*u	-	-	0,552 ^a (0,0578)	-
Yakınsama katsayısı (θ)	-	0,4939	0,3607	0,4622
R ²	0,9757	0,9450	0,9757	0,9526

Not: a %1, b %5 ve c %10 önem düzeyinde istatistiki anlamlılıkları göstermektedir. Parantez içi değerler ise dirençli standart hataları göstermektedir.

Tablo 3’de sanayi elektrik tüketiminin bağımlı değişken olduğu durumdaki β yakınsamasına ait sonuçlar yer almaktadır. Tablo 3’den görüldüğü üzere, sabit etkili model tahmini gerçekleştirildiğinde, kişi başına logaritmik elektrik tüketiminin ilk gecikmesinin katsayısı, $\ln(\text{sek})_{-1}$ %1 önem seviyesinde istatistik bakımdan anlamlı bulunmuştur. Mekânsal faktör eklendikten sonra, skaler mekânsal otoregresif parametre ve skaler mekânsal hata katsayısı, Türkiye’de sanayi elektrik tüketiminde mekânsal yayılma etkilerinin varlığı %1 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Bir ildeki sanayi elektrik tüketiminin, komşu illerden de etkilendiği tespit edilmiştir. $\ln(\text{sek})_{-1}$ katsayısının yakınsamanın varlığının tespit edilmede kullanıldığı hususu materyal-yöntem bölümünde ifade edilmişti. Bu katsayının SDAR, SDEM ve SDDM modellerinde 1’den küçük ve istatistik bakımdan anlamlı bulunması, mekânsal etki hesaba katıldığında Türkiye’de il bazında sanayi elektrik tüketiminde mutlak β -yakınsamasının olduğu belirlenmiştir. Barro ve Sala-i-Martin (1992) tarafından önerilen yönteme göre, yakınsamanın hızı, $\ln(\text{sek})_{-1}$ değişkeninin katsayısı temel alınarak hesaplanabilmektedir. Tablo 3’de gösterilen tahmin sonuçlarına göre, SDAR, SDEM ve SDDM’ye göre mutlak yakınsama oranları sırasıyla 3,028, 2,5434 ve 1,5055’dir.

Tablo 3. Sanayi Elektrik Tüketimi β yakınsaması Regresyon Sonuçları

Değişken	FE	SDAR	SDEM	SDDM
$\ln(\text{sek})_{-1}$	0,0653 ^a (0,0124)	0,0484 ^a (0,0131)	0,0786 ^a (0,0218)	0,2219 ^a (0,0616)
$W^* \ln(\text{sek})_{-1}$	-	-	-	-0,1818 ^b (0,0512)
$W^* \ln(\text{sek})$	-	0,3301 ^a (0,0583)	-	0,3823 ^a (0,0512)
W^*u	-	-	0,3771 ^a (0,0574)	-
Yakınsama katsayısı (θ)	2,7287	3,0283	2,5434	1,5055
R ²	0,3398	0,2779	0,3398	0,5299

Not: a %1, b %5 ve c %10 önem düzeyinde istatistiki anlamlılıkları göstermektedir. Parantez içi değerler ise dirençli standart hataları göstermektedir.

Tablo 4, diğer kontrol değişkenlerini içeren yani koşullu β yakınsamasını içeren regresyon modellerinin sonuçlarını göstermektedir.

SDAR ve SDDM’deki mekansal otoregresif parametrenin ve SDEM’deki mekansal hata katsayısının %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu da kişi başına elektrik tüketiminin komşu iller arasında pozitif bir yayılma etkisine sahip olduğunu göstermektedir. $\ln(\text{tek})_{-1}$ değişkenine ait katsayının mekânsal dinamik gecikme modelleri için istatistik bakımdan anlamlı ve 1’den küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye’de il bazında kişi başına düşen elektrik tüketiminde koşullu β -yakınsaması olduğunu doğrulamaktadır.

Mutlak β yakınsaması için kullanılan aynı hesaplama yöntemini takiben, koşullu β yakınsama hızları sırasıyla SDAR, SDEM ve SDDM tarafından 0,321, 0,422 ve 0,336 olarak hesaplanmıştır. SDEM Modelinden elde edilen koşullu yakınsama hızı mutlak yakınsama hızına göre nispeten daha fazla bulunmuştur. Mekânsal faktörleri ortaya koyduktan sonra, koşullu yakınsama oranı daha yavaş olacaktır.

Bu da eksik mekânsal etkilerin model parametrelerinin yanlı tahminlerine yol açabileceğini göstermektedir. Kontrol değişkenlerinin tahminlerine bakıldığında bazı önemli sonuçlar çıkarılabilir. Örneğin, kişi başına düşen GSYİH katsayısı pozitifken, kişi başına düşen GSYİH karesinin katsayısı SDAR ve SDEM tarafından negatif bulunmuştur. SDDM'ye göre, bu iki katsayıya ait işaretler, istatistiksel olarak anlamlı olmasalar da kıyaslama SDEM tahminleriyle tutarlı kalmaktadır. Bu sonuçlar, kişi başına enerji tüketimi ile kişi başına düşen GSYİH arasında ters U şeklinde bir ilişki olabileceğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, kişi başına düşen elektrik tüketimi, en yüksek elektrik tüketimine karşılık gelen kişi başına GSYİH eşik düzeyine ulaşıldıktan sonra düşebilir.

Tablo 4. Toplam Elektrik Tüketimi Koşullu β yakınsaması Regresyon Sonuçları

Değişken	SDAR			SDEM			SDDM		
	Model1	Model2	Model3	Model1	Model2	Model3	Model1	Model2	Model3
ln(tek) ₋₁	0,7403 ^a (0,0000)	0,7257 ^a (0,0578)	0,7445 ^a (0,0613)	0,6708 ^a (0,0607)	0,6556 ^a (0,0575)	0,6705 ^a (0,0602)	0,7315 ^a (0,0628)	0,7148 ^a (0,0592)	0,7355 ^a (0,0623)
lnpgdp	-0,0616 (0,9395)	-0,0918 (0,9301)	-0,0436 (0,9424)	0,1881 (1,3246)	0,1948 (1,3051)	0,1644 (1,3153)	0,4888 (1,4800)	0,5617 (1,4811)	0,5894 (1,4729)
lnpgdp ²	0,0058 (0,0518)	0,0075 (0,0513)	0,0047 (0,0520)	-0,0011 (0,0728)	-0,0016 (0,0717)	0,0001 (0,0723)	-0,0190 (0,0819)	-0,0226 (0,0821)	-0,0248 (0,0817)
lnsp	-0,0340 (0,0346)	-0,0179 (0,0351)	-0,0316 (0,0346)	0,0894 ^c (0,0469)	0,09215 ^c (0,0879)	0,0879 ^c (0,0469)	-0,0374 (0,0439)	-0,0307 (0,0466)	-0,0328 (0,0442)
lnta	-	-	0,0611 ^c (0,0338)	-	0,0178 ^b (0,0072)	-	-	0,0100 (0,0080)	-
lnnuf	-	-	-	-	-	0,0126 (0,0395)	-	-	-0,0421 (0,0349)
w*ln(tek) ₋₁	-	-	-	-	-	-	-0,1576 ^a (0,0491)	-0,1891 ^a (0,0514)	-0,1234 ^a (0,0519)
w*lnpgdp	-	-	-	-	-	-	-0,9965 (1,6931)	-1,3326 (1,6852)	-1,2570 (1,7055)
w*lnpgdp ²	-	-	-	-	-	-	0,0483 (0,0933)	0,0668 (0,0930)	0,0630 (0,0941)
w*lnsp	-	-	-	-	-	-	0,0658 (0,0518)	0,10756 ^c (0,0553)	0,0953 ^c (0,0533)
w*lnta	-	-	-	-	-	-	-	0,0202 (0,0156)	-
w*lnnuf	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,0501 (0,0438)
w*ln tek	0,4342 ^a (0,0439)	0,4292 ^a (0,0453)	0,4423 ^a (0,0448)	-	-	-	0,4278 ^a (0,0442)	0,4101 ^a (0,0472)	0,4326 ^a (0,0448)
w*u	-	-	-	0,5162 ^a (0,0592)	0,5086 ^a (0,0599)	0,5117 ^a (0,0656)	-	-	-
yakınsama	0,3007	0,3206	0,2950	0,3993	0,4222	0,3997	0,3126	0,3358	0,3072
R ²	0,9567	0,9585	0,9505	0,9692	0,9659	0,9689	0,9602	0,9574	0,9536

Not: a %1, b %5 ve c %10 önem düzeyinde istatistiki anlamlılıkları göstermektedir. Parantez içi değerler ise dirençli standart hataları göstermektedir.

Sanayi üretiminin GSYİH'ya (lnsp) oranının katsayıları, teorik tahminler ve diğer birçok önceki çalışma ile tutarlı olarak SDEM modelinde pozitif bulunmuştur (Auffhammer ve Carson, 2008; Jiang ve Lin, 2012). Enerji tüketimini etkileyen bir diğer önemli etken, komşu illerdeki enerji tüketimlerinin mekânsal yayılma etkileridir. Tablo 4'de gösterilen tahmin sonuçlarına göre, enerji tüketiminin mekânsal terimi w*ln tek katsayılarının, SDAR ve SDDM tahminlerinde %1 önem düzeyinde istatistik bakımdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, kişi başına enerji tüketiminin pozitif mekânsal bağımlılığını doğrulamaktadır: Buna göre belirli bir ildeki enerji tüketimi, komşu illerin tüketimlerinden olumlu etkilenmektedir. Benzer şekilde w*lnsp katsayılarının, SDDM tahminlerinde %10 önem düzeyinde istatistik bakımdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. Sanayinin GSYİH içerisindeki payının pozitif mekânsal bağımlı olduğu tespit edilmiştir. Bir ildeki sanayinin payı komşu iline göre olumlu etkilendiği ifade edilebilir. Ticari açıklık bakımından, katsayılarının pozitif olduğu tahmin edilmiş, ancak sadece SDEM ve SDAR tahminlerinde %10 önem düzeyinde istatistik bakımdan anlamlı bulunmuştur.

Tablo 5, sanayi elektrik tüketiminin bağımlı değişken olduğu koşullu β yakınsamasına ait regresyon modellerinin sonuçlarını göstermektedir.

SDAR ve SDDM'deki mekânsal otopregresif parametrenin ve SDEM'deki mekânsal hata katsayısının %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu da sanayi elektrik tüketiminin komşu iller arasında pozitif bir yayılma etkisine sahip olduğunu göstermektedir. ln(sek)-1 değişkenine ait

katsayının mekânsal dinamik gecikme modelleri için istatistik bakımdan anlamlı ve 1'den küçük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye'de sanayi sektörünün elektrik tüketiminde koşullu β -yakınsaması olduğunu doğrulamaktadır. Koşullu β yakınsama hızları sırasıyla SDAR, SDEM ve SDDM tarafından 0,547, 3,073 ve 0,537 olarak hesaplanmıştır.

Sanayi üretiminin GSYİH'ya (Insp) oranının katsayıları, teorik tahminler ve diğer birçok önceki çalışma ile tutarlı olarak bütün modellerde pozitif, SDEM modellerinde ise hem pozitif hem de istatistik bakımdan anlamlı bulunmuştur (Auffhammer ve Carson, 2008; Jiang ve Lin, 2012). Sanayi elektrik tüketiminin etmenlerinden olan, komşu illerdeki sanayi elektrik tüketiminin mekânsal yayılma etkilerine bakıldığında, sanayi elektrik tüketiminin mekânsal terimi $w \cdot \text{Insek}$ katsayılarının, SDAR ve SDDM tahminlerinde %1 önem düzeyinde istatistik bakımdan anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, sanayi elektrik tüketiminin pozitif mekânsal bağımlılığını doğrulamaktadır. Bundan hareketle belirli bir ilde sanayi elektrik tüketimi, komşu illerin tüketimlerinden olumlu etkilediği belirlenmiştir. Sanayi payı değişkenine bakıldığında SDEM modelinde pozitif istatistik bakımdan anlamlı bulunmuştur. Ticari açıklık bakımından katsayılarının pozitif olduğu tahmin edilmiş, ancak sadece SDEM tahminlerinde %10 önem düzeyinde istatistik bakımdan anlamlı bulunmuştur. SDDM modeli sonuçlarına bakıldığında ise sanayinin payının ve ticari açıklığın pozitif, nüfus yoğunluğunun ise negatif mekânsal yayılma etkisi gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 5. Sanayi Elektrik Tüketimi Koşullu β Yakınsaması Sonuçları

Değişken	SDAR			SDEM			SDDM		
	Model1	Model2	Model3	Model1	Model2	Model3	Model1	Model2	Model3
ln(sek) ₋₁	0,5812 ^a (0,0545)	0,5788 ^a (0,0571)	0,5784 ^a (0,0549)	0,0523 ^a (0,0111)	0,0463 ^a (0,0102)	0,0505 ^a (0,0114)	0,5893 ^a (0,0533)	0,5846 ^a (0,0576)	0,5892 ^a (0,0538)
lnpgdp	-3,0183 (2,7869)	-3,0004 (2,7504)	-2,9338 (2,7397)	1,3431 (4,8415)	1,0374 (4,5764)	1,3840 (4,8146)	1,7639 (3,2551)	2,2488 (3,2310)	1,5286 (3,2874)
lnpgdp ²	0,1734 (0,1523)	0,1725 (0,1503)	0,1686 (0,1497)	-0,0543 (0,2627)	-0,0390 (0,2484)	-0,0569 (0,2612)	-0,0868 (0,1805)	-0,1131 (0,1798)	-0,0728 (0,1823)
lnsp	0,2054 (0,1445)	0,2039 (0,1394)	0,1707 (0,1496)	1,0670 ^a (0,2271)	1,0136 ^a (0,2177)	1,0176 ^a (0,2432)	0,0677 (0,1954)	0,05571 (0,1951)	0,0795 (0,1952)
ln _{ta}	-	0,0145 (0,0299)	-	-	0,1061 ^c (0,0560)	-	-	0,0145 (0,0297)	-
lnnuf	-	-	0,0761 (0,0654)	-	-	0,1149 (0,1433)	-	-	0,0771 (0,0715)
$w \cdot \ln(\text{sek})_{-1}$	-	-	-	-	-	-	-0,2047 ^a (0,0699)	-0,2262 ^a (0,0722)	-0,1898 ^a (0,0692)
$w \cdot \ln \text{pgdp}$	-	-	-	-	-	-	-7,3953 (5,4768)	-7,7534 (5,3880)	-7,6451 (5,3928)
$w \cdot \ln \text{pgdp}^2$	-	-	-	-	-	-	0,4043 (0,3025)	0,4230 (0,2977)	0,4167 (0,2978)
$w \cdot \ln \text{sp}$	-	-	-	-	-	-	0,5276 ^c (0,2801)	0,4802 ^c (0,2791)	0,6020 ^b (0,2763)
$w \cdot \ln \text{ta}$	-	-	-	-	-	-	-	0,1315 ^a (0,0418)	-
$w \cdot \ln \text{nuf}$	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,1923 ^b (0,0942)
$w \cdot \ln \text{sek}$	0,1338 ^a (0,0369)	0,1263 ^a (0,0339)	0,1282 ^a (0,0364)	-	-	-	0,1537 ^a (0,0328)	0,1243 ^a (0,0315)	0,1571 ^a (0,0323)
$w \cdot u$	-	-	-	0,1726 ^a (0,0676)	0,1202 ^c (0,0725)	0,1743 ^a (0,0663)	-	-	-
yakınsama	0,5427	0,5468	0,5475	2,9508	3,0726	2,9858	0,5288	0,5368	0,5290
R ²	0,9530	0,9511	0,9521	0,7077	0,6778	0,7022	0,9436	0,9270	0,9405

Not: a %1, b %5 ve c %10 önem düzeyini göstermektedir. Parantez içi değerler ise dirençli standart hataları göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İktisat literatüründe özellikle Neo-Klasik iktisadın bakış açısında şekillenen yakınsama olgusu gelişmişlik bakımından ülkeler arasındaki farkın zamana bağlı olarak kapanacağına dair argümanın temelinde, gelişmiş ülkelerde giderek artan sermaye birikiminin azalan marjinal getiriler perspektifinde durağanlaşacağına temas etmektedir. Bu açıdan bakıldığında gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki farkın kapanacağı savı az gelişmişler açısından iyimser bir bakış açısını resmetmektedir. Buna bağlı olarak daha ucuz teknoloji transferinin de pozitif dışsallıklardan yararlanma yönüyle gelişmişlik mesafesini kapayıcı unsur olacağı ileri sürülmektedir. Ancak, dünya ekonomisinde ortaya çıkan

gerçekleşmeler değerlendirildiğinde, yakınsama mekanizmasının mutlak anlamda gerçektelemediği, bunun bir takım dışsal faktörler eşliğinde gerçekteleği gözlenmekte ve buna da koşullu yakınsama adı verildiği dikkat çekmektedir. Yakınsamanın kalkınmışlıkla ve kalkınmışlığın da sanayileşmeyle eşanlımlı tutulduğu bakış açısında sanayileşmede de yaygın bir şekilde enerji kullanımının varlığı söz konusudur. Dolayısıyla yakınsama temeli ele alınırken enerji tüketimi açısından değerlendirmede bulunmak da sanayisizleşme sorununa karşılık, artan gelirlere bağlı yakınsama olgusunu daha sağlıklı inceleme imkanı vermektedir.

Çalışmada Türkiye ekonomisinde kentler arasında var olan gelişmişlik farklarının Neo-Klasiklerin öngördüğü şekliyle zamana bağlı olarak ortadan kalkıp kalkmadığı elektrik tüketim değerleri açısından incelenmesi yapılmıştır. Hao ve Peng, (2017) tarafından yapılan çalışma baz alınarak 2007'den 2017 yılına kadarki zaman dilimi için Türkiye'de il düzeyinde hem toplam elektrik tüketimi hem de sanayi elektrik tüketimi açısından kişi başı veriler üzerinden yakınsama mekanizmasının işleyip işlemediği analizlere tabi tutulmuştur. Bu çerçevede il bazında kişi başı enerji tüketiminde hanehalkı tüketimi veya yaygın olarak kullanılan toplam tüketim rakamları yaşam standardı ve buna bağlı olarak refah açısından ele alınırken; yine hem toplam hem de kişi başı sanayi enerji tüketim değerleri de üretim güçlerinin iller arasında nasıl dağıldığına işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Diğer taraftan bölgesel üretimde bir kutuplaşmanın enerji tüketimi açısından derinleşip derinleşmediği olgusu da coğrafi yakınlıkları dikkate alınacak şekilde mekânsal panel veriler ile test edilmiştir.

Analizlerde Moran I saçılım diyagramı kullanılarak hem toplam tüketim değerleri hem de sanayide kullanım açısından mekânsal ilişkilerin dikkate alınması gerektiğine dair sinyal yakalanmış ayrıca mekânsal yayılım etkilerinin nispeten daha gelişmiş olan Marmara bölgesinde kuvvetli olduğu, Doğu Anadolu Bölgesinde ise zayıf olduğu her iki tüketim gurubu için de tespit edilmiştir. Mekansal analizler bağlamında toplam ve kişi başı elektrik tüketimi ile toplam ve kişi başı sanayi elektrik tüketim değerleri için koşulsuz ve koşullu yakınsama mekanizmasının işleyip işlemediği, mekânsal dinamik ekonometrik modeller arasında mekânsal dinamik gecikme (SDAR), mekânsal dinamik hata (SDEM) ve mekânsal dinamik Durbin modeli tahmin edilmiştir. Her dört farklı tahmin için elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

(i) Toplam Elektrik Tüketimi koşulsuz β yakınsaması tahmin sonuçlarına göre Türkiye'de kişi başına düşen elektrik tüketiminde iller arasında mutlak yakınsamanın varlığı her üç dinamik modelde de tespit edilmiştir. Ayrıca mekânsal yayılma etkilerinin varlığı tespit edilirken, bir ildeki kişi başına elektrik tüketiminin komşu illerden de etkilendiği tespit edilmiştir.

(ii) Sanayi Elektrik Tüketimi koşulsuz β yakınsaması sonuçlarına göre Türkiye'de il bazında sanayi elektrik tüketiminde mutlak β -yakınsamasının olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yakınsama hızlarının toplam elektrik tüketiminden daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu manada tüketim açısından refah yakınsamasının üretimde de paralel hatta daha hızlı bir şekilde gerçekteleği bulgusu ortaya çıkmıştır.

(iii) Toplam Elektrik Tüketimi Koşullu β yakınsaması sonuçlarından Türkiye'de il bazında kişi başına düşen elektrik tüketiminde koşullu β -yakınsaması olduğu belirlenmiştir. Koşullu yakınsama hızı mutlak yakınsama hızına göre genel olarak daha düşük elde edilmiştir, sadece SDEM modelinde daha yüksek bir yakınsama hızı ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan belirli bir ildeki enerji tüketimi, komşu illerin tüketimlerinden olumlu etkilediği sonucu koşullu yakınsamada da varlığını korumaktadır. Ayrıca koşullu yakınsama için kullanılan değişkenler açısından analiz sonuçları değerlendirildiğinde; kişi başına enerji tüketimi ile kişi başına düşen GSYİH arasında ters U şeklinde bir ilişi olabileceği, sanayi üretiminin GSYİH içindeki payının yakınsamayı pozitif etkileyen bir unsur olduğu ve bir ildeki enerji tüketimi ve sanayi payının komşu illeri pozitif etkilediği bulgularına ulaşılmıştır.

(iv) Sanayi Elektrik Tüketimi Koşullu β Yakınsaması analizlerinde koşullu yakınsamanın varlığı her üç dinamik model için de tespit edilmiştir. Ayrıca mekânsal parametrenin anlamlı olduğu ve dolayısıyla sanayi elektrik tüketiminin komşu iller arasında pozitif bir yayılma etkisine sahip olduğu mutlak yakınsama sonuçlarına benzer şekilde tespit edilmiştir. Ayrıca sanayinin payı ve sanayi payının mekansal yayılımının da yakınsamayı desteklediği bulgularına ulaşılmıştır.

Analiz sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde hem toplam elektrik tüketimi açısından hem de sanayi elektrik tüketimi açısından gerek mutlak gerekse koşullu yakınsama mekanizmasının Türkiye ekonomisinde iller bazında işlediği tespit edilmiştir. Özellikle yakınsama bağlamında elde edilen bulgulardan hareketle illerden komşularında ortaya çıkan iyileşmelerin yayılma etkisi yaparak kendisinde de iyileşmelere yol açtığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla zamana bağlı olarak elektrik tüketiminde iller arasında ortaya çıkan benzeşmenin bir tür refah payı açısından yakınlışmanın olduğuna işaret ederken, sanayi

tüketimi açısından ortaya çıkan benzeşmenin de kalkınmışlığı elimine etme yönünde rol üstlendiği söylenebilir. Buna rağmen yakınsamanın yayılma etkilerinin yüksek gelişmişliği olan bölgelerde daha yüksek, düşük gelişmişliği olan bölgelerde daha düşük olduğu dikkate alınarak kalkınma politikalarının Türkiye özelinde kutuplaşmaları dağıtarak bölgesel eşitsizlikleri giderici bir yapıda dağıtılması gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. İller arasında yakınsamayı etkileyen sanayileşme ticari açıklık gibi değişkenlerin de mekânsal etkilerinin varlığı göz ardı edilmeden il bazında gelişimlerin komşuları da etkilediği dikkate alınmalıdır.

Etik Beyan

“Mekânsal Panel Veri Analizleri Vasıtasıyla, Enerji Tüketiminde Yakınsamanın İl Düzeyinde Tespiti: Türkiye Örneği” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahriyat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Abramovitz, M. (1979). Rapid growth potential and its realisation: The experience of capitalist economies in the postwar period. In Edmond Malinvaud (Ed.), *Economic growth and resources* (s. 1-51). London: Palgrave Macmillan.
- Akarsu, G. ve Berke, B. (2020). Convergence of electricity consumption in Turkey: Spatial panel data analysis. *Panoeconomicus*, 67(2), 241-256. <http://dx.doi.org/10.2298/PAN161129007A>
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2020). *Dar koridor: Devletler, toplumlar ve özgürlüğün geleceği* (Çev: Y. Taşkın), İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2015). *Ulusların düşüşü, güç, zenginlik ve yoksulluğun kökenleri* (Çev: F. R. Velioglu). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.
- Anoruo, E. ve DiPietro, W. R. (2014). Convergence in per capita energy consumption among African countries: evidence from sequential panel selection method. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(4), 568-577. <https://www.econjournals.com/index.php/ijeep/article/view/873/513>
- Anselin, L. (2002). Under the hood issues in the specification and interpretation of spatial regression models. *Agricultural economics*, 27(3), 247-267. <https://doi.org/10.1111/j.1574-0862.2002.tb00120.x>
- Apergis, N. ve Christou, C. (2016). Energy productivity convergence: new evidence from club converging. *Applied Economics Letters*, 23(2), 142-145. doi: 10.1080/13504851.2015.1058899
- Apergis, N. ve Tsoumas, C. (2012). Long memory and disaggregated energy consumption: evidence from fossil fuels, coal and electricity retail in the U.S. *Energy Economics*, 34, 1082-1087. doi: 10.1016/j.eneco.2011.09.002
- Aqeel, A. ve Butt, M. S. (2001). The relationship between energy consumption and economic growth in Pakistan. *Asia-Pacific Development Journal*, 8(2), 3342-3350.
- Aslan, A. (2011). Does natural gas consumption follow a nonlinear path over time? Evidence from 50 states. *Renewable Sustainable Energy Review*, 15, 4466-4469. doi: 10.1016/j.rser.2011.07.105
- Auffhammer, M. ve Carson, R. T. (2008). Forecasting the path of China's CO2 emissions using province-level information. *Journal of Environmental Economics and Management*, 55(3), 229-247. <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2007.10.002>
- Badinger, H., Müller, W. ve Tondl, G. (2004). Regional convergence in the European Union, 1985-1999: A spatial dynamic panel analysis. *Regional Studies*, 38(3), 241-253. <https://doi.org/10.1080/003434042000211105>
- Baltagi, B. H. (Ed.). (2015). *The Oxford handbook of panel data* (3. Edition). Oxford: Oxford Publishing.
- Barro, R. J. ve Sala-i-Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100(2), 223-251. <https://doi.org/10.1086/261816>
- Baumol, W. J. (1986). Productivity growth, convergence, and welfare: What the long-run data show. *American Economic Review*, 76(5), 1072-1084. <https://www.jstor.org/stable/1816469>
- Bolat, S., Belke, M. ve Celik, N. (2013). Mean reverting behavior of energy consumption: Evidence from selected MENA countries. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 3(4), 315-320. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijeep/issue/31906/350739>
- Cass, D. (1965). Optimum growth in an aggregative model of capital accumulation. *The Review of Economic Studies*, 32(3), 233-240. <https://doi.org/10.2307/2295827>
- Chen, S., Kuo, H. ve Chen, C., (2007). The relationships between GDP and electricity consumption in ten Asian countries. *Energy Policy*, 35(4), 2611-2621. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2006.10.001>
- Chontanawat, J., Hunt, L. C. ve Pierse, R. (2006). Causality between energy consumption and GDP: Evidence from 30 OECD and 78 non-OECD countries (No. 113). Surrey Energy Economics Centre (SEEC) Discussion Paper Series, University of Surrey. <https://ideas.repec.org/p/sur/seedps/113.html>
- Elhorst, J. P. (2012). Dynamic spatial panels: models, methods, and inferences. *Journal of Geographical Systems*, 14(1), 5-28. <https://doi.org/10.1007/s10109-011-0158-4>
- Elhorst, J. P. (2014). *Spatial econometrics: From cross-sectional data to spatial panels*. Heidelberg: Springer.

- Ezcurra, R. (2007). Is there cross-country convergence in carbon dioxide emissions? *Energy Policy*, 35(2), 1363-1372. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2006.04.006>
- Gerschenkron, A. (1962). *Economic backwardness in historical perspective*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Ghosh, S. (2002). Electricity consumption and economic growth in India. *Energy Policy*, 30(2), 125-129. [https://doi.org/10.1016/S0301-4215\(01\)00078-7](https://doi.org/10.1016/S0301-4215(01)00078-7)
- Hao, Y. ve Peng, H. (2017). On the convergence in China's provincial per capita energy consumption: new evidence from a spatial econometric analysis. *Energy Economics*, 68, 31-43. doi: 10.1016/j.eneco.2017.09.008
- Hao, Y., Zhang, Q., Zhong, M. ve Li, B. (2015). Is there convergence in per capita SO2 emissions in China? An empirical study using city-level panel data. *Journal of Cleaner Production*, 108, 944-954. doi: 10.1016/j.jclepro.2015.06.054
- Herrerias, M. J. (2012). World energy intensity convergence revisited: A weighted distribution dynamics approach. *Energy Policy*, 49, 383-399. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2012.06.044>
- Hsu, Y. C., Lee, C. C. ve Lee, C. C. (2008). Revisited: Are shocks to energy consumption permanent or temporary? New evidence from a panel SURADF approach. *Energy Economics*, 30(5), 2314-2330. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2007.09.007>
- Islam, N. (1995). Growth empirics: A panel data approach. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(4), 1127-1170. <https://doi.org/10.2307/2946651>
- Jaunky, V. C. (2008). Divergence in per capita electric power consumption: An african experience. *Applied Econometrics and International Development*, 8(2), 137-150. <https://www.usc.gal/economet/reviews/acid8211.pdf>
- Jiang, Z. ve Lin, B. (2012). China's energy demand and its characteristics in the industrialization and urbanization process. *Energy Policy*, 49, 608-615. doi: 10.1016/j.enpol.2012.07.002
- Jumbe, C. B. L. (2004). Electricity consumption and GDP empirical evidence from Malawi. *Energy Economics*, 26(1), 61-68. [https://doi.org/10.1016/S0140-9883\(03\)00058-6](https://doi.org/10.1016/S0140-9883(03)00058-6)
- Koopmans, T. C. (1963). On the concept of optimal economic growth (No. 163). *Cowles Foundation for Research in Economics*. Yale University. <https://elischolar.library.yale.edu/cowles-discussion-paper-series/392>
- Kula, F., Aslan, A. ve Ozturk, I. (2012). Is Per Capita Electricity Consumption Stationary? Time Series Evidence from OECD Countries. *Renewable Sustainable Energy Review*, 16(1), 501-503. doi: 10.1016/j.rser.2011.08.015
- LeSage, J. ve Pace, R. K. (2009). *Introduction to spatial econometrics*. New York: Chapman and Hall/CRC Press.
- Liu, W. (2013). The study on the stationarity of energy consumption in US states: Considering structural breaks, nonlinearity, and cross-sectional dependency. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 80, 626-646. doi.org/10.5281/zenodo.1086723
- Maddison, A. (1977). Phases of capitalist development. *PSL Quarterly Review*, 30(121), 103-137. <https://doi.org/10.13133/2037-3643/11372>
- Markandya, A, Pedroso-Galinato, A. ve Streimikiene, D. (2006). Energy intensity in transition economies: is there convergence towards the EU average?. *Energy Economics*, 28, 121-145. doi: 10.1016/j.eneco.2005.10.005
- Maza, A. ve Villaverde, J. (2008). The world per capita electricity consumption distribution: Signs of convergence? *Energy Policy*, 36(11), 4255-4261. doi: 10.1016/j.enpol.2008.07.036
- Mielnik, O. ve Goldemberg, j, (2000). Converging to a common pattern of energy use in developing and industrialized countries. *Energy Policy*, 28(8), 503-508. [https://doi.org/10.1016/S0301-4215\(00\)00015-X](https://doi.org/10.1016/S0301-4215(00)00015-X)
- Miketa, A. ve Mulder, P (2005). Energy productivity across developed and developing countries in 10 manufacturing sectors: Patterns of Growth and Convergence. *Energy Economics*, 27, 429-453. doi: 10.1016/j.eneco.2005.01.004
- Mohammadi, H. ve Ram, R. (2012). Cross-country convergence in energy and electricity consumption, 1971-2007. *Energy Economics*, 34, 1882-1887. doi: 10.1016/j.eneco.2012.08.001
- Moran, P. A. (1950). Notes on continuous stochastic phenomena. *Biometrika*, 37(1/2), 17-23. <https://doi.org/10.2307/2332142>
- Morimoto, K. ve Hope, C. (2004). Impact of electricity supply on economic growth in Sri Lanka. *Energy Economics*, 26(1), 77-85. [https://doi.org/10.1016/S0140-9883\(03\)00034-3](https://doi.org/10.1016/S0140-9883(03)00034-3)
- Narayan, P. K. ve Smyth, R. (2007). Are shocks to energy consumption permanent or temporary? Evidence from 182 countries. *Energy Policy*, 35(1), 333-341. doi: 10.1016/j.enpol.2005.11.027
- Ozturk, I. ve Aslan, A. (2011). Are fluctuation in energy consumption per capita transitory? evidence from Turkey. *Energy Exploration and Exploitation*, 29(2), 161-167. doi: 10.1260/0144-5987.29.2.161
- Plümer, T. ve Neumayer, E. (2010). Model specification in the analysis of spatial dependence. *European Journal of Political Research*, 49(3), 418-442. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.01900.x>
- Ramsey, F. P. (1928). A mathematical theory of saving. *The Economic Journal*, 38(152), 543-559. <https://doi.org/10.2307/2224098>
- Robinson, T. (2007). The convergence of electricity prices in Europe. *Applied Economics Letters*, 14, 473-476. <https://doi.org/10.1080/135048505000461597>
- Shahbaz, M., Tiwari, A. K., Ozturk, I. ve Farooq, A. (2013). Are fluctuations in electricity consumption per capita transitory? evidence from developed and developing economics. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 28, 551-554. doi: 10.1016/j.rser.2013.08.007

- Shiu, A. ve Lam, P. L. (2004). Electricity consumption and economic growth in China. *Energy Policy*, 32(1), 47-54. [https://doi.org/10.1016/S0301-4215\(02\)00250-1](https://doi.org/10.1016/S0301-4215(02)00250-1)
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The quarterly journal of economics*, 70(1), 65-94. <https://doi.org/10.2307/1884513>
- Tobler, W. R. (1970). A computer movie simulating urban growth in the Detroit region. *Economic geography*, 46(sup1), 234-240. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.2307/143141?needAccess=true>
- Türkiye İstatistik Kurumu Bölgesel İstatistikler, <https://cip.tuik.gov.tr/>, [Erişim tarihi: 08.12.2020]
- Weeks, M. ve Yudong Yao, J. (2003). Provincial conditional income convergence in China, 1953–1997: a panel data approach. *Econometric Reviews*, 22(1), 59-77. <https://doi.org/10.1081/ETC-120017974>
- Wolde-Rufael, Y. (2004). Disaggregated energy consumption and GDP, the experience of Shanghai, 1952–1999. *Energy Economics*, 26(1), 69-75. [https://doi.org/10.1016/S0140-9883\(03\)00032-X](https://doi.org/10.1016/S0140-9883(03)00032-X)
- Wolde-Rufael, Y. (2006). Electricity consumption and economic growth: a time series experience for 17 African countries. *Energy Policy*, 34(10), 1106-1114. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2004.10.008>
- Yang, H. Y. (2000). A note of the casual relationship between energy and GDP in Taiwan. *Energy Economics*, 22(3), 309-317. doi: 10.1016/S0140-9883(99)00044-4
- Yoo, S. (2005). Electricity consumption and economic growth: Evidence from Korea. *Energy Policy*, 33(12), 1627-1632. doi: 10.1016/j.enpol.2004.02.002

EXTENDED ABSTRACT

The concept of convergence the economic development literature is concerned with was first taken into account in the context of income convergence and then expanded to include other variables, considered as welfare criteria. Generally, two-country welfare measures commonly used in convergence studies are GDP per capita and energy consumption per capita. Among these, household consumption or commonly used total consumption figures in per capita energy consumption, while the standard of living is handled in terms of welfare, industrial energy consumption is used to point out how the production forces are distributed among regions or countries. From this point of view, energy use is both a cause and a result of development in terms of development economics. The regional polarization of the productive forces reveals the differences in living standards between regions, especially increases labor and brain drains; therefore, it deepens regional differences in terms of living standards. On the other hand, parallel to the improvements in the economy, energy consumption attracts attention as an increasingly important point in economic development and environmental protection. Especially in countries where the population is divided into large geographies, there are great differences in terms of energy efficiency. This issue is increasingly attracting the attention of economists, and widespread literature focuses on this issue. While initial studies on energy convergence focused on energy intensity or energy productivity, some studies have recently emerged that explore the convergence of energy consumption. These studies tried to test α and β convergence methods in parallel with the income convergence literature, and unit root models although they did not measure convergence exactly in a large literature. In addition, spatial panel studies that add the effects of geographical proximity to the analysis are also included in the literature. Studies in the literature mostly examine convergence in terms of total electricity consumption and do not evaluate the energy used for industry in a separate context. In addition, the limitedness of the studies at the provincial level also increases the curiosity of the study. Therefore, in this study, considering that the deficiencies seen in the literature are worth investigating, the convergence of energy consumption in terms of provinces in Turkey is investigated separately in terms of total energy consumption and industrial energy consumption, with conditional and unconditional convergence models.

In the study, per capita, energy consumption data is taken into account both in terms of total and industry. In this direction, with the study, both regional welfare level convergence (divergence); In addition, the question of whether polarization in regional production deepens in terms of energy consumption is tested with spatial panel data by including the convergence (divergence) phenomenon and the effect of geographical proximity in Turkey. It is aimed to obtain more reliable data in terms of determining the convergence of energy consumption between the provinces of Turkey by using spatial panel data, taking into account the spatial dependence in provincial energy consumption.

By using the Moran I scatter diagram in the analyses, the signal that spatial relations should be taken into account in terms of both total consumption values and use in the industry was captured. In addition, it has been determined for both consumption groups that the spatial diffusion effects are strong in the developed Marmara region and weak in the Eastern Anatolia Region.

In the context of spatial analysis; for per capita total electricity consumption and per capita industrial electricity consumption values, whether the unconditional and conditional convergence mechanism works was estimated by spatial dynamical delay (SDAR), spatial dynamical error (SDEM), and spatial dynamic Durbin models among spatial dynamic econometric models. The findings for the estimation can be summarized as follows:

-According to the unconditional β convergence estimation results of Total Electricity Consumption, the existence of absolute convergence between provinces in electricity consumption per capita in Turkey has been

determined in all three dynamic models. In addition, while determining the existence of spatial spillover effects, it has been determined that the electricity consumption per capita in a province is also affected by neighboring provinces.

-According to the unconditional β -convergence results of Industrial Electricity Consumption, it has been determined that there is absolute β -convergence in industrial electricity consumption on a provincial basis in Turkey. It is also noteworthy that the convergence rates are higher than the total electricity consumption. In this sense, it has been found that the convergence of welfare in terms of consumption occurs in parallel and even faster in production.

-Total Electricity Consumption Conditional β convergence results show that there is a convergence in electricity consumption per capita on a provincial basis in Turkey. Except for the SDEM model, the conditional convergence rate was generally lower than the absolute convergence rate. On the other hand, the energy consumption in a particular province maintains its existence in conditional convergence as a result of the positive effect from the consumption of neighboring provinces. In addition, when the analysis results are evaluated in terms of the variables used for conditional convergence. There may be an inverted U-shaped relationship between energy consumption per capita and GDP per capita, the share of industrial production in GDP is a factor that positively affects convergence it has been revealed that energy consumption and industry share in a province positively affects neighboring provinces.

-(iv) In the Conditional β Convergence analyzes of Industrial Electricity Consumption, the presence of conditional convergence was detected for all three dynamic models. In addition, it has been determined that the spatial parameter is significant therefore industrial electricity consumption has a positive spillover effect among neighboring provinces, similar to the absolute convergence results. In addition, it has been found that the share of industry and the spatial spread of industry share also support convergence.

When evaluated as a whole, it has been determined that both absolute and conditional convergence mechanisms operate based on provinces in the Turkish economy, both in terms of total electricity consumption and industrial electricity consumption.

Türkiye’de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği: 1982-2016 Dönemi

Hakan BAKKAL¹

Öz

Bu çalışmada Türkiye ekonomisindeki bütçe açığının sürdürülebilirliğini tespit etmek amacıyla bütçe gelir ve harcama değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı analiz edilmektedir. Dönemlerarası bütçe yaklaşımı altında, 24 Ocak 1980 kararları ile yapısal dönüşümün başladığı dönemden 2016 yılına kadar, değişkenlere ait yıllık veriler kullanılarak birim kök ve eşbütünleşme testleri ile bu ilişki sınanmıştır. Çalışmada ADF ve PP birim kök testlerinin yanı sıra tekli yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi ile Johansen eşbütünleşme testi ve tek kırılmalı Gregory-Hansen eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Johansen testine göre gelir ve harcama arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı, bütçe açıklarının sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Gregory-Hansen testi ile sürdürülebilirliğin olduğu belirlenmiştir. OLS yöntemiyle tahmin edilen uzun dönem katsayısı zayıf formda bir sürdürülebilirliği göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açıkları, Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, Türkiye Ekonomisi

The Sustainability of Budget Deficit in Turkey: 1982-2016 Period

Abstract

In this study, the existence of a long-term relationship between budget income and expenditure variables is analyzed to determine the sustainability of the budget deficit in the Turkish economy. Under the intertemporal budget approach, this relationship was tested with unit root and cointegration tests, using annual data of the variables from the period when the structural transformation started with the decisions of January 24, 1980, to 2016. During the study, we used different tests like ADF and PP unit root tests, Zivot-Andrews unit root test, which allows single structural break, Johansen cointegration test, and Gregory-Hansen cointegration test with a single break. According to the Johansen test, we concluded that there is no long-term relationship between income and expenditure, and budget deficits are unsustainable. However, it was determined that there is sustainability through the Gregory-Hansen test. The long-term coefficient estimated by the OLS method shows a weak form of sustainability.

Key Words: Budget Deficits, Government Expenditures, Government Revenues, Turkish Economy

Atf İçin / Please Cite As:

Bakkal, H. (2022). Türkiye’de bütçe açığının sürdürülebilirliği: 1982-2016 dönemi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 588-599.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.10.2022

¹ Dr.-Yalova Üniversitesi Rektörlüğü, hakan.bakkal@yalova.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0256-7065

Giriş

Günümüz ekonomilerinde istikrarlı büyüme hedefine ulaşmada kamu sektörünün yatırım ihtiyacı, sosyal devlet olmanın gerekliliklerini sağlama ve istihdam yaratma kapasitesini güçlendirme amacıyla daha fazla harcamalarda bulunması, kriz dönemlerinde ekonomiyi canlandırmak için mali teşvik ve kurtarma politikaları bütçe açıklarına neden olabilmektedir. Bu durum Keynesyen anlayışın hâkim olduğu günümüzde politika yapımcılar açısından bir problem olarak görülmemektedir. Ancak açıkların ileri dönemlerde kontrol edilemeyen boyutlara ulaşması, yüksek faiz oranları, yüksek enflasyon ve cari işlemler açığına, bazı durumlarda ise borç krizlerinin yaşanmasına yol açabilmektedir. 1980'li yılların başında Latin Amerika krizi, 1998 Rusya krizi ve başta Yunanistan, İspanya ve İrlanda olmak üzere AB bölgesindeki 2008 Mortgage krizinin etkisi bu bağlamda en önemli örnekler arasında yer almaktadır. Özellikle son küresel kriz sonrası, ABD, Avrupa Birliği ve diğer ülkelerde krizin derinleşmesini önlemek ve krizden çıkmak için kamu sektörü öncülüğünde ekonomiyi kurtarma ve canlandırma politikalarının uygulamaya konulması son yıllarda devam eden bütçe açıklarının temel nedeni olmuştur. Çin, Norveç ve İsviçre dışındaki tüm OECD ülkelerinde 2009 yılından beri bütçelerin açık verdikleri görülmektedir. Avrupa Birliği bölgesinde de benzer durum söz konusu olup, ilgili Maastricht kriteri birçok ülkece yakalanamamış, Yunanistan, İrlanda, İtalya, İspanya ve Portekiz de bütçe açıklarının GSYİH içerisinde payı çift haneli rakamlara ulaşmıştır (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), 2017). Türkiye'de ise uzun yıllar devam eden bütçe açıklarında, özellikle 2000'li yıllardan itibaren diğer ülkelere oranla olumlu yönde bir ayrışma gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllardan beri yüksek bütçe açığının ekonomi üzerinde meydana getirmiş olduğu yüksek reel faiz-borç baskısı, kapsam dışındaki fonların bütçeye dâhil edilmesi, özelleştirme gelirlerinde artış, gerçekçi bir döviz kuru politikası ve mali disiplinin sağlanması için atılan önemli kurumsal düzenlemeler neticesinde belirgin biçimde azalmıştır. Uygulamaya konulan yapısal reformlar, bütçe açığının önemli ölçüde azalmasına ve krizin diğer ülkelere oranla ekonomiyi daha az etkilemesine sebep olmuştur. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, bütçe dengesinin sağlanamaması ve uzun zamandan beri açık veren bir yapı, özellikle kriz dönemlerinde toplumun birçok kesimi için acı reçete sunan politikaların oluşturulmasını zorunlu kılabilir. Bu nedenle bütçe açığının sürdürülebilirliğinin sağlanması, hane halkları ve firmaların tüketim ve yatırım kararları için hayati derecede önem taşımaktadır. Türkiye'de bütçe açıklarının sürdürülebilir olup olmadığının tespit edilmesi, sürdürülebilirliğin belirlenmesi durumunda bu açıkların hangi formda olduğu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Çalışma, Türkiye ekonomisinin mali görünümü, teorik altyapı ve literatür özeti, ampirik analiz ile sonuç ve öneriler kısmından oluşmaktadır. Türkiye ekonomisinin mali görünümü, serbest piyasa ekonomisine geçiş ile birlikte devletin ekonomideki rolünün yeniden düzenlendiği 1982 yılından 2016'ya kadarki dönemde ele alınmakta, bütçe açıklarının sürdürülebilirliği bağlamında teorik altyapıya ve literatür özetine yer verilmektedir. Ampirik analiz kısmında ilgili döneme ait yıllık merkezi yönetim bütçe gelir ve harcama gerçekleştirmeleri dikkate alınarak yapısal kırılmaya izin veren testler uygulanmaktadır. Bütçe harcama ve gelirlerinin durağanlığı ADF ve PP birim kök testleri ile yapısal kırılmaya izin veren Zivot-Andrews birim kök testi ile tespit edilmektedir. Değişkenlerin uzun dönemli bir ilişkiye sahip olup olmadığı Johansen eşbütünleşik testi ve yapısal kırılmayı dikkate alan Gregory-Hansen eşbütünleşik testi ile belirlenmekte, varsa bu ilişkinin formu OLS yöntemiyle araştırılmaktadır. Elde edilen bulguların literatüre olan uyumluluğu, diğer çalışmalardaki bulgulara yer verilmek suretiyle sonuç ve öneriler kısmında değerlendirilmekte ve öneriler sunulmaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Mali Görünümü

Türkiye'de uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 kararları, yapısal dönüşümün ve dışa açılma sürecinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. İthal ikameci bir ekonomi politikasının terkedilerek serbest piyasa ekonomisinin ve ihracata dayalı büyümenin benimsendiği bu dönemde, ekonomik büyüme ve refahın sağlanması, özel sektörün desteklenerek daha fazla istihdamın yaratılması amacıyla para ve maliye politikalarına yön verilmiştir. 1982 Anayasası ile devlet bütçe sistematğinde çeşitli ilkelere yer verilmiş, sosyal devlet harcamaları da dâhil kamu harcamalarında disiplin, fiyat istikrarı gibi temel kavramlar üzerinde durulmaya başlanmış, mali denge ve enflasyonun önlenmesi gibi hedefler plan ve programlarda yer almıştır. Ancak 2000'li yılların başına kadar, ekonomi ve istihdam politikaları verimlilik ve etkinlik temelinde yürütülemediği, mali disiplinin sağlanamadığı bu yıllarda kronik bir hal alan bütçe açıkları borç yükünün artmasını tetiklemiştir. 24 Ocak kararlarında, bütçe açıklarının azaltılmasının istikrar faktörü olduğu belirtilmiş, bu yönde harcamalar sınırlanırken gelirler alanında yapılan düzenlemelerle yeterli mali kaynak sağlanamamış ve harcamaları sınırlama politikası bütçe açıklarını önlemede yetersiz kalmıştır

(Göktaş, 2008, s. 46). Arz yönlü iktisadi düşünceye bağlı olarak Özal Hükümeti zamanında uygulanan vergi indirimleri sonucu 1984-1985 döneminden itibaren bütçe açıkları artmış, iç borçlanmada yeni bir dönem başlamıştır. 1984 yılından başlayarak konsolide bütçe gelirlerinin önemli bir kısmı fonlara aktarılmıştır. Bunun yanı sıra yerel yönetimlere genel bütçeden ayrılan pay, 1981-1984 döneminde %6 iken 1984 yılı ortalarında %8,3’e yükselmiştir (Şen ve Sağbaşı, 2004, s. 139). 1982-1990 arası harcamaların büyük bir kısmı toplanan vergi gelirleri ile karşılanırken, 1990 sonrası vergi yükünün payının düşmesi sonucu bütçe açığında artış meydana gelmiştir (Tüğen ve Güngör, 2013, s. 22). 1990’lı yıllarda yüksek vergi oranlarına rağmen vergi tabanı yeterince oluşturulamamış, artan kamu harcamalarına karşılık toplam vergi tahsilatı yetersiz kalmıştır. Bu dönemde borç stokundaki artış, hükümetlerin daha fazla borçlanma-yüksek faiz-bütçe açığı kısıtı içerisinde kalmasına yol açmıştır. Kamu kesimi toplam net borç stokunun GSMH’ye oranı 1990 yılında yüzde 29 iken, 1999 yılı sonunda yüzde 61’e ulaşmış, %6 olan net iç borç stokunun GSMH’ye oranı ise yüzde 42 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2000’li yıllar ise, bir önceki yılların aksine bütçe görünümünün büyük ölçüde mali disiplini başardığı bir dönem olmuş, harcamalar, bütçe gelirleri ve bütçe açığının finanse edilmesinde çok önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1999 yılında uluslararası Para Fonu (IMF) ile imzalanan stand-by anlaşması ile kamu harcamalarının mümkün olduğunca vergi gelirleri ile karşılanması ve mali disiplinin sağlanması için faiz dışı bütçe dengesi uygulamasına geçilmiştir (Kesik, 2003, s. 6). 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri sonrasında, bankacılık sistemi yeniden yapılandırılmış, uzun yıllardır açık veren sosyal güvenlik sistemi yeniden düzenlenmiştir. 2001 yılında Merkez Bankası kanununda getirilen değişikliklerle fiyat istikrarının sağlanması temel amaç olmuş, aynı kanunla Hazine’ye Merkez Bankası tarafından kısa vadeli avans yoluyla finansmanın sağlanması yoluna son verilmiştir. Bu düzenlemelerle birlikte 2003 yılında birçok maddesi yürürlüğe konulan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile bütçe dışındaki fon ve kurumların kapsama alınması sağlanmış, kamu harcamalarında etkinlik ve verimlilik temelinde düzenlemeler getirilmiştir. Diğer taraftan, vergi yapısında ve gelir idaresinde yapılan reformlar, kamu yatırım harcamalarında yeni ihale yapısı, orta vadeli plan ve programlama ve yatırım ortamının iyileştirilmesi gibi kurumsal ekonomi politikalarında yeniliklere gidilmiştir. Bir diğer önemli reform kamu borç yönetimi alanında yapılmıştır. Ayrıca Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile iç ve dış borçlanmanın ve nakit yönetiminin çerçevesi çizilmiş para ve maliye politikalarının uygulanmasında etkin biçimde yönetilmesi amaçlanmıştır. Kanun ile iç ve dış borçlanmada, hazine garantilerinin kullanılmasına ve limitine ilişkin kamu sektörüne sınırlayıcı hükümler getirilmiş, piyasa yapıcılığı sistemi hayata geçirilmiştir. Piyasa yapıcılığı sistemi ile, daha likit ve derin bir ikincil devlet borçlanma piyasası ve borç çevirme riskinin azaltıldığı bir birincil tahvil piyasası piyasa elde edilmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2003, s. 55). 2008 yılında yaşanan ve AB ülkelerini derinden etkileyen kriz karşısında Türkiye hayata geçirdiği yapısal reformlardan dolayı güçlü bir direnç göstermiş, bankacılık sektöründe 2000 ve 2001 krizinin aksine ciddi bir bozulma görülmemiştir. Bununla birlikte, dış ticaret hacmi içerisinde temel paya sahip olan AB ülkelerinin maruz kaldığı bu kriz neticesinde, ülkede ihracat sektörünün gelirlerinde ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında azalma meydana gelmiş, artan işsizlik ve ortalamaların altında büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemde merkez bankasının gevşek para politikası uygulamaları ile birlikte, kredi garanti fonu ve kamu bankaları eliyle firmaların finansman ihtiyaçlarının karşılanması, vergilerde indirimle gidilmesi, vergi borçlarında yapılandırma gibi önlemlerle reel sektörün desteklenmesine gidilmiş, ekonomide ek istihdam yaratma uygulamalarına başvurulmuştur. GSYİH içerisindeki payını dikkate aldığımızda yükseliş eğiliminde olan bütçe açığı oranının 2001 yılından itibaren ciddi düşüş göstermeye başladığı görülmektedir. On yıllık ortalamalara göre; bütçe açığının GSYİH’ye oranı 1982-1990 döneminde %1,8; 1990-2000 döneminde %4,6 ve 2000-2010 döneminde %5,4 civarında seyretmiştir. 1999 ve 2001 krizlerinin etkisiyle, 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla %11,6 ve %11,2 oranına sahip olarak, ele alınan dönemde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu yıllardan itibaren, yapısal düzenlemelerin uygulamaya konulması ve sağlanan mali disiplin nedeniyle yüksek düzeydeki açıklar 2008 yılına kadar önemli oranda gerilemiştir. 2008 küresel kriziyle tekrar yükselmeye başlayan bütçe açıkları sıkı para politikalarının kararlı biçimde uygulanması sonucu kısa bir süre içerisinde kriz öncesi seviyelerine geri dönmüştür (Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BUMKO), 2017). 2012-2016 dönemi verileri dikkate alındığında, ülkedeki bütçe açığının, OECD ülkeleri ile EU19 ve EU28 alanındaki ortalamaların ve %3 oranındaki bütçe açığı/GSYİH Maastricht kriterinin altında kaldığı bu gerçekleşme rakamları mali politikalarda elde edilen başarıyı göstermektedir. 2014 verilerine göre OECD’ye üye ülke bütçe açığı/GSYİH ortalamaları %2,79 Aynı yıl için 19 ülke EU alanında %2,6 ve EU28 ‘de %3’dür (OECD ve BUMKO, 2017).

Teorik Altyapı ve Literatür

Mali politikanın sürdürülebilirliğinin, hükümetin finansal yükümlülüklerini yerine getirme yeteneği, ekonomik büyümeyi destekleyen mali politika, mevcut vergi yükü ile gelecek yükümlülüklerin karşılanması veya gelecek nesillere maliyet yüklemekten yükümlülükleri ödeyebilme şartlarının bulunması durumunda söz konusu olduğunu söylemek mümkündür (Schick, 2005, s. 110). Bütçe açığının sürdürülebilirliği ise kamu harcamaları ile gelirlerinin uzun dönemli ilişisine bağlı olmaktadır. Gelir-harcama bağlamındaki bu ilişki, dönemler arası bütçe kısıtı yaklaşımı olarak bilinen Hakkio ve Rush'ın (1991) geliştirdiği yaklaşımla analiz edilebilmektedir. Bu bütçe yaklaşımına göre, bütçe açığının sürdürülebilirliği iki durumdan birinin sağlanması halinde gerçekleşmektedir. Borcun cari değerinin gelecek birincil (faiz dışı) bütçe fazlalarının bugüne iskonto edilmiş değerlerinin toplamına eşit olması halinde bütçe sürdürülebilirliği söz konusudur. İkinci yaklaşıma göre, kamu gelir ve harcamalarının şimdiki ve gelecekteki değerlerinin toplamının bugünkü değerine eşit olması ya da gelirlerin harcamalardan fazla olması halinde sürdürülebilirlikten söz etmek mümkündür.

$$\text{Bir dönemli bütçe kısıtı; } E_t + (1+i_t) D_{t-1} = R_t + D_t \quad (1)$$

D_t , kamu borcunun mevcut değeri, E_t Faiz ödemeleri hariç Hükümet harcamalarını, R_t hükümet gelirlerini ve i_t faiz oranını göstermektedir. N dönemi için dönemlerarası bütçe kısıtı;

$$B_0 = \sum_{n=1}^{\infty} (r_t (R_t - E_t) + \lim_{n \rightarrow \infty} r_n b_n); \text{ iskonto faktörü, } \prod_{s=1}^t \sigma_s \text{ ve } \sigma_s = 1/(1+i_s) \quad (2)$$

Burada, bütçe açığının sürdürülebilirliği için, borcun bugünkü değerinin, bütçe fazlalarıyla finanse edilebilir hale gelmesi gerekmekte ve bu yüzden $\lim_{n \rightarrow \infty} r_n b_n = 0$ olmalıdır. Değişkenlerin durağan ve reel faiz oranının sabit olduğu varsayımı altında, 1 no'lu denklem, Hakkio ve Rush (1991) yaklaşımına dönüştürülebilir. Bu durumda yeni denklem,

$$R_t = \alpha + \beta G_e + \epsilon_t, \quad (3)$$

(G_e = Faiz ödemelerini de kapsayan hükümet harcamaları olup, $G_e = G_t + i_t E_{t-1}$ 'dir.)

Bütçe açığının sürdürülebilirliğini ampirik olarak ortaya koymada genellikle hükümet harcamaları ile bütçe gelirleri arasında eşbütünleşme ilişkileri aranmaktadır. İlgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığının belirlenebilmesi halinde bütçe açığının sürdürülebilir olduğu kabul edilmektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığında böyle bir ilişkiyi belirten β katsayısının 1' e eşit olması halinde ($\beta=1$) güçlü sürdürülebilirlikten, $0 < \beta < 1$ ise zayıf sürdürülebilirlikten söz edilmektedir (Quintos, 1995, s.409-417).

Konuya ilişkin literatüre bakıldığında; Hamilton ve Flavin (1986), Fukuda ve Teruyama (1994), Artis ve Marcellino (1998), Bohn (1998, 2005), Castro ve Cos (2002), Neaime (2015) ve Sharma (2004)'nın hükümet borçları ile bütçe açığı arasında birim köklerin varlığını araştırdığı; Trehan ve Walsh (1988), Martin (2000), Makrydakis vd., (1999), Papadopoulos ve Sidiropoulos (1999), Afonso (2005), Bravo ve Silvestre (2002), Quintos (1995), Fève ve Henin (2000) ve Payne (1997) ise hükümet gelirleri ile harcamaları arasında eşbütünleşmenin varlığını belirleme yoluyla analizi gerçekleştirdiği görülmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, ele alınan döneme, ülkeye ve kullanılan yöntemle bağlı olarak farklı bulgular bulunmaktadır. Türkiye üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde ise, bu çalışmalarda genellikle eşbütünleşme yönteminin kullanıldığı ve elde edilen sonuçların zayıf formda bütçe açığı durumunu yansıttığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye Üzerine Literatür Özeti

Çalışma	Dönem	Test Yöntemi	Sonuç
Günaydın (2003)	1987-2003	Eangle-Granger ve Johansen Eşbütünleşme	Sürdürülebilir, Zayıf formda,
Kuştepe ve Önel (2005)	1970-2003	Gregory-Hansen Eşbütünleşme	Sürdürülebilir, Zayıf formda,
Kalyoncu (2005)	1970-2001	Johansen Eşbütünleşme	Sürdürülebilir, Zayıf formda,
Ehrhart ve Llorca (2008)	1975-1999	Panel Birim Kök ve Panel Eşbütünleşme	Sürdürülebilir
Göktaş (2008)	1987:1-2007:3	Stock-Watson ve Shin DOLS Eşbütünleşme	Sürdürülebilir, Zayıf formda,
Yıldırım ve Özcan (2011)	1970-2005	Johansen Eşbütünleşme	Sürdürülebilir, Zayıf formda,
Aslan (2019)	1982-2005	FMOLS ve DOLS	Sürdürülebilir, Zayıf formda,
Dalgıç vd. (2014)	2006:1-2013:3	ARDL sınır testi	Sürdürülebilir, Zayıf formda,
Akar (2014)	1950-2012	Gregory-Hansen Eşbütünleşme	Sürdürülebilir, Zayıf formda,
Akkuş ve Durmaz (2019)	1930-2016	Saklı Eşbütünleşme	Sürdürülebilir, Zayıf formda
Kasal (2019)	2000:1-2018:4	Gregory-Hansen Eşbütünleşme	Sürdürülebilir, Zayıf formda
Payne vd., (2008)	1968-2004	Johansen-Juselius ve Gregory-Hansen Eşbütünleşme	Sürdürülebilir, Zayıf formda,
Ucal ve Alıcı (2010)	1989-2008	Johansen Eşbütünleşme	Sürdürülebilir Değil
Şen vd. (2010)	1975-2007	Hansen ve Johansen Eşbütünleşme	Sürdürülebilir Değil
Peker ve Göçer (2012)	1987-2010	ARDL Sınır Testi	2001'e kadar zayıf formda ve 2001-2010 dönemi için güçlü formda sürdürülebilir
Altun (2017)	1950-2017	ADF ve PP, Lee ve Strazicich, Fourier KSS Birim Kök Testleri	Sürdürülebilir

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, Türkiye'de bütçe açıklarının sürdürülebilirliğini belirlemek amacıyla, 1982-2016 dönemine ilişkin merkezi yönetim bütçe gerçekleştirmelerine göre yıllık veriler kullanılmaktadır. Analizde kullanılan kamu gelirleri ve kamu harcamalarına ilişkin veriler Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğünden elde edilmiştir. Tüm seriler TEFE endeksi ile reelleştirilmiş ve logaritmik değerlere dönüştürülmüştür. Analizde, ilk olarak serilerin durağanlığı test edilmiş daha sonra Johansen ve Gregory-Hansen eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Verilerin analizi ve testler eviews programı yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Birim Kök Testleri

Serilerin durağan hale getirilmeksizin analize tabi tutulması, seriler arasındaki ilişkinin sahte olabilme ihtimalini doğurmakta, bu durum elde edilen sonuçların gerçeği yansıtmaması problemine yol açabilmektedir. Bu amaçla, değişkenlerin durağanlığının araştırılması ve birim kök varsa, durağanlığın sağlanması amacıyla ADF ve PP testleri uygulanmıştır.

ADF testinin genel haliyle model yapısı;

$$\text{Yalın Model: } \Delta Y_t = \mu Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (4)$$

$$\text{Kesmeli Model: } \Delta Y_t = \alpha_0 + \mu Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (5)$$

$$\text{Kesmeli ve Trendli Model: } \Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \mu Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (6)$$

Modellerde belirtilen Δ serilerin farkını, k gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Philips ve Perron (1988) tarafından Dickey-Fuller testinin geliştirilmesiyle bir başka durağanlık testi elde edilmiştir. Hata teriminde boyut çarpıklığının giderilmesi amacıyla Dickey-Fuller testine hareketli ortalama dâhil edilmiş, böylelikle durağanlık testinin daha güçlü hale gelmesi sağlanmıştır (Perron, 1990).

PP testi modeli; $\Delta Y_t = \beta_0 + \phi Y_{t-1} + \beta_1 \left(t - \frac{T}{2}\right) + u_t$ Burada, T gözlem sayısını göstermektedir.

Perron (1989), bütçe açıklarının sürdürülebilirliğinin analizinde, yapısal değişimlerin hesaba katılmaması durumunda, değişkenlerin doğru sonuçlar üretmeyeceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, yapısal bir kırılma olup olmadığının tespit edilmesi sağlıklı bir analiz için önem taşımaktadır. Zivot ve Andrews (1992) tarafından geliştirilen ve kırılma noktasının içsel olduğuna dayanan yapısal kırılmalı birim kök testi üç modele sahiptir (Zivot ve Andrews, 1992, s. 254):

$$Y_t = \mu + \beta t + \alpha Y_{t-1} + \theta_1 D(\varphi) + c_i \sum_{i=1}^k \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (\text{Model 1}) \quad (7)$$

$$Y_t = \mu + \beta t + \alpha Y_{t-1} + \theta_2 DT(\varphi) + c_i \sum_{i=1}^k \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (\text{Model 2}) \quad (8)$$

$$Y_t = \mu + \beta t + \alpha Y_{t-1} + \theta_2 DT(\varphi) + \theta_1 D(\varphi) c_i \sum_{i=1}^k \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (\text{Model 3}) \quad (9)$$

Model 1, düzeyde tek kırılmaya izin veren, model 2, eğimde tek kırılmaya izin veren ve model 3 hem eğimde hem de düzeyde tek kırılmaya izin veren modeldir. Burada $t = 1, 2, \dots, T$ zamanı, T_B kırılma tarihi olmak üzere $\lambda = T_B / T$ kırılma noktasını göstermektedir. $D_{t,T} > T_B$ durumunda 1, diğer durumlarda sıfır değerini alan ve sabit terimde meydana gelen yapısal değişimi gösteren DT ise $t > T_B$ iken $t = T_B$, diğer durumlarda sıfır değerini alan ve trendde meydana gelen yapısal değişimi gösteren gölge değişkenlerdir. Hata terimindeki olası otokorelasyonu engellemek için denklemlerin sağ taraflarına ΔY_{t-i} terimleri eklenmektedir.

ZA birim kök testinde, kırılma noktasını tespit etmek amacıyla, her olası kırılma tarihi için farklı bir gölge değişken kullanılarak $t = 2, \dots, (T-1)$ için En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle ardışık olarak $(T-2)$ sayıda regresyon kurulur ve Y_{t-1} değişkeninin katsayısı olan α 'nın en küçük t istatistiğine sahip olduğu modeldeki tarih uygun kırılma noktası olarak seçilir. Burada, H_0 hipotezi, zaman serisinin yapısal ve kırılmasız birim köke sahip olduğunu ve kayan rassal yürüyüş sürecinde olduğunu ifade etmektedir (Zivot ve Andrews, 1992, s. 251-255). Kırılma tarihi tespit edildikten sonra, hesaplanan değer ile kritik değer karşılaştırılmakta, hesaplanan t istatistiğinin mutlak değeri olarak ZA kritik değerinden büyük olması halinde yapısal kırılma olmadan birim kökün varlığını gösteren temel hipotez reddedilmekte ve trend fonksiyonunda meydana gelen bir yapısal kırılmayla birlikte serinin trend durağan olduğu kabul edilmektedir. Aksi takdirde, temel hipotez reddedilememektedir.

Eşbütünleşme Testleri

Johansen Eşbütünleşme Testi

Birim kök testleri uygulanarak serilerin durağanlığının sağlanması, serinin geçmiş dönem maruz kaldığı şokların etkisinin yok edilmesine ve aynı zamanda serinin karakteristik özelliklerinin ortadan kalmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, eşbütünleşme analizlerini kullanarak seriler arasındaki gerçek bir uzun dönem ilişki ortaya konulabilir. Burada serilerin $I(1)$ düzeyinde durağan olmalarından dolayı Johansen eşbütünleşme testi kullanılmaktadır. Bu test, iz (trace) ve maksimum özdeğer (maximum eigenvalue) istatistiğini kapsamaktadır. İz istatistiği, r sayıda eşbütünleşik vektörden daha fazla olduğu alternatif hipotezine karşı en fazla r eşbütünleşik vektör olduğu temel hipotezine dayanmaktadır ve aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Yavuz, 2014, s. 276).

$$\lambda_{\text{trac}} = -T \sum_{i=r+1}^p \ln(1 - \hat{\lambda}_i) \quad (10)$$

Maksimum özdeğer istatistiği ise, eşbütünleşik vektör olduğu alternatif hipotezine karşı r sayıda eşbütünleşik vektör olduğu hipotezini test etmektedir: $\lambda_{\text{maxEigen}} = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1})$ (11)

Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi

Gregory-Hansen eşbütünleşme testi, yapısal kırılma zamanının içsel olarak belirlenmesine olanak veren, tekli yapısal kırılmalı testtir.

$$R_t = \mu_0 + \mu_1 D_t + \alpha E_t + e_t \quad (12)$$

Kesme ve/veya trendde meydana gelen yapısal değişim dikkate alınıp, üç alternatif model geliştirilmiştir. Bu modeller yoluyla değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin varlığı test edilmektedir.

$$D_{t,r} = \begin{cases} 0, & t \leq [nr] \\ 1, & t > [nr] \end{cases} \quad (13)$$

r değişim zamanını temsil etmektedir.

Düzye Değişim modeli; (CC)

$$y_{1t} = \mu_0 + \mu_1 D_{t-r} + \alpha y_{2t} + e_t \quad t=1, \dots, n \quad (14)$$

Modelde μ_0 değişimden önceki kesmeli terimi ve μ_1 yapısal değişim anında kesmeli terimdeki değişimi göstermektedir.

Trendli Düzey Değişim modeli, (C/T)

$$y_{1t} = \mu_0 + \mu_1 D_{t-r} + \beta t + \alpha y_{2t} + e_t, \quad t=1, \dots, n \quad (15)$$

Tam Kırılma Modeli; (C/S)

$$y_{1t} = \mu_0 + \mu_1 D_{t-r} + \alpha_1 y_{2t} + \alpha_2 y_{2t} D_{t-r} + e_t, \quad t=1, \dots, n \quad (16)$$

Modelde, eğim ve sabit parametrelerde değişimi içselleştirecek kukla değişkenler bulunmakta, α_1 yapısal değişimden önceki eğim katsayısını ve α_2 değişimden sonra eğim katsayısındaki değişimi göstermektedir (Gregory-Hansen, 1996, s.102- 103). İncelenen dönem boyunca olası kırılma tarihleri için üç model EKK yöntemiyle hesaplanmakta ve elde edilen kalıntılardan hesaplanan ADF ve PP test istatistiklerinin en küçük olduğu tarih uygun kırılma tarihini vermektedir (Gregory-Hansen, 1996, s.106).

$$\left. \begin{array}{l} Z_a^* = \inf Z_a(r) \\ Z_t^* = \inf Z_t(r) \\ ADF^* = \inf ADF(r) \end{array} \right\} r \in T$$

Bulgular

Çalışmada Akaike Bilgi Kriteri (AIC) tercih edilmiştir. Hiyerarşik süreç yaklaşımı ve iktisat teorisi gözönünde bulundurularak serilerin kesmeli ve trendli modeli uygun bulunmuştur (Tablo 2). Tablo 2'de gelir serisine bakıldığında, ADF testi sonucunda seri düzeyde birim kök içermekte, ancak 1. farkında durağan hale gelmektedir. Aynı model yapısında PP testine tabi tutulduğunda, değişkenin düzey değerde sıfır hipotezi reddedilememekte, birinci farkı alındığında durağanlığı sağlanmaktadır. Harcama değişkeni için ADF testi sonucunda, bu değişkenin de düzeyde durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Birinci farkı alındığında ise durağanlığı sağlanmaktadır. Ayrıca PP testinde de, değişkenin düzey değerinde sıfır hipotezi reddedilememekte, ilk farkı alındığında durağanlığı sağlanmaktadır. Dolayısıyla, PP testinde gelir değişkeninin I(1) olduğu görülmektedir. Sonuç olarak gelir ve harcama değişkenlerinin her ikisi de I(1,1)'dir.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Testi

Değişken	ADF Birim Kök Testi		PP Birim Kök Testi		Kritik Test Değerleri
	Seviye Değeri	Birinci Fark	Seviye Değeri	Birinci Fark	
Gelir	-2,9612	-4,0020**	-2,9671	-7,7371*	%1 önem düzeyinde -4,25
Harcama	-1,8357	-6,9657*	-1.8184	-6.9352*	%5 önem düzeyinde -3.55 %10 önem düzeyinde -3,20

* %1 önem düzeyinde, ** %5 önem düzeyinde.

Yapısal kırılma ile ilgili tablo 3'de yer alan sonuçlar incelendiğinde, LOGGELIR serisinde, model 1 ve model 3'de test istatistiğinin, ZA kritik değerinden mutlak değerce küçük olduğu görülmektedir. Bu sonuç, her iki modelde de LOGGELIR serisinin yapısal kırılma olmadan birim köklü olduğunu gösteren temel hipotezin reddedilemediğini göstermektedir. LOGHARCAMA serisine bakıldığında da aynı sonucun olduğu görülmektedir. Bu seride de 1 ve 3. modele göre test istatistiğinin mutlak değeri ZA kritik değerlerinden küçüktür. Dolayısıyla, LOGHARCAMA serisinde de temel hipotez reddedilememekte, her iki serinin de yapısal kırılmalı birim kök içermediği anlaşılmaktadır.

Tablo 3. ZA (Zivot ve Andrews) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Model	LOGGELIR	LOGHARCAMA
Model 1	-3,9689 (-4,58)	-3,3411 (-4,58)
Model 3	-4,7910 (-4,82)	-4,2345 (-4,82)

Not: Parantez içindeki değerler %10 önem düzeyindeki kritik değerleri göstermektedir (Andrews, 1992).

Çalışmada eşbütünlük ilişkisi incelenmeden önce uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Gözlem sayısına bağlı olarak maksimum gecikme uzunluğu dikkate alınarak hesaplanan gecikme uzunlukları tabloda yer almaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Gecikme Uzunlukları

Gecikme Uzunluğu	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	10,46102	NA	0,001788	-0,650848	-0,554071	-0,622979
1	70,68163	106,5442*	2.37e-05*	-4,975510	-4,685180*	-4,891905
2	71,34437	1,070585	3,093-05	-4,718798	-4,234915	-4,579457
3	74,61464	4,779621	3,33e-05	-4,662665	-3,985228	-4,467587
4	78,76141	5,422703	3,40e-05	-4,673955	-3,802965	-4,423141
5	83,56040	5,537297	3,37e-05	-4,735416	-3,670873	-4,428866
6	85,49155	1,931148	4,30e-05	-4,576273	-3,318177	-4,213987
7	93,46517	6,746909	3,59e-05	-4,881936	-3,430286	-4,463914
8	100,0586	4,564671	3,55e-05	-5,081430	-3,436226	-4,607671
9	112,3354	6,610594	2,50e-05	-5,718108*	-3,879351	-5,188613*

En dūřuk değere sahip ve en fazla sayıdaki bilgi kriterinin olduğu en uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğu tespit edilmiştir. Beř deterministik trend durumunun hangisi ile tahmin yapılacağını belirlemek için pantula ilkesi uygulanmıştır. Uygun spesifikasyonun model 3 olduğuna karar verilmiştir. Johansen testi analiz sonuçlarına tablo 5 ve tablo 6'de yer verilmiştir.

Tablo 5. Trace (λ) Testi

Hipotez	Eigen Değeri (Özdeğer)	Trace (λ) İstatistiği	%5 Kritik Değer	Sonuç
Yok	0,152496	5,710294	15,49471	Eşbütünleşme Yok
En Fazla 1	0,007551	0,250123	3,841466	

Tablo 6. Maksimum Eigen (Maksimum Özdeğer) Testi

Hipotez	Eigen Değer (Özdeğer)	Maksimum Eigen (Öz) İstatistiği	%5 Kritik Değer	Sonuç
Yok	0,152496	5,460172	14,26460	Eşbütünleşme Yok
En Fazla 1	0,007551	0,250123	3,841466	

Johansen eşbütünleşme testi sonucunda, iz ve maksimum özdeğer testlerinde aynı yönde sonuçlar elde edilmiştir. Her iki test değerinin %5 önem düzeyinde kritik değerden büyük olmadığı görölmektedir. Bu nedenle H_0 hipotezi reddedilememekte, dolayısıyla seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığı kabul edilmektedir. Bu teste göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı, Ucal ve Alıcı'nın (2010) alışmasında da ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, Kalyoncu (2005) ile Yıldırım ve Özcan (2011) zayıf formda bir sürdürülebilirlikten söz etmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre, her iki serinin de birinci farkında durağanlığın sağlanması yani I (1) olması nedeniyle, yapısal kırılma altında uzun dönemli bir ilişkinin tespiti Gregory-Hansen eş bütünleşme testi uygulanmıştır (Tablo 7).

Tablo 7. Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi

Model 4 : Rejimde Değişim			Kritik Değerler*		
Test	Test Değeri	Kırılma Tarihi	CC	C/T	C/S
ADF	-5.921718		-4,61	-4,99	-4,95
Zt	-6.010771	2003	-4,61	-4,99	-4,95
Z α	-36.06814		-40,48	-47,96	-47,04

*Kritik Değerler m=1 için, %5 önem düzeyinde kritik değerleri göstermektedir.

Model CC dikkate alındığında, %5 anlamlılık düzeyinde ADF * ve * Zt, test istatistikleri mutlak değerce kritik değerlerden büyük olması sonucu H_0 hipotezi reddedilmekte, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte %5 anlamlılık seviyesinde Z α test istatistiği kritik değerden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilememektedir. C/T ve C/S modellerin de hesaplanan test istatistikleri ilgili kritik değerlerden küçük olduğu için aynı durum söz konusudur. Bu nedenle iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığı söylenebilir. Burada, kırılma zamanının 2003 yılı olduğu tespit edilmiştir (Tablo 7.) Kırılma tarihi, Akar (2009) ve Göktaş (2008) alışmalarındaki kırılma tarihiyle aynıdır.

ADF ve Zt testine dayanarak Gregory Hansen testine göre yapısal kırılmanın 2003 yılı olduğu ve seriler arasında eşbütünleşme olduğu sonucu çıktığı için değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin büyüklüğü araştırılmıştır (Tablo 8). Bağımlı değişkenin gelir olarak dikkate alındığı EKK yöntemine göre, her iki değişken arasındaki uzun dönemli ilişkinin katsayısı (X) 0,9187 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla bütçenin harcamaları ile gelirleri arasında zayıf formda bir uzun dönemli ilişkinin varlığı kabul edilmektedir $\{0 < \beta < 1\}$.

Tablo 8. *Bütçe Açığı Sürdürülebilirliği*

<i>Variable</i>	<i>Coefficient</i>	<i>Std. Error</i>	<i>t-Statistic</i>	<i>Prob.</i>
C	0.941346	0.561474	1.676562	0.1037
@TREND>30-2	-2.229438	8.916689	-0.250030	0.8042
X	0.918747	0.039343	23.35239	0.0000
(@TREND>30-2)*X	0.163267	0.594222	0.274757	0.7853
R-squared	0.967313	Mean dependent var		14.20052
Adjusted R-squared	0.964150	S.D. dependent var		0.555783
S.E. of regression	0.105233	Akaike info criterion		-1.558069
Sum squared resid	0.343294	Schwarz criterion		-1.380315
Log likelihood	31.26620	Hannan-Quinn criter.		-1.496708
F-statistic	305.7959	Durbin-Watson stat		0.546591
Prob(F-statistic)	0.000000			

Gregory-Hansen eşbütünleşme testine dayanan bu sonuç, Kuştepelı ve Önel (2005), Akar (2014) ve Kasal (2019)’ın bulgularıyla örtüşmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bir taraftan sonuncusu 2008 mortgage krizi olmak üzere krizler sonrası birçok ülke ekonomisinde yaşanan durgunluk, diğer taraftan yüksek bütçe açıkları ve borç yönetiminde yaşanan zorluklar, uygulanan mali politikaların gözden geçirilmesi zorunluluğuna yol açmış, birçok ekonomide mali disiplinin sağlanması en öncelikli reform alanlarından biri olmuştur. Türkiye’de 1990’lı yıllarda tecrübe ettiği gelirlerden daha fazla harcama, daha fazla borçlanma, yüksek faiz, artan bütçe açığı kısır döngüsünden kurtulmak için 2002 yılında Kamu mali yönetimi ve kamu mal ve hizmet alımları alanında, ardından kamu finansmanı ve borç yönetiminde önemli düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bütçe hazırlık ve uygulama süreçleri yeniden düzenlenmiş, aynı zamanda başta gelir politikasının etkin biçimde uygulanması olmak üzere ilgili kurumların kurumsal kapasitelerini güçlendirmiştir. Faiz dışı bütçe fazlası verme stratejisi içerisinde çok önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bununla birlikte, ekonominin ancak ithalata dayalı üretimde bulunabilmesi ve şoklar karşısındaki kırılgan özelliğinden dolayı bütçe açığı hassas durumunu korumaya devam etmiştir.

Türkiye’nin 1982-2016 dönemi merkezi yönetim kamu gelirleri ve harcamaları arasındaki uzun dönemli ilişkinin analiz edildiği bu çalışmada, sözkonusu dönem için bütçe açığının sürdürülebilirliği belirlenmeye çalışılmıştır. Ekonometrik analiz ile, ADF ve PP birim kök testleri uygulanmış, her iki testte merkezi yönetim gelir ve harcama değişkenlerinin I(1,1) olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca kırılmalı birim kök testi sonucunda durağanlığın bulunmadığı belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı Johansen testi ve Gregory-Hansen eşbütünleşme testi kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Johansen eşbütünleşme testi yoluyla, bütçe harcamaları ve gelirlerinin eşbütünleşik bir ilişki içinde bulunmadığı belirlenmiştir. Buna karşın, Gregory-Hansen testine göre yapısal kırılmanın 2003 yılı olduğu ve seriler arasında eşbütünleşme olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, Kuştepelı ve Önel (2005), Akar (2014) ve Kasal (2019)’ın bulgularıyla örtüşmektedir. Sonuç olarak ele alınan dönemde, bütçe harcama ve gelir değişkenleri arasında Johansen testi sürdürülemez bir ilişkinin bulunduğunu, Gregory-Hansen testi ise zayıf formda bir sürdürülebilirliğin olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin büyüklüğü araştırılmış, her iki değişken arasındaki zayıf formda bir uzun dönemli ilişkinin (X= 0,9187) olduğu tespit edilmiştir. Gregory-Hansen eşbütünleşme test sonuçları dikkate alındığında, Hakkio ve Rush (1991) dönemlerarası bütçe yaklaşımına göre, Türk ekonomisinin bütçe açıklarının zayıf formda ($0 < \beta = X = 0,9187 < 1$) bir sürdürülebilirliğe sahip olduğu görülmektedir. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde, Ucal ve Alıcı (2010) ve Şen vd. (2010) hariç, ele alınan çalışmalarda büyük ölçüde zayıf formda sürdürülebilirlik sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Ucal ve Alıcı (2010) ve Şen vd. (2010) ise bütçe açıklarının sürdürülebilir olmadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla yapılan bu çalışma değişik dönemleri ele alan ve birçok çalışmayı içeren literatürle uyumluluk göstermektedir. Bulgulardan elde edilen sonuçların bütünü dikkate alındığında, Türkiye’de bütçe harcamalarının bütçe gelirlerinden daha fazla olmasına

rağmen açığın finanse etme yeteneğinin olduğunu, mevcut harcama ve gelir politikalarının sürdürülebilmesi ve negatif ekonomik şokların olmaması durumunda bu açıkların sürdürülebilir durumda kalabileceğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda, 2002 yılı sonrası uygulamaya konulan düzenlemelerin ruhunu oluşturan kamu kaynaklarının etkili ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması ve kamu kaynaklarının elde edilmesi ve kullanılmasında yetkililerin şeffaflık ve hesap verebilirlik temelinde görevlerini icra etmeleri kritik önem taşımaktadır. Politik düzeyde ise, kanun yapıcılarının ve karar vericilerin bütçe disiplinden taviz verilmemesi, faiz dışı bütçe fazlası uygulanmasına devam edilmesi ve kaynakların, kurumsal amaçlara göre, yerinde ve mümkün olabilecek en düşük maliyetle harcamalarda kullanılmasını temin etmesi gerekmektedir.

Etik Beyan

"Türkiye'de Bütçe Açığının Sürdürülebilirliği: 1982-2016 Dönemi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Afonso, A. (2005). Fiscal sustainability: The unpleasant European case. *Finanzarchiv*, 61(1), 19-44.
- Akar, S. (2014). Türkiye'de bütçe gelir ve harcamalarının ampirik analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 8(1), 141-159.
- Akkuş, Ö. ve Durmaz, A. (2019). Türkiye'de bütçe açığının sürdürülebilirliği: Saklı eşbütünlük ilişkisi. *Maliye Dergisi*, 176, 52-71, Erişim Adresi: <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/176-03.pdf>.
- Altun, N. (2017). Türkiye'de bütçe açıklarının sürdürülebilirliğinin ampirik olarak analizi: 1950-2015 dönemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 13-22.
- Aslan, A. (2009). Bütçe Açığı Sürdürülebilirliğinin Dinamik Analizi: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 157, 227-234.
- Bravo A. B. S. ve Silvestre, A. L. (2002). Intertemporal sustainability of fiscal policies: Some tests for European countries. *European Journal of Political Economy*, 18(3), 517-528. doi:10.1016/S0176-2680(02)00103-9
- Bohn, H. (2005). *The Sustainability of Fiscal Policy in the United States*. Cesifo Working Paper, 1446.
- Bohn, H. (1998). The behavior of U. S. public debt and deficits. *The Quarterly Journal Of Economics*, 113(3), 949-963.
- BUMKO (2017). Bütçe büyüklükleri ve bütçe gerçekleşmeleri. Erişim Adresi: <https://www.hmb.gov.tr/bumko-butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri>.
- Castro, F. D. ve Cos, P.H. (2002). On the sustainability of the Spanish public budget performance. *Revista De Economía Pública*, 160, 9-27.
- Dalgıç, B., İyidoğlan, P. V. ve Balıkcıoğlu, E. (2014). Sustainability of fiscal policy: An empirical examination for Turkish economy. *Journal of Business, Economics & Finance* 3(2), 133-137.
- Ehrhart, C. ve Llorca, M. (2008). The sustainability of fiscal policy: Evidence from a panel of six south Mediterranean countries. *Applied Economic Letters*, 15(10), 797-803. DOI:10.1080/13504850600749156.
- Fève, P. ve Henin, P. (2000). Assessing effective sustainability of fiscal policy within the G7. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 62(2), 175-195. doi:10.1111/1468-0084.00167.
- Fukuda, S. ve Teruyama, H. (1994). The sustainability of budget deficits in Japan. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 35(2), 109-119.
- Göktaş Ö. (2008). Türkiye ekonomisinde bütçe açığının sürdürülebilirliğinin Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 8, 45-64.
- Gregory, A. W. ve Hansen, B. E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126.
- Günaydın, E. (2003). Analysing The sustainability of fiscal deficits in Turkey. *Hazine Dergisi*, 16, 1-14.
- Hakkio, C. ve Rush, M. (1991). Is the budget deficit "too large? *Economic Inquiry*, 29(3), 429-45.
- Hamilton, J. D. ve Flavin, M. A. (1986). On the limitations of government borrowing: A framework for empirical testing. *American Economic Review*, 76(4), 808-819.
- Hazine Müsteşarlığı Kamu Finansman Genel Müdürlüğü (2003). Cumhuriyet döneminde iç borçlanma alanındaki gelişmeler. *Hazine Dergisi*, Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı: 43-55.
- Jha, R. ve Sharma, A. (2004). Structural breaks, unit roots, and Cointegration: A further test of the sustainability of the Indian fiscal deficit. *Public Finance Review*, 32(2), 196-219. doi:10.1177/1091142103260858.
- Kalyoncu, H. (2005). *Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği: Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve Türkiye üzerine bir uygulama*. (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kasal, S. (2019). Zamanlararası bütçe kısıtı ve Türkiye'de bütçe açıklarının sürdürülebilirliği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 207-220. DOI: 10.18037/ausbd.668645.
- Kesik, A. (2003). Bütçe yönetimi ile borç yönetiminin ayrılmasının konsolide bütçeye yansımaları. *Maliye Dergisi*, 143, 1-13.

- Kuştepelı, Y. ve Önel, G. (2005). Fiscal deficit sustainability with a structural break: An application to Turkey. *Eastern Mediterranean University Review of Social, Economic and Business Studies*, 5(6), 189-208.
- Makrydakıs, S., Tzavalıs, E. ve Balfoussias A. (1999). Policy regime changes and the long-run sustainability of fiscal policy: An application to Greece. *Economic Modelling*, 16, 71-86.
- Martin, G. M. (2000) US deficit sustainability: A new approach based on multiple endogenous breaks. *Journal of Applied Econometrics*, 15, 83-105.
- Neaıme, S. (2015) Sustainability of budget deficits and public debts in selected European Union countries. *The Journal of Economic Asymmetries*, 12(1), 1-21. DOI: 10.1016/j.jeca.2014.10.002.
- OECD (2018). General government deficit (Indicator). Erişim Adresi: <https://Data.Oecd.Org/Gga/General-Government-Deficit.Htm>,
- Papadopoulus, A. P. ve Sidiropoulos, M. G. (1999). The sustainability of fiscal policies in the European Union. *LAER*, 5(3), 289-307.
- Payne, J. E. (1997). International evidence on the sustainability of budget deficits. *Applied Economic Letters*, 4, 775-779
- Payne, J. E., Mohammadi, H. ve Cak, M. (2008). Turkish budget deficit sustainability and the revenue-expenditure nexus. *Applied Economics*, 40, 823-830.
- Peker, O. ve Göçer, İ. (2012). Bütçe açıklarının ampirik analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(1), 163-178.
- Perron, P. (1989). The Great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57(6), 1361-1401
- Perron. P. (1990). Testing for a unit root in a time series with a changing mean. *Journal of Business and Economic Statistics*, 8, 153-162.
- Phillips, P. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Quintos, C.E. (1995). Sustainability of the deficit process with structural shifts. *Journal of Business and Economic Statistics*, 13(4), 409-417.
- Schick A. (2005). Sustainable budget policy: Concepts and approaches. *OECD Journal on Budgeting*, 5(1), 107-126.
- Şen, H., Sağbaş, İ. ve Keskin A. (2010). Türkiye'de mali sürdürülebilirliğin analizi: 1975-2007. *Maliye Dergisi*, 158, 103-123.
- Trehan, B. ve Walsh, C. (1988). Common trends, the government budget constraint, and revenue smoothing. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 425-444.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-TCMB (2001). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı. Erişim Adresi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b/program.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-26640b7b-9641-4c35-99ec-cd10a9d4e51b-m3fB7oF>.
- Tüğen, K. ve Güngör, G. (2013). Türkiye'de 1982-2011 döneminde bütçe açıkları ve açıkların finansmanında vergilerin rolü. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 50(575), 19-30.
- Yavuz, N, Ç. (2014). *Finansal ekonometri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yıldırım K. ve Özcan S. (2011). Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği: 1970-2005 Türkiye örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 39-50.

EXTENDED ABSTRACT

The budget deficit is an essential issue for policymakers, firms, and individuals with economic literacy, as it can cause serious economic and social destruction if the deficit reaches unsustainable dimensions. The effects of the 1973 and 1979 oil crises, Latin America, Southeast Asia, Russia, and the 2008 global crisis, which the economies of the country have had to deal with since the post-war years of the World War, caused the governments to spend more to reach the economic stability of the country. In addition, social state understanding has found its response in social life, which has also increased the expenditures in this direction. For the above-mentioned reasons, the public sector budgets of the countries gave short positions for most of the period. Where these deficits reached unsustainable dimensions and even the revenues in the next period could not meet the expenditures, the economies of the country experienced devastating consequences such as high-interest rates, high inflation, and failure to fulfill their debt obligations. The impact of the 2008 crisis in the EU region in the recent period is among the most important examples in this context. After the last global crisis, implementing economic recovery and stimulation policies led by the public sector to prevent the deepening of the crisis and getting out of it in the USA, European Union, and other countries has been the main reason for the ongoing budget deficits in recent years. When handle with regarding Turkey, it is notoriously referred some features: deficiency in using resources of the public expenditure framework, irrational investment decisions of politicians, the funds removed outside of the budget. Besides the private sector has not progressed sufficiently in economic development and growth, macroeconomic targets such as reducing the share of the public sector in the economy, controlling inflation rates, reducing unemployment, and ensuring budget stability in the financial field have not been achieved. Until 2003, when reforms in public financial management were implemented, budget revenue and expenditure projections were far from the targets of development plans and policies, and high-level deficits became chronic in the economy. According to a

ten-year average, the ratio of budget deficit to GDP is 1.8% in the period 1982-1990; 4.6% in the 1990-2000 period, and around 5.4% in the 2000-2010 period. With the effect of the 1999 and 2001 crises, it reached its highest level in the period under review, having a rate of 11.6% and 11.2% in 2001 and 2002, respectively. In 2002, reforms in public administration were implemented. Legal arrangements by corporate and good governance principles have been made in four areas: public financial management, public expenditure management, asset management, and finance management. In the financial management, with the public financial management and control law numbered 5018, institutions and organizations out of budgetary scope were included, and resource utilization planning was imposed to keep up with the strategic plan and performance program of public administrations.

The same regulation has provided that it can make no expenditure without allocating resources. In the procurement and construction of goods and services to the public sector, the state procurement law numbered 2886 was abolished, and regulated in line with public financial management. Its regulations contribute to the economics and efficient use of the resources. The management of chattel and real estate and the management of financial assets in public finance has also been complementary to the regulation in the other two areas to ensure the economical and effective use of resources. The strategy of primary budget balance ensures high budget deficits are taken under control. The ratio of budget deficit to GDP has decreased significantly since 2004 and become below 2% except for the 5.3% in 2009. As of 2016, this positive portrait has remained. Maintaining a sustainable budget deficit continues to be of critical importance to assure price stability and economic prosperity. At a glance at the studies on the sustainability of the budget deficit, we find out that most of them have reached a sustainability result in a weak form. However, few studies speak of unsustainability and sustainability with strong form. During this study whether the budget deficits are sustainable in the period considered by considering the central government budget. The study covers the period 1982-2016, the existence of a long-term relationship between budget expenditures and budget revenues was tested and so the sustainability of budget deficits was examined. It is used central government annual budget revenue and expenditure data, excluding transfer expenditures, transformed into logarithmic values. All series were realized with the WPI index. ADF and PP unit root tests were applied, and it was observed that income and expenditure variables were stationary at the first level. While unit root tests provide the stability of the series, they may also cause the loss of their characteristic features. For this reason, the availability of cointegrated has been investigated by the Johansen and Gregory-Hansen cointegration tests. According to the results of the Johansen method, it was concluded that there was no expected relationship. In the Gregory-Hansen test, on the other hand, there was only a cointegration relationship according to the CC model, and there was no such relationship in other models. Considering the form of sustainability, according to the OLS method, where the dependent variable is considered as income. It has been determined that the sustainability relationship is $0 < \beta < 1$ ($X = 0.9187$). Therefore, budget deficits are considered to be weakly sustainable in the period. According to the result, to maintain at least the current form of the budget deficit, the financial and administrative authorities in the public scope must carry out by the regulations introduced in the new governance principles. If it is applied, the state resources will use economical and effective ways and the sustainability of this form in budget deficits may continue.

BIST 100 Endeksi İle Altın Fiyatları İlişkisinin Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Belirlenmesi (1988-2020)

Meltem KESKİN¹ ve Ahmet YÜCEL²

Öz

Tarihin her döneminde önemli bir ticaret ve finans aracı olan altın, günümüzde de önemli bir yatırım ve rezerv aracı olarak değerlendirilmeye devam etmektedir. Altın fiyatlarındaki değişim ve altına dayalı işlem hacminin büyüklüğü ile borsa ilişkisi çalışmanın temel araştırma konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın veri seti; 1988-2020 yılları arasındaki verilerden oluşmaktadır. Altın fiyatları ve BIST 100 endeksi arasındaki ilişkinin varlığı, yönü ve boyutu çalışma kapsamında incelenmiştir. Yapay sinir ağları (YSA) yöntemi veri analizinde kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri doğrusal ve olasılık tabanlı olarak iki aşamada incelenmiştir. Doğrusal ilişkinin %52 ve olasılığa dayalı ilişkinin ise %70 üzerinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu amaçla, 1988-2019 dönemine ait kontrol veri üzerine geliştirilen model, 2020 yılına ait veri üzerinde test edilmiştir. İlgili model %54 üzerinde bir doğruluk oranı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Piyasalar, BIST, Altın Fiyatları, Yapay Sinir Ağları Modellemesi

Prices by Artificial Neural Networks (1988-2020)

Abstract

Gold, which has been an important trade and finance tool in every period of history, continues to be utilized as an important investment and reserve tool today. The main research subject of the study is the change in gold prices and the size of the gold-based trading volume and the relationship between the stock market. The data set of the research consists of data from 1988 to 2020. The existence, direction, and extent of the relationship between gold prices and the BIST 100 index were examined within the scope of the study. The artificial neural networks (ANN) method was used in data analysis. The causality relationships between the variables were examined in two stages as linear and probabilistic. It has been observed that the linear relationship is over 52%the probability-based relationship is 70%. For this purpose, the model developed on the control data of the period 1988-2019 was tested on the data of 2020. The relevant model provided an accuracy rate of over 54%.

Key Words: Financial Markets, BIST, Gold Prices, Artificial Neural Nets Modelling

Atıf İçin / Please Cite As:

Keskin, M. ve Yücel, A. (2022). Bist 100 endeksi ile altın fiyatları ilişkisinin yapay sinir ağları yöntemiyle belirlenmesi (1988-2020). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 600-611.

Geliş Tarihi / Received Date: 17.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.11.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ŞUBF Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, mkeskin@ybu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8536-4940

² Dr. Öğr. Üyesi - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ŞUBF Finans ve Bankacılık Bölümü, ayucel@ybu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-2364-9449

Giriş

Ticaret, insanlığın bugüne kadar sağladığı teknoloji dâhil pek çok gelişmenin temel motivasyon unsurlarından biridir. Altın, tarih boyunca insanların ticarete değişim aracı olarak para yerine kullandıkları ödeme araçlarından biri olmuştur. Yine, altın her dönem finansal sistem içerisinde yer alarak ülkelerce kabul görmüş ve hatta rezerv aracı olarak da kullanılmıştır. Ayrıca altın ekonomik kriz ve savaş dönemlerinde güvenilir finansal enstrüman olarak değerlendirilmiştir. Altın geleneksel ve/veya kültürel nedenlerle bazı ülkelerde daha fazla cazibe odağı olmaktadır. Türkiye’de, altını yatırım aracı olarak değerlendirmenin yanı sıra ziyet eşyası olarak da kullanılmaktadırlar. Bu nedendir ki altın fiyatları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de her kuşaktan yatırımcı tarafından yakından izlenmekte ve değerlendirilmektedir.

Finansal sistemin temel unsurundan biri olan menkul kıymetler borsasının derinliği ve işlem hacmi ile ülke ekonomisinin gelişmişliği doğru orantılıdır (Mishkin, 2000, ss. 20-22). Borsalar; ekonomik sisteme likidite sağlama, mülkiyeti geniş halk kitlelerine yayma, bilgiye ulaşma, fiyat oluşturma, risk yönetimi, büyük ölçekli işletmelerin kurulması, rekabet artışını sağlamak gibi önemli işlevleri yerine getirirler. Sonuç olarak bu finansal sistem ekonomideki istikrar ve güveni sağlar. Bu sebeple, ekonominin yönü borsa endeks değerleri üzerinden izlenebilmektedir.

20. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana Anadolu topraklarında var olan borsa, 2012 yılının son çeyreğinden sonra Borsa İstanbul (BİST) olarak işlemlerine devam etmektedir. Borsa İstanbul A.Ş. Sermaye Piyasası Kurulunun 19-09-2019 tarih ve 52 sayılı kararları doğrultusunda Yıldız ve Ana Pazarlar, Gelişen İşlemler Pazarı, Yakın İzleme Pazarı, Piyasa Öncesi İşlem Platformu, Yapılandırılmış Ürünler ve Fon Pazarı ve Nitelikli Yatırımcı İşlem Pazarı olmak üzere yeni pazar yapısı oluşturulmuştur (Borsa İstanbul [BİST], 2019). BİST’in bu yeni yapısı ve sonrasında getirilen yeni kriterleriyle manipülatif hareketlerin tamamen önünün kesilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede aynı büyüklük, derinlik ve likiditeye sahip işletmeler Ana Pazar ve Yıldız Pazar şeklinde kategorize edilmiştir.

Altın hem ödeme hem de yatırım aracı özelliğine sahip olması sebebiyle, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir portföy unsurudur. Benzer şekilde, borsa ise finansal sistemin omurgasını oluşturmaktadır. Aynı platformda yer alan bu iki kritik unsurun etkileşimlerini ortaya koyabilmek amacıyla karşılaştırmalı bir değerlendirilmesinin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Finansal teknolojilerdeki gelişim pek çok alanda etkisini göstermektedir. Bu değişim ve gelişim finansal tahmin metodlarının da gelişmesine öncülük etmektedir. Bu modelleme tekniklerinden biri de yapay sinir ağlarıdır (YSA). Bu tekniğin temel mantığı, beyin sinir davranışlarını taklit ederek, bir karar algoritması oluşturmaktır. Yapay zekâ çalışmalarından türeyen YSA; finans dâhil pek çok alanda karmaşık sorunların çözümünde başarıyla uygulanabilen modelleme yöntemidir. YSA modeli ile simülasyonlar sonucu elde edilen veriler ile ağın eğitimi de mümkün olmaktadır.

Çalışmada normal dağılıma sahip ve lineer olmayan bir veri seti kullanılmıştır. Bu nedenle problemin çözümünde yapay sinir ağları kullanmak analizin gücünü arttırmaktadır (Landi, Piaggi, Laurino ve Menicucci, 2010, s. 115). Modelleme aşamasında Statistica programı kullanılmış ve Statistica modelleme programı ile sinir ağı yaratılmıştır. Araştırmada 1988-2020 yılları arasındaki BİST 100 ve altın fiyatları günlük olarak değerlendirilmiştir. Otuz üç yıllık veri dönemine ait BİST 100 ve altın verileri temizlenerek senkronizasyon sağlanmıştır. Hazırlanan senkronize veriye ve modele ait kodlama bilgilerine Google drive [linkinden](#) ulaşılabilir.

Çalışmada BİST 100 ve altın değer hareketlerinin bağlı değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu amaçla yapay sinir ağlarına dayalı zaman serisi algoritması kullanılmıştır. Yapay sinir ağları, hem bir bağımlı değişken değer tahmininde, hem de gelecek veri simülasyonunda (zaman serileri) kullanılabilir. Bu çalışmada 2020 yılına ait zaman serisi öngörü modeli oluşturulmuştur.

Öngörüye dayalı oluşturulan simülasyon veri ve gözleme dayalı 2020 verileri kıyaslanarak modelin başarısı ölçülmüştür. Kontrol veri üzerine geliştirilen bu modelleme, tekrarlı (iteration) öğrenmeler sonucunda %70 üzerinde bir başarıya ulaşmıştır. %70 başarıyla oluşturulan bu sonuç model, test verisi üzerine uygulandığında %54’ün üzerinde bir başarıya sağlamıştır.

Literatür Araştırması

Altın ve altın fiyatları ile ilgili literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları şöyledir: Green (1993) çalışmasında Likyalıların M.Ö. 560'da ilk altın parayı kullandıklarını belirtmiştir. Selik (1998) ve Seyidoğlu (2003) çalışmalarında altının ülke kalkınmışlık düzeylerini belirlediğine vurgu yapmışlardır. Baur ve McDermott (2010) altına yatırımın güvenli liman olup olmadığını incelemiş ve altın ile bonoları karşılaştırmalı olarak ele almışlardır. Altın fiyatlarının döviz kurları ve/veya petrol fiyatları üzerindeki etkisinin ne yönde ve nasıl olduğu ile ilgili çalışmalar arasında Capie, Terence ve Wood (2005), Tully ve Lucey (2005) ve (2007), Poyraz ve Didin (2008), Sujit ve Kumar (2011), Pukhuanthong ve Roll (2011), Kim ve Dilts. (2011), Ciner, Gurdgiev ve Lucey (2013), Malliaris ve Malliaris (2013), Zagaglia ve Marzo (2013) yer almaktadır. Ayrıca, Baur ve Lucey (2010) çalışmalarında Amerikan spot altın fiyatı ile MSCI hisse senedi ve hazine bonusu endeksini çok değişkenli regresyon analizi kullanarak incelemişlerdir. Altın fiyatının hisse senedi ile aynı yönlü fiyatlandığını tespit ederken hazine bonusu ile altın fiyatlarının aksi yönlü fiyat hareketi gösterdiğini belirlemişlerdir. Rastogi, (2016) ise altın fiyatları ile petrol fiyatları ve hisse senetleri arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. İnal ve Aydın (2016) çalışmalarında altın fiyatlarına etki eden faktörleri incelemişlerdir. Sonuç olarak enflasyonun ve gümüş fiyatlarının altın fiyatı üzerindeki etkisine vurgu yapmışlardır. Fattah ve Kocbıyık (2020), altın fiyatları ile BIST 100 arasında nedensellik bağlantısı kuramamışlardır.

Birçok bilimsel alanda uygulanan YSA ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları şöyledir: Hopfield (1982) toplu hesaplama yeteneklerine sahip sinir ağları ve fiziksel sistemler üzerinde çalışmıştır. White (1989) öğrenme bağlantıları ile matematiksel maddelerin arasında benzerliği tespit etmiştir. Zhang, Gupta ve Devabhaktuni (2003) çalışmalarında, gelişmiş beslemeli oluşum yapay sinir ağı yapısı içinde yaygın kullanıma sahip olduğunu belirterek bilgi çıktıya ulaşırken geçilen katmanlar arasında nöronlar tarafından bağlantı kurulmakta olduğunu da vurgulamışlardır. Dawson ve Wilby (2009) çalışmalarında yapay sinir ağını; birbirine bağlı nöronlardan oluşan, giriş, çıkış ve gizli katman olarak üç katmanı ağ olarak tanımlamışlardır. Bayata ve Hınıslioğlu (2009), lineer ilişki kurulamayan çoklu verilerin modellemesinde, YSA'nın diğer istatistiksel yöntemlere göre iyi sonuç verdiğini belirlemişlerdir. Kaynar ve Taştan (2009) çalışmalarında toptan eşya fiyatları üzerinde yapay sinir ağları ile ARIMA yöntemini karşılaştırmışlardır. Öztemel (2012) çalışmasında, YSA biyolojik sinir ağı yapısını kopyalan bir matematiksel yöntem tanımlamıştır. Bu sayede girdi ve çıktı verileri arasında fonksiyonel bağlantı kurulmuştur ve sonuç olarak olasılığa dayalı matematiksel bir yöntem kurgulanmıştır. YSA metodolojisi literatürde emtia fiyat tahminleri alanında da kullanılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: Asilkan (2009), ikinci el araba fiyatlarının gelecekte ne olacağı ile ilgili modelleme yapmış ve sonuçlarının başarılı olduğunu belirlemiştir. Avcı (2009) İMKB-30 endeksinde hisse senetleri fiyatlarına ilişkin tahmin yaratabilmek için yapay sinir ağları metodolojisini kullanarak çalışma yapmıştır. İnel (2010), YSA modelini kalite kontrol ve performans ölçümü için kullanmıştır. Serttaş (2011), YSA modellemesi ile perakende sektöründe talebi belirleyen unsurları tespit etmiştir. Budak ve Erpolat (2012), YSA ile bankalarda kredi dönüşlerinin tahmin edilmesinde başarı sağlamışlardır. Ayrıca kredi risklerinin hesaplanmasında da YSA kullanmışlardır. Aygören, Sarıtaş ve Moralı (2012), İMKB 100 endeksinde YSA yöntemini faiz oranlarını ve altın fiyatlarını tahmin etmek amacıyla kullanmışlardır. Coşkun, Güngör ve Çodur (2015), YSA yöntemini kullanarak işletmenin sermaye yapısına etki eden faktörleri belirlemişlerdir. Şahin (2018), araştırmasında, Bitcoin fiyat tahminini, YSA ve regresyon yöntemlerinden biri olan ARIMA ile yapmış ve bu çalışmasında YSA modelinin daha başarılı sonuç verdiğini belirtmiştir.

Altın

Değerli madenler arasında fiziksel yapısı ile farklılaşan altın, kolay şekil alması, dayanıklılığı ve korozyona uğramadan yıllarca korunabilmesi nedeni ile ödeme, yatırım ve rezerv aracı olarak ekonomilerde değerlendirilmiştir. Milattan önceki dönemlerde fark edilen bu kıymetli maden, elektrik iletkenliği özelliğine sahip olduğunun anlaşılmasıyla, sağlık sektörü dâhil pek çok alanda kullanılmaya başlamıştır. Altın kaynaklarının sınırlı olması bu madenin kıymetini daha da artırmıştır.

Dünya altın arzının %14'ünü Çin, %8.5'ini Avustralya, %8'ini Rusya, %7.5'ini ABD, %5.8'ini Güney Afrika, %5.7'sini Peru, %4'ünü Kanada, %3.35'ini Meksika, %3.27'sini Gana, %3.1'ini Endonezya ve geriye kalan %3.4'ini diğer ülkeler üretmektedir (World Gold Council, 2020, s. 16-17). Dünya altın piyasasında, New York, Londra ve Zürih önemli merkezlerdir. Dünya altın piyasasında altın arzı belirli standartlara bağlanmıştır. Londra Külçe Piyasası Birliği, "Good Delivery List" başlıklı listeleri düzenleyerek rafine standartları belirlemektedir.

Altın, yüzyıllar boyunca medeniyetlerin güç, zenginlik ve asaletlerinin göstergesi olarak kabul görmüştür. Ayrıca toplumlar tarafından değişim, yatırım ve süs eşyası olarak kullanılmıştır. Dünya altın talebini günümüzde; kuyumculuk sektörü, endüstriyel ve yatırım amaçlı altın talepleri oluşturmaktadır. Altının endüstride hammadde olarak kullanımı oldukça yaygındır.

Küreselleşen dünyada artan rekabet gücü, özellikle gelişmiş ülkelere ait finansal piyasalarda büyük değişimlere neden olmaktadır. (Keskin Köylü, 2017, s. 537). Finansal piyasalardaki bu değişim, finansal enstrümanlarda çeşitlilik ihtiyacı oluşturmaktadır. Altın bu ihtiyaca karşılık veren en önemli enstrümanlardan biri olmasının yanında, sadece gelişmiş ülkelerde değil gelişmekte olan ülkelerde de yaygın bir finans aracıdır.

United States Geological Survey'in 2018 yılı maden raporunun verilere göre, dünya altın rezervi 54.000 ton olarak belirtilmiştir. Bu rezervin; 3000 tonu ABD, 9800 tonu Avustralya, 2400 tonu Brezilya, 2200 tonu Kanada, 2000 tonu Çin, 1000 tonu Gana, 2500 tonu Endonezya, 1000 tonu Kazakistan, 1400 tonu Meksika, 1300 tonu Papua Yeni Gine, 2300 tonu Peru, 5500 tonu Rusya, 6000 tonu Güney Afrika, 1800 tonu Özbekistan ve 12000 tonu ise dünyanın diğer ülkelerinde bulunmaktadır (United States Geological Survey [USGS], 2018, ss. 70-71).

Türkiye'deki altın; İstanbul Altın Borsası, Kıymetli Madenler ve Taşlar Piyasası, Kıymetli Madenler Ödünç Piyasası ve Kapalıçarşı Altın Piyasalarında işlem görmektedir. Ayrıca Türkiye'de bankacılık sektöründe altın depo hesapları, altın para ve külçeler, altın bonolar, altın sertifikaları ve altın fonları gibi yatırım araçları da kullanılmaktadır.

Altın belirsizlik zamanlarında iyi bir yatırım aracı olarak görülmektedir. Enflasyona karşı koruma sağlamanın yanı sıra değer kaybeden bir para birimine karşı alternatif bir rezerv olarak işlev gördüğü düşünölmektedir.

Altının Ayarı ve Ağırlık Ölçüleri

Altının saflık derecesi, bir gram bileşeninde bulunan altın miktarıyla belirlenmektedir. Altının saflığı kimya alanında yüzde, mücevher endüstrisinde karat olarak adlandırılmaktadır. 24 karat altın %100 saftır. 22 karat (ayar) altının %91.6 saflık derecesini gösterirken, 21 karat altın %87.5, 18 karat altın %75 ve 14 karat altın %58.5, 10 karat altın %41.7, 9 karat altın %37.5 ve 8 karat altın ise %33.3 oranında altını içerisinde barındırmaktadır (Ünal, Tuncel, Yöleri ve Arslan, 2016, ss. 1-2). 18 ayar altın bileşeninde bakır, gümüş ve platin kullanılmaktadır. 18 ayar altına %25 gümüş eklendiğinde yeşil altın, %12.5 gümüş ve %12.5 bakır bileşeni sarı altını, %0.6 gümüş ve %19 bakır pembe altını, %25 bakır bileşenli altın kırmızı altını oluşturmaktadır (Kurtoglu, 2006, s. 147).

Dünyada farklı altın ağırlık ölçü birimleri kullanılmakla birlikte uluslararası standartlarda altın fiyatları Troy ons cinsinden hesaplanmaktadır. 1 troy ons 31,1034768 grama eşittir. Günlük kullanımda ölçü birimi olarak sadece ons kullanılmaktadır (Kültürcü, 2014, s. 9).

Yatırım Aracı Olarak Altın Talebi

Altın küresel ve/veya yerel ölçekli ekonomik ve politik istikrarsızlık dönemlerinde yatırımcılar için güvenli bir liman olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ve sığ sermaye piyasalarında yatırımcı için cazip olmasının yanı sıra, gelişmiş ülkelerde de değerli metal piyasalarında spot ve vadeli olarak işlem görmektedir. Yatırımcılar portföylerini çeşitlendirme aşamasında varlıklarının bir kısmını altın olarak bulundurmayı uygun bulmaktadır. Altın piyasaları derin ve likiditesi yüksek piyasalardır. Altın yatırım aracı olarak, külçe ve para olarak tutulabildiği gibi altına dayalı borsa yatırım fonları (ETF) olarak da değerlendirilebilmektedir.

BIST (Borsa İstanbul)

Borsalar; yasalar ve mevzuatlar doğrultusunda değerli madenlerin, finansal araçların ve sermaye piyasalarına konu olan her türlü kıymetin güvenilir ve denetlenir ortamda alınıp satıldığı fiyatların şeffaflıkla oluştuğu piyasadır.

BIST, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu doğrultusunda kurulmuştur. Borsa İstanbul, yatırımcıların piyasayı izlemelerinde kolaylık sağlamları için çeşitli endeksler bulunmaktadır. BIST 100 endeksi; hisse senetlerinin işlem hacmi bakımından en çok işlem gören 100 hisse senedinin performans ölçümünü göstermektedir.

Yöntem ve Veri Seti

Veri madenciliği, net olmayan ve önceden bilinmeyen fakat kullanışlı olabilecek tüm bilgi bağlantılarını keşfetmektedir. Yapay sinir ağları veri madenciliği metodolojisinin yöntemlerinden biridir. Doğrusallığı gözlenemeyen verilerde YSA evrensel sonuçlara ulaşabilir (Yüksel, Birca, Zontul ve Kaynar, 2007, s. 98). Veri madenciliği algoritmalarında kullanılan YSA, genetik algoritmalar ve programlamaların yanı sıra bulanık mantık gibi teknikleri de içinde barındırır. Özellikle doğrusal olmayan, değişken yapıli veri setlerinde diğer istatistik temelli yöntemlerden daha başarılı olduğu bilinmektedir (Baykasoglu, 2005, s.8). Yani, YSA yöntemi belirsiz verilerden anlamlı sonuçlar çıkartabilir (Zakaria, Mabrouka ve Sarhan, 2014, s. 7).

YSA, tasarlanan miktarda yapay sinir hücresinin, yapılandırılması ile katmanlı bir yapı oluşturulur. İlk katman giriş katmanıdır ve bu katmanda işlem yapılmaz ara katmanların (gizli katmanlar) ardından son katman olan çıkış katmanına ulaşılır. Tek katmanlı ağ bağlantılarında giriş, ara ve çıkış katmanları yer alırken, tam bağlantılı ağ sisteminde her katmanda bulunan sinir ağları sonraki katmanın tüm sinir ağlarına bağlanır (Şengür ve Tekin, 2013, s. 9). YSA yapısı Şekil 1’de verilmiştir (Demirceylan, 2012, s. 20).

Şekil 1. Yapay Sinir Ağı Yapısı

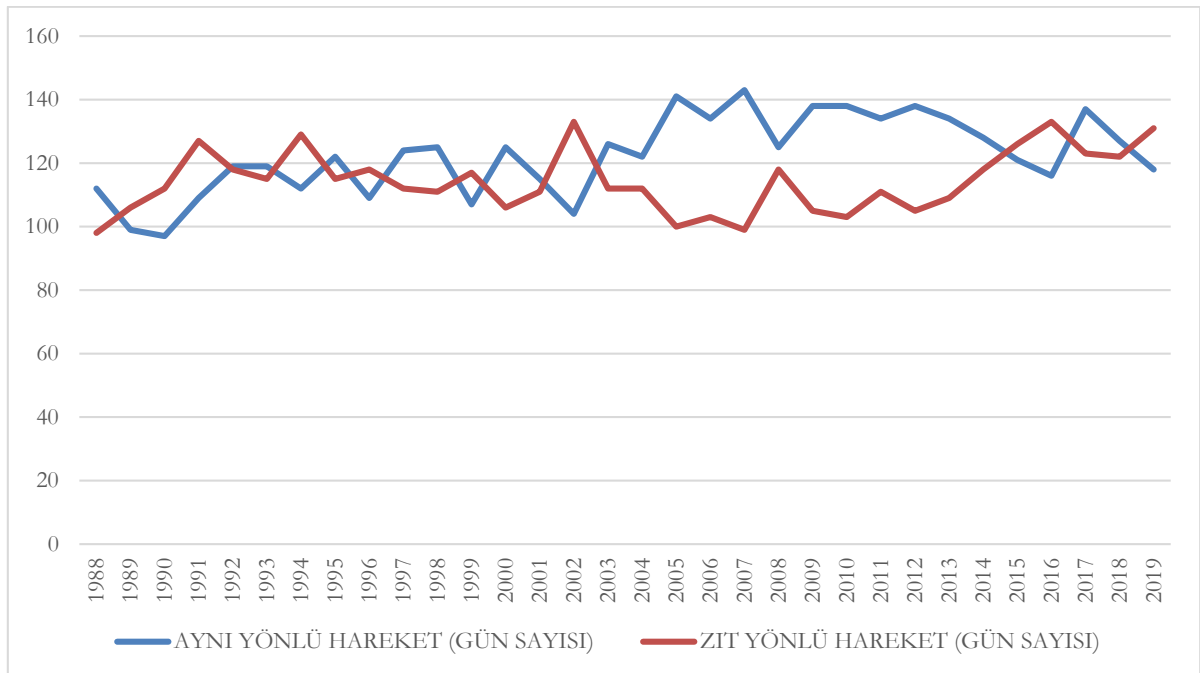
Bu çalışmada 1988-2020 arası döneme ait BIST 100 ve altın fiyatlarının günlük değişim oranları kullanılarak, BIST 100 ve altın arasındaki finansal ilişki incelenmiştir. Veri analizinde, yapay sinir ağlarına dayalı zaman serileri algoritması uygulanmıştır. Yatay olarak kullanılan yapay sinir ağı metodolojisi ile 1988-2019 arası veriler kullanılarak 2020 yılının verileri tahmin edilmiştir. Sonrasında, tahmine dayalı elde edilen ve gözlemlenen veriler kıyaslanarak, oluşturulan modelin başarısı ölçülmüştür. Model %70 üzerinde bir doğruluk oranına ulaşmıştır.

Ampirik Bulgular

Çalışmada kullanılan veriler BIST DataStore ve investing.com finansal analiz ve veri paylaşımı yapan çevrimiçi platformdan alınmıştır. Temel olarak BIST 100 ve altın oranlarının günlük değişim oranları kullanılmıştır. Veri 1988-2020 arasını kapsamaktadır. BIST 100 ve altın oranlarının tarihsel olarak senkronize olması amacıyla, BIST 100 veya altın değerlerinden birinin mevcut olmadığı güne ait veri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Tablo 1’de yıllara göre, BIST 100 ve altın gün sonu oranlarının aşağı/yukarı yönlü hareketleri verilmektedir. 33 yıllık (1988-2020) veri incelendiğinde her iki parametrenin aynı yönlü hareket ettikleri toplam gün sayısı 4009, zıt yönlü hareket ettikleri gün sayısı ise 3729 olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak %52 oranında aynı yönlü bir hareket gözlemlenmektedir. Bu durum BIST 100 ve altın ilişkisinin çok kuvvetli bir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. BIST 100 ve Altın Gün Sonu Oranları

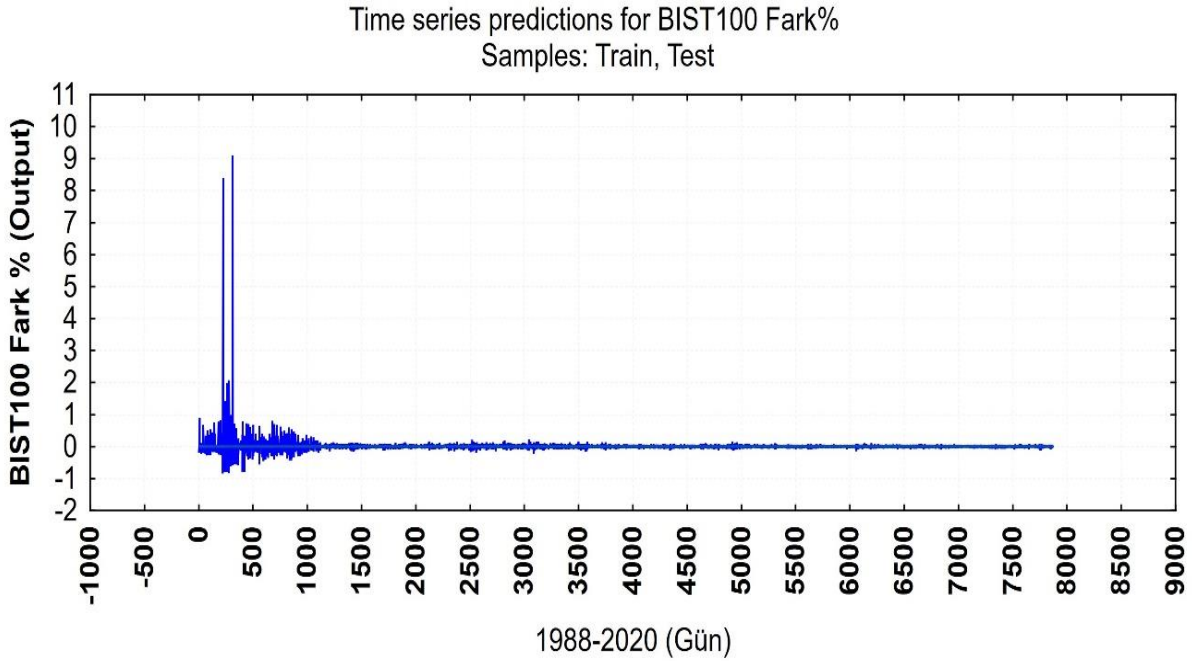
	<i>Aynı Yönlü Hareket (Gün Sayısı)</i>	<i>Zıt Yönlü Hareket (Gün Sayısı)</i>	<i>Aynı Yönlü Hareket/Tüm Yıl (Oranı)</i>
1988	112	98	0,53
1989	99	106	0,48
1990	97	112	0,46
1991	109	127	0,46
1992	119	118	0,50
1993	119	115	0,51
1994	112	129	0,46
1995	122	115	0,51
1996	109	118	0,48
1997	124	112	0,53
1998	125	111	0,53
1999	107	117	0,48
2000	125	106	0,54
2001	115	111	0,51
2002	104	133	0,44
2003	126	112	0,53
2004	122	112	0,52
2005	141	100	0,59
2006	134	103	0,57
2007	143	99	0,59
2008	125	118	0,51
2009	138	105	0,57
2010	138	103	0,57
2011	134	111	0,55
2012	138	105	0,57
2013	134	109	0,55
2014	128	118	0,52
2015	121	126	0,49
2016	116	133	0,47
2017	137	123	0,53
2018	127	122	0,51
2019	118	131	0,47
2020	91	71	0,56
GENEL	4009	3729	0,52

Şekil 2. BIST 100 ve Altın Değer Hareketleri

Şekil 2 incelendiğinde, 1988-2003 arasında BIST 100 ve altın değer hareketleri (aynı/zıt) arasında belirgin bir fark bulunmadığı gözlemlenmektedir. Ancak, 2004-2014 arasındaki değer hareketleri incelendiğinde, aynı yönlü hareketlerin açık şekilde daha baskın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değer hareketleri 2015 ve sonrasında yeniden 2003 öncesine benzer bir eğilime girmiştir. 2004-2014 arası dönemde, altın ve BIST 100 arasındaki bu belirgin hareketin, dönem içi siyasi ve ekonomik olaylarla ilişkilendirilebilir olup olmadığı, Türkiye ve dünya ölçeğinde ayrı bir tarihsel yaklaşımla incelenebilir.

Genel olarak %52 düzeyinde, hareket yönüne dayalı bir ilişkiye sahip BIST 100 ve altın değerlerinin, bir değer tahmini için performansını incelemek amacıyla yapay sinir ağlarına dayalı zaman serisi algoritması kullanılmıştır. Bu amaçla, 1988-2019 yılları arasında yer alan veri kontrol verisi olarak değerlendirilmiştir. Kontrol veri üzerine modellenen yapay sinir ağlarına dayalı zaman serisi modeli, 2020 yılına ait veri üzerinde test edilmiştir. Modele ait sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Şekil 3’de 2020 yılı BIST 100 değer fark oranlarına ait zaman serisine dayalı oluşturulan tahmin değerleri ile orijinal değerler arasındaki fark çizgi ile belirtilmiştir. Çizgilerin model zaman aralığı büyüdükçe sıfıra yaklaşması, modelin performansının kontrol veri boyutuyla doğru orantılı arttığını göstermektedir.

Şekil 3. 1988-2020 BIST 100 için %Farkın Zaman Serisi Tabmini

Kontrol grubu üzerinde üretilen modeller incelendiğinde, en düşük %59,35, en yüksek %91,77 ve beş modelin ortalama %70,17 bir ilişki düzeyi oluşturulabildiği görülmüştür. Bu modeller, test grubu veya gelecek veri üzerinde uygulandığında ise; en düşük model performansının %54,72, en yüksek model performansının ise %56,44 olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda, genel olarak %52’lik kuvvetli bir ilişkiye sahip BIST100 ve Altın değerleri, tahmin/öngörü modelleriyle %54’ün üzerinde bir ilişki potansiyeline de sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 2. BIST 100 ve Altın Değerlerinin 2020 Yılı Tabmini

Index	Net. name	Training Perf.	Test perf.	Training algorithm	Err. Funct.	Hidden activation	Output activation
1	MLP 30-17-3	65,31	56,44	BFGS 23	Entropy	Logistic	Softmax
2	MLP 30-14-3	91,77	55,87	BFGS 58	Entropy	Logistic	Softmax
3	MLP 30-14-3	73,86	54,72	BFGS 39	Entropy	Tanh	Softmax
4	MLP 30-13-3	60,57	54,72	BFGS 20	SOS	Tanh	Logistic
5	MLP 30-11-3	59,35	54,72	BFGS 22	SOS	Exponential	Identity

Tablo 3. YSA Model apraz Tablo (Doğru/Yanlı Tahmin Dağılımı)

		BIST 100_Y/A		
		A	Y	Toplam
1.MLP 30-17-3	Toplam	162	187	349
	Doğru	83	114	197
	Yanlış	79	73	152
	Doğru (%)	51,23	60,96	56,45
	Yanlış (%)	48,77	39,04	43,55
2.MLP 30-14-3	Toplam	162	187	349
	Doğru	71	124	195
	Yanlış	91	63	154
	Doğru (%)	43,83	66,31	55,87
	Yanlış (%)	56,17	33,69	44,13
3.MLP 30-14-3	Toplam	162	187	349
	Doğru	67	124	191
	Yanlış	95	63	158
	Doğru (%)	41,36	66,31	54,73
	Yanlış (%)	58,64	33,69	45,27
4.MLP 30-13-3	Toplam	162	187	349
	Doğru	55	136	191
	Yanlış	107	51	158
	Doğru (%)	33,95	72,73	54,73
	Yanlış (%)	66,05	27,27	45,27
5.MLP 30-11-3	Toplam	162	187	349
	Doğru	56	135	191
	Yanlış	106	52	158
	Doğru (%)	34,57	72,19	54,73
	Yanlış (%)	65,43	27,81	45,27

Tablo 3’de test grubu üzerine tahmin dağılımları verilmektedir. Modellere gore yapılan doğru ve yanlış tahmin sayıları ve oranları ilgili tabloda paylaşılmıştır.

Tartışma, Sonuç ve öneriler

Çalışmada, 1988-2019 yılları arasında alınan BIST 100 ve altın fiyatları verileri ile 2020 yılı kıyaslanarak oluşturulan model ile %70,17’lik başarı sağlanmıştır. BIST 100 ve altın fiyatları hareketleri arasında belirgin olmayan bağlı hareket 1988 yılından 2003 yılına kadar devam ederken bu yıldan itibaren iki veri arasındaki makasın belirgin Şekilde aksi yönlü açıldığı görülmektedir. Bu farklılık 2014 yılına kadar devam etmiştir. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan ekonomik ve siyasi konjonktür, borsa ve altın fiyatları üzerinde, 2004-2014 yılları arasında belirleyici etkiye sahip olmuş olabilir. Bu ihtimal ayrıca üzerinde çalışılması gereken bir araştırma konusudur. 2015 ve sonrasında, 2003 ve öncesine benzer değer hareketleri gözlemlenmiştir. 2020 yılı ile birlikte covit-19 salgın hastalık sürecinde yaşanan anomaliler sadece Türkiye’de değil tüm dünyada etkili olmuştur. Bu etkilerin sonuçları sonraki yıllarda daha net gözlenebilecektir. Çalışmanın ilk aşaması göstermiştir ki, BIST 100 ve altın değerleri arası 33 yıllık ortalama ilişki %52 düzeyinde ve aynı yönlü hareket baskın Şekildedir. Ayrıca, YSA modeli ile değişkenler arası doğrusal olmayan ilişki incelenmiştir. Model kontrol grubu üzerinde üretilen modeller incelendiğinde, modellerin ortalama %70,17 bir doğruluk düzeyine ulaştığı görülmüştür. Bu modeller, test grubu veya gelecek veri üzerine uygulandığında ise; model performansının ortalama %55,29 düzeyinde olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumda, genel olarak %52’lik kuvvetli bir ilişkiye sahip BIST100 ve Altın değerleri, tahmin/öngörü modelleriyle %55’in üzerinde bir ilişki potansiyeline de sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu alışma, gelecek yıllarda her iki finansal enstrümanın getirilerinin ve eğilimlerinin bugünden belli düzeyde ve anlamlı Şekilde hesaplanabilir olduğunu ortaya koymuştur.

Etik Beyan

“BIST 100 Endeksi İle Altın Fiyatları İlişkinin Yapay Sinir Ağları Yöntemiyle Belirlenmesi (1988-2020)” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Asilkan, Ö. ve Irmak, S., (2009). İkinci el otomobillerin gelecekteki fiyatlarının yapay sinir ağları ile tahmin edilmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, 375-391. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/sduibfd/issue/20830/223124>
- Avcı, E., (2009). Yapay sinir ağları modelleri ile hisse senedi getiri tahminleri, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26-1, 443-461. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/muiibd/issue/485/4282>
- Aygören, H., (2012). İMKB 100 endeksinin yapay sinir ağları ve newton nümerik arama modelleri ile tahmini, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4 (1) ,Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/uaifd/issue/21593/231861>
- Aygören, H., Sarıtaş, H. ve Morali, T. (2012). İMKB-100 endeksinin yapay sinir ağları ve newton nümerik arama modelleri ile tahmini. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* C.4, S:1, 73-88.
- Baur D. G. ve Lucey B. M. (2010). Is gold a hedge or a safe haven? An analysis of stocks, bonds and gold. *Financial Review*, Vol:45 (2), pp.217–229. 10.1111/j.1540-6288.2010.00244.x
- Bayoğlu, A. (2005). Veri madenciliği ve çimento sektöründe bir uygulama. *Akademik Bilişim Konferansları 2005*. Gaziantep.(ss. 1-14). Erişim Adresi: <https://ab.org.tr/ab05/tammetin/171.pdf>
- BIST, (2019). *Pay piyasası yeni pazar yapısında uygulanacak değerlendirme kriterleri ve işlem esasları*. Erişim adresi: <https://www.borsaistanbul.com/duyurular/2019/10/02/pay-piyasasi-yeni-pazar-yapisinda-uygulanacak-degerlendirme-kriterleri-ve-islem-esaslari> (19.12.2019).
- Budak, H. ve Erpolat, S (2012). Kredi riski tahmininde yapay sinir ağları ve lojistik regresyon analizi karşılaştırılması. *Academic Journal of Information Technology* 3 (9), 23-30.
- Capie, F.M., Terence C. ve Wood, G. (2005). Gold as a Hedge Against the Dollar, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, Vol: 14, No:4, October 2005, s.343-352. Erişim Adresi: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1042443104000794>
- Ciner, C, Gurdgiev, C. ve Lucey, M. (2013). Hedges and safe havens: An examination of stocks, bonds, gold, oil and exchange rates. *International Review of Financial Analysis*. Volume 29, September, 202-211. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2012.12.001>
- Coşkun, A, Güngör, B ve Çodur, M . (2015). Yapay sinir ağı yöntemi ile sermaye yapısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (2), 333-350. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/pub/ataunisobil/issue/2839/38781>
- Dawson, W.C. ve Wilby, R. (2009). An artificial neural network approach to rainfallrunoff modelling, *Hydrological Sciences Journal*. 59. 7. 47-66.
- Demirceylan, Seda (2012). Erzurum’da doğalgaz tüketim miktarının yapay sinir ağı algoritması kullanılarak tahmin edilmesi. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Erzurum.
- Fattah, A. ve Kocabıyık, T. (2020). Makroekonomik değişkenlerin borsa endeksleri üzerine etkisi: türkiye ve ABD karşılaştırması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12 (22) , 116-151 . DOI: 10.14784/marufacd.691108
- Green, T. (1993). *The World of Gold*. London Rosendale Press.
- Hopfield J. (1982). Neural networks and physical systems with emergent collective computational abilities. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 7, 2554–2558.
- İnal, V. ve Aydın, M. (2016). Altın fiyatlarını etkilemesi beklenen faktörler üzerine bir inceleme. *ICPESS 2016-İSTANBUL*, 24-26 August 2016. (ss.61-70). SSRN: <http://registericpess.org/index.php/ICPESS/article/view/663/15> adresinden 06.12.2019 tarihinde erişilmiştir.
- İnsel, İ. (2010). A comparative analysis of the ARMA and neural network models: A case Turkish economy. *İktisat İşletme ve Finans*, 35-64.
- Kaynar, O. ve Taştan, S. (2009). “aman serisi analizinde MLP yapay sinir ağları ve ARIMA modelinin karşılaştırılması. *Erciyes Üniversitesi İktis. ve İdari Bilim. Fakültesi Derg.*, no. 33, 161–172.
- Keskin Köylü, M. (2017). Kooperatiflerin finansal sorunları ve finansal yönetimi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 2017, 52 Özel sayı. 528-541.
- Kim M.H. ve Dilts D. A. (2011). The relationship of the value of the dollar, and the prices of gold and oil: A tale of asset risk. *Economic Bulletin*, 31(2), 1151–1162.
- Landi, A., Piaggi, P., Laurino, M. ve Menicucci, D. (2010). Artificial Neural Networks for nonlinear regression and classification. *10th International Conference on Intelligent Systems Design and Applications*, ISDA 2010 115-120. 10.1109/ISDA.2010.5687280.
- Malliaris A.G. ve Malliaris, M. (2013). Are oil, gold and the euro inter-related? Time series and neural network analysis”. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 40(1), 1–14. 10.1007/s11156-011-0265-9
- Mishkin, F.S. (2000), *Finansal piyasalar ve kurumlar*, (Çev: Şıklar, İlyas, Çakmak, Ahmet ve Yavuz, Suat). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Öztemel E., (2012). *Yapay sinir ağları*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Rastogi, S. (2016). Gold price, crude oil, exchange rate and stock markets: cointegration and neural network analysis. *International Journal of Corporate Finance and Accounting* (IJCFA), 3(2), 1-13. doi:10.4018/IJCFA.2016070101
- Selik, M. (1998). 100 soruda iktisadi doktrinler tarihi, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Serttaş, Z., (2011). Türkiye’ de perakende sektöründe talebi etkileyen etmenler ve yapay sinir ağları ile talep tahmini uygulaması: (Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği. İstanbul.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası iktisat, teori politika ve uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- şahin, A.E., (2018). Kripto para bitcoin: ARIMA ve yapay sinir ağları ile fiyat tahmini. *Fiscaoeconomia*, Vol.2(2), 74-92.
- şengür, D. ve Tekin, A. (2013). Öğrencilerin mezuniyet notlarının veri madenciliği metotları ile tahmini. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 3. 7-17.
- Tully, E. ve Lucey, B. M. (2005). An APGARCH investigation of the main influences on the gold price. Retrieved from: <http://ssrn.com/abstract=792205>
- Tully, E. ve Lucey, B.M. (2007). An APGARCH investigation of the main influences on the gold price. Retrieved from: <http://ssrn.com/abstract=79>
- USGS (2018). United States geological survey. mineral commodity summaries. gold. Retrieved from: <https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/mcs/2018/mcs2018.pdf> adresinden 11.12.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Ünal, İbrahim H., Tuncel, Serpil, Yöleri, Birnigar ve Arslan, Murat (2016). Türkiye’de ve dünyada altın. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Yayını.
- White, H., (1989), Learning in Artificial neural networks: a statistical perspective, *Neural Computation*, Vol. 1, No. 4. 425-464.
- World Gold Council (2020). Gold demand trends Q1 2020” world gold council report. Retrieved from: <https://www.gold.org/>
- Yüksek, A.G., Birca, H., Zontul, M. ve Kaynar, O. (2007). Sivas ilinde yapay sinir ağları ile hava kalitesi modelinin oluşturulması üzerine bir uygulama. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 97-112.
- Zagaglia P. ve Marzo M. (2013). Gold and the US dollar: Tales from the turmoil. *Quantitative Finance*, 13(4), 571–582. 10.1080/14697688.2012.708431
- Zakaria, M., Al-Shebany, M. ve Sarhan, S. (2014). Artificial neural network: a brief overview. int. journal of engineering research and applications. *International Journal of Engineering Research and Applications* Vol. 4, Issue 2(Version 1), February. 07-12. Retrieved from: <https://www.academia.edu/6499300/B42010712> (19.12.2019).
- Zhang, Q.J., Gupta, K.C. ve Devabhaktuni, V.K. (2003). Artificial neural networks for RF and microwave design— from theory to practice. *IEEE Transactions On Microwave Theory And Techniques*, 51(4), 1339-1350, 2003.

EXTENDED ABSTRACT

One of the fundamental elements of the financial system is the stock exchanges. It fulfills functions such as providing liquidity to the economic system, spreading the property to large masses of people, accessing information, creating prices, risk management, establishing large-scale enterprises, increasing competition. Borsa İstanbul (BİST) replaced the Istanbul Stock Exchange in 2012. All interactions are operating in Turkey with this amendment were gathered under a single roof. Istanbul Stock Exchange started its first session in 2013.

Gold is used both as a payment and investment tool. The stock market is the backbone of the financial system all over the world based on the need to compare these two financial elements and determine the possible relationship between them study has been initiated. It is the basic causality of comparing BİST 100 and gold financial values.

The development in financial technologies has an impact on many areas. This change and development lead to the development of financial estimation methods. One of these modeling techniques is artificial neural networks (ANN). The basic logic of this technique is to create a decision algorithm by imitating brain nerve behavior. ANN derived from artificial intelligence studies is a modeling method that can be applied successfully in solving complex problems in many fields including finance. The training of the network is possible with the data obtained from the simulations with the ANN model.

A non-linear data set with normal distribution was used in the study. Therefore, using artificial neural networks in solving the problem will increase the power of the analysis. Statistica 14 software was used in the modeling phase. The neural network was created with a Statistica modeling program. As the data period, BİST 100 and gold prices from 1988 up to 2020 were evaluated daily basis. Thirty-three-year BİST 100 and Gold prices were cleared and synchronized. In the study, the evaluation of BİST 100 and gold value relative movements was made. For this purpose, a time series algorithm based on artificial neural networks has been used. Artificial neural networks can be used both horizontally for a variable estimation and vertically for future data prediction (time series). In this study, the vertical analysis method was used and the time series prediction model for 2020 was created. With the modeling applied in the study, a success of over 70% was achieved for the control data. In this study, the financial relationship between BİST100 and gold was analyzed using the daily change rates of BİST 100 and gold prices for the period 1988-2020. A time-series algorithm based on artificial neural networks was applied in data analysis. The data of 2020 were estimated using the horizontally artificial neural network methodology and the data

between 1988-2019. The success of the model was measured by comparing the predicted and observed data sets. The model achieved an accuracy rate of over 70%.

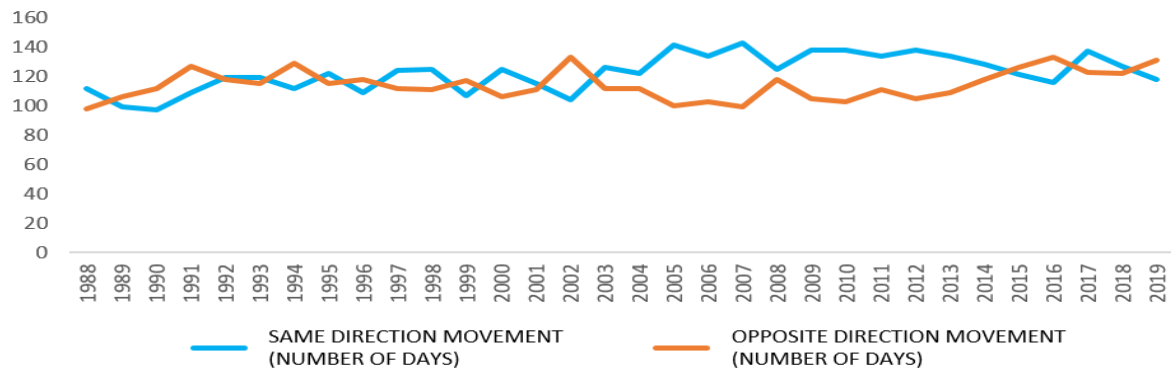

Figure 1. BIST 100 and Gold Value Movements

When Figure 1 is analyzed, it is observed that there is no significant difference between BIST 100 and gold value movements (same/opposite direction) between 1988-2003. However, when the value movements from 2004 up to 2014 are examined, it is concluded that the same-direction movements are more dominant. Value movements have entered a similar trend to the pre-2003 trend in 2015 and after. The period from 2004 to 2014, this apparent movement can be examined by a different historical perspective on Turkey and world scales, whether mid-term political or economic events can be associated with.

To examine the performance of BIST 100 and gold values which have an overall relationship based on movement direction at 52% level, a time series algorithm based on artificial neural networks was used. For this purpose, the data between the years 1988-2019 were evaluated as control data. The time series model designed on control data has been tested on the data of 2020. The results of the model are given in Table 1.

Table 1. BIST 100 and Gold Values Estimated for 2020

Index	Net. name	Training Perf.	Test perf.	Training algorithm	Err. Funct.	Hidden activation	Output activation
1	MLP 30-17-3	65,31	56,44	BFGS 23	Entropy	Logistic	Softmax
2	MLP 30-14-3	91,77	55,87	BFGS 58	Entropy	Logistic	Softmax
3	MLP 30-14-3	73,86	54,72	BFGS 39	Entropy	Tanh	Softmax
4	MLP 30-13-3	60,57	54,72	BFGS 20	SOS	Tanh	Logistic
5	MLP 30-11-3	59,35	54,72	BFGS 22	SOS	Exponential	Identity

When the five models produced on the control group were examined, it was seen that the model performances were at the lowest 59.35%, the highest 91.77%, and the average 70.17%. When these models are applied to test set or future data. It was observed that the lowest model performance was 54.72% and the highest model performance was 56.44%. In this case, we can conclude that BIST100 and Gold values, which have a strong relationship of 52% in general, also have a relationship potential of over 54% with prediction/estimation models.

In the study, it is seen that the unspecified relative movement between BIST 100 and gold prices continued from 1988 to 2003, while the gap between the two opened significantly this year. This difference continued until 2014. Economic and political conjuncture in the world and experienced in Turkey, on the stock market and gold prices, might have had a decisive influence in the years 2004-2014. This possibility is also a topic of research that needs to be studied. In 2015 and after, similar value movements were observed as in 2003 and before. With the 2020 covid-19 anomalies in the process of epidemic diseases, it has been effective not only in Turkey but all over the world. The results of these effects can be observed more clearly in the following years. The first phase of the study has shown that the 33-year average relationship between BIST 100 and gold values is 52% and the same direction is dominant. In addition, the nonlinear relationship between variables was examined with the ANN model. When the models produced on the control set were examined, it was seen that the models reached an average accuracy level of 70.17%. When these models are applied to test set or future data; It was observed that the model performance was on average 55.29%. In this case, it can be concluded that BIST100 and Gold values, which have a strong relationship of 52% in general, also have a relationship

potential of over 55%with prediction/estimation models. The study revealed that the returns and trends of both financial instruments in the coming years can be calculated at a certain level and meaningfully from today.

Borsa İstanbul Banka Endeksi'nde (BİST Banka) Yer Alan Bankaların Performanslarının TOPSİS Yöntemi İle Analizi

Selçuk KENDİRLİ¹ ve Sevim ERGENOĞLU²

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'de Borsa İstanbul Banka Endeksi'nde yer alan ve faaliyette bulunan 10 adet bankanın, 2017-2019 yılları arasındaki verileri kullanılarak, performansları analiz edilmiştir. Çalışmada, Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden birisi olan TOPSİS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemi kullanılmıştır. Analiz kapsamında; Sermaye Yeterlilik, Bilanço Yapısı, Aktif Kalitesi, Likidite, Karlılık ve Gelir-Gider yapısına yönelik 13 adet oran kullanılmıştır. İlgili veriler, Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği resmi internet adreslerinden alınmıştır. Analiz sonucuna göre 2017-2019 yılları arasında en iyi performans gösteren banka; Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş. olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul Banka Endeksi, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, TOPSİS.

Analysis of the Performances of the Banks Including in the Istanbul Stock Exchange Bank Index (BIST Bank) With the TOPSIS Method

Abstract

In this study, performance was analyzed, using data from 2017 to 2019 year, located in the Istanbul Stock Exchange Bank Index in Turkey and operating in 10 banks. In the study, was used TOPSİS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) method, which is one of the Multi Criteria Decision Making methods. Within the scope of the analysis; 13 ratios were used for Capital Adequacy, Balance Sheet Structure, Asset Quality, Liquidity, Profitability and Income-Expense structure. Relevant data, Turkey Banks Union and Turkey Participation Banks Association is taken from the official web address. According to the analysis results, the best performing bank between 2017-2019; Turkey Industrial and Development Bank Inc. has been.

Key Words: İstanbul Stock Exchange Bank Index, Multi Criteria Decision Making Methods, TOPSİS.

Atıf İçin / Please Cite As:

Kendirli, S. ve Ergenoğlu, S. (2022). Borsa İstanbul banka endeksi'nde (bist banka) yer alan bankaların performanslarının topsis yöntemi ile analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 612-619.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.10.2021

¹ Prof. Dr. - Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, selcukkendirli@yahoo.com

 ORCID: 0000-0001-7381-306X

² Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüleri, Bankacılık Finans Anabilim Dalı, Muhasebe Finansman Doktora Programı, sevim.erg06@hotmail.com

 ORCID: 0000-0001-9453-932X

Giriş

Finansal sistem; içerisinde çeşitli katılımcıları ve kurumları bulunan ve bu faktörlerin uyumlu bir şekilde devam etmesini sağlamak üzere kurullarla bütünlüen bir yapıdır. Bu yapı içerisinde hane halkından devlete birçok yatırımcı ve fon ihtiyacı olan taraf bulunmaktadır. Bu tarafları çeşitli kurumlar vasıtasıyla bir araya getiren finansal sistem, ülke ekonomileri için büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle de finansal sistem içerisinde bulunan faktörlerin işleyişi ve performansı da önemli olmaktadır.

Finansal sistem içerisinde bulunan kurumlardan birisi de bankalardır. Bankalar; genellikle bireylerin fon alışverişi aşamasında kullandıkları temel kurumlardan birisi olmaktadır. Öyledir ki günümüzde en ufağından en büyüğüne, fon ihtiyacı derecemize göre başvurduğumuz kurumlar arasında en başta gelmektedir. Çeşitli piyasalarda çeşitli ağırlık derecelerine sahip olmakla beraber Türk piyasalarında bankalar ağırlık bakımından diğer kurumlardan daha önde görünmektedir. Finansal sistem içerisinde kayda değer bir yeri bulunan bankaların işlemleri de tüm piyasayı etkileyebildiğinden akademik camiada sürekli araştırma konusu olmaktadır.

Bankaların, Türk finansal piyasalarında önemli bir yere sahip olma sebeplerinden birisinin de, bu kurumların, ihtiyaçlara göre çeşitlenmiş bankacılık hizmetlerine sahip olması olarak ifade edilebilir. Öyle ki; faize karşı duyarlı olan kesimin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, Katılım Bankaları ve ürünleri yer almaktadır. Özellikle son dönemlerde kamu bankalarının, faizsiz finansa yönelik katılım bankacılığı hizmetlerine yönelik faaliyete geçmeleri, bu alandaki işlem hacmini artırıcı bir olay olarak görölmektedir. Diğer yandan bankalar sadece ticari ya da mevduat bankaları olarak ayrılmamakta ayrıca kalkınma ve yatırım bankaları da ülke ekonomisi içerisinde bulunan birimlerin ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte faaliyette bulunan bankalar olarak yerlerini almaktadır.

Bankaların ekonomi içerisindeki payının yüksek olduğu Türkiye’de, bankaların faaliyetlerindeki değişimin gözlemlenebilmesi amacıyla, içerisinde 10 adet bankanın bulunduğu bir endeks yer almaktadır. Yerli, yabancı, özel, kamu, mevduat, katılım ve kalkınma bankasından oluşan bu endeks içerisinde yer alan bankaların hisselerinde meydana gelen değişimlere yönelik yatırımcılara bilgi vermektedir. Çeşitli endekslere yönelik yatırım yapan yatırımcılar açısından bir yatırım aracı olmasının yanı sıra, akademik çalışmaların veri seti boyutunda bu endeksi temel almasını sağlamaktadır. Buradan hareketle alışmamızda, Borsa İstanbul Banka Endeksi’nde (BIST BANKA) yer alan 10 adet bankanın 2017-2019 yılları arasındaki verileri ile finansal performans analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Analiz yöntemi olarak çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS) yöntemi kullanılmaktadır. Çalışmada öncelikle bankaların finansal performansına yönelik TOPSIS yöntemiyle yapılan çalışmalar incelenmekte, daha sonra ise çalışma kapsamında kullanılan yöntem, veri seti ve çalışma sonuçlarına dair bilgiler yer almaktadır.

Literatür Araştırması

Özkan ve Deliktaş (2020) yaptıkları çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren 9 ticari 1 katılım bankası olmak üzere 10 adet bankanın finansal performanslarını TOPSIS yöntemi ile analiz etmeyi amaçlamıştır. Bankalara ait veriler 2014-2018 yılları arasında elde edilen verilerden oluşmaktadır. Yapılan analize göre ele alınan dönem içerisinde, Deniz Bank’ın finansal performansının diğer bankalara göre daha iyi seyrettiği fakat şekerbank’ın finansal performans sıralamasında son sırada kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özkan (2020) alışmasında katılım bankalarının finansal performansını çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan TOPSIS yöntemiyle analiz etmeyi amaçlamıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren 5 adet katılım bankasının, 2016-2018 yılları arasındaki verileri analiz kapsamına alınmıştır. TOPSIS yöntemi sonuçlarına göre, analiz için seçilen 5 adet katılım bankasından, Türkiye Finans Katılım Bankası’ nın en iyi performansa sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Daver (2020) bankaların performansının TOPSIS yöntemiyle ölçülmesi ve bunun CAMELS reyting skoru ile desteklenmesi üzerine yaptığı çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların verileri yer almaktadır. 3 kamu, 5 özel ve 4 yabancı sermayeli toplam 12 bankanın, Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından yayınlanan 12 adet rasyosu ile analiz yapılmıştır. Analiz sonucuna göre; en iyi performans gösteren bankalar sırasıyla; Akbank T.A.ř, Türkiye Garanti Bankası A.ř. ve ING Bank A.ř. olarak gerçekleşmiştir.

Kendirli vd. (2019) alışmasında, Türkiye’de faaliyet gösteren 3 katılım 10 ticari toplam 13 bankanın mali performanslarını TOPSIS yöntemi kullanarak analiz etmiştir. Krizin banka performansları üzerindeki

etkisini görmek amacıyla 2005-2015 yılları arasındaki bankalara yönelik toplam 28 rasyo kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; ticari bankaların kriz öncesi ve sonrasında performans göstergeleri olumlu seyrederken, kriz dönemi katılım bankalarının performanslarının ticari bankalara göre daha iyi olduğu gözlemlenmiştir.

Sarı ve Kayral (2019) çalışmalarında, Türkiye'de 2008-2018 yılları arasında faaliyet gösteren 10 adet bankanın, öncelikle TOPSİS daha sonra regresyon analizi yöntemiyle finansal performanslarını ölçmeyi amaçlamışlardır. Analiz sonucuna göre en iyi performans gösteren banka Akbank A.Ş. olurken, regresyon analizi sonucuna göre ise; bankaların hem faiz hem de personel giderlerinin yanında, takipteki krediler oranlarının bankaların performansı açısından kritik değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dursun ve Bozkır (2018) çalışmasında, Türkiye'de bulunan ticari bankaların aktif kalitesini TOPSİS yöntemi ile analiz etmeyi amaçlamıştır. 2013-2017 yılları arasındaki verilerden hareketle, 10 adet ticari bankanın aktif kalitesini gösteren oranlar kullanılmıştır. Araştırma sonucunda yıllara göre; 2013 yılında Halk Bank, 2014 yılında Garanti Bankası, 2015 yılında Akbank, 2016 yılında Ziraat Bankası ve 2017 yılında yine Akbank aktif kalitesi en iyi bankalar olarak bulunmuştur.

Bozdoğan vd. (2018) çalışmalarında, Türkiye'de faaliyet gösteren 2 kamu 3 özel sermayeli toplam 5 adet katılım bankasının finansal performansını analiz etmeyi amaçlamıştır. 2016Q4-2017Q4 dönemleri arasında toplam beş adet çeyreklik dönemlere ait veriler elde edilmiştir. CAMELS kriterleri çerçevesinde elde edilen oranlar TOPSİS yöntemi ile analize tâbi tutulmuştur. Yapılan analiz sonucunda, toplam beş dönemden elde edilen veriler kapsamında en iyi performans gösteren banka Türkiye Finans Katılım A.Ş. olurken, en düşük performansı gösteren banka Ziraat Katılım A.Ş. olmuştur.

Banu ve Santhiyavalli (2018) çalışmalarında, Hindistan'da faaliyet gösteren 40 adet bankanın 1999-2015 yılları arasındaki verilerinden hareketle performanslarını ölçmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda analiz yöntemi olarak; TOPSİS ile beraber Diskriminant analizi de yapılmıştır. TOPSİS sonucuna göre; Citibank en iyi performans gösteren bankayken Jammu and Kashmir Bank en düşük performans gösteren bankalardan birisi olmuştur.

Yıldırım ve Demirci (2017) çalışmalarında, bankaların performanslarını analiz etmek amacıyla TOPSİS ve TOPSİS-M yöntemlerini kullanmıştır. Türkiye'de faaliyet gösteren 10 adet ticari bankanın, 2015 yılı Aralık ayında yayınlanan bilgilerinden hareketle oluşturulan 32 adet rasyo ile analiz gerçekleştirilmiştir. Analize göre TOPSİS ve TOPSİS-M yöntemlerinin farklı sonuçlar verdiği görülmüş bu nedenle Aktif ve Özkaynak Kârlılığı bakımından sıralamaya tabi tutulan bankaların, hangi yöntemin sonucuna göre bu sıralamaya yakın bir sıralama seyrettiği gözlemlenmiştir. TOPSİS-M yönteminin, nispeten daha tutarlı sonuçlar verdiği ve bu yönetime göre en iyi performans gösteren bankanın da Türkiye Garanti Bankası A.S. olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yamaltdinova (2017) çalışmasında, Kırgızistan'da faaliyet gösteren ticari bankaların TOPSİS yöntemiyle performansını analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç kapsamında 15 tane bankanın toplam 27 tane, finansal performansını ifade eden oran kullanılmıştır. Çalışma sonunda elde edilen bulgulara bakıldığında en iyi performansı; Demir Kyrgyz International Bank ve Optima Bank gösterirken, en düşük performansı; Dos-Kredobank, FinanceCreditBank KAB ve Amanbank olacak şekilde gerçekleşmiştir.

Wanke vd. (2017) çalışmalarında, ASEAN birliği adı altında, 2010-2013 yılları arasında faaliyet gösteren İslami, kamu, özel ve yabancı bankaların finansal performanslarını ve verimliliklerini üç aşamalı bir analiz modeliyle analiz etmeyi amaçlamışlardır. Öncelikle CAMELS tekniği ile oranlar elde edilmiş, bu oranlar TOPSİS yöntemiyle analiz edilmiş ve bu analiz sonucu çıkan değerler Tobit ve Beta regresyon modeline tâbi tutulmuştur. Analiz sonucuna göre; yabancı bankaların diğer bankacılık türlerine oranla daha yüksek performans gösterdiği gözlemlenmiştir.

Borsa İstanbul Banka Endeksi'nde (BİST Banka) Yer Alan Bankaların Performanslarının TOPSİS Yöntemiyle Analizi

Araştırmanın Amacı

Çalışmada BİST Banka endeksinde yer alan bankaların, 2017-2019 yılları arasındaki verilerinden faydalanılarak performanslarının ölçülmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda performans analizinin yapılabilmesi için Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden (ÇKKV) birisi olan TOPSİS yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ele alınan bankalar en iyi performans gösteren bankadan en kötü performans gösteren bankaya doğru sıralanmakta ve yorumlanmaktadır.

Araştırma Yöntemi: TOPSIS Yöntemi

Bilimsel kararlar alınırken Çok Kriterli Karar Verme ve Çok Amaçlı Karar Verme yöntemleri (ÇAKV) olarak iki farklı yöntem belirlenmektedir. ÇKKV yöntemi çalışmada kullanılacak alternatiflerin önceden belirlenmesi ile ilgilenirken ÇAKV yöntemi birden çok fonksiyonun probleminin çözümüne yönelik en uygun yöntemin belirlenmesi ile ilgilenmektedir (Soba ve Eren, 2011. s. 25). ÇKKV yöntemlerinden birisi TOPSIS yöntemi (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution)'dir. Bu yöntem; birden fazla seçenek arasında en iyisinin seçilmesine ve karar vermesine yönelik kullanılmaktadır. Yoon ve Hwang 1980 yılında geliştirmiş olan bu yöntem, akademik çalışmalarda yoğun olarak kullanılmaktadır (Kendirli vd., 2019, s. 143). TOPSIS yöntemi 7 aşamadan meydana gelmektedir. Bu aşamalar (Demireli, 2010. s. 105);

1. Karar matrisi oluşturulur
2. Karar matrisinde yer alan oranların kareleri alınır ve bunlar toplanır. Toplanan tutarların karekökleri alınır. Alınan karekökler ile karar matrisinde yer alan firma oranları birbirine bölünerek normalize edilmiş matris elde edilir.
3. Normalize edilmiş karar matrisinin elemanları kritere verilen önem doğrultusunda ağırlıklandırılır.
4. Ağırlıklandırılmış normalize edilmiş matriste bulunan elemanların minimum ve maksimum değerleri saptanır. Maksimum değerlere; ideal çözüm, minimum değerlere ise negatif çözüm denilmektedir.
5. İdeal noktalar tespit edildikten sonra, maksimum ideal noktaya olan uzaklık hesaplanır.
6. Negatif noktalar tespit edildikten sonra, minimum ideal noktaya olan uzaklık hesaplanır.
7. Her bir alternatifin sıralaması ve puanı $C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+}$ formülü kullanılarak hesaplanmaktadır.

Araştırmada Kullanılan Veriler

Araştırma kapsamında, BIST Banka endeksinde yer alan 10 adet banka kullanılmıştır. Bankalar; kamu, özel, katılım, yabancı sermayeli ve kalkınma bankası türlerini içerecek şekilde çeşitli bankalardan oluşmaktadır. Tablo 1, araştırma kapsamında kullanılan BIST Banka endeksinde yer alan bankaları ve endekste yer alan gösterim şekillerini içermektedir.

Tablo 1. BIST Banka Endeksi'nde Yer Alan Bankalar ve Notasyonları

<i>Bankalar</i>	<i>Notasyon</i>
Akbank T.A.Ş.	AKBNK
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	ALBRK
ICBC Turkey Bank A.Ş.	ICBCT
Şekerbank T.A.Ş.	SKBNK
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	GARAN
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	HALKB
Türkiye İş Bankası A.Ş.	ISBNK
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	TSKB
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	VAKBN
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	YKBNK

TOPSIS yönteminin yapılabilmesi ve bankaların performanslarının ölçülebilmesi için çeşitli oranlara ihtiyaç duyulmaktadır. Yukarıda yer alan bankalara yönelik; Sermaye Yeterliliği, Bilanço Yapısı, Aktif Kalitesi, Likidite, Karlılık ve Gelir-Gider kalemlerine yönelik oranlar ele alınmıştır. Tablo 2, çalışma kapsamında hangi oranların kullanıldığını göstermektedir.

Tablo 2. Çalışma Kapsamında Kullanılan Oranlar

	<i>Oranlar</i>	<i>Kısaltmalar</i>
<i>Sermaye Yeterliliği Oranları</i>	Özkaynaklar / ((Kredi + Piyasa + Oper. Riski İçin Gerekli Serm. Yükl.)*12.5)*100	O1
	Özkaynaklar / Toplam Aktifler	O2
<i>Bilanço Yapısı</i>	Alınan Krediler/Toplam Aktifler	O3
	Toplam Mevduatlar veya Fonlar / Toplam Aktifler	O4
<i>Aktif Kalitesi</i>	Toplam Krediler /Toplam Varlıklar	O5
	Toplam Krediler /Toplam Mevduat veya Fonlar	O6
	Donuk Alacaklar / Toplam Krediler	O7
<i>Likidite Oranları</i>	Likit Aktifler / Toplam Aktifler	O8
	Likit Aktifler / Kısa Vadeli Yükümlülükler	O9
<i>Karlılık Oranları</i>	Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler	O10
	Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Özkaynaklar	O11
<i>Gelir- Gider Yapısı Oranları</i>	Faiz veya Karpayı Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler	O12

Çalışmada kullanılan veriler Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği(TKBB) resmi internet sitesinden bankalar bazında toplanmıştır. Çalışmada 2017-2019 yılları arasında yayınlanan verilerin kullanılma sebeplerinden birisi de; TBB' den edinilecek oranlara yönelik verilerin 2019 yılına kadar yayımlanmış olmasıdır. TKBB' de ise Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. 'ye yönelik 2020 yılı ikinci çeyreğe kadar veriler elde edilebilmektedir. Fakat bankaların karşılaştırılabilirliği açısından 2017-2019 yılları arasındaki veriler çalışmaya dâhil edilmiştir.

Analiz Sonuçları

Her bir bankaya dair veriler TOPSİS yöntemine göre analiz edilmiş ve sıralamaya tabi tutulmuştur. 2017-2018 ve 2019 yıllarına ait sonuçlar ayrı ayrı gösterilmekte ve yorumlanmaktadır. Tablo 3, 2017 yılına ait TOPSİS Yöntemi sonuçlarını içermektedir.

Tablo 3. 2017 Yılına Ait Banka Performans Sıralaması

<i>Bankalar</i>	<i>S+*</i>	<i>S-*</i>	<i>Ci</i>	<i>Sıralama</i>
AKBNK	111.5166637	7.452682	0.062643716	9
ALBRK	112.7711784	6.982984	0.058310991	10
ICBCT	105.7296503	34.52909	0.246181373	2
SKBANK	112.5765476	7.713591	0.064124881	8
GARAN	112.0647118	9.078542	0.074940547	5
HALB	112.4622117	7.795276	0.064821543	7
ISBNK	111.8019399	9.41582	0.077676903	4
TSKB	34.32631687	109.2684	0.760949945	1
VAKBNK	112.0833786	9.530103	0.078363873	3
YKBNK	111.8820482	9.013686	0.074557518	6

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre, Ci değerleri en yüksek gerçekleşen banka Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş. olmuştur. Onu takiben sırasıyla ICBC Turkey Bank A.Ş. ikinci, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. üçüncü ve Türkiye İş Bankası A.Ş. dördüncü sırada yer almaktadır. Tablo 3'te yer alan sıralamaya göre, söz konusu bankalar içerisinde en kötü performans sergileyen banka Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. olmuştur.

Tablo 4. 2018 Yılına Ait Banka Performans Sıralaması

<i>Bankalar</i>	<i>S+*</i>	<i>S-*</i>	<i>Ci</i>	<i>Sıralama</i>
AKBNK	96.92553	7.619531	0.072883	7
ALBRK	96.1425	7.303832	0.070605	8
ICBCT	95.20698	7.134374	0.069712	9
SKBANK	97.27212	7.281833	0.069647	10
GARAN	96.71593	8.350465	0.079478	5
HALB	97.31035	8.320985	0.078774	6
ISBNK	96.07298	8.904336	0.084822	3
TSKB	12.37377	97.29096	0.887167	1
VAKBNK	97.11879	11.63872	0.107015	2
YKBNK	96.79814	8.540354	0.081075	4

Tablo 4, seçilen bankalara yönelik oranları TOPSIS yöntemi sonucunda C_i , yani ideal czme göreceli yakınlığına dair sonuçları göstermektedir. Tabloda yer alan sonuçlara göre Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş., 2017 yılında olduğu gibi en iyi performansa sahip banka olmuştur. 2017 yılından farklı olarak performans sıralamasında dördüncü olan banka, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. olmuştur. Ayrıca yine 2017 yılından farklı olarak performans sıralamasında en düşük performansa sahip banka şekerbank A.Ş. olmuştur.

Tablo 5. 2019 Yılına Ait Banka Performans Sıralaması

<i>Bankalar</i>	<i>S+*</i>	<i>S-*</i>	<i>Ci</i>	<i>Sıralama</i>
AKBNK	1157.282	414.5755	0.263748762	5
ALBRK	1400.256	15.3902	0.010871497	10
ICBCT	1182.922	444.6429	0.273195263	4
SKBANK	967.6783	939.6685	0.492657382	2
GARAN	1113.619	493.5696	0.307101297	3
HALB	1310.385	254.4604	0.162610505	9
ISBNK	1199.39	340.7794	0.22126102	7
TSKB	800.9219	1043.666	0.565798941	1
VAKBNK	1242.987	304.127	0.196576956	8
YKBANK	1173.707	382.5321	0.245805455	6

Tablo 5, 2019 yılına ait analiz sonuçlarını göstermektedir. 2017 ve 2018 yılında olduğu gibi en iyi performans gösteren banka Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş. olmuştur. Diğer yıllardan farklı olarak ikinci sırada, bir önceki yılın en kötü performansını gösteren şekerbank A.Ş. yer almaktadır. cnc sırada ise diğer yıllardan farklı olarak, Garanti Bankası A.Ş. yer almaktadır. Sıralamanın en sonunda yer alan Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. ise 2017 yılındaki performansıyla aynı sonucu vermiştir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Türkiye'deki finansal sistem içerisinde yer alan bankalar, sistemin işlem hacmi olarak büyük bir kısmını kaplamaktadır. Bu nedenle sosyal bilimler cerevesinde yapılan calışmaların birçoğu bankalar hakkında olmaktadır. Bu kapsamda calışma, Borsa İstanbul içerisindeki endekslerden birisi olan Banka endeksinde yer alan bankaların finansal performansını ölçmeyi amaçlamıştır. Cok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan TOPSIS yöntemi ile analizi yapılan calışmada 2017, 2018 ve 2019 yılları arasında her bankaya ait veriler Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği resmi internet sayfalarından elde edilmiştir. Calışma kapsamında Sermaye Yeterliliği, Bilanço Yapısı, Aktif Kalitesi, Likidite, Karlılık ve Gelir-Gider Yapısı oranları olacak şekilde toplam 12 adet oran kullanılmıştır.

TOPSIS yöntemi ile ulaşılan sonuçlara yönelik her bir yıl için ayrı ayrı tablolar hazırlanmış ve cıktılar yorumlanmıştır. Bu bağlamda 2017-2019 yılları arasında en iyi performans gösteren ve ilk sıralamada yer alan banka Türkiye Sınai ve Kalkınma bankası olmaktadır. ikinci olarak en iyi performansı gösteren banka her yıl değişmekle beraber 2017 yılından 2019 yılına sırasıyla; ICBC Turkey Bank A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. ve şekerbank A.Ş. olarak gerçekleşmiştir. Ele alınan yıllar içerisinde, sıralama olarak en sonda olan ve seçilen bankalar arasında en kötü performansa sahip olan banka ise; 2017 yılında Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., 2018 yılında şekerbank A.Ş. ve 2019 yılında yine Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. olarak gerçekleşmiştir. şekerbank A.Ş. yıllar itibari ile cok dalgalı bir seyir izlemekte olup, yıllara göre bankanın performans sıralaması değişmektedir. Bu calışmadan elde edilen sonuçlara dayanarak, şekerbank A.Ş.'ye yatırım yapacak yatırımcıların, bu sonuçları dikkate almasında fayda vardır diye düşünülmektedir. Bununla birlikte, yapılan analizden elde edilen sonuçlara göre, Vakıfbank, Garanti Bankası ve İş Bankası bankaları, performans açısından daha istikrarlı görünmektedir.

Yapılan literatür araştırmasına bakıldığı zaman BİST Banka endeksinin daha önce kullanılmamış olması dikkat cekmektedir. Genellikle Katılım bankları ve mevduat bankalarının performanslarının llmesine yönelik yapılan calışmalardan farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu endeksin analizde kullanılmasının sebebi ise farklı kesimlere ve işlemlere hitap eden bankacılık türlerinden oluşan bu endeksin içindeki bankaların performans sıralamasının analiz edilmesidir. Analiz sonucunda en iyi performans gösteren bankanın bir kalkınma bankası olması, faaliyet alanının diğer bankalara göre farklı olması olabilmektedir. Aynı şekilde analiz kapsamında performansı en düşük olan bankanın bir katılım bankası olması, işlem hacmi bakımından diğer bankalara nazaran daha düşük bir seyir izleyebilmesi şeklinde yorumlanabilmektedir.

Yapılan çalışma kapsamında, aynı veri seti kullanılarak, çok kriterli karar verme yöntemlerinden farklı yöntemlerin kullanılması, farklı oranların seçilmesi ve farklı zaman dilimlerinin alınması veya bankaları özel, kamu ve yabancı sermayeli bankalar şeklinde ayrılacak şekilde yeniden analiz yapılması ilerleyen çalışmalar için bir öneri niteliğinde olmaktadır.

Etik Beyan

“Borsa İstanbul Banka Endeksi'nde (BİST Banka) Yer Alan Bankaların Performanslarının TOPSİS Yöntemi İle Analizi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahriyat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu çalışmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Banu, A. R. ve Santhiyavalli, G. (2018). A TOPSIS approach to evaluate the financial performance of scheduled commercial bank in India. *International Journal of Economics and Research*, 9(6), 71-92.
- Bozdoğan, T., Ersoy, B. ve Kaygusuz, M. (2018). CAMELS değerlendirme sistemiyle katılım bankalarının finansal performanslarının TOPSIS yöntemiyle analizi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(30), 4309-4323.
- Daver, G. (2020). TOPSIS yöntemiyle banka performans analizi: CAMELS bileşenleri temelinde bir önerme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 181-198.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye'deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 102-112.
- Dursun, G. D. ve Bozkır, B. (2018). Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların aktif kalitesinin TOPSİS yöntemi ile ölçümü. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 243-258.
- Kendirli, Ç. H., Kendirli, S. ve Aydın, Y. (2019). Küresel kriz çerçevesinde katılım bankalarının ve ticari bankaların mali performanslarının TOPSİS yöntemiyle analizi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(33), 137-154.
- Özkan, G. ve Deliktaş, E. (2020). Banka performanslarının TOPSİS yöntemiyle analizi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 31-40.
- Özkan, T. (2020). Türk bankacılık sektöründe finansal performans ölçmede TOPSIS yönteminin kullanımı: Katılım bankaları üzerine bir uygulama. *Maliye ve Finans Yazıları*, 113, 47-64.
- Sarı, T. ve Kayral, İ. E. (2019). Applying a Two-Stage TOPSIS approach and stepwise regression in evaluating bank performance: Evidence from Turkish banks. *Banks and Bank Systems*, 14(4), 114-125. [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14\(4\).2019.11](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14(4).2019.11)
- Soba, M. ve Ere, K. (2011). TOPSIS yöntemi kullanılarak finansal ve finansal olmayan oranlara göre performans değerlendirilmesi, şehirlerarası otobüs sektöründe bir uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(11), 23-40.
- Yamaltdinova, A. (2017). Kırgızistan bankalarının finansal performanslarının TOPSIS yöntemiyle değerlendirilmesi. *International Review of Economics and Management*, 2(5), 65-87. DOI: 10.18825/iremjournal.316694
- Yıldırım, B. F. ve Demirci, E. (2017). Banka performansının TOPSIS-M uygulaması ile değerlendirilmesi. *Söke İşletme Fakültesi Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 36-48.
- Wanke, P., Hassan M. K. ve Gaviao, L. O. (2017). Islamic bank and performance in the asean banking industry: a TOPSIS approach with probabilistic weights. *International Journal of Business and Society*, 18(1), 129-150.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, performance was analyzed, using data from 2017 to 2019 year, located in the Istanbul Stock Exchange Bank Index in Turkey and operating in 10 banks. In the study, was used TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) method, which is one of the Multi Criteria Decision Making methods. Within the scope of the analysis; 13 ratios were used for Capital Adequacy, Balance Sheet Structure, Asset Quality, Liquidity, Profitability and Income-Expense structure. Relevant data, Turkey Banks Union and Turkey Participation Banks Association is taken from the official web address. According to the analysis results, the best performing bank between 2017-2019; Turkey Industrial and Development Bank Inc. has been.

In Turkey, where the share of banks in the economy is high, there is an index of 10 banks in order to observe the changes in the activities of banks. This index, which consists of domestic, foreign, private, public, deposit, participation and development banks, informs investors about the changes in the shares of the banks. In addition to being an investment tool for investors investing in various indices, it ensures that academic studies are based on this index in the size of the data set. From this point of view, in our study, it is aimed to analyze the financial performance of 10 banks in the Borsa İstanbul Bank Index (BİST BANKA) with the data between 2017-2019. Technique for Order Preference by Similarity to Ideal

Solution (TOPSIS), one of the multi-criteria decision making methods, was used as the analysis method. In the study, first of all, the studies on the financial performance of banks with the TOPSIS method are examined, and then there is information about the method, data set and study results used in the study.

Within the scope of the research, 10 banks in the BIST Bank index were used. Banks; It consists of various banks, including public, private, participation, foreign-owned and development bank types. Table 1 includes the banks included in the BIST Bank index and their representations in the index used in the research.

Various ratios are needed to perform the TOPSIS method and measure the performance of banks. For the above mentioned banks; Ratios for Capital Adequacy, Balance Sheet Structure, Asset Quality, Liquidity, Profitability and Income-Expense items are discussed. Table 2 shows which ratios were used in the study.

The data used in the study were collected from the official website of the Banks Association of Turkey and the Participation Banks Association of Turkey, on the basis of banks. Data for each bank were analyzed and ranked according to the TOPSIS method. The results for the years 2017-2018 and 2019 are According to the results in Table 3, the bank with the highest C_i values is Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş. has been. Following him, ICBC Turkey Bank A.Ş. second, Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. third and Türkiye İş Bankası A.Ş. ranks fourth. According to the ranking in Table 3, the bank with the worst performance among these banks is Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. has been.

Table 4 shows the ratios for selected banks, the results of the TOPSIS method on C_i , ie relative closeness to the ideal solution. According to the results in the table, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş. has been the bank with the best performance, as in 2017. Unlike 2017, the bank, which is fourth in performance, is Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. has been. In addition, unlike 2017, the bank with the lowest performance in performance ranking, Şekerbank A.Ş. has been.

Table 5 shows the analysis results for 2019. As in 2017 and 2018, the best performing bank was Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası A.Ş. has been. Unlike other years, the second-ranked bank was Şekerbank A.Ş., which showed the worst performance of the previous year. is located. In third place, unlike other years, Garanti Bankası A.Ş. is located. Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. gave the same result as in 2017.

For the results obtained with the TOPSIS method, separate tables were prepared for each year and the outputs were interpreted. In this context, between the years 2017-2019, the bank that performed the best and ranked first is the Industrial and Development Bank of Turkey. The second best performing bank changes every year, from 2017 to 2019, respectively; ICBC Turkey Bank A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. and Şekerbank A.Ş. realized as. Among the selected banks, the bank that is at the bottom of the list and has the worst performance among the selected years is; In 2017, Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. has been. In 2018, Şekerbank A.Ş. showed the worst performance. In 2019, Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. performed the worst. When the researched literature is examined, it is noteworthy that the BIST Bank index has not been used before. Generally, different results were obtained from the studies conducted to measure the performance of participation banks and deposit banks. The reason for using this index in the analysis is to analyze the performance ranking of the banks in this index, which consists of banking types that appeal to different segments and businesses. As a result of the analysis, the fact that the best performing bank is a development bank may be due to its different field of activity compared to other banks. Likewise, within the scope of the analysis, the fact that the bank with the lowest performance is a participation bank may be interpreted as having a lower capacity compared to other banks in terms of transaction volume.

Kayseri İl Sağlık M¼d¼rl¼ę¼ Çalışanlarının Kişilik Tipleri ile Finansal Tutumları Arasındaki İliřki¹

Derviş BOZTOSUN², Özge ÜSTÜN³ ve Mehmet Veysi KAYA⁴

Öz

Bu çalışmada sağlık kurumlarında çalışanların finansal tutum düzeyinin sosyo-demografik ve tanımlayıcı özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek ve kişilik tipleri ile finansal tutum arasındaki ilişkiyi saptamak amaçlanmıştır. Tanımlayıcı ve kesitsel tipteki bu çalışmanın evrenini Kayseri İl Sağlık M¼d¼rl¼ę¼ personeli oluşturmakta olup 235 kişiye ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anket formundan elde edilen veriler SPSS 22 programı kullanılarak yapılan analizler sonucunda finansal tutum ölçeği ile gelir gider karşılama durumuna, finansal tutum hissine ve kişilik tipine göre istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Kişilik tipi ile finansal tutum arasında istatistiksel açıdan anlamlı negatif yönlü ve orta derece de ilişki olduğu; regresyon analizi sonucunda kişilik tiplerinin finansal tutum üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik Tipleri, Finansal Tutum, A ve B Kişilik, Sağlık

Relationship between Personality Types and Financial Attitudes of Kayseri Provincial Health Directorate Employees

Abstract

This study aimed to determine whether the financial attitude level of employees in health institutions differs according to their socio-demographic and descriptive characteristics and to determine the relationship between personality types and financial attitude. The population of this descriptive and cross-sectional study consists of the personnel of the Kayseri Provincial Health Directorate and 235 people were reached. The questionnaire form used as a data collection tool consists of three parts. As a result of the analysis of the data obtained from the questionnaire using the SPSS 22 program, it was determined that there is a statistically significant relationship between the financial attitude scale and the income and expense coverage status, financial attitude feeling, and personality type. There is a statistically significant negative and moderate relationship between personality type and financial attitude; As a result of the regression analysis, it was revealed that personality types have a statistically significant effect on financial attitude.

Key Words: Personality Types, Financial Attitude, A and B Personality, Health

Atıf İçin / Please Cite As:

Boztosun, D., Üstün, Ö. ve Kaya, M. V. (2022). Kayseri il sağlık m¼d¼rl¼ę¼ çalışanlarının kişilik tipleri ile finansal tutumları arasındaki ilişki. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 620-630.

Geliş Tarihi / Received Date: 22.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.10.2021

¹ Bu çalışma 29-31 Ocak 2020 tarihlerinde Kayseri Üniversitesi 3.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan "Kişilik Tipleri ile Finansal Tutum Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi" başlıklı bildirinin geliştirilmiş halidir.

² Prof. Dr. - Kayseri Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fak¼ltesi, dboztosun@kayseri.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-2656-2701

³ Öğr. Gör. - Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ozgeustun@kayseri.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-9827-4808

⁴ 100/2000 YÖK Doktora Bursiyeri - Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, m.veysikaya4@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-6935-7524

Giriş

Sürekli gelişen ve karmaşıklaşan finansal sistem örgütleri ve bireyleri varlıklarını sürdürdükleri sürece yapacakları yatırımlar ve tasarruf tercihlerinde bilgili, donanımlı ve finansal farkındalığa sahip olmayı zorunlu kılmaktadır. 2008 krizi ile birlikte finans sistemindeki güvensizlik ve bu güvensizliği tetikleyen ahlaki yozlaşma bireyler açısından göz önüne alınırsa finansal farkındalık ve finansal okuryazarlık kavramlarının önemi artmaktadır (Eker, 2017, s. 1). Bireylerde finansal okuryazarlık geliştirildiğinde ve finansal farkındalık kazandırıldığında bireysel planlamalarında olumlu ya da olumsuz tutumlar beklenmektedir.

Bireylerin zihinsel ve bedensel özelliklerinin farklı olması; bu farklılıkların bireylerin davranışlarına ve düşüncelerine yansıma biçimi olarak adlandırılan kişilik, kişinin yetenekleri ve çevreyle olan ilişkilerinden oluşur. Çalışanların kişilik özelliklerine uygun işlerde çalışmaları, örgüte dâhil olmaları ve örgüt içinde devamlılığının sağlanması oldukça önemlidir. Bunun için de çalışanların kişilik özelliklerinin iyi bilinmesi gerekir. Kişilik modellerinden yola çıkılarak bireylerin sahip olduğu özelliklerinin iş ve sosyal hayattaki davranışlarını gösterme de ön plana çıktığı görülmektedir (Aydın, 2016, s. 31).

Alkaya ve Yağlı (2015) öğrencilerin finansal bilgi, tutum ve davranışlarını araştırmaya yönelik çalışmasında finansal tutum ile davranış arasında ilişki olduğu, finansal davranış ve tutumlarının olumlu olduğu fakat finansal bilgi açısından yetersiz oldukları belirlenmiştir. Ada (2017) sağlık çalışanlarında finansal tutum ve davranışlarını belirlemeye yönelik çalışmasında finansal tutumlarının gelir düzeyine göre ve davranışlarının ise eğitim durumuna göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Akdağ vd. (2019) bireysel yatırımcıların finansal tutum ve davranışlarının yatırım kararları üzerindeki etkisinin belirlenmeye yönelik çalışmasında finansal tutum ve davranışların bireysel yatırımcının yatırım kararlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Meydan (2019) öğrencilerin finansal davranış ve finansal tutumları ile sosyo-ekonomik, demografik ve tanımlayıcı özellikleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik çalışmasında finansal davranışın yaşa göre anlamlı farklılık olduğunu ve finansal davranış ile tutum arasında anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır. Ünal ve Koyun (2020) KOBİ çalışanlarının finansal tutum ve yaşam tatmininin demografik özelliklerle olan etkileşiminin ortaya konulmasına yönelik çalışmasında yaşam tatmininin yaşa ve cinsiyete göre; finansal tutumun eğitim düzeyine ve cinsiyete göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Ajzen'in (1991) Planlanmış Davranış Teorisi, bireyleri harekete geçiren niyetin tutum veya davranış göstermek için duyduğu arzu düzeyi ve ortaya koymayı planladığı çabanın yoğunluğu olduğunu ve davranışa yönelik tutumun, algılanan davranışsal kontrolün ve kişisel özelliklerin belirleyiciliğini savunmaktadır. Grable (2000) finansal başarının bireyin sosyo-ekonomik düzeyi ve kişilik özellikleri ile açıklanabileceğini ortaya çıkarmıştır. Funfgeld ve Wang (2009) bireylerin finansal tutum ve davranışlarını endişesine, finansal konulara ilgisine, karar alma yöntemine, tasarruf ihtiyacına ve harcama eğilimine göre belirlediğini ortaya koymaktadır. Shih ve Ke (2014) bireylerin finansal tutum ve davranışlarını gücün itibarına, sahipliğine, başarı endişesine ve saygınlığına göre belirlendiğini ileri sürmektedir.

Yapılan çalışmalar irdelendiğinde daha ziyade finansal okuryazarlık kavramı ile ilgili çalışmaların yapıldığı, finansal davranış ve finansal tutum kavramlarının genellikle finansal okuryazarlığın alt bileşenleri şeklinde değerlendirilip incelendiği görülmüştür. Bu doğrultuda literatür de finansal tutum ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki ve kişilik özelliklerinin finansal tutuma etkisine yönelik eksiklik açısından çalışmanın katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Kişilik ve Kişilik Tipleri

Kişilik, davranış bilimlerinin çok ilgi duyulan konularından birisidir. Çünkü her birey karşısındakinin kendisinden farklı kişilik özelliklerine sahip olmasının nedenini daima merak etmiştir. Bu merak da birçok uzmanı kişilik konusunu incelemeye yöneltmiştir (Güney, 2016, s. 184-185). Belirli davranış biçimi etrafında toplanan bireylerin davranışlarının sınıflandırılması ile kişilik belirlenebilmektedir. Bu sebeple kişilik tiplerine gereksinim duyulmuştur. Çalışma kapsamı itibarıyla toplum tarafından en çok bilinen kişilik tipi sınıflandırması olan ve 1959'da iki kardiyolog olan Meyer Friedman ile Ray H. Rosenman tarafından gözlemlenen A tipi ve B tipi kişilik tipleri ele alınmaktadır.

Kişilik tipleri fikri, kliniğin bekleme odasındaki sandalyeleri tamir eden işçinin sandalyelerin çoğunun ön taraftan yırtıldığını söylemesi durumundan iki kardiyoloğun kalp rahatsızlığı olan hastalarının çoğunun

endişeli oldukları ve otururken zor anlar geçirdikleri gözlemi ile ortaya çıktı. Bu gözlemi ve klinik uygulamaları başlangıç noktası olarak aldıklarında farklılıkların kişilik esaslı olduğu ve bireylerin iki tip özellikli davranış modeli sergilediği sonucuna götürdü (Griffin and Moorhead, 2013, s. 183).

A tipi kişilik özelliği gösterenler kısa zamanda birçok işi başarmaya odaklı, aşırı duyarlı, sabırsız, hızlı konuşan ve konuşmanın gidişatını kontrol etmeye çalışan, rekabetçi, risk almayı seven, saldırgan olma eğilimindedirler. Nereye giderlerse gitsinler ya da ne yaparlarsa yapsınlar sürekli telaş içindedirler ve sürekli belirli bir zamana yetişme kaygısıyla çalışırlar (Durna, 2005, s. 277-278; Batıgün ve Şahin, 2006, s. 33). B tipi kişilik özelliği gösterenler daha az çatışma hali içerisinde, olaylara farklı açılardan bakabilir ve başa çıkabilirler, kararlı bir hız da çalışır, kendini daha fazla güven içinde hisseder, dengeli ve rahat bir yaşam sürdürerek iş dışında boş zaman etkinliklerine de yeterince fırsat tanımaya çalışmaktadırlar (Durna, 2004, s. 199; Durna, 2005, s. 278-280).

Tablo 1. A ve B Tipi Kişilik Özellikleri

<i>A Tipi Kişilik Yapısı</i>	<i>B Tipi Kişilik Yapısı</i>
Zamanla yarışır.	Zamanla yarışmazlar.
Acelecidirler.	Dirayetlidirler.
Olduğundan hızlı yerler.	Kendilerini övmeyizler.
Hızlı konuşurlar. Sabırsızdırlar.	Hobilerini eğlenmek amacıyla yaparlar.
Aynı anda birden çok eylem yaparlar.	İçleri rahat bir şekilde dinlenirler.
Boş zamanları pek yoktur.	İşi hemen bitirme baskısı altında değildirlere.
Sayılara karşı saplantılıdırlar.	Saplantıları yoktur.
Saldırgandırlar.	Sakindirler.
Rekabetçidirler.	Rahattırlar.

Kaynak: Luthans, 2011, s. 285

Tablo 1’de A ve B tipi kişilik yapısı özelliklerine ilişkin belirtilmiş olan ifadeler zıtlıkları kapsar nitelikte olup genel hatları içermektedir. Bundan dolayı insan yapısını tanımlamakta yeterli değildir. Friedman ve Rosenman, bireylerin saf bir şekilde A tipi veya B tipi kişilik olamayacağını; bu iki tip kişilikten birine eğilimi olabileceğini ifade etmişlerdir (Eniseler, 2007, s. 19; Griffin and Moorhead, 2013, s. 183).

Finansal Tutum

Günümüzde gelişmelere paralel olarak büyüyen ekonomi ve bununla birlikte alternatifi artan finansal araçların ve yatırım olanaklarının varlığında bireylerin edinmek isteyeceği önemli yeteneklerden birisi de parayı yönetebilmedir. Parayı yönetebilme yeteneğine sahip olmak isteyen bireylerin iyi derece de finansal okuryazarlığın yanı sıra bu yönde tutumlar ve davranışlar sergilemesi gerekmektedir. Yaşanması muhtemel olan finansal problemlerin ortaya çıkmasını önlemek ve ortaya çıkan problemleri çözmek için finansal okuryazarlık becerilerine sahip olmak önem arz etmektedir (Öztürk ve Demir, 2015, s. 114). Gelecekteki birikim ve tasarruf planlarını yakından ilgilendiren finansal tutumlar ve davranışlar, finansal okuryazarlığın önemli bir bölümü olması dolayısıyla birbiriyle yakından ilgilidir. Bireylerin finansal okuryazarlık düzeyine göre finansal tutumlarının ve davranışlarının şekillendiği söylenebilir.

Finansal yönetim davranışını etkileyebilecek faktörlerden biri olarak finansal tutum bir kişinin finansla ilgili ruh hali, kanaati veya yargısı olarak tanımlanır. Sosyal öğrenme teorisine göre tutum gösterme de birbirlerinin davranışlarını, çevrelerini, algı ve eylemlerini etkileyen içsel olayları kilitleyen üç yönlü bir ilişki vardır. Finansal yönetim davranışı iyi ve doğru bir finansal tutum uygulanarak iyi ve doğru bir şekilde başlatılabilir (Ameliawati ve Setiyani, 2018, s. 814). Örneğin, insanlar gelecekte için tasarruf etme konusunda oldukça olumsuz bir tutuma sahiplerse bu tür davranışlara daha az eğilimli olacakları ileri sürülmektedir. Benzer şekilde, uzun vadeli güvence yerine kısa vadeli isteklerine öncelik vermeyi tercih ederlerse kendilerine acil durum tasarrufları sağlamaları veya daha uzun vadeli finansal planlar yapmaları pek olası değildir (Atkinson ve Messy, 2012, s. 33).

Finansal tutum genel anlamıyla kişinin yaşamı boyunca karşısına çıkacak olan mali analiz, tasarruf, bütçe, borçlanma ve kredi gibi konularda etkin kararlar alıp yönetebilmesidir. Bu kararları verirken birey, finansal bilgisi dâhilinde tercihlerini yapmakta ya da davranışta bulunmaktan kaçınmaktadır (Eker, 2017, s. 49). Sonuç odaklılık açısından finansal tutum kavramı paranın nasıl harcanacağını planlamak ve yazılı bir

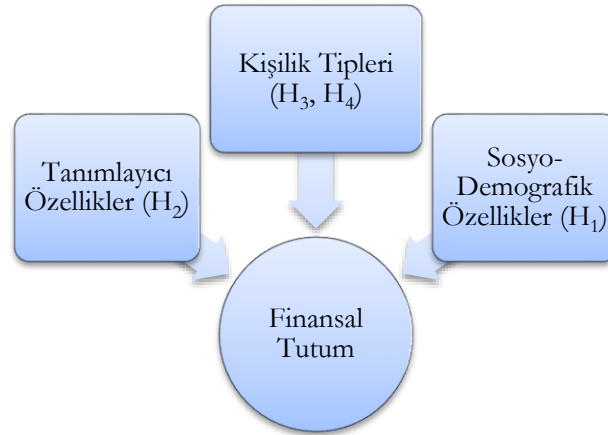
bütçe oluşturmak, harcanan paraların hesap yönetimini tutmak, sabit giderleri sürekli göz önüne almak olarak görülebilir (Xiao vd., 2006, s. 109).

Bireylerin finansal davranışlarını belirleyip mali anlamdaki istek ve ihtiyaçlarını belirleyen finansal tutumlar, finansal davranışın olgunlaşmış ve durağan tavırları olarak ifade edilebilmektedir (Watson ve Barber, 2017, s. 239). Bireyleri finansal davranışlara yönlendiren bu tavırların olumlu olması gibi olumsuz da olması mümkündür. Finansal faaliyetlere karşı olumlu tutumlar bireyin finansal olarak başarıyı getirir iken olumsuz tutumlar finansal anlamda bir dar boğaza sebep olabilir (Onur ve Nazik, 2014, s. 91).

Bireylerin finansal bilinç düzeyini geliştirerek sürdürülebilir kalkınma sürecine katkı sağlamayı hedefleyen finansal okuryazarlık ve bütçe yönetimine yönelik eğitimleri içeren Paramı Yönetebiliyorum Projesi; kamu ve özel sektör, sivil toplum olmak üzere Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Habitat Derneği, Visa Türkiye ortaklığında 2 Aralık 2009 tarihinde hayata geçirilmiştir. Hâlen Türkiye'deki 30 banka ve e-para kuruluşunun destekleriyle sürdürülen proje kapsamında tüm Türkiye'de lise öğrencilerine, üniversite öğrencilerine, genç yetişkinlere, girişimcilere, çiftçilere, mavi yaka çalışanlarına, emeklilere ve kadın kooperatiflerine bütçe yapabilmek ve yönetmek, finansal kavramları anlamak, hayatları boyunca karşılarına çıkacak finansal ürünleri ve hizmetleri doğru kullanma becerisi kazandırmak üzere eğitimler verilmektedir (Paramı Yönetebiliyorum, 2020).

Yöntem

Bu çalışmanın amacı, sağlık kurumlarında çalışanların finansal tutum düzeyinin sosyo-demografik ve tanımlayıcı özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek ve kişilik tipleri ile finansal tutum arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Araştırma da kullanılan değişkenler ve test edilen ilişkiler ele alınarak oluşturulan araştırma modeli aşağıda gösterilmektedir.

Model 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın amacı ve kurulan araştırma modeli kapsamı itibarıyla geliştirilen hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

H1: Finansal tutum düzeyi çalışanların sosyo-demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H1a: Finansal tutum düzeyi çalışanların cinsiyetine göre farklılık göstermektedir.

H1b: Finansal tutum düzeyi çalışanların yaşına göre farklılık göstermektedir.

H1c: Finansal tutum düzeyi çalışanların eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

H1d: Finansal tutum düzeyi çalışanların medeni durumuna göre farklılık göstermektedir.

H1e: Finansal tutum düzeyi çalışanların çalıştığı birimine göre farklılık göstermektedir.

H1f: Finansal tutum düzeyi çalışanların aylık gelirine göre farklılık göstermektedir.

H1g: Finansal tutum düzeyi çalışanların çalışma süresine göre farklılık göstermektedir.

H2: Finansal tutum düzeyi çalışanların tanımlayıcı özelliklerine göre farklılık göstermektedir.

H2_a: Finansal tutum düzeyi çalışanların gelir gider karşılama durumuna göre farklılık göstermektedir.

H2_b: Finansal tutum düzeyi çalışanların finansal yönetim hissine göre farklılık göstermektedir.

H2_c: Finansal tutum düzeyi çalışanların tasarruf oranına göre farklılık göstermektedir.

H3: Kişilik tipleri ile finansal tutum düzeyi arasında ilişki vardır.

H4: Kişilik tiplerinin finansal tutum düzeyi üzerinde etkisi vardır.

Evren - Örneklem

Tanımlayıcı ve kesitsel olarak tasarlanan çalışmanın evrenini Kayseri İl Sağlık Müdürlüğü personeli 745 kişi oluşturmakta olup evrenin tümüne ulaşmak amaçlandığı için örneklem seçilmemiştir. Araştırmaya başlamadan önce Kayseri Üniversitesi Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır. Veriler Temmuz 2019 tarihinde çalışmanın amacı açıklanarak ve katılımcıların sözel onamları alınarak yüz yüze görüşme yöntemi ile 235 (evrenin yaklaşık %32'si) personelden toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak üç bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Birinci bölümde, katılımcıların sosyo-demografik ve tanımlayıcı özelliklerine yönelik ilgili literatürden yararlanılarak hazırlanan 10 soru yer almaktadır. İkinci bölümde, A ve B tipi kişilik özelliklerini ölçmeye yönelik 8'li likert tipinde iki zıt kutuplu 7 ifadeden oluşan ölçek; Friedman ve Roseman tarafından geliştirilen kişilik envanterinden yararlanılarak Türkçe'ye uyarlanan Arıkan ve Aktaş tarafından oluşturulmuştur. Ölçeğe göre kişilik tipinin belirlenebilmesi için ifadeler verilen yanıtların sayısal değerleri toplanarak 3 ile çarpılmakta ve elde edilen puan (minimum 21, maksimum 168) 100 ve üzeri olduğunda A tipi; 100'den az olduğunda ise B tipi kişilik özelliğine eğilimli olduğu kanaati oluşmaktadır (Aktaş, 2001, s. 34). Üçüncü bölümde, çalışanların finansal tutumlarını ölçmek için Onur ve Nazik (2014) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği yapılan, tek boyutlu Finansal Tutum Ölçeği kullanılmıştır. 24 ifadeden oluşan ölçek 5'li likert tipinde olup seçenekler çoktan seçmeli ifade formatına sahip testte her ifade için 1-5 arasında derecelendirilerek puanlanmış ve "5=Kesinlikle Katılıyorum, 4=Katılıyorum, 3=Kısmen Katılıyorum, 2=Katılmıyorum ve 1=Hiç Katılmıyorum" biçiminde sıralanmıştır. Belirtilen çalışma grubundaki çalışanlardan, finansal konulara yönelik tutumlara ilişkin bu görüşler arasında kendilerine en uygun olan birini seçmeleri istenmiştir. Ölçekten tek bir toplam puan alınabilmekte ve ölçekten alınabilecek en düşük puan 24, en yüksek puan 120'dir. Puanın yüksek olması bireysel finansa yönelik olumlu tutumun yüksek olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Finansal Tutum Ölçeği'nin güvenilirliği, alpha değeri temel alınarak Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmış; ölçeğin orijinal iç tutarlılık katsayısı 0,97 olup bu çalışma için iç tutarlılık katsayısı 0,865 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada hangi testlerin uygulanacağını belirlemek için elde edilen veriler normallik analizine tabi tutulmuştur. Normallik analizi ilk boyutunda Skewness (çarpıklık) katsayısı 0,345; Kurtosis (basıklık) katsayısı ise 0,157 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ikinci boyutta Kolmogorov-Smirnov ile değerlendirilmiş ve $p > 0.05$ bulunmuştur. Boyutlar çerçevesinde veriler %95 güvenirlikle normal dağılım gösterdiğinden analizlerde parametrik testler kullanılmıştır.

Veri toplama aracından elde edilen verilerin analizinde SPSS 22.0 paket programı ile ölçümleme yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistiksel metotların (frekans, aritmetik ortalama) yanı sıra iki grup ortalamasının karşılaştırması için Independent Samples T Test ile; ikiden fazla grup ortalamasının karşılaştırması için ise One-Way ANOVA ile; bu analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı fark bulunan boyutlar için farkın hangi gruptan kaynaklandığının tespiti ise Tukey Testi ile; değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koyma amacı ile Pearson Korelasyon Analizi ve değişkenlerin birbirini açıklama gücü ve üzerindeki etkisini belirleme amacı ile Basit Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır.

Bulgular

Tablo 2. Katılımcıların Sosyo-Demografik ve Tanımlayıcı Özellikleri

Değişken	Düzy	n	%
Cinsiyet	Kadın	109	46,4
	Erkek	126	53,6
Yaş	21-30	38	16,2
	31-40	86	36,6
	41-50	81	34,4
	50 Üstü	30	12,8
Eğitim Durumu	İlköğretim ve Lise	55	23,4
	Önlisans	41	17,4
	Lisans	106	45,1
	Lisansüstü	33	14,1
Medeni Durum	Bekâr	38	16,2
	Evli	197	83,8
Çalıştığı Birim	İdari	76	32,3
	Tıbbi	77	32,8
	Destek	82	34,9
Aylık Gelir	2000-3000	37	15,7
	3001-4000	69	29,4
	4001-5000	80	34,0
	5000 Üstü	49	20,9
Gelir Gider Karşılama	Evet	99	42,1
	Hayır	136	57,9
Finansal Yönetim Hissi	Başarılı	83	35,3
	Orta	120	51,1
	Başarısız	32	13,6
Tasarruf Oranı	%0-5	172	73,2
	%6-10	30	12,8
	%10 Üstü	33	14,0
Çalışma Süresi	0-10 Yıl	85	36,2
	10-15 Yıl	48	20,4
	15 Üstü Yıl	102	43,4
Kişilik Tipleri	A Tipi	122	51,9
	B Tipi	113	48,1

Araştırmaya katılan çalışanların sosyo-demografik ve tanımlayıcı özelliklerinin dağılımları incelendiğinde %53,6'sının erkek; %36,6'sının 31-40 yaş aralığında; %45,1'inin lisans mezunu; %83,8'inin evli; %34,9'unun destek biriminde çalıştığı; %34'ünün 4001-5000 aylık gelir aralığında; %57,9'unun gelir gider karşılama durumunun olumsuz; %51,1'inin finansal yönetim hissini orta düzeyde; %73,2'sinin %0-5 tasarruf oranı aralığında ve %43,4'ünün 15 üstü yıl çalışma süresi olduğu görülmektedir. Ayrıca ölçek doğrultusunda değerlendirilerek katılımcıların %51,9'unun A tipi kişilik özelliğine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Gelir Gider Karşılama ile Finansal Tutum Düzeyine İlişkin Fark Analizi

Değişken	Düzy	n	AO	t	p
Gelir Gider Karşılama	1. Evet	99	47,43	-4,329	0,000
	2. Hayır	136	55,33		

Tablo 4. Finansal Yönetim Hissi ile Finansal Tutum Düzeyine İlişkin Fark Analizi

Değişken	Düzy	n	AO	F	p	Anlamlı Fark (Tukey)
Finansal Yönetim Hissi	1. Başarılı	83	51,96	3,605	0,021	2-3
	2. Orta	120	50,52			
	3. Başarısız	32	58,37			

Yapılan fark analizleri sonucunda çalışanların finansal tutum düzeylerine ilişkin değerlendirmeleri tanımlayıcı özelliklerden olan gelir gider karşılama durumuna ve finansal yönetim hissine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu ve tasarruf oranına göre anlamlı farklılık olmadığı; sosyo-demografik özelliklerine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Kişilik Tipleri ile Finansal Tutum Arasındaki İlişki

	<i>Kişilik Tipleri</i>	<i>Finansal Tutum</i>
Kişilik Tipleri	1	-,776
Finansal Tutum	-,776	1

Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde kişilik tipleri ile finansal tutum arasında negatif yönlü, orta derece de ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki ($r = -,776$; $p < ,001$) olduğu saptanmıştır.

Tablo 6. Kişilik Tiplerinin Finansal Tutum Etkisini Belirleyen Analiz

	<i>B</i>	<i>Standart</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>
(Sabit)	84,883	1,846	-,776	45,976	0,000
Kişilik Tipleri	-22,2020	1,181		-18,795	
R=0.776; R ² =0.601			F=353.240		

Kişilik tiplerinin finansal tutum üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel açıdan anlamlı etkisi saptanmıştır. Kişilik tiplerindeki bir birimlik artışın finansal tutum düzeyinde 22,202 birimlik azalışa neden olduğu belirlenmiştir [Finansal Tutum=84,883+(-22,202 x Kişilik Tipleri)]. Ayrıca finansal tutumun %60,1'inin kişilik tipleri ile açıklanmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bireylerin gelir ve finans kaynaklarını etkili bir biçimde kullanması, bütçelerini ve dolayısıyla paralarını yönetmesi, geleceğe dönük planlar yapması ile refah düzeylerini arttırmaları mümkün olmaktadır. Bu refah düzeyinin artışı her ne kadar bireyler için farklılık arz etmiyormuş gibi görünse de içerik olarak Her birey için hem uluslararası hem ulusal düzeyde önem arz eden finansal farkındalık, finansal okuryazarlık, finansal davranış ve finansal tutum genel olarak bilinçli kararlar alabilmek için geliştirilmesi gerekmektedir. Yalnızca birey odaklı değil aynı zamanda ülkelerin ekonomik durumuna etki eden bir faktör olduğu için de ülkeler açısından dikkat edilmesi gereken hususlardan biridir. Bu kapsamda yapılan çalışmanın temel amacı olarak bireyler açısından oldukça önemli olan finansal tutum düzeyinin araştırılması belirlenmiştir.

Sosyo-demografik özellikler ile finansal tutum düzeyi arasındaki farklılıkların analizinde cinsiyetine, yaşına, eğitim durumuna, medeni durumuna, çalıştığı birimine, aylık gelirine ve çalışma süresine göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Tanımlayıcı özellikler ile finansal tutum düzeyi arasındaki farklılıkların analizinde ise tasarruf oranına göre anlamlı farklılık olmadığı; gelir gider karşılama durumu olumsuz olan çalışanların finansal tutum düzeyi olumlu olanlara göre, finansal yönetim hissi başarısız olan çalışanların finansal tutum düzeyi orta olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kişilik tipleri ile finansal tutum arasında istatistiksel açıdan anlamlı negatif yönlü ve orta derece de ilişki olduğu; kişilik tiplerinin finansal tutum üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna göre A tipi kişilik özelliği gösterenlerin finansal tutum düzeyi B tipi kişilik özelliği gösterenlere göre daha olumludur. Kişilik tipleri finansal tutumu yordamaktadır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine göre gelirleri giderlerini karşılayan ve karşılamayan çalışanların arasındaki farklılık geçim sıkıntısı dolayısıyla gelen zorunluluktan, finansal yönetim hissi başarısız ve orta olan çalışanlar arasındaki farklılık kötü bütçe yönetimi veya yüksek borç dolayısıyla oluşan dürtülerden kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca gelir gider dengesi ve finansal yönetim kapsamında ele alınması gereken ve öngörülen bir başka durum ise gelir gider karşılama durum olumsuz olanlar ile finansal yönetim hissi başarısız olanların orta olanlara göre daha yüksek finansal tutum ortalamasına sahip olmaları katılımcıların bütçesinin rahat olup olmamasının da etkisinin olduğunu ve bu durumun karşılık olarak öncesinde yapılan hatalardan ders alınarak kötü tecrübe sonucu elde edilen bir davranış olarak yerleşmektedir.

Kişilik tipleri ile finansal tutum arasındaki ilişki de A ve B tipi kişilik özelliği gösteren çalışanlar arasındaki farklılık planlanmış davranış teorisi kapsamında değerlendirilirse bireylerin yapıları dolayısıyla niyetleri ve alışverişlerinde takındıkları tavırlarından kaynaklanmaktadır. Friedman ve Rosenman (1959) tarafından gözlemlenen iki kişilik tipi doğrultusunda öngörülen doğrultu da başarı odaklı, rekabetçi ve duyarlı A tipi kişilik rahat yaşayan, kompleks dışı hareket eden ve sebat etmeyen B tipi kişiliğe göre daha yüksek finansal tutum ortalamasına sahip olmalarını getirmektedir. Genel görüş olarak kişilik yapısının veya özelliklerin tutumlar dolayısıyla davranışlar üzerinde etki de bulunması kavramın içeriğinin ne kadar karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmeler ve sonuçlar ile birlikte çalışma amacı ve kapsamı doğrultusunda geliştirilen $H2_a$, $H2_b$, $H3$ ve $H4$ hipotezleri kabul edilmiştir. Katılımcıların sosyo-

demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık görülmemesinin nedenleri olarak eğitimde fırsat eşitliğinin, sosyal adaletin gelişmeye başlanması ile bilgiye erişim de özelliklerin fark etmeksizin iyileşme görülmesi, cinsiyetçi anlayışın krelmeye başlanması ve bu konudaki anlayış farklılıkları düşünülebilir. Örneklemler dolayısıyla sosyo-demografik özelliklerin finansal tutuma yönelik farklılık göstermemesi de etkili olabilir. Planlı davranış teorisinde yer alan tutum değişkeninin katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin ve tanımlayıcı özelliklerinden tasarruf oranının niyet üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşıldığı için H1 ve H2, hipotezleri reddedilmiştir. Ayrıca teori kapsamında finansal tutum dolayısıyla niyet üzerindeki etkisi katılımcıların kişilik tiplerine göre farklılık göstermesi teoriye göre finansal tutum bağlamında geçerliliğinin veya doğruluğunun ispatıdır. Keza Planlanmış Davranış Teorisi'nde bireyler bir davranışı olumlu algılasa (kişisel tutum), önem verdikleri bireylerin bu davranışa tutumu (znel norm) olumlu ve kişisel algısının bu davranış üzerinde etkisi varsa (algılanan davranış kontrolü) bu davranışın geekleştirme ihtimali artmaktadır (Ajzen, 1991, s. 182). Bu fikri yapıdan hareket ile araştırma kapsamında ortaya çıkarılan ilişkinin teori bağlamında kişiliğin olumlu finansal davranış sergileme tutumunun oluşmasında önemlilik arz etmektedir. Bireylerin mevcut mali duruma olan tepkisel davranışı işletmelerin finansal tutumunun yönünü ve Őiddetini de değiştireceği ile finansal tutumu olumlu olan işletmelerin yaşamlarının uzayacağı düşünüldüğünde fiziksel, zihinsel ve ruhsal yönden pek çok farklılık gösteren, olayları ve olguları da farklı Şekilde yorumlayan kurum çalışanların kişiliklerinin işletmenin başarısı üzerinde etkili bir faktör olduğu da gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Alanyazında yapılan Alkaya ve Yağlı (2015) alışmasında finansal tutum düzeyinin cinsiyete ve eğitim durumuna göre farklılaşmadığı; nal ve Dger (2015) alışmasında finansal tutum düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığı; oşkun (2016) alışmasında finansal tutum düzeyinin cinsiyete, medeni duruma ve aylık gelire göre farklılaşmadığı; Ada (2017) alışmasında finansal tutum düzeyinin cinsiyete, yaşa, eğitim durumuna, medeni durumuna ve çalışma süresine göre farklılaşmadığı; Doğanay Payziner (2017) alışmasında finansal tutum düzeyinin cinsiyete göre farklılaşmadığı; Akdağ vd. (2019) alışmasında finansal tutum düzeyinin cinsiyete, yaşa, eğitim durumuna ve medeni durumuna göre farklılaşmadığı; Meydan (2019) alışmasında finansal tutum düzeyinin cinsiyete, yaşa ve aylık gelire göre farklılaşmadığı; nal ve Koyun (2020) alışmasında finansal tutum düzeyinin cinsiyete, yaşa ve eğitim durumuna göre farklılaşmadığı belirtilmektedir. Bu alışma da elde edilen bulgular literatürde değinilen çalışma bulguları bakımından desteklemektedir. Konu ile ilgili alandaki çalışmalarda finansal tutum ve davranış kavramlarının genellikle finansal okuryazarlık kavramının alt boyutu veya bileşeni olarak değerlendirilip incelendiği görülmüştür.

Türk Ekonomi Bankası ve Boğaziçi niversitesi iş birliği ile 2013 yılından 2018 yılına kadar her yıl düzenlenen Türkiye'de Finansal Okuryazarlık ve Erişim çalışmalarında finansal okuryazarlık değerlerinin yanı sıra tüketicilerin finansal tutum ve davranışlarına ilişkin birtakım bulgulara da yer verilmiştir. Yapılan alışmalar da genel olarak yıllar itibarıyla tüketicilerin finansal okuryazarlık ve finansal davranış skorları artmasına rağmen tüketicilerin kısa vadeli istekleri ile uzun vadeli finansal planlarına ilişkin finansal tutum/tavır skorunun azaldığı belirtilmiştir (TEB, 2021). Bu çalışmada kullanılan ölçekten elde edilebilecek en yüksek puanın 120 olması kapsamında katılımcıların finansal tutum ortalaması 52,1 olarak orta seviyeye yakın olduğu söylenebilir. Bireylerin gelirlerini ve finansal kaynaklarını etkili bir Şekilde yönetmesi ve refahını artırması finansal farkındalığı, finansal tutumları ve davranışları ile mümkün olmaktadır. Bu doğrultu da bazı faaliyetler ve gelişmeler yürütülmesine rağmen bu açıdan hala başarılı olunamadığını veya yapılanların yeterli düzeyde olmadığı ifade edilebilir.

Bu alışma sağlık kurumlarında çalışanların kişilik tiplerinin, finansal tutumları üzerindeki rolüne ve çalışanlarının kişilik eğilimlerinin sahip olduğu özelliklere yönelik yöneticilere fayda sağlayabilir. Ayrıca sektör temsilcilerine çalışanların nitelikleri ve kişilik özellikleri konusunda kıstas oluşturmasına yardımcı olabilir. Bu araştırmanın ulaştığı sonuçlarının doğrulanması ve genellenebilmesi amacıyla sonraki çalışmalarda farklı bireylerin örneklemler olarak belirlenmesi; bu çalışmada kullanılan A ve B kişilik ile finansal tutum arasındaki ilişkide aracı veya düzenleyici etkide bulunan finansal okuryazarlık, bütçe yönetimi, kredi kartı kullanımı gibi değişkenlerin de modele dâhil edilmesinin yazına katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca B tipi kişilik zelliliğine sahip bireylerin finansal tutum açısından gelişimi için finansal yönetim ve okuryazarlık konularına eğilmelerinin ve ihtiyaçlarına göre geliştirilmiş finansal eğitimin daha iyi olacağını da belirtmek mümkündür. Ölçek doğrultusunda en düşük ortalamayı alan "Harcamalarımda zorunlu ihtiyaçlarıma öncelik veririm." ve "Beklenmedik durumlar için kenara para koyulması gerekir." ve "Kredi kartı borcunun tamamı ödenmelidir." ifadeleri olduğundan yola çıkarak

bireylerin bireysel finansal kaynaklarını kullanırken veya finansal yönetim açısından bilinçli olarak yapılmaması gereken tutumlar ve davranışlar olması sebebiyle dikkat etmesi gerekmektedir.

Etik Beyan

“Kayseri İl Sağlık Müdürlüğü Çalışanlarının Kişilik Tipleri ile Finansal Tutumları Arasındaki İlişki” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kayseri Üniversitesi Etik Kurulu’nun 03.04.2019 tarih ve 09 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Ada, Ş. (2017). Sağlık çalışanlarının kişisel finans ile ilgili tutum ve davranışları: kahramanmaraş ilinde bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (14), 186-198.
- Ajzen I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211.
- Akdağ, G., Saban, M., Uygurtürk, H. ve Genç, M. (2019). Finansal tutum ve davranışın yatırım kararlarına etkisi: bartın-karabük-zonguldak illerine yönelik bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2669-2700.
- Aktaş, A. M. (2001). Bir kamu kuruluşunun üst düzey yöneticilerinin iş stresi ve kişilik özellikler. *Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 56(4), 25-42.
- Alkaya, A. ve Yağlı, İ. (2015). Finansal okuryazarlık-f finansal bilgi, davranış ve tutum: neyşehir hacı bektaş veli üniversitesi iübf öğrencileri üzerine bir uygulama. *Journal of International Social Research*, 8(40), 585-599.
- Ameliawati, M. ve Setiyani, R. (2018). The influence of financial attitude, financial socialization, and financial experience to financial management behavior with financial literacy as the mediation variable. *KnE Social Sciences*, 811-832.
- Atkinson, A. ve Messy, F. A. (2012). *Measuring financial literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) pilot study*. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions.
- Aydın, C. (2016). *A ve b kişilik tiplerinin boş zaman davranışlarının kıyaslanması* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Batugün, A. D. ve Şahin, N. H. (2006). İş stresi ve sağlık psikolojisi araştırmaları için iki ölçek: a-tipi kişilik ve iş doyumu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 32-45.
- Coşkun, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin finansal davranış ve tutumlarının belirlenmesi: finansal okuryazarlık algıları üzerine bir araştırma. *İtobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(7), 2257-2258.
- Doğanay Payziner, P. (2017). Finansal okuryazarlığa ilişkin tutum ve davranışların belirlenmesi: sağlık yönetimi bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(58), 432-452.
- Durna, U. (2004). Stres, a ve b tipi kişilik yapısı ve bunlar arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 11(1), 191-206.
- Durna, U. (2005). A tipi ve b tipi kişilik yapıları ve bu kişilik yapılarını etkileyen faktörlerle ilgili bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 275-290.
- Eker, F. (2017). *Finansal farkındalık, finansal okuryazarlık ve finansal erişim düzeyleri üzerine bir çalışma: silişke ticaret ve sanayi odası örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Eniseler, A. G. (2007). *Kalp-damar hastalarında a tipi davranış ve öfke analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Friedman, M. ve Rosenman, R. H. (1959). Association of specific overt behavior pattern with blood and cardiovascular findings: blood cholesterol level, blood clotting time, incidence of arcus senilis, and clinical coronary artery disease. *JAMA*, 12, 1286-1296.
- Funfgeld, B. ve Wang, M. (2009). Attitudes and behavior in everyday finance: evidence from Switzerland. *International Journal of Bank Marketing*, 27(2), 108-128.
- Grable, J. E. (2000). Financial risk tolerance and additional factors that affect risk taking in everyday money matters. *Journal of Business and Psychology*, 14(4), 625-630.
- Griffin, R. W. ve Moorhead, G. (2013). *Organizational behavior*. USA: South-Western Cengage Learning.
- Güney, S. (2016). *Davranış bilimleri*. Ankara: Nobel.
- Luthans, F. (2011). *Organizational behavior*. USA: McGraw-Hill Higher Education.
- Meydan, S. (2019). *Fakülte öğrencilerinin finansal davranış ve finansal tutum düzeyleri: trakya üniversitesi örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Onur, N. ve Nazik, M. H. (2014). Öğretmenler için bireysel finans alanında finansal tutum ölçeğinin geliştirilmesi (ftö): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Vocational Education*, 9(4), 90-99.
- Öztürk, E. ve Demir, Y. (2015). Finansal okuryazarlık ve para yönetimi: süleyman demirel üniversitesi akademik personel üzerine bir uygulama. *Muhasebe Finansman Dergisi*, 11(4), 113-134.
- Paramı Yönetebiliyorum. (2020). <https://www.paramiyonetebiliyorum.net/nedir.aspx#proje-hakkinda> (Erişim Tarihi: 14.10.2020).

- Shih, T. -Y. ve Ke, S. -C. (2014). Determinates of financial behavior: Insights into consumer money attitudes and financial literacy. *Service Business*, 8(2), 217-238.
- Türkiye Ekonomi Bankası (TEB). (2021). <https://www.teb.com.tr/finansal-okuryazarlik/> (Erişim Tarihi: 15.06.2021)
- Ünal, S. ve Düger, Y. S. (2015). Akademik personelin finansal gönenç hâli ile finansal davranış eğilimi arasındaki ilişkiye yönelik ampirik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 213-226.
- Ünal, S. ve Koyun, S. (2020). Finansal tutum ve yaşam tatmininin demografik faktörlerle ilişkisi: örnek olay incelemesi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 26-32.
- Watson, S. J. ve Barber, B. L. (2016). University attendance moderates the link between financial norms and healthy financial behavior for australian young adults. *Journal of Family and Economic Issues*, 38(2), 238-248.
- Xiao, J. J., Sorhaindo, B. ve Garman, E. T. (2006). Financial behaviours of consumers in credit counselling. *International Journal of Consumer Studies*, 30(2), 108-121.

EXTENDED ABSTRACT

The study aims to determine whether the financial attitude level of employees in health institutions differs according to their socio-demographic and descriptive characteristics and to determine the relationship between personality types and financial attitude, the attitude towards the current financial situation is discussed personality types of employees.

The population of the descriptive and cross-sectional study consists of 745 personnel affiliated with the Kayseri Provincial Health Directorate and the sample was not selected. 235 staff members (approximately 32% of the population) were reached. Before starting the research, approval was obtained from the Ethics Committee of Kayseri University. The data were carried out by face-to-face interview method in July 2019, by explaining the purpose of the study and obtaining verbal consent from the participants.

A questionnaire consisting of three parts was used as a data collection tool. In the first part, there are ten questions about socio-demographic and descriptive characteristics of the participants, prepared by using the relevant literature. In the second part, a scale consisting of 7 expressions with two opposite poles in 8-Likert type for measuring A and B type personality traits; was created by Arıkan and Aktaş, which was adapted to Turkish using the personality inventory developed by Friedman and Roseman. In the third part, Financial Attitude Scale, which was validated and reliable by Onur and Nazik (2014), was used to measure the financial attitudes of employees. Employees in the specified working group were asked to choose the one that best suits them among these opinions about attitudes towards financial issues. The reliability of the Financial Attitude Scale was calculated based on the alpha value and the Cronbach's Alpha coefficient; the internal consistency coefficient was found to be 0.865.

To determine which tests will be applied in the research, in the first dimension of normality analysis, the Skewness coefficient is 0.345; the Kurtosis coefficient is in the range of 0.157; In the second dimension, it was evaluated with Kolmogorov – Smirnov, and $p > 0.05$ was determined. Since the data showed normal distribution with 95% confidence, parametric tests were used in the analysis. In the analysis of the data obtained from the data collection tool, SPSS 22 package program was used to measure; Independent Samples T-Test, One-Way ANOVA, Tukey Test, Pearson Correlation Analysis, and Simple Linear Regression Analysis were used.

53.6% of the participants are male; 36.6% of them are in the 31-40 age range; 45.1 % of them are undergraduate; 83.8% of them are married; 34.9% of them work in the support unit; 34% of them are in the 4001-5000 monthly income range; 57.9% of the income and expenses coverage situation is negative; 51.1% of the financial management share at a medium level; 73.2% of them are in the 0-5% saving rate range; it was determined that 43.4% of them had a working period of more than 15 years and 51.9% of them showed A-type personality traits. The evaluations of the employees' financial attitude levels show that there is a significant difference according to their income and expenses, financial attitude, and personality type; there was no significant difference in gender, age, education status, marital status, working unit, monthly income, saving rate and working time. In line with the results obtained from the research, the reasons why the level of financial attitude does not differ according to its socio-demographic and descriptive characteristics can be considered as the development of equality of opportunity in education, the development of social justice, the improvement in access to information, the diminishing of the sexist understanding and the differences in understanding on this issue. Besides, when the relationship between personality type and financial attitude is examined, it is found that there is a negative, moderate, and significant relationship; When the results of the regression analysis are examined, it has been determined that a one-unit increase in personality types will reveal a decrease of 22,202 units in the level

of financial attitude. It can be said that 60.1% of financial attitude is explained by personality types. Considering the Theory of Planned Behavior, the relationship between the structure and the research revealed in the scope of the research is important in the formation of the intention or attitude to exhibit positive financial behavior in the context of the theory.

It is thought that the inclusion of other variables that have a mediator or regulatory effect in the relationship between personality A and B and financial attitude used in this study will contribute to the literature. It is also possible to state that it would be better for individuals with type B personality traits to focus on financial management and literacy issues to improve their financial attitude. Care should be taken when using individual financial resources or some attitudes and behaviors should not be done consciously in financial management.

Öz-Yeterlilik ve Girişimcilik Niyeti Arasındaki İlişkiyi Cinsiyet Bağlamında Açıklamak Mümkün mü?

Gülşah ŐİŐMAN¹ ve Nazmiye Ülkü PEKKAN²

Öz

Toplum içerisinde kadın ve erkeğe atfedilen değerler, roller ve davranışlar cinsiyet kavramını hayatın her alanında ön plana çıkarmaktadır. Özellikle kadınlara, erkeklerden farklı olarak, toplumsal hayatta uygun görülen edilgen davranışlar iş yaşamında da etkisini hissettirmektedir. Oysaki toplumsal refahın gelişiminde iş hayatında etken olmak elzemdir. İş hayatında etken olmanın temelinde de girişimcilik faaliyetleri yer almaktadır. Girişimcilik faaliyetlerinin gerçekteşebilmesi için bireyin girişimcilik niyetine sahip olması gerekmektedir. Bireyleri girişimci olmaya yönlendiren tutumları ve girişimcilik davranışlarını şekillendiren faktörleri anlamak için hem teoride hem uygulamada yoğun bir çaba vardır. Bireylerin belirli bir görevi yerine getirme yeteneklerine sahip olduklarına dair özne inançlarını ifade eden öz-yeterlilik, uzun yıllardır girişimcilik ile ilgili çalışmalarda araştırma konusudur. Benzer bir şekilde, kadınların ve erkeklerin girişimcilik ile ilgili faaliyetlerde ne kadar etken oldukları pek çok araştırmanın merak konusudur. Bu çalışmanın amacı öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkiyi cinsiyet bağlamı ile incelemektir. Çalışmanın örneklemini 191 kişiden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak anket vasıtası ile elde edilmiştir. Çalışma sonucunda, öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($\beta=.29$ $p<.01$). Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, beklenilenin aksine, iki değişken arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öz-yeterlilik, Girişimcilik Niyeti, Cinsiyet, Düzenleyici Etki.

Is It Possible to Explain The Relationship Between Self-Efficacy and Entrepreneurship Intention in The Context of Gender?

Abstract

Gender is the key factor while defining the values, roles and behaviors attributed to women and men in a population. Passive behaviors that are deemed more appropriate to women than men in social life are felt in professional life, too. However, active approach in the work life is essential in order to improve the social welfare. Entrepreneurship activities are the milestones of being active in business life. The person must have an entrepreneurial intention so that entrepreneurial activities take place. There is an intense effort both in theory and practice to understand the attitudes that cause people to become entrepreneurs and the factors that shape pioneering behaviors. Self-efficacy, which expresses individuals' personal beliefs that they have the capability to achieve a certain goal, has been a research subject in entrepreneurship-related studies for many years. Similarly, the extent to which women and men are included in entrepreneurial subjects is a matter of interest for many studies. The purpose of this study is to demonstrate the relation between self-efficacy and entrepreneurial intention in the context of gender. The sample of the research that is designed as quantitative research, comprised of 191 people. Convenience sampling method and questionnaire were used for the data collection. At the end of the research, there is a significant relation between self-efficacy and entrepreneurship intention ($\beta=.29$ $p<.01$). It was determined that gender did not have a moderating effect on the relationship between these variables. Trying to explain the relationship between self-efficacy and entrepreneurial intention in the context of gender was inconclusive for this research sample.

Key Words: Self-efficacy, Entrepreneurship Intention, Gender, Moderating Effect.

Atıf İçin / Please Cite As:

Şişman, G. ve Pekkan, N. Ü. (2022). Öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkiyi cinsiyet bağlamında açıklamak mümkün mü?. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 631-641.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 16.01.2022

¹ Doktora Öğrencisi - Çukurova Üniversitesi SBE, gulsah@gulsahsisman.com

 ORCID: 0000-0003-2027-030X

² Dr. Öğr. Üyesi - Tarsus Üniversitesi MYO, nazmiyepakkan@tarsus.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7298-0552

Giriş

İnovasyonun ve girişimin ekonomik büyümenin ve refahın önemli belirleyicileri olarak kabul edildiği 1990'lı yıllar itibarı ile girişimciliğin ve girişim yaratmanın önemi ile ilgili farkındalık gün be gün artmaktadır (Drucker 1985; s. 85; Diaz-Garcia ve Jimenez-Moreno, 2010, s. 261). Girişimcilik toplumsal kalkınmanın öncül kuvvetlerindedir. Girişimcilik; sağladığı istihdam ve güven ortamı ile ülke ekonomisine katkı sağlar. Bu ve benzeri nedenlerle girişimcilik, bilim insanlarının merak duyduğu ve sıklıkla araştırılan bir kavram haline gelmiştir (Davidsson, Delmar, Wiklund, 2006, s. 35). Bunun yanında girişimci olmak için bir niyet sahibi olmak gerekir.

Niyet harekete geçmek için bir ön koşuldur (Ajzen, 1991, s. 182). Niyet planlı bir davranışın en iyi ön görücüsüdür (Bagozzi vd., 1989, s. 35). Girişimcilik faaliyetlerinin gerçekleşebilmesi için de bireylerin girişimcilik niyetine sahip olmaları gerekmektedir. Girişimcilik niyeti, bireyi girişimcilğe götüren en kıymetli bağlardan biridir. Pek çok çalışma kadınlar ve erkeklerin girişimcilik ile ilgilenme eğiliminde farklılık olup olmadığı sorusuna odaklanmaktadır (Diaz-Garcia ve Jimenez-Moreno, 2010, s. 276; Shneor, Camgöz ve Karapınar, 2013, s. 795). Bu çalışmaların ortak sonucu kadınların farklı girişimcilik aktivitelerine erkeklerden daha az dâhil olduğudur. Ayrıca, Global Girişimcilik Monitörü Kadın Raporu'nda yer alan, 59 ülkedeki katılımcılar ile yapılan çalışmada erkek girişimciler sayıca kadın girişimcilerden daha fazladır (Jennings ve Brush, 2013, s. 667; Karadeniz, 2019, s. 14). Bu noktada kadınların girişimcilik faaliyetlerine katılma konusunda neden daha az gönüllü olduklarını anlamak önemlidir. Bu alanda yapılan sınırlı çalışmalar incelendiğinde; kadınların girişimcilik niyeti göstermesinde erkeklerden daha çekimser kalmalarında girişimcilik alanındaki teşvik ve desteklerin yetersizliğinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. (Durukan, 2021, s. 18). Bunun yanı sıra, kadınların girişim ile ilgili görevleri gerçekleştirirken öz-yeterliliklerinin daha düşük olması sebebiyle de girişimcilik faaliyetlerinden erkeklere kıyasla sıklıkla kaçındıkları da çalışmalar ile ortaya konulmaktadır (Wilson vd. 2004, s. 183; Dempsey ve Jennings, 2014, s. 28). Öz-yeterliliği yüksek bireyler, hedefleri doğrultusunda yol alırken daha cesur ve girişken davranışlar gerçekleştirebilirler. Dolayısıyla girişimcilik niyeti ve öz-yeterlilik birlikte incelenmeye oldukça açık kavramlardır. Söz konusu iki değişkenin hangi mekanizmalarla nasıl gerçekleştiği hakkında yine de çok az şey bilinmektedir.

Bu doğrultuda bu çalışmanın iki önemli amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; bireylerin öz-yeterlilikleri ile girişimcilik niyetleri arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. İkincisi; cinsiyetin bu ilişkide düzenleyici rolü olup olmadığını tespit etmektir. Çalışma ile gelişim ve ilerlemenin kilit faktörlerinden biri olarak önemi artan girişimcilik faaliyetlerine yönelik yapılan çalışmalara katkı sunmak hedeflenmiştir. Özellikle cinsiyet temelli çalışmalar uygulamada kadın ve erkeklere yönelik potansiyel farklılıklara dikkat çekmesi açısından önemli görülmektedir. Her ne kadar bu alanda yapılan çalışmaların sayısı gittikçe artış gösterse de hala istenilen düzeye erişemediği açıktır. Bu sebeple yapılan her çalışma iş yaşamında kadın ve erkeğe yönelik farklılıkları anlamak adına kıymetli görünmektedir.

Çalışmanın organizasyonu şu şekildedir: "Kavramsal Çerçeve" bölümünde öz-yeterlilik, girişimcilik, girişimcilik niyeti kavramları ve araştırmanın modeli açıklanmaktadır. "Araştırma Yöntemi" bölümünde, örneklem, kullanılan ölçekler ve yapılan işlem anlatılmaktadır. "Bulgular" bölümünde analizler ve sonuçları paylaşılmış olup, "Sonuçlar" bölümünde ise temel bulgular özetlenmiş ve bir sonraki çalışmalar için öneriler paylaşılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Öz-Yeterlilik

Bireyin belli bir görevi yerine getirebileceğine dair kendine olan inancı olarak ifade edilebilen öz-yeterlilik, sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde kavramsallaştırılmıştır. Öz-yeterlilik teorisi, insanların eylem ve başarılarının kendi kişisel inanışları ile üstlendikleri görev arasındaki etkileşime bağlı olduğu varsayımına dayanmaktadır (Bandura, 1977, s. 193). Atoum ve Al-Momani (2018, s. 4) öz-yeterliliği, bireyin bir görevi yerine getirmede başarılı ya da başarısız olacağına olan inancı olarak tanımlamaktadır. Birey bir görevde istediği etkiyi yaratabileceğinden emin olmadığı sürece, eyleme geçmek için çok az motivasyona sahip olacaktır; bu sebeple öz-yeterlilik davranış üzerinde son derece önemlidir (Bandura, 2004, s. 145). Bu doğrultuda, birey önüne çıkan görevler karşısında kendi inançları doğrultusunda bir tutum geliştirerek söz konusu görevi ya geliştirici ya da tehdit edici olarak algılayacaktır. Düşük öz-yeterliliğe sahip bireyler tehdit edici olduğunu düşündükleri görevler için daha düşük hedefler belirleyecektir (Bandura 1997, s. 191). Günümüze kadar yapılmış pek çok araştırma öz-yeterlilik inancının, motivasyon, performans ve başarı gibi

pek çok çıktı üzerinde önemli bir belirleyiciliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur (Randhawa, 2004, s. 342; Judge, Jackson, Shaw, Scott ve Rich, 2007, s. 112; Firmansyah, Komala ve Rusdi, 2018, s. 206).

Girişimcilik ve Girişimcilik Niyeti

Girişimcilik, pazardaki fırsatları farkına varma ve bu fırsatları uzun dönemli kişisel kazanca dönüştürebilecek kaynaklardan faydalanmak için gerekli aksiyonları alma sürecidir (Uddin ve Bose, 2012, s. 129). Asamani ve Mensah (2013, s. 115), girişimciliği yeterli zaman ve enerjiyi vakfederek katma değerli yeni bir Şey yaratma süreci olarak tarif etmektedir. Aynı zamanda bu sürecin finansal, fiziksel ve sosyal risklerle birlikte ilerlediğini paylaşmaktadır. Bu doğrultuda, girişimci kavramı; yeni bir girişimi oluşturan ve riskleri ile birlikte yönetme sorumluluğunu üstlenen kişi olarak tanımlanmaktadır (Uddin ve Bose, 2012, s. 130).

Girişimcilik ile birlikte yeni pazarlar, endüstriler, teknolojiler ve iş alanları yaratılır, üretkenlik artar (Uddin ve Bose, 2012, s. 129). Girişimcilik toplumun gelişimi için kritik bir kavramdır çünkü iş fırsatları doğurur, inovasyonu ileri taşır, Şekillendirir ve ayrıca ekonomideki yapısal değişiklikleri hızlandırır (Opoku-Antwi vd., 2012, s. 210). Dolayısıyla girişimciliğin toplumsal kalkınmada ve istihdamda büyük bir rol sahibi olduğu söylenebilir.

Girişimcilik, planlı ve maksatlı bir davranış olduğu için, girişimciliğin belirleyicisi olarak önce niyet düşünülür (Şen Doğan ve Yılmaz, 2017, s. 660). Niyet sahibi olmak, ilgili davranışın oluşup oluşmayacağının belirleyicisidir (Franke ve Luthje, 2004, s. 4). Girişimcilik niyeti, yeni bir iş kurmaya olan istek ve bağlılık olarak tanımlanmaktadır (Uddin ve Bose, 2012, s. 130; Zeffane, 2012, s. 61). Girişimcilik niyeti, girişimcilerin fikirleri, tutumları ve girişimci davranışları arasındaki anahtar bağdır (Bird, 1988, s. 442). Planlı Davranış Teorisine göre, para, zaman ve beceri gibi motivasyonel kaynaklar ile birlikte kişinin belirli bir davranış ile ilgili niyetinin gücü o davranışın gerçekleşme olasılığını da artırmaktadır (Ajzen, 1991, s. 182). Dolayısıyla girişimcilik niyeti de bir bireyin iş kurma yatkınlığının en önemli göstergelerindedir. Zeffane (2012, s. 61), girişimcilik niyeti yüksek bireylerin girişimcilik niyeti düşük olanlara nazaran yeni bir iş kurmaya daha eğilimli olduklarını açıkça belirtmektedir.

Cinsiyet Bağlamında Girişimcilik

Literatürde yer alan girişimcilik ile ilgili çalışmalara bakıldığında erkeklerin girişimcilik niyetinin kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir (DeBruin vd., 2006 s. 590; Diaz-Garcia ve Jimenez-Moreno, 2010, s. 262). Üniversite öğrencisi kadınlar genelinde gerçekleştirilen pek çok araştırma kadınların girişimcilik niyetlerinin erkeklerden daha az olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Wilson vd., 2004, s. 185; Zhao, Seibert ve Hills, 2005, s. 1265; Gupta vd., 2008, s. 1053). Araştırmalar kültürel değişikliklerin de girişimcilik niyetini ve davranışlarını Őekillendirdięine yönelik sonuçlara ulaşmaktadır (Bosma ve Levie, 2009, s. 23). Örneğin; farklı etnik kökenlere sahip Amerikalı erkekler ve kadınlar arasında yapılan çalışmalarda girişimciliğe yönelik önemli ölçüde farklılıklar elde edilmiştir (Wilson vd., 2007, s. 387). Keskin (2014, s. 77) yapmış olduğu çalışmada, kadın girişimciliğinin Türkiye’deki durumuna dikkat çekmiştir. Kadın girişimciliğini artırmanın kadın istihdamını arttırmaktan geçtiğine vurgu yapmıştır. Yıllar itibariyle Türkiye’de ilgili alandaki gelişmeler incelendiğinde, kadın istihdamına yönelik yapılan politikaların istihdam oranlarını artırdığı görülmekle birlikte, OECD ülkeleri ile kıyaslamada hala son sıralarda yer aldığı görülmektedir (İKV, 2019, s. 32). Durukan (2021, s. 36), Türkiye’de kadınların istihdamında yasal ve politik sorunlar gibi makro boyutlardan; aile içi sorunlar ve kayęı gibi mikro boyutlara kadar geniş bir yelpazeye uzanan engellerin varlığından bahsetmektedir. Ortaya çıkan bu engellerin üstesinden gelmenin güçlü bir toplum inşası için elzem olduğunun altını çizmektedir. Türkiye özelinde cinsiyetin girişimciliği ve girişimcilik niyetini nasıl etkilediğini araştırmak ve bu alanda literatüre katkı sunmak önemlidir.

Türkiye’deki girişimcilik rakamlarına bakıldığında 2016 yılında 1.5 milyon toplam işveren girişimi var iken 2018 yılında 1.6 milyon işveren girişimine ulaşılmıştır. Bu girişimcilerin %9’u kadın iken %91’inin erkek olduğu görülmektedir. 2018 yılında ise cinsiyete göre girişimcilik verileri kadınların %8.7 erkeklerin ise %91.3 pay aldığını göstermektedir. Tablo 1’de cinsiyete göre girişimcilik oranlarının detaylı verileri mevcuttur. Bu doğrultuda Türk ekonomisinin işgücü potansiyelinden faydalanabilmek adına, cinsiyetçi yaklaşımlardan arındırılmış bir Şekilde, bireylerin girişimcilik niyetlerini etkileyen kavramları incelemek ve bu kavramlara yönelik çözümler üretmek oldukça önemlidir.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Girişimcilik (%)

Yıl	Kadın %	Erkek %
2016	%9	%91
2017	%8.8	%91.2
2018	%8.7	%91.3

Kaynak: TÜİK, 2020

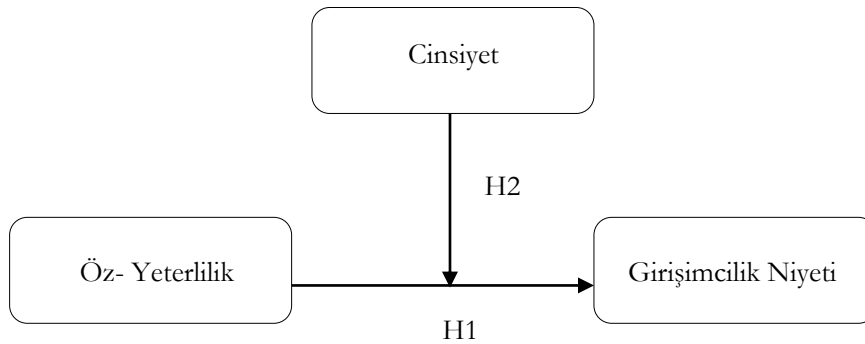
Cinsiyet Bağlamında Öz-yeterlilik ve Girişimcilik Niyeti İlişkisi

Yapılan araştırmalar kadınların erkeklere kıyasla girişimcilik aktivitelerinden daha çok kaçındıklarını göstermektedir. Bunun sebebi olarak girişimcilik konusunda kadınların daha düşük bir öz-yeterliliğe sahip oldukları belirtilmektedir (Wilson vd., 2004, s. 186; Dempsey ve Jennings, 2014, s. 28). Gençlere odaklanan bir çalışma, kadınların girişimcilik ve benzeri konularda kendilerini düşük seviyede öz-yeterli olarak gördüklerini göstermektedir (Jones ve Tullous, 2002, s. 235). İşletme yüksek lisansı yapan üniversiteli kadınlar ile yapılan bir çalışmada ise kadınların girişimcilikte daha düşük öz-yeterliliğe sahip olduğu tespit edilmiştir (Wilson vd., 2007, s. 387).

Alan yazındaki bu ve benzeri çalışmalar doğrultusunda girişimcilik niyetinin nasıl geliştiğini anlamak adına öz-yeterlilik kavramının daha iyi anlaşılması gerektiği düşünülmektedir. Öz-yeterlilik birçok araştırmacı tarafından girişimci öz-yeterlilik ve genel öz-yeterlilik olarak ikiye ayrılmıştır (Shaheen ve Al-Haddad, 2018, s. 2388; Newman, Obschonka, Schwarz, Cohen ve Nielsen, 2019, s. 404). Bunlardan girişimci öz-yeterlilik, bireylerin, girişimci rolleri ile ilgili görevleri başarıyla üstlenebileceklerine dair güçlü inançlarına vurgu yapmaktadır (Yusuff, Mohamad ve Ab Wahab, 2019, s. 2). Bireyin girişimcilik faaliyetine başlaması ya da bu faaliyetle iş hayatına devam etmesinin temelinde çok farklı faktörler olsa dahi, öz-yeterlilik inancının kilit bir rol üstlendiği bilinmektedir (Zhao, vd., 2005, s. 1265). Girişimci öz-yeterliliği üzerine yapılan çalışmalarda dikkat çeken bir diğer husus, cinsiyet farklılıklarına odaklanan çalışmaların sayısının da her geçen gün artıyor olmasıdır. Şüphesiz bu durumun en önemli sebeplerinden biri; tüm dünyada kadınların iş hayatına katılımlarının artması ile birlikte birçok alanda önemli roller üstlenmiş olmalarıdır (Page, 2007, s. 56; Esnard- Flavius, 2010, s. 18; Aydın ve Erdem, 2014, s.59). Esnard-Flavius (2010, s. 17), 539 öğrenci üzerinde gerçekleştirmiş olduğu çalışmada cinsiyet, girişimci öz-yeterliliği ve girişimcilik eğilimleri değişkenlerini bir arada incelemiştir. Çalışma sonucunda, cinsiyet ve girişimci öz-yeterlilik arasında zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki olduğunu ancak cinsiyete göre öz-yeterlilik inancı algılarının farklılaşmadığını tespit etmiştir. Aynı çalışmada girişimcilik eğiliminde öz-yeterliliğin önemli bir yeri olduğunu ve bireylerin girişimci öz-yeterliliklerini artırmanın girişimcilik eğilimlerini arttıracaklarını belirtmiştir. Dempsey ve Jennings (2014, s. 28), kadınların girişimci öz-yeterlilik inançlarının erkeklere oranla düşük olduğunu bulgulamışlardır. Kadınların girişimcilik ile ilgili düşünce ve görüşlerde olumsuz daha eğilimli oldukları ve bu sebeple girişimcilik eğilimlerinin de daha düşük olduğunu belirtmişlerdir. Girişimcilik ile ilgili olumsuz düşünce ve tutumların cinsiyet faktörü ile değişebildiği bu çalışmalarla desteklenmektedir.

Araştırma Modeli

Araştırmanın yapısal modeli Şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Öz-yeterliliğın girişimcilik niyetine etkisinde cinsiyetin düzenleyicilik etkisini incelemek üzere tasarlanan bu çalışmanın temel hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

H₁: Öz-yeterliliğın, girişimcilik niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır.

H₂: Öz-yeterliliğın girişimcilik niyeti üzerindeki etkisinde cinsiyetin düzenleyici etkisi anlamlıdır.

Yöntem

Örneklem

Çalışmada özel bir örneklem ayırımına gidilmesi amaçlanmamış bu sebeple de kolayda örnekleme yöntemi ile kişilere ulaşılması planlanmıştır. Ölçek madde sayısının 10 katı büyüklüğü temel alınarak örneklem büyüklüğü 150 kişi olarak belirlenmiştir (Everitt, 1975, s. 238). 200 kişiye e-posta ile ulaşılmış, 191 katılımcıdan geri dönüş sağlanmıştır. Katılımcılara ait bilgiler Tablo 2’de sunulduğu gibidir.

Tablo 2. Katılımcı Bilgileri

	F	%		F	%		F	%
Yaş	191	100	Cinsiyet	191	100	Eğitim Durumu	191	100
18-28	39	20.4	Kadın	89	46.6	Lise	2	1
29-39	61	31.9	Erkek	102	53.4	Ön lisans	12	6.3
40-50	28	14.7				Lisans	118	61.8
50 ve üzeri	63	33				Yüksek Lisans	47	24.6
						Doktora	12	6.3

191 katılımcının; %46.6’sının (89) kadın, %53.4’ünün (102) erkek olduğu görölmektedir. Katılımcıların %33’ü 50 yaş üstü, %31.9’u 29-39 yaş arası, %20.4’ü 18-28 yaş arası ve %14.7’si 40-50 yaş arası, arasındadır. Katılımcıların %61.8’i lisans mezunu, %24.6’sı yüksek lisans mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Öz-Yeterlilik Ölçeği: Schwarzer ve Jerusalem (1995, s. 34) tarafından literatüre kazandırılmış 10 ifade tek boyutlu Genel Öz-Yeterlilik Ölçeğidir (Generalized Self-Efficacy Scale). Ölçeğin dilimize geçerlemesi Çelikkaleli ve Çaprı (2008, s. 93) tarafından yapılmıştır. 5’li likert formundadır (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum). Ölçeğe ait örnek ifadelerden bazıları; “Ne olursa olsun, sorunların üstesinden gelebilirim.”; “Her sorunla ilgili bir çözümüm mevcuttur.” şeklindedir.

Girişimcilik Niyeti Ölçeği: Girişimcilik niyetini ölçmek amacıyla, Krueger vd. (2000, s. 411) ve Linan ve Chen (2009, s. 593) tarafından literatüre kazandırılmış 5 madde tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin dilimize geçerlemesi Yaman (2018, s. 41) tarafından yapılmıştır. Örnek ölçek ifadelerinden bazıları; “Bence, girişimci olmak kendi işinin bir parçası olmaktır.”; “Bence, girişimci olmak yüksek gelir kazanmaktır.” şeklindedir.

Verilerin Analizi

Analizlere başlamadan önce veriler istatistiki analize uygun hale getirilmiştir. Bu aşamada toplanan verilerin analiz için uygunluğunun ortaya konulması bakımından kayıp değer ve uç değer analizleri yapılmıştır. Toplanan verilerde kayıp değer tespit edilmemiştir. Uç değer analizi sonucunda 7 adet anket formu veri setinden çıkarılmıştır. Uç değer gösteren bu anket formlarının veri setinden çıkarılmasından sonra, son durumda katılımcı sayısı 191 (n=191) olarak belirlenmiştir. Bu testten sonra verilerin normal dağılıma sahip olduğunu anlamak için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Literatürde söz konusu değerlerin uygunluğu için eşik aralığına yönelik çok sayıda farklı görüş bulunmaktadır. Bu çalışmada eşik değerlerinin çarpıklık için |3| ve basıklık için ise |10| olmasını ifade eden görüş referans alınmıştır (Kline, 2011, s. 43). İfadelere ait değerler göz önüne alındığında, en yüksek çarpıklık değerinin -1.30 ve en yüksek basıklık değerinin ise 1.14 olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular verilerin normal dağılıma sahip olduğunu göstermiş ve böylelikle araştırmada parametrik testlerin kullanılmasının uygun olduğu tespit edilmiştir.

Bulgular

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

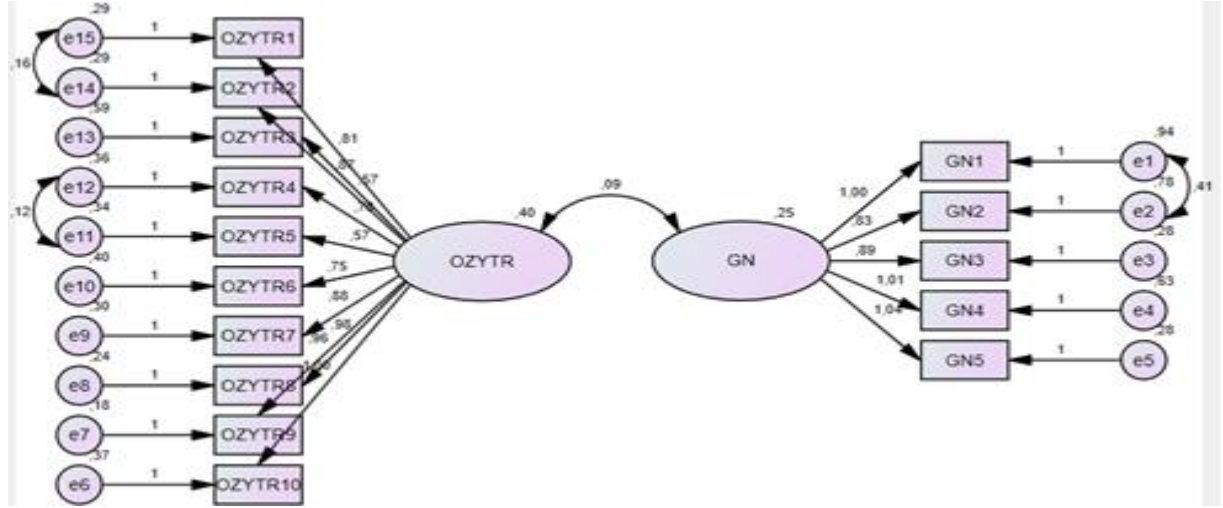
Araştırma örnekleminin çalışmanın teorik modeline uygunluğunun tespit edilebilmesi için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 3'te ve Şekil 2'de verilmiştir.

Tablo 3. DFA Bulguları

Ölçekler	χ^2/df < 5	CFI > .90	GFI > .90	IFI > .90	TLI > .90	RMR < .08	RMSEA < .08
Öz-yeterlilik	1.94	.96	.93	.96	.95	.02	.07
Girişimcilik Niyeti	0.19	1.00	.99	1.00	1.04	.01	.00
Genel (ölçüm modeli)	1.76	.94	.90	.94	.92	.04	.06

n=191

Doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerlerine göre, araştırmada kullanılan ölçeklerin yapıları örneklem ile uyum göstermektedir. Aynı zamanda bu sonuçlara göre, öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişki için öngörülen teorik model elde edilen verilerle doğrulanmaktadır (Hu ve Bentler, 1999, s. 7).

Şekil 2. Genel Ölçüm Modeline Ait DFA Yapısı

Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenilirlik Analizi

Tablo 4'te tanımlayıcı istatistiklere ve ölçeklerin güvenilirliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin içsel tutarlıklarını tespit etmek üzere güvenilirlik analizi yapılmıştır (Cronbach, 1951, s. 299). Cronbach's Alfa değerleri öz-yeterlilik için $\alpha=0.890$; girişimcilik niyeti için $\alpha=0.712$ 'dir.

Tablo 4. Tanımlayıcı İstatistikler ve Güvenilirlik Analizi Bulguları

Ölçekler	Alt Sınır	Üst Sınır	\bar{x}	SS	İfade Sayısı	α
Öz-Yeterlilik	1.40	5.00	3.91	.55	10	0.89
Girişimcilik Niyeti	2.20	5.00	4.00	.61	5	0.71

n=191, \bar{x} : Ortalama, SS: Standart sapma, α : Cronbach's Alfa katsayısı

Korelasyon Analizi

Korelasyon analizinin sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Korelasyon Analizi Bulguları

Değişkenler	1	2
1 Öz-yeterlilik (ÖZYTR)	1	0.252**
2 Girişimcilik Niyeti (GN)	0.252**	1

** $p \leq .01$

Öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasında yapılan korelasyon analizine göre, söz konusu iki temel öge arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki görülmektedir. Öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasında düşük düzeyli ($r=0.20-0.40$) bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2017, s. 112). Bu sonuca göre, öz-yeterlilik algısı arttıkça girişimcilik niyetinin de artacağı söylenebilir.

Bootstrap Regresyon Analizi

Öz-yeterliliğin girişimcilik niyeti üzerindeki olumlu etkisinin cinsiyet bağlamında değişim gösterebileceği düşünülmektedir. Kuramdan ve görgül araştırmalardan yola çıkılarak burada söz konusu olan ilişkide öz-yeterliliğin, girişimcilik niyetini etkilemesi cinsiyetin varlığına bağlı olarak açıklanmaktadır. Bu kapsamda katılımcıların öz-yeterlilik algılarının, girişimcilik niyetine etkisinde cinsiyetin düzenleyici rolünün varlığını sorgulamak amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizinde Bootstrap yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemin Baron ve Kenny'nin (1986, s. 1175) önermiş olduğu klasik metottan daha güven duyulan neticeler ortaya koyduğu çeşitli araştırmalar ile ortaya konulmuştur (Hayes, 2018, s. 109; Gürbüz, 2019, s. 75). Analizler Process Makro (Hayes, 2018, s. 90) ile gerçekleştirilmiştir. Analizde bootstrap yöntemi aracılığıyla yeniden örnekleme (5000 yeniden örnekleme) tercih edilmiştir. Sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. *Bootstrap Regresyon Analizi Bulguları*

Değişkenler	<i>b</i>	<i>S.S.</i>	<i>t</i>
Sabit	4.001** (3.915,4.087)	.043	91.738
Öz-Yeterlilik (X)	.291** (.133, .449)	.080	3.641
Cinsiyet (W)	.031 (-.140, .204)	.087	0.361
X.W	.170 (-.142, .482)	.158	1.074

Not: n=191, R=.264, .069; ***p≤.001., ** p≤.01, * p≤.05. S.H: Standart Hata, Parantez içi güven aralıklarını göstermektedir. Standardize edilmemiş beta katsayıları (b) sunulmuştur.

Tablo 6'daki bulgular incelendiğinde, regresyon analizine dahil edilen tahmin değişkeni öz-yeterliliğin sonuç değişkeni girişimcilik niyeti üzerindeki değişimin yaklaşık %6'sını (.069) açıkladığı görülmektedir. Bu bulguya göre H1 desteklenmiştir. Her bir tahmin değişkeninin, sonuç değişkeni üzerindeki etkilerini gösteren standardize olmayan regresyon katsayı (b) değerleri verilmiştir. β katsayılarına ait anlamlılık düzeylerini gösteren p değerleri ve güven aralıkları hizalarında verilmiştir. Düzenleyici etkinin varlığını gösteren (Int_1) değişkenine ait b değerinin anlamlı olmaması sebebiyle cinsiyetin öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkiye düzenleyicilik etkisinin bulunmadığı bulgulanmıştır (b=.170, %95 CI [-.1422, .4824], t=1.0744, p > .05). Bu bulguya göre H2 reddedilmiştir. Bu bulguların anlamı şudur: Öz-yeterliliğin, girişimcilik niyeti üzerindeki olumlu etkisi kadın ve erkekler için herhangi bir değişim göstermemektedir. Daha açık bir ifadeyle, araştırma kapsamı ile sınırlı olmak koşulu ile öz-yeterliliğin girişimcilik niyeti üzerindeki olumlu etkisi cinsiyet bağlamında açıklanamamaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sürekli değişen koşullarda ülke ekonomisinin sürdürülebilir refaha ulaşabilmesi için işgücü potansiyeline yönelik istihdam yaratılması bir gerekliliktir. Bir ülkede istihdam yaratmanın öncüllerinden birisi de girişimcilik faaliyetlerinin var olmasıdır. Girişimcilik, bireyde var olan niyetin davranışa dönüşmüş halidir. Öz-yeterlilik, girişimciliğin gerçekleşmesinde ihtiyaç duyulan en önemli özelliklerden biridir. Bu çalışmada öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkinin cinsiyete göre nasıl değiştiği araştırılmıştır. Cinsiyet, insanlar için doğumdan itibaren özel hayatta ve iş hayatında toplumsal bir sınıflandırma konusudur. Özellikle kadınlar, erkeklere kıyasla iş hayatında bireysel ve çevresel engeller ile yüzleşmek zorunda kaldıkları için potansiyel sahibi pek çok kadın öz-yeterliliğini geliştirecek fırsatlarla karşılaşamamaktadır. Halbuki girişimcilik niyeti öz-yeterliliğin gelişimi ile birlikte artış göstermektedir.

Mevcut literatüre bakıldığında girişimcilik niyeti ile öz-yeterlilik arasındaki pozitif yöndeki anlamlı ilişkileri gösteren çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Zaidatol vd., 2009, s. 339; Shinnar vd., 2014, s. 561; Iro-Idoro ve Iro-Idoro, 2015, s. 2; Saraih vd., 2018, s. 2). Bu çalışmanın neticesinde de elde edilen bulgular literatürü destekler şekilde öz-yeterliliğin girişimcilik niyetini etkilediğini ortaya koymuştur. Unutulmamalıdır ki, çalışma Türkiye sınırları içerisinde küçük bir örnekleme çerçevesinde ele alınmıştır. Bu

sebeple evrene genelleme yapma iddiası taşımamaktadır. Fakat Türkiye’de daha büyük örneklerde yapılan çalışma sonuçlarına bakıldığında benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir (Yavuz, Altuntaş ve Kamaşak, 2016, s. 736; Işık ve Çiçek, 2020, s. 189). Monitor (2017, s. 98) tarafından girişimcilik ile ilgili dünya genelinde yapılan araştırmada Türkiye girişimcilik düzeyi bakımından 64 ülkeden 60. sırada yer almaktadır. Türkiye’deki sosyal, ekonomik, kültürel ve benzeri koşullar göz önüne alındığında bu sonuçlar çok da şaşırtıcı değildir. Rekabetin her geçen gün arttığı global ekonomide Türkiye mevcut iş gücü potansiyeli ile bu ve benzeri uluslararası çalışmalarda daha yüksek sıraları hak etmektedir.

Öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti ile ilgili yapılan çalışmalarda dikkat çeken bir diğer husus, cinsiyet farklılıklarına odaklanan çalışmaların sayısının da her geçen gün artıyor olmasıdır. Bu çalışmaların sonuçlarına bakıldığında kadınların öz-yeterliliğinin ve girişimcilik niyetinin erkeklere göre düşük olduğu görülmektedir (Birley 1989, s. 79; Wilson vd., 2004, s. 186). Bu durum, öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide cinsiyetin düzenleyici rol üstlendiğini düşündürmektedir. Halbuki, bu çalışmanın sonucunda, öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide böyle bir etki görülemedi. Elde edilen bu sonuç, literatürdeki bazı çalışma bulguları ile benzeşmektedir (Zhao vd., 2005, s. 1265; Campo, 2010, s. 14; Haus vd., 2013, s. 147). Cinsiyeti temel alarak yapılmış çalışmaların farklı sonuçlarından yola çıkılarak, öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkiyi cinsiyet üzerinden gözlemlerin dışında kanıta dayalı olarak net bir şekilde yorumlayabilmek adına çalışma sayısının artırılmasının etkili olacağı düşünülmektedir. Türkiye, girişimcilik faaliyetlerinde daha aktif rol alması gereken bir ülkedir. Girişimciliğin gelişmesi için alınabilecek aksiyonlar şu şekilde olabilir:

- Farklı yaş ve eğitim seviyelerine yönelik ücretsiz girişimcilik eğitimlerinin yaygınlaştırılması,
- Kamu ve özel sektörde yer alan kurum ve kuruluşları girişimcilik aktivitelerine özendirerek destek ve proje çalışmalarının yapılması,
- Üniversite teknokentlerinin ve kuluçka merkezlerinin girişimciliği geliştirecek aktiviteler ve organizasyonlar düzenlemesi,
- Girişimcilere yönelik teşviklerin bilinirliğinin artırılmasına yönelik kamu spotlarının hazırlanması

TUİK (2020) verilerine göre, Türkiye’de her 100 girişimcinin 91’i erkek, 9’u kadındır. İki cinsiyet arasındaki bu belirgin farkın sebeplerinden biri de kadınların girişimcilik faaliyetlerindeki öz-yeterlilik düzeylerinin düşük olmasıdır. Bu çalışma ve benzer çalışma sonuçları öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışma bulguları bu kapsamda ülkemizdeki girişimcilik faaliyetleri gerçeğine uygun düşmektedir. Öz-yeterlilik geliştirilebilen bir kavramdır. Dolayısıyla öz yeterliliği geliştirici aksiyonların alınması elzemdir. Öz-yeterliliğin geliştirilmesinde bireylerin kendi gözlem ve deneyimleri, rol modeller ile karşılaşmaları, özel ve iş hayatında başarabilecekleri görevlerde yapıcı geri bildirimler ile teşvik edilmeleri önemli kaynaklardır.

Araştırmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Çalışma her ne kadar evrene genelleme gibi bir amaç taşımaya dahi ulaşılan örneklem sayısının sınırlılığının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çalışmada cinsiyet bağlamında bir değerlendirme yapmak gayesi ile yola çıkılmış ancak söz konusu değişkenler arasındaki ilişki literatürü destekler nitelikte sonuç üretmiş olsa da cinsiyet bağlamında değerlendirme de neticesiz kalmıştır. Bu durumun örneklem sayısının azlığı sebebiyle olması muhtemel görülmektedir. Gelecek dönem araştırmalarının daha geniş bir örneklem çerçevesinde yürütülmesi araştırma değişkenlerine yönelik cinsiyet bağlamında daha açıklayıcı bulgular elde edilmesini sağlayabilir. Ek olarak, yapılacak yeni çalışmalarda nitel (kalitatif) veya karma bir yöntem kullanılması da öz-yeterlilik ve girişimcilik niyeti ilişkisine cinsiyet bağlamında farklı bir perspektiften bakılabilmesini sağlayabilir.

Etik Beyan

“Öz-Yeterlilik ve Girişimcilik Niyeti Arasındaki İlişkiyi Cinsiyet Bağlamında Açıklamak Mümkün mü?” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırma için gereken etik kurul Tarsus Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu’nun 30/12/2020 tarihli ve 2020/47 sayılı izni ile alınmıştır. Verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı konusunda katılımcılar önceden bilgilendirilmiş ve gönüllülük esas alınmıştır.

Kaynakça

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Asamani, L. ve Mensah, A. O. (2013). Entrepreneurial inclination among Ghanaian University Students: The case of University of Cape Coast, Ghana, *European Journal of Business and Management*, 5(19), 113-125.
- Atoum, A. Y. ve Al-momani, A. (2018). Perceived self-efficacy and academic achievement among Jordanian students. *Trends in Technical & Scientific Research*, 3(1), 1-6.
- Aydın, F. F. ve Erdem, E. (2014). Kadın istihdamının rekabet gücü ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye ile rekabet gücü en yüksek ülkelerin karşılaştırılması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 59-71.
- Bagozzi, R., Baumgartner, H. ve Yi, Y. (1989). An investigation into the role of intentions as mediators of the attitude-behaviour relationship. *Journal of Economic Psychology*, 10, 35-62.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New York: Freeman.
- Bandura, A. (2004). Health promotion by social cognitive means. *Health Education Behavior*, 31(2), 143-164.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bird, B. (1988). Implementing entrepreneurial ideas: the case for intentions. *Academy of Management Review*, 13(3), 442-454.
- Birley, S. (1989). *Corporate strategy and the small firm, içinde readings in strategic management*. Stuttgart: Macmillan Publishers Limited.
- Bosma, N. ve Levie, J. (2009). Global entrepreneurship monitor: 2009 executive report.
- Campo, J. L. M. (2010). Analysis of the influence of self-efficacy on entrepreneurial intentions. *Prospect*, 9(2), 14-21.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika* 16(3), 297-334.
- Çelikkaleli, Ö. ve Çapri, B. (2008). Genel yetkinlik inancı ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 93-104.
- Davidsson, P., Delmar, F. ve Wiklund, J. (2006). *Entrepreneurship and the growth of firms*. Edward Elgar Publishing Limited.
- DeBruin, A., Brush, C. G. ve Welter, F. (2006). Introduction to the special issue: Towards building cumulative knowledge on women's entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 30, 585-592.
- Dempsey, D. ve Jennings, J. (2014). Gender and entrepreneurial self-efficacy: A learning perspective. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 6(1), 28-49.
- Diaz-Garcia, M. C. ve Jimenez-Moreno, J. (2010). Entrepreneurial intention: The role of gender. *International Entrepreneurship Management Journal*, 6, 261-283.
- Drucker, P. (1985). *Innovation and entrepreneurship: Practices and principles*. New York: Harper & Row.
- Durukan, L. (2021). Türkiye'de kadın girişimcilerin desteklenmesinde KOSGEB'in rolü. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(1), 17-37.
- Esnard-Flavius, T. (2010). Gender, entrepreneurial self-efficacy and entrepreneurial attitude orientations: The case of the caribbean. *International Business and Economics Research Journal*, 9(13), 17-32.
- Everitt, B. S. (1975). Multivariate analysis: The need for data, and other problems. *The British Journal of Psychiatry*, 126(3), 237-240.
- Firmansyah, F., Komala, R. ve Rusdi, R. (2018). Self-efficacy and motivation: Improving biology learning outcomes of senior high school students. *Indonesian Journal of Biology Education*, 4(3), 203-208.
- Franke, N. ve Luthje, C. (2004). Entrepreneurial intentions of business students-A benchmarking study. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 1(3), 269-288.
- Gupta, V. K., Turban, D. B. ve Bhawe, N. M. (2008). The effect of gender stereotype activation on entrepreneurial intentions. *Journal of Applied Psychology*, 93(5), 1053-1061.
- Gürbüz, S. (2019). *Sosyal bilimlerde aracı, düzenleyici ve durumsal etki analizleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Haus, I., Steinmetz, H. ve Isidor, R. (2013). Gender effects on entrepreneurial intention: A meta-analytical structural equation model. *International of Gender and Entrepreneurship*, 5(2), 130-156.
- Hayes, A. F. (2018) *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression based approach*. New York: The Guilford Press.
- Hu, L. ve Bentler P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.
- Iro-Idoro, C. B. ve Iro-Idoro, E. U. (2015). Self-Efficacy as correlates of entrepreneurial intention of tertiary institution students in Ogun State, Nigeria. *International Journal of Engineering and Innovative Technology (IJEIT)*, 5(2), 1-6.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (İKVV) (2019). AB katılım sürecindeki Türkiye'nin kadın istihdamı karnesi. Dünya Süper Veb Ofset AŞ, İstanbul.
- Işık, M. ve Çiçek, M. (2020). Planlı davranış teorisi perspektifinden girişimcilik niyeti üzerinde sosyal sermaye öz yeterlilik ve öz saygının rolü. *Turkish Studies- Economics Finance Politics*, 15(1), 185-206.

- Jennings, J. E. ve Brush, C. G. (2013). Research on women entrepreneurs: challenges to (and from) the broader entrepreneurship literature? *The Academy of Management Annals*, 7(1), 663-715.
- Jones, K. ve Tullous, R. (2002). Behaviours of pre-venture entrepreneurs and perceptions of their financial needs. *Journal of Small Business Management*, 40(3), 233-249.
- Judge, T. A., Jackson, C. L., Shaw, J. C., Scott, B. A. ve Rich, B. L. (2007). Self-efficacy and work-related performance: The integral role of individual differences. *Journal of Applied Psychology*, 92(1), 107-127.
- Karadeniz, E. (2019). *Türkiye’de girişimcilik ve uluslararası karşılaştırma 2018 global entrepreneurship monitor (GEM)*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.
- Keskin, S. (2014). Türkiye’de kadın girişimciliğinin durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1), 71-94.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd Edition). New York: Guilford Press.
- Krueger, N. F., Reilly, M. D. ve Carsrud, A. L. (2000). Competing models of entrepreneurial intentions. *Journal of Business Venturing*, 15(5), 411-432.
- Linan, F. ve Chen, Y. W. (2009). Development and cross cultural application of a specific instrument to measure entrepreneurial intentions. *Entrepreneurship. Theory and Practice*, 33(3), 593-617.
- Monitor, G. E. (2017). Global Report 2016/2017. Global Entrepreneurship Research Association (GERA). London Business School, UK.
- Newman, A., Obschonka, M., Schwarz, S., Cohen, M. ve Nielsen, I. (2019). Entrepreneurial self-efficacy: A systematic review of the literature on its theoretical foundations, measurement, antecedents and outcomes and an agenda for future research. *Journal of Vocational Behavior*, 110, 403-419.
- Opoku-Antwi, G. L., Amofah, K., Nyamaah-Koffuor, K. ve Yakubu, A. (2012). Entrepreneurial intention among senior high school students in the sunyani municipality. *International Review of Management and Marketing*, 2(4), 210-219.
- Page, S. E. (2007). *The difference: How the power of diversity creates better groups, firms, schools, and societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Randhawa, G. (2004). Self-efficacy and work performance: An empirical study. *Indian Journal of Industrial Relations*, 39(3), 336-346.
- Saraih, U. N., Zin Aris, A. Z., Abdul Mutalib, S., Tunku Ahmad, T. S., Abdullah, S. ve Amlus, M. H. (2018). The influence of self-efficacy on entrepreneurial intention among engineering students. *MATEC Web Conf.*, 150, 1-6.
- Schwarzer, R. ve Jerusalem, M. (1995). *Generalized self-efficacy scale*. J. Weinman, S. Wright and M. Johnston (Ed.), Measures in health Psychology: A User’s Portfolio içinde. UK: Windsor.
- Shaheen, N. ve Al-Haddad, S. (2018). Entrepreneurial self-efficacy and entrepreneurial behavior. *International Journal of Development and Sustainability*, 7(10), 2385-2402.
- Shinnar, R. S., Hsu, D. K. ve Powell, B. C. (2014). Self-efficacy, entrepreneurial intentions, and gender: Assessing the impact of entrepreneurship education longitudinally. *The International Journal of Management Education*, 12(3), 561-570.
- Shneor, R., Camgöz, S. M. ve Karapınar, P. B. (2013). The interaction between culture and sex in the formation of entrepreneurial intentions. *Entrepreneurship Regional Development*, 25(9/10), 781-803.
- TÜİK (2020). Girişimcilik, 2016-2018. Erişim tarihi: 07.10.2020. <http://tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=33664>.
- Uddin, M. R. ve Bose, T. K. (2012). Determinants of entrepreneurial intention of business students in Bangladesh. *International Journal of Business and Management*, 7(24), 128-137.
- Wilson, F., Kickul, J. ve Marlino, D. (2007). Gender, entrepreneurial self-efficacy, and entrepreneurial career intentions: implications for entrepreneurship education. *Entrepreneurship Theory & Practice*, 31(3), 387-406.
- Wilson, F., Marlino, D. ve Kickul, J. (2004). Our entrepreneurial future: examining the diverse attitudes and motivations of teens across gender and ethnic identity. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 9(3), 177-198.
- Yaman, Ö. (2018). *Analysis of personal factors effect on entrepreneurial intention among nascent entrepreneurs* (Master Thesis). Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, SBE, Adana.
- Yavuz, M., Altuntaş, G. ve Kamaşak, R. (2016). The role of perceived stress and burn-out levels on the relationship between entrepreneurial intention and self-efficacy. *Eurasian Business & Economics Journal*, 2, 733-745.
- Şen Doğan, R. ve Yılmaz, V. (2017). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerinin betimlenmesine yönelik bir yapısal eşitlik modeli önerisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 655-675.
- Yusuff, Y. Z., Mohamad, M. ve Ab Wahab, N. Y. (2019). The influence of general self-efficacy on women entrepreneurs. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 25(2), 1-6.
- Zaidatol, A. ve Lope, P. (2009). Entrepreneurship as a career choice: An analysis of entrepreneurial self-efficacy and intention of University students. *European Journal of Social Sciences*, 9(2), 338-349.
- Zeffane, R. (2012). Gender and youth entrepreneurial potential: Evidence from the United Arab Emirates. *International Journal of Business and Management*, 8(1), 60-72.
- Zhao, H., Seibert, S. ve Hills, G. E. (2005). The mediating role of self-efficacy in the development of entrepreneurial intentions. *Journal of Applied Psychology*, 90(6), 1265-1272.

EXTENDED ABSTRACT

Since 1990's, the innovation and enterprises are accepted as the specific features of economic growth and welfare, the awareness about the importance of the entrepreneurship and working at startups have raised day by day (Drucker, 1985, p. 85; Diaz-Garcia and Jimenez-Moreno, 2010, p. 261). Entrepreneurship is one of the main strengths of the social development, due to the fact that entrepreneurship contributes the economy by providing employment and trustful environment. For these reasons, to be an entrepreneur and entrepreneurship have become a popular concept that scholars have curiosity about it (Davidsson, Delmar, & Wiklund, 2006, p. 35). In addition to this, to be an entrepreneur, one should have an intention. Ajzen (1991, p. 182) emphasizes that intention is a precondition to act. Entrepreneurship intention is one of the most valuable links that leads a person to entrepreneurship.

There are many entrepreneurship related studies about the differences between women and men (Diaz-Garcia, & Jimenez-Moreno, 2010; p. 276; Shneor, Camgöz, & Karapınar, 2013, p. 795). These studies show that women are less interactive at entrepreneurship activities than men. Moreover, Global Entrepreneurship Monitor: 2009 Executive Report indicates that the number of men entrepreneurs are more than women in a study that was conducted by the help of participants from 59 countries (Jennings and Brush, 2013, p. 667). In that point, it is important to understand why women are less volunteer in attending entrepreneur activities. When the studies about this topic are investigated, it is seen that women avoid from the idea of being an entrepreneur due to the fact that some reasons like their having less self-efficacy (Wilson et al., 2004, p. 183; Dempsey, & Jennings, 2014, p. 28). The individuals that have high self-efficacy level can behave more brave and enthusiastic towards reaching the personal goals. For this reason, entrepreneurship intention and self-efficacy can be regarded as interrelated subjects that can be searched together.

The objective of this study is to explain the relationship between self-efficacy and entrepreneurship intention of the people living in Turkey in the context of gender. This study is designed as a quantitative research. The sample of the research is composed of 191 people, which were chosen randomly. In other words, convenience sampling method was applied. As a research tool, a useful questionnaire was designed for the data collection process. All the data were collected from an online platform. The relation between the variables in the study model was determined by correlation analysis and regression analysis that are based on Bootstrap method. Findings revealed that the participants demonstrated a high interest level in self-efficacy (Mean=3.91, SD=.55) and entrepreneurial intention (Mean=4.00, SD=.61). At the end of the research also there is a positive meaningful relation between self-efficacy and entrepreneurship intention ($\beta = .29, p < .01$). Parallely, the findings of this research support the previous studies results (Zaidatol et al., 2009, p. 339; Shinnar et al., 2014, p. 561; Iro-Idoro, & Iro-Idoro, 2015, p. 5; Saraih et al., 2018, p. 2). It should be kept in mind that this study was conducted in Turkey with a small sample. For this reason, the results of this study do not compromise the whole universe. However, it is seen that there are similar results with this study when the findings of the studies having bigger sample sizes are analyzed (Yavuz, Altuntaş, & Kamaşak, 2016, p. 736; Işık, & Çiçek, 2020, p. 189).

Apart from this, it is seen that the number self-efficacy and entrepreneurship intention related studies also mentioning gender differences dramatically increases. These studies indicate that the level of women's self-efficacy and entrepreneurial intention lower than those of men (Birley, 1989, p. 78; Wilson et al., 2004, p. 186; Dempsey, & Jennings, 2014, p. 28). This situation makes think that gender has a moderating effect on the relationship between self-efficacy and entrepreneurial intention. Nevertheless, the result of this study shows that there is no effect of gender on the relationship between self-efficacy and entrepreneurial intention. The findings of this study confirm the previous studies results (Zhao et al., 2005, p. 1265; Campo, 2010, p. 14; Haus et al., 2013, p. 147). For that reason, the number of studies related to those topics should be increased and scholars should develop further models. Apart from these, Turkey needs to be more enthusiastic about entrepreneurial activities.

This study has some limitations. To begin with, the number of sample size is very limited when it is compared with the whole universe. Additionally, further studies should be planned according to bigger sample sizes in order to reach more explanatory findings about the variables. Moreover, there might be mixed studies including qualitative and quantitative analysis together in future. Then it might be easier to see in a different perspective the relationship between self-efficacy and entrepreneurship intention in the context of gender.

Beş Faktör ve Proaktif Kişilik Özelliklerinin İş Becerikliliği Üzerindeki Etkileri

Muhammed Batur ŐEKER¹ ve Hande ÖZGEN²

Öz

Bu çalışmada beş faktör ve proaktif kişilik özelliklerinin iş becerikliliğinin alt boyutları olan görev becerikliliği, bilişsel beceriklilik ve ilişkisel becerikliliği yordama gücünün incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca iş becerikliliği alt boyutlarının cinsiyet ve kurumda çalışma süresi açısından farklılaşıp farklılaşmadığı da test edilmiştir. Araştırma verileri kolayda örnekleme yöntemiyle 255 kamu ve özel sektör çalışanından (80 kadın, 175 erkek) elde edilmiştir. Veri toplamada Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Sümer ve Sümer (2005) tarafından uyarlanan Beş Faktör Kişilik Özellikleri Evanteri; Claes, Beheydt ve Lemmens (2005) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Akın ve Arıcı Özcan (2015) tarafından yapılan Kısaltılmış Proaktif Kişilik Ölçeği; Slep ve Vella-Brodrick (2013) tarafından geliştirilen ve Kerse (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan İş Becerikliliği Ölçeği kullanılmıştır. Bulgular, kadın çalışanların ilişkisel beceriklilik düzeylerinin erkeklerden daha fazla olduğunu, kurumda çalışma süresi 11 yıl ve üstü olan çalışanların, ilk beş senesindeki çalışanlara göre bilişsel beceriklilik düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Kişilik özelliklerinin iş becerikliliği alt boyutlarını yordama düzeylerini incelemeye yönelik yapılan üç aşamalı hiyerarşik regresyon analizi bulgularına göre; görev becerikliliğinin anlamlı yordayıcılarının sırasıyla proaktiflik ve deneyime açıklık olduğu, bilişsel becerikliliği proaktiflik ve uyumluluk özelliğinin yordadığı, ilişkisel becerikliliğin anlamlı yordayıcılarının ise sırasıyla dışadönüklük, proaktiflik, uyumluluk ve cinsiyet olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beş Faktör Kişilik Özellikleri, Proaktif Kişilik, Görev Becerikliliği, Bilişsel Beceriklilik, İlişkisel Beceriklilik

Effects of Big Five and Proactive Personality Traits on Job Crafting

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the predictive power of big five and proactive personality traits on task crafting, cognitive crafting and relational crafting, which are sub-dimensions of job crafting. In addition, it was also tested whether the sub-dimensions of job crafting differ in terms of gender and working period. Data were obtained from 255 public and private sector employees (80 female, 175 male) by convenience sampling method. In data collection, Big Five Personality Traits Inventory developed by Benet-Martinez and John (1998) and adapted into Turkish by Sümer and Sümer (2005); The Shortened Proactive Personality Scale developed by Claes, Beheydt and Lemmens (2005) and adapted into Turkish by Akın and Arıcı Özcan (2015); Job Crafting Scale developed by Slep and Vella Brodrick (2013) and adapted into Turkish by Kerse (2017) were used. The findings revealed that female employees exhibit more relational crafting, and employees who have worked in the organization for 11 years or more have higher levels of cognitive crafting than those who have worked in the first five years. Based on the findings of the three-step hierarchical analysis conducted to examine the predictive power of big five and proactive personality on the sub-dimensions of job crafting, it was found that significant predictors of task crafting were proactivity and openness to experience, proactivity and agreeableness predicted cognitive crafting, and finally significant predictors of relational crafting were extraversion, proactivity, agreeableness, and gender, respectively.

Key Words: Big Five Personality Traits, Proactive Personality, Task Crafting, Cognitive Crafting, Relational Crafting

Atıf İçin / Please Cite As:

Şeker, M. B. ve Özgen, H. (2022). Beş faktör ve proaktif kişilik özelliklerinin iş becerikliliği üzerindeki etkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 642-656.

Geliş Tarihi / Received Date: 27.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 17.10.2021

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, baturseker06@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-8579-5735

² Dr. Öğr. Üyesi - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İşletme Fakültesi, hozgen@ybu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-6939-6723

Giriş

Günümüzün dinamik çevre şartları çalışanların iş yaşantılarını da etkilemektedir. Mevcut iş yapma biçimlerinin çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması (Wrzesniewski ve Dutton, 2001, s. 183), iş becerikliliği kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İş becerikliliği, çalışanların görev tanımlarını ve ilişki biçimlerini değiştirerek, işin amacını yeniden şekillendirdikleri ve farklılaştırdıkları yaratıcı ve proaktif bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Kim, Im ve Qu, 2018, s. 18; Wrzesniewski ve Dutton, 2001, s. 186). İş becerikliliğine sahip çalışanlar sadece verilen görevi yapmanın ötesinde, daha aktif katılımı iş yapma biçimlerinde bir takım değişiklikler yapabilirler (Kim, Baek ve Shin, 2020, s. 1). Bu değişiklikler görevlerini yerine getirme biçimlerinde, ilişki kurma biçimlerinde ya da sadece bilişsel düzeyde olabilmektedir (Slemp ve Vella-Brodrick, 2013, s. 126). Böylece çalışanlar, işlerini kendi kişisel değer ve ihtiyaçlarına uyumlu hale getirmeye çalışırlar (Wrzesniewski ve Dutton, 2001, s. 181). Aynı zamanda çalışanların kişisel gelişimlerini ve işlerinden duydukları tatmini artırmak istemeleri (Tims, Bakker ve Derks, 2012, s. 175), iş yerindeki pozitif imajlarını sürdürme çabaları (Niessen, Weseler ve Kostova, 2016, s. 1305) da iş becerikliliği yapmanın nedenleri olarak görülmektedir.

İş becerikliliğinin örgütler açısından olumsuz olabilecek sonuçlarından bahseden araştırmalar olmakla birlikte, genel olarak iş becerikliliğinin örgütlere olumlu yansımalarından bahseden çalışmalar dikkat çekmektedir. Wrzesniewski ve Dutton (2001, s. 195), çalışanların iş becerikliliği yaparken örgütsel hedeflerle çelişen şekilde görev sınırlarını ve ilişki biçimlerini değiştirdikleri durumda örgüte olumsuz yansımaları olabileceğinden bahsetmişlerdir. Ancak çalışmalar iş becerikliliğinin örgütsel hedeflerle uyumlu bir şekilde yapıldığı ve yönetimce desteklendiği takdirde olumlu iş çıktılarına neden olduğu görüşünde yoğunlaşmaktadır. Literatürde iş becerikliliğinin işe bağlanma ile pozitif ilişkili olduğu (Bakker, Tims ve Derks, 2012; Buluç ve Kart, 2020; Karatepe ve Eslamlou, 2017; McClelland, Leach, Clegg ve McGowan, 2014; Petrou, Demerouti, Peeters, Schaufeli ve Hetland, 2012; Rudolph, Katz, Lavigne ve Zacher, 2017; Tims vd., 2012; Tims, Bakker ve Derks, 2013; Tims, Bakker, Derks ve Van Rhenen, 2013; Vermooten, Boonzaier ve Kidd, 2019; Zahoor, 2018), iş performansını artırdığı (Leana, Appelbaum ve Shevchuk, 2009; Rudolph vd., 2017; Tims vd., 2012; 2013), iş tatminini ve örgütsel bağlılığı artırdığı (Cheng, Chen, Teng ve Yen, 2016; Kerse, 2019; Kim vd., 2018; Leana vd., 2009; Plomp vd., 2016; Rudolph vd., 2017; Tims vd., 2013), çalışanların iyi oluşları üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu (Nielsen ve Abildgaard, 2012; Slemp, Kern ve Vella-Brodrick, 2015; Tims vd., 2013), sinisizm ve tükenmişlik ile negatif korelasyon gösterdiği (Tims vd., 2012; 2013), takım etkinliğini artırdığı (McClelland vd., 2014) belirtilmiştir.

Yapılan literatür taramasında araştırmaların iş çıktılarına etkilerin yanısıra, iş becerikliliğinin örgütsel ve bireysel öncüllerine de odaklandığı görülmektedir. Örgütsel yordayıcılar olarak dönüştürücü liderliğin (Kerse ve Babadağ, 2019), algılanan örgütsel desteğin (Kim vd., 2018; Wrzesniewski ve Dutton, 2001) çalışıldığı görülmektedir. Bireysel farklılıklar olarak ise beş faktör kişilik özellikleri (Bell ve Njoli, 2016; Kim vd., 2020; Peral ve Geldenhuys, 2020), öz-yeterlik (Kim vd., 2018; Tims, Bakker ve Derks, 2014; Wrzesniewski ve Dutton, 2001), öz-denetim (Tims ve Bakker, 2010) ve proaktif kişiliğin (Bakker vd., 2012; Li, Jin ve Chen, 2018; Plomp vd., 2016; Rudolph vd., 2017; Teng ve Chen 2019; Tims vd., 2012; Zahoor, 2018; Zhang, Lu ve Li, 2018) iş becerikliliğine etkileri incelenmiştir. Ayrıca demografik özellik olarak çalışanların yaşı da iş becerikliliğine sahip olmalarında önemlidir. Wong ve Tetrick (2017), çalışmalarında yaşça büyük çalışanların daha ziyade bilişsel beceriklilikle ilgili olduklarını saptamışlardır.

Bu çalışmada iş becerikliliği, Slemp ve Vella-Brodrick'in (2013, s. 126) modeli doğrultusunda görev becerikliliği, bilişsel beceriklilik ve ilişki beceriklilik olmak üzere üç boyutlu ele alınmıştır. Çalışanların işe ilişkin farklı tepkilerinin büyük ölçüde kişilik özelliklerinden kaynaklandığı (Peral ve Geldenhuys, 2020, s. 1) görüşünden hareketle, beş faktör ve proaktif kişilik özelliklerinin iş becerikliliğinin alt boyutlarını yordama düzeyleri incelenmiştir. Beş faktör kişilik modeli; dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, nevroitiklik ve deneyime açıklık boyutlarından oluşan ve kişiliği ölçümlemede sıklıkla kullanılan, kabul görmüş bir modeldir. Diğer bir kişilik özelliği olarak ele alınan proaktif davranışın temeli ise insanların bilinçli olarak ve doğrudan mevcut durumlarını değiştirmelerine dayanmaktadır (Bateman ve Crant, 1993, s. 104). Proaktif kişilik, beş faktör kişilik modelinin açıklamada yetersiz kaldığı kişiliğin bazı benzersiz özelliklerini açıklayabilmektedir (Crant ve Bateman, 2000, s. 66). Major, Turner ve Fletcher'a (2006, s. 934) göre, proaktiflik özelliği, kişiliği açıklamada beş faktör kişilik modelinden daha açıklayıcıdır. Ayrıca Crant (1995, s. 536), proaktif kişiliğin beş büyük faktöre göre artımlı geçerliliğe sahip olabileceğini belirtmiştir. Literatürde beş faktör kişilik özelliğinin iş becerikliliği üzerindeki etkilerini ve proaktif kişiliğin iş becerikliliği üzerindeki etkilerini ayrı ayrı araştıran sınırlı sayıda uluslararası çalışma olmakla birlikte, söz

konusu kişilik faktörlerinin iş becerikliliği alt boyutları üzerindeki etkilerini aynı örneklem grubunda inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın amacı, beş faktör ve proaktif kişilik özelliklerinin iş becerikliliğinin alt boyutları olan görev, bilişsel ve ilişkisel becerikliliği ne düzeyde yordadıklarını saptamaktır. Çalışmanın hangi kişilik özelliğine sahip bireylerin ne tür iş becerikliliğine sahip olduğunu ortaya koymak açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çalışanların cinsiyetlerine ve kurumda çalışma sürelerine göre iş becerikliliğinin alt boyutları açısından anlamlı fark olup olmadığı da test edilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

İş becerikliliği, “çalışanların işlerine uyumlarını artırdıkları, yaptıkları işin anlamını gözden geçirdikleri ve iş kimliklerini geliştirdikleri” davranış olarak tanımlanmıştır (Niessen vd., 2016, s. 1288). Wrzesniewski ve Dutton (2001, s. 179) ise, iş becerikliliğini “çalışanların görevlerinde veya işlerinde yaptıkları fiziksel ve bilişsel değişiklikler” olarak tanımlamışlardır. Fiziksel değişiklikler, iş görevleri ve ilişkilerin biçiminde, kapsamında veya miktarındaki değişiklikleri ifade ederken, bilişsel değişiklikler, kişinin işine ilişkin algılarını değiştirmesini ifade eder (Bakker vd., 2012, s. 1361).

İş becerikliliği literatürde üç boyutlu bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu boyutlar; görev becerikliliği, ilişkisel beceriklilik ve bilişsel beceriklilik olarak ifade edilmektedir (Bakker vd., 2012; Slemp ve Vella-Brodric, 2013; Wrzesniewski ve Dutton, 2001). Çalışanların işlerini ne şekilde (görevsel, ilişkisel veya bilişsel) farklılaştırdıklarının tespit edilmesinin araştırmacılara ve uygulamacılara yararlı çıkarımlar sağlaması nedeniyle, iş becerikliliğinin üç alt boyutunun da incelenmesi gerektiği belirtilmiştir (Kim vd., 2018, s. 18).

Görev becerikliliği, çalışanın kendi ihtiyaçları doğrultusunda görevlerinde yaptığı fiziksel değişikliklerdir (Kim vd., 2020, s. 2). Çalışanların görevlerine ilişkin kapsamı, miktarı ve anlamı değiştirerek, işte yerine getirmeleri gereken görevleri aktif bir şekilde dönüştürmelerini içerir (Kim vd., 2018, s. 19; Wrzesniewski ve Dutton, 2001, s. 185). Zhang vd., (2018, s. 154), görev becerikliliğine vurgu yaparak, iş becerikliliğini işin yeniden tasarımına ilişkin yeni bir bakış açısı olarak tanımlamaktadırlar.

İlişkisel beceriklilik, çalışanların etkileşimde buldukları kişilerle iletişimlerinin sıklık ve niteliğinde değişiklik yapmaları olarak tanımlanmaktadır (Kim vd., 2020, s. 3). İlişkisel becerikliliğe sahip çalışanlar başkalarıyla ne sıklıkla ve ne şekilde etkileşimde bulunmak istediklerine bağlı olarak ilişki biçimlerini kalite ve yoğunluk olarak yeniden şekillendirmektedirler (Kim vd., 2018, s. 19; Wrzesniewski ve Dutton, 2001, s. 185).

Bilişsel beceriklilik ise, daha ziyade bir tür kaçınma ve başa çıkma yöntemi olarak düşünülmektedir. Bilişsel beceriklilik yapan çalışanlar görev veya ilişkisel beceriklilikte olduğu gibi işlerini gerçekten şekillendirmez, bunun yerine işe ilişkin kendilerine uymayan çalışma koşullarına ilişkin bakış açılarını değiştirirler (Tims ve Bakker, 2010, s. 1). Diğer bir ifadeyle bilişsel beceriklilik, kişinin algılarını dönüştürme sürecidir (Kim vd., 2020, s. 3). Özetle, bilişsel beceriklilik yapabilen çalışanlar kendilerine uymayan konularda fiziki değişim yapmak yerine, konuya ilişkin yaklaşımlarını bilişsel düzeyde değiştirirler.

Başta da belirtildiği gibi, literatürde, iş becerikliliği kavramının çeşitli iş çıktılarına etkilerinden bahseden çalışmaların yanı sıra, bireysel farklılıkların iş becerikliliğini yordama düzeylerini ele alan çalışmalar da vardır. Tims ve Bakker (2010), öz-yeterlik, öz-denetim ve bilişsel yeteneklerde yüksek puan alan çalışanların, daha fazla iş becerikliliği yaptıklarını saptamışlardır. Başka bir çalışmada, öz-yeterlik ve iş becerikliliğinin pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. (Tims vd., 2014). Kim vd. (2018), öz-yeterliğin, görev becerikliliği, ilişkisel beceriklilik ve bilişsel becerikliliği pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Niessen vd., (2016), olumlu öz-imaja duyulan ihtiyacın ilişkisel ve bilişsel beceriklilik ile pozitif ilişkili olduğunu saptamışlardır. Lyons (2008), iş becerikliliği ile kişinin öz-imajı, işi üzerindeki kontrolü ve değişime hazır oluşu arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonuçları iş becerikliliğinin her üç değişkenle de pozitif ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Slemp vd. (2015), iş becerikliliğinin olumlu duygulanım ile pozitif, negatif duygulanım ile negatif ilişki gösterdiğini saptamışlardır. Kim vd. (2020), çalışanların yetenek çeşitliliğine sahip olmalarının, iş becerikliliğinin üç alt boyutunu da yordadığını belirtmişlerdir. Seçkin (2019), iç denetim odağı ve işin anlamlılığı ilişkisinde görev becerikliliğinin aracı etkisini tespit etmiştir. Brenninkmeijer ve Hekkert-Koning (2015), ise terfi odaklılık ve işe bağlanma arasındaki ilişkide iş becerikliliğinin aracı rolünü saptamışlardır. Bu çalışmada ise bireysel farklılık olarak kişilik özelliklerinin (beş faktör ve proaktiflik) iş becerikliliğinin alt boyutlarını yordama düzeyleri incelenmiştir.

Beş faktör kişilik modeli, dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk, nevroitiklik ve deneyime açıklık alt boyutlarından oluşmaktadır (McCrae ve Costa, 1997, s. 509). Modelin uyumluluk, sorumluluk, dışa

dönüklük ve deneyime açıklık boyutlarının iş çıktıları üzerinde olumlu etkileri olduğunu, nevroitikliğin ise daha çok olumsuz çıktılarla ilişkilendirildiğini belirten araştırmalar vardır (Ör. Rudolph vd., 2017; Sameer ve Priyadarshi, 2020; Tornau ve Frese, 2013).

Benet-Martinez ve John (1998, s. 730) dışadönük kişileri “aktif, enerjik, baskın, sosyal, dışavurumcu ve pozitif duygulara” sahip olarak tanımlamışlardır. Dışa dönük bireyler, sosyal ilişkileri iyi yönetebilen, hızlı ve kolay iletişim kurabilen kişilerdir (Sameer ve Priyadarshi, 2020, s. 3). Uyumluluk “elsever, şefkatli, güvenilir ve alçakgönüllü” bireyleri temsil eder (Benet-Martinez ve John, 1998, s. 730). Uyumlu bireyler işbirlikçi, kibar ve şefkatli, arkadaş canlısı bireyler olarak görülürler (Sameer ve Priyadarshi, 2020, s. 4). Sorumlu bireylerin temel özelliği “görev ve amaç odaklı davranışı kolaylaştıran sosyal olarak tanımlanmış dürtü kontrolüne sahip olma”dır (Benet-Martinez ve John, 1998, s. 730). Sorumlu bireyler hedefe yönelik davranışları tercih eder, kolaylıkla organize olabilir ve ayrıntılara önem verirler (Sameer ve Priyadarshi, 2020, s. 3). Bir diğer boyut olan deneyime açıklık ise bireylerin “ruhsal ve deneyimsel yaşam yolculuklarının geniş, derin ve karmaşıklık”ını ifade etmektedir (Benet-Martinez ve John, 1998, s. 730). Yüksek düzeyde deneyime açık olan bireyler meraklı, deneyimlere ve alışılmadık fikirlere açık kişilerdir (Sameer ve Priyadarshi, 2020, s. 3). Nevrotiklik boyutu ise, duygusal dengenin düşük olduğu durumlar için kullanılmaktadır. Benet-Martinez ve John (1998, s. 730), nevroitiklerin temel özelliklerini “negatif duygulanım, anksiyete, üzüntü, sinirlilik ve gerginlik” olarak belirtmişlerdir.

Literatürde beş faktör kişilik özellikleri ile iş becerikliliği ilişkisinin sınırlı da olsa ele alındığı görülmüştür. Bell ve Njoli (2016), Güney Afrika’da idari çalışanlar üzerinde yürüttükleri çalışmada deneyime açıklık, nevroitiklik, sorumluluk ve uyumluluk faktörlerinin iş becerikliliğinin önemli yordayıcıları olduğunu saptamışlardır. Bir başka çalışmada, Rudolph vd., (2017), iş becerikliliği ile uyumluluk, sorumluluk, dışa dönüklük ve deneyime açıklık arasında pozitif ilişki; nevroitiklik ile negatif ilişki tespit etmişlerdir. Peral ve Geldenhuys (2020), Güney Afrikalı çalışan örnekleminde yürüttükleri çalışmalarında beş faktör kişilik özellikleri ile iş becerikliliği alt boyutlarının ilişkisine bakmışlardır. 580 çalışan üzerinde yaptıkları çalışmada dışadönüklük ve uyumluluk özellikleri ile ilişkisel beceriklilik alt boyutu arasında pozitif; sorumluluk ve deneyime açıklık özellikleri ile görev becerikliliği alt boyutu arasında pozitif; nevroitiklik ile ilişkisel beceriklilik alt boyutu arasında ise negatif anlamlı ilişki tespit etmişlerdir (Peral ve Geldenhuys, 2020). Peral ve Geldenhuys'un araştırma bulguları, sorumlu ve deneyime açık çalışanların işe uyumlarını artırmak için işlerinin fiziksel yönünü şekillendirme olasılıklarının yüksek olduğuna; dışadönük çalışanların ise daha ziyade ilişkisel olarak işlerini şekillendirdiklerine işaret etmektedir. Kim vd., (2020), üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında deneyime açıklık ve yetenek çeşitliliğinin, ilişkisel beceriklilik alt boyutunu; deneyime açıklık ve görev öneminin görev becerikliliği ve ilişkisel beceriklilik alt boyutlarını; deneyime açıklık ve görev kimliğinin ise görev becerikliliği ve ilişkisel beceriklilik alt boyutlarını yordadığını saptamışlardır.

Çalışmada ele alınan bir diğer kişilik özelliği proaktifliktir. Proaktif kişiliği ampirik olarak ortaya koyan Bateman ve Crant (1993, s. 104), proaktif kişiliği “çevresel değişimi etkilemeye yönelik nispeten istikrarlı eğilim” olarak tanımlamışlardır. Yüksek düzeyde proaktif kişiler fırsatlar kollayan, inisiyatif alan, değişim gerçekleşene kadar ısrarcı davranan kişiler olarak belirtilirken, düşük proaktiflik düzeyine sahip kişiler ise inisiyatif almaktan uzak, değişimi başlatmak yerine bu konuda başkalarına güvenen, uyum konusunda pasif tutum gösteren kişiler olarak belirtilmişlerdir (Bateman ve Crant, 1993, s. 105). Crant (2000), proaktif kişiliğin çalışan tutum ve davranışlarında pozitif etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Örneğin; Li, Liang ve Crant (2010), proaktif kişilik ile örgütsel vatandaşlık arasında pozitif ve anlamlı ilişki saptamışlardır. Proaktif çalışanlar, ihtiyaç ve yeteneklerine uygun olarak çevrelerine uyum sağlamaya çalışır, çalışma şartlarını kendilerine göre şekillendirir ve statükoya meydan okurlar (Bakker vd., 2012; Li vd., 2018; Rodrigues ve Rebelo, 2013; Tims ve Bakker, 2010).

Literatürde proaktif kişilik özelliği ve beş faktör kişilik özellikleri ilişkisinin de ele alındığı görülmüştür. Major vd., (2006), proaktif kişilik ve beş faktör kişilik özellikleri ile öğrenme motivasyonu arasındaki ilişkileri ele aldıkları çalışmalarında, proaktif kişiliğin nevroitiklik, dışa dönüklük, deneyime açıklık ve sorumluluk ile düşük düzeyde pozitif ilişki olduğunu saptamışlardır. Karabatak (2018), öğretmenler üzerinde proaktiflik ile beş faktör kişilik özelliklerini incelediği çalışmasında proaktiflik ile sorumluluk, dışa dönüklük ve deneyime açıklık arasında orta düzeyde; uyumluluk ve nevroitiklik arasında ise düşük düzeyde pozitif ilişki tespit etmiştir. Diğer çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bateman ve Crant (1993); Crant ve Bateman (2000); Fuller ve Marler (2009) proaktif kişilik özelliği ile sorumluluk ve dışa dönüklük arasında pozitif ilişki tespit etmişlerdir. Crant ve Bateman (2000); Fuller ve Marler (2009) proaktif kişilik

özelliği ile deneyime açıklık arasında pozitif ilişki saptamışlardır. Proaktif kişiliğin nevroitiklik ile ilişkisine ilişkin Fuller ve Marler (2009), pozitif korelasyon raporlarken; Crant ve Bateman'ın (2000) çalışmasında negatif korelasyon raporlanmıştır.

İş becerikliliği, çalışanların kendi ihtiyaç ve tercihleri doğrultusunda iş ortamlarını dönüştürdükleri bir süreç olması nedeniyle her ne kadar proaktif davranışın bir biçimi olarak düşünülse de, Tims vd., (2012), iki kavramın birbirinden farklı olduğunu, iş becerikliliği yapan çalışanların temel amacının işle uyumun artırılması olduğunu belirtmişlerdir. Literatürde proaktif kişiliğin iş becerikliliği ile pozitif ilişkili olduğunu belirten çalışmalar vardır (Ör. Bakker vd., 2012; Li vd., 2018; Rudolph vd., 2017; Tims vd., 2012; Zahoor, 2018; Zhang, vd., 2018). Rudolph vd., (2017), yaptıkları meta-analiz çalışmasında proaktif kişilik özelliğinin iş becerikliliğinin önemli bir öncülü olduğunu saptamışlardır.

Ele alınan literatür çerçevesinde, iş becerikliliğine sahip olmanın olumlu iş çıktılarına neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla iş becerikliliği yapabilen çalışanlara sahip olmanın örgütler açısından önemli bir kaynak olarak görülebileceği söylenebilir. Bireysel farklılık olarak beş faktör ve kişilik özelliklerinin iş becerikliliğinin alt boyutlarını yordama düzeylerini ele alan bu çalışmada kavramsal çerçeveden hareketle aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

AS1. Katılımcıların görev, bilişsel ve ilişkisel beceriklilik düzeyleri demografik özelliklerine (cinsiyet ve kurumda çalışma süresi) göre farklılaşmakta mıdır?

AS2. Beş faktör ve proaktif kişilik özellikleri görev becerikliliğini anlamlı olarak yordamakta mıdır?

AS3. Beş faktör ve proaktif kişilik özellikleri bilişsel becerikliliği anlamlı olarak yordamakta mıdır?

AS4. Beş faktör ve proaktif kişilik özellikleri ilişkisel becerikliliği anlamlı olarak yordamakta mıdır?

Yöntem

İlişkisel tarama modelinde tasarlanan bu çalışmada beş faktör kişilik özellikleri (dışadönüklük, sorumluluk, uyumluluk, nevroitiklik ve deneyime açıklık) ve proaktif kişiliğin, iş becerikliliğinin alt boyutlarını (görev becerikliliği, bilişsel beceriklilik ve ilişkisel beceriklilik) yordama düzeyleri incelenmiştir.

Örneklem Grubu ve İşlem

Çalışma, Ankara'da bilgi teknolojileri ve savunma sanayii sektörlerinde faaliyet gösteren kamu ve özel sektör çalışanları üzerinde yürütülmüştür. Araştırmanın yapılabilmesi için gerekli olan etik kurul izni alındıktan sonra Şubat 2021-Nisan 2021 tarihleri arasında online anket formu, kolayda örnekleme yöntemiyle araştırmaya katılmaya istekli katılımcılara uygulanmıştır. 266 katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde Mahalanobis uzaklığı hesaplanmış, skoru 16.91'den yüksek olan 11 katılımcının verileri, uç değer olarak değerlendirilmesi nedeniyle, veri setinden çıkarılmıştır. Analizler 255 (80'i kadın, 175'i erkek) katılımcıdan elde edilen veriler üzerinde yapılmıştır. Örneklem grubu demografik özelliklerine göre incelendiğinde; katılımcıların yaş ortalamasının 28.23 ($S=5.21$) olduğu görülmektedir. Katılımcıların 183'ü lisans mezunu, 52'si lisansüstü programlardan mezun, 20'si ise önlisans mezunudur. Katılımcıların kurumlarında çalışma sürelerine göre dağılımları incelendiğinde ise 173'ünün ilk beş senesinde olduğu, 36'sının kurumda çalışma süresinin 6 ile 10 yıl arasında olduğu, 11 yıl ve daha fazla süredir kurumlarında çalışanların ise 46 kişi olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Beş Faktör Kişilik Özellikleri Envanteri. Çalışmada kişilik özelliklerini saptamada Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlaması Sümer ve Sümer (2005) tarafından yapılan Beş Faktör Kişilik Özellikleri Envanteri kullanılmıştır. Toplam 44 maddeden oluşan envanterin dışadönüklük (8 madde), uyumluluk (9 madde), sorumluluk (9 madde), nevroitiklik (8 madde) ve deneyime açıklık (10 madde) olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Ters kodlanması gereken 16 maddesi olan envanterin cevap kategorileri 5'li Likert (1=hiç katılmıyorum; 5=tamamen katılıyorum) olarak yapılandırılmıştır. Katılımcılardan maddelere ilişkin olarak kendilerini nasıl değerlendiklerini, 5'li skalada belirtmeleri istenmiştir. Örnek maddeler; dışadönüklük için "konuşkan", "enerji dolu"; uyumluluk için "genellikle başkalarına güvenen", "başkalarıyla işbirliği yapmayı seven"; sorumluluk için "işini tam yapan", "güvenilir bir çalışan"; nevroitiklik için "bunalımlı, melankolik", "gergin olabilen"; deneyime açıklık için "orijinal yeni görüşler ortaya koyan", "çok değişik konuları merak eden" olarak belirtilebilir. Bu çalışmada Cronbach alfa katsayısı dışadönüklük boyutu için 0.72, uyumluluk boyutu için 0.58, sorumluluk boyutu için 0.70, nevroitiklik boyutu için 0.67 ve deneyime açıklık boyutu için 0.73 hesaplanmıştır. Uyumluluk ve nevroitiklik

boyutlarına ilişkin Cronbach alfa katsayıları 0.70'ten küçük olmasına karşın az maddeli ölçeklerde düşük ve orta güvenilirlikte kabul edilebilir düzeydedir (George ve Mallery, 2003 Akt. Kılıç, 2016, s. 48).

Kısaltılmış Proaktif Kişilik Ölçeği. Çalışmada proaktif kişilik özelliğini saptamada kullanılan ölçek ilk olarak Bateman ve Crant (1993) tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra Claes, Beheydt ve Lemmens (2005), ölçeğin 10 maddelik kısa versiyonunu geliştirmişlerdir. Kısaltılmış Proaktif Kişilik Ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması Akın ve Arıcı Özcan (2015) tarafından yapılmıştır. Tek boyutlu ölçeğin cevap kategorileri 5'li Likert (1=hiç katılmıyorum; 5=tamamen katılıyorum) olarak yapılandırılmıştır. Örnek maddeler; "fırsatları saptamada uzmanım" ve "ne kadar tuhaf olursa olsun, bir şeye inanırsam onu yaparım" olarak belirtilebilir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.86 olarak hesaplanmıştır.

İş Becerikliliği Ölçeği. İş becerikliliğini ölçmek için ise Slep ve Vella-brodrick (2013) tarafından geliştirilen ve Kerse (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 19 maddelik İş Becerikliliği Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin görev becerikliliği (7 madde), bilişsel beceriklilik (5 madde) ve ilişkisel beceriklilik (7 madde) olmak üzere üç alt boyutu bulunmaktadır. Ölçeğin cevap kategorileri 5'li Likert (1=hiç katılmıyorum; 5=tamamen katılıyorum) olarak yapılandırılmıştır. Örnek maddeler; görev becerikliliği için "İşimi geliştirmek için yeni yaklaşımlar/ bakış açıları sunarım.", "İşimde yaptığım görevlerin türünü veya kapsamını değiştiririm."; bilişsel beceriklilik alt boyutu için "İşimin, yaşamımdaki asıl amaca nasıl katkı sağladığını düşünürüm.", "Yaptığım işin örgütün başarısındaki önemini farkındayım."; ilişkisel beceriklilik için "İşyerinde diğerleriyle iletişimimi artıracak faaliyetlere katılırım.", "İşyerimde insanları tanımaya gayret ederim." olarak belirtilebilir. Bu çalışmada Cronbach alfa katsayısı tüm ölçek için 0.90, görev becerikliliği alt boyutu için 0.81, bilişsel beceriklilik alt boyutu için 0.85 ve ilişkisel beceriklilik alt boyutu için 0.84 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada normallik sayılınsını bozan uç değerlerin hesaplanmasında Mahalanobis uzaklık katsayısı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliği Cronbach alfa katsayısı ile hesaplanmıştır. Örneklem grubunun demografik özellikleri frekans, ortalama ve standart sapma ile ortaya konmuştur. Araştırma değişkenlerine ilişkin betimsel istatistikler ortalama, standart sapma, basıklık ve çarpıklık katsayıları ile hesaplanmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak ele alınan iş becerikliliği alt boyutlarının (görev, bilişsel ve ilişkisel beceriklilik) cinsiyet ve kurumda çalışma süresine göre farklılaşp farklılaşmadığını test etmek için bağımsız gruplar için t-testi ve ilişkisiz ölçümler için tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Farkın kaynağını tespit etmek için çoklu karşılaştırma testlerinden Scheffe testi kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkilerin yön ve düzeyini saptamada Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ele alınan kişilik faktörlerinin (beş faktör kişilik özellikleri ve proaktif kişilik), iş becerikliliğini yordama gücünü incelemek içinse hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır.

Bulgular

Araştırma sorularına ilişkin analizlerden önce değişkenlere ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ile basıklık ve çarpıklık katsayılarına bakılmıştır. Değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur. Hesaplanan değerler veri setinin normal dağılımına işaret etmektedir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler (N=255)

Değişken	AO	S	Basıklık	Çarpıklık
Dışadönüklük	3,58	0,67	-0,15	-0,37
Uyumluluk	3,92	0,49	-0,14	-0,33
Sorumluluk	3,97	0,55	-0,71	-0,32
Nevrotiklik	2,57	0,63	-0,25	0,19
Deneyime Açıklık	3,94	0,55	-0,12	-0,38
Proaktiflik	4,06	0,61	0,34	-0,63
Görev Becerikliliği	4,05	0,63	1,53	-0,98
Bilişsel Beceriklilik	4,26	0,72	1,26	-1,15
İlişkisel Beceriklilik	4,03	0,74	0,76	-0,93

AS1. Katılımcıların görev, bilişsel ve ilişkisel beceriklilik düzeyleri demografik özelliklerine (cinsiyet ve kurumda çalışma süresi) göre farklılaşmakta mıdır?

AS1'i test etmek için yapılan bağımsız gruplar için t-testi ve ANOVA sonuçları Tablo 2 ve Tablo 3'te verilmiştir. İş becerikliliğinin alt boyutları olan görev, bilişsel ve ilişkisel beceriklilik düzeylerinin cinsiyete

göre farklılaşmış farklılaşmadığına ilişkin t-testi sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır. Sonuçlara göre anlamlı farkın sadece ilişkişel beceriklilik alt boyutunda olduğu görülmektedir [$t_{(253)}=2,88$, $p=0.004$]. Buna göre; kadın çalışanlar ($\bar{X}=4,23$), erkek çalışanlara ($\bar{X}=3,94$) göre daha fazla ilişkişel beceriklilik sergilemektedirler.

Tablo 2. İş Becerikliliği Alt Boyutları ile Cinsiyete İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişkenler		n	AO	S	sd	t	p
Görev Becerikliliği	1. Kadın	80	4,05	0,57	253	0,03	0.979
	2. Erkek	175	4,05	0,66			
Bilişsel Beceriklilik	1. Kadın	80	4,36	0,59	253	1,50	0.135
	2. Erkek	175	4,21	0,77			
İlişkişel Beceriklilik	1. Kadın	80	4,23	0,64	253	2,88	0.004**
	2. Erkek	175	3,94	0,77			

** $p<.01$

Görev, bilişsel ve ilişkişel beceriklilik alt boyutlarının kurumda çalışma süresine göre farklılaşmış farklılaşmadığını test etmek için yapılan ANOVA sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur. Tablodan da görülebileceği gibi anlamlı fark bilişsel beceriklilik alt boyutunda saptanmıştır [$F_{(2-252)}=3,99$, $p=0.02$]. Anlamlı farkın kaynağını tespit etmek için yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre; kurumda 11 yıl ve daha fazla süredir çalışanlar ($\bar{X}=4,52$), kurumda ilk beş senesindeki çalışanlara ($\bar{X}=4,19$) göre daha fazla bilişsel beceriklilik yapmaktadırlar.

Tablo 3. İş Becerikliliği Alt Boyutları ile Kurumda Çalışma Süresine İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişkenler		n	AO	S	sd	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe)
Görev Becerikliliği	1. (0-5 yıl)	173	4,02	0,67	2	1,000	0.37	
	2. (6-10 yıl)	36	4,07	0,61				
	3. (11 yıl ve üstü)	46	4,16	0,49				
Bilişsel Beceriklilik	1. (0-5 yıl)	173	4,19	0,63	2	3,994	0.02*	3 ve 1 arasında
	2. (6-10 yıl)	36	4,27	0,75				
	3. (11 yıl ve üstü)	46	4,52	0,72				
İlişkişel Beceriklilik	1. (0-5 yıl)	173	3,97	0,79	2	2,050	0.13	
	2. (6-10 yıl)	36	4,21	0,55				
	3. (11 yıl ve üstü)	46	4,13	0,64				

* $p<.05$

Değişkenler arasındaki ilişkilerin düzey ve yönünü saptamak için yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur. Buna göre; beş faktör kişilik boyutları ve proaktif kişilik, iş becerikliliği ve alt boyutları olan görev, bilişsel ve ilişkişel beceriklilik ile anlamlı düzeyde ilişkilidir. İş becerikliliği alt boyutları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkilere detaylı bakıldığında; görev becerikliliği ile uyumluluk [$r=.18$, $p<.01$] ve sorumluluk [$r=.24$, $p<.01$] arasında düşük düzeyde ve pozitif ilişki olduğu görülmektedir. Görev becerikliliği ve nevroitiklik [$r=-.29$, $p<.01$] arasında ise düşük düzeyde ancak negatif ilişki saptanmıştır. Görev becerikliliği ile dışadönüklük [$r=.30$, $p<.01$], deneyime açıklık [$r=.50$, $p<.01$] ve proaktiflik [$r=.55$, $p<.01$] arasında ise orta düzeyde pozitif ilişki saptanmıştır.

Bir diğer alt boyut olan bilişsel beceriklilik ile dışadönüklük [$r=.25$, $p<.01$] ve uyumluluk [$r=.27$, $p<.01$] arasında düşük düzeyde pozitif ilişki tespit edilmiştir. Bilişsel beceriklilik ve nevroitiklik [$r=-.28$, $p<.01$] arasında yine düşük düzeyde negatif ilişki olduğu görülmektedir. Bilişsel beceriklilik ile deneyime açıklık [$r=.30$, $p<.01$], sorumluluk [$r=.35$, $p<.01$] ve proaktiflik [$r=.43$, $p<.01$] arasında orta düzeyde pozitif ilişki saptanmıştır.

İlişkişel beceriklilik ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkilere bakıldığında ise; ilişkişel becerikliliğin nevroitiklik [$r=-.18$, $p<.01$] ile düşük düzeyde negatif ilişki gösterdiği; uyumluluk [$r=.26$, $p<.01$] ve sorumluluk [$r=.27$, $p<.01$] ile ise yine düşük düzeyde pozitif ilişki gösterdiği görülmektedir. İlişkişel beceriklilik ile deneyime açıklık [$r=.35$, $p<.01$], proaktiflik [$r=.47$, $p<.01$] ve dışadönüklük [$r=.48$, $p<.01$] arasında ise orta düzeyde pozitif ilişki saptanmıştır.

Tablo 4. Değişkenlere İlişkin Korelasyon Katsayıları (N=255)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Dışadönüklük	1									
2. Uyumluluk	0,10	1								
3. Sorumluluk	0,32**	0,43**	1							
4. Nevrotiklik	-0,32**	-0,35**	-0,48**	1						
5. Deneyime açıklık	0,43**	0,26**	0,27**	-0,19**	1					
6. Proaktiflik	0,47**	0,72	0,36**	-0,31	0,48**	1				
7. İş becerikliliği	0,43**	0,28**	0,34**	-0,25**	0,47**	0,58**	1			
8. Görev becerikliliği	0,30**	0,18**	0,24**	-0,19**	0,50**	0,55**	0,84**	1		
9. Bilişsel beceriklilik	0,25**	0,27**	0,35**	-0,28**	0,30**	0,43**	0,82**	0,65**	1	
10. İlişkisel beceriklilik	0,48**	0,26**	0,27**	-0,18**	0,35**	0,47**	0,82**	0,47**	0,49**	1

**p<.01

Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiler incelendikten sonra beş faktör ve proaktif kişilik özelliklerinin iş becerikliliği alt boyutlarını (görev, bilişsel ve ilişkisel) yordama düzeylerini tespit etmeye yönelik araştırma sorularını test etmek üzere hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Analiz öncesinde bağımsız değişkenler arasında çoklu-bağlantılılık sorunu olup olmadığını tespit etmek için incelenen VIF değerlerinin 1,00 ile 1,63 arasında değişim gösterdiği saptanmıştır. Değerler kabul edilebilir sınır olan 10'u (Büyüköztürk, 2012) aşmamaktadır.

Alt boyutlara ilişkin her üç modelde de ilk basamakta cinsiyet ve kurumda çalışma süresi kontrol değişkeni olarak alınmış, ikinci basamakta modele beş faktör kişilik özellikleri dahil edilmiş ve son olarak da proaktif kişilik modele eklenmiştir. Sonuçlar her bir alt boyut için ayrı tablolarda (Tablo 5-7) sunulmuştur.

AS2. Beş faktör ve proaktif kişilik özellikleri görev becerikliliğini anlamlı olarak yordamakta mıdır?

Araştırma sorusunu test etmek üzere üç aşamalı hiyerarşik regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te yer almaktadır. İlk aşamada kontrol değişkeni olarak modele alınan demografik değişkenler görev becerikliliğini anlamlı olarak yordamamaktadır. İkinci aşamada modele beş faktör kişilik özellikleri alınmıştır. Cinsiyet ve çalışma süresi kontrol edildikten sonra, deneyime açıklık kişilik özelliği ($\beta=.43$, $p<.001$) görev becerikliliğini pozitif yönde ve anlamlı olarak yordamaktadır. Dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve nevtotiklik de görev becerikliliği ile anlamlı ilişki göstermesine karşın, deneyime açıklık özelliği dışındaki kişilik özelliklerinin görev becerikliliğinin anlamlı yordayıcısı olmadığı tespit edilmiştir. İkinci aşamada model anlamlıdır ve açıklanan varyansın %27 olduğu görülmektedir [$F_{(5-247)}=17.38$, $p<.001$]. Üçüncü aşamada ise proaktif kişilik özelliği modele dahil edilmiştir. Modelin %38 varyans açıkladığı ve anlamlı olduğu görülmektedir [$F_{(1-246)}=43.06$, $p<.001$]. Kişilik özelliklerinin etkileri incelendiğinde, deneyime açıklık kişilik özelliği ($\beta=.29$, $p<.001$) ve proaktif kişilik özelliğinin ($\beta=.42$, $p<.001$) görev becerikliliğinin önemli yordayıcıları olduğu görülmektedir. Üçüncü aşamada proaktif kişilik özelliğinin modele eklenmesiyle deneyime açıklığın yordayıcılığı düşse de modelin açıklayıcılığı artmıştır. Açıklanan varyanstaki %11'lik artış proaktif kişilik özelliğinin görev becerikliliği üzerindeki etkisinden kaynaklanmıştır.

Tablo 5. Görev Becerikliliğinin Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
1. Aşama	(Sabit)	4.01	.08		52.73	.000
	Cinsiyet	.00	.09	.00	.03	.978
	Çalışma Süresi	.01	.00	.10	1.61	.108
	R=0.10; R ² =0.01; Düzeltilmiş R ² =0.00				F ₍₂₋₂₅₂₎ =1.30, p=.274	
2. Aşama	(Sabit)	1.55	.54		2.89	.004
	Cinsiyet	-.01	.08	-.01	-.16	.876
	Çalışma Süresi	.00	.00	.04	.64	.522
	Dışadönüklük	.07	.06	.08	1.19	.233
	Uyumluluk	.02	.08	.02	.25	.800
	Sorumluluk	.07	.08	.06	.94	.349
	Nevrotiklik	-.04	.07	-.04	-.64	.520
	Deneyime Açıklık	.50	.07	.43	6.86	.000
	R=0.52; R ² =0.27; Düzeltilmiş R ² =0.25; $\Delta R^2=0.26$				$\Delta F_{(5-247)}=17.38$, p=.000	

3. Aşama	(Sabit)	.55	.52		1.06	.291
	Cinsiyet	.03	.07	.02	.36	.716
	Çalışma Süresi	.00	.00	.01	.09	.927
	Dışadönüklük	-.02	.06	-.02	-.29	.775
	Uyumluluk	.12	.08	.09	1.56	.120
	Sorumluluk	-.02	.07	-.01	-.21	.831
	Nevrotiklik	.02	.06	.02	.38	.707
	Deneyime Açıklık	.33	.07	.29	4.60	.000
	Proaktiflik	.44	.07	.42	6.56	.000
R=0.61; R ² =0.38; Düzeltilmiş R ² =0.36; ΔR ² =0.11					ΔF ₍₁₋₂₄₆₎ =43.06, p=.000	

AS3. Beş faktör ve proaktif kişilik özellikleri bilişsel becerikliliği anlamlı olarak yordamakta mıdır?

Tablo 6'da ilk aşamada modele alınan demografik değişkenlerden kurumda çalışma süresi ($\beta=.16$, $p<.05$) bilişsel becerikliliği yordamaktadır. Açıklanan varyansın %3 olduğu görülmektedir [$F_{(2-252)}=4.41$, $p<.01$]. İkinci aşamada beş faktör kişilik özellikleri modele dahil edilmiştir. İkinci aşamada açıklanan varyans %21'dir ve model anlamlıdır [$F_{(5-247)}=11.25$, $p<.001$]. Kişilik özelliklerinin β katsayıları ve anlamlılık düzeyleri incelendiğinde sorumluluk ($\beta=.16$, $p<.05$) ve deneyime açıklık ($\beta=.17$, $p<.05$) özelliklerinin bilişsel becerikliliği anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Sonuçlara göre; beş faktör boyutlarından dışadönüklük, uyumluluk ve nevroitiklik bilişsel becerikliliği anlamlı olarak yordamamaktadır. Üçüncü aşamada ise proaktiflik modele eklenmiştir. Model anlamlıdır [$F_{(1-246)}=19.25$, $p<0.001$] ve %27 varyans açıklamaktadır. Proaktif kişiliğin modele eklenmesiyle ikinci aşamada anlamlı olan sorumluluk ve deneyime açıklık yordayıcılığını kaybetmiştir. Üçüncü aşamada uyumluluk ($\beta=.15$, $p<.05$) ve proaktiflik ($\beta=.31$, $p<.001$) bilişsel becerikliliği yordamaktadır. Modeldeki %11'lik artış proaktif kişiliğin bilişsel beceriklilik üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 6. Bilişsel Becerikliliğinin Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
1. Aşama	(Sabit)	4.28	.09		50.27	.000
	Cinsiyet	-.15	.09	-.09	-1.51	.132
	Çalışma Süresi	.01	.01	.16	2.55	.011
R=0.18; R ² =0.03; Düzeltilmiş R ² =0.03					F ₍₂₋₂₅₂₎ =4.41, p=.003	
2. Aşama	(Sabit)	2.14	.63		3.39	.001
	Cinsiyet	-.16	.09	-.10	-1.76	.080
	Çalışma Süresi	.01	.01	.09	1.68	.094
	Dışadönüklük	.08	.07	.08	1.16	.249
	Uyumluluk	.14	.09	.09	1.43	.155
	Sorumluluk	.21	.09	.16	2.26	.025
	Nevrotiklik	-.14	.08	-.13	-1.83	.069
	Deneyime Açıklık	.22	.09	.17	2.61	.010
R=0.46; R ² =0.21; Düzeltilmiş R ² =0.19; ΔR ² =0.18					ΔF ₍₅₋₂₄₇₎ =11.25, p=.000	
3. Aşama	(Sabit)	1.32	.64		2.07	.039
	Cinsiyet	-.13	.09	-.08	-1.46	.146
	Çalışma Süresi	.01	.00	.08	1.34	.182
	Dışadönüklük	.01	.07	.01	0.13	.895
	Uyumluluk	.22	.09	.15	2.31	.022
	Sorumluluk	.14	.09	.10	1.49	.137
	Nevrotiklik	-.09	.08	-.08	-1.16	.249
	Deneyime Açıklık	.09	.09	.07	0.96	.336
	Proaktiflik	.36	.08	.31	4.39	.000
R=0.52; R ² =0.27; Düzeltilmiş R ² =0.25; ΔR ² =0.06					ΔF ₍₁₋₂₄₆₎ =19.25, p=.000	

AS4. Beş faktör ve proaktif kişilik özellikleri ilişkisel becerikliliği anlamlı olarak yordamakta mıdır?

Kişilik özelliklerinin ilişkisel becerikliliği yordayıcılığını tespit etmek için üç aşamalı regresyon analizi sonucu Tablo 7'de sunulmuştur. İlk aşamada modele alınan demografik özelliklerden cinsiyet ilişkisel becerikliliği yordamaktadır. Kadın olmak ($\beta=.18$, $p<.01$) ilişkisel becerikliliğin anlamlı yordayıcısıdır. Model anlamlıdır [$F_{(2-252)}=5.87$, $p<.01$] ve %5 varyans açıklamaktadır. İkinci aşamada modele beş faktör kişilik boyutları dahil edilmiştir. Model %32 varyans açıklamaktadır ve anlamlıdır [$F_{(5-247)}=20.31$, $p=.000$]. İkinci aşamada sırasıyla dışadönüklük ($\beta=.41$, $p<.001$), uyumluluk ($\beta=.17$, $p<.01$) ve cinsiyet ($\beta=.16$, $p<.01$), ilişkisel becerikliliğin anlamlı yordayıcılarıdır. Üçüncü aşamada modele proaktifliğin eklenmesiyle, modelin açıklayıcılığı %6 artarak, açıklanan varyans %38'e çıkmıştır ve model anlamlıdır [$F_{(1-246)}=23.01$, $p<.001$]. Dışadönüklük ($\beta=.34$, $p<.001$) yine en güçlü yordayıcıdır. Dışadönüklüğü sırasıyla proaktiflik ($\beta=.31$, $p<.001$), uyumluluk ($\beta=.23$, $p<.001$) ve cinsiyet ($\beta=.14$, $p<.05$) izlemektedir. İkinci ve üçüncü aşamalarda

kişilik özelliklerinin modele dahil edilmesiyle cinsiyetin ilişkisel beceriklilik üzerindeki yordama gücü azalmakla birlikte, cinsiyet  şamada da anlamlı bir yordayıcıdır.

Tablo 7. İlişkisel Becerikliliğinin Yordanmasına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

	<i>Değişken</i>	<i>B</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
1. Aşama	(Sabit)	4.17	.09		47.65	.000
	Cinsiyet	.29	.09	-.18	-2.88	.004
	alışma Süresi	.01	.01	.11	1.84	.067
	R=0.21; R ² =0.05; Düzeltilmiş R ² =0.04			F _(2,252) =5.87, p=.003		
2. Aşama	(Sabit)	.65	.60		1.08	.283
	Cinsiyet	-.25	.09	-.16	-2.88	.004
	alışma Süresi	.01	.00	.09	1.74	.083
	Dışadönüklük	.46	.07	.41	6.64	.000
	Uyumluluk	.26	.09	.17	2.82	.005
	Sorumluluk	.03	.09	.02	0.32	.750
	Nevrotiklik	.03	.08	.03	0.45	.655
	Deneyime Açıklık	.16	.08	.12	1.96	.051
	R=0.57; R ² =0.32; Düzeltilmiş R ² =0.30; ΔR ² =0.28			ΔF _(5,247) =20.31, p=.000		
3. Aşama	(Sabit)	-.21	.61		-0.34	.736
	Cinsiyet	-.22	.08	-.14	-2.61	.010
	alışma Süresi	.00	.00	.07	1.37	.171
	Dışadönüklük	.38	.07	.34	5.61	.000
	Uyumluluk	.35	.09	.23	3.83	.000
	Sorumluluk	-.05	.09	-.04	-.56	.577
	Nevrotiklik	.09	.07	.08	1.24	.217
	Deneyime Açıklık	.02	.08	.01	0.20	.839
	Proaktiflik	.37	.08	.31	4.79	.000
R=0.62; R ² =0.38; Düzeltilmiş R ² =0.36; ΔR ² =0.06			ΔF _(1,246) =23.01, p=.000			

Tartışma ve Sonuç

İş becerikliliğine sahip olma, çalışanların örgütlerine bağlılık düzeylerinde ve iş tatminlerinde artış, kendilerini önemli ve değerli hissetme gibi birçok olumlu sonuca yol açması nedeniyle günümüz örgütleri için önemlidir. Yapılan literatür taramasında iş becerikliliğinin daha ziyade aracı değişken ya da sonuç değişkeni olarak incelendiği görülmüş, iş becerikliliğinin yordayıcılarına ilişkin çalışma sayısının görece sınırlı olduğu saptanmıştır. Kişilik zelliklerinin iş becerikliliğini açıklamada önemli bir değişken olduğu önceki çalışmalarda belirtilmiştir (r. Rudolph vd., 2017). Ancak beş faktör ve proaktif kişiliğin yordayıcılığını aynı örneklemede inceleyen çalışma olmaması nedeniyle bu çalışmada demografik (cinsiyet ve kurumda çalışma süresi) zellikler ve kişilik özelliklerinin (beş faktör ve proaktif kişilik) iş becerikliliği alt boyutlarını (görev becerikliliği, bilişsel beceriklilik, ilişkisel beceriklilik) yordama gücü test edilmiştir. Ayrıca, çalışmada demografik özelliklerin iş becerikliliğinin alt boyutlarına göre anlamlı fark gösterip göstermediği incelenmiştir.

Katılımcuların iş becerikliliği leğine verdikleri yanıtların ortalamasına bakıldığında, en çok bilişsel beceriklilik ($\bar{X}=4,26$) yaptıkları, bunu görev ($\bar{X}=4,05$) ve ilişkisel ($\bar{X}=4,03$) becerikliliğin izlediği görülmektedir. Bilişsel beceriklilik diğer alt boyutlardan daha yüksek ortalamaya sahiptir. Dolayısıyla alışanların işlerinde fiziksel ve ilişkisel değişimlere gidemedikleri durumlarda bile bilişsel beceriklilik yaparak, algılarını ve düşünme biçimlerini değiştirmek yoluyla işe uyumlarını artırma çabasında oldukları söylenebilir.

İş becerikliliği alt boyutlarının cinsiyete göre anlamlı fark gösterip göstermediğini test etmek için yapılan t-testi sonuçlarına göre; görev ve bilişsel becerikliliğin cinsiyete göre farklılaşmadığı, ancak kadınların erkeklerden daha fazla ilişkisel beceriklilik yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde iş becerikliliği ve cinsiyete ilişkin herhangi bir bulgu rapor edilmiş olamamakla birlikte, kadınların iletişim kurmadaki başarılarına vurgu yapan çalışma (r. Ciarrochi, Hynes ve Crittenden, 2005) sonuçları bu bulguyu destekler niteliktedir.

Literatürde yaşça büyük çalışanların bilişsel beceriklilik düzeylerinin yüksek olduğu raporlanmıştır (Wong ve Tetrick, 2017). Bu alışma verileri üzerinde demografik farklılık olarak yaş değişkenine bakılmış, ancak anlamlı fark çıkmadığı için sonuç rapor edilmemiştir. Bununla birlikte, kurumda çalışma süresi fazla olan çalışanların ilk beş senesindeki çalışanlara göre daha fazla bilişsel beceriklilik yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yaş ve kurumda çalışma süresinin paralel şekilde arttığı düşünüldüğünde Wong ve Tetrick'in

(2017) çalışmasıyla benzerlik olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çalışanların yaşları ve kurumda çalışma sürelerinin artması daha ziyade bilişsel beceriklilikle ilişkili görülmektedir.

Araştırma değişkenleri arasındaki korelasyona bakıldığında, kişilik özelliklerinin büyük oranda birbiriyle ilişkili olduğu görülmüştür. Sadece uyumluluk-dışadönüklük, proaktiflik-uyumluluk, proaktiflik-nevrotiklik arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır. Ayrıca tüm kişilik özelliklerinin iş becerikliliği ve alt boyutlarıyla da anlamlı ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Beş faktör özellikleri ile iş becerikliliği alt boyutlarının ilişkisi incelendiğinde, nevrotik kişiliğin, iş becerikliliğinin her üç alt boyutuyla da düşük düzeyde ve negatif ilişkili olduğu saptanmıştır. Rudolph vd. (2017) de iş becerikliliği ile nevrotiklik arasında negatif ilişki raporlamışlardır. Dolayısıyla nevrotik kişilerin iş becerikliliğine yatkın olmadıkları söylenebilir. Dışadönüklüğün en yüksek korelasyona sahip olduğu alt boyut ilişkisel becerikliliktir [$r=.48$, $p<.01$]. Dışadönük kişiler sosyal, aktif ve pozitif bireyler olarak nitelendirildikleri için beklendik sonuç, Peral ve Geldenhuis'un (2020) bulgularıyla da örtüşmektedir. Sorumluluk ve uyumluluk özellikleriyle en fazla ilişkiye sahip alt boyut bilişsel becerikliliktir [Sırasıyla; $r=.35$, $p<.01$; $r=.27$, $p<.01$]. Önceki çalışmalarda uyumluluk ve iş becerikliliği alt boyutları arasında anlamlı ilişki rapor edilmemiş olmakla birlikte, yine Peral ve Geldenhuis (2020), sorumluluk özelliğinin görev becerikliliği ile ilişkisinden bahsetmiştir. Her iki bulgu birlikte değerlendirildiğinde, sorumluluk özelliğine sahip kişilerin, örgütle uyumlarını sürdürebilmek için, görevlerinde fiziksel birtakım değişikliklere gittikleri ya da en azından bunu bilişsel düzeyde gerçekleştirdikleri söylenebilir. Araştırma sonuçlarına göre; bir diğer kişilik özelliği olan deneyime açıklık, görev becerikliliği alt boyutu ile en yüksek ilişkiye sahiptir [$r=.50$, $p<.01$]. Bu bulgu da literatürde destek bulunmaktadır (Ör. Kim vd., 2020; Peral ve Geldenhuis, 2020). Deneyime açık kişiler yapıları itibariyle yeniliklerden korkmayan, meraklı, değişimlere açık olmaları nedeniyle kendilerine uymayan, işin fiziksel yapısına ilişkin konularda iş becerikliliği yapabilmektedirler. Araştırmada ele alınan diğer bir kişilik özelliği olan proaktiflik ise azalan sıraya göre görev [$r=.55$, $p<.01$], ilişkisel [$r=.47$, $p<.01$] ve bilişsel [$r=.43$, $p<.01$] beceriklilikle pozitif ve anlamlı olarak ilişkilidir. Proaktiflik ve iş becerikliliği ilişkisini ele alan çalışmalarda, iş becerikliliğinin alt boyut ayrımlı olmadan tüm ölçek puanı üzerinden ele alındığı görülmüştür. Dolayısıyla proaktif kişiliğin iş becerikliliği alt boyutlarıyla ilişkilerine yönelik ilgili literatürle karşılaştırma yapma imkânı olmamakla birlikte, çalışmalarda proaktif kişilik ve iş becerikliliğinin pozitif ve anlamlı ilişki gösterdiği görülmektedir (Ör. Li vd., 2018; Philip, 2021).

Demografik özelliklerin ve kişilik özelliklerinin iş becerikliliği alt boyutlarını yordama gücünü test etmek üzere yapılan hiyerarşik regresyon analizinde değişkenler modele üç aşamada dahil edilmiştir. Birinci aşamada cinsiyet ve kurumda çalışma süresi kontrol değişkeni olarak modele alınmıştır. İkinci aşamada beş faktör kişilik boyutları (dışadönüklük, uyumluluk, sorumluluk, nevrotiklik ve deneyime açıklık) ve son aşamada da proaktif kişilik özelliği modele dahil edilmiştir.

İlk modelde (Tablo 5), demografik özellikler ve kişilik özelliklerinin iş becerikliliğinin görev becerikliliği alt boyutunu yordama gücü test edilmiştir. İlk aşamada demografik özelliklere ilişkin model anlamlı değildir. Dolayısıyla cinsiyet ve kurumda çalışma süresi görev becerikliliğini yordamamaktadır. İkinci aşamada modele eklenen beş faktör kişilik özelliklerinden sadece deneyime açıklık ($\beta=.43$, $p<.001$), görev becerikliliğini anlamlı ve pozitif olarak yordamaktadır. Model %27 varyans açıklamaktadır. Üçüncü aşamada proaktiflik özelliğinin ($\beta=.42$, $p<.001$) de modele eklenmesiyle modelin açıklama gücü %38'e yükselmiştir ve model anlamlıdır. Proaktif kişiliğin modele eklenmesiyle deneyime açıklık özelliğinin ($\beta=.29$, $p<.001$) yordama gücü düşmekle birlikte deneyime açıklık yine anlamlı bir yordayıcıdır. Özetle, görev becerikliliğinin en güçlü yordayıcısı proaktiflik ve ikinci olarak da deneyime açıklıktır. Deneyime açık ve proaktif kişilerin görev becerikliliği yapabilen çalışanlar olduğu söylenebilir. Diğer kişilik özellikleri görev becerikliliği ile anlamlı ilişki göstermekle birlikte görev becerikliliği üzerinde anlamlı yordayıcılıkları yoktur.

İkinci modelde (Tablo 6), demografik özellikler ve kişilik özelliklerinin iş becerikliliğinin bilişsel beceriklilik alt boyutunu yordama gücü test edilmiştir. İlk aşamada modele alınan demografik özelliklerden kurumda çalışma süresi ($\beta=.16$, $p<.05$) bilişsel becerikliliği pozitif ve anlamlı olarak yordamaktadır. Model %3 varyans açıklamaktadır. İkinci aşamada beş faktör kişilik özelliklerinin modele eklenmesiyle kurumda çalışma süresi anlamlılığını kaybetmiştir. Sorumluluk ($\beta=.16$, $p<.05$) ve deneyime açıklık ($\beta=.17$, $p<.05$) pozitif ve anlamlı yordayıcılardır ve model %21 varyans açıklamaktadır. Son aşamada proaktif kişilik özelliğinin modele dahil edilmesiyle açıklanan varyans %6 artmış ve modelin bilişsel becerikliliği açıklama oranı %27'ye yükselmiştir. Proaktiflik ($\beta=.31$, $p<.001$) ve uyumluluğun ($\beta=.15$, $p<.05$) bilişsel becerikliliği pozitif ve anlamlı olarak yordadığı görülmüştür. Proaktif kişiliğin modele eklenmesiyle ikinci aşamada

anlamalı yordayıcılar olan sorumluluk ve deneyime açıklık yordama gücünü kaybetmiştir. Dolayısıyla bilişsel becerikliliğin yordayıcıları olarak proaktiflik ve uyumluluktan bahsedilebilir.

Üçüncü modelde (Tablo 7), demografik özellikler ve kişilik özelliklerinin iş becerikliliğinin ilişkisel beceriklilik alt boyutunu yordama gücü test edilmiştir. İlk aşamada modele alınan demografik özelliklerden cinsiyet ($\beta=.18$, $p<.01$) ilişkisel becerikliliği anlamalı olarak yordamaktadır ve model %5 varyans açıklamaktadır. Buna göre; kadınlar ilişkisel beceriklilik yapmaktadır. İkinci aşamada beş faktör kişilik özelliklerinin modele eklenmesiyle modelin açıklama gücü %32'ye yükselmiştir. Cinsiyet ($\beta=.16$, $p<.01$) ikinci aşamada da anlamalı yordayıcıdır. İkinci aşamada cinsiyet ile birlikte dışadönüklük ($\beta=.41$, $p<.001$) ve uyumluluk ($\beta=.17$, $p<.01$) ilişkisel becerikliliği pozitif ve anlamalı olarak yordamaktadır. Proaktif kişiliğin üçüncü aşamada modele eklenmesiyle cinsiyet ($\beta=.14$, $p<.05$), dışadönüklük ($\beta=.34$, $p<.001$) ve uyumluluğun ($\beta=.23$, $p<.001$) yine anlamalı yordayıcılar olduğu, proaktifliğin ($\beta=.31$, $p<.001$) de modelin açıklama gücünü %6 artırarak, pozitif ve anlamalı olarak ilişkisel becerikliliği yordadığı görülmüştür.

Hiyerarşik regresyon analizi bulguları birlikte değerlendirildiğinde, iş becerikliliği alt boyutlarını yordamada proaktif kişilik özelliğinin beş faktör özelliklerine göre daha güçlü bir yordayıcı olduğu söylenebilir. Literatürde de proaktif kişilik özelliğinin beş faktör modelinden daha açıklayıcı olduğu, beş faktör modelinin açıklamada yetersiz kaldığı kişilik yanlarının proaktiflikle açıklanabileceği belirtilmiştir (Crant ve Bateman, 2000; Major vd., 2006). Ayrıca uyumluluk da iş becerikliliğinin yordayıcısı olarak dikkat çekmektedir. Uyumlu kişiler bilişsel ve ilişkisel beceriklilik yapabilmektedir.

Bu çalışmanın kısıtlı bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilmesi araştırmanın sınırlılığı olarak görülmekle birlikte, özellikle verilerin sağlıklı toplanabilmesi açısından gönüllülük esaslı planda tutulmuştur. Ayrıca örneklem seçiminde bilgi teknolojileri ve savunma sanayii gibi sektörlerde mühendis, yazılım uzmanı, proje yöneticisi gibi unvanlara sahip, yaptıkları iş gereği iş becerikliliğine uygun çalışma ortamına sahip çalışanlar tercih edilerek bu kısıtın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra kişiliği açıklamada önemli görülen beş faktör modelinin ve proaktif kişiliğin birarada aynı örneklem grubu üzerinde test edilmesi ilgili literatüre katkı sağlayıcı görülmektedir. İş becerikliliğinin kavramsal çerçevede de bahsedilen olumlu çıktılarının yanı sıra kişi ve örgüt uyumunu sağlayıcı (Niessen vd., 2016) nitelikte bir değişken olarak da görülmesi, proaktif kişiliğin iş becerikliliği üzerinde önemli etkisinin özellikle özel sektörde çalışan insan kaynakları uzmanlarına da proaktif kişiliğin önemini ortaya koyması açısından yol göstericidir. Özetle deneyime açık kişilerin görev becerikliliği, uyumlu kişilerin bilişsel ve ilişkisel beceriklilik, dışadönük kişilerin ilişkisel beceriklilik yapabildikleri saptanmıştır. Proaktif özelliğe sahip çalışanlar ise her üç becerikliliği sergileyebilmektedir. Son olarak, bundan sonraki çalışmalarda kişilik özelliklerine ek olarak diğer bir bireysel farklılık olarak pozitif ve negatif duygulanımın iş becerikliliği alt boyutları üzerindeki etkisinin test edilmesi önerilebilir.

Etik Beyan

"Beş Faktör ve Proaktif Kişilik Özelliklerinin İş Becerikliliği Üzerindeki Etkileri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Çalışmanın yürütülmesi için gerekli etik kurul onayı Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi (AYBÜ) Etik Kurulu'nun 14.01.2021 tarihli toplantısında (Karar No: 55) alınmıştır.

Kaynakça

- Akın, A. ve Arıcı Özcan, N. (2015). Turkish version of Proactive Scale: A study of validity and reliability. *Mevlana International Journal of Education (MIJE)*, 5(1), 165 – 172. doi: 10.13054/mije.14.12.5.1
- Bakker, A. B., Tims, M. ve Derks, D. (2012). Proactive personality and job performance: The role of job crafting and work engagement. *Human Relations*, 65(10), 1359–1378. doi: 10.1177/0018726712453471
- Bateman, T. S. ve Crant, J. M. (1993). The proactive component of organizational behavior: A measure and correlates. *Journal of Organizational Behavior*, 14(2), 103–118. doi: 10.1002/job.4030140202
- Bell, C. ve Njoli, N. (2016). The role of big five factors on predicting job crafting propensities amongst administrative employees in a South African tertiary institution. *SA Journal of Human Resource Management*, 14(1), a702. doi: 10.4102/sajhrm.v14i1.702
- Benet-Martínez, V. ve John, O. P. (1998). Los cinco grandes across cultures and ethnic groups: multitrait multimethod analyses of the big five in Spanish and English. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 729–750. doi: 10.1037/0022-3514.75.3.729
- Brenninkmeijer, V. ve Hekkert-Koning, M. (2015). To craft or not to craft: The relationships between regulatory focus, job crafting and work outcomes. *Career Development International*, 20(2), 147–162. doi: 10.1108/CDI-12-

2014-0162

- Buluç, B. ve Kart, M. E. (2020). Araştırma görevlilerinde iş becerikliliği ve işle bütünleşme arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(2), 591–620.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cheng, J. C., Chen, C. Y., Teng, H. Y. ve Yen, C. H. (2016). 'Tour leaders' job crafting and job outcomes: The moderating role of perceived organizational support. *Tourism Management Perspectives*, 20, 19–29. doi: 10.1016/j.tmp.2016.06.001
- Ciarrochi, J., Hynes, K. ve Crittenden, N. (2005). Can men do better if they try harder: Sex and motivational effects on emotional awareness, *Cognition and Emotion*, 19(1), 133–141. doi: 10.1080/02699930441000102
- Claes, R., Beheydt, C. ve Lemmens, B. (2005). Unidimensionality of abbreviated proactive personality scales across cultures. *Applied Psychology*, 54(4), 476–489. doi: 10.1111/j.1464-0597.2005.00221.x
- Crant, J. M. (1995). The proactive personality scale and objective job performance among real estate agents. *Journal of Applied Psychology*, 80(4), 532–537. doi: 10.1037//0021-9010.80.4.532
- Crant, J. M. ve Bateman, T. (2000). Charismatic leadership viewed from above: The impact of proactive personality. *Journal of Organizational Behavior*, 21(1), 63–75. doi: 10.1002/(SICI)1099-1379(200002)21:13.3.CO;2-A
- Crant, J. M. (2000). Proactive behavior in organizations. *Journal of Management*, 26(3), 435–462. doi: 10.1177/014920630002600304
- Fuller, B. ve Marler, L. E. (2009). Change driven by nature: A meta-analytic review of the proactive personality literature. *Journal of Vocational Behavior*, 75(3), 329–345. doi: 10.1016/j.jvb.2009.05.008
- Karabatak, S. H. (2018). Öğretmenlerin proaktif davranış düzeyleri ile beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 48–64.
- Karatepe, O. M. ve Eslamlou, A. (2017). Outcomes of job crafting among flight attendants. *Journal of Air Transport Management*, 62, 34–43. doi: 10.1016/j.jairtraman.2017.02.005
- Kerse, G. (2017). İş Becerikliliği (Job Crafting) Ölçeğini Türkçe ye Uyarlama ve Duygusal Tükenme İle İlişisini Belirleme. *Journal of Business Research - Turk*, 9(4), 283–304. <https://doi.org/10.20491/isarder.2017.332>
- Kerse, G. (2019). İş becerikliliği ve iş tatmini arasındaki ilişki: "İşe ilişkin değişiklikler, memnuniyeti artırılabilir mi?" *İnsan ve İnsan Dergisi*, 12(20), 205–218. doi: 10.29224/insanveinsan.500958
- Kerse, G. ve Babadağ, M. (2019). Dönüştürücü Liderliğin İş Becerikliliği Üzerindeki Etkisi: Akademisyenler Üzerinde Bir Uygulama. *İş ve İnsan Dergisi*, 6(2), 133–143. doi: 10.18394/iid.504889
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders*, 6(1), 47–48. doi: 10.5455/jmood.20160307122823
- Kim, H., Im, J. ve Qu, H. (2018). Exploring antecedents and consequences of job crafting. *International Journal of Hospitality Management*, 75, 18–26. doi: 10.1016/j.ijhm.2018.02.014
- Kim, M., Baek, S. I. ve Shin, Y. (2020). The effect of the congruence between job characteristics and personality on job crafting. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(1). doi: 10.3390/ijerph17010052
- Leana, C., Appelbaum, E. ve Shevchuk, I. (2009). Work process and quality of care in early childhood education: The role of job crafting. *Academy of Management Journal*, 52(6), 1169–1192. doi: 10.5465/AMJ.2009.47084651
- Li, H., Jin, H. ve Chen, T. (2018). Linking proactive personality to creative performance: The role of job crafting and high-involvement work systems. *Journal of Creative Behavior*, 54(1), 196–210. doi: 10.1002/jobc.355
- Li, N., Liang, J. ve Crant, J. M. (2010). The role of proactive personality in job satisfaction and organizational citizenship behavior: A relational perspective. *Journal of Applied Psychology*, 95(2), 395–404. doi: 10.1037/a0018079
- Lyons, P. (2008). The crafting of jobs and individual differences. *Journal of Business and Psychology*, 23(1–2), 25–36. doi: 10.1007/s10869-008-9080-2
- Major, D. A., Turner, J. E. ve Fletcher, T. D. (2006). Linking proactive personality and the big five to motivation to learn and development activity. *Journal of Applied Psychology*, 91(4), 927–935. doi: 10.1037/0021-9010.91.4.927
- McClelland, G. P., Leach, D. J., Clegg, C. W. ve McGowan, I. (2014). Collaborative crafting in call centre teams. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 87(3), 464–486. doi: 10.1111/joop.12058
- McCrae, R. R. ve Costa, P. T., Jr. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52(5), 509–516. doi: 10.1037/0003-066X.52.5.509
- Nielsen, K. ve Abildgaard, J. S. (2012). The development and validation of a job crafting measure for use with blue-collar workers. *Work and Stress*, 26(4), 365–384. doi: 10.1080/02678373.2012.733543
- Niessen, C., Weseler, D. ve Kostova, P. (2016). When and why do individuals craft their jobs? The role of individual motivation and work characteristics for job crafting. *Human Relations*, 69(6), 1287–1313. doi: 10.1177/0018726715610642
- Peral, S. L. ve Geldenhuys, M. (2020). The indirect relationship between personality and performance through job crafting behaviour. *SA Journal of Industrial Psychology*, 46(2), 1–12. doi: 10.4102/sajip.v46i0.1715
- Petrou, P., Demerouti, E., Peeters, M. C. W., Schaufeli, W. ve Hetland, J. (2012). Crafting a job on a daily basis: contextual correlates and the link to work engagement. *Journal of Organizational Behavior*, 33, 1120–1140. doi: 10.1002/job.1783
- Philip, J. (2021). A multi-study approach to examine the interplay of proactive personality and political skill in job crafting. *Journal of Management & Organization*, 1-20. doi:10.1017/jmo.2021.1

- Plomp, J., Tims, M., Akkermans, J., Khapova, S. N., Jansen, P. G. W. ve Bakker, A. B. (2016). Career competencies and job crafting: How proactive employees influence their well-being. *Career Development International*, 21(6), 587–602. doi: 10.1108/CDI-08-2016-0145
- Rodrigues, N. ve Rebelo, T. (2013). Incremental validity of proactive personality over the big five for predicting job performance of software engineers in an innovative context. *Revista de Psicologia Del Trabajo y de Las Organizaciones*, 29(1), 21–27. doi: 10.5093/tr2013a4
- Rudolph, C. W., Katz, I. M., Lavigne, K. N. ve Zacher, H. (2017). Job crafting: A meta-analysis of relationships with individual differences, job characteristics, and work outcomes. *Journal of Vocational Behavior*, 102, 112–138. doi: 10.1016/j.jvb.2017.05.008
- Sameer, S. K. ve Priyadarshi, P. (2020). Role of Big Five personality traits in regulatory-focused job crafting. *South Asian Journal of Business Studies*. doi: 10.1108/SAJBS-03-2020-0060
- Seçkin, Ş. N. (2019). İç denetim odağı, iş becerikliliği ve işin anlamlılığı ilişkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(3), 889-903. doi: 10.17130/ijmeh.2019355055
- Slemp, G. R., Kern, M. L. ve Vella-Brodrick, D. A. (2015). Workplace well-being: The role of job crafting and autonomy support. *Psychology of Well-Being*, 5(7). doi: 10.1186/s13612-015-0034-y
- Slemp, G. R. ve Vella-brodrick, D. A. (2013). The job crafting questionnaire: A new scale to measure the extent to which employees engage in job crafting. *International Journal of Wellbeing*, 3(2), 126–146. doi: 10.5502/ijw.v3i2.1
- Sümer ve Sümer (2005), Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği. *Yayımlanmamış Araştırma*.
- Teng, H. Y. ve Chen, C. Y. (2019). Proactive personality and job crafting in the tourism industry: Does job resourcefulness matter? *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 41, 110–116. doi: 10.1016/j.jhtm.2019.10.010
- Tims, M. ve Bakker, A. (2010). Job crafting: Towards a new model of individual job redesign. *SA Journal of Industrial Psychology*, 36(2), 1–9. doi: 10.4102/sajip.v36i2.841
- Tims, M., Bakker, A. B. ve Derks, D. (2012). Development and validation of the job crafting scale. *Journal of Vocational Behavior*, 80(1), 173–186. doi: 10.1016/j.jvb.2011.05.009
- Tims, M., Bakker, A. B. ve Derks, D. (2013). The impact of job crafting on job demands, job resources, and well-being. *Journal of Occupational Health Psychology*, 18(2), 230–240. doi: 10.1037/a0032141
- Tims, M., Bakker, A. B. ve Derks, D. (2014). Daily job crafting and the self-efficacy – Performance relationship. *Journal of Managerial Psychology*, 29(5), 490–507. doi: 10.1108/JMP-05-2012-0148
- Tims, M., Bakker, A. B., Derks, D. ve van Rhenen, W. (2013). Job Crafting at the team and individual level implications for work engagement and performance. *Group & Organization Management*, 38(4), 427–454. doi: 10.1177/1059601113492421
- Tornau, K. ve Frese, M. (2013). Construct clean-up in proactivity research: A meta-analysis on the nomological net of work-related proactivity concepts and their incremental validities. *Applied Psychology An International Review*, 64(4), 626-636. doi: 0.1111/j.1464-0597.2012.00514.x
- Vermooten, N., Boonzaier, B. ve Kidd, M. (2019). Job crafting, proactive personality and meaningful work: Implications for employee engagement and turnover intention. *SA Journal of Industrial Psychology*, 45(0), a1567. doi: 10.4102/sajip.v45i0.1567
- Wong, C. M. ve Tetrack, L. E. (2017). Job crafting: Older workers' mechanism for maintaining person-job fit. *Frontiers in Psychology*, 8(1548), doi: 10.3389/fpsyg.2017.01548
- Wrzesniewski, A. ve Dutton, J. (2001). Crafting a job: Revisioning employees as active crafters of their work. *Academy of Management Review*, 26(2), 179–201. doi: 10.2307/259118
- Zahoor, A. (2018). Teacher proactivity influencing student satisfaction and loyalty role of job crafting and work engagement. *Vikalpa*, 43(3), 125–138. doi: 10.1177/0256090918785046
- Zhang, L., Lu, H. R. ve Li, F. (2018). Proactive personality and mental health: The role of job crafting. *PsyCh Journal*, 7(3), 154–155. doi: 10.1002/pchj.214

EXTENDED ABSTRACT

The inadequacy of current ways of doing business in today's organizations to meet the basic needs of employees (Wrzesniewski & Dutton, 2001, p. 183) has paved the way for the emergence of the concept of job crafting. Job crafting is defined as “physical and cognitive changes made by employees in their duties or jobs” (Wrzesniewski & Dutton, 2001, p. 179), and is considered as a three-dimensional structure in the literature. These dimensions are; task crafting, relational crafting and cognitive crafting (Bakker et al., 2012; Slemp & Vella-Brodrick, 2013; Wrzesniewski & Dutton, 2001). Therefore, the physical changes in the definition point to the task crafting and relational crafting sub-dimensions, while the cognitive changes point to the cognitive crafting sub-dimension.

In studies dealing with job crafting, ones stating that the concept leads to positive job outcomes such as job engagement, increased performance, job satisfaction and organizational commitment are predominant (e.g. Bakker, Tims ve Derks, 2012; Cheng, Chen, Teng ve Yen, 2016; Kerse, 2019; Leana,

Appelbaum ve Shevchuk, 2009; Petrou, Demerouti, Peetrs, Schaufeli ve Hetland, 2012; Rudolph vd., 2017). Because of all these positive returns, being able to do job crafting is considered important for employees to adapt to dynamic environmental conditions. Here, an important question arises as to which individual characteristics make people job crafting. In the literature, it has been determined that job crafting is mostly considered as a result or mediator variable, and studies on the predictors of the concept are relatively limited. In particular, determining which personality traits make job crafting in terms of individual differences seems to be contributing. Although previous studies have independently investigated the predictive power of five-factor personality traits and proactive personality traits for job crafting, no study has been found that examines the five factors and proactive personality traits in the same sample group and tests their predictive power on sub-dimensions of job crafting.

In this study, it was aimed to investigate the predictive power of big five and proactive personality traits on task crafting, cognitive crafting and relational crafting, which are considered to be sub-dimensions of job crafting. In addition, it was also tested whether the sub-dimensions of job crafting differ in terms of gender and working period. Data were obtained from 255 public and private sector employees (80 female, 175 male) by convenience sampling method. The average age of the participants is 28.23. In data collection, Big Five Personality Traits Inventory developed by Benet-Martinez and John (1998) and adapted into Turkish by Sümer and Sümer (2005); The Shortened Proactive Personality Scale developed by Claes, Beheydt and Lemmens (2005) and adapted into Turkish by Akin and Arıcı Özcan (2015); Job Crafting Scale developed by Slep and Vella Brodrick (2013) and adapted into Turkish by Kerse (2017) were used. In this study, Cronbach's alpha coefficient was calculated as 0.72 for extraversion, 0.58 for agreeableness, 0.70 for conscientiousness, 0.67 for neuroticism, 0.73 for openness to experience, 0.86 for proactivity, 0.81 for task crafting, 0.85 for cognitive crafting, and 0.84 for relational crafting.

The findings revealed that female employees exhibit more relational crafting, and employees who have worked in the organization for 11 years or more have higher levels of cognitive crafting than those who have worked in the first five years. When the correlation between the research variables is examined, it has been determined that all personality traits have a significant relationship with job crafting and its sub-dimensions. When the relationship between the five factor characteristics and the sub-dimensions of job crafting was examined, it was found that neuroticism was negatively related to all three sub-dimensions of job crafting. Therefore, it can be said that neurotic people are not prone to job crafting. The sub-dimension with which extraversion has the highest correlation is a relational crafting. Cognitive crafting is the sub-dimension most associated with conscientiousness and agreeableness. Openness to experience feature has the highest relationship with task crafting sub-dimension. Proactive personality trait, on the other hand, is positively and significantly associated with task, relational, and cognitive crafting in descending order.

In the hierarchical regression analysis conducted to test the predictive power of demographic characteristics and personality traits on the sub-dimensions of job crafting, variables were included in the model in three stages. In the first stage, gender and working period at the organization were included in the model as control variables. In the second stage, five factor personality dimensions and in the last stage proactive personality traits were included in the model. Based on the findings of the three-step hierarchical analysis, it was found that significant predictors of task crafting were proactivity and openness to experience.

Proactivity and agreeableness predicted cognitive crafting, and significant predictors of relational crafting were extraversion, proactivity, agreeableness, and gender, respectively. When the hierarchical regression analysis findings are evaluated together, it can be said that proactive personality trait is a stronger predictor than the five factor traits in predicting job crafting sub-dimensions. In addition, agreeableness draws attention as a predictor of job crafting. Agreeable individuals are capable of cognitive and relational crafting.

Although the fact that this study was carried out on a limited sample group is seen as a limitation of the research, testing the predictive power of five factor model and proactive personality together on the same sample group seems to contribute to the relevant literature. Research findings are considered to be important in terms of revealing the importance of proactive personality on job crafting, especially for human resources specialists working in the private sector.

Kadın Akademisyenlerde Mobbing Algısının Akademik Yabancılaşma İle İlişkisi: Kamu Kurumlarında Bir Araştırma

Recep YÜCEL¹ ve Gülşen YURDAKUL²

Öz

Günümüzde, kadınlara uygulanan cinsiyet ayrımcılığı ve bunu içinden çıkılmaz hale getiren mobbing; iş ve bilim dünyasında en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Özellikle çalışanlar, mobbinge sıkça başvurmakta ve ona maruz kalmaktadırlar. Mobbing kişilerin motivasyonlarını düşürerek sessizleşmelerine ve motivasyon kaybetmelerine neden olmaktadır. Oysa modern ve post yönetim yaklaşımlar, çalışanların; değer yaratmasını, üretkenlikleri ve yaratıcılıklarına fırsat verilmesini, yeteneklerinin geliştirmesini, bağılıklarının artırılarak performans ve verimliliğin bir parçası olmasını kuvvetle önermektedir. Fakat organizasyonların 'karanlık yönü' olarak karşımıza çıkan sorunlardan biri olarak mobbing çalışma yaşamının kalitesine zarar vermekte ve hatta kişilerin işlerine yabancılaşmasına neden olmaktadır. Kişiler meslekleriyle bağıni koparmakta yaptıkları işler onlar için bir önem taşımaktan uzaklaşmaktadır. Bu bilgilere dayanılarak, çalışmada; cinsiyet ayrımcılığı temelinde akademisyen kadınların akademik anlamda maruz kaldığı mobbing ile mesleklerine yabancılaşması arasında nasıl bir ilişki olduğu araştırılmaya çalışılmaktadır. Özellikle akademisyen kadınların evren olarak tercih edilme nedeni ise akademisyenin mesai saati olmayan ve kompleks bir çalışma yapısına sahip olması ve literatürde mobbinge maruz kalan çalışanların daha çok kadınlar olduğu bilgisidir. Alana yapacağı katkı ise bu çalışmanın önemine işaret etmektedir. Çalışmanın araştırma kısmında, nicel verilerin elde edilmesinde deneysel yöntem uygulanmak üzere anket tekniğı kullanılmıştır. Araştırmanın verilerini, İç Anadolu Bölgesinde yer alan kamu üniversitelerinde görevli 201 kadın akademisyen oluşturmaktadır. Veriler SPSS 21 programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada; kadın akademisyenlerin mobbing algıları ile akademisyenliğe yabancılaşma arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca; yaş, unvan ve kıdem açısından, akademik mobbing algısı ile akademisyenliğeyabancılaşma üzerinde ise anlamlı farklılıklar oluştuğı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Mobbing, Cinsiyet Ayrımcılığı, Akademik Yabancılaşma, İşe Yabancılaşma

The Relationship between Mobbing Perception and Academic Alienation in Women Academicians: A Research in Public Institutions

Abstract

Today, gender discrimination against women and mobbing makes it unbearable; It is one of the most debated topics in business and science. Today, especially employees frequently resort to mobbing and are exposed to mobbing. Mobbing causes people to remain silent and lose their motivation by lowering their motivation. However, in terms of modern and post-management approaches of employees, it's strongly recommended to create value, allow their productivity and creativity, develop their skills, increase their commitment and become a part of performance and productivity. However, as one of the problems that emerge as the 'dark side' of organizations, mobbing harms the quality of working life. Based on these views, in the study; on the basis of gender discrimination, the relationship between mobbing that academic women are exposed to academically and their profession alienation has been tried to be investigated. His contribution to the field demonstrates the importance of this study. In the research part of the study, the survey method was used to reach quantitative data. The data of the research consists of 201 female academicians working at state universities in the Central Anatolia Region. The data were analyzed with the SPSS 21 program. In the research; It has been observed that there is a positive relationship between the mobbing perceptions of female academicians and their alienation from academicians. Also, it has been determined that there are significant differences in terms of age, title and seniority, academic mobbing perception and professional alienation.

Key Words: Academic Mobbing, Gender Discrimination, Academic Alienation, Work Alienation

Atıf İçin / Please Cite As:

Yücel, R. ve Yurdakul, G. (2022). Kadın akademisyenlerde mobbing algısının akademik yabancılaşma ile ilişkisi: kamu kurumlarında bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 657-671.

Geliş Tarihi / Received Date: 15.08.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.11.2021

¹ Prof. Dr.-Kırıkkale Üniversitesi, İ.İ.B.F İşletme Bölümü, akademik71@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4755-417X

² Doktora Öğrencisi-Kırıkkale Üniversitesi, İşletme ABD, gulsen.yurdakul10@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-2064-0278

Giriş

Tarihsel süreçte kadın yaşamı; ev işleri ve çocuk bakımı genel anlamda ev içine sıkıştırılmış roller olarak dikte edilmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında ise kapitalizmin davetiyle ücretsiz emeğini ücretli emeğe dönüştürme fırsatı bulmuş ve kadın işgücünün oluşması sağlanmıştır. Geleneksel aile yapısı ile ters düşmesine rağmen bu durum, kentleşme, yaşam kalitesinin değişmesi ve erkeğin kazancının yetersiz kalması sonucunda, kadının ücretli emek saflarına geçişini hızlandırmıştır. Günümüzde kadınlar, farklı sektörlerde ve iş kollarında çalışarak; işgücü piyasalarında nispeten daha fazla yer almaya başlamışlardır. Ancak, kadınların erkek işgücüne oranla ücretli emek piyasasına girişi, oldukça geç ve de sayısal olarak yetersizdir. Ülkelerdeki insan gücü sermayesinin büyüklüğü ve kalitesi, ekonomik ve sosyal kalkınmanın en önemli göstergelerinden biridir. Oysa geleneksel toplum yapısı ve eğitim sistemi, cinsiyet rollerini destekleyerek, kadınların dayatılan bu rollerin dışına çıkmasına engel olmaktadır. Bu durum, çok sayıda meslek grubunda olduğu gibi eğitim sektöründe işyeri yükünün çok fazla olduğu meslek grubunun bir parçası olan kadın akademisyenleri daha fazla etkilemektedir. Bu hususta yapılan çalışmalar incelendiğinde, kadın akademisyenlere yönelik iki önemli noktada, literatür eksikliğinin olduğu düşünülmektedir. Bu eksikliklerden ilki kadını konu alan vaka çalışmalarının az oluşu; ikinci eksiklik ise mobbing konusunda örneklemi kadınların oluşturduğu çalışmaların yetersiz bulunmasıdır. Bu nedenle çalışmada; literatürde işaret edilen eksikliği gidermek amacıyla, kadın akademisyenlerin maruz kaldığı mobbing ile akademik yabancılaşma arasındaki ilişkiyi araştırmak ve literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu çalışma üç bölümde ele alınmıştır. İlk bölümde, çalışmanın kavramsal çerçevesi kapsamında, kadının çalışma yaşamındaki yeri ve genel olarak kadın akademisyenler konusuna değinilmiş; mobbing ve işe yabancılaşma kavramları literatür ile desteklenerek ele alınmıştır. İkinci bölümde, ülkemizdeki kadın akademisyenlerin maruz kaldığı akademik mobbing ile akademisyenliğe yabancılaşma arasındaki ilişkiye yönelik alan araştırması ve sonuçları verilmiştir. Üçüncü bölüm ise çalışmanın genel değerlendirilmesini içeren, sonuç bölümüne ayrılmıştır.

Literatür

Mobbing Kavramının Tanımı, Kapsamı, Türleri ve Önemi

İlk kez etolojist Konrad Lorenz; tek bir büyük hayvanın bir grup küçük hayvan tarafından grup dışına itebilmek için tehdit edici hareketler sergilediği ve çeteleştirdiği davranış biçimini açıklamak için mobbing kavramını kullanmıştır (Lorenz, 1991). Daha sonra, İsveçli bir doktor, 'tek bir çocuğa yönelik bir grup çocuğun kötü ve zorba davranışlarını mobbing olarak tanımlamıştır (Heinemann, 1972). Benzer davranışları işyerlerinde de gözlemleyen Leymann, 'mobbing' kavramını literatüre olumsuz ve etik dışı işyeri davranışı olarak geliştirmiş; genellikle 'birine yönelik birden fazla kişi tarafından çalışma yaşamında sistematik ve etik dışı bir şekilde uygulanan düşmanca davranış' olarak tanımlamıştır (Leymann, 1990, s. 120). Çok sık (haftada en az 1 kez) ve uzun süreli (en az 6 ay) olarak gerçekleşen bu düşmanca davranışlar; bireyde önemli ölçüde psikolojik, psikomatik, fiziksel ve sosyal çöküntüye sebep olduğu gözlemlenmiştir (Leymann, 1996, s. 168).

Mobbing; yıldırma, taciz etme, pasifize etme, yok sayma ve sindirme, psiko terör ile şiddet uygulama gibi anlamlara gelen bir kavramdır. Literatürde mobbing için psikolojik terör, psikolojik şiddet, psikolojik işyeri saldırganlığı ve işyeri mobbingi gibi farklı kullanımlar da tanımlanmıştır (Baron vd., 1996; Vandekerckhove vd., 2003; Branch, vd., 2012, s. 1; Hershcovis, 2011, s. 500). Tanımı gereği mobbing; geçici çatışmaları içermez ve bireyin psikososyal durumunda zamana ve sürekliliğe bağlı olarak oluşabilecek sorunlara odaklanır. Mobbing ile fiziksel şiddete dayanan zorbalık arasındaki fark, uygulanan şiddetin fiziksel özellik taşıyıp taşımadığına yönelik olmasıdır. Mobbing; düşey, yatay, dikey ve stratejik mobbing olarak dört biçimde ele alınabilir (Vandekerckhove vd., 2003, s. 41). Mobbingin en yaygın türü, yöneticinin astlarına uyguladığı düşey mobbingdir (Quine, 1999, s. 229). Sıklıkla karşılaşılan ise iş ortamında akran iş görenlerin birbirlerine uyguladığı yatay mobbingdir (Hutchinson, vd., 2010, s. 174; Topa vd., 2013, s. 26). Dikey mobbing ise iş görenlerin yöneticiyi baskı altına almasıyla oluşan ve araştırma örneklerinde nadiren rastlanılan bir türdür (Tutar, 2004, s. 93). İş ortamında yönetimin, istenmeyen iş görene yönelik sistematik olarak uyguladığı psikolojik şiddet ise stratejik mobbing olarak kabul edilmektedir (Tınaz, 2006, s. 9).

Mobbingin uygulandığı iş koşulları mağdurun zihinsel ve fiziksel sağlığını korumasına engel olmaktadır. Zihinsel sorunlar; depresyon, tükenmişlik, kaygı bozukluğu, intihara eğilimli olma iken; fiziksel sorunlar ise aşırı kilo artışı ya da kaybı, alkol-sigara kullanımındaki artış ve kronik yorgunluk olarak sıralanabilmektedir (Josipović-Jelić, vd., 2005, s. 348; Kara vd., 2018, s. 1455). Leymann ve Gustafsson (1996) mobbingin 5 aşamada gerçekleştiğini ifade etmiştir. İlki, bazı farklılıkların ya da problemlerin

mobbingin tetikleyicisi olarak işlev gördüğü çatışma aşamasıdır. İkincisi, mağdurlara; dedikodu, alay etme, sürekli eleştirme ve iş ortamında tecrit gibi eylemlere yönelik psikolojik saldırıların başladığı aşamadır. Üçüncüsü, önceki aşamalarda mobbing sürecini görmezden gelen yönetimin, mağdur için zararlı bir durum olan bu sürece katılmasıyla gerçekleşen aşamadır. Dördüncüsü, yönetimin mobbing uygulayıcılarına destek olduğu ve mağduru sıkıntıları olan, stresli ve yetersiz olarak görüldüğü aşamadır. Beşincisi ise mağdurun işten atıldığı ya da ayrılmaya zorlandığı aşamadır. Herhangi bir mobbing aşamasına bir şekilde dahil olan taraflar; mobbing uygulayıcısı, mağdur ve izleyiciler olarak sınıflandırılabilir (Duffy vd., 2007, s. 399). Mobbingin oluşmasında, örgütsel dinamikler ve kişilik özellikleri önem arz etmektedir. Örgütsel dinamiklerden özellikle kurum kültürü ve liderlik, işyerinde mobbingi teşvik eden ve güçlendiren unsurlar olarak ifade edilmektedir (Kara vd., 2015; Ertureten vd., 2013; Yıldırım vd., 2007; Tetik, 2010; Kolodej vd., 2020). İşyerinde yaşanan mobbing olayında kişilik tiplerinin de etkisi olduğunu gösteren çalışmalar literatürde yer almaktadır (Zapf vd., 2020). Mobbingi teşvik eden unsurların yanı sıra, mobbingin oluştuğu işyeri ortamı da araştırmaların konusunu oluşturmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalarda, mobbing araştırmalarının genellikle özel sektör ekseninde gerçekleştirildiği bilinmektedir. Fakat üniversite örgütlerinin (rektör, dekan, bölüm başkanı, öğretim üyeleri ve araştırma görevlileri gibi) akademide mobbingi yaygın ve ciddi hale getirebilecek bir hiyerarşik yapıya sahip olduğu da ifade edilmektedir (Cassell, 2011, s. 33). Bu bağlamda, akademik kültürün kendi içinde araştırılmasının önemi vurgulanmaktadır. Çünkü üniversite örgütlerinin yapısı ve işleyişinin akademik mobbingi kolayca oluşturulabileceği düşünülmektedir (Pheko, 2018, s. 3). Bu bağlamda akademik mobbing, yükseköğretim kurumunda bir akademisyene sistemli bir şekilde uygulanan yıldırma, dışlama, aşağılama gibi fiziksel şiddet içermeyen psikolojik şiddet olarak tanımlanmaktadır (Crawford, 2020, s. 244; Tığrel vd., 2009, s. 1477). Akademik mobbing, akademisyenlerin; bilimsel yayın baskısı ve araştırma sürecinin yarattığı stres ile öğretim sürecini dengede tutmaya çalışırken sürekli baskı hissettikleri ifade edilmektedir (Kwiek, 2015, s. 1366). Ancak, literatürde akademik mobbingi konu alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir ve kısıtlı sayıdaki çalışmaların çeşitlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Cerci vd., 2019; Öztürk, 2019; Alleman vd., 2017).

Akademik Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı çok eski bir tarihe sahip olup; felsefe, psikoloji, sosyoloji, tıp ve teoloji gibi pek çok farklı alanda kullanılmaktadır. Bu kavram; Latince kökenli ve İngilizce’de ‘alienatio’ olarak bilinen bir kelime olup ‘öteki’ gibi bir anlama sahiptir (Lukacs, 1975, s. 538). Yabancılaşma kavramı, felsefede varlık bilimsel açıdan ‘Tin’in Fenomenolojisi’ kitabında George Wilhelm Friedrich Hegel tarafından incelenmiştir. Hegel’e göre, yabancılaşma olumlu ve soyut bir anlama sahiptir ve bu nedenle insanlık için gerekli ve kaçınılmaz bir yere sahiptir. Ayrıca, yabancılaşma olmadığında insanlık tarihinin ilerleyemeyeceğini de ifade etmektedir (Marcuse, 1989, s. 197). Sanayi Devrimi akabinde, Karl Marx, yabancılaşma kavramını emeğin yabancılaşma süreci olarak ele alarak endüstriyel üretime geçişle birlikte başladığını ifade etmektedir (Chervenak ve McCullough, 2019, s. 559). Hegel’in aksine, Marx yabancılaşma kavramını somut, olumsuz ve modern toplumlarda meydana gelen sıkıntılı süreçleri tanımlamak için kullanmıştır (Wood, 2017, s. 77). Marx’ın literatürde; ‘emeğin yabancılaşması’ olarak ele aldığı bu kavramın temel nedenlerini ‘1844 El Yazmaları’ isimli çalışmasında işbölümü, özel mülkiyet, emeğin metalaşması ve kapitalist üretim süreci olarak açıklamaktadır (Davidov, 1997, s. 73). Aynı eserinde yabancılaşmanın aşamalarını; ürüne, emeğe, kendine ve doğaya-insanlara yabancılaşma olarak ifade etmektedir (Ollman, 2015, s. 221; Overend, 1975, s. 309). Olgunluk dönemi çalışmalarında yabancılaşmanın sadece işçi sınıfında (proletarya) değil, tüm işgören sınıflarda oluşabileceği üzerine görüşlerini de ifade etmiştir (Mills, 2000, s. 95). Felsefe alanında Hegel, teoloji açısından Feuerbach, felsefe, sosyoloji, ekonomi ve politik anlamda Marx, psikanalitik çerçevede Fromm gibi ünlü düşünürlerin katkılarıyla yabancılaşma teorisi bilimsel bir derinlik kazanmıştır. Yabancılaşma kavramını işletme ve yönetsel temelde ele alarak teorik ve ampirik olarak inceleyen kişi ise Melvin Seeman olmuştur (1959, s. 783). Seeman (1959) literatürde yabancılaşma teorisinin beş boyutta gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Bunlar;

a. *Güçsüzlük*: ‘İşgörenin emeği sonucunda meydana gelen çıktı/ürün üzerindeki tasarrufunu kaybetmesi ve üretim sürecinde de sert bir kontrol mekanizmasına maruz kalması’ olarak tanımlanmaktadır (Seeman, 1959, s. 784).

b. *Anlamsızlık*: Seeman’a (1959) göre ‘kişinin karar sürecinde içinde bulunduğu karar verememe ya da belirsizlik’ durumudur. Başka bir anlamda Marx’a göre ise işin ve elde edilen çıktının kişi üzerindeki önem derecesini ifade etmektedir (Nelson vd., 2006, s. 11).

c. *Kuralsızlık*: Belirlenen amaçlar için kullanılan araçlarla bu amaca ulaşmaya çalışırken uyulması gereken kuralların çatıştığı durumu ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle normların düzenleyici özelliğini kaybetmesi olarak açıklanabilir (Seeman, 1975, s. 102).

ç. *Topluma Yabancılaşma*: Bireyin toplumdan uzaklaştığı, kendini soyutladığı ya da toplum tarafından tecrit edildiği durumu ifade etmektedir (Seeman, 1959, s. 788).

d. *Kendine Yabancılaşma*: Seeman bu kavramı, Fromm ve Marx özelinde ele alarak 'benliğin anlam kaybı' olarak tanımlamaktadır (Roberts, 1987, s. 346). Yabancılaşmanın bu türünde bireylerde amaçsız olmak, hayattan sıkılmak meydana gelirken kişinin kendini değersiz görmesini de beraberinde getirmektedir.

Yönetim bilimlerinde incelenmeye başlamasıyla birlikte yabancılaşmanın ölçülebilirliği ve de sebep ile sonuçlarına yönelik çalışmalar yapılmıştır (Mottaz, 1981; Kanungo, 1990; Holcomb-McCoy, 2004; Kanten vd., 2014). Hatta yabancılaşma artık modern toplumun her meslek grubunda görülebilmektedir. Literatürde özellikle eğitim alanında yaşanan yabancılaşma pek çok araştırmaya konu olmuştur (Yılmaz vd., 2009; Eryılmaz vd., 2011; Şimşek vd., 2012; Atık vd., 2020). Bu tür yabancılaşmanın incelendiği pek çok araştırmanın öznesini öğrenci ve öğretmenlerin oluşturduğu saptanmıştır (Yıldız vd., 2019, s. 3). Ancak, üniversitede görevli akademisyenlerin, yabancılaşma düzeylerine ilişkin yeterli sayıda çalışmanın olmadığı belirtilmektedir (Çoban vd., 2019, s. 451). Ayrıca, üretim sonucunda elde edilen çıktının sömürülmesi ve çıktı ile işçi arasındaki bağın koparılmasıyla oluşan yabancılaşmanın; bilgi üretilen, akademik özgürlük ve işbirliğine önem atfedilen üniversitelerde de görülmesi akademinin misyonu bakımından bir zıtlık oluşturmaktadır (Helses, 2020, s. 2). Buna rağmen yabancılaşmanın sebebinin akademik kurumların karmaşık yapısı, akademi üzerindeki baskılar ve akademinin yapısının değişmeye başlamasından kaynaklanabileceği de düşünülmektedir (Çoban vd., 2019, s. 450).

Mobbing ve Akademik Yabancılaşma İlişkisi ile Cinsiyet Ayrımcılığı

Ataerkil düşüncenin hegemonyası, cinsiyet rollerinin keskinleşmesine ve 'kadının yerinin evi, erkeğin ise dışarıda para kazanıp evi geçindirmeye görevli olduğu' kesin bir kural olarak dikte edilmiştir (Özçatal, 2011, s. 24). Toplumsal cinsiyet rolleri olarak da bilinen bu kalıplaşmış kurallar, kadının yaşam alanını ve yapacağı işin sınırlarını çizerek, onun emeği üzerinde baskı kurduğu ifade edilmektedir (Özer, 2017, s. 1398). Fakat bu durum Sanayi Devrimi ile birlikte, kadının ev dışında ilk kez iş yaşamına katılmasıyla değişmeye başlamıştır (Kocacık vd., 2005, s. 197). 1. ve 2. Dünya Savaşları'nda erkeklerin büyük bir kısmının askere alınması ve oluşan işgücü açığı sonrasında, kadın işgücü ekonominin pek çok alanında yer almıştır (Özçelik, 2017, s. 51). Ülkemizde ise kadının işgücüne katılması, 50'li yıllarda sanayinin gelişimiyle ivme kazanmıştır (Kuzgun ve Sevim, 2004, s. 15). Kadınlar, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de 'erk'in duvarlarını yıkarak çalışma yaşamında yerini almaya başlamıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların işgücüne katılımı, onların sosyal statüsünü güçlendirmekte ve kalkınma içindeki paylarını arttırmaktadır (Kağnıcıoğlu, 2017, s. 349). Ayrıca, kadınların tarihsel sürece yaygın şekilde mücadele ile kazandığı bu yeni rol, sadece aile ekonomisine değil, aynı zamanda kişisel, ekonomik ve toplumsal anlamda da katkı sağlamaktadır (Durmaz, 2016, s. 37; Çakır, 2008, s. 26; Karabıyık, 2012, s. 232). Çünkü çalışma hayatı ekonomik, statü ve sosyal ilişkiler üzerinde etki sahibidir. Fakat tarihsel süreçte kadınların çalışma hayatında var olmak için verdikleri mücadele zamanla çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığı, psikolojik yıldırma, taciz gibi etik dışı konularla mücadelesine evrilmiştir. Konu hakkında yapılan pek çok çalışma da kadınların cinsiyet temelinde ayrımcılığa ya da sömürüye maruz kaldığını ifade etmektedir (Özçelik, 2017, s. 52; Genç vd., 2019, s. 235). Öte yandan, yapılan çalışmalarda mobbinge kadınların, erkeklerden üç kat daha fazla maruz kaldığını ve genel olarak mobbing uygulayıcılarının erkeklerden oluştuğu da ifade edilmektedir (Çakır, 2008, s. 36).

Literatürde mobbing ve işe yabancılaşma ilişkisini farklı sektörlerde ve cinsiyet gözetmeden ele alan farklı araştırmalar bulunmaktadır (Demirel vd., 2012; Kılıç vd., 2017; Karabal vd., 2016). Mobbing çalışma yaşamında pek çok örgütsel ve kişisel soruna yol açması sebebiyle bireylerde meydana gelebilecek tepkiler de araştırmalara konu olmuştur. Bu bağlamda akademik mobbing mağdurlarının örgütsel ya da kişisel olarak akademisyenliğe yabancılaşma ilişkisi de bu konular arasındadır. Her ne kadar mobbing sorununun eğitim ve bilinçlendirme aracılığıyla üstesinden gelinebileceği savunulsa da özellikle akademide mobbingin varlığı konunun kendi içerisindeki çelişmesini oluşturmaktadır. Çünkü hem eğitim programlarının işleyişi hem öğrencinin öğretici ile etkileşimi hem de idare ile akademisyen ilişkisi cinsiyet ayrımının, psikolojik tacizin izlerini taşımaktadır (Başarır vd., 2015, s. 42; Lee, 2014, s. 359; Kılıç vd., 2011, s. 133). Çünkü akademisyenlik, hiçbir şekilde mesai kısıtı olmayan, kendini sürekli geliştirmesini gerekli kılan bir meslektir.

Ayrıca kadın akademisyenlerin hem iş-aile dengesini sağlayabilme hem de bilimsel araştırma yapma, ders içeriği hazırlama, ders verme, yayın yapma, kongre ve seminer gibi akademik etkinliklere katılmak gibi mesleki yükümlülükleri bulunmaktadır (Ergöl vd., 2012, s. 44; Yılmaz vd., 2012, s. 51). Buna ek olarak cinsiyet temelli ayrımcılığın ya da ötekileştirmenin, akademik alanda daha yoğun olabileceği de belirtilmektedir (Öztañ vd., 2015, s. 197). Bu genel görüşler ve ortaya konulan argümanlara ve benzeri yönde yapılan araştırmalara dayanılarak; cinsiyet ayrımcılığının yanında, kadın akademisyenlerde mobbing algısının akademik yabancılaşma üzerinde etkisi ve/veya ilişkisinden söz etmek kaçınılmaz olarak görülmektedir.

Yöntem

Günümüzde, ulusal ve uluslararası düzeyde çalışan kadınların belli bir oranını oluşturan kadın akademisyenler ile ilgili olarak; cinsiyet ayrımcılığı, mobbing ve yabancılaşmayı engelleyici birçok önlem ve görüşler belirtilmesine rağmen; ne yazık ki bu hususlar hakkında söylemler ile uygulamaların yeterince birbirini desteklemediği görülmektedir. Çalışmanın kavramsal kısmında yapılan literatür incelemesi neticesinde akademide mobbing ve yabancılaşma konusunda yapılan çalışmaların yetersiz sayıda olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca, mobbing konusunda salt kadınlar üzerinde çalışmaların yapılmasının gerekliliği de benzer bazı çalışmalarda ifade edilmiş ve bu konu literatürde kısıtlı sayıda çalışmada ele alındığı ifade edilmiştir. Bu anlamda; kavramsal kısmında ortaya konulan bu temel argüman ve gerekçelere dayanarak çalışmanın araştırma kısmının amacı; özellikle kadın akademisyenlerin maruz kaldığı akademik mobbing algısı ile akademisyenliğe yabancılaşmaları arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmaktır. Bu bağlamda literatürde eksik olarak görülen konuların bir karması yapılarak, bu çalışmada bir araya getirilerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Araştırma kısmında, nicel araştırma yöntemlerinden deneysel yöntem tercih edilmiş ve veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın veri örnekleme kolayda örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Anket yönteminin uygulanabilmesi amacıyla Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na gerekli başvuru yapılmış ve 09/06/2020 tarihli, 03 no'lu oturumda araştırma kapsamında veri toplanması uygun görülmüştür.

Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini; İç Anadolu Bölgesi'ndeki kamu üniversitelerinde görevli kadın akademisyenler, örneklemini ise aynı bölgede kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 300 kadın akademisyen oluşturmaktadır. Türkiye'de 26.352 kadın akademisyen olması sebebiyle $p=0.05$ için 300 kişilik bir örneklem uygun görülmektedir. Covid-19 pandemi sürecinde yapılmış olması araştırmayı zorlaştırmasının yanı sıra; çalışma bakımından önemli bir kısıt olarak belirtilebilir.

Veri Toplama Araçları

300 kadın akademisyene, e-mail ve yüz yüze olmak üzere farklı şekillerde anket formları ulaştırılmış, ancak bunlardan sadece 201 tanesine geri dönüş sağlanabilmiş ve analizler bu veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada akademisyenlere yönelik mobbing algısını ölçebilmek için Leymann'ın çalışma yaşamında mobbing davranışlarını tespit etmeye ve geliştirmiş olduğu mobbing ölçeğini (LIPT) akademisyenlere uygulanabilir hale getiren Çögenli ve Asunakutlu'ya (2014) ait 'akademisyenlere yönelik mobbing ölçeği' çalışmasında yer alan 23 maddelik ölçek kullanılmıştır. Ölçekte yer alan her bir ifade 5'li Likert ölçek ile ölçülmüştür. Araştırmada yer alan ikinci değişken olan akademisyenliğe yabancılaşmayı ölçebilmek için ise Seeman'ın (1959) yabancılaşma teorisi temel alınarak Yıldız ve Alıcı (2019) tarafından hazırlanan 'akademisyenliğe yabancılaşma ölçeğinin geliştirilmesi' çalışmasına ait 21 maddelik ölçek kullanılmıştır. Ölçekte 5'li Likert tipi ölçek kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmanın sorunsalı, kadın akademisyenlerin mobbing algısının, akademik yabancılaşmaya neden olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu temel sorunsaldan hareketle, araştırmanın modeli ve amacı doğrultusunda geliştirilen ve test edilmek üzere 17 tane hipotez oluşturulmuştur.

H_1 : Akademik mobbing ile akademik yabancılaşma arasında pozitif yönlü ilişki vardır.

H_2 : Akademik mobbing kavramına ait mesleki mobbing boyutu ile akademik yabancılaşma arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_3 : Akademik mobbing kavramına ait iletişime yönelik mobbing boyutu ile akademik yabancılaşma arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_4 : Akademik mobbing kavramına ait itibara yönelik mobbing boyutu ile akademik yabancılaşma arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_5 : Akademik mobbing kavramına ait sosyal ilişkilere yönelik mobbing boyutu ile akademik yabancılaşma arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_6 : Akademik mobbing kavramına ait psikolojik sağlığa yönelik mobbing boyutu ile akademik yabancılaşma arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_7 : Akademik yabancılaşma kavramına ait bilimsel araştırmaya yabancılaşma boyutu ile akademik mobbing arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_8 : Akademik yabancılaşma kavramına ait kendine yabancılaşma boyutu ile akademik mobbing arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_9 : Akademik yabancılaşma kavramına ait yalıtılmışlık boyutu ile akademik mobbing arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_{10} : Akademik yabancılaşma kavramına ait güçsüzlük boyutu ile akademik mobbing arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_{11} : Akademik yabancılaşma kavramına ait öğretime yabancılaşma boyutu ile akademik mobbing arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H_{12} : Katılımcıların akademik mobbinge maruz kalmalarında yaş açısından anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H_{13} : Katılımcıların akademik mobbinge maruz kalmalarında unvan açısından anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H_{14} : Katılımcıların akademik mobbinge maruz kalmalarında kıdem açısından anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H_{15} : Katılımcıların akademisyenliğe yabancılaşmalarında yaş açısından anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H_{16} : Katılımcıların akademisyenliğe yabancılaşmalarında unvan açısından anlamlı farklılık bulunmaktadır.

H_{17} : Katılımcıların akademisyenliğe yabancılaşmalarında kıdem açısından anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Yapılan analizle yer alan ortalama, varyans, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerlerinin içinde bulunduğu tanımlayıcı istatistik faktör analizleri ve değerlendirmeleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Modelin Temel Değişkenlerine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Akademik Mobbing_Ortalama		İstatistikler	Standart Hata
%95 Ortalama Güven Aralığı	Alt Sınır	2.0783	
	Üst Sınır	2.3175	
	Standart Sapma	.85971	
	Çarpıklık (Skewness)	.726	.172
	Basıklık (Kurtosis)	-.195	.341
Akademisyenliğe Yabancılaşma_Ortalama		İstatistikler	Standart Hata
%95 Ortalama Güven Aralığı	Alt Sınır	2.8305	
	Üst Sınır	2.9529	
	Standart Sapma	.44008	
	Çarpıklık (Skewness)	-.771	.172
	Basıklık (Kurtosis)	1.522	.341

Tablo 1’de; akademik mobbinge ait çarpıklık katsayıları 0.726 ile 0,172 ve basıklık katsayıları ise -0,195 ile 0,341; akademisyenliğe yabancılaşmanın ise çarpıklık katsayıları -0,771 ile 0,172 ve basıklık katsayıları ise 1,522 ile 0,341 arasında değer aldığı görülmüştür. Bu sonuçlar; araştırmaya ait ana değişkenlerin basıklık ve çarpıklık katsayıları -2.00 ile +2.00 aralığını karşıladığı için (George ve Mallery, 2010) araştırmanın normal dağılıma sahip olduğu kabul edilebilir. Araştırmanın anketinde güvenilirlik analizine ait bulgular incelendiğinde akademik mobbing ölçeğine ait Cronbach’s Alpha katsayısı ,959 ve akademisyenliğe

yabancılaşma ölçeğine ait ise ,737'dir. Bu nedenle; akademik mobbing ve akademisyenliğe yabancılaşma ölçeğine ait katsayılar güvenilirlik açısından uygun olduğu söylenebilir.

Ayrıca, araştırmada, geçerlik belirleme açısından ve değişkenleri belirli boyutlar altında toplamak amacıyla faktör analizi de yapılmıştır. Analiz sonucunda, 'akademik mobbing' değişkenine ait Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ,947 olarak bulunmuştur. Ulaşılan KMO değeri 0,947>0,50 (Field, 2009, s. 651) olması faktör analizi için elverişli olduğu anlamına gelmektedir. Ölçeğe uygulanan faktör analizi neticesinde, ifadelerin beş faktör altında ve orijinal ölçekte yer alan faktörlerle aynı olduğu tespit edilmiş ve faktörler bu doğrultuda isimlendirilmiştir. Böylece; 16, 15, 17 ve 18 numaralı ifadeler 'mesleki duruma yönelik mobbing', 9, 8, 7 ve 4 numaralı ifadeler 'iletişime yönelik mobbing'; 1, 2, 3 ve 5 numaralı ifadeler 'itibara yönelik mobbing', 11, 12 ve 13 numaralı ifadeler 'sosyal ilişkilere yönelik mobbing' ve son olarak 6, 10, 14, 20, 21, 22 ve 23 numaralı ifadeler ise 'psikolojik sağlığa yönelik mobbing' olarak isimlendirilmiştir.

'Akademisyenliğe yabancılaşma' değişkenine ait faktör analizi sonucunda ise KMO testi, 833 olarak bulunmuştur. Analiz sonucunda elde edilen KMO değeri 0,833 > 0,50 olduğu için faktör analizi için elverişli olduğu ifade edilebilir. Ölçeğe uygulanan faktör analizi neticesinde, ifadelerin beş faktör altında ve orijinal ölçekte yer alan faktörlerle aynı olduğu tespit edilmiş ve faktörler bu doğrultuda isimlendirilmiştir. Böylece; 2, 3, 7, 5, 1, 6 ve 4 numaralı ifadeler 'bilimsel araştırmaya yabancılaşma' olarak, 9, 8 ve 10 numaralı ifadeler 'güçsüzlük', 17, 16 ve 18 numaralı ifadeler 'yalıtılmışlık', 12, 11 ve 15 numaralı ifadeler 'kendine yabancılaşma' ve son olarak 14, 13, 20 ve 19 numaralı ifadeler ise 'öğretime yabancılaşma' olarak isimlendirilmiştir. Araştırmada yer alan ölçeklere ait alt faktörler orijinal ölçekteki faktör sayısı ile uyumlu olduğundan; hipotezler oluşturulurken modele alt faktörler dâhil edildiği ve faktör analizi sonucunda da benzer faktörler elde edildiği için hipotezlerde herhangi bir revize yapılmamıştır.

Bulgular

Araştırmanın modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyini ve yönünü belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analize değişkenlere ait alt boyutlar da dâhil edilmiştir. Değerlendirmeler Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Korelasyon Analizi Bulguları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1) Akademik Mobbing	1											
2) Mesleki Mob.	,880**	1										
3) İletişim Mob.	,848**	,626**	1									
4) Psikolojik Mob.	,909**	,736**	,717**	1								
5) İtibar Mob.	,881**	,734**	,724**	,722**	1							
6) Sosyal Mob.	,881**	,787**	,664**	,751**	,737**	1						
7) Akad. Yab.	,257**	,188**	,265**	,285**	,170*	,197**	1					
8) Bilimsel Yab.	-,181*	-,194**	-,163*	-,094	-,176*	-,203**	,633**	1				
9) Öğretime Yab.	,330**	,244**	,372**	,290**	,272**	,274**	,452**	-,158*	1			
10) Güçsüzlük	,228**	,138	,313**	,221**	,163*	,150*	,415**	-,189**	,469**	1		
11) Yalıtılmışlık	,585**	,487**	,527**	,565**	,448**	,533**	,502**	-,154*	,441**	,466**	1	
12) Kendine Yab.	-,123	-,026	-,191**	-,131	-,111	-,069	,288**	,510**	-,378**	-,450**	-,239**	1

* p < 0,05 ve ** p < 0,01

Tablo 2'e göre; modelin ana değişkenlerinden akademik mobbing ve akademisyenliğe yabancılaşma arasında pozitif yönde bir ilişki ($r=0,257$ ve $p=0,00 < 0,01$) görülmüştür. Bu sonuca bakılarak; kadın akademisyenlerin maruz kaldığı 'akademik mobbing algısı' arttıkça 'akademisyenliğe yabancılaşma' da artacaktır. Bu nedenle, araştırma hipotezlerinden H_1 hipotezine ait yokluk hipotezi reddedilmiştir. Korelasyon katsayılarına bakıldığında; akademik mobbing ile en güçlü ilişkiye sahip olan faktörler değişkenin kendi alt boyutlarını oluşturan 'psikolojik sağlığa', 'mesleki duruma', 'itibara', 'iletişime ve 'sosyal ilişkilere yönelik mobbing' alt faktörleridir. Alt boyutların kendi aralarındaki ilişki incelendiğinde; 'akademik ve psikolojik sağlığa yönelik mobbing' ($r=0,909$ ve $p=0,00 < 0,01$), 'itibara yönelik' ve 'sosyal ilişkilere yönelik mobbing' ($r=0,881$), 'mesleki duruma yönelik mobbing' ($r=0,880$), ve 'iletişime yönelik mobbing' ($r=0,848$) arasındaki ilişki pozitif ve güçlü bir ilişkidir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni olan akademisyenliğe yabancılaşma ile kendi alt faktörleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde akademisyenliğe yabancılaşma ile 'bilimsel araştırmaya yabancılaşma' alt faktörü arasında pozitif ve güçlü ($r=0,633$ ve $p=0,00 < 0,01$) bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuca bakılarak; kadın akademisyenlerin akademisyenliğe yabancılaşma yaşamaları ile bilimsel araştırmaya yabancılaşmaları arasında güçlü ve anlamlı bir ilişkiden söz edilebilir. 'Yalıtılmışlık' ($r=0,502$), 'öğretime yabancılaşma' ($r=0,452$), ve 'güçsüzlük' ($r=0,415$), alt faktörleri ile arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişkiye sahip iken 'kendine yabancılaşma' ($r=0,288$) alt faktörü ile arasında pozitif ve düşük düzeyde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın hipotezlerinin sınındığı korelasyon analizi tablosu incelendiğinde; kadınların akademik mobbing algıları ile akademisyenliğe yabancılaşma değişkeninin alt faktörü olan 'yalıtılmışlık' ($r=0,585$ ve $p=0,00 < 0,01$) ile orta düzeyde ve pozitif; 'öğretime yabancılaşma' ($r=0,330$) ve 'güçsüzlük' ($r=0,228$) alt faktörü ile düşük düzeyde ve pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgulara dayanılarak; kadın akademisyenlerin akademik mobbinge maruz kaldıkça yalıtılmışlık hissi, öğretime yabancılaşma ve güçsüzlük algılarının da arttığı söylenebilir ve H_9 , H_{10} ve H_{11} hipotezlerine ait yokluk hipotezi reddedilmiştir. Akademisyenliğe yabancılaşma değişkenine ait diğer alt faktörlerden kendine yabancılaşma ile akademik mobbing arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Bir diğer alt faktör olan bilimsel araştırmaya yabancılaşma ile akademik mobbing arasında ise negatif ve düşük düzeyde bir ilişki tespit edilmesi sebebiyle H_7 ve H_8 hipotezlerine ait yokluk hipotezleri reddedilememiştir. Ayrıca aynı tabloda; akademisyenliğe yabancılaşma ile akademik mobbing algısının alt faktörleri olan 'psikolojik sağlığa yönelik mobbing' ($r=0,285$ ve $p=0,00 < 0,01$), 'iletişime yönelik mobbing' ($r=0,265$), 'sosyal ilişkilere yönelik mobbing' ($r=0,197$), 'mesleki duruma yönelik mobbing' ($r=0,188$) ve 'itibara yönelik mobbing' ($r=0,188$ ve $p=0,00 < 0,05$) ile aralarında pozitif ve düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlara dayanılarak; kadın akademisyenlerin akademisyenlik mesleğine yabancılaşmaları ile psikolojik sağlığa, sosyal ilişkilere, itibara, iletişime ve mesleki duruma yönelik mobbing algıları arasında pozitif bir ilişki olduğu söylenebilir; ve H_2 , H_3 , H_4 , H_5 ve H_6 hipotezlerine ait yokluk hipotezleri reddedilmiştir. Bu sonuçlar; literatürde yer alan benzer çalışma bulgularını destekler nitelikte olduğu söylenebilmekte ve ayrıca aynı sonuçlar, akademisyenlerin mobbinge maruz kaldıklarında yaşadıkları psikolojik şiddetin; kıskançlık, akademik başarı, bireyin sosyal durumu, cinsiyet farklılığı, kuruma yeni gelme, yayın başarısı, yurtdışında eğitim görmüş olma gibi sebeplerden kaynaklandığını belirtmektedir (Güven, vd., 2018; Kayacı, 2014; Öztürk, 2019; Şenerkal ve Çorbacıoğlu, 2015; Öntürk, 2019, s. 3334).

Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) Analizleri

Araştırmaya katılanların; yaş, kıdem ve unvan gibi özelliklerin değişkenler üzerinde anlamlılığını tespit etmek amacıyla Anova analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; akademik mobbing değişkenine ait sig.=0,043<0,05 olduğu için kadın akademisyenlerin yaş grupları ile akademik mobbing algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Benzer şekilde akademisyenliğe yabancılaşma değişkeni için uygulanan test sonucunda da sig.=0,002<0,05 olması sebebiyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlara bakılarak; kadın akademisyenlerin yaş aralıkları ile değişkenler arasındaki anlamlılığı üzerine kurulmuş olan H_{12} ve H_{15} hipotezlerine ait yokluk hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 3. Akademik Mobbingde Yaş Değişkenininin Farklılaşmasına Ait Kruskal Wallis H Testi

<i>Akademik Mobbing</i>	
Ki Kare	6,245
df	3
asympt. sig.	,100

Gruplar arasında meydana gelen bu farklılığın hangi yaş grubundan kaynaklı olduğunun tespit edilmesi için Post Hoc Testi gerçekleştirilmiştir. Post Hoc analizi için normallik varsayımını tespit edebilmek için Kolmogorov-Smirnov testi incelenmiş; akademik mobbing değişkenine ait sig.=0,028<0,05 değerinin normallik varsayımını karşılamaması sebebiyle, non-parametrik testlerden Kruskal Wallis H uygulanmıştır. Akademik yabancılaşma değişkeni için ise normallik varsayımını karşılamaması sebebiyle, Post-Hoc Gabriel Testi uygulanmıştır. Örneklem sayılarının birbirine eşit olmaması, ancak varyans homojenliği varsayımının sağlanmış olması sebebiyle Gabriel Test tercih edilmiştir. Tablo-4'e göre; akademik mobbing değişkenine ait sig. değerinin asymp. sig.=0,100>0,05 olması sebebiyle, akademik mobbing değişkeni temelinde yaş değişkeninin gruplar arası farklılığı bulunmadığı ifade edilebilir. Bu sonuçlara bakılarak; kadın akademisyenlerin maruz kaldığı akademik mobbing algısının, yaşları bakımından anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 4. Kadın Akademisyenlerin Yabancılaşma Temelinde Yaş'a Göre Hangi Aralıkta Farklılık Gösterdiğini Belirleyen Post-Hoc Gabriel Testi

	(I) Yaş	(J) Yaş	Ort. Fark (I-J)	Sig.
Akademik Yabancılaşma	50 ve üzeri	40-49 arası	,17897	,853
		30-39 arası	,42226	,010
		29 ve altı	,45712*	,005
	40-49 arası	50 ve üzeri	-,17897	,853
		30-39 arası	,24328	,062
		29 ve altı	,27814*	,029
	30-39 arası	50 ve üzeri	-,42226*	,010
		40-49 arası	-,24328	,062
		29 ve altı	,03486	,996
	29 ve altı	50 ve üzeri	-,45712*	,005
		40-49 arası	-,27814	,029
		30-39 arası	-,03486	,996

Tablo 5'e göre; yaş grupları arasında tespit edilen farklılığın '50 ve üzeri' ile '29 ve altı' (sig.=0.010<0.005) arasında '50 ve üzeri' lehine bir farklılık olduğu söylenebilir. Benzer şekilde '50 ve üzeri' ile '30-39 arası' (sig.=0.010< 0.05) arasında ise '50 ve üzeri' lehine bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara bakılarak; '50 yaş ve üzeri' kadın akademisyenlerin daha fazla akademik yabancılaşma yaşadıkları ifade edilebilir.

Araştırmaya katılan kadın akademisyenlerin, kıdem aralıklarının modelde yer alan iki değişken üzerindeki anlamlılığı Anova ile belirlenmiştir. Elde edilen analiz bulgularına göre; akademik mobbing değişkenine ait sig.=0,002<0,05 olduğu için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara bakılarak; araştırmaya katılan kadın akademisyenlerin, kıdemleri ile akademik mobbing alguları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Benzer şekilde akademisyenliğe yabancılaşma değişkeni için uygulanan test sonucunda da sig.=0,030<0,05 olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara bakılarak; kadın akademisyenlerin kıdem aralıkları ile değişkenler arasındaki anlamlılığı üzerine kurulmuş olan H₁₄ ve H₁₇ hipotezlerine ait yokluk hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 5. Kadın Akademisyenlerin Mobbing ve Yabancılaşma Temelinde Kıdeme Göre Hangi Aralıkta Farklılık Gösterdiğini Belirleyen Post-Hoc Gabriel Testi

	(I) Kıdem	(J) Kıdem	Ort. Fark (I-J)	Sig.
Akademik Mobbing	16 yıl ve üzeri	11-15 yıl	-,24958	,942
		6-10 yıl	,34396	,598
		5 ve altı	,45288	,202
	11-15 yıl	16 yıl ve üzeri	,24958	,942
		6-10 yıl	,59353	,021
		5 yıl ve altı	,70246*	,001
	6-10 yıl	16 yıl ve üzeri	-,34396	,598
		11-15 yıl	-,59353	,021
		5 yıl ve altı	,10892	,959
	5 yıl ve altı	16 yıl ve üzeri	-,45288	,202
		11-15 yıl	-,70246*	,001
		6-10 yıl	-,10892	,959
Akademik Yabancılaşma	16 yıl ve üzeri	11-15 yıl	,11843	,962
		6-10 yıl	,20888	,415
		5 ve altı	,31149*	,035
	11-15 yıl	16 yıl ve üzeri	-,11843	,962
		6-10 yıl	,09045	,946
		5 yıl ve altı	,19306	,237
	6-10 yıl	16 yıl ve üzeri	-,20888	,415
		11-15 yıl	-,09045	,946
		5 yıl ve altı	,10261	,593
	5 yıl ve altı	16 yıl ve üzeri	-,31149*	,035
		11-15 yıl	-,19306	,237
		6-10 yıl	-,10261	,593

Anova testi sonucunda, kıdem aralığı için tespit edilen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespit edebilmek için Post Hoc analizi yapılmıştır. Örneklem sayısının eşit olmaması, fakat

varyans homojenliği varsayımının sağlanmış olması sebebiyle Gabriel Test tercih edilmiştir. Tablo 7'ye göre; kadın akademisyenlerin akademik mobbing algılarının kıdem yıllarına göre '11-15 yıl' ile '6-10 yıl' arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ve bu farklılığın '11-15 yıl' lehine olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde '11-15 yıl' ile '5 yıl ve altı' arasında da anlamlı farklılığın olduğu ve tespit edilen farklılığın '11-15 yıl' lehine olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara bakılarak; kıdem yılı yüksek olan kadın akademisyenlerin az olan akademisyenlere göre, mobbing algılarının daha fazla olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, aynı tabloya göre; kadın akademisyenlerin akademik yabancılaşma algılarının kıdem yıllarına göre '16 yıl ve üzeri' ile '5 yıl ve altı' arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ve bu farklılığın '16 yıl ve üzeri' lehine olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara bakılarak; kıdem yılı yüksek olan kadın akademisyenlerin, az olan kadın akademisyenlere göre, akademik yabancılaşma algılarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Kadın akademisyenlerin unvanlarının, çalışmanın değişkenleri üzerindeki anlamlılığı Anova ile test edilmiştir. Elde edilen Anova bulgularına göre; akademik mobbing değişkenine ait sig.=0,000<0,05 olduğu için istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara bakılarak; araştırmaya katılan kadın akademisyenlerin unvanları ile akademik mobbing algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Benzer şekilde akademisyenliğe yabancılaşma değişkeni için uygulanan test sonucunda da sig.=0,025<0,05 olduğu gözlemlenmiş olması sebebiyle istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara bakılarak; kadın akademisyenlerin unvanları ile değişkenler arasındaki anlamlılığı üzerine kurulmuş olan H₁₃ ve H₁₆ hipotezlerine ait yokluk hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 6. Kadın Akademisyenlerin Akademik Mobbing ve Akademik Yabancılaşma Temelinde Unvana Göre Hangi Aralıkta Farklılık Gösterdiğini Belirleyen Post-Hoc Gabriel Testi

	(I) Unvan	(J) Unvan	Ort. Fark (I-J)	Sig.
Akademik Mobbing	Prof. Dr.	Doç. Dr.	,43804	,867
		Dr. Öğr. Üye.	,86246	,011
		Araş. Gör.	,94055*	,000
		Öğr. Gör.	,97891*	,000
	Doç. Dr.	Prof. Dr.	-,43804	,867
		Dr. Öğr. Üye.	,42441	,813
		Araş. Gör.	,50250	,330
		Öğr. Gör.	,54087	,357
	Dr. Öğr. Üye	Prof. Dr.	-,86246	,011
		Doç. Dr.	-,42441	,813
		Araş. Gör.	,07809	1,000
		Öğr. Gör.	,11645	1,000
Araştırma Görevlisi	Prof. Dr.	-,94055*	,000	
	Doç. Dr.	-,50250	,330	
	Dr. Öğr. Üye.	-,07809	1,000	
	Öğr. Gör.	,03837	1,000	
Öğretim Görevlisi	Prof. Dr.	-,97891*	,000	
	Doç. Dr.	-,54087	,357	
	Dr. Öğr. Üye.	-,11645	1,000	
	Araş. Gör.	-,03837	1,000	
Akademik Yabancılaşma	Prof. Dr.	Doç. Dr.	,15000	,992
		Dr. Öğr. Üye.	,31593	,194
		Araş. Gör.	,36785*	,007
		Öğr. Gör.	,32619	,067
	Doç. Dr.	Prof. Dr.	-,15000	,992
		Dr. Öğr. Üye.	,16593	,966
		Araş. Gör.	,21785	,599
		Öğr. Gör.	,17619	,901
	Dr. Öğr. Üye	Prof. Dr.	-,31593	,194
		Doç. Dr.	-,16593	,966
		Araş. Gör.	,05191	1,000
		Öğr. Gör.	,01026	1,000
Araştırma Görevlisi	Prof. Dr.	-,36785*	,007	
	Doç. Dr.	-,21785	,599	
	Dr. Öğr. Üye.	-,05191	1,000	
	Öğr. Gör.	-,04165	1,000	
Öğretim Görevlisi	Prof. Dr.	-,32619	,067	
	Doç. Dr.	-,17619	,901	
	Dr. Öğr. Üye.	-,01026	1,000	
	Araş. Gör.	,04165	1,000	

Anova testi sonucunda, unvanlar arasında farklılığın hangi unvanlar arasında olduğunun tespit edilebilmesi için Post-Hoc analizi yapılmıştır. Tablo 9'a göre; kadın akademisyenlerin akademik mobbing algılarının unvanlarına göre 'Prof. Dr.' ile 'Öğr. Gör.', 'Araştırma Gör.', 'Dr. Öğr. Üyesi' arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ve bu farklılığın 'Prof. Dr.' lehine olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara bakılarak; unvan derecesi yüksek olan kadın akademisyenlerin unvan derecesi daha az olan kadın akademisyenlere göre mobbing algılarının daha fazla olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, aynı tabloda kadın akademisyenlerin akademik yabancılaşma algılarının unvanlarına göre 'Prof. Dr.' ile 'Ar. Gör.' arasında anlamlı bir farklılık olduğunu ve bu farklılığın 'Prof. Dr.' lehine olduğu tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle unvanı yüksek olan kadın akademisyenlerin, unvanı düşük olanlara göre, akademik yabancılaşma algılarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara bakılarak; demografik değişkenleri açısından, kadın akademisyenlerin mobbinge maruz kalma ve akademik yabancılaşma da, demografik değişkenler bazında bir farklılık olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu sonuçlar, demografik değişken literatürde benzer çalışmaların bulgularını (Ertürk, 2005; Akpınar, 2015; Güven vd., 2018; oban vd., 2019) destekleyici niteliktedir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Kadın akademisyenlerin maruz kaldığı mobbing algısının, akademik yabancılaşma ile teorik olarak sunulan muhtemel ilişkisi vaka çalışması ile desteklenmeye çalışılarak konunun önemi bir kez daha belirtilmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında yapılan analizler sonucunda; kadın akademisyenlerin maruz kaldığı akademik mobbing ile akademisyenliğe yabancılaşmaları arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Mobbingin her meslek kolunda olduğu gibi, akademide de görülmesi ya da algılanması, kadın akademisyenler bakımından makro ve mikro düzeyde sorunun habercisidir. Mikro düzeyde; kadın akademisyenlerin algıladıkları mobbing ile ilişkili olarak akademiye yabancılaşmaları onların akademik üretkenliğini olumsuz etkileyecektir. Yaptığı işten tatmin olmama, bilimsel araştırma yürütmeye isteksiz olma, öğrencilerine bilgi aktarımında güçlük çekme ya da isteksiz olma gibi olumsuz sonuçlara neden olabilecektir. Makro düzeyde ise; akademisyenlerin görev yaptığı niversite kurumundan başlayarak gerek yetiştireceği öğrencilerin gelecekte ulaşacağı kariyer; gerek uluslararası düzeyde niversitenin başarı indeksini olumsuz etkilenmesi muhtemeldir. Çünkü niversiteler geleceği üreten kurumlar olmasının yanı sıra bilgiyi çoğaltan ve çeşitlendiren kurumlar olarak da görev üstlenmektedir. Bu görevin yanı sıra etik dışı tutum ve davranışların engellenmesi ve mücadele edilmesi anlamında da önemli sorumlulukları vardır. Bu nedenle mobbingin varlığı, örgütsel anlamda oluşabilecek zararların yanı sıra kadın akademisyenlerin üreteceği bilginin nitelik açısından da değer kaybetmesine sebep olması muhtemeldir. Dolayısı ile bu araştırmanın kadın akademisyenlerin maruz kaldığı akademik mobbinge odaklanması ise ulaşılan sonuçlar açısından önem taşımaktadır. Araştırma de elde edilen sonuçlarında, literatürde yer alan çalışmaları destekleyici yönde olduğu görülmektedir (Güven, vd., 2018; Kayacı, 2014; ztrk, 2019; şenerkal ve orbacıoğlu, 2015; ntrk, 2019: 3334). Araştırmanın başka bir sonucu da; kadın akademisyenlerin demografik özelliklerinin akademik mobbing ve akademisyenliğe yabancılaşma üzerinde anlamlı bir farklılığa yöneliktir. Bu sonuçlar; uzun yıllar emek veren, akademik unvana ulaşan ve yer alan kadın akademisyenlerin, akademik başarılarının kıskanılması ve cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kaldıklarını kanıtlar niteliktedir. Kadın akademisyenlerin unvan ile akademik mobbing ve akademik yabancılaşma algılarına ilişkin sonucunda ise; 'Prof. Dr.' unvanına sahip akademisyenlerin akademik mobbing ve akademik yabancılaşmaya diğer unvanlara sahip akademisyenlerden daha fazla maruz kaldığı tespit edilmiştir. Bu durum ise 'Prof. Dr.' unvanına sahip akademisyenlerin, üniversitelerde yönetim odaklı problemler yaşandığının göstergesi olabilir. Bu anlamda, üniversitelerde mobbing ile mücadelede yönetimden bağımsız bir denetim aracı kurularak; akademisyenlerin endişe etmeden başvurabileceği ve mobbing vakalarının objektif olarak incelenip değerlendirilebileceği kurumların oluşturulması gerekmektedir. Kadın akademisyenlerin yaş ve kıdem süreleri incelendiğinde de mobbing ve yabancılaşma algılarında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durum, kadın akademisyenlerde yaş ve kıdem arttıka, akademik mobbing algısı ve akademik yabancılaşma algılarının arttığını gösterdiği söylenbilir. Ayrıca akademik mobbing ile ilişkili olarak akademisyenlerde görülen tükenmişlik, stres, işyeri memnuniyet düzeyinde azalma, zgven eksikliği gibi olumsuz tutum ve davranışlara bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular neticesinde akademisyenliğe yabancılaşma da eklenebileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak; bu sebeple akademik mobbingin azaltılması ve engellenebilmesi amacıyla, bir dizi düzenlemeler yapılması ve önlemler alınması gerekmektedir. Öncelikle mobbingin ortaya çıkmasında, etkili olan kurum kültürü ile akademik personelin kişilik ve psikolojik düzeyi uyumlu hale getirilmelidir. Üniversitelerde bağımsız mobbing birimleri oluşturularak ve etkin hale getirilerek, kadın akademisyenlere

yönelik kurumsal destek sağlanabilir. Üniversitelerde, mobbing uygulayıcılarına karşı, etik kurullar sorumluluk alarak akademik mobbingin önlenmesinde aktif rol alabilir. Bu sayede mobbing ile mücadelenin bir örgüt kültürü haline getirilerek kalıcı çözümler üretmek amaçlanmalıdır.

Etik Beyan

“Kadın Akademisyenlerde Mobbing Algısının Akademik Yabancılaşma İle İlişkisi: Kamu Kurumlarında Bir Araştırma” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’nun 09.06.2020 tarih ve 03 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Akpınar, E. (2015). Üniversitede araştırma görevlilerinin duygusal tacize (mobbing) yönelik algılarının demografik özelliklere göre analizi. *Current Research in Education*, 1(2), 89-100.
- Alleman, N. F. ve Haviland, D. (2017). I expect to be engaged as an equal: collegiality expectations of full-time, non-tenure-track faculty members. *Higher Education*, 74(3), 527-542.
- Atık, S. ve Özer, N. (2020). Lise öğrencilerinin öğretmene güvenleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkide okula karşı tutum, okula yabancılaşma ve okul tükenmişliğinin doğrudan ve dolaylı rolü. *Eğitim ve Bilim*, 45(202), 441-458.
- Baron, R. A. ve Neuman, J. H. (1996). Workplace violence and workplace aggression: evidence on their relative frequency and potential causes. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 22(3), 161-173.
- Başarı, F. ve Sarı, M. (2015). Kadın akademisyenlerin ‘kadın akademisyen olma’ya ilişkin algılarının metaforlar yoluyla incelenmesi. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(1), 41-51.
- Branch, S., Ramsay, S. ve Barker, M. (2013). Workplace bullying, mobbing and general harassment: A review. *International Journal of Management Reviews*, 15(3), 280-299.
- Cassell, M. A. (2011). Bullying in academe: prevalent, significant, and incessant. *Contemporary Issues in Education Research*, 4(5), 33-44.
- Cerci, P. A. ve Dumluğ, D. (2019). Life satisfaction and job satisfaction among university faculty: The impact of working conditions. *Academic Performance and Relative Income. Social Indicators Research*, 144(2), 785-806.
- Chervenak, F. A. ve McCullough, L. B. (2019). Academic physicians as factory workers: Identifying and preventing alienation of labor. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 220(6), 558-561.
- Crawford, C. M. (2020). *In the midst of the maelstrom: struggling through the revulsions of academic mobbing while maintaining one's ethical compass*. In *Confronting Academic Mobbing in Higher Education: Personal Accounts and Administrative Action* (pp. 241-266). IGI Global.
- Çakır, Ö. (2008). Türkiye’de kadının çalışma yaşamından dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 25-47.
- Çoban, O., Yildirim, M. ve Caz, Ç. (2019). An analysis of professional alienation in academics. *Universal Journal of Educational Research*, 7(2), 450-456.
- Çöğenli, M. Z. ve Asunakutlu, T. (2014). Akademisyenlere yönelik mobbing ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 92-105.
- Davidov, Y. (1990). *Özgürlük ve yabancılaşma* (Çev: S. Şolçün). İstanbul: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Demirel, A. G., Ötken, A. B. ve Kunday, Ö. (2012). Mobbing and work alienation: Support from colleagues as a moderator. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 1-28.
- Durmaz, Ş. (2016). İşgücü piyasasında kadınlar ve karşılaştıkları engeller. *Abi Ervan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 37-60.
- Ergöl, Ş., Koç, G., Eroğlu, K. ve Taşkin, L. (2012). Türkiye’de kadın araştırma görevlilerinin ev ve iş yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler. *Journal of Higher Education & Science/Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 2(1), 43-49.
- Ertureten, A., Cemalcılar, Z. ve Aycan, Z. (2013). The relationship of downward mobbing with leadership style and organizational attitudes. *Journal of Business Ethics*, 116(1), 205-216.
- Eryılmaz, A. ve Burgaz, B. (2011). Özel ve resmi lise öğretmenlerinin örgütsel yabancılaşma düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 36(161), 271-286.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS: Introducing statistical method* (3rd Edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference*, 17.0 update (10th Edition) Boston: Pearson
- Güven, Ö. Ü. A., Kaplan, Ö. Ü. Ç. ve Acungil, Ö. Ü. Y. (2018). Türkiye’de özel ve kamu üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin mobbing algısı. *Journal of Academic Researches and Studies*, 10(18), 43-58.
- Heinemann, P. P. (1972). *Mobbing: Grupvåld bland barn och vuxna (Mobbing-group violence by children and adults)*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Helmes, S. (2020). *Within the academy: Alienated in more ways than one: The alienated academic: The struggle for autonomy inside the university*, by Richard Hall, London, Palgrave Macmillan.

- Hershcovis, M. S. (2011). Incivility, social undermining, bullying... oh my! A call to reconcile constructs within workplace aggression research. *Journal of Organizational Behavior*, 32(3), 499-519.
- Holcomb-McCoy, C. (2004). Alienation: A concept for understanding low-income, urban clients. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 43(2), 188-196.
- Hutchinson, M., Wilkes, L., Jackson, D. ve Vickers, M. H. (2010). Integrating individual, work group and organizational factors: Testing a multidimensional model of bullying in the nursing workplace. *Journal of Nursing management*, 18(2), 173-181.
- Josipović-Jelić, Ž., Stoini, E. ve Celić-Bunikić, S. (2005). The effect of mobbing on medical staff performance. *Acta Clinica Croatica*, 44(4), 347-352.
- Kagıncıoğlu, D. (2017). The role of women in working life in Turkey. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 226, 349-358.
- Kanten, P. ve Ülker, F. (2014). Yönetim tarzının üretkenlik karşısı iş davranışlarına etkisinde işe yabancılaşmanın aracılık rolü. *Muğla Sıtkı Kocman University Journal of Social Sciences*, 32, 16-40.
- Kanungo, R. N. (1990). Culture and work alienation western models and eastern realities. *International Journal of Psychology*, 25(3-6), 795-812.
- Kara, D., Kim, H. ve Uysal, M. (2018). The effect of manager mobbing behaviour on female employees' quality of life. *Current Issues in Tourism*, 21(13), 1453-1467.
- Karabal, C., Sağbaş, M. ve Kaygın, E. (2016). Mobbing ile örgütsel yabancılaşma arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 140-162.
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye'de çalışma hayatında kadın istihdamı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1), 231-260.
- Kayacı, Ü. (2014). Akademik ortamlarda psikolojik şiddet (mobbing) ve yılmazlık. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 12(2), 67-78.
- Kılıç, İ., Saraçlı, S., Doğan, İ. ve Pelit, E. (2017). Hastane işletmelerinde mobbingin örgütsel yabancılaşma üzerine etkisi: Afyonkarahisar'da bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 734-747.
- Kocacık, F. ve Gökaya, V. B. (2005). Türkiye'de çalışan kadınlar ve sorunları. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.
- Kolodej, C. ve Smutny, P. (2020). Organisationale und führungsrelevante Aspekte von mobbing. In *Führungs-und Organisationsverantwortung bei Mobbing* (pp. 11-26). Springer Gabler, Wiesbaden.
- Kuzgun, Y. ve Sevim, S. A. (2004). Kadınların çalışmasına karşı tutum ve dini yönelim arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 14-27.
- Kwiek, M. (2015). Academic generations and academic work: Patterns of attitudes, behaviors, and research productivity of Polish academics after 1989. *Studies in Higher Education*, 40(8), 1354-1376.
- Lee, J. F. (2014). Gender representation in Hong Kong primary school ELT Textbooks—a comparative study. *Gender and Education*, 26(4), 356-376.
- Leymann, H. (1990). Mobbing and psychological terror at workplaces. *Violence and victims*, 5(2), 119-126.
- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5(2), 165-184.
- Lorenz, K. (1991). *Hier binich-wo bist Du? Ethologie der grauganz* (Here I am-where are you? The behaviour of geese). (New Edition). München: Piper.
- Lukács, G. (1975). *The young Hegel: Studies in the relations between dialectics and economics*. London: Merlin Press.
- Marcuse, H., (1989). *Us ve devrim: Hegel ve toplumsal kuramın doğuşu (1954'te yazılan ek ile)* (Çev: A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Mills, C. W. (2000). *The sociological imagination*. Oxford University Press.
- Mottaz, C. J. (1981). Some determinants of work alienation. *Sociological Quarterly*, 22(4), 515-529.
- Ollman, B. (2015). *Yabancılaşma: Marx'ın kapitalist toplumdaki insan anlayışı*. Yordam Kitap.
- Overend, T. (1975). Alienation: A conceptual analysis. *Philosophy and Phenomenological Research*, 35(3), 301-322.
- Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-39.
- Özçelik, M. K. (2017). Çalışma hayatında kadının yeri ve kariyer gelişim engelleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(52), 49-70.
- Özer, M. M. (2017). Ataerkil kapitalist çalışma yaşamından kadın tanıklıkları. *Çalışma ve Toplum*, 54(3), 1397-1422.
- Öztan, E. ve Doğan, S. N. (2015). Akademinin cinsiyeti: Yıldız Teknik Üniversitesi örneği üzerinden üniversite ve toplumsal cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 46(3), 191-222.
- Öztürk, A. (2019). Akademisyenlerin algıladıkları mobbing ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı*, 314-325.
- Pheko, M. M. (2018). Autoethnography and cognitive adaptation: Two powerful buffers against the negative consequences of workplace bullying and academic mobbing. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 13(1), 1459134.
- Quine, L. (1999). Workplace bullying in NHS community trust: Staff questionnaire survey. *Bmj*, 318(7178), 228-232.
- Roberts, B. R. (1987). A confirmatory factor-analytic model of alienation. *Social Psychology Quarterly*, 50(4), 346-351.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24, 783-791.

- Şenerkal, R. ve Çorbacıoğlu, S. (2015). Akademik personelin algıladığı psikolojik taciz davranışları ile iş performansı, psikolojik ve fizyolojik sağlık ilişkisi üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1),107-135.
- Şimşek, H., Balay, R. ve Şimşek, A. S. (2012). İlköğretim sınıf öğretmenlerinde mesleki yabancılaşma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 53-72.
- Tetik, S. (2010). Mobbing kavramı: Birey ve örgütler açısından önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18), 81-89
- Tınaz, P. (2006). Çalışma yaşamında psikolojik bir dram: Mobbing. Retrieved July 5, 2020, <http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2006-71-pinartinaz.pdf>
- Tigrel, E. Y. ve Kokalan, O. (2009). Academic mobbing in Turkey. *International Journal of Behavioral, Cognitive, Educational and Psychological Sciences*, 1(2), 91-99.
- Topa, G. ve Moriano, J. A. (2013). Stress and nurses' horizontal mobbing: Moderating effects of group identity and group support. *Nursing outlook*, 61(3), 25-31.
- Tutar, H. (2004). *İş yerinde psikolojik şiddet*. İstanbul: Platin Yayınları.
- Vandekerckhove, W. ve Commers, M. R. (2003). Downward workplace mobbing: A sign of the times? *Journal of Business Ethics*, 45(1-2), 41-50.
- Wood, W., A. (2017). *Karl Marx* (Çev: D. Yücel ve B. Aydın). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, S. ve Sarpkaya, P. (2009). Eğitim örgütlerinde yabancılaşma ve yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 314-333.
- Yıldırım, A. ve Yıldırım, D. (2007). Mobbing in the workplace by peers and managers: Mobbing experienced by nurses working in healthcare facilities in Turkey and its effect on nurses. *Journal of Clinical Nursing*, 16(8), 1444-1453.
- Yıldız, S. ve Alıcı, D. (2019). Akademisyenliğe yabancılaşma ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of Higher Education/Yükseköğretim Dergisi*, 9(1), 49-58.
- Zapf, D., Escartín, J., ScheppaLahyani, M., Einarsen, S. V., Hoel, H. ve Vartia, M. (2020). Empirical findings on prevalence and risk groups of bullying in the workplace. *Bullying and Harassment in the Workplace: Theory, Research and Practice*. 105.

EXTENDED ABSTRACT

Women's labor, whose existence in working life as well as women's entry into working life, has gone through great struggles, continues to progress despite great difficulties. Women who got rid of the walls of the patriarchal structure by entering the working life faced unethical problems such as gender discrimination, physical or psychological harassment, and mobbing in their working life. Leymann developed the concept of 'mobbing' in the literature as negative and unethical workplace behavior; It is generally defined as 'hostile behavior against someone in a systematic and unethical way by more than one person in working life'. mobbing; vertical, horizontal, vertical and strategic mobbing can be handled in four ways. In the studies in the literature, it is known that mobbing researches are generally carried out on the axis of the private sector. However, it is also stated that university organizations (such as the rector, dean, department chair, faculty members and research assistants) have a hierarchical structure that can make mobbing widespread and serious in academia. In this context, the importance of researching academic culture in itself is emphasized. Because it is thought that the structure and functioning of university organizations can easily create academic mobbing. In this context, academic mobbing is defined as psychological violence that does not include physical violence such as intimidation, exclusion, and humiliation that is systematically applied to an academician in a higher education institution. This psychological violence experienced by women can cause alienation in individuals. The concept of alienation has a very old history; It is used in many different fields such as philosophy, psychology, sociology, medicine and theology. The concept of alienation has been examined in philosophy from an ontological point of view by George Wilhelm Friedrich Hegel in his book "The Phenomenology of Spirit". For Hegel, alienation has a positive and abstract meaning and therefore has a necessary and inevitable place for humanity. It also states that human history cannot progress without alienation. After the Industrial Revolution, Karl Marx states that the concept of alienation started with the transition to industrial production by considering the alienation process of labor. In Marx's literature; He explains the main reasons of this concept, which he considers as the 'alienation of labour', as the division of labor, private property, the commodification of labor and the capitalist production process in his work named 'The Manuscripts of 1844'. In the same work, the stages of alienation; expresses it as alienation from product, labor, self and nature-people. In his maturity period studies, he also expressed his views on the fact that alienation can occur not only in the working class (proletariat), but also in all working classes. Melvin Seeman (1959) examined the concept of alienation theoretically and empirically by considering the concept of alienation on a business and managerial basis. Seeman stated that alienation theory can be

realized in five dimensions in the literature. Alienation, especially in the field of education, has been the subject of many studies in the literature. It has been determined that the subjects of many studies examining this type of alienation are students and teachers. However, it is stated that there are not enough studies on the alienation levels of academicians working at the university. In addition, the alienation caused by the exploitation of the output obtained as a result of production and the severing of the link between the output and the worker; The fact that it is also seen in universities where knowledge is produced and academic freedom and cooperation is emphasized creates a contradiction in terms of the mission of the academy. The universe of the research; Female academicians working at public universities in the Central Anatolia Region, and the sample consists of 300 female academicians selected by convenience sampling method in the same region. In the research part, the survey method was used as a quantitative data collection tool. Questionnaires were sent to 300 female academics in different ways, either by e-mail or face-to-face, but only 201 of them were responded to and the analyzes were carried out based on these data. According to the correlation analysis, a positive relationship ($r=0.257$) was found between academic mobbing and alienation from academics, which are the main variables. Considering this result; As the 'perception of academic mobbing' to which female academics are exposed, the 'alienation from academia' will also increase. Looking at the correlation coefficients; The factors that have the strongest relationship with academic mobbing are the sub-factors of 'psychological health', 'occupational status, reputation, 'communication and mobbing towards social relations', which constitute the sub-dimensions of the variable. When the relationship between the sub-dimensions is examined; 'mobbing for academic and psychological health' ($r=0.909$), 'mobbing for reputation' and 'mobbing for social relations' ($r=0.881$), 'mobbing for professional status' ($r=0.880$), and 'communicative mobbing' ($r=0.848$) is a positive and strong relationship. Participants of the research; Anova analysis was applied to determine the significance of features such as age, seniority and title on the variables. Differences were observed in terms of age, seniority and title. It has been determined that mobbing perception and academic alienation increase as age, seniority and title increase in female academicians. Seeing or perceiving mobbing in academia, as in every profession, is a harbinger of macro and micro level problems for female academics. At the micro level; Alienation of female academicians from academia in relation to perceived mobbing will negatively affect their academic productivity. It may cause negative results such as being dissatisfied with the job, being unwilling to conduct scientific research, having difficulty in transferring information to students or being unwilling. At the macro level; Starting from the university institution where academics work, the future career of the students they will train; Both at the international level, the success index of the university is likely to be adversely affected. Because universities, besides being the institutions that produce the future, also act as institutions that multiply and diversify knowledge. In conclusion; For this reason, in order to reduce and prevent academic mobbing, a series of regulations and measures should be taken. First of all, in the emergence of mobbing, the effective institutional culture and the personality and psychological level of the academic staff should be harmonized. Institutional support for female academics can be provided by establishing and activating independent mobbing units at universities. In universities, ethical committees can take an active role in preventing academic mobbing by taking responsibility against mobbing practitioners. In this way, it should be aimed to produce permanent solutions by making the fight against mobbing an organizational culture.

Hava Yolu Sektöründe Varlık Değerlemesi: Hava Aracı Değerlemesi Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi

Yaşar KÖSE¹

Öz

Dinamik bir sektör olan hava yolu sektöründe hava aracının değerlemesi önemli konulardan birisidir. Bir hava aracı olan uçağın değerlemesi teknik, ekonomik, siyasi, ve çevresel faktörlerin etkisi altındadır. Geçtiğimiz yılbaşında tüm dünyayı etkileyen ve etkilemeye devam eden Covid-19 küresel salgını tüm hava yolu sektörünü; uçak üretimini, satışını ve değerlemesini olumsuz olarak etkilemeye devam etmektedir. Yapılan bu çalışmada dünyada önemli uçak üreticisi şirketlerden Boeing tarafından üretilen dar gövdeli B737-700, geniş gövdeli B767-300 ER ve Airbus tarafından üretilen dar gövdeli A320-200, geniş gövdeli A330-200 uçaklarının yıllık gelir ve giderleri tahmini olarak hesaplanarak, çeşitli varsayımlar ve %1 iskonto oranı altında teorik değerleri (Net Bugünkü Değerleri) tespit edilmiş ve minimum fiyatlarıyla teorik değerleri arasında %10,24 ile %17,68 bandında sapma bulunmuştur. Bu yönüyle literatürde yer alan çalışmalara benzer sonuç elde edilmiştir. Bu sapmanın çeşitli faktörler altında değişebileceği değerlendirilmektedir. Çalışmada nakit akışlarının riske göre düzeltilmesi amacıyla ayrıca %2, %5 ve %10 iskonto oranlarına göre de "Teorik Değer" hesaplamaları yapılmış, 30 yıllık ekonomik ömürde oluşan net nakit akımlarının bugünkü veya teorik değeri iskonto oranı arttıkça azaldığı belirlenmiştir. Bununla birlikte çalışma ile uçak değerlemesi literatürüne uyumlu olarak pratik bir çözüm getirilmesi çalışmayı önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hava Aracı Değerlemesi, İndirgenmiş Nakit Akımı, Teorik Değer

Asset Valuation in the Airline Sector: A Case Study on Aircraft Valuation

Abstract

The valuation of aircraft is one of the important issues in the airline industry, which is a dynamic sector. The valuation of an aircraft, which is an aircraft, is under the influence of technical, economic, political, and environmental factors. The Covid-19 global epidemic, which affected and continues to affect the whole world last year, has affected the entire airline industry; continues to adversely affect aircraft production, sales, and valuation. In this study, the annual income and expenses of narrow-body B737-700 produced by Boeing, wide-body B767-300 ER and narrow-body A320-200, and wide-body A330-200 aircraft manufactured by Airbus, which are one of the world's leading aircraft manufacturer companies, are estimated and various assumptions and assumptions are made. Theoretical values (Net Present Values) were determined under the 1% discount rate and the deviation between the minimum prices and the theoretical values was between 10.24% and 17.68%. In this respect, similar results were obtained from the studies in the literature. It is considered that this deviation may change under various factors. In the study, "Theoretical Value" calculations were also made according to 2%, 5%, and 10% discount rates in order to adjust cash flows according to risk, and it was determined that the present or theoretical value of net cash flows formed in 30 years of economic life decreases as the discount rate increases. However, bringing a practical solution in line with the aircraft valuation literature makes the study important.

Keywords: Aircraft Valuation, Discounted Cash Flow, Theoretical Value

Atıf İçin / Please Cite As:

Köse, Y. (2022). Hava yolu sektöründe varlık değerlemesi: hava aracı değerlemesi üzerine bir örnek olay incelemesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 672-682.

Geliş Tarihi / Received Date: 10.02.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 02.01.2022

¹ Doç. Dr.-Türk Hava Kurumu Üniversitesi İşletme Fakültesi, ykose@thk.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0073-2095

Giriş

Hava yolu sektöründe maddi bir varlık olarak hava aracı veya uçağa yatırım yapmak oldukça pahalı ve stratejik bir karardır. Yatırım kriterlerini karşılayan ve dolayısıyla yatırım portföyü için temel hedef varlık olacak uçak türlerini belirledikten sonra uçağın endüstri döngüsü aşamalarında ve uzun vadede nasıl performans göstereceğini anlamak, uygun satın alma fiyatı ile satın alınması ve kullanım ömrünün artırılması için ilave yatırımların yapılması önem arz etmektedir.

Hava yolu sektörünün deregülasyonu ile hava yolu şirketleri, rekabetçi piyasadaki dinamik fiyatlar ve maliyet bileşenlerinin oluşturduğu risklere uyum sağlamalıdır. Hava yolu şirketlerinin en önemli varlıklarından birisi, sahip olduğu uçaklardır. Bu nedenle, bir uçağın değerini tahmin etmek için bir metodoloji geliştirmek çok önemlidir. Bununla birlikte, bir uçak değerini tahmin etmek karmaşık bir süreçtir. Bir uçağın değerini belirleyen faktörler yalnızca uçağın boyut, yaş, koltuk kapasitesi, yakıt verimliliği ve fiziksel durum gibi fiziksel özellikleri değil; aynı zamanda bakım durumu ve bakım belgeleri, işletme giderleri ve gelirleri, enflasyon ve faiz oranları, yakıt maliyeti, güvenlik sorunları ve çevresel düzenlemeler gibi faktörlerdir. Ek olarak; 11 Eylül 2001 ikiz kuleler baskını ve diğer havayollarının agresif rekabetleri gibi diğer dışsal faktörler de belirli uçak türlerine olan talebi önemli ölçüde etkileyebilir ve tahmini değerini değiştirebilir. Örneğin, kapasite sıkıntısı olduğunda veya yakıt maliyetlerinde önemli bir azalma olduğunda eski geniş gövdeli uçaklara talepte artış olur. Öte yandan, yeni uçakların işletme maliyetlerini azaltan teknolojik ilerleme veya eski uçakları kısıtlayan çevre düzenlemeleri veya daha yüksek yakıt fiyatları, eski geniş gövdeli uçakların değeri üzerinde azaltan etkilere sahip olacaktır. Ayrıca bir uçağın değeri işletme maliyetlerine bağlı olduğundan, başa baş yük faktörü işletme maliyetlerini karşılamaya yetecek kadar gelir elde edemeyecek kadar yüksek olduğunda eski uçaklar emekliye ayrılır. Bu işletme maliyetleri esas olarak yakıt verimliliği, menzil, koltuk kapasitesi, bakım harcamaları ve havaalanı ücretleri ile belirlenir. Genel olarak, daha yüksek işletim maliyetleri daha düşük uçak değeri ile sonuçlanır. Bununla birlikte, son yıllarda enerji verimliliğindeki artışa neden olan aerodinamik ve motor itiş gücündeki iyileştirmeler gibi çeşitli faktörler nedeniyle işletme maliyetlerinde belirgin bir düşüş görülmüştür.

Tüm bunlara ilave olarak, bir uçağın aşınması ve yıpranması, uçuş saatleri ve döngü sayısı bazında değerlendirilir. Bu konu, aynı tip uçak farklı rotalarda ve farklı mesafelerde ve saatte, değişen sayıda inişle çalıştırılması nedeniyle önemli ölçüde değişebilir. Bunlar dışında makro-ekonomik faktörler de uçak değerlemesinde havacılık sektöründeki döngüler nedeniyle son derece önemlidir. Tüm bu faktörler, uçak değerlemesini karmaşık ve dinamik bir süreç haline getirmektedir.

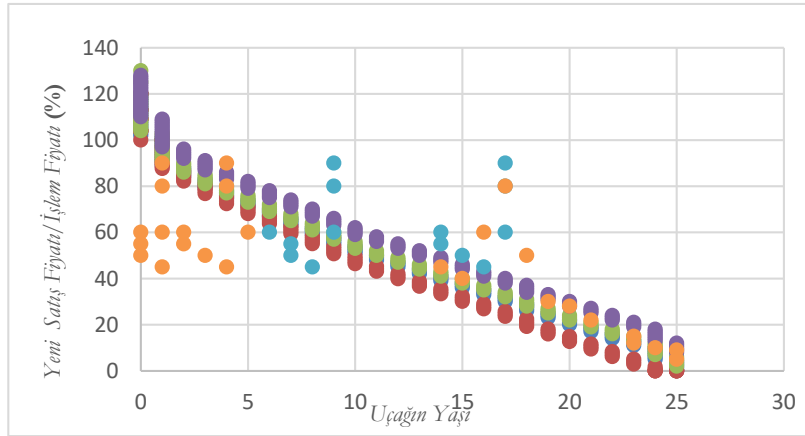
Hava Aracı Değer Kavramları ve Değerlemesi

Bir uçağın değerini, farklı bireyler için farklı şeyler ifade eder. Bir muhasebeci için, defter değerini veya deftere kaydedilen değer; bir uçak satıcısı şirket ve uçak değerleme uzmanları için piyasa değerini kavramları söz konusudur. Uluslararası Nakliye Uçak Ticareti Derneği (ISTAT) tarafından standart uçak değerini terimleri tanımlanmaktadır (International Society of Transport Aircraft Trading, 2020, s. 14-18). Bunlar; Baz Değer (Base Value), Cari Piyasa Değerini (Current Market Value), Gelecekteki Temel Değer (Future Base Value), Düzeltilmiş Piyasa Değerini (Adjusted Market Value) gibi değer kavramlarıdır. Baz Değer, dengeli bir piyasa, arz ve talebin makul ölçüde eşit olduğu ve her ikisinin de kısa vadeli olaylardan etkilenmeyen bir piyasa değeridir. Kısa vadeli olaylar genellikle, örneğin olağanüstü üretici fiyat indirimleri, yakıt maliyetleri, savaş veya durgunluk gibi değerleri geçici olarak değiştiren olayları içerir. Cari Piyasa Değerini, değerleme uzmanının, söz konusu zamanda var olduğu düşünölen piyasa koşulları altında bir varlık için oluşabilecek en olası alım satım fiyatı hakkındaki görüşünü temsil eden bir değerdir. Piyasa değerleri, her değerleme uzmanının son işlemlerle ilgili bilgileri dikkatli bir şekilde analiz etmesine dayanan değer görüşleridir. Bir uçağın mevcut piyasa değerini, istikrarlı bir piyasa ortamında temel değerleriyle tutarlı olma eğiliminde olacaktır. Arz ve talep arasında makul bir dengenin olmadığı durumlarda var olan baz ve piyasa değerini arasında bir sapma, piyasada bir tür dengesizliğin varlığını gösterir. Örneğin, mevcut piyasa değerini baz değerini üzerindeyse, bu, mevcut piyasa koşullarının uçak için daha yüksek alım-satım fiyatlarını destekleme eğiliminde olduğunu gösterir. Gelecekteki Temel Değer, değerleme uzmanının genellikle temel değerini esas alarak gelecekteki uçak değerini ilişkin tahminidir. Temel değerden türetilen normalleştirilmiş veri noktaları kullanılarak bir eğri oluşturulur ve bu eğrinin bir uzantısı, bir uçak tipi için gelecekteki değerini tahmin edilir. Değerleme uzmanları genellikle %2 ila %3 arasında değişen bir enflasyon oranını varsayarak uçağın gelecek değerleri tahmin etmektedir. Düzeltilmiş Piyasa Değerini, uçağın piyasa veya baz değerini, uçağın gerçek bakım durumunu hesaba katarak düzeltilmiş değeridir. Bir uçakta gerçeleştirilen bakımın

değeri üzerinde etkisi vardır. Bu nedenle, işlemlerde yer alan hava aracının bakım durumunu parasal terimlerle ölçmek önemlidir, çünkü bakım gerçekleştirme maliyeti ile değer geliştirme arasında güçlü bir ilişki vardır.

Çoğu fiziksel varlık gibi bir uçak amortismanına tabidir ve bu sayede cari piyasa değeri zaman içinde bir kalıntı (artık) değere indirilir. Bu eğilim, yeni teknolojiler ve yakıt tüketimindeki gelişmelerden kaynaklanan artan eskimeyle birlikte, amortisman sürecine katkıda bulunur ve bir uçağın ekonomik yararlı ömrünü sınırlar. Bekleyen büyük bakım olayları için büyük nakit harcamalarına ihtiyaç duyan daha eski uçakların hizmette kalması muhtemel değildir, bunun yerine kısmi veya kalıcı emekliliğe sevk edileceklerdir. Bunun gerekçesi hava yolu şirketlerinin artık bakım nakit harcama yapmak istememeleri, veya bakım için önemli bir harcamanın uçağın piyasa değerini artırmasının beklenmemesidir.

Aşağıdaki Şekil 1'deki grafik yeni fiyatın bir yüzdesi olarak ifade edilen enflasyona göre ayarlanmış ABD Doları cinsinden dar gövdeli ticari jetler için yeniden satış değerini gösterilmektedir. Eğilim çizgisi, fiyatlardaki döngüsel hareketleri göz ardı ederek amortisman modelini gösterirken, her nokta bir uçağın yeniden satış (işlem gören) değerini temsil etmektedir. Grafik, uçak değerlerinin tahmin edilemez olduğunu ve bir uçak yaşlandıkça alınıp satılan değerlerde büyük bir belirsizlik olduğunu açıkça göstermektedir.

Şekil 1. Enflasyona Göre Düzeltilmiş Uçağın Yeniden Satış Fiyatı (Kaynak: PK AirFinance, 2019, s. 1)

Uçak fiyatları; ekonominin durumu, siyasi özgürlük ve uçak konfigürasyonları ve performansı etkileyebilecek seçenekler, performans kapasitesi, iç mekânlar, aviyonikler, yakıt kapasitesi vb. gibi birçok faktörden etkilenir. Tablo 1 ve Tablo 2'de 2018 Airbus ve 2020 Boeing liste fiyatları verilmektedir. Her iki üretici de müşterilerine liste fiyatından indirimler sunar ve indirimler bir siparişten diğerine göre hacme bağlı olarak değişir. İndirimler %20 ile %60 arasında değişmektedir ve ortalamada %45 civarındadır. Eylül 2001 sonrasında Ryanair, Boeing'den yaklaşık 9,7 milyar dolar değerinde 150 adet 737–800 uçak sipariş etmiştir. Boeing piyasadaki düşüşle boğuşurken Ryanair'in liste fiyatından neredeyse %50 indirim aldığına inanılmaktadır.

Tablo 1. Boeing 2020 Liste Fiyatları

Model	Fiyat (Milyon \$)	Model	Fiyat (Milyon \$)
737-700	89.1	777-200ER	306.6
737-800	106.1	777-200LR	346.9
737-900ER	112.6	777 Freighter	352.3
737 MAX 7	99.7	777-8	410.2
737 MAX 8	121.6	777-9	442.2
737 MAX 200	124.8	787-8	248.3
737 MAX 10	134.9	787-9	292.5
747-8	417.4	787-10	338.4
747-8 Freighter	419.2	737 MAX 9	128.9
767-300ER	217.9	777-300ER	375.5
767-300 Freighter	220.3	777-200ER	306.6

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/273941/prices-of-boeing-aircraft-by-type/>

Tablo 2. Airbus 2018 Liste Fiyatları

Model	Fiyat (Milyon \$)	Model	Fiyat (Milyon \$)
A220-100	81	A330-800 (neo)	259.9
A220-300	91.5	A330-200 Freighter	241.7
A318	77.4	A330-300	264.2
A319	92.3	A330-900 (neo)	296.4
A320	101.0	A350-800	280.6
A321	118.3	A350-900	317.4
A319 (neo)	101.5	A350-1000	366.5
A320 (neo)	110.6	A380	445.6
A321 (neo)	129.5	A330-800 (neo)	259.9
A330-200	238.5	A330-200 Freighter	241.7

Kaynak: <https://www.statista.com/statistics/273962/prices-of-airbus-aircraft-by-type/>

Literatür Taraması

Ticari uçaklara değer biçme sorusu, akademideki araştırmacılar tarafından derinlemesine araştırılmamıştır. Gibson ve Morrell, hava taşıtı mali değerlendirmesiyle ilgili gerçek uygulamayı araştırmış Net Bugünkü Değer (NPV) yaklaşımını (yatırım / finansman etkileşimlerini detaylandırmak için indirim oranlarının seçimine yakından dikkat ederek), riski önceden ölçmek için Monte Carlo analizinin kullanımını ve daha iyi hale getirmek için Reel Opsiyon Analizi'ni (ROA) önermişlerdir. Bu araştırma, özellikle risk ve özkaynak tahmini maliyeti alanlarında hava taşıtı mali değerlendirmesine önemli bir katkı sağlamıştır (Gibson ve Morrell, 2005, s. 427-433).

Varlık değerlendirme modeline başka bir açıdan bakıldığında, büyük uçak pazarının seçeneklere dayalı analizi Clarke, Miller ve Protz tarafından incelenmiştir. Bu yazarlar, altyapıların stratejik değerini belirlemek için getirdiği seçeneklerin değerinin hesaplanması gerektiğini savunmuşlardır. Burada metodoloji olarak, finansal ve reel opsiyonlar teorisini birleştirmişler ve bu değeri belirlemek için bir sistem dinamikleri çerçevesinde bir Monte Carlo simülasyonu kullanmışlardır. Bu metodoloji ile, dayanak varlığın seçimi ve piyasa dinamiklerinin dahil edilmesi gibi standart reel opsiyon analiziyle ilişkili bazı zayıflıkların üstesinden gelmişlerdir Clarke, Miller ve Protz, 2003, s. 1).

Vasigh ve Erfani, uçak özellikleri ve yaşı gibi iç faktörleri ve bir uçağın teorik değerini etkileyen ekonominin durumu ve enflasyon oranı gibi dış faktörleri tanımlamışlardır. İşletme maliyetleri ve gelirlerin teorik değer üzerinde büyük bir etkisi olduğunu, bir uçağın beklenen teorik değerinin büyük ölçüde, uçağın kullanımından elde edilebilecek beklenen net nakit akışlarına bağlı olduğunu savunmuşlardır. Gelecekteki net nakit akışı, gelir ve maliyetleri etkileyen faktörlere ve bu faktörlerin nasıl değişmesinin beklendiğine bağlı olduğunu; bununla birlikte bir uçağın değerinin de arz ve talep arasındaki ilişkiye göre belirleneceğini, tek bir pazar olmasına rağmen benzer uçaklar önemli ölçüde farklı fiyatlarla alınıp satılabileceğini belirtmişlerdir (Vasigh ve Erfani, 2004, s. 1-4).

Gorjidoz ve Vasigh (2010), yaptıkları çalışmada Boeing ve Airbus tarafından üretilen dar ve geniş gövdeli uçakların değerini İndirgenmiş Nakit Akımı Yöntemine göre hesaplamışlar belirlenen teorik değerleri ile minimum satış fiyatları arasında %2,60 ile %21,58 bandında sapma olduğunu belirlemişlerdir (Gorjidoz ve Vasigh, 2010, s. 9).

Yapılan başka bir çalışmada hava aracı değerlendirmenin belirsizlik içermesi ve uzun süreli tahminler gerektirmesi nedeniyle karmaşık ve zor bir süreç olduğu, sermaye bütçelemesi için kullanılan standart yöntemlerin belirsizliği hesaba katmak için pek uygun olmadığı gerekçesiyle; bir hava taşıtının ve motorlarının tüm bir hava yolu ağı üzerinden değerlendirilmesini gerçekleştiren bir yöntem önerilmiştir (Justin, Marvis ve Garcia, 2010, s. 1-25).

Justin ve Marvis (2015) yaptıkları çalışmada filo oluşturma sürecinde uçak ve uçak motoru değerlendirmesinin geleneksel yöntemlerle yapılmasının çeşitli belirsizlikler nedeniyle yetersiz kalacağını, uzun vadeli uçak ve motor yatırımlarını doğru bir şekilde değerlendirmek için müşteri merkezli ve uzun vadeli bakım sözleşmelerine ve üretici garantilerine dayanan gerçek seçenekleri dikkate alan bir metodoloji önermişlerdir (Justin ve Marvis, 2015, s. 2051-2065).

Dekkers ve Van der Straaten (2008), yaptıkları çalışmada uçakların yaydıkları gürültülerin parasal maliyetlerini hesaplamak için bir model oluşturmuşlar ve bu model sonuçları daha sonra araştırma yapılan Amsterdam hava limanı çevresindeki uçak gürültüsünü azaltmanın marjinal ve toplam faydalarını tahmin

etmek için kullanmışlar; ev başına 1 dB gürültü azaltımının marjinal faydasını 1.459 Euro olarak ve bunun da toplamda 574 milyon Euro'luk 1 dB gürültü azaltımına yol açtığını belirlemişlerdir (Dekkers ve Van der Straaten, 2008, s. 2850-2858).

Hu ve Zang (2015), çalışmalarında hava yolu firmalarının uçak alımının, yatırımın yaşam döngüsünde bir reel opsiyon portföyü (esnek stratejiler) içerebileceğini ve hava yollarının yalnızca NPV yöntemi ile uçak değerini tahmin etmeleri durumunda gerçek yatırım değerini düşük tahmin edebilecekleri; bunun yerine reel opsiyon analizine göre var olan iki opsiyondan birisinin “kapatma-yeniden başlatma” seçeneği (bir taşıyıcı, gelirler maliyetlerden düşükse uçağı kapatabilir, ancak gelirler maliyetlerden fazlaysa yeniden başlatabilir) ve diğer opsiyon ise uçak teslimatını ertelenmesi olduğunu belirtmişlerdir ve bu seçenekleri bir Amerikan hava yolu şirketi üzerinde vaka çalışması olarak analiz etmişlerdir (Hu ve Zhang, 2015, s. 19-29).

Hu ve arkadaşları tarafından yapılan başka bir çalışmada, reel opsiyon değerlendirme (ROV) yaklaşımı kullanarak bölgesel jetlerin gelişmekte olan ekonomilerde neden daha az kullanıldığına dair bir açıklama dar gövdeli uçaklar ile bölgesel jetler arasında teorik bir değer farkına dayanılarak sunulmuştur. Çalışma ROV analizi ile, farklı gelişim ve düzenleyici ortamlarda faaliyet gösteren; ABD, Brezilya ve Çin'deki hava yolları tarafından uçak alımına ilişkin bir örnek olay incelemesini kullanarak opsiyon değerleri sayısallaştırılmış ve dar gövdeli uçaklar ile bölgesel jetler arasında teorik bir değer farkı (negatif bir ROV) bulunmuştur (Hu, Zhang ve Zhang, 2019, s. 125-136).

Wadhawan (2020) covid-19'un en büyük kayıplarından birisinin dünyanın sivil havacılık endüstrisinde olduğunu, covid-19'un yayılması ve birçok ülkede uygulanan karantina önlemleri nedeniyle 2020'de hava trafiği talebinin çöktüğünü, hava yolcu trafiğinin 2019 seviyelerine dönmesinin üç ila dört yıl kadar süreceği tahmin edildiğini belirtmiştir. Wadhawan (2020)'a göre bunun, yaklaşık 24.000 kişilik fiili ticari filonun yüzde 20'sinin işsiz kalacağı, büyük uçak üreticilerin envanterinde ticari uçak fazlalığı ile sonuçlanacağı; uçaklar yerde kaldıkça tipine ve yaşına bağlı olarak uçak değerinde yüzde 5 ile yüzde 25 arasında bir düşüş olacağı beklenmekte olup, bundan uçakların iki ana sahibi olan kiralama şirketlerini ve havayollarını değil, aynı zamanda uçak şirketlerine borç verenler veya hisse senedi yatırımcılarını da etkileyecektir (Wadhawan, 2020, s. 1-2).

Yöntem ve Bulgular

Verilerin Toplanması ve Analizi

Diğer tüm varlıklarda olduğu gibi, uçak değeri teknik verimlilik ve tahsis verimliliği olarak iki temel faktöre bağlıdır. Teknik verimlilik, uçağın kendisinin işletme verimliliğini ve brüt kalkış ağırlığı, yakıt yanması, blok saat başına bakım giderleri, sarf malzemesi parçaları gideri, uçak aşınması ve yıpranması, seyir hızı gibi işletim ölçütlerini ifade eder. Tahsis verimliliği ise girdi çıktı ilişkisi esasında kullanılan kaynaklara göre en düşük maliyetle en yüksek karlılığı elde etmeyi ifade etmektedir. İskonto edilmiş bugünkü değer (DCF) modeli, ticari hava araçlarının teorik değerini tahmin etmek için de kullanılabilir. Hava yolu şirketleri bir uçak için ne kadar ödemeleri gerektiğini nasıl belirlemesi gerektiği noktasında, iskonto edilmiş bugünkü değer modelini en basit haliyle oluşturmakta ve daha sonra bunu nispeten daha karmaşık durumlara uygulamaktadır. İskonto edilmiş bugünkü değer (DCF) modeline göre, varlığın ömrünü kapsayan zaman dilimlerinin sayısı (ekonomik ömrü) üzerinden uçağı çalıştırmanın gelirleri ve maliyetleri arasındaki farkın bir iskonto oranı (Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti) üzerinden bugünkü değeri hesaplanmaktadır.

Çalışmada, hem Boeing hem de Airbus tarafından üretilen popüler dar gövdeli ve geniş gövdeli uçaklar finansal teoriye dayanan İskonto Edilmiş Nakit Akışı (DCF) modeli kullanılmaktadır. Finansal teori, bir yatırımın değerinin yatırımın üretmesi beklenen gelecekteki nakit akışlarından tahmin edilebileceğini varsaymaktadır. İndirgenmiş nakit akışı modelinin teorik uçak değerinin en iyi tahminini sağlamaktadır (Gorjidoz ve Vasigh, 2010, s. 7). Bununla birlikte, DCF modelinde birçok faktör dikkate alındığından, bu faktörlerdeki küçük değişiklikler herhangi bir uçağın teorik değerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir.

İndirgenmiş nakit analizi modelini uygulamak için, gelecekteki nakit akışlarının tahmin edilmesi gerekir. Uçak değerlendirme için, yolcular ve kargo/yük taşımacılığı tarafından üretilen gelirlerin (nakit girişleri) tahmin edilmesi gerekir. Bu tahminler karmaşık olabilir ve birkaç varsayım gerektirebilir. Uçak türü başına geliri hesaplamak için genellikle, toplam gelir yolcu mili (RPM) ve gelir ton mili (RTM) esas alınmaktadır. Çalışmada Boeing tarafından üretilen dar gövdeli B737-700, geniş gövdeli B767-300 ER,

Airbus tarafından üretilen dar gövdeli A320-200, geniş gövdeli A330-200 uçakları ele alınmıştır. Veriler bir hava yolu şirketinin halka açık finansal tablolarından ve faaliyet raporlarından alınarak analizler yapılmıştır.

Öncelikle belirli bir ticari uçak için elde edilen gelirler (TR) belirli bir dönem için, yolcu taşımlarından elde edilen gelirler ile kargo veya yük taşımalarından elde edilen gelirlerin veya nakit girişlerinin toplamıdır. Bu formüle edilirse;

$$TR = \beta \times \left[\left(\frac{RPM}{\beta} \times RRPM \right) + \left(\frac{RTM}{\beta} \times RRTM \right) \right] \quad (1)$$

(Kaynak: Gorjidoz and Vasigh, 2010, s. 5).

Burada:

TR= Toplam Gelirler,

β = Blok saat,

RPM= Yolcu mili geliri,

RTM= Ton mili geliri,

RRPM= Yolcu verimi,

RRTM= Kargo verimi.

Yukarıda verilen nakit girişlerine ek olarak nakit çıkışları veya maliyetler de tahmin edilebilir. Belirli bir dönem için hesaplanan toplam maliyet; yakıt maliyetlerini, personel maliyetlerini, bakım maliyetlerini, amortisman maliyetini ve idari maliyetleri kapsamaktadır. Bu formüle edilirse;

$$TC = ASM \times \left\{ \left[\frac{\theta \times \gamma}{ASM} \right] + \left[\frac{\lambda}{ASM} \right] + \left[\frac{\mu}{ASM} \right] + \left[\frac{\iota}{ASM} \right] + \left[\frac{\omega}{ASM \times \beta} \right] \right\} + Admin \quad (2)$$

(Kaynak: Gorjidoz and Vasigh, 2010, s.5).

Burada:

TC = Toplam maliyetler

Admin= Servis, satış ve genel yönetim maliyetleri

ASM = Kullanılabilir koltuk mili

θ = Galon başına yakıt maliyeti

γ = Galon olarak tüketilen yakıt

λ = Uçuş personeli maliyetleri

μ = Bakım maliyeti (işçilik ve malzemeler)

ω = Uçuş günü başına sermaye maliyeti

t = yıl

ι = dolaylı maliyetler

(1) ve (2) nolu eşitlikler bir arada ifade edilirse, (3) nolu eşitlik elde edilir.

$$V_{aircraft} = \sum_{t=0}^n \frac{\left[\beta \times \left[\left(\frac{RPM}{\beta} \times RRPM \right) + \left(\frac{RTM}{\beta} \times RRTM \right) \right] - \left[ASM \times \left[\left[\frac{\theta \times \gamma}{ASM} \right] + \left[\frac{\lambda}{ASM} \right] + \left[\frac{\mu}{ASM} \right] + \left[\frac{\iota}{ASM} \right] + \left[\frac{\omega}{ASM \times \beta} \right] \right] + Admin \right]}{(1+k)^t} \quad (3)$$

(Kaynak: Gorjidoz and Vasigh, 2010, s.6).

(3) nolu eşitlikte pay kısmının birinci bölümü gelirleri ikinci bölümü maliyeti temsil etmektedir. Burada paydada yer alan “k” ile ifade edilen terim ağırlıklı ortalama sermaye maliyetini temsil etmektedir ve toplam gelirler ile toplam maliyetler arasındaki farkın bugünkü değerini hesaplamak (iskonto etmek) için kullanılmaktadır. $(1+k)$ teriminin üstel değeri “t” uçağın ekonomik ömrünü ifade etmektedir. Hesaplanan farkların bugünkü değerleri ilk yıldan ekonomik ömrün sonuna kadar toplanarak uçağın Net Bugünkü Değeri veya teorik değeri belirlenmektedir.

Bulgular

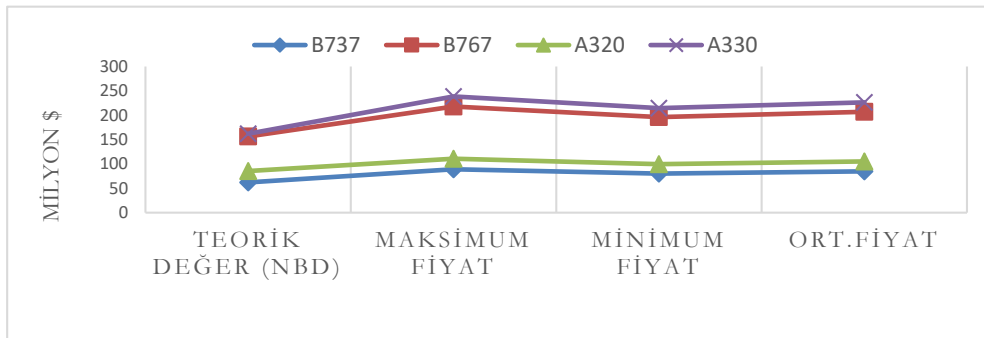
Verilerin analizinden elde edilen bulgular aşağıda verilen Tablo 3 özetlenmiştir. Tablo 3’de verilen Boeing ve Airbus tipi dar ve geniş gövdeli uçakların bir muhasebe periyodundaki (yıllık) Toplam Gelirleri ve Toplam Giderleri analiz yukarıda verilen formüller kullanılarak hesaplanmış ve her yıla ilişkin fark belirlenmiştir. Belirlenen gelir gider farkı esas alınarak, ekonomik ömrün 30 yıl ve yıllar içerisinde gelir-gider farkının sabit kalacağı varsayımı altında %1 iskonto oranına göre “Teorik Değer” (Net Bugünkü Değer) hesaplanmıştır. Hesaplama kullanılan iskonto oranı olarak Amerikan 30 yıllık tahvillerine ilişkin Amerikan doları cinsinden CDS (Credit Default Swap) puanının kullanılmasının uygun olduğu değerlendirilmiştir. Bu değerler 01.01.2019 ile 10.03.2021 tarihleri arasında 14 (%0,14) ile 36 (%0,36) puan arasında olduğu belirlenmiştir (100 CDS puanı, %1 faiz oranına karşılık gelmektedir) <https://tr.investing.com/rates-bonds/united-states-cds-30-years-usd-historical-data>).

Tablo 3. Uçak Teorik Değeri Hesaplaması (Milyon \$) (2020-2049) (İskonto oranı %1)

Uçak Tipi	Yıllık Gelir	Yıllık Gider	Yıllık NNA	Ekonomik Ömür (yıl)	Teorik Değer (NBD)	Maks. Fiyat	Min. Fiyat	Ort. Fiyat	Fark %
B737-700 Dar Gövde	30,5	27,8	2,7	30	69,68	89,1	80,19	84,64	17,6
B767-300ER Geniş Gövde	60,1	52,9	7,2	30	185,81	217,9	196,11	207,00	10,2
A320-200 Dar Gövde	32,5	28,9	3,6	30	92,90	110,6	99,54	105,07	11,5
A330-200 Geniş Gövde	61,5	54,1	8,1	30	190,97	238,5	214,65	226,57	15,7

Kaynak: Tablo yazar tarafından tasarlanmıştır.

Tablo 3’e göre Boeing tarafından üretilen dar gövdeli B737-700, geniş gövdeli B767-300 ER, Airbus tarafından üretilen dar gövdeli A320-200, geniş gövdeli A330-200 teorik değerleri (Net Bugünkü Değerleri) %1 iskonto oranı üzerinden tespit edilmiş ve minimum fiyatlarıyla teorik değerleri arasında %10,24 ile %17,68 bandında sapma bulunmuştur. Çalışmada ele alınan uçakların teorik değerleriyle minimum, maksimum ve ortalama fiyatlar arasındaki trend aşağıdaki Şekil 2’de verilmektedir. Şekil 2’ye göre Boeing ve Airbus firmaları tarafından üretilen dar gövdeli uçaklar ile geniş gövdeli uçakların kendi aralarında Teorik veya Net Bugünkü Değerlerinin birbirine yakın seyrettiği görülmektedir.

Şekil 2. Seçili Uçak Değerleri (Kaynak: Şekil yazar tarafından tasarlanmıştır)

Ekonomik ömür boyunca nakit akışlarının riske maruz olması nedeniyle nakit akışlarının riske göre ayarlanması gereklidir. Bu nedenle “riske göre düzeltilmiş iskonto oranı yöntemi” sermaye bütçelemesinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Riske göre düzeltilmiş yöntemlerinde bir varlıktan beklenmekte olan NNA’ları aynen alınmakta; risk NNA’larının bugünkü değere indirgenmesinde kullanılan iskonto oranında kullanılmaktadır (Ercan ve Ban, 2009, s.197). Bu durumda nakit akışlarını iskonto etmek için kullanılacak faiz oranı ortalama %1 olarak belirlenmiştir. Bu belirlemeye ilave olarak ekonomik ömür

boyunca nakit akışlarındaki belirsizlikten dolayı, nakit akışlarının riske göre düzeltilmesi amacıyla ayrıca %2, %5 ve %10 iskonto oranlarına göre de ‘‘Teorik Değer’’ hesaplamaları sırasıyla Tablo 4, Tablo 5 ve Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 4. Uçak Teorik Değeri Hesaplaması (Milyon \$) (2020-2049) (İskonto oranı %2)

Uçak Tipi	Yıllık Gelir	Yıllık Gider	Yıllık NNA	Ekon. Ömür (yıl)	Teorik Değer (NBD)	Maks. Fiyat	Min. Fiyat	Ort. Fiyat	Fark %
B737-700 Dar Gövde	30,5	27,8	2,7	30	60,47	89,1	80,19	84,64	28,5
B767-300ER Geniş Gövde	60,1	52,9	7,2	30	161,25	217,9	196,11	207,0	22,1
A320-200 Dar Gövde	32,5	28,9	3,6	30	80,62	110,6	99,54	105,0	23,2
A330-200 Geniş Gövde	61,5	54,1	8,1	30	181,41	238,5	214,65	226,6	19,9

Kaynak: Tablo yazar tarafından tasarlanmıştır.

Tablo 5. Uçak Teorik Değeri Hesaplaması (Milyon \$) (2020-2049) (İskonto oranı %5)

Uçak Tipi	Yıllık Gelir	Yıllık Gider	Yıllık NNA	Ekon. Ömür (yıl)	Teorik Değer (NBD)	Maks. Fiyat	Min. Fiyat	Ort. Fiyat	Fark %
B737-700 Dar Gövde	30,5	27,8	2,7	30	41,50	89,1	80,19	84,64	50,9
B767-300ER Geniş Gövde	60,1	52,9	7,2	30	110,68	217,9	196,11	207,0	46,5
A320-200 Dar Gövde	32,5	28,9	3,6	30	55,34	110,6	99,54	105,0	47,3
A330-200 Geniş Gövde	61,5	54,1	8,1	30	124,51	238,5	214,65	226,5	45,0

Kaynak: Tablo yazar tarafından tasarlanmıştır.

Tablo 6. Uçak Teorik Değeri Hesaplaması (Milyon \$) (2020-2049) (İskonto oranı %10)

Uçak Tipi	Yıllık Gelir	Yıllık Gider	Yıllık NNA	Ekon. Ömür (yıl)	Teorik Değer (NBD)	Maks. Fiyat	Min. Fiyat	Ort. Fiyat	Fark %
B737-700 Dar Gövde	30,5	27,8	2,7	30	25,45	89,1	80,19	84,64	69,9
B767-300ER Geniş Gövde	60,1	52,9	7,2	30	67,87	217,9	196,11	207,0	67,2
A320-200 Dar Gövde	32,5	28,9	3,6	30	33,93	110,6	99,54	105,07	67,7
A330-200 Geniş Gövde	61,5	54,1	8,1	30	76,35	238,5	214,65	226,57	66,3

Kaynak: Tablo yazar tarafından tasarlanmıştır.

Tablo 7. Uçak Teorik Değerleri Hesaplamaları ve Sapmalar (2020-2049)

İskonto Oranı	%1		%2		%5		%10	
	Teorik Değer (Milyon \$)	Sapma (%)	Teorik Değer (Milyon \$)	Sapma (%)	Teorik Değer (Milyon \$)	Sapma (%)	Teorik Değer (Milyon \$)	Sapma (%)
B737-700 Dar Gövde	69,68	17,68	60,47	28,56	41,50	50,97	25,45	69,93
B767-300ER Geniş Gövde	185,81	10,24	161,25	22,10	110,68	46,53	67,87	67,21
A320-200 Dar Gövde	92,90	11,58	80,62	23,27	55,34	47,33	33,93	67,70
A330-200 Geniş Gövde	190,97	15,71	181,41	19,93	124,51	45,04	76,35	66,30

Kaynak: Tablo yazar tarafından tasarlanmıştır.

Tablo 7’ye göre %1, %2, %5 ve %10 iskonto oranlarına göre hesaplanan ‘‘Teorik Değerler’’ ve bu değerlerin 2020 ortalama değerlerinden sapma yüzdesi toplu olarak verilmiştir. Tablo 7’ye göre 30 yıllık ekonomik ömürde oluşan net nakit akımlarının bugünkü veya teorik değeri iskonto oranı arttıka azalmaktadır. %10 iskonto oranına göre hava aracının net bugünkü değeri, ortalama değere göre yaklaşık %70 oranında azalmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Varlık değerlemesi finans literatürünün önemli konularından birisi olmasının yanında, dinamik bir sektör olan Hava yolu sektöründe de önemli konulardan birisidir. Bir hava aracı olan uçağın değerlemesi teknik, ekonomik, siyasi ve çevresel faktörlerin etkisi altındadır. Aynı zamanda küresel etkilere çok açık olan hava yolu sektörü sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası rekabet ve düzenlemelere tabidir. Geçtiğimiz yılbaşında tüm dünyayı etkileyen ve etkilemeye devam eden Covid-19 küresel salgını Hava yolu sektörünü, uçak üretimini, satışını ve değerlemesini olumsuz olarak etkilemeye devam etmektedir.

Bir ülkenin sivil hava yolu sektörü ve firmaları o ülkenin ekonomik, siyasi, sosyal ve benzeri konularda gücünün, saygınlığının ve statüsünün göstergesidir. Bu nedenle bu sektör ile ilgili konular ülkede üst düzeyde ele alınır ve değerlendirilir. Bu nedenle ülkenin en önemli hava yolu şirketi ve hava limanları yönetiminde devletin rolü ve payı yüksek seviyededir. Örneğin ülkemiz için Türk Hava Yolları bu statüde “Ulusal Bayrak Taşıyıcı-Flag Carrier” hava yolu şirkettir.

Bir ülkedeki hava yolu sektörü; hava araçları, hava limanları ve altyapısı, ulusal ve uluslararası mevzuat ve düzenlemeler, sektörde çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler gibi birçok unsuru ve bu unsurların karşılıklı etkileşimlerini bünyesinde bulunduran bir sistemdir. Bu sistemin en önemli ögesini oluşturan hava aracı veya uçakların hava yolu firmaları tarafından edinilmesi, kullanımı, bakım ve onarımı, modernize edilmesi gibi faaliyetlerin sürdürülebilirliği önemli tutarlarda finansman desteğine ihtiyaç duymaktadır. Uçakların gerek öz kaynaklarla gerekse kiralama yoluyla edinilmesinde uçak değerlemesi; hava yolu firmaları, leasing firmaları, uçak üreticisi firmaları ve uluslararası bankaları ve finansman şirketlerini yakından ilgilendirmektedir. Özellikle literatür taramasında da belirtildiği üzere hava yolu firmaları stratejik bir karar olan filo planlaması ve oluşturulması konusunda isabetli bir şekilde uçak değerlemesi yapmak veya yaptırmak zorundadır.

Yapılan bu çalışmada dünyada önemli uçak üreticisi şirketlerden Boeing tarafından üretilen dar gövdeli B737-700, geniş gövdeli B767-300 ER ve Airbus tarafından üretilen dar gövdeli A320-200, geniş gövdeli A330-200 uçaklarının yıllık gelir ve giderleri tahmini olarak hesaplanarak, çeşitli varsayımlar altında teorik değerleri (Net Bugünkü Değerleri) ile minimum fiyatlarıyla teorik değerler arasında %1 iskonto oranı üzerinden tespit edilmiş ve ortalama fiyatlarıyla teorik değerleri arasında %10,24 ile %17,68 bandında sapma bulunmuştur. Bu yönüyle literatürde yer alan çalışmalara benzer sonuç elde edilmiştir. Bu sapmanın çeşitli faktörler altında değişebileceği değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca, uçakların ekonomik ömürleri boyunca nakit akışlarındaki belirsizlikten dolayı, nakit akışlarının riske göre düzeltilmesi amacıyla ayrıca %2, %5 ve %10 iskonto oranlarına göre de “Teorik Değer” hesaplamaları yapılmış, net nakit akımlarının bugünkü veya teorik değeri iskonto oranı arttıkça azaldığı belirlenmiştir. %10 iskonto oranına göre hava aracının teorik değeri (net bugünkü değeri) ortalama değere göre yaklaşık %70 oranında azaldığı tespit edilmiştir.

Hava aracı veya uçak değerinin belirleyicileri; uçağın yaşı, teknolojisi, motor durumu, yakıt tüketimi, bakım durumu, kaza geçmişi gibi çeşitli faktörlerdir. Bu faktörlerin uçağın maliyetine çeşitli şekillerde etkileri olacaktır. Yapılan çalışmada tüm bu maliyetler yıllık giderler içinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada nakit akışlarının 30 yıl gibi uzun bir süre için tahmin edilmesi, iskonto oranının bu süre içinde değişmeyeceği ve birtakım belirsizliklerin göz ardı edilmesi varsayımı çalışmanın önemli sınırlılığını oluşturmaktadır. Bununla birlikte çalışma ile uçak değerlemesi literatürüne uyumlu olarak pratik bir çözüm getirilmesi çalışmayı önemli kıldığı değerlendirilmektedir.

Hava yolu sektöründe hava aracı değerlemesi, hava yolu finansmanı alanında az ele alınan konulardan birisidir. Özellikle ülkemizin önde gelen hava yolu şirketlerinden veri toplamak ancak yayınladıkları faaliyet raporları ile sınırlı kalmakta, bu konuda yayın yapmak isteyen akademisyenlerin araştırma yapmasını zorlaştırmaktadır. Havacılık finansmanı alanında bundan sonra çalışma yapmak isteyen akademisyenlerin hava aracı satın alma-kiralama, hava yolu yakıt risk yönetimi, hava alanı değerlemesi gibi konularda çalışma yapması önerilmektedir.

Etik Beyan

“Hava Yolu Sektöründe Varlık Değerlemesi: Hava Aracı Değerlemesi Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada hazır veri seti kullanıldığı için etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır.

Kaynakça

- Avramov, D. ve Chao, J. (2006). An Exact bayes test of asset pricing models with application to international markets. *Journal of Business*, 79(1), 293-323.
- Clarke, J., Miller, B. ve Protz, J. (2003). An Options-Based Analysis of the Large Aircraft Market. Retrieved from *American Institute of Aeronautics and Astronautics*. Erişim Adresi: <http://www.aiaa.org/content.cfm?pageid=2>.
- Dekkers, J. ve Van der Straaten W. (2008). Monetary valuation of aircraft noise: A hedonic analysis around amsterdam airport, *Tinbergen Institute Discussion Paper*, 08-064(3), 2850-2858. Erişim Adresi: <https://spinlab.vu.nl/wp-content/uploads/2016/09/08064.pdf>
- Ercan, M. ve Ban, Ü. (2009). *Değere dayalı işletme finansı: Finansal yönetim* (5. Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Gibson, W. ve Morrell, P. (2004). Theory and practice in aircraft financial evaluation. *Journal of Air Transport Management*, 10(6), 427-433.
- Gorjidoz, J. ve Vasigh, B. (2010). Aircraft valuation in dynamic air transport industry. *Journal of Business & Economics Research*, 8(7), 1-16.
- Hu, Q. ve Zhang, A. (2015). Real option analysis of aircraft acquisition: A case study. *Journal of Air Transport Management*, 46, 19-29.
- Hu, Q., Zhang, A. ve Zhang Y. (2019). Why are regional jets less used in emerging economies? A real options valuation approach and policy implications. *Transport Policy*, 79, 125-136.
- International Society of Transport Aircraft Trading Handbook (2020). *ISTAT Appraisers Program Board of Governors*, 14-18.
- Justin, C., Marvis, D. ve Garcia E. (2010). Aircraft Valuation: A Network Approach to the Evaluation of Aircraft for Fleet Planning and Strategic Decision Making, *Conference Paper, Researchgate Publication.*, 1-25.
- Justin, C. ve Marvis D. (2015). Aircraft and engine economic evaluation for fleet renewal decision-making and maintenance contract valuation. *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers, Part G: Journal of Aerospace Engineering*, 29(11), 2051-2065.
- PKAirFinance Journal. (2019). *Aircraft Investor Poll*.
- Vasigh, B. ve Erfani, G. (2004). Aircraft value, global economy and volatility. *Airlines Magazine*. Erişim Adresi: <https://www.scribd.com/document/117503108/28-Vasigh-Erfani-Aircraft-Value>
- Wadhawan, A. (2020). Aviation finance insight. *Muzinich & Co.*, 1-2. Erişim Adresi: <https://www.muzinich.com/opinions/aviation-finance>
- <https://www.statista.com/statistics/273962/prices-of-airbus-aircraft-by-type/> e.t. 30.01.2021
- <https://www.statista.com/statistics/273941/prices-of-boeing-aircraft-by-type/> e.t. 30.01.2021
- <https://tr.investing.com/rates-bonds/united-states-cds-30-years-usd-historical-data/> e.t. 08.08.2021

EXTENDED ABSTRACT

Investing in aircraft or aircraft as a tangible asset in the airline industry is a very expensive and strategic decision. After determining the types of aircraft that meet the investment criteria and therefore will be the main target asset for the investment portfolio, it is important to understand how the aircraft will perform at the stages of the industry cycle and in the long term and to make additional investments in order to increase the service life.

With the deregulation of the airline sector, airlines must adapt to the risks posed by dynamic prices and cost components in the competitive market. One of the most important assets of airlines is the value of the aircraft they fly. Therefore, it is essential to develop a methodology for estimating the value of an airplane. However, estimating an airplane's value is a complex process. The factors that determine the value of an airplane are not only the physical characteristics of the airplane such as size, age, seat capacity, fuel efficiency, and physical condition; as well as maintenance status and maintenance documents, operating expenses and revenues, demand, and flexibility; inflation rates and interest rates; includes fuel cost, safety issues and regulations, and environmental regulations.

The study uses the Discounted Cash Flow (DCF) model based on the financial theory of popular narrow-body and wide-body aircraft manufactured by both Boeing and Airbus. The financial theory assumes that the value of an investment can be predicted from the future cash flows the investment is expected to generate. It provides the best estimation of the theoretical airplane value of the discounted cash flow model (Gorjidoz & Vasigh, 2010, p. 7). However, as many factors are taken into account in the DCF model, small changes in these factors can significantly affect the theoretical value of any aircraft. The discounted present value (DCF) model can also be used to estimate the theoretical value of commercial aircraft. How airlines should determine how much they should pay for an airplane is simply to create a discounted present value model and then apply it to relatively more complex situations. According to the discounted present value (DCF) model, the present value of the difference between the income and costs

of operating the aircraft over the number of time periods (economic life) covering the life of the asset is calculated at a discount rate (Weighted Average Cost of Capital).

To apply the discounted cash analysis model, it is necessary to estimate the future cash flows. For aircraft valuation, the revenues (cash inflows) generated by passengers and cargo/freight transport need to be estimated. These predictions can be complex and require a few assumptions. To calculate revenue per aircraft type, total revenue was calculated based on passenger miles (RPM) and revenue tonne miles (RTM). For narrow-body aircraft, the efficiency is lower because no container can be mechanically loaded so the load must be loaded manually. Wide-bodied aircraft, cargo containers, and freight containers can be loaded onto the aircraft using elevators. Hence, the cost is lower, resulting in a higher yield. In the study, narrow-body B737-700, wide-body B767-300 ER produced by Boeing, narrow-body A320-200 produced by Airbus, wide-body A330-200 aircraft were discussed. Analyzes have been made by taking data from publicly available financial statements and activity reports of an airline company.

The valuation of aircraft is one of the important issues in the airline industry, which is a dynamic sector. The valuation of an aircraft, which is under the influence of technical, economic, political, and environmental factors. The Covid-19 global epidemic, which affected and continues to affect the whole world last year, has affected the entire airline industry; continues to adversely affect aircraft production, sales, and valuation. In this study, the annual income and expenses of narrow-body B737-700 produced by Boeing, wide-body B767-300ER and narrow-body A320-200, and wide-body A330-200 aircraft manufactured by Airbus, which are one of the world's leading aircraft manufacturer companies, are estimated and various assumptions and assumptions are made. Theoretical values (Net Present Values) were determined under the 1% discount rate and the deviation between the minimum prices and the theoretical values was between 10.24% and 17.68%. In this respect, similar results were obtained from the studies in the literature. It is considered that this deviation may change under various factors. In the study, "Theoretical Value" calculations were also made according to 2%, 5%, and 10% discount rates in order to adjust cash flows according to risk, and it was determined that the present or theoretical value of net cash flows formed in 30 years of economic life decreases as the discount rate increases. In this study, the estimation of cash flows for a long period of time, such as 30 years, and the assumption that the discount rate will not change during this period constitutes an important limitation of the study. However, bringing a practical solution in line with the aircraft valuation literature makes the study important.

Kadına Şiddetle Mücadelede Kadın Konukevi Hizmeti ve Belediyeler

Mustafa TEKDERE¹ ve Tuncay POLAT²

Öz

Ulusal ve uluslararası tüm gelişmelere rağmen, kadına yönelik şiddet tüm Dünya’da 21. yüzyıla taşınan en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Kadının uğradığı şiddete katlanmasının nedenlerinden biri; kadının şiddet gördüğü ortamını terk ettiğinde gidecek alternatif bir yerinin olmamasıdır. Şiddet gören kadının hangi kuruma başvuracağını ve belirli bir süre güvenle barınabileceği bir yerin olduğunu bilmesi, kadının şiddete sessiz kalmasını veya boyun eğmesini engelleyecektir. Bu noktada, kadın konukeleri oldukça önemli bir role sahiptir. 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesinin “a” fıkrasına göre; “büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyelerin kadın konukevi açma konusunda hukuki bir zorunluluğu” bulunmaktadır. Hukuki zorunluluğa rağmen, ilgili sorumluluğun yerine getirilmediği görülmektedir. Söz konusu ihmal, şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesi olan kadınların ve çocuklarının şiddet ortamından kurtulma, sığınacak bir yer bulma, güvenli ortamlarda çok yönlü hizmetlerle rehabilite edilerek topluma tekrar adaptasyon imkânlarını sınırlandırmaktadır. Bu çalışmada; belediyelerin kadın konukevi açma görevini yerine getirmediği sayısal verilerle ortaya konulmuş, yerine getirilmeyen görev çerçevesinde kadına şiddeti önleme açısından birtakım eleştiriler yapılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kadın Konukevi, Şiddet, Belediyeler

Women's Guesthouse Service and Municipalities in Struggling with Violence against Women

Abstract

Violence against women is among the most important problems carried to the 21st century all over the world despite all national and international developments. One of the reasons why women endure violence is that when a woman leaves an environment of violence, she has no other place to go. Knowing which institution to apply to and there is a safe shelter for a while will prevent the woman from subjecting to violence. At this point, women's guesthouses play a very important role. According to the paragraph "a" of the 14th article of the Municipality Law No. 5393; "Metropolitan municipalities and municipalities with a population over 100,000 have a legal obligation to open women's guesthouse". Despite the legal obligation, it is seen that the relevant liability has not been fulfilled. The negligence in question limits the possibilities of women and their children who are subjected to violence or are in danger of being exposed to violence, finding a place to shelter, being rehabilitated with versatile services in safe environments, and re-adapting to society. In this study; numerical data revealed that the municipalities did not fulfill their duty of opening women's guesthouses, further, within the framework of the unfulfilled duty, some criticisms and suggestions were made in terms of preventing violence against women.

Key Words: Woman, Women’s Guesthouse, Violence, Municipalities

Atıf İçin / Please Cite As:

Tekdere, M. ve Polat, T. (2022). Kadına şiddetle mücadelede kadın konukevi hizmeti ve belediyeler. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 683-701.

Geliş Tarihi / Received Date: 20.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.10.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF, mtekdere@erzincan.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-6570-8072

² Dr. Öğr. Üyesi - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, tuncapolat04@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-1066-8886

Giriş

Şiddet; insan hayatının her noktasında görülebilen ve Dünya’da gittikçe önem kazanan bir toplum sağlığı sorunu olarak ifade edilebilir. Kadına yönelik şiddet ise; “temel insan hakları ve özgürlüklerin ihlali olup, kadın ve erkek arasında eşit olmayan güç ilişkilerinin sonucu ortaya çıkan toplumsal bir sorun ve önemli bir halk sağlığı problemidir” (Erim ve Yücens, 2016, s. 537). Aynı zamanda kadına yönelik şiddet; içerisinde yaralanma, sakatlanma ve ölüm gibi riskli durumları da barındıran, global düzeyde yaygın bir hastalık olarak da ifade edilebilir (Maybek, 2019, s. 180).

Yaşanan gelişmelere rağmen kadına yönelik şiddet, tüm Dünya’da 21. yüzyıla taşınan en önemli sorunlar arasında yer almaktadır (KSGM, 2012, s. 5). Kadına yönelik şiddet, çok boyutlu bir sorun alanıdır. Bu nedenle sadece kadınları değil, bir bütün olarak toplumu olumsuz etkilemektedir (KSGM, 2016, s. 2). İlgili durum, şiddetin kronik hale gelmesi ve sağlıklı nesillerin yetişmesi gibi sorunları da beraberinde getirmektedir.

Kadına yönelik şiddet tüm Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de çözülmesi gereken önemli toplumsal sorunlar arasındaki yerini korumaktadır (Karataş vd., 2008). Kadının uğradığı şiddete katlanmasının nedenlerinden biri; kadının şiddet gördüğü ortamını terk ettiğinde gidecek alternatif bir yerinin olmamasıdır. Şiddet gören kadının hangi birime başvuracağını ve belirli bir süre güvenle barınabileceği bir yerin olduğunu bilmesi, kadının şiddete sessiz kalmasını veya boyun eğmesini engelleyecektir (Taşdemir Afşar vd., 2017, s. 146). Bu noktada, kadın konukları oldukça önemli bir role sahiptir. Her üç kadından birinin hayatı boyunca en az bir kere şiddete uğradığı verisi dikkate alınır, konuklarının açılmasına, var olanların da hizmet kalitesinin artırılmasına ihtiyaç olduğu ifade edilebilir (Karataş vd., 2008). Fakat ülkemizde kadın konuklarının hem sayısal hem de işlevsel olarak yetersiz olduğu dile getirilmektedir (Demirbilek vd., 2020, s. 321). İlgili yetersizlik; kadın konukevi kapasitesinin artırılmasını hedefleyen kurumsal çalışmalarda dolaylı olarak, akademik çalışmalarda ve son dönemler de yapılan haberlerde ise doğrudan ifade edilmektedir.

Kadına yönelik şiddetin önlenmesinde merkezi yönetim ve taşra kuruluşlarına, yerel yönetimlere ve STK’lara önemli görevler düşmektedir. Bu çalışmada; kadına yönelik şiddetle mücadelede, kadın konukları hizmeti esas alınarak, bir yerel yönetim birimi olan belediyelerin durumu analiz edilmiştir. 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesinin “a” fıkrasına göre; “Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukları açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukları açabilirler.” Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyelerin kadın konukevi açma konusunda hukuki bir zorunluluğu bulunmasına rağmen, ilgili sorumluluğun yerine getirilmediği görülmektedir. Söz konusu ihmal, şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesi olan kadınların ve çocuklarının şiddet ortamından kurtulma, sığınacak bir yer bulma, güvenli ortamlarda çok yönlü hizmetlerle rehabilite edilerek topluma tekrar adaptasyon imkânlarını sınırlandırmaktadır.

Belediyelerin kadın konukevi açma ile ilgili sorumluluğunu yerine getirmediği savı üzerine şekillenen ve bu yetersizliğin oluşturduğu maliyetleri kadınlar özelinde somutlaştırarak, çözüm önerileri sunmayı amaç edinen bu çalışmada öncelikle, tımdengelimce bir yaklaşım benimsenerek, kadına şiddet olgusu ve türleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra kadına yönelik şiddet konusunda Türkiye ve Dünya’daki durum analiz edilmiştir. Kadına yönelik şiddetle mücadele yolları üzerinde durularak, bu yollardan biri olan kadın konukları anlatılmıştır. Belediyelerin yasal zeminde kadın konukevi açma ile ilgili sorumlulukları incelenerek, ilgili sorumluluğun layığıyla yerine getirilmediği sayısal verilerle ortaya konulmuş ve birtakım eleştiriler yapılmıştır. Son olarak, bazı kurumsal çalışmalarda devletin yetkili kuruluşlarının kadın konukları ile ilgili kurumsal kapasitenin artırılmasını esas alan hedef ve tespitleri ortaya konulmuş ve ilgili hedefler bir yerel yönetim birimi olan belediyeler özelinde incelenmiştir. Elde edilen veriler ve bulgular çerçevesinde belediyelerin kadın konukevi hizmetleri ile ilgili öneriler sunulmuştur.

Kadına Yönelik Şiddet ve Şiddet Türleri

Birleşmiş Milletler (UN) kadına şiddeti; "ister kamusal, isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik acı veya ıstırap veren ya da verebilecek olan cinsiyete dayalı bir eylem, bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma" olarak tanımlamıştır (Heise vd., 1994, s. 3).

1996 yılında yayınlanan raporda Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti; “bir kişiye veya gruba yapılan, yaralanma, ölüm veya psiko-sosyal zararlarla sonuçlanan her tür davranış” olarak ifade etmektedir (Krug vd., 2002, s. 1084).

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un 2. maddesinin “d” fıkrasına göre şiddet; “kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış” olarak tanımlanmaktadır. 6284 Sayılı Kanun’un 2. maddesinin “ç” fıkrasına göre ise kadına yönelik şiddet; “kadınlara, yalnızca kadın oldukları için uygulanan veya kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık ile kadının insan hakları ihlaline yol açan ve bu Kanunda şiddet olarak tanımlanan her türlü tutum ve davranış” olarak tanımlanmıştır.

Kadına yönelik şiddetin; erkek çocukların kız çocuklar aleyhine cinsiyetçi bir yaklaşımı, geçmiş dönemlerde kız bebeklerin öldürülmesi, kız çocuklarının cinsel istismara uğraması, dövülmesi, çeyiz, başlık parası, kadın ticareti, fuhuşa zorlama ve namus cinayetleri gibi süreçlerle başladığı söylenebilir. Sonraki süreçte ise ilişkilerde şiddet; evlilikte hırpalanma, dayak, tecavüz, ekonomik ve psikolojik baskının olması, cinsel organlara zarar verici uygulamalar, iş yerinde ve diğer kurumlarda cinsel ve psikolojik şiddetin varlığı, yaşlılıkta fiziksel, cinsel ve psikolojik saldırıya uğrama, cinayete kurban gitme vb. şekillerde gerçekleştiği ifade edilebilir (Heise vd., 1994, s. 3).

Genel olarak kadına şiddet; fiziksel, sosyal, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddet olarak beş grup altında incelenebilir.

Fiziksel şiddet: “Tokat atmak, tekmelemek, yumruklamak, hırpalamak, kolunu bükme, boğazını sıkma, bağlamak, saçını çekme, kesici veya vurucu aletlerle yaralamak, kezzap veya kaynar suyla yakmak, vücudunda sigara söndürme, ellerini ayaklarını ezmek, sakat bırakma, işkence yapma, sağlıksız koşullarda yaşamaya mecbur bırakma, sağlık hizmetlerinden yararlanmasına engel olarak bedensel zarar görmesine neden olmak gibi” eylemlerdir (ASPB, 2013, s. 7). Genellikle gizlenmeye çalışılsa da verilere ve yapılan çalışmalara göre kadına yönelik şiddetin fiziksel boyutu azımsanmayacak kadar fazladır (Yanık vd., 2014, s. 106).

Ekonomik şiddet: Dar anlamda kadınların ev içinde ve dışında ürettiklerine el koyma, onlardan yoksun bırakma anlamına gelmektedir (Bilican Gökkaya, 2011, s. 104). Geniş anlamda ise; “para vermemek, kısıtlı para vermek, ailenin tasarrufları ile gelir ve giderleri konusunda bilgi vermemek, kadının mallarını ve diğer gelirlerini ellerinden almak, çalışmasına izin vermemek, istemediği işte zorla çalıştırmak, çalışıyorsa iş hayatını olumsuz etkileyecek kısıtlamalar getirmek, aileyi ilgilendiren ekonomik konularda kadının onayını almadan tek başına karar vermek gibi eylemler”, ekonomik şiddet ifade etmektedir (KSGM, 2008, s. 8).

Psikolojik şiddet: “Bireyin duygularının, baskı uygulayabilmek adına tutarlı bir şekilde istismar edilmesi, sindirme, yaptırım ve tehdit aracı olarak kullanılması durumudur. Bireye yönelik tutarlı bir biçimde psikolojik baskı uygulamak, duygusal olarak sindirmek ve aşağılamak, ona yaptırım uygulamak veya onu cezalandırmak amacıyla toplumdaki soyutlamak için uygulanan her türlü baskı” psikolojik şiddet olarak ifade edilmektedir (Tatlıoğlu ve Küçükköse, 2015, s. 197-198). Psikolojik şiddet; kültürler ve ülkeler arasında farklı tanımlamaları olan bir şiddet türüdür. Örneğin; Vietnam’da yapılan bir araştırmada psikolojik şiddet, eşini zorla cinsel ilişkiye zorlayan bir kocanın davranışlarını kapsamaktadır. Afrika’da ise kadının evden çıkmasına müsaade etmemek veya cinsel istekte bulunmak gibi olaylar, daha çok psikolojik şiddet olarak tanımlanabilmektedir (Krantz and Garcia-Moreno, 2005, s. 819).

Cinsel şiddet: Kadının rızası veya isteği olmadan cinsel ilişkiye girme, istemediği cinsel ilişki çeşitlerine veya cinsel davranışlara zorlama olarak tanımlanmaktadır (Bilican Gökkaya, 2009, s. 172). Geniş anlamda ise; “başkalarıyla cinsel birlikteliğe zorlama, kadının rızası olmadan çocuk doğurmaya zorlama veya doğum hakkına engel olma, istemediği biriyle evlenmeye zorlama, çocuk yaşta evlendirme, gebeliği önlemeye yönelik hakkını engelleme, kürtaja zorlama, her türlü iletişim kanalları aracılığıyla cinsel içerikli davranışlar sergileme ile taciz ve tecavüz olayları” cinsel şiddet olarak tanımlanmaktadır (Tatlıoğlu ve Küçükköse, 2015, s. 198).

Sosyal şiddet: Fiziksel, ekonomik, psikolojik ve cinsel şiddet türlerinin etkilerini de kapsayan, geniş tabanlı bir şiddet türü olarak ifade edilebilir. Sosyal şiddete maruz kalan kadınlar; bütün insanlara yönelik

tedirgin bir bakış açısına sahip olma, insanlara ve özellikle erkeklere karşı önyargılar geliştirebilme, hayata ve insanlara kapalı konuma gelebilme gibi bazı olumsuz davranışlar sergileyebilmektedir (Öztürk, 2010, s. 52). Söz konusu açıklamalardan sonra hem Dünya’da hem de Türkiye’de belirtilen şiddet türleri özelinde güncel veriler sunmanın, çalışmanın amacı çerçevesinde önemli olduğu ifade edilmelidir.

Dünya’da ve Türkiye’de Kadına Şiddet

Her yıl yaklaşık 1.3 milyon insan kişilerarası veya toplu şiddet sonucu hayatını kaybetmekte ve çok daha fazlası ölümcül olmayan yaralar almaktadır. Genel olarak şiddet; 15-44 yaş arası insanlar için Dünya çapında önde gelen ölüm nedenleri arasında yer almaktadır (Köse Tosunöz, 2019, s. 472).

DSÖ’ye göre; “Dünya’da cinayete kurban giden kadınların %35’inden fazlası yakın partneri tarafından öldürülmektedir. Dünya’da her yıl tahminen 5000 kadın (veri yetersizliği nedeniyle ortaya konulan düşük rakamlara rağmen) “namus” adına işlenen cinayete kurban gitmektedir. Hindistan’da her yıl 25.000 kadın çeyizle ilişkili şiddete maruz kalmaktadır. Ayrıca Hindistan’da yanma nedeni 163.000 ölümün %65’i 15-34 yaş arası kadınların başına gelmektedir” (WHO, 2012). Yine DSÖ’ye göre; “Dünya’da 100-140 milyon kadın ve kız, kadın sünneti sonucu sağlık sorunları yaşamaktadır. Afrika ülkelerinde her yıl 3,5 milyon genç kız kadın sünneti (FGM) riski ile karşı karşıyadır” (WHO, 2001, s. 6).

DSÖ; “bir ilişki içinde olan tüm kadınların neredeyse üçte birinin (%30) yakın partnerleri tarafından fiziksel veya cinsel şiddete maruz kaldığı belirtmiştir. Yakın partner şiddetine ilişkin yaygınlık tahminleri; yüksek gelirli ülkelerde %23,2, DSÖ Batı Pasifik bölgesinde %24,6, DSÖ Doğu Akdeniz bölgesinde %37 ve DSÖ Güneydoğu Asya bölgesinde ise %37,7’dir. Küresel olarak tüm kadın cinayetlerinin %38’i, yakın partnerleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Yakın partner ve cinsel şiddet çoğunlukla erkekler tarafından kadına karşı işlenmektedir” (WHO, 2017).

Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı’nın raporuna göre AB ülkelerinde; “her üç kadından biri 15 yaşından itibaren fiziksel veya cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Aile içi şiddet vakalarının sadece %14’ü, diğer şiddet vakalarının ise sadece %13’ü rapor edilmektedir. 15 yaş üstü her 10 kadından biri cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Her 20 kadından biri tecavüze uğramaktadır. Eşi veya hayat arkadaşı tarafından evlilik içi tecavüze uğrayan kadınların oranı %31’dir. Her beş kadından ikisi (%43) eşi veya eski eşi/hayat arkadaşından psikolojik şiddet gördüğünü belirtmiştir. Eşi veya hayat arkadaşının şiddetine maruz kalan kadınların %42’si hamile iken de şiddet görmüştür. Her beş kadından biri istenmeyen fiziksel temas şeklinde cinsel tacize maruz kalmıştır. Kadınların %32’si failin patron, iş arkadaşı ve müşteri olduğunu” belirtmiştir (FRA, 2015, s. 3).

Türkiye’deki duruma bakıldığında Hacettepe Nüfus Enstitüsü’nün 1988 yılında yaptığı araştırmada; “erkeklerin %44.9’u kadının kocasına itaat etmediği zaman kocasının onu dövmeye hakkı olduğunu belirtmiştir. Aynı araştırmada erkeklerin %66.2’si erkeğin evde mutlak otorite sahibi olduğu, %53.7’si kadınlardan daha akıllı olduklarını, %64’ü ise kadınların kocasıyla tartışmak yerine durumu sessizce kabullenip susması gerektiğini” onaylamaktadır (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995, s. 25).

PIAR tarafından 1990 yılında 11 büyük şehirde yapılan bir çalışmada; “evli kadınların %61’inin ara sıra, %11’inin ise sık sık eşiyile tartıştığı belirtilmiştir. Eşi ile tartışan kadınların %18’i ise eşi tarafından dövüldüğünü” ifade etmiştir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995, s. 25-27).

Türkiye’de geçmiş yıllarda kadına yönelik şiddet konusunda en detaylı çalışma, 1993-1994 yıllarında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından gerçekleştirilen ve raporu 1995 yılında açıklanan “Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları” araştırmasıdır. Bu araştırmaya göre; “kadınların %87.6’sı fiziksel, %60.5’i duygusal/psikolojik, %30.8’i sözel, %16.6’sı cinsel ve %1.2’si ise ekonomik şiddete maruz kaldıklarını belirtmiştir. Ayrıca kadınlar, şiddetin %99 ile kocaları tarafından başlatıldığını ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılanların %61.1’i uzun zamandan beri şiddet gördüğünü dile getirmiştir. Uygulanan şiddet türünün %84’ü sözel, %78.9’u fiziksel, %63’ü ise hem sözel hem fiziksel olarak belirtilmiştir. Çocuk sahibi kadınların %41.1’i hamilelik döneminde de şiddete maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Kadınların %38.7’si şiddeti kabul ettiklerini, %25.7’si bu durumun düzeleceğini, %7.8’i boşanmayı ve %1.7’si ise intihar etmeyi düşündüğünü bildirmiştir. Söz konusu verilere ilave olarak kadınların 21.7’si kendisini çaresiz görmekte, %40.2’si çocukları için şiddete katlanmakta, %13.9’u ailesinin dağılması için, %13’ü ise gidecek yeri olmadığı için şiddete katlandığını” beyan etmektedir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1995, s. 27-143).

2008 yılında “Hacettepe Nüfus Etütleri Merkezi” tarafından yapılan “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması’nda” 17.000’den fazla kadınla görüşülmüştür. Araştırmanın sonucunda; “Türkiye

genelinde evlenmiş ya da bir birlikteliği olan kadınların %39'u yaşamlarının belirli bir döneminde fiziksel şiddete, %15'i cinsel şiddete, %42'si eşleri tarafından cinsel veya fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtirken; söz konusu oranın Doğu bölgelerinde çok daha fazla olduğu ve yaklaşık %57.7'ye ulaştığı, %44'ünün de duygusal şiddete maruz kaldığı sonucuna varılmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen bir başka önemli bulgu ise kadınlara şiddet uygulayan kişilerin aile üyeleri ve tanıdık kişilerden (koca, baba, ağabey, yakın akrabalar ve eski eş) olduğuudur. Yine aynı araştırmaya göre; kadınların %52'si yaşadıkları şiddeti yakın çevreleriyle paylaşırken, sadece %8'i resmi kurum ve sivil toplum kuruluşlarına ulaşmıştır" (Taşdemir Afşar, 2015, s. 742-743).

"Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü" tarafından 2014 yılında gerçekteşirilen çalışmada ise; "ülke genelinde fiziksel şiddete maruz kaldığını belirten evlenmiş kadınların oranı %36'dır. Başka bir ifadeyle, her 10 kadından yaklaşık 4'ü eşi veya birlikte olduğu erkeklerin fiziksel şiddetine maruz kalmıştır. Türkiye genelinde evlenmiş kadınların %12'si yaşamın herhangi bir döneminde, %5'i ise son 12 ay içinde cinsel şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Evlenmiş kadınların maruz kaldıkları fiziksel şiddet ülke, kent/kır ve bölge düzeyinde cinsel şiddetten daha yaygındır. Ülke genelinde fiziksel şiddet %36, cinsel şiddet %12 düzeyindedir. Şiddet mağduru kadınların %68'i sadece fiziksel şiddete maruz kaldığını, %5'i ise sadece cinsel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Her iki şiddet biçiminin bir arada görülmesi de yaygındır, şiddet mağduru kadınların %27'si hem fiziksel hem de cinsel şiddete maruz kalmıştır. Kadına yönelik şiddet biçimleri arasında en yaygın olanı, duygusal şiddet/istismardır. Türkiye genelinde kadınların yaşamlarının herhangi bir döneminde maruz kaldıkları duygusal şiddet/istismar %44, son 12 ayda ise %26'dır. Türkiye genelinde yaşamının herhangi bir döneminde ekonomik şiddete maruz kalan kadınların oranı %30, son 12 ayda maruz kalan kadınların oranı ise %15 olarak" beyan edilmiştir (KSGM, 2014, s. 7-11).

Türkiye'de son yıllarda yapılmış geniş kapsamlı ve güncel bir diğer çalışmada kadınların uğradığı fiziksel partner şiddeti idari kayıtlara göre; "15-59 yaş grubundaki evlenmiş kadınlar için yaşam boyu %36, son 12 ayda ise %8 olarak tespit edilmiştir. Kadınların maruz kaldığı fiziksel ve/veya cinsel partner şiddeti idari kayıtlara göre; 15-59 yaş grubundaki evlenmiş kadınlar için yaşam boyu %38, son 12 ayda ise %11 olarak bulunmuştur. Gebelik döneminde fiziksel partner şiddeti yaygınlığı idari kayıtlara göre; 15-59 yaş grubundaki evlenmiş kadınlar için %8 olarak belirlenmiştir. Fiziksel partner şiddeti sonucu yaralanan kadın sıklığı ise idari kayıtlara göre; 15-59 yaş grubundaki evlenmiş kadınlar için %26 olarak" bulunmuştur (Yüksel Kaptanoğlu, 2020, s. 35-42).

Üzülerek belirtmek gerekirse, incelenen çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kadına yönelik şiddetin Dünya'da ve Türkiye'de en önemli sorunlar arasındaki yerini hala muhafaza ettiği görülmektedir. Bu kapsamda kısa vadede tamamen ortadan kaldırılması mümkün görülmeyen kadına şiddet sorunu ile aktif ve etkin biçimde mücadele etmenin yolları araştırılmalı ve geliştirilmelidir.

Kadını Şiddet Tehlikesinden Koruma Yolları

Kadına yönelik şiddeti önlemeyi; birincil, ikincil ve üçüncül korunma başlıkları altında değerlendirmek mümkündür (Subaşı ve Akın, 2003, s. 8-10, şahin vd., 2018, s. 252-253):

Birincil Korunma: Özellikle şiddet olaylarının meydana gelmemesi için alınan önlemleri kapsamaktadır. Bir diğer ifadeyle; şiddet sorununun ortaya çıkmamasına odaklanan bir korunma yöntemidir. Bu korunma yöntemi kapsamında yapılacak çalışmalar; eşler arasında şiddetin hoş görülmediği bir ortamın sağlanması, mevcut yasal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin güncelleştirilmesi, kadının güçlendirilmesi ve toplumdaki statüsünün yükseltilmesine yönelik çalışmaların desteklenmesi, her türlü şiddet kullanımının azaltılması ve önlenmesi, kadına şiddetin önlenmesi konusunda toplumun değer yargılarının değerştirilmesi, araştırma ve izlem çalışmalarının devamlılığı veya desteklenmesi ve risk faktörlerine yönelik çalışmaların yapılması ve artırılması, olarak ifade edilebilir.

İkincil Korunma: şiddete uğrayanlara erken dönemde müdahale edilmesi, şiddete uğrayanların erken dönemde tespit edilmesi, şiddete bağlı tıbbi ve sosyal komplikasyonların gelişmesini ve şiddetin tekrarlanması ihtimalini azaltmaya yönelik çalışmalar olarak ifade edilebilir. Şiddet olayına erken dönemde müdahalede bulunmak her yönüyle zararları azaltabilen bir yöntemdir. Bu çerçevede özellikle şiddet olayının belirli yollarla (panik butonu ve acil çağrı sistemleri vb.) ilgili makamlara bildirilmesi şiddetten ekilenimi en alt seviyelere düşürmektedir.

Üçüncül Korunma 'da ise; şiddet mağdurunun güvenliği sağlanarak gerekli olan tıbbi ve psiko-sosyal iyileştirmeler eşliğinde olay hukuki ve sosyal olarak sonuçlanıncaya kadar normal hayat rutinlerinin güvenli bir şekilde devamlılığı sağlanmalıdır. Bu noktada şiddetin zararlı etkileri düşünülerek, uzun vadede oluşabilecek travmaları elimine etmek için bireyin sosyal rehabilitasyonu ve tekrar topluma kazandırılması odak noktası haline getirilmelidir.

Anlatılan korunma yöntemleri çerçevesinde şiddete uğrayan ya da uğraması tehlikesi olan kadınların Türkiye'de başvurabileceği kurum ve kuruluşlar ise (ASPB, 2013, s. 3, Erseçen ve Tosun, 2013, s. 43-48);

- “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri”
- “KOZA-Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri” (ŞÖNİM)
- “Alo 183 Aile, Kadın, Çocuk, Yaşlı ve Engelli Sosyal Destek Hattı”
- “Valilikler-Kaymakamlıklar”
- “Cumhuriyet Başsavcılıkları, Aile Mahkemesi Hâkimlikleri”
- “Polis Merkezleri, Jandarma Karakolları”
- “Sağlık Kurum ve Kuruluşları”
- “Belediyelerin Kadın Danışma Merkezleri”
- “Baroların Kadın Danışma Merkezleri ve Adli Yardım Kurulları” ile
- “Kadın Sivil Toplum Kuruluşları” olarak sıralanabilir.

Mevcut durumda ülkemizde özellikle Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (ŞÖNİM'in öncülüğü ve yönlendirmesi vasıtasıyla) ile belediyelere (genellikle belediyelerin kadın danışma merkezleri ile ŞÖNİM'in yardımı ve yönlendirmesiyle) bağlı kadın konukevleri de, şiddet mağduru ve şiddete uğrama tehlikesi olan kadınların korunması, güçlendirilmesi ve desteklenmesine yönelik mekanizmaların başında gelmektedir.

Kadın Konukevleri

2828 Sayılı Sosyal Hizmet Kanunu'nun 3. maddesinin 7. fıkrasına, Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmeliğin 3. maddesinin “İ” fıkrasına ve 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği'nin 3. maddesinin “İ” fıkrasına göre kadın konukevi; “fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik veya sözlü istismara veya şiddete uğrayanların, şiddetten korunması, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi, güçlendirilmesi ve bu dönemde şiddet mağdurlarının varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarının da karşılanmak suretiyle geçici süreyle kalabilecekleri ve konukevi, sığınmaevi, kadın sığınağı, kadınevi, şefkatevi ve benzeri adlarla açılan yatılı sosyal hizmet kuruluşu” olarak ifade edilmektedir.

“Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesine Hakkında Yönetmelik” incelediğinde dikkat çeken bazı önemli noktalar şöyledir:

- “Kadın konukevlerinde insan haklarına dayalı, insan onuruna yaraşır, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı ve sosyal devlet ilkesine uygunluk esas alınır.”
- “Konukevinde yapılacak işlemlerde kadının beyanı esas olup, delil göstermek zorunda bırakılamaz.”
- “Kadın konukevlerinde kadınların ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan güçlendirilmesi temel amaçtır.”
- “Konukevinde çalışanlar, kadını korumak gerekçesiyle bu Yönetmelikle belirlenen kurallar dışında kadının temel hak ve özgürlüklerine yönelik herhangi bir sınırlandırma getiremez, kadın adına karar alamaz.”
- “Şiddete uğrayan ya da uğrama tehlikesi bulunan bütün kadınlar ve beraberindeki çocukları hiçbir ayırım yapılmadan konukevine kabul edilmektedir.”

- “Konukevi, en az yirmi, en fazla kırk kişi kapasiteli olarak kurulur. Her kadın için, var ise çocukları ile birlikte kalabileceği bir oda bulunur. Bir oda, en fazla iki kadın tarafından paylaşılabılır. Bebekli kadınlar için tek kişilik odalar bulunmasına ve odalarda kadınlar için ranza sisteminin kullanılmamasına özen gösterilir. Konukevinin kapasitesine uygun sayı ve genişlikte salon, oturma odası, yemek odası ve kadınlar için etkinlik odası bulunur. Çocuklar için kreş, eğitim ve rehabilitasyon, oyun ve etkinlik odaları ile çalışma odaları bulunur.”
- “Konukevinde kalma süresi, kadının ilk kabul birimine kabul tarihinden itibaren altı aydır. Kalış süresi, kadınların güçlenme süreci değerlendirilerek gerekli hallerde uzatılır. Uzatma süresi, sosyal çalışmacı ile çocuğu var ise çocuk gelişimcinin görüşü alınarak, değerlendirme komisyonu tarafından belirlenmektedir.”
- Kadın konukevinde doğrudan ya da ŞÖNİM aracılığıyla; “güvenlik, danışmanlık, yönlendirme, psikolojik destek, hukuki destek, tıbbi destek, geçici maddi yardım, iş bulma konusunda destek, kreş, mesleki eğitim kursu, grup çalışmaları, çocuklar için burs, sosyal, sanatsal ve sportif faaliyetler” gibi hizmetler sunulduğu ifade edilebilir.
- Kadın konukevlerinde gizlilik ve güvenlik ilkelerine riayet edilerek hizmet verilmektedir.
- Konukevinde aynı ve nakdi yardımlar (harçlık) yapılmaktadır. Aynı ve nakdi yardımlar konukevi hangi birime ait ise (örneğin belediye), ilgili birimin bütçesinden karşılanmaktadır.
- Konukevinde kalan kadınlar muayene ve tedavi yardımlarından yararlanabilmektedir. Ayrıca meslek edinme ve istihdam edilme yolunda eğitim giderleri de karşılanabilmektedir.

Kadın konukevlerinde cinsel, ekonomik, fiziksel, duygusal ve sözlü istismara veya şiddete maruz kalan kadınların şiddetten korunması, psiko-sosyal ve ekonomik problemlerinin çözülmesi, güçlendirilmesi, varsa çocukları ile birlikte güvenli barınma ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmaktadır (KSGM, 2016, s. 24). Söz konusu amaca binaen sunulan başlıca barınma ve diğer hizmetler, sosyal devlet olmanın bir sonucu olarak, sosyal hizmet nitelikli hizmetlerdir ve bedelsiz olarak sunulmaktadır (Yılmaz, 2019, s. 1568).

Bir sosyal hizmet kuruluşu olan kadın konukevleri, kadınlara can güvenliği, kendilerini toparlamak ve kendi ayakları üzerinde durabilmelerini mümkün kılmak için zaman, yaşamlarına uzun vadeli ve geniş perspektiften bakabilmeleri ve yalnızlık psikolojisinden uzaklaşabilmeleri için ihtiyaç duydukları şiddet içermeyen, güvenli bir ortam sağlamaktadır (KADEM, 2014, s. 41, Genç ve Barış, 2015, s. 105, Demirebilek vd., 2020, s. 343). Özetle kadın konukevleri; şiddete maruz kalan veya maruz kalma ihtimali olan kadınların ve çocuklarının korunduğu ve desteklendiği, çok yönlü hizmetlerle rehabilite edilip güçlendirilerek, topluma adaptasyonunun sağlandığı önemli bir “kadın hizmet kuruluşudur”.

Kadın konukevi hizmeti ülkemizde başta Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü olmak üzere, kaymakamlıklar, valilikler, STK’lar ve belediyelerce yürütölmektedir (KSGM, 2012, s. 17).

Dünya genelinde kadın konukevleri ülkemize kıyasla daha erken dönemlerde ortaya çıkmıştır (Çiltaş ve Çalık Var, 2019, s. 16). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın Mart 2020 tarihli “Türkiye’de Kadın” raporuna göre ülkemizde; “kamuya bağlı ilk kadın konukevi Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı olarak 1990 yılında İzmir ve Ankara illerinde hizmete açılmıştır. 633 sayılı KHK ile kadın konukevleri, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün yetki ve sorumluluğuna bırakılmış olup Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı 110 kadın konukevi (2717 kapasiteli); yerel yönetimlere bağlı 32 (703 kapasiteli), İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ne bağlı 2 kadın konukevi (42 kapasiteli); sivil toplum kuruluşlarına bağlı 1 olmak (20 kapasiteli) üzere ülke genelinde toplam 145 konukevi toplam 3.482 kapasite ile hizmet vermektedir” (AÇSHB, 2020a, s. 74). Göröldüğü üzere kadın konukevleri konusunda merkezi yönetim ve taşra kuruluşları, yerel yönetimler ve STK’lar birtakım sorumluluklar üstlenmektedir. Sonraki başlıklarda, çalışmanın amacı ile tutarlı olarak belediyelerin kadın konukevi sorumluluğu üzerine incelemelerde bulunulmuştur.

Yasal Zeminde Belediyelerin Kadın Konukevi Hizmeti Sorumluluğu

2013 tarihli “Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmeliğin” 4. maddesine göre; “Bakanlık, yörenin ihtiyacına, sosyo-kültürel yapısına göre uygun görölecek il ve ilçelerde konukevi açar. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’i geçen belediyeler ihtiyaca cevap verebilecek nitelik ve sayıda konukevi açar. İl özel idareleri ile sivil toplum kuruluşları da konukevi açabilir. Gerçek kişiler

tarafından konukevi açılmaz. Konukevi açılış izni verilmesi, denetimi, devri, açılış izinin iptali gibi hususların düzenlenmesi Bakanlığın yetkisindedir.” İlgili madde incelendiğinde; bir yerel yönetim birimi olarak belediyeler ile il özel idarelerinin kadın konukevi açabileceği sonucu elde edilmektedir. Belediyelerin kadın konukevi açma sorumluluğunda nüfus kriteri ve zorunluluk var iken, aynı durum il özel idareleri³ için söz konusu değildir.

Nitekim 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesinin “a” fıkrasına göre; “Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler.”

Aslında belediyelerin kadın konukevi açma konusundaki sorumluluğu, şekil yönünden iptal edilen 2004 tarihli 5272 Sayılı Belediye Kanunu ile iptal sonrası düzenlenerek 2005 yılında tekrar çıkarılan 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile oluşmuştur. İptal edilen kanun ile 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun ilk halinin 14. maddesinin “a” fıkrasında; “büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000’i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar” şeklinde bir düzenleme yer almaktadır. 1930 yılından 2004 yılına kadar uygulanan 1580 Sayılı Belediye Kanunu’nda ise kadın konukevi açma gibi bir görev yer almamaktadır. Yalnızca ilgili Kanunu’nun 15. maddesinin 48. fıkrasında “kimsesiz kadın ve çocukları korumak” gibi genel bir sorumluluğun bulunduğu görülmektedir.

1984 tarihli 3030 Sayılı eski Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda kadın ve çocukların korunması ve kadın konukevleri ile ilgili bir hüküm bulunmadığını söylemek mümkündür. 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7. maddesinin “v” fıkrasında ise “Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işletirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak” şeklinde bir hüküm yer almaktadır. İlgili maddede yer alan “...kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek...” ifadesi, ilçe belediyeleri için de geçerli olmakla birlikte, kadın konukevi hizmetlerinin altyapısını oluşturmaktadır. Büyükşehir belediyelerinin kadın konukevi açma zorunluluğu, 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesinde de ayrıca ve açık biçimde belirtilmiştir.

5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 14. maddesinin “a” fıkrasında, 2012 yılında çıkarılan 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 17. maddesi ile yapılan değişiklikten önce; “büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000’i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar” şeklinde bir hüküm bulunmaktadır. İlgili hüküm kapsamında kadın konukevi açma sorumluluğu belediyelerin takdirine bırakılmıştır. Bir diğer ifadeyle hukuki bir zorunluluk bulunmamaktadır. Ancak 2012 yılında yapılan değişiklik sonrasında; “büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyelerin kadınlar ve çocuklar için konukevi açmaları bir zorunluluk haline” getirilmiştir (Türkiye Belediyeler Birliği, 2014, s. 12, KSGM, 2016, s. 19, Şahin Duran ve Temür, 2018, s. 367-368, AÇSHB, 2020a, s. 59). İlgili maddelerdeki hükümler incelendiğinde; nüfus kriterinin yükseltildiği ve hukuki bir zorunluluk durumu oluştuğu net biçimde görülmektedir.

Nüfusu 100.000’in altında olan belediyeler ise mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadın konukevleri açabileceklerdir. 5393 Sayılı Kanun’un ilk halinde belirlenen nüfus kriterinin (50.000) altında kalan belediyeler ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır. 2012 yılında yapılan değişiklikle nüfusu 100.000’in altında olan belediyeler de kadın konukevi açabilme konusunda yetkilendirilmiştir (Muratoğlu, 2015, s. 87). Fakat ilgili madde incelendiğinde; hukuki bir zorunluluğun olmadığı, takdirin tamamen belediyelerde olduğu sonucu elde edilmektedir (Oktay, 2016, s. 85).

Özetle ve özellikle; “büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyelerin kadınlar ve çocuklar için konukevi açmaları bir hukuki zorunluluk” olmasına rağmen ilgili sorumluluğun yerine getirilmediği ifade edilmelidir. Bu noktada yerine getirilmeyen sorumluluğun sayısal verilerle ortaya konulmasının ve oluşturduğu maliyetlerin somutlaştırılmasının, önem arz ettiği düşünülmektedir.

³ 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nun 6. maddesine göre; “İl özel idaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde yapmakla görevli ve yetkilidir.” Kadın konukevi açma konusunda 6. maddede yer alan “sosyal hizmet ve yardımlar” ifadesi ile ilgili Kanun’un 65. maddesinin de önemli olduğu söylenebilir.

Kadın Konukevi Hizmetleri Özelinde Belediyelere Eleştirel Yaklaşım

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinin "a" fıkrasına göre; "büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler." Söz konusu kanun maddesi kapsamında nüfusu 100.000'in üzerinde olan belediye sayısını bilmek önem arz etmektedir. Çünkü nüfusu 100.000'in üzerindeki belediye sayısı ile belediyelerin hukuki bir zorunluluk içeren kadın konukevi hizmetleri konusundaki performansını değerlendirmek mümkündür.

Tablo 1. Nüfus Aralıklarına ve Türlerine Göre Belediyelerin Dağılımı (2021 Yılı)

Aralık	Büyükşehir	İl	Büyükşehir İlçe	İlçe Merkezi	Belde	Toplam	Nüfus
0-2.000				37	70	108	173.829
2.001-5.000			13	132	282	427	1.277.660
5.001-10.000			40	98	33	171	1.210.472
10.001-20.000			79	62	1	142	2.037.981
20.001-50.000		5	132	54	1	192	6.014.449
50.001-75.000		5	52	12		69	4.199.593
75.001-100.000		7	22	4		33	2.888.923
100.001-250.000		28	91	4		123	18.968.107
250.001-500.000		6	64			70	24.770.857
500.001-750.000			17			17	10.349.916
750.001-1.000.000	6		8			14	11.918.825
1.000.001-2.000.000	15					15	20.379.192
2.000.001-3.000.000	5					5	11.273.459
3.000.001-5.000.000	2					2	7.496.527
5.000.001-	2					2	21.125.774
Toplam	30	51	519	403	387	1390	78.929.602

Kaynak: Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, 2021, s. 28

Tablo 1 incelediğinde 2021 yılı itibariyle nüfusu 100.000'in üzerinde olan belediye sayısının 248 olduğu görülmektedir⁴. İlgili sayı belediyelere ait en az 248 kadın konukevi olması gerektiğini ifade etmektedir. Ancak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Mart 2020 tarihli "Türkiye'de Kadın" raporuna göre ülkemizde belediyelere ait 32 kadın konukevi bulunmaktadır ve toplam 703 kapasite ile hizmet verilmektedir. Bir diğer ifadeyle; nüfusu 100.000'in üzerinde olan belediyelerin açması gereken 216 kadın konukevi daha olması gerekmektedir. Hukuki bir zorunluluk içermesine ve ihtiyaç olmasına rağmen belediyelerin sorumluluklarını yerine getirmediği görülmektedir. Mevcut kadın konukevi sayısı ve kapasite üzerinden bir değerlendirme yapılırsa, açılması gereken 216 kadın konukevinin daha faaliyette olması, şiddete uğrayan ve uğrama tehlikesi olan kadınlar ile çocukları için en az 4.745 ek kapasite anlamına gelmektedir. 4.745 ek kapasite, kadına şiddetin ve ölüm olaylarının önüne geçme, şiddet ortamından kurtulma sürecinde kalacak yer sıkıntısı çekmeme adına oldukça önemli bir rakamdır. Çünkü Türkiye'de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na, yerel yönetimlere, STK'lara ve İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne bağlı toplam 145 kadın konukevi bulunmakta ve mevcut durumda 3.482 kapasite ile hizmet verilmektedir (AÇSHB, 2020a, s. 74). Ortaya konulan veriler, bir zorunluluk olmasına rağmen belediyelerin kadın konukevi hizmetini yerine getirmediğini, kadınların şiddete uğrama oranları karşısında konukevlerinin sayısal açıdan ve kapasite bakımından yetersiz olduğunu kanıtlar niteliktedir (KADEM, 2014, s. 41, Taşdemir Afşar, 2018, s. 192-193, Demirbilek vd., 2020, s. 321). Örneğin Tablo – 1 ayrıntılı biçimde ele alındığında nüfusu 5.000.000'nu aşan iki büyükşehir olduğu görülmektedir. Bunlardan; İstanbul'un nüfusu 2020 itibariyle 15.462.452, Ankara'nın nüfusu ise 5.663.322'dir. İstanbul'un 39 ilçesi, Ankara'nın ise 25 ilçesi bulunmaktadır. İstanbul'un 39 ilçesinden 36'sında nüfus 100.000 ve üzeridir. Ankara'nın ise 25 ilçesinin 10'unda nüfus 100.000 ve üzerindedir (www.nufusu.com). 5393 Sayılı Kanunu'nun 14/a maddesinde yer alan hükme göre İstanbul'da; büyükşehir belediyesi dahil en az 37 kadın konukevi, Ankara'da ise; yine büyükşehir belediyesi dahil en az 11 kadın konukevi olmak zorundadır. Bir diğer ifadeyle; sadece İstanbul ve Ankara özelinde belediyelere ait kadın konukevi sayısının 48, kapasitenin ise tahmini olarak 1.054 olması gerekmektedir. Belediyelere ait mevcut kadın konukevi sayı ve kapasitesi, iki büyükşehirde olması gereken rakamı bile karşılamamaktadır.

⁴ 2020 yılında nüfusu 100.000'in üzerindeki belediye sayısı 243'tür (Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, 2020, s. 32). Nüfusu 100.000'in üzerindeki belediye sayısında 1 yıl içinde 5 birimlik artış olmasına rağmen, kadın konukevi sayısında bir değişim yaşanmamıştır.

Tablo 2. Nüfusu 100.000'in Üzerinde Olan Belediyelerin Sayısındaki Değişim

Yıllar	Sayı
2009	148
2010	152
2011	157
2012	165
2013	166
2014	228
2015	231
2016	235
2017	237
2018	238
2019	241
2020	243
2021	248

Kaynak: Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporları'ndan elde edilen veriler çerçevesinde yazarlar tarafından düzenlenmiştir. Yıl hesabında karışıklık olmaması için faaliyet raporlarının yayınlanma tarihi baz alınmıştır. "2019 Yılı Mahalli İdareler Genel Faaliyet Raporu'nda (2020, s. 32)"; "Nüfusu 100.000'in üzerinde 241 belediye bulunmaktadır" denilmiştir. Yapılan incelemede ilgili rakamın yanlış yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla nüfusu 100.000'in üzerinde 243 belediye bulunmaktadır.

Tablo 2 analiz edildiğinde; 2009-2021 yılları arasında nüfusu 100.000'in üzerinde olan belediye sayısının 100 birimlik bir artış yaşadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Asıl artış ise 2013-2014 yılları arasında gerçekleşmiştir. Çünkü 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun vasıtasıyla yapılan idari bölünüş değişiklikleri sonucu; büyükşehir belediye sayısı 30'a çıkmış, büyükşehir belediyelerinin sınırları içerisindeki belde belediyeleri ve köyler kaldırılarak mahalle konumuna getirilmiş, büyükşehir belediye sınırları il mülki sınırlarına çekilmiş, büyükşehirlerde il özel idareleri kaldırılmış, büyükşehir dışı il belediyelerinin sayısı 51'e düşmüş ve nüfusu 100.000'in üzerinde olan belediye sayısında 62 birimlik bir artış yaşanmıştır. Aynı zamanda 6360 Sayılı Kanun ile belediyelerin kadın konukevi açma sorumluluğuna dair nüfus kriteri 100.000 ve üzerine çıkarılırken, ilgili tarihten itibaren hukuken bir zorunluluk durumu da oluşmuştur. Tablo-2, gerek nüfus artışı gerekse yasal değişiklikler nedeniyle nüfusu 100.000'in üzerinde olan belediye sayısının sürekli olarak artış gösterdiğini, bu kapsamda özellikle 2012 ve sonrası dönemde kadın konukevleri sayısının da hızlı biçimde artması gerektiğini ifade etmektedir. Fakat ilgili değişiklikler fiyata yansımamış, 5393 Sayılı Kanunu'nun 14/a maddesinde yer alan kadın konukevi hizmetleri özelinde hukuken bir "metrukiyet" durumu meydana gelmiştir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na ait verilere göre; "2016 yılı Aralık ayı itibariyle yerel yönetimlere bağlı 32 kadın konukevi 741 kapasite ile hizmet vermektedir" (KSGM, 2016, s. 24, ASPB, 2016b, s. 29). 2020 verileri incelendiğinde; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı'na ait kadın konukevleri sayısında ve kapasitesinde artış, STK'lara ait kadın konukevi sayısında ise azalış yaşandığı görülmektedir. Belediyelere ait kadın konukevi sayısı değişmemekle birlikte kapasitenin 703'e düştüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Dört yıllık süreçte hukuki bir zorunluluk içermesi nedeniyle artış olması gerekirken, kapasite azalışı yaşanması oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu azalışta Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesine Hakkındaki Yönetmeliğin geçici 1. maddesinin etkili olduğu düşünülmektedir. İlgili maddeye göre; "Bu Yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden önceki tarihte fazla kapasite ile açılmış olup halen hizmet veren konukevleri, iki yıl içinde kapasitelerini 8. maddenin 3. fıkrasına uygun hale getirir" denilmektedir. Yönetmelik 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin 8. maddesinin 3. fıkrasına göre; "konukevleri, en az yirmi, en fazla kırk kişi kapasiteli olarak kurulmak" zorundadır. Süreç ele alındığında artış yerine, kapasite açısından bir azalış yaşandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyelerin konukevi açma hususunda "takdir yetkisi" yoktur. Takdir yetkisi olmamasına rağmen hizmetin yerine getirilmemesi (kasıt, kusur ve ihmal nedeniyle), 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 71. maddesi⁵ kapsamında kamu zararına neden olabilecektir. Nitekim 6284 Sayılı Kanunu'nun 7. maddesine göre; "şiddet veya şiddet uygulanma tehlikesinin varlığı hâlinde herkes bu durumu resmi makam veya mercilere ihbar edebilir. İhbar alan kamu görevlileri bu Kanun kapsamındaki görevlerini gecikmeksizin yerine getirmek ve uygulanması gereken diğer tedbirlere ilişkin olarak yetkilileri haberdar etmekle yükümlüdür". 6284 Sayılı Kanun'a İlişkin Uygulama Yönetmeliği'nin 7. maddesinin 2. fıkrasına göre; "korunan kişi varsa beraberindeki çocukları ile birlikte ŞÖNİM tarafından Bakanlığa bağlı veya Bakanlığın denetimi altında bulunan barınma yerlerine güvenli nakli sağlanıncaya kadar, bedeli ödenerek ve geçici barınmanın sağlandığı yer kolluğu tarafından

⁵ "Kamu zararı; kamu görevlilerinin kasıt, kusur veya ihmallerinden kaynaklanan mevzuata aykırı karar, işlem veya eylemleri sonucunda kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olunmasıdır."

kişinin güvenliği sağlanarak sosyal tesis, yurt ve benzeri yerlerde geçici olarak barındırılır. Barınma ve iaşe giderleri, şöNİM tarafından ödenir. Korunan kişinin yerleştirildiği yere ilişkin bilgi şöNİM'e bildirilir. şöNİM kişinin talebini de dikkate alarak uygun ilk kabul birimi veya konukevi hizmeti verilecek yeri belirler ve korunan kişinin buraya yerleştirilmesini sağlar" denilmektedir. Belirtilen maddeler birlikte değerlendirilirse; kadın konukevi olmaması ve kapasite yetersizliği durumunda, kısa vadede barınma ihtiyaı gerekirse özel hukuk kişisi tarafından işletilen bir yerde bile giderilebilecek ve masraflar merkezi yönetimce ödenecektir. Bu durumda belediye başkanlarının veya belediyelerin bilerek ve ihmal nedeniyle kadın konukevi amaması durumunun faturasını merkezi yönetimin "kamu zararı" biçiminde üstlenmesi gibi bir sonuç ortaya çıkabilecektir (Yılmaz, 2019, s. 1573).

5393 Sayılı Kanunu'nun 14/a maddesinde yer alan ifade incelediğinde ortaya çıkan bir diğer sorun; nüfusu 100.000 ve üzeri olan bir belediye ile nüfusu 1.000.000'na yaklaşan bir belediyenin kanuna göre aynı sayıda kadın konukevi açabilme durumudur. Bir diğer ifadeyle; kanunda nüfus kriterine göre bir ölçeklendirme yapılmamıştır. Örneğin İstanbul'un Esenyurt İlçesi'nin nüfusu 2020 itibariyle 957.398'dir. Beşiktaş İlçesi'nin 2020 itibariyle nüfusu ise 176.513'tür (www.nufusu.com). Nüfusu 100.000'in üzerinde olduğu için her iki ilçe belediyesi de kadın konukevi açmak zorundadır. Fakat Beşiktaş Belediyesi 176.513 kişilik nüfusa bir kadın konukevi ile hizmet verebilecek iken, 957.398 kişilik ilçede Esenyurt Belediyesi de bir kadın konukevi ile hizmet sunabilecektir. Kanun maddesinden kaynaklı bu durum, Esenyurt ilçesinde yaşayan kadınlar ve kadına şiddet olayları açısından açık bir adaletsizlik oluşturmaktadır. Bakanlığa bağlı kadın konukevleri ile ilgili sorun kısmen giderilmeye çalışılsa da Bakanlık bünyesindeki toplam kapasite ele alındığında adaletsizliğin tamamen çözülemeyeceği açıktır.

Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü verilerine göre; "lkemizdeki toplam nüfusun (83.614.362 kişi) %77,92'si büyükşehir belediyesi sınırları içerisinde, %16,47'si diğer belediye sınırları içerisinde, %5,61'i ise köy sınırları içerisinde" yaşamaktadır (Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü, 2021, s. 28). Söz konusu veri, büyükşehir belediyelerinin kadına şiddetle mücadelede kadın konukevi hizmetlerine daha fazla ağırlık vermesi gerektiğini ifade etmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere İstanbul ve Ankara gibi iki köklü büyükşehirde en az 48 kadın konukevi olması gerekirken, Türkiye'de tüm belediyelere ait toplam kadın konukevi sayısı 32'dir.

Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Mart 2020 tarihli "Türkiye'de Kadın" raporuna göre ülkemizde; "kadın konukevlerinden 2016 yılında, 29.612 kadın ve beraberindeki 17.956 ocuk olmak üzere toplam 47.568 kişi hizmet almıştır. 2019 yılında ise 42.843 kadın ve beraberindeki 30.158 ocuk olmak üzere toplam 73.001 kişi hizmet aldığı" görülmektedir (AÇSHB, 2020a, s. 74-75). Kadın konukevi hizmetlerinden yararlanan kadın ve ocuk sayısında artış varken, belediyelerin kanuni bir zorunluluk arz eden hizmeti sunmaması, kadına şiddetle mücadelede kurumsal yapının gün geçtikçe g kaybetmesine neden olabilecektir.

Belediyelerin kadın konukevi hizmetlerini kazanç sağlamayan aksine harcama yaptırarak ve tabela asılmayacak bir hizmet olarak görmeleri (şen Alican, 2008, s. 158, Yılmaz, 2019, s. 1572-1573), hizmet yükümlülüğünü yerine getirmeyen belediyelerin herhangi bir yasal yaptırım ile karşılaşmamaları (Taşdemir Afşar, 2018, s. 192-193) ve belediyelerin alt ve st yapı gibi fiziki, eksikliği yerel düzeyde daha fazla hissedilen ve oy getiren hizmetlere öncelikli olarak kaynak ayırma abaları, 5393 Sayılı Kanunu'nun 14/a maddesinde yer alan ve zorunluluk içeren kadın konukevi hizmetleri özelinde arzu edilen seviyelere (performansa) ulaşılamaması gibi bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.

Kadına şiddet ve kadın cinayetleri olaylarında yaşanan artış, belediyelerin kadın konukevi hizmetleri ile ilgili görevlerini yerine getirmemeleri konusunu, medyanın gündemine daha sık getirmektedir. "Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu Başkanı" Canan Gll; "kadın sığınma evlerinin yetersiz olduğunu, nüfusu 100.000'in üzerinde olan ilçelerde kadın sığınma evi açılması zorunluluğuna uyulmadığını belirtmektedir. Ayrıca Gll, 2020 yılı başından itibaren bütün belediyelerle protokol yapılacağını ve nüfusu 100.000'i aşan belediyeler sığınma evi amazsa, yasal işlem yapılması için yargıya gidileceğini" ifade etmiştir (Milliyet, 15.01.2020).

Kadın Konukevlerinin yetersiz olduğu hakkındaki bir habere/haberlere karşı Bakanlığa yapılan basın açıklaması şöyledir; "5393 Sayılı Kanun'un 14. maddesi gereğince belediyelerin kadın konukevi açması için İçişleri Bakanlığı ve Belediyeler Birliği ile işbirliği çalışmaları geliştirilerek yrtlmektedir. Hizmet sunan kadın konukevlerinin ülke nüfusuna kıyasla kapasiteleri değerlendirilirken, kadın konukevi sayısı değil; konukevlerinin yatak kapasiteleri göz önünde bulundurulmaktadır. Uluslararası veriler değerlendirildiğinde,

ülkemizde hizmet sunan kadın konukeleri yatak kapasitesinin ülke nüfusuna oranla hem Avrupa ülkeleri hem de Avrupa Birliği üye ülkelerinin üzerinde olduğu anlaşılabilmektedir (Basın Açıklaması, 2018). Bu noktada; kadına şiddet olaylarının da kapasite ile birlikte değerlendirilmesinin yerinde olacağı göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.

Örneğin 2007 yılında TÜBİTAK desteğiyle kadına yönelik geniş tabanlı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. 12 farklı bölgeden 1800 kadın ile yapılan anket çalışmasının sonuçları şöyledir; “kadınların %70-85’i devletin erkekleri eğiterek, sığınma evleri açarak, bu konuda çalışılan kuruluşları destekleyerek, ağır cezalar vererek ve polisi eğiterek erkeklerin eşlerine uyguladıkları şiddeti engelleyebileceğini düşünmektedir. Fakat devletin bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmediğini ifade etmektedir. Kadınların %85’i Türkiye’deki sığınakların/konukelerinin sayısının yeterli olmadığını düşünmekte, %87’si vergilerinin sığınak/konukevi açmak için kullanılmasını” onaylamaktadır (Erim ve Yüçens, 2016, s. 545-546).

2007 yılından günümüze toplam kadın konukevi sayı ve kapasitesinde artış yaşanmasına rağmen, belediyeler özelinde yaşanan artışların yasal hükümlerle uyumlu olmadığı, aynı dönemde kadına şiddet vakalarının da arttığı, dolayısıyla kadın konukelerine olan ihtiyacın artarak devam ettiği ifade edilebilir. Kadınların güçlendirilmesini odak noktasına alan kurumsal çalışmalar incelendiğinde; söz konusu ihtiyaç ve yetersizlik durumu, kadın konukeleri ile ilgili hedef ve tespitler şeklinde dile getirilmekte ve sıklıkla kurumsal kapasitenin ve hizmet kalitesinin artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Kurumsal kapasite artışında, 5393 Sayılı Kanunu’nun 14/a maddesi çerçevesinde belediyelerin üzerine düşen görevi yapması (kadın konukevi açması) gerektiği ise defaatle belirtilmektedir. Bu kapsamda sonraki başlık altında, ilgili kurumsal çalışmalarda yapılan vurgulamalara, kronolojik bir sıralamayla, yer vermeye çalışılmıştır.

Kurumsal Çalışmalar Çerçevesinde Belediyelerin Kadın Konukevi Hizmetlerine Dair Hedef ve Tespitler

11. Kalkınma Planı’nda “kadın” başlığı altında; “kadına yönelik şiddetin, erken yaşta zorla evliliklerin ve her türlü istismarın önlenmesine yönelik, toplumsal farkındalık yaratma çalışmalarının (eğitim, seminer vb.) hızlandırılacağı, koruyucu ve önleyici hizmetlerin etkinliği ve kapasitesinin artırılacağı ve kadına yönelik şiddetle mücadelede şiddet mağduruna ve şiddet uygulayana yönelik hizmet sunan kurum ve kuruluşların kapasiteleri ile kurumlar arası koordinasyonun geliştirileceği” ifade edilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019, s. 152). Söz konusu hedefler incelendiğinde; kadına şiddetle mücadelede koruyucu ve önleyici hizmetlere dair kapasitenin artırılması, şiddet mağduruna yönelik hizmet sunan kurum ve kuruluşların kapasitelerinin artırılacağı dair ifadeler, doğrudan kadın konukevi hizmetlerini ilgilendiren hedefler olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2007-2010”nun amacı; “Türkiye’de aile içinde kadına yönelik her tür şiddetin ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin tüm tarafların işbirliği ile uygulamaya konulmasıdır. Bu kapsamda hedeflerden biri; aile içinde şiddet gören kadına ve varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu hizmetlerin düzenlenmesi ve uygulanmasını sağlamaktır. İlgili hedef çerçevesinde; kadın konukelerinin nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmesi amacıyla Avrupa Birliği standartları dikkate alınarak altyapı standartlarını ve alternatif işletim modellerini içeren bir yönergenin hazırlanması (kısa vadeli), yerel yönetimlerce kadın konukelerinin açılması ve STK’lar tarafından kurulmuş ya da kurulacak olan bağımsız sığınma evi ve kadın dayanışma merkezi açma ve işletme girişimlerinin, yerel yönetimler ve İl Özel İdareleri tarafından desteklenmesi gibi (uzun vadeli) amaçlar ortaya konulduğu” sonucuna ulaşılmıştır (KSGM, 2007, s. 31).

“Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015”te; “toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddetle mücadeleye ilişkin beş temel alanda iyileştirme hedeflenmiştir. Bu temel alanlardan birisi; koruyucu hizmet sunumu ve şiddet mağdurlarının güçlendirilmesidir. Bu kapsamda; şiddete uğrayan ya da uğrama tehlikesi bulunan kadınlara, varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu hizmetlerin daha etkili verilmesi ve yaygınlaştırılması ile bu kişilerin sosyo-ekonomik olarak güçlendirilmesini sağlamak gibi genel bir hedef belirlenmiştir. Söz konusu hedefe ulaşma adına; belediyelerce kadın konukelerinin açılması, STK’lar tarafından bağımsız konukevi ve kadın danışma merkezi (ilk başvuru merkezi) açma ve işletme girişimlerinde, ihtiyaç duyulan ayni/nakdi desteğin belediyeler tarafından sağlanması, konukelerinin engelli kadınların erişebilirliğine uygun şekilde düzenlenmesi,, ihtisaslaşmış konukeleri açılması, konukeleri, aile danışma merkezleri ile toplum merkezlerinin sayılarının artırılması ve kadına yönelik şiddetle mücadeleyi içerecek şekilde kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi” gibi orta-uzun vadeli amaçlar belirlenmiştir (KSGM, 2012, s. 26-29, Kalkınma Bakanlığı, 2014, s. 39).

“Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020”nin⁶ amacı; “ölkemizde kadına yönelik her türlü şiddet ve ev içi şiddetin önlenmesi ve şiddet mağdurlarının etkin korunması için tüm taraflarla işbirliği içerisinde gerekli önlemlerin alınması ve uygulanmasıdır. Eylem Planı’nın 3. hedefi; şiddete uğrayan ve uğrama tehlikesi bulunan kadınlara, varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu ve önleyici hizmetlerin daha etkili verilmesi ve yaygınlaştırılması ile bu kişilerin sosyoekonomik olarak güçlenmelerini sağlamaktır. Bu kapsamda; kadınlar için ihtisaslaşmış konukevleri açılacak ve/veya mevcut konukevleri dönüştürülecektir. Ayrıca 5393 Sayılı Belediye Kanunu gereğince nüfusu 100.000’i geçen tüm belediyeler tarafından konukevi/sığınmaevi açılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir⁷. Anlatılanlara ilave olarak belediyelerin konukevi açarak hizmet sunma kapasitesinin geliştirilmesi amacıyla işbirliği çalışmaları yürütüleceği de” dile getirilmiştir⁹ (KSGM, 2016, s. 58-62).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2015 ve 2016 Yılı İdari Faaliyet Raporları ile 2016 Yılı Performans Programı’nda; “kadın konukevi, ilk kabul birimi, şiddet önleme ve izleme merkezlerinin sayısının artırılması ve hizmet kalitesinin geliştirilmesi konusunun bir hedef olarak belirlendiği ama çeşitli gerekçelerle ilgili hedeflere ulaşamadığı” belirtilmiştir (ASPB, 2016a, s. 417, ASPB, 2016c, s. 279, ASPB, 2017, s. 188).

“Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2018-2023”e göre; “Türkiye’de kadınların güçlenmesi için yerel yönetimler çok önemli bir yere sahiptir. Kurumsal yapılanma olarak belediyelerin cinsiyet eşitliği birimleri, meclis ihtisas komisyonları, belediyelere bağlı kadın konukevleri ve kadın danışma merkezlerinin bulunduğu, ayrıca belediyeler tarafından meslek edindirme kursları ile kadınların güçlenmesine yönelik çalışmalar yürütüldüğü” ifade edilmiştir (ASPB, 2018, s. 38).

“Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2019 Yılı İdari Faaliyet Raporu”na göre; “5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun, Belediyenin Görev ve Sorumlulukları başlıklı 14/(a) maddesinde yapılan değişiklik ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyelere, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açma zorunluluğu getirilmiştir. Bu kapsamda; kadın konukevlerine gelen başvurular ve ilgili mevzuat gereğince, büyükşehir belediyeleri başta olmak üzere nüfusu 100.000’i geçen belediyelerin kadına yönelik şiddetle mücadelede etkin rol almaları ile özellikle barınma ihtiyacı başvurusu bulunan kadın ve beraberindeki çocuklara destek olmaları amacıyla kadın konukevi açmalarının teşvik edileceği ifade edilmiştir. Belirlenen amaçlar doğrultusunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü ile işbirliği çalışmalarının kararlılıkla devam ettiği” dile getirilmiştir (AÇSHB, 2020b, s. 94).

“Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2019-2023 Stratejik Planı”nda; “kadına yönelik şiddetle mücadelede önleyici ve koruyucu hizmetler sunmak, kadınlara, çocuklara, engellilere ve yaşlılara yönelik özellikli barınma ve bakım hizmetlerini geliştirmek ve yaygınlaştırmak, kadına yönelik şiddetle mücadelede kurumsal kapasitenin nitelik ve nicelik olarak artırılması gibi hedefler çerçevesinde belediyelerin mevzuatta yer alan kadınlar ve çocuklar için konukevi açma zorunluluğunun yerine getirilmesine yönelik gerekli tedbirlerin alınması gerektiği” ifade edilmektedir (AÇSHB, 2019, s. 122-123).

“Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 2020 Yılı Performans Programı”nda; “kadınlara yönelik şiddet ve erken yaşta zorla evliliklerin önlenmesi amacıyla, uygulanan koruyucu ve önleyici hizmetlerin nicelik ve niteliğinin artırılarak, şiddet mağdurunun güçlenmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir. Bu kapsamda; 2020’de bir kadın hizmet kuruluğu olarak kadın konukevleri sayısının 150 olması, 2022’de ise 160 olacağı planlanmaktadır/tahmin edilmektedir. Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik kapsamında; şiddete uğrayan kadınların korunması, psiko-sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümünde destek olunması, güçlendirilmesi ve bu dönemde kadınların varsa

⁶ Aynı Eylem Planı’nda; “kadına yönelik şiddetle mücadele kapsamında yerel yönetimlerin, etkin hizmet sunumunun sağlanması bakımından önemli bir konumda olduğu” ifade edilmektedir (KSGM, 2016, s. 26).

⁷ Belediyeler ilgili bu hükmün aynı zamanda bir hedef olarak kabul edildiği ifade edilmelidir (Yılmaz, 2019, s. 1574).

⁸ Bu çalışmalarda performans göstergesi; “kadın konukevi sayısı ÷ Nüfusu 100.000’i aşan belediye sayısı”dır.

⁹ “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2016-2020” ile ilgili 2018 yılında yapılan değerlendirme toplantısında, “Faaliyet 3.3” çerçevesinde ve “yürütülen çalışmalar” başlığı altında; “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı imzası ile İçişleri Bakanlığı’na hitaben düzenlenen resmi yazıda büyükşehir belediyeleri öncelikli olmak üzere nüfusu 100.000’i geçen belediyelerde kadın konukevi açılmasına yönelik çalışmalara hız kazandırılmasına ilişkin koordinasyonun sağlanması hususu” arz edilmiştir. Bu kapsamda; “İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü tarafından 81 il valiliğine, ilgili belediyelerce kadın konukevi açma yükümlülüklerinin yerine getirilmesi hususunda bilgilendirme yazısı gönderildiği” ifade edilmiştir. “Planlanan çalışmalar” başlığı altında ise “belediyelere bağlı kadın konukevlerinin sayı ve kapasitesinin artırılması amacıyla, ilgili Bakanlık ile işbirliği çalışmalarımız devam edecektir” denilmektedir.

çocukları ile birlikte barınma ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik hizmet sunumunun sağlanması ve Bakanlık, Yerel Yönetimler, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ile STK'lara bağlı kadın konukevlerinin hizmet sunum kapasitesinin artırılmasına yönelik projelerin yürütülmesi faaliyetleri gerçekleştirildiği" beyan edilmiştir (AÇSHB, 2020d, s. 121).

2019 yılında bazı bakanlıklar ile Diyanet İşleri Başkanlığının taraf olduğu, "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kurumsal İşbirliği ve Eşgüdümün Artırılmasına Dair Protokol (2019)" imzalanmıştır. İlgili protokolün ortak yükümlülükler başlığı altında "kadına yönelik şiddetle mücadelede "sıfır tolerans" prensibi doğrultusunda gerekli hukuki, idari ve mali tedbirler alınmalı" denilmektedir. Yine aynı Protokol'de; "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın kadın konukevlerinin kurumsal kapasitesinin artırılması konusunda yükümlülüğü olduğu" belirtilmiştir.

İçişleri Bakanlığı (2020) tarafından "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele" kapsamında 01.01.2020 tarihinde bir genelge yayınlanmıştır. Genelgede; "aile içi ve kadına yönelik şiddet olgusunun daha çok özel alanda kaldığı ve bu nedenle yaşanan olayların %80'inin kamu birimlerine yansımadağı" belirtilmiştir. Ayrıca Genelgede; "kadına şiddet sorununa çözüm bulma adına birçok adım atılması da" planlanmıştır. Bu adımlar biri; "Vali ve kaymakamlar tarafından Belediye Kanunu gereğince büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üstü olan ilçelerde kadın konukevlerinin açılması gerektiği hususunda belediye başkanlarının uyarılması ve bu hususun Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından yapılacak teftiş ve denetimlerde göz önünde bulundurulmasıdır."

"Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı 2020-2021"e göre; "İçişleri Bakanlığı'nın kadına yönelik şiddetle mücadelede, görev alanı çerçevesinde, gerekli tüm tedbirleri alması gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda kadına yönelik şiddetle mücadelede yerel aktörlerin harekete geçirilmesi için her il valiliği tarafından genelge yayınlanacağı, 5393 Sayılı Belediye Kanunu gereğince konukevi/sığınmaevi açma yasal sorumluluğu altında bulunan belediyeler tarafından konukevi/sığınmaevi açılmasına yönelik çalışmalar yürütüleceği" dile getirilmiştir (AÇSHB, 2020c, s. 17).

2019 yılında imzalanan Protokol, İçişleri Bakanlığı Genelgesi ve "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı 2020-2021" çerçevesinde; Amasya İli Valiliği'nce "Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kurumsal İşbirliği ve Eşgüdümün Artırılmasına Dair Protokol ve Koordinasyon Planına İlişkin 2020/02 Sayılı bir Genelge" yayınlanmıştır. İlgili Genelge'ye göre; "Nüfusu 100.000'in üzerinde olan il ve ilçe belediyelerinin kadın konukevi açması yönünde gerekli bilgilendirme ve rehberlik çalışmaları yürütüleceği ifade edilmiştir. Ayrıca konukevinden hizmet alan kadınların kayıtları yapılarak iş bulma, mesleki eğitim verme ve iş danışmanlığı hizmetlerinden öncelikle faydalanmasının sağlanacağı" beyan edilmiştir (Amasya Valiliği, 17.03.2020).

Amasya İli Valiliği'nce yayınlanan 2020/02 Sayılı Genelge'de, kadına yönelik şiddetle mücadele çerçevesinde belediyelerce atılacak adımlar da planlanmıştır. Buna göre; "5393 Sayılı Belediye Kanunu kapsamında nüfusu 100.000'i aşan belediyeler konukevi açma sorumluluklarını yerine getirecektir. Kadının güçlenmesine yönelik destekleyici faaliyetler gerçekleştirilecek, kadınların meslek edinmesine yönelik kurs imkanları artırılarak belediye sınırları içerisinde mağdur kadınların kurslara katılımına ilişkin çalışmalar yürütülecektir. Son olarak; belediyeler tarafından kadına yönelik şiddetle mücadele konularında bilgilendirme sağlanması, farkındalık artırılmasına ilişkin ilgili kurumlarla işbirliğinde ortak çalışmalar gerçekleştirilecektir" (Amasya Valiliği, 17.03.2020).

İncelenen kurumsal çalışmalar bir bütün olarak değerlendirilirse;

- Kadına şiddetle mücadelede kurumsal kapasitenin ve hizmet kalitesinin artırılması,
- Dolayısıyla kadın konukevlerinin nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmesi ve ihtisaslaşmış kadın konukevlerinin açılması,
- Bu çerçevede belediyelerin hukuki bir zorunluluk içeren kadın konukevi açma görevini yerine getirmesi için tedbirler alınması ve teşvik edilmesi,
- Belediye başkanlarının ise kadın konukevi açma konusundaki yükümlülüklerin yerine getirilmesi için uyarılması ve bilgilendirilmesi,
- Mevcut kadın konukevlerinin ise başta belediyeler olmak üzere diğer yerel yönetimlerce desteklenmesi yönünde, genel bazı çıkarımların yapıldığını ve hedeflerin ortaya konulduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu çıkarım ve hedefler, kadına şiddetle mücadele kurumsal kapasitenin yetersiz olduğunu ve bu yetersizliğin acilen giderilmesi gerektiğini, dolaylı olarak ifade etmektedir. Toplumsal farkındalığın artması, bir yandan şiddet olaylarını azaltırken, diğer yandan özel alan olarak kabul edildiği için kamu birimlerine yansımaya %80'lik şiddet olaylarının da gün yüzüne çıkmasına neden olacak ve başta kadın konukevleri olmak üzere kurumsal kapasite sorunu/yetersizliği daha da artacaktır. Bu nedenle belediyelerin 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda yer alan kadın konukevi açma görevini, hem hukuki bir zorunluluk arz etmesinden hem de ihtiyaç olduğu için hızla yerine getirmesi gerekmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Kadına şiddetle mücadelede olması gereken; şiddet konusundaki farkındalığı artırarak, şiddet sorununu kaynağa engelleyerek, kadın konukevlerine de ihtiyaç duyulmayacak bir toplumsal düzenin altyapısını oluşturmaktır. Fakat ilgili hedef, birçok gerekçeyle (ekonomik sorunlar, töre ve namus anlayışı, tahammülsüzlük, iletişimsizlik, bireysellik, sosyal medya ve madde bağımlılığı gibi) kısa vadede normatif pozisyonunu koruyacaktır. Bu kapsamda kadına şiddetle mücadelede alternatif yollar¹⁰ en etkin biçimde kullanılmalıdır. Söz konusu yollardan birisi de kadın konukevleridir. Belediyelerin kadın konukevi hizmetlerini hem ihtiyaç olmasına hem de zorunlu olmasına¹¹ rağmen yerine getirmediğini ayrıntılı biçimde ortaya koyan bu çalışma neticesinde, aşamalı ve gerçekçi bazı öneriler ortaya koymak oldukça önem arz etmektedir. İlgili öneriler;

- Öncelikle 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14/a maddesinde yer alan ve zorunluluk içeren belediyelere ait kadın konukevi hizmetlerinin gerçekleştirilmesi süreci yeni hukuki, idari ve mali önlemlerle (örneğin genel bütçe vergi gelirlerinde alınan paydan kesinti yapmak gibi) garanti edilmeli, sorumlu Bakanlıkların öncülüğünde belediyelerin en kısa sürede ilgili hizmeti gerçekleştireceği konusunda taahhüt alınmalıdır. Çünkü belediyeler; kazanç sağlamayan, görünürlüğü az, oy kazandırmayan ve yasal yaptırımlarla karşılaşmadıkları kadın konukevi hizmetleri konusunda ihmalkâr davrandıkça, sorun çözülememekte ve ilgili bakanlıkların kurumsal çalışmalarında ulaşılması gereken bir hedef olarak, yerini daima korumaktadır. Bu kapsamda sorunun kesin çözümü için ilgili bakanlıkların hedef ve tespitlerini somutlaştıracak ve belediyelerin en kısa süre içerisinde konukevi yapımı sürecini teminat altına alacak yeni yasal düzenlemeler hızla gerçekleştirilerek, kamuoyu ile gerekli bilgiler paylaşılmalıdır. Böylece söz konusu yetersizliğin bilinirliği artırılmalı, ilgili bakanlıklar ile belediyeler üzerinde hem yasal hem de toplumsal baskı kurulmalı ve hukuki zorunluluk içeren kadın konukevi hizmetinin yapımı konusunda idarecilere tasarruf hakkı bırakmamalıdır. Kadına şiddetle mücadele açısından önem arz eden bu konunun, tüm kesimleri bağlayan yasal düzenlemelerle siyaset üstü olması sağlanmalı, oy malzemesi yapılmasına, kurumlar arası işbirliği yetersizlikleri ve görev sınırları gibi sorunların gölgesinde kalmasına ve kurumsal belge ve dokümanlarda tekrar eden iyi niyetli cümlelerle geçiştirilmesine müsaade edilmemelidir. Kurumsal sorumsuzluk ve ihmaller ise cezasız bırakılmamalıdır.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinin "a" fıkrasına göre; "büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler" ifadesinin kısa vadede "büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, her 100.000 nüfusa karşılık gelecek şekilde, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır" şeklinde değiştirilmesi yerinde olacaktır. Buna ilave olarak kadın ve çocuk konukevlerinin¹² yapı ve işleyiş bakımından farklı olması nedeniyle kanunda ayrı ayrı düzenlenmesi, dolayısıyla her 100.000 nüfusa karşılık en az kaç konukevi açılacağı belirtilmesi ve kanunda belirlenen nüfus kriteri ile birlikte kadına şiddet oranlarının da dikkate alınması gibi bazı ilavelerin yapılmasının (örneğin; kadına şiddette belirli bir oranı aşan illerin, 100.000 ve üzeri nüfusa sahip belediyeleri, kadın konukevi kapasitesini iki yıllık bir sürede %40 artırmalı gibi), yararlı olacağı düşünülmektedir.
- Avrupa Konseyi; "üye ülkelerdeki konukevlerinin kapasitesinin her 7500-10000 nüfusa karşılık bir kalacak yer şeklinde olması gerektiğini" belirtmiştir (Taşdemir Afşar, 2018, s. 192). Bu kapsamda;

¹⁰ "Kadını Şiddet Tehlikesinden Koruma Yolları" başlığında belirtilmiştir.

¹¹ Hukuki bir zorunluluk olmasına rağmen kanun hükmünün uygulanmaması, toplumun kanunlara olan inancının da kaybolmasına neden olmaktadır.

¹² Belediyelerce gerçekleştirilmesi gereken kadın konukevi hizmetlerindeki yetersizlik durumunun bir benzerinin, yine belediyelerce yapılması gereken çocuk evi hizmetleri alanında da olacağı tahmin edilmektedir.

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 14/a maddesinde yer alan nüfus kriterinin uzun vadede ve kademeli biçimde 50.000, 25.000 ve 10.000 şeklinde azaltılmasının doğru bir yaklaşım olacağı öngörülmektedir.

- Özetle kadına şiddete karşı “sıfır tolerans” anlayışı, yasal düzenlemelerin eşlik ettiği fiiliyata dönüşen adım ve politikalarla desteklenmelidir.

Anlatılanlara ilave olarak kadına şiddetle mücadelede, şiddetin bir özel alan konusu olmadığı, “kol kırılır, yen içinde kalır” anlayışının yanlış olduğu topluma empoze edilmelidir. Kadın konukevlerinin bilinirliği artırılmalı, aile bütünlüğü ve çocuklardan uzak kalmama adına çocukların da kadın konukevlerinde kalabileceği/kalabildiğine dair farkındalık (kamu spotları ve sosyal medya uygulamaları vb. iletişim yöntemleri ile) geliştirilmelidir. Konukevlerinin kötü bir yer olduğu, kötü kadınların gittiği konusundaki algı kırılmalı, konukevlerinde çağın koşullarına uygun ve hijyenik barınma imkanlarının sunulduğu gösterilmelidir. Konukevleri şiddete uğrayan kadınların ve çocuklarının yalnızca barınma ihtiyacını karşılayan bir yer olarak değil, çok yönlü hizmetlerle kadınların rehabilite edildiği, sosyo-ekonomik ve psikolojik açıdan güçlendirildiği bir yaşam alanı olarak hizmet vermelidir. Ekonomik sıkıntılarının şiddeti körüklediği yönündeki bulgular çerçevesinde, kadın konukevlerinde iş ve meslek edindirme konusuna ağırlık verilmelidir.

Kadın konukevleri büyük bir otelde yaşıyor hissi uyandırmamalı, kişiler arası etkileşime, duygu ve düşünce paylaşımına, mimari açıdan küçük gruplar oluşturulmasına ve çalışanlarla yüz yüze gelmesine fırsat verecek şekilde tasarlanmalıdır (Karataş vd., 2008: s. 67). Kadın konukevlerinin ihtisaslaşması çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Ayrıca şiddete uğrayan ve uğrama tehlikesi olan kadınların kendi ayakları üzerinde duruncaya kadar konukevlerinde kalabilecekleri bir kapasite (yatak sayısı) seviyesine ulaşılmalıdır. Bu sayede kadının şiddet gördüğü ortamdan kesin olarak kopması garanti altına alınmalıdır. Kadın konukevi hizmetlerinin kalitesini ve kapasitesini artırma yolunda kamu kurumları, meslek kuruluşları, üniversiteler, dernekler, vakıflar, diğer STK'lar ile gerçek ve tüzel kişilerin desteğinin sağlanacağı etkileşim ortamları oluşturulmalı, yardım kampanyaları yapılmalı ve projeler düzenlenmelidir. Kadın konukevinde kalan kadın ve çocuklar için, konukevinin bağlı olduğu birimce düzenli bütçe ayrılmasına önem verilmelidir.

Bilinçlenme adına kadınların okuma yazma oranı artırılmalı ve şiddet sorununu kaynağında önlemeye yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir. Söz konusu amaçla şiddet konusu ilköğretimden sürecinden başlayarak eğitim müfredatı içerisine dâhil edilmelidir. Ayrıca şiddet uygulayanlar için caydırıcı önlemler (ceza, uzaklaştırma, tutukluluk vb.) de mutlaka alınmalıdır. Belediyelerin kadın konukevi açma görevini yerine getirmesi durumunun, özellikle sosyal hizmet uzmanları olmak üzere, idari personel, psikolog, çocuk gelişimci, öğretmen, sağlık personeli, çocuk eğitici, güvenlik personeli, temizlik ve bakım elemanı, aşçı ve şoför gibi meslek alanlarında yeni istihdamlar oluşturacağı da göz ardı edilmemelidir.

Etik Beyan

“Kadına Şiddetle Mücadelede Kadın Konukevi Hizmeti ve Belediyeler” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). *Kadına yönelik şiddetle mücadele el kitabı*. Ankara: ASPB.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016a). *2015 yılı idari faaliyet raporu*. Ankara: ASPB.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016b). *2016 yılı kurumsal mali durum ve beklentiler raporu*. Ankara: ASPB.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016c). *2016 yılı performans programı*. Ankara: ASPB.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2017). *2016 yılı idari faaliyet raporu*. Ankara: ASPB.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2018). *Kadının güçlenmesi strateji belgesi ve eylem planı 2018-2023*. Ankara: ASPB.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019). *2019-2023 stratejik planı*. Ankara: AÇŞHB.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020a). *Türkiye’de kadın*. Ankara: AÇŞHB.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020b). *2019 yılı idari faaliyet raporu*. Ankara: AÇŞHB.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020c). *Kadına yönelik şiddetle mücadele koordinasyon planı 2020-2021*. Ankara: AÇŞHB.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2020d). *2020 Yılı performans programı*. Ankara: AÇŞHB.
- Amasya Valiliği (17.03.2020). *Kadına yönelik şiddetle mücadelede kurumsal işbirliği ve eğitimin artırılmasına dair protokol ve koordinasyon planına ilişkin 2020/02 sayılı bir genelge*. Amasya Valiliği. Erişim adresi:

- <http://www.amasya.gov.tr/kadina-yonelik-siddetle-mucadelede-kurumsal-isbirligi-ve-esgudumun-artirilmasina-dair-protokol-ve-koordinasyon-planina-iliskin-202002-sayili-genelge>
- Basın Açıklaması (2018). *137 Sığınma evi yetmiyor başlıklı haberle ilgili basın açıklaması*. Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/basin-aciklamalari/137-siginma-evi-yetmiyor-baslikli-haberle-%C4%B0lgili-basin-aciklamasi/>
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1995). *Aile içi şiddetin sebep ve sonuçları*. Ankara: BAAK. Erişim adresi: http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/558_1.pdf
- Bilican Gökkaya, V. (2009). Türkiye’de şiddetin kadın sağlığına etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 167-179.
- Bilican Gökkaya, V. (2011). Türkiye’de kadına yönelik ekonomik şiddet. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(2), 101-112.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *11. kalkınma planı 2019-2023*. Ankara: CSBB. Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/Onbirinci-KalkinmaPlani.pdf>
- Çiltaş, Ç. ve Çalık Var, E. (2019). Kadına yönelik şiddet ve kadın konukevi hizmetine ilişkin bir araştırma: Ankara örneği. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 13-23.
- Demirbilek, S., Öktem-Özgür A. ve Çoban, A. (2020). Şiddetle mücadelede toplumsal bir kurum olarak kadın sığınmaevleri. *Sosyoekonomi*, 28(46), 311-348.
- Erim, B. R. ve Yücens, B. (2016). Kadına yönelik şiddet ve kadın sığınma evleri. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 25(4), 536-549.
- Erseçen, D. ve Tosun, Z. (2015). *Kadın danışma merkezi işleyişi eğitimi el kitabı*. Ankara: Kadın Dayanışma Vakfı, Erişim adresi: <https://siginaksizbirdunya.org/images/files/kadin-danisma-merkezi-isleyisi-egitimi.pdf>
- FRA (2015). *Violence against women: an EU-wide survey*. Retrieved from https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf
- Genç, Y. ve Barış, İ. (2015). Sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılmasında yerinden yönetimin işlevselliği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32, 95-117.
- Heise, Lori L., Pitanguy, J. ve Germain, A. (1994). *Violence against women: the hidden health burden*. World Bank Discussion Papers: 255. USA: The World Bank. Retrieved from <http://documents1.worldbank.org/curated/en/489381468740165817/pdf/multi0page.pdf>
- KADEM (2014). *Kadın ve hukuk el rehberi*. İstanbul: KADEM.
- İçişleri Bakanlığı (2020). *Kadına yönelik şiddetle mücadele genelgesi*. Erişim adresi: <https://www.icisleri.gov.tr/81-ile-kadina-yonelik-siddetle-mucadele-genelgesi>
- Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kurumsal İşbirliği ve Eşgüdümün Artırılmasına Dair Protokol (2019). Erişim adresi: <https://ailevecalisma.gov.tr/media/31490/kys-isbirligi-protokolu-25-11-2019-izimli-renkli.pdf>
- Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesine Hakkında Yönetmelik (2013). Resmi Gazete. Yayımlı Tarihi: 05.01.2013. Sayısı: 28519.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2007). *Kadına yönelik aile içi şiddetle mücadele ulusal eylem planı 2007-2010*. Ankara: T.C. Başbakanlık.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008). *Aile içi şiddetle mücadele el kitabı*. Ankara: T.C. Başbakanlık.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2012). *Kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planı 2012-2015*. Ankara: ASPB
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2014). *Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması*. Ankara: HÜNE Enstitüsü.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2016). *Kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planı 2016-2020*. Ankara: ASPB
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Yerel yönetimler özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018.
- Karataş, S., Şener, Ü. ve Otaran, N. (2008). *Kadın sığınmaevleri kılavuzu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Krantz, G. ve Garcia-Moreno, C. (2005). Violence against women. *J Epidemiol Community Health*, 59, 818-821.
- Köse Tosunöz, İ., Öztunç, G., Eskimez, Z. ve Demirci, P. Y. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin şiddet eğilimlerinin belirlenmesi. *Cukurova Medical Journal*, 44(2), 471-478.
- Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L. ve Zwi, A. (2002). World report on violence and health. *The Lancet*, 360(9339), 1083-1088.
- Maybek, S. D. (2019). Yeni bir hayatın ilk durağı: Kadın sığınmaevleri. *Sosyoloji Dergisi*, 40, 179-210.
- Milliyet (15.01.2020). *Belediye sığınma evi açmak zorunda*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/belediye-siginma-evi-acmak-zorunda-6122837>
- Muratoğlu, T. (2015). Mahalli idareler mevzuatında 6360 sayılı kanunla yapılan değişiklikler. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(32), 59-96.
- Oktay, T. (2016). 6360 sayılı kanuna dayalı büyükşehir belediye reformunu anlama ve anlamlandırma. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (ISMUS)*, 1/1, 71-131.
- Öztürk, E. (2010). Türkiye’de aile, şiddet ve kadın sığınma evleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(7), 39-55.
- Subaşı, N. ve Akın, A. (2003). Kadına yönelik şiddetin neden ve sonuçları. İçinde *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. Erişim adresi: http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/kadina_yon_siddet.pdf

- Şen Alican A. (2008). Türkiye’de kadına yönelik şiddetle mücadelede kurumlararası işbirliği süreci ve 6284 sayılı yasanın uygulanabilirliği. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(2), 141-161.
- Şahin Duran, D. ve Temür, Y. (2018). Türk yerel yönetimlerinde cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımları: Büyükşehir belediyelerinin bütçeleri üzerinde bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 353-380.
- Şahin, N. E., Aslan, F., ve Emiroğlu, O. N (2018). Aile içi şiddetin önlenmesi için bir model önerisi: Halk sağlığı hemşiresinin ev ziyareti ile aile izlemi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 5(3), 247-259.
- Taşdemir Afşar, S (2015). Türkiye’de şiddetin “kadın yüzü”. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2015-2), 715-753.
- Taşdemir Afşar, S., Görgün Baran, A. ve Koca Arıtan, C. (2017). Şiddet gören kadınların sığınmaevlerine erişimini engelleyen etmenler. *Fe Dergi*, 9(1), 134-150.
- Taşdemir Afşar, S. (2018). Sığınmaevinde kalan kadınlara sunulan hizmetler ve kadınların sığınmaevi sonrası yaşam planları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 190-225.
- Tatlıoğlu K. ve Küçükköse İ. (2015). Türkiye’de kadına yönelik şiddet: Nedenleri, koruma, önleme ve müdahale hizmetleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 194-209.
- Türkiye Belediyeler Birliği (2014). *6360 sayılı on dört ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi yedi ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelelerde değişiklik yapılmasına dair kanuna ilişkin rehber*. Ankara: TBB.
- Yanık, A., Hanbaba, Z., Soygür, S., Ayaltı, B. ve Doğan, M. (2014). Kadına yönelik şiddet davranışlarının değerlendirilmesi: Türkiye’den kanıt. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 104-111.
- Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü (2020). *2019 yılı maballi idareler genel faaliyet raporu*. Ankara: ÇŞB.
- Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü (2021). *2020 yılı maballi idareler genel faaliyet raporu*. Ankara: ÇŞB.
- Yılmaz, D. (2019). İdare hukuku bakımından şiddet mağduru kadının barındırılması süreci ve kadın konukevlerine ilişkin bazı değerlendirmeler. İçinde S. S. Gökalp Alca ve Necdet Basa (Edt.), *II. Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu Cilt 2* (ss. 1553-1581). Ankara, Türkiye: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Yüksel Kaptanoğlu, İ. (2020). *Kadınlara yönelik şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği barıtalama ve izleme çalışması: 2017-2020 güncellemesi*. Ankara: CEİD Yayınları.
- WHO (2001). *Female genital mutilation, policy guidelines for nurses and midwives*. Geneva: WHO. Retrieved from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/66858/WHO_FCH_GWH_01.5.pdf?sequence=1
- WHO (2012). *Understanding and addressing violence against women*. Geneva: WHO. Retrieved from https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77421/who_rhr_12.38_eng.pdf?sequence=1
- WHO (2017). *Violence against women*. Geneva: WHO. Retrieved from <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/violence-against-women>
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği (2013). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 18.01.2013. Sayısı: 28532.
- 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (2012). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 20.03.2012. Sayısı: 28239. Numarası: 6284.
- 2828 Sayılı Sosyal Hizmet Kanunu (1983). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 27.05.1983. Sayısı: 18059. Numarası: 2828.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu (2005). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 13.07.2005. Sayısı: 25874. Numarası: 5393.
- 5272 Sayılı Belediye Kanunu (2004). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 24.12.2004. Sayısı: 25680. Numarası: 5272.
- 1580 Sayılı Belediye Kanunu (1930). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 14.04.1930. Sayısı: 1471. Numarası: 1580.
- 3030 Sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun (1984). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 09.07.1984. Sayısı: 18453. Numarası: 3030.
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 23.07.2004. Sayısı: 25531. Numarası: 5216.
- 6360 Sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2012). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 06.12.2012. Sayısı: 28489. Numarası: 6360.
- 5302 İl Özel İdaresi Kanunu (2005). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 04.03.2005. Sayısı: 25745. Numarası: 5302.
- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003). Resmi Gazete. Yayın Tarihi: 24.12.2003. Sayısı: 25326. Numarası: 5018.
- www.nufusu.com, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2021.

EXTENDED ABSTRACT

Violence can be expressed as a public health problem that can be seen in every point of human life and is becoming increasingly important in the world. Violence against women can also be expressed as a globally common disease that includes risky situations such as injury, disability and death. Violence against women is a multidimensional problem area. Therefore, it affects not only women but future generations and society as a whole.

Violence against women in general is examined under five groups as physical, social, psychological, economic and sexual violence. According to WHO; “more than 35% of women who are murdered in the world are killed by their close partners”. According to the report of the European Union Agency for Fundamental Rights; “one out of every three women has been subjected to physical or sexual violence since the age of 15 in EU countries”. Data on violence against women in Turkey shows a similar trend.

Unfortunately, violence against women in the world and Turkey still remains the most important problems.

Violence against women is among the most important problems carried to the 21st century all over the world despite all national and international developments. One of the reasons why women endure violence is that when a woman leaves an environment of violence, she has no other place to go. Knowing which institution to apply to and there is a safe shelter for a while will prevent the woman from subjecting to violence.

At this point, women's guesthouses play a very important role. Women's guesthouses is a versatile "women's service organization". In this context;

- women and their children exposed to violence (likely to be exposed) are protected and supported.
- women and their children exposed to violence (likely to be exposed) are solved psycho-social and economic problems.
- women and their children exposed to violence (likely to be exposed) are met safe accommodation needs.
- women and their children exposed to violence (likely to be exposed) are adapted to the society by being rehabilitated with versatile services.

These social services are provided free of charge as a result of being a social state. Women's guesthouses services in our country are carried out by the NGOs and municipalities, district governorships, governorships, primarily General Directorate on the Status of Women. According to the reports of the Ministry of Family, Labor and Social Services are 110 women's guesthouses (2717 capacity) affiliated to the Ministry of Family, Labor and Social Services and 32 women's guesthouses (703 capacity) affiliated with local governments, 2 women's guesthouses (42 capacity) affiliated to the Directorate General of Migration Management (depending on Ministry of Internal Affairs), 1 women's guesthouse (20 capacity) affiliated with NGOs in Turkey. In other words, there are a total of 145 women's guesthouses (3,482 capacity) in Turkey.

According to the paragraph "a" of the 14th article of the Municipality Law No. 5393; "Metropolitan municipalities and municipalities with a population over 100,000 have a legal obligation to open women's guesthouse". Despite the legal obligation, it is seen that the relevant liability has not been fulfilled.

As of 2021, the number of municipalities with a population of over 100,000 in Turkey is 248. In this context, there must be at least 248 women's guesthouses. However, there are currently 32 women's guesthouses. In other words, municipalities with a population of over 100,000 should have to open 216 more women's guesthouses. 216 women's guesthouses mean at least 4,745 additional capacity. Although there is a legal obligation, municipalities do not fulfill the duty of women's guesthouses. There is negligence in this service area. The stated inadequacy or negligence has been expressed directly by scientists, media and NGO representatives and indirectly in many institutional studies (in addition, it has been accepted as a target that municipalities increase the number of women's guesthouses in especially institutional studies). The negligence in question limits the possibilities of women and their children who are subjected to violence or are in danger of being exposed to violence, finding a place to shelter, being rehabilitated with versatile services in safe environments, and re-adapting to society. Also, trust in the law decreases and public loss may occur.

In this study; numerical data revealed that the municipalities did not fulfill their duty of opening women's guesthouses, further, within the framework of the unfulfilled duty, some criticisms and suggestions were made in terms of preventing violence against women.

The main recommendations are as follows;

- Municipalities should quickly fulfill their duty of opening women's shelters, which is a legal obligation.
- Article 14 of the Municipalities Law No. 5393 should be revised.
- The population criterion in Article 14 of the Municipality Law No. 5393 should be reduced gradually.
- About violence against women must be shown "zero tolerance".

Franco İspanya'sında Afişler Üzerinden Falanjizm Propagandası

Mustafa KARACA¹, şükrü MACUN² ve Caner ÇAKI³

Öz

Falanjizm ideolojisi, Komünizm ideolojisine karşı mücadele eden İspanyol milliyetçilerin benimsediği fikir akımını ifade etmektedir. İspanyol Falanji Partisi (FE) tarafından 1933 yılında ortaya konan ideoloji, 1939 yılında Francisco Franco'nun İspanya yönetimini ele geçirmesinden sonra ülkenin resmi ideolojisi haline gelmiştir. Franco, Falanjizm ideolojisini İspanyol toplumuna benimseterek, yeni bir İspanyol kültürü inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 1933 yılında FE'nin kuruluşundan, 1975 yılında Franco'nun ölümüne kadarki süreçte kitle iletişim araçları yoluyla Falanjizm ideolojisinin İspanya'da hâkim kılınması için çalışılmıştır. Çalışmada İspanya'da Falanjizm ideolojisinin benimsetilmesi amacıyla kullanılan afişler incelenmiş, ideolojiyle birlikte İspanyol toplumsal ve kültürel hayatında hangi söylemlerin hâkim kılınmaya başlandığının ve hangi değişimlerin yaşandığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda ele edilen bulgularda, Falanjizm ideolojisiyle birlikte İspanyol kültüründe tek ulus ve tek vatan düşüncesinin idealleştirildiği, kadınların toplumsal ve ekonomik hayatta ön plana çıkarıldığı, militarist söylemlerinin ağırlık kazandığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca afişlerde Komünizm, Masonluk ve Yahudiler, İspanyol toplumunun düşmanı olarak ilan edilmiş, İspanya'nın tehlike altında olduğu savunulmuş, bu aşamada da Falanjistler İspanya'nın kurtarıcısı olarak ön plana çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Falanjizm, Propaganda, İdeoloji, İspanya, Komünizm

The Falangism Propaganda Through Banners in Franco's Spain

Abstract

Falangism ideology expresses ideas adopted by the Spanish nationalists struggling against Communism ideology. The ideology put forward by Spanish Falancing Party (FE) in 1933 became the official ideology of the country after Francisco Franco took over Spain in 1939. Franco aimed to build a new Spanish culture by embracing Falangism ideology to the Spanish society. For this purpose, Falangism ideology was tried to make dominant in Spain through mass media in the period from the foundation of the FE in 1933 to Franco's death in 1975. In the study, the affiches which were used to adopt Falangism ideology in Spain were examined and it was aimed to reveal which discourses started to be dominated and what changes occurred in Spanish social and cultural life with the ideology. The findings of the study revealed that the idea of a single nation and a single country in Spanish culture was idealized, women were come into prominence in social and economic life and militarist discourses gained importance with Falangism ideology. Also Communism, Freemasonry and Jews were declared as enemies of Spanish society, it was argued that Spain was under threat and Falangists were brought to the fore as the savior of Spain in affiches.

Key Words: Falangism, Propaganda, Ideology, Spain, Communism

Atıf İçin / Please Cite As:

Karaca, M., Macun, ř. ve Çakı, C. (2022). Franco İspanya'sında afişler üzerinden falanjizm propagandası. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 702-715.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.10.2021

¹ Doç. Dr. - Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mustafa_karaca@anadolu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-8204-6154

² Öğr. Gör. - Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, smacun@adiyaman.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-7695-1396

³ Öğr. Gör. Dr. - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Mucur Meslek Yüksekokulu, caner.caki@ahievran.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-1523-4649

Giriş

20. yüzyılın ilk yarısı İşpanya için siyasi açıdan radikal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1931 yılında İşpanya’da Cumhuriyetçiler, kral XIII. Alfonso’yu devirerek yönetimi ele geçirmiş ve İkinci İşpanya Cumhuriyeti’ni ilan etmiştir. Uzun yıllar monarşi yönetimi altında yaşayan İşpanya’da, cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra farklı toplumsal ve kültürel söylemlere maruz kalmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde (1931-1939), İşpanya’da özgürlük, eşitlik, kardeşlik vb. söylemleri ön plana çıkmış, Almanya’daki Nazizm ve İtalya’daki Faşizm ideolojilerine karşı cephe alınmıştır. İşpanya’da cumhuriyet dönemi uzun sürmemiş, 1936-1939 tarihleri arasında süren İşpanya İç Savaşı, İşpanyol toplumunda büyük değişiklikler getiren otoriter ve demokratik olmayan bir rejimin kurulmasıyla son bulmuştur (Martín-Aceña vd., 2012, s. 145). Cumhuriyet karşıtı İşpanyol General Francisco Franco’ya bağlı İşpanyol milliyetçilere yenilmiş ve 1939 yılında İşpanya’da cumhuriyet yıkılarak Franco liderliğinde tekrar krallık yönetimi kurulmuştur.

Franco’nun İşpanya’da yönetimi ele geçirmesinden sonra ülkede İşpanyol milliyetçiler tarafından savunulan Falanjizm ideolojisi hâkim kılınmaya başlanmıştır. Bu aşamada İşpanya’da antikmnist ve antisemitist söylemler ortaya çıkmış, Katoliklik n plana çıkarılmış, mutlak monarşi desteklenmiş, İşpanyol milliyetçiliği ise yüceltilmiştir. İşpanyol halkının ülkede yaşanan bu hızlı değişime ayak uydurmasını sağlamak ve cumhuriyet dönemindeki Falanjizm ideolojisi ile örtüşmeyen söylemleri ortadan kaldırmak amacıyla Franco yönetimi medya yoluyla İşpanya’da yeni bir İşpanyol kültürü inşa etmeye çalışmıştır. Bu süreçte dönemin kitle iletişim araçları etkin bir şekilde kullanılarak, Franco İşpanyası’nda Falanjizm ideolojisi altında yeni bir İşpanyol kimliği idealize edilmiştir.

Falanjizm ideolojisi üzerine uluslararası alanda sınırlı akademik çalışmanın olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen çalışmalarda da Falanjizm ideolojisi; Goldsmith (2011), teknokrasi; Madueno Alvarez (2018), Franco rejimi; Seixas (2015), nasyonal sosyalizm ve Alonso Gonzalez (2018) tarafından Arjantin revizyonizmi özelinde incelenmiştir.

Franco iktidarı döneminde inceleyen akademik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda da Franco dönemiyle ilgili; Gallo (1973), Hermet (1976), Sánchez (2009), Payne (2011), İşpanya’yı; Maravall (1978), işçiler ve ęrencileri; Gunther vd. (1988), insan gücü ve eğitimi; Richards (1998), Heiberg (2001), Southworth (2002), De Meneses (2003), İşpanya İç Savaşı’nı; Paz (2003), sinemayı; Wigg (2005), 1940–1945 yılları arası dönemi; Mar del Pozo Andrés ve Braster (2006), eğitimi; Albet-Mas (2006), sömürge Fas’ını; Pack (2006), turizmi; Calvo-Gonzalez (2007), Amerikan askeri etkilerini; Powell (2007), Thomas (2008), ABD ve İşpanya’yı; Preston (1992), Leitz (1996), Payne (2008), Whealey (2015), İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya ile ilişkileri; Quiroga (2015), futbol ve ulusal kimlikleri ele almıştır.

Ulusal literatür incelendiğinde ise Falanjizm ideolojisini ele alan herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmada afişler özelinde Falanjizm ideolojisinin İşpanyol toplumsal ve kültürel yaşantısındaki inşası ele alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmanın kuramsal çerçevesinde Falanjizm ideolojisi ve Falanjizm ideolojisinin İşpanyol toplumundaki inşası hakkında kapsamlı bilgi verilmiştir. Uygulama kısmında ise İşpanyol Falanjistler tarafından hazırlanan ve Falanjizm ideolojisine ait söylemlere yer veren afişler kapsamlı olarak incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular işığında;

- Falanjizm ideolojisi afişlerde hangi söylemler üzerinden inşa edilmiştir?
- Falanjizm ideolojisinde hangi unsurlar ve ne şekilde düşman olarak sunulmuştur?
- Falanjizm ideolojisi İşpanyol kültüründe insanları nasıl idealize etmektedir? şeklindeki sorulara yanıt aranmıştır.

Çalışma, Falanjizm ideolojisi hakkında bilgi vermesi, ideolojinin afişler üzerinden İşpanyol kültürel yaşantısındaki inşasına işık tutması, ulusal literatürde konuyla ilgili benzer çalışmanın bulunmaması gibi nedenlerden dolayı önem taşımaktadır.

Falanjizm İdeolojisi

1917 yılında Rusya’da meydana gelen Ekim Devrimi’nden sonra Komünizm ideolojisini benimseyen Vladimir Lenin liderliğindeki Komünist Parti iktidara gelmiştir. Komünizm ideolojisinin Rusya’da iktidara gelmesinden sonra Avrupa kıtasında milliyetçi söylemleri ön plana çıkaran, Komünizm karşıtı ideolojiler ortaya çıkmış ve Avrupa siyasetinde etkili olmaya başlamıştır. 1920 yılında Almanya’da Adolf Hitler liderliğindeki Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) Komünizm karşıtı Nazizm ideolojisini

benimsemiş ve 1933 yılında seçim yoluyla iktidara gelmeyi başarmıştır. 1921 yılında İtalya'da Benito Mussolini liderliğinde kurulan Ulusal Faşist Partisi (PNF) ise Komünizm karşıtı Faşizm ideolojisini benimsemiş ve 1922 yılında ülkede iktidarı ele geçirmiştir. Avrupa'da Komünizm ideolojisine karşı Nazizm ve Faşizm ideolojilerinden sonra ortaya çıkan üçüncü bir ideoloji ise 1933 yılında İspanya'da José Antonio Primo de Rivera liderliğinde kurulan İspanyol Falanji Partisi'nin (Falange Española, FE) benimsediği Falanjizm ideolojisi olmuştur. İtalya'da olduğu gibi, İspanya'da da sol eğilim gittikçe artan bir şekilde Marksist komünizm yönünde ilerlerken, sağ eğilim ise milliyetçi ve faşist benzeri bir duruş sergilemiştir (Delzell, 1970, s. 257). Bu aşamada da FE, Falanjizm ideolojisi temelinde İspanya'daki aşırı sağ eğilimi temsil eden bir siyasi parti olmuştur.

Falanjizm, tam otorite, hiyerarşi ve düzene duyulan ihtiyacı vurgulayan, Kilise'nin toplum üzerindeki doğrudan etkisi hakkında bazı laik görüşlere sahip olmakla birlikte Katolik dini kimliğine güçlü bir vurgu yapan, devletin ulus üzerinde en üst otoriteye sahip olması gerektiğine inanan, toplumda antikomünist, antidemokratik ve antiliberal bir ideolojidir. Falanjizm ideolojisi, İspanya'nın birliğini savunmakta ve bölgesel ayrılıkçılığa karşı çıkmakta, bu nedenle "tek halk, tek vatan (Un Pueblo, Una Patria)" sloganını benimsemektedir. İspanya Cumhuriyeti ülkedeki monarşiyi ortadan kaldırmakta ve dünya çapında ilgi uyandırmaktadır (Aarons, 1973, s. 24). Falanjizm ideolojisi ise cumhuriyetçiler tarafından yıkılan monarşinin tekrar kurulması fikrini savunmaktadır. Diğer yandan ideoloji, tıpkı Nazizm ve Faşizm ideolojilerinde olduğu gibi mutlak yetkilere sahip, otoriter bir lider önderliğinde kitlelerin hareket etmesini desteklemektedir. Bu nedenle ideoloji diktatörlük yönetimini desteklemekte, ülkenin refahı, birliği huzuru ve gelişmesi için gerektiğinde şiddete başvurulabileceği fikrini savunmaktadır. İdeoloji, ülkenin iktisadi olarak gelişmesine büyük önem vermekte, bu nedenle iktisadi faaliyete, tarım reformuna ve endüstriyel genişlemeye destek vermektedir.

Falanjizm ideolojisini Nazizm ve Faşizm ideolojisinden ayıran en önemli özellik ise Hristiyanlık dinini ve Katoliklik mezhebini ön plana çıkarmasıdır. Falanjizm'de Katoliklik mezhebine değer verilmekte, İspanya'nın Katoliklik geçmişine vurgu yapılmakta ve dinsel söylemlere sıklıkla yer verilmektedir. İspanya'daki her kilise muazzam haçlarla süslenmekte, Kızıl İspanya olarak adlandırılan İspanya Cumhuriyeti'ne karşı savaş, Cruzada Nacional (Ulusal Haçlı Seferi) olarak adlandırılmaktadır (González-Ruibal, 2007, s. 204).

Falanjizm, siyasi olarak sol ve sağ görüşlere mesafeli durmakta ve ne sol ne de sağ olarak kendisini tanımlamaktadır. Falanjizm, İspanya ve Portekiz'in birleşmesini savunmakta, diğer yandan Cebelitarık'tan İngilizlerin çıkmasını ve İspanya'ya bağlanmasını istemektedir. Dünya çapında İspanyol toplumlarının kültürel ve ekonomik birlikteliğini savunan ideoloji, bu amaçla hispanidad* olarak bilinen kavrama destek vermektedir. Falanjizm'i savunanların bir kısmı tarafından ırkçı söylemlere yer verilmeyle birlikte Nazizm ideolojisinde yer alan ırk kavramına benzer bir fikir ön plana çıkmamaktadır. Diğer yandan ideolojide Nazizm'de olduğu gibi alt ırk (Untermensch) olarak insanlara ayrımcı bir yaklaşıma yönelilmemektedir. Bu açıdan Falanjizm'de alt ve üst ırk şeklinde ırklara yönelik ayırım yapılmamakta, ırkların birbirine karıştığı ileri sürülmekte ve her kültürün kendi içerisinde bir önemi olduğu savunulmaktadır. Falanjizm'in bu tutumu, kendisini Nazizm ideolojisinden ayıran en önemli özelliklerden birini oluşturmaktadır. Falanjizm yönetim biçimi olarak demokrasiye karşı çıkmakta ve monarşi düzenini savunmaktadır. Bu açıdan İspanya İç Savaşı'nı tetikleyen, İkinci İspanya Cumhuriyeti'ne karşı çıkan Franco isyanı (La Porte, 2004, s. 203), cumhuriyet yönetiminin yıkılmasına ve yerine krallığın kurulmasına yol açmıştır.

Falanjizm ideolojisinde Yahudilere karşı olumsuz düşünceler ortaya çıkabilmekle birlikte bu düşünceler Nazizm ideolojisinde olduğu gibi sert ve ayrımcı içerikli olmamaktadır. Falanjizm, Nazizm gibi Yahudilerin dünyayı ele geçirme planları olan, yalnızca kendi çıkarları için çalışan, insanlığı sömüren şeklindeki antisemitist tanımlarına katılmamakla birlikte işçi sınıfları üzerindeki Yahudi-Marksist etkiler konusunda uyarıcı olmakta ve sözde Yahudi-Masonik yapının insanlığı etkileyen Kapitalizm ve Marksizm gibi sözde iki büyük kötülüğün meydana getiricisi olduğunu iddia etmektedir. Falanjizm, Nazizm ve Faşizm ideolojilerinde olduğu gibi sınıfsal bir toplumsal yapıya karşı çıkmakta ve ulusal ve sınıf üstü bir toplumu savunmaktadır. İdeoloji, kadınlar hakkında muhafazakâr fikirleri ön plana çıkarmakta ve kadınların yaşamdaki ana görevlerinin iyi bir anne ve itaatkâr bir eş olacağını öngören katı cinsiyet rollerini desteklemektedir. Diğer yandan Falanjistler, Hristiyanlık dininin Komünizm'e karşı savunucusu olarak

* İspanyolca konuşan ve İspanyol kültürü ile ilgili herhangi bir bağı olan insanları, toplulukları ve ülkeleri ifade eden ve çeşitli anlamları bulunan ifadedir.

konumlandırmaktadır. Nitekim Franco liderliğinde İspanya Cumhuriyeti'ne karşı başlayan isyan dini bir 'haçlı seferi' biçimini almıştır (De la Cueva, 1998, s. 355).

İspanya'da Falanjizm İdeolojisinin İktidarı ve Falanjizm Propagandası

29 Ekim 1933 tarihinde José Antonio Primo de Rivera tarafından kurulan İspanyol Falanji Partisi (Falange Española, FE), Falanjizm ideolojisinin, İspanya'da ortaya çıktığı ilk siyasi partidir. FE'nin 15 Şubat 1934 tarihinde dağılmış ve Ulusal Sendikalist Saldırı Konseylerinin İspanyol Falanji (Falange Española de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista, FE de las JONS) adında yeni bir oluşum kurulmuştur. Bu dönemde FE de las JONS, Almanya'daki NSDAP gibi seçimlerde başarılı olamamış ve İspanya'da marjinal bir parti görünümü sergilemiştir. İspanya Cumhuriyeti'nde siyasi arenada etkili bir varlık gösteremeyen FE de las JONS, 18 Temmuz 1936 tarihinde İspanya Cumhuriyeti'ne karşı ayaklanma başlatan İspanyol General Francisco Franco'yu destekleme kararı almıştır. Ordu, monarşistler, din adamları ve Karlist* gruplar, Franco'nun önderliğinde karşı-devrimci bir darbe meydana getirmek için birleşmiştir (Juárez, 1963, s. 383).

Francco'nun başlattığı isyan, 1936-1939 tarihleri arasında yüz binlerce insanın ölümüne neden olan İspanya İç Savaşı'na yol açmıştır. İç savaş sırasında FE de las JONS, 19 Nisan 1937 tarihinde Franco'nun liderliğinde kurulan Falanjist birliğe katılmıştır. Bu aşamada Franco, ülkedeki cumhuriyet karşıtı tüm milliyetçi gurupları bir arada toplamaya çalışarak, İspanya Cumhuriyeti'ne bağlı kuvvetlere karşı mücadele içerisine girmiştir. İç savaş milliyetçi ve kralcı güçlerin cumhuriyete başkaldırısı olarak değerlendirilmiş ve bu başkaldırının lideri olarak da Franco ön plana çıkarılmıştır. Bu nedenle iç savaşın sürdüğü dönemde Franco, 30 Ocak 1938 tarihinde devlet ve hükümet başkanlığına getirilmiştir. İspanya İç Savaşı, tüm dünyada yankılara yol açmış, Batı demokrasileri doğrudan müdahalede bulunmasa da cumhuriyetçiler tarafından binlerce yabancı gönüllü savaşa katılmıştır (Pérez-Aguado ve Bruges, 2010, s. 29). Buna karşılık iç savaş sırasında Franco yönetimi de Almanya ve İtalya'dan destek alarak, 1939 yılında cumhuriyetçileri tamamen yenilgiye uğratmayı başarmıştır.

1939 yılında Franco'nun İspanya'da tamamen kontrolü ele geçirmesinden sonra Falanjizm ülkenin egemen ideolojisi haline gelmiştir. İç savaşın bitmesinden kısa bir süre sonra başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda ise Franco, Mihver Devletleri'ne yakın bir tutum içerisinde olmakla birlikte savaşa katılmamıştır. İspanya'ya en fazla ilgi duyan beş büyük güç -Büyük Britanya, Fransa, Almanya, İtalya ve Sovyetler Birliği- ülkeye yönelik farklı ve çelişen politikalar izlemiştir (Whealey, 1971, s. 213). Mihver Devletleri'nin mağlubiyeti ile sonuçlanan savaş sonrasında Franco, Falanjizm ideolojisi doğrultusunda veraset yasasını kabul ederek, İspanya'da krallık yönetimini ilan etmiş, kendisini de kral naibi olarak atayarak ülkedeki tüm yönetimi elinde tutmuştur. İdeolojinin, güçlü ve otoriter lider algısı Franco üzerinden inşa edilmiş, bu amaçla kendisine Hitler'e verilen der Führer (Yöneten) ve Mussolini'ye verilen il duce (lider) benzeri el Caudillo (lider) unvanı verilmiştir. Franco, Falanjizm ideolojisini savunan partisini ülkenin tek yasal partisi haline getirmiş ve muhalif söylemleri marjinalleştirerek ortadan kaldırmıştır. Ayrıca Franco döneminde bağımsız siyasi partiler ve sendikalar yasaklanmıştır. Ayrıca Franco rejimi altında, tarih müfredatı ve ders kitaplarının devlet kontrolü, 1850'lerde devlet okulu sisteminin oluşturulmasından bu yana en yüksek seviyelere ulaşmıştır (Boyd, 2008, s. 138).

Falanjistler, Nazilerin kahverengi gömleği (Braunhemden), Faşistlerin de siyah gömleğine (Camicie nere) benzer şekilde sanayi işçilerinin mavi gömleğini kendilerine has parti üniforması yapmıştır. Katolik kralların sembolü olan boyunduruk ve oklar (el yugo y las flechas) partinin logosu olarak kullanılmış, bu yolla İspanya'nın Katolik geçmişine vurgu yapılmıştır. Sırasıyla kırmızı-siyah-kırmızı renklere sahip, üzerinde Falanjizm'in simgesi bulunan bayrak parti bayrağı ve Cara el Sol adlı parça da parti marşı yapılmıştır. Diğer yandan İspanya İç Savaşı sırasında cumhuriyetçilere karşı savaşarak hayatını kaybedenler rejim tarafından yüceltilmiştir. Bu süreçte sokaklar, meydanlar ve kasabalar, muzaffer olarak ilan edilen generallerin ve ölenlerin isimleri ile adlandırılmıştır (González-Ruibal, 2007, s. 205).

Francco döneminde, İspanyol milliyetçiliği, ulusal Katoliklik özelinde ulusal muhafazakârlık, pan-hispanizm, monarşizm ve anti-liberalizmin hâkim kılınmasına çalışılmıştır. Franco, İspanyol milliyetçiliği boyutunda İspanya'nın kültürel çeşitliliğini ön plana çıkararak, üniter bir ulusal kimlik oluşturmayı hedeflemiştir. Bu şekilde Nazi Almanya'sı döneminde yer alan ırksal ayrımcılığa yönelik uygulamalardan

* *Karlızm* (Carlismo), İspanya'da, Bourbon Hanedanı'na benzer bir yapılanma kurmayı amaçlayan siyasi harekettir. Karlistler, Franco döneminde İspanyol siyasi arenasında önemli bir güç teşkil etmektedir.

farklı olarak İspanya'daki tüm etnik yapıları tek bir kimlik üzerinden bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu aşamada inşa edilen İspanyol ulusal kimliğine ait boğa güreşi ve flamenko gibi olgular kitlelere benimsetilmiş ve Falanjizm ideolojisi ışığında ortak bir kültür meydana getirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca İspanya kültürü çeşitli faaliyetlerle diğer ülkelere tanıtılmıştır (Avcı, 2018, s. 103). Bu süreçte kültürel faaliyetler sansüre maruz kalabilmiş, kimi zaman tamamen yasaklanabilmiştir. Ayrıca Franco, İspanya'daki Bask, Galicyaca ve Katalanca dillerinin resmi dil olarak kullanılmasına izin vermemiş, İspanyolca'yı devletin ve eğitimin tek resmi dili olarak teşvik etme politikasına yönelmiştir. Kadınların toplumdaki geleneksel rolüne atıfta bulunulmuş, bu aşamada İspanyol kadın profili, ebeveynlerine ve erkek kardeşlerine sevgi gösteren, kocasına sadık kalan, ailesine bakan ve anneliği ön planda tutan kişi olarak idealize edilmiştir. Özetle Franco ile birlikte sosyalistler, anarşistler, komünistler veya demokratlar siyaset sahnesinde yer alamamış, Katolik ve otoriter bir yapı ön plana çıkmış ve İspanyol kadınlar da enerjilerini iyi eşler, anneler veya rahibeler olmaya harcamıştır (Lannon, 1991, s. 213).

Franco döneminde Katoliklik özelinde dini söylemler ağırlık kazanmış ve Franco, Katolikliğin sadık bir savunucusu olarak yansıtılmıştır. Katolikliğin önemli ölçüde etkisi altında kalınmakla birlikte, kilise ve parti arasında bir ayrımın olması gerektiği de savunulmuştur. Franco döneminde Hıristiyan medeniyetinin Bolşevizm'e karşı savunulması gerektiği ileri sürülmüş ve sözde "Yahudi-Masonik Komplö" nun ortadan kaldırılması gerektiği belirtilmiştir. Falanjizm'in temel söylemlerinden biri olan antikomünizm İspanya'da etkin kılınmış, bu aşamada Komünizm ulusal düşman ilan edilmiş, sözde Bolşeviklerin ürünü olan "İspanya karşıtı" bir "Yahudi-Masonik Komplö" algısı üzerinden sosyalist söylemler eleştirilmiştir. Bu aşamada hedef alınan cumhuriyetçileri cezalandırmak için askeri mahkemeler kurulmuş, iç savaşın sorumluluğu cumhuriyete ait olduğu varsayımına dayanarak, sanıklar askeri isyan suçu ile yargılanmıştır (Ruiz, 2005, s. 171).

1938 yılında çıkarılan kanunla birlikte gazeteler sansür altına alınmış ve hükümetin istediği yayınlara gazetelerde yer verilmiştir. Ülkedeki tüm gazetecilerin denetim altına alınması istenmiş, bu amaçla tüm gazetecilerin kayıt altında tutulmasına çalışılmıştır. Falanjizm ideolojisini eleştiren ve Komünizm ideolojisini yücelten yayınlara yer verilmemiş, ayrıca cumhuriyetçilere destek veren tüm yayınlar yasaklanmıştır. 20 Kasım 1975 tarihinde Franco'nun ölümünden sonra İspanya kralı olan Juan Carlos, Franco'dan farklı bir siyaset izleyerek ülkede demokrasinin gelişmesine destek vermiştir. Böylece Franco sonrasında İspanya barışçıl bir şekilde demokrasiye geçmiştir (Richards, 2002, s. 95). Carlos'un uygulamaları zamanla hem Franco'nun ülkede inşa edilen karizmatik liderliğini hem de Falanjizm ideolojisinin etkisini ortadan kaldırmıştır.

Yöntem

Çalışmada Falanjizm ideolojisini konu alan propaganda posterleri nitel araştırma yöntemlerinden göstergebilim yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Gösterge, bir kavramın başka bir kavramın yerine kullanılmasıdır. İletişim sürecinden insanlar farklı göstergeleri bir araya getirerek karşı tarafa çeşitli mesajlar verebilmektedir. Bu süreçte göstergebilim de göstergeleri incelemekte, gösterge dizelerinde meydana getirilen anlamları ortaya çıkarmaktadır (Guiraud, 2016, s. 17).

Evren-Örneklem

İspanya'da doğrudan Falanjizm ideolojisinin propaganda faaliyetine yer veren tüm afişler çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Buna karşılık çalışma kapsamında tüm afişlere ulaşmanın güçlüğünden dolayı çalışmada örnekleme kullanılmıştır. İncelenen afişler içerisinden benzer konu ve içeriğe sahip afişler çıkarılmış, evreni en iyi yansıtacağı düşünülen 7 afiş çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiş ve belirlenen 7 afişin göstergebilim yöntemi kullanılarak analizi yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada doküman incelemesi üzerinden çalışmanın verileri toplanmıştır. Bu aşamada Falanjizm ideolojisini konu alan propaganda afişlerine ABD'nin ulusal kütüphanesi olan Kongre Kütüphanesi'nden (Library of Congress) (Library of Congress, 2021) ve Birleşik Krallık'taki Yaratıcı Sanatlar Üniversitesi'ndeki (University for the Creative Arts, UCA) kütüphanenin dijital görüntüleri ve diğer görsel sanatlar kaynaklarını sunan Görsel Sanatlar Veri Hizmeti'nden (Visual Arts Data Service, VADS) (VADS AC, 2021) ulaşılmıştır. Bu süreçte çalışmada LOC'dan 4 ve VADS'dan 3 propaganda posterine ulaşılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında belirlenen 7 İspanyol afişi, ABD’li dilbilimci Charles Sanders Peirce’in göstergebilim kavramları (görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge, simge) üzerinden analiz edilmektedir. Görüntüsel gösterge, göstergenin doğrudan temsil ettiği kavramı yansımasıdır. Örneğin bir kişinin resmi, onun görüntüsel göstergesi olarak kabul edilmektedir. Belirtisel gösterge ise bir göstergenin başka bir kavramın nedenini oluşturmasıdır. Örneğin, bir yerden duman çıkması, yangının belirtisel göstergesidir. Simge ise aralarında herhangi bir benzerlik olmayan iki kavramdan birinin diğerini temsil etmesidir. Simgeler, insanlar arasındaki uzlaşma sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, rakamlar birer simgedir (Fiske, 2017, s. 132-133).

Bulgular

Çalışmada LOC ve VAD’dan ulaşılan Komünizm, Mücadele, Halk, İspanya, Özgürlük, Vatan, Zafer başlıklı toplam 7 afiş göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Komünizm Afişi

Komünizm afişi, İspanya İç Savaşı’ndan bir yıl önce 1935 yılında hazırlanmıştır. Görüntüsel gösterge açısından incelendiğinde afişte üniforma içerisinde iki erkek görselinin İspanya haritası üzerinden büyük bir taş bloğu kaldırdığı görülmektedir. Afişte yer alan erkeklerden birinin üzerinde Falanjistlerin parti üniforması olan mavi gömlek olduğu, diğerinde ise yeşil bir asker üniforması olduğu resmedilmektedir. Taş bloğun hemen arkasında da Falanjistlerin simgesi olarak oklar yer almaktadır.

Resim 1. Komünizm Afişi* (Kaynak: VADS, 2020a)

Falanjistler, İspanya İç Savaşı’nda cumhuriyetçi güçlere karşı verdiği mücadeleyi Haçlı Seferi olarak tasvir etmekte, düşmanlarını kızıl düşman olarak tanımlamakta ve düşmanlarına karşı milliyetçi kahramanlığı yüceltmektedir (Holguin, 2005, s. 1400). Belirtisel gösterge boyutunda analiz edildiğinde de afişte Falanjistlerin, cumhuriyetçilere karşı verdikleri mücadeleyi, İspanya’nın kurtuluş mücadelesi olarak tasvir ettikleri görülmektedir. Afişte yer alan Falanjist üniforması içerisindeki erkek görseli cumhuriyetçilere karşı savaşan tüm Falanjistlerin, asker üniforması içerisindeki erkek görseli de cumhuriyetçilere karşı savaşan Franco yanlısı İspanyol birliklerini temsil etmektedir. Afişteki yazılı kodlardan taş bloğun Komünizm ideolojisini simgelediği ortaya çıkmakta, bu yolla Komünizm ideolojisinin İspanya için tehdit oluşturduğuna yönelik algı oluşturulmaktadır. Afişte yer alan Falanjizm ideolojisinin simgesinin taş bloğun arkasında bulunması ile Falanjizm’in İspanya’yı sözde Komünizm’in tehdidinden kurtardığına yönelik mit inşa edilmekte, inşa edilen mit üzerinden de İspanyol halkının tehdit olarak sunulan Komünizm ideolojisine karşı Falanjistlerin mücadelesine destek vermeleri istenmektedir. Afişte taş bloğu kaldıran Falanjistler ve Franco yanlısı ordunun kitleler nezdinde yüceltilmesi ve kahraman olarak algılanmalarının sağlanması hedeflenmektedir. Afişteki görsel ve yazılı kodlarda, Falanjizm ideolojisinin Komünizm karşıtı söylemlerinin doğrudan kitlelere yansıtılması amaçlanmakta, bu yolla İspanyol kültüründe Komünizm ideolojisine yönelik nefretin oluşması hedeflenmektedir.

* Afişin üstünde *Çok Yaşa İspanya!* (¡Arriba España!) altında ise *Marksist zülmünden sonsuza dek özgürlük* (Libre para siempre de la tiranía marxista) yazısı bulunmaktadır.

Mücadele Afişi

Mücadele afişi, İspanya İç Savaşı'nın başladığı 1936 yılında hazırlanmıştır. Görüntüsel gösterge boyutunda analiz edildiğinde afişte Falanjist üniforması giyen bir erkeğin, elindeki çekiç ile üzerinde orak-çekiç görseli bulunan kırmızı bir yıldızı kırdığı görülmektedir.

Resim 2. Mücadele Afişi* (Kaynak: VADS, 2020b)

İspanya İç Savaşı sırasında, Cumhuriyetçi güçler Sovyetler Birliği tarafından desteklenmektedir (Zaloga, 1999, s. 134). Belirtisel gösterge açısından incelendiğinde afişte de Falanjistlerin Sovyetler Birliği ve Komünizm ideolojisi özelinde cumhuriyetçileri hedef aldığı görülmektedir. Afişte Falanjist üniforması giyen erkek, cumhuriyetçi güçlere karşı mücadele eden tüm Falanjistleri temsil etmekte, üzerinde orak-çekiç görseli bulunan kırmızı yıldız ise Komünizm ideolojisi ve Sovyetler Birliği'ni simgelemektedir. Falanjizm ideolojisinde yer alan antikomünist söylemler, afişte Sovyetler Birliği hedef alınarak yansıtılmaktadır. Afişteki görsel kodlarda Falanjist erkeğin elindeki çekiç ile yıldız kırması üzerinden Falanjistlerin asıl mücadelesinin, Komünizm ideolojisine ve ideolojiyi dünyaya yayma eğiliminde olan Sovyetler Birliği'ne yönelik olduğu mesajı verilmektedir. Bu aşamada cumhuriyetçi güçlerin Komünizm ideolojisini benimseyen Sovyetler Birliği tarafından desteklediği algısı üzerinden Falanjistlerin İspanya Cumhuriyeti'ni de hedef aldıkları aktarılmaktadır. Böylece Falanjizm, Komünizm ideolojisini İspanya kültüründe düşman olarak inşa etmekte ve düşman olarak yansıtılan Komünistlerin İspanya Cumhuriyeti'ne destek verdiği algısı üzerinden Falanjistlerin, cumhuriyetçilere karşı mücadelesi İspanyollar nezdinde meşru kılınmaya çalışılmaktadır.

Halk Afişi

Halk afişi de mücadele afişi gibi İspanya İç Savaşı'nın başladığı 1936 yılında hazırlanmıştır. Görüntüsel gösterge açısından incelendiğinde afişte elinde çekiç olan bir erkek ile Falanjist üniforması bulunan ve üzerinde Falanjizm'in simgesinin yer aldığı kol bandı taşıyan bir erkeğin el sıkıştığı resmedilmektedir. Afişin fonunda ise parlayan güneş ve fabrika görsellerine yer verilmektedir.

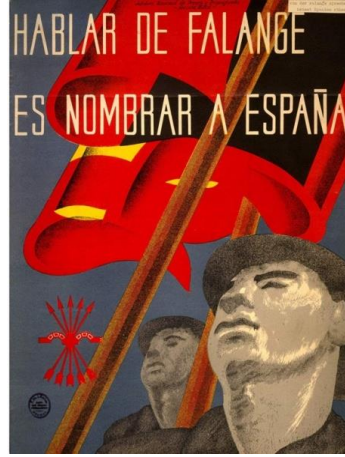
Resim 3. Halk Afişi* (Kaynak: VADS, 2020c)

* Afişin sağ üstünde *Hep çok yaşa İspanya!* (Final para siempre ¡Arriba España!) yazısı bulunmaktadır.

Belirtisel gösterge boyutunda analiz edildiğinde afişte Falanjizm ideolojisinde yer alan tek ulus ve tek vatan kavramının ön plana çıkarıldığı görölmektedir. Afişte elinde çekiç olan erkek görseli İşpanya'daki işçileri, üzerinde Falanjist üniforması olan ve Falanjizm simgeli kol bandı takan erkek görseli de Falanjistleri temsil etmektedir. Afişin fonunda yer alan fabrika görselleri de Falanjistlerin yönetimi altındaki İşpanya'daki fabrikaların metonimi olarak kullanılmaktadır. Afişte güneşin parlaması, Falanjistlerin İşpanya'da kontrolü sağladıkları taktirde ülkenin kavuşacağı iddia edilen refahı simgelemektedir. Afişte işçi ve Falanjistin el sıkışması ile Falanjizm ideolojisinin işçi sınıfına, çalışmaya ve üretime verdiği değer yansıtılmaya çalışılmaktadır. Afişteki görsel ve yazılı kodlar bir bütün olarak incelendiğinde, Falanjizm ideolojisinin İşpanyol kültüründe huzur ve refahın oluşabilmesi için İşpanya'da tek bir kültürün hâkim olması gerektiği fikrinin inşa edilmeye çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu yolla Falanjizm, İşpanya'da farklı kültürlerin tek bir kültür içerisinde birleşmesi ve bu kültürün de İşpanya'da hâkim kılınması gerektiği mesajını vermektedir. Falange'dan bahsetmek İşpanya'yı söylemektir

İşpanya Afişi

İşpanya afişi de İşpanya İç Savaşı'nın başladığı 1936 yılında Ulusal Basın ve Propaganda Genel Merkezi (Jefatura Nacional de Prensa y Propaganda) tarafından hazırlanmıştır. Görüntüsel gösterge boyutunda analiz edildiğinde afişte göğe doğru bakmakta olan iki erkeğin resmedildiği görölmektedir. Afişin solunda Falanjizm ideolojisinin simgesine, afişin sağında ise İşpanya Krallığı'nın bayrağı ile Falanjizm bayrağına yer verilmektedir.

Resim 4. İşpanya Afişi* (Kaynak: VADS, 2020d)

Belirtisel gösterge açısından incelendiğinde afişte Falanjizm ideolojisinin İşpanyol halkı için en doğru ideoloji olduğuna yönelik algının oluşturulmaya çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Afişte yer alan İşpanya bayrağı İşpanya halkını, Falanjizm bayrağı da tüm Falanjistleri simgelemektedir. Her iki bayrağın bir arada kullanılması ve yazılı kodlar üzerinden verilen mesaj ile Falanjizm'in İşpanya'nın toplumsal ve kültürel yapısının bir parçası olduğuna yönelik algı oluşturulmaktadır. Diğer bir deyişle Falanjizm'in İşpanyol toplumsal ve kültürel yapısının bir ihtiyacı olarak ortaya çıktığı ve Komünizm'in aksine İşpanyol toplumu için uygun olan ideolojinin Falanjizm olduğu mesajı verilmektedir. Bu yolla Falanjistler, Falanjizm ile İşpanya'yı bir bütün olarak sunarak, İşpanyol toplumunda cumhuriyet yönetimine karşı Falanjist değerleri yüceltmeye ve Falanjist değerleri İşpanyollar nezdinde meşulaştırmaya çalışılmaktadır.

Özgürlük Afişi

Özgürlük afişi de 1936 yılında Ulusal Basın ve Propaganda Genel Merkezi tarafından hazırlanmıştır. Görüntüsel gösterge açısından incelendiğinde afişte üzerinde Falanjizm ideolojisinin yer aldığı devasa boyutta bir elin, üç erkeği tuttuğu görölmektedir. Afişte yer alan erkek görsellerinden ilkinin şapkasında orak-çekiç, ikicisinin şapkasında Masonluk işareti, üçüncüsünde ise silindir şapka olduğu resmedilmektedir. Ayrıca afişte siyah bir fonda İşpanya haritasının olduğu görölmektedir.

* Afişin altında *Bir halk bir vatan, çok yaşa İşpanya!* (Un pueblo una patria! ¡Arriba España!) yazısı bulunmaktadır.

* Afişin üstünde *Falange'den konuşmak İşpanya'yı söylemektir* (Hablar de Falange es nombrar a España) yazısı bulunmaktadır.

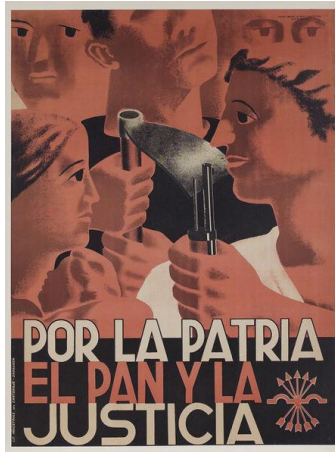

Resim 5. Özgürlük Afişi* (Kaynak: VADS, 2020e)

İspanya İç Savaşı sırasında yarımadanın Falanjistler tarafından kontrol edilen bölgelerinde ve Fas'ta antisemitizm etkili olmakta, cumhuriyetçilere karşı verilen iç savaş sözde 'Yahudi-Masonik-Bolşevik' komplosuna karşı bir haçlı seferi olarak tanımlanmaktadır (Rohr, 2003, s. 195). Belirtisel gösterge boyutunda analiz edildiğinde Falanjizm ideolojisinin savunduğu sözde 'Yahudi-Masonik-Bolşevik' kompo, afişte ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Afişte üzerinde Falanjizm ideolojisinin simgesi olan el Falanjistleri, başında orak-çekiç olan erkek görseli Komünistleri, başında Masonluk simgesi bulunan erkek görseli masonları ve başında silindir şapka bulunan erkek görseli de görsel kodlar üzerinden Yahudileri temsil etmektedir. Afişte İspanya haritasının siyah fonda yer alması, İspanyolların sözde 'Yahudi-Masonik-Bolşevik' komplonun tehdidi altında olduğu algısını oluşturmaktadır. Bu şekilde Falanjizm ideolojisi, Komünistlerin, Masonların ve Yahudilerin birlikte hareket ederek İspanya'nın kötülüğü için çalıştığına yönelik miti, İspanyol kültüründe hâkim kılmaya çalışılmaktadır. Afişte yer alan ve üzerinde Falanjizm'in simgesi olan elin üç erkeği tutması ile Falanjizm'in 'Yahudi-Masonik-Bolşevik' komploya karşı mücadele içerisinde olduğu mesajı verilmektedir. Böylece afiş üzerinden Falanjistlerin İspanyol toplumu tarafından kurtarıcı olarak algılanmasına çalışılmaktadır.

Vatan Afişi

Vatan afişi, 1938 yılında Ulusal Basın ve Propaganda Genel Merkezi tarafından hazırlanmıştır. Görüntüsel gösterge boyutunda analiz edildiğinde afişte beş insan silüetine yer verilmektedir. Afişin ön tarafında bulunan ve belirgin olan üç kişiden birinin erkek, ikisinin de kadın olduğu görülmektedir. Afişte yer alan erkek görselinin elinde kuzma, kadın görsellerinden bir tanesinin elinde ise tüfek resmedilmektedir. Afişin sağ altında da Falanjizm ideolojisinin simgesi yer almaktadır.

Resim 6. Vatan Afişi* (Kaynak: VADS, 2020f)

Falanjizm ideolojisinde İspanyol kadınlar iyi bir eş ve iyi bir anne olarak idealize edilmektedir. Buna karşılık İspanyol kadınlar çalışkan ve anavatanları için kendilerini feda eden bir şekilde de sunulmaktadır

* Afişin altında *İspanya sen özgürsün!* (¡¡España ya eres libre!!) yazısı bulunmaktadır.

* Afişin altında *Vatan, ekmek ve adalet için* (Por la patria el pan y la justicia) yazısı bulunmaktadır.

(Carbayo-Abengózar, 2001, s. 80). Belirtisel gösterge açısından incelendiğinde afişte özellikle İşpanyol kadınların çalışkanlığı ve anavatana bağlılıkları üzerine mesaj verilmeye çalışıldığı ortaya çıkmaktadır. Afişte yer alan insan siluetlerinin yazılı kodlar üzerinden İşpanyolları temsil ettiği anlaşılmaktadır. Afişteki yazılı kodlar Falanjizm ideolojisinin, İşpanyollara temel vaatleri olan vatan, ekmek ve adalet vurgularını yapmakta, bunun gerçekleştirilebilmesi için de İşpanyolların Falanjizm'e bağlı kalarak üretime katılmaları ve vatanlarını savunmaları gerektiği mesajı verilmektedir. Bu aşamada afişte erkek görselinin elinde tuttuğu kazma, üretimi, kadın görselinin elinde yer alan tüfek ise vatan savunmasını simgelemektedir. Afiş zerinden Falanjizm'in kadın ve erkekleri üretim ve vatan savunmasında birlikte seferber ettiği algısı oluşturulmaktadır. Böylece afiş üzerinden Falanjizm, İşpanyol kültüründe emek ve vatan savunmasını yüceltmekte, erkek ve kadınların üretim ve vatan savunmasında ortak hareket etmesi gerektiğine yönelik algı oluşturmaktadır.

Zafer Afişi

Zafer afişi, İşpanya İç Savaşı'nın Franco güçlerinin lehine sonuçlandığı 1939 yılında Ulusal Propaganda Hizmeti (Servicio Nacional De Propaganda) tarafından hazırlanmıştır. Görüntüsel gösterge açısından incelendiğinde afişte İşpanya haritasının üzerinde İşpanya bayrağı, Falanjizm bayrağı ve Karlizm bayrağının resmedildiği görülmektedir. Afişte İşpanya haritasının hemen üzerinde de başında miğfer olan ve bir el tarafından başına defne yaprakları konan bir erkek görseli yer almaktadır.

Resim 7. Zafer Afişi* (Kaynak: VADS, 2020g)

Falanjizm, İşpanya Cumhuriyeti'nin oğulculuğunun ve parti demokrasisinin yok olmasını hedeflemektedir (Goldsmith, 2011, s. 333). Falanjistler, demokratik bir yapılanmadan ziyade monarşi temelli bir düzen için mücadele etmektedir. Belirtisel gösterge boyutunda analiz edildiğinde de afişte Falanjistlerin, Komünizm ve diğer tehditlere karşı İşpanyol halkını kurtardığına ve Falanjist yönetim sistemini İşpanya'da hâkim kıldığına yönelik mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Afişte İşpanya bayrağı, Falanjizm bayrağı ve Karlizm bayrağının bir arada kullanılması ile İşpanya yönetiminin Falanjistler tarafından ele geçirildiği aktarılmaktadır. Afişte yer alan miğfer giyen erkek görseli cumhuriyetçilere karşı mücadele veren İşpanyolları temsil etmekte, askerin başına konan defne yaprakları ise zaferi simgelemektedir. Bu şekilde afişte Falanjistlerin, İşpanyol kültüründe düşman olarak ilan edilen Komünizm ideolojisini yenilgiye uğrattığı ve İşpanyolların kurtarıcısı olduğuna yönelik mesaj verilmektedir. Afişte Falanjizm ideolojisinin militarist yapısı ön plana çıkarılmakta, İşpanya'nın düşmanlarına karşı zafer kazanabilmesi ve kendisini savunabilmesi için mücadele kavramına vurgu yapılmaktadır. Bu yolla Falanjizm'in mücadeleci yapısının İşpanyol kültüründe hâkim kılınması amaçlanmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve öneriler

Çalışma kapsamında incelenen afişlerde İşpanyolların Komünizm ideolojisine karşı mücadelesi doğrutusunda İşpanyol toplumsal ve kültürel yapısının bir gerekliliği olarak Falanjizm ideolojisinin ortaya çıktığına yönelik algının inşa edilme çabası içerisinde olunduğu görülmüştür. İşpanya'da huzur, barış ve adaletin sağlanması için Falanjizm'in ğretilerinin İşpanyollar tarafından yerine getirilmesi gerektiği

* Afişte *Zafer, İşpanya ve Caudillo Franco için kan dkenlere* (Gloria a los que derramaron su sangre por Espaņa y su Caudillo Franco) yazısı bulunmaktadır.

vurgulanmıştır. Bu aşamada İspanya'da tek ulus ve tek vatan şeklinde sloganlaştırılan Falanjizm söyleminde, İspanya'da kültürel farklılıkların ortadan kaldırılarak, Falanjizm ideolojisinin idealize ettiği tek bir İspanyol kültürünün ülkede hâkim kılınması gerektiği mesajı verilmiştir. Falanjizm söylemlerinde İspanyollar, üretime katılan, vatanını savunan, İspanyol kültürünü benimseyen ve Komünizm'e karşı mücadele eden kişiler olarak idealize edilmiştir. İdeoloji, mücadele olgusu üzerinde özellikle durmuş ve İspanyolların huzur ve refahı için mücadele etmekten geri adım atmaması gerektiğini bildirmiştir.

Çalışmada incelenen afişlerde genel olarak Komünizm ideolojisinin İspanya için tehdit oluşturduğu iddia edilmiş, bu tehdidin Falanjistler tarafından ortadan kaldırılmasının amaçlandığı vurgulanarak, Falanjizm ideolojisi İspanya'nın kurtarıcısı olarak sunulmaya çalışılmıştır. Komünizm ideolojisiyle birlikte Masonluk ve Yahudilerin de afişlerde hedef alındığı ortaya çıkmış, özellikle Falanjizm ideolojisinde yer bulan sözde 'Yahudi-Masonik-Bolşevik' komplonun önlenmesi için Falanjistlerin mücadele ettiği aktarılmıştır. Nazizm ideolojisiyle benzerlik taşıyan Falanjizm'in komplo teorisi, düşman inşasında ve ulusu istenilen yönde seferber etmede etkili bir şekilde kullanılmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde afişlerin İspanya toplumuna Falanjizm ideolojisinin tanıtılmasında eğitici bir rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Falanjizm'in ne olduğu, neleri amaçladığı ve kimlere karşı mücadele ettiği konusunda bilgilendirici olma özelliği taşıması nedeniyle afişlerin Falanjizm ideolojisinin kitlelere aktarılması sürecinde ideolojik temelli önemli bir propaganda aracı olarak kullanıldığı belirtilebilmektedir. Diğer yandan Falanjizm ideolojisinin afişlerde görsel ve yazılı göstergeler üzerinden tanıtılmasının ideolojiye ait fikirlerin daha kolay benimsetilmesini sağladığı ileri sürülebilmektedir. Nitekim afişlerde Falanjizm'i yansıtan sloganlara yer verilmesinin insanların Falanjist söylemlere odaklanmasına yardımcı olduğu belirtilebilmektedir. Afişlerdeki görsel göstergelerin de Falanjizm ideolojisine yönelik insanların zihinlerinde belirli algıların şekillenmesi sağladığı söylenebilmektedir.

Çalışma, Falanjizm ideolojisini ve Franco liderliğindeki Falanjist hareketinde yer alan söylemleri açıklaması bakımından önem taşımaktadır. Buna karşılık Falanjizm ideolojisi bağlamında yalnızca 7 afişin incelenmesi ve elde edilen bulgular ışığında genellemelerde bulunulması çalışmanın temel sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu açıdan gelecek çalışmalarda farklı kitle iletişim araçları üzerinden mevcut çalışmadaki bulgularla Falanjizm ideolojisinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi konunun daha kapsamlı olarak ele alınmasını sağlayacaktır.

Etik Beyan

"*Franco İspanya'sında Afişler Üzerinden Falanjizm Propagandası*" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aarons, S. (1973). Reminiscences of the Spanish Civil War. *Australian Left Review*, 1(39), 24-29.
- Albet-Mas, A. (2006). Three Gods, two shores, one space: Religious justifications for tolerance and confrontation between Spain and Colonial Morocco during the Franco Era. *Geopolitics*, 11(4), 580-600.
- Alonso Gonzalez, C. (2018). The speeches of Zarzuela Manuelita Rosas: Between Argentine revisionism, Falangism and Hispanidad. *Bulletin of Spanish Studies*, 95(8), 1041-1071.
- Avcı, Ö. (2018). Propaganda çeşitleri. İçinde M. Karaca ve C. Çakı (Edt.), *İletişim ve propaganda* (ss. 75-114). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Boyd, C. P. (2008). The politics of history and memory in democratic Spain. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 617(1), 133-148.
- Calvo-Gonzalez, O. (2007). American military interests and economic confidence in Spain under the Franco Dictatorship. *The Journal of Economic History*, 67(3), 740-767.
- Carbayo-Abengózar, M. (2001). Shaping women: National identity through the use of language in Franco's Spain. *Nations and Nationalism*, 7(1), 75-92.
- De la Cueva, J. (1998). Religious persecution, anticlerical tradition and revolution: On atrocities against the Clergy during the Spanish Civil War. *Journal of Contemporary History*, 33(3), 355-369.
- De Meneses, F. R. (2003). *Franco and the Spanish Civil War*. The United Kingdom: Routledge.
- Delzell, C. F. (1970). The Falange Española. In C. F. Delzell (Eds.), *Mediterranean Fascism 1919-1945* (pp. 257-282). London: Palgrave Macmillan.
- Fiske, J. (2017). *İletişim çalışmalarına giriş* (Çev: S. İrvan). (5. Baskı). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gallo, M. (1973). *Spain under Franco: A history*. Australia: Allen & Unwin.
- Guiraud, P. (2016). *Gösterebilim*. (Çev: M Yalçın). (3. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

- Goldsmith, T. (2011). From Falangism to technocracy: The legislation and the reality of Spanish urbanism in Barcelona, 1939-1976. *Journal of Urban History*, 37(3), 331-354.
- González-Ruibal, A. (2007). Making things public: Archaeologies of the Spanish Civil War. *Public Archaeology*, 6(4), 203-226.
- Gunther, R., Sani, G. ve Shabad, G. (1988). *Spain after Franco: The making of a competitive party system*. The United States: Univ of California Press.
- Heiberg, M. (2001). Mussolini, Franco and the Spanish Civil War: An afterthought. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 2(3), 55-68.
- Hermet, G. (1976). Spain under Franco: The changing character of an authoritarian regime. *European Journal of Political Research*, 4(3), 311-327.
- Holguin, S. (2005). "National Spain Invites You": Battlefield tourism during the Spanish Civil War. *The American Historical Review*, 110(5), 1399-1426.
- Juárez, J. R. (1963). Argentine neutrality, mediation, and asylum during the Spanish Civil War. *The Americas*, 19(4), 383-403.
- Lannon, F. (1991). Women and images of women in the Spanish Civil War. *Transactions of the Royal Historical Society*, 1, 213-228.
- La Porte, P. (2004). Civil-military relations in the Spanish protectorate in Morocco: The road to the Spanish Civil War, 1912-1936. *Armed Forces & Society*, 30(2), 203-226.
- Leitz, C. (1996). *Economic Relations between Nazi Germany and Franco's Spain: 1936-1945*. The United Kingdom: Oxford University Press.
- Library of Congress (2021). *Kongre Kütüphanesi*. Erişim Linki: <https://www.loc.gov/>.
- LOC (2020a). *Vatan Afışı*. Erişim Tarihi: <https://www.loc.gov/item/99615770/>.
- LOC (2020b). *Özgürlük Afışı*. Erişim Tarihi: <https://www.loc.gov/item/99615717/>.
- LOC (2020c). *Zafer Afışı*. Erişim Tarihi: <https://www.loc.gov/item/99615754/>.
- LOC (2020d). *İşpanya Afışı*. Erişim Tarihi: <https://www.loc.gov/item/99615708/>.
- Madueno Alvarez, M. (2018). The Falangism in the shadow of the Franco regime. The search for identities of the falangist groups in the first years of the transition. *Rařon Historica-Revista Hispánicoamericana de Historia de Las Ideas*, (40), 100-115.
- Maravall, J. M. (1978). *Dictatorship and political dissent: Workers and students in Franco's Spain*. The United Kingdom: Taylor & Francis.
- Mar del Pozo Andrés, M. D. ve Braster, J. F. A. (2006). The reinvention of the new education movement in the Franco dictatorship (Spain, 1936-1976). *Paedagogica Historica*, 42(1-2), 109-126.
- Martín-Aceña, P., Martínez Ruiz, E. ve Pons, M. A. (2012). War and economics: Spanish Civil War finances revisited. *European Review of Economic History*, 16(2), 144-165.
- Pack, S. (2006). *Tourism and dictatorship: Europe's peaceful invasion of Franco's Spain*. Germany: Springer.
- Paz, M. A. A. (2003). The Spanish remember: Movie attendance during the Franco dictatorship, 1943-1975. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 23(4), 357-374.
- Payne, S. G. (2008). *Franco and Hitler: Spain, Germany, and World War II*. The United States: Yale University Press.
- Payne, S. G. (2011). *The Franco regime, 1936-1975*. The United States: University of Wisconsin Press.
- Pérez-Aguado, C. M. ve Bragues, E. (2010). Medicine and nursing in the Spanish Civil War: Women who served in the health services of the international brigades (1936-1939). *Vesalius: Acta Internationales Historiae Medicinae*, 29-33.
- Powell, C. (2007). The United States and Spain. From Franco to Juan Carlos. In N. Townson (Eds.), *Transformed, the late Franco dictatorship, 1959-1975* (pp. 227-247). Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Preston, P. (1992). Franco and Hitler: The myth of Hendaye 1940. *Contemporary European History*, 1(1), 1-16.
- Richards, M. (2002). From war culture to civil society: Francoism, social change and memories of the Spanish Civil War. *History & Memory*, 14(1-2), 93-120.
- Quiroga, A. (2015). Spanish fury: Football and national identities under Franco. *European History Quarterly*, 45(3), 506-529.
- Richards, M. (1998). *A time of silence: Civil war and the culture of repression in Franco's Spain, 1936-1945 (Vol. 4)*. The United Kingdom: Cambridge University Press.
- Rohr, I. (2003). The use of antisemitism in the Spanish Civil War. *Patterns of Prejudice*, 37(2), 195-211.
- Ruiz, J. (2005). A Spanish genocide? Reflections on the Francoist repression after the Spanish Civil War. *Contemporary European History*, 14(2), 171-191.
- Sánchez, A. C. (2009). *Fear and progress: Ordinary lives in Franco's Spain, 1939-1975*. The United States: John Wiley & Sons.
- Seixas, X. M. N. (2015). Falangism, National-Socialism and the Hitler myth in Spain (1931-1945). *Revista de Estudios Políticos*, (169), 13-43.
- Southworth, H. R. (2002). *Conspiracy and the Spanish Civil War: The brainwashing of Francisco Franco*. The United Kingdom: Routledge.
- Thomàs, J. (2008). *Roosevelt and Franco during the Second World War: From the Spanish Civil War to Pearl Harbor*. Germany: Springer.

- VADS (2020a). *Komünizm afişi*. Erişim Tarihi: <https://vads.ac.uk/large.php?uid=73203&sos=0>.
- VADS (2020b). *Mücadele afişi*. Erişim Tarihi: <https://vads.ac.uk/large.php?uid=73207&sos=1>.
- VADS (2020c). *Halk afişi*. Erişim Tarihi: <https://vads.ac.uk/x-large.php?uid=73208&sos=0>.
- VADS AC (2021). *Görsel Sanatlar Veri Hizmeti*. Erişim Linki: <https://vads.ac.uk/digital/>.
- Whealey, R. H. (1971). Foreign intervention in the Spanish Civil War. In R. Carr (Eds.), *The republic and the civil war in Spain* (pp. 213-238). London: Palgrave.
- Whealey, R. H. (2015). *Hitler and Spain: The Nazi role in the Spanish Civil War, 1936-1939*. The United States: University Press of Kentucky.
- Wigg, R. (2005). *Churchill and Spain: The Survival of the Franco regime, 1940-1945*. The United Kingdom: Routledge.
- Zaloga, S. J. (1999). Soviet tank operations in the Spanish Civil War. *The Journal of Slavic Military Studies*, 12(3), 134-162.

EXTENDED ABSTRACT

The Falangism ideology, which was defended by Spanish nationalists, began to dominate in the country after Franco seized power in Spain. At this stage, anti-communist and anti-Semitic discourses emerged in Spain, Catholicism was brought to the fore, absolute monarchy was supported and Spanish nationalism was glorified. In order to enable the Spanish people to keep up with this rapid change in the country and to eliminate the discourses that didn't coincide with the Falangism ideology in the republican period, the Franco administration tried to build a new Spanish culture in Spain through the media. In this process, using the mass media of the period effectively, Franco idealized a new Spanish identity under the Falangism ideology in Spain.

There wasn't academic study dealing with the Falangism ideology when the national literature is examined. In this study, it was tried to deal with the construction of the Falangism ideology in the Spanish social and cultural life, especially on the affiches. For this purpose, in the theoretical framework of the study, comprehensive information about the Falangism ideology and the construction of the Falangism ideology in Spanish society was given. In the application part, the affiches prepared by the Spanish Falangists and containing the discourses of the Falangism ideology were examined in detail. Among the affiches examined, affiches with similar subjects and content were removed, 7 affiches that were thought to reflect the universe best were determined as the sample of the study and the analysis of the 7 affiches determined was made using semiotics method. In the light of the findings obtained in the study, the following questions were tried to be answered;

- On which discourses was Falangism ideology built on the affiches?
- Which elements and in what way were they presented as enemies in the Falangism ideology?
- How did the Falangism ideology idealize people in Spanish culture?

The study is important for reasons such as giving information about the Falangism, shedding light on the construction of the ideology in Spanish cultural life through affiches and the absence of similar studies on the subject in the national literature.

In the study, a total of 7 affiches titled Communism, struggle, people, Spain, freedom, homeland, victory were examined using semiotic method. The 7 Spanish affiches determined within the scope of the study were analyzed through the semiotic concepts (icon, index, symbol) of the US linguist Charles Sanders Peirce.

In the affiches examined within the scope of the study, it was tried to build the perception that the Falangism ideology emerged as a necessity of the Spanish social and cultural structure in line with the Spanish struggle against the Communism ideology. It was emphasized that the teachings of Falangism must be fulfilled by the Spanish in order to ensure peace and justice in Spain. At this stage, in the discourse of Falangism, which was sung as one nation and one homeland in Spain, the message that cultural differences in Spain should be eliminated and a single Spanish culture idealized by the Falangism ideology should be dominated in the country. In the discourses of Falangism, Spanish were idealized as people who participated in production, defend their homeland, adopt Spanish culture and fight against Communism. The ideology emphasized the struggle phenomenon and stated that the Spanish shouldn't back down from fighting for their peace and well-being.

In the affiches examined in the study, it was revealed that the Communism ideology was presented to the masses as an enemy. It was claimed that the Communism ideology posed a threat to Spain, it was emphasized that this threat was tried to be eliminated by the Falangists and the Falangism ideology was

tried to be presented as the savior of Spain. Along with the Communism ideology, it was revealed that Freemasonry and Jews were also targeted on the affiches and it was reported that the Falangists struggled to prevent the so-called 'Jewish-Masonic-Bolshevik' conspiracy, especially in the Falangism ideology. The conspiracy theory of Falangism, which was similar to the Nazism ideology, was effectively used in the construction of the enemy and in mobilizing the nation in the desired direction.

When the affiches prepared by the Falangists were analyzed in general, it was revealed that the Falangism ideology was presented as a part of the Spanish social and cultural life and its teachings were tried to be adopted by the Spanish. On the other hand, the construction of the Communism ideology as an enemy and the struggle of the Falangists against Communism were also used in the affiches for the teachings of Falangism to gain legitimate ground in the eyes of the Spanish. In this way, the reason for the existence of the Falangism ideology and why the principles of Falangism should be adopted by the Spanish were tried to be revealed through affiches.

In this study, it was tried to reveal how the Falangism ideology was presented in Spain through affiches. The study has priority in terms of explaining the Falangism ideology and the discourses in the Falangism movement led by Franco. On the other hand, examining only 7 affiches in the context of the Falangism ideology and making generalizations in the light of the findings was the main limitation of the study. In this respect, in future studies, a comparative examination of the Falangism ideology through different mass media with the findings of the current study will enable the subject to be addressed more comprehensively.

Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Manisa'da Sanayi ve Zanaatlara Dayalı Üretim

İbrahim İNCİ¹ ve Salhadin GÖK²

Öz

Osmanlı devleti başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletleriyle 1838'de başlayıp yüzyıl içinde devam eden bir dizi ticaret anlaşmaları yapmıştır. Böylece devlet, bağımsız dış ticaret politikası izleyememiş, yerli sanayiye korumak için gümrük tarifelerini yükseltme imkânını kaybetmiştir. XIX. yüzyılda devlet sanayileşme konusunda bazı girişimlerde bulunmuş, ancak istenilen sonuç elde edilememiştir. Birinci Dünya Savaşına kadar Osmanlı'da sanayileşme girişimleri açık ekonomi koşullarında çok cılız olarak ilerleyebilmiştir. Araştırmada Manisa'da sanayi ve zanaatlara dayalı üretim Osmanlı genelindeki üretimle karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı açık ekonomi koşullarında Avrupa sanayi ürünleri karşısında Manisa'daki sınaî üretimindeki gerilemeyi ortaya koymaktır. Manisa'da mamul mal üretimini büyük ölçüde zanaatlar karşılamaktaydı. Zanaatlara dayalı üretim ithal sanayi mallarına direnirken bir yanda da kendini yeni duruma uydurmaya çalışmıştır. Manisa Avrupa ile sıkı bir ticari ilişki içinde olan Batı Anadolu Bölgesinde bulunduğundan bu dönüşümleri daha yoğun bir biçimde yaşamıştır. Başta tekstil sektörü olmak üzere, dericilik, ayakkabıcılık gibi geleneksel zanaatlar ithal üretim girdisi kullanarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak dış ticaretin liberalleştirilmesi, bölgede tarımın gelişmesini sağlarken tarım-dışı üretim faaliyetlerinin özellikle de tekstil üretiminin hızlı bir gerileme eğilimine girmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sanayi, Zanaatlar, Manisa, Osmanlı

Production Based on Industry and Crafts in Manisa in the Last Periods of the Ottoman Empire

Abstract

The Ottoman Empire entered into a series of trade agreements with European states, especially Britain, starting in 1838 and continuing over the century. Thus, the state could not pursue an independent foreign trade policy and lost the opportunity to raise customs tariffs to protect domestic industry. In XIX century, the state made some attempts at industrialization, but the desired result was not achieved. Before the First World War, industrialization attempts in the Ottoman Empire were very puny in open economic conditions. The aim of the study is to demonstrate the decline in industrial production in Manisa in the face of European industrial products in open economic conditions. Artisans largely covered the production of finished goods in Manisa. Craft-based production resisted imported industrial goods, while on the one hand it tried to adapt itself to the new situation. Manisa has experienced these transformations more intensively since it is located in the western Anatolia region, which has a close commercial relationship with Europe. Especially in the textile sector, traditional crafts such as leather and shoemaking have continued their activities using imported production input. The liberality in the foreign trade has provided the development of agriculture, and especially led to a trend of a fast decrease in the textile product which was outside the agriculture sector.

Key Words: Manisa, Production, Industry, Craft

Atf İçin / Please Cite As:

İnci, İ. ve Gök, S. (2022). Osmanlı'nın son dönemlerinde Manisa'da sanayi ve zanaatlara dayalı üretim. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 716-726.

Geliş Tarihi / Received Date: 23.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.01.2022

¹ Doç. Dr. - Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, ibrhminci@hotmail.com

 ORCID: 0000-0002-1357-6549

² Dr. Öğr. Üyesi - Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, salhadingok@hotmail.com

 ORCID: 0000-0003-1711-9027

Giriş

XVIII yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de başlayan sanayi devrimi, XIX. yüzyılın başlarında Kıta Avrupa’sını etkisi altına almışken, Osmanlı imparatorluğu bu köklü ekonomik dönüşüme ilgisiz kalmıştır. İmparatorluğun iktisadi yapısı, tarıma ve tarımsal ürünlerin mübadelesine dayanıyordu. Henüz geleneksel özelliklerini kaybetmemiş zanaatlara dayalı üretim sistemi, ülkenin ihtiyacına cevap verecek bir iş hacmi yaratmakta, XIX. yüzyıl öncesi, ürünlerin güzel ve kaliteli olması nedeniyle dış piyasalara bile mal satabilmekteydi. Ancak Avrupa’da sanayi devriminin neden olduğu ekonomik koşullar karşısında, bu geleneksel sanatların faaliyetlerini daha uzun süre devam ettirebilmesi mümkün değildi (Eldem, 1994, s. 57; Ortaylı, 1987, s. 83-84).

Avrupa’da sanayi devriminin oluşumuna imkân hazırlayan ortam Osmanlı ülkesinde yoktu. Avrupa’da sanayileşmeyi teşvik eden ortam ve bu ortamı hazırlayan faktörler; kırsal kesimde çitleme, pazar için meta üretimi, toprağın toplulaşması idi. Bu etkenlere tarımda verim artışı tarım dışına itilen nüfusun sanayi için bir emek deposu oluşturması ve hızlı nüfus artışını da eklem gerekir. Ayrıca nüfus yoğunluğunu oluşturan kırsal kesimde tarım dışı mal ve hizmet talebinin yoğunlaşması, banka ve kredi kurumlarının gelişmesi, ticari sermayenin sanayi sermayesine dönüşmesi vb. gelişmeler de sanayi devrimine olanak hazırlamıştır (Toprak, 1985, s. 1344).

Osmanlı İmparatorluğu’nda bu gelişmelerin bir kısmı Tanzimat döneminde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. XIX. Yüzyılın ortalarına doğru İmparatorlukta iç ve dış ticaretin geliştirilmesi için bir takım çalışmalar yapılmıştır; para ve kredi kurumları oluşturulmuş iktisadi bütünleşme için gerekli ulaşım-iletileşim ağı kısmen de olsa kurulmuştur. Osmanlı ekonomisi XIX. Yüzyılda parasallaşmasına ve ticarileşmesine karşın, Avrupa’da görülen sanayileşme dinamiğinden yoksun kalmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Osmanlı ekonomisinde sektörler arası bir uyumun olmayışıdır. Batının sanayi devrimi ile tarım devrimi arasında yakın bir ilişki vardır. Sanayileşme sürecine, özellikle başı çeken İngiltere’de görüldüğü gibi, XVII. Yüzyıl tarım devriminin ve çitleme uygulamasının önemli bir etkisi olmuştur. Sanayileşen diğer bazı ülkeler de İngiltere’dekine benzer süreçler yaşamış, tarımda yarattıkları verim artışını bu sektörü yüksek oranda vergilendirerek elde ettikleri kaynakları sanayiye aktarmak suretiyle yerli sanayilerini kurup geliştirebilmişlerdir (Huberman, 1995, s. 185; Pamuk, 1988, s. 184-185; Ortaylı, 1987, s. 160; Duran, 1987, s. 112-117).

Sanayileşme tarım devriminin yanı sıra demografik bir devrimi de gerektirir. Avrupa da XVIII. yüzyıldan itibaren ölüm oranında büyük bir düşme görülmüş, kıtanın nüfusu 1900’lerin başında 450 milyona yükselmiştir. Osmanlı toplumunda her iki devrim de yaşanmamıştır. XIX. Yüzyılda Osmanlı toprakları, beşeri sermaye yönünden dünyanın en fakir ülkeleri arasındaydı. Düşük nüfus yoğunluğu toprakta mülksüzleşme ve yoğunlaşma–toplulaşma sürecini engellemiş, tarım sektöründen sanayi kesimine emek transferi olmamıştır. Bu nedenle tarım dışı sektörlerin işgücü talebi karşılanamamış, emek kıtlığı yüzünden ücretler nispi olarak yüksek kalmıştır (Toprak, 1985, s. 1344; Huberman, 1995, s. 194-195).

Osmanlı İmparatorluğu’nun sanayileşmemesinde, izlenilen ticaret politikasının önemli rolü olmuştur. XIX. yüzyılda Avrupa ülkeleriyle yapılan ticaret antlaşmaları tarımsal üretimin ticarileşmesini sağlarken, Osmanlı İmparatorluğunu ileri sanayi ülkelerinin açık pazarı haline getirmiştir. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası 1898 yılında Ticaret Nezareti’ne verdiği bir raporda, sanayinin gelişmemesi nedenini yabancı firmalarla rekabet imkânsızlığına bağlamış, ithal edilen mamuller üzerindeki gümrük vergisinin mutlaka artırılması gerektiğini ileri sürmüştür (Berkes, 2002, s. 48; Pamuk, 1994, s. 16; Eldem, 1994, s. 58-59; Martal, 1992, s. 47).

Osmanlı Devleti 1838’de imzaladığı Balta Limanı Ticaret Antlaşması ve bunu izleyen diğer ticaret antlaşmaları nedeniyle, devlet eliyle henüz kurulma aşamasına geçilmiş olan yerli sanayinin, batı sanayi ürünlerinin rekabeti karşısında yaşama imkânını yok etmiştir. Bu dönemde fabrikalaşma çoğu kez Avrupa’dan getirilen makinelerin montajı ile sınırlı kaldı. Kurulan fabrikaların çoğunun ticari amaçla pazara dönük değil, devlet kurumlarının ihtiyaçlarına yönelik üretim yapmaları, yaşamalarını ve gelişebilmelerini devlet desteğine bağlı hale getirdi. Bu durum maliyet yüksekliliği nedeniyle bir kısmının kapanmasına yol açtı. Büyük harcamalarla devlet öncülüğünde gerçekleştirilmeye çalışılan fabrikalaşma faaliyetleri, beklenen verim sağlanamadığı için, 1850’lerde terk edildi (Meriç, 1985, s. 1296-1297, Çavdar, 1970, s. 115-117; Akşın, 2006, s. 89).

1860'da "İslah-ı Sanayi Komisyonu" kurulmuş, devlet sanayileşme konusunda teklif ve teşviklerde bulunma yolunu izlemiştir. Devlet eliyle yürütülen sanayileşme çabalarını başarısızlığa uğratan nedenler, özel sektör tarafından girilen fabrikalaşma faaliyetlerini de engellemiştir. Kurulan fabrikalar, Avrupa standartlarında mal üretse bile üretim maliyetini düşüremediği için veya kapitalist Batı sanayicilerinin Osmanlı sanayicisini piyasadan silmek amacıyla fiyat indirimine gitmeleri nedeniyle, birer birer kapanmıştır. 1880'lerden sonra büyük masraflarla kurulan, ancak ithal malların rekabeti karşısında kapanmak zorunda kalan tesisler arasında Paşabahçe Şişe Fabrikası gösterilebilir. Paşabahçe Şişe Fabrikası 1910 yılına kadar üretimini sürdürmüştür. Civar köylerin kalkınmasına da hizmet eden bu fabrika devletin sağladığı muafiyetlerle ayakta kalabilmiş, ithal malların rekabeti ve hammadde konusunda dışa bağımlılığı nedeniyle yukarıda belirtilen tarihte faaliyetine son vermiştir (Damalıbağ, 2021, s. 705-712). 300'e yakın bir işçi kitlesi çalıştırmış olan bu fabrika, adi şişeden başka, nargile, lamba şişesi, sürahi imal etmekteydi. Yine aynı yıllarda kurulan ve yüzden fazla işçisi bulunan Hasköy Şişe Fabrikası aynı akıbete uğramış, kurulduktan kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kalmıştı (Sarç, 1940, s. 434; Eldem, 1994, s. 65-66).

Kısaca, 1838 ve 1861 ticaret sözleşmeleriyle başlayan iki ayrı süreçte Osmanlı Devleti'nin sanayileşme girişimleri, ekonomik denetimin yabancıların eline geçmesini önleyemedi. Ekonomik denetimin kaybedildiği bir ortamda dünya kapitalizmiyle bütünleşme sürecine girilmesi, ülkeyi tam anlamıyla bir hammadde kaynağı ve mamul mal pazarı haline getirdi. Ülke ekonomisi tarıma dayalı olmakla birlikte, tarımsal fazlayı yaratacak adlımlar pek gerçekleştirilemedi. Bu nedenle ülkede sanayiye kurabilecek potansiyel bir güç oluşmadan uygulanan sanayileşme politikaları istenilen neticeyi vermedi (Ortaylı, 2007, s. 103).

Manisa'da Zanaatlara Dayalı Üretim ve Sanayi Alanında Gelişmeler

Sanayi, ekonomik bir kavram olarak hammadde ve ara mallarının var olan bilgi, beceri ve teknolojilerden yararlanılarak, işçi emeği ile fabrika veya üretim tesislerinde mal ve hizmet biçimine dönüştürülmesi faaliyetidir. Sanayi faaliyeti, dar anlamda, fabrikalarda üretilen fiziki mallan ifade eder. Bu tanıma göre sanayi, imalat sanayisi ile aynı şeydir. Üretilen mallara da sanayi malı veya sanayi ürünü denmektedir. Geniş anlamda ise sanayi kavramı, bir kısım hizmetlerin üretim aşamalarını da kapsayabilir (Seyidoğlu, 1992, s. 738). Manisa kazasında sanayi denilince öncelikle zanaatlara dayalı mamul mal üretimini düşünmek gerekmektedir. İncelediğimiz dönemde yörede el tezgâhlarıyla üretim yapan imalathaneler yanında ancak birkaç tane fabrika vardı.

Tarıma Dayalı Sanayi

Yörede sanayi bitkilerinden pamuk, tütün ve üzüm bol miktarda yetiştirilmekteydi. Bu nedenle kazada, bu ürünleri işleyen birçok sanayi kolları gelişmişti. Amerikan İç Savaşı Aydın vilayetinde pamuk üretimini ve ihracatını artırmıştır. Bu dönemde pamuk tarımının önemli ölçüde geliştiği yörelerde, pamuk temizleme ve balyalama teknik ve sanayisinin hızlı bir gelişme eğilimi içine girdiği görülmüştür.

1860'larda pamuk temizleme ve balyalama işlemleri son derece geri tekniklerle yürütülüyordu. Su olan yerlerde su değirmenleri, olmayan yerlerde ise çekim hayvanları tarafından çalıştırılan ilkel çırçır makinelerinde günde ortalama beş, en çok altı kilo pamuk temizlenebiliyordu. Türkler veya Rumlara ait olan bu fabrikalarda, 50 kilo pamuğun temizlenmesi için 4 şilin ücret alınıyordu. Dış talebin artmasına bağlı olarak 1863 yılında pamuk fiyatlarının büyük ölçüde artması, pamuk temizleme fiyatının 50 kilo pamuk için 10 şilin 9 peniye yükselmesine neden olmuştur. Pamuk temizleme işleminin pahalılaşması ve mevcut tekniklerle tüccarların talep ettikleri miktarda temiz pamuk üretilmemesi ihracat için büyük bir engel oluşturuyordu (Varlık, 1976, s. 50).

Pamuk işleme sanayisindeki geri teknolojinin ihracata verdiği zararları ortadan kaldırmak için ilk girişimde bulunanlar İngiliz tüccarları olmuştur. J.B. Gout ve J. Aldrich adındaki iki İngiliz tüccarı 1863 yılında İzmir, Manisa, Tire ve Bayındır'da çırçır fabrikası kurmak için Vilayetten izin istemişlerdir. Gout ilk fabrikasını İzmir'de faaliyete geçirdikten sonra ikinci fabrikasını 1863 yılı Ocak ayında Manisa'da açmıştır. Fabrika kurulurken makinelerin montajını daha sonra da bakımını yapması için İngiltere'den S. Whiteman adında bir Amerikalı makine mühendisi getirilmiştir. Yerli çırçır fabrikası sahiplerinin düşmanlığını çekmemek için fabrika, Manisa'nın ünlülerinden Karamızrak Mehmet Efendi'nin adına tescil ettirilmiş ve yetkililerle ilişkileri düzenlemekte etkili olacağı düşünülen İngiltere Konsolosluk Ajanı F. Velasti, fabrika yöneticisi olarak tanıtılmıştır.

Diğer tüccarlar ve  ırcır fabrikası sahipleri gibi Gout da fabrikasında işleyeceği pamukları daha tohum ekme mevsiminde satın alıyordu. Üreticilerden pamuk satın almak için komisyoncular kullanılıyordu. Komisyoncular, pamuk üreticilerine, ürünlerini Gout'a satmaları kaydıyla, borç para veriyorlardı.

Manisa'daki  ırcır fabrikasında pamuğun yıkanması ve makinelere verilmesi gibi beceri istemeyen işler yerli işçiler tarafından yapılıyordu. Üretim teknik yönü ile makinelerin bakım ve onarımı ise tümüyle yabancı teknisyen ve mühendislerin elindeydi.

Manisa'da ve diğer yerlerde kurulan ve ileri tekniklerle çalışan  ırcır fabrikalarında, bir  ırcır makinesi günde ortalama 48 kg. pamuk temizleyebiliyordu. Türk ve azınlıkların ilkel tezgâhlarında günde, en çok 6 kg. temiz pamuk üretilebildiği göz önünde bulundurulursa, İngilizlerin pamuk işleme sanayisine ne kadar büyük bir ilerleme getirdiği anlaşılır (Kurmuş, 1974, s. 135).

Manisa'da 1890'lara gelindiğinde pamuk fabrikası sayısının  ce ulaştığını görüyoruz. 1908 tarihinde ise yalnızca Manisa kentinde iki pamuk fabrikası bulunmaktaydı. Manisa kentinde toplam 5 tane fabrika, kazada ise 7 fabrika vardı. Yani kaza sınırları içinde iki fabrika daha vardı ki bunlardan birisinin pamuk fabrikası olması muhtemeldir. Bu durumda kazadaki pamuk fabrikası sayısında 1890-1908 yılları arasında bir artış olmamıştır. Bu tarihlerde pamuk  ırcırlama işi yapan atölye veya k c k ölçekli işletmelerde de geleneksel tezg hlar yerine, fabrikalarda kullanılan  ırcır makinelerinin kullanılmakta olduğunu söyleyebiliriz (Aydın Vilayeti Salnamesi (AVS), 1307, s. 709; 1326, s. 574).  nk n geleneksel pamuk temizleme makinesi, yukarıda belirttiğimiz gibi, günde en çok 6 kg. pamuk temizlerken, buhar ve elektrik gücüyle çalışan ve o tarihlerde ileri teknolojiye sahip olan  ırcır makinelerinin her biri 48-50 kg.dan fazla pamuk temizleyebiliyordu. Bu yüzden geleneksel tezg hlarla pamuk temizlemek ekonomik olmaktan çıktığı için, bunların yerine modern  ırcır makinelerinin ikame edilmiş olduğu öngörülebilir.

Pamukların balyalanması işi XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar geri tekniklerle yapıldığı için, balyalar ağırlık ve hacim yönüyle standart  l c lerde olmuyordu. Bu ise pamuk ihracatı için sakıntı yaratıyordu. Geleneksel yöntemle yapılan pamuk balyaları ihraç edilmek üzere yüklendikleri gemilerde standart balyalara göre daha fazla yer işgal ediyordu.

Bu problemin üzümü için kurulan pamuk işleme fabrikalarının yanında, modern tekniklerle çalışan pamuk presleme ve balyalama tesisleri de kurulmuştur (Kurmuş, 1974, s. 139). Bölgede, pamuk işleme ve balyalama teknolojisinde görülen gelişmeler, kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşmenin ve dünya ekonomik konjonktürünün bölgede pamuk üretiminin artmasına etki de bulunmasının bir sonucudur.

Manisa kazasında en gelişmiş zanaat kolu dokumacılık idi. Daha XVI. yüzyılda dokunan pamuklu bez ve kumaşlar yerel ihtiyaçları karşıladığı gibi başta İstanbul'a ve ülkenin çeşitli yerlerine sevk ediliyor ve bir kısmı da İzmir ve Foça limanı üzerinden Avrupa'ya ihraç ediliyordu (Emecen, 1989, s. 254; Uluçay, 1942 s. 63-64). Osmanlı H k meti, Avrupa'nın pamuklu tekstil ürünleri ülke pazarlarını istila etmezden önce, Manisa kadısına fermanlar göndererek yöredeki dokumacılara yelken bezi, g mleklilik kumaş siparişi veriyordu. Manisa'daki dokumacıların Hükümet için pamuklu bez ve kumaş dokumaları XVI. yüzyılda başlamış ve XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir (Su, 1941, s. 3-4; Faroğhi, 1994, s. 157).

Hükümetin istediği bezler dışında, imal edilen pamuklu ve yönlü dokumalar genellikle Bedesten'de satışa çıkarılır, yalnız pazar kurulduğu günlerde ev tezgâhlarında dokumacılık yapan ve ip eğiren kadınlar imal ettikleri ip ve bezi götürüp satabilirlerdi. Kazada pamuklu kumaşlar dokunduğu gibi, Yahudi ve Müslüman dokumacılar tarafından y nl  kumaşlar da imal edilmekteydi. Ancak y nl  kumaş imalatı, pamuklu kumaş üretimi kadar yaygın değildi (Uluçay, 1942, s. 65).

Dokumacılık, XVI. yüzyıldan itibaren giderek gelişmiş, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Manisa'nın en önemli imalat sektörü haline gelmiştir. Bu durum XIX. yüzyıla kadar devam etmiş, Avrupa tekstil sanayisi  r nlerinin Osmanlı pazarlarına düşük gümrük tarifesiyle girmeye başlaması ile birlikte büyük bir darbe almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kıyı bölgeleri ile diğer görece ticarileşmiş bölgeleri ithal malı fabrika ürünlerinin rekabetinden ilk aşamada etkilenen yerler olmuştu. 1820'lere kadar pamuk ipliği ve pamuklu dokuma ithali görülmezken, 1828'de Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'den ithal ettiği pamuklu mamullerin değeri 465.000, 1831'de ise 1.040.000 İngiliz sterlinine yükselmişti (Kütükoğlu, 1976, s. 110; Pamuk, 1994, s. 139). Pamuklu tekstil ürünleri ithalatındaki bu artış, özellikle kıyı bölgelerindeki zanaatlara dayalı dokumacılık sektörü için büyük bir darbe oldu. 1840'lara gelindiğinde ise artık dokumacılık sektöründe  k ş ve işsizlik büyük bir hız kazandı. İthal mallarının Anadolu'nun i lerine girişi 1870'lere dek sınırlı kalmıştır. Bu bölgesel farklılaşma esas olarak, yüksek ulaştırma masraflarının yarattığı engellerin

sonucudur. İç bölgelerde taşıma masraflarının yüksek oluşu, yalnız ithal mallarının fiyatını artırmakla kalmıyor, aynı zamanda uzak pazarlar için tarımsal meta üretiminde uzmanlaşmayı ve buna bağlı olarak da mamul mallara olan talebin genişlemesini geciktiriyordu (Pamuk, 1994, s. 140).

Manisa kazasında ise tarımsal üretimin ticarileşmesi, özellikle dış talebi yüksek ihraç ürünlerinin üretiminin yaygınlaşması, dokumacılık sektöründe görülen gerilemeye koşut olarak tarımsal üretimde uzmanlaşmaya yol açmıştır. Bazı spesifik tarım ürünleri üretiminde uzmanlaşılması üretimin artmasını sağlamış, bu ise dış ticaret hadlerinin birincil mallar lehine olduğu dönemlerde çiftçinin daha fazla gelir elde etmesine imkan sağlamıştır. Tarım sektöründeki üretim ve gelir artışı, tekstil ürünleri ithalatını uyarmıştır. Ayrıca üzüm gibi ürünlerin, incelediğimiz dönem içerisinde, dünya ekonomik konjonktürüne bağlı olarak fiyatındaki yükselmeler, birçok dokumacının, dokumacılık faaliyeti kazançlı bir iş olmaktan çıktığı için, üzüm ve diğer yüksek gelir sağlayan tarım ürünlerinin üretimine yönelmelerine neden olmuştur (Uluçay, 1942, s. 68). Bu eğilim yörede dokumacılık sektörünü daha da gerilemesine yol açmıştır. Kazada dokumacılık sektörünün XIX. yüzyıl içerisinde ne oranda gerilediğini, bu gerilemenin kaç dokumacının işine son verdiğini, eldeki verilerin ve istatistiklerin yetersizliği nedeniyle belirtmemiz mümkün değildir. Ancak Osmanlı ülkesi genelindeki durumun Manisa kazası için de büyük ölçüde geçerli olduğunu kabul edersek, bu konuda yaklaşık rakamlar verebiliriz. Avrupa pamuklu ürünlerinin Osmanlı pazarlarına girmeye başlaması, öncelikle yerli pamuk ipliği üretiminde gerilemeye yol açmıştır. Ülke içinde eğrilen ipliğin miktarı 1820-1822'de yılda 11.500 tondan, 1840-42'de yılda 8.250 tona ve 1870-72 de yılda 3.000 tona düşmüştür (Pamuk, 1994, s. 139). İngiltere'nin Osmanlı ülkesine yapmış olduğu pamuklu ihracatı 1825 yılında 3 578 yard iken 1860'ta 229 201 yarda yükselmiştir. Pamuk ipliği ihracatı ise aynı yıllarda 557 libreden 22 824 libreye çıkmıştır. İngiltere'nin 1830 yılında Osmanlı pazarlarına ihraç ettiği pamuklu kumaş ihracatının toplamı 351 bin İngiliz lirası civarında idi (İnalçık, 1979, s. 47-48).

Bütün gün elde iplik eğiren bir kişinin yıllık ortalama üretiminin 60 kg pamuk ipliği olduğunu varsayarsak 1820 ile 1870 yılları arasında, iplik eğirme aşamasında 142.500 tam gün çalışanın işsiz kaldığını düşünebiliriz. İşini kaybedenlerin 90.000'i işlerini ithal mallarına kaptırmışlardır. Elde iplik eğirme işinin esas olarak ölü mevsimde köylü kadınlar tarafından yapıldığı düşünülürse, iplik üretmek ek gelir sağlama imkânlarını kaybedenlerin gerçek sayısının bu rakamın çok üzerinde olduğu anlaşılabacaktır (Pamuk, 1994, s. 139). Manisa kazası için durumun ülke genelindeki gibi olduğunu varsaymamız halinde pamuk eğirme işiyle uğraşanların en az 3/4'ünün işini kaybettiğini kabul edebiliriz. Ancak, Manisa'nın İzmir limanına çok yakın olması nedeniyle ithal pamuk ipliğinin yerel iplik üreticileri üzerindeki yıkıcı etkisi muhtemelen daha büyük olmuştur.

Yerli iplik eğirme faaliyeti ortadan kalkarken, pamuklu kumaş dokuma faaliyeti varlığını 1870'lere ve sonrasında dek önemli ölçüde koruyabilmiştir. Yerli pamuklu kumaş dokuma faaliyeti, ağırlık ölçüsü ile ifade edersek, 1820-22 arasında yılda 11.700 tondan, 1840-42'de yılda 10.900 tona ve 1870-72'de ise 10.750 tona düşmüştür. Pamuklu kumaş dokumacılığı alanında sanayi öncesi ortalama kişi başı yıllık üretimin 200 kg. olduğunu kabul edersek, bu sınırlı gerileme 1820-1870 yılları arasında tam gün çalışan 4750 dokumacının işsiz kalması anlamına gelmektedir. Bu verilere bakıldığında dokumacılık faaliyetlerindeki gerileme, iplik eğirme faaliyetindeki gerilemeye göre çok daha sınırlı düzeyde kalmıştır. Ancak bu sınırlı gerileme, iç pazar büyüklüğünün iki katına çıktığı bir dönemde olmuştur.

Yapılan hesaplara göre 1820'den sonraki yarım yüzyılda Osmanlı pamuklu tekstil sektörünün iplik eğirme ve dokuma aşamalarında ortaya çıkan tam günlük istihdam kaybı 147.250 ile 205.750 kişi arasında tahmin edilmektedir. Zanaatlara dayalı üretimin yıkılması sürecinin bu ilk aşamasında, İmparatorluğun 1911 sınırları içinde kalan nüfusu 16 milyon civarındaydı. Buna göre, yukarıda verilen rakamlar toplam çalışan nüfusun yüzde ikisi ile yüzde üçü oranında bir istihdam kaybı olduğunu göstermektedir. XIX. yüzyılda Osmanlı ekonomisinde tarım-dışı üretim faaliyetlerinin toplam istihdam içindeki payı çok sınırlı olduğundan, bu gerileme, tarım-dışı ekonomik faaliyetlerin istihdam hacminde önemli bir daralma biçiminde yorumlanabilir. 1880'den sonra iplik eğirme aşamasında çalışanların sayısındaki azalma devam etmiş, ancak zanaatlara dayalı üretimin sağladığı toplam istihdam hacminde sınırlı bir artış görülmüştür. Bunun nedeni dokuma aşamalarındaki artışlardır (Pamuk, 1994, s. 142).

Ancak Manisa kazasında durum hayli farklı olmuştur. Dokumacılık sektöründe çalışanların önemli bir kısmı bu faaliyet alanını terk etmiş, bu nedenle dokuma tezgâhı sayısında giderek büyük bir azalma görülmüştür. 1880'lerde Manisa kentinde 1.200 kadar dokuma tezgâhı varken, bu sayı 1908 de 950 ye düşmüştür (AVS, 1326, s. 584; Uluçay, 1942, s. 68-69). Zanaatlara dayalı pamuklu dokuma sektörü 1880-1908 yılları arasında, tezgâh sayısındaki azalmayı temel alırsak, yaklaşık yüzde 20 gerilemiştir. Ancak aynı

dönemin sonlarına doğru kazada iplik ve dokuma fabrikaları kurulup üretime girdiği için toplam pamuklu tekstil üretiminde bir azalma olmadığını söyleyebiliriz. El tezgâhlarında dokunan kumaşların miktarı verilmesine karşın, kazadaki basma ve dokuma fabrikalarında üretilen kumaş miktarı verilmediğinden 1908'deki toplam tekstil üretimini 1880'lerin üretimiyle karşılaştırmamız mümkün olmamaktadır. 1908 yılında mevcut 950 el tezgâhında 1.000 top alaca kumaş, 100.000 top kadar da çeşitli bezler dokunmuştur. Bu dokunan kumaş ve bezlerin 1/4'ü Manisa kazasında ve Aydın vilayetinde tüketilmiş geri kalan kısmı ise İstanbul, Bursa, Selanik kentlerine gönderilmiştir. Ayrıca 'Mensucat-ı Dâhiliye Ticarethanesi' adıyla kurulmuş olan dokuma fabrikasında pamuklu ve yünlü kumaşlar dokunuyordu. Bu kumaş fabrikasında dokunan kumaşlar 1904/1905 yılında Bursa'da açılan "Mamulât-ı Dâhiliye Sergisi"ne katılmış ve birinci olmuştur (AVS, 1326, s. 584).

Yörede zanaatlara dayalı dokumacılık faaliyetleri XX. yüzyılın ilk yarısına dek varlığını sürdürmüştür. Manisa'da 1917 yıllarında 600 el tezgâhında üretim yapılmaktaydı. 1908'de 950 olan tezgâh sayısının 10 yıl sonra 600'e düşmüş olması el tezgâhına dayalı dokumacılık sektöründe yüzde 37'lik bir gerileme olduğu anlamına gelmektedir Manisa kentinin Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar tarafından yakılması birçok dokuma tezgâhının yok olmasına neden olmuştur. 1932 yılında kentte ancak 50-60 kadar dokuma tezgâhı kalmıştır. Bu verilere dayanarak 1930'ların sonlarına doğru Manisa'da el tezgâhlarına dayalı dokumacılık faaliyetlerinin tümüyle yok olduğunu söyleyebiliriz.

Manisa kazasında zanaatlara dayalı dokumacılık sektörünün incelediğimiz dönem içerisinde hızla gerilemesi ve 1930'ların sonlarında tamamen ortadan kalkmasının nedenleri; ithal tekstil ürünlerinin çok ucuz olması ve yerli ürünlerin bunlarla rekabet edememesi, dokumacıların yeterli sermaye ve krediye sahip olmamaları yüzünden dokuma tezgâhlarını modernize edememeleri, ithal kumaşların daha zarif olmasından dolayı tüketici zevk ve tercihlerinin yabancı mallar lehine değışmesi idi. Bu sayılan nedenlere ek olarak bağıcılığın yaygınlaşması ve gelişmesiyle birlikte işçi ücretlerinin artmasına bağılı olarak yerli tekstil ürünleri maliyetinin yükselmesi de dokumacılığın gerilemesi üzerinde etkili olmuştur (T.C Manisa Vilayeti Hakkında, 1932, s. 58).

Manisa kazasında geleneksel usullerle çalışan 155 tane un değirmeni vardı. 1890/91 yılındaki bu değirmen sayısı (AVS, 1307, s. 335) 1908 tarihinde hemen hemen hiç değışmemiştir. Bu değirmenlerin 85'i Manisa kentinde, geri kalanları ise kaza dâhilindeki nahiye ve köylerde bulunmaktaydı. Ayrıca kent içerisinde 3 adet de un fabrikası vardı (Ticaret ve Ziraat Nezareti, 1917: 35). Un fabrikalarının her birinde yılda 4215 ton buğdaydan un elde ediliyordu. Un fabrikalarının tamamında ise 12.645 ton buğday öğütülüyordu. Manisa kenti içinde bulunan değirmenlerden 30 kadarında yılda 5.620 ton buğday işleniyordu. Buğdaydan yüzde 80 oranında un elde edildiği düşünülürse üç un fabrikası ve 30 değirmenin yıllık un üretiminin yaklaşık 14.612 ton olduğu anlaşılır. Ancak kazanın un üretimi bu miktarın hayli üzerinde olmalıdır. Çünkü kaza genelinde bulunan diğer 125 un değirmeninde üretilen un, bu miktara dâhil edilmemiştir. Eğer bu 125 un değirmeninin diğer 30 değirmen kapasitesinde iş hacmine sahip olduğu kabul edilirse kazanın toplam un üretiminin 30.000 ton civarında olduğu söylenebilir. Üretilen unun çoğu Manisa'da tüketiliyor geri kalan kısmı ise civar kazalara gönderiliyordu.

Un fabrikalarında aynı zamanda makarna da imal ediliyordu. Fabrikaların ürettiği makarnalar yerel ihtiyaçları karşıladıktan başka çevredeki kazalara da satılıyordu. Ayrıca bu fabrikalarda zeytinyağı çıkarılıyordu.

1908'de kaza genelinde 63 adet yağhane vardı. Bu yağhanelerin ve yukarıda sözünü ettiğimiz üç fabrikanın yıllık yağ üretimi 512,8 ton kadardı (AVS, 1326, s. 575-585). Ancak kazanın yağ üretimi tüketimini karşılamadığı için İzmir, Bayındır ve Ödemiş kazalarından zeytinyağı satın alınıyordu. Elde edilen zeytinyağının kalitesi düşüktü. Bunun nedeni zeytinlerin uzun süre yığınlar halinde bekletildiği için kızışıp çürümesiydi. Aşar mülteziminin üretim miktarını tespit için geç gelmesi, ürünün uzun süre bekletilmesine ve bozulmasına neden oluyordu (Kütükoğlu, 1994, s. 29; Sami-Hüsnü, 1323, s. 266).

Deri İmalatı ve Ayakkabı Sanayii

XVIII. yüzyıl belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda tabakçılardan çok güçlü bir lonca örgütleri vardı. Manisa kazasındaki tabakçılardan bu güçlü lonca örgütü kuralları uyarınca, faaliyetlerini XX. yüzyıl başlarına kadar devam ettirdikleri bilinmektedir. XIX. yüzyılda Manisa'daki debbâğ loncalarının başkanlarına "ahi baba" denilmekteydi. Ahi babalar lonca üyesi olan esnaf tarafından seçilir ve kadı tarafından göreve atanırdı. Ahi babaların görevleri lonca kurallarını uygulamak, esnaf arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve esnafla devlet arasında ilişkileri yürütmektir (Faroqhi, 1994, s. 192; Uluçay, 1942,

s. 71-74, 189). Manisa tabakhaneleri bugün Çaybaşı denilen Akbaldır vadisi ile Serabat vadisinde idi. Derilerin işlenmesinde suya büyük ölçüde ihtiyaç duyulduğundan tabakhanelerin kurulması için en uygun yerler bu vadiler idi.

Manisa'daki tabakhaneler iki katlıydı. Alt katta deri imal edilir, üst katta da kurutulurdu. Derilerin imalinde kullanılan 70-120 cm. derinliğindeki çukurlar alt katta bulunur ve bunların içine doldurulan deriler aylarca bekletilirdi. Tabakhaneler çok sağlıksızdı. Özellikle kurak mevsimlerde sular azaldığı için yeterli temizlik yapılmadığından deri imalathaneleri çok pis kokuyordu. Kimyasal maddeler kullanılmazdan önce bir derinin imali için aylar ve hatta yıllar gerekiyordu. Koyun ve keçi derisi 3 ayda, at ve deve derileri 5-6 ayda, manda derisi ise 1-2 yılda imal edilebiliyordu. Kimyasal maddelerin kullanıma girmesiyle birlikte deriler 1-2 hafta gibi kısa bir sürede mamul hale getirilmeye başlanmıştır.

İncelenen dönem öncesi derilerin işlenmesi için gerekli olan palamut özü yörede yetişen palamutlardan sağlanıyordu (Gökçen, 1945, s. 13). Tabakhanelerde palamut özünü üreten küçük imalathaneler bulunmaktaydı. Palamut özü bir tür meşe ağacının meyvelerinden üretiliyordu. XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı dericiliği bir gerileme içine girmişti. Bu durum palamut özü üreten imalathanelerin kapanmasına neden olduğundan bu dönemde palamut özü (tanen) ithal edilmeye başlanmıştır. Tabakçılar, XIX. yüzyılda kendi ürettikleri palamut özü ile değil İzmir'deki fabrikalarda üretilen tanen ile deri işlemeyi sürdürmüşlerdir. İthal deri işleme ürünleri daha çok İstanbul ve çevresinde kullanılırken Manisa gibi Anadolu kentlerindeki dericiler yerli taneni tercih etmişlerdir (Ticaret ve Ziraat Nezareti, 1917, s. 106; Ökçün, 1997, s. 173). Serabat ve Akbaldır tabakhaneleri aynı tür derileri işlemiyorlardı Aralarında değişik tarihlerde yaptıkları anlaşmalar ile her iki tabakhane de neler işleneceği kadı huzurunda tescil edilmiş ve ona göre hareket edeceklerine ilişkin söz vermişlerdi.

Tabakçıların yaptıkları anlaşmalara göre, Akbaldır tabakhanelerinde çeşitli sahtiyanlar ve sarı meşin, Serabad vadisi tabakhanelerinde ise gön ve beyaz meşin imal ediliyordu. Eğer tabakhanelerden birisi diğerinin işini yapmaya kalkarsa, derhal ahi baba tarafından müdahale edildiği gibi kadıya ve merkezi hükümete de şikâyette bulunulurdu. Diğer tabakhanelerin işlerini yapan ustalar hemen cezalandırılırdı. Usta, bu yasağa uymamakta ısrar ederse, ceza şiddetlenir, hatta deri imalatı işinden uzaklaştırılabilirdi.

Ortaçağın durağan koşullarında biçimlenen ve rekabeti sınırlamaya çalışan tekeli yapıya sahip loncaların, üretici güçlerin daha da fazla gelişmesini engellemiş olduğu bir gerçektir. Loncalar her türlü teknik yeniliklere kapalı, gelişmeleri yasaklayıcı bir tutum sergilemişlerdir. Manisa'da tabakçılar arasında, muhtemelen incelediğimiz dönemden kısa bir süre önce, debbağlar loncasının gelişmeyi engelleyici tutumuna çarpıcı bir örnek oluşturması açısından önemli bir olay yaşanmıştır.

Serabat tabakçılarından bir usta ekonomik durumunun sarsılması üzerine Manisa'yı terk ederek Avrupa'ya gitmiştir. O tarihlerde Avrupa'da deri ve kösele kimyasal maddelerle işleniyordu. Tabakçı ustası, bu yeni yöntemi Avrupa'da öğrenmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır, ülkeye geri dönerken yolu Yunanistan'a düşmüş ve orada bir ustabaşından modern usullerle ham derinin mamul hale getirilmesini öğrenmiştir. Manisa'ya döndüğünde eski tabakhanesinde yeni öğrendiği yöntemle deri imalatına başlamıştır. Derilerin bu usta tarafından çok kısa sürede ve seri bir şekilde imal edildiğini gören diğer ustalar, bu durumdan rahatsız olmuşlardır. Tabakçılar, ustanın eski usullerle deri işlenmesini istemişlerse de ustayı buna ikna edememişlerdir. Bunun üzerine usule aykırı hareket ettiği ileri sürülerek tabakçı esnafı heyeti, ustaya deri imalatını yasaklamış ve atölyesini kapatmıştır. Bu usta hayatının sonuna kadar Manisa'da bir daha deri imalathanesi açamamıştır (Uluçay, 1942, s. 71-72). XIX. yüzyılın sonlarına doğru esnaf örgütlerinin gücü büyük ölçüde kaybolduğu için loncaların katı kurallarının birçoğu ortadan kalkmıştır. Ancak Manisa tabakçıları, 1. Dünya Savaşı'na dek eski usul ve kurallara göre deri işlemeyi sürdürmüşlerdir.

1908 yılında Manisa kazasında eski usullere göre deri imal eden 20 kadar tabakhane vardı. Buralarda daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi, gayet dayanıklı deri ve kösele imal ediliyordu. 1880-1890 yılları arasında Rumlar tarafından Yarhasanlar mahallesinde kurulan tabakhanelerde de çeşitli sahtiyanlar ve kösele işlenmekteydi. İmal edilen derilerin önemli bir kısmı kazadaki ayakkabıcı ve çizmeciler tarafından satın alınıyor, geri kalan kısmı ise başta İstanbul olmak üzere muhtelif kent ve kazalara gönderiliyordu. Bu derilerin önemli bir kısmı da yarı mamul olarak ihraç ediliyordu (AVS, 1326, s. 585; Ticaret ve Ziraat Nezareti, 1917, s. 86). Gelenekse yöntemlerle yapılan deri imalatı faaliyeti 1930'ların sonlarına kadar devam etmiştir. I. Dünya Savaşı sonrası Manisa'nın Yunanlılar tarafından işgali ve yakılması, yerli derilerin ileri sanayi ürünü derilerle rekabet edememesi ve tabakçıların yoksullaşmaları zanaatlara dayalı deri imalatının XX. yüzyılın ilk yarısında tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Manisa'da tabakçılığın yanı sıra ayakkabıcılık, çizmecilik ve saraçlık gibi deri zanaatları da gelişmişti. Önceki yüzyıllarda, özellikle kentte şehzadelerin idarecilik yaptığı dönemlerde, gerek şehzadelerin maiyetleri ve gerekse ordu için gerekli olan çizme, ayakkabı ve saraç takımlarının yapılması bir zorunluluk idi. Ayrıca yöre halkının taleplerine yönelik üretim yapmak, bu sanatların erken dönemlerde gelişmesini sağlamıştır.

Deri zanaatlarıyla uğraşan ustalar, Manisa çarşısında kendilerine ait olan kavaf, eskici, saraç ve çizmeci arastalarındaki dükkânlarda üretim yapıyorlardı. Bu farklı deri sanatları içinde en gelişmiş olanı dikicilik idi. Deri işiyle uğraşanlar aralarında iş bölümü yaparak çeşitli kollara ayrılmışlardı. Her bölüm, farklı bir oluşum kabul edildiğinden bunların her birine ait ayrı esnaf örgütleri vardı. Hiç bir sanat erbabı, diğer esnafın işini yapamazdı (Oskay, 1941a, s. 3-4). Tabakçıların pazara getirdiği deri, gön ve sahtiyarı ustabaşı satın alır, esnafa taksim ederdi. Esnafın standartlara uygun mal üretmesi gerekiyordu. İmal edilen ayakkabı ve çizmeler ustabaşı tarafından kontrol edilmeden satılmazdı. Kontrol sonucu standartlara uygun olmadığı anlaşılan malların satışı yasaklanırdı. Kalitesiz mal imal eden usta uyarılır, eğer kurallara uygun olmayan tutumunu sürdürürse dükkânı belli bir süre kapatılmak suretiyle cezalandırılırdı. Esnaf, standartlara uymayan kalitesiz mal üretmekten, bu caydırıcı kurallar yürürlükte olduğu süre içinde kaçınmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yansında loncaların gücünü kaybetmesine karşın, Manisa'da deri zanaatlarıyla uğraşan esnaf, eski usul ve kurallara göre çalışmasını yüzyıl sonuna kadar sürdürmüştür (Oskay, 1941b, s. 3-4).

Diğer Sanayi ve Zanaatlara Dayalı Faaliyetler

Yörede yüzyıllardan beri devam eden el sanatlarından biri de mutfaklık idi. Mutaflar keçi kılından çul, çuval, torba, urgan ve yular gibi eşyalar yapıyorlardı. Mutaflar esnafının diğer esnaflar gibi bir loncası vardı. Bunlar da çalışmalarını esnaf örgütünün belirlemiş olduğu kurallara göre yürütürlerdi.

Tabakçılardan alınan keçi kılırları kazıl haneye gönderilir, burada temizlenip eğrilmek suretiyle ip haline getirilirdi. Her mutaf ustası, kazıl hanede bir kalfa ile işinin hacmine göre çırak bulundururdu. Bu kalfa ve çıraklar kılırları ip haline getirdikten sonra bunlarla dükkânlarında torba, çul vb. dokurlardı. Mutafların pazar yeri bezzaz hane idi; imal ettikleri ürünleri burada satarlardı. Bu usul ve gelenek Kurtuluş Savaşı'na kadar aynı şekilde devam etmiştir.

Dokumacılık, dericilik ve mutfaklık zanaatlarının gelişmesine bağlı olarak kazada boyacılık faaliyeti de hayli gelişmişti. İplik ve bezler boyahane boyanıyordu. Kullanılan boyalar kök boya bitkisinden elde ediliyordu. Manisa'da kök boya tarımı için geniş alanlar ayrılmıştı. XIX. yüzyıldan önce boyacılıkla uğraşanların tamamı Müslüman'dı. Ancak I. Dünya Savaşı ve öncesinde boyacılık mesleğinin Rum ve Ermeniler tarafından yürütüldüğü görülmektedir (Uluçay, 1942, s. 77-80).

Yörede, incelenen dönem sonlarına doğru, tarımda mekanizasyonun yaygınlaşmasına koşut olarak, tarım aletleri imal ve tamir atölyeleri kurulmaya başlanmıştır. Tarım aletleri yapım ve onarımı işi, demircilik sanatının da gelişmesini sağlamıştır (AVS, 1311: 244). Manisa'da üretilen ürünün çoğu kurutulduktan sonra, özel olarak imal edilen, kutulara yerleştirilip ihraç ediliyordu. İhracata yönelik tarımsal ürünlerin yaygın olarak üretilmesi, ambalajlama işinde kullanılan kutuları imal eden çok sayıda küçük ölçekli işletmelerin kurulmasına neden olmuştur (Ökçün, 1997, s. 107).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı sanayisi ve tarım dışı zanaatlara dayalı üretim, gelişen ve ucuz üretim yapan Avrupa sanayisi ile rekabet edecek durumda değildi. Yüzyıl başlarında geleneksel tekniklerle üretim yapan zanaatlar ülke ihtiyacını büyük ölçüde karşılamaktaydı. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Avrupa'nın sanayi ürünlerinin giderek artan miktarlarda Osmanlı pazarlarına akması zanaatlara dayalı üretimin uzun bir gerileme sürecine girmesine neden olmuştur. Gerçi bu gerileme ülkenin her bölgesinde aynı oranda olmamıştır. Özellikle ülkenin Avrupa ile yoğun temasta olan, Batı Anadolu gibi kıyı bölgelerinde ithal sanayi ürünleri zanaat üretimi üzerinde yıkıcı etki yapmıştır. Ülkenin ulaşım olanakları kısıtlı iç bölgelerinde ise bu etki daha az görülmüştür.

XIX. yüzyıl içinde değişik dönemlerde Osmanlı devlet adamları sanayileşme girişiminde bulunmuşlardır. Özellikle tekstil ve porselen dalında bazı devlet fabrikaları kurulmuştur. Bu dönemde kurulan sanayi tesislerinden bazıları, feshane ve çuha fabrikaları, İzmit kâğıt fabrikası, Beykoz teçhizat-ı askeriye fabrikası, Tophane, Beykoz - İnceköy porselen fabrikalarıdır. Bu fabrikaların bir kısmı verimli koşullar altında çalışmaya devam etmiş, bir kısmı zararını sürekli olarak hazine yardımıyla kapatmış, fakat

tekstilde öncülük etmesi düşünülen önemli bir kısmı ise iyi yönetilemediği için iflas edip kapanmıştır. Tanzimat döneminin ilk yıllarında gerçekleştirilen bu sanayileşme çabalarının başarılı olduğu söylenemez. Osmanlı'da ithal teknoloji kullanarak sanayileşme çabalarının ikincisi 1880'lerde başladı ve I. Dünya Savaşı'na kadar sürdü. Ülke ekonomisinin serbest ticaret anlaşmalarıyla açık tutulduğu, yerli sanayinin Batı sanayi ürünlerinin rekabetinden korunamadığı koşullarda kurulan bu işletmeler, sahip oldukları bazı avantajlar sayesinde ayakta kalabilmişlerdi. Bu tesisler ancak ulaştırma masraflarının yüksek olduğu, hammaddelerin yerel olarak ucuza sağlanabildiği ve düşük ücretlerin önemli avantaj oluşturduğu alanlarda üretim yapabilmiş, ithal mallarla rekabet edebilmişlerdir.

1820'lerden başlayarak incelediğimiz dönem boyunca Avrupa ülkelerinden ithal edilen sanayi ürünlerinin miktarı hızla artmıştır. Bu sanayi ürünlerinin rekabeti karşısında Manisa gibi Avrupa etkisinin daha yoğun olduğu bölgelerde zanaatlara dayalı üretim kimi dallarda direnebilmiş, birçok dalda gerilemiş, bazı dallarda ise tamamen yok olmuştur. Kentlerdeki zanaatlar ithal malların rekabeti karşısında direnirken ortaya çıkan koşullara uyum sağlamaya çalışmışlardır. Örneğin tekstil dalında üretim yapan imalathaneler ithal iplik kullanarak, yerel tercihlere uygun kumaş üreterek ve daha düşük ücret ve karları kabullenerek varlıklarını devam ettirmişlerdir. Deri işleme zanaatıyla uğraşan debbağcılık içinde durum farklı değildir. XIX. yüzyıl sonlarına doğru Manisa'daki debbağlar derileri kısa sürede ve daha kaliteli üretmeyi sağlayan modern teknik ve deri işleme malzemeleri kullanmaya başlamışlardır. Bu dönemde Manisa'da yerli hammadde kullanan ve düşük ücretli işçi istihdam eden tarıma dayalı sanayinin de ithal malların rekabetine karşın belli ölçüde geliştiği görülmüştür. Batı Anadolu'daki benzer koşullara sahip kentlerde olduğu gibi Manisa'da da zanaatlar giderek zayıflamasına karşın, lonca sistemi içinde İmparatorluğun sonuna dek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Etik Beyan

“Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Manisa'da Sanayi ve Zanaatlara Dayalı Üretim” isimli çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akşin, S. (2006). 1839'da Osmanlı Ülkesinde ideolojik ortam ve Osmanlı Devleti'nin uluslararası durumu. *Tanzimat değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde (ss. 83-90). İstanbul: Phonix Yayınevi.
- Aydın Vilayeti Salnamesi*. (1307). İzmir: Vilayet Basımevi.
- Aydın Vilayeti Salnamesi*. (1311). İzmir: Vilayet Basımevi.
- Aydın Vilayeti Salnamesi*. (1326). İzmir: Vilayet Basımevi.
- Çavdar, T. (1970). *Osmanlıların yarı sömürge oluşu*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Damlıbağ, F. (2021). Modernleşen Osmanlı cam üretimi: Paşabahçe şişe fabrikası. *Beykoz 2020 sempozyumu tebliğler kitabı* (s. 701-713). İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları
- Duran B. (1987). *Osmanlı Devleti'nin tarım politikası ve politikanın tarımsal gelişmeye etkisi, Aydın vilayeti örneği 1870-1914* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi şartları hakkında bir tetkik*. Ankara: TTK Yayınları.
- Emecen, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Ankara: TTK Yayınları.
- Faroqhi, S. (1994). *Osmanlıda kentler ve kentliler* (Çev: Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gökçen, İ. (1945). *Manisa'da XVI. ve XVII. yüzyılda deri sanatları tarihi üzerine bir araştırma*. İstanbul: Marifet Basımevi.
- Huberman, L. (1995). *Feodal toplumdaki yirminci yüzyıla* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnalçık, H. (1979). Osmanlı pamuklu pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar rekabetinde emek maliyetinin rolü. *ODTÜ Gelişme Dergisi, Özel Sayı*, 1-65.
- Kurmuş, O. (1974). *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*. İstanbul: Bilim Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1976). *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri II 1838-1850*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (1994). İzmir Ticaret Odası istatistiklerine göre XX. yüzyıl başlarında İzmir ticareti. *Son yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu uluslararası sempozyumu tebliğleri*, İzmir, 25-58.
- Manisa Vilayeti Hususi İdaresi, (1932). *T.C. Manisa Vilayeti Hakkında Tabii, Coğrafi, Taribi, İdari, İktisadi, İçtimai Malumatı Cami Mecmua*. Manisa: Vilayet Hususi İdaresi Yayınları.
- Martal, A. (1992). *XIX. yüzyılın ikinci yarısında İzmir ve çevresinde sanayi ve ticaret* (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Meriç, C. (1985). Tunuslu Hayreddin Paşa. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye ansiklopedisi*, 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1295-1298.
- Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma yolunda*. İstanbul: MK Yayınları.
- Oskay, B. (1941a). XVI. ve XVII. asırlarda Manisa debbağları. *Gediz*, 5(53), 3-4.

- Oskay, B. (1941b). Ayakkabıcılara dair. *Gediş*, V (51), 3-4.
- Ökçün, G. (1997). *Osmanlı sanayii 1913-1915 yılları sanayi istatistikê*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1988). *Osmanlı Türkiye iktisadi tarihi 1500-1914*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Pamuk, Ş. (1994). *Osmanlı ekonomisinde bağımlılık ve büyüme 1820-1913* (2. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sarç, Ö. C. (1940). Tanzimat ve sanayimiz, *Tanzimat*, 1, İstanbul, 432-439.
- Seyidoğlu, H. (1992). *Ekonomik terimle ansiklopedik sözlük*. Ankara: Güzem Yayınları.
- Su, K. (1941). Manisa'dan İstanbul'a gönderilen yelken bezleri. *Gediş*, 4(46), 3-4.
- Ticaret ve Ziraat Nezareti. (1917). *1329-1331 sanayi istatistiği*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Toprak, Z. (1985). Osmanlı Devleti ve sanayileşme sorunu. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: İletişim Yayınları, 1340-1344.
- Uluçay, Ç. (1942). *XVII. yüzyılda Manisa'da ziraat ticaret ve esnaf teşkilatı*. İstanbul: Manisa Halkevi Yayınları.
- Varlık, B. (1976). *19. yüzyılda emperyalizmin Batı Anadolu'da yayılması*. Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The Ottoman Empire entered into a series of trade agreements that began in 1838 and continued over the century with European states, primarily Britain. Since the Ottoman state usually made these trade agreements during periods of political and financial crisis, these agreements caused the state to make great concessions. The trade agreements in question mean expanding the capitulations that the Ottomans gave to the Europeans. Thus, the state has lost the right to pursue an independent foreign trade policy. This caused it to lose the ability to raise customs tariffs to protect domestic industry. Only in the First World War did the Ottoman State have the opportunity to pursue a more independent foreign trade policy by removing capitulations. In the nineteenth century, the state made some attempts at industrialization, but the desired result was not achieved. Before the First World War, industrialization attempts in the Ottoman Empire were very puny in open economic conditions. In this study, production based on industry and crafts in Manisa was tried to be given in comparison with production throughout the Ottoman Empire. The aim of the study is to demonstrate the decline in industrial production in Manisa in the face of European industrial products in open economic conditions.

In the mid-nineteenth century, Ottoman industry and production based on non-agricultural crafts were in no position to compete with European industry, which produced mass and cheaply. At the beginning of the century, artisans engaged in production with traditional techniques largely met the needs of the country. From the second quarter of the nineteenth century, the flow of industrial products in Europe to Ottoman markets in increasing quantities led to a long decline in craft-based production. Although this decline has not happened at the same rate in every region of the country. Especially in the coastal regions of western Anatolia, where the country is in intense contact with Europe, imported industrial products have had a devastating impact on craft production. This effect was less noticeable in the country's transport-restricted interior regions.

During the nineteenth centuries, Ottoman statesmen attempted to industrialize at different periods. Some state factories were established, especially in textile and porcelain. Some of the industrial facilities established during this period, feshane and Primrose factories, İzmit paper factory, Beykoz military equipment factory, Tophane, Beykoz - İnceköy porcelain factories. Some of these factories continued to operate under productive conditions, some of them permanently closed their losses with the help of the Treasury, but a significant part of them, which were supposed to lead in textiles, went bankrupt and closed because they were not well managed. It cannot be said that these industrialization efforts carried out in the early years of the Tanzimat period were successful. The second phase of industrialization efforts in the Ottoman Empire using imported technology began in the 1880s and lasted until the First World War. Established in conditions where the country's economy is kept open by free trade agreements, where domestic industry cannot be protected from competition from Western industrial products, these enterprises have been able to survive thanks to some of the advantages they have. These facilities were able to produce only in areas where transportation costs were high, raw materials could be provided cheaply locally and low wages created a significant advantage, and they were able to compete with imported goods. This is true in the cities of western Anatolia, including Manisa.

Beginning in the 1820s, the amount of industrial products imported from European countries increased rapidly during the period we examined. Artisans largely covered the production of finished goods in Manisa. In the face of competition from imported industrial products, craft-based production has suffered greatly in regions where European influence is more intense, such as Manisa. Craft-based

production has been able to resist in some branches, has declined in many branches, and in some branches has completely disappeared. Artisans in cities have tried to adapt to the resulting conditions while resisting the competition of imported goods. The reason for this transformation is due to the fact that Manisa is located in the western Anatolian region, which has a close commercial relationship with Europe. In this adaptation process, factories that produce primarily in the textile industry have continued their existence by using imported yarn, producing fabrics suitable for local preferences and accepting lower wages and profits. For leather processing workshops engaged in leather processing craft, the situation is no different. By the end of the nineteenth century, leather craftsmen in Manisa began to use modern techniques and leather processing materials that allowed them to produce skins in a short time and with better quality. This change in the production technique used allowed some of the leather processing workshops to continue their existence. During this period, agriculture-based industry in Manisa, which uses domestic raw materials and employs low-wage workers, also developed to a certain extent despite the competition of imported goods. As in cities with similar conditions in western Anatolia, in Manisa, artisans gradually weakened, but they continued their activities within the guild system until the end of the Empire. But the liberalization of foreign trade has led to a rapid decline in non-agricultural production activities, especially textile production, while ensuring the development of Agriculture in the region.

Cumhuriyet Döneminde Kadın Mahkûmlara Verilen İdam Cezaları

Tekin İDEM¹

Öz

Ölüm cezası, devlet gücüyle, suç işlemiş bir şahsın hayat hakkının elinden alınmasıdır. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren kamu düzeninin devamını sağlamak için devlet erki tarafından sıkça bu cezaya başvurulmuştur. Türk tarihinde de aynı gerekçelerle her dönemde ölüm cezasına başvurulduğu görülmektedir. Bu ceza, Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmiştir. Türkiye’de özellikle askeri müdahale dönemleri ve uygulanan idam cezaları çokça tartışılmıştır. Fakat kadınlar hakkında verilen idam kararları ile ilgili ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmanın amacı; 1931 yılında Hüseyin kızı Fatmana ile başlayan ve 1971 yılında Kadriye Partici ile son bulan 15 kadın mahkûmun idam süreçlerini incelemektir. Yerel mahkeme kararıyla başlayıp Meclis kararı ile son bulan kadınlara verilen ölüm cezaları hangi süreçlerden geçmiştir, milletvekilleri ölüm cezalarına ne tepkiler vermiştir sorularına cevap bulunmaya çalışılmıştır. Çalışma neticesinde; ölüm cezası ilk defa uygulanan Hüseyin kızı Fatmana’ya hâkimin ölüm cezası vermemek için direnmesi, Malatya cezaevindeki celladın Emine (Hanım) Kuzu’nun infazını reddetmesi ve yüzlerce kişiyi infaz eden Cellat Kara Ali’nin Vecahet (Emine) Altın’ı asmasından etkilenmesi kanunda ölüm cezası olsa bile bu cezanın kadınlara uygulanmasında vicdanen zorlandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Ölüm Cezası, Hukuk, İnfaz, Cumhuriyet Dönemi

Death Sentences Given to Female Prisoners During the Republican Era

Abstract

The death penalty is the deprivation of the right to life of a person who has committed a crime by the power of the state authority. Since the beginning of human history, this punishment has often been practiced by the state to ensure the continuation of public order. In the history of Turkey, it is seen that the death penalty was practiced in every period on the same grounds. This punishment was continued to be practiced during the Republican era. In Turkey, the practice of death penalty especially during the periods of military interventions have been widely discussed. However, no serious studies have been conducted regarding the death sentences given to female prisoners. The goal of this study is to examine the processes of sentencing to death of 15 female prisoners, which started with Fatmana, the daughter of Hüseyin in 1931 and ended with Kadriye Partici in 1971. What processes did the death sentences given to women, which began with a local court decision and ended with a parliamentary decision, go through? How did lawmakers react to these death sentences? Answers to these questions have been sought in this study. As a result of the study, it was concluded that the practice of this punishment for women was not socially accepted, even if the death penalty was included in the criminal law. As a result of the study it was seen that, the judge resisted to sentence Fatmana (daughter of Hüseyin) to death, the executioner in Malatya prison refused to perform the execution of Emine (Hanım) Kuzu, and the executioner Kara Ali, who have executed hundreds of people, was emotionally affected by the execution of Vecahet (Emine) Altın. From this point of view, it can be said that the practitioners have conscientiousness in applying this penalty to women, even if there is a death penalty in the law.

Key Words: Women, Death Penalty, Law, Execution, Republican Era

Atf İçin / Please Cite As:

İdem, T. (2022). Cumhuriyet döneminde kadın mahkûmlara verilen idam cezaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 727-743

Geliş Tarihi / Received Date: 05.08.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.02.2022

¹ Dr. Öğr. Üyesi - Türkiye- Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, tekin.idem@batman.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-6374-9762

Giriş

Devlet yöneticilerinin halkına karşı en temel görevlerinin başında vatandaşının temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alarak vatandaşın can güvenliğini sağlamak gelmektedir. İlkçağlardan beri bireyin yaşam hakkının korunması sorunu devletin vatandaşlarına karşı birtakım yaptırımlar uygulamasını ve kanunlar çerçevesinde bazı sınırlamalar getirmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu sınırlamaların aşılması ya da yok sayılması üzerine ise ceza kavramı doğmuştur.

Aydınlanma felsefesinin görüşlerinin ortaya koyulduğu karşı çıkışlar neticesinde kitlesel olarak sorgulanmaya başlanan ölüm cezaları 18. Yüzyıldan sonra keyfiligi kaybetmiş ve sınırlandırıcı kurallar çerçevesinde uygulanmıştır. Ölüm cezasının kamu düzenini sağlamakta fayda sağlamadığını gören devletlerin pek çoğu bugün ölüm cezasını kanunlarından tamamıyla çıkartmış ya da fiilen uygulamaz duruma gelmişse de ölüm cezası ceza hukukunda yeri olan bir uygulamadır.

İlk Türk devleti olan Asya Hun Devleti'nden itibaren tarihte kurulmuş bütün Türk devletlerinin kamu düzeninin sağlanması, devletin varlığının korunması ya da tarihsel süreçte inandıkları dinin gereklilikleri adına ölüm cezasını hukuklarında barındırmışlar ve aktif biçimde bu cezayı uygulamışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye Cumhuriyeti de 2004 yılına kadar ölüm cezasını ceza kanunlarında bulundurmış ve son olarak 1984 yılında yapılan idam infazına kadar ki 61 yıllık süreçte adli, siyasi ve askeri gerekçelerle ölüm cezalarını infaz etmiştir.

Türkiye'deki ölüm cezaları ve infazları her yönüyle ele alınmış olmasına rağmen Prof. Dr. Semih Gemalmaz'ın *Türkiye'de Ölüm Cezası (1920-2000)* adlı iki ciltlik çalışmasında istatistikî bilgiler olarak geçen kadınlara verilen ve infaz edilen ölüm cezaları hakkında ciddi bir akademik çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma ile hakkında verilen ölüm cezası 14 Aralık 1931 tarihinde infaz edilen Hüseyin Kızı Fatmana'dan başlamak üzere hakkında verilen ölüm cezası infaz edilen son kadın olan Kadriye Partici'ye kadar cumhuriyet döneminde hakkında idam cezası verilip infazı gerçekleştirilen 15 kadının mahkeme, meclis ve infaz süreçleri ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışma, iki bölümden meydana gelip ilk bölümde; ölüm cezasının dünyadaki tarihsel seyri, aydınlanma döneminden sonra ölüm cezasının lehinde ve aleyhinde yapılan söylemler, Türk-İslam tarihinde ölüm cezaları, uygulama metotları ve Cumhuriyet dönemi ölüm cezalarının kanuni, anayasal dayanakları, yerel mahkemede verilen ölüm cezası kararından, cezanın infazına kadar ki süreçte ne gibi aşamalardan geçtiği anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise haklarında verilen ölüm cezaları infaz edilen kadınların suçları, mahkeme kararları, Meclis süreci ve infaz süreçleri ele alınmıştır.

Türkiye'de henüz yerel mahkemelerin ve Yargıtay'ın arşivinden istifade etmek mümkün olmadığından çalışma için mahkeme süreciyle ilgili bilgiler Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Tutanaklar Dergisi, Millet Meclisi (MM) Tutanaklar Dergisi ve Cumhuriyet Senatosu (CS) Tutanaklar Dergisi içinde yer alan Adliye Encümeni Mazbataları'ndan (Adalet Komisyonu Raporu) takip edilmeye çalışılmıştır. Usul gereğince tutanaklar dergisinde encümen mazbatalarında/komisyon raporlarında sayfa numarası yer almadığı için bu raporlardan alınan bilgiler (*TBMM, 1939c, 3/18 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası*) ya da (*CS, 1963a, 2/70 Numaralı Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Raporu*) biçiminde referanslandırılmıştır.

Ölüm Cezası Kavramının Tarihsel Seyri ve Ölüm Cezası Üzerine Tartışmalar

Bireyin yaşam hakkı bir temel özgürlüktür. İnsanın diğer haklarını kullanması adına sahip olunan en temel haktır. Yaşam hakkının korunması otoriteye iki ayrı yük getirmiştir. Birincisi, yaşam hakkının kullanılması, ikincisi ise yaşam hakkına elverişli bir sosyo-ekonomik düzen kurarak yaşam hakkını sürdürülebilir kılmaktır (Yılmaz, 1996, s. 4).

İnsanların topluluk halinde yaşamaya başlamaları ceza kavramının doğuşunun temel sebebidir. Ne kadar ilkel olursa olsun toplumsal hayatın varlığını düzenli ve huzurlu biçimde sürdürmesi gereklidir. Bu düzenin sürdürülmesi için alınacak ilk önlem ise cezai yaptırımlardır (Maşalı, 2011, s. 13). Genel anlamda ceza normu iki unsurdan meydana gelmektedir. Bunlar; emir ve yaptırımdır. Emir; bazı şeyleri yapmak veya yapmamak buyruğudur. Yaptırım ise emre karşı davranışlar sergilenmesi halinde meydana gelecek hukukî sonuçlardır (Sarıncı, 2002, s. 4).

Suç, toplumda heyecan doğurur ve toplumsal düzeni bozar. Suç işleyene karşı mağdurda ve toplumda intikam duygusu başlar. Bu duygunun tatmin edilebilmesi ise suç işleyenin canının acıtılması, malının azaltılması ile mümkün olur (Soyaslan, 1998, s. 575). Howard Jones, *Suç ve Ceza Sistemi* adlı eserinde

cezanın doğası gereği en az altı amaç için uygulanacağını ifade etmiştir. Bunlar; kefaret, ödetme, tazmin, önleme, ıslah etme ve korunmadır (Hassan, 1972, s. 83, 84).

Bireyi yaşatmakla görevli devlet; düzeni sağlamak, adaleti tesis etmek, ibret vermek gerekçeleriyle bazen kişinin yaşam hakkına müdahalede bulunabilir. Bu müdahale bazen bireyi hapsederek hareket/seyahat özgürlüğünü engellemekte ve dolaylı olarak da yaşam hakkını sınırlandırmak gibi bazen de bireyin varlığını tamamen ortadan kaldırdığı ölüm cezası olabilir (Yılmaz, 1996, s. 4). Ölüm cezası ilkçağlarda en sık başvurulan cezalandırma yöntemi olmuştur. Dönemin şartlarına göre ağır sayılan tüm suçlar ölüm cezası ile cezalandırılmıştır. (Demirel, 1955, s. 161-162).

İnsanların sosyal ve beşeri değerlerin pek çoğundan mahrum olarak yaşadığı dönemlerde barbarlıktan ilham alan kanun ve nizamalarda sıkça ölüm cezasına rastlanılmıştır. Bu kanunlar belirgin, sabit ve istikrarlı olmayıp aşiret reisi, kabile şeyhi, derebeyler, hükümdar ve kralların keyfiyetine göre belirlenmiştir (Kamay, 1951, s. 323). Ölüm cezası uygulaması ceza hukuku tarihinde iki dönemde ele alınmaktadır. İlk dönem dinlerin getirdiği düşüncelerin etkilemediği uzun zaman dilimidir. İkinci dönem ise aydınlanma çağının düşünceleri, bunları takip eden kanunlaştırma hareketleriyle günümüze kadar gelen dönemdir. (Bayraktar, 1968, s. 54).

İlk ve ortaçağlarda öldürme şekilleri hatta tüm cezalar gayri insani biçimde uzun süren işkencelerle infaz edilmiřtir². Devlet ve toplum düzenini koruyarak adaleti tesis etme amacının dışına çıkılarak toplumlar üzerinde bir baskı ve sindirme aracına dönüşen ölüm cezasına karşı ilk sistemli karşı çıkış aydınlanma dönemi ile başlamıştır. Bu karşı çıkış aydınlanma düşünürlerinin söz konusu cezaya ahlaki, politik, felsefi ve hukuki sakıncalarla bakması üzerine olmuştur (Toroslu, 1989, s. 191).

Aydınlanma düşünürlerinin ölüm cezasına karşı bir tavır takınmaları teoride ve pratikte ölüm cezasının kaçınılmaz olduğunu savunan bir grubu da ister istemez ortaya çıkarmıştır. Ölüm cezasına taraftar olanlar bu cezanın temelinde ödetme teorisinin bulunduğunu savunmuşlardır. Ödetme teorisi savunucuları; tasarlayarak birini öldüren kimsenin kendisinin de ölümü hak ettiğini iddia etmişlerdir. Verilen ceza işlenen suça uygundur. Yaşam hakkını ihlal eden bir kimse, kendisine böyle bir hakkın kullanılmasını talep edemez. Ödetmeciler ölüm cezasını “*Suç işlenmiş, bir insan öldürülmüşe başka bir neden aranmadan suç işleyen de öldürülmelidir*” sözleriyle formüle etmişlerdir (Hassan, 1972, s. 83, 84).

Montesquieu; “*cemiyeti bir ferdinden etmiş veya etmeye teşebbüs etmiş olan bir kimsenin hayatını teminat altına almaktan cemiyetin imtina etmesinden ibaret bir nevi kasastır. Ölüm cezası eşyanın tabiatı gereğidir. Bu ceza hasta cemiyetin ilacıdır. İlaç acı ve tiksindirici olabilir, fakat lüzumludur*” sözleriyle ölüm cezasını savunmuştur (Demirel, 1955, s. 154).

Cezanın öncelikli amaçlarından biri de önlemedir. Önleme teorisi; korkutma ve suçtan uzak tutma anlayışı ile cezayı meşru görmüştür. Bu teorisinin en güçlü temsilcisi Bentham’dır. Bentham’a göre *hukuk ve diğer kurallar toplumun genelinin mutluluğu içindir. Toplumun mutluluğu için bu mutluluğu bozanlara acı çekirtmek yani ceza vermek kaçınılmazdır. Önleme teorisi savunucuları ölüm cezasını insanlar cezadan korktukları için suç işlemekten kaçınırlar, en çok ölümden korktukları için de ölüm cezası en etkin önleyici tedbirdir* sözleriyle ölüm cezasını savunmuşlardır (Hassan, 1972, s. 93, 95). Ölüm cezası tartışmalarında *Tabii Hukuk* taraftarları *devletin amacının ortak mutluluk olduğunu, mutluluğu yok edene karşı ölüm cezası verilebileceğini* savunmuşlardır. *Pozitivistler ise ıslahı mümkün olmayan kişilere karşı zarar verecekleri değerlerin önemi dolayısıyla ölüm cezasının uygulanması gerektiğini* iddia etmişlerdir (Bayraktar, 1968, s. 57).

Ölüm cezası modern ceza hukuku sisteminde kişinin hayat hakkını elinden alması, kişinin suç işlemesinde çevresel faktörlerin etkili olması ve adli yargılamada hata tespit edilirse geriye dönüşün mümkün olmaması sebebiyle çok fazla eleştirilmiştir (Şen, 1995, s. 321). Ölüm cezasına karşı çıkanların bir gerekçesi de bu cezanın faydası olduğuna inanmalarıdır. Ölüm cezası cinayetlerin önüne geçecekse meşruiyeti tartışma götürmez. Lakin ölüm cezasının kötülük yapanları korkutmadığı; suç işleme potansiyeli olan bir kişinin bir başkasının infazına şahit olsa da suç işlemeye devam ettiği görülmüştür. Aynı şekilde hayatı boyunca hiç ölüm cezasının infazına şahit olmamış bir kimsenin de kanunlara karşı son derece itaatkâr olduğu görülmüştür. Ayrıca ölüm cezasını kanunlarından kaldırarak uygulamayan ülkelerde cinayetlerin artmadığı bu yüzden ölüm cezasının faydasız bir cezalandırma olduğu iddia edilmiştir (Uman, 1942, s. 349).

² 18. Yüzyıla kadar dünya tarihindeki ölüm cezaları uygulamaları için bkz. Münteħa Maşalı, *Mukayeseli Hukukta Ölüm Cezası ve İşlâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, s. 13-34.

Ölüm cezasına karşı çıkan *Toplum Sözleşmesi* taraftarları; *toplumsal sözleşmeyi düzenleyenlerin devlete öldürme yetkisi vermedikleri, bu yüzden bu cezanın batıl olduğunu* savunmuşlardır (Bayraktar, 1968, s. 57). Ünlü hukukçu Beccaria 1764 yılında yayınladığı *Suçlar ve Cezalar* adlı çalışmasında *suçu önleyecek olanın ağır cezalar vermek olmadığını, suç işlendiğinde muhakkak cezalandırılacağı kanaatinin berkeste yerleştirilmesi* olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca yazar; suçun karşılığında verilecek çok ağır cezaların kamu vicdanına dokunacağını, hakimin bu orantısızlık durumunda kişiye hak ettiği cezayı vermek yerine onu serbest bırakacağını dolayısıyla suç işleyenin de cezadan kurtulabileceğini iddia etmiştir (Çelenk, 1987, s. 15). Fransız yazar ve filozof Voltaire ölüm cezasını lüzumsuz ve faydasız bir uygulama olarak görmüştür. Voltaire; *Bir kimseyi asmanın kimseye faydası dokunmaz. İyi bir hükümet cezaları faydalı hale getirmelidir. Mesela suçluları öldürecek yerde amme menfaati için çalıştırması yerinde olur. Suçluları ürkütme gerekir ama bunu cezaları faydasız bir hale getirerek yapmamalıdır; insanlığa zararı dokunmuş bir kimseyi insanlığa faydası dokunmaya zorlamalıdır* sözleriyle ölüm cezasına karşı çıkmıştır (Demirel, 1955, s. 155).

Türk Tarihinde Ölüm Cezası ve Türkiye’de Ölüm Cezasının Yasal Zemini

İslamiyet’ten önce Türklerde ölüm cezası uygulamalarına baktığımızda; Hunlarda adam öldürme, soygun, zina, evli kadına saldırı, barış zamanında kılıç çekme, başkaldırma, vatana ihanet, bağlı atı çalmak ağır suç olarak kabul edilmiş ve ölümlü cezalandırılmıştır. Hunlar, cezanın korkutucu ve caydırıcı olması için ölüm cezalarını toplum önünde infaz etmişlerdir. Hunlarda ölüm cezası uygulanan suçlar Göktürk ve Uygurlarda da aynı ceza ile karşılık bulmuştur (Selçuk, 1977, s. 57-58).

İslam ceza hukukunda suç ve cezalar üçe ayrılmıştır; Had cezasını gerektiren suçlar, kısas ve diyet cezasını gerektiren suçlar ve had, kısas, diyet grubuna girmeyen tazir suçları (Maşalı, 2007, s. 41). Tazir suçları İslam ceza hukukunda öngörülmemiş, hâkimin takdir hakkını kullandığı suçlardır. Tazir cezalarının had cezalarından aşağı olması gereklidir (Sarınca, 2002, s. 31). İslam dini ve İslam hukuku ölüm cezasını çokça uygulayan bir sisteme sahip değildir. Kısas olarak uygulanan ölüm cezası bir kenara bırakılırsa Kur’an’da sadece yol kesenlere yolu kesilen öldürülürse ve zinanın ispatı halinde recm cezasına dinin cevaz verdiği görülmektedir (Bayraktar, 1968, s. 55).

İslam ceza hukukunda ölüm cezasının infazı *en kolay hangi yöntemle gerçekleşecekse o yöntemle yapılmalıdır* kuralına göre gerçekleştirilmiştir. İslam hukukunda ölüm cezası gerçekleştirilirken el-ayak kesme, göz oyma, deri yüzme, kuyuya atma, kulak-burun kesme gibi işkenceli infazlar yasaklanmıştır. Ölüm cezası zina ispatlanmışsa recm, kısas ve dinden dönmeye kafa kesme ve bunların dışındaki suçlara karşı asma biçiminde infaz edilmiştir (Sarınca, 2002, s. 40).

Osmanlı kanunnamelerinde had ve kısas kategorilerinde yer alan suçlar için şer’i hukukta yer alan hükümler uygulanmıştır. Tazir cezası kapsamındaki bazı ağır suçların cezalandırılması öngörülmüş ve bu duruma *siyaset cezası* denilmiştir. Had ve kısas cezalarını onama yetkisi padişaha ait olduğundan bu cezalar da siyaset kavramıyla ifade edilmiştir. Osmanlı kanunnamelerinde zaman zaman veya her zaman livata, tütün içme, kamu malını zimmetine geçirme, zındıklık, at çalma, köleyi veya cariyeyi kandırıp kaçırma, adet haline getirilen hırsızlık, kişiye öldürücü aletlerle zarar verme, yasadışı yollardan yurtdışına tahıl gönderme ve ağır ihmali görülen devlet memurları ölüm cezası ile cezalandırılmıştır (Maşalı, 2007, s. 42-43). Ölüm cezasının infazı ise boğmak, balta veya kılıçla kafa kesmek, asmak, şerbet içinde zehir vermek biçiminde uygulanmıştır (Kamay, 1951, s. 325). Arapça yok etmek, fakir olmak anlamlarına gelen idam kelimesi, devletin yetki organlarının buyruğu ya da yargı neticesinde bir suçlunun öldürülmesi olarak Osmanlı hukuk literatürüne yerleşmiştir. O yüzden gerek Osmanlı’da gerekse cumhuriyet döneminde ölüm cezası yerine sıklıkla idam tabiri kullanılmıştır (Önder, 1980, s. 597).

Osmanlı Devleti’nde tazir cezasının keyfiyetle uygulanmasının önüne geçebilmek amacıyla Tanzimat Fermanı’nda kişinin can güvenliği devlet garantisi altına alınmıştır (Uman, 1942, s. 345). 1840 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin ilk maddesinde; *padişaha ihanet, devlet aleyhine suçlar, adam öldürme gibi şer’an ve hukukun suçları kanıtlananlar dışında hiç kimsenin açık veya gizli idam ya da zehirlenmeyle canına kast edilmeyecektir* hükmüne yer verilmiştir. Bu madde ile Osmanlı’da ölüm cezasının kimlere uygulanacağı belirlenmiştir (Selçuk, 1978, s. 82-83). 1851 Tarihli Kanun-u Cedid’de ve 1858 Tarihli Ceza Kanunnamesinde ölüm cezasının hangi suçlara karşı uygulanabileceği açıkça belirtilmiştir (Maşalı, 2011, s. 86).

Cumhuriyet döneminde Türk Ceza Kanunu (TCK) İtalyan Ceza Kanunu’ndan yararlanılarak hazırlanmıştır. İtalyan Ceza Kanunu’nda ölüm cezası olmamakla birlikte 1 Mart 1926 Tarih ve 765 Sayılı TCK’da ölüm cezasına yer verilmiştir. Buna göre TCK’da 14 maddede ölüm cezasına yer verilmiştir. 8 Haziran 1933 Tarih ve 2275 Sayılı Kanunla 450/1. maddenin uygulama alanı genişletilmiştir. 11 Haziran

1936 Tarih ve 3038 Sayılı Kanun'la TCK 765'te yer alan 128 ve 140. maddeler kaldırılmış; ölüm cezası için 9 madde daha eklenmiş ve ölüm cezasına 21 maddede yer verilmiştir. 3 Aralık 1951 Tarih ve 5884 Sayılı Kanun'la TCK 141'e ölüm cezası yaptırımını eklenerek 22'ye çıkarılmıştır. 9 Temmuz 1953 Tarih ve 6123 Sayılı Kanun'la TCK'da ölüm cezasına yer veren madde sayısı 27'ye yükseltilmiştir. 28 Eylül 1971 Tarih ve 1490 Sayılı Kanun'la TCK'da ölüm cezasına yer veren madde sayısı 28'e yükseltilmiştir (Kayatekin, 2020, s. 5-19).

Cumhuriyet döneminde ölüm cezasını tatbik etme yetkisi TBMM'ye verilmiştir. Bu yetki tarihsel bir birikimin sonucu ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde ölüm cezasının yerine getirilmesi yetkisi padişaha verilmişti. 1921 Anayasası'nda ölüm cezasının uygulanmasında TBMM'ye bir yetki verilmemişse de 1921 Anayasası'nın 7. maddesi gereğince tüm yetki TBMM'de toplandığından ölüm cezalarının infazı yetkisi de TBMM tarafından fiilen kullanılmıştır. Saltanatın kaldırılması ve cumhuriyetin ilanından sonra saltanata ait tüm haklar TBMM'ye geçmiştir. Egemenliğin yalnızca millete ait olduğunu belirten Atatürk, ölüm cezası yetkisinin devlet başkanı tarafından değil bizzat TBMM tarafından kullanılması için direnmiştir (Selçuk, 1978, s. 416).

TBMM'nin görevlerinin yer aldığı 1924 Anayasası'nın 26. maddesinde "*Mahkemelerden sadır olup kesinleşmiş hükümlerin infazı*" kararıyla ölüm cezalarının infazının yerine getirilmesine karar verme yetkisi TBMM'ye bırakılmıştır. 1961 Anayasası'nın 64. maddesinde ise yine bu yetki TBMM'ye verilmiştir. 1924 Anayasası'nda ölüm cezasının infazı için Meclis kararı yeterli görülürken; 1961 Anayasası'nda ölüm cezasının kanun çıkarılarak infaz edilmesi usulü benimsenmiştir. (Terzi, 2014, s. 33-34). 1924 Anayasası Madde 26'da TBMM, cezayı af, tahvil ya da tahfif yani özel af çıkarma yetkisine sahipti. 1961 ve 1982 Anayasalarında ise Meclisin ölüm cezalarının infazına karar verme yetkisinin yanı sıra 1924 Anayasasından farklı olarak özel af yetkisi vurgulanmıştır (Gemalmaz, 2001, s. 618). 1961 ve 1982 Anayasalarında ise Meclisin ölüm 1892 Anayasası'nda ise ölüm cezası ve nasıl infaz edileceği 87. maddede belirlenmiş, yetki yine TBMM'ye verilmiştir. 25 Ekim 1984 tarihinde Hıdır Aslan'ın ölüm cezasının infaz edilmesinden sonra Türkiye'de bir daha ölüm cezası fiilen uygulanmamıştır. 3 Ekim 2001 Tarih ve 4709 Sayılı Kanun'da yapılan değişlikle 38. Madde düzenlenmiştir. 38/7. Madde gereğince "*Savaş, çok yakın savaş tebdidi ve terör suçları balleri dışında ölüm cezası verilemez*" hükmü doğrultusunda ölüm cezası sınırlandırılmıştır. 7 Mayıs 2004 Tarih ve 5710 Sayılı Kanun'la anayasa değişikliği yapılmış ve ölüm cezası ve ilişkili ifadeler anayasadan tamamen çıkarılmıştır. Böylece ölüm cezası Türkiye'de resmen kaldırılmıştır (Kayatekin, 2020, s. 31, 33).

1920-1960 yılları arasındaki dönemde TBMM'nin mahkemelerde kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermesi şu süreç neticesinde gerçekteleştirmektedir;

Mahkemelerce verilen kesinleşmiş ölüm cezaları 1925 yılına kadar Adliye Vekâleti Tezkeresi, daha sonra ise Başbakanlık Tezkeresi ile TBMM'ye gönderilirdi. Meclis genel kurulunda okutulan tezkere Adliye Encümenine havale edilir, encümen cezanın yerine getirilip getirilmemesi hakkında bir mazbata (rapor) hazırlardı. Hazırlanan bu rapor Meclis genel kurulunda görüşülürdü. Oylamalarda nitelikli çoğunluk aranmaz, salt çoğunluk oyu ile karar alınırdı (Terzi, 2014, s. 53). 1960-1980 arasındaki dönemde ise mahkemelerce kesinleşen ölüm cezaları Başbakanlık'a gönderilir, Başbakanlık Tezkeresi ile Millet Meclisi'ne gönderilirdi. Millet Meclisi, ölüm cezasının görüşülmesi için Adalet Komisyonu'na havale ederdi. Adalet Komisyonu "*Hükümün yerine getirilmesine karar verilmiştir*" son cümlesiyle Millet Meclisi'ne teklifte bulunurdu. Teklif genel kurulda okutulduktan sonra ivedilik kararı varsa tek tur, yoksa iki tur genel kurulda görüşülürdü. Millet Meclisi'nde kabul edilen teklif ardından Cumhuriyet Senatosu'na gönderilirdi. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu'na havale dilen teklif, bu komisyonda da kabul edilmişse Cumhuriyet Senatosu genel kuruluna getirilir; teklif için ivedilik kararı varsa tek tur yoksa iki tur oylama yapılırdı. Oy çokluğu ile kabul edilirse teklif kanunlaşmış sayılırdı (Terzi, 2014, s. 54-55).

Ölüm cezası için tüm süreçler tamamlandıktan sonra hükmün infazı da birtakım usullere göre gerçekteleştirilirdi. 1926 Tarih ve 765 Sayılı TCK'nın 12. maddesindeki; "*İdam cezası, buna mahkum olan kimsenin asılması suretiyle hayatının izalesidir*" hükmü doğrultusunda infazın asılarak yapılması bir zorunluluktur. İple asmanın gerekçesi; infazın daha seri, emin ve en az acılı olmasındandır. Asılma; şuur kaybı, ihtilaçlar (çırpınma) ve yalancı ölüm devresi olmak üzere üç aşamada gerçekteleşirdi. İlk aşama olan şuur kaybı devresi en fazla 15-20 saniye sürmekteydi. Diğer aşamalar daha uzun sürmektedir. Fakat idamı infaz edilen şahıs bu süreçte hiçbir şey hatırlamamaktadır. O yüzden elektrik ya da kanlı bir infaza göre en acısız infaz şekli ipe asmaktır (Kamay, 1951, s. 338).

Ölüm cezasına çarptırılan mahkûm, inandığı din ya da mezhebin özel günlerinde infaz edilemezdi. Suçlu, hamile bir kadın ise çocuğunu doğurana kadar infazı ertelenirdi. Ayrıca suçlu akıl hastası ise infaz gerçekleştirilmezdi (Sarıncı, 2002, s. 138). İnfaz edilecek idam mahkûmu birden fazla kişiye birbirinin karşısına asılarak idam edilemezlerdi. Ölüm cezasına çarptırılan kişi anne-baba katili ise infaz yerine yalın ayak, başı açık ve bir siyah gömlek giydirilerek getirilirdi. Asılan şahıs cenaze merasimi yapılmadan, gömülmesi için mirasçılara teslim edilirdi. Eğer mirasçısı yoksa ya da cenazeyi kabul etmezlerse cenaze belediye tarafından defnedilirdi (Kamay, 1951, s. 338).

Cumhuriyet Döneminde Kadınlara Verilen Ölüm Cezaları

Cumhuriyet döneminde hakkında ölüm cezası verilen ilk kadın Ali Kızı Huriye'dir. Edirne'nin Altuni mahallesinde oturan kocası Hacı Şükrü'yü öldürmesinden dolayı Edirne Cinayet Mahkemesi'nde Huriye hakkında ölüm cezası verilmiş ve ceza Temyiz Mahkemesi'nde onanarak uygulanması için Başvekâlete gönderilmiştir. 4 Kasım 1925'te Meclis'e gönderilen Başvekalet Tezkeresi aynı gün Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir (TBMM, 1977a, s. 26).

5 Aralık 1925 tarihinde Meclis gündemine alınan *Ali kızı Huriye Hakkında verilen hükmü idamın tasdikine dair (2/480) Numaralı Başvekâlet Tezkeresi ve Adliye Encümeni Mazbatası* TBMM'de okutulmuştur. Encümen, suçlu sabit görülen Huriye hakkında verilen ölüm cezasının yerine getirilmesi yönünde bir mazbata hazırlamış ve milletvekillerinin onayına sunulmuştur. Mazbatanın okutulmasından sonra Bozok Milletvekili Ahmet Hamdi Bey söz alarak; olayı tüm ayrıntılarıyla anlatmıştır. Ahmet Hamdi Bey'in konuşmasından sonra Adana Milletvekili İsmail Safa, Gelibolu Milletvekili Celal Nuri ve Ergani Milletvekili Kazım Vehbi Beyler tarafından ölüm cezasının müebbet hapis cezasına dönüştürülmesi için ortak bir önerge verilmiştir. Aynı şekilde Konya Milletvekili Musa Kazım Efendi de bir önerge vermiştir. Yapılan oylamada önergeler kabul edilmiştir. Cumhuriyet döneminde bir kadına verilen ilk ölüm cezası Meclis kararıyla müebbet hapis cezasına dönüştürülmüştür (TBMM, 1977b, s. 28, 29). Meclis kararıyla cezası müebbet hapse çevrilen bir diğer kadın; kocası Ali'yi öldüren Kuşadası'ndan Halil kızı Huriye'dir. 1 Aralık 1926 tarihli Meclis genel kurulunda Adliye Encümeni'nin ölüm cezasının infazını istediği Huriye'nin ölüm cezası, Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey tarafından verilen önerge üzerine müebbet hapse çevrilmiştir (TBMM, 1977c, s. 6, 7). TBMM'nin hakkında verilen ölüm cezasını bozduğu son kadın Şahende Sakmak'tır. Şahende Sakmak hakkında verilen ölüm kararı, 21 Haziran 1948 tarihinde 30 yıl hapis cezasına çevrilmiştir (TBMM, 1948, s. 296-302).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi TBMM'nin ölüm cezasını onaylama yetkisi olduğu gibi verilmiş olan ölüm cezasını affetme ya da çeşitli senelerde hapis cezasına çevirme yetkisi bulunmaktaydı. Meclis kararıyla haklarında verilen ölüm cezaları hapis cezasına dönüştürülen bu üç kadından başka, haklarında verilen ölüm cezalarının TBMM tarafından onaylandığı 15 kadına baktığımızda;

Hüseyin Kızı Fatmana

Cumhuriyet tarihinde mahkeme tarafından verilen idam cezası infaz edilen ilk kadın olan Isparta'nın Cebel (Sütçüler) nahiyesi Darbükü köyünde yaşayan 1900 doğumlu "*Tokalı*" lakaplı Hüseyin kızı Fatmana'nın dönemin sosyolojik şartlarını da ortaya koyan ilginç bir hikâyesi vardır (TBMM, 1932, 3/83 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

I. Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Milli Mücadele nedeniyle köydeki erkeklerin pek çoğunun silahaltına alınıp cephelerde şehit düşmesi nedeniyle yaşanan zor günlerde başlarında bir erkek olmasını isteyen Darbükü köyünden Fatmana (Tokalı lakaplı), Hanife ve Ayşe (Kınalı lakaplı) adlı üç kadın; evli olan üç kadını öldürerek eşleri ile evlenmeyi planlamışlardır. İlk eşi seferberlikte şehit düşmüş ve 1900 doğumlu Eşref ile evli olan Ümmüşani (Taylak lakaplı) adlı kadını ortadan kaldırarak Eşref'in Hanife ile evlenmesini sağlamak için bir plan yapmışlardır. Yapılan bu plandan Ümmüşani'nin kocası Eşref'in de haberdar olduğu görülmektedir (TC Kültür Bakanlığı, 2013). Cinayeti işleyecek olan Fatmana'yla bir adet "20'lik altın" ve ileride verilecek bir tarla karşılığında anlaşılmıştır³. 1930 yılı Ramazan ayı içerisinde⁴ Ümmüşani'yi Ayşe'nin evine iftara davet etmişlerdir. İftardan sonra evine gitmek ve namazını kılmak isteyen Ümmüşani; Ayşe'nin evinde namazını kılmaması konusunda ikna edilmiş ve namaz başında Fatmana tarafından bir balta sapıyla başına vurulmak suretiyle öldürülmüştür (TBMM, 1932, 3/83 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

³ Darbükü köylülerinin anlatımına göre; Fatmana, mahkemede çocukları olan Ayşe'nin ceza almaması için cinayeti para karşılığı işlediğini itiraf etmiştir. Fatmana'ya işlenen cinayet için bir para ödenmemiştir.

⁴ 1930 yılı Ramazan ayı 31 Ocak-1 Mart 1930 tarihleri arasındadır.

Ümmüşani'nin cesedi Ayşe'nin evinin altındaki hayvan gübreleri içerisinde 3 gün saklanmışsa da çevreye yaydığı kötü koku sebebiyle Ayşe'nin çocuğu tarafından bulunmuştur. Ayşe, çocuğunu konuşmaması konusunda ikna etmiştir. Ardından Ümmüşani'nin cesedi 3 kadın ve Eşref tarafından büyükçe bir çuvala koyulmak suretiyle tahta köprübaşına kadar götürülmüştür. Cesedin taşındığı gece gökte yer alan dolunay sebebiyle köprü'nün karşısındaki patikadan gelen 2 kişi çuvalı görmüşler ve çuvalın içinde ceset olduğunu anlayınca durumu köylülere haber vermek için köy odasına gitmişlerdir. Bu esnada telaşa kapılan Eşref ve 3 kadın cesedi Çataltaş denilen bölgeden Köprüçay'ın sularına bırakmışlardır. Cesedi koydukları çuvala bağladıkları taşın kayalara çarpmak suretiyle düşmesi üzerine sudaki ceset olayın faileri tarafından takip edilmiştir. Olayın adli makamlara haber verilmesi üzerine Eşref, Hanife, Ayşe ve Fatmana Isparta Ağır Cezaevi'ne konulmuştur. Yapılan yargılama sürecinde Fatmana, Ümmüşani'yi kendisinin öldürdüğünü beyan etmiştir. Mahkeme hakimi, güzel bir kadın olduğu söylenen Fatmana'yı asmaya kıyamamış ve onu idamdan kurtarmanın yollarını aramıştır. Hakim'in, "*kızım bu cinayeti sen işlememiş olabilir misin*" sorusuna; "*Hayır Hakim Bey, Allah'ın aşkına doğruyu söylüyorum, ak ellerimle ben vurdum*" yanıtını vermiştir. Bu durum üzerine mahkeme hakimi Fatmana'nın kalemini kırmak zorunda kalmıştır (TC Kültür Bakanlığı, 2013).

Isparta Ağır Ceza Mahkemesi Ümmüşani'nin öldürülmesinden dolayı diğer 3 sanığa çeşitli cezalar verirken; Fatmana ise idam cezasına çarptırılmıştır. (TBMM, 1932, 3/83 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). Başvekâlet tezkeresiyle TBMM'ye gönderilen ölüm cezası kararı 30.11.1931 tarihli Meclis oturumunda Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir (TBMM, 1931, s. 78). Fatmana'nın dosyasını inceleyen Adliye Encümeni, idamın onaylanması yönünde oybirliği ile karar almıştır (TBMM, 1932, 3/83 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 3 Aralık 1931 tarihinde Meclis gündemine getirilen Adliye Encümeni Mazbatası okutulduktan sonra milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1932, s. 10). Fatmana'nın idam kararının TBMM tarafından onaylanması üzerine hakkındaki karar 9 Aralık 1931 Tarih ve 1931 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Fatmana hakkındaki idam kararı üzerine 14 Aralık 1931 günü cezaevi yakınlarındaki Tuzpazarı'nda halka açık bir şekilde infaz edilmiştir. Halkın gözü önünde darağacına asılan Fatmana'nın son sözü "*Allah affetsin*" olmuştur (TC Kültür Bakanlığı, 2013).

Veli Kızı Sadberk

Kırklareli vilayeti Lüleburgaz ilçesi Büyük Karıştıran köyünde ikâmet eden 1905 doğumlu Veli Kızı Sadberk, Cumhuriyet tarihinde hakkında verilen idam cezası infaz edilen ikinci kadındır (Gemalmaz, 2001, s. 209).

Sadberk; Demir Kahya isimli bir şahısla evli olmakla birlikte aynı köyden Kıpti Salim lakaplı şahısla gönül ilişkisi bulunmaktaydı. Demir Kahya bu ilişkiden haberdar olduktan sonra onur kırıcı bu durumdan kurtulmak için geçim kaynağı olan koyunlarını satarak paraya çevirmiştir. Sadberk, Demir Kahya'nın planını anlamış ve Demir Kahya uykuda iken Kıpti Salim'i eve almıştır. Demir Kahya uykuda iken Kıpti Salim tarafından kalbinden bıçaklanmak suretiyle öldürülmüştür (TBMM, 1934b, 3/410 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

Olayın adli makamlara intikali sonrasında Kırklareli Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılamalar neticesinde; Demir Kahya'nın ölümünde suç ortaklığı yaptığı gerekçesiyle Sadberk'e ve Kıpti Salim'e ölüm cezası verilmiştir. Fakat Kıpti Salim suçu işlediği tarihte henüz 21 yaşından küçük olduğu için cezası 24 yıl hapis cezasına çevrilmiştir. Sadberk hakkındaki ölüm cezası 12 Aralık 1933 Tarih ve 76 Sayılı onanarak Başvekâlet'e gönderilmiştir (TBMM, 1934b, 3/410 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). Başvekâlet Tezkeresi ile Sadberk hakkındaki ölüm cezası kararı 1 Mart 1934 tarihinde TBMM Adliye Encümeni'ne havale edilmiştir (TBMM, 1934a, s. 3). Adliye Encümeni tarafından görüşülen ölüm cezası kararı oybirliği ile onaylanmıştır (TBMM, 1934b, 3/410 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

11 Haziran 1934 tarihli Meclis oturumunda görüşülen Sadberk hakkındaki Adliye Encümeni Mazbatası yapılan oylamada kabul edilmiştir (TBMM, 1934b, s. 125). Sadberk hakkındaki ölüm cezası kararı 17 Haziran 1934 Tarih ve 2729 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Sadberk'in cezası 20 Haziran 1934 tarihinde Kırklareli'nde idam edilmek suretiyle infaz edilmiştir. Sadberk'in infazını Anadolu Ajansı, "*Münasebette bulunduğu Kıptî Salim'le birleşmelerini temin için merhumun, kocası Demir Kahya'yı öldürmesinde iştiraki bulunduğundan dolayı ölüm cezasına mahkûm edilen (Lüle)Burgaz'ın (Büyük) Karıştıran köyünden Sadberk kadın hakkındaki ölüm cezası bugün Kırklareli'nde infaz edilmiştir*" haberiyle duyurmuştur (<http://www.hurfikir.com>, 6 Haziran 2014).

Salih Kızı Ümmehan

Muğla'nın Karakuyu köyünden Doğruparmakoğullarından Memed oğlu Ömer, karısı 1905 doğumlu Salih kızı Ümmehan'ın Hüseyin adlı bir şahıs ile gönül ilişkisi olduğunu anlamış ve bu şahısları takip etmeye başlamıştır. Takip edildiğini anlayan Ümmehan, kocası Ömer'i öldürmeye karar vermiştir. Ümmehan kocasını öldürmesi konusunda Hüseyin ve onun arkadaşı Halil'den yardım istemiştir. Halil ve Hüseyin Ömer'in evine varmışlar ve Ümmehan'dan Ömer'in uyuduğunu öğrenmişlerdir. Bu sırada evde bulunan Halil ve Hüseyin'in yardımı neticesinde Ömer ipe boğulmak suretiyle öldürülmüştür. Ömer'in cesedi evinden bir buçuk saat uzaklıktaki bir tarladaki kuyuya atılmak suretiyle ortadan kaldırılmak istenmiştir (TBMM, 1936, 3/187 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

Ömer'in, bu üç şahıs tarafından öldürüldüğünün tespit edilmesi üzerine Muğla Ağır Ceza Mahkemesi tarafından yapılan yargılamalar neticesinde Ümmehan, Halil ve Hüseyin'e canavarca hislerle adam öldürmek suçundan ölüm cezası verilmiştir. Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi tarafından Halil ve Hüseyin'in yaşları küçük olduğu gerekçesiyle haklarında verilen ceza bozulmuşken; Ümmehan'a verilen ölüm cezası onanmıştır. Ümmehan hakkındaki ölüm kararı Başvekâlet Tezkeresi ile Meclis'e gönderilmiştir (TBMM, 1936, 3/187 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

15 Ocak 1936 tarihinde Adliye Encümeni'ne sevk edilen (TBMM, 1936, s. 52) Ümmehan hakkındaki ölüm cezasının uygulanması yönünde Adliye Encümeni Mazbatası hazırlanmıştır (TBMM, 1936, 3/187 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 29 Ocak 1936 günü Meclis gündemine alınan Adliye Encümeni Mazbatası okutulduktan sonra mazbata kabul edilmiştir (TBMM, 1936, s. 172). Ümmehan'ın ölüm cezasının onanması hakkında alınan karar 4 Şubat 1936 Tarih ve 3223 Sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. Ümmehan, 20 Şubat 1936'da idam edilmiştir (Tan, 21 Şubat 1936, s. 7)

Ayşe Gelget

Seyhan (Adana) vilayeti Karaisalı ilçesi Karsantı Nahiyesi Mansurlu köyüne kayıtlı 1899 doğumlu Ali kızı Ayşe Gelget; hizmetçi olarak Kasım Ali Hasan'ın evinde çalışmaktaydı. Bazı kaynaklara göre Kasım Ali Hasan ile gönül ilişkisi de bulunan Ayşe Gelget; Kasım Ali ile evlenebilmek için karısı Durdu ve 4 yaşındaki oğlu Ali'yi balın içerisine karıştırdığı arsenik ile zehirleyerek öldürmüştür (Gemalmaz, 2001, s. 300).

Yapılan yargılamalar neticesinde Ayşe Gelget hakkında Seyhan Ceza Mahkemesi tarafından ölüm cezası verilmiştir⁵. Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi tarafından Ayşe Gelget'e verilen ölüm cezası onaylanarak hükmün uygulanması için dosya Başvekâlet'e gönderilmiştir. Başvekâlet tezkeresi ile dosya TBMM'ye gönderilmiştir (TBMM, 1938, 3/402 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). Adliye Encümeni Mazbatasında; Ayşe Gelget hakkında verilen hükmün uygulanmasına oybirliği ile karar verilmiştir (TBMM, 1938, 3/402 Adliye Encümeni Mazbatası). 2 Mayıs 1938 tarihli Meclis oturumunda okutulan Adliye Encümeni Mazbatası milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1938, s. 2). Ayşe Gelget hakkında verilen karar 6 Mayıs 1938 Tarih ve 3900 Sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.

Ayşe Gelget 10 Mayıs 1938 günü sabah 3.30'da Adana'daki Yağ Camii önünde idam edilmek suretiyle infaz edilmiştir (Türksözü, 10 Mayıs 1938, s. 1).

Didar Savaş

Çanakkale'nin Eceabat ilçesi Turşun köyüne kayıtlı 1894 doğumlu Didar Savaş gayrimesru ilişki içinde bulunduğu 1914 doğumlu eniştesi Adil Gürel ile birlikte kocası Memed'i ortadan kaldırarak malvarlığına el koyma planı yapmışlardır. Harman yerinde uykuda iken Adil Gürel ve Didar Savaş tarafından boğulmak suretiyle öldürülen Memed'in cesedi bir çuvala konularak eve götürülerek evin avlusuna gömülmüştür. Çanakkale Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılama neticesinde Didar Savaş ve Adil Gürel'in ölüm cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir. Didar Savaş ve Adil Gürel hakkındaki ölüm cezası Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi tarafından onanmış ve hükmün icrası için dosyayı Başvekâlet'e göndermiştir. Dosya, Başvekâlet Tezkeresi ile Meclis'e gönderilmiştir (TBMM, 1939b, 3/41 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 10 Nisan 1939 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilen (TBMM, 1939a, s. 11) dosya hakkında Didar Savaş ve Adil Gürel'e verilen cezanın uygulanmasına oybirliği ile karar

⁵ Ayşe Gelget'in dosyasında eksiklikler olduğu gerekçesiyle Temyiz Mahkemesi dosyayı yeniden Seyhan Ağır Ceza Mahkemesi'ne göndermiş ve yeniden yapılan yargılamada Kasım Ali Hasan da cinayete iştirak ettiği gerekçesiyle 7,5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Kasım Ali Hasan, hakkında verilen cezayı Temyiz Mahkemesi'ne götürmüş ve beraat etmiştir. Bkz: "Katil Ayşe Bu Sabah İdam Edildi", *Türksözü*, 10 Mayıs 1938.

verilmiştir (TBMM, 1939b, 3/41 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 10 Mayıs 1939 tarihli Meclis oturumunda okutulan Adliye Encümeni Mazbatası milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1939b, s. 38). Didar Savaş ve Adil Gürel hakkında verilen karar 13 Mayıs 1939 Tarih ve 4207 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Didar Savaş ve Adil Gürel hakkında verilen ölüm cezası 23 Mayıs 1939 tarihinde asılmak suretiyle infaz edilmiştir (Haber, 27 Mayıs 1939, s. 2).

Huriye Senel

Konya'nın Hasandede Mescid Mahallesi'nden 1909 doğumlu Mehmet Ali karısı ve Mustafa kızı Huriye Senel, Topal Ömer karısı Fatma'nın evine hırsızlık yapmak için girdiği sırada Fatma'nın gürültüsünden korkarak bir çuvala doldurduğu eşyaları bırakıp kaçmıştır. Bu hırsızlık hadisesi hakkında köyde söylentiler çıkması, daha önceden de Huriye Senel'in Kel Mehmet lakaplı şahısla ilişkisi olduğu yönünde dedikoduların Fatma tarafından çıkarıldığını düşünmesi üzerine Huriye Senel, Fatma'yı öldürme kararı almıştır. Huriye Senel, birlikte ayrık toplamaya gittikleri gün yükünü şelek yapmak bahanesiyle Fatma'nın arkasına geçerek ipi boynuna geçirerek öldüğu zannıyla Fatma'yı olduğu yerde bırakarak köye yalnız dönmüştür. Fatma'nın kızı Müyese'nin annesini aramaya çıkması üzerine işlediğini sandığı cinayetin ortaya çıkmaması için çocuğu da boğarak bir kuyuya atmıştır. Ertesi gün gittiği tarlada Fatma'nın henüz ölmediğini gören Huriye onu da bir başak kuyusuna atarak öldürmek istemişse de Fatma bu sefer de çevredeki kiremit ameleleri tarafından bulunarak kurtarılmıştır (TBMM, 1939c, 3/28 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

Konya Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Huriye Senel hakkında ölüm cezası verilmiştir. Huriye Senel hakkındaki ölüm cezası Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi tarafından onanmış ve hükmün icrası için dosya Başvekâlet'e gönderilmiştir. Başvekâlet'in 22 Haziran 1938 Tarih ve 4/4869 Sayılı Tezkeresi ile Meclis'e gönderilmiştir (TBMM, 1939c, 3/28 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

10 Nisan 1939 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilen (TBMM, 1939a, s. 10) dosya hakkında Huriye Senel'e verilen hükmün uygulanmasına oybirliği ile karar verilmiştir (TBMM, 1939c, 3/28 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 7 Haziran 1939 tarihli Meclis oturumunda okutulan Adliye Encümeni Mazbatası milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1939c, s. 39). Huriye Senel hakkında verilen 1103 numaralı Meclis Kararı 12 Haziran 1939 Tarih ve 4230 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Huriye Senel, 19 Haziran 1939 tarihinde Konya'da idam edilmiştir (Cumhuriyet, 19 Haziran 1939, s. 1).

Fatma Satılı

Muğla'nın Bodrum ilçesi Karakaya köyü nüfusuna kayıtlı 1314 (1898) doğumlu Fatma Satılı ve gayrimesru ilişki yaşadığı Veli oğlu Mustafa ile yalnız kalmak için kocası Hasan'ı öldürmek için plan yapmıştır. Fatma Satılı ve Mustafa, Hasan'ın Gümüş İskelesi'ne pazara gittiği sırada yol güzergahında bulunan Çakalyatağı mevkiinde pusu kurmuşlardır. Hasan, Çakalyatağı'nda dinlenmek için durduğunda Mustafa tarafından yanında getirilen bir kasatura ile bıçaklanmıştır. Bu sırada Fatma Satılı da kocası Hasan'ın başına taşla vurmak suretiyle beraberce öldürmüşler ve Hasan'ın cesedini oraya gömmüşlerdir (Gemalmaz, 2001, s. 337).

Muğla Ağır Ceza Mahkemesi tarafından Fatma Satılı'ya ölüm cezası verilirken; Mustafa'ya ise henüz 21 yaşını tamamlamamış olduğundan ağır hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiřtir⁶. Fatma Satılı hakkındaki ölüm cezası Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi tarafından onanmış ve hükmün icrası için dosya Başvekâlet'e gönderilmiştir. Başvekâlet'in 2 Ekim 1938 Tarih ve 4/7895 Sayılı Tezkeresi ile Meclis'e gönderilmiştir (TBMM, 1939c, 3/18 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 10 Nisan 1939 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilen (TBMM, 1939a, s. 10) dosya hakkında mahkemece verilen hükmün uygulanmasına oybirliği ile karar verilmiştir (TBMM, 1939c, 3/18 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 16 Haziran 1939 tarihli Meclis oturumunda okutulan Adliye Encümeni Mazbatası milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1939c, s. 178). Fatma Satılı hakkında verilen 1116 numaralı Meclis Kararı 23 Haziran 1939 Tarih ve 4240 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Fatma Satılı hakkında verilen ölüm cezası 4 Temmuz 1939'da Muğla'da infaz edilmiştir (Akşam, 5 Temmuz 1939, s. 2).

⁶ TCK Madde 56 – (8/6/1933 tarih ve 2275 sayılı Kanunun hükmüdür.)

Filili işlediği vakit on sekiz yaşını bitirmiş olupta yirmi bir yaşını bitirmemiş ve hüküm zamanında altmış beş yaşını geçmiş olanlar hakkında ölüm ve müebbet ağır hapis cezaları yerine yirmi dört sene ağır hapis cezası hükmolunur. Müebbet sürgün yerine beş sene müddetle muvakkat sürgün cezası verilir. Sair hallerde cezanın altıda biri indirilir.

Fatma Yıldırım

Manisa'nın İlyasçılar köyü nüfusuna kayıtlı 1331 (1915) doğumlu Abdullah kızı Fatma Yıldırım, gönül ilişkisi yaşadığı kocasının kardeşi Abdullah ile yalnız kalabilmek için kocası Ali Osman'ı öldürmeyi planlamıştır. Ali Osman, Fatma Yıldırım ve Abdullah tarafından uykudayken uçkurla boğularak öldürülmüştür. Manisa Ağır Ceza Mahkemesi tarafından Fatma Yıldırım'a ölüm cezası verilirken; suçun işlendiği tarihte henüz 18 yaşını tamamlamamış olan Abdullah'ın 15 yıl hapis cezası ile cezalandırılması karar verilmiştir⁷. Fatma Yıldırım hakkındaki ölüm cezası Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi tarafından onanmış ve hükmün icrası için dosya Başvekâlet'e gönderilmiştir. Başvekâlet'in 10 Ocak 1939 Tarih ve 4/243 Sayılı Tezkeresi ile Meclis'e gönderilmiştir (TBMM, 1939c, 3/29 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 10 Nisan 1939 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilen (TBMM, 1939a, s. 11) dosya hakkında Fatma Yıldırım'a verilen cezanın uygulanmasına oybirliği ile karar verilmiştir (TBMM, 1939c, 3/29 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 21 Haziran 1939 tarihli Meclis oturumunda okutulan Adliye Encümeni Mazbatası milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1939c, s. 257). Fatma Yıldırım hakkında verilen ölüm cezası kararı 27 Haziran 1939 Tarih ve 4243 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Fatma Yıldırım hakkında verilen ölüm cezası 4 Temmuz 1939'da Manisa'da infaz edilmiştir (Akşam, 5 Temmuz 1939, s. 2).

Bacı Ayhaner

Van'ın Özalp ilçesi Seydibey köyünden Azo kızı 1325 (1909) doğumlu Bacı Ayhaner, Nusrat adındaki şahısla evlenebilmek için kocası Şükrü'yü planlayarak öldürmüştür. Kocası Şükrü'yü öldürmek suçundan Van Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Bacı Ayhaner hakkında TCK'nın 450. maddesi 4. bendi gereğince ölüm cezası verilmiştir. Bacı Ayhaner hakkındaki ölüm cezası Temyiz Mahkemesi Ceza Umumi Heyeti tarafından onanmış ve hükmün icrası için dosya Başvekâlet'e gönderilmiştir. Başvekâlet'in 8 Haziran 1942 Tarih ve 4-871/4971 Sayılı Tezkeresi ile Meclis'e gönderilmiştir (TBMM, 1942c, 3/480 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

12 Haziran 1942 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilen (TBMM, 1942b, s. 156) dosya hakkında Bacı Ayhaner'e verilen cezanın uygulanmasına oybirliği ile karar verilmiştir (TBMM, 1942c, 3/480 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 7 Ağustos 1942 tarihli Meclis oturumunda okutulan Adliye Encümeni Mazbatası milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1942c, s. 36). Bacı Ayhaner hakkında verilen karar 13 Ağustos 1942 Tarih ve 5183 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Bacı Ayhaner hakkında verilen cezanın ne zaman infaz edildiği hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Gülsüm Kotanak

Isparta'nın Sütçüler kazası Ayvalık köyünden İsmail kızı 1330 (1914) doğumlu Gülsüm Kotanak, kocası Abdi'yi zehirlemek suretiyle öldürmüştür. Kocası Abdi'yi planlayarak öldürmek suçundan Isparta Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Gülsüm Kotanak hakkında ölüm cezası verilmiştir. Gülsüm Kotanak hakkındaki ölüm cezası Temyiz Mahkemesi'nce onanmış ve hükmün icrası için dosya Başvekâlet'e gönderilmiştir. (TBMM, 1942a, 3/365 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

25 Nisan 1941 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilen (TBMM, 1941, s. 126). Dosya hakkında Gülsüm Kotanak'a verilen cezanın uygulanmasına oybirliği ile karar verilmiştir (TBMM, 1942a, 3/365 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 29 Nisan 1942 tarihli Meclis oturumunda okutulan Adliye Encümeni Mazbatası milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1942a, s. 286-287). Gülsüm Kotanak hakkında verilen karar 6 Mayıs 1942 Tarih ve 5099 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Gülsüm Kotanak hakkında verilen cezanın ne zaman infaz edildiği hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Emine (Hanım) Kuzu

Malatya'nın Adıyaman ilçesi Yenipınar mahallesinde oturan 1911 doğumlu Mustafa kızı Emine (Hanım) Kuzu'nun aynı şehirde yaşayan Ali isimli şahısla aralarında gönül ilişkisi bulunmaktaydı. Emine, Ali ile evlenebilmek için kocası Bekçi İhsan Kuzu ve çocuklarını ortadan kaldırmayı planlamıştır. Bir

⁷ TCK Madde 55 – (8/6/1933 tarih ve 2275 sayılı Kanunun hükmüdür.)

Filili işlediği vakit onbeş yaşını bitirmiş olupta on sekiz yaşını bitirmemiş olanlar hakkında aşağıdaki kaidelere tevfikân ceza tayin olunur:

1 - Ölüm ve müebbet ağır hapis cezaları yerine on seneden on beş seneye kadar ağır hapis cezası hükmolunur. Müebbet sürgüne bedel üç seneden aşağı olmamak üzere muvakkat sürgün cezası verilir

yerden temin ettiği zehirle önce kocasını ardından da çocuklarını zehirlemiştir. Neticede İhsan Kuzu ve bir çocuğu yaşamını yitirmiřtir⁸.

Kocası İhsan'ı ve bir çocuğunu planlayarak öldürmek suçundan Malatya Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Emine Kuzu hakkında ölüm cezası verilmiřtir⁹. Emine Kuzu hakkındaki ölüm cezası Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi'nde onanmış ve hükmün icrası için dosya Başvekâlet'e gönderilmiştir. Başvekâlet'in 11 Mayıs 1943 Tarih ve 716/4-3019 Sayılı Tezkeresi ile Meclis'e gönderilmiştir (TBMM, 1944a, 3/58 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 14 Mayıs 1943 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilen (TBMM, 1943a, s. 82) dosya hakkında Emine Kuzu'ya verilen cezanın uygulanmasına oybirliği ile karar verilmiştir (TBMM, 1944a, 3/58 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 22 Mart 1944 tarihli Meclis oturumunda okutulan Adliye Encümeni Mazbatası milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1944a, s. 66). Emine Kuzu hakkında verilen ölüm cezası kararı 27 Mart 1944 Tarih ve 5665 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Malatya'da ilk defa bir kadın idam edilecektir ve Emine Kuzu'nun idamını gerçekleştirecek olan cellat, bu infazı yapmamakta direnmiştir. Bunun üzerine Emine Kuzu cezaevinin başgardıyanı tarafından 4 Nisan 1944 günü Malatya Hükümet Meydanı'nda idam edilmiştir (Fırat Gazetesi, 4 Nisan 1944, s. 1). Emine Kuzu'nun yaşadığı olaylar ve idam edilişi ünlü edebiyatçımız Kemal Tahir tarafından "Karılar Koğuşu" adlı romanda ele alınmış ve romanın ana karakterlerinden birisi Emine (Hanım) Kuzu olmuştur.

Vecahet (Emine) Altın

İzmir'in Çeşme ilçesi Ovacık köyünden 1329 (1913) doğumlu Vecahet (Emine) Altın; başka birisiyle evlenebilmek için kocası Rıdvan Altın'ı uykudayken ipe boğmak suretiyle öldürmüştür. Kocası Rıdvan'ı planlayarak öldürmek suçundan İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Vecahet Altın hakkında ölüm cezası verilmiştir. Vecahet Altın hakkındaki ölüm cezası Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi tarafından onanmış ve hükmün icrası için dosya Başvekâlet'e gönderilmiştir. Başvekâlet'in 10 Eylül 1943 Tarih ve 503/4-6015 Sayılı Tezkeresi ile Meclis'e gönderilmiştir (TBMM, 1944b, 3/101 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası).

15 Eylül 1943 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilen (TBMM, 1943b, s. 18) dosya hakkında Vecahet Altın'a verilen cezanın uygulanmasına oybirliği ile karar verilmiştir (TBMM, 1944b, 3/101 Numaralı Adliye Encümeni Mazbatası). 12 Mayıs 1944 tarihli Meclis oturumunda okutulan Adliye Encümeni Mazbatası milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir (TBMM, 1944b, s. 67). Vecahet Altın hakkında verilen karar 25 Mayıs 1944 Tarih ve 5713 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Vecahet Altın 1 Haziran 1944 tarihinde İzmir Cezaevi'nde idam edilmiştir (Yeni Asır, 1 Haziran 1944, s. 1). Vecahet'in idamını gerçekleştiren İzmirli Cellat Kara Ali (Ali Ağı) anılarında O'nun idamını şu şekilde anlatmaktadır (Yıldırım, 2020, s. 211-213);

"Meslek hayatımda en fazla tecasür hissettiğim idam hadisesi de 23 yaşında genç bir kadını asmamdır. Bu kadının adı Vecahet Altın idi. Suçu da aşkı Hasanla birlikte kocası Rıdvan Altın'ı boğarak öldürmekti. Vecahet genç, çok güzel, esmer fındık kurdu bir kadındı. O zamana kadar bin küsur erkek idam etmiş, fakat hiçbir kadın asmamıştım... Gözlerinden durmadan yaş akıyordu. "Ah dünya!" diye yine inledi. Bu onun son sözü oldu... İşte bu benim idam ettiğim ilk ve son kadın oldu. Koca koca eşkıyaları asmak, bana böyle ufak tefek bir kadını asmaktan daha kolay gelmişti. Günlerce bu hadisenin tesiri altında kaldım. Hani nerede ise rüyalarıma bile girecekti."

Durdu Aras (Sarıkaya)

Milli Birlik Komitesi tarafından hakkında verilen idam cezası infaz edilen ilk ve tek kadın Durdu Sarıkaya'dır. Sivas'ın Haydarlı köyünden 1 Ocak 1935 doğumlu Mehmet'ten olma Bahar'dan doğma Durdu Aras (Sarıkaya) ve kayınbiraderi 1934 doğumlu Hüseyin Sarıkaya birlikte olabilmek için, kocası Mahmut Sarıkaya'yı 9 Şubat 1959 tarihinde planlayarak öldürmüşlerdir. Kayınbiraderi ile birlikte kocası Mahmut'u planlayarak öldürmek suçundan Sivas Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Durdu Aras ve Mahmut Sarıkaya hakkında ölüm cezası verilmiştir. Durdu Aras ve Mahmut Sarıkaya hakkındaki ölüm cezaları

⁸ Resmi kayıtlarda Emine'nin çocuklarından bahsedilmemekte, sadece kocası İhsan Kuzu'yu öldürdüğünden bahsedilmektedir. Oysa ki dönemin tanıklarının anlatımlarına göre bir çocuğunu da zehirlemek suretiyle öldürmüştür. Bkz. "Malatya'nın Meydan İdamları", <https://malatyahaber.com/haber/malatya-meydanlarinda-2-idam/> Erişim Tarihi: 14.06.2020.

⁹ Resmi kayıtlarda Emine'nin suç ortağı Ali'nin adı geçmezken; Ali de bu davadan dolayı 30 yıl hapse mahkum olmuştur. Bkz. "Malatya'nın Meydan İdamları", <https://malatyahaber.com/haber/malatya-meydanlarinda-2-idam/> Erişim Tarihi: 14.06.2020.

Yargıtay Birinci Ceza Dairesi'nde onanmış ve hükmün icrası için dosya Başvekâlet'e gönderilmiştir (21 Aralık 1960 Tarih ve 10686 Sayılı Resmi Gazete).

4 Nisan 1960 tarihinde Adliye Encümeni'ne havale edilen (TBMM, 1960, s. 465) dosya karara bağlanmamışken 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri darbe yapılmış ve TBMM kapatılmıştır. 12 Aralık 1960 Tarih ve 30 Sayılı Millî Birlik Komitesi Kararı ile Durdu Aras ve Mahmut Sarıkaya hakkındaki hükmün infazına karar verilmiştir. 21 Aralık 1960 Tarih ve 10686 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan infaz kararı üzerine Durdu Aras; 25 Aralık 1960 tarihinde Sivas'ın Cumhuriyet Meydanı'nda idam edilmiştir.

Ümmühan (Ümmehan) Bebek

Trabzon, Vakıfkebir ilçesinin Beşikdüzü nahiyesi Kutluca köyü hane 13, cilt 22 ve sayfa 104 te ve baba evi Kutluca köyü 54 hanesinde nüfusa kayıtlı Ahmet Rıza karısı, Hüseyin kızı ve Ayşe'den doğma, 8 Temmuz 1928 doğumlu Ümmehan Bebek TBMM tarafından çıkarılan kanunla idam cezası infaz edilen ilk kadındır (Gemalmaz, 2001, s. 820, 821).

Ümmühan Bebek ve kardeşinin eşi Lütfican Arı kocaları gurbette olduğundan başka erkeklerle gayrimeşru ilişkiler yaşamışlardır. Ümmühan ve Lütfican'ın yaptıklarından haberdar olan 1318 (1902) doğumlu öz annesi Ayşe Arı, kendilerine çekidüzen vermeleri, yaptıkları işten vazgeçmemeleri halinde durumu kocalarına anlatacağı tehdidinde bulunmuştur. Ümmühan ve Lütfican; Ayşe Arı'nın tehdidinden korkmuşlar ve O'nu ortadan kaldırmaya karar vermişlerdir. 4 Eylül 1957 tarihinde Ayşe Arı'nın çorbasına arsenik karıştırmak suretiyle önce zehirlenmişler; ardından da acıdan kıvranan kadının sesini birinin duymasından endişelenerek boğazına geçirdikleri bir ipe iki taraftan çekmek suretiyle öldürmüşlerdir (MM, 1963a, 3/261 Numaralı Adalet Komisyonu Raporu). Ümmühan ve Lütfican, Ayşe Arı'nın cesedini evin altındaki ahırda hayvan gübrelere içine gömmek suretiyle gizlemişlerdir. Uzunca bir süre annesinin kayıp olduğuna herkesi inandıran Ümmühan diğer kardeşi Kahraman Arı'nın eşine sinirlenerek tehdit amaçlı işledikleri cinayeti anlatmışlardır. Yaşananların Kahraman Arı tarafından öğrenilmesi üzerine jandarmaya haber verilerek Ümmühan ve Lütfican'ın yakalanması sağlanmıştır (Işık, 2012).

Gelinleri ile birlikte annesi Ayşe Arı'yı öldürmek suçundan Trabzon Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Ümmühan Bebek hakkında ölüm cezası verilmiştir. Lütfican Arı ise 24 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Milliyet, 8 Eylül 1963, s. 1). Ümmühan Bebek hakkındaki ölüm cezası Yargıtay Birinci Ceza Dairesi'nde onanmış ve hükmün icrası için dosya Başbakanlığa gönderilmiştir. 1961 Anayasası'nda ölüm cezasının kanun çıkarılarak infaz edilmesi usulü benimsendiğinden 25 Nisan 1962 tarihinde Adalet Komisyonu'na havale edilen (MM, 1962, s. 652) dosya hakkında Ümmühan Bebek'e verilen cezanın yerine getirilmesine ilişkin kanun teklifinin Büyük Meclise sunulmasına oy birliğiyle karar verilmiştir (MM, 1963a, 3/261 Numaralı Adalet Komisyonu Raporu). Millet Meclisi'nin 22 Aralık 1962 tarihli oturumunda gündeme alınan Başbakanlık Tezkeresi ve Adalet Komisyonu Raporu Adalet Komisyonu ve Bakanın hazır bulunmaması sebebiyle görüşmenin gelecek birleşime bırakılması kararlaştırılmıştır (MM, 1963b, s. 459).

6 Haziran 1963 tarihinde yeniden Millet Meclisi gündemine getirilen Ümmühan Bebek'in ölüm cezası hakkındaki kanun teklifi milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir. 13 Haziran 1963 tarihinde ikinci defa görüşülen Ümmühan Bebek'in ölüm cezası hakkındaki kanun teklifinde milletvekilleri görüş beyan etmemiş ve 3 maddelik kanun teklifini aynen kabul etmişlerdir (MM, 1963c, s. 134-135). Millet Meclisi'nde kabul edilen kanun teklifi Cumhuriyet Senatosu'na havale edilmiş ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Bebek hakkında verilen ölüm cezasının uygulanması için Millet Meclisi'nde kabul edilen kanun teklifini aynen kabul etmiştir (CS, 1963a, 2/70 Numaralı Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Raporu). 22 Ağustos 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda okutulan Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu senatörlerce aynen kabul edilmiştir (CS, 1963a, 890-891). 27 Ağustos 1963 tarihinde ikinci defa gerçekleşen görüşmelerde aynen kabul edilen (CS, 1963b, s. 32-33) kanun 4 Eylül 1963 Tarih ve 11496 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Ümmühan Bebek, 12 Eylül 1963'te Trabzon Cezaevi'nde idam edilmiştir (Işık, 2012).

Kadriye Partici

Cumhuriyet döneminde hakkında verilen ölüm cezası infaz edilen son kadın Kadriye Partici'dir.

Manisa'nın Turgutlu ilçesi Hamidiye Mahallesi 846 hane, 27 cilt ve sayfa 20'de nüfusa kayıtlı Yakup oğlu, Yaşa'dan doğma 1 Eylül 1936 doğumlu Faik Vartekli ile kızkardeşi 1 Nisan 1947 doğumlu Kadriye Partici; 29 Mart 1968-4 Nisan 1968 tarihinde boynundaki bir tane beşibirlik altın, 4 tane bilezik ve parmağındaki altın yüzüğü almak için Aysel Malseven'e Folidol isimindeki bir tütün haşere ilacını zorla

içirmişlerdir. Ancak Aysel Malseven içirdikleri zehri kusunca, Faik Vartekli maktulün başına bıçakla vurmak suretiyle Aysel Malseven'i öldürmüştür (Işık, 2012).

Ayşe Malseven'i öldürmek suçundan Manisa Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Faik Vartekli ve Kadriye Partici hakkında ölüm cezası verilmiştir. Partici ve Vartekli hakkındaki ölüm cezası Yargıtay Birinci Ceza Dairesi'nce onanmış ve hükmün icrası için dosya Başbakanlığa gönderilmiştir. 27 Şubat 1970 tarihinde Adalet Komisyonu'na havale edilen (MM, 1970, s. 247) dosya hakkında Vartekli ve Partici'ye verilen ölüm cezasının yerine getirilmesine ilişkin kanun teklifinin Meclise sunulmasına karar verilmiştir (MM, 1971b, 3/204 Numaralı Adalet Komisyonu Raporu). Vartekli ve Partici dahil idam kararları Meclis'te bekletilen 9 idam mahkumu hakkında Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nde bir karar alınamaması, mağdurların tepkisine neden olmuş ve 21 Kasım 1970 tarihli Milliyet Gazetesinde bu durum "Meclisin Çalışmaması 9 İdam Mahkumunun Ömrünü Uzattıyor" başlıklı bir haber yapılmasına neden olmuştur (Milliyet, 21 Kasım 1970, s. 1).

Meclisin 05 Mart 1971 tarihli oturumunda Adalet Komisyonu raporu gündeme alınmışsa da oturum başkanı, Komisyonun salonda olduğunu ve fakat Adalet Bakanının bulunmadığını tespit ederek görüşmenin gelecek birleşime ertelendiğini belirtmiştir (MM, 1971a, s. 82). Meclisin 19 Mart 1971 tarihli oturumunda Vartekli ve Partici hakkındaki komisyon raporu gündeme alınmışsa da oturum başkanı, komisyonun ve Hükümetin salonda bulunmadığını tespit ederek görüşmenin bir defaya mahsus olarak ertelendiğini belirtmiştir (MM, 1971a, s. 337). Meclisin 3 Haziran 1971 tarihli oturumunda uzun zamandır Meclis'te bekletilen Adalet Komisyonu raporu ve kanun teklifinin ivedilikle görüşülmesi kabul edildikten sonra görüşmelere geçilmiştir. Adalet Komisyonu raporu ve kanun teklifi geldiği gibi Meclis'te aynen kabul edilmiştir (MM, 1971b, s. 15-16).

Millet Meclisi'nde kabul edilen kanun teklifi Cumhuriyet Senatosu'na havale edilmiş ve Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Faik Vartekli ve Kadriye Partici hakkında verilen ölüm cezasının uygulanması için Millet Meclisi'nde kabul edilen kanun teklifini aynen kabul etmiştir (CS, 1971, 2/321 Numaralı Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu Raporu). 8 Temmuz 1971 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda okutulan Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu senatörlerce aynen kabul edilerek (CS, 1971, s. 836-837) Vartekli ve Partici'nin ölüm cezaları hakkındaki kanun teklifi yasalaşmış ve 17 Temmuz 1971 Tarih ve 13898 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Kadriye Partici, 25 Temmuz 1971 tarihinde, İzmir Cezaevinde idam edilmiştir. Partici, Cumhuriyet döneminde hakkında verilen idam cezası infaz edilen son kadındır (Işık, 2012).

Sonuç

Cumhuriyet döneminde idam kararı infaz edilen ilk kadını Fatmana olmuştur. Fatmana'nın idamına neden olan cinayetin arkasında, uzun yıllardır devam eden savaş koşullarının yarattığı toplumsal tahribat inkar edilemez bir gerçekliktir. Bunun yanında hiçbir suçu yokken öldürülen Ümmüşani'nin acı ölümü muhakkak ki Fatmana'ya da diğerlerine de bir ceza vermeyi zorunlu kılmaktadır. Fakat bu cezanın kanunlarda belirtilmiş olan "ölüm" cezası olması, hükmü veren hâkimi bile zorlamış ve Fatmana'ya idam cezası vermemek için direnmiştir.

Kocasını ve çocuğunu öldürmek suçundan ölüm cezasına çarptırılan Emine (Hanım) Kuzu, o güne kadar hiç kadın mahkumun infazını gerçekleştirmemiş olan cellat, Hanım'ın infazını reddetmiştir. İnfaz cezaevinde bir gardiyan tarafından yapılmak zorunda kalmıştır. Suçlu da olsa Malatya halkı Hanım'ın idamına o kadar üzülmiştir ki O'na ağıt yakanlar olmuştur. Daha sonra Hanım'ın öyküsü ünlü edebiyatçımız Kemal Tahir'in *Kadınlar Koğuşu* adlı romanına konu olmuş ve romanın ana karakterlerinden birisi Hanım Kuzu olmuştur. Kocasını öldürmek suçundan ölüm cezasına çarptırılan Vecahet (Emine) Altın ise o güne kadar içlerinde İzmir Suikastı sanıkları da dâhil olmak üzere yüzlerce suçluyu infaz eden meşhur Cellat Kara Ali'ye ağır gelecek ve günlerce Vecahet'in infazının etkisinden kurtulamadığını anılarında dile getirecektir. Hanım ve Vecahet'in infazlarında yaşananlar, ne kadar suçlu olsalar da bir kadını idam etmenin manevi zorluğunu gözler önüne koymaktadır.

Kadınların idam cezası almalarına neden olan suç profillerine baktığımızda; Ayşe Gelget başkasıyla evlenebilmek için bu kişinin karısını öldürmüştür. Veli Kızı Sadberk, Salih Kızı Ümmehan, Didar Savaş, Fatma Yıldırım, Bacı Ayhaner, Emine (Hanım) Kuzu, Vecahet (Emine) Altın ve Durdu Aras başkası ile evlenebilmek için kocalarını öldürmüşlerdir. Gülsüm Kotanak'ın kocasını öldürmesi için tutanaklarda bir gerekçe bulunamamıştır. Ümmühan Bebek, başka erkeklerle ilişkisini kocasına söyleyeceği tehditleri

yüzünden annesini öldürmüşken; Huriye Senel kendisi hakkında dedikodu yaptığı için Fatma'yı iki defa öldürmek istemiş, Fatma'nın çocuğunu olanları anlatmaması için öldürmüştür. Kadriye Partici ise Ayşe Malseven'i hırsızlık için öldürmüştür.

Tarihsel bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılan bu çalışmada kadınların önemli bir kısmının evlenebilmek için ya bir erkeğin karısını öldürdüğü ya da başka bir erkekle evlenebilmek için kendi kocasını öldürdüğü görülmüştür. Kadınların kendi sonlarını da getireceği bu yolu neden tercih ettikleri sosyolojik, psikolojik olarak da muhakkak irdelenmeli ve bu alanlarda da çalışmalar ortaya koyulmalıdır.

Ölüm cezaları ile ilgili kararların alındığı yıllara baktığımızda; 1931'de 1 kadın, 1934'de 1 kadın, 1936'da 1 kadın, 1938'de 1 kadın, 1939'da 4 kadın, 1942'de 2 kadın, 1944'de 2 kadın, 1960'da 1 Kadın, 1963'de bir kadın ve 1971'de 1 kadının ölüm cezası Meclis tarafından onaylanmıştır.

Ölüm cezalarının yerine getirilmesi sürecinde yetki kendisinde bulunan milletvekillerinin 1926 yılında Edirne'de kocasını öldüren Ali kızı Huriye ve Kuşadası'nda kocasını öldüren Halil kızı Huriye'nin, 1948 yılında Meryem'i öldüren Şahende Sakmak'ın verdikleri önergeler ve yaptıkları konuşmalarla ölüm cezalarının çeşitli senelerde hapis cezalarına dönüştürülmesini sağlamışlardır. Haklarında verilen ölüm cezası infaz edilen 15 kadın mahkumun ölüm kararlarının oylanması sırasında ise milletvekilleri genel kurulda lehte ya da aleyhte hiçbir söz söylememişler, hükmün değiştirilmesi için bir önerge vermemişlerdir.

Etik Beyan

"Cumhuriyet Döneminde Kadın Mahkûmlara Verilen İdam Cezaları" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akşam (5 Temmuz 1939). Kocalarını öldüren kadınlar / biri Manisa'da, diğeri Muğla'da iki kadın idam edildi. İstanbul.
- Bayraktar, K. (1968). Karşılaştırmalı hukukta ölüm cezası. *Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 53-75.
- CS, (1963a). *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*. Ankara: Toplantı Yılı 2, C. 13.
- CS, (1963b). *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*. Ankara: Toplantı Yılı 2, C. 14.
- CS, (1971). *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*. Ankara: Toplantı Yılı 10, C. 65.
- Cumhuriyet (19 Haziran 1939). Katil bir kadın Konya'da idam edildi. İstanbul.
- Çelenk, H. (1987). Çağdaş ceza hukuku ve ölüm cezası. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XXIV(223), 14-27.
- Demirel, H. (1955). Ölüm cezası. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 152-171.
- Fırat (4 Nisan 1944). 32 yaşında bir kadın idam edildi. Malatya.
- Gemalmaz, M. S. (2001). *Türkiye'de ölüm cezası (1920-2000)*. İstanbul: Betaş Yayınları.
- <http://www.hurфикir.com> (2014). İdam edilen ikinci kadın Büyükkarıştıranlı. <http://www.hurфикir.com.tr/haber/7349/idam-edilen-ikinci-kadin-buyukkaristiranli.html>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Haber (27 Mayıs 1939). Koca katili kadın / cürüm ortağı damad ile beraber asıldı. İstanbul.
- Hassan, Ü. (1972). Ölüm cezası sorunu: Kritik bir yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 75-116.
- Işık, T. (2012). Öteki idamlıklar... Darağacında 15 kadın. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/oteki-idamlıklar-daragacında-15-kadın-1107393/#:~:text=Vc%2014%20Aral%20C4%B1k%201931'de,T%20C3%BCrkiye'nin%20su%20C3%A7%20tarihin%20ge%20C3%A7ti.&text=%20C4%B0dam%20edilen%20ikinci%20kad%20C4%B1n%20ise,te%20cezas%20C4%B1%20infaz%20edilen%20Sadberk>. Erişim Tarihi: 15.06.2020.
- Kamay, B. T. (1951). Ölüm cezası ve muhtelif memleketlerde infaz şekilleri. *Adalet Dergisi*, 42(3), 323-340.
- Kayatekin, B. K. (2020). *Türk hukukunda ölüm cezası*. Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yay.
- MM, (1962). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 1, C. 4.
- MM, (1963a). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 1, C. 13.
- MM, (1963b). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 1, C. 14.
- MM, (1963c). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 1, C. 17.
- MM, (1970). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 3, C. 3.
- MM, (1971a). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 3, C. 12.
- MM, (1971b). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 3, C. 14.
- Maşalı, M. (2007). Ölüm Cezası. *Diyana İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 34, 40-43.
- Maşalı, M. (2011). *Mukayeseli hukukta ölüm cezası ve İslâm hukuku açısından değerlendirilmesi*. İstanbul: Emin Yayınları.
- Milliyet (8 Eylül 1963). Ana katili kadın asılmayı bekliyor. İstanbul.

- Milliyet (21 Kasım 1970). Meclisin çalışmaması 9 idam mahkumunun ömrünü uzatıyor. İstanbul.
- Önder, A. R. (1980). İdam-ölüm cezası. *Ankara Barosu Dergisi*, 5, 596-599.
- Sarıncı, K. (2002). *Ölüm cezası* (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Selçuk, S. (1977). Cumhuriyet döneminden önce Türklerde ölüm cezası. *Yargıtay Dergisi*, 3(3-4), 53-87.
- Selçuk, S. (1978). Anayasa ve ölüm cezası. *Yargıtay Dergisi*, Ankara: C. 4, S. 4, 415-437.
- Soyaslan, D. (1998). *Ceza hukuku, Genel Hükümler*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Şen, E. (1995). Ölüm cezası. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 11-12-13, 919-923.
- Tan (21 Şubat 1936). Kocasını öldüren kadın idam edildi. İstanbul.
- TBMM, (1931). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 4, C. 4.
- TBMM, (1932). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 4, C. 5.
- TBMM, (1934a). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 4, C. 20.
- TBMM, (1934b). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 4, C. 23.
- TBMM, (1936). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 5, C. 8.
- TBMM, (1937). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 5, C. 20.
- TBMM, (1938). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 5, C. 25.
- TBMM, (1939a). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 6, C. 1.
- TBMM, (1939b). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 6, C. 2.
- TBMM, (1939c). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 6, C. 3.
- TBMM, (1941). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 6, C. 17.
- TBMM, (1942a). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 6, C. 24.
- TBMM, (1942b). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 6, C. 26.
- TBMM, (1942c). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 6, C. 27.
- TBMM, (1943a). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 7, C. 2.
- TBMM, (1943b). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 7, C. 5.
- TBMM, (1944a). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 7, C. 8.
- TBMM, (1944b). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 7, C. 10.
- TBMM, (1948). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 8, C. 12.
- TBMM, (1960). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 11, C. 13.
- TBMM, (1977a). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 2, C. 19.
- TBMM, (1977b). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 2, C. 28.
- TBMM, (1977c). *TBMM Tutanak Dergisi*, Ankara: D. 2, C. 28.
- TC Kültür Bakanlığı, (2013). Darağacına takılan düşler belgeseli. <https://www.youtube.com/watch?v=0ajg-o2mX6g>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- TC Resmi Gazete.
- Terzi, A. (2014). *Türkiye büyük millet meclisinin ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verme yetkisi: Tarihsel Süreç, Belgeler ve Tartışmalar* (Uzmanlık Tezi). Ankara TBMM Genel Sekreterliği Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı.
- Toroslu, N. (1989). Ölüm cezası ile ilgili bazı sorunlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 6, 919-923.
- Türksözü (10 Mayıs 1938). Katil Ayşe bu sabah idam edildi. Adana.
- Uman, O. N. (1942). İdam cezası. *Adliye Ceridesi*, 4, 341-350.
- Yeni Asır (1 Haziran 1944). Vecahet altın bu sabaha doğru idam olundu. İzmir.
- Yıldırım, A. (2020). *Darağacında kan sesleri bir celladın anıları* (2. Baskı). Ankara: İtalik Kitaplar Yay.
- Yılmaz, S. (1996). *12 Eylül 1980-1984 yılları arasında sıkıyönetim askeri mahkemelerince ölüm cezasına çarptırılan ve bu cezaları infaz edilen hükümlülerin dava dosyalarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

One of the most basic duties of state governors towards people is to guarantee the safety of the citizens' lives by ensuring their basic rights and freedoms. Since early times, the issue of protecting the life right of a person has made it inevitable for the state to impose some sanctions against its citizens and impose some restrictions within the framework of the law. And after circumventing or ignoring these restrictions, the concept of punishment was born.

Death sentences, which began to be questioned by the masses as a result of opposing views of philosophy of Enlightenment, have lost their arbitrariness after the 18th Century and was implemented within the framework of limiting rules. Although many of the states that deem the death penalty as not useful in ensuring public order, have today completely revoked the death penalty from their laws or have actually stopped practicing it, the death penalty is still a practice that has a place in criminal law.

Since the first Turkish state, the Hiung-nu, all Turkish States established in history have included the death penalty in their laws in the historical process, in the name of ensuring public order, protecting the state or due to the requirements of the religion they practice and have actively practiced this punishment.

After the proclamation of the Republic, The Republic of Turkey also kept the death penalty in its criminal laws until 2004 and continued to practice death sentences on judicial, political and military grounds during the 61-year period until the final one in 1984.

Although death sentences and executions in Turkey have been addressed in all aspects, Prof. Dr. Semih Gemalmaz's two-volume work on the death penalty in Turkey (1920-2000), there was no serious academic study on "death sentences given to women which are executed" which is referred to as statistical information. In this study, the judicial, parliamentary and executive processes of 15 women who were given the death penalty and executed during the Republican era were included in this study, starting from Fatmana, the daughter of Hüseyin, who was executed on December 14, 1931, until Kadriye Partici, the last woman to be executed.

The study was divided into two parts and in the first part, the historical course of the death penalty around the world, discourses made against and in favor of the death penalty after the period of enlightenment, death penalty during the Turkish-Islamic history and methods of the application of the death penalty and the legal and constitutional grounds of the death penalty and the process of the execution of the penalty after it was given by the Local Court until the end of the process were tried to be explained. In the second chapter, the crimes of the women who were to be executed, court decisions, parliamentary process and the final executions of death penalties were discussed.

Since it is not yet possible to use the archives of local courts and the Supreme Court of Turkey, information about the court process for the study was sought to be researched from the Judicial Council Minutes (Justice Commission report) contained in the Journal of the Grand National Assembly of Turkey, The Journal of Republican Senate Minutes. According to the procedure, because the lack of page numbers in the journal of minutes and council/commission minutes, the information obtained from these reports were referenced as follows: (The Judicial Council Minutes number 1939 C, 3/18, The Grand National Assembly of Turkey) or (The report of the Constitutional and Justice Commission of the Republican Senate number 1963 a, 2/70).

Fatmana was the first woman who was executed during the Republican era. The social devastation caused by the conditions of the war that have been waging on for many years is an undeniable reality behind the murder that led to Fatmana's execution. In addition, the painful and unjust execution of Ümmüşani undoubtedly necessitated the executions of Fatmana and others. But the fact that this sentence is the "death" penalty specified in the law put even the judge into a tight spot and he resisted to sentence Fatmana to death.

The execution of Emine (Hanım) Kuzu, who was sentenced to death for the murder of her husband and her child, was rejected by the executioner, who had never carried out an execution of a female prisoner until that day. The execution had to be carried out by a prison guard. Although she was guilty, the people of Malatya were so upset about the execution of Hanım, that they lamented for her. Later, Hanım's story has become the subject of our famous literary author Kemal Tahir's novel "The Women's Ward", and one of the main characters of the novel was Hanım Kuzu. Vecahet (Emine) Altın, who was sentenced to death for the murder of her husband, will be hard on Kara Ali, the famous executioner who has executed hundreds of criminals, including the accused of the Izmir assassination, and he will express in his memoir that he has not recovered from the impact of Vecahet's execution for many days. The events took place during the executions of Hanım and Vecahet reveal the moral difficulty of executing a woman, regardless of the fact that they were guilty.

Looking at the criminal profiles that caused women to receive the death penalty; we can see that Fatmana and Ayşe Gelget killed the wives of men in order to marry them. Sadberk (daughter Veli), Ümmehan (daughter of Salih), Didar Savaş, Fatma Yildirim, Bacı Ayhaner, Emine (Hanım) Kuzu, Vecahet (Emine) Altın and Duru Aras killed their husbands in order to marry someone else. No justification was found in the minutes for Gulsum Kotanak to kill her husband. Ümmühan Bebek killed her mother because of her threats to tell her husband about her affairs with other men; Huriye Senel wanted to kill Fatma twice because of her gossip, and she killed Fatma's child so that she would not tell speak of the incident. Kadriye Partici killed Ayşe Malseven for burglary.

If we look at the statistics of death sentences in terms of annual outcome; we can see that 1 woman was sentenced to death in 1931, 1 woman in 1934, 1 woman in 1936, 1 woman in 1938, 4 women in 1939, 2 women in 1942, 2 women in 1944, 1 woman in 1960, 1 woman in 1963 and 1 woman in 1971.

In the process of carrying out the death sentences, the members of the parliament in charge at the time, with their motions and speeches, ensured that the death sentences of Huriye (daughter of Ali), who killed her husband in Edirne in 1926, and Huriye (daughter of Halil), who killed her husband in Kuşadası, and Şahende Sakmak, who killed Meryem in 1948, were converted into prison sentences for various years . During the voting on the death sentences of 15 female prisoners sentenced to death penalty, the deputies of the parliament did not make any comments either in favor or against the motions in the General Assembly and did not serve a motion to amend the provisions.

Unutulmaz Turizm Deneyimlerinin Sosyal Medya Paylaşım Davranışı ve Genel Memnuniyet Aracılığıyla Davranışsal Niyetlere Etkisi¹

Ayşe ARSLAN² ve Güntekin ŞİMŞEK³

Öz

Küreselleşme ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte tüketici davranışları da hızla değişmektedir. Yaşanan bu değişim daha entelektüel, varlıklı, kişisel deneyimlere odaklanan talepkar tüketicinin beklentilerinin karşılanması için konaklama ve turizm endüstrisi üzerindeki rekabet baskılarını artırmaktadır. Bunun sonucu olarak destinasyonlar ve hizmet sağlayıcıları yeni arayışlara sürüklenmektedir. Bu sebeple, değişen pazar taleplerinin karşılanabilmesi için tüketicilere eşsiz ve unutulmaz deneyimlerin sunulması ve genel memnuniyetin sağlanması gerekmektedir. Sosyal medya bu deneyimlerin paylaşıldığı bir mecra olup, turist davranışları üzerinde bir etkiye sahiptir. Bu kapsam doğrultusunda çalışmanın amacı, unutulmaz turizm deneyimlerinin sosyal medya paylaşım davranışı ve genel memnuniyet aracılığıyla davranışsal niyetlere etkisini incelemektir. Araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir. Veriler istatistik programı ve en küçük kareler yöntemi, yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucuna göre unutulmaz turizm deneyimleri sosyal medya paylaşım davranışı ve genel memnuniyet aracılığıyla davranışsal niyetleri etkilemektedir. Araştırma sonuçlarına göre uygulayıcılara ve gelecekteki araştırmacılara bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Unutulmaz turizm deneyimi, sosyal medya paylaşım davranışı, genel memnuniyet, davranışsal niyetler, yapısal eşitlik modeli.

The Effect of Memorable Tourism Experiences on Behavioral Intentions through Social Media Sharing Behavior and Overall Satisfaction

Abstract

With the development of globalization and technology, consumer behavior is changing rapidly. This change is increasing the competitive pressures on the hospitality and tourism industry to meet the expectations of demanding consumers who focus on more intellectual, wealthy and personal experiences. As a result, destinations and service providers are dragged into new searches. For this reason, in order to meet the changing market demands, it is necessary to provide unique and memorable experiences to the consumers and provide overall satisfaction. Social media is a medium where these experiences are shared and it has an impact on tourist behavior. In line with this scope, the aim of the study is to examine the effects of memorable tourism experiences on behavioral intentions through social media sharing behavior and overall satisfaction. Quantitative research approach has been preferred as a research method. The data are analyzed by a statistical program and Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM). According to the research results, memorable tourism experiences affect behavioral intentions through social media sharing behavior and overall satisfaction. According to the results of the research, some suggestions are presented to the practitioners and future researchers.

Key Words: Memorable tourism experience, social media sharing behavior, overall satisfaction, behavioral intention, structural equation model.

Atf İçin / Please Cite As:

Arslan, A. ve Şimşek, G. (2022). Unutulmaz turizm deneyimlerinin sosyal medya paylaşım davranışı ve genel memnuniyet aracılığıyla davranışsal niyetlere etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 744-762.

Geliş Tarihi / Received Date: 21.06.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 03.12.2021

¹ Bu makale “Unutulmaz Turizm Deneyimlerinin Sosyal Medya Paylaşım Davranışı ve Genel Memnuniyet Aracılığıyla Davranışsal Niyetlere Etkisi” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Öğr. Gör. Dr. - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Davutlar MYO, ayse.arslan@adu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-5459-0147

³ Doç. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Turizm Fakültesi, guntekin.simsek@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0003-3068-8267

Giriş

Dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler, ekonomik refah yaratmak için mamuller ve hizmetlerin artık yeterli olmadığını göstermektedir. Bu nedenle kuruluşlar ve turizm endüstrisi, farklılaşma için deneyimi bir yönetim aracı olarak kullanmaya başlamıştır (Pine ve Gilmore, 2011). Bu gelişmelerin sonucu olarak, turistik deneyimlerin öncülleri ve sonuçları birçok araştırmanın ilgisini çekmeye başlamıştır. Unutulmaz turizm deneyimleri (UTD) kavramsal olarak gelecekteki bazı davranışların niyetlerini besleyen bir yapıdadır. Unutulmaz deneyimler, destinasyondaki konaklama, restoranlar ve turlar gibi belirli geçmiş faaliyetlerin bir çıktısıdır ve turistin değerlendirmesini yansıtmaktadır (Boavida, Ferreira ve Rocha, 2015). Bu değerlendirmeler olumlu olduğunda müşteri memnuniyetinin öncüsü olmaktadır. Dolayısıyla UTD'ler gelecekteki davranışsal niyetlere etki etmektedir (Coudounaris ve Sthapit, 2017, s. 1091).

Sosyal medya, turist deneyimlerinin paylaşıldığı önemli bir mecra olup, turistler için bilgi kaynağı olarak giderek daha önemli bir rol oynamaktadır (Yoo ve Gretzel, 2011). Turistler, seyahatlerinin tüm aşamalarında seyahat öncesi (planlama), seyahat sırasında (alternatifleri dikkate alarak) ve seyahat sonrası (tüketim sonrası davranış) çevrimiçi incelemeleri kullanmaktadır (Leung, Law, Hoof ve Buhalis, 2013, s. 6). Turistler, sadece karar verme sürecinde internetteki bilgileri okuyup kullanmakla kalmayıp, seyahatleri sırasında ve sonrasında internette bilgi paylaşmaktadır (Sigala, 2012). Dolayısıyla bu davranışların incelenmesi, turizm endüstrisinde büyük ilgi görmektedir. Bu kapsam doğrultusunda bu araştırma, UTD'nin sosyal medya paylaşım davranışı ve genel memnuniyet aracılığıyla davranışsal niyetlere etkisini incelemektedir.

Unutulmaz Turizm Deneyimi (UTD)

Küreselleşme ve teknoloji gelişiminin bir sonucu olarak tüketicilerin davranış ve düşünme biçimleri hızla ve sürekli değişmektedir. Yaşanan bu yenilikler ve daha entellektüel, varlıklı, kişisel deneyimlere odaklanan talepkar tüketici, konaklama ve turizm endüstrisi üzerindeki rekabet baskılarını artırmakta (Knutson, Beck, Kim ve Cha, 2006, s. 33) destinasyonların ve hizmet sağlayıcılarının yöntemlerinde ve pazarlama stratejilerinde değişiklik yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Erdly ve Kesterson-Townes, 2003, s. 14). Bu sebeple, turizm işletmelerinin değişen pazar taleplerini karşılayabilmek için tüketicilere eşsiz ve unutulmaz deneyimler sunmaları gerekmektedir.

Turizm deneyimi temel olarak farklı bir yaşam tarzı içinde ziyaret etme, görme, öğrenme, keyif alma ve yaşamaya ilgili turist deneyimi ile ilgilenebilir. Bu anlamda, turistlerin destinasyona gittiklerinde her şey davranışsal veya algısal, bilişsel veya duygusal ya da açık ya da zımnı (üstü kapalı) olarak deneyimsel olabilmektedir (Oh, Fiore ve Jeoung, 2007, s. 121). Deneyimsel olan bu süreç seyahatten daha önce başlamakta (planlama ve hazırlık), (örneğin, varış noktasında) ve yolculuktan sonra (hatırlama) turizm faaliyetleriyle ilgili olayların değerlendirilmesiyle devam etmektedir (duyuşsal, bilişsel ve davranışsal) (Tung ve Ritchie, 2011, s. 1369). Kazanılan deneyimler turizmde katma değer yaratmaktadır ve destinasyonlar ve işletmeler için büyük önem arz etmektedir. Pine ve Gilmore (1999), işletmelerin müşterilerine benzersiz ve unutulmaz deneyimler sunmaları halinde rekabet avantajı elde edebileceklerini vurgulamaktadır. Bu kapsamda Kim ve Ritchie (2014) UTD'yi, "*olay gerçekleştikten sonra olumlu bir şekilde hatırlanan ve geri çağırılan bir turizm deneyimi*" olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan unutulmaz deneyimleri, günümüzün destinasyon ve turizm işletmelerinin sunmaya çalıştığı ve pazarda rekabet edip kalmaya devam etmelerinin önemli olduğu yeni bir ölçütü temsil etmektedir (Kim, Ritchie ve McCormick, 2012; Kim ve Ritchie, 2014, s. 323).

Sosyal Medyada Turizm Deneyimi Paylaşım Davranışı (SMPD)

Teknolojik gelişmeler ve yeni iletişim yöntemleri, turizm tüketici davranışını önemli ölçüde değişirmiştir (Benckendorff, Sheldon ve Fesenmaier, 2014; Gretzel ve Yoo, 2013; Law, Buhalis ve Cobanoğlu, 2014). İnternet tabanlı sosyal medya teknolojilerinin ortaya çıkışı, turistlerin etkileşimde bulunmasına ve görüşlerini paylaşmasına, işbirliği yapmasına ve turizm deneyimlerinin geliştirilmesine, genişletilmesine, derecelendirilmesine ve yorumlanmasına katkıda bulunmasına olanak tanıyan çevrimiçi iletişim için güçlü bir sosyal araç haline gelmiştir (Ayeh, Au ve Law, 2013; Gretzel ve Yoo, 2013; Leung, vd., 2013; Sigala, 2012). İlgili literatür, sosyal medya platformlarının, özellikle tüketici davranışları, pazarlama ve turizm tüketicileri ile iletişim/etkileşim ve işletme fonksiyonlarını ve süreçlerini yönetme başta olmak üzere turizmin birçok konusunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir (Gretzel ve Yoo, 2013; Law, vd., 2014).

Sosyal medya, seyahat kararlarını etkileyen ve hatta yolculuk öncesi destinasyon izlenimleri oluşturan kişisel seyahat hikayesi incelemeleri, uyarılar, tavsiyeler/ıpuçları ve öneriler için bir platform olarak önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal medya sitelerinde paylaşılan bilgiler, potansiyel turistler için seyahat kararlarını etkileyebilecek önemli bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir (Kang ve Schuett, 2013, s. 93).

Sosyal medyada seyahat-deneyim paylaşımı, bir bireyin seyahatle ilgili deneyimleri sosyal medya aracılığıyla diğer üyelere yayması durumunda ortaya çıkan davranışlar veya faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Kang ve Schuett, 2013, s. 94). Kullanıcı tarafından oluşturulan seyahat bilgileri olarak, sosyal medyada paylaşılan seyahat deneyimleri genellikle turizm kuruluşları ve özel sektör işletmeleri tarafından sağlanan bilgilerden daha güvenilir kabul edilmektedir (Arsal, 2008, s. 4).

Forrester Research tarafından yapılan araştırmaya göre, seyahat ettikten sonra birçok tüketici deneyimlerini örneğin hikayeler, fikirler ve şikayetler-metin, fotoğraf, sesli dijital ses dosyaları dahil olmak üzere birçok biçimde paylaşmaktadır (Kang ve Schuett, 2013, s. 94). Sosyal medyada turistler sadece bilgiyi değil, aynı zamanda deneyimlerini de paylaşmaktadır. Deneyimler kişiseldir ve bireylerin belirli turizm yerlerini ve ürünlerini (ör. destinasyonlar, turistik yerler ve konaklama yerleri) nasıl algıladıklarına ve bunlara nasıl tepki verdiklerine bağlıdır (Munar ve Jacobsen, 2014, s. 47).

Deneyimlerin paylaşılması sadece tatil özellikleri (örneğin fiyatlar, hava koşulları, plajlar ve diğer ilgi çekici yerler) gibi bilgilerle ilgili hususları değil, ayrıca ek olarak bir tatilin özellikleri hakkında, örneğin çevrimiçi iletişimde fotoğraflar, ifadeler ve diğer dilbilimsel belirteçler aracılığıyla iletilen duyguları, hayalleri ve fantezileri içerebilir (Baym, 2010). Sosyal medya, turizm deneyimleri ve hayal güçlerinde anlam üretimi ve dolaşımı için yeni kanallar sağlamaktadır (Munar ve Jacobsen, 2014, s. 47).

Turistler, deneyimlerini farklı zaman dilimlerinde çevrimiçi oluşturabilir ve paylaşabilir (Berger ve Schwartz, 2011, s. 870). Yeni medya ve mobil teknolojilerin genişlemesi, gerçek zamanlı deneyim paylaşımı olasılığını artırmakta ve eşzamanlı iletişim türlerini teşvik eder (Bødker ve Browning, 2012, s. 219; Litvin, Goldsmith ve Pan, 2008, s. 18). Giderek artan bir şekilde, sadece telefon görüşmeleri değil, aynı zamanda kısa mesaj hizmetleri (SMS) gibi gerçek zamanlı elektronik ortamlar da turistlerin tatildayken ilişkilerini sürdürmelerine olanak tanımaktadır. Böylece turistler, mesaj atarak, telefonla fotoğraf/video göndererek, e-posta kullanarak ve internet sitelerinde yayınlamak deneyimleri hakkında mesajlar göndererek evdeki olaylara gerçek zamanlı entegrasyon duygusu kazanabilirler (White ve White, 2007, s. 97).

Genel Memnuniyet (GM)

Pazarlanabilir turizm mamul ve hizmetlerinin planlanmasında memnuniyet önemli bir rol oynamaktadır ve turizm endüstrisinin başarısının anahtarı olarak kabul edilmektedir (Sadeh, Asgari, Mousavi ve Sadeh, 2012, s. 1557). Başarılı bir destinasyon pazarlaması için turist memnuniyeti önemlidir çünkü destinasyon seçimini, mamul ve hizmetlerin tüketimini ve geri dönüş kararını etkilemektedir (Ahmed, 1991, s. 333; Stevens, 1992; Kozak ve Rimmington, 2000, s. 260).

Turist memnuniyeti, destinasyon yönetimi organizasyonları için giderek daha önemli bir konu haline gelmiştir çünkü; genel performansı değerlendirmek için güvenilir bir kıstas görevi görmektedir. Turist memnuniyet seviyelerinin iyi bir şekilde anlaşılması ve bu seviyelerdeki dinamik değişimler, sadece gelen turizme odaklanan hizmet endüstrilerine değil, aynı zamanda hükümet düzenleyicilerine ve yüksek kaliteli bir turizm altyapısının geliştirilmesinde menfaat sahibi özel yatırımcılara da fayda sağlamaktadır. Turist memnuniyet seviyelerinin iyileştirilmesi, muhtemelen hem hizmet sağlayıcılar hem de bir bütün olarak destinasyon için artan bir itibara katkıda bulunacaktır. Buna ek olarak tüketici çalışmaları, bu memnuniyet düzeylerindeki bir iyileşmenin, tüketici sadakatinin artmasına, fiyat esnekliklerinin azalmasına, gelecekteki işlemlerin daha düşük maliyetine ve artan üretkenliğe katkıda bulunabileceğini göstermektedir (Anderson, Fornell ve Lehmann, 1994, s. 63; Swanson ve Kelley, 2001, s. 206).

Devlet kurumları ve akademisyenler destinasyon düzeyinde birçok turist memnuniyeti araştırmaları yapmıştır, ancak hala çözülmesi gereken sorunlar vardır. Örneğin, belirli bir hizmet sağlayıcısı ve turist memnuniyeti ile destinasyon bir bütün olarak arasındaki bağlantı bilinmemektedir. Sonuç olarak, turistlerin genel memnuniyetine en çok veya en az katkıda bulunan sektör (ler) belirsizdir. Ayrıca, turist memnuniyetinin hem sektörel hem de destinasyon düzeylerinde düzenli olarak değerlendirilmesini kolaylaştıran sürekli bir değerlendirme sistemi yoktur. Dolayısıyla, bireysel sektörlerle dayalı bir destinasyondan turist memnuniyetinin dinamik doğası büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Toplu bir değerlendirme yöntemi gereklidir çünkü turizm, konaklama, yemek, ulaşım, turistik yerler, seyahat araçları (tur operatörleri ve seyahat acenteleri), perakende ve kamu hizmetleri (ör. polis ve seyahat bilgi merkezleri)

gibi bir dizi sektöru içeren entegre bir sistemdir. Her turist, bir destinasyonu ziyaret ederken bu sektörlere bir veya birkaçıyla karşılaşacaktır ve bu nedenle sektörel memnuniyetin, destinasyonla ilgili algılanan genel memnuniyetini etkileyebileceğine inanılmaktadır (Song, Li, Van Der Veen ve Chen, 2011, s. 2).

Davranışsal Niyetler (DN)

Tüketici davranışı, ekonomik davranışın bir bileşenidir ve bu da insan davranışının bir tezahürüdür. Modern toplumların sosyal ve ekonomik kalkınmasının bir sonucu olarak, tüketici davranışları üzerinde yapılan çalışmalar güçlü bir gelişme sürecinden geçmiştir, son yıllarda tüketici davranışı bilimler arasında kendi statüsünü kazanmıştır (Daniela, 2011, s. 837). Schiffman ve Kanuk (1997, s. 648), tüketici davranışını şu şekilde tanımlamaktadır: “*Tüketicilerin mamul, hizmet ve fikirleri arama, satın alma, kullanma, değerlendirme ve elden çıkarma konusunda sergilediği davranışlardır.*” Bu araştırma kapsamında davranışsal niyetler tekrar satın alma, tekrar ziyaret etme ve başkalarına önerme olarak ele alınmıştır:

Tekrar Satın Alma/Tekrar Ziyaret Etme: Tüketici satın alma davranışı sonrasında olumlu/olumsuz izlenimler edinmektedir. Eğer bu izlenimler olumlu ise turist aynı yeri tekrar ziyaret etme, aynı tur operatörünü veya seyahat acentasının hizmetlerini tekrar satın alma niyetine sahip olabileceği gibi, aksi durumda turist aynı destinasyona tekrar gitmeme niyeti de gösterebilir (Hacıoğlu, 2014). Tekrar ziyaret etme niyeti, tekrar ziyaret etme karar alma sürecinin başlatıcılarından ziyade memnuniyetin bir uzantısı olarak görülmüştür. Yerinde ve satın alma sonrası dönemlerde algılanan performans kalitesiyle ve hedefin ayırt edici doğasıyla ilgili diğer bazı bağımsız değişkenler yeniden ziyaret olasılığına katkıda bulunabilir (Um, Chon ve Ro, 2006, s. 1144). Bir operatör veya destinasyon bakış açısından tekrar ziyaret, söz konusu ürünün olumlu algısının bir göstergesi olarak kullanılmıştır ve tekrar satın alma olumlu bir tutumu göstermektedir. Bu olumlu tutumun yanı sıra, arkadaşların ve akrabaların en çok aranan bilgi kaynaklarından biri olmasa da, ağızdan ağıza olumlu etkisi hafife alınmaması gereken güvenilir kaynaklardan olduğu kabul edilmektedir (Oppermann, 2000, s. 78).

Başkalarına Önerme: Tüketiciler satın alma sonrasında deneyimleri ile ilgili düşüncelerini başkalarıyla paylaşmaktadır. Bu düşüncelerin olumsuz olması yani deneyimden memnun kalınmaması durumunda tüketici aynı hizmeti almayacağı/aynı destinasyonu ziyaret etmeyeceği gibi, bu mamul ya da hizmeti alacak kişileri de olumsuz yönde etkilemeleri söz konusu olabilmektedir (Hacıoğlu, 2014). Deneyimin olumlu sonuçlandığı durum da ise kişiler bu deneyimi çevreleriyle çeşitli yollarla (sohbet, sosyal ağlar, telefon vb.) paylaştiklarında olumlu bir etki yaratabilir. Nitekim Cina, (1989) memnun kalan tüketiciler başkalarına tavsiye etmede istekli olduğu belirtmiştir (Cina, 1989, s. 37).

Bir kişinin bir destinasyonla ilgili tutumu önemlidir ve destinasyonu tekrar ziyaret etmemelerine rağmen olumlu bir yaklaşıma sahip olanlar, kulaktan kulağa iletişim sağlayarak çevrelerini olumlu etkileyebilmektedir. Bunun yanında aynı destinasyonu tekrar ziyaret eden kişilerin tavsiyelerinin, tekrar ziyaret etmeyenlere göre daha pozitif olması oldukça olasıdır (Oppermann, 2000, s. 81). Bigne, Sánchez ve Sánchez (2001), destinasyon imajı ve kalite değişkenlerinin tekrar ziyaret etme niyetini ve başkalarına önerileri etkilemede önemli bulmuştur. Um, vd., (2006) performans kalitesinin alt yapısı olarak algılanan çekicilik, tekrar ziyaret etme niyetinin en etkili göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

Yöntem

Araştırmanın amacı ve problemi, önemi, model ve hipotezleri, veri toplama aracı ve yapılan analizler bu bölümde yer almaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Problemi

İlgili literatür tarandığında, deneyim ve unutulmaz deneyim kavramlarının yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Yabancı kaynaklarda (Kim, Ritche ve Tung (2010); Tung ve Ritchie (2011); Kruger ve Saayman (2012); Kim, vd., (2012); Chandralal ve Valenzuela (2013); Sthapit (2013); Ali, Hussain ve Ragavan (2014); Hurombo, Kwanisai, Mirimi ve Nyamandi (2014); Lee (2015); Ali (2015); Chandralal ve Valenzuela (2015); Tsai (2016); Servidio ve Ruffolo (2016); Tukamushaba, Xiao ve Ladkin (2016); Yadav ve Krishnan (2017); Zatori ve Beardsley (2017); Coudounaris ve Sthapit (2017); Park ve Santos (2017); Lubbe, Fairer-Wessels, Douglas ve Preez (2017); Sthapit ve Coudounaris (2018); Kim (2018); Coelho, Gosling ve Almeida (2018); Zhang, Wu ve Buhalis (2018); Chen ve Rahman (2018); Cornelisse (2018); Yadav (2018); Yui, Chang ve Ramanpong (2019); Wong, Lai ve Tao (2019); Chen, Cheng ve Kim, 2020) oldukça güncel bir konu olarak ele alınmasına rağmen, Türkçe literatürde (Güzel ve Dörtöyl (2016);

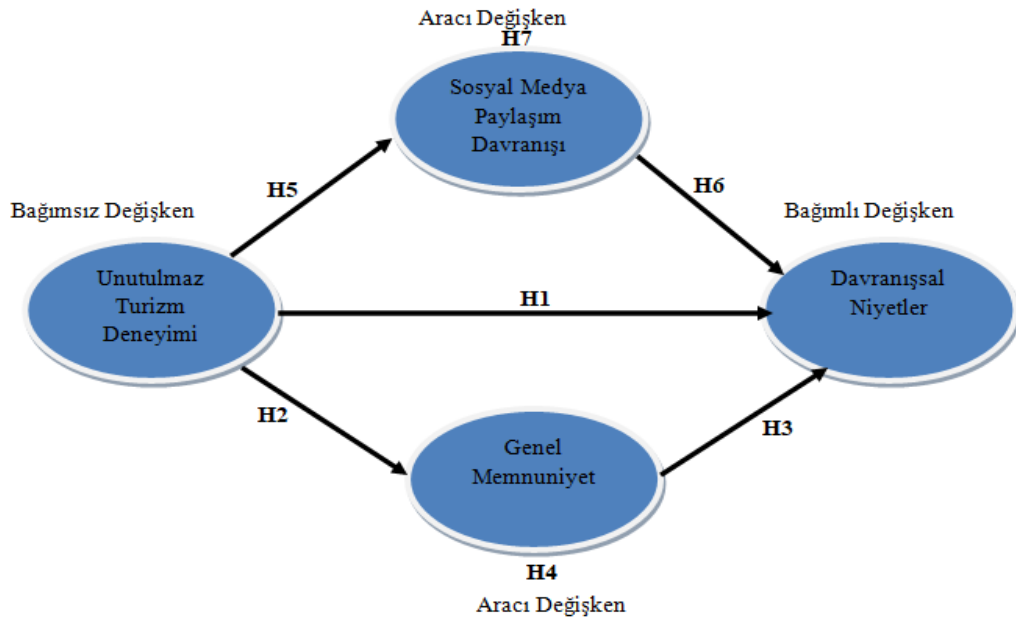
Akkuş ve Güllüce (2016); Akkuş (2017); Ayazlar ve Ayazlar (2017); Kahraman (2019); Keskin, Sezen ve Dağ, 2020) oldukça az çalışmaya rastlanmıştır. UTD'nin hem güncel bir konu olması hem de literatürdeki bu boşluktan dolayı UTD'nin metodoloji ve davranışsal yönler açısından daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca gün geçtikçe kullanıcı sayısı artan sosyal medya bu deneyimlerin yoğun olarak paylaşıldığı bir ağ olarak kabul görmekte ve tüketicilerin tercihlerine etki etmektedir. Bu kapsamda araştırmanın amacı; UTD ile davranışsal niyetler arasındaki ilişkide sosyal medya paylaşım davranışı ile genel memnuniyetin aracılık ilişkilerini araştırmak ve doğrudan etkilerin yanı sıra dolaylı bir etki olup olmadığını belirlemektir.

Ana problem cümleleri ise şu şekilde belirlenmiştir:

- UTD'ler davranışsal niyetleri etkilemekte midir?
- UTD'ler sosyal medya paylaşımı ve genel memnuniyet aracılığıyla davranışsal niyetleri etkilemekte midir?

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Bu kapsamda oluşturulmuş araştırma modeli ve hipotezleri aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

H1: UTD davranışsal niyetleri anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

H2: UTD genel memnuniyeti anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

H3: GM davranışsal niyetleri anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

H4: UTD'nin davranışsal niyetler üzerindeki etkisinde GM aracı rol oynamaktadır.

H5: UTD SMPD'yi anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

H6: SMPD davranışsal niyetleri anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

H7: UTD'nin davranışsal niyetler üzerindeki etkisinde SMPD aracı rol oynamaktadır.

Araştırmanın Önemi

Yapılan literatür taramasında sosyal medyanın birçok davranış üzerinde etkili bir faktör olduğu görülmüştür. Konu üzerinde yapılmış çalışmalar mevcut olmakla birlikte UTD, sosyal medya paylaşım davranışı (SMPD), genel memnuniyet (GM) ve davranışsal niyetler (DN) arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu kapsamda araştırma UTD, SMPD, genel memnuniyet ve davranışsal niyetler arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak daha önceki literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Araştırmanın sonuçlarına paralel olarak yerli turistlerin UTD'lerini sağlamak için öneriler geliştirilmiştir. Yerli turistlerin SMPD ve bu davranışların gelecek davranışsal niyetlere etkisi ortaya

konmuştur. Gün geçtikçe sosyal medya kullanıcı sayısı artmakta ve kullanıcıların paylaşımların sayısı ve etkisi de oalmaktadır. İyi bir destinasyon yönetimi ve müşteri memnuniyeti için içerik paylaşımlarının önemi vurgulanmış ve destinasyon yöneticilerine tavsiyelerde bulunulmuştur. Ek olarak, turist memnuniyeti sağlamak için destinasyonlar ve işletmelere birtakım öneriler sunulmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yaklaşımı tercih edilmiştir. Nicel yaklaşımın seçilme nedeni, tarama modelindeki ampirik çalışmalarda, büyük örneklem kütelleri üzerinde çalışılırken, hipotez testlerinin istatistik tekniklerle daha güvenilir ve genellenebilir olarak gerçekleştirilebilmesi; bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin düşük hata payları ile incelenemesidir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014). Veri toplamada anket tekniğinden yararlanılmıştır.

Evren - rneklem

The Statistics Portal; tüketim ürünleri, internet, medya ve reklamcılık, perakende satış, spor, teknoloji ve telekomünikasyon, taşımacılık ve lojistik, seyahat, turizm ve konaklama gibi birçok endüstriye ait verinin toplandığı; Hamburg, Londra, New York, Paris, Singapur, Amsterdam, İsvie, Türkiye, Avusturya, İtalya, Hindistan ve İsviçre’ de ofisleri bulunan bir istatistik veri temelli portaldır. Bu araştırmada örneklem seçimi için The Statistics Portal 2018-2019 verisinden yararlanılmıştır. The Statistics Portal 2019 yılı Temmuz ayı verilerine göre Dünya’da yaklaşık iki milyar yirmi yedi milyon (2.27) ve Türkiye’de yaklaşık otuz yedi milyon (37) aktif Facebook kullanıcısı bulunmaktadır (The Statistics Portal, 2019). Dolayısı ile araştırmanın evrenini otuz yedi (37) milyon aktif Facebook kullanıcısı ve rneklemi turizm deneyimi yaşamış, Facebook kullanıcısı yerli turistler oluşurmaktadır. Dolayısıyla evreni temsil edecek örneklem büyüklüğü hesaplanırken 0. 05 örnekleme hatası ve %95 güven aralığı göz önüne alındığında 384 sayısına ulaşılmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014, s. 86). Bu doğrultuda 500 anket verisi toplanmıştır.

Örneklem grubuna Facebook aracılığıyla evrimii olarak erişilmiştir. Çevrimiçi anket seçimi sebepleri arasında rneklemi oluşturan kişilerin sosyal medya kullanıcısı olmasının yanı sıra evrimii olarak uygulanan anketlerde katılımcıların soruları yanıtız olarak bırakmasının önlenebilir olması yer almaktadır. Sosyal ağ sitelerinden Facebook’un seçilme sebebi ise, en popüler sosyal ağ sitelerinden biri olmasının yanı sıra en fazla kullanıcı sayısı ve yaş aralığı olarak daha geniş bir dağılıma sahip olmasıdır. Bunlara ek olarak kullanıcıların Facebook’ta yüksek görünürlüklerini dikkate alarak hedef gruba yaklaşmanın nispeten kolay olması da tercih sebepleri arasındadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada UTD, SMPD, genel memnuniyet ve davranışsal niyetler olmak üzere dört (4) farklı ölçekten yararlanılmıştır. UTD’yi ölçmek için, Kim vd., (2012) geliştirdiği kültürler arası geçerliliğinin olduğunu savundukları ölçek yirmi dört (24) ifade ve haz, katılım, yerel kültür, yenilenme, anlamlılık, bilgi ve yenilik olmak üzere yedi (7) boyuttan oluşan, Sthapit (2013); Lee (2015); Akkuş ve Güllüce (2016); Kim (2018); Coudounaris ve Sthapit (2017); Ayazlar ve Ayazlar (2017); Akkuş (2017); Yadav ve Krishnan (2017); Sthapit ve Coudounaris (2018) tarafından da kullanılmış olan bu UTD leği kullanılmıştır. SMPD leği Dedeoğlu, Taheri, Okumuş ve Gannon (2020) tarafından geliştirilmış sekiz (8) ifade ve iki (2) boyuttan oluşmaktadır. Genel memnuniyet (GM) leği, Tax ve Brown (1998); Yoon, Lee ve Lee (2010); Işık ve zkan (2019); n Esen ve Bahar (2019); Aliman, Hashim, Wahid ve Harudin (2016); İlban, Bezirgan ve olakoğlu (2016); Türkmen, Atay ve Türkmen’in (2018) kullandığı  (3) ifade olarak önceki çalışmalardan alınmıştır. Katılımcıların davranışsal niyetlerini (tekrar satın alma niyeti/ tekrar ziyaret etme niyeti/başkalarına önerme) lmek için literatürde en çok kullanılan ölçeklerden biri olan Zeithaml ve Parasuraman’ a (1996) ait üç (3) ifade ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. İfadeler 7’li Likert tipi ölçek tipinde 1 “Kesinlikle Katılmıyorum” ile 7 “Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde sıralanmaktadır.

Verilerin Analizi

Gizli değişkenlerle yol analizi olarak da bilinen yapısal eşitlik modellemesi, genellikle gizli değişkenler olarak adlandırılan, gözlemlenen değişkenler ve temelde yatan teorik yapılar arasındaki karşılıklı bağımlılıkların belirlenmesi ve analizi için kullanılmaktadır. Literatüre girişinden bu yana yapısal eşitlik modellemesi, analitik esnekliği ve yaygınlığı dahil olmak üzere birçok nedenden dolayı sosyal ve davranış bilimlerinde oldukça popüler bir araç haline gelmiştir (Baumgartner ve Homburg 1996, s.140). Geleneksel olarak, yapısal eşitlik modellemesi için iki yaklaşım kullanılmıştır (Anderson ve Gerbing, 1988; Fornell ve Bookstein, 1982; Jöreskog, 1978): Biri kovaryans yapısı analizi (Jöreskog, 1973) ve diğeri kısmi en küçük

karelerdir (PLS-SEM, Partial Least Squares Structural Equation Modeling) (Wold, 1982). Araştırma modelinde iki aracı değişkenin varlığı ve aracılık etkisinin test edilmek istenmesi nedeniyle PLS-SEM kullanılması tercih edilmiştir. Ayrıca PLS'in gün geçtikçe örgütsel davranış, pazarlama ve tüketici davranışlarını incelemede kullanılması da sebepler arasındadır (Henseler, Ringle ve Sinkovics, 2009, s. 278).

Araştırma verilerinin analizinde, tanımlayıcı istatistikler ve güvenilirlik analizi ve örneklemin demografik profili ve yapıların iç tutarlılığını değerlendirmek için istatistik paket programı kullanılmıştır. Daha sonra ölçüm modelini analiz etmek için SmartPLS 3.0 yazılımı (Deneme Sürümü) ile Kısmi En Küçük Kareler Analizi kullanılmıştır. YEM analizi yaparken ilişki sayılarının azaltılması için ikinci derece (second order) model kullanılmıştır (Yıldız, 2020, s. 173). YEM için önerilen iki aşamalı analitik prosedürleri takiben, ölçüm modeli (ölçümlerin geçerliliği ve güvenilirliği) test edilmiş ve ardından yapısal model incelenmiştir (Hair, Hult, Ringle ve Sarstedt, 2017). Yol katsayılarının ve yüklerin önemini test etmek, bir yeniden örnekleme yöntemi (bootstrapping) (5000 örnek) kullanılmıştır (Hair, Hult, Ringle ve Sarstedt, 2013).

Bulgular

Yapılan analiz sonuçlarına göre katılımcı özellikleri, ölçüm modeli, yapısal model ve hipotez testleri sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 1'de katılımcılara ait özellikler gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

<i>Değişken</i>		<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	<i>Değişken</i>		<i>Frekans</i>	<i>Yüzde</i>	
Cinsiyet	Kadın	242	48,4	En son hatırladığı: UTD	Yurtiçi	354	70,8	
	Erkek	258	51,6		Yurtdışı	146	29,2	
Eğitim Durumu	Ortaokul	9	1,8	Seyahat Türü	Yalnız	55	11	
	Lise	78	15,6		Erkek/Kız arkadaş	69	13,8	
	Lisans	292	58,4		Arkadaşlar	145	29	
	Lisansüstü	121	24,2		Aile	223	44,6	
Medeni Durum	Bekar	226	45,2	Tatil Amacı	Zevk/Eğlence	282	56,4	
	Evli	253	50,6		Aile/Arkadaş	30	6	
	Diğer	21	4,2		Ziyareti			
					Rahatlama	123	24,6	
					İş	40	8	
Özel Günler	9	1,8						
Yaş	18-25	78	15,6	Konaklama	Otel	343	68,6	
	26-34	197	39,4		Motel	19	3,8	
	35-44	135	27		Hostel	20	4	
	45-54	55	11		Kruvaziyer Gemisi	7	1,4	
	55-64	30	6		Arkadaş Evi			
	65 ve üstü	5	1		Diğer	61	12,2	
Gelir Durumu	Alt	43	8,6	Ulaşım	Toplu Taşıma	235	47	
	Orta	410	82		Özel Araç	248	49,6	
	Üst	47	9,4		Kiralık Araç	14	2,8	
					Diğer	3	0,6	
Sosyal medyada turizm deneyiminizi ne zaman paylaşırsınız?	Gezi esnasında	115	23					
	Gezi sonrası	77	15,4					
	Hem gezi esnasında hem	263	52,6					
	gezi sonrası							
Paylaşmam	45	9						

Katılımcıların %48,4'ü kadın, %51,6'i ise erkektir. Çoğunluğu lisans (%58,4) ve lisansüstü seviyesindeki (%24,2) katılımcılardan (%62,6) oluşturmaktadır. Bekar olanların oranı (%45,2) evli olanların (%50,6) birbirine oldukça yakındır. Katılımcıların çoğu 25-44 yaş arasındadır ve önemli bir bölümü (%82) orta gelir düzeyine sahiptir. Katılımcıların %91'i deneyimlerini sosyal medyada paylaşmaktadır. Çoğunluğun (%70,8) en son hatırladığı UTD'ler yurtiçi deneyimlerine aittir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun aile (%44) ve arkadaşlar (%29) ile seyahat ettiği ve seyahat amaçlarının zevk ve eğlence (%56,4) olduğu görülmektedir. Bu deneyimlerinde konaklama tercihi olarak %68,6'lık bir oranla en çok oteli tercih etmişler ve ulaşım türü olarak %49,6'sı özel aracı, %47'si toplu taşımayı kullanmıştır.

Ölçüm Modeli

İlk olarak, ölçüm modeli güvenilirlik ve geçerlilik analizi (iç tutarlılık, birleşme geçerliliği ve ayrışma geçerliliği), ikinci aşamada yapısal model kullanılarak ilişki analizi yapılmıştır. Bu analizlerde Hair vd., (2017) önerdiğine göre faktör yükleri, Birleşik Güvenilirlik (CR) ve Açıklanan Ortalama Varyans (AVE) katsayıları ile değerlendirilmiştir. Modeldeki GM, SMPD ve DN'nin faktör yüklerinin eşik değeri sağladığı ancak UTD'nin AVE değerinin eşik değeri altında kaldığı görülmüştür. Bu sebeple sırasıyla UTD7, 15, 13, 6, 14, 16, 5, 12, 11, 2, 10, 20, 19, 18,17 nolu indikatörler modelden çıkartılmıştır. Sonuç olarak UTD'nin hedonizm (3 indikatör), anlamlılık (2 indikatör) ve yenilenme (4 indikatör) olmak üzere 3 boyut ile analize devam edilmiştir.

Tablo 2. Güvenirlik ve Geçerlilik Katsayıları

	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>CR</i>	<i>AVE</i>
DN	0,788	0,873	0,696
GM	0,813	0,889	0,727
UTD	0,875	0,900	0,502
Hedonizm	0,793	0,879	0,709
Anlamlılık	0,794	0,906	0,828
Yenilenme	0,856	0,902	0,698
SMPD	0,909	0,926	0,613
Katılımcı Davranış	0,879	0,917	0,734
Katılımcı Olmayan Davranış	0,916	0,941	0,799

İç Tutarlılık Güvenirliği: Hair vd., (2010, s. 111) göre CR katsayıları $\geq 0,70$ olmalıdır. Tablo 2'ye göre, DN CR katsayısı 0,873; GM CR katsayısı 0,889; UTD CR katsayısı 0,900; Hedonizm CR katsayısı 0,879; Anlamlılık CR katsayısı 0,906; Yenilenme CR katsayısı 0,902; SMPD CR katsayısı 0,926; Katılımcı Davranış CR katsayısı 0,917; Katılımcı Olmayan Davranış CR katsayısı 0,941 $\geq 0,70$ olduğu görülmektedir. Dolayısıyla iç tutarlılık güvenirliğinin sağlandığı anlaşılmaktadır.

Birleşme Geçerliliği: İç tutarlılık güvenirliğinden sonra birleşme geçerliliği sonuçları değerlendirilmiştir. Birleşme geçerliliği için gerekli olan ölçütler faktör yükleri $\geq 0,70$ ve Çıkarılan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted, AVE) katsayısı $\geq 0,50$ olmalıdır (Bagozzi ve Yi, 1988). Tablo 2'deki değerler incelendiğinde, faktör yüklerinin 0,613 ile 0,938 arasında gerçekleştiği görülmektedir. Yapıların hesaplanan DN AVE katsayısı 0,696; GM AVE katsayısı 0,727; UTD AVE katsayısı 0,502 SMPD AVE katsayısı 0,613 hesaplandığı tespit edilmiştir. Bu bulgulara dayanarak birleşme geçerliliğiyle ilgili koşulların sağlandığı anlaşılmıştır.

Tablo 3. Fornell Larcker Ölçütü / Ayrışma Geçerliliği

Yapı	1	2	3	4	5	6	7
Anlamlılık	0,910*						
DN	0,301	0,834*					
GM	0,468	0,542	0,853*				
Hedonizm	0,493	0,411	0,574	0,842*			
Katılımcı Davranış	0,220	0,220	0,211	0,222	0,857*		
Katılımcı Olmayan Davranış	0,112	0,187	0,124	0,080	0,601	0,894*	
Yenilenme	0,476	0,506	0,558	0,558	0,200	0,077	0,835*

*Köşegen üzerindeki değerler (kalın), AVE'nin karekökü iken, köşegen dışı değerler korelasyonlardır.

Ayrışma geçerliliği için Fornell-Larcker (1981) tarafından geliştirilmiş ölçüt sonuçları incelenmiştir. Kritere göre AVE'nin karekökleri diğer değişkenlerle olan korelasyon katsayılarından yüksek olmalıdır. Tablo 3 incelendiğinde AVE karekök katsayıların ayrışma geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir.

Yapısal Model

Yapısal modeli değerlendirmek için Hair vd., (2013), 5000 yeniden örnekleme yoluyla R^2 , beta ve t değerlerine bakmayı önermektedir. Ayrıca, bu temel ölçütlere ek olarak, araştırmacıların etki büyüklüğü (f^2) da rapor etmeleri gerektiğini öne sürmektedir.

Hipotez testinden önce değişkenler arasındaki doğrusallığın kanıtlanması gerekmektedir. Doğrusallık için VIF (variance inflation factor) katsayıları hesaplanır. Hair vd.'ne (2017) göre VIF katsayıları 5'in altında olması gerekmektedir. Tablo 4'te görüldüğü gibi VIF katsayıları 5'in altında gerçekleşmiştir. Bu bulguya dayanarak araştırma değişkenleri arasında doğrusallık problemi olmadığını söylemek mümkündür.

UTD -> DN	0,268	0,032	16,036	0,000
UTD -> GM	0,654	0,027	23,885	0,000
GM -> DN	0,347	0,045	7,671	0,000
UTD -> SMPD	0,198	0,040	4,968	0,000
SMPD -> DN	0,109	0,039	2,821	0,005
UTD -> GM -> DN	0,227	0,030	7,497	0,000
UTD -> SMPD -> DN	0,022	0,009	2,361	0,018

%95 güven düzeyinde t değerleri -1,960 ile 1,960 arasında ise hipotez reddedilir. Tablo 5 incelendiğinde t değerleri UTD->DN 16,036; UTD->GM 23,885; GM->DN 7,671; UTD->SMPD 4,968; SMPD->DN 2,821 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar ışığında, araştırmanın H1, H2, H3, H4 ve H5 hipotezleri desteklenmektedir.

Zhao, Lurch ve Chen'e (2010) göre dolaylı etkiler anlamlı ise, aracı etkiden söz etmek mümkündür. Yapılan aracılık etkisi analiz sonucuna göre; UTD -> GM -> DN 7,497; UTD -> SMPD -> DN 2,361 olarak hesaplanmıştır. UTD -> GM -> DN yolundaki dolaylı etki anlamlı, UTD-> DN yolundaki direkt etki anlamlı ve yol katsayıları pozitif olduğu için UTD ile DN arasındaki ilişkide GM'nin kısmi aracılık rolü vardır. Aracılık türü ise bütünleyici aracılıktır (Zhao vd., 2010). UTD -> SMPD-> DN yolundaki dolaylı etki anlamlı, SMPD -> DN yolundaki direkt etki anlamlı ve yol katsayıları pozitif olduğu için SMPD ile DN arasındaki ilişkide SMPD'nin kısmi aracılık rolü vardır. Aracılık türü ise bütünleyici aracılıktır (Zhao vd., 2010). Sonuçlar araştırmanın H6 ve H7 hipotezlerini desteklemektedir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

UTD kavramı Türkçe literatürde oldukça yeni bir kavramdır. Farklı açılardan ele alınması ve incelenmesi hem hizmet sağlayıcıları hem de turistler için büyük önem arz etmektedir. Bu araştırma sonucuna göre UTD'ler DN'leri doğrudan ve pozitif etkilemektedir. Bu sonuç mevcut literatürdeki alışmaları (Gomez, Martin ve Bertiche, 1999; Oh, vd., 2007; Tung ve Ritchie, 2011; Mahdzar, Shuib ve Ramachandran, 2015; Huang, Weiler ve Assaker, 2015; Chen ve Rahman, 2018) desteklemektedir. Ayrıca bazı alışmalar UTD'nin bazı farklı boyutlarının DN'ye etki ettiğini göstermektedir. (rn, Sthapit'e (2017) göre hedonizm, yerel kültür, katılım ve bilgi boyutu, Cornelisse'e (2018) göre hedonizm, yenilik, katılım ve yenilenme boyutu, Yadav (2018) yalnızca hedonizm, katılım, yenilenme ve yerel kültür boyutu, Yu, Chang ve Ramanpong'a (2019) hedonizm, yerel kültür ve katılım boyutu). Bu sonuçlar, turist türleri ile turizm deneyimlerinin hatırlanabilirliğini etkileyen alanlar arasında bir fark olabileceğini göstermiştir. Ayrıca turizm türüne göre boyutların önem düzeyi farklılık göstermektedir. Dolayısıyla ölçeğin genelleştirilebilirliğini kabul etmeden önce çeşitli bağlamalarda yeniden incelenmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Bu araştırmada UTD'lerin genel memnuniyeti pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır. Kim'in (2018) sonucu ile benzerlik göstermektedir. Turistlerin yaşadığı pozitif deneyimler genel memnuniyetleri etkilemektedir. Aksi durum söz konusu olduğunda da olumsuz deneyimlerin memnuniyetsizlik ile sonuçlanması söz konusu olabilir. Bu yüzden yeni trendler ve beklentilere cevap verebilirlik destinasyonların rekabet gücünü artıracaktır. Mevcut literatürdeki (Sonmez ve Graefe, 1998; Kozak ve Rimmington, 2000; Yoon ve Uysal, 2005; Kim vd., 2010; Kim ve Ritchie, 2014; Altunel ve Erkut, 2015; Ali, vd., 2016; Suhartanto, 2016; Kim, 2018; Keskin, vd., 2020) genel memnuniyetin davranış niyetlerini etkilediği sonucu bu araştırma ile de desteklenmektedir. Ayrıca bu araştırma sonuçları, UTD yaşayan turistlerin büyük bir çoğunluğunun (%91) bu deneyimi paylaştığını göstermiştir. Dünya çapında oldukça büyük bir kullanıcı kitlesine sahip sosyal ağlar deneyimlerin paylaşıldığı ve ayrıca tatilin farklı aşamalarında (ncesi-gezi anı-sonrası) başvurulduğu bir mecraadır. Turistler sosyal ağlarda hem deneyimlerini paylaşmakta hem de paylaşılmış içeriklerden etkilenmektedir. Dolayısıyla SMPD davranışsal niyetleri pozitif etkilemektedir (Kim ve Fesenmaier, 2015; Wong, Lai ve Tao, 2019). Bu nedenle, sosyal ağların yönetilmesi oldukça büyük önem arz etmektedir. Son olarak araştırma, SMPD ve genel memnuniyetin UTD'lerin davranışsal niyetleri etkisi üzerinde aracılık rolüne sahip olduğunu göstermektedir. Tüm bu bilgiler ışığında, yapılan araştırmanın hem teoriye hem de uygulama alanlarına bir takım katkılar sağladığı söylenebilir. Bu doğrultuda destinasyon yöneticileri, hizmet sağlayıcıları ve gelecekte bu alanda araştırma yapacaklara birtakım öneriler geliştirilmiştir:

Araştırmanın Teorik Alana Katkıları

Bu araştırma teorik bakış açısından literatüre bazı katkı sağlamaktadır. Birincisi UTD ile ilgili Türkçe literatürde Güzel ve Dörtyol (2016), Akkuş ve Güllüce (2016), Akkuş (2017), Ayazlar ve Ayazlar (2017), Demir ve Demirel (2019), Kahraman (2019), Keskin vd., (2020) olmak üzere sadece birkaç çalışmaya

rastlanmıştır. Türkiye’de UTD’lerin geliştirilmesi için, bu konuya ilişkin daha fazla araştırmaların yapılması oldukça önemlidir. UTD’lerin geliştirilmesi turizm sezonunun uzamasına ve bölgelere yayılmasına yardımcı olabilecektir. Bu açıdan gelecekteki araştırmalar, UTD kavramını bölgesel ve destinasyon temelli inceleyebilir. Bunun yanı sıra turistik mamul ve hizmet olarak değerlendirilen otel, restoranlar, turlar, müze ve ören yerleri, tarihi ve kültürel mekanlar vb, yerlerde turistlerin deneyimlerini unutulmaz kılan unsurların belirlenmesi yönelik yapılacak çalışmalar literatürün gelişmesi ve çeşitlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İkincisi, bu araştırmanın bulguları UTD’lerin gelecekteki olumlu davranışları önemli ölçüde artırdığına dair önceki bulguları güçlendirmektedir (Kim ve Ritchie, 2014; Kim vd., 2010; Kim, 2018, Keskin vd., 2020). Turizm deneyiminin turist davranışı üzerindeki etkileriyle ilgili olarak, önceki çalışmalar sadece turistlerin UTD’nin yeniden ziyaret niyetini ve tavsiyesini etkilediğini doğrulamıştır. Bu araştırma ise, Türk turistlerin UTD’leri ve gelecekteki davranışsal niyetler üzerindeki etkisini SMPD ve genel memnuniyet aracılığıyla araştırarak katkı sağladığı düşünülmektedir.

Üçüncüsü, son zamanlarda, pazarlama için sosyal medyanın rolü turizm endüstrisi için daha önemli hale gelmiştir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, turistlerin içerik üretme algıları, kullanımı ve yaratımı konusundaki anlayışımızı genişletmektedir. Açıklayıcı bulgular, katılımcıların seyahatle ilgili içerik ürettikleri ve paylaştıklarını göstermektedir. Olumlu duyguların paylaşımı tetiklediği söylenebilir.

Son olarak, bu araştırma UTD aracının turizm araştırmalarında geliştirilmesi için olası bir başlangıç noktası olarak düşünülebilir. UTD aracı ile turizm endüstrisinin hizmet sağlayıcıları mamul ve hizmetlerinin etkinliklerini ölçebilir ve bu değerlendirme sonucu mamul ve hizmetlerde iyileştirmeye gidilerek rekabet avantajı elde edilebilir.

Araştırmanın Uygulama Alanına Katkıları

Oldukça rekabetçi bir pazar ortamında, olumlu davranışsal niyetleri artırdığı için unutulmaz deneyimler sağlayabilmek önemlidir. Bu deneyimler işletmelerin gelir elde etme yeteneğinin doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın sonuçları destinasyon yöneticileri için çeşitli şekillerde değerli olabilecek bazı çıkarımlarda bulunmaktadır:

- Destinasyon yöneticileri turizm programlarını geliştirirken bu araştırmada belirtilen UTD’nin yedi boyutunu dikkate almalıdır. UTD boyutları, turizm sağlayıcılarının ürünlerine dahil edebilecekleri potansiyel deneyimsel alanlardan oluşan bir havuz sunmaktadır. Böylece turistler seyahatleri sırasında UTD’leri gerçekleştirmek için daha fazla fırsata ve yollara sahip olurken, hizmet sağlayıcılar tekrar iş yaparak fayda sağlayabilir.
- Bu araştırmada Türk turistlerin seyahat amaçları arasında zevk ve eğlencenin önde geldiği göz önüne alınarak, haz unsurlarını içeren mamul ve hizmetlere öncelik verilebilir.
- Katılımla ilgili olarak, destinasyon yöneticileri turistlerin aktif olarak katılabileceği programlar tasarlayarak turistlerin katılımını artırabilir. Sanatsal performanslar (dans, müzik), gastronomi veya el sanatları gibi aktif katılım gerektiren organizasyonlar ayarlanabilir.
- Turistler destinasyona vardıklarında, turist deneyimi sağlayıcıları (örneğin tur operatörleri/seyahat acentaları) bir şeyi sadece ziyaret ve görmeyi kolaylaştırmak yerine turistler için daha fazla öğrenme deneyimi sunmalıdır. Ayrıca, turistlerin deneyimlerine değer katabilecek yerel tarih, kültürler, diller ve yerel yaşam tarzları hakkında daha fazla fırsat sunulmalıdır. Benzer şekilde, turistlere otantik yerel köyleri (Cumalıkızık, Doğanbey köyü) ziyaret etmeleri, gerçek yerel yaşama daha yakın konaklama yerlerinde kalmaları için daha fazla fırsat sunarak, turistlerin gerçek yerel yaşam biçimini deneyimlemelerine olanak tanınabilir. Daha önce yapılan araştırma sonuçları, yerel kültürü yakından yaşayan turistlerin UTD’ye sahip olma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sebeple, turizm programları yerel kültürü deneyimleme fırsatlarını içermelidir. Yerel kültürü deneyimlemek için bir dizi yol mümkündür. Örneğin, destinasyon bölgesinde seyahat ederken (Venedik’te bir gondola binmek veya Alaska’da bir kızak köpeği ile tur atmak, Kapadokya’da balona binmek, Ölüdeniz’de paraşütle atlamak, Karadeniz’de zipline binmek), destinasyonun el değmemiş doğasında ve vahşi doğasında kamp alanlarında veya geleneksel konaklama birimlerinde kalmak (Avrupa’da Kale/Şato otel, Maldivler Sualtı oteli, Kapadokya taş otel, Sapanca Ahşap evler, Safranbolu konakları) veya yüzmek, kayıkla gezmek ve kano yapmak, balık tutmak, yerel halkla etkileşime girebileceği bir tura katılmak, yerel pazarı ziyaret etmek (Mısır Çarşısı, Kapalı Çarşı, Amasya Çekiciler Çarşısı, Koza Han), yerel mutfağı tatmak (baklava,

lahmacun, tas kebabı vb.), hediyelik eşya satın almak, yerel müzeleri veya tarihi öneme sahip diğer yerleri ziyaret etmek. Dahası, son araştırmalar yerel kültürün bir parçası olarak mutfak çekiciliğinin ve unutulmaz deneyimlerin pozitif bir şekilde ilişkili olduğunu gösterdiğinden, hizmet sağlayıcılar yerel yemeklere odaklanarak bol miktarda gastronomik fırsat sunabilirler (Sthapit, 2017). Kültürel törenler ve otantik yerel yemeklerin ve mutfakların tadını çıkarmak da turistlerin zihninde iyi bir izlenim bırakabilir ve bu da gezi hakkında olumlu anılar oluşturmaya yardımcı olacaktır (Tsai, 2016). Yerel mutfakların deneyimlenmesi, turistlerin olumlu ve unutulmaz anılar yaratmasını sağlar ve bu tür olumlu anılar, yerel cazibe merkezleriyle  zdeşlemelerini veya onlara güçlü bağlılıklarını daha da geliştirir. Turistlerin bir tur sırasında yerel mutfakları tüketmekten edindikleri olumlu deneyimler, turist destinasyonuna bir kimlik ve aidiyet duygusu uyandıran oldukça değerli ve unutulmaz anılar üretmektedir (Clark ve Chabrel, 2007; Sims, 2009).

- Dahası turistler gezi boyunca çeşitli yerlerde yerel halkla rastgele karşılaşma eğilimindedir ve yerel halkın dostluğu, yardımseverliği ve turistleri karşılama istekliliği hakkındaki olumlu algıları akıllarında uzun süreli anılar yaratabilir. Bu faktör turizm hizmetlerinin ve deneyim sağlayıcılarının doğrudan kontrolü altında olmamasına rağmen, makro düzeydeki destinasyon yöneticilerinin yerel halkı yabancı turistlere karşı daha dostane ve misafirperver olmaları için eğitmek için farkındalık ve tanıtım kampanyaları yürütmesi gerekir. Ayrıca, UTD'nin yaratılmasında çalışan faktörü unutulmamalıdır. Çalışanların eğitim ve deneyimleri de UTD yaratmada önemli rol oynamaktadır (Sthapit, 2013).
- Hizmet sağlayıcıları otantik, nostaljik ürünler, dekorlar sunabilir, böylece deneyim unutulmaz hale gelebilir.  rn; savaş alanının canlandırması, bir film seti karesi, nostaljik sunum ve mekan tasarımı, nostaljik ulaşım (kayık, nostaljik tramvay vb.) ve giyim (sultan kıyafetleri, Romalı togası vb.).
- Seyahat arkadaşlarıyla bağların güçlendirilmesini ve diğer turistlerle yeni bağların geliştirilmesini içeren turizm faaliyetleri, anlamlı ve unutulmaz bir deneyim için odak noktası olmalıdır. Bunun için düzenlenen programlarda ekibin kaynaşmasına olanak sağlayacak organizasyonlar (oyun, seyahat ederken oturma düzeninin günlük olarak değişmesi, yarışma vb.) düzenlenebilir.
- Destinasyon yöneticileri turistlere sadece hatıra eşyaları değil, anlamlı hatırlatıcı görevi gören tırnak makası, kapak açacağı, şemsiye, çanta gibi daha sıradan nesnelere de içeren çeşitli hatıralar sunabilirler (Wilkins, 2011). Tatilde hatıra olarak alınan nesnelere zamanla duygusal değerini kaybederken, pratik nesnelere geçmişe bakıldığında anlam kazanmaktadır (Collins-Kreiner ve Zins, 2011).
- Sergiler ve festivaller bir eğitim ögesi olarak değerlendirilebilir. Yerel hayvanat bahçesi, ziyaretçilerin yerel flora ve faunayı g zlemleyebilecekleri öğrenme deneyimleri de sunabilir (Ballantyne, Packer ve Sutherland, 2011). Bu, deneyim ekonomisindeki eğitim deneyimiyle yakından ilgilidir ve tüketicilerin bilgi ve becerilerini geliştirmelerini gerektirir (Pine ve Gilmore, 1998). Bu aktiviteler, unutulmaz deneyimlerini başkalarıyla paylaşmanın yanı sıra yeniden ziyaret etmek için bir katalizör görevi gören eğlenceli ve keyifli anılar sunabilir.
- Ayrıca destinasyon yöneticileri, turistlerin öz kimliklerini ortaya koymalarına, yaşam ve toplum (anlamlılık) hakkındaki düşüncelerini genişletmelerine olanak tanıyan faaliyetler de sunmalıdır. Örneğin, yerel bir yemek festivaline (Alaçatı ot festivali, Urla Enginar Festivali, Mersin Limonata Festivali, October fest vb.) yapılacak bir ziyaret, turistlere yemeğin/ieeğin anlamını, yani yerel halk için duygusal, psikolojik ve sosyal olarak işleyiş biçimlerini ve bu yemeği deneyimleme biçimlerini hissetme fırsatı sunabilir.
- Turistin yenilik hakkındaki algısı, oldukça yeni turlar yapmak, ilginç turistik yerleri ziyaret etmek, oldukça yeni konaklama yerlerinde kalmak, oldukça farklı yiyecekler tatmak ve kendilerini oldukça farklı kültürlere ve yeni yaşam biçimlerine dalmak vb. ile ilişkilendirebilir. Bu nedenle, tur operatörlerinin/seyahat acentalarının ve diğer turizm deneyimi sağlayıcılarının turistlere benzersiz bir deneyim sunabilmeleri için ürünlerini tipik turizm ürünlerinden nasıl ayırt edebileceklerini eleştirel bir şekilde düşünmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, yenilik bağlamında destinasyonların sürekli ürün geliştirmeleri ve modifikasyonları, tekrar ziyaretçileri çekmek için gereklidir. Beklenmedik ve şaşırtıcı deneyimler de turistlerin yolculukla ilgili anılarını tetikleyebilir. Destinasyon yöneticileri yeni, egzotik, olağanüstü ve önceki deneyimlerden farklı olan ve heyecan, macera, sürpriz içeren beklenmedik programlar geliştirip tasarlayarak ziyaretçilerinin

seyahat deneyimleri hatıralarını geliştirebilir ve gelecekteki gelirini artırabilir. Dahası, bu turlar turistler için daha esnek seçenekler sunabilir, böylece turistler kendi deneyimlerini planlayabilirler ve bu da gezi sırasında daha fazla yenilik şansı fırsatı sağlayabilir.

- Kim (2009) bireylerin daha önce ziyaret ettikleri destinasyonlardaki yenilikleri karşılama ihtiyacının, ulaşım ve konaklama hizmetleri gibi farklı hizmet tesisleri ve/veya hizmet şirketlerinden yararlanılarak da yerine getirilebileceğini belirterek destekleyici iddialar sunmaktadır. Bir destinasyon bölgesi ve turizm faaliyetleri bir bireyin turizm deneyiminin ana bileşenleri olsa da, bireyler konaklama, altyapı ve ulaşım dahil olmak üzere seyahatlerinin farklı yönleriyle uğraşırken farklı deneyimler yaşayabilir. Sonuç olarak unutulmaz bir turizm deneyimi yaşayan bireyler, destinasyon ve aktivitelerden oldukça keyif almakta ve hizmet imkanlarını değiştirerek detaylı bir deneyim yaşamak istemektedir. Bu noktanın yansıttığı şey, UTD'lerin hizmet sağlayıcıları ve müşteri işbirliğinden geldiğidir. Pine ve Gilmore'un deneyim üretimine yaklaşımı, deneyimlerin oluşumunda birlikte yaratmanın rolünü vurgular (Pine ve Gilmore, 2011). Arz ve talep tarafı ayrı ayrı görülemez çünkü hem turist hem de sağlayıcı tüketim sürecinin bir parçasıdır (Jamrozy, Backman ve Backman, 1996). Dahası, turizmin neden tüketildiğine dair bilgi üretmek ve uygulayıcılara müşterilerin ihtiyaçlarını karşılayan ürünler geliştirmelerinde yardımcı olmak için, herhangi bir turizm analizi turistin göz önünde bulundurulmasını gerektirir (Holloway ve Taylor, 2006). Mamul ve hizmetler tasarlanırken tüketici konumundaki turistlerin talepleri ve eğilimleri dikkate alınmalı ve buna göre güncellemeler yapılmalıdır.
- Destinasyon yöneticileri bu ölçeği işletmelerinin performansını değerlendirmek ve olumlu davranışsal niyetleri geliştirmeyi amaçlayan uygun uygulamalar oluşturmak için bir yönetim aracı olarak kullanabilir. Özellikle bireylerin destinasyonlar ve turizm işletmeleriyle inşa edilmiş geçmiş turizm deneyimlerini soran unutulmaz deneyimsel bileşenleri içeren ziyaretçi anketleri, destinasyon yöneticilerin belirli bir turizm işletmesinin yedi boyutun her birinde nasıl performans gösterdiğini anlamalarına yardımcı olacaktır. Ayrıca, destinasyon yöneticileri bu ölçeği kullanarak ek yararlı pazarlama bilgileri elde edebilirler. Örneğin, rakipleri hakkında sorular sorarak işletmelerinin unutulmaz deneyimlerin yedi bileşeni boyunca rakiplerinde nasıl sıralandığını öğrenebilirler. Bu rekabetçi bilgiler, operasyonlardan bahsetmeden reklam ve satış çabalarına aktarılabilir. Ayrıca, bu ölçek bir turizm işletmesini hedef pazarlama çabalarında destekleyebilir. Sosyo-demografik ve seyahat amacı gibi bireysel farklılıkları belirledikten sonra, UTD'nin inşasında destinasyon yöneticileri, müşterilerine etkili bir şekilde unutulmaz deneyimler sunmak için turizm programlarını değiştirebilirler.
- Destinasyon ve turizm ürünleri hakkında kolay ve doğru bilgi edinmeyi kolaylaştırmak, potansiyel turistlere daha fazla UTD sağlama olasılığını artırabilir çünkü turistler, kaliteli ve güvenilir bilgilere dayanarak seyahatlerini daha iyi planlayabilirler ve bu da daha unutulmaz deneyimleri kendi başlarına gerçekleştirmeye katkıda bulunur. Yetersiz bilgi bu tür fırsatları engelleyebilir ve hatta turistleri hayal kırıklığına uğratabilir. Turistler ziyaret etmek istedikleri destinasyonu tercih ederken daha çok web sitelerini inceleyerek ayrıntılı bilgi edinme, araçlara olan bağımlılığı azaltma, alternatifleri karşılaştırma, doğrudan rezervasyon ve ödeme yapma, kişiye özel hizmetlerden yararlanma karar vermektedir (Yoo ve Gretzel, 2010). Bu nedenle destinasyon yöneticileri, web sayfalarını aktif şekilde kullanıp yönetmelidir.
- Turizm endüstrisindeki bazı bilgiler statik iken bazı bilgiler dinamiktir. Bu nedenle destinasyonlar web siteleri ve sosyal medya hesaplarındaki bilgileri anlık güncellemelidir. Turistlere hizmet verecek çevrim içi iletişime olanak sağlayan ara yüzler sunulabilir. Çevrimiçi ve gerçek zamanlı bilgi paylaşımı deneyimlerin değerlendirilmesinde pozitif etkiye yol açabilir.
- Seyahatle ilgili içerik yaratıcılarının iyi niyetlerine ve dürüstlüğüne inanmak ve ne hakkında yazdıklarını bildiklerine inanmak, içeriğe olan güveni beslemektedir. Seyahatte kullanıcıların oluşturduğu içeriklere güven, turistlerin gezileri planlarken kullanımından elde ettiği faydaları artırdığı ve gerçek davranışsal etkileri olduğu için önemlidir. Araştırma bulguları, seyahatle ilgili kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğe olan güveni artırmanın önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Kaynak güvenilirliği çok önemli bir faktör olduğundan, içerik yaratıcıları, başkalarının uzmanlıklarını ve güvenilirliklerini değerlendirmelerini kolaylaştırmak için kendileri hakkında yeterli bilgi sağlamaya teşvik edilmelidir. Ayrıca, turistlerin oluşturduğu içerikleri kişisel blogları veya sosyal ağ siteleri yerine resmi turizm büroları, seyahat acentesi, şirket veya üçüncü taraf web sitelerinde yayınlamaya da teşvik edilmelidir.

- UTD'lerin SMPD ve GM aracılığıyla davranışsal niyetlere etkisi, destinasyon yöneticilerinin UTD'ler sağlayabilen turizm programları tasarlamasını ve geliştirmesini gerektirecektir. Bu nedenle, destinasyon yöneticileri programlarını geliştirirken heyecan verici, ferahlatıcı ve benzersiz olarak algılanacak eğlence, zevk gibi duyguları barındıran, yenileyici ve rahatlatıcı özelliklere sahip mamul ve hizmetler tasarlamalıdır. Bu araştırmada olduğu gibi, deneyimlerini akılda kalıcı olarak değerlendiren turistler, olumlu deneyimlerini sosyal medyada paylaşacaktır ve paylaşımlar başka turistlerin davranışlarını da etki edecektir.
- Pratik bir bakış açısıyla, bu araştırmanın bulguları seyahatle ilgili tüketiciler tarafından oluşturulan içerik sitelerinin tasarımı ve tanıtımı hakkında bilgi sağlayabilir. Pazarlama ve yönetim açısından bulgular, turizm pazarlamacılarının ve tüketiciler tarafından oluşturulan içerik site sahiplerinin, belirli tüketiciler tarafından oluşturulan içerik türleri için hedef pazarların kim olduğunu ve hangi özel ihtiyaçları olduğunu anlamalarına yardımcı olabilir. Örneğin, dışa dönük etkileşimleri severler ve sosyalleşirken kendilerini ifade etmelerine izin veren içerik türlerine akın ederler (Yoo ve Gretzel, 2010, s. 619). Ayrıca, pazarlama açısından oluşturulan içerikler analiz edilerek yeni pazarlama stratejileri geliştirilebilir.

Gelecekteki Araştırmacılara neriler

Bu araştırmada üst düzey model kullanılarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Gelecekteki alışmalar alt boyutlara göre değerlendirmeler yapabilir, UTD'yi yeni aracı değişkenler ile sınayabilir. Sosyal medyanın turizm endüstrisinde giderek daha önemli hale geldiği göz önüne alındığında, gelecekteki çalışmalar durumsal ve kişisel faktörlerin davranış paylaşımı üzerindeki etkilerini araştırabilir. Bu araştırma yalnızca UTD'nin davranışsal niyetlere etkisinde aracı rol oynayan sosyal medyada paylaşma davranışı ve genel memnuniyet faktörlerini ele almaktadır. Başka değişkenler ve araçlar da eklenebilir.

Dahası gelecekteki çalışmalar metodolojik olarak, odak grupları, anketler, derinlemesine görüşmeler, gözlemler ve günlükler dahil olmak üzere bir dizi araştırma aracıyla işlevsel hale getirilebilen tümevarımlı karma yöntem araştırma tasarımlarını benimsemelidir. Ek olarak, cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve gelir gibi faktörlerin UTD'ler ve davranışsal niyetler arasındaki bağlantı üzerindeki etkisini test etmek turizmdeki diğer çalışmalara dayalı olarak iyi bir fikir olabilir.

UTD uygulama alanı çeşitlendirilebilir ve birçok farklı yere uyarlanabilir (rn Akkuş ve Güllüce (2016) kış turizmine katılanları, Kahraman (2019) Bolu' yu ziyaret edenleri, Keskin vd., (2020) Kapadokya Bölgesini ziyaret edenleri incelemiştir). Daha fazla araştırma, sağlık turizmi, kış turizmi veya alternatif turizm gibi diğer turizm türlerinin baskın olduğu destinasyonları seçilerek kıyaslamalar yapılabilir. Bu araştırmada belirli bir destinasyon seçilmemiştir. Farklı farklı destinasyonlar seçilerek o destinasyona has UTD yaratacak ögeler belirlenebilir ve buna paralel pazarlama stratejileri geliştirilebilir.

Bu araştırmada UTD'leri ölçmek için yapılan uygulama, seyahat sonrası dönemi kapsamaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar, unutulmaz turizm deneyimlerinin birden çok düzeyini değerlendirmek için seyahat öncesi, seyahat sırasında ve seyahat sonrası farklılıklar değerlendirilebilir. UTD'ler ve anlık yerinde deneyimler kıyaslanabilir.

Hedonik açıdan bakıldığında, turistlerin duyguları aşama aşama ele alınabilir (tatil öncesi, tatil esnası ve tatil sonrası). Bu küçük ölçekli araştırma turizm endüstrisine, turistlerin duygularının tatilin/gezinin çeşitli aşamalarında değerlendirilebilmesi için somut bir araç sunabilir. ncesi ve sonrası beklenti ve değerlendirme arasındaki farklılara göre düzenlemelere gidilebilir. Bu araştırmada sadece olumlu UTD'ler dikkate alınmıştır, olumsuz UTD'ler de incelenerek turizm destinasyon yöneticileri bu durumları incelemeli ve düzenlemelere gidilmelidir. Böylece olumsuz değerlendirmeler ortadan kaldırılabılır ve nihayetinde müşteri memnuniyeti sağlanabilir.

Destinasyon nitelikleri (otel, seyahat acentası, yeme içme işletmeleri, tur rehberi gibi) ayrı ayrı incelenebilir. Hangi boyutun etkileri daha fazla ise ona göre iyileştirme ve düzenlemeler yapılabilir. Hangisi UTD üzerinde daha fazla etkiye sahip ortaya konulabilir.

Gelecekteki alışmalar, UTD anlayışını geliştirmek için çalışmayı farklı coğrafı bölgelerde ve farklı popülasyonlar arasında ve/veya farklı boş zaman aktivitelere katılan katılımcılarla tekrarlamalıdır. Başka bir araştırma alanı, kültürel farklılıkların davranışsal niyet üzerinde, eğer varsa, nasıl bir etkisi olduğunu görmek için kltrlar arası bağlamda unutulmaz turizm deneyimlerini incelemek olabilir. Bu araştırma sadece Türk turistlerin görüşleri ile sınırlıdır, aynı destinasyonu ziyaret eden yabancı turistlere de yapılarak

UTD'nin yapısal geçerliliği karşılaştırmalı olarak test edilebilir, kültürel farklılıklar dikkate alınarak yeni ifadeler eklenip/çıkarılabilir.

Etik Beyan

"Unutulmaz Turizm Deneyimlerinin Sosyal Medya Paylaşım Davranışı ve Genel Memnuniyet Aracılığıyla Davranışsal Niyetlere Etkisi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 21.10.2020 tarih ve 15 sayılı kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Ahmed, Z. U. (1991). The influence of the components of a state's tourist image on product positioning strategy." *Tourism Management*, 12, 331-340.
- Akkuş, G. ve Güllüce, A. C. (2016). Effect of memorable tourism experiences to destination competitiveness: Winter tourist-oriented research, *American International Journal of Social Science*, 5(4), 65-84.
- Ali, F. K. R. ve Hussain, K. (2016). "Influence of experiences on memories, satisfaction and behavioral intentions: a study of creative tourism. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 33(1), 85-100.
- Aliman, N. K., Hashim, S. M., Wahid, S. D. M. ve Harudin, S. (2016). Tourists'satisfaction with a destination: an investigation on visitors to Langkawi Island, *International Journal of Marketing Studies*, 8(3), 173-188.
- Altunel, M. C. ve Erkut, B. (2015). Cultural tourism in İstanbul: the mediation effect of tourist experience and satisfaction on the relationship between involvement and recommendation intention. *Journal of Destination Marketing Management*, 4(4), 213-221.
- Anderson, E. W., Fornell C. ve Lehmann D. R. (1994). Customer satisfaction, market share, and profitability: Findings from Sweden. *The Journal of Marketing*, 58(3), 53-66.
- Arsal, I. (2008). The influence of electronic word-of-mouth in an online travel community on travel decisions: A case study (Doctoral dissertation). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 3316293).
- Ayazlar, G. ve Arslan, Ayazlar, R. (2017). A cross-cultural investigation of tourists'memorable experiences between two nationalities. *Almatourism- Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 8(15), 136-151.
- Ayeh, J. K., Au, N. ve Law, R. (2013). Do we believe in TripAdvisor? Examining credibility perceptions and online travelers'attitude toward using user-generated content. *Journal of Travel Research*, 52(4), 437-452.
- Bagozzi, R. P. (1980). *Causal models in marketing*. New York: John Wiley ve Sons.
- Bagozzi, R. P. ve Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1):74-94.
- Ballantyne, R., Packer, J. ve Sutherland, L. (2011). Visitors'memories of wildlife tourism. *Tourism Management*, 32(4), 770-779.
- Baumgartner, H. ve Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research. *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-61.
- Baym, N. K. (2010). *Personal connections in the digital age*. Cambridge, UK: Polity.
- Benckendorff, P. J., Sheldon, P. J. ve Fesenmaier, D. R. (2014). *Tourism information technology* (2nd Edition). CABI Tourism Texts.
- Berger, J. ve Schwartz, E. (2011). What drives immediate and ongoing word of mouth? *Journal of Marketing Research*, 48(5), 869-880.
- Bigné, J. E., Sánchez, M. I. ve Sánchez, J. (2001). Tourism image, evaluation variables and after-purchase behaviour: inter-relationship. *Tourism Management*, 22(6), 607-616.
- Boavida-Portugal, I., Ferreira, C. ve Rocha, J. (2015). Where to vacation? An agent-based approach to modelling tourist decision-making process. *Current Issues in Tourism*, 00(0), 1-18.
- Bødker, M. ve Browning, D. (2012). Beyond destinations: exploring tourist technology design spaces through local-tourist interactions. *Digital Creativity*, 23(34), 204-224.
- Chandralal, L. ve Valenzuela, F. (2013). "Exploring memorable tourism experiences: antecedents and behavioural outcomes." *Journal of Economics, Business and Management*, 1(2), 177-181.
- Chen, H. ve Rahman, I. (2017). Cultural tourism: an analysis of engagement, cultural contact, memorable tourism experience and destination loyalty. *Tourism Management Perspectives*, 153-163.
- Cina, C. (1989). Creating an effective customer satisfaction program. *Journal of Consumer Marketing*, 6(4), 31-40.
- Clark, G. ve Chabrel, M. (2007). Measuring integrated rural tourism. *Tourism Geographies*, 9, 371-386.
- Cohen, J. E. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Collins, Kreiner, N. ve Zins, Y. (2011). Tourists and souvenirs: changes through time, space, and meaning. *Journal of Heritage Tourism*, 6(1), 17-27.
- Cornelisse, M. (2018). Understanding memorable tourism experiences: A case study. *Research in Hospitality Management*, 8(2), 93-99.

- Coudounaris, D. N. ve Sthapit, E. (2017). Antecedents of memorable tourism experience related to behavioral intentions, *Psychology Marketing*, 34(12), 1084-1093.
- Daniela, M. A. (2011). Fundamental theories on consumer behaviour: an overview of the influences impacting consumer behaviour, ovidius. *University Annals, Economic Sciences Series*, XI(2), 837-841.
- Dedeoğlu, B. B., Taheri, B., Okumus, F. ve Gannon, M. (2020). Understanding the importance that consumers attach to social media sharing (ISMS): Scale development and validation. *Tourism Management*, 76, 103954, 1-16.
- Demir, S. ve Demirel, E. Ü. (2019). Bir deneyimi unutulmaz kılan unsurlar nedir? Unutulmaz turizm deneyimi üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 661-682.
- Erdly, M. ve Kesterson-Townes, L. (2003). Experience rules”: a scenario for the hospitality and leisure industry circa 2010 envisions transformation. *Strategy and Leadership*, 31(3), 12-18.
- Fornell, C. ve Bookstein, F. L. (1982). Two structural equation models: LISREL and PLS applied to consumer exit-voice theory. *Journal of Marketing Research*, 19(4), 440-452.
- Fornell, C. G. ve Larcker, D. F. (1981). “Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Gomez, J. L., Martin, G. J. S. ve Bertiche, H. C. (1999). A model of tourism experience and attitude change, *Annals of Tourism Research*, 26(4), 1024-1027.
- Gretzel, U. ve Yoo, K. H. (2013). Premises and promises of social media marketing in tourism. in McCabe, S. (Ed.), *The Routledge Handbook of Tourism Marketing*. New York: Routledge. pp. 491-504.
- Hacıoğlu, N. (2014). *Turizm pazarlaması*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hair, G., Black, B., Babin, B., Anderson, R. ve Tatham, R. (2010). *Multivariate data analysis*. (7th Edition). New Jersey: Pearson.
- Hair, J. F. Hult, G. T. M. Ringle, C. ve Sarstedt, M. (2013). *A primer on partial least squares structural equation modelling (PLS-SEM)*. Los Angeles: Sage Publications.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2017). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)* (2nd Edition). Sage Publications Inc, Thousand Oaks, CA.
- Henseler, J. Ringle, C. M. ve Sinkovics, R. R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. *Advances in International Marketing*, 20(1), 277-319.
- Henseler, J., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135.
- Holloway, J. C. ve Taylor, N. (2006). *The business of tourism*, Financial Times Prentice Hall.
- Hudson, S. ve Ritchie, J. R. B. (2009). Branding a memorable destination experience. the case of ‘brand canada’. *International Journal of Tourism Research*, 11(2), 217-228.
- Işık, N. ve Özkan, B. (2019). Destinasyon kişiliği ile memnuniyet ve davranışsal niyetler arasındaki ilişkilerin incelenmesi: gaziantep örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1514-1532.
- İlban, M. O., Bezirgan, M. ve Çolakoğlu, F. (2016). Termal otellerde algılanan hizmet kalitesi, memnuniyet ve davranışsal niyetler arasındaki ilişkilerin incelenmesi: edremit örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(2), 181-194.
- Jamrozy, U., Backman, S. J. ve Backman, K. F. (1996). Involvement and opinion leadership in tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(4), 908-924.
- Jöreskog, K. G. (1973). A general method for estimating a linear structural equation system. in Arthur S. Goldberger and Otis D. Duncan, eds. *Structural equation models in the social sciences*. New York: Academic Press. pp. 85-112.
- Jöreskog, K. G. (1978). Structural analysis of covariance and correlation matrices. *Psychometrika*, 43(4), 443-477.
- Kahraman, O. C. (2019). *Turist deneyimi ve tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkide kişilik özelliklerinin aracı rolü: alternatif turizm türlerine katılan turistler üzerine bir araştırma* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kang, M. ve Schuett, M. A. (2013). Determinants of sharing travel experiences in social media. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 30, 93-107.
- Keskin, E., Sezen, N. ve Dağ, T. (2020). Unutulmaz turizm deneyimi, müşteri memnuniyeti, tekrar ziyaret ve tavsiye etme niyeti arasındaki ilişkiler: kapadokya bölgesini ziyaret eden turistlere yönelik araştırma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7 (2), 239-264.
- Kim, J. Fesenmaier, D. R. (2017). Sharing tourism experiences: The posttrip experience. *Journal of Travel Research*, 56(1), 28-40.
- Kim, J. H. (2018). The impact of memorable tourism experiences on loyalty behaviors: The mediating effects of destination image and satisfaction. *Journal of Travel Research*, 57(7) 856-870.
- Kim, J. H. Ritchie, J. R. B. ve McCormick, B. (2012). Development of a scale to measure memorable tourism experiences. *Journal of Travel Research*, 51(12), 12-25.
- Kim, J. H. ve J. R. B. Ritchie, (2014). Cross-Cultural validation of a memorable tourism experience scale (MTES). *Journal of Travel Research*, 53(3), 323-335.
- Kim, J. H., Ritchie, B. J. R., Vincent Tung, W. S. (2010). The effect of memorable experience on behavioral intentions in tourism: A structural equation modeling approach. *Tourism Analysis*, 15, 637-648.
- Kirker, W. ve Crouch, G. I. (1994). Competing urban destinations: is productivity a relevant concept? in Murphy, P (ed) *Quality Management in Urban Tourism Proceedings University of Victoria*, Victoria, BC 466-476.

- Knutson, B. Beck, J. Him, S. ve Cha, J. (2006). Identifying the dimensions of the experience construct. *Journal of Hospitality and Leisure Marketing*, 15(3), 31-47.
- Kock, N. (2016), Hypothesis testing with confidence intervals and P values in PLS-SEM. *International Journal of e-Collaboration*, 12(3), 1-6.
- Kozak, M. ve Rimmington, M. (2000). Tourist satisfaction with Mallorca, Spain, as an off-season holiday destination. *Journal of Travel Research*, 38(3), 260-269.
- Lagiewski, R. M. ve Zekan, B. (2006). Experiential marketing of tourism destinations. *Paper presented at the Turk-Kazakh International Tourism Conference Turkey*.
- Larsen, S. ve Jenssen, D. (2004). The school trip: travelling with, not to or from, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 4(1), 43-57.
- Law, R., Buhalis, D. ve Cobanoglu, C. (2014). Progress on information and communication technologies in hospitality and tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 26(5), 727-750.
- Leung, D. Law, R. van Hoof, H. ve Buhalis, D. (2013). Social media in tourism and hospitality: a literature review. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 30(12), 3-22.
- Mahdzar, M., Shuib, A., Ramachandran, S., Afandi, S. H. M. (2015). The role of destination attributes and memorable tourism experience in understanding tourist revisit intentions. *American-Eurasian J. Agric. and Environ. Sci.* 15, *Tourism and Environment, Social and Management Sciences*, 32-39.
- Munar, A. M. ve Jacobsen, J. K. S. (2013). Trust and involvement in tourism social media and web-based travel information sources. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 13(1), 1-19.
- Oh, H. Fiore, A. M. ve Jeoung, M. (2007). Measuring experience economy concepts: Tourism applications, *Journal of Travel Research*, 46 (2), 119-132.
- Oppermann, M. (2000). Tourism destination loyalty, *Journal of Travel Research*, 39(1), 78-84.
- Otto, J. E. ve Ritchie, J. R. B. (1996). "The service experience in tourism." *Tourism Management*, 17(3), 165-174.
- Ön Esen, F. ve Bahar, O. (2019). Destinasyon imajı, turist memnuniyeti ve destinasyon sadakati ilişkisi açısından afyonkarahisar'da termal turizm, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 949-963.
- Pine, B. J. P. ve Gilmore, J. H. (2011). *The experience economy*. Boston: Harvard Business Review Press.
- Sadeh, E., Asgari, F., Mousavi, L. ve Sadeh, S. (2012). Factors affecting tourist satisfaction and its consequences, *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 2(2), 1557.
- Schiffman, L. G. ve Kanuk, L. L. (1997). *Consumer behavior* (5th Edition). New York: Prentice Hall.
- Sigala, M. (2012). Social networks and customer involvement in new service development (NSD): The case of www.mystarbucksidea.com. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 24(7), 966-990.
- Sims, R. (2009). Food, place and authenticity: local food and the sustainable tourism experience. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3): 321-336.
- Song, H., Li, G., Van Der Veen R. ve Chen J. L. (2011). Assessing mainland chinese tourists' satisfaction with hong kong using tourist satisfaction index. *International Journal of Tourism Research*, 13(1), 82-96.
- Statista. (2019). <https://www.statista.com/statistics>, (Erişim Tarihi:06. 02. 2019).
- Stevens, B. F. (1992). Price value perceptions of travelers. *Journal of Travel Research*, 31(fall), 44-48.
- Sthapit, E. (2013). *Tourists' perceptions of memorable experiences: testing the memorable tourism experience scale (mtes) among tourists to rovaniemi, lapland, Master's thesis*. Faculty of Social Sciences, University of Lapland, Rovaniemi, Finland.
- Sthapit, E. (2017). Exploring tourists'memorable food experiences: a study of visitors to santa's official hometown. *Anatolia*, 28(3), 404-421.
- Sthapit, E. ve Coudounaris, D. (2018). Memorable tourism experiences: Antecedents and outcomes. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 1-23.
- Suhartanto, D. R. ve Triyuni, N. (2016). Tourist loyalty towards shopping destination: The role of shopping satisfaction and destination image. *European Journal of Tourism Research*, 13, 84-102.
- Swanson, S. R. ve Kelley, S. W. (2001). Service recovery attributions and word-of-mouth intentions, *European Journal of Marketing*, 35(1), 194-211.
- Tax, S. S., Brown, S. W. ve Chandrashekar, M. (1998). Customer evaluations of service complaint experiences: implications for relationship marketing. *Journal of Marketing*, 62, 60-76.
- Tsai, C. (2016). Memorable tourist experiences and place attachment when consuming local food. *International Journal of Tourism Research*, 18, 536-548.
- Tung, V. W. S. ve Ritchie, J. R. B. (2011). Exploring the essence of memorable tourism experiences. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1367-1386.
- Türkmen, S., Atay, L. ve Türkmen, E. (2018). Destinasyon kişiliği, memnuniyet ve davranışsal niyetler arasındaki ilişkilerin incelenmesi: çanakkale örneği. *Journal of Yasar University*, 13(49), 22-32.
- Um, S., Chon, K. ve Ro, Y. (2006). Antecedents of revisit intention. *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1141-1158.
- White, N. R. ve White, P. B. (2007). Home and away, *Annals of Tourism Research*, 34(1), 88-104.
- Williams, A. (2006). Tourism and hospitality marketing: fantasy, feeling and fun. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18(6), 482-495.
- Wirtz, D. Kruger, J. Scollon, C. N. ve Diener, E. (2003). What to do on spring break? the role of predicted, on-line, and remembered experience in future choice. *Psychological Science*, 14, 520-24.
- Wold, H. (1982). Soft modeling: The basic design and some extensions. In K. G. Jöreskog ve H. Wold (Eds.), *Systems under indirect observations: Part II* (pp. 1-54). Amsterdam: NorthHolland.

- Wong, J. W. C., Lai, I. K. W. ve Tao, Z. (2020). Sharing memorable tourism experiences on mobile social media and how it influences further travel decisions. *Current Issues in Tourism*, 23(14), 1773-1787.
- Yadav, J. K. (2018). Memorable tourism experience and tourist satisfaction, *International Conference on Research in Management and Economics Serbia*. Belgrade.
- Yadav, J. K. ve Krishnan, O. (2017). Memorable tourism experiences: Vivid memories and feelings of nostalgia for houseboat tourism. Indian Institute of Management Kozhikode, *Working Paper*, 1-18.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan S. (2014). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, E. (2020). *SmartPLS ile yapısal eşitlik modellenmesi*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yoo, K. H. ve Gretzel, U. (2011). Influence of personality on travel-related consumer-generated media creation, *Computers in Human Behavior*, 27(2), 609-621.
- Yoon, Y. ve Uysal, M. (2005). An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model. *Tourism Management*, 26(1), 45-56.
- Yoon, Y. S. Lee, J. S. ve Lee, C. K. (2010). Measuring festival quality and value affecting visitors' satisfaction and loyalty using a structural approach, *International Journal of Hospitality Management*, 29(2), 335-342.
- Yu, C. P. Chang, W. C. ve Ramanpong, J. (2019). Assessing visitors' memorable tourism experiences (mtes) in forest recreation destination: a case study in xitou nature education area. *Forests*, 10(8), 1-15.
- Zeithaml, V. A., Berry, L. L. ve Parasuraman, A. (1996). The behavioral consequences of service quality. *Journal of Marketing*, 60(2), 31-46.
- Zhao, X. Lurch Jr. J. G. ve Chen, Q. (2010). Reconsidering baron and kenny: myths and truths about mediation analysis. *Journal of Consumer Research*, 37(2), 197-206.

EXTENDED ABSTRACT

As a result of globalization and technological developments, consumers' behavior and thinking patterns are changing rapidly and continuously. These innovations and the demanding consumer who focuses on more intellectual, wealthy and personal experiences increase the competitive pressures on the hospitality and tourism industry and require changes in the methods and marketing strategies of destinations and service providers. For this reason, tourism businesses need to offer unique and memorable experiences to consumers in order to meet changing market demands.

When the relevant literature is reviewed, it has seen that the concepts of experience and memorable tourism experience are used extensively. Although it is considered as a very current issue in foreign literature, very few studies have been found in the Turkish literature. Due to both being a current issue and gap in the literature, more research is needed in terms of memorable tourism experience methodology and behavioral aspects. In addition, social media, which has an increasing number of users day by day, is accepted as a network where these experiences are shared intensively and affects behavior of consumers. Although there are studies on the subject, there is not a study examining the relationship between memorable tourism experience, social media sharing behavior, overall satisfaction and behavioral intentions. In this context, the aim of this study is to investigate the effects of memorable tourism experiences (MTEs) on behavioral intentions (BI) through social media sharing behavior (SMSB) and overall satisfaction (OS).

The universe of the research consists of thirty-seven (37) million active Facebook users and the sample is domestic users who have a tourism experience. Data are collected online from volunteer participants in two stages using the convenience sampling method. As a result of the pilot application, three hundred eighty (380) and later five hundred (500) data are collected. The first part of the questionnaire consists of demographic questions about the participants' gender, educational status, marital status, age, income status, when they share their tourism experience on social media, travel destination, travel party, travel purpose, type of accommodation, mode of transportation. In the second part, there are questions about the participants' MTEs, SMSB, overall satisfaction and behavioral intentions. The scale developed by Kim et al. (2012) has 24 questions in the survey to measure MTEs of the participants. To determine SMBS 8 questions are adapted from the scale developed by Dedeoğlu, Taheri, Okumuş and Gannon (2020). To measure overall satisfaction of the participants, 3 questions are used which have been preferred by many researchers such as Tax and Brown (1998); Yoon, Lee and Lee (2010). There are 3 questions to determine behavioral intentions of the participants in survey, which developed by Zeithaml and Parasuraman (1996). Sum up, there are 38 questions in the second part of survey.

In the analysis of the research data, descriptive statistics and reliability analysis in SPSS 21 statistical package program is used to evaluate the demographic profile of the sample and the internal consistency of the structures. Partial Least Squares Analysis with SmartPLS 3.0 software (Trial Edition) is then used to

analyze the measurement pattern. The second order model is used to reduce the number of relationships while performing SEM analysis. All seven hypotheses are supported. MTEs has a positive effect on BI, this result supports the studies in the current literature. To determine the mediator effect, the procedure of Zhao, Luch and chen (2010) is used. According to them, if the indirect effects are significant, it is possible to talk about the mediating effect. According to the mediation effect analysis result; since the indirect effect in the MTEs-> OS -> BI path is significant, the direct effect in the MTEs-> BI path is significant and the path coefficients are positive, there is a partial mediation role in the relationship between MTEs and BI. The mediation type is complementary mediation. Since the indirect effect in the MTEs-> SMSB-> BI path is significant, the direct effect in the SMSB -> BI path is significant and the path coefficients are positive, there is a partial mediation role in the relationship between SMSB and BI. The mediation type is complementary mediation.

We consider that this study will make significant contribution to the literature on MTEs, SMSB, OS, BI and practical implications. It is an important constraint that the research is conducted only domestic Facebook users. Since convenience sampling is used in this study, results cannot be generalized. Conducting future studies on a wider area, on different tourist groups and different tourist types and comparing their results with existing studies will provide significant contributions to the literature.

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Uygulama Mutfağının Tasarım ve Tetkiki: İstanbul Örneği

Emre VAROL¹ ve Yılmaz SEÇİM²

Öz

Ateşin bulunmasından bu yana mutfak, hem kelime olarak hem de yapı olarak birçok değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler gerek zorunluluklar gerekse ihtiyaçlar sonucunda hasıl olmuştur. Sanayi devriminin ardından ortaya çıkan endüstriyel, profesyonel ve ticari mutfak kavramları günümüzde birçok işletmeyi tanımlarken kullanılabilir. Ancak gastronomi bölümü uygulama mutfaklarını tanımlayabilmek ve nitelendirmek amacıyla bazı olguları birleştirmek gerekmektedir. Uygulama mutfaklarının tasarımı belirlenirken mevcut üniversite uygulama mutfakları, endüstriyel, profesyonel ve ticari mutfaklarda kullanılan araç-gereçler, mutfak tasarımları ve nitelikleri kullanılarak bir profil ortaya çıkarılmıştır. Örnek bir uygulama mutfağı çıkarabilmek adına Türkiye'deki gastronomi bölümlerinin %28,4'ünü bünyesinde ihtiva eden İstanbul ili örneklem olarak seçilmiştir. İstanbul'da gastronomi bölümü bulunan 23 üniversiteden 19'u çalışmaya katılım sağlamıştır. Bulgular neticesinde uygulama mutfaklarında kişi başına düşen alan en az 2,6 m², en fazla 12,5 m² ve ortalama 6,2 m² olduğu tespit edilmiştir. Bölümler en çok ada tipi mutfağı uygulama mutfağı olarak tercih ederlerken L tipi mutfak hiçbir üniversite tarafından tercih edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mutfak Tasarımı, Gastronomi, Uygulama Mutfağı, Mutfak Düzeni, Mutfak Araç-Gereçleri

Examining the Design and Content of Gastronomy and Culinary Arts Practice Kitchen: The Case of Istanbul

Abstract

Since the discovery of the fire, the kitchen has undergone many changes both in terms of words and in structure. These changes have been made both as a result of necessities and as a result of needs. Industrial, professional and commercial culinary concepts that emerged after the industrial revolution can be used to describe many enterprises today. However, in order to define gastronomy practice kitchen, it is necessary to combine some definitions. When determining the outlines of practice kitchens, existing university practice kitchens, industrial, professional and commercial kitchens, tools and utensils, kitchen designs and qualifications were used. In order to make an example of an exemplary practice cuisine, Istanbul, which contains 28.4% of the gastronomy departments in Turkey, has been selected as a sample. The 23 universities in Istanbul with gastronomy departments, 19 participated in the survey. As a result of the findings, it was determined that the area per capita in the application kitchens was at least 2.6 m², the maximum was 12.5 m² and the average was 6.2 m². While the departments mostly prefer island type cuisine in application kitchens, L type kitchen has not been preferred by any university.

Key Words: Kitchen Design, Gastronomy, Practice Kitchen Kitchen Layout, Kitchen Equipment

Atıf İçin / Please Cite As:

Varol, E. ve Seçim, Y. (2022). Gastronomi ve mutfak sanatları uygulama mutfağının tasarım ve tetkiki: İstanbul örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 764-782.

Geliş Tarihi / Received Date: 05.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 22.11.2021

¹ Öğr.Gör. - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Kemaliye Hacı Ali Akın Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, emre.varol@erzincan.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0511-2602

² Doç. Dr. - Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi, yilmazsecim@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-9112-7650

Giriş

Ana konusu yemek veya şefler olan programların günümüzde popülaritesinin artması ve gıda ürünlerinin sosyal medyada teşhirinin hiç olmadığı kadar çoğalmasıyla gastronomi kavramı günümüzde hiç olmadığı kadar önem kazanmaya başlamıştır. Günümüzde gastronomi bölümlerinin sayısı her yıl artarak devam etmektedir. 2017 yılında Kıbrıs ve Türkiye’de toplam 25 gastronomi bölümü bulunurken (Semint, 2020, s. 16) bu sayı 2021 yılı Yükseköğretim Kurumu (YÖK) Atlas verilerine göre 88 bölüme (üniversitelerdeki ikinci öğretim sayıya dahil edilmemiştir) kadar ulaşmıştır.

Gıda sektöründeki gelişmeler ve zincir konaklama işletmelerinin hızla çoğalmasıyla mutfak planlaması daha da önemli hale getirmiştir (Şengül, 2021, s. 281). Bu gelişmeler beraberinde hem kalifiye eleman hem de elamanı yetiştirecek kurumların ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Kalifiye eleman yetiştirilen kurumlardan biri olan gastronomi bölümünün öğrencilerine pratik eğitim sunduğu uygulama mutfaklarının tasarımı da bununla birlikte önemli bir olgu haline gelmiştir. Gastronomi bölümlerinin genel sorunları hakkında makale ve yüksek lisans tezi boyutunda birçok araştırma yapılırken, gastronomi bölümü öğrencilerinin hem okurken pratik kazanacağı hem de öğrencilerin mezuniyet sonrasında en uygun şekilde hazırlayacak olan uygulama mutfağı hakkında çalışmalar yetersiz kalmıştır. Bu makalenin amacı literatürdeki boşluğu bir nebze de olsa doldurmak ve ilerde açılacak veya düzenlenecek olan uygulama mutfaklarının tasarımı hakkında teorik bir çerçeveye oluşmasında yardımcı olmaktadır.

Literatür

Mutfak kelimesi dilimize Arapçadan geçmiş olup, orijinali ve Osmanlı’da kullanılmış hali ‘matbah’ kelimesidir (Çakır, 2010, s. 4). Mutfak, yenilecek ve içilecek her çeşit gıda maddelerinin belirli standartlar doğrultusunda hazırlandığı, işlendiği, pişirildiği, sunumunun yapıldığı ve misafire sunulduğu mekân olarak tanımlanabilir. Türk Dil Kurumuna (TDK) göre mutfak, yemek pişirilen yer, aş damı olarak nitelendirilmektedir. Yemek pişirilecek yer olarak mutfak kavramı, ilk olarak ateşin bulunması, ardından ateşin etrafında toplanma, gıdaları pişirme ve yeme suretiyle olmuştur. Sak (2014, s. 4), mutfağın gelişimini üç bölüme ayırmıştır bunlar, ateşin bulunması ve sanayi devrimine kadar olan süre, sanayi devriminin etkisiyle gelişen mutfak ve son olarak da günümüz modern mutfaklarıdır. Arman (2019, s. 13) çalışmasında mutfakları üçe ayırmış bunları “Profesyonel Mutfaklar, Ticari Mutfaklar ve Endüstriyel Mutfaklar” olarak tanımlamıştır. Profesyonel mutfaklar, kitlesel gıda üretiminde kullanılan mutfaklardır. Bu mutfaklar endüstriyel üretim yapılabileceği gibi ev tipi veya evden küçük bir mutfak da olabilmektedir. Ticari mutfaklar ise adından da anlaşılabilceği gibi ticari amaçlar ile düzenlenmiş kitlesel gıda üretimi yapılan mutfaklardır. Endüstriyel mutfaklar ise, tiplerine göre birbirinden ayrılabilen, hammaddenin mutfağı girişinden itibaren taşıma, depolama, pişirme, servis ve atık sürecine bağlı havalandırma, sıhhi alan ve enerji sistemlerini kitlesel gıda üretimine uygun olarak planlanmış ticari kaygı güden-gütmeyen tüm mutfakları kapsamaktadır. Bu bağlamda gastronomi ve mutfak sanatları bölümü ve aşçılık bölümü uygulama mutfaklarını, profesyonel mutfak ve endüstriyel mutfaklarının bir nevi karma hali olarak görülebilir.

Mutfak Tasarımı Bağlamında Gastronomi Uygulama Mutfakları

Bir işletme veya kurumun mutfak tasarımına başlanmadan önce ilk olarak mutfağın hangi amaca hizmet edeceğini belirlenmesi gerekmektedir. Ardından mutfakta hazırlanacak ürünlerin çeşitliliğini, hizmet vereceği müşteri profilini, menü, servis çeşidi, işletme bütçesi, kaç kişiye hizmet verileceğini ve bu doğrultuda alanların belirlenmesini gerekmektedir. Çalışacak kişi sayısını, zorunlu alanların belirlenmesi (soğuk & kuru depolar, soyunma odası, şef veya yönetici odası, bulaşıkhaneler, lavabolar vb.) ve son olarak da belirlenen kriterler doğrultusunda alınacak olan araç, gereç ve tüm teçhizatın doğru bir şekilde tanımlanmalıdır (Sarışık, 1994, s. 69; İrfan, 1995, s. 248; Şengül, 2021, s. 268-276). Mutfak planlarken ana amaç, ergonomik ve düşük maliyeti olmalıdır (Kalınkara, 2020, s. 12; Şengül, 2021, s. 262). Mutfağın konumu ve fiziksel olarak planlanmasında ise;

- Havalandırma ve ısıtma,
- Aydınlatma,
- Tavan, duvar ve zemin,
- Mutfak alanı,
 - Mutfak bölümleri ve

- Mutfak yerleşim tipi konuları önem arz etmektedir. (Sarıışık, 1994, s. 68-70; Şengül, 2021, s. 262-268)

Endüstriyel boyuttaki mutfakların havalandırılması yapılırken havalandırma tasarımının sadece pişirme alanı mı yoksa mutfak ve diğer alanlar için mi yapılacağına karar verilmelidir (Biner ve Eres, 2018, s. 15). Ardından havalandırma ve hava sirkülasyonu için mutfak tipine göre davlumbaz seçimi yapılması gerekmektedir. Mutfak tiplerine göre fastfood, restoran, kafeterya, hazır yemek, ikram mutfakları ve yemek fabrikaları mutfakların ortalama 120 m³ taze hava miktarı belirlenmesi gerekmektedir (Cansevdi, 2010, s. 30). Aktaş'a (2021, s. 263) göre mutfak havası her bir saatte 15-30 defa değişmelidir. Mutfak havalandırması, çalışanlara rahat çalışma ortamı sağlanması ve pişirilen ürünlerin kokularının mutfak dışına çıkmasını engelleyecek kadar iyi olmalıdır (İrfan, 1995, s. 254). Mutfaklarda yaz aylarında sıcaklık 18 °C %40-70 arası bağıl nem, kış aylarında ise 22 °C bağıl nemin %40-70 arası kalması gerekmektedir. Mutfak bölümlerinde hazırlanan ürün çeşitliliğine göre sıcaklık ve nem oranları değişebilmektedir (Kalınkara, 2020, s. 27; Şengül, 2021, s. 263-264). Endüstriyel boyutta bir mutfağın aydınlatmasının yapılmasının,

- Gıdaların kalitesi ve yabancı madde kontrolünü kolaylaştırması,
- Gıdaların ön hazırlıklarının yapılmasının doğru yapılması,
- Servise hazır hale getirilmesi,
- Personelin fiziksel ve ruhsal olarak rahat olarak çalışması,
- Gözün görme yeteneğini artırarak kaza risklerini aza indirmesi,
- Aydınlatma maliyetlerinin düşürülmesi,
- Göz sağlığını koruması, gibi faydaları vardır (Güler, 1998, s. 43; Çetin, 2018).

Mutfak aydınlatması planlanırken, mutfak içerisindeki doğal ışık kaynağı, çalışma için gerekli olan aydınlatma düzeyi (lux), yüzeydeki yansıma ve acil durumlar için aydınlatma gereksinimi gereklidir. Aydınlatma yapılırken mümkün olduğunca doğal ışıktan yararlanılmalı ve mutfaktaki pencereler zemin alanının %10'undan az olmamalıdır (Kalınkara, 2020, s. 28). Mutfaklar suni olarak aydınlatılırken beyaz ışık veren ampuller kullanılmalı, yemeğin yapıldığı ve sunulduğu yerlerde ortalama 500 lux değerinde bir aydınlatma sağlanmalıdır (Sarıışık, 1994, s. 70; Biner ve Eres, 2018, s. 16; Arman, 2019, s. 157; Şengül, 2021, s. 265).

Endüstriyel mutfak tasarımında tavanın yerden yüksekliği en az 3,50 m olmalı, (Çekal, 2013, s. 64; Kapucoğlu ve Ulema, 2020, s. 38) ortalama 4-5 m olması ise ışıklandırmaya yardımcı olacak ve çalışanlar için psikolojik rahatlatma sağlayacaktır (Güler, 1998, s. 46; Budak, 2015, s. 62). Tavan malzemesi için kolay temizlenebilen, nemden ve yağdan etkilenmeyen, sesi yansıtmayan, rutubet tutmayan ve ışığı daha iyi yansıtılabilen açık renkler kullanılmalıdır. Açık tonlu renkler ışığı %90'a kadar yansıttığından dolayı duvar malzemelerinin beyaz veya krem gibi renklerden seçilmesi önerilmektedir. Ayrıca tavan malzemeleri gözenekli yapıda olmaması hijyen açısından kolaylık sağlayacaktır (Tümer, 2008, s. 33-34; Budak, 2015, s. 61; Şengül, 2021, s. 266). Duvar tasarlanırken, minimum 1,8 m'ye kadar fayans veya mermer ile döşenmesi gerekmektedir (Çekal, 2013, s. 64; Şengül, 2021, s. 266). Mutfak duvarlarının çatlamaması için malzeme giriş ve çıkış yerlerine, mutfak arabalarının koyulduğu, geçildiği yerlere plastik veya çelik koruyucular takılarak önlemler alınması gerekmektedir (MEB, 2019, s. 39). Ayrıca duvarlara tezgâh hizasında (ortalama 85 cm) metal koruyucu şerit çekilmesi halinde hareketli tezgâh, mutfak arabası ve/veya sabit tezgahların duvara çarpması gelecek hasarı engelleyerek fayans ve mermerlerin kırılmasını engellemektedir (Ay, 2018, s. 70). Mutfakta zemin malzemesi seçilirken kaygan olmayan, yağa, aside, suya ve ısıya dayanıklı mermer, fayans ve karo gibi malzemeler seçilmelidir. İhtiyaç olan yerlere ve özellikle kişileri rahatsız etmeyecek yerlere ufak su giderleri konulmalıdır (Şengül, 2021, s. 266).

Mutfak alanı tasarlanırken ilk olarak işletmenin türüne göre hesaplama yapılmalıdır. Ardından mutfakta çalışacak birey sayısı, ekipman miktarı, türü, ekipmanların arasındaki boşluklar, hazırlanacak olan yemeklerin çeşidi, miktarı, depolama alanları, koridor alanları ve bulaşık alanlarının hesaplanması gerekmektedir. Aksi takdirde sıkışık ve yetersiz mutfaklarda istenilen kalite elde edilemeyecektir (Kalınkara, 2020, s. 6). Özlem ve Uçan (2002) yaptığı çalışmada fastfood restoranlarının ortalama mutfak alanının 96,5 m² ve masa servisi sunan restoranların mutfağını ise 153 m² olarak tespit etmişlerdir (Öztaş ve Uçan, 2002, s. 32). Endüstriyel mutfaklarda mutfak bölümleri teslim alma alanı, hazırlık ve pişirme bölümleri (sebze hazırlık, soğuk mutfak, kahvaltı, pastane, kasaphane, sıcak, banket ve pişirme bölümleri), bulaşıkhaneler (kazan ve bulaşıkhanesi), depolar (soğuk hava depoları ve kuru gıda depoları), çöp toplama odası, ofisler ve

personel hazırlanma odalarından oluşmaktadır (şengül, 2021, s. 269-275). Mutfaklar yerleşim tipine göre 6 ana gruba bölünmektedir bunlar, tek bir hat üzerinde düzenlenmiş olan I tipi yerleşme düzeni, “U” şeklinde tasarlanan üç duvar boyunca sıralanan veya üçgen bir çalışma düzeni olan U tipi yerleşme düzeni, iki duvar boyunca birbirine kenetlenmiş çalışma tezgahı olan ve “L” şeklinde tasarımı yapılmış L tipi mutfak tasarımı, karşılıklı iki hat üzerinde çalışma tezgahları düzenlenmiş olan paralel veya koridor tipi mutfak tasarımı, U ve L tipi çalışma düzeninin ortasına bir adacık şeklinde ilave edilen ve buranın pişirme veya çalışma tezgahı amacıyla kullanılması için dizayn edilen ada tipi yerleşme düzeni, 4 duvara dikdörtgen şeklinde yerleştirilen çalışma tezgahları ve diğer araç gereçler ile oluşturulan dikdörtgen tipi yerleşme düzenidir (Oruç, 2014, s. 33; Sak, 2014, s. 16; Doğdubay ve Karan, 2017, s. 11; Arman, 2019, s. 4).

Endüstriyel Mutfaklarda Bulunması Gereken Araç ve Gereçler

Endüstriyel mutfaklarda üretilen gıdaların çeşitliliğine, üretim sıklığı, üretim büyüklüğü, ekipmanları kullanım amacına vb. sebepli birçok farklı mutfak ekipmanı kullanılmaktadır. Mutfak ekipmanları 8 ana kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar;

- Pişirme araçları,
- Ürün işleme araçları,
- Muhafaza ve depolama ekipmanları,
- Pişirme ekipmanları,
- Ölçü aletleri,
- Bıçak ve doğrama asistanları ve
- Diğer ekipmanlardan oluşmaktadır (Gisslen, 2011, s. 41-61). Mutfaklarda kullanılan ekipmanlarının kategori, çeşit, boyut-nitelik ve kullanım amacıyla ilgili bilgileri tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Mutfak Ekipmanları

Ekipman Kategorileri	Ürün Çeşitdi	Boyut-Nitelik	Özellik-Kullanım Amacı
Hazırlık Ekipmanları	Çalışma Tezgahı	75-90 cm yükseklik, 2-3 m uzunluk ve 60-90 cm genişliğinde, genellikle paslanmaz çelik ve krom kaplama ile üretebileceği gibi pastane kullanımına uygun mermerden üretilmiş tezgah da olabilmektedir. Tezgahlar tek katlı veya raflı şekilde üretilmektedir.	Ürün işleme, doğrama, hazırlık vb. işler için kullanılan mutfak ekipmanı.
	Evyeli Tezgah	75-90 cm yükseklik, 2-3 m uzunluk, 60-90 cm genişlik genellikle paslanmaz çelik ve krom kaplamadan üretilmektedir.	Ürünleri yıkamak, hazırlamak, işlemek ve doğramak için kullanılan mutfak ekipmanı.
	Hareketli Tezgah	100-180 cm en, 60-70 cm boy ve 85 cm yükseklikte paslanmaz çelikten üretilmektedir.	Ürün işleme, doğrama, hazırlık ve servis vb. işler için kullanılan portatif mutfak ekipmanı.
	Gastronom Küvetler	<ul style="list-style-type: none"> • 1/9 (0,5 ve 1 l kapasite) • 1/6 (1, 1,6, 2,4, ve 3,4 l kapasite) • 1/4 (0,5, 1, 1,8, 2,8, 4, 5,5 l kapasite) • 1/3 (0,75, 1,5, 2,5, 4, 5,7, 7,8 l kapasite) • 1/2 (1,25, 2, 4,5, 6, 9, 12 l kapasite) • 2/3 (1,5, 3, 5,5, 9, 13, 18 l kapasite) • 1/1 (2,5, 5, 9, 14, 21, 28 l kapasite) • 1/1 delikli gastronom küvet • 2/1 (5, 10, 18,5, 28,5, 42,5, 57,5 l kapasite) 	Depolama, hazırlık ve pişirme gibi amaçlarla kullanılan, çoğunlukla paslanmaz çelikten yapılan mutfak ekipmanı.
	Gastronom Tepsi	<ul style="list-style-type: none"> • 1/2 (10, 20, 40, 65 mm derinlik) • 2/3 (10, 20, 40, 65 mm derinlik) • 1/1 (10, 20, 40, 65 mm derinlik) • 2/1 (10, 20, 40, 65 mm derinlik) 	Depolama, hazırlık ve pişirme gibi amaçlarla kullanılan, çoğunlukla paslanmaz çelikten yapılan mutfak ekipmanı.
	Balık Hazırlama Tezgahı	140 cm en, 70 cm boy, 85 cm yükseklikte paslanmaz çelik ve krom kaplama ile üretilmektedir.	Balıkların, yıkanması, pullarının ayıklanması, iç temizliği vb. işlerin yapıldığı mutfak ekipmanı.
	Sebze-Meyve	120-140 cm en, 60 cm boy, 85 cm yükseklikte paslanmaz çelik ve krom	Sebze ve meyvelerin yıkanması, ayıklanması, temizliği vb. işlerin

VAROL ve SEÇİM

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Uygulama Mutfağının Tasarım ve Tetkiki: İstanbul Örneği

	Yıkama Tezgâhı	kaplama ile üretilmektedir.	yapıldığı mutfak ekipmanı.
	Et Çözündürme Arabası	60 cm en, 70 cm boy ve 165 cm yükseklikte paslanmaz çelikten üretilmektedir.	Et ve et muhteviyatını çözündürmede kullanılan, kan ve sıvı toplama tepsi ve toplanan sıvıların tahliyesi için hortum bulunan mutfak ekipmanı.
	Küvet ve Tepsi Toplama Arabaları	38,5 cm en, 55-66,5 cm boy ve 160-189 cm yükseklikte paslanmaz çelikten üretilmektedir.	Tepsi ve küvetleri bir arada toplamaya yarayan mutfak ekipmanı.
	Tabak Toplama-İstif Arabası	34-73 cm en, 46-73 cm boy ve 89-182 cm yükseklikte gövdesi paslanmaz çelik ve/veya alüminyumdan, taşıma profili alüminyum, tutacakları plastikten ve/veya silikondan üretilmektedir.	Hazır veya yarı hazır sıcak veya soğuk servis edilecek tabakların istiflendiği mutfak ekipmanı. Sıcak servis edilecek ürünler için bazı tabak istif arabaları fırın ısısına dayanıklı olarak üretilmektedir.
Pişirme Araçları	Ocak	Gözlü Ocak	Mutfaklarda genel olarak kullanılan ocak çeşididir. Ocak gözleri eşit veya farklı boyutlarda birbirinden ayrılmış bir şekilde olabilmektedir.
		Düz Ocak	Ocağın gözü, ocağın tamamını veya bir kısmını kaplayacak şekilde tasarımı yapılmaktadır. Isınması ve soğuması zaman almasından dolayı genellikle endüstriyel mutfaklarda kullanılmaktadır. Bir ocak üzerinde irili ufaklı birçok pişirme ekipmanının kullanılmasına olanak sağlar.
		İndüksiyonlu Ocak	Isıyı direkt olarak pişirme ekipmanına hızlı ve eşit bir şekilde dağıtımını sağlayarak ürünlerin pişirilmesini sağlar. Pahalı ve kullanım alanı kısıtlı olmasından dolayı endüstriyel mutfaklarda kullanımı kısıtlıdır.
	Fırın	Konvansiyonel Fırın	Bu tip fırınlar genellikle eski tip fırınlar olup, ısı aşağıdan yukarıya doğru yayılmaktadır.
		Konveksiyonlu Fırın	Bu tip fırınlar ısıyı fanlar vasıtasıyla fırının her yerine eşit bir şekilde dağıtmaktadır.
		Slowcook Fırın	Yavaş ve uzun sürede pişirmeyi amaçlayan fırın çeşidi.
		Buharlı Fırın	Pişirmeyi buhar yardımıyla yapan mutfak ekipmanı.
		Odun Fırını	Geleneksel olarak en çok kullanılan fırın çeşididir. Isınma ve pişme eylemleri fırın içerisindeki odun vasıtasıyla gerçekleşmektedir.
		Mikrodalga Fırın	Gıdaları çözündürmek, ısıtmak, pişirmek vb. eylemleri kısa sürede gerçekleştirmek için kullanılan mutfak ekipmanı.
		Makarna Haşlama Makinası	Elektrikli Makarna Haşlama Makinası Gazlı Makarna Haşlama Makinası
	Broiler		Çalışma prensibi ızgaranın tersi bir şekilde olup, gıdaları üst tarafından pişirmek olan mutfak ekipmanı.
	Salamander		Çalışma prensibi broiler'e benzeyen ancak, ısıtıcısı genellikle yukarıdan aşağıya hareket ettirilebilen ve ısı aralığı broiler'den farklı olan mutfak ekipmanı.

Plate Izgara	Oluklu Plate Izgara	Gıdaları elektrik veya gaz yardımıyla alttan ısı vererek pişiren ve paslanmaz çelikten üretilen mutfak ekipmanı.
	Oluksuz Plate Izgara	
	Yarı Oluklu Yarı Oluksuz Plate Izgara	
Izgara	Gazlı Izgara	Gıdaları alttan ısı vererek pişiren paslanmaz çelikten üretilen mutfak ekipmanı.
	Gazlı ve Volkanik Taşlı Izgara	
	Kömür Ateşli Izgara	
Rotisserie		Fırın benzeri, gıdaları sabit bir ısı kaynağı etrafında çevirerek pişiren mutfak ekipmanı. Pişirileceği ürünün adını alıp, çevirme makinası olarak adlandırılabilir. (rn. tavuk çevirme makinası, kuzu çevirme makinası vb.)
Fritöz	Manuel Fritöz	Derin yağda pişirme tekniğini uygulamak için kullanılan elektrik ve/veya gaz ile çalışan, pişirme eylemlerinin kullanan kişi tarafından sonlandırıldığı mutfak ekipmanı.
	Otomatik Fritöz	Derin yağda pişirme tekniğini uygulamak için kullanılan elektrik ile çalışan, pişirme eylemlerinin ürünün pişme zamanına göre otomatik olarak sonlandırıldığı mutfak ekipmanı.
	Basınçlı Fritöz	Kızartma işlemini kapalı bir cihazda basınç ve fritz ile yapan mutfak ekipmanı.
Devrilir Tava	Elektrikli Devrilir Tava	Büyük miktarlardaki gıdaların eşit ısıda ve geniş bir yüzeyde pişirmek için kullanılan, gaz veya elektrik ile çalışan mutfak ekipmanı.
	Gazlı Devrilir Tava	
Buharlı Pişiriciler	Basınçlı Buharlı Pişirici	Buhar ile gıdaları pişirmeye yarayan mutfak ekipmanı.
	Konveksiyonlu Buharlı Pişirici	
Su Kaynatma Kazanı	Elektrikli Su Kaynatma Kazanı	Gıda üretiminin yüksek miktarlarda olduğu mutfaklarda kullanılan, suyun belirli bir derecede sabit kalmasını yarayan geniş hacimli mutfak ekipmanı.
	Gazlı Su Kaynatma Kazanı	
Anti-griddle		Genellikle 25x38 cm boyutunda olan, gıdaları ısıtarak değil soğutarak hazır hale getiren mutfak ekipmanı.
Mikser	El Mikseri	Elektrik ile çalışan, gıdaları karıştırmak, ırpırmak ve/veya yoğurmak için kullanılan mutfak ekipmanı.
	Masa st Mikser	
	Yer Mikserleri	
Kıyma Makinası		Et ve et ürünlerinin parçalandığı, kıyma haline getirildiği veya sucuk, sosis gibi gıdaların doldurulmasına yarayan mutfak ekipmanı.
Makarna Açma Makinası		Makarna hamurunu eşit kalınlıkta açmaya ve eşit aralıklarla kesmeye yarayan mutfak ekipmanı.
Hamur Açma Makinası		Pide, lahmacun, gözleme vb. rnlerin hamurlarını amada kullanılan mutfak ekipmanı.
Gıda Dilimleme Makinası		Sebze & meyve, peynir, et vb. her türlü gıdayı istenilen incelikte kesmeye yarayan mutfak ekipmanı.
Set st Parçalama Makinası		Gıdaları ezme, parçalama, karıştırma vb. işlemler için kullanılan mutfak ekipmanı.
Blender	Mini (El) Blenderi Endüstriyel Blender	Gıdaları ezme, çırpma, pre haline getirme vb. işlemleri için kullanılan

VAROL ve SEÇİM*Gastronomi ve Mutfak Sanatları Uygulama Mutfağının Tasarım ve Tetkiki: İstanbul Örneği*

		mutfak ekipmanı.		
Muhafaza ve Depolama Ekipmanları	Sous Vide		Gıdaları 100 °C ısı altında vakum ile sabit bir ısıda pişirmeye yarayan mutfak ekipmanı.	
	Vakum Makinası		Ambalajlanacak olan ürünlerin boş alanlarda bulunan havayı çekerek paketi vakumlama ve ağız kısmının mühürleme işlemlerinin yapıldığı mutfak ekipmanı.	
	Katı Meyve Sıkacağı		Elma, armut, havuç vb. meyve ve sebzelerin sularının çıkarılmasına yarayan mutfak ekipmanı.	
	Pacojet		Özel hazne içerisinde donmuş olan ürünleri püre haline getirmeye yarayan mutfak ekipmanı. Bu ekipman ile dondurma, sorbe vb. ürünler üretilmektedir.	
	Kurutma Makinası		Yavaş ve uzun sürede gıdaları kurutmaya yarayan mutfak ekipmanı.	
	Thermomix		Karıştırma, parçalama ve pişirme gibi işlemleri yapabilen mutfak ekipmanı.	
	Dondurma Makinası		Dondurma & sorbe vb. ürünlerin hazırlanmasında kullanılan mutfak ekipmanı.	
	Benmari		Hazırlanan ürünleri haznesinde bulunan ısıtıcı ve su yardımıyla buhar oluşturarak gastronom küvetleri ısıtmaya yarayan ve servis olanağı sağlayan mutfak ekipmanı.	
	İnfrared Sıcak Tutucu Lambalar		Servise çıkan tabaktaki veya gastronomdaki ürünleri infrared ısıtıcı lambalarıyla sıcak tutmaya yarayan mutfak ekipmanı.	
	Chafing Dish	Elektrik ile Isınan Chafing Dish Reşo Yakıtı ile Isınan Chafing Dish		Servise çıkan gastronomları sıcak tutmaya yarayan, ısısını indüksiyonlu ısıtıcı veya reşo yakıtı ile sağlayan mutfak ekipmanı.
	Soğuk Hava Deposu	Genellikle 178-472 cm en, 178-472 cm boy ve 245 cm yükseklikte üretilmektedir.	-18 °C ve -5/+5°C	Gıdaları soğuk muhafaza etmek için kullanılan soğutucu geniş dolap.
	Dik Buzdolabı	Genellikle 69,3-138,8 cm en, 82,6-134,4 boy ve 200,8 cm yüksekliğinde, paslanmaz çelikten üretilmektedir.	-2 °C / +8 °C	Gıdaları soğuk muhafaza etmek için kullanılan, soğutucu dolap.
	Dik Dondurucu	Genellikle 83-140 cm en, 65,4-80 cm boy, 200-205 cm yüksekliğinde, paslanmaz çelikten üretilmektedir.	-18/-20 °C	Gıdaları dondurulmuş şekilde muhafaza etmek için kullanılan, soğutucu dolap.
	Şok Soğutucu	Genellikle 85-195 cm en, 79-127 cm boy, 700-109 cm yüksekliğinde, paslanmaz çelikten üretilmektedir.	-18 °C'ye kadar	Gıdaları hızlı bir şekilde dondurarak buzdolabında muhafazaya hazır hale getiren mutfak aleti.
Tezgâh Tipi Buzdolabı	Genellikle 134,2-254,2 cm en, 60-70 cm boy, 58,4-85 cm yüksekliğinde, paslanmaz çelikten üretilmektedir.	2 °C / +8 °C	Gıdaları soğuk muhafaza etmek için kullanılan tezgâh tipi soğutucu dolap.	
Tezgâh Tipi Dondurucu	134,2-224,2 cm en, 60-70 cm boy, 85 cm yüksekliğinde, paslanmaz çelikten üretilmektedir.	-18 °C/-22 °C	Gıdaları dondurarak muhafaza etmek için kullanılan tezgâh tipi soğutucu dolap.	
Pişirme Ekipmanları	Silindir Kazan	8-20 l kapasite	Alüminyum, çelik, paslanmaz çelik, demir döküm, bakır, porselen, emaye, seramik, politetrafloroetilen (teflon), toprak maddelerinin biri ve/veya	
	Sos Kazanı	6-60 l kapasite		
	Yemek Tenceresi	11-30 l kapasite		

Ölçüm Cihazları	Kaçerola	0,5-15 l kapasite	birkaçının karışımıyla üretilen, mutfaklarda çeşitli pişirme tekniklerinin uygulandığı mutfak ekipmanı.
	Dikey Kenarlı Sote Tavası	6,5-13 cm derinlik, 16-40 cm genişlik	
	Yayvan Kenarlı Sote Tavası	6-14 cm derinlik, 16-36 cm genişlik	
	Wok Tavası	9- 21,5 cm derinlik, 16-40 cm genişlik	
	Terazi	Manuel Elektrikli	Ürün ağırlığını ölçmek için kullanılan mutfak ekipmanı.
	Sıvı Ölçü Kapları	100 ml, 200 ml, 500 ml, 1 l, 2 l ...	Ürünlerin hacmini ölçmek için kullanılan mutfak ekipmanı.
	Hidrometre	-	Sıvı gıdaların yoğunluğunu ölçmek için kullanılan ekipman.
	Ölçüm Kaşığı	1/8 tsp, 1/4 tsp, 1/2 tsp, 1 tsp ...	Gıdaların hacimlerini ölçmek için kullanılan mutfak ekipmanı.
	Kaşık	Çay kaşığı, tatlı kaşığı, yemek kaşığı	Türk sistemli gıda hacimlerini ölçmek için kullanılan mutfak ekipmanı.
	Termometre	Et termometresi Pastane termometresi Temassız termometre	Gıdaların ısısını ölçmek için kullanılan mutfak ekipmanı.
Bıçak ve Kesim Asistanları	Bıçaklar	Bıçaklar hammaddesine göre seramik ve çelik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çelikten üretilen bıçaklar karbonlu çelik, paslanmaz çelik ve yüksek karbonlu paslanmaz çelik olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Seramik bıçakların uç kısımları, elmastan sonra en sert madde olan zirkonyum oksit kullanılarak imal edilmektedir (Çavuş ve Şengül, 2020, s. 64).	
	Avrupalı Bıçaklar	Şef Bıçağı 20-26 cm	Mutfakta birçok farklı gıdayı işlemede kullanılan bıçak çeşidi.
		Dilimleme Bıçağı 15-35,5 cm	Et, balık, tavuk, sebze ve meyveleri dilimlemeye yarayan bıçak çeşidi.
		Kasap Bıçağı 15-35,5 cm	Kasaphane içerisinde doğrama, sıyırma, parçalama vb. işlemleri tek bıçakla yapmayı olanak sağlayan bıçak çeşidi.
		Satır 15-35 cm	Bazı kemik ve etlerin parçalanmasında kullanılan bıçak çeşidi.
		Soyma Bıçağı 5-10 cm	Sebze ve meyveleri soymada kullanılan bıçak çeşidi.
		Turne Bıçağı 5-7 cm	Sebze ve meyvelere çeşitli şekilleri vermeye yarayan bıçak çeşidi.
		Kemik Sıyırma Bıçağı 12-20 cm	Etleri kemikten sıyırmaya yarayan bıçak çeşidi.
		Fileto Bıçağı 15-27 cm	Balık, et vb. ürünleri fileto etmede kullanılan ince ve esnek bıçak çeşidi.
		Ekmek Bıçağı 30-35 cm	Genellikle ekmek ve ekmek benzeri hamur işlerini doğramada kullanılan tırtıklı bıçak çeşidi.
		Şef Bıçağı 13-18 cm	Mutfakta birçok farklı gıdayı işlemede kullanılan bıçak çeşidi.
	Asya Stili Bıçak	Deba 15-33 cm	Balık temizleme, fileto yapma ve etleri kemikten ayırma gibi işlemler için kullanılan bıçak çeşidi.
		Yanagi-ba 21-36 cm	Suşi, saşimi vb. ürünlerin dilimlenmesinde, balıkların filetosunun çıkarılmasında kullanılan bıçak çeşidi.
		Usuba 18-21 cm	Genellikle sebzelerin doğranmasında kullanılan tek eğimli, ince kenarlı bıçak çeşidi.
		Santoku 16,5-18 cm	Ağız kısmında oyuk bulunan farklı doğrama işlerinde kullanılan bıçak çeşidi.

VAROL ve SEÇİM

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Uygulama Mutfağının Tasarım ve Tetkiki: İstanbul Örneği

Peynir Doğrama Araçları	Delikli Peynir Bıçağı	Yumuşak peynirleri doğramada kullanılan bıçak çeşidi.
	Peynir Dilimleme Teli	Aşırı yumuşak ve kolay dağılan peynirleri dilimlemede kullanılan mutfak ekipmanı.
	Parmesan Bıçağı	Parmesan gibi blok ve sert peynirlerin parçalanmasında kullanılan bıçak çeşidi.
Masat	Çelik Masat	Bıçakları bilemede kullanılan mutfak ekipmanı.
	Elmas Kaplı Masat	
	Seramik Kaplı Masat	
Bileme Taşları	Yağ Taşı	Bıçakları bilemede kullanılan mutfak ekipmanı.
	Su Taşı	
	Elmas Kaplı Bileme Taşı	
	Seramik Kaplı Bileme Taşı	
Yardımcı doğrama araç & gereçleri	Mutfak Makası	Gıdaları kesme, açma, oyma ve soymada kullanılan mutfak ekipmanları
	Midye & İstiridye Açacağı	
	Oyacak	
	Soyacak	
Doğrama Tahtaları	Kırmızı Renkli Tahta	Çiğ kırmızı eti doğramada kullanılan mutfak ekipmanı.
	Yeşil Renkli Tahta	Çiğ sebzeleri doğramada kullanılan mutfak ekipmanı.
	Mavi Renkli Tahta	Çiğ deniz ürünleri doğramada kullanılan mutfak ekipmanı.
	Beyaz Renkli Tahta	Unlu mamuller ve süt ürünlerini doğramada kullanılan mutfak ekipmanı.
	Sarı Renkli Tahta	Çiğ kümes hayvanlarını doğramada kullanılan mutfak ekipmanı.
	Kahverengi Renkli Tahta	Pişmiş ürünleri doğramada kullanılan mutfak ekipmanı.
Servis Aletleri	Maşa	Dilimli ürünleri servisinde kullanılan servis ekipmanı. Bazı ürünleri pişirirken çevrilmesinde de kullanılmaktadır.
	Servis Çatal & Bıçak & Kaşığı	Servise hazır gıdaların misafire sunumunda veya mutfakta çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılan mutfak ekipmanı.
	Kevgir Çeşitleri	Servise hazır gıdaların misafire sunumunda kullanılan servis ekipmanıdır. Bazı ürünlerin pişirilirken karıştırılmasında da kullanılmaktadır.
	Kepçe Çeşitleri	Çorba, sos vb. ürünlerin servisinde kullanılan servis ekipmanı.
	Dondurma Kaşığı	Dondurma servisinde kullanılan servis ekipmanı.
Pastane Ürünleri	Elek	Katı, yarı katı veya sıvı maddelerin ayrıştırılmasında kullanılan mutfak ekipmanı.
	Zester	Limon, portakal vb. ürünlerin kabuklarını ince bir şekilde alınmasına yarayan mutfak ekipmanı.
	Pastane Fırçaları	Gıdaların üzerine yumurta, yağ vb. ürünleri sürmek için kullanılan mutfak ekipmanı.
	Oklava & Merdane	Hamur ürünlerini istenilen boyutta açmaya yarayan mutfak ekipmanı.
	Pastacılık Duyları	Sıkma torbasının ucuna takılan, çeşitli boyut ve şekilde olan, ürünleri istenilen şekilde sıkılmasını sağlayan uç.
	Polikarbon Çikolata Kalıpları	Çikolata kalıplamasında kullanılan kalıp.

Diğer Mutfak Ekipmanları

	Çikolata Püskürtme Makinesi	Çeşitli pasta ve çikolata yapımında kullanılan, çikolata ve/veya çikolata içeren sosları püskürtmeye yarayan mutfak ekipmanı.
	Kek & Pasta Kalıpları	Kek, pasta vb. ürünleri pişirmede kullanılan kalıp.
	Mousse Kalıpları	Mousse ve çeşitli pastaların yapımında kullanılan kalıp.
	Ekmek Mayalama & Şekil Verme Kalıbı	Ekmekleri mayalama ve şekil vermede kullanılan kalıp.
	Tart & Turta Kalıpları	Tart, turta vb. ürünlerin yapımında kullanılan kalıp.
	Pasta Kesme Aparatı	Pasta ve kekleri istenilen incelikte kesmeye yarayan mutfak ekipmanı.
	Hamur Kesme Ruleti	Hamur işlerini istenilen boyut ve incelikte kesmeye yarayan mutfak ekipmanı.
	Kurabiye Kalıpları	Çeşitli boy ve kalıpta kurabiyeleri kesmeye ve şekil vermeye yarayan kalıp.
	Sıcak Hava Tabancası (Heat Gun)	Çikolata vb. gıdaları yakmadan kuru ısıyla istenilen sıcaklığa getiren mutfak ekipmanı.
	Mini Hava Tabancası (Airbrush)	Çikolata veya çeşitli sosları ince bir hat üzerinden püskürten mutfak ekipmanı.
	Krema & Soda Sifonu	Sıvı ve yarı katı ürünlere nitrojen enjekte ederek yeni bir kıvam kazandıran mutfak ekipmanı.
	Pürmüz	Ateşleyici ucundan çıkardığı ateş ile gıdaları hızlı bir şekilde ısıtmaya veya kızartmaya mutfak ekipmanı.
	Isıya Dayanıklı Dekor Eldiveni	Şeker dekoru yapmakta kullanılan ısıya dayanıklı eldiven.
	Silpat	Silikondan yapılan ısıya dayanıklı, yapışmaz bir nevi pişirme kâğıdı.
	Fırın Küreği	Fırına ürün atmaya yarayan mutfak ekipmanı.
	Pasta & Şekerleme Kesme Aparatı (Guitar)	Telleriyle üstüne konulan ürünü eşit parçaya bölen mutfak ekipmanı.
	Balık Cımbızı	Balıkların kılçıklarını almaya yarayan kullanılan mutfak ekipmanı.
	Mutfak Cımbızı	Genellikle dekor yapma amacıyla kullanılan mutfak ekipmanı.
	Delikli Kaşık	Katı maddeleri sıvı maddelerden ayırmaya yarayan, genellikle moleküler gastronomide kullanılan mutfak ekipmanı.
	Pizza Kesme Bıçağı	Pizza benzeri hamur işlerini kesmeye yarayan mutfak ekipmanı.
Diğer Mutfak Ekipmanları	Çırpma Teli	Gıdaları çırpmaya, karıştırmaya yarayan mutfak ekipmanı.
	Avrupa Stili Süzgeç	Gıdaları süzmeye yarayan mutfak ekipmanı.
	Asya Stili Süzgeç	Gıdaları süzmeye yarayan mutfak ekipmanı.
	Baharat Kabı	Çeşitli baharatları tek bir kap içerisinde muhafaza etmeye yarayan mutfak ekipmanı.
	Manuel Püre Makinası	Sebze ve meyveleri püre yapmaya yarayan mutfak ekipmanı.
	Rende	Gıdaları rendelemeye yarayan mutfak ekipmanı.
	Spiralizer	Sebze ve meyveleri spagetti biçiminde doğrayan mutfak ekipmanı.
	Trüf Rendesı	Trüf mantarını rendelemek için

	kullanılan mutfak ekipmanı.
Mandolin	Gıdaları istenilen incelikte doğramayı sağlayan mutfak ekipmanı.
Bambu Buharda Pişirici	Bambudan yapılan gıdaları buhar üzerinde pişirmeye olanak sağlayan mutfak ekipmanı.
Konserve Açacağı	Konserve açmayı sağlayan mutfak ekipmanı.
Sos Fişeği	Genellikle plastikten yapılan, haznesine konulan sos vb. ürünleri istenilen şekilde dökülmesini sağlayan mutfak ekipmanı.
Kebap Şişi	Kebap yapımında kullanılan mutfak ekipmanı.
Slikon Spatula	Gıda ürünlerini karıştırmaya yarayan yapışmaz mutfak ekipmanı.
Spatula	Mutfakta karıştırmak, yaymak, çevirmek, kazımak vb. işlemleri yapmak için kullanılan ekipmanı.

(Kaynak: Labey, 2009, s. 41-53; Katsigris ve Thomas, 2009, s. 485-522; Labey, Wheeler, Malgee ve McDowell 2011, s. 46-68; Gisslen, 2011, s. 43-61; Migoya, 2012, s. 40; Korslund, Schweser ve Grewell, 2013, s. 22; ozfiryakiler.com, 2013; Gastro Mutfak, 2016; MEB, 2017, s. 8; Öztürk, 2020, s. 97-101; Şık, 2020, s. 41-89; Çavuş ve Şengül, 2020, s. 64-77)

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mutfak standartları için çalışmalar yapılmasına rağmen, gastronomi bölümü uygulama mutfaklarının mutfak tasarımı konusunda literatür çalışmaları ne yazık ki eksik kalmıştır. Hazırlanan bu çalışma ile gastronomi bölümü uygulama mutfakları hakkındaki literatür eksiklerinin giderilmesine bir nebze de katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Yapılan çalışma ile gastronomi eğitimi alan öğrencilerin standart bir mutfak ve ekipmanına sahip olabilmesi için literatür altyapısının oluşturulması planlanmaktadır. Böylece uygulama mutfaklarında standardizasyon oluşturulmasına katkı sağlanması düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

- Araştırma İstanbul ilinde bulunan, gastronomi ve mutfak sanatları bölümü ve gastronomi bölümü bulunan üniversiteler ile sınırlıdır.
- Araştırma çevrimiçi ankete katılan her üniversiteden bir gastronomi ve mutfak sanatları bölümü ve bir akademisyeni ile sınırlıdır.

Evren ve Örneklem

Araştırma evreni İstanbul ilinde gastronomi ve mutfak sanatları ve gastronomi eğitimi veren vakıf ve devlet üniversiteleridir. İstanbul'un araştırma evreninin seçilmesindeki sebep, Türkiye ve Kıbrıs'ta bulunan toplam 88 adet (ikinci öğretimler dahil edilmemiştir) gastronomi bölümünün %28,4'ü İstanbul'da barındırmasıdır. Bu bağlamda YÖK Atlas üzerinden erişim sağlandığında 2020-2021 bahar döneminde toplamda 22'si vakıf, 1'i devlet üniversitesi olmak üzere 23 üniversitede, 25 gastronomi ve mutfak sanatları ve gastronomi bölümü bulunmaktadır. Bu bölümlerin 5'i yüksekokul, 20'si ise fakülte bünyesindedir. Araştırmanın örnekleme ise ilgili üniversitelerdeki uygulama mutfaklarıdır. Araştırmanın sadece İstanbul dahilinde yapılmasının amacı, gastronomi bölümü bulunan vakıf üniversitelerinin salt çoğunluğunun İstanbul'da bulunmasıdır. Bu sayede geniş imkanlara sahip olan vakıf üniversitelerinin mutfak tasarımları incelenerek standart bir uygulama mutfağının planlanması amaçlanmaktadır.

Veri Toplama Metodu

Araştırmada veri toplama aracı olarak çevrimiçi anket kullanılmıştır. Görüşme yerine çevrimiçi anket yapılmasının sebebi, anket katılımcılarının iş yoğunluğu, daha fazla üniversite ve bölüme ulaşmaktır. Çalışmada kullanılan anket soruları, daha önce benzer çalışmaların azlığı sebebiyle Öney (2016) ve Semint'in (2020) çalışmaları incelenerek oluşturulmuştur. Oluşturulan sorular 3 farklı uzmanın görüşü alınarak tekrardan düzenlenmiştir. Oluşturulan anketin 5 sorusu demografik, 28 soru gastronomi

bölümlerinin uygulama mutfağının tasarımı ve 5 soru da akademisyenlerin görüşleri ile ilgilidir. Araştırmanın verilerinin toplanması için ilgili bölümlerin akademisyenlerine anket katılım formu e-mail daveti ile gönderilmiştir.

Toplanan Verilerin Analizi

Araştırmada anket sonuçlarını analiz edilmesi için SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. SPSS programı sonuçların karşılaştırılması, tablo ve grafik oluşturulması gibi amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Bu bağlamda veriler SPSS programı üzerinden Frekans analizine tabii tutulmuş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Bulgular

Davetler neticesinde e-anketlere İstanbul'daki gastronomi ve mutfak sanatları ve gastronomi bölümü bulunan toplamda 23 üniversitenin 19'u olumlu bir şekilde geri dönüş yaparak anketi tamamlamışlardır. Mail üzerinden birçok defa iletişime geçilmesine rağmen İstanbul'daki gastronomi bölümü bulunan tek devlet üniversitesinin akademisyenleri anketi doldurmamış ve geri dönüş yapmamıştır. Bu sebeple çalışma sadece İstanbul'da gastronomi bölümü bulunan vakıf üniversitelerini kapsamaktadır.

Demografik verileri incelediğimizde ankete katılan akademisyenlerin %52,6'sı yüksek lisans, %47,4'ü doktora mezunu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %52,6'sı araştırma görevlisi, %21,1'i öğretim görevlisi, %15,8'i doktor öğretim üyesi, %5,3'ü doçent doktor ve %5,3'ü de profesör doktordur.

13 katılımcı turizm sektörü deneyiminin bulunduğunu, 6 katılımcı deneyiminin bulunmadığını belirtmiştir. 14 katılımcı daha önce aşçılık ile ilgili mesleki eğitim aldığını, 5 katılımcı daha önce aşçılık ile ilgili mesleki eğitim almadığını belirtmiştir. Katılımcıların aşçılık veya gastronomi alanındaki toplam tecrübeleri ise %42,1'i 1-3 yıl, %36,8'i 4-6 yıl, %10,5 7-9 yıl ve %10,5 de 10 yıl ve üzeridir.

Ankete katılan 19 bölümün 18'inin uygulama mutfağının mevcut olduğu, 1 bölümün üniversitenin ve bölümün ilk senesi olması sebebiyle uygulama mutfaklarının olmadığı bildirilmiştir.

Tablo 2. Üniversitelerde Bulunan Uygulama Mutfağı Sayıları

Uygulama Mutfak Sayısı	Sayı	Yüzde %
1 Uygulama Mutfağı	7 bölüm	38,9
2 Uygulama Mutfağı	3 bölüm	16,7
3 Uygulama Mutfağı	3 bölüm	16,7
4 ve Üzeri Uygulama Mutfağı	5 bölüm	27,8
Toplam	18	%100

Ankete katılan 7 bölümün 1 adet uygulama mutfağı, 3 bölümün 2 adet uygulama mutfağı 3 bölümün 3 adet uygulama mutfağı ve 5 bölümün de 4 ve üzeri uygulama mutfağı olduğu tespit edilmiştir. Birden fazla mutfağına sahip olan üniversitelerin en çok tercih ettiği 2. uygulama mutfağı pastane mutfağı olurken diğer uygulama mutfakları ise, restoran, hobi mutfağı, demo mutfağı, bar/kafeteryadır. Bölümlerin birden fazla mutfağına sahip olmasının sebebi, bölümlerdeki öğrenci sayısının fazlalığı, öğrencilere daha kaliteli bir eğitim verebilmek adına verilen derslere uygun atölyelerin bulunması, aşçılık gibi farklı bölümlerin benzer atölyelere sahip olması birden fazla bölüme sahip olmaya sebep gösterilmektedir. Uygulama mutfaklarının sadece gastronomi bölümü tarafından kullanılma oranı %57,9 iken, aşçılık bölümleriyle ortak kullanım oranı %36,8'dir.

Tablo 3. Uygulama Mutfağı Boyutu

Uygulama Mutfağı Boyutu	Sayı	Yüzde %
1-100 m ²	3	16,7
101-200 m ²	8	44,4
201-300 m ²	4	16,7
301-400 m ²	1	5,6
401-500 m ²	1	5,6
501 m ² ve daha fazla	2	11,1
Toplam	18	100

Çalışmaya katılan 3 bölümün mutfakları 1 ile 100 m² arasında, 8 bölümün 101 ile 200 m² arasında, 4 bölümün 201 ile 300 m² arasında, 1 bölümün 301 ile 400 m² arasında, 1 bölümün 401 ile 500 m² arasında ve 2 bölümün mutfağının 501 m² ve daha fazla uygulama alanına olduğu tespit edilmiştir.

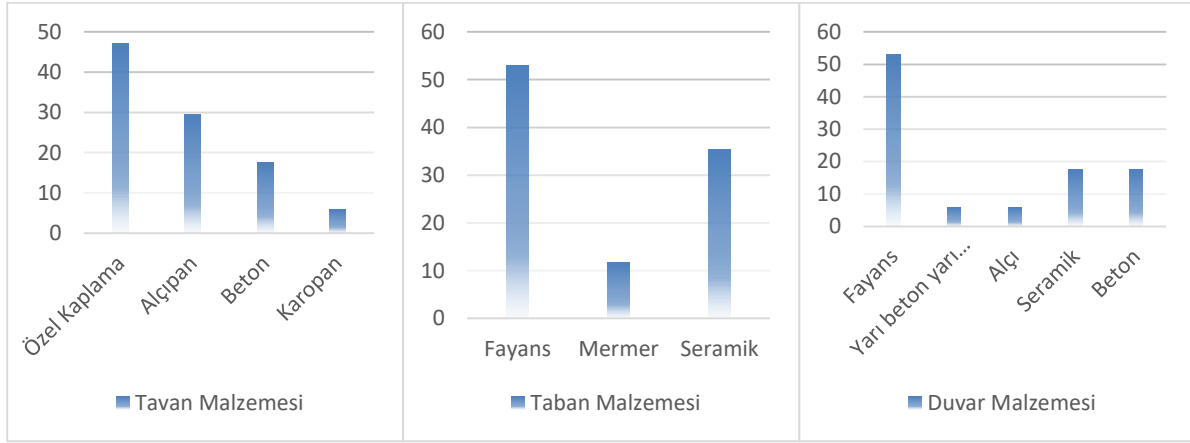
Tablo 4. Uygulama Mutfağının Alanı ve Çalışan Kişi Sayısı

Uygulama Mutfağı Boyutu	11-20	21-30	31-40	41 ve Üzeri	Toplam
1-100 m ²	3	0	0	0	3
101-200 m ²	2	4	1	1	8
201-300 m ²	1	2	0	0	3
301-400 m ²	0	1	0	0	1
401-500 m ²	0	0	0	1	1
501 m ² ve daha fazla	0	0	0	2	2
Toplam	6	7	1	4	18

Ankete katılım sağlayan bölümlerin öğrencilerine sunduğu ortalama alan 6,2 m² olduğu tespit edilmiştir. En fazla alan ayıran bölüm 11-20 kişilik çalışma ortamına 250 m² ile kişi başına 12,5 m² alan sunmuştur. En az alan sunan bölüm ise 41 ve üzeri çalışma ortamına 130 m² alan ve kişi başına 2,6 m² alan sunmuştur.

Mutfakların tavan yüksekliği 6 bölümün 2,6 m-3 m, diğer 6 bölümde 3,1 m- 4 m, 5 bölümün 4,1 m ve daha fazla ve 1 bölüm de 2 m- 2,5 m olduğu bildirilmiştir.

Şekil 1. Tavan, Zemin ve Duvar Malzemeleri

Ankete katılan bölümlerin 9'u zemin malzemesi olarak fayansı, 2'si mermeri, 6'sı kaymaz seramiği uygulama mutfaklarında kullanmayı seçmiş, 1 bölüm de soruya cevap vermemiştir. Tavan malzemesi olarak 8 bölüm özel kaplamalı tavan malzemeleri kullanırken, 5 bölüm alçıpan, 3 bölüm beton, 1 bölüm karopan kullanmakta ve 1 bölüm soruya cevap vermemiştir. Duvar malzemesi olarak 9 bölüm fayansı tercih ederken, 1 bölüm yarı fayans yarı beton, 1 bölüm alçı, 3 bölüm seramik, 3 bölüm betonu tercih etmiş ve 1 bölüm de soruya cevap vermemiştir. Ankete katılan tüm katılımcılar uygulama mutfaklarında bulunan su giderlerinin yeterli olduğunu belirtmiştir.

Bölümlerin 50'sinde soğuk hava deposu bulunurken diğer %50'sinde bulunmamaktadır. Katılan tüm bölümlerde kuru erzak deposu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %94,4'ü uygulama mutfaklarında bulaşık yıkamak için ayrı bir bölümün olduğunu, %5,6'sında ise olmadığını bildirmiştir.

Bölümlerin %50'si aydınlatmayı sadece beyaz ampul ile diğer %50'si beyaz ampul ve doğal ışığı kullanarak uygulama mutfaklarının aydınlatmasının sağladığı tespit edilmiştir.

Bölümlere yaz ve kış aylarında uygulama mutfaklarını kaç °C'a ayarladığını sorulduğunda net bir cevap alınamamıştır.

Katılımcıların %83,3'ü uygulama mutfaklarında yeterli havalandırma yapıldığını, %16,7'si havalandırmanın yeterli olmadığını belirtmiştir.

Bölümlerin %55,6'sı mutfağa girilmeden önce dezenfeksiyon işlemi uygulamasının olduğunu, %44,4'nün böyle bir uygulaması olmadığını tespit edilmiştir.

Bölümlerin %55,6'sının uygulama mutfakları içerisinde teorik ders vermek amaçlı bir alanın olduğunu, %44,4'ünün böyle bir alanının olmadığını tespit edilmiştir. Hazırlanan ürünlerin servisi ve tüketim amaçlı bir yeri bulunanların oranı %55,6 iken, bulunmayanların oranı ise %44,4'tür.

Tablo 5. Rol Model İşletme

Rol Model İşletme	Sayı	Yüzde %
Alınmadı	8	50
Restoran Mutfağı	2	12,5
Otel Mutfağı	1	6,25
Bir Üniversitenin Uygulama Mutfağı	4	25
Özel Tasarım	1	6,25
Bilgin yok.	2	0
Toplam	18	100

Bölümlerin %50'si uygulama mutfaklarının tasarımı yapılırken herhangi bir rol model işletme alınmadığını belirtirken, %12,5'i restoran mutfağını, %6,25'i otel mutfağını, %25'i bir üniversitenin uygulama mutfağını, %6,25'i ise gastronomi bölümü bulunan üniversiteleri, %6,25'i özel tasarımı seçtiğini (yurt dışı aşçılık okulları ve yerli aşçılık okullarının mutfak tasarımının incelenerek gastronomi bölümü öğrencilere özel tasarım) belirtmişlerdir. Katılımcılar uygulama mutfaklarını %16,7'si geleneksel, 61,1'i modern ve %22,2'si de geleneksel ve modern sentezi olarak tanımlanmıştır.

Bölümlerin %88,9'unda uygulama mutfağında en az 1 adet iş sağlığı ve güvenliği hakkında pano veya afiş bulunuyor iken, %11,1'inde bulunmadığı tespit edilmiştir. Bölümlerin %61,1'i uygulama mutfaklarında gastronomi, ünlü şeflerin sözleri, mutfak dekorları vb. tablolar bulundurmuyorken, %38,9'unda en az birinin bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 6. Araç ve Gereç Çeşit Sayısı

Uygulama Mutfağında Bulunan Araç-Gereç Çeşit Sayısı	Sayı	Yüzde %
100-150 adet	2	11,1
151-200 adet	2	11,1
201-250 adet	5	27,8
251-300 adet	3	16,7
301 ve daha fazla	6	33,3
Toplam	18	100

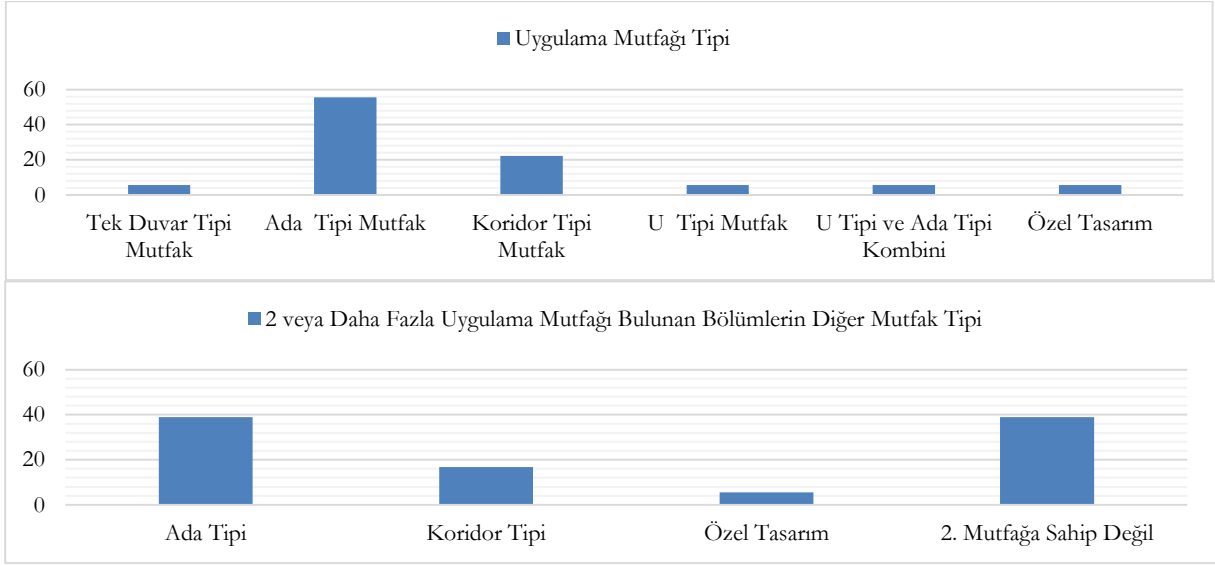
Bölümlerin %11,1'i mutfağında 101-150 adet araç gereç çeşidi bulundururken, %11'i 151-200 çeşit, %27,8'i 201-250 çeşit, %16,7'si 251-300 çeşit ve %33,3'ü de 301 ve daha fazla mutfak araç ve gerecinin olduğu belirtmiştir.

Tablo 7. Çalışma Tezgâhı Başına Düşen Öğrenci

Çalışan Kişi Sayısı	Çalışma Tezgâhı Sayısı					Toplam
	0-5	6-10	11-15	16-20	21 ve daha fazla	
11-20	0	2	3	1	0	6
21-30	0	0	5	1	1	7
31-40	0	0	1	0	0	1
41 ve üzeri	0	0	0	0	4	4
Toplam	0	2	9	2	5	18

Bölümlerin %11,1'i mutfaklarında 6-10 arası çalışma tezgahının bulunduğunu, %50'si 11-15 arası, %11,1'i 16-20 arası ve %27,8 de 21 ve daha fazla çalışma tezgahını öğrencilere sunduğunu belirtmiştir. Bölümlerin %77,8'i mutfak dersini veren görevli için ayrı bir çalışma tezgahının olduğunu belirtirken, %22,2'si ayrı bir çalışma tezgahının olmadığını belirtmiştir. Bölümlerin çalışma tezgâhı başına en fazla 3,6 metreye 1, en az 1,25 metreye 1 öğrenci düşecek şekilde planlama yaptıkları tespit edilmiştir.

Şekil 2. Mutfak Tipleri

10 bölüm ile en çok ada tipi mutfak uygulama mutfaklarında kullanırken, 4 bölüm koridor tipi mutfak, 1 bölüm tek duvar tipi, 1 bölüm U tipi, 1 bölüm U tipi ve ada tipi kombini ve yine 1 bölüm de özel tasarımlı mutfak tipi tercih etmiştir. 2 veya daha fazla uygulama mutfağı bulunan 7 bölüm ada tipini, 3 bölüm koridor tipini, 1 bölüm de özel tasarımlı mutfak tipini tercih etmiştir. Bölümlerin hiçbirisi L tipi mutfağı tercih etmemiştir.

Tablo 8. Uygulama Mutfağı Boyutuna Göre Mutfak Tasarımının Seçilmesi

Uygulama Mutfağı Tipi								
Uygulama Mutfağı Boyutu	Tek Duvar Tipi Mutfak	Ada Tipi Mutfak	U Tipi Mutfak	Koridor Tipi Mutfak	L Tipi Mutfak	U Tipi ve Ada Tipi Kombini Mutfak	Özel Tasarım Mutfak	Toplam
1-100 m ²	0	2	1	0	0	0	0	3
101-200 m ²	0	5	0	2	0	1	0	8
201-300 m ²	0	2	0	1	0	0	0	3
301-400 m ²	0	1	0	0	0	0	0	1
401-500 m ²	1	0	0	1	0	0	0	1
501 m ² ve daha fazla	0	0	0	1	0	0	1	2
Toplam	1	10	1	4	0	1	1	18

1-100 m² boyutunda olan 2 bölüm ada tipi mutfağı seçerken 1 bölüm U tipi mutfak tasarımını, 101-200 m² boyutundaki 5 bölüm ada tipini, 2 bölüm koridor tipini ve 1 bölüm de U tipi ve ada tipi kombinini seçtiği, 201-300 m² boyutundaki 2 bölüm ada tipini ve 1 bölüm de koridor tipi mutfağı seçtiğini, 301-400 m² boyuta sahip tek bölüm ada tipi mutfağı, 401-500 m² boyuttaki tek mutfak da tek duvar tipi mutfağı, 501 m² ve daha fazla alana sahip 1 bölüm koridor tipi ve 1 bölüm de özel tasarım mutfağını seçtiği bildirilmiştir.

Katılımcılara "Uygulama mutfaklarının tasarım bakımından gerçek bir çalışma ortamına yakın olduğunu düşünüyor musunuz?" sorulduğunda %88,9'u gerçek bir çalışma ortamına yakın olduğunu belirtirken, %11,1'i olumsuz görüş beyan etmiştir.

Tablo 9. Mutfak Tipi-Çalışma Ortamı Karşılaştırması

Mutfak Tipi	Uygulama Mutfağının Çalışma Ortamına Yakın Olduğunu Düşünüyor Musunuz?	
	Evet	Hayır
Tek Duvar Tipi	1	0
Ada Tipi	8	2
U Tipi	1	0
Koridor Tipi	4	0
U Tipi ve Ada Tipi Kombini	1	0
Özel Tasarım	1	0

Tablo 10. Akademik Unvan-Uygulama Mutfağının Yeterliliği

Unvan	Yeterli Değil	Yeterli	Toplam
Araştırma Görevlisi	0	10	10
Öğretim Görevlisi	2	2	4
Doktor ğretim yesi	0	2	2
Doçent Doktor	0	1	1
Profesör Doktor	0	1	1
Toplam	2	16	18

Katılımcılara “ğrencileriniz mezun olduktan sonra profesyonel mutfaklarda çalışırken mutfak araç-gereçleri ve mutfak tasarımı konusunda sorun yaşayacağını düşünüyor musunuz?” sorusuna %88,9’u mutfaklarının yeterli olduğunu, iş hayatına başladıklarında herhangi bir problem yaşayacaklarını düşünmediklerini belirtirken, %11,1 oranında olumsuz görüş beyan etmiştir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Türkiye’de son 15 yılda sayısı hızla artan Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümlerinin uygulamalı bir alan olması nedeniyle mutfak alanları büyük önem arz etmektedir. İstanbul ilinin bünyesinde Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümü bulunan tüm üniversitelerde en azından 1 adet uygulama mutfağının olduğu tespit edilmiştir. Ancak bölümlerdeki ğrenci sayısı, niversitenin yapısı vb. sebeplerden dolayı mutfaklarda fiziksel farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya katılan akademisyenlerin büyük çoğunluğu iyi bir eğitim hizmeti sunabilme adına profesyonel bir çalışma ortamı sunulduğunu belirtmişlerdir. Araştırma sadece vakıf niversitesi eksenli olmasından dolayı sonuçların genellenebilirliği zor olmasına karşın, örnek bir uygulama mutfağı profili ortaya çıkarmak adına imkânı bakımından güçlü olan vakıf üniversitelerinin uygulama mutfakları örnek alınması elzemdir.

Elde edilen literatür çalışması doğrultusunda;

1. Gastronomi uygulama mutfağının oluşabilecek koku, ses vb. olumsuz etkilere karşı diğer dersliklerden ayrı olması veya gerekli önlemlerin alınması,
2. Uygulama mutfaklarının sıcaklığın yaz aylarında 18° %40-70 arası bağıl nem, kiş aylarında ise 22°C %40-70 bağıl nem aralığına ayarlanabilecek havalandırma altyapısının olması,
3. Uygulama mutfağının aydınlatılmasında doğal işığın mümkün olduğunca kullanılması ve aydınlatmanın ortalama 500 lux değerinde olması,
4. Mutfağın tavan yüksekliliği minimum 3,5 m ortalama 4-5 m olacak şekilde tasarlanması,
5. Tavan malzemesinin beyaz veya krem reengi gibi açık renkli tonlar kullanılması,
6. Tavan malzemesi, maliyeti ve işlevselliği göz önünde bulundurulduğunda karopan veya yağ-nem tutmayan ses geçirgenliği az olan maddeler seçilmesi,
7. Duvar tasarlanırken 1,8 m’ye kadar fayans veya mermer ile döşenmesi,
8. Duvarlara tezgâh hizasında (ortalama 85 cm) metal koruyucu şerit çekilmesi,
9. Zemin malzemesi seçilirken fayans ve karo benzeri malzemelerin seçilmesi,
10. Mutfağın muhtelif yerlerine ızgaralı su giderleri konulması,
11. Mutfak havalandırmasının profesyonel davlumbazlar vasıtasıyla yapılması,
12. Tablo 1’de bulunan ekipmanların ihtiyaç, ğrenci potansiyeli, müfredat ve uygulama alanı dikkate alınarak temin edilmesi,

Elde edilen bulgular doğrultusunda;

13. Uygulama mutfaklarında bulaşık yıkamak için ayrı bir bölüm ayrılması,
14. Uygulama mutfaklarına girişte dezenfeksiyon işleminin uygulanabileceği bir düzenek oluşturulması,
15. Hazırlanan yemeklerin sunulması ve tüketilmesi için bir alan düzenlenmesi,
16. Uygulama mutfağı oluşturulurken, restoran mutfağı veya otel mutfağının rol modeli alınması,
17. Uygulama mutfağına iş sağlığı ve güvenliği panoları, gastronomi, ünlü şeflerin sözleriyle ilgili tablolar vb. mutfak dekorlarının öğrencilere mesleği sevdirmek adına mutfağın uygun yerlerine asılması,
18. Bölümlerin salt çoğunluğunun 1. ve 2. uygulama mutfaklarında ada tipi mutfağının ergonomik olarak seçildiği düşünüldüğünde, uygulama mutfaklarının tasarımında ada tipi mutfağın seçilmesi,

Öğretim elemanlarının nerileri doğrultusunda;

19. Uygulama mutfaklarının tasarımı yapılırken öğrencilerin rahat çalışabilmesi için minimum kişi başına 4 m² alan düşmesi,
20. 3 metrelik bir çalışma tezgahının maksimum 3 kişi tarafından kullanılacak şekilde planlanması,
21. Aynı anda 20 kişi ve üzeri eğitim veren uygulama mutfaklarında soğuk hava deposu bulunması,
22. Öğrencilerin uluslararası standartta bir eğitim alabilmesi için modern mutfak ekipmanlarından (sous vide, pacojet, dondurma makinası, vakum cihazı, dehidratör, moleküler gastronomi kitleri, tütsüleme cihazı, thermomix, vb.) en az 1 adet bulunması,
23. Mutfakta kişi başı bir adet yeşil tahta, diğer renk tahtalardan da 2 kişiye 1 adet düşecek şekilde planlanması,
24. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun eğitim hayatından sonra çalışacakları yer profesyonel bir mutfak olacağından, uygulama mutfaklarının tasarımı yapılırken bir otel veya restoran mutfağına benzetilmesi,
25. Aynı anda 20 kişi ve üzeri eğitim veren uygulama mutfaklarında soğuk hava deposu bulunması,
26. Çöplerin yeterli büyüklüklerde, kapaklı (mümkün ise ayak pedallı) ve her 4 kişiye 1 adet (min. 20 l) düşecek şekilde olması,
27. Uygulama mutfaklarında hazırlanan ürünlerin sunumunun ve servisinin yapılacağı istasyonların olması,
28. Mutfak ocaklarının en az kişi başına 1 adet düşecek şekilde yapılması,
29. En az birer adet kâğıt atık, plastik atık, cam atık, metal atık, geri dönüşmeyen evsel atık çöplerinin ulaşılabılır bir noktada bulunması önerilebilir.

Etik Beyan

“*Gastronomi ve Mutfak Sanatları Uygulama Mutfağının Tasarım ve Tetkiki: İstanbul Örneği*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Kaynakça

- Arman, A. (2019). *Endüstriyel Mutfak Tasarım Ölçütlerinde İşlevselliğe Bağlı Parametrelerin Değerlendirilmesi ve Tasarım Yönelik Öneriler* (Doktora Tezi). Konya, s. T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı.
- Ay, M. (2018). *Mutfak Planlama ve Hijyenik Dizayn*. İçinde M. Doğan (Edt.), *Toplu Beslenme Sistemleri ve Catering Hizmetleri Yönetimi* (ss. 61-97) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Biner, İ., ve Eres, E. U. (2018). *Tasarım Kriterleri. Şartname Mutfak Havalandırma Sistemleri* (Genişletilmiş 2. Baskı), 15-18.
- Budak, İ. (2015). *Otel İşletmeleri Mutfak Planlamasına İlişkin Sistematik Bir Süreç Analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir, s. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı.
- Cansevdi, B. (2010). *Mutfak Havalandırması*. 17/04/2021 tarihinde https://pdfhoney.com/pdf-to-ppptx.html?queue_id=6081d4b6421873de7f8b45e0 adresinden alındı.
- Çakır, M. (2010). *Otel İşletmelerinin Mutfak Bölümünde İstihdam Edilen Personelin Eğitim Sürecinin Değerlendirilmesi, s. İstanbul'daki 5 Yıldızlı Zincir Otelere Yönelik Bir Alan Çalışması* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: T.C İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavuş, O., ve Şengül: (2020). *Bıçak Seçimi, Kullanımı ve Kesme Teknikleri*. İçinde S. Şengül, M. Saruışık, O. Türkay, ve Ş. Ulema (Edt.), *Mutfak Sanatı Kavramlar, İlkeler ve Uygulamalar* (s. 61-88). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çekal, N. (2013). *Yiyecek İçecek İşletmelerinde Mutfak Tasarımında Dikkat Edilmesi Gereken Faktörler*. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 62-66.
- Çetin, E. (2018). *EEM 445 Aydınlatma Tekniği (Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü Ders Notu)*. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi.
- Doğdubay, M., ve Karan, İ. (2017). *Otel Mutfaklarında Sistematik İşyeri Düzenleme Planı (SİDP) Modelinin Uygulanması*. *Aydın Gastronomi*, 9-23.
- Gastro Mutfak. (2016). *Professional Cooking Equipment*. 17/04/2021 tarihinde <https://www.gastromutfak.com.tr/katalog.pdf> adresinden alındı.
- Gisslen, W. (2011). *Professional Cooking* (7th Edition). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Gisslen, W. (2017). *Professional Baking* (7th Edition). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Güler: (1998). *Otel İşletmelerinde Mutfak Planlaması ve Bir Anket Uygulaması* (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İrfan, C. N. (1995). *Endüstriyel Mutfakta Tasarım ve Yerleşim. II. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi ve Sergisi* (s. 245-262). İzmir: Makina Mühendisleri Odası.
- Kalınkara, V. (2020). *Mutfak Planlama*. İçinde S. A. Şahingöz, ve T. Süren (Edt.), *Mutfak Uygulamaları* (s. 1-34). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kapucoglu, M. İ., ve Ulema, Ş. (2020). *Mutfak Ön Hazırlıkları ve Planlamaları*. İçinde S. Şengül, M. Saruışık, O. Türkay, ve Ş. Ulema (Edt.), *Mutfak Sanatı Kavramlar, İlkeler ve Uygulamalar* (s. 35-60). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Katsigris, C. ve Thomas, C. (2009). *Design and Equipment for Restaurants and Foodservice* (3. Baskı). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Korslund, K., Schweser, G. ve Grewell, R. (2014). *Commercial Kitchen Guide*. 16/04/2021 tarihinde <https://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/181346/Commercial%20Kitchen%20Guide%20complete.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı.
- Lahey, L., Wheeler, M., Malgee ve McDowell, E. (2011). *The Professional Chef*, 9th Edition. New Jersey: John Wiley.
- Lahey, L. (2009). *Baking ve Pastry, Mastering the Art and Craft*, 2nd Edition. New Jersey: John Wiley.
- Migoya, F., J. (2012). *The Elements of Dessert*. New Jersey. John Wiley & Sons, Inc.
- Mutfak Üniteleri. (2019). *Hijyen ve Sanitasyon. Yiyecek İçecek Hizmetleri*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mutfak Üniteleri. (2017). *Bulaşık Yıkama ve Çöp Atımı. Yiyecek İçecek Hizmetleri*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Oruç, Z. (2014). *Konut Mutfaklarının Ergonomik Kriterlere Göre İrdelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Diyarbakır: T.C. Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Öztaş, K., ve Uçan, H. (2002). *Turizm Sektöründe Mutfak Hizmetleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öney, H. (2016). Gastronomi Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (35), 193-203.
- Öztürk, B. (2020). *Mutfak Ekipmanları ve Özellikleri*. İçinde S. A. Şahingöz, ve T. Süren (Edt.), *Mutfak Uygulamaları* (s. 93-114). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sak, G. (2014). *Mutfak Tasarımında Modüler Sistemlerin Kullanılması Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Sarışık, M. (1994). Konaklama İşletmelerinde Mutfak Planlamasında Dikkat Edilmesi Gereken Konular. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 68-72.
- Semint, S. (2020). *Türkiye'de Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitiminin Temel Sorunları Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: T.C. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Şengül, S. (2021). *Mutfak Planlanması*. İçinde M. Sarışık, *Tüm Yönleriyle Gastronomi Bilimi* (s. 261-282). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Şık, A. (2020). *Mutfak Ekipmanlarında Kullanılan Malzemeler*. İçinde S. A. Şahingöz, ve T. Süren (Edt.), *Mutfak Uygulamaları* (s. 35-92). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tümer, H. (2008). *Toplu Beslenme Hizmeti Verilen Kurumlarda Mutfak Planının İncelenmesi ve Mutfak Planının İş Akışına Etkisi Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yardımcı Mutfak Ekipmanları. (2013). 25/04/2021 tarihinde https://oztiryakiler.com.tr/category/cat_id/1483/gn-kapaklari/all/1 adresinden alındı.

EXTENDED ABSTRACT

Today, the number of gastronomy department preferences and the number of departments continues to increase every year. In 2017, there were a total of 25 gastronomy departments in Cyprus and Turkey (Semint, 2020, p. 16), compared to 88 departments in 2021 according to YÖK Atlas data. With the developments in the food sector and the rapid proliferation of chain accommodation enterprises, kitchen planning has become even more important (Şengül, 2021, p. 281). These developments have forced the emergence of institutions that will train both qualified personnel and staff. The design of the practice kitchens, where the department of gastronomy, which is one of the places where qualified personnel are trained, offers practical education to its students, has also become an important phenomenon. While many researches were carried out in the dimension of articles and master's thesis on the general problems of gastronomy departments, studies on the practice kitchen, which will work with the students of the department of gastronomy while studying and prepare the students in the most appropriate way after graduation, were inadequate. The aim of this article is to fill the gap in the literature and to help create a theoretical framework about the design of practice kitchens that will be opened or organized in the future.

Arman (2019) divided the kitchens into three and described them as "Professional Kitchens, Commercial Kitchens and Industrial Kitchens". Professional kitchens are kitchens used in mass food production. These kitchens can be industrially produced or a small kitchen from home or home. Commercial kitchens, as the name suggests, are mass food produced kitchens organized for commercial purposes. Industrial kitchens, on the other hand, cover all non-commercially concerned kitchens that are separated by type and whose ventilation, storage, cooking, service and energy systems are planned in accordance with mass food production due to the transportation, storage, cooking, service and waste process of the raw material from the entrance to the kitchen (Arman, 2019, p. 13). In this context, we can determine the department of Gastronomy and Culinary Arts and culinary department practice kitchens as a mixed version of professional kitchens and industrial kitchens.

There are 23 universities in Istanbul which have gastronomy departments. 19 of them participated in the survey. 19 of 18 reported having at least one practice kitchen for gastronomy department. It was determined that the 7 departments surveyed had 1 practice kitchen, 3 departments had 2 practice kitchens, 3 departments had 3 practice kitchens and 5 departments had 4 or more practice kitchens. The 2nd most preferred practice kitchen of universities with multiple kitchens is the bakery kitchen, while other practice kitchens are restaurant, hobby kitchen, demo kitchen, bar/cafeteria and practice kitchens where cutting techniques are made. While the use of practice kitchens only by the gastronomy department is 57.9%, the common usage rate with the culinary departments is 36.8%.

It was determined that the 7 departments surveyed had 1 practice kitchen, 3 departments had 2 practice kitchens, 3 departments had 3 practice kitchens and 5 departments had 4 or more practice kitchens. The 2nd most preferred practice kitchen of universities with multiple kitchens is the bakery, while other practice kitchens are restaurant, hobby kitchen, demo kitchen, bar/cafeteria and practice kitchens where cutting techniques are made. While the use of practice kitchens only by the gastronomy department is 57.9%, the common usage rate with the culinary departments is 36.8%.

It was determined that the departments participating in the survey offered an average area of 6.2 m² per person to their students. The departments that allocate the most space offered 250 m² area to the working environment between 11-20 people and 12.5 m² per person. At least 41 and above has provided an area of 130 m² and 2.6 m² per person.

While using 8 departments of special coated ceiling materials as ceiling material, 5 departments of drywall, 3 departments of concrete, 1 department of karopan are used and 1 department does not answer the question. While he preferred 9 departments of tile as wall material, he preferred 1 department semi-tiled semi-concrete, 1 departments plaster, 3 departments of ceramic, 3 departments of concrete and 1 department did not answer the question.

It was determined that 55.6%of the departments had an area for theoretical teaching in the practice kitchens, and 44.4%did not have such an area. The proportion of those who have a place for service and consumption of prepared products is 55.6%, while the proportion of those that do not is 44.4%.

While 50%of the departments stated that no role model operations were taken when designing practice kitchens, 12.5%stated restaurant cuisine, 6.25%hotel kitchen, 25%a university practice kitchen, 6.25%universities with gastronomy departments, international culinary schools and local culinary schools were examined and then specially designed for students. 16.7%of the participants described the practice kitchens as traditional, 61.1%as modern and 22.2%as traditional and modern synthesis.

11.1%of the departments stated that there are 6-10 workbenches in their kitchens, 50%offer 11-15, 11.1%between 16-20 and 27.8%offer 21 or more workbenches to students. 77.8%of the departments stated that there was a separate workbench for the kitchen attendant, while 22.2%stated that there was no separate workbench. The departments were found to be planning to drop a maximum 3.6 metre, minimum 1.25 metre workbenches per students.

While using the most island type kitchens with 10 departments, 4 departments of corridor type kitchen, 1 department single wall type, 1 part U type, 1 part U type and island type combination and 1 department preferred specially designed kitchen type. None of the departments preferred L-type cuisine.

When participants were asked "Do you think your practice kitchens are close to a real working area as a design?" 88.9%stated that they were close to a real working environment, while 11.1%expressed negative opinions. A lecturer who expressed a negative opinion stated that our working area is quite bit small.

Hotel Selection with Safe Tourism Certificates in Covid-19 Pandemic Using SWARA and Fuzzy COPRAS Methods

Muhammet Enes AKPINAR¹ & Tuncer ÖZDİL²

Abstract

The virus, which emerged in Wuhan, China, has taken the whole world under its influence in a short time. The World Health Organization declared this period as the "pandemic period", which means a global epidemic, due to the spread of the virus to the world in a short time. This period has undoubtedly been a period when many habits changed for everyone. Vacation habit is also one of the habits that change during this period. Especially in the summer months, people who spend their holidays in hotels had to be more sensitive in choosing the hotel due to the continuation of the pandemic period. While different criteria were considered in hotel selection before, the criterion of having a safe tourism certificate has become the most important criterion due to the pandemic. Businesses with this certificate can provide service without any problems as they take all precautions during the pandemic period. In this study, a hotel selection problem that takes into account the criteria of safe tourism certificate is discussed. In this study, a hotel selection problem that takes into account the safe tourism certification criteria is discussed. In the study, Stepwise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) and fuzzy logic based The Complex Proportional Assessment (COPRAS) methods were used to solve the problem of choosing the most suitable hotel. As a result of the study, ten hotel alternatives were evaluated according to the criteria of safe tourism certificate during the pandemic period and the most suitable hotel was selected.

Key Words: Hotel Selection, Safe tourism certificate, Multi-criteria decision making, SWARA method, fuzzy COPRAS method

SWARA ve Bulanık COPRAS Yöntemlerini Kullanarak COVID-19 Pandemisinde Güvenli Turizm Sertifikasına Sahip Otel Seçimi

Öz

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan virüs, kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Dünya Sağlık Örgütü virüsün kısa sürede dünya geline yayılması sebebiyle bu dönemi küresel salgın anlamına gelen "pandemi dönemi" olarak ilan etmiştir. Bu dönem kuşkusuz herkes için pek çok alışkanlığın değiştiği bir dönem olmuştur. Tatil alışkanlığı da bu dönemde değişen alışkanlıklardan biridir. Özellikle yaz aylarında otellerde tatil yapan insanların pandemi döneminin de devam etmesi sebebiyle otel seçiminde daha hassas davranmaları gerekmiştir. Daha önce otel seçiminde farklı kriterler göz önünde bulundurulurken, pandemi sebebiyle güvenli turizm sertifikasına sahip olma kriteri en önemli kriter haline gelmiştir. Bu sertifikaya sahip işletmeler pandemi döneminde tüm tedbirleri aldığı için herhangi bir problem olmadan hizmet verebilmektedirler. Bu çalışmada güvenli turizm sertifikası kriterlerini dikkate alan bir otel seçim problemi ele alınmıştır. Çalışmada en uygun otel seçim problemini çözmek için çok kriterli karar verme yöntemlerinden Stepwise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) ve bulanık mantık tabanlı Complex Proportional Assessment (COPRAS) yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda pandemi döneminde on otel alternatifi güvenli turizm sertifikası kriterlerine göre değerlendirilerek ve en uygun otel seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Otel Seçimi, Güvenli turizm sertifikası, Çok kriterli karar verme, SWARA yöntemi, bulanık COPRAS yöntemi

Atf İçin / Please Cite As:

Akpınar, M. E., & Özdil, T. (2022). Hotel selection with safe tourism certificates in covid-19 pandemic using swara and fuzzy copras methods. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 783-797.

Geliş Tarihi / Received Date: 25.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.11.2021

¹ Dr. Öğr. Üyesi - İzmir Bakırçay Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, enes.akpinar@bakircay.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0328-6107

² Prof. Dr. - Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tuncer.ozdil@cbu.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3199-6766

Introduction

Tourism activities emerge in line with the desires of people to travel, see new places, relax, have fun, do sports and expand their culture, and so on. The tourism sector, where historical, natural, and geographical attractions are at the forefront is one of the world's fastest-growing industries. With the large numbers of tourists and tourism revenues, tourism is an important source of additional income, foreign exchange, employment, and tax revenue for many countries. The companies in the sector need to get more shares from the increasing tourism movements both nationally and internationally. Therefore, hotel enterprises have a desire to get more shares from the mentioned tourism movements by emphasizing their attractiveness (Zheng, Ji, Lin, Wang, & Yu, 2020, p. 2).

Turkey judging in particular, geographic location, beachfront protects the natural beauty, historical places with unique characteristics. There are archaeological sites and leading in one of the tourist destinations locations in Turkey for the world tourism investments showing continuous improvement. Turkey is surrounded on three sides by the sea which makes it appealing for summer vacations. The coronavirus that emerged in December 2019 has changed many habits of people around the world. These changing habits have also greatly influenced people's behavior, attitudes, and preferences. One of the most important of these changing preferences is undoubtedly the holiday habit (Zhang, Zhao, Cai, & Xiao, 2020, p. 3). While most of the people postponed their vacation during the pandemic period, some did not postpone their vacation on the condition that it was a safe environment. During this period, especially the demand for detached villas outside the hotel increased, but with the emergence of the safe tourism certificate concept, the demand for hotels was not bad in this period. Thanks to hotels with safe tourism certificates, people can learn about the pandemic rules of the hotel before going to the hotels, and it also means that the hotel works following the pandemic rules. During this period, many hotels tried to gain the trust of the people by obtaining a safe tourism certificate because they lost customers and had great difficulty in generating income. In this way, both people will have a comfortable holiday and the hotels will continue to work (Sohrabi, Ziarati, & Keshtkaran, 2020, p. 427).

This study focuses on evaluating the most appropriate hotel alternative with safe tourism certificates during the pandemic period. It is aimed to decide the most suitable hotel by considering the criteria of a family who wants to have a holiday during the pandemic period. Since many criteria and alternatives must be taken into consideration together during the decision-making phase, this problem can be called a Multi-Criteria Decision Making (MCDM) problem. The problem is solved by using the fuzzy Complex Proportional Assessment (COPRAS) and Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) which are two MCDM methodologies. Considering the safe tourism certificate criteria in the problem, the most suitable one among 10 hotels is decided. During the decision-making phase, family members took part as decision-makers. At the first stage, the criteria weights are determined using the SWARA methodology. At the last stage, hotel alternatives are evaluated with fuzzy numbers and sorting was done using the COPRAS method. The most suitable hotel among 10 hotels is decided. The reason for choosing this method is that it is a popular method and there are few studies in the literature. On the other hand, this method let decision-makers to decide priorities and achieve results with a minimum of binary comparisons. Finally, there can be more than one decision-maker in this method. The advantage of the COPRAS method is that thanks to the calculated performance index, the values are taken by the alternatives can be expressed numerically and this makes it easier to compare between alternatives.

The rest of the study is structured as follows. In the background section, a literature review about hotel selection and methodologies are provided. The purpose of the study and the stages of the method used in the study are mentioned in the main focus of the chapter section. A detailed explanation of the methods used in the study is mentioned in the multi-criteria fuzzy methods section. The problem of hotel selection and the implementation stages of the methods are discussed in the solutions and recommendations section. Finally, future research directions and conclusions are provided as separate sections.

Literature Review

It has been observed that with the increase in the number of hotels with safe tourism certificates, people tend to prefer these hotels in terms of a holiday. Deciding on the most suitable hotel with a safe tourism certificate is not just the way to choose a hotel that offers affordable prices. Undoubtedly, people who want to have a holiday take into account many criteria other than price. For example, many criteria such as distance, capacity, and social facilities of the hotel are also taken into consideration. Although

these criteria vary from person to person, there are studies in the literature on hotel preference. There are some studies in the literature that look at how MCDM methods can be used in tourism. This section provides a literature review about MCDM based hotel selection studies as well as SWARA and fuzzy COPRAS methods literature.

Hotel Selection

Murat & Çelik (2007, p. 2) determined the best hotel alternative by evaluating the hotels in Bartın Province in terms of service quality with the Analytic Hierarchy Process (AHP) method. Carrasco et al. (2012) proposed a multilingual MCDM model to evaluate hotel service quality according to the SERVQUAL scale. Manap (2006, p. 157) used the AHP method in choosing a tourism center. In the study, subjective and objective criteria were evaluated in terms of seven criteria to determine the most suitable center for tourists.

Akincilar & Dağdeviren (2014, p. 264) developed a mixed model in which weights were determined by using the AHP to evaluate the quality of hotel websites, and hotel rankings were determined using the preference ranking organization method for enrichment evaluations. Zaman, Botti, & Thanh (2016, p. 132) examined the weights of hotel criteria using AHP on the TripAdvisor.com website. Yu, Wang, & Wang, (2017, p. 47) proposed an MCDM method to solve problems with hotel selection on tourism websites. Zheng et al. (2020) proposed a heuristic approach for hotel selection. Peng, Wang, & Wang (2021, p. 2) used MULTIMOORA to evaluate hotels. The reader may also refer to Pahari, Ghosh, & Pal (2018, p. 205), Abuhashesh, Al-Khasawneh, Al-Dmour, & Masa'Deh (2019, p. 3), Kim, Lee, & Han (2019, p. 998), and Kwok & Lau (2019, p. 96) for further hotel selection studies. Since all these studies were taken into account before the pandemic period, the changing criteria and the situation of the hotels were undoubtedly ignored.

SWARA Methodology

The SWARA method has been applied in various fields in the literature. These studies include conflict resolution (Keršulienė, Zavadskas, & Turskis, 2010, p. 243), evaluation of investment alternatives for the sustainability of energy systems (Zolfani & Sapauskas, 2013, p. 408), product design (Zolfani et al., 2013a, p. 154), location selection (Zolfani et al., 2013b, p. 711), thermal insulation selection (Ruzgys, Volvačiovas, Ignatavičius, & Turskis, 2014, p. 103), investment selection (Zolfani & Bahrami, 2014, p. 534), personnel selection (Dahooie, Abadi, Vanaki, Vanaki, & Firoozfar, 2018, p. 6; Karabašević, Stanujkić, & Urošević, 2015, p. 43; Karabašević, Stanujkić, Urošević, & Maksimović, 2016a, p. 2; Stanujkić, Djordjević, & Karabasević, 2015a, p. 53; Urošević, Karabasević, Stanujkić, & Maksimović, 2017, p. 75; Zolfani & Banihashemi, 2014, p. 191), light source selection (Nakhaei, Lale Arefi, Bitarafan, & Kildienė, 2016, p. 1982), packaging design (Stanujkić, Karabasević, & Zavadskas, 2015b, p. 181), material selection (Yazdani, Zavadskas, Ignatius, & Abad, 2016, p. 382), ERP software selection (Shukla, Mishra, Jain, & Yadav, 2016, p. 120), evaluation of enterprises according to their corporate social responsibilities (Karabašević, Paunković, & Stanujkić, 2016b, p. 43), server selection (Yurdođlu & Kundakçı, 2017, p. 253), risk assessment (Valipour, Yahaya, Md Noor, Antuchevičienė, & Tamošaitienė, 2017, p. 524), contractor firm selection (Çakır, 2017, p. 79), supplier selection (Toklu, Çađıl, Pazar, & Faydalı, 2018, p. 113; Adalı & Işık, 2017, p. 56) and performance evaluation (Özbek & Demirkol, 2018, p. 72) can be given as examples. In these studies, the SWARA method was generally used in determining the criteria weights and was implemented together with other MCDM methods.

Fuzzy COPRAS Methodology

In the COPRAS method, considering alternative and criteria values as crisp values is insufficient for decision-making in the real world because decision makers' evaluations contain uncertainty. To eliminate this uncertainty and insufficiency, the fuzzy COPRAS method has been developed by Nguyen, Dawal, Nukman, Aoyama, & Case, (2015: 5, p. 2). There are studies in various fields in the literature with the fuzzy COPRAS method. These studies include the evaluation of rural building renewable alternatives (Zavadskas & Antuchevičienė, 2007, p. 436), air conditioner selection (Adalı & Işık, 2016, p. 124), evaluation of work strategies (Fouladgar, Yazdani-Chamzini, Zavadskas, & Haji Moini, 2012, p. 164), determining the best wind farm location (Chatterjee & Bose, 2013a, p. 2) machine tool evaluation (Nguyen et al., 2015), six sigma project selection (Çakır & Özdemir, 2016, p. 167), supplier selection (Zarbakshnia, Soleimani, & Ghaderi, 2018, p. 307; Khorasani, 2018, p. 17; Nourianfar & Mortazer, 2013, p. 231), performance evaluation (Turanođlu Bekar, Çakmakçı & Kahraman, 2016, p. 663; Ebrahimi, 2016, p.

333), strategic planning for the urban transportation system (Hatefi, 2018, p. 99), vendor selection (Chatterjee & Bose, 2013b, p. 535) and risk analysis (Yazdani, Alidoosti, & Zavadskas, 2011, p. 27).

As seen in the comprehensive literature review, it has not been seen that SWARA and fuzzy COPRAS methods have been evaluated together in hotel selection before. In addition, there is no other study that takes into account the criteria of "safe tourism certificate" during the pandemic period. Therefore, this study is the first study that takes into account both the use of methods and the criteria of safe tourism certificate. In this context, it is planned to fill the gap in the literature with this study.

Multi-Criteria Based SWARA and Fuzzy COPRAS Integration

In this part of the study, the steps of the SWARA and fuzzy COPRAS method used for choosing the most suitable hotel are mentioned. Since fuzzy modeling was used in the study, fuzzy logic and verbal variables are addressed firstly. Then the SWARA method is explained in detail. Finally, the fuzzy COPRAS method is given with its steps.

Fuzzy Logic

The concept of fuzzy logic was first introduced by Lotfi A. Zadeh. Many decision-making problems and solutions are too complex to be understood quantitatively. Fuzzy logic theory likens the uncertainty in using approximate information and making decisions to human questioning. Since fuzzy logic is very close to human thinking logic, decisions taken according to this logic are more accurate (Zadeh, 1965; Zadeh, 1975, p. 99).

While everything is expressed as 0 or 1 in classical logic, in fuzzy logic there is an expression that corresponds to the binary logic system. The classical logic set is expanded by assigning membership degrees to variables. It is used to explain the uncertainties caused by the complexities in the system and the differences in people's perceptions. As the complexity increases, the definition of the system increases as well and the meaningful expressions goes towards ambiguity and imprecision causes fuzziness. Thus, it is possible to express more easily and accurately with fuzzy logic (Yalçın & Özdemir, 2008, p. 75).

Fuzzy set theory enables data to be classified with boundaries that cannot be precisely defined. Thus, the solution to real-world problems is provided by using fuzzy set theory. Linguistic expressions are often involved in these problems. For example, it is not entirely clear what linguistic expressions such as low, medium, and much correspond to quantitatively. These expressions, which are qualitative through fuzzy sets, become quantitative (Yalçın & Özdemir, 2008, p. 78).

Fuzzy set theory was developed to express linguistic variables in the decision-making process to analyze the ambiguity and subjectivity in human judgments. Fuzzy multi-criteria decision-making models are used to overcome qualitative or incomplete information (Opricovic, 2011, p. 12983). In fuzzy set logic, an element can belong to more than one set to a certain degree of membership value. In classical set logic, an element is included or not included in any set.

Fuzzy numbers are defined as a convex, normalized, finite-continuous membership function and fuzzy set defined in real numbers. The fuzzy number is normal and convex, normality means that the highest membership value is 1 (Baykal & Beyan, 2004). Generally, triangular and trapezoidal fuzzy numbers are used in studies. In this study, since triangular fuzzy numbers are used, these numbers are focused on.

Triangular fuzzy numbers are a special kind of fuzzy numbers expressed as $A=(l, m, u)$. The parameters l , m , and u are real numbers representing the smallest possible value, the most likely value, and the largest possible value, respectively.

A verbal variable is a variable that can take words in a language as its variable value (Zadeh, 1975, p. 99). The words mentioned are those for which the boundary condition cannot be expressed clearly in classical set theory. The verbal variable may need to be defined based on fuzzy sets because the meaning of some words shows complexity or ambiguity. Verbal variables help to describe concepts that cannot be expressed clearly (Özkan, 2003).

SWARA Methodology

The first study on the SWARA approach was published by Keršulienė in 2010. This process is used to evaluate the criteria that should be used in the evaluation of alternatives, starting with the most

important weight ratio and decreasing in importance. The experts vote each of criteria and the ones that aren't important are removed. The steps of the SWARA approach are as follows (Kerşuliene et al., 2010, p. 244):

Step 1: Based on their expertise, each decision-maker evaluates the criteria in order of priority, from most important to least important. Experts award the most significant criterion a score of one. The experts then re-evaluated this evaluation between 0 and 1 by 0.05 multiples. Equation (1) is used to perform this computation.

$$r_j^k; j = 1, \dots, n, k = 1, \dots, l; 0 \leq r_j^k \leq 1 \quad (1)$$

Step 2: For each criterion, the relative mean importance value is determined. Equation (2) is used to calculate the average of the relative relevance scores assigned to the criteria by the decision-makers.

$$M_j = \frac{\sum_{k=1}^l r_j^k}{l} \quad (2)$$

Step 3: The relative average importance ratings of all criteria are used to rank them. The comparative significance level of the average values of the criterion is calculated as a result of the comparison. The values are calculated using a paired comparison and the $j+1$ criterion to determine the significance ratio.

Step 4: Equation (3) is used to calculate the coefficient value N_j for all criterion. N_j is the coefficient of the criterion that has the highest value.

$$N_j = M_j + 1 \quad (3)$$

Step 5: Equation (4) must be used to obtain the M_j' value for all criterion. $M_j'=1$ is recognized as the relative weight of the first-ranked criterion, and the ranking based on M_j is considered during the calculation of M_j' .

$$M_j' = \frac{M_{j-1}'}{N_j}; M_{j-1}' > M_j \quad (4)$$

Step 6: Equation (5) is used to get the final weights for all criteria. The values of M_j' are normalized with this calculation, and weights are gathered as w_j .

$$W_j = \frac{M_j'}{\sum_{j=1}^n M_j'} \quad (5)$$

Fuzzy COPRAS Methodology

COPRAS method was firstly proposed by Zavadskas & Kaklauskas (1996, p. 94). Alternatives are ranked according to their importance and benefit values. The method aims to maximize the utility values of criteria values used in the evaluation of alternatives. The COPRAS was developed with the help of fuzzy logic to overcome uncertainty in decision makers' evaluations and Fuzzy COPRAS was implemented.

The fuzzy COPRAS method's solution steps are as follows (Yazdani et al., 2011; Fouladgar et al., 2012; Hsieh, Lu, & Tzeng, 2004, p. 573):

Step 1: First of all, alternatives and criteria are determined by decision-makers. Then, these determined criteria and alternatives are evaluated by the experts by using the verbal variables in Table 1.

Step 2: Decision matrices created by decision-makers are transformed into a unified decision matrix with the help of Equation (6) to show the number of K decision-makers.

$$X_{ij} = (X_{ij1}, X_{ij2}, X_{ij3})$$

$$X_{ij1} = \min \{ X_{ij1k} \}, X_{ij2} = \frac{1}{K} \sum_{k=1}^K X_{ijk2}, X_{ij3} = \max \{ X_{ijk3} \} \tag{6}$$

Table 1. Fuzzy scale (Chang, Watada, & Ishii, 2012)

Verbal Variables	Fuzzy Numbers (Criteria)	Fuzzy Numbers (Alternative)
Very Low (VL)	(0, 0, 0.25)	(0, 0, 2.5)
Low (L)	(0, 0.25, 0.5)	(0, 2.5, 5)
Moderate (M)	(2.5, 5, 7.5)	(2.5, 5, 7.5)
High (H)	(0.5, 0.75, 1.0)	(5, 7.5, 10)
Very High (VH)	(0.75, 1.0, 1.0)	(7.5, 10, 10)

Step 3: Best Nonfuzzy Performance Value (BNP) values are obtained by clarifying the values in the combined fuzzy decision matrix created by decision-makers with the help of Equation (7) and converting them to exact values.

$$BNP = \frac{(u-l) + (m-1)}{3} + 1 \tag{7}$$

Step 4: The normalized decision matrix is obtained with the help of Equation (8).

$$\overline{X}_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^m X_{ij}}; i = 1, \dots, m \text{ and } j = 1, \dots, n \tag{8}$$

Step 5: The weighted normalized decision matrix is obtained with the help of Equation (9).

$$X_{ij} = \overline{X}_{ij} \cdot w_j; i = 1, \dots, m \text{ and } j = 1, \dots, n \tag{9}$$

Step 6: Equation (10) is used to calculate the total of the values in the weighted normalized decision matrix for benefit type criteria, where larger values imply better status in attaining the goal. The total of the values in the weighted normalized choice matrix is then determined for cost type criteria using Equation (11), with lower values indicating better status in accomplishing the goal (Das, Sarkar, & Ray, 2012, p. 230).

$$P_i = \sum_{j=1}^q X_{ij} \text{ (benefit criteria)} \tag{10}$$

$$R_i = \sum_{j=q+1}^n X_{ij} \text{ (cost criteria)} \tag{11}$$

Step 7: The relative importance values (Q_i) of the alternatives are calculated with the help of Equation (12).

$$Q_i = P_i + \frac{\sum_{i=1}^m R_i}{R_i \sum_{i=1}^m \frac{1}{R_i}} \tag{12}$$

Step 8: The highest relative importance value is calculated with the help of Equation (13).

$$L = \max Q_i; i = 1, \dots, m \tag{13}$$

Step 9: The performance index values (N_i) of the alternatives are calculated with the help of Equation (14).

$$N_i = \frac{Q_i}{Q_{\max}} \cdot 100\%; i = 1, \dots, m \tag{14}$$

Hotel Selection Considering Safe Tourism Certificate Criteria

The Objective of the Study

During holidays, people are faced with the problem of choosing the most suitable hotel for accommodation while evaluating tourism alternatives. Especially during the pandemic period that we are in, this problem has become a situation that needs to be evaluated correctly. The concept of a "safe tourism certificate" has emerged to make this situation less hesitant in terms of both the hotels and the customers. Choosing the hotels with this certificate in the first place in terms of accommodation is one of the most important criteria in this process. Choosing the most suitable hotel can be called a multi-criteria decision problem because it includes many criteria. The goal of this research is to find the best hotel having a "safe tourism certificate" during the COVID period for a family. SWARA and fuzzy COPRAS methods were used together in this study to solve this problem. Safe tourism certificate criteria and 10 hotels are considered simultaneously.

Implementation of SWARA and Fuzzy COPRAS Integration

In the study, the selection of the most suitable hotel is made in two stages. These stages are as follows:

Stage 1 - Determination of criteria weights

Undoubtedly, the most important criterion for hotel selection during the COVID epidemic is the "safe tourism certificate" criterion. To obtain this certificate, there are criteria determined by the scientific committee established by the Ministry of Health in our country. These criteria are also published by Turkey Tourism, Promotion and Development Agency (www.tga.gov.tr). A hotel that passes certain procedures can obtain this document depending on whether it meets the criteria or not. These criteria cover all the details in the process starting from the check-in to the leave process of the customers to the hotel. In this study, the problem of choosing the most suitable hotel for a family who wants to have a holiday by considering these criteria is discussed. Mother and father have been chosen as decision-makers in the family. First of all, the criteria used for this document were evaluated according to their priorities with the SWARA method.

Stage 2 – Determination of the most suitable hotel alternative

After determining the criteria weights, it is necessary to decide the most appropriate hotel/s for holiday. The fuzzy COPRAS method is used for this decision process. One of the most appropriate solutions to model problems under uncertainty is modeling them in a fuzzy environment. For this reason, fuzzy logic has been used in this study. Using linguistic data instead of exact expressions is one of the most important reasons for using fuzzy logic.

Application of the Methods to the Problem

In this part of the study, the hotel selection problem faced by a family is discussed. Safe tourism certification criteria are taken into account in this problem. Although the criteria for safe tourism certification are determined by authorized institutions, the priority of these criteria for families may change. The SWARA method was used to determine the weights of the criteria according to their importance level. Among the family members, the mother and father took part in the study as Decision Makers (DM). After determining the criterion weights, the most suitable hotel alternative was decided. For this, the fuzzy COPRAS method was used. The hierarchical structure of the problem is shown in Figure 1.

Determination of Criteria Weights Using SWARA Method

Two people took part in the study as decision-makers. These people first determined the importance of the criteria in the hotel selection problem. While performing this rating, the number as much as the number of criteria was determined and the criteria are listed in Table 2. After grading the criteria, decision-makers gave the value 1.00 to the most important criterion for them. The next criteria were scored again in a multiple of 0.05. After the scoring is obtained, r_j^k values are shown in Table 3. For all of the criteria, the average importance score of the decision-making importance (r_j) was calculated with the help of Equation (2) and the values obtained are shown in Table 4.

Table 2. Ranking of Criteria by Decision-Makers According to Their Importance

	CR1	CR2	CR3	CR4	CR5	CR6	CR7	CR8
DM ₁	4	3	2	1	6	7	5	8
DM ₂	3	2	4	1	7	8	6	5

Table 3. Scoring the Criteria According to Their Importance

	CR1	CR2	CR3	CR4	CR5	CR6	CR7	CR8
DM ₁	0,75	0,85	0,90	1,00	0,55	0,50	0,60	0,40
DM ₂	0,85	0,95	0,80	1,00	0,65	0,55	0,70	0,75

Table 4. Average Importance Scores of Decision-Makers

r_j	CR1	CR2	CR3	CR4	CR5	CR6	CR7	CR8
Average	0,80	0,90	0,85	1,00	0,60	0,53	0,65	0,58

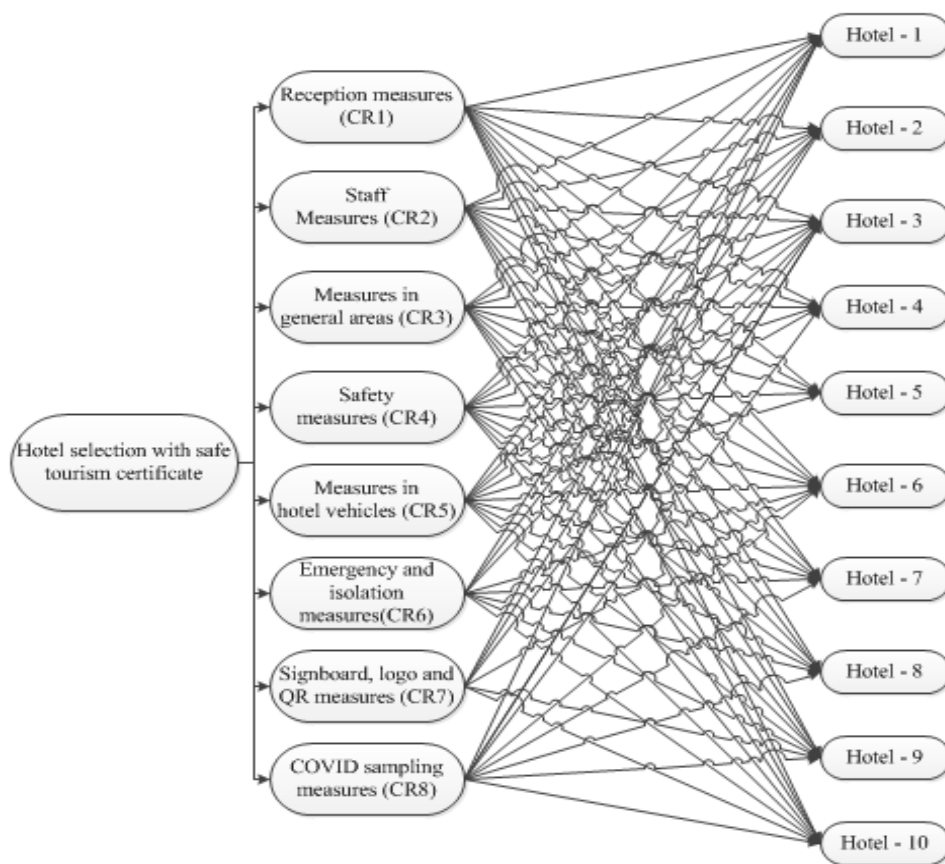

Figure 1. The Hotels and Criteria Structure

The criteria are listed in descending order according to their importance, and the comparative significance of the average values for the criteria (M_j) is shown in Table 5.

The coefficient value of the criteria (N_j) was calculated using Equation (3) and the results are provided in Table 6.

Table 5. Comparison of the Criteria According to the Average Importance Score

	CR4	CR2	CR3	CR1	CR7	CR5	CR8	CR6
r_j	1,00	0,90	0,85	0,80	0,65	0,60	0,58	0,53
M_j	-	0,10	0,05	0,05	0,15	0,05	0,02	0,05

Table 6. Coefficient Values of the Criteria

	CR4	CR2	CR3	CR1	CR7	CR5	CR8	CR6
N_j	1	1,10	1,05	1,05	1,15	1,05	1,02	1,05

Relative weights (M'_j) values for all criteria were calculated using Equation (3) and the results are provided in Table 7. The adjusted weight of the first criterion was accepted as $M'_j = 1$.

Table 7. Relative Weight Values of the Criteria

	CR4	CR2	CR3	CR1	CR7	CR5	CR8	CR6
M'_j	1	0,91	0,86	0,82	0,72	0,68	0,67	0,64

The final weights for all criteria were calculated using Equation (4) and the results are provided in Table 8.

Table 8. Final Weight Values of the Criteria

	CR4	CR2	CR3	CR1	CR7	CR5	CR8	CR6
W_j	0,16	0,14	0,14	0,13	0,11	0,11	0,11	0,10

Considering the weight values in Table 8, it was seen that the criterion with the highest weight (CR4) was "safety measures". The criterion with the lowest weight (CR6) is the "emergency and isolation" criterion.

Evaluation of Hotels Using Fuzzy COPRAS Method

The fuzzy COPRAS approach was used to evaluate hotel alternatives after the SWARA method was used to determine the criteria weights, and the best hotel was chosen as follows:

Hotel alternatives were evaluated by two decision-makers by using the scale in Table 1, and fuzzy decision matrices were created for each decision-maker by using the fuzzy number equivalents of the relevant verbal variables. These decision matrices are shown in Table 9 and Table 10. The decision matrices created by the decision-makers were transformed into a combined decision matrix using Equation (7) and values are shown in Table 11.

Table 9. Fuzzy Decision Matrix Formed by the First Decision-Maker

	CR1	CR2	CR3	CR4	CR5	CR6	CR7	CR8
Hotel - 1	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 2	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 3	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 4	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 5	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(5,7.5,10)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 6	(0,2.5,5)	(7.5,10,10)	(2.5,5,7.5)	(2.5,5,7.5)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(2.5,5,7.5)	(7.5,10,10)
Hotel - 7	(5,7.5,10)	(5,7.5, 10)	(2.5,5,7.5)	(2.5,5,7.5)	(7.5,10,10)	(5,7.5,10)	(2.5,5,7.5)	(5,7.5,10)
Hotel - 8	(0,2.5,5)	(0, 2.5)	(2.5,5,7.5)	(2.5,5,7.5)	(2.5,5,7.5)	(0,0,2.5)	(0,2.5,5)	(2.5,5,7.5)
Hotel - 9	(0,2.5,5)	(0,0, 2.5)	(0, 2.5,5)	(2.5,5,7.5)	(2.5,5,7.5)	(0,2.5,5)	(5,7.5,10)	(0,2.5,5)
Hotel - 10	(2.5,5,7.5)	(0,2.5, 5)	(2.5,5,7.5)	(0,2.5,5)	(2.5,5,7.5)	(5,7.5,10)	(5,7.5,10)	(2.5,5,7.5)

The combined fuzzy decision matrix in Table 11 was clarified with the help of Equation (8) and the results obtained are shown in Table 12. The clarified decision matrix is normalized with the help of Equation (9). The normalized decision matrix is shown in Table 13. By using the criterion weight values in Table 8, weighting normalized decision matrix with the help of Equation (10) was obtained and the values are shown in Table 14. Pi values with the help of Equation (11), Ri values were calculated with the help of Equation (12). The relative importance values of the alternatives were calculated using Equation (13). With the help of Equation (14), the highest relative importance value (Qmax) was calculated and the alternative with the highest relative importance was found as the HOTEL - 5 with a value of 0.108. The performance index values of the alternatives were calculated using Equation (15) to show the performance index of the best alternative. The calculated values were provided given in Table 15. The last column in Table 15 shows the preference rankings of the alternatives as a result of the calculation using the fuzzy

COPRAS method. According to Fuzzy COPRAS calculation results, hotels are listed from the most suitable to worst as 5, 4, 8, 2, 9, 1, 3, 7, 6, 10. Finally, the family choose the HOTEL – 5 for their holiday decision considering safety tourism certificate criteria.

Table 10. Fuzzy Decision Matrix Formed by the Second Decision-Maker

	CR1	CR2	CR3	CR4	CR5	CR6	CR7	CR8
Hotel - 1	(2.5,5,7.5)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 2	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(2.5,5,7.5)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 3	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(5,7.5,10)	(2.5,5,7.5)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 4	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(2.5,5,7.5)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 5	(5,7.5,10)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(0,2.5,5)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)
Hotel - 6	(7.5,10,10)	(7.5,10,10)	(2.5,5,7.5)	(0,2.5,5)	(5,7.5,10)	(7.5,10,10)	(2.5,5,7.5)	(7.5,10,10)
Hotel - 7	(5,7.5,10)	(5,7.5,10)	(5,7.5,10)	(2.5,5,7.5)	(5,7.5,10)	(5,7.5,10)	(5,7.5,10)	(5,7.5,10)
Hotel - 8	(2.5,5,7.5)	(0,2.5,5)	(2.5,5,7.5)	(0,2.5,5)	(5,7.5,10)	(0,2.5,5)	(2.5,5,7.5)	(2.5,5,7.5)
Hotel - 9	(0,2.5,5)	(0,2.5,5)	(2.5,5,7.5)	(0,2.5,5)	(2.5,5,7.5)	(0,2.5,5)	(2.5,5,7.5)	(0,2.5,5)
Hotel - 10	(0,2.5,5)	(0,2.5,5)	(2.5,5,7.5)	(0,2.5,5)	(2.5,5,7.5)	(5,7.5,10)	(5,7.5,10)	(0,2.5,5)

Table 11. Combined Fuzzy Decision Matrix

	CR1	CR2	CR3	CR4	CR5	CR6	CR7	CR8
Hotel - 1	(2.5, 7.5, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)	(5, 8.75, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)	(5, 8.75, 10)	(7.5, 10, 10)
Hotel - 2	(5, 8.75, 10)	(7.5, 10, 10)	(5, 8.75, 10)	(2.5, 7.5, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)
Hotel - 3	(5, 7.5, 10)	(7.5, 10, 10)	(5, 7.5, 10)	(2.5, 7.5, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)
Hotel - 4	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)	(5, 8.75, 10)	(2.5, 7.5, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)	(7.5, 10, 10)
Hotel - 5	(5, 8.75, 10)	(5, 8.75, 10)	(7.5, 10, 10)	(5, 8.75, 10)	(7.5, 10, 10)	(0, 5, 10)	(5, 7.5, 10)	(7.5, 10, 10)
Hotel - 6	(0, 6.25, 10)	(7.5, 10, 10)	(2.5, 5, 7.5)	(0, 3.75, 10)	(5, 7.5, 10)	(7.5, 10, 10)	(2.5, 5, 7.5)	(7.5, 10, 10)
Hotel - 7	(5, 7.5, 10)	(5, 7.5, 10)	(2.5, 5, 10)	(2.5, 5, 7.5)	(5, 8.75, 10)	(5, 7.5, 10)	(2.5, 6.25, 10)	(5, 5, 10)
Hotel - 8	(0, 3.75, 7.5)	(0, 1.25, 5)	(0, 3.75, 5.7)	(0, 3.75, 7.5)	(2.5, 6.25, 10)	(0, 1.25, 5)	(0, 3.75, 7.5)	(2.5, 5, 7.5)
Hotel - 9	(0, 2.5, 5)	(0, 1.25, 5)	(0, 3.75, 7.5)	(0, 3.75, 7.5)	(2.5, 5, 7.5)	(0, 2.5, 5)	(2.5, 6.25, 10)	(0, 2.5, 5)
Hotel - 10	(0, 3.75, 7.5)	(0, 2.5, 5)	(2.5, 5, 7.5)	(0, 2.5, 5)	(2.5, 5, 7.5)	(5, 7.5, 10)	(5, 7.5, 10)	(0, 3.75, 5)

Table 12. Clarified Decision Matrix

	CR1	CR2	CR3	CR4	CR5	CR6	CR7	CR8
Hotel - 1	6,67	9,17	9,17	7,92	9,17	9,17	7,92	9,17
Hotel - 2	7,92	9,17	7,92	9,17	9,17	9,17	9,17	9,17
Hotel - 3	7,5	9,17	7,5	9,17	9,17	9,17	9,17	9,17
Hotel - 4	9,17	9,17	7,92	9,17	9,17	9,17	9,17	9,17
Hotel - 5	7,92	7,92	9,17	7,92	9,17	5	7,5	9,17
Hotel - 6	5,42	9,17	5	7,5	7,5	9,17	5	9,17
Hotel - 7	7,5	7,5	5,83	5	7,92	5	6,25	10
Hotel - 8	3,75	2,08	5	7,5	6,25	2,08	3,75	5
Hotel - 9	2,5	2,08	3,75	7,5	5	2,5	6,25	2,5
Hotel - 10	3,75	2,5	5	2,5	5	7,5	7,5	2,91

Table 13. Normalized Decision Matrix

	CR1	CR2	CR3	CR4	CR5	CR6	CR7	CR8
Hotel -1	0,107	0,135	0,138	0,108	0,118	0,135	0,110	0,122
Hotel -2	0,128	0,135	0,120	0,125	0,118	0,135	0,128	0,122
Hotel -3	0,121	0,135	0,113	0,125	0,118	0,135	0,128	0,122
Hotel -4	0,148	0,135	0,120	0,125	0,118	0,135	0,128	0,122
Hotel -5	0,128	0,117	0,138	0,108	0,118	0,074	0,105	0,122
Hotel -6	0,087	0,135	0,075	0,102	0,097	0,135	0,070	0,122
Hotel -7	0,121	0,110	0,088	0,068	0,102	0,074	0,087	0,133
Hotel -8	0,060	0,031	0,075	0,102	0,081	0,031	0,052	0,066
Hotel -9	0,040	0,031	0,057	0,102	0,064	0,037	0,087	0,033
Hotel -10	0,060	0,037	0,075	0,034	0,064	0,110	0,105	0,039

Table 14. Weighted Normalized Decision Matrix

	CR1	CR2	CR3	CR4	CR5	CR6	CR7	CR8
Hotel -1	0,017	0,019	0,019	0,014	0,013	0,015	0,012	0,012
Hotel -2	0,020	0,019	0,017	0,016	0,013	0,015	0,014	0,012
Hotel -3	0,019	0,019	0,016	0,016	0,013	0,015	0,014	0,012
Hotel -4	0,024	0,019	0,017	0,016	0,013	0,015	0,014	0,012
Hotel -5	0,020	0,016	0,019	0,014	0,013	0,008	0,012	0,012
Hotel -6	0,014	0,019	0,011	0,013	0,011	0,015	0,008	0,012
Hotel -7	0,019	0,015	0,012	0,009	0,011	0,008	0,010	0,013
Hotel -8	0,010	0,004	0,011	0,013	0,009	0,003	0,006	0,007
Hotel -9	0,006	0,004	0,008	0,013	0,007	0,004	0,010	0,003
Hotel -10	0,010	0,005	0,011	0,004	0,007	0,012	0,012	0,004

Tablo 15. P_i , R_i , Q_i and $Q_i(\%100)$ values

	P_i	R_i	Q_i	$Q_i(\%100)$
Hotel -1	0,069	0,052	0,102	94,44
Hotel -2	0,072	0,054	0,104	95,96
Hotel -3	0,070	0,054	0,102	94,13
Hotel -4	0,076	0,054	0,107	98,94
Hotel -5	0,070	0,045	0,108	100,00
Hotel -6	0,057	0,045	0,094	87,15
Hotel -7	0,056	0,042	0,096	89,02
Hotel -8	0,038	0,025	0,107	98,74
Hotel -9	0,032	0,024	0,102	94,82
Hotel -10	0,030	0,035	0,079	72,94

Conclusions, Limitations, and Suggestions

The virus that emerged in the last month of 2019 has affected the whole world. This sudden development has profoundly affected the daily lives of countries and people. The virus, which became an epidemic in a short time, spread rapidly, cause the death of millions of people worldwide. Experts consider it certain that we will live with this virus, which has been in our lives for more than a year, for a long time. In this case, while we have to get used to living with the virus, it is expected by everyone that our daily habits will be the same as before.

One of the situations that people do not want to compromise during and after the virus period is the holiday habit. Since many days and hours of the week are spent both in traffic and at work, everyone deserves a good holiday. In the absence of a pandemic, people would first decide their expectations from the holiday, the time and duration of the holiday for their holiday needs. They would then gather information about advertisements, websites, or alternative hotels by consulting friends. During the information gathering process, they would take into account the agencies along with past holiday experiences, holiday advertisements, and promotions. After this stage, they would look at the transportation, price, and services of the resort. Finally, they would make a final decision on the hotel and pay for their holiday needs. Since holiday habits have changed a lot during this epidemic period, the safe tourism certificate criteria become the most important criteria before deciding the hotel.

In this study, a hybrid method that takes into account the criteria of safe tourism certification is proposed for the selection of a hotel. In this proposed method, is was tried to decide on the most suitable one among ten hotels, taking into account the safe tourism criteria of a family who would like to go on vacation. The SWARA methodology was used to decide criteria weights. The fuzzy logic-based COPRAS method was used to decide on the most suitable hotel alternative according to the determined criteria. Using these methods, the hotel that best suits the criteria out of 10 was decided. The hotels determined in the study were taken into account according to the safe tourism certificate category. Two hotels are considered for each star category, and the fifth hotel and the fourth hotel are five-star hotels.

The difficulty of pandemic conditions prioritizes the safe tourism certificate criterion in hotel selection. This certificate has become a prerequisite for customers during the pandemic period for tourism mansions. Since the conditions of the pandemic period were taken into account in this study, only the criteria for safe tourism certification were considered. Apart from these criteria, there are many criteria in the literature for hotel selection. Many criteria such as route, price, food quality can be taken into consideration at the same time in terms of future studies. However, new models with many decision-makers can be developed using the survey method. Moreover, the comparison of the results can be made by using different fuzzy MCDM methods, since hotel selection includes uncertainty in terms of criteria.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “Hotel Selection with Safe Tourism Certificates in Covid-19 Pandemic Using SWARA and Fuzzy COPRAS Methods”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the data set is used in this article, ethics committee approval is not required.

References

- Abuhashesh, M., Al-Khasawneh, M., Al-Dmour, R., & Masa'Deh, R. (2019). The impact of Facebook on Jordanian consumers' decision process in the hotel selection. *IBIMA Business Review*, 1-16.
- Adalı, E. A. & Işık, A. T. (2017). Bir tedarikçi seçim problemi için SWARA ve WASPAS yöntemlerine dayanan karar verme yaklaşımı. *International Review of Economics and Management*, 5(4), 56-77.
- Adalı, E. A., & Işık, A. T. (2016). Air conditioner selection problem with COPRAS and ARAS methods. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 124-138.
- Akıncılar, A., & Dağdeviren, M. (2014). A hybrid multi-criteria decision making model to evaluate hotel websites. *International Journal of Hospitality Management*, 36 (1), 263–271.
- Baykal N. & Beyan T. (2004). *Bulanık mantık ilke ve temelleri*, Ankara: Bıçaklar Kitabevi.
- Carrasco, R. A., Villar, P., Hornos, M. J., & Herrera-Viedma, E. (2012). A linguistic multicriteria decision-making model applied to hotel service quality evaluation from web data sources. *International Journal of Intelligent Systems*, 27(7), 704-731.
- Chang, Y. F., Watada, J., & Ishii, H. (2012). A fuzzy MCDM approach to building a model of high performance project team-a case study, *International Journal of Innovative Computing, Information & Control*, 8, 7393-7404.
- Chatterjee, N., & Bose, G. (2013a). A COPRAS-F base multi-criteria group decision making approach for site selection of wind farm. *Decision Science Letters*, 2(1), 1-10.
- Chatterjee, N., & Bose, G. (2013b). Selection of vendors for wind farm under fuzzy MCDM environment. *International Journal of Industrial Engineering Computations*, 4(4), 535-546.
- Çakır, E. (2017). Kentsel dönüşüm kapsamında müteahhit firmanın SWARA-Gri ilişkisel analiz yöntemiyle seçilmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 79-95.
- Çakır, E. & Özdemir, M. (2016). Bulanık çok kriterli karar verme yöntemlerinin altı sigma projeleri seçiminde uygulanması. *Business and Economics Research Journal*, 7(2), 167-202.
- Das, M. C., Sarkar, B., & Ray, S. (2012). A framework to measure relative performance of Indian technical institutions using integrated fuzzy AHP and COPRAS methodology. *Socio-Economic Planning Sciences*, 46(3), 230–241.
- Dahooie, H. J., Abadi, E., Vanaki B. J., Vanaki, A. S., & Firoozfar, H. R. (2018). Competency-based IT personnel selection using a hybrid SWARA and ARAS-G methodology. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries*, 28(1), 5-16.
- Ebrahimi, E., Fathi, M. R., & Irani, H. R. (2016). A new hybrid method based on fuzzy Shannon's entropy and fuzzy COPRAS for CRM performance evaluation (Case: Mellat Bank). *Iranian Journal of Management Studies*, 9(2), 333-358.
- Fouladgar, M. M., Yazdani-Chamzini, A., Zavadskas, E. K., & Haji Moini, S. H. (2012). A new hybrid model for evaluating the working strategies: case study of construction company. *Technological and Economic Development of Economy*, 18(1), 164-188.
- Hatefi, S. M. (2018). Strategic planning of urban transportation system based on sustainable development dimensions using an integrated SWOT and fuzzy COPRAS approach. *Global Journal of Environmental Science and Management*, 4(1), 99-112.
- Hsieh, T. Y., Lu, S. T. & Tzeng, G. H. (2004). Fuzzy MCDA approach for planning and design tenders selection in public office buildings. *International Journal of Project Management*, 22(7), 573–584.
- Karabašević, D., Stanujkić, D., & Urošević, S. (2015). The MCDM model for personnel selection based on SWARA and ARAS methods. *Management*, 77, 43-52.
- Karabašević, D., Stanujkić, D., Urošević, S., & Maksimović, M. (2016a). An approach to personnel selection based on SWARA and WASPAS methods. *Journal of Economics, Management and Informatics*, 7(1), 1-11.
- Karabašević, D., Paunkovic, J., & Stanujkić, D. (2016b). Ranking of companies according to the indicators of corporate social responsibility based on SWARA and ARAS methods. *Serbian Journal of Management*, 11(1), 43-53.
- Keršuliene, V., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2010). Selection of rational dispute resolution method by applying new step-wise weight assessment ratio analysis (SWARA). *Journal of Business Economics and Management*, 11(2), 243-258.
- Keršuliene, V., Zavadskas, E. K. & Turskis, Z. (2010). Selection of rational dispute resolution method by applying new Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA). *Journal of Business Economics and Management*, 11(2), 243-258.
- Khorasani, S. T. (2018). Green supplier evaluation by using the integrated fuzzy AHP model and fuzzy COPRAS. *Process Integration and Optimization for Sustainability*, 2(1), 17-25.
- Kim, J. J., Lee, Y., & Han, H. (2019). Exploring competitive hotel selection attributes among guests: An importance-performance analysis. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36(9), 998-1011.
- Kwok, P. K., & Lau, H. Y. (2019). Hotel selection using a modified TOPSIS-based decision support algorithm. *Decision Support Systems*, 120, 95-105.
- Manap, G. (2006). Analitik hiyerarsi yaklasimi ile turizm merkezi seçimi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2,157-170.

- Murat, G., & Çelik, N. (2012). Analitik hiyerarsi süreci yöntemi ile otel işletmelerinde hizmet kalitesini değerlendirme: Bartın örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(6), 1-20.
- Nakhaei, J., Lale Arefi, S., Bitarafan, M., & Kildienė, S. (2016). Evaluation of light supply in the public underground safe spaces by using of COPRAS-SWARA methods. *International Journal of Strategic Property Management*, 20(2), 198-206.
- Nguyen, H. T., Dawal, S. Z. M., Nukman, Y., Aoyama, H. & Case, K. (2015). An integrated approach of fuzzy linguistic preference based AHP and fuzzy COPRAS for machine tool evaluation. *Plos one*, 10(9), 1-24.
- Nourianfar, K. & Montazer, G. A. (2013). *A fuzzy MCDM approach based on COPRAS method to solve supplier selection problems, in information and knowledge technology (ikt)*. 5th Conference On, IEEE, 231-235.
- Opricovic S. (2011), Fuzzy VIKOR w ith an application to water resources planning. *Expert Systems with Applications*, 38, 12983-12990.
- Özbek, A. & Demirkol, İ. (2018). Lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin SWARA ve GIA yöntemleri ile analizi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 71-86.
- Özkan, M. (2003). *Bulanık Hedef Programlama*. Ekin Kitabevi, Bursa.
- Pahari, S., Ghosh, D., & Pal, A. (2018). An online review-based hotel selection process using intuitionistic fuzzy topsis method. *Progress in Computing, Analytics and Networking*, Springer, Singapore, 203-214.
- Peng, H. G., Wang, X. K., & Wang, J. Q. (2021). New MULTIMOORA and Pairwise Evaluation-Based MCDM methods for hotel selection based on the projection measure of Z-Numbers. *International Journal of Fuzzy Systems*, 1-20.
- Ruzgys, A., Volvačiovas, R., Ignatavičius, Č. & Turskis, Z. (2014). Integrated evaluation of external wall insulation in residential buildings using SWARA-TODIM MCDM method. *Journal of Civil Engineering and Management*, 20(1), 103-110.
- Shukla, S., Mishra, P. K., Jain, R. & Yadav, H. C. (2016). An integrated decision making approach for ERP system selection using SWARA and PROMETHEE method. *International Journal of Intelligent Enterprise*, 3(2), 120-147.
- Sohrabi, S., Ziarati, K., & Keshtkaran, M. (2020). A greedy randomized adaptive search procedure for the orienteering problem with hotel selection. *European Journal of Operational Research*, 283(2), 426-440.
- Stanujkic, D., Djordjevic, B. & Karabasevic, D. (2015a). Selection of candidates in the process of recruitment and selection of personnel based on the SWARA and ARAS methods. *Quaestus Multidisciplinary Research Journal*, 7, 53-64.
- Stanujkic, D., Karabasevic, D. & Zavadskas, E. K. (2015b). A framework for the selection of a packaging design based on the SWARA method. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 26(2), 181-187.
- Toklu, M. C., Çağıl, G., Pazar, E. & Faydal, R. (2018). SWARA-WASPAS metodolojisine dayalı tedarikçi seçimi: Türkiye'de demir-çelik endüstrisi örneği. *Akademik Platform Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 6(3), 113-120.
- Turanoglu, Bekar, E., Cakmakci, M. & Kahraman, C. (2016). Fuzzy COPRAS method for performance measurement in total productive maintenance: a comparative analysis. *Journal of Business Economics and Management*, 17(5), 663-684.
- Urosevic, S., Karabasevic, D., Stanujkic, D. & Maksimovic, M. (2017). An approach to personnel selection in the tourism industry based on the SWARA and the WASPAS methods. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 51(1), 75-88.
- Valipour, A., Yahaya, N., Md Noor, N., Antuchevičienė, J., & Tamošaitienė, J. (2017). Hybrid SWARA-COPRAS method for risk assessment in deep foundation excavation project: an Iranian case study. *Journal of Civil Engineering and Management*, 23(4), 524-532.
- Yalçın, S. N. & Özdemir, A.İ. (2008), Bulanık Analitik Hiyerarşı Yöntemi ile çok kriterli stratejik tedarikçi seçimi: türkiye örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 75-190.
- Yazdani, M., Alidoosti, A., & Zavadskas, E. K. (2011). Risk analysis of critical infrastructures using fuzzy COPRAS. *Economic Research-Ekonomska İstraživanja*, 24(4), 27-40.
- Yazdani, M., Zavadaskas, E. K., Ignatius, J., & Abad, M. D. (2016). Sensitivity analysis in MADM methods: applications of material selection. *Engineering Economics*, 27(4), 382-391.
- Yazdani, M., Alidoosti, A., & Zavadskas, E. K. (2011). Risk analysis of critical infrastructures using fuzzy COPRAS. *Economic Research-Ekonomska İstraživanja*, 24(4), 27-40.
- Yurdoğlu, H. & Kundakçı, N. (2017). SWARA ve WASPAS yöntemleri ile sunucu seçimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38), 253-269.
- Yu, S. M., Wang, J., & Wang, J. Q. (2017). An interval type-2 fuzzy likelihood-based MABAC approach and its application in selecting hotels on a tourism website. *International Journal of Fuzzy Systems*, 19(1), 47-61.
- Yu, S. M., Wang, J., Wang, J. Q., & Li, L. (2018). A multi-criteria decision-making model for hotel selection with linguistic distribution assessments. *Applied Soft Computing*, 67, 741-755.
- Zaman, M., Botti, L., & Thanh, T. V. (2016). Weight of criteria in hotel selection: An empirical illustration based on TripAdvisor criteria. *European journal of tourism research*, 13(1), 132-138.
- Zarbakhshnia, N., Soleimani, H., & Ghaderi, H. (2018). Sustainable third-party reverse logistics provider evaluation and selection using fuzzy SWARA and developed fuzzy COPRAS in the presence of risk criteria. *Applied Soft Computing*, 65, 307-319.

- Zavadskas, E. K., & Kaklauskas, A. (1996). Determination of an efficient contractor by using the new method of multicriteria assessment. In International Symposium for "The Organization and Management of Construction". *Shaping Theory and Practice*, 2, 94-104.
- Zavadskas, E. K., & Antucheviciene, J. (2007). Multiple criteria evaluation of rural building's regeneration alternatives. *Building and Environment*, 42(1), 436-451.
- Zadeh, L. A. (1965). *Fuzzy sets and systems*, *System Theory* (Fox J., ed.), Microwave Research Institute Symposia Series XV. Brooklyn, NY: PolytechnicPre.
- Zadeh, L. A. (1975). The concept of a linguistic variable and its application to approximate reasoning. *Information Sciences*, 8, 199-249.
- Zheng, W., Ji, H., Lin, C., Wang, W., & Yu, B. (2020). Using a heuristic approach to design personalized urban tourism itineraries with hotel selection. *Tourism Management*, 76, 103956.
- Zhang, C. X., Zhao, M., Cai, M. Y., & Xiao, Q. R. (2020). Multi-stage multi-attribute decision making method based on online reviews for hotel selection considering the aspirations with different development speeds. *Computers & Industrial Engineering*, 143, 106421.
- Zolfani, S. H., & Sapauskas, J. (2013). New application of SWARA method in prioritizing sustainability assessment indicators of energy system. *Engineering Economics*, 24(5), 408-414.
- Zolfani, S. H., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2013a). Desing of products with both international and local perspectives based on yin-yang balance theory and SWARA method. *Economic Research*, 26(2), 153-166.
- Zolfani, S. H., Aghdaie, M. H., Derakhti, A., Zavadskas, E. K., & Varzandeh, M. H. M. (2013b). Decision making on business issue with foresight perspective; an application of new hybrid MCDM model in shopping mall locating. *Expert Systems with Applications*, 40(17), 7111-7121.
- Zolfani, S. H., & Bahrami, M. (2014). Investment prioritizing in high tech industries based on SWARA-COPRAS approach. *Technological and Economic Development of Economy*, 20(3), 534-553.
- Zolfani, S. H., & Banihashemi, S. S. A. (2014). Personnel selection based on a novel model of game theory and MCDM approaches. In Proc. of 8th International Scientific Conference Business and Management, 191-198.
- Wang, L., Wang, X. K., Peng, J. J., & Wang, J. Q. (2020). The differences in hotel selection among various types of travellers: A comparative analysis with a useful bounded rationality behavioral decision support model. *Tourism Management*, 76, 103961.
- Wang, L., Wong, P. P., & Narayanan, E. A. (2020). The demographic impact of consumer green purchase intention toward green hotel selection in China. *Tourism and Hospitality Research*, 20(2), 210-222.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

Turizm aktiviteleri özellikle bireylerin gündelik yoğun tempolu yaşamlarından farklı olarak kendilerine zaman ayırmak, yeni yerler görmek, eğlenmek, dinlenmek, seyahat etmek, spor yapmak ve kültürel açıdan kendilerine zenginlik katabilmek gibi birçok farklı içeriğe sahiptir. Dünyada hızlı bir sektör olarak genişlemeye devam eden bu sektöre ön planda tarihi, doğal ve coğrafi çekicilikler ön planda durmaya devam etmektedir. Turizm bu çekiciliklere ilave olarak ülkelere ciddi gelir getirdiği gibi aynı zamanda istihdam ve vergi geliri açısından da ekonomik bir ilave katkı sunmaktadır. Turizm pastasında küresel rekabet yüksek olduğu için uluslararası ve ulusal düzeyde tüm firmalar bu pastadan yüksek pay almak istemektedirler. Bu sektörde bulunan otel işletmeleri en yüksek payı alabilmek adına en yüksek düzeyde müşterileri cezbetmek için yoğun rekabet ortamında rakipleriyle kıyasıya mücadele etmektedir. Türkiye açısından bakıldığında özellikle doğal güzellikleri, coğrafi konumu, ören yerleri, sahilleri ve artan turizm yatırımları birçok turist için küresel ölçekte dikkatini çekmektedir. Bununla birlikte diğer ülkelere kıyasla yüksek düzeydeki hizmeti makul fiyatlara sunması da bu dikkatin bir başka sebebidir. İklimsel olarak da birçok mevsimde özellikle güney sahilinin turizme elverişli olması sebebiyle de dikkat çekmektedir.

2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Koronavirüs salgını dünya genelinde insanların birçok alışkanlığı değiştirmiştir. Değişen bu alışkanlıklar insanların davranışlarını, tutumları ve tercihlerini de büyük ölçüde etkilemiştir. Bu değişen tercihlerden en önemlilerinden birisi de hiç kuşkusuz tatil alışkanlığıdır. İnsanların çoğu pandemi döneminde tatil yapmayı ertelerken bazıları da tatilini güvenli ortam olmak şartıyla ertelememiştir. Bu dönemde özellikle otel dışında müstakil villalara olan talep artmıştır ancak güvenlik sertifikası kavramının ortaya çıkması ile otellere olan talep de bu dönemde kötü olmamıştır. Güvenlik sertifikası almış oteller sayesinde insanlar otellere gitmeden önce otelin pandemi kuralları hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler ve aynı zamanda otelin pandemi kurallarına uygun olarak çalıştığı anlamına gelmektedir. Bu dönemde de birçok otel müşteri kaybettiği için ve gelir elde etmede büyük zorluk yaşadığı için güvenlik sertifikası olarak insanların güvenini kazanmaya çalışmıştır. Bu sayede gerek insanlar rahat bir şekilde tatilini yapmış olacak gerekse de oteller çalışmalarına devam etmiş olacaktır.

Bu çalışma, pandemi döneminde en uygun otel alternatiflerini güvenli turizm sertifikaları ile değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Pandemi döneminde tatil yapmak isteyen bir ailenin kriterleri dikkate alınarak en uygun otele karar verilmesi hedeflenmektedir. Karar verme aşamasında birçok kriter ve

alternatifin birlikte göz önünde bulundurulması gerektiğinden dolayı Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemidir diyebiliriz. Yapılan bu çalışma otel seçim problemini dikkate alarak, ÇKKV metodolojisi olan Bulanık Karmaşık Orantılı Değerlendirme (COPRAS) ve Adım Adım Ağırlık Değerlendirme Oranı Analizi (SWARA) kullanılarak çözülmüştür. Problemden güvenli turizm belgesi kriterleri göz önünde bulundurularak 10 otel arasından en uygun olanına karar verilmiştir. Karar verme aşamasında, aile üyeleri karar vericiler olarak yer almıştır. İlk aşamada, kriter ağırlıkları SWARA metodolojisi kullanılarak belirlenmiş, sonrasında ise otel alternatifleri bulanık sayılarla modellenerek COPRAS yöntemi ile sıralama yapılmıştır. 10 otel arasından en uygun otele karar verilmiştir. Hesaplamalar sonucunda kriterlere en uygun şekilde uyan otellerin sırası 5, 4, 8, 2, 9, 1, 3, 7, 6, 10 şeklindedir.

Google Trendler Verileri ile Ekoturizm Kavramının İncelenmesi

Nazlı ESER¹ ve Bayram KANCA²

Öz

Turizm pazarlamasında araştırma ve satış tutundurma mecraları teknolojik gelişmelerle her geçen gün değişmekte ve gelişmektedir. Bunun akabinde de dijital pazarlama ön plana çıkmaya başlamıştır. Çalışma kapsamında ekoturizmin öne çıktığı ülkeler ve Türkiye’de yaşayan bireylerin Google aramaları üzerinden Ekoturizm/ Ecotourism kavramlarıyla ilgili eğilimlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve betimsel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Google Trendler üzerinden elde edilen ikincil veriler kullanılmıştır. Elde edilen verilere içerik analizi uygulanmıştır. Çalışmada, on beş ülkede 82 kelime/kelime grubu ve 277 konu elde edilmiştir. Araştırmanın sonucunda; sektör aktörlerinin ekoturizm kapsamında dijital pazarlamada ön plana çıkmaları ve aramalarda ilk sayfalarda yer almaları için Google Trendler üzerinden elde edilen konu ve kelime/kelime gruplarını etiketlemelerde kullanmaları önerilmiştir. Ayrıca aramalarda öne çıkan ülkeler, kentler, destinasyonlar ya da buralara düzenlenen turlar incelenerek rekabet analizi yapılabileceği gerek kamu idarecileri gerek sivil toplum kuruluşlarınca gerekse araştırmacılar tarafından dünyadaki ekoturizm ile ilgili yönelimlerin incelenmesinde aynı zamanda da toplum ve çevre yararı gözetilerek geliştirilmesinde Google Trendler sonuçlarından yararlanılabileceği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Ekoturizm, Dijital Pazarlama, Google Trendler, Etiketler

Analysis of The Concept of Ecotourism with Google Trends Data

Abstract

Tourism marketing researches and sales promotion are changing and developing day by day with technological developments. Then, digital marketing was starting to come to the fore. The aim of the study is to reveal tendencies regarding Ecotourism / Ecotourism concepts. By analyzing Google searches of individuals who live in countries that ecotourism stands out and Turkey. The qualitative research method and descriptive research approach were adopted in the study. Secondary data obtained through Google Trends were used. Content analysis was applied to the data obtained. In the study, 82 words/word groups and 277 topics were obtained in fifteen countries. As a result of the research; In order for the actors of the sector to come to the forefront in digital marketing within the scope of ecotourism and to be in the first pages of Google searches, it has been suggested that they use the subject and word/word groups obtained from Google Trends in their tags. In addition, it has been suggested that competition analysis can be conducted by examining the prominent countries, cities, destinations, or organized tours to these around here search. It has been suggested by public administrators, non-governmental organizations, and researchers that the results of Google Trends can be used to examine orientations related to ecotourism in the world and also to develop it with the benefit of society and the environment.

Key Words: Tourism, Ecotourism, Digital Marketing, Google Trends, Tags

Atıf İçin / Please Cite As:

Eser, N. ve Kanca, B. (2022). Google trendler verileri ile ekoturizm kavramının incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 798-814.

Geliş Tarihi / Received Date: 16.03.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.10.2021

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi - Türkiye-Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Fakültesi Ekoturizm Rehberliği Anabilim Dalı, nazlieser1209@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-4243-9463

² Dr. Öğr. Üyesi - Türkiye-Giresun Üniversitesi Turizm Fakültesi Rekreasyon Yönetimi Bölümü, bayram.kanca@giresun.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-0398-8152

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, dijital işlemlerde hem tüketiciler hem de üreticiler için satın alma davranışlarında ve pazar alışkanlıklarında değişikliklere yol açmıştır. Son yıllarda çevrimiçi bilgilerin kullanılabilirliğindeki artış, bilgi edinme talebi ile ilgili olarak merak uyandırmaktadır. Bu ilgi, Google arama motoru ile hedef müşterilerini bulmak ve imajlarını oluşturmak için interneti kullanan turizm pazarlamacıları arasında da bir bağlantı kurmaktadır. Arama motorları üzerinden yapılan çoğu aramanın amacı bilgiye erişmek olsa da turizm şirketlerinin amacı mevcut ve potansiyel müşterilerin tercihleri ile birlikte satın alma süreçleri hakkında bilgi sahibi olmaktır. Arama sonuçlarından elde edilen kelime veya kelime gruplarıyla nasıl üst bir sıralamaya ulaşılacağı ya da arama sonuçlarının ilk sayfasında görünmesinin nasıl sağlanacağı seyahat acentaları, oteller, diğer turizm işletmeleri, içerik sağlayıcıları, pazarlamacılar vb. için önemli bir konudur. Ücretli arama motoru reklamcılığı ve arama motoru optimizasyonu (SEO), web sitesinin görünürlüğünü ve müşterilerle etkileşimi etkin bir şekilde artırsa da Google Trendler gibi ücretsiz ve kolay ulaşılabilen araçlar reklam giderlerini düşürebilir (Shih, Chen ve Chen, 2013, s. 529-538).

Turistlerin, potansiyel olarak satın alabilecekleri yüzlerce turistik ürünün mevcut olması nedeniyle pek çok kişinin yalnızca ilk sayfadaki arama sonuçlarının bağlantılarına tıkladığını varsayarsak ekoturizm gibi yeni bir yaklaşımın tutundurulması için Google Trendler aracıyla elde edilen fenomen etiketlere ihtiyaç vardır. Bu etiketlerin müşterilerin arama yaptıkları kelimeler olduğu düşünülebilir. Etiketlerin güçlü etkisi, birçok araştırmacı ve sektör uzmanını bu yönde çalışmalar yapmaya sevk etmiştir (Deyirmenci, 2020, s. 63). Bu nedenle, tüketicilerin web arama davranışını anlamının turizm gibi insan odaklı bir sektörde önem taşıdığı söylenebilir. Bu çalışmayla ekoturizmin öne çıktığı ülkelerdeki konuyla ilgili Google arama istatistikleri üzerinden kullanıcıların arama eğilimleri incelenmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Ekoturizm teriminin etimolojik kökeninin, Yunanca oikos (ev) ile logos (kelime) birleşiminden oluştuğu ifade edilmekte ayrıca organizmalar ve organizmaların çevresi ile ilişkilerini inceleyip eleştiren bilimsel açıdan ekoloji olarak isimlendirilen kelime manasında kullanıldığı belirtilmektedir. Ekoturizm kavram olarak ilk kez 1978 yılında Keton Miller tarafından kullanılmış olup, bu kavramla ilgili birçok tanım yapılmıştır (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 50-51).

Ekoturizm, korumacılığı arttıran ve tehlikeli sonuçları azaltmanın yöntemini arayan, seyahat edenlerin dünya çapındaki benzersiz kültürel ve doğal çevrenin daha net bilincine varmalarına katkıda bulunan turizm ve bir seyahat deneyimini anlatmaktadır. En sade şekliyle flora ve yaban hayatının korunmasına, istihdam ve gelir oluşturmaya yardım ederken; çevre ve yöresel kültür üzerinde en az etkiyi yapacağı öne sürülen aynı zamanda da kültürel varlıkların tanıtılmasını, korunmasını ve geliştirilmesini ilke edinen bir turizm kavramı olmaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 55-72; Eskin, Tuncer ve Demirçivi, 2017, s. 16).

Ekoturizmle ilgili değişik tanımlar olsa bile üzerinde ortak görüşlerin bulunduğu birtakım ilkeler bulunmaktadır. Bunlar; yöre halkının kalkınmasını desteklemesi, yöre halkına dönük iş imkânlarının üretilmesini sağlaması, doğa temelli olması, bioçeşitliliğin korunmasına yardımcı bulunması, çevresel ve sosyo-kültürel zararlı etkilerin en aza indirilmesi amacıyla etkinliklerin hem turistler hem de yöre halkı tarafından düzenlenmesi, sürdürülemez kaynakların en az düzeyde kullanılmasını sağlamasını öngörmesidir (Gökdeniz, 2003, s. 28-29).

Ekoturizmin özellikleri incelendiğinde ekoturizmin esas kaynağını oluşturan doğanın yalnızca insan odaklı olmadığı, birden fazla bitki, hayvan ve başka canlı varlıklarında içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bundan dolayı ekoturizmin odaklandığı temel amaç hem çevre hem de doğal ve biyolojik çeşitlilik (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 69). Başka turizm çeşitlieri ile birlikte ekoturizm değerlendirildiğinde, ekoturizmin ekosistem yapısı üzerinde minimum tahrip edici etkiye sahip olduğu görülmekte, üstelik ekosistem yapısına olan zararı asgari düzeye indirmesi ve etkisinin olumlu olması gerekmektedir (Belber, 2018, s. 39). Bunun dışında ekoturistler turizm amaçlı şehir dışına çıktıklarında destinasyonu tekrar ziyaret etmek istemekte ayrıca bölgeyi çevresine tavsiye etmektedir (Turpcu, Selçuk ve Akıyurt, 2018, s. 306-327).

Uygulayıcılar ve araştırmacılar için turizm talebini tahmin etmek önemlidir. Yapılan tahminler turizm hedeflerinin belirlenmesine, pazarlama stratejilerinin oluşturulmasına, doğru zamanda yatırımların yapılmasına, ziyaretçi arama kayıtlarındaki değişikliklerin tahmin edilmesine hatta yöneticilerin geleceğe yönelik turist ziyaret eğilimlerini anlamalarına yardımcı olabilir. Geçtiğimiz son on yılda, turistlerin ekoturizm ilgilerinin değiştiğini düşünürsek, seyahat öncesinde turistlerin ilgisini anlamak hem turist hem

de potansiyel turistlerin ilgi alanlarını değerlendirmek için internet aramaları önem teşkil etmektedir. Günümüzde, özellikle seyahat planlamalarında buna bağlı olarak da talep tahminini geliştirmede internet arama motorları turizm sektörüne önemli bir seçenek oluşturmaktadır. Tüm bu durumlar, görece analizi basit olan, özellikle düşük fiyatlı ve zaman sınırı olmadan toplanabilen alternatif bir tahmin modelini gerekli kılar. Google Trendler gibi açık kaynaklı dijital veri sağlayıcılar; uygulayıcıların, yöneticilerin, araştırmacıların vb. arama motoru verilerinden yararlanmaları için oldukça zahmetsiz, ucuz ve kolaydır (Clark vd., 2019, s. 2; Go, Kang ve Nam, 2020, s. 185).

Arama terimi ile ilgili konular ve ilgili sorgularda elde edilen sonuçlar dijital reklam faaliyetlerinde etiket olarak kullanılabilir. Aynı zamanda alt bölgeye göre ilgili alanın belirlenmesiyle turizm talebine katkı sağlayacak web sitesi etiketleri oluşturulabilir. Etiketlerin arama hacimlerinin ve süreçsel değişimlerinin bilinmesi; tanıtım, hizmet satışı ve fiyat belirleme stratejilerini tespit ederken, turistik ürünlerle alakalı dönemsel ve sezonluk aranma sıklıklarını öğrenmek, stratejilerin daha etkin bir biçimde geliştirilmesini sağlamaktadır. Bu etiketlemeler pazarlama çalışmalarına olumlu yönde etki edecektir. Bu nedenle mevcut arama motoru verilerinin Google Trendler ile elde edilmesi çeşitli sosyal fenomenlerin doruk noktasını temsil edebilir ancak ortaya çıkan bu aracın faydasını daha iyi anlamak için literatürün incelenmesinde yarar görülmektedir (Deyirmenci, 2020, s. 61-71).

Mevsimsel grip salgınlarını tespit etmede (Ginsberg vd., 2009), konut fiyatları ve satışlarının tahmininde (Kulkarni, Haynes, Stough ve Paelinck, 2009; Wu ve Brynjolfsson, 2015), işsizlik oranlarında (Askitas ve Zimmermann, 2009; Fondeur ve Karamé, 2013; D'Amuri ve Marcucci, 2017), enflasyon beklentilerinde (Guzmán, 2011), sağlık sektöründe [kuduz, tıbbi terimler] (Kati ve Selek, 2011; Şentürk, 2019), otomobil satın alımlarında (Carrière-Swallow ve Labbé, 2013), finans sektöründe [borsalar, dolar kuru, kripto paralar] (Preis, Moat ve Stanley, 2013; Hamid ve Heiden, 2015; Samirkas, 2020; Kocabıyık, Teker ve Aksoy, 2020), perakende satışlar ve pazarlama harcamalarında (Bughin, 2014; Chumnumpan ve Shi, 2019; Deyirmenci, 2020), gastronomide (Soylu, Akdağ, Sormaz ve Özata, 2018) ve pandemi sürecinde (Kale ve Buyukcavus, 2020; Sharma ve Sharma, 2020) araştırmacılar tarafından Google Trendler, veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Araştırma alanları farklılık gösterse bile bu çalışmalar aynı araştırma yaklaşımının bir parçasıdır.

Google Trendler üzerindeki ilk araştırmalara öncülük eden Choi ve Varian (2009) yazdıkları makalede perakende satışlar, otomotiv satışları, ev satışları, seyahat, iş ölçütlerinin tahmini ve döviz kuru gibi bir dizi örnek sunarlar. Çalışmaları sonucunda Google Trendler'in değişkenlere ilişkin verilerde haftalık tahminler bazında dikkate değer ölçüde başarılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine aynı çalışmada; internetin turistlerin seyahat planlamalarında yaygın olarak kullanıldığı, bu durumun da destinasyonlarla ilgili Google Trendler verilerinin destinasyonlara yapılan ziyaretleri tahmin etmede yararlı olabileceğini gösterdiği ifade edilmiş, turizm sektörü üzerine yapılmış Google Trendler çalışmaları da bu durumu doğrular nitelikte çıkmıştır.

Viyana, Barselona, Avusturya ve Belçika'nın turizm talebini tahmin etmek için Önder (2017) Google Trendler verileri ile yaptığı çalışmada Google Web Arama ve Görsel Aramaları kullanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Google Trendler Web ve görüntü indekslerini kullanarak iki şehir (Viyana ve Barselona) ve iki ülke (Avusturya ve Belçika) ile ilgili tahmin modellerini Web ve görsel arama indeksleriyle karşılaştırmaktadır. Bu doğrultuda tümdengelim yönteminin uygulandığı çalışmada, şehirler ve ülkelerin karşılaştırmalı arama sonuçlarında belirgin bir fark olmadığı ayrıca ülke ya da şehir ayrımı değil gidilen destinasyonun sonuçlara yansdığı ortaya konulmuştur.

Çınar ve Yenişınar (2018), tarafından Google Trendler üzerindeki seyahat kategorisini kullanarak 10 ülkede "Türkiye" kelimesi aranmış ve çıkan sonuçlar incelenmiştir. Destinasyon imajı üzerindeki algıların tespit edilmesi amaçlanan çalışmanın sonucunda, yapılan aramaların Türkiye'deki gerçek destinasyon ve destinasyon imajı ile tutarlılık gösterdiği belirlenmiştir.

Google Trendler üzerine yapılmış bir başka çalışmada; İsviçre turizm talebinin, çevrimiçi arama davranışı (Google internet araması) ile gerçek zamanlı (gelen turistlerin ülke ziyaretleri) verilerin karşılaştırılması sunulmaktadır. Bu çalışmanın Google Trendler endekslerinde boylamsal yaklaşım (tek bir Google Trendler serisi / tek bir bileşik indeks) yerine kesitsel yaklaşımın (birden fazla farklı Google Trendler serisi) kullanıldığı ilk çalışma olduğu yazarlar Siliverstovs ve Wochner (2018) tarafından ileri sürülmektedir. Arama sorgularını uzunlamasına boyutları (boylamsal) üzerinden incelerken olası yanlış ölçüm sorunlarına maruz kaldıkları için karşılaştırılabilir referans serisinin olduğu enine kesit yaklaşımını tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Kesitsel yaklaşım, yalnızca birini değil toplam 66 farklı karşılaştırmanın

analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, çevrimiçi arama verileri ile gerçek zamanlı verilerin neredeyse aynı sonuçları verdiği tespit edilmiştir. Uyumluluk gösteren sonuçlar ekonomiye yön vermede, tercih alışkanlıklarını ve ürün türlerini belirlemede yol gösterici olabilir.

Dergiades, Mavragani ve Pan (2018), Google'ın temel arama motoru olmadığı ayrıca İngilizce ağırlıklı konuşulan ülkelerden biri olmayan Kıbrıs'ı vaka çalışması olarak seçmiştir. Turizm talebine yönelik yapılan çalışma, dil önyargısını ve platform önyargısını 2004-2015 yılları aylık verilerine dayanarak vurgulamıştır. Çalışmada Google Trendlerin yanı sıra Google Correlate de kullanılmıştır. Google Correlate, oluşturulan verilerin sisteme yüklemesine olanak tanıyan bunun karşılığında ise size atıfta bulunulan sorguları veren Google Trendlerin ters işlevine sahip bir yapıdadır (Marrs, 2015). Bu uygulamada Google Correlate üzerinden "Kıbrıs" kelimesi girilerek en yüksek korelasyona sahip kelimeler elde edilmiştir. Daha sonra ise bu kavramlar (örneğin Kıbrıs otel, Kıbrıs uçuş vb.) Google Trendler üzerinden aranmış ve bir dizi veriye ulaşılmıştır. Bu sayede çalışmada kullanılacak uygun arama kelimesi belirlenmiştir fakat Google Correlate 2019 yılında az kullanıldığı gerekçesi ile kapatılmıştır.

ABD'deki 57 ulusal parkın yer aldığı 2007-2017 yılları arasındaki verileri kullanarak yeni bir model tasarlayan Clark vd., (2019) Google Trendler verilerinin ziyaret sonuçları ile tasarladıkları modelin ziyaret sonuçlarının karşılaştırılması sonucunda %97,7'lik bir doğruluk payına sahip olduğu belirtilmiştir. Ziyaret sonuçlarının tahmin edilebiliyor olması ziyaretçi türlerinin belirlenebilmesini ve yöneticilerin turist ziyaretlerindeki eğilimleri daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir.

Go vd., (2020) tarafından yapılan çalışmada turistlerin ekoturizm algılarını ölçmek amacıyla bir web sitesi üzerindeki etiketli fotoğraflar ve Google Trendler verilerini kullanarak ekoturizm ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi incelediği görülmüştür. Çalışma sonucunda ekoturizm ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının Google aramalarında birlikte arandığı ortaya konulmuştur. Yine aynı çalışmada 2005 ve 2017 yıllarını kapsayan Google Web Arama ve Görsel Aramaları kullanılarak ekoturizm kavramını arayan ilk on ülke belirlenmiştir. Ayrıca Jurowski (2010, s. 6-7), doğa ve ekoturizm deneyimi sınıflandırma şemasını üç kavram olarak tanımlamıştır; "doğa temelli (nature-based)", "öğrenme (learning)" ve "fiziksel özellikler (physical characteristics)". Bu şemaya ek olarak, ekoturizm nitelikleri ile ilgili çalışmaları kullanarak yeniden yapılandırılan Go vd., (2020, s. 187); "Doğa temelli ekoturizm (nature-based ecotourism)", "Topluluk temelli ekoturizm (community-based ecotourism)", "Eko tesis / ürün bazlı ekoturizm (eco facility/product-based ecotourism)" olmak üzere üç kavram ve on üç alt başlıktan oluşan yeni bir sema oluşturmuşlardır.

Yöntem

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Google Trendler analizi, ekoturizm destinasyonları ziyaretlerinin tahmin edilmesini ve karşılaştırılmasını, ekoturizm eğilimini, destinasyon imajı ile gerçek zamanlı destinasyon arasındaki tutarlılığın tespit edilmesini, gerçek zamanlı veriler ve çevrimiçi arama verilerinin karşılaştırılmasını sağlayabilir. Bu çalışmanın amacı; ekoturizmin öne çıktığı ülkeler ve Türkiye'de yaşayan bireylerin Google aramaları üzerinden Ekoturizm/Ecotourism kavramlarıyla ilgili eğilimlerini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu çalışma ile özellikle turizm destinasyonları ve işletmelerince internet tabanlı satış geliştirme uygulamalarında öne çıkabilecek etiketlemelerin belirlenerek sayfaların görünürlüğünün artırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve betimsel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışma kapsamında Google Trendler üzerinden elde edilen ikincil veriler kullanılmaktadır. Google Trendler, belirli bir coğrafi bölgede saat, gün, yıl zaman aralıkları kullanılarak kullanıcıların Google arama motoruna girdiği kelime ya da terimlerin arama sorgu dizinini sağlayan veri tabanıdır (Arama Trendleri Yardım, 2020). Google Trendler verileri sadece arama anahtar kelimelerini incelemekle kalmaz bununla birlikte görsel arama, google haberler arama, google alışveriş ve YouTube aramalarını da içerir; dolayısıyla aramalarda kullanılabilecek beş farklı arama alanı sunmaktadır. Google Trendler, arama terimlerini otomobiller ve araçlar, bilim, çevrim içi topluluklar, ev ve bahçe, finans, gayrimenkul, işler ve eğitim, insan ve toplum, evcil ve yabancı hayvanlar, sanat ve eğlence, seyahat, yiyecek ve içecek vb. 25 farklı kategori altında inceler. Google Trendler yıla göre Google'da trend olan konuları, en son trend olan aramaları, son haberler ve analizleri de paylaşmaktadır. Araması yapılan terim sonucunda; belli bir bölge ve zaman için

gösterilen ilgi grafiği sunulmaktadır. Grafikteki sayılar, mutlak arama hacmi sayılarını temsil etmez, çünkü veriler normalleştirilir ve grafikteki her noktanın en yüksek noktaya veya 100'e bölüdüğü 0-100 arası bir ölçekte sunulur. Aramanın yanındaki sayılar grafiğin üst kısmındaki terimler toplamıdır. 100 değeri terimin en yüksek popülerliğini gösterirken, 50 değeri yarı popüleriteyi, 0 değeri ise terimin yeterli veriye sahip olmadığı anlamını taşır (Choi ve Varian, 2009, s. 16; Önder, 2017, s. 650; Clark vd., 2019, s. 8-9; Go vd., 2020, s. 190).

Araştırma Yöntemi

Koçoğlu (2008, s. 44), ekoturizmin öne çıktığı ülkeleri Avusturalya, Belize, Brezilya, Ekvator, Kenya, Kosta Rika, Meksika, Nepal, Yeni Zelanda olarak çalışmasında sıralamıştır. Bununla birlikte Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı yayınladığı raporda “*Dünyada Ekoturizm ve Başarı Hikâyeleri*” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Ajans, Amerika Birleşik Devletleri, Karayip Adaları, Ürdün, Kosta Rika, Kamboçya, GMS ülkeleri (Kamboçya, Laos, Myanmar, Tayland, Vietnam, Çin Halk Cumhuriyeti Yunnan Eyaleti), Norveç, Ekvator, Hollanda, Belize, Avustralya, Peru, Kenya, Nepal ülkelerinin ekoturizmde başarılı olduğunu sayısal olarak da ifade etmiştir (BAKA, 2012, s. 13-15). Ekoturizmin öne çıktığı 14 ülkeden “*Ecotourism*” konu veya arama terimi kullanılarak tüm kategoriler içerisinde 1 Ocak 2011 ve 1 Ocak 2021 yılları arasında yapılan Google Web Aramalarda en çok aranan alt bölge, ilgili sorular ve ilgili konular trends.google.com.tr sitesinde incelenmiştir. Ayrıca Türkiye’de yaşayan kişiler için de “*Ekoturizm*” arama terimi ile ilgili sorgulamalar yapılmıştır. Elde edilen veriler üzerinden içerik analizi yapılmıştır. Ekoturizm kavramı Google Trendlerde “*Ekoturizm, ekoturizm, eko turizm, Ecotourism*” dört şekilde “*arama terimi*” olarak aranmıştır. Aramalar sonucunda yazım şekillerinin verilere etki ettiği gözlenmiştir. Ayrıca ülkelerin kendi dillerinde Ekoturizme karşılık gelen ifadeleri de “*arama terimi ve konu*” olarak aranmıştır. Yapılan aramalarda her ülke için verimli sonuç elde edilememiştir. Alt bölge, İlgili konu ve İlgili sorguların üçünde de eş zamanlı Ekoturizm/Ecotourism kelimesinin *konu* olarak aranması ile veri elde edilebilmiştir. Karayip Adaları, içinde birden çok ülkenin yer aldığı bir coğrafi bölgenin adı olması sebebiyle ilgili sekmede yer almadığından Google Trendler’de aranmamıştır. Ayrıca arama sonuçlarında yeterli verinin elde edilemediği ülkeler de araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Bu hususlar göz önünde bulundurularak çalışma ABD, Avustralya, Çin, Ekvador, Hollanda, Kenya, Kosta Rika, Meksika, Nepal, Peru, Tayland, Türkiye, Ürdün, Vietnam ve Yeni Zelanda ülkeleriyle sınırlandırılmıştır.

Bulgular

Bu çalışmada, Google Trendler üzerinden 1 Ocak 2011 ve 1 Ocak 2021 tarihleri arasında “*Ekoturizm/Ecotourism*” kelimesi taranmış ve bu tarama sonucunda elde edilen “*İlgi alanı*”, “*İlgili konular*” ve “*İlgili sorgular*” verileri içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan içerik analizi sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda sunulmuştur. Çalışmanın kapsadığı tarih aralığında elde edilen 82 kelime/kelime grubu ve 277 konu, Google arama motoru kullanıcıları tarafından aranmış olduğunu göstermektedir. Bir diğer ifade ile “*Ekoturizm/Ecotourism*” kelimesini arayan turistler, ekoturistler veya paydaşlar ekoturizm kapsamında en çok bu kelimeleri aramış ve aynı zamanda da bu konuları sorgulamışlardır.

Tablo 1. Google Trendler’de Ekoturizm ile İlgili Sorguların İçerik Analizi

Sınıflandırma	Kullanılan İfadeler	Σi	$\Sigma i(82)$	%	%100
Araştırma ve Eğitim	Ekoturizm Nedir	5		14,25	
	Eko turizm Nedir	2		5,71	
	Ekoturizm Ne Demektir	2		5,71	
	Ekoturizm Nedir-İspanyolca	2		5,71	
	Ekoturizm Tanımı	2		5,71	
	Ekoturizmi Tanımlamak	2		5,71	
	Ekoturizmin Tanımı	1		2,86	
	Ekoturizm Anlamı	1		2,86	
	Ekoturizm Nedir-Vietnamca	1	35	2,86	42,68
	Ekoturizm- Tay Dili	1		2,86	
	Ekoturizm-Türkçe	1		2,86	
	İngilizce Ecoturismo	1		2,86	
	İspanyolcadan İngilizceye	1		2,86	
	Ekoturizm Örnekleri	1		2,86	
	Ekoturizm ve İnsan Coğrafyası	1		2,86	
	Ekoturizm İşleri	1		2,86	
	Ekoturizm Mühendisliği	1		2,86	

	Ana ve kocası ormanda ekoturizm gezisine çıktılar ve San Blas adalarını ziyaret ettiler – İspanyolca	1	2,86	
	Ekoturizm Bölgesinin Saatlere İhtiyacı Var	1	2,86	
	Ekoturizmin Şiire İhtiyacı Var	1	2,86	
	Ho Chi Minh Şehri Yakınlarındaki Eko-turizm Alanı Terimini Keşfet	1	2,86	
	Batıda Eko-turizm	1	2,86	
	Biyçeşitlilik Nedir	1	2,86	
	Biyçeşitlilik Tanımı	1	2,86	
	Biyolojik Çeşitlilik	1	2,86	
	Ormansızlaşma	1	2,86	
Rekreasyon ve Turizm	Ekoturizm	9	33,37	
	Eko-turizm	2	7,41	
	Kosta Rika'da Ekoturizm	2	7,41	
	Turizm	2	7,41	
	Ekoturist	1	3,70	
	Ekolojik Turizm	1	3,70	
	Eko turizm	1	3,70	
	Doğal Turizm	1	3,70	
	Bamboo ve Thai Doğum Turizmi	1	3,70	32,93
	Can Tho Gebelik Turizmi	1	3,70	
	Bambu ve Hamile Hamilelik Turu	1	3,70	
	Saigon Yakınlarında Eko-turizm	1	3,70	
	Unit 10 Ekoturizm	1	3,70	
	Vietnam Bambu Ekoturizm	1	3,70	
	Vietnam Bambu Eko-turizm	1	3,70	
Batıya Seyahat	1	3,70		
Bölgeler, Şehirler ve İşletmeler	Ben Tre Turizm Bölgesi	1	5	
	Dream Stream Turizm Bölgesi	1	5	
	Thuy Chau Turizm Bölgesi	1	5	
	Ben Tre Eko-turizm Bölgesi	1	5	
	Binh Duong'da Eko-turizm Bölgesi	1	5	
	Ca Mau Eko-turizm Bölgesi	1	5	
	Can Tho Eko-turizm Bölgesi	1	5	
	Dong Nai Eko-turizm Bölgesi	1	5	
	Ekoturizm Destinasyonları	1	5	
	Ekoturizm Alanı	1	5	
	Cu Chi Eko-turizm Alanı	1	5	24,39
	Dream Stream Ekoturizm Alanı	1	5	
	Viet Bambu Ekoturizm Alanı	1	5	
	Ekoturizm Parkı	1	5	
	Deneme Koyu Eko Turist Parkı	1	5	
	Ekoturizm Tatil Köyleri	1	5	
	Dong Nai Doğurganlık Turizm Tesisi	1	5	
	Büyük Trãngkış	1	5	
	İsthmus	1	5	
	Kosta Rika	1	5	

Yapılan içerik analizi sonucunda, “İlgili Sorgular” ile alakalı sınıflandırmaya Tablo 1’de yer verilmiştir. İlgili sorgular; “Araştırma ve Eğitim”, “Rekreasyon ve Turizm” ve “Bölgeler, Şehirler ve İşletmeler” olarak üç grupta incelenmiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi, Google Trendler verilerinden elde edilen toplam 82 sorgunun 35’ini kapsayan “Araştırma ve Eğitim” (%42,68) ilk bölümde yer almıştır. Bu sınıf içinde, “ekoturizm nedir” (%14,25), “eko turizm nedir” (%5,71), “ekoturizm ne demektir” (%5,71), “ekoturizm nedir-İspanyolca” (%5,71), “ekoturizm tanımı” (%5,71) ve “ekoturizmi tanımlamak” (%5,71) kullanıcıların en sık aradıkları kelime gruplarını oluşturmuştur. Yapılan incelemeler, “ekoturizm-Türkçe”, “ekoturizm- Tay Dili”, “ekoturizm nedir-Vietnamca” ve “İngilizce ecoturismo” (%2,86) kelime gruplarının farklı dillerde arandığını göstermektedir. Genel olarak bu durumun sebebi, ekoturizm hakkında bilgi eksikliğinin olması ya da bu alanda çeşitli araştırmaların yapılması olabilir. Özellikle akademik çalışmalarda kullanmak için bu kelime gruplarının araştırmacılar tarafından arandığı da düşünülebilir. Ayrıca arama davranışını etkileyebilecek bir diğerk faktörün ise merak unsuru olduğu söylenebilir. Bu dil farklılıklarının yanında ekoturizm edebi alanda da “Ana ve kocası ormanda ekoturizm gezisine çıktılar ve San Blas adalarını ziyaret ettiler – İspanyolca”, “Ekoturizm Bölgesinin Saatlere İhtiyacı Var”, “Ekoturizmin Şiire İhtiyacı Var” ve “Ekoturizm ve İnsan Coğrafyası” (%2,86)

kelime grupları ile aranmıştır. Sorguların içerikleri incelendiğinde dijitalleşmeyle birlikte aramaların eğitim ve öğretim amaçlı kullanıma yönelik olduğu düşünülmektedir. Öte yandan “*ekoturizm işleri*” (%2,86) kelime grubu ekoturizm sertifikasyonu ile ilişkilendirilebileceğinden bunun akabinde “*ekoturizm mühendisliği*” (%2,86) kelimesi yeşil mühendislikle bağlantılı olabileceğinden hem bu alanda eğitim gören bireyler hem de bu sahadaki iş insanları tarafından deneyim kazanma, öğrenme, fırsatları yakalama, iş olanakları elde etme, sertifikasyon programları oluşturma veya katılım sağlama gibi sebeplerle arandığı varsayılabilir. Diğer taraftan yapılan çalışmada “*biyoçeşitlilik*” ve “*ormansızlaşma*” (%2,86) kelimelerinin de arandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda ekoturistler, biyolojik çeşitlilik kaybı veya ormansızlaşma gibi çevre sorunları hakkında bilinçlenmek, ekoturizm ve biyoçeşitlilik arasındaki bağı öğrenmek ya da öz-yeterliğe sahip olmak için bu kelimeleri aramış olabilir.

“*Rekreasyon ve Turizm*” başlıklı sınıflandırmada 27 kelime/kelime grubu (%32,93) ile ikinci sırada yer almaktadır. “*Ekoturizm*” (%33,37), “*eko-turizm*” (%7,41), “*Kosta Rika’da ekoturizm*” (%7,41) ve “*turizm*” (%7,41) bu sınıfta öne çıkan kelimeleri/kelime grubunu oluşturmaktadır. Ekoturizm, uluslararası turizm faaliyetleri içerisinde yoğun şekilde gelişme gösteren faaliyet alanlarından biridir. Bu faaliyetlere katılım göstermek isteyen turistler/ekoturistler aramalarını bu kelimeler üzerinde yoğunlaştırmış olabileceği gibi paydaşların seyahat etme niyetinin veya tekrar ziyaret etme niyetinin olması da aramalara sebep gösterilebilir. Bunun yanında Kosta Rika’nın, dünyanın önde gelen ekoturizm destinasyonlarından biri haline gelmesi sonucunda Kosta Rika’da ekoturizm faaliyetlerini araştıran ekoturistlerin destinasyonu ziyaret etme potansiyelinin olduğu da düşünülebilir. Çalışmada yer alan ekoturizm destinasyonlarından bir diğeri de Vietnam’dır. Vietnam’ın yüzen bambu ekoturizm projelerinin olması veya bambu ormanlarına sahip olması burayı ziyaret etme eğiliminde olan ekoturistler tarafından “*Vietnam bambu ekoturizm*” (%3,70) kavramının aranmasının nedeni olabilir. Ayrıca Vietnam’ın Can Tho kentindeki Cai Rang yüzen pazarı (nehir üzerinde teknelerin, evlerin, pazarların, tropikal meyvelerin yer alması) üzerinde gerçekleştirilen hem ekoturizm faaliyetleri hem de gastronomi turizmi ailelerin ve hamilelerin bu özel turlara katılmak istemelerinden dolayı arandığı düşünülebilir. Bunun dışında “*doğum turizminin*” (%3,70) aranmış olmasına hamilelerin “*doğum oteli*” ve “*hamilelik turları*” (%3,70) fırsatlarından faydalanmak istemeleri ya da yasadışı göç ve vatandaşlık hakkına sahip olmak istemeleri sebep gösterilebilir. Bir diğer neden ise hamile kadınların doğum öncesi doğa güzergahlarındaki turlara katılmak istemeleri ve bu turların çocuklarının gelişimi üzerinde olumlu etkisinin olacağını düşünmeleri ile birlikte doğum öncesi ve sonrasında doğum otelinde konaklayarak özellikle riskli gebeliklerde önlem almak istemeleri ürün veya hizmeti satın alma kararını etkilemiş ve aramalarını biçimlendirmiş olabilir. Son olarak aramalarda “*ekoturist*” (%3,70) kelimesinin arandığı da görülmektedir. Sektör aktörlerinin bu kelimeyi ekoturist tercihlerini anlamak ve bu doğrultuda ekoturistlere yönelik rekreasyon faaliyetleri sunmak amacıyla aradığı düşünülebilir.

Yapılan sınıflandırmadaki son grup ise 20 kelime/kelime grubunun yer aldığı “*Bölgeler, Şehirler ve İşletmeler*” (%24,39)’dir. Genel olarak bu grupta “*ekoturizm bölgeleri*”, “*turizm bölgeleri*”, “*destinasyon/alanlar*”, “*parklar*”, “*keö*”, “*tesis*”, “*İsthmus*”, “*Büyük Trángıkış*” ve “*Kosta Rika*” (%5) aranmıştır. Sosyo-ekonomik ve fiziksel koşulları itibarıyla “*destinasyon*” (%5) imajına ve “*turistik tesislere*” (%5) olumlu etkisi bulunan “*turizm bölgeleri*” (%5) ürün pazarlama, rezervasyon ağı geliştirme, hizmet sunucularında farklılaşmaya gidilmesi ve sanal işbirliği gibi birçok faktörü harekete geçirmiştir (Sarı ve Kozak, 2005, s. 249-255). Özellikle turizm bölgelerinde veya ekoturizm bölgelerinde turistik tesis açmak isteyen işletme sahipleri kendilerine uygun destinasyonları belirlemek için bu kelimeleri/kelime gruplarını aramış olabilir. Bu durumun dışında tesislerde ve elde edilen alanlarda konaklamak isteyen turistler, bu aramaları yapmış olabileceği gibi kendi ürettiklerini satmak için pazar arayışında olan yöre halkı tarafında da bu kelimeler/kelime grupları aranmış olabilir. Ayrıca ekoturistlerin ekoturizm alanlarını belirleyip faaliyetlere katılma amacıyla bu kelimeleri/kelime gruplarını aradığı da varsayılabilir. Bilindiği üzere ekoturizm bölgesinde yer alan “*İsthmus*” (%5) kara köprüsü, okyanus içerisindeki birçok flora ve faunayı barındırarak ekolojik bir değer yaratmaktayken diğer taraftan “*Büyük Trángıkış*” (%5) kireçtaşı ormanlarına, su altı ormanlarına, kültürel miras turizmi için manzara komplekslerine ya da geleneksel toplum yapısına sahip olduğu için su altı dalışı yapmak isteyen turistler tarafından özel ilgi odaklı aranmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca denizaltı gözlemciliği, yaban hayatı gözlemciliği, kuş gözlemciliği, bitki gözlemciliği, manzara seyri, fotoğrafçılık veya benzer aktiviteleri yapmak isteyen turistler tarafından da aranmış olabilir. Bunun yanı sıra deniz, kum, güneş üçlüsünden sıyrılıp alternatif turizm faaliyetlerine yönelmek isteyen turistlerin, ekoturizmde ön plana çıkmış destinasyonları aradıkları için tercihlerini bu doğrultuda yaptıklarını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Tablo 2. Google Trendler'de Ekoturizm ile İlgili Konuların İçerik Analizi

	<i>Kullanılan İfadeler</i>	Σi	$\Sigma i(277)$	%	%100	
	Park	7		7,14		
	Kültür	6		6,12		
	Sürdürülebilir Turizm	6		6,12		
	Turizm	5		5,12		
	Grlecek Yer	5		5,12		
	Etkinlik	4		4,08		
	Kültür Turizmi	4		4,08		
	Macera	4		4,08		
	Macera Filmi	4		4,08		
	Macera Turizmi	4		4,08		
	Milli Park	4		4,08		
	Seyahat	3		3,06		
	Seyahat Acentası	2		2,04		
	Topluluk	2		2,04		
	Dinlenme Tesisi	2		2,04		
	Tarım Turizmi	2		2,04		
	Tarım	1		1,02		
	Kırsal Turizm	1		1,02		
	Doğa Turizm- Eskişehir	1		1,02		
	Ekolojik Turizm	1		1,02		
	Gönüllü	1		1,02		
	Turistik Yer	1		1,02		
	Büyülü Kasabalar	1		1,02		
	iftlik	1		1,02		
	Ev	1		1,02		
Rekreasyon ve Turizm	Plaj	1	98	1,02	35,38	
	Festival	1		1,02		
	Kampılık	1		1,02		
	Trekkıng	1		1,02		
	Yarış	1		1,02		
	Rekreasyon	1		1,02		
	Konaklama Sektörü	1		1,02		
	Konaklama Tesisi	1		1,02		
	Harmancık Eko Turizm Tesisleri	1		1,02		
	The Bamboo Villages	1		1,02		
	Tur Operatörü	1		1,02		
	Rehber	1		1,02		
	Kosta Rika Ekoturizm	1		1,02		
	Kosta Rika'da Ekoturizm	1		1,02		
	Kosta Rika'da Turizm	1		1,02		
	Ekvador'da Turizm	1		1,02		
	Thuy Chau Ekoturizm-Ekolojik Park	1		1,02		
	Fairy Stream Temalı Park	1		1,02		
	Yellowstone Milli Parkı	1		1,02		
	Amazon Ormanları	1		1,02		
	Misafirperverlik	1		1,02		
	Tatil	1		1,02		
	ocuk	1		1,02		
	Koro	1		1,02		
	Rol	1		1,02		
	Coğrafya ve Biyoçeşitlilik	Doğa	9		11,54	
		Doğal evre	8		10,25	
Sürdürülebilirlik		8		10,25		
Ekoloji		7		8,98		
Doğa Koruma		5	78	6,45	28,15	
Orman		5		6,45		
Biyoçeşitlilik		4		5,12		

	Kaynak	3		3,84	
	Kırsal Alan	3		3,84	
	Tür	3		3,84	
	Çevresel Bozulma	2		2,56	
	Dağ	2		2,56	
	Kara	2		2,56	
	Ada	1		1,28	
	Biyom	1		1,28	
	Hektar	1		1,28	
	Ekosistem	1		1,28	
	Büyük Set Resifi	1		1,28	
	Panama Kanalı	1		1,28	
	İklim	1		1,28	
	Küresel Isınma	1		1,28	
	Çölleşme	1		1,28	
	Gen	1		1,28	
	Kilit Taşı	1		1,28	
	Kilittaş Türler	1		1,28	
	İstilacı Türler	1		1,28	
	Koruma Alanı	1		1,28	
	Vahşi Doğa	1		1,28	
	Vahşi Yaşam	1		1,28	
	Peyzaj	1		1,28	
	Coğrafya	4		8,72	
	Biyoloji	3		6,54	
	Proje	3		6,54	
	Tanım	3		6,54	
	Araştırma	2		4,35	
	Mühendislik	2		4,35	
	Kavram	2		4,35	
	Makale	2		4,35	
	Yüksek Lisans	2		4,35	
	Lisans Derecesi	1		2,17	
	Tez	1		2,17	
	Tez Açıklaması	1		2,17	
	Müfredat	1		2,17	
	Ders	1		2,17	
	Sosyal	1		2,17	
	AP İnsan Coğrafyası	1		2,17	
	Beşerî Coğrafya	1		2,17	
	Çevresel Eğitim	1		2,17	
	Konaklama Yönetimi Çalışmaları	1		2,17	
	Üniversite	1		2,17	
	Ekvador Merkez Üniversitesi-Kito	1		2,17	
	Kosta Rika Üniversitesi	1		2,17	
	UTN	1		2,17	
	Google Akademik	1	46	2,17	16,6
	Vikipedi	1		2,17	
	Millet	1		2,17	
	Portekizliler	1		2,17	
	Portekizce	1		2,17	
	Anlam	1		2,17	
	İlke	1		2,17	
	Plan	1		2,17	
	İlaç Prospektüsü	1		2,17	
	Ülke	2		6,07	
	Afrika	1		3,03	
	Kosta Rika	1		3,03	
	Nepal	1		3,03	
	Portekiz	1		3,03	
	Tayland	1		3,03	
	Aclun	1	33	3,03	11,92
	Ben Tre İli	1		3,03	

DĐng Nai İli	1	3,03	
Hoa Binh	1	3,03	
Khon Kaen	1	3,03	
Long An – İl	1	3,03	
Ninh Binh	1	3,03	
Oaxaca de Juárez Hidalgo	1	3,03	
Phang Nga-İl	1	3,03	
Qingyuan	1	3,03	
Tarapoto	1	3,03	
Tay Ninh	1	3,03	
Tien Giang-İl	1	3,03	
Veracruz	1	3,03	
Ving Long – İl	1	3,03	
Vinh Long	1	3,03	
Çanakkale	1	3,03	
Karadeniz Bölgesi	1	3,03	
Ekolojik Turistik Bölge Thien Thanh Garden - Ho Chi Minh Kenti	1	3,03	
Lan Vuong Turizm - Kùltür & Spor Bölgesi	1	3,03	
Ba Vi	1	3,03	
Peru Amazonia	1	3,03	
Trang An	1	3,03	
Binh Quoi-Köy	1	3,03	
Cu Chi-Kırsal	1	3,03	
Tenerife-Ada	1	3,03	
Ekonomi	5	22,73	
Sürdürülebilir Kalkınma	3	13,65	
Ekonomik Kalkınma	2	9,11	
İşletme	2	9,11	
Endüstri	1	4,54	
İdarecilik	1	4,54	
Hükümet	1	4,54	22
Politika	1	4,54	7,95
Yönetim	1	4,54	
Çevresel Kaynak Yönetimi	1	4,54	
Ekonomik Büyüme	1	4,54	
Fonlama	1	4,54	
T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı	1	4,54	
Peru Dış Ticaret ve Turizm Bakanlığı	1	4,54	

İçerik analizi yapılan diğere Google Trendler bölümü “İlgili Konular”dır. Bu kısım Tablo 2’de “Rekreasyon ve Turizm”, “Coğrafiya ve Biyoçeşitlilik”, “Araştırma ve Eğitim”, “Bölgeler ve Şehirler”, “Ekonomi ve Yönetim” olarak beş grup altında incelenmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi, Google Trendler verilerinden elde edilen toplam 277 konunun 98’ini kapsayan “Rekreasyon ve Turizm” (%35,38) ilk grupta yer almaktadır. Bu grup içinde, “park” (%7,14), “kùltür” (%6,12), “sürdürülebilir turizm” (%6,12), “görülecek yer” (%5,12) ve “turizm” (%5,12) kullanıcıların ekoturizm ile ilgili en sık aradıkları konuları oluşturmaktadır. Turizm endüstrisi özü itibarıyla turiste tek bir faaliyet alanı sunmaz; bilakis birçok alandaki sosyal, ekonomik, fiziksel, coğrafi, yerel, toplumsal vb. faaliyetleri bir araya getirip fayda düzeyini arttırarak bir bütün halinde turiste sunabilir. Aramalara bakıldığında ise bu faaliyet alanlarının turistler ve sektör aktörleri tarafından serbest zaman ya da hoş zaman etkinliklerine katılmak için yapıldığı öne sürülebilir. Ayrıca çeşitli turizm faaliyetleri ile uluslararası destinasyon konumuna gelen görülecek yerler stratejik bir hal alarak aramalara konu olmuştur. Bunun akabinde aramalarda “kùltür turizmi” (%4,08), “macera turizmi” (%4,08), “tarım turizmi” (%2,04), “ekolojik turizm” (%1,02), “kırsal turizm” (%1,02), “gönüllü” (%1,02) turizm, “doğa turizm-Eskişehir” (%1,02) ve “Kosta Rika’da ekoturizm” (%1,02) gibi alternatif turizm faaliyetlerine yönelik talebin olduğu da görülmektedir. Öte yandan çalışmada “seyahat” (%3,06), “tatil” (%1,02), “turistik yer” (%1,02), “konaklama sektörü” (%1,02), “seyahat acentası” (%2,04), “turist rehberi” (%1,02) ve “tur operatörü” (%1,02) konularında yapılan aramalar seyahat ve tatil planlaması yapan kişilerin hem rehber ihtiyacını karşılamaya yönelik aramalar gerçekleştirdiğini hem de ekoturizme yönelik hizmet sağlayan turizm işletmelerini aradıklarını göstermektedir. Turizm ürününün müşteriye sunulması, paket turlar için alternatifler üretilmesi, destinasyon sadakati ve etkinlik markalaşması açısından turizm işletmelerinin faaliyetleri önemli olabilmektedir. Ayrıca müşteri memnuniyetinin ve turist sadakatının oluşturulması sürdürülebilir bir

ekoturizm alanı tesis etmek için de zorunludur (Turpcu vd., 2018, s. 301). Özetle bu sınıfta yapılan tüm konu aramalarının rekreasyonel ve turizm amaçlı kullanımlar için turistler, ekoturistler ve sektör temsilcileri tarafından arandığı söylenebilir.

“Coğrafya ve Biyoçeşitlilik” grubu 78 konu (%28,15) ile ikinci sırada yer almaktadır. “Doğa” (%11,54), “doğal çevre” (%10,25), “sürdürülebilirlik” (%10,25) ve “ekoloji” (%8,98) bu sınıfta öne çıkan konuları oluşturmaktadır. Doğa, doğal çevre ve sürdürülebilirlik çalışma kapsamındaki ülkelerde hem genel sıralamada hem de bu grup içerisinde en çok aranan konular olmuştur. Bu durumun sebebi olarak ekoturizmin doğaya dayalı ve sürdürülebilirliği esas alan yapıya sahip olması düşünülebilir. Elde edilen sonuçlar neticesinde “doğa koruma” (%6,45), “orman” (%6,45), “biyoçeşitlilik” (%5,12), “kaynak” (%3,84), “peyzaj” (%1,28), “koruma alanı” (%1,28), orman “gen” (%1,28) kaynakları, “vahşi doğa” (%1,28) ve “vahşi yaşam” (%1,28) konularının arandığı görülmektedir. Bu aramalar rekreasyon faaliyetleri (safari turu vb.), eğitim, ARGE, strateji ve eylem planı hazırlama, akademik çalışma, envanter oluşturma, ıslah çalışmaları, kongre ve sempozyum gibi amaçlar doğrultusunda biyoçeşitlilik alanında ihtisas yapan kişilerce yapılan aramalar olabileceği gibi turistler veya ekogenç turistler tarafından yapılan aramaların oluşturduğu konular da olabilir. Ayrıca çalışmada “çevresel bozulma” (%2,56), “çölleşme” (%1,28), “iklim” (%1,28) değişikliği ve “küresel ısınma” (%1,28) konularının da arandığı tespit edilmiştir. Öyle ki ülkeler üzerindeki olumsuz etkilerini öğrenmek, koruma ve önleme çalışmalarına katılmayı istemek ya da etkin rol oynamak, bilimsel değerlendirmeler yapmak, potansiyel etkilerini anlamak ve duyarlılık oluşturmak aramalara sebep gösterilebilir. Bunun akabinde “tür” (%3,84) ve “kilit taşı” (%1,28) konularının arandığı görülmektedir. Bu konular hem ekolojik olarak önemli kilit taşı türlerinin (örneğin; Kızıl tilki- *Vulpes vulpes*) yok edilmesini konu edinen literatürdeki çalışmalar için aranmış olabilir hem de hayvan hakları, hayvanların korunması ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliği adına örgütler ve bireyler tarafından farklı alanlarda kullanılmak üzere aranmış olabilir. Ek olarak “kursal alan” (%3,84), “dağ” (%2,56), “kara” (%2,56), “ada” (%1,28), “biyom” (%1,28), “hektar” (%1,28), “ekosistem” (%1,28), “Büyük Set Resifi” (%1,28), “Panama Kanalı” (%1,28) konuları da aranmıştır. Turistlerin ilgisini çeken, merak uyandıran aynı zamanda da turizm coğrafyasına konu olan bu coğrafi çeşitlilik unsurları turistler ve sektör uzmanları tarafından; turizm faaliyetlerine (denizaltı turları veya denizaltı turizmi, dağcılık ve dağ turizmi, kruvaziyer turizmi, doğa turizmi, ekoturizm, oryantiring, ada turu, kültür turu vb.) katılma, turizmde yeni arayışlar içinde olma, habitat alanlarını görme, coğrafi işaret alma gibi turizm arzı ya da talebine yönelik olarak aranmış olabilir.

Üçüncü grupta 46 konunun yer aldığı “Araştırma ve Eğitim” (%16,6) gelmektedir. Bu grupta ilk sırada “coğrafya” (%8,72) öne çıkarken “biyoloji”, “proje” ve “tanım” (%6,54) ikinci sırada, “araştırma”, “kavram”, “makale”, “mühendislik” ve “yüksek lisans” (%4,35) ise üçüncü sırada bulunmaktadır. Bu sıralamayı “lisans derecesi” (%2,17), “tez” (%2,17), “Google Akademik” (%2,17), “Vikipedi” (%2,17), “sosyal ve coğrafya dersleri” (%2,17) ile ekoturizm alanında öne çıkmış “üniversiteler” (%2,17) takip etmektedir. Ekoturizm alanında çalışmalar yapan akademisyenlerin ve proje yöneticilerinin kariyer odaklı ya da akademik ürün üretme niyetiyle; bu alanda eğitim alan öğrencilerin, üniversite tercihlerinde bilgi edinme amacıyla veya ders kapsamında internetten yararlanma ihtiyacı duymaları sebebiyle bu aramaları yaptığı varsayılabilir. Bu doğrultuda “Ekuador Merkez Üniversitesi-Kito”, “Kosta Rika Üniversitesi” ve “UTN” (%2,17) aramalarda öne çıkan “üniversiteler” (%2,17) olmuştur. Ekoturizm konusunda bu üniversitelerde yapılan araştırmaların ön plana çıkması en güçlü ihtimal olarak görülebilir. Ayrıca Google Trendler’den elde edilen veriler “konaklama yönetimi çalışmaları” (%2,17) için de aramaların yapıldığını göstermektedir. Ekoturistlerin tercihlerinin sürdürülebilir yaklaşım içerisinde yer alan çevre dostu konaklama işletmelerine yönelmesiyle birlikte de bu alanda yapılan akademik çalışmalara ağırlık verildiği varsayılmaktadır. Hatta Katı ve Selek’in (2011, s. 86) tıbbi terimlerin arama sıklığını araştırdıkları çalışmada yer verildiği üzere “ilaç prospektüsü” (%2,17) konusunun da akademik çalışmalar için arandığı düşünülmektedir. Elde edilen veriler sonucunda “millet” (%2,17), “Portekizliler” (%2,17) ve “Portekizce” (%2,17) konularının aranmasına; seyahat edilen ülkede hemşehricilik duygusuyla hareket etmek, ülke milletinin özelliklerini veya tarihini öğrenmek ya da turist rehberi bulmak, örnek olarak verilebilir.

“Bölgeler ve Şehirler” (%11,92) grubu 33 konu ile dördüncü sırada yer almaktadır. Bu sınıfta “ülke” (%6,07) kavramı en çok aranan konu durumundadır. “Afrika”, “Kosta Rika”, “Nepal”, “Portekiz” ve “Tayland”ın (%3,03) ayrıca arandığı da çalışmada elde edilmiştir. Çalışma kapsamına Kosta Rika, Tayland ve Afrika ülkelerinin (Kenya ve Nepal) dahil edildiği göz önünde bulundurulduğunda sonuç yadsınamayacaktır. Turistler gidecekleri ülkelere karar vermek bununla birlikte ekoturizmin geliştiği ülkeleri tercih etmek istemiş olabilir. Ülkelerin dışında “Aclun”, “Ben Tre İli”, “Đông Nai İli”, “Hoa Binh” (%3,03) gibi kentler de aranan konular arasında yer almıştır. Kentlerin ekoturistlerin çekim alanına girmesiyle

ekoturizm kentlerde gerçekleşmeye başlamış ve bu durum *kentsel ekoturizm* kavramını gündeme getirmiştir (Baykal, Ataberk ve Alparslan, 2020, s. 217-218). Kentsel ekoturizmin içerisinde yavaş Şehirler (cittaslow), yavaş turizm ve yavaş seyahat türleri yer almaktadır (Baykal vd., 2020, s. 220). Bu doğrultuda Türkiye’de bulunan “Çanakkale” (%3,03) destinasyonunun yavaş Şehir statüsünde olması bu faaliyetin içinde yer almak isteyen ekoturistlerin aramalarının sebebine örnek olarak verilebilir. Genel olarak aranan ülkeler ve kentler ekoturizme katılmak isteyen ve özel ilgi turizmine dahil olmak isteyen turistlerin tercihlerinin internet aramalarına yansımaları olarak ifade edilebilir. Yapılan alışmada “*Binh Quoi*” ve “*Cu Chi*” (%3,03) kırsal alanlarının yer almasının nedeni ise turistlerin kırsal turizm, agro-turizm, ağri-turizm, gastronomi turizmi, at biniciliği, rekreasyon balıkçılığı gibi aktivite ve organizasyonlara katılmak istemeleri olabilir. Bunun yanında sektörel paydaşların, ekoturistik aktivitelerle bölgenin geleneklerinin ve tarihinin tekrar canlandırılması ile birlikte yöre halkının kalkınmasına olanak sağlayacak alternatifler üretmek amacıyla fikir arayışı içinde olduğu, bu durumunda sonuçlara yansdığı düşünülebilir. Ayrıca “*Ba Vi*”, “*Ekolojik Turistik Bölge Thien Thanh Garden - Ho Chi Minh Kenti*”, “*Karadeniz Bölgesi*”, “*Lan Vuong Turizm - Kültür & Spor Bölgesi*”, “*Peru Amazonia*” ve “*Trang An*” (%3,03) konularının da arandığı görülmektedir. Bunun akabinde Karadeniz Bölgesi’ne yapılan günübirlik turlar ve ziyaret eden ekoturistlerin bölgeyi yakın çevresine tavsiye etmesi (Turpcu vd., 2018, s. 327) bu kişilerde bölge hakkında bilgi edinme isteği oluşturmuş olabilir.

Son grupta ise 22 konunun yer aldığı “*Ekonomi ve Yönetim*” (%7,95) gelmektedir. Ekonomi ve Yönetim sınıfında “*ekonomi*” (%22,73) en çok aranan konu durumundadır. “*Sürdürülebilir Kalkınma*” (%13,65), “*ekonomik kalkınma*” ve “*işletme*” (%9,11) başta gelen konuları oluşturmaktadır. Ek olarak “*endüstri*” (%4,54), “*ekonomik büyüme*” (%4,54) ve “*fonlama*” (%4,54) konularının arandığı da görülmektedir. Bu aramaların turist/ekoturist başına düşen turizm gelirlerinin reel gayri safi milli hasılasını (GSMH) analiz etmek isteyen ekonomistlerce, kamu idarecileri tarafından ya da araştırmacılarca arandığı düşünülebilir. Öyle ki turizm ekonomisinde dış ticaret kaleminin cari açık vermesi ya da demeler bilançosu dengesine yönelik katkı sağlanması gibi sebepler iktisatların merak ettiği konular olmuş olabilir. Öte yandan sürdürülebilir kalkınma ve ekoturizm ilişkisi düşünüldüğünde, kalkınmanın gerçekleşip yoksulluğun asgari düzeye indirilerek istihdam sağlanabilecek olması özellikle kamu idarecilerini bu alanda araştırma yapmaya sevk etmiş olabilir. Çalışmada “*hükümet*” (%4,54), “*idarecilik*” (%4,54), “*politika*” (%4,54), “*yönetim*” (%4,54) ve “*bakanlıkların*” (%4,54) arandığı görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak daha etkili turizm politikaları yapma girişimleri veya birçok paydaşın idare ve yönetim katında işlem gerçekleştirecek olması görülebilir. Farklı bir açıdan düşünüldüğünde turistlerin seyahat edecekleri ülkenin yönetim yapısını, hükümet sistemini ve mevcut politikalarını öğrenmek istemeleri varsayılabilir. Bu doğrultuda turizm endüstrisi içerisinde rekabet avantajı elde edebilmek ve müşteri devamlılığını garanti etmek için hizmet sağlayıcılar ve kamu kurumlarının işbirliği içinde çalışması önem arz etmektedir (Turpcu vd., 2018, s. 328). “*Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın*” (%4,54) lkenin resmi turizm kurumu olması sebebiyle ekoturizm ile ilgili resmi bilgilerin incelenmek istenmesi; ekoturizm konusunda yapılan çalışmalar, mevcut ya da planlanan ekoturizm teşvikleri, gerçekleşen ya da planlanan projeler hakkında bilgi sahibi olmak gibi sebeplerle bu konunun arandığı söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve neriler

Google Trendler’in son dönemlerde fark edilmeye başlayan bir veri tabanı olmasından dolayı, literatürde de sınırlı sayıda bilimsel çalışma olduğu görülmektedir. Her ne kadar mevcut çalışmanın konusuyla ilgili olmasa da turizm alanında Google Trendler’i kaynak olarak alan çok sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Örneğin ınar ve Yenipınar (2018) kullanıcıların Türkiye’ye yönelik turizm algısını Google Trendler veri tabanı üzerinden incelemiştir. Yapılan alışmada Türkiye’nin daha çok “*Deniz-Kum-Güneş*” üçlüsüyle ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca aynı çalışma detaylıca incelendiğinde, internet kullanıcılarının ekoturizm kapsamına girecek kavramları daha az sorguladığı görülmektedir. Mevcut çalışmada, internet kullanıcılarının ekoturizm kavramıyla ilgili en çok aradıkları hususun “*ekoturizmin ne olduğu*” ile ilgili olduğu grlmştir. Nitekim turizm literatüründe ekoturizm algısına yönelik yapılmış alışmalar (Surat, 2017; Gündüz ve Dönmez, 2018; avuş ve Zere, 2021) da incelendiğinde toplumun ekoturizmi ekonomik katkılarından dolayı desteklediği ancak esasında ekoturizmin tam olarak ne olduğuna yönelik bir bilgi eksikliğinin söz konusu olduğu dikkati çekmektedir. Bahse konu tespit bu çalışmanın bulgularıyla birlikte ele alındığında, günümüz internet ortamında tüketicilere ekoturizm kavramının daha çok gösterilmesi ve ekoturizmin ne olduğunun detaylarıyla daha fazla ön planda olması gerektiğini söylemek mümkündür. Yine TODEG’in (2010) ekoturizmle ilgili en önemli sorunun ekoturizm bilgisi

eksikliği ve ekoturizm kavramına ilişkin algı farklılığı olduğu tespiti, bu çalışma sonuçlarını desteklemekte ve ekoturizm kavramına yönelik bir bilgi eksikliği olduğunu ortaya koymaktadır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte internet kullanımındaki yaygınlaşma turizm aktörlerini yeni yöntem ve teknikleri uygulayarak rekabetin arttığı yenilikçi bir düzene ulaştırmaktadır. Turistlerin seyahat ve tatil planlaması yaparken stratejik öneme sahip turistik yerlerin web aramalarında ilk sayfalarda görünürlüğünün sağlanması içerik sağlayıcıları kadar seyahat acentaları, turist rehberleri ve tur operatörleri için de önem taşımaktadır. Hem ekoturistlerin alışkanlıkları ve davranış şekilleri hem de turizm aktörlerinin bu yeni düzen içindeki stratejik değişimi dijital pazarlamanın etkili bir araç durumuna gelmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda hem turizm sektör aktörlerinin hem de destinasyon seçiminde etkili pazarlama stratejilerini belirleyen kurum ve kuruluşların destinasyon markası oluşturma ile destinasyon imajı geliştirmede kullandıkları anahtar kelimeleri Google Trendler aracıyla revize etmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda Google Trendler verilerinden elde edilen kelime/kelime grupları veya konulardan faydalanılarak SEO yönetimiyle ilgili işletmenin ya da destinasyonun web sitesinin internet arama motorlarında ilk sıralarda çıkması sağlanabilir. Bunun dışında öne çıkan ülkeler, kentler, destinasyonlar ya da buralara düzenlenen turlar incelenerek rekabet analizi yapılabilir.

Google Trendler üzerinde yapılmış çalışmalar hem ekoturizm parkları üzerindeki hem de ekoturizm bölgesi rotalarındaki turist ziyaret eğilimlerini anlamlandırmada etkili olduğunu göstermektedir. Özellikle web sitelerin ana sayfalarında ekoturizm faaliyetlerine farklı dillerde yer verilmesi yapılan etiketler doğrultusunda turizm ürünlerini ön plana çıkarabilecektir. Öyle ki yapılan literatür taramasında da Google Trendler'in turistlerin tercih alışkanlıklarını belirlemede öncü rol üstleneceği belirtilmiştir.

Turizm yalnızca turizm endüstrisine değil aynı zamanda turizme bağımlı sektörlerin de ekonomik büyümesine önemli katkı sağlamaktadır. Çünkü turizm ekonomisi; konaklama, ulaşım, yiyecek-içecek sektörü, ticaret, eğlence, inşaat ve diğer hizmet sektörleriyle doğrudan ya da dolaylı şekilde büyüme göstermektedir. Nitekim turistlerin ihtiyacını karşılayan bu sektörler arz-talep ilişkisi bakımından birbirini zorunlu hale getiren neden-sonuç ilişkisi olarak görülebilir. Bu sebeple çeşitli disiplinler ve aktörler turizmin alt alanlarında çalışmalar yürütmektedir. Gerek kamu idarecileri tarafından gerek sivil toplum kuruluşlarınca gerekse araştırmacılar tarafından turizmin tüm alanları incelenmekle birlikte toplum ve çevre yararı gözetilerek geliştirilmeye çalışılmaktadır. Turizm politikası tasarlanma süreci, turizm endüstrisinin sorunlarını doğru şekilde saptayarak çözüm önerileri geliştirecektir. Sorunun doğru saptaması ve uygun çözüm önerileri bu endüstriye güçlü yönlerini geliştirme, fırsatları değerlendirme, zayıf yönlerini avantaja çevirme ve tehditlere karşı vaktinde önlem alma olanağı tanyacaktır. Google Trendler verilerinin kullanılması toplumun algısının ve onların eğilimlerinin incelenmesini sağlayarak politika hedeflerinin belirlenmesinde ve doğru karar alım sürecinde politika yapıcılara alternatif teşkil edebilecektir.

Birleşmiş Milletler 2030 Gündemi ile turizmin gelişimini yönlendiren rekabetçilik, büyüme ve kar sağlama mantığının ekonomik büyüme, kar güdümlü ekonomi, yeşil ekonomi, piyasa dostu, iklim değişikliğiyle mücadele, yoksulluğu sona erdirmeye vb. üzerine atılmış olduğu adımların Google aramalarına yansıdığı görülmektedir. Örneğin yoksul yanlısı turizm kapsamında bakıldığında ekoturizmin gelir üretmesi, yöre halkının yaşam standartlarının rehabilite edilmesi ve çevre sürdürülebilirliğinin sağlanması için önemli olduğuna inanılmaktadır. Bu inanışın da arama davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Ekoturistlerin seyahatleri sırasında gittikleri destinasyonlar hakkında belirgin bilgilerin olmaması, ekoturistleri neyin çektiğini veya neyin ittiğini anlamlandırmadaki ilerlemeyi engellemiştir. Zira Google Trendler turist algılarını tahmin etmek için yeni bir veri kaynağı olarak kullanılabilir. Ayrıca gelecekteki ziyaretleri tahmin ederek modellerken Google Trendler verilerinden yararlanılması uygun olabilecektir. Bu nedenle verilere dayalı tahminler ile gerçek zamanlı turist gelişleri arasındaki tutarlılığı daha iyi anlamak için yeterli düzeyde araştırmaya ihtiyaç vardır.

Her ne kadar çalışmadaki sonuçlar ikincil verilere dayalı olarak nitel araştırma deseni ile elde edilmiş olsa da ileride yapılacak çalışmalarda Google Trendler verileri kullanılarak nicel araştırma deseni tercih edilebilir. Ayrıca, gelecekteki çalışmalarda Google Trendler aracının "karşılaştırın" kısmı kullanılarak iki arama teriminin karşılaştırması sağlanabilir. Buna ek olarak, ülkelere göre seyahat kategorisinde belirli zaman periyotları kullanılarak ekoturizm ile ilgili aranan en popüler konuların karşılaştırılması yapılabileceği gibi en fazla turistik harcama yapan ülkelerin karşılaştırılması da yapılabilir. Gelecekteki araştırmalarda ziyaretçi yoğunluğu, hacmi, mekânsal-zamansal dağılım ve daha fazlasıyla ilgili Google Trendler veri kaynağını test etmek için farklı istatistiki yöntemler (R, RF, SII, Hansen testi vd.) de kullanılabilir.

Bir genelleme yapıldığında turizm tahmini ile gerçek zamanlı verileri karşılaştırmak, kurumsal turizm istatistikleri ile Google Trendler'in arama hacmi endeksi arasındaki ilişkiyi göstermek, turistlerin destinasyonlar için yaptıkları aramaların ilgi düzeyini belirlemek ve bir olayın turizm talebine etkisini tahmin etmek üzerine gelecekte çalışmaların yapılmasının literatüre katkısı olacağı düşünülmektedir.

Tablo 1 ve 2 incelendiğinde çalışma kapsamındaki ülkelerde en çok aramanın ekoturizm, doğa, doğal evre ve sürdürülebilirlik kelime/konularında yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda sürdürülebilir bir doğal evre kapsamında ekoturizmin potansiyel etkilerini anlamak ya da sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkisini ortaya koymak amacıyla akademik çalışmaların yapılabileceği n görülmektedir. Ayrıca akademik çalışmalarda anahtar kelime olarak kullanılması yapılan çalışmanın erişilebilirliğini artırarak konuyu araştıran bilim insanlarının etkileşimini ve bilimsel bilgi birikimini olumlu yönde etkileyebilir.

Ekoturistleri seyahatleri sırasında neyin çektiğini anlamlandırmada Google Trendler turist algılarını tahmin etmek için yeni bir veri kaynağı olarak kullanılabilir. Ayrıca gelecekteki ziyaretleri tahmin ederek modellerken Google Trendler verilerinden yararlanılması uygun olabilecektir. Turizm tahmini ile gerçek zamanlı verileri karşılaştırmak, kurumsal turizm istatistikleri ile Google Trendler'in arama hacmi endeksi arasındaki ilişkiyi göstermek, turistlerin destinasyonlar için yaptıkları aramaların ilgi düzeyini belirlemek ve bir olayın turizm talebine etkisini tahmin etmek üzerine gelecekte çalışmaların yapılmasının literatüre katkısı olacağı düşünülmektedir.

Etik Beyan

"Google Trendler Verileri ile Ekoturizm Kavramının İncelenmesi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arama Trendleri Yardım, (2020). *Google Trend verileri hakkında SSS*. Erişim adresi: https://support.google.com/trends/answer/4365533?hl=tr&ref_topic=6248052
- Askitas, N. ve Zimmermann, K. F. (2009). Google econometrics and unemployment forecasting. *Applied Economics Quarterly*, 55 (2), 107–120. doi: 10.3790/aeq.55.2.107
- BAKA, (2012). *Ekoturizm sektör raporu*. T.C. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. Erişim adresi: <https://baka.gov.tr/uploads/1349952547EKOTURIZM-SEKTOR-RAPORU-11EYLUL.pdf>
- Baykal, F., Ataberk, E. ve Alparılan, H. (2020). Kentsel ekoturizm: arka plandaki aktörler ve başarı rnekleri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31 (3), 217-227. doi : 10.17123/atad.748809
- Belber, B. G. (2018). *Ekoturizmde pazarlama abalari ve turist davranışları*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Bughin, J. (2014). Digital media as 'big data': retailing evidence from Belgium. *Journal of Digital & Social Media Marketing*, 2 (3), 228–237.
- Carrière-Swallow, Y. ve Labbé, F. (2013). Nowcasting with Google Trends in an emerging market. *International Journal of Forecasting*, 32 (4), 289–298. doi : 10.1002/for.1252
- Choi, H. ve Varian, H.R. (2009). Predicting the present with Google Trends. *Google Inc.*, Draft Date April 10, 1-19. doi:10.2139/ssrn.1659302
- Chumnumpan, P. ve Shi, X. (2019). Understanding new products' market performance using Google Trends. *Australasian Marketing Journal*, 27, 91–103. doi : 10.1016/j.ausmj.2019.01.001
- Clark, M., Wilkins, E. J., Dagan, D. T., Powell, R., Sharp, R. L. ve Hillis, V. (2019). Bringing forecasting into the future: Using Google to predict visitation in U.S. national parks. *Journal of Environmental Management*, 243, 1-27. doi : 10.1016/j.jenvman.2019.05.006
- Çavuş, A. ve Zere, S. (2021). Yerel halkın ekoturizm algısı: Giresun ili rneği. *International Journal of Geography and Geography Education*, (43), 173-192. doi : 10.32003/igge.819009
- ınar, B. ve Yenipınar, U. (2018). Türkiye turistik destinasyon imajının Google Trends yoluyla incelenmesi. 2. *Uluslararası Turizm Geleceği Kongresi: İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürülebilirlik Kongresi* (Futourism 2018). Mersin, 27-29 Eylül 2018.
- D'Amuri, F. ve Marcucci, J. (2017). The predictive power of Google searches in forecasting US unemployment. *International Journal of Forecasting*, 33 (4), 801–816. doi : 10.1016/j.ijforecast.2017.03.004
- Demir, C. ve evirgen, A. (2006). *Ekoturizm yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dergiades, T., Mavragani, E. ve Pan, B. (2018). Google Trends and tourists' arrivals: Emerging biases and proposed corrections. *Tourism Management*, 66, 108-120. doi : 10.1016/j.tourman.2017.10.014
- Deyirmenci, B. (2020). *Pazarlama harcamaları ile Google Trends hacmi arasındaki nedensellik ilişkisinin incelenmesi: Turkcell rneği* (Doktora Tezi). İstanbul Gelecek Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Eskin, B., Tuncer, M. ve Demirçivi, B. (2017). Alternatif turizm çeşidi olarak ekolojik turizm: Hasan Dağı örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 15-26. Erişim adresi: <http://aksarayibid.aksaray.edu.tr/en/pub/issue/34983/391686>
- Fondeur, Y. ve Karamé, F. (2013). Can Google data help predict French youth unemployment?. *Economic Modelling*, 30, 117–125. doi : 10.1016/j.econmod.2012.07.017
- Ginsberg, J., Mohebbi, M. H., Patel, R. S., Brammer, L., Smolinski, M. S. ve Brilliant, L. (2009). Detecting influenza epidemics using search engine query data. *Nature*, 457 (7232), 1012–1014. doi : 10.1038/nature07634
- Go, H., Kang, M. ve Nam, Y. (2020). The traces of ecotourism in a digital world: Spatial and trend analysis of geotagged photographs on social media and Google search data for sustainable development. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 11 (2), 183-202. doi : 10.1108/JHTT-07-2019-0101
- Gökdeniz, A. (2003). Yerel Gündem 21 ve sürdürülebilir turizm politikaları çerçevesinde ekoturizm. *Standard Dergi*, 42 (496), 24–32.
- Guzmán, G. (2011). Internet search behavior as an economic forecasting tool: The case of inflation expectations. *Journal of Economic and Social Measurement*, 36 (3), 119–167. doi: 10.3233/JEM-2011-0342
- Gündüz, B. ve Dönmez, Y. (2018). Üniversite çalışanlarının ekoturizm algısı. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 152-162. doi: 10.24011/barofd.440108
- Hamid, A. ve Heiden, M. (2015). Forecasting volatility with empirical similarity and Google Trends. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 117 (2015), 62-81. doi : 10.1016/j.jebo.2015.06.005
- Jurowski, C. (2010). “Nature and ecotourism experience classification schema”. *International CHRIE Conference-Refereed Track*. Erişim adresi: https://scholarworks.umass.edu/refereed/CHRIE_2010/Friday/27
- Kale, B. ve Buyukcavus, M. H. (2020). Evaluation of worldwide internet data on dental and orthodontic treatments in the COVID-19 pandemic process: A Google Trends analysis. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13 (COVID-19 Özel Sayı), 39-44. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/vansaglik/issue/56982/745432>
- Katı, M. ve Selek, S. (2011). İnternette bazı tıbbi terimlerin aranma sıklığı: Google Trends analizi. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 86-88. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/838165>
- Kocabıyık, T., Teker, T. ve Aksoy, E. (2020). Google Trends ‘dolar’ aramaları ile dolar kuru arasındaki ilişkinin keşfi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 258-271. doi : 10.21733/ibad.655025
- Koçoğlu, P. (2008). Ekoturizmin sürdürülebilir turizm politikasındaki yeri: Dünya’daki ekoturizm destinasyonlarının incelenmesi (Uzmanlık Tezi). *TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Kulkarni, R., Haynes, K. E., Stough, R. R. ve Paelinck J. H. (2009). Forecasting housing prices with Google econometrics. *GMU School of Public Policy Research Paper*, 2009 (10), 1-37. doi : 10.2139/ssrn.1438286
- Marrs M. (2015, 3 Nisan). *Google Correlate: Google Trends in reverse* [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.wordstream.com/blog/ws/2011/05/25/google-correlate>
- Önder, I. (2017). Forecasting tourism demand with Google Trends: Accuracy comparison of countries versus cities. *International Journal of Tourism Research*, 19 (4), 648–660. doi : 10.1002/jtr.2137
- Preis, T., Moat, H. S. ve Stanley, H. E. (2013). Quantifying Trading Behavior in Financial Markets Using Google Trends. *Scientific Reports*, 3, 1684. doi : 10.1038/srep01684
- Samirkas, M. (2020). Google aramaları ile Bitcoin fiyatları arasındaki ilişkinin tespiti. *PressAcademia Procedia*, 11 (1), 67-72. doi : 10.17261/Pressacademia.2020.1242
- Sarı, Y. ve Kozak, M. (2005). Turizm pazarlamasına internetin etkisi: Destinasyon web siteleri için bir model önerisi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (9), 248-271. Erişim adresi: <http://acikerisim.mu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12809/8606/sar%C4%B1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Sharma, M. ve Sharma, S. (2020). The rising number of COVID-19 cases reflecting growing search trend and concern of people: A Google Trend analysis of eight major countries. *Journal of Medical Systems*, 44, 117. doi : 10.1007/s10916-020-01588-5
- Shih, B. Y., Chen, C. Y. ve Chen, Z. S. (2013). Retracted: An empirical study of an internet marketing strategy for search engine optimization. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries*, 23, 528-540. doi : 10.1002/hfm.20348
- Silverstovs, B. ve Wochner, D. S. (2018). Google Trends and reality: Do the proportions match? Appraising the informational value of online search behavior: Evidence from swiss tourism regions. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 145, 1-23. doi : 10.1016/j.jebo.2017.10.011
- Soylu, A. G., Akdağ, G., Sormaz, Ü. ve Özata, E. (2018). Mersin ilinin gastronomik değerlerinin Google Trends üzerinden Gaziantep ve Hatay illeri ile karşılaştırmalı analizi. 2. *Uluslararası Turizm Geleceği Kongresi: İnovasyon, Girişimcilik ve Sürdürülebilirlik Kongresi* (Futourism 2018). Mersin, 27-29 Eylül 2018.
- Surat, H. (2017). Artvin Yusufeli’nde yerel halkın ekoturizme yönelik algı ve tutumları. *Düzce Üniversitesi Ormanlık Dergisi*, 13 (2), 9-19. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/duzceod/issue/33597/372855>
- Şentürk, B. (2019). Google Trends kuduz tarama verileri ile kuduz hastalığı mihrak ve frekans verileri arasındaki ilişkinin analizi. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri ve Bilgisayar Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 93-99. doi : 10.33461/uybisbd.633414
- TODEG, (2010). *Orman ekosistemlerinde ekoturizm çalıştırma ve 10. yılında TODEG*. Ankara: Türkiye Ormanlılar Derneği Diğer Yayınlar Serisi No:10.

- Turpcu, E., Selçuk, G. N. ve Akyurt, H. (2018). Uzungöl yöresini ziyaret eden yabancı ekoturistlerin memnuniyet algısının destinasyon sadakati üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (18), 299-331. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ksbd/issue/38325/443962>
- Wu, L. ve Brynjolfsson, E. (2015). The future of prediction: How google searches foreshadow housing prices and sales. İçinde A. Goldfarb, S. M. Greenstein ve C. E. Tucker (Edt.), *Economic analysis of the digital economy* (ss. 89-118). University of Chicago Press.

EXTENDED ABSTRACT

With the increase in internet usage, tourism actors can access ecotourists in all conditions (place, time, situation, etc.). Moreover, SEO is a digital marketing tool that contributes to increasing web accessibility through free or paid advertising and techniques. SEO, which has a wide potential, improves the online visibility of the website and enables the actors to stand out among the competitors by ensuring that they rank first in the Google search engine without spending large amounts of money. As a result, internet search data, user cookies and SEO management are of great importance in marketing research and promotion activities. On the other hand, it is important to emphasize ecotourism in the promotional texts and visuals used in these activities, but to use it more frequently. On the other hand, it is assumed that these strategies can be effective in creating brand loyalty, niche marketing methods, creating added value, market segmentation and target market selection. Therefore, it is important to understand the web search behavior of consumers. In this study, the search trends of tourists with Google Trends data were examined in countries where ecotourism is prominent.

Secondary data obtained through Google Trends are used within the scope of the study. Google Trends data includes not only search keywords but also image search, google news search, google shopping and YouTube searches; therefore, it offers five different search fields that can be used in searches. Google Trends includes search terms cars and vehicles, science, online communities, home and garden, finance, real estate, jobs and education, people and society, pets and wildlife, arts and entertainment, travel, food and beverage, etc. It examines under 25 different categories. According to the term search results, it presents an interest graph with a scale of 0-100.

Ecotourism has come forward as the US, Australia, China, Ecuador, the Netherlands, Kenya, Costa Rica, Mexico, Nepal, Peru, Thailand, Turkey, Jordan, Vietnam and New Zealand in Turkish and English "Ecotourism" 1 in all categories using the topic or search term Google internet searches made between January 2011 and January 1, 2021 were analyzed. Content analysis was made on the data obtained. Countries that stand out Ecotourism scope of work and out of Google searches of individuals living in Turkey ecotourism / ecotourism trends related concepts are intended to be put forward.

In the study, it was determined that as a result of searching for the word Ecotourism / Ecotourism in fifteen countries, 82 words / word groups and 277 topics were obtained from Google Trends data, and searches were made for various purposes. These; tourism, travel, recreation, biodiversity, research, education and management of public resources.

While tourists are planning their travel and vacation, ensuring the visibility of strategically important tourist sites on the first pages of web searches is important for travel agencies, tourist guides and tour operators as well as content providers. In this direction, by using the words / word groups or topics obtained from Google Trends data, it can be ensured that the website of the relevant business or destination is ranked first. It is especially important for tourism marketers to use their service providers at the optimum level and to protect the market potential of destinations. As stated in the literature, active use of Google Trends as a service provider should be ensured in order to determine effective strategies and to gain competitive advantage in tourism markets.

In the study, searches made in different languages spoken by ecotourists in general were encountered. It is thought that this situation can be used for search engine advertising in tourism product marketing. When fulfilled, all these elements can be reflected in the online reservations of ecotourists, as well as shape their search accordingly.

It should not be forgotten that tourism contributes not only to the tourism industry but also to the economic growth of tourism-dependent sectors. Because tourism economy; It grows directly or indirectly with the accommodation, transportation, food and beverage sector, trade, entertainment, construction and other service sectors. As a matter of fact, these sectors that meet the needs of tourists can be seen as a cause-effect relationship that makes each other compulsory in terms of supply-demand relationship. For

this reason, various disciplines and actors carry out studies in tourism sub-fields. While all areas of tourism are examined by public administrators, non-governmental organizations and researchers, it is tried to be developed by considering the benefit of society and the environment.

With the United Nations 2030 Agenda, the rationale of competitiveness, growth and profit, which drives the development of tourism, is economic growth, profit-driven economy, green economy, market friendliness, combating climate change, ending poverty, etc. It is seen that the steps he has taken are reflected in Google searches. For example, within the scope of pro-poor tourism, it is believed that ecotourism is important for generating income, rehabilitating the living standards of the local people and ensuring environmental sustainability. It is concluded that this belief affects search behaviors.

Lack of clear information about the destinations ecotourists go to during their travels has hampered the progress in understanding what attracts or repels ecotourists. Because Google Trends can be used as a new data source to estimate tourist perceptions. In addition, it may be appropriate to use Google Trends data when modeling and predicting future visits. Therefore, adequate research is needed to better understand the consistency between data-based forecasts and real-time tourist arrivals.

Although the results of the study were obtained with a qualitative research design based on secondary data, quantitative research design can be preferred by using Google Trends data in future studies. Also, in future studies, a comparison of the two search terms can be achieved using the "*compare*" section of the Google Trends tool. In addition, by using certain time periods in the travel category according to countries, the most popular topics related to ecotourism can be compared, as well as the countries with the highest tourist expenditure.

Seçili Osmanlı Yemeklerinin Maliyeti ve Besin Deęeri¹

Osman GÜLDEMİR², Gökhan ŞALLI³, Emrah YILDIZ⁴, Onur TUGAY⁵ ve Seher ÇELİK YEŞİL⁶

Öz

Osmanlı devletinin kuruluşundan son dönemlerine kadar çorbalardan tatlılara birçok kategoride binlerce özgün yemek yer almaktadır. Araştırma kapsamında seçili Osmanlı mutfağına ait yemeklerin maliyet ve besin değerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilk aşamada Osmanlı yemekleri listelenmiş, seçilmiş ve sadeleştirilmiştir. Bu süreçte nitel veri toplama tekniklerinden doküman analizi kullanılmıştır. İkinci aşamada bu malzemelerin standart tariflerinin 2020 Eylül ayı Eskişehir gıda fiyatları ile döviz kuru baz alınarak TL (₺), USD (\$) ve EURO (€) cinsinden maliyet hesapları yapılmıştır. Son aşamada ise sağlık bilimleri gibi disiplinlere de katkıda bulunmak amacıyla Türkiye Beslenme Rehberi'nde yer alan referans değerleri ile eldeki tariflerin günlük gereksinimi karşılama yüzdeleri 19-50 yaş kadın ve erkek için hesaplanmıştır. Tariflerin birçoğunun enerji, karbonhidrat, posa, protein, yağ, vitaminler ve mineraller yönünden günlük ihtiyacı yüksek oranda karşıladığı görölmüştür. Araştırma kapsamında standartlaştırılan 49 adet seçili et yemeğinin bir porsiyonlarının en az maliyetli olanlarının 3,5-9,99 ₺ aralığında bulunduğu tespit edilmiştir. Düşük maliyet değerine sahip olan seçili Osmanlı yemekleri, işletmelere önemli ölçüde yarar sağlayabilecektir. İşletme menülerinde besin analizlerine yer verilmesi, önerilen miktarda besin gereksinimi açısından tüketicilerde farkındalık yaratabilir.

Anahtar Kelimeler: Besin Değeri, Maliyet, Osmanlı Yemekleri, Osmanlı Mutfağı, Yiyecek İçecek Sektörü

Cost and Nutritional Value of Selected Ottoman Dishes

Abstract

From the establishment of the Ottoman state to the last periods, there are thousands of original dishes in many categories, from soups to desserts. Within the scope of the research, it is aimed to analyze the selected Ottoman dishes in terms of cost and nutritional value. In this context, Ottoman dishes were listed, selected and simplified at the first stage. Document analysis, one of the qualitative data collection techniques, was used in this process. In the second stage, cost calculations were made in TL (₺), USD (\$) and EURO (€) based on the standard recipes of these materials in September 2020 Eskişehir food prices and the exchange rate. In the last stage, reference values and the percentages of meeting the daily needs of the present recipes were calculated for women and men aged 19-50 with the reference values of Turkey Nutrition Guide. It has been seen that most of the recipes meet the daily need in terms of energy, carbohydrates, fiber, protein, fat, vitamins and minerals at a high level. It was determined that the least costly portions of 49 selected Ottoman dishes standardized within the scope of the research were in the range of 3.5-9.99 ₺. Selected Ottoman dishes with low cost value will be able to provide significant benefits to businesses. Including nutrition facts in business menus can create awareness among consumers in terms of the recommended amount of nutrients.

Key Words: Nutrition Facts, Cost, Ottoman Dishes, Ottoman Cuisine, Food and Beverage Industry

Atıf İçin / Please Cite As:

Güldemir, O., Şallı, G., Yıldız, E., Tugay, O. ve Çelik Yeşil, S. (2022). Seçili Osmanlı yemeklerinin maliyeti ve besin değeri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 815-835.

Geliş Tarihi / Received Date: 19.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.10.2021

¹ Bu makale 2004E014 numaralı ‘‘Osmanlı Mutfağındaki Meyveli Etlı Yemeklerinin Yiyecek İçecek İşletmelerine Kazandırılması’’ başlıklı Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi’nden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi - Anadolu Üniversitesi Eskişehir Meslek Yüksekokulu, osmanguldemir@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-7476-5482

³ Öğr. Gör. - Anadolu Üniversitesi Eskişehir Meslek Yüksekokulu, gsalli@anadolu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-3728-1398

⁴ Öğr. Gör. - Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi, emrahildiz34@anadolu.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-0206-115X

⁵ Öğr. Gör. - Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, onurtugay26@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-3357-6834

⁶ Doktora Öğrencisi - Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, celikseher381@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-7698-9343

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu döneminde mutfak; saray mutfağı ve halk mutfağı olarak ikiye ayrılmıştır. Kalabalık ve seçkin saray çevresinin beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilmek için saray mutfağında görevli aşçılar, yeni ve farklı yemekler üretmişlerdir. Kalabalık mutfak kadrosuyla yalnızca saray ve çevresine değil, aynı zamanda saraya gelen temsilci ve misafirlerin de yeme-içme ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmışlardır (Yılmaz, 2002, s. 53). Bu dönemde halk mutfağının saray mutfağı kadar gösterişli olmasa da lezzet ve çeşitlilik açısından oldukça zengin olduğu söylenebilir (Demirgöl, 2018, s. 114). Misafir ağırlama konusuna büyük önem veren halk, misafir ettikleri insanlara yemeklerini beğendirebilmek için çok çaba göstermişler ve bunun için özel lezzetler ortaya çıkarmışlardır. Tarihsel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nin başkentlerinin ve büyük şehirlerin saray, köşk ve konaklardaki yemeklerden oluşan saray mutfağı ve yöresel halk mutfağı şeklindeki ayrımın sosyo-ekonomik farklılıklardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Özellikle saray, köşk ve konaklardaki yeme-içme ritüelleri yemek ve ürün çeşitliliği açısından oldukça zengindir. Düzenlenen ziyafetler ve etkinlikler sayesinde toplumsal bir nitelik kazanmıştır (Önçel, 2015, s. 35). Saray mutfağı içerisinde yer alan gösterişli besinler sağlık ile ilişkilendirilerek titizlikle hazırlanmış ve tüketilmiştir. Mutfağa giren ürünler dönemsel olarak farklılık göstermekle birlikte, gelişerek ve çeşitli etkileşimlerde bulunarak devamını sürdürmüştür. Teşkilatlı bir yapıya sahip olan Osmanlı mutfağı bu etkileşimleri uygun bir şekilde mutfağa da yansıtmıştır. Dolayısıyla günümüzde var olan yiyecek ve içeceklerde Osmanlı mutfağından izler bulunmaktadır (Bilgin ve Samancı 2008; Halıcı, 2009).

Beslenme, insanın var olması ile başlayıp günümüzde de üzerinde önemle durulan konuların başında gelmektedir. Bugün dünyada pek çok insan açlık ve yetersiz beslenmenin yol açtığı ölüm ve hastalıklarla savaşılmaktadır. Buna karşılık gelişmiş ülkelerin birçoğunda yaygın olarak görülen dengesiz beslenme, Türkiye'de özellikle gençler ve yetişkinler arasında sağlığı bozan en önemli beslenme sorunlarının başında gelmektedir (Bulduk, 2005). Beslenme karın doyurmak ya da açlık duygusunu bastırmak değildir. Beslenme, insanın büyüme, gelişme, sağlıklı ve üretken olarak uzun süre yaşaması için gerekli olan öğeleri, yiyecekler ile vücuduna alıp, kullanabilmesidir. İnsanın canının çektiği ya da haz duyduğu şekilde beslenmesi, geçmiş deneyimleri, alışkanlıkları, dini inançları, gelenek ve göreneklerinin bir sonucu olduğundan, toplumdan topluma, kişiden kişiye değişiklik göstermektedir (Baysal, 2007). Beslenme içerisinde yer alan besin maddesi ise gıda maddesi ya da yiyecek maddesi olarak da tanımlanır. Ayrıca yenilebilen bitki ya da hayvan dokuları şeklinde de tanımlanmaktadır. Besinler su, organik veya inorganik öğelerden oluşmaktadır ve bir kısmı doğadan elde edildiği şekilde tüketildiği gibi, bir kısmı da işlem görmüş şekli ile tüketime sunulmaktadır. İnsanın yaşamı için 50'ye yakın besin ögesine gereksinimi olduğu ve insanın, sağlıklı büyüme ve gelişmesi, sağlıklı ve üretken olarak uzun süre yaşaması için bu öğelerin her birinden günlük ne kadar alınması gerektiği bilinmektedir. Bu öğelerin herhangi biri alınmadığında, gereğinden az ya da çok alındığında, büyüme ve gelişmenin engellendiği ve sağlığın bozulduğu bilimsel olarak ortaya konulmuştur. Bu besin öğeleri; protein, karbonhidrat, yağ, vitamin, mineral ve su gibi kimyasal bileşiklerdir (Önçel ve Özgür-Göde, 2017, s. 26). İnsanların yaşamlarını sürdürmeleri, büyüyebilmeleri, sağlıklarını koruyabilmeleri, gereken hareket ve işleri yapabilmeleri için besin maddelerinin yeterli ve dengeli olarak vücuda alınıp kullanılmalrı gerekmektedir (Baysal, 2013, s. 9).

Günümüzde olduğu gibi geçmiş dönemlerde de beslenme, önemli bir konu olarak ele alınmıştır. Buna göre bütün imparatorluklarda olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de hem başkentin hem de sarayın doyurulması, üzerinde ciddiyetle durulan bir mesele olmuştur (Bilgin, 2002, s. 35). Osmanlı tıbbında da sağlıklı yaşam bakımından beslenme oldukça önem arz etmektedir. Dolayısıyla tıp yazması eserler genellikle dengeli beslenmeye vurgu yapmaktadır. Tıp alanında olduğu gibi Osmanlı mutfağında da sağlıklı yaşama, yiyecek ve içeceklerin çeşidine, özelliklerine, hangi bünyedekilerin neyi, ne zaman ve nasıl tüketeceğine çok önem verilmiştir. Besinler sadece beslenme amacıyla değil, hastalıklardan koruyucu ve tedavi edici özellikleri ile de değerlendirilmiştir (Sarı, 2008). Sağlıklı ve dengeli beslenme zihniyetiyle hareket eden Osmanlı mutfağı; Orta Asya, İran, Ortadoğu ve Anadolu'nun zengin mutfak mirasları üzerine kurulmuş ve genişleyen imparatorluğa dâhil edilen halkların yerel mutfaklarından da etkilenmiştir. Coğrafi etkenlerden kaynaklanan bölgesel farklılıklar ve farklı dinlerin beslenmeyle ilgili kısıtlamaları dışında Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler zaman içerisinde, özünde ortak bir mutfağı paylaşmaya başlamıştır (Işın, 2020, s. 33). Osmanlı mutfağında Orta Asya'dan gelen darı/buğday, et ve süt ürünlerinin ağırlıklı olmasının yanı sıra bunlara daha sonra Osmanlı coğrafyasında yetişen birçok bitki türleri ve çeşitli hayvan etleri de eklenmiştir. Osmanlı mutfağı Orta Asya kökeninden uzaklaşan bir mutfak değil göçler ve yerleşik hayata geçme ile gelişimini devam ettiren bir mutfak özelliğindedir. Osmanlı yemek kültüründe et, yüksek besin değerinin yanı sıra toplumsal itibarı da yüksek bir besindir. Et yemek ve

ikram etmek Orta Asya geleneğinden süre gelen bir üstünlük sayılmaktadır. Seçkin Osmanlı mutfaklarında et denildiğinde daha yumuşak ve lezzetli olduğu düşünölen koyun ve kuzu eti anlaşılmaktadır (Karakuş vd., 2015, s. 63). Osmanlı Saray mutfağı, Orta Asya ve Selçuklu Türklerinin ana besin maddesi olan eti tüketmiş ancak ete tek ana öğün olarak yer vermemiştir. Osmanlı döneminde ise değışimlerin yaşandığı, Osmanlı'nın hem hayvansal hem de bitkisel kaynaklı yemekler yönünden dengeli bir mutfak kültürüne sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı Sarayında yemek konusu çok önemli göröldüğü için Matbah-ı Âmire ve Kiler-i Âmire isimli iki teşkilat bulunmaktadır. Matbah-ı Âmire, esasen bir mutfak değıl bünyesinde çeşitli mutfaklar, helvahâne, kiler, fırınlar, çeşitli kârhâneler, mirî mandıra ve simidhâneyi barındıran idarî kurumun adıdır (Bilgin, 2004, s. 55-56). Malzemenin toplandığı kuruma ise Kiler-i Âmire, malzemeyi toplayan kişiye de Matbah Emmini denilmiştir (İnalçık, 2013, s. 15). Yemek yiyenleri memnun etmek için uğraşan aşçılar, uzmanlıkları, becerileri ve yaratıcılıklarıyla Osmanlı mutfağının zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Fatih Sultan Mehmed için yapılan kestaneli bulgur pilavı, Evliya Çelebi'nin bahsettiğı kavunlu zerde ve Sultan Abdülaziz'in harem mutfağında çalışan siyahi bir kadın aşçının icadı olan hünkârbeğendi, bu yaratıcı buluşlara örnektir (Işın, 2019, s. 213).

Osmanlı devletinin kuruluşundan son dönemlerine kadar çorbalardan tatlılara birçok kategoride binlerce yemek bulunmaktadır. Bu yemekler içerisinde özellikle meyve ve meyvelerden elde edilen ürünler ile hazırlanan yemekler hem sağlık açısından değıerlendirilmiş hem de ete duyulan sayğı kadar sebze ve meyvelere de sayğı duyulması gerektiğı kanısından yola çıkılarak tüketimi sağlanmışır (Işın, 2019). Literatür incelendiğinde meyvelerin Osmanlı mutfağında yer alan yemeklerde oldukça fazla kullanıldığı gözlenirken, yemek kitaplarında meyveli yemekler konusunda daha az bilgi ve tarife yer verildiğı tespit edilmiştir. Yapılan incelemede, Osmanlı yemek kitaplarında bulunan tarif ve tariflere göre meyvelerin en çok bulunduğu yemek grupları sırasıyla; tatlılar, hoşaf ve şerbetler, dolmalar şeklinde belirlenirken, meyvelerin en az bulunduğu yemekler ise; çorbalar, sebze yemekleri ve hamur işleri olmuştur. Oysaki literatürde meyvelerin çorbalarda, pilavlarda, ekşili et yemeklerinde ve yahnilerde, hatta turşularda kullanıldığı özellikle vurgulanmıştır (Ayyıldız, 2018, s. 584). Osmanlı'da et ve meyvelerin bir araya gelmesiyle oluşturulan yemek türlerinin mevcut olduğunu da söylemek mümkündür. Meyveli et yemekleri hem sağlık açısından hem de lezzet açısından ön planda değıerlendirilebilecek yemeklerdir.

Maliyet analizi; malzeme kullanımının denetim altına alınması, verimsiz yatırımların önlenmesi, israfın engellenmesi, çeşitli kıyaslamaların yapılabilmesi gibi yararları olan ve maliyet kontrolünün konusu olan bir kavramdır (Yüksel, 1996, s. 127; Erdinç, 2009, s. 314). Yiyecek içecek maliyet kontrolü ise işletmelerin yiyecek ve içecek malzemelerini satın alması ile başlar ve üretilip, servis edildikten sonra tüketilmesi ile sona erer (Sökmen, 2003, s. 201). Yiyecek içecek işletmelerinde maliyet kontrolü önemli bir konudur. Diğer tüm işletmeler gibi yiyecek içecek işletmeleri de insanların beslenme ve sosyalleşme ihtiyacını karşılarken kâr elde etmeyi hedeflemektedir. Üretim yapan işletmelerde bir mamulün elde edilmesi için tüketilen mal ve hizmet, maliyet gideri olarak ifade edilebilir. Yani maliyet belirli bir amaç için katlanması gereken fedakarlıkların parasal değıeri şeklinde tanımlanmaktadır. Yiyecek içecek işletmelerinde üretim maliyetleri diğer üretim işletmelerinde olduğu gibi malzeme, işçilik ve genel üretim maliyetinden oluşmaktadır. Bir yiyecek-içecek işletmesinin temel maliyetleri yiyecek, içecek ve personel maliyetidir. Yiyecek ve içecek maliyetleri özelinde ise et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, sebze ve meyveler gibi yiyecek üretiminde gerekli olan hammadde ve malzemelerden oluşmaktadır (Yükçü, 1993, s. 23; Özgür-Göde, 2020, s. 141-142). Bu maliyet kontrollerinin etkili olarak yapılması için buna ilişkin unsurların detaylı bir şekilde incelenmesi önemlidir (Koroğlu vd., 2011, s. 36). Maliyet kontrolü yapılabilmesi için ise standartların geliştirilmesi, gerçekleşen rakamlarla standartların karşılaştırılması, maliyeti belirleyen unsurların olabildiğince hesaba katılması ve kontrol edilebilir maliyet unsurlarının tasarrufu gibi hususlar yerine getirilmektedir (Azaltun, 2007, s. 26). Osmanlı'da özellikle saray ve konaklarda yiyecek içecek maliyetlerinin kontrolü amacıyla muhasebe defterlerinin tutulduğu bilinmektedir. Bu defterler vasıtasıyla mutfaklarda kullanılan araç ve gereçlerin ne zaman, nereden, kimlerden, hangi miktarlarda ne amaçla temin edildiğı ve ne kadar ödeme yapıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Benzer şekilde yiyecek içecek üretiminin gerçekleştiğı aşevi gibi vakfiyelerde, tekkelerde, külliye ve medreselerde de muhasebe ve bazen de yemek defterleri tutulmaktadır. Haliyle dönemsel olarak farklılıklar arz etse de Osmanlı'da ekonomik düzen, mali kontrol sistemleri varlığı ve önemi anlaşılmaktadır (Barkan, 1979; Halıcı, 1992; Pamuk, 2003; Bilgin, 2004; Emecen, 2006; Singer, 2015; Gündüzöz, 2016; Bilgin ve Çağlar 2019).

Yöntem

Araştırma kapsamında Osmanlı mutfağına ait çoğunlukla meyve ve meyve ürünü barındıran seçili yemeklerin maliyet ve besin değeri açısından analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda ilk aşamada Osmanlı et yemekleri listelenmiş, seçilmiş ve sadeleştirilmiştir. Seçilen yemeklerin büyük kısmında doğrudan elma, kayısı, kavun ve erik gibi meyveler yer almakta, kimilerinde ise koruk, vişne suyu, sirke ve kuş üzümü gibi malzemeler ile kırmızı ve beyaz et ile ürünleri bir arada bulunmaktadır. Çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman incelemesindeki temel amaç; hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Tarifler ve içerikleri Osmanlı mutfağı konusunda çalışmaları olan iki akademisyen, Türk mutfağı üzerine araştırmacı yazar kimliği olan bir kişi ve Türk mutfağı konusunda çalışmaları olan bir mutfak şefinden uzman görüşleri alınarak netleştirilmiştir. Belirlenen 49 yemeğe ait günümüz mutfaklarında uygulanabilir standart tarifler oluşturularak bir porsiyon malzeme miktarları tespit edilmiştir. Yemeklerin bir porsiyonuna ait malzemeler Tablo 1’de aktarılmaktadır.

Tablo 1a. Yemeklerin Bir Porsiyonuna Ait Malzemeler

Sıra	Adı	Malzemeler
1.	İşkembe Çorbası	İşkembe 100 g, Su 300 ml, Tuz 1,5 g, Un 1,5 g, Sadeyağ 1 g, Kırmızıbiber 0,4 g, Et suyu 50 ml, Domates salçası 3,5 g, Yumurta 15 g, Sirke 1 g, Karabiber 0,5 g, Pul biberi 0,4 g
2.	İstofato Kum-Makaronya	Siğir eti 166 g, Sirke 166 ml, Sarımsak 6,5 g, Karabiber 1,3 g, Turunç kabuğu 1,5 g, Sadeyağ 21 g, Domates 93 g, Su 466 ml, Döğük makarnası 86 g, Tuz 4 g, Peynir 16 g
3.	Balık Dolması	Levrek 350 g, Zeytinyağı 50 g, Soğan 150 g, Dolmalık fıstık 10 g, Kuş üzümü 10 g, Tuz 6 g, Karabiber 1 g, Tarçın 1 g, Karanfil 0,5 g, Kakule 0,5 g, Un 18 g, Bonbon şeker 30 g
4.	Kuzu Kızartması	Kuzu but 100 g, Yoğurt 100 g, Tereyağı 18 g, Soğan 58 g, Su 80 ml, Kuzu ciğeri 70 g, Kuş üzümü 1 g, Dolmalık fıstık 3 g, Tarçın 0,15 g, Tuz 0,5 g, Yenibahar 0,15 g, Karabiber 0,25 g, Kimyon 0,15 g, Et suyu 80 ml, Pirinç 36 g
5.	Kuzu İç Pilav	Tereyağı 15 g, Kuzu karaciğeri 41 g, Soğan 48 g, Dolmalık fıstık 6,5 g, Pirinç 30 g, Kestane 33 g, Et suyu 100 ml, Bal 3 g, Kuş üzümü 6 g, Tuz 0,83 g, Yenibahar 2 g, Tarçın 2 g, Karabiber 0,83 g, Dereotu 3,3 g
6.	Kabuniye	Koyun eti 166 g, Su 200 ml, Tereyağı 30 g, Soğan 96 g, Nohut 50 g, Kuru kayısı 30 g, Pirinç 26 g
7.	Balık Güveç	Levrek 250 g, Tuz 5 g, Soğan 72,5 g, Zeytinyağı 30 g, Sirke 5 g, Su 25 ml, Safran 0,35 g
8.	Terkib-i Tuffâhiyye (Elma Dolması)	Kara üzüm 83 g, Sumak 1,3 g, Su 121 ml, Koyun eti 100 g, Elma 200 g, Limon 16 g, Koyun kıyması 16 g, Tuz 2,5 g, Karabiber 0,41 g, Pirinç 4,3 g, Kuru kayısı 25 g, Badem 25 g, Şeker 2,3 g, Ceviz 3,3 g
9.	Tavşan Yahnisi	Tavşan 300 g, Tuz 2,5 g, Tereyağı 20 g, Soğan 72,5 g, Bal 9 g, Sirke 13 g, Kara üzüm 50 g, Kimyon 1,25 g, Kışniş tohumu 2 g
10.	Yalancı Balık Dolması	Zeytinyağı 58 g, Soğan 72,5 g, Pirinç 30 g, Su 100 ml, Galeta unu 2,6 g, Dolmalık fıstık 3,3 g, Kuş üzümü 3,3 g, Tuz 1,6 g, Karabiber 0,41 g, Tarçın 0,25 g, Yenibahar 0,25 g, Kakule 0,25 g, Patlıcan 166 g, Kuzu kaburga 66 g
11.	Terkib-i Çeşidiyye	Koyun eti 83 g, Su 35,5 ml, Bal 6 g, Nar ekşisi 8 g, Tuz 2,5 g, Kuzu kıyması 25 g, Badem 25 g, Kuru kayısı 25 g, Kuru erik 25 g, Elma 61 g, Nişasta 0,83 g, Gül suyu 2,5 g, Misk 0,16 g
12.	İbrahimiye	Koyun eti 150 g, Tuz 1 g, Su 40 ml, Kuru kışniş 1 g, Zencefil 1 g, Karabiber 1 g, Tarçın 1,2 g, Karanfil 0,8 g, Soğan 58 g, Damla sakızı 0,5 g, Koyun kıyması 50 g, Badem sütü 4 g, Koruk suyu 4 g, Şeker 3 g, Gül suyu 2 g
13.	Hummaziye	Koyun eti 150 g, Tuz 1 g, Su 120 ml, Kuru kışniş 1 g, Zencefil 1 g, Karabiber 1 g, Tarçın 1,2 g, Karanfil 0,8 g, Koyun kıyması 50 g, Turunç suyu 4 g, Koruk suyu 4 g, Badem sütü 4 g, Şeker 3 g, Gül suyu 2 g
14.	Kestane Yahnisi	Koyun eti 166 g, Kestane 83 g, Soğan 96 g, Sadeyağ 16 g, Tarçın 5 g, Şeker 5 g, Su 133 ml, Tuz 1,6 g
15.	Hünkâr Pilavı	Koyun eti 93,75 g, Koyun kıyması 31,25 g, Pirinç 45 g, Tereyağı 25 g, Tuz 0,62 g, Dolmalık fıstık 3,75 g, Kuş üzümü 2,5 g, Yenibahar 0,31 g, Su 250 ml
16.	Kubuni Pilav	Koyun eti 37,5 g, Tereyağı 15 g, Tuz 0,62 g, Badem 12,5 g, Dolmalık fıstık 12,5 g, Kuru üzüm 6 g, Kuş üzümü 5 g, Kakule 0,6 g, Su 125 ml, Pirinç 45 g, Kara üzüm 3,75 g, Tarçın 0,75 g, Yenibahar 0,62 g, Karabiber 0,62 g
17.	Kayısı Yahnisi	Kemikli kaburga eti 166 g, Su 133 ml, Tuz 0,62 g, Kuru kayısı 333 g, Tereyağı 5,6 g, Şeker 116 g
18.	Maydanozlu Köfte	Koyun kıyması 125 g, Tuz 2,5 g, Karabiber 2,5 g, Tereyağı 15 g, Soğan 72,5 g, Maydanoz 7,5 g, Sirke 25 ml, Su 25 ml
19.	Erikli Yahnisi	Kaburga eti 125 g, Kuru erik 62,5 g, Soğan 72,5 g, Sadeyağ 12,5 g, Tarçın 3,75 g, Şeker 3,75 g, Su 100 ml, Tuz 1,25 g
20.	Acem Pilavı	Tereyağı 11,2 g, Koyun eti 62,5 g, Soğan 36,25 g, Tuz 0,6 g, Su 25 ml, Dolmalık fıstık 5 g, Kuş üzümü 0,6 g, Kakule 0,6 g, Tarçın 0,75 g, Karanfil 0,5 g, Pirinç 45 g, Et suyu

21.	Tavuklu Yahni	75 ml Kuzu eti 50 g, Piliç 208 g, Su 133 ml, Tereyağı 10 g, Soğan 72,5 g, Tuz 2,5 g, Nohut 25 g, Kara üzüm suyu 33 ml, Kepek ekmeği 66 g
22.	Zerdali Aşı	Koyun eti 125 g, Tuz 1,25 g, Su 100 ml, Soğan 72,5 g, Kişniş 0,31 g, Kimyon 0,31 g, Damla sakızı 0,31 g, Tarçın 0,37 g, Karabiber 0,31 g, Zencefil 0,31 g, Kuru kayısı 50 g, Badem 37,5 g, Safran 0,25 g, Gül suyu 2,5 g
23.	Tuffahiye	Koyun eti 166 g, Tuz 1,6 g, Kişniş tohumu 0,83 g, Taze kişniş 0,66 g, Soğan 48 g, Tarçın 0,33 g, Karabiber 0,83 g, Damla sakızı 0,33 g, Zencefil 27 g, Kuru nane 0,66 g, Elma 11 g, Badem 20 g, Su 33 ml, Gül suyu 0,41 g
24.	Mutancana	Koyun eti 150 g, Bal 8,5 g, Tereyağı 7,5 g, Soğan 72,5 g, Kızıl üzüm 6,25 g, Kayısı 12,5 g, Kara erik 12,5 g, Badem 15 g, Üzüm sirkesi 2,5 g

Kaynak: Halıcı, 1990; Halıcı, 1999; Alus, 2002; Efendi, 2005; Şirvani, 2005; Mihrî, 2016; Tosun, 2016; Bilgin ve Samancı, 2008; Yerasimos, 2010; Güldemir, 2015.

Tablo 1b. Yemeklerin Bir Porsiyonuna Ait Malzemeler Devamı

Sıra	Adı	Malzemeler
25.	Sarımsaklı Yahni	Et 125 g, Sarımsak 20 g, Soğan 72,5 g, Tereyağı 15 g, Sirke 25 ml, Su 30 ml, Tuz 3,75 g, Karabiber 2,5 g, Kimyon 1,25 g
26.	Rummaniye (Nar Aşı)	Koyun eti 125 g, Tuz 2,5 g, Su 375 ml, Patlıcan 37,5 g, Kabak 50 g, Soğan 36,25 g, Kimyon 0,62 g, Kişniş tohumu 0,62 g, Tarçın 0,37 g, Karabiber 0,62 g, Damla sakızı 0,16 g, Taze nane 1,5 g, Nar 30 g, Kuru nane 0,5 g, Sarımsak 1,5 g
27.	Patlıcan Kayganası	Patlıcan 250 g, Tuz 2,5 g, Yumurta 25 g, Dolmalık fıstık 7,5 g, Kuş üzümü 7,5 g, Karabiber 0,62 g, Tarçın 0,75 g, Dana kıyması 37,5 g, Tereyağı 7,5 g
28.	Patlıcan Dolma	Patlıcan 166 g, Tuz 1,6 g, Kuzu kıyma 50 g, Soğan 48 g, Karabiber 0,83 g, Nane 0,6 g, Safran 0,16 g, Pirinç 15 g, Kuzu kemiği 33 g, Koruk suyu 33 ml, Su 66 ml
29.	Bamya Bastı	Kuzu eti 125 g, Su 100 ml, Tuz 1,25 g, Sıvıyağ 5,5 g, Soğan 72,5 g, Bamya 62,5 g, Koruk suyu 75 g, Tarçın 0,75 g, Karabiber 0,62 g
30.	Etlı Kavun Dolması	Soğan 29 g, Kuzu kıyma 20 g, Tereyağı 3 g, Pirinç 12 g, Tuz 1 g, Karabiber 1 g, Badem 10 g, Dolmalık fıstık 4 g, Kuş üzümü 4 g, Kavun 240 g
31.	Hamsi Terbiyesi	Hamsi 333 g, Zeytinyağı 8 g, Sirke 3,3 g, Maydanoz 5 g, Karabiber 1,6 g, Zeytinyağı 29 g
32.	Mahmûdiyye	Tavuk 250 g, Su 250 ml, Tuz 1,25 g, Badem 37,5 g, Bal 9 g, Razaki üzümü 50 g, Kayısı 50 g, Tereyağı 11,25 g, Arpa şehriye 77,5 g, Tavuk suyu 200 ml
33.	Hubeyşiye	Koyun eti 166 g, Tuz 1,6 g, Su 133 ml, Soğan 48 g, Havuç 20 g, Kuru kişniş 1,6 g, Kimyon 1,6 g, Tarçın 2 g, Damla sakızı 0,33 g, Karabiber 1,6 g, Sirke 1,6 g, Ceviz 40 g, Kuru nane 0,66 g
34.	Tatlı Et	Tereyağı 30 g, Kuzu gerdan 250 g, Soğan 72,5 g, Üzüm pekmezi 11,25 g, Su 100 ml, Tuz 2,5 g, Yenibahar 2,5 g, Tarçın 3 g
35.	Curcaniye	Kuzu eti 83 g, Tuz 1,33 g, Su 166 ml, Beyaz soğan 25 g, Kuru kişniş 0,33 g, Karabiber 0,66 g, Tarçın 0,33 g, Zencefil 0,33 g, Havuç 20 g, Nar tanesi 0,66 g, Taze üzüm 10 g, Sirke 10 g, Badem 28 g, Şeker 1 g, Hünnap 0,33 g, Gül suyu 1,66 g
36.	Hulviye-Ferhane Aşı	Kuzu eti 83 g, Kuyruk 13 g, Tuz 1,6 g, Su 166 ml, Kuru kişniş 0,83 g, Havuç 20 g, Soğan 48 g, Karabiber 0,83 g, Zencefil 0,41 g, Damla sakızı 0,33 g, Tarçın 0,5 g, Sirke 6,6 g, Şeker 5 g, Safran 0,33 g, Badem 20 g, Hünnap 3,33 g, Dolmalık fıstık 3,33 g, Fındık 10 g, Kızıl üzüm 13,3 g, Kara erik 33,3 g, Kiraz kurusu 13,3 g, Gül suyu 0,83 g
37.	Erik Dolması	Kuru erik 250 g, Pirinç 22,5 g, Kıyma 125 g, Tuz 1,25 g, Tereyağı 15 g, Su 50 ml, Şeker 87,5 g
38.	Zirbaç Aşı	Koyun eti 250 g, Tuz 2,5 g, Tarçın 7,5 g, Şeker 3,5 g, Üzüm sirkesi 10,62 g, Badem 11 g, Su 300 ml, Karabiber 0,62 g, Kişniş tohumu 0,62 g, Damla sakızı 0,5 g, Safran 0,1 g, Gül suyu 0,62 g
39.	Mülebbes Dolma	Kuzu kıyması 25 g, Karabiber 1 g, Pirinç 10 g, Soğan 29 g, Tuz 1 g, Patlıcan 150 g, Yumurta 20 g, Sadeyağ 40 g, Koruk suyu 25 ml, Et suyu 80 ml
40.	Çömlek Kebabı	Koyun eti 83 g, Soğan 48 g, Kabak 66 g, Bamya 33 g, Patlıcan 50 g, Koruk suyu 49 ml, Sarımsak 5 g, Tuz 0,83 g, Karabiber 0,83 g, Kimyon 1,83 g, Anason 0,66 g, Tarçın 2,5 g, Tereyağı 7,5 g, Un 2,6 g
41.	Kıymadan Fırın Kebabı	Tereyağı 15 g, Soğan 72,5 g, Kıyma 250 g, Dolmalık fıstık 10 g, Kuş üzümü 10 g, Tuz 1,25 g, Karabiber 1,25 g, Tarçın 1,5 g, Koyun iç gömleği 50 g
42.	Tatlılı Yahni	Koyun gerdan 250 g, Su 400 ml, Tarçın 1,5 g, Karanfil 4 g, Tuz 1,25 g, Pekmez 50 g, Kuru kayısı 125 g
43.	Özbek Pilavı	Kuzu eti 55 g, Su 200 ml, Tuz 3,75 g, Tereyağı 11,25 g, Et suyu 100 ml, Dolmalık fıstık 3,75 g, Kuş üzümü 3,75 g, Tarçın 0,37 g, Karanfil 0,55 g, Kakule 0,25 g, Kıyma 25 g, Pirinç 45 g
44.	Tabahece	Kuyruk 16 g, Tuz 3,33 g, Safran 0,66 g, Su 33,3 ml, Et 66,6 g, Soğan 24 g, Kereviz 33,3 g, Taze nane 3,33 g, Kuru kişniş 0,41 g, Kimyon 0,41 g, Tarçın 1 g, Zencefil 0,91 g, Sirke 16 g, Koruk suyu 10 g, Kuru kişniş 0,41 g, Kimyon 0,41 g, Yumurta sarısı 30 g, Gül suyu 3,33 g, Sumak, Abkame 0,1 g
45.	Sikbaç	Koyun eti 125 g, Tuz 2,5 g, Tarçın 1,5 g, Kuru kişniş 1 g, Soğan 36 g, Pırasa 40 g, Havuç 30 g, Pekmez 3,5 g, Bal 4 g, Sirke 10 g, Safran 1 g, Badem 40 g, Hünnap 5 g, Kuru üzüm 12 g, Kuru incir 20 g, Gül suyu 10 g, Taze kişniş

46.	Raşidiye	Tavuk göğsü 130 g, Bal 129,6 g, Sadeyağ 59,6 g, Safran 0,04 g, Tuz 1 g, Kuru kayısı 15 g, Buğday nişastası 63 g, Su 280 ml, Badem 43,4 g, Gül suyu 0,5 g, Karanfil 0,4 g, Tarçın 0,6 g, Şeker 3 g
47.	Sığır Eti Yahnisi	Sığır eti 250 g, Sirke 100 ml, Portakal 7,5 g, Mısır tanesi 50 g, Sarımsak 2,25 g, Tereyağı 7,5 g, Domates 55 g, Tuz 2,5 g, Karabiber 1,25 g, Su 175 ml, Makarna 62,5 g
48.	Hısrimiye	Koyun eti 166 g, Tuz 1,6 g, Su 149 ml, Kuru kişniş 0,83 g, Patlıcan 50 g, Soğan 48 g, Kabak 66 g, Taze nane 1,3 g, Karabiber 1,6 g, Damla sakızı 0,33 g, Tarçın 2 g, Koruk suyu 3,33 g, Limon suyu 3,33 g, Badem 13 g, Kuru nane 0,66 g, Tavuk 66 g, Elma 61 g, Gül suyu 6,6 g
49.	Nirbaç	Kuzu kuşbaşı 83 g, Tuz 0,83 g, Soğan 48 g, Havuç 20 g, Kuru kişniş 0,41 g, Tarçın 0,5 g, Karabiber 1,66 g, Damla sakızı 0,16 g, Zencefil 0,41 g, Taze nane 0,66 g, Su 66 ml, Dana kıyması 33 g, Nar 16 g, Kara üzüm 10 g, Ceviz 6,66 g, Kuru nane 0,33 g, Gül suyu 3,33 g

Kaynak: Halıcı, 1990; Halıcı, 1999; Alus, 2002; Efendi, 2005; Şirvani, 2005; Mihrî, 2016; Tosun, 2016; Bilgin ve Samancı, 2008; Yerasimos, 2010; Güldemir, 2015.

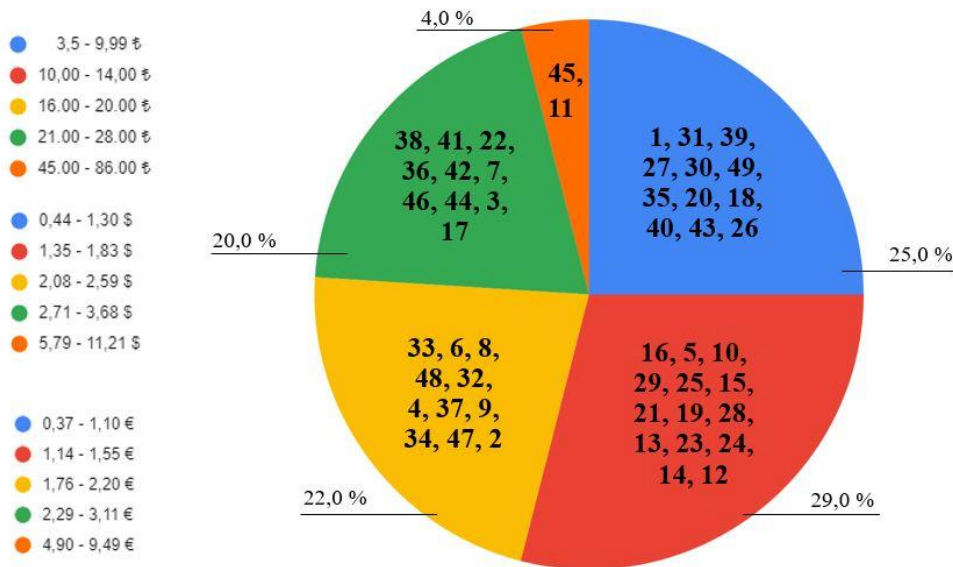
İkinci aşamada bu standart tariflerin 2020 Eylül ayı Eskişehir gıda fiyatları ile döviz kuru baz alınarak TL (₺), USD (\$) ve EURO (€) cinsinden maliyet hesapları yapılmıştır. Farklı para birimleri üzerinden hesaplanmasının amacı farklı kurlarla işlemlerini gerçekleştiren işletmelere kolaylık sağlamaktır. Ayrıca turistik işletmelerde müşterilerin döviz kullanımı yaygındır (Rasim, 2004, s. 102). Üçüncü aşamada ise tariflerin bir porsiyonun besin değeri analizleri Beslenme Bilgi Sistemi (BeBiS) programı ile analiz edilmiştir. BeBiS, beslenme araştırmalarında ulusal ve uluslararası gıda veri tabanlarını barındıran, enerji ve besin ögesi analizi için kullanılan paket programdır (Erhardt, 2010).

Son aşamada ise sağlık bilimleri gibi disiplinlere de katkıda bulunmak amacıyla “Türkiye Beslenme Rehberi”nde yer alan referans değerleri ile eldeki tariflerin günlük gereksinimi karşılama yüzdeleri 19-50 yaş kadın ve erkek için hesaplanmıştır. Osmanlı mutfağındaki seçili et yemeklerinin bir porsiyonlarının besin analizleri yapıldıktan sonra TÜBER’de (2016, s. 164-176) belirtilen cinsiyete göre günlük gereksinim ihtiyaçları açısından değerlendirilmiştir.

Bulgular

Maliyet Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında ele alınan seçili Osmanlı yemeklerinin bir porsiyonunun; Türk Lirası ₺, Amerikan Doları \$ ve EURO € para biriminde hesaplamaları yapılmıştır (Ek 1). Yemeklerin maliyet oranları, yüzdelik dilim içerisinde en düşük maliyetten en yüksek maliyete doğru sıralanarak Grafik 1’de gösterilmektedir. Grafik dilimlerinde Tablo 1’de sıralanan yemek numaralarına yer verilmiştir.

Grafik 1. Yemeklerin Maliyet Oranları

Elde edilen veriler incelendiğinde; bir porsiyonu 3,5-9,99 ₺ (0,44-1,30 \$ ve 0,37-1,10 €) maliyet aralığında en düşüğe sırasıyla İşkembe Çorbası, Hamsi Terbiyesi, Mulebbes Dolma, Patlıcan

Kayganası, Etlı Kavun Dolması, Nirbaç, Curcaniye, Acem Pilavı, Maydanozlu Köfte, Çömlek Kebabı, Özbek Pilavı ve Rummaniye isimli 12 yemek bulunmakta ve bu oran yüzdelerik dilim içerisinde %25'e karşılık gelmektedir. Maliyet aralığı 10,00-14,00 ₺ (1,35-1,83 \$ ve 1,14-1,55 €) olan Kubuni Pilav, Kuzu İç Pilav, Yalancı Balık Dolması, Bamya Bastı, Sarımsaklı Yahnı, Hünkâr Pilavı, Tavuklu Yahnı, Erikli Yahnı, Patlıcan Dolma, Hummazıye, Tuffahiye, Mutancana, Kestane Yahnisi ve İbrahimiye isimli 14 yemek bulunmakta ve %29'luk yüzdelerik dilim içerisinde yer almaktadır. Bir porsiyonu 16,00-20,00 ₺ (2,08-2,59 \$ ve 1,76-2,20 €) maliyet aralığında Hubeyşiye, Kabuniye, Terki-i Tuffâhiyye, Hısrımıye, Mahmûdiyye, Kuzu Kızartması, Erik Dolması, Tavşan Yahnisi, Tatlı Et, Sığır Eti Yahnisi ve İstofato Kum-Makaronya isimli 11 yemek bulunmakta ve %22'lik yüzdelerik dilim içerisinde yer almaktadır. Bir porsiyonu 21,00-28,00 ₺ (2,71-3,68 \$ ve 2,29-3,11 €) maliyet aralığında Zırbaç Aşı, Kıymadan Fırın Kebabı, Zerdali Aşı, Hulviye-Ferhane Aşı, Tatlılı Yahnı, Balık Güveç, Raşidiye, Tabahece, Balık Dolması ve Kayısı Yahnisi isimli 10 yemek bulunmakta ve bu oran yüzdelerik dilim içerisinde %20'ye; 45,00-86,00 ₺ (5,79-11,21 \$ ve 4,90-9,49 €) maliyet aralığında ise Sıkbaç ve Terki-i Çeşidiyye isimli iki yemek bulunmakta ve bu oran yüzdelerik dilim içerisinde %4'e karşılık gelmektedir.

Besin Değerlerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında standartlaştırılan Osmanlı mutfağına ait 49 yemek tarifinin bir porsiyonunda bulunan; enerji, karbonhidrat, posa, protein, yağ, A, C, E, B12 vitamini, tiamin, riboflavin, folat, demir, çinko, kalsiyum ve fosfor açısından besin değerleri analizleri yapılmıştır (Ek 2). Yemeklerin bir porsiyonunda bulunan enerji ve besin değerleri en düşük değerden en yüksek değere doğru sıralanarak Tablo 2'de aktarılmıştır.

Tablo 2. Yemeklerin Bir Porsiyonunun Enerji ve Besin Değerleri

Besin Ögeleri	Değer	Tarif No	Besin Ögeleri	Değer	Tarif No
Enerji (kcal)	149-274	1, 28, 27	Tiamin (mg)	0,1-0,4	1, 43, 39, 25, 28, 13, 12, 18, 20, 15, 27, 44, 49, 30, 29, 23, 31, 7, 10, 35, 11, 17, 46, 26, 9, 40, 14, 5, 6, 19, 41, 37, 38, 24, 16, 36, 8, 22, 34, 21, 48, 33, 32, 45, 3
	336-651	26, 40, 30, 49, 35, 44, 18, 19, 43, 25, 20, 29, 5, 13, 39, 12, 23, 7, 9, 11, 36, 34, 24, 48, 38, 22, 15		0,5-0,9	4, 42, 2, 47
	677-841	31, 45, 4, 33, 8, 14, 16, 21, 2, 37, 47, 10, 42, 6		Riboflavin (mg)	0,1-0,9
1106-1752	32, 3, 41, 46, 17	1,5-2,8	5, 4		
CHO (g)	1,3-47,9	31, 1, 7, 18, 38, 13, 23, 35, 44, 49, 33, 26, 12, 25, 27, 41, 34, 29, 39, 40, 48, 9, 36, 28, 24, 22, 45, 10, 15, 43, 4, 19, 20, 21, 11, 14, 30,6	0,5-0,8		30, 46, 39, 32
Posa (g)	51,2-80,5	5, 3, 16, 8, 2, 32, 47	B12 vit. (mcg)	1- 8,4	1, 16, 20, 10, 27, 31, 21, 35, 28, 40, 36, 44, 43, 7, 11, 37, 9, 8, 29, 25, 18, 15, 26, 19, 22, 45, 3, 49, 24, 23, 33, 14, 6, 17, 48, 13, 12, 38, 34, 42, 2
	108-276	42, 37, 46, 17		11-14,6	41, 47, 5
Protein (g)	0,4-0,7	1, 31, 13	Folat (mcg)	14-50	37, 1, 43, 41, 31, 20, 46, 49, 25, 35, 11, 7, 18, 9, 19, 26, 17
	1- 10	7, 15, 43, 12, 38, 18, 25, 4, 9, 20, 34, 44, 39, 26, 49, 41, 28, 23, 27, 30, 3, 33, 10, 29, 2, 35, 40, 48, 16, 5, 36, 47, 24, 37, 46, 21, 14, 19, 32		51-97	23, 22, 47, 38, 24, 36, 2, 39, 28, 10, 34, 14, 3, 33, 48, 27, 6, 40, 8, 30, 42, 32, 15, 44
	10,3 -23	45, 6, 11, 8, 22, 42		106-146	29, 45, 21, 16, 13, 5, 12
Yağ (g)	58,8	17	Demir (mg)	242	4
	10-46	30, 39, 1, 27, 5, 20, 37, 44, 40, 43, 28, 10, 35, 16, 18, 49, 29, 36, 26, 25, 15, 11, 19, 8, 24, 14, 22, 23, 45, 13, 12, 33, 6, 4, 46, 17, 38		1,6- 5	7, 39, 30, 1, 28, 35, 43, 18, 15, 20, 49, 25, 10, 29, 27, 26, 23, 36, 13, 24, 12, 19, 14, 40, 37, 11, 44, 38, 3, 8, 21, 16
	50-77	2, 48, 7, 34, 41, 21, 42, 47, 32, 9, 31, 3		5,3-9,5	33, 46, 45, 6, 22, 48, 34, 2, 41, 32, 5, 47, 9
A vit. (mcg)	9,4-48,9	1, 28, 42, 30, 19, 37, 27, 5, 47, 40, 26, 49, 20, 43, 9, 35, 2, 11, 29, 18, 25, 13, 34, 12, 44, 7, 8, 48, 21, 23, 4, 24, 39, 22, 17, 16, 45, 36, 14, 15, 31, 38	Çinko (mg)	11-17,6	4, 42, 31, 17
	55-93,6	6, 33, 32, 3, 10, 46, 41		2- 8,7	30, 39, 1, 7, 27, 46, 5, 31, 20, 10, 3, 28, 37, 44, 16, 43, 35, 40, 36, 18, 49, 25, 19, 26, 11, 29, 15, 8, 21, 32, 22,
	3-100	38, 23, 28, 13, 12, 26, 29, 48, 7, 43, 40, 25			
	102-169	3, 10, 27, 14, 9, 20, 16, 1, 41, 21, 15,			

	18, 31			9, 24, 45, 14, 23, 33, 17, 13, 6, 12, 48, 4, 2
204-807	34, 37, 19, 44, 32, 33, 35, 49, 36, 47, 2, 45, 39, 24			
1298-2892	46, 11, 8, 30, 6, 22		10,5-13,4	34, 38, 42, 47, 41
		Kalsiyum (mg)	32-54	15, 1, 20, 43, 39, 28
4535-7232	5, 4, 42		61-99	49, 10, 30, 27, 41, 18, 35, 47, 23, 37, 16, 13, 24, 38, 25, 11, 12, 14, 9, 19, 5, 26
19319	17		100-172	21, 8, 36, 29, 6, 44, 34, 46, 32, 22, 40, 48, 33, 2, 4, 45
C vit. (mg)	0,2-0,6			
	2- 9,6		248-356	42, 31, 17, 7
	10- 39		535	3
	82	Fosfor (mg)	114-176	1, 39, 30
			208-475	20, 28, 27, 43, 10, 40, 18, 26, 49, 35, 15, 25, 29, 5, 36, 16, 37, 11, 13, 44, 19, 12, 24, 23, 8, 14, 22, 45, 33, 38, 6, 46.
E vit. (mg)	0,6-0,9		523-857	48, 34, 2, 41, 4, 21, 17, 9, 42, 47, 32, 31, 7
	1-9		1286	3
	10-13			

Yemeklerin bir porsiyonunda bulunan enerji miktarlarına bakıldığında; üç yemeğin 149-274 kcal, beş tarifin ise 1000 kcal üzerinde enerji sağladığı tespit edilmiştir. Karbonhidrat miktarları incelendiğinde; 37 yemeğin 1,3-47,9 g, dört tarifin ise 108-276 g arasında değişen karbonhidrat miktarına sahip oldukları belirlenmiştir. Posa miktarları ele alındığında; üç yemeğin 0,4-0,7 g, bir yemeğin ise 58,8 g ile bu bakımdan zengin olduğu tespit edilmiştir. Protein miktarlarına bakıldığında; 37 yemeğin 10-46 g arasında, 12 yemeğin ise 50-77 g arasında protein miktarına sahip oldukları belirlenmiştir. Yağ içeriklerine bakıldığında; 42 tarifin 9,4-48,9 g ve yedi tarifin 55-93,6 g arasında değişen yağ içeriğine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yemeklerin bir porsiyonunda bulunan A vitamini değerleri incelendiğinde; 12 tarifin 3-100 mg, bir tarifin ise 19319 mg A vitamini değerine sahip olduğu görülmektedir. C vitamini oranlarına bakıldığında üç tarifin 0,2-0,6 mg ve bir tarifin 82 mg içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir. E vitamini miktarları incelendiğinde; yedi yemeğin 0,6-0,9 mg, bir tarifin ise 1286 mg E vitamini değerine sahip olduğu belirlenmiştir. Tiamin miktarlarına bakıldığında; 45 yemeğin 0,1-0,4 mg, dört yemeğin ise 0,5-0,9 mg içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Riboflavin miktarları incelendiğinde; 47 tarifin 0,1-0,9 mg, yapılan iki yemeğin ise 1,5-2,8 mg değere sahip olduğu anlaşılmaktadır. B12 vitamini değerleri ele alındığında; dört yemeğin 0,5-0,8 mcg, bir tarifin ise 27,5 mcg değere sahip olduğu tespit edilmiştir. Folat miktarları incelendiğinde; 17 yemeğin 14-50 mcg, bir tarifin 242 mcg içeriğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Standartlaştırılan yemeklerin bir porsiyonunda bulunan demir değerleri ele alındığında; 32 yemeğin 1,6-5 mg, dört yemeğin ise 11-17,6 mg içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Çinko değerleri incelendiğinde; 44 tarifin 2-8,7 mg, beş tarifin ise 10,5-13,4 mg çinko değerine sahip olduğu belirlenmiştir. Kalsiyum değerlerine bakıldığında altı tarifin 32-54 mg, bir yemeğin ise 535 mg kalsiyum ihtiva ettiği anlaşılmıştır. Fosfor değerleri incelendiğinde; üç yemeğin 114-176 mg, bir yemeğin ise 1286 mg değerinde olduğu görülmüştür.

Günlük Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimi Karşılama Oranlarına İlişkin Bulgular

Seçili Osmanlı yemeklerinin kadınlar (Ek 3) ile erkeklerin (Ek 4) günlük enerji ve besin öğeleri gereksinimi karşılama oranları, en düşük yüzdeden en yükseğe doğru Tablo 3'te ve Tablo 4'te aktarılmaktadır.

Tablo 3. Kadınların Günlük Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimi Karşılama Oranları

Enerji ve Besin Ögesi	Karşılama Yüzdesi	Tarif Numarası
Enerji	0-50	1, 28, 27, 26, 30, 40, 49, 35, 18, 44, 19, 5, 20, 25, 29, 43, 13, 39, 12, 23, 7, 9, 11, 34, 36, 24, 48, 15, 22, 38, 4, 31, 45, 33, 8, 14, 16, 21, 2, 37, 10, 47, 42, 6
	51-Üzeri	3, 32, 41, 46, 17
Karbonhidrat	0-50	1, 31, 7, 35, 18, 44, 13, 23, 38, 26, 49, 33, 27, 25, 12, 41, 34, 40, 29, 39, 9, 48, 28, 36, 24, 22, 45, 15, 10, 43, 4, 19, 20, 11, 21, 30, 14, 6, 5, 3, 8, 16, 2, 32, 47, 42

	51-100	37, 46
	101-Üzeri	17
Posa	0-50	1, 31, 13, 7, 38, 12, 15, 43, 18, 25, 9, 4, 34, 20, 44, 26, 49, 41, 39, 28, 23, 27, 30, 3, 33, 29, 10, 35, 2, 40, 48, 16, 5, 36, 24, 47, 37, 46, 21, 14, 19, 32, 45, 6
	51-100	11, 8, 22, 42
	101-Üzeri	17
Protein	0-50	30, 39, 1, 27, 5, 20, 37, 43, 44, 28, 40, 10, 35, 16, 18, 49, 26, 29, 36, 25, 15, 11, 19, 8, 24, 14, 23, 45, 22, 13
	51-100	12, 33, 6, 4, 46, 38, 17, 2, 48, 7, 34, 41, 21, 42, 47, 32, 9, 31
	101-Üzeri	3
Yağ	0-50	1, 28, 42, 30, 19, 37, 27, 5, 47, 40, 26, 49, 20, 43, 9
	51-100	35, 2, 11, 29, 18, 25, 44, 13, 12, 7, 34, 8, 48, 21, 23, 4, 24, 39, 22, 17, 16, 45, 36, 15, 14, 31, 38
	101-Üzeri	6, 33, 32, 10, 3, 46, 41
A vit.	0-50	38, 23, 28, 13, 12, 26, 29, 48, 7, 43, 40, 25, 10, 3, 27, 14, 1, 20, 9, 16, 41, 21, 18, 15, 31, 34, 37, 19, 44, 32
	51-100	35, 33, 49, 47, 36, 2, 45
	101-Üzeri	39, 24, 46, 11, 8, 30, 6, 22, 5, 4, 42, 17
C vit.	0-50	38, 43, 15, 13, 16, 35, 20, 12, 33, 46, 23, 41, 44, 32, 1, 34, 25, 9, 31, 49, 39, 7, 24, 28, 27, 21, 6, 22, 10, 11, 26, 18, 19, 36, 3, 2, 45, 14, 47, 42, 5, 48, 4, 29, 40, 37, 17, 8
	51-100	30
E vit.	0-50	25, 28, 1, 26, 13, 12, 18, 43, 20, 9, 40, 14, 15, 4, 39, 34, 5, 27, 44, 49, 2, 6, 21, 19, 47, 41, 37, 38, 30, 29, 48, 24
	51-100	23, 31, 42, 16, 7, 10, 35, 11, 36, 17, 8, 33, 32
	101-Üzeri	22, 45, 3, 46
Tiamin	0-50	1, 43, 39, 25, 28, 13, 12, 18, 20, 15, 27, 44, 49, 30, 29, 23, 31, 7, 10, 35, 11, 17, 46, 26, 9, 40, 14, 5, 6, 19, 41, 37, 38, 24, 16, 36, 8, 22, 34, 21, 48, 33, 32, 45, 3, 4, 42
	51-100	2, 47
Riboflavin	0-50	1, 30, 43, 20, 35, 9, 16, 39, 25, 28, 18, 15, 27, 44, 49, 29, 7, 10, 11, 46, 26, 40, 37, 36, 13, 12, 23, 19, 24, 8, 22, 33, 45, 14, 6, 38, 48, 3
	51-100	41, 34, 21, 2, 17, 32, 42, 47, 31
	101-Üzeri	6, 4
B12 vit.	0-50	30, 46, 39, 32, 1, 16, 20, 10, 27, 31
	51-100	21, 35, 28, 40, 36, 44, 43, 7, 11, 37, 9, 8, 29, 25, 18, 15, 26, 19, 22, 45, 3, 49, 24
	101-Üzeri	23, 33, 14, 6, 17, 48, 13, 12, 38, 34, 42, 2, 41, 47, 5, 4
Folat	0-50	1, 37, 31, 43, 41, 20, 46, 25, 49, 35, 11, 7, 9, 18, 19, 26, 23, 17, 22, 47, 24, 38, 36, 2, 39, 28, 10, 3, 33, 14, 34, 27, 6, 48, 30, 40, 8, 32, 42, 44, 15, 29, 45, 21, 16, 13, 5, 12
	51-100	4
Demir	0-50	7, 39, 30, 1, 35, 28, 43, 18, 15, 20, 25, 49, 10, 29, 26, 27, 23, 36, 13, 24, 12, 19, 14, 40, 37, 11, 38, 3, 44, 8, 21, 16, 33, 46, 45, 22, 6, 48, 34, 2, 41, 32, 5
	51-Üzeri	47, 9, 4, 42, 31, 17
Çinko	0-50	30, 39, 1, 7, 27, 46, 5, 31, 20, 10, 3, 28, 37, 44, 16, 43, 35, 40, 36
	51-100	18, 25, 49, 19, 26, 11, 29, 15, 8, 21, 32, 22, 9, 24, 45, 14, 23, 33, 17, 13, 6, 12, 48, 4, 2
	101-Üzeri	34, 38, 42, 47, 41
Kalsiyum	0-50	15, 1, 39, 20, 43, 10, 28, 49, 30, 27, 35, 18, 41, 37, 16, 24, 23, 13, 47, 5, 25, 19, 11, 9, 14, 12, 38, 26, 8, 21, 36, 29, 44, 6, 34, 46, 32, 22, 40, 48, 33, 4, 2, 45, 42, 31, 17, 7
	51-100	8
Fosfor	0-50	1, 39, 30, 20, 43, 28, 27, 10, 40, 49, 35, 18, 26
	51-100	15, 25, 29, 5, 36, 16, 37, 11, 13, 19, 44, 12, 24, 23, 8, 14, 22, 45, 33, 38, 6, 46, 48, 34, 2
	101-Üzeri	41, 4, 21, 17, 9, 42, 47, 32, 31, 7, 3

Tablo 3'e göre kadınların enerji ihtiyacını %50'nin altında karşılayan ve tarif isimleri numara karşılığı ile belirtilen 44 tarif yer almaktadır. Bununla beraber geri kalan beş tarifi ise günlük enerji ihtiyacını %51'in üzerinde karşıladığı söylenebilir. Karbonhidrat ihtiyacını %50'nin altında 46 tarif, %51-100 oranında iki tarif, %121 oranında ise bir (17 numaralı) tarif karşılamaktadır.

Kadınların günlük posa ihtiyacının %50'nin altında karşılayan 44 tarif bulunmakta, sadece 17 numaralı tarif ise %235 oranında günlük posa ihtiyacını karşılamaktadır. Kadınların günlük protein ihtiyaçlarını tariflerin 30 tanesi %50'nin altında, sadece 3 numaralı tarif %101'in üzerinde sağlamaktadır. Günlük yağ ihtiyaçlarını tariflerin 15 tanesi %50'nin altında, yedi tanesi ise %101'in üzerinde karşılamaktadır.

A vitamini ihtiyacını tariflerin 30'u %50'nin altında, 12 tarifi ise %101'in üzerinde yüksek karşılama değeri dikkat çekmektedir. C vitamini ihtiyacını %51'in üzerinde karşılayan yalnızca 30 numaralı tariftir. E vitamini ihtiyacını %50'nin altında karşılayan 32 tarif bulunmakla beraber %51-100 oranında karşılayan 13 tarif, %101'in üzerinde karşılayan dört tarif bulunmaktadır. Tariflerin yalnızca iki tanesi tiamin ihtiyacını %51'in üzerinde sağlamaktadır. Benzer şekilde günlük riboflavin ihtiyacını tariflerin yalnızca ikisi %101 ve

üzerinde karşılamaktadır. B12 vitamini karşılama oranlarına göre %50'nin altında 10 tarif ve %101'in üzerinde ise 16 tarif bulunmaktadır. Folat ihtiyacını %51'in üzerinde karşılayan yalnızca bir tarif olduğu görülmektedir. Demir ihtiyacını %51'in üzerinde karşılayan yalnızca altı tarifin yer aldığı anlaşılmaktadır. Çinko ihtiyacını %50'nin altında karşılayan 19 tarif karşılamaktadır. Tariflerin kalsiyum karşılama oranlarına bakıldığında %51'in üzerinde yalnızca bir tarifin yer aldığı görülmektedir. Fosfor ihtiyacını %50'nin altında karşılayan 13 tarif, %101'in üzerinde ise 11 tarif karşılamaktadır.

Tablo 4. Erkeklerin Günlük Enerji ve Besin Ögesi Gereksinimi Karşılama Oranları

<i>Enerji ve Besin Ögesi</i>	<i>Karşılama Yüzdesi</i>	<i>Tarif Numarası</i>
Enerji	0-50	1, 28, 27, 26, 30, 40, 49, 35, 44, 18, 19, 5, 20, 25, 29, 43, 13, 39, 12, 23, 7, 9, 11, 36, 24, 34, 48, 15, 22, 38, 4, 31, 45, 8, 33, 14, 16, 2, 21, 37, 10, 47, 42, 6
	51-100	3, 32, 41, 46, 17
Karbonhidrat	0-50	31, 1, 7, 18, 13, 23, 38, 49, 35, 44, 33, 27, 26, 25, 12, 41, 40, 29, 39, 34, 48, 9, 28, 36, 24, 22, 45, 10, 43, 15, 19, 4, 20, 11, 21, 30, 14, 6, 5, 16, 3, 8, 2, 32, 47, 42, 37
	51-100	46, 17
Posa	0-50	31, 1, 13, 7, 38, 12, 43, 15, 18, 25, 9, 4, 34, 20, 49, 44, 26, 41, 39, 28, 23, 27, 30, 3, 33, 29, 10, 35, 2, 40, 48, 16, 5, 36, 24, 47, 37, 46, 21, 14, 19, 32, 45, 6
	51-100	11, 8, 22, 42
	101- Üzeri	17
Protein	0-50	30, 39, 1, 27, 5, 20, 37, 44, 43, 28, 40, 10, 35, 16, 18, 49, 29, 25, 26, 36, 15, 11, 19, 8, 24, 14, 23, 45, 22, 13, 12, 33, 6
	51-100	4, 46, 38, 17, 2, 48, 7, 34, 41, 21, 42, 47, 9, 32, 31, 3
Yağ	0-50	1, 28, 42, 30, 37, 19, 27, 5, 47, 40, 26, 49, 20, 43, 9, 35, 2, 29, 11
	51-100	18, 25, 13, 44, 12, 7, 34, 8, 48, 21, 23, 4, 24, 39, 22, 16, 17, 45, 36, 15, 14, 31, 38, 6, 33, 32, 10, 3
	101-Üzeri	46, 41
A vit.	0-50	38, 23, 28, 26, 13, 12, 29, 48, 7, 43, 40, 25, 10, 3, 27, 14, 1, 20, 9, 16, 41, 21, 18, 15, 31, 34, 37, 19, 44, 32, 49, 35, 33, 36, 47, 2
	51-100	45, 39
	101-Üzeri	24, 46, 11, 8, 30, 6, 22, 5, 4, 42, 17
C vit.	0-50	38, 15, 43, 13, 16, 35, 12, 20, 46, 23, 33, 41, 44, 32, 25, 1, 34, 9, 39, 7, 31, 49, 24, 28, 27, 21, 6, 22, 10, 11, 26, 18, 19, 36, 3, 2, 45, 14, 47, 42, 5, 48, 4, 29, 40, 37, 17, 8
	51-100	30
E vit.	0-50	25, 28, 1, 26, 13, 12, 18, 43, 20, 9, 40, 14, 15, 4, 39, 5, 34, 27, 44, 49, 2, 6, 21, 19, 47, 41, 37, 38, 30, 29, 48, 24, 23, 31, 42
	51-100	16, 7, 10, 35, 11, 36, 17, 8, 33, 32, 22, 45, 3
	101-Üzeri	46
Tiamin	0-50	1, 43, 39, 25, 28, 13, 12, 18, 20, 15, 27, 44, 49, 30, 29, 23, 31, 7, 10, 35, 11, 17, 46, 26, 9, 40, 14, 5, 6, 19, 41, 37, 38, 24, 16, 36, 8, 22, 34, 21, 48, 33, 32, 45, 3, 4, 42, 2
	51-100	47
Riboflavin	0-50	1, 30, 43, 20, 35, 9, 16, 39, 25, 28, 18, 15, 27, 44, 49, 29, 7, 10, 11, 46, 26, 40, 37, 36, 13, 12, 23, 19, 24, 8, 22, 33, 45, 14, 6, 38, 48, 3, 41, 34, 21, 2
	51-100	17, 32, 42, 47, 31
	101-Üzeri	5, 4
B12 vit.	0-50	30, 46, 39, 32, 1, 16, 20, 10, 27, 31,
	51-100	21, 35, 28, 40, 36, 44, 43, 7, 11, 37, 9, 8, 29, 25, 18, 15, 26, 19, 22, 45, 3, 49, 24
	101-Üzeri	23, 33, 14, 6, 17, 48, 13, 12, 38, 34, 42, 2, 41, 47, 5, 4
Folat	0-50	1, 37, 31, 43, 41, 20, 46, 25, 49, 35, 11, 7, 9, 18, 19, 26, 23, 17, 22, 47, 24, 38, 36, 2, 39, 28, 10, 3, 33, 14, 34, 27, 6, 48, 30, 40, 8, 32, 42, 44, 15, 29, 45, 21, 16, 13, 5, 12
	51-100	4
Demir	0-50	7, 39, 30, 1, 28, 35, 43, 18, 15, 20, 25, 49, 10, 29, 27, 26, 23, 36, 13, 24, 12, 19, 14, 40, 37, 11, 44, 38, 3, 8, 21, 16, 33, 45, 46,
	51-100	6, 22, 48, 34, 2, 41, 32, 5, 47, 9
	101-Üzeri	4, 42, 31, 17
Çinko	0-50	30, 39, 1, 7, 27, 46, 5, 31, 20, 10, 28, 37, 3, 43, 44, 16, 35, 40, 36, 18, 25, 49, 19, 26, 11, 29, 15, 8, 21
	51-100	32, 22, 9, 24, 45, 14, 23, 33, 17, 13, 12, 6, 48, 4, 2, 34, 38, 42, 47
	101-Üzeri	41
Kalsiyum	0-50	15, 1, 39, 20, 43, 10, 28, 49, 30, 27, 35, 18, 41, 37, 16, 24, 23, 13, 47, 5, 25, 19, 11, 9, 14, 12, 38, 26, 8, 21, 36, 29, 44, 6, 34, 46, 32, 22, 40, 48, 33, 4, 2, 45, 42, 31, 17, 7
	51-100	3
Fosfor	0-50	1, 39, 30, 20, 43, 28, 27, 10, 40, 49, 35, 18, 26
	51-100	15, 25, 29, 5, 36, 16, 37, 11, 13, 19, 44, 12, 24, 23, 8, 14, 22, 45, 33, 38, 6, 46, 48, 34, 2
	101-Üzeri	41, 4, 21, 17, 9, 42, 47, 32, 31, 7, 3

Tablo 4'e göre; erkeklerin günlük enerji ihtiyaçını 44 tarif %50'nin altında, beş tarif ise %51'in üzerinde karşılamaktadır. Karbonhidrat ihtiyaçını yalnızca iki tarifin %51'in üzerinde karşıladığı görülmektedir. Posa ihtiyaçını ise %101'in üzerinde karşılayan yalnızca bir tarif bulunmaktadır. Günlük protein ihtiyaçını 33 tarif %50'nin altında, 16 tarif ise %51'in üzerinde karşılamaktadır. Yağ ihtiyaçını %101'in üzerinde karşılayan yalnızca iki tarif olduğu anlaşılmaktadır.

A vitamini ihtiyaçını %50'nin altında karşılayan 36 tarif bulunmaktadır. C vitamini ihtiyaçını ise yalnızca bir tarif %51'in üzerinde karşılamaktadır. E vitamini ihtiyaçını %50'nin altında karşılayan 35 tarif, %51-100 oranında karşılayan 13 tarif bulunmaktadır. Günlük tiamin ihtiyaçını yalnızca bir tarif %51'in üzerinde karşılamaktadır. Riboflavin ihtiyaçını 42 tarif %50'nin altında, iki tarif ise %101'in üzerinde karşılamaktadır. B12 vitaminini ihtiyaçını %101 ve üzeri karşılayan 16 tarif bulunmaktadır. Buna karşılık yalnızca dört numaralı tarif folat ihtiyaçını %51'in üzerinde sağladığı anlaşılmaktadır.

Demir karşılama oranlarına bakıldığında 35 tarif %50'nin altında sağlamaktadır. Çinko ihtiyaçını 29 tarif %50'nin altında, yalnızca 41 numaralı tarif %101'in üzerinde karşılamaktadır. Kalsiyum ihtiyaçını yalnızca bir tarifin %51'in üzerinde sağladığı görülmektedir. Fosfor ihtiyaçını 13 tarif %50'nin altında, 11 tarif ise %101'in üzerinde karşılamaktadır.

Sonuç, Tartışma ve neriler

Günümüzde yiyecek içecek işletmelerinin müşteriler tarafından tercih edilmesini belirleyen en kritik faktörler yemek fiyatları, özenli hizmet ve gıdanın sağlıklı olmasıdır (Harrington, Ottenbacher ve Kendall, 2011, s. 274). Yemeklerin kaliteli ve minimum maliyetle yapılması, fiyatlandırmalarının tüketiciler tarafından makul karşılanması ve tercih edilebilir olması yiyecek içecek işletmeleri için kritik faktörlerden biridir (Morrison, 1996, s. 21). Bu nedenle yiyecek içecek işletmelerinin menüleri, müşteri memnuniyetini ve işletme krlılığını olumlu veya olumsuz etkileyebilmektedir. Müşteri memnuniyeti, müşterilerin deneyimlerine değer katarak oluşturulmaktadır. Yemek deneyimi sırasında beklentileri aşmak için ilk fırsatı resimler, ürün açıklamaları ve yemeklerin beslenme bilgilerinden oluşan menüler oluşturulmaktadır (Mills ve Thomas, 2008, s. 65).

Tarihsel geçmişi 1299-1923 yıllarını kapsayan; Anadolu, Karadeniz dolay, Doğu Avrupa ve Güney Afrika gibi geniş bir coğrafyada hakimiyet süren ve buna bağlı olarak da zengin bir kültür barındıran Osmanlı mutfağı akademik çalışmalar yönünden dikkat çekici özelliklere sahiptir. Osmanlı mutfağında et yemekleri, ana yemek niteliğindedir ve çeşitlilik açısından fazladır (Sefercioğlu, 1985; şirvan, 2005; Efendi, 2015; Kâmil, 2015). Bu yemekler arasında içerisinde meyve ve/veya ürünü bulunan et yemekleri günümüz alışkanlıklarına nazaran farklı görülmektedir. Özellikle yiyecek içecek işletmelerinde sunulabilme potansiyeli, tüketicilerin farklı gıdaları deneyimleme motivasyonu, geleneğin yeniden oluşturulması açılarından önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırma kapsamında Osmanlı mutfağında yer alan et yemeklerinden, içerisinde taze ve kuru meyveler ile meyve suyu gibi malzemeler bulunan örnekler ele alınmıştır. Yemeklerin sistematik olarak tespiti, sadeleştirmesi ve standartlaştırılması yapıldıktan sonra maliyet hesaplaması ve besin değeri analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda yiyecek içecek sektörüne fayda sağlayacak bilgiler ortaya koyulmuştur.

Araştırma kapsamında standartlaştırılan, başka bir deyişle günümüz mutfaklarında uygulanabilir hale dönüştürülen 49 adet yemeğin birer porsiyonunun maliyetleri TL, USD ve EURO kurlarında hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde en az maliyetli yemeklerin 3,5-9,99 ₺ aralığında bulunan; İşkembe orbasi, Hamsi Terbiyesi, Mülebbes Dolma, Patlıcan Kayganasi, Etl Kavun Dolması, Nirbaç, Curcaniye, Acem Pilavı, Maydanozlu Köfte, mlek Kebabi, zbek Pilavı ve Rummaniye olduğu tespit edilmiştir. Yiyecek-içecek işletmelerinin maliyetlerini azaltarak krlılıklarını artırmaları açısından belirtilen yemeklerin menülerde yer almasının fayda sağlayacağı düşünülmektedir. 10.00-14.00 ₺ aralığı ile maliyeti düşük olan ikinci yemek grubunun; Kubuni Pilav, Kuzu İ Pilav, Yalancı Balık Dolması, Bamya Bastı, Sarımsaklı Yahni, Hünkâr Pilavı, Tavuklu Yahni, Erikli Yahni, Patlıcan Dolma, Hummaziye, Tuffahiye, Mutancana, Kestane Yahnisi ve İbrahimiyeye olduğu ortaya koyulmuştur. Söz konusu yemeklerin içinde; et, tereyağı, bal, badem ve çeşitli baharatlar ile meyvelerin yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda zengin bir içeriğe sahip oldukları ve yüksek maliyetlerinin olmadığı söylenebilir. Maliyeti en yüksek olan yemeklerin ise 45,00-86,00 ₺ aralığında bulunan Terkib-i Çeşidiyye ile Sikba olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Terkib-i Çeşidiyye'de misk, Sikba'ta ise safranın kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Ceylanın karın derisi altındaki yağdan elde edilen aromatik bir bileşen olan misk ve üretimi az olan safran, dünyanın en pahalı gıdaları arasında yer almaktadır (Gürsoy, 2021). Yiyecek içecek maliyeti konusunda literatür

incelendiğinde, genelde yönetsel çalışmaların sunulduğu görülmektedir. Bu durum nedeniyle elde edilen verilerin benzer çalışmalarla karşılaştırılması mümkün olmamaktadır.

Günlük enerji, protein ve yağ gereksinimi vücudun metabolizma hızı, fiziksel aktivite düzeyi, yaş, cinsiyet, boy ve kilo gibi koşullara bağlı olarak kişiden kişiye değişiklik göstermektedir (Rousset vd., 2003, s. 1107; Pekcan, 2008, s. 22). Bu nedenle yemeklerin içerdiği enerji, protein ve yağ miktarı açısından bireylerin günlük gereksinim ihtiyacına yönelik kesin çıkarımlarda bulunmak mümkün olmamaktadır. Beslenmenin önemli bir bileşeni olarak et; protein, B12 vitamini, çinko, fosfor ve demir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bohrer, 2017, s. 104). Düzenli et tüketen bireyler, toplam enerji ihtiyaçlarının yaklaşık üçte birini yüksek protein kaynağı olan et ile karşılamaktadır (Papier vd., 2019, s. 6). Genel olarak değerlendirildiğinde; uygulanan yemeklerin tamamında et bulunduğu için günlük protein, enerji ve yağ gereksinimine önemli ölçüde katkıde bulunabilecekleri düşünülmektedir. Kümülatif olarak yemeklerin bir porsiyonunun enerji ihtiyacının kadınlarda %30, erkeklerde ise %23 oranında karşıladığını söylemek mümkündür. Yemeklerin, kadınların günlük karbonhidrat alım miktarını %18, erkeklerin ise %14 oranında karşıladığı söylenebilir. Yapılan besin analizi değerlendirmeleri sonucunda; kadınlarda ve erkeklerde yüksek miktarda karbonhidrat ihtiva eden yemeklerin Kayısı Yahnisi, Raşidiye ve Erik Dolması olduğu tespit edilmiştir. Günlük 25 g posa yeterli alım miktarı göz önünde bulundurulduğunda yemeklerin neredeyse tamamının günlük posa ihtiyacını karşıladığı tespit edilmiştir. Kayısı Yahnisi'nin 58,8 g posa değeri ile her iki cinsiyet için de günlük gereksinimden fazlasını karşıladığı görülmüştür. Rakıcıoğlu (2012, s. 12), beslenmede posa açısından en zengin besinlerin bakliyat, tahıl, sebze ve meyvelerin olduğunu belirterek posanın kolesterolü düşürücü ve kan glikozunu düzenleyici etkisine dikkat çekmiştir. Özellikle 10,3-23 g değerinde yer alan ve içeriğinde bol miktarda tahıl, bakliyat ve meyve barındıran Sıkbaç, Kabuniye, Terkib-i Çeşidiye, Terkib-i Tuffâhiye, Zerdali Aşı ve Tatlılı Yahni yemeklerinin bir porsiyonlarının, günlük posa ihtiyacının tamamına yakını karşıladığı söylenebilir.

A vitamini yeterli alım miktarı açısından erkeklerde ve kadınlarda; Sıkbaç ve Mülebbes Dolma'nın bir porsiyonlarının günlük yeterli alım miktarının yarısından fazlasını karşıladığı tespit edilmiştir. Yapılan besin analizleri doğrultusunda kadınların ve erkeklerin C vitamini yeterli alım düzeyini karşılamada en yüksek miktara sahip olan yemeğin Etli Kavun Dolması olduğu anlaşılmaktadır. Günlük yeterli tiamin ihtiyacını karşılamada kadınlarda ve erkeklerde en yüksek orana sahip olan yemeklerin İstofato Kum-Makaronya ile Sığır Eti Yahnisi olduğu dikkat çekmektedir. Folat karşılama oranı açısından en yüksek miktarda folat ihtiva eden yemeğin %60 karşılama oranı ile Kuzu Kızartması olduğu tespit edilmiştir. Günlük folat ihtiyacının 330 mcg olduğu dikkate alındığında, Kuzu Kızartması'nın yeterli alım miktarına ciddi oranda destek sağlayacağı söylenebilir. B12 vitamini karşılama oranı açısından Kuzu Kızartması'nın besin analizi yapılan yemekler içinde %1146 gibi aşırı miktarda B12 vitamini içerdiği tespit edilmiştir. Günlük yeterli riboflavin gereksinimi açısından kadınlarda ve erkeklerde Kuzu Kızartması ile Kuzu İç Pilav'ın aşırı miktarda karşıladığı ortaya konulmuştur. Geriye kalan 47 yemeğin ise her gün en az üç öğün besin çeşitliliği sağlanarak beslenilmesi gerektiği göz önünde bulundurulduğunda diğer öğünlerle birlikte günlük yeterli riboflavin alımına ideal oranda katkıde bulunacağı söylenebilir.

Besin analizi yapılan yemeklerden Kuzu Kızartması, Tatlılı Yahni, Hamsi Terbiyesi ve Kayısı Yahnisi'nin diğer yemeklere göre daha yüksek miktarda demir ihtiva ettiği görülmüştür. Bu yemeklerin kadınların günlük demir gereksinimini karşılaması açısından ideal olduğu, erkeklerin ise alması gereken günlük miktardan fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, kadınların günlük diyetinde erkeklere göre daha fazla demir ihtiyacına gereksinim duymasıyla ifade edilebilir. Seçili Osmanlı yemeklerinin, her iki cinsiyet için de günlük kalsiyum ve fosfor ihtiyacını aynı oranda karşıladığı ortaya konulmuştur. Balık Dolması, %54 oranında karşılama yüzdesiyle en yüksek miktarda kalsiyum içeren yemektir. Sığır Eti Yahnisi, Mahmûdiyye, Balık Güveç, Hamsi Terbiyesi ve Balık Dolması günlük gereksinime göre fazla miktarda fosfor karşılama oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Kalsiyum ve fosfor açısından zengin olan yemeklerde deniz ürünlerinin olması dikkat çekmektedir. Çinko açısından Sığır Eti Yahnisi ile Kıymadan Fırın Kebabı her iki cinsiyet için de yüksek miktarda karşılama oranına sahipken kadınlarda ek olarak Tatlılı Et, Zirbaç Aşı ve Tatlılı Yahni yüksek miktarda çinko karşılama oranına sahiptir.

Sağlıklı bir beslenme düzeni; bütün meyveler, tüm alt gruplardan çeşitli sebzeler, baklagiller, en az yarısı tam tahıl olan tahıllar, süt, yoğurt, peynir, yağsız veya az yağlı süt ürünleri, deniz ürünleri, etler ve kümes hayvanları, yumurta ve kuruyemişleri içermektedir (Krebs-Smith vd., 2018, s. 1596). Meyve ve sebzelerden elde edilen bileşenler arasında su, karbonhidratlar, yağlar, proteinler, lif, mineraller, organik asitler, vitaminler ve antioksidanlar bulunmaktadır (Yahia, García-Solís ve Celis, 2019, s. 25). Tüm bu özelliklerinden dolayı meyve ve sebzeler sağlıklı beslenmede önemli bir rol oynamakta, hastalıklara

yakalanma riskini azaltmaktadır (Horbowicz, Kosson, Grzesiuk ve Dębski, 2008, s. 58). Et ve et ürünleri doğru miktarda tüketildiğinde enerji, protein ve diğer mikro besinlerin alınma önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Smet ve Vossen 2016, s. 145). Araştırmada ele alınan Osmanlı yemekleri; içeriğinde barındırdığı etler, deniz ürünleri, yaş ve kuru meyveler, meyvelerin özsuyu, kuruyemiş, tahıl ve bakliyatlar ile zengin bir içeriğe sahiptir. Yapılan besin analizleri doğrultusunda yemeklerin büyük bir kısmının günlük gereksinime önemli ölçüde takviyede bulunduğu dikkat çekmektedir. Bazı yemeklerin besin değeri açısından bireylerin günlük gereksinimlerini fazlasıyla karşıladığı tespit edilmiştir. Literatürde Türk toplumunun beslenme alışkanlıkları, Türk mutfağına ait yemeklerin besin değeri analizleri ve Osmanlı mutfağı yemek kültürü ile ilgili çalışmalar bulunmasına rağmen özellikle meyve, meyve ürünü ve et ile hazırlanan yemeklerin içerdiği besin değerleri ve günlük gereksinimlerini karşılama oranlarını araştıran çalışmalar bulunmamaktadır. Araştırma ile benzer bir nitelik taşıyan Karadağ, Çelebi, Ertaş ve şanlıer'in (2014) yapmış olduğu çalışma; geleneksel Türk mutfağı yemeklerinin besin değeri ve analizlerini içermektedir. Ancak çalışmada meyve ve etin bir arada olduğu Osmanlı yemekleri bulunmamakta, bu nedenle karşılaştırma yapmak mümkün olmamaktadır. Aynı şekilde Önce, Güldemir ve Yayla'nın (2018), Türk mutfağına ait yemeklerin standart tariflerini belirleyerek besin analizlerini yaptıkları çalışmada da bahsedilen içerikte yemeklerin bulunmaması sebebiyle karşılaştırma yapılamamaktadır. Bu nedenle araştırma ilk çalışma özelliğini taşımaktadır.

İşletmelerin kâr elde edebilmeleri maliyetleri mümkün olduğunca düşük seviyelerde tutmalarına bağlı olmaktadır. Düşük maliyet değerine sahip olan seçili Osmanlı yemekleri, işletmelere önemli ölçüde yarar sağlayabilecektir. Bazı yemeklerin ise içinde bulunan gıdalar nedeniyle maliyetinin ciddi miktarda arttığı saptanmıştır. Yüksek maliyetli olan ve günlük gereksinimi çok yüksek oranda karşılayan yemekler için birtakım önerilerde bulunulabilir:

- Yemeklerin porsiyonları küçültülerek ara sıcak olarak hazırlanabilir.
- Yemeklerin tariflerinden günlük gereksinimi karşılama oranını yükselten malzemeler çıkartılabilir ya da bu gıdaların yerine alternatif malzemeler eklenebilir. Ancak Osmanlı yemeklerinin kimliğini olumsuz etkilememek adına değişiklikler menüde belirtilmeli ve yemek ismi de bu doğrultuda revize edilmelidir.
- Maliyeti ciddi miktarda yükselten misk ve safran yemeklerden çıkarılabilir. Bu durumda yemeklerin besin değerlerinin değişeceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca yukarıdaki maddede vurgulanan öneri de dikkate alınmalıdır.
- İşletmelerin menülerinde besin analizleri yapmaları; günlük gereksinimi yeterli ölçüde karşılama düzeyine dikkat etmelerini ve buna bağlı olarak yemeklerin içinde yer alan yüksek miktardaki gıdaların miktarında küçültme yapmalarını sağlayabilir.
- Gıda miktarlarının azaltılması maliyetlerin de azaltılmasını sağlayabilir. Bu durum orantılı olarak porsiyonları de etkileyecektir.
- İşletme menülerinde besin analizlerine yer verilmesi, önerilen miktarda besin gereksinimi açısından tüketicilerde farkındalık yaratabilir.

Etik Beyan

“Seçili Osmanlı Yemeklerinin Maliyeti ve Besin Değeri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Araştırma için T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı'ndan 29.01.2020 tarihli ve 104652 protokol numaralı karar ile etik ve bilimsel yönden uygun olduğuna dair onay alınmıştır.

Teşekkür

Proje danışmanı Prof. Dr. Aslı AFŞAR ile Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Meslek Yüksekokulu çalışanlarına ve Eskişehir Aşçılar Derneği'ne teşekkür ederiz.

Kaynakça

Alus, S. M. (2002). Meşhur yemekler. İçinde M. S. Koz (Edt.), *Yemek kitabı tarih-balkbilimi-edebiyat* (ss. 179-190). İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.

- Ayyıldız, S. (2018). Meyvelerden yapılan yemeklerin sürdürülebilir gastronomi kapsamında değerlendirilmesi; Osmanlı mutfak kültürü örneği. İçinde E. Özkul, B. Bilgili ve S. Uca (Edt.), *Uluslararası gastronomi turizmi araştırmaları kongresi* (ss. 575-587). Kocaeli, Türkiye: Kocaeli Üniversitesi.
- Azaltun, M. (2007). İstanbul'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Yiyecek İçecek Maliyet Kontrolü Uygulamaları. İçinde A. Aktaş (Edt.), *I. Ulusal gastronomi sempozyumu ve sanatsal etkinlikleri*. (ss. 94-108). Antalya, Türkiye: Akdeniz Üniversitesi.
- Barkan, Ö. L. (1979). İstanbul saraylarına ait muhasebe defterleri. *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 9(13), 1-380.
- Baysal, A. (2007). *Beslenme*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- Baysal, A. (2013). *Yüz soruya yüz yanıtla sağlıklı beslenme*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.
- Bilgin, A. (2002). Seçkin mekânda seçkin damaklar: Osmanlı sarayında beslenme alışkanlıkları (15.-17. yüzyıl). İçinde M. S. Koz (Edt.), *Yemek kitabı tarih-halkbilimi-edebiyat* (ss. 35-75). İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- Bilgin, A. (2004). *Osmanlı saray mutfağı*. İstanbul: Kitabevi Yayıncılık.
- Bilgin, A. ve Çağlar, B. (2019). Giriş. İçinde A. Bilgin ve B. Çağlar (Edt.), *Klasikten moderne Osmanlı ekonomisi* (ss. 7-18). İstanbul: Kronik Kitap.
- Bilgin, A. ve Samancı, Ö. (Edt.). (2008). *Türk mutfağı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bohrer, B. M. (2017). Nutrient Density and Nutritional Value of Meat Products and Non-Meat Foods High in Protein. *Trends in Food Science & Technology*, 65, 103-112. doi: 10.1016/j.tifs.2017.04.016
- Bulduk, S. (2005). *Beslenme ilkeleri ve menü planlama*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Demirgöl, F. (2018). Çadırdan saraya Türk mutfağı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*. 3(1), 105-125. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdtad/issue/38069/368568>
- Efendi, D. M. (2015). *Ağdiye risalesi* (Yay. Haz. M. E. Özen). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Efendi, T. (2005). *Osmanlı mutfağı* (Yay. Haz. A. İ. Aktürk). İstanbul: Dönence Basım ve Yayın.
- Emecen, F. M. (2006). Şehzadenin mutfağı: III. Mehmed'in şehzadelik döneminde Manisa sarayına ait bir mutfak masraf defteri. İçinde S. Faroqhi ve C. K. Neumann (Edt.), *Soframız nur hanemiz mamur Osmanlı maddi kültüründe yemek ve barınak* (ss. 111-148). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Erdinç, S. B. (2009). Konaklama işletmelerinde yiyecek-içecek maliyet analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 14(1), 313-330. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/20831/223150>
- Erhardt, J. (2010). *Beslenme bilgi sistemi (BeBiS) 8.2 tam versiyon*. Almanya: Universität Hohenheim, Stuttgart.
- Güldemir, O. (2015). *Bir Osmanlı yemek yazması kitabüt tabbabin*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Gündüzöz, G. (2016). Osmanlı tekke mutfak kültürü ve Mecmuâ-i Fevâid. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(2), 175-205. doi: <https://doi.org/10.18505/cuid.273983>
- Gürsoy, D. (2021). *Tarihin süzgecinde mutfak kültürümüz*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Halıcı, F. (1992). *Ali Eşref Dede'nin yemek risalesi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 62.
- Halıcı, N. (1990). *Türk mutfağı*. Ankara: Güven Matbaası.
- Halıcı, N. (1999). *Siniden tepsiye klasik Türk mutfağı*. İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Halıcı, N. (2009). *Türk mutfağı*. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Harrington, R. J., Ottenbacher, M. C. & Kendall, K. W. (2011). Fine-dining restaurant selection: direct and moderating effects of customer attributes. *Journal of Foodservice Business Research*, 14(3), 272-289. doi: 10.1080/15378020.2011.594388
- Horbowicz, M., Kosson, R., Grzesiuk, A. ve Debski, H. (2008). Anthocyanins of fruits and vegetables-their occurrence, analysis and role in human nutrition. *Vegetable Crops Research Bulletin*, 68, 5-22. doi: <https://doi.org/10.2478/v10032-008-0001-8>
- Işın, P. M. (2019). *Avcılıktan gurmeliğe yemeğin kültürel tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Işın, P. M. (2020). *Bereketli imparatorluk: Osmanlı mutfağı tarihi*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- İnalçık, H. (2013). Sempozyum açılış konuşması. İçinde A. Avcı, S. Erkoç ve E. Otman (Edt.), *Yemekte tarih var yemek kültürü ve tarihçiliği* (ss. 13-19). İstanbul, Türkiye: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kâmil, M. (2015). *Mecmû'î-Tabbâhîn aşçıların sığınağı* (Yay. Haz. G. Kut ve T. Kut). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Karadağ, G. M., Çelebi F., Ertaş, Y. ve Şanlıer N. (2014). *Geleneksel Türk mutfağından seçimler: besin öğeleri açısından değerlendirilmesi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Karakuş, S. Ş., Sezgin, A. C. ve Şanlıer, N. (2015). Türk mutfağında kullanılan et ve etli yemek çeşitlerinin yapımı ve sağlık açısından değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(3), 62-68. Erişim adresi: https://www.jotags.org/Articles/2015_vol3_issue3/2015_vol3_issue3_article6.pdf
- Köroğlu, Ç., Biçici, F. ve Sezer, D. (2011). Otel işletmelerinde maliyet kontrolünün rekabet üstünlüğüne etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 33-48. Erişim adresi: <https://core.ac.uk/download/pdf/25820565.pdf>
- Krebs-Smith, S. M., Pannucci, T. E., Subar, A. F., Kirkpatrick, S. I., Lerman, J. L., Tooze, J. A., ... & Reedy, J. (2018). Update of the healthy eating index: HEI-2015. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, 118(9), 1591-1602. doi: 10.1016/j.jand.2018.05.021
- Mihri, M. (2016). *Yeni usûl yemek kitabı* (Çev.: H. A. Polat ve K. Palavar). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Mills, J. E. ve Thomas, L. (2008). Assessing customer expectations of information provided on restaurant menus: a confirmatory factor analysis approach. *Journal of Hospitality of Tourism Research*, 32(1), 62-88. doi: 10.1177/1096348007309569
- Morrison, P. (1996). Menu engineering in upscale restaurants. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(4), 17-24. Erişim adresi: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09596119610119949/full/html?skipTracking=ttrue>
- Önçel, S. (2015). Türk mutfağı ve geleceğine ilişkin değerlendirmeler. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(4), 33-44. Erişim adresi: https://www.jotags.org/Articles/2015_vol3_issue4/2015_vol3_issue4_article4.pdf
- Önçel, S. ve Özgür-Göde, M. (2017). Beslenmenin önemi. İçinde Z. Atkoşar (Edt.), *Beslenmenin temel ilkeleri* (ss. 18-39). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- Önçel, S., Güldemir O. ve Yayla Ö. (2018). *Mutfak uygulamaları (işletme eğitim rehberi)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özgür-Göde, M. (2020). Yiyecek ve içecek işletmeciliği. İçinde H. R. Yüncü (Edt.) *Yiyecek içecek işletmelerinde yiyecek içecek maliyet kontrol* (ss. 141-165). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Pamuk, B. (2003). XVII. yüzyılda bir Osmanlı paşasının masraf bilançosu. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22(34), 107-124. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharaştırmaları/issue/47811/603935>
- Papier, K., Tong, T. Y., Appleby, P. N., Bradbury, K. E., Fensom, G. K., Knuppel, A., ... ve Key, T. J. (2019). Comparison of major protein-source foods and other food groups in meat-eaters and non-meat-eaters in the EPIC-Oxford cohort. *Nutrients*, 11(4), 1-16. doi: 10.3390/nu11040824
- Pekcan, G. (2008). *Beslenme durumunun saptanması diyet el kitabı*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Pekcan, G., şanlıer, N. ve Baş, M. (Edt.) (2016). *Türkiye Beslenme Rehberi 2015*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.
- Rakıcıoğlu, N. (2012). *Menopozda beslenme*. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Rasım, Z. (2004). *Otel işletmelerinde maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamaları: Bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Rousset, S., Mirand, P. P., Brandolini, M., Martin, J. F. ve Boirie, Y. (2003). Daily protein intakes and eating patterns in young and elderly French. *British Journal of Nutrition*, 90(6), 1107-1115. doi: 10.1079/BJN20031004
- Sarı, N. (2008). Türk mutfağı. İçinde A. Bilgin ve Ö. Samancı (Edt.) *Osmanlı tıbbında besinlerle tedavi ve sağlıklı yaşam* (ss. 137-152). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sefercioęlu, N. (1985). *Türk yemekleri (XVIII. yüzyıla ait yazma bir yemek risálesi)*. Ankara: Feryal Basımevi.
- Singer, A. (2015). Osmanlı İmparatorluğu imaretlerinin "Michelin rehberi". İçinde A. Singer (Edt.), *Haydi sofraya! mutfak penceresinden Osmanlı tarihi* (ss. 73-97). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Smet, S. ve Vossen, E. (2016). Meat: the balance between nutrition and health. A review. *Meat Science*, 120, 145-156. doi: 10.1016/j.meatsci.2016.04.008
- Sökmen, A. (2003). *Ağrlama endüstrisinde yiyecek ve içecek yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- şirvanı, M. M. (2005). *15. yüzyıl Osmanlı mutfağı* (Yay. Haz. M. Argunşah ve M. Çakır). İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Tosun, M. N. (2016). *Aşıbaşı* (3. Baskı) (Yay. Haz. P. M. Işın). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yahia, E. M., García-Solis, P. ve Celis, M. E. M. (2019). Contribution of fruits and vegetables to human nutrition and health. İçinde *Postharvest Physiology and Biochemistry of Fruits and Vegetables* (ss. 19-45). Woodhead Publishing. doi: 10.1016/B978-0-12-813278-4.00002-6
- Yerasimos, M. (2010). *500 yıllık Osmanlı mutfağı*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, A. (2002). *İylerimiz mutfak, mesleğimiz açlık, sanatımız pişirmek*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Yükçü, S. (1993). *Maliyet muhasebesi*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Yüksel, A. (1996). *Hastanelerde maliyet analizi*. *SSK Tepecik Hastanesi Dergisi*, 6(1-2), 126-129.

EXTENDED ABSTRACT

From the establishment of the Ottoman state to the last periods, there are thousands of original dishes in many categories, from soups to desserts. Especially meat and fruity dishes were evaluated in terms of health and consumption was ensured based on the belief that vegetables and fruits should be respected as much as the respect for meat. Within the scope of the research, it was aimed to analyze the Ottoman dishes in terms of cost and nutritional value. In this context, in the first stage, Ottoman meat dishes with fruits were listed, selected and simplified. Most of the selected dishes directly include fruits such as apples, apricots, melons and plums, while in some of them, ingredients such as verjuice, sour cherry juice, vinegar and currants, red and white meat and products are combined.

Document analysis, one of the qualitative data collection techniques, was used in this process. In the second stage, cost calculations were made in TL (₺), USD (\$) and EURO (€) based on the standard recipes of these materials in September 2020 Eskişehir food prices and the exchange rate. The purpose of calculating in different currencies is to provide convenience to businesses that carry out their transactions in different currencies. In addition, it is common for customers to use foreign currency in touristic enterprises. In the third stage, the nutritional value analyzes of one portion of the recipes were analyzed

with the Nutrition Information System program. Nutrition Information System is a package program used for energy and nutrient analysis, which includes national and international food databases in nutrition research. In the last stage, the percentages of the recipes to meet the daily needs were calculated for women and men aged 19-50 with reference values of Turkey Nutrition Guide. After the nutritional analysis of a portion of Ottoman dishes, they were evaluated in terms of their daily needs according to the gender specified in the guide. When the data obtained are examined; there are 12 meals with a portion costing between 3.5-9.99 ₺ and this rate corresponds to 25% within the percentage. When looking at the amount of energy in a portion of dishes; It has been determined that three dishes provide 149-274 kcal and five recipes provide more than 1000 kcal energy.

According to the data obtained, for both women and men; 44 recipes meet below 50% of daily energy needs and above 51% of five recipes. The daily requirement values of vitamin C, thiamine, folate and calcium meets are quite low for both women and men. Today, the most critical factors determining the preference of food and beverage businesses by customers are meal prices, attentive service and healthy food. It is one of the critical factors for food and beverage businesses that the meals are made with high quality and at minimum cost, their pricing is reasonable and preferable by the consumer. When evaluated in general; It is thought that they can significantly supplement their daily protein, energy and fat needs, as all of the meals used contain meat. When the cumulative energy and nutrient adequacy of selected Ottoman dishes for which nutritional analysis was performed; the ratio of energy coming from carbohydrates was found to be 18% for women and 14% for men. It can be said that meals meet the daily intake of carbohydrates by 18% for women and 14% for men. As a result of the nutritional analysis evaluations; It has been determined that the foods containing high amounts of carbohydrates in men and women are apricot stew, rickety and plum stuffed. Considering the sufficient intake of 25 g fiber per day, it has been determined that almost all of the meals meet the daily fiber need. It has been observed that the 58.8 g fiber value of apricot stew meets more than the daily requirement for both genders.

The ability of businesses to make a profit depends on keeping costs as low as possible. Selected Ottoman dishes, which have a low-cost value, can significantly benefit businesses. It was determined that the cost of some meals increased significantly due to the foods contained in them. A number of suggestions can be made for meals that are expensive and contain excessive daily needs:

- The portions of the meals can be reduced and prepared as hot appetizers.
- Ingredients that increase the rate of meeting daily needs can be removed from the recipes of the meals or alternative ingredients can be added instead of these foods. However, in order not to adversely affect the identity of Ottoman dishes, changes should be stated in the menu and the name of the dish should be revised accordingly.
- Musk and saffron can be extracted from dishes, which raises the cost significantly. In this case, it should be taken into account that the nutritional values of the meals will change. In addition, the recommendation highlighted in the above should also be considered.
- Calculating nutrient analyzes in the menus of businesses; It can enable them to pay attention to the level of meeting their daily needs adequately and accordingly to reduce the amount of high amount of foods in the meals.
- Reducing the amount of food can also reduce costs. This will affect the portions proportionally.
- Including nutritional facts in business menus can create awareness among consumers in terms of the recommended amount of nutrients.

EKLER

Ek 1. Yemeklerin Bir Porsiyon Maliyetleri

Sıra	Adı	Türk Lirası ₺	Amerikan Doları \$	EURO €
1.	İşkembe Çorbası	3,41	0,44	0,37
2.	İstofato Kum-Makaronya	19,96	2,59	2,20
3.	Balık Dolması	27,76	3,61	3,05
4.	Kuzu Kızartması	16,73	2,18	1,84
5.	Kuzu İç Pilav	10,63	1,38	1,17
6.	Kabuniye	16,24	2,11	1,79
7.	Balık Güveç	25,64	3,33	2,82
8.	Terkib-i Tuffâhiyye	16,27	2,12	1,79
9.	Tavşan Yahnisi	18,76	2,44	2,06
10.	Yalancı Balık Dolması	10,72	1,39	1,18
11.	Terkib-i Çeşidiyye	86,23	11,21	9,49
12.	İbrahimiye	14,11	1,83	1,55
13.	Hummaziye	12,95	1,68	1,42
14.	Kestane Yahnisi	13,91	1,81	1,53
15.	Hünkâr Pilavı	11,31	1,47	1,24
16.	Kubuni Pilav	10,39	1,35	1,14
17.	Kayısı Yahnisi	28,28	3,68	3,11
18.	Maydanozlu Köfte	9,30	1,21	1,02
19.	Erikli Yahni	11,56	1,50	1,27
20.	Acem Pilavı	9,17	1,19	1,01
21.	Tavuklu Yahni	11,34	1,47	1,25
22.	Zerdali Aşı	22,30	2,90	2,45
23.	Tuffahiye	13,21	1,72	1,45
24.	Mutancana	13,38	1,74	1,47
25.	Sarımsaklı Yahni	10,99	1,43	1,21
26.	Rummaniye	9,99	1,30	1,10
27.	Patlıcan Kayganası	8,37	1,09	0,92
28.	Patlıcan Dolma	12,41	1,61	1,36
29.	Bamya Bastı	10,98	1,43	1,21
30.	Etlı Kavun Dolması	8,71	1,13	0,96
31.	Hamsi Terbiyesi	7,42	0,96	0,82
32.	Mahmûdiyye	16,67	2,17	1,83
33.	Hubeyşiye	16,02	2,08	1,76
34.	Tarı Et	18,97	2,47	2,09
35.	Curcaniye	9,07	1,18	1,00
36.	Hulviye-Ferhane Aşı	23,20	3,02	2,55
37.	Erik Dolması	17,32	2,25	1,91
38.	Zırbaç Aşı	20,85	2,71	2,29
39.	Mülebbes Dolma	8,25	1,07	0,91
40.	Çömlek Kebabı	9,57	1,24	1,05
41.	Kıymadan Fırın Kebabı	20,98	2,73	2,31
42.	Tatlılı Yahni	24,87	3,23	2,74
43.	Özbek Pilavı	9,94	1,29	1,09
44.	Tabahece	27,64	3,59	3,04
45.	Sıkbaç	44,57	5,79	4,90
46.	Raşıdiye	26,49	3,44	2,91
47.	Sığır Eti Yahnisi	19,44	2,53	2,14
48.	Hısrimiye	16,36	2,13	1,80
49.	Nırbaç	8,81	1,14	0,97

Ek 2. Yemeklerin Bir Porsiyon Enerji ve Besin Ögesi Değerleri

Sıra	Adı	Enerji (kcal)	Karbonhidrat (g)	Posa (g)	Protein (g)	Yağ (g)	A vitamini (mcg)	C vitamini (mg)	E vitamini (mg)	Tiamin (mg)	Riboflavin (mg)	B12 vitamini (mcg)	Folat (mcg)	Demir (mg)	Çinko (mg)	Kalsiyum (mg)	Fosfor (mg)
1.	İşkembe Çorbası	148,6	2	0,4	14	9,4	137,6	7,2	0,8	0,1	0,1	1	14,1	2,4	2,1	41,8	113,7
2.	İstofato Kum Makaronya	757,7	67,3	4,5	50	31,4	356,8	19,7	2,4	0,6	0,6	8,4	59,1	6,9	8,7	165,2	542,5
3.	Balık Dolması	1112,8	59,5	4,1	76,9	62,9	102	19,7	12,5	0,4	0,5	3,5	73	4,7	3,8	535,4	1285,5

GÜLDEMİR, ŞALLI, YILDIZ, TUGAY VE ÇELİK YEŞİL
Seçili Osmanlı Yemeklerinin Maliyeti ve Besin Değeri

4.	Kuzu Kızartması	681,9	39,1	1,9	41,3	39,8	6848,8	28	1,4	0,5	2,8	27,5	241,9	11,2	8,5	166,2	596,5
5.	Kuzu İç Pilav	459,7	51,2	6,1	16,9	20,6	4535,3	25,9	1,6	0,3	1,5	14,6	142,7	7,9	3,2	91	294
6.	Kabuniye	841,4	47,9	12,1	37,8	55	1934	11,1	2,5	0,3	0,5	4,3	79,8	5,7	8,4	116,5	460,4
7.	Balık Güveç	536,3	3,9	1	51,2	35,2	63,1	10,4	7,3	0,2	0,3	2,5	43	1,6	2,3	356,3	857
8.	Terkib-i Tuffahiyye	703,6	61,9	13,1	29,5	36,3	1462,4	38,8	9,8	0,3	0,4	3	85,8	4,8	6,1	102,2	368,6
9.	Tavşan Yahnisi	581,9	18,7	2,1	66,5	26,2	135,8	8,3	1,1	0,3	0,2	3	44,5	9,5	6,8	87,8	676,5
10.	Yalancı Balık Dolması	785,4	35,5	4,2	19,9	63,2	102,6	12,7	7,6	0,2	0,3	1,7	71,2	3	3,7	62,1	240,6
11.	Terkib-i Çeşidiyye	585,2	44,1	12,9	26,9	32,4	1459,1	12,9	8,8	0,2	0,3	2,8	40,7	4,6	5,7	84,9	330,1
12.	İbrahimiye	500	11,3	1,5	35,3	35	22,4	4,7	0,9	0,2	0,4	5,2	146,4	4	8,5	84,9	357,7
13.	Hummaziye	476,7	6,4	0,7	34,7	34,8	22,2	2,2	0,9	0,2	0,4	5,2	140,9	3,9	8,4	79,3	339,4
14.	Kestane Yahnisi	707	44,6	8,9	32,4	44,5	113,3	21,3	1,2	0,3	0,5	4,3	71,9	4,2	7,5	86,6	379,2
15.	Hünkâr Pilavı	650,9	37,2	1,4	25,9	44,6	163,5	0,5	1,3	0,2	0,3	3,3	94,1	2,8	6,1	32,4	283,5
16.	Kubuni Pilav	721,4	61,1	5,8	21,9	43,3	137,3	2,6	7,2	0,3	0,2	1,3	130,2	5	4,3	78,6	314,1
17.	Kayı Yahnisi	1747,4	276	58,8	45,4	42,8	1931,9	36,7	9,8	0,2	0,7	4,3	50	17,6	8,3	316,6	660,5
18.	Maydanozlu Köfte	424,6	5,7	1,7	23,1	34,3	164,5	17,3	0,9	0,2	0,3	3,3	44,1	2,8	5,5	72,1	255,8
19.	Erikli Yahni	435,4	40,1	9,7	29,2	15,6	244,5	17,1	2,6	0,3	0,4	3,3	44,6	4,2	5,6	89,9	347,2
20.	Acem Pilavı	458,2	41,9	2,3	17,4	24,5	136,7	3,9	1,1	0,2	0,2	1,6	25	3	3,7	46,9	208,1
21.	Tavuklu Yahni	753,2	42,9	8,8	58,6	38,4	151,8	11,3	2,6	0,4	0,6	2,1	118,7	4,9	6,3	100,6	657,5
22.	Zerdali Aşı	643,8	30,8	14,3	34	41,9	2892,4	11	11,4	0,3	0,4	3,3	52,3	5,8	6,8	128,4	422,6
23.	Tuffahiye	515,3	6,5	3,6	34,2	39,5	8,5	5,8	5,7	0,2	0,4	4,3	50,6	3,8	7,7	77,2	367,6
24.	Mutancana	603,3	27,3	7	31,5	40,4	807,3	10,2	5,3	0,3	0,4	3,9	55,8	4	7	80,9	362,3
25.	Sarımsaklı Yahni	453,5	11,3	1,9	24,2	34,5	99,6	8,2	0,6	0,2	0,3	3,3	37	3	5,6	83,3	284,4
26.	Rummaniy e	335,6	10,1	2,6	23,9	22,1	24,1	16,3	0,8	0,3	0,3	3,3	49,2	3,4	5,7	98,9	257
27.	Patıcan Kayganası	274,1	11,7	3,9	15,6	18,2	110,9	11,4	1,8	0,2	0,3	1,9	79,3	3,3	2,8	65,6	219,5
28.	Patıcan Dolma	268,1	23,6	3,1	19,1	10,4	13,1	11,3	0,6	0,2	0,3	2,2	68,6	2,5	3,9	54,1	217,6
29.	Bamya Bastı	458,5	17,2	4,3	23,5	32,8	47	29,8	4,3	0,2	0,3	3,1	106,2	3,1	5,9	107	285,9
30.	Etlı Kavun Dolması	346,3	44,6	4,1	10,4	13,7	1901,4	82	3,5	0,2	0,1	0,5	87,3	1,8	1,8	63,7	175,7
31.	Hamsi Terbiyesi	677	1,3	0,4	67,4	44,9	168,9	9,6	6,3	0,2	0,9	2	20,8	16,8	3,2	289,9	785,6
32.	Mahmüdiyy e	1105,6	77	9,8	66	59	307,5	7	11	0,4	0,8	0,8	93,9	7,7	6,5	127,1	774,7
33.	Hubeysiye	694,8	9,3	4,2	36,5	57,5	334,1	5,1	10,8	0,4	0,4	4,3	73,6	5,3	8,3	142	443,1
34.	Tatlı Et	598,7	16,9	2,3	53,8	34,9	203,5	7,4	1,7	0,4	0,6	6,5	71,8	6,2	10,5	120,9	526,8
35.	Curcaniye	384,3	7,7	4,6	21,8	29,5	334,5	3,3	7,7	0,2	0,2	2,2	40	2,6	4,5	72,4	260,6
36.	Hulviye-Ferhane Aşı	586,2	23,3	6,9	23,8	44,2	348,1	17,7	8,8	0,3	0,3	2,2	57,9	3,8	4,8	104,8	307,7
37.	Erik Dolması	768,5	132,1	7,6	17,8	16,2	230,9	32,8	3	0,3	0,3	2,8	13,7	4,5	3,9	77,9	324,9
38.	Zırbaç Aşı	643,4	5,7	1,6	45,7	48,9	3	0,2	3,4	0,3	0,5	6,5	55	4,7	10,8	83	459,8
39.	Mülebbes Dolma	485,5	17,4	2,5	11,5	41,3	657,8	9,3	1,5	0,1	0,3	0,8	64,7	1,6	1,9	53,1	154,4
40.	Çömlek Kebabı	341,5	17,5	4,8	18,8	21,6	98,9	31,4	1,1	0,3	0,3	2,2	84,5	4,3	4,5	133,4	241
41.	Kıymadan Fırın Kebabı	1112,8	12,8	2,6	57	93,6	142,1	7	2,8	0,3	0,6	11	18,7	7,7	13,4	71,1	586,6
42.	Tatlıl Yahni	820,6	108	22,8	60,8	11,6	7232,3	22,7	6,3	0,5	0,8	6,5	91,8	12	11	248,2	692,2
43.	Özbek Pilavı	451,3	38,3	1,5	19	24,6	78,1	0,6	1	0,1	0,2	2,5	18,6	2,7	4,4	48,5	220,5
44.	Tabahece	422,2	7,7	2,4	18,6	35,1	283,6	6,3	2,3	0,2	0,3	2,3	96,7	4,6	4,3	119,4	344,7
45.	Sıkbaç	678,5	35,2	10,3	34,2	43,6	556,6	19,7	11,9	0,4	0,4	3,3	116,3	5,5	7	171,5	437
46.	Raşidiye	1501,3	165,1	8,5	43	73,8	1298,4	4,9	13,2	0,2	0,3	0,5	33,8	5,5	3,2	122,4	474,8

47.	Sığır Eti Yahnisi	777,4	80,5	6,9	65,1	20,7	352,5	21,1	2,6	0,9	0,8	12,5	53,9	8,5	12,3	74	704,5
48.	Hısrımıye	609,6	17,8	5,6	50,6	36,8	52,7	27,2	4,9	0,4	0,5	4,6	77,8	6,1	8,5	136,9	523,3
49.	Nirbaç	346,8	8,8	2,6	23,4	24,1	339,4	9,4	2,3	0,2	0,3	3,6	35,9	3	5,6	60,8	258,3

Ek 3. Yemeklerin Bir Porsiyonunun Yetişkin Kadın için Gereksinimleri Karşılıama Durumu (%)

Sıra	Adı	Enerji	Karbonhidrat	Posa	Protein	Yağ	A vitamini	C vitamini	E vitamini	Tiamin	Riboflavin	B12 vitamini	Folat	Demir	Çinko	Kalsiyum	Fosfor
0.	Referans Değerler	1736 kcal	228 g	25 g	70 g	53 g	650 mcg	95 mg	11 mg	1 mg	1 mg	4 mcg	330 mcg	16 mg	10 mg	975 mg	550 mg
1.	İşkembe Çorbası	9	1	2	20	18	21	8	7	9	9	25	4	15	21	4	21
2.	İstofato Kum Makaronya	44	30	18	72	59	55	21	22	55	55	210	18	43	86	17	99
3.	Balık Dolması	64	26	16	110	119	16	21	114	36	45	88	22	29	38	55	234
4.	Kuzu Kızartması	39	17	8	59	75	1054	29	13	45	255	688	73	70	84	17	108
5.	Kuzu İÇ Pilav	26	22	24	24	39	698	27	15	27	136	365	43	49	32	9	53
6.	Kabuniye Balık	48	21	48	54	104	298	12	23	27	45	108	24	36	83	12	84
7.	Güveç	31	2	4	73	66	10	11	66	18	27	63	13	10	23	37	156
8.	Terkib-i Tuffâhiyye	41	27	52	42	68	225	41	89	27	36	75	26	30	60	10	67
9.	Tavşan Yahnisi	34	8	8	95	49	21	9	10	27	18	75	13	59	67	9	123
10.	Yalancı Balık Dolması	45	16	17	28	119	16	13	69	18	27	43	22	19	37	6	44
11.	Terkib-i Çeşidiyye	34	19	52	38	61	224	14	80	18	27	70	12	29	56	9	60
12.	İbrahimiye	29	5	6	51	66	3	5	8	18	36	130	44	25	84	9	65
13.	Hummaziye	27	3	3	50	66	3	2	8	18	36	130	43	24	83	8	62
14.	Kestane Yahnisi	41	20	36	46	84	17	22	11	27	45	108	22	26	74	9	69
15.	Hünkâr Pilavı	37	16	6	37	84	25	1	12	18	27	83	29	18	60	3	52
16.	Kubuni Pilav	42	27	23	31	82	21	3	65	27	18	33	39	31	43	8	57
17.	Kayısı Yahnisi	101	121	235	65	81	2972	39	89	18	64	108	15	110	82	32	120
18.	Maydanozlu Köfte	24	3	7	33	65	25	18	8	18	27	83	13	18	54	7	47
19.	Erikli Yahni	25	18	39	42	29	38	18	24	27	36	83	14	26	55	9	63
20.	Acem Pilavı	26	18	9	25	46	21	4	10	18	18	40	8	19	37	5	38
21.	Tavuklu Yahni	43	19	35	84	72	23	12	24	36	55	53	36	31	62	10	120
22.	Zerdali Aşı	37	14	57	49	79	445	12	104	27	36	83	16	36	67	13	77
23.	Tuffahiye	30	3	14	49	75	1	6	52	18	36	108	15	24	76	8	67
24.	Mutancana	35	12	28	45	76	124	11	48	27	36	98	17	25	69	8	66
25.	Sarımsaklı Yahni	26	5	8	35	65	15	9	5	18	27	83	11	19	55	9	52
26.	Rummaniy e	19	4	10	34	42	4	17	7	27	27	83	15	21	56	10	47
27.	Patıcan Kayganası	16	5	16	22	34	17	12	16	18	27	48	24	21	28	7	40
28.	Patıcan Dolma	15	10	12	27	20	2	12	5	18	27	55	21	16	39	6	40
29.	Bamya Bastı	26	8	17	34	62	7	31	39	18	27	78	32	19	58	11	52
30.	Etlı Kavun Dolması	20	20	16	15	26	293	86	32	18	9	13	26	11	18	7	32
31.	Hamsi Terbiyesi	39	1	2	96	85	26	10	57	18	82	50	6	105	32	30	143
32.	Mahmüdiyy e	64	34	39	94	111	47	7	100	36	73	20	28	48	64	13	141
33.	Hubeysiye	40	4	17	52	108	51	5	98	36	36	108	22	33	82	15	81
34.	Tatlı Et	34	7	9	77	66	31	8	15	36	55	163	22	39	104	12	96
35.	Curcaniye	22	3	18	31	56	51	3	70	18	18	55	12	16	45	7	47
36.	Hulviye-Ferhane Aşı	34	10	28	34	83	54	19	80	27	27	55	18	24	48	11	56
37.	Erik	44	58	30	25	31	36	35	27	27	27	70	4	28	39	8	59

GÜLDEMİR, ŞALLI, YILDIZ, TUGAY VE ÇELİK YEŞİL
Seçili Osmanlı Yemeklerinin Maliyeti ve Besin Değeri

38.	Dolması Zırbaç Aşısı	37	3	6	65	92	0	0	31	27	45	163	17	29	107	9	84
39.	Mülebbes Dolma	28	8	10	16	78	101	10	14	9	27	20	20	10	19	5	28
40.	Çömlek Kebabı	20	8	19	27	41	15	33	10	27	27	55	26	27	45	14	44
41.	Kıymadan Fırın Kebabı	64	6	10	82	177	22	7	25	27	55	275	6	48	133	7	107
42.	Tatlı Yahni	47	47	91	87	22	1113	24	57	45	73	163	28	75	109	25	126
43.	Özbek Pilavı	26	17	6	27	46	12	1	9	9	18	63	6	17	44	5	40
44.	Tabahece	24	3	10	27	66	44	7	21	18	27	58	29	29	43	12	63
45.	Sıkbaç	39	15	41	49	82	86	21	108	36	36	83	35	34	69	18	79
46.	Raşıdiye	86	72	34	62	139	200	5	120	18	27	13	10	34	32	13	86
47.	Sığır Eti Yahnisi	45	35	28	93	39	54	22	24	82	73	313	16	53	122	8	128
48.	Hısrimiye	35	8	22	72	69	8	29	45	36	45	115	24	38	84	14	95
49.	Nırbaç	20	4	10	33	45	52	10	21	18	27	90	11	19	55	6	47

Ek 4. Yemeklerin Bir Porsiyonunun Yetişkin Erkek için Gereksinimleri Karşılama Durumu (%)

Sıra	Adı	Enerji	Karbonhidrat	Posa	Protein	Yağ	A vitamini	C vitamini	E vitamini	Tiamin	Riboflavin	B12 vitamini	Folat	Demir	Çinko	Kalsiyum	Fosfor
0.	Referans Değerler	2170 kcal	285 g	25 g	80 g	66 g	750 mcg	110 mg	13 mg	1 mg	1 mg	4 mcg	330 mcg	11 mg	13 mg	975 mg	550 mg
1.	İşkembe Çorbası	7	1	2	18	14	18	7	6	8	8	25	4	22	16	4	21
2.	İstofato Kum Makaronya	35	24	18	63	47	48	18	18	50	46	210	18	63	68	17	99
3.	Balık Dolması	51	21	16	96	95	14	18	96	33	38	88	22	43	30	55	234
4.	Kuzu Kızartması	31	14	8	52	60	913	25	11	42	215	688	73	102	66	17	108
5.	Kuzu İç Pilav	21	18	24	21	31	605	24	12	25	115	365	43	72	25	9	53
6.	Kabuniye	39	17	48	47	83	258	10	19	25	38	108	24	52	66	12	84
7.	Balık Güveç	25	1	4	64	53	8	9	56	17	23	63	13	15	18	37	156
8.	Terkib-i Tuffahiyye	32	22	52	37	55	195	35	75	25	31	75	26	44	48	10	67
9.	Tavşan Yahnisi	27	7	8	83	40	18	8	8	25	15	75	13	86	53	9	123
10.	Yalancı Balık Dolması	36	12	17	25	95	14	12	58	17	23	43	22	27	29	6	44
11.	Terkib-i Çeşidiyye	27	15	52	34	49	195	12	68	17	23	70	12	42	45	9	60
12.	İbrahimiye	23	4	6	44	53	3	4	7	17	31	130	44	36	66	9	65
13.	Hummaziye	22	2	3	44	52	3	2	7	17	31	130	43	35	66	8	62
14.	Kestane Yahnisi	33	16	36	41	67	15	19	9	25	38	108	22	38	59	9	69
15.	Hünkâr Pilavı	30	13	6	32	67	22	0	10	17	23	83	29	25	48	3	52
16.	Kubuni Pilav	33	21	23	27	65	18	2	55	25	15	33	39	45	34	8	57
17.	Kayısı Yahnisi	81	97	235	57	65	2576	33	75	17	54	108	15	160	65	32	120
18.	Maydanozlu Köfte	20	2	7	29	52	22	16	7	17	23	83	13	25	43	7	47
19.	Erikli Yahni	20	14	39	37	24	33	16	20	25	31	83	14	38	44	9	63
20.	Acem Pilavı	21	15	9	22	37	18	4	8	17	15	40	8	27	29	5	38
21.	Tavuklu Yahni	35	15	35	74	58	20	10	20	33	46	53	36	45	49	10	120
22.	Zerdali Aşısı	30	11	57	43	63	386	10	88	25	31	83	16	53	53	13	77
23.	Tuffahiye	24	2	14	43	60	1	5	44	17	31	108	15	35	60	8	67
24.	Mutancana	28	10	28	40	61	108	9	41	25	31	98	17	36	55	8	66
25.	Sarimsaklı Yahni	21	4	8	30	52	13	7	5	17	23	83	11	27	44	9	52
26.	Rummaniy e	15	4	10	30	33	3	15	6	25	23	83	15	31	45	10	47
27.	Patlıcan Kayganası	13	4	16	20	27	15	10	14	17	23	48	24	30	22	7	40
28.	Patlıcan Dolma	12	8	12	24	16	2	10	5	17	23	55	21	23	30	6	40
29.	Bamya Bastı	21	6	17	29	49	6	27	33	17	23	78	32	28	46	11	52

30.	Etlı Kavun Dolması	16	16	16	13	21	254	75	27	17	8	13	26	16	14	7	32
31.	Hamsi Terbiyesi	31	0	2	85	68	23	9	48	17	69	50	6	153	25	30	143
32.	Mahmüdiyec	51	27	39	83	89	41	6	85	33	62	20	28	70	51	13	141
33.	Hubeyşiyec	32	3	17	46	87	45	5	83	33	31	108	22	48	65	15	81
34.	Tatlı Et	28	6	9	68	53	27	7	13	33	46	163	22	56	82	12	96
35.	Curaniyec	18	3	18	27	44	45	3	59	17	15	55	12	24	35	7	47
36.	Hulviyec-Ferhane Aşı	27	8	28	30	67	46	16	68	25	23	55	18	35	38	11	56
37.	Erik Dolması	35	46	30	22	24	31	30	23	25	23	70	4	41	30	8	59
38.	Zirbaç Aşı	30	2	6	57	74	0	0	26	25	38	163	17	43	84	9	84
39.	Mülebbes Dolma	22	6	10	14	62	88	8	12	8	23	20	20	15	15	5	28
40.	Çömlek Kebabı	16	6	19	24	33	13	29	8	25	23	55	26	39	35	14	44
41.	Kıymadan Fırın Kebabı	51	4	10	72	141	19	6	22	25	46	275	6	70	105	7	107
42.	Tatlıl Yahni	38	38	91	76	17	964	21	48	42	62	163	28	109	86	25	126
43.	Özbek Pilavı	21	13	6	24	37	10	1	8	8	15	63	6	25	34	5	40
44.	Tabahece	19	3	10	23	53	38	6	18	17	23	58	29	42	34	12	63
45.	Sıkbaç	31	12	41	43	66	74	18	92	33	31	83	35	50	55	18	79
46.	Raşıdiyec	69	58	34	54	111	173	4	102	17	23	13	10	50	25	13	86
47.	Sığır Eti Yahnisi	36	28	28	82	31	47	19	20	75	62	313	16	77	96	8	128
48.	Hısrimiyec	28	6	22	63	56	7	25	38	33	38	115	24	55	66	14	95
49.	Nırbaç	16	3	10	29	36	45	9	18	17	23	90	11	27	44	6	47

Turist Gerçek Davranışında Sosyal Medyanın Rolünün İncelenmesi¹

Şükran KARACA² ve İbrahim YEMEZ³

Öz

Bu çalışmanın amacı, turist gerçek davranışında sosyal medyanın rolünün incelenmesidir. Çalışmada 18 adet beşli Likert tipinde bir anket kullanılmıştır. Çalışma kapsamında çevrimiçi anket tekniği ile 365 adet veri elde edilmiştir. Verilere SMARTPLS ile Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Yol Analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ilk olarak ölçeğin uyum, yakınsak ve ayrışma geçerliliğini sağladığı ve güvenilir bir ölçek olduğu görülmüştür. Yol Analizi sonucunda ise Sosyal Medya Kullanımının Davranışsal Niyeti yaklaşık %42 oranında pozitif etkilediği, Turist Davranışını ise yaklaşık %45 oranında pozitif etkilediği görülmüştür. Ancak Turizm Tanıtımının Davranışsal Niyet ve Turist Davranışını üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Yine Turist Bilgi Arayışının Davranışsal Niyeti yaklaşık %36 oranında ve pozitif etkilediği, Turist Gerçek Davranışını ise yaklaşık %37 oranında ve pozitif etkilediği görülmüştür. Son olarak Sosyal Medya Kullanımının, Turizm Tanıtımının ve Turist Bilgi Arayışının Davranışsal Niyeti yaklaşık %65 oranında pozitif ve anlamlı bir şekilde açıkladığı; Turist Gerçek Davranışını ise yaklaşık %71 oranından pozitif ve anlamlı bir şekilde açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turist Davranış, Sosyal Medya, Davranışsal Niyet, PLS-SEM

Examining the Role of Social Media in Tourist Actual Behavior

Abstract

The aim of this study is to examine the role of social media in tourist actual behavior. In the study, 18 five-point Likert type questionnaires were used. Within the scope of the study, 365 data were obtained with the online survey technique. Confirmatory Factor Analysis and Path Analysis were applied to the data with SMARTPLS. As a result of the analysis, it was seen that the scale provided convergent, convergent and discriminant validity and was a reliable scale. As a result of the Path Analysis, it was seen that Social Media Use had a positive effect on Behavioral Intention by approximately 42%, and a positive effect on Tourist Behavior by approximately 45%. However, it has been observed that Tourism Promotion has no effect on Behavioral Intention and Tourist Behavior. Again, it was seen that Tourist Information Seeking affected Behavioral Intention positively by about 36%, and Tourist Actual Behavior was positively affected by about 37%. Finally, Social Media Usage, Tourism Promotion, and Tourist Information Seeking explained Behavioral Intention in a positive and meaningful way at a rate of approximately 65%; It has been concluded that it explains the Tourist Actual Behavior in a positive and meaningful way with a rate of 71%.

Key Words: Tourist Behavior, Social Media, Behavioral Intent, PLS-SEM

Atıf İçin / Please Cite As:

Karaca, Ş. ve Yemez, İ. (2022). Turist gerçek davranışında sosyal medyanın rolünün incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 836-847.

Geliş Tarihi / Received Date: 26.08.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.11.2021

¹ Bu çalışma, 24-25 Eylül 2021 tarihinde gerçekleşen V. Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr. – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi, sukrankaracai@gmail.com

 ORCID: 0000-0002-0268-1810

³ Dr. Arş. Gör. – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İİBF, ibrahimyemez@cumhuriyet.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-3176-6394

Giriş

Sosyal medya ve sosyal ağ siteleri, insanların birbirleriyle etkileşimde buldukları, hikayelerini oluşturdukları, bilgi paylaştıkları ve sanal olarak bağlantılı bir toplulukta fikir alışverişinde buldukları web tabanlı platformlar olarak kabul edilmektedir (Munar, 2010, s. 420). Her geçen gün sosyal medya kullanımı giderek artmaktadır. We Are Social Digital'in raporuna göre; 2021 yılında Türkiye'de internet kullanıcı sayısı bir önceki yıla göre 3,7 milyon artmıştır. Sosyal medya kullanıcı sayısı ise, %11 artış göstererek Türkiye'deki toplam nüfusun %70,8'ine eşitlenmiştir (We Are Social, 2021).

Sosyal medyanın turizmdeki rolü giderek artmaktadır. Turizm sektörü büyük ölçüde destinasyon itibarına, kullanıcı yorumuna, bilginin yayılmasına ve olumlu ağızdan ağıza iletişime dayandığı için son yıllarda sosyal medya kanallarını giderek daha fazla kullanmaktadır (Zeng ve Gerritsen, 2014, s. 33). Sosyal medya, özellikle potansiyel turistlerin bilgi araması, turistik ürün özelliklerini araştırması (Buhalis ve Foerste, 2015, s. 153) ve karar verme davranışlarını etkilemesi açısından önemli bir kaynak haline gelmiştir. Önceleri turistlerin bilgi araştırması için kullandıkları bilgi kaynakları; geçmiş deneyimler, broşürler, rehber kitaplar, seyahat acenteleri, dergiler ve gazeteler, arkadaşlar ve akrabalar (Tjostheim, Tussyaadiaha ve Hoem, 2007, s.1) iken günümüzde turist bilgi arama kaynağı olarak sosyal medya tüm geleneksel kaynakları geride bırakmıştır (Jacobsen ve Munar, 2012, s. 40). Aynı zamanda sosyal medyanın seyahat ve tatil esnasında hikaye, resim ve video paylaşımı açısından aktif kullanımı diğer potansiyel turistleri turistik bölgeleri ziyaret etme konusunda etkilemektedir (Javed, Tuckov ve Jibrild, 2020, s. 2).

Sosyal medya ve Web 2.0, pazarlama ve tanıtım faaliyetlerini de değiştirerek turizm endüstrisini etkilemiştir (Sigala, Christou ve Gretzel, 2012). Turizm ürünlerini pazarlamak için sosyal medyadan yararlanmanın mükemmel bir strateji olduğu düşünülmektedir (VTIC, 2012 Akt: Zeng, 2013, s. 1). Daha yüksek düzeyde sosyal etkileşimi teşvik etmek ve kolaylaştırmak için yeni teknolojilerle statik webden seyahatle ilgili yeni nesil web uygulamalarına dönüşen sosyal medyanın turistler üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla dinamik değişim ve sanal etkileşim turistlerin niyet ve davranışlarını etkilemektedir. Ayrıca günümüzde turizm ve konaklama şirketleri müşterilerin değişen ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için sosyal medyaya tam olarak entegre olmaktadır (Kim ve Park, 2017, s. 784). Bu bağlamda bu çalışmada turist davranışında sosyal medyanın rolünün yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi amaçlanmıştır. Yerli ve yabancı literatüre bakıldığında genellikle sosyal medya üzerinden bilgi aramanın tatil satın alma kararına etkisinin araştırıldığı çalışmaların yoğunlukta olduğu grlmştir (Gretzel, Yoo ve Purifoy, 2007; Zeng ve Gerritsen, 2014; Kaperonis, 2018). Mevcut çalışmada sosyal medya boyutları daha kapsamlı ele alınarak, sosyal medya kullanımı, sosyal medyanın turizmi tanıtma ve bilgi arama aracı olarak kullanılması boyutları bir arada kullanılmıştır. Ayrıca sosyal medyanın hem davranışsal niyete hem de gerçek anlamda satın alma davranışına etkisi aynı anda incelenmiştir. Çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür Taraması

Son yıllarda teknolojiye meydana gelen gelişmeler ve dijitalleşmeyle birlikte turizm sektöründe sosyal medyanın rolü giderek artmıştır. Sosyal medya kullanımının artması, sosyal medya üzerinden bilgi arama ve sosyal medyanın tanıtım amacıyla kullanılması gibi etkenler sayesinde turistler sosyal ağlar üzerinden seyahatlerini planlamakta ve tatil satın alma kararlarını vermekteler (Javed vd., 2020, s.1). Çalışmada sosyal medya; sosyal medya kullanımı, turizm tanıtımı ve turist bilgi arayışı boyutları açısından ele alınmıştır.

Sosyal Medya Kullanımı

Akıllı telefonların artan kullanımı ve internetin daha yüksek erişilebilirliği nedeniyle, turistler tatil öncesinde kararlarını netleştirmek için sosyal medyayı yoğun olarak kullanmaktadırlar (Xiang Magnini ve Fesenmaier, 2015, s. 245). Sosyal medya, sosyal hayattan ekonomik hayata kadar gerçek dünyada güçlü bir etkileşim sağlayan bir araçtır (Zeng ve Gerritsen, 2014, s. 27). Bu nedenle bu tür bir etkileşim; iletişim, işbirliği ve kullanıcı tarafından oluşturulan içerikler sayesinde turistlerin niyetlerini ve dolayısıyla turistlerin nihai davranışlarını etkilemektedir. Tatilden sonra da turistler tatil deneyimlerini, yorumlar ve resimler aracılığıyla paylaşarak sosyal medyayı kullanmaya devam etmektedirler (Fotis, Buhalis ve Rossides, 2012, s. 14). Cox, Burgess, Sellitto ve Buultjens (2009, s. 747) yaptıkları çalışmada, sosyal medyanın çoğunlukla tatilden önce kullanıldığını, tatil esnasında ve sonrasında ise kullanımlarının çok sınırlı olduğunu ifade etmişlerdir. Zivkovic, Gajic ve Brdar (2014, s. 758) alışmalarında, turistlerin sosyal medyadan büyük

ölçüde etkilendiklerini ve sosyal medyadan elde ettikleri bilgileri tatil karar alma sürecine dönüştürdüklerini belirtmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H_{1a}: Sosyal medya kullanımı davranışsal niyeti pozitif bir şekilde etkiler.

H_{1b}: Sosyal medya kullanımı turist gerçek davranışını pozitif bir şekilde etkiler.

Turizm Tanıtımı

Sosyal medya, tüketicilerle etkileşim kurmak için turizm tanıtımı başta olmak üzere turizmin birçok alanında giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Son yıllarda ülkeler sosyal medyayı turizm endüstrilerini tanıtmak için önemli bir araç olarak görmektedirler (Zeng, 2013, s. 2). Briciu ve Briciu (2020, s. 425) tarafından Romanya'da YouTube'un rolünü ve etkisinin araştırıldığı bir çalışmada, YouTube'un turizm destinasyonlarının gelişimi için önemli bir kaynak haline geldiği tespit edilmiştir. Milano, Baggio ve Piattelli (2011, s. 1), çevrimiçi sosyal medyanın turizm web siteleri üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, sosyal medyaya bağlı web sitelerinin turizm pazarlamasında klasik tanıtım araçlarına göre daha etkili ve verimli olduğu sonucuna varmıştır. Çiftçi ve Küçükaltan (2012, s. 16) sosyal medyanın bir pazarlama aracı olarak kullanımını araştırmış ve otellerin aktif ve verimli sosyal medya kullanıcıları olduğunu keşfetmişlerdir. Bu bilgiler ışığında kurulan hipotezler şu şekildedir:

H_{2a}: Turizm tanıtımı davranışsal niyeti pozitif bir şekilde etkiler.

H_{2b}: Turizm tanıtımı turist gerçek davranışını pozitif bir şekilde etkiler.

Turist Bilgi Arayışı

Sosyal medya ve sosyal ağ siteleri, belirli bir turizm noktası hakkında hızlı bir şekilde ayrıntılı bilgi elde etmek için kullanılan önemli araçlardır. Turistik ürünler diğer hizmetlere veya ürünlere kıyasla karar vermeden önce daha fazla bilgi araştırmayı gerektirir, çünkü turizm ürünlerinin satın alınmasının oldukça riskli olduğu düşünülmektedir (Huang, Chou ve Lin, 2010, s. 513). Nitekim turizm ürünlerini tüketmek için bireylerin günlük ortamlarından çıkıp farklı bir coğrafyaya (Werthner ve Ricci, 2004, s. 102) gitmesi gerekir ve seyahat kararlarını verirken sadece açıklamalar mevcuttur. Turizmle ilgili sosyal medya web siteleri yalnızca turistlerin bilgi araması (Xiang ve Gretzel 2010, s. 183) için değil, aynı zamanda yorumlar, fotoğraflar veya resimler aracılığıyla tatilleri ile ilgili bilgileri yayınlamak için de popülerlik kazanmıştır (Parra-Lo'pez, Gutierrez-Tano, Diaz-Armas ve Bulchand-Gidumal, 2012, s. 172). Bu bağlamda, bilgi arama, seyahatle ilgili belirsizliği azaltarak turistlerin seyahatlerinin kalitesini artırmaktadır (Fodness ve Murray 1997, s. 510). Bu özellikler göz önüne alındığında, sosyal medyanın seyahatle ilgili bilgileri aramadaki popülaritesi şaşırtıcı değildir. Aslında, sosyal medya tatil planlamasında bir numaralı bilgi kaynağıdır (Xiang vd., 2015, s. 247). Gretzel, Yoo ve Purifoy (2007, s. 5) tarafından yapılan çalışmada; tatille ilgili web sitesinde yayınlanan çevrimiçi bilgilerin, karar verme sırasında turistlerin güvenini artırdığını, riski azalttığını, konaklama seçiminde onlara yardımcı olduğunu ve dolayısıyla karar vermeyi kolaylaştırdığını ifade edilmiştir. Atadil (2011, s. 89) turizm müşterilerinin sosyal ağ algılarını incelemiş ve katılımcıların oteller hakkında sosyal medya aracılığıyla yoğun bir şekilde bilgi aradıklarını tespit etmiştir. Ayrıca, sosyal medya aracılığıyla toplanan bu bilgi kümesinin, otel seçimlerinde kritik bir rol oynadığı da belirtilmiştir. Zeng ve Gerritsen (2014, s. 27) çalışmalarında, sosyal medyanın bilgi arama ve karar verme davranışlarında sahip olduğu önemli rolü vurgulamıştır. Kaperonis (2018, s. 50) ise yaptığı çalışma sonucunda; bilgi güvenilirliği, seyahat bilgisi ararken kullanıcının aldığı haz, seyahat hizmetleri bilgilerinden algılanan değer gibi unsurların davranışsal niyet üzerinde etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu kapsamda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H_{3a}: Turistlerin bilgi arayışı davranışsal niyeti pozitif bir şekilde etkiler.

H_{3b}: Turistlerin bilgi arayışı turist gerçek davranışını pozitif bir şekilde etkiler.

Davranışsal Niyet ve Turistin Gerçek Davranışı Arasındaki İlişki

Davranışsal niyet (satın alma niyeti), müşteri davranışının bir boyutudur ve bu davranış satın alma niyeti şeklinde değerlendirilmektedir (Zeithaml, Berry ve Parasuraman, 1996, s. 31). Başka bir ifadeyle davranışsal niyet, davranışı gerçekleştirmek için gerekli olan ön aşamadır (Turan, 2008). Turistin gerçek davranışı, davranışsal niyet tarafından neden olunan, sonuçta ortaya çıkan eylemi gösterir (Javed vd., 2020, s. 1). Bir kimsenin bir davranışı yapma konusundaki isteği, o kimsenin o davranışı yapma konusundaki niyetini ve bu da nihai olarak o kimsenin söz konusu davranışı gerçekten yapmasının ön koşulu olarak ifade edilmektedir (Lee, Qu ve Kim, 2007, s. 887). Başka bir ifadeyle, bir kişinin gerçek davranışı

davranışsal niyeti tarafından gcl bir Şekilde belirlenir (O'Keefe, 1990). Meng ve Xu (2012, s. 250) yaptıkları çalışmada turistlerin alışveriş yapma niyetinin gerçek satın alma davranışını etkilediğini; İçöz, Kütük ve İçöz (2018, s. 1051) ise, sosyal medyadaki turizm hizmetlerine yönelik davranışsal niyet ile satın alma davranışı arasında ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Bu kapsamda aşağdaki hipotez oluşturulmuştur:

H₄: Davranışsal niyet turist gerçek davranışını pozitif bir Şekilde etkiler.

Yöntem

Evren - rneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'de ikamet eden ve turizm hizmeti satın almış kişiler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise en az bir kere turizm hizmeti satın almış olan, 18 yaşından büyük, evrimii anket tekniği ile elde edilmiş toplam 365 kişi oluşturmaktadır. Veriler 5-29 Nisan 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Veri toplamada yaşanan zorluklar, zaman, maliyet ve pandemi gibi kısıtlar nedeniyle veriler evrimii olarak toplanmıştır. Anketi her katılımcının sadece bir kere doldurabilmesi için oturum açma Şartı konulmuş ve tüm soruların doldurulması da yine zorunlu tutulmuştur. Dolayısıyla geçersiz anket olmamıştır.

Çevrimiçi anketler, özellikle insanların bilgisayarlara ve internete daha iyi erişime sahip olduğu günümüzde ve ayrıca mevcut yazılımların son zamanlarda daha kullanıcı dostu ve bazı durumlarda kullanıcı için ücretsiz hale gelmesinden bu yana bir alternatif sunmaktadır (Harlow, 2010, s. 95). Bu nedenle çalışmada evrimii anket tekniği tercih edilmiştir.

Araştırmanın Etik İzni

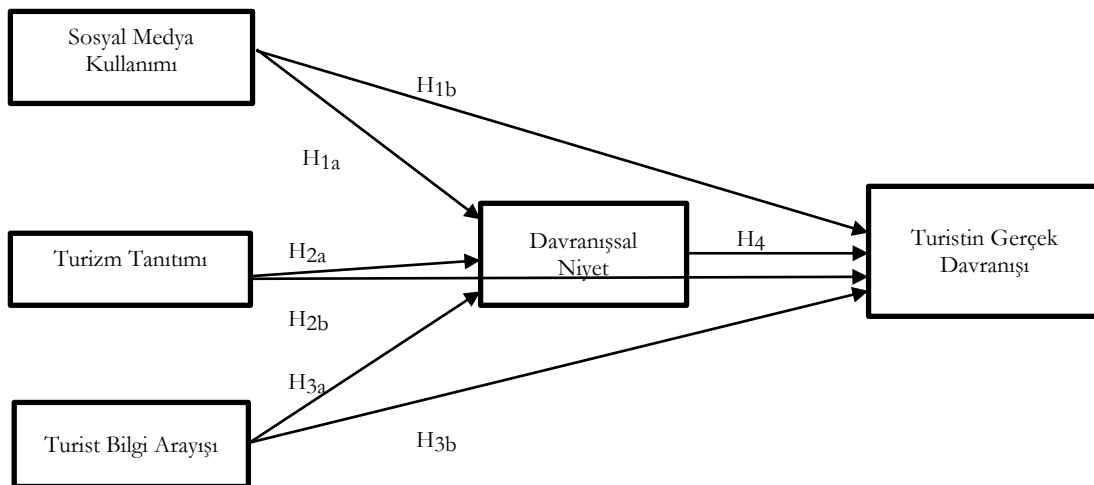
Makale için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kuruluna başvurulmuş 03.05.2021 tarih, E-60263016-050.06.04-45677 karar sayısı ve 26 nolu kararı ile araştırmanın etik açıdan uygun olduğu onayı alınmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan ölçek için alındığı kaynaklara atıflar yapılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada beşli Likert tipinde toplam 18 adet ifade içeren bir anket kullanılmıştır. Ankette yer alan tüm ifadeler Javed vd.'nin (2020, s. 7) alışmasından alınmıştır. Ölçek, alanında uzman ğretim elemanları tarafından İngilizceden Türkçeye eviri-tekrar eviri yöntemiyle oluşturulmuştur. Yine faktörlerin adlandırılması da aynı çalışmadan olduğu gibi alınmıştır. Ayrıca lm aracında katılımcıların demografik özelliklerini, sosyal medya ve tatil alışkanlıklarını ölçen toplam 8 adet ifade daha vardır. Anket ifadeleri EK 'te verilmiştir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma modeli ve oluşturulan hipotezler aşağdaki Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma modeline göre oluşturulan hipotezler ise aşağıdaki gibidir:

H_{1a}: Sosyal medya kullanımı davranışsal niyeti pozitif bir şekilde etkiler.

H_{1b}: Sosyal medya kullanımı turist gerçek davranışını pozitif bir şekilde etkiler.

H_{2a}: Turizm tanıtımı davranışsal niyeti pozitif bir şekilde etkiler.

H_{2b}: Turizm tanıtımı turist gerçek davranışını pozitif bir şekilde etkiler.

H_{3a}: Turist bilgi arayışı davranışsal niyeti pozitif bir şekilde etkiler.

H_{3b}: Turist bilgi arayışı turist gerçek davranışını pozitif bir şekilde etkiler.

H₄: Davranışsal niyet turist gerçek davranışını pozitif bir şekilde etkiler.

Verilerin Analizi

Çalışmada ilk önce SPSS programı kullanılmış ve frekans analizi ile katılımcıların demografik özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra verilerin analizinde SMARTPLS 2.0 programı kullanılarak PLS-SEM yöntemine göre Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Yol Analizi kullanılmıştır.

Kısmi En Küçük Kareler (Partial Least Squares-PLS) yöntemi ile yapılan Yapısal Eşitlik Modellemesi'nde herkes tarafından kabul edilmiş ve üzerinde konsensüs oluşmuş uyum indeksi skorları yoktur. Dolayısıyla model geçerliliği ve uyumu çoğunlukla faktör yükleri, yol katsayıları, R², f² ve Q² istatistikleri kullanılarak değerlendirilmektedir (Kline, 2011: akt.: Yılmaz ve Kınaş, 2020, s. 441). Bu çalışmada SMARTPLS 2.0 programı kullanıldığından, bu programın da uyum indeksi olarak faktör yükleri, AVE, CR ve R² değerlerini verdiği için bu değerler kullanılmıştır.

Bulgular

Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Çalışmada yer alan tüketicilerin demografik özelliklerine dair bulgular aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

<i>Cinsiyet</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>	<i>Aylık Ortalama Gelir</i>	<i>Frekans</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Kadın	200	54,8	3000 TL ve altı	203	55,6
Erkek	165	45,2	3001-4500	73	20
Yaş	Frekans	Yüzde (%)	4501-6000	32	8,8
18-26	208	57	6001-7500	20	5,5
27-35	67	18,4	7501 TL ve üstü	37	10,1
36-44	52	14,2	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
45-53	29	7,9	İlköğretim	7	1,9
54-62	9	2,5	Lise	129	35,3
Meslek/Sektör	Frekans	Yüzde (%)	Ön Lisans	69	18,9
Kamu sektörü	60	16,4	Lisans	116	31,8
Özel sektör	95	26	Lisansüstü	44	12,1
Esnaf/Tüccar	15	4,1	Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Öğrenci	161	44,1	Evlü	130	35,6
Serbest Meslek	24	6,6	Bekâr	235	64,4
Diğer	10	2,7	Sosyal Medya Ortamı	Frekans	Yüzde (%)
Tatil Sıklığı	Frekans	Yüzde (%)	Instagram	186	51
Yılda Bir Kez	249	68,2	Facebook	22	6
Yılda İki Kez	63	17,3	Twitter	33	9
Yılda Üç Kez	16	4,4	Youtube	108	29,6
Diğer	37	10,1	LinkedIn	15	4,1
			Snapchat	1	,3
Toplam	365	100	Toplam	365	100

Tablo 1'e göre çalışmaya katılanların %54,8'i kadın, %45,2'i ise erkeklerden, %57'si 18-26 yaş arası katılımcılardan, %64,4'ü bekârlardan, %35,3'ü lise mezunlarından, %55,6'sı 3000 TL ve altı geliri olanlardan, %44,4'ü öğrencilerden oluşmaktadır. Yine en çok kullanılan sosyal medya bağlantısının %51 ile Instagram olduğu ve katılımcıların %68,1'inin yılda bir kez tatile çıktığı görülmektedir.

Doğrulatoryı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Çalışmada ilk olarak 18 maddeden oluşan ve araştırmacılar tarafından Türkçe 'ye çevrilen ölçeğin Doğrulatoryı Faktör Analizi ile geçerliliğine bakılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekte yer alan dört faktöre ait bulgular aşağıdaki Tablo 2'de verilmiştir.

Aşağıdaki Tablo 2'ye göre PLS-SEM ile yapılan analiz sonucunda beş faktörün CR değerlerinin tamamının 0,7'nin üzerinde olduğu ve AVE değerlerinin tamamının da 0,5'in üzerinde olduğu ayrıca tüm CR skorlarının AVE skorlarından büyük olduğu görülmüş ve ölçeğin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır (Hair vd., 2016). Ayrıca Cronbach Alfa ile ölçekteki faktörlerin iç tutarlılığı hesaplanmış ve buna göre Davranışsal Niyet, Bilgi Arayışı ve Turizm Tanıtımı faktörlerinin 0,722-0,800 arasında değerleri olduğu ve oldukça güvenilir olduğu bulunmuşken, Sosyal Medya Kullanımı ve Turist Gerçek Davranışı faktörlerinin ise 0,861 ve üzerinde skorları olduğu ve yüksek güvenilir olduğu görülmüştür (Tavşancıl, 2014). Dolayısıyla araştırmacılar tarafından Türkçe 'ye çevrilen ölçeğin uyum ve yakınsak geçerliliği sağladığı görülmüştür (Hair vd., 2016).

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Bulgular

Faktörler	Maddeler	Yükler	Cronbach α	CR	AVE
Sosyal Medya Kullanımı	SMK1	0,718	0,921	0,938	0,719
	SMK2	0,892			
	SMK3	0,890			
	SMK4	0,880			
	SMK5	0,856			
	SMK6	0,838			
Turizm Tanıtımı	TT1	0,810	0,767	0,865	0,682
	TT2	0,843			
	TT3	0,824			
Bilgi Arayışı	TBA1	0,761	0,727	0,845	0,646
	TBA2	0,832			
	TBA3	0,818			
Davranışsal Niyet	DN1	0,848	0,722	0,842	0,643
	DN2	0,679			
	DN3	0,661			
Turist Gerçek Davranışı	TD1	0,883	0,861	0,915	0,782
	TD2	0,889			
	TD3	0,882			

Ölçeğin ayrışma geçerliliğine de bakılmıştır. Fornell ve Larcker (1981) tarafından önerilen Fornell-Larcker kriter katsayıları hesaplanmıştır. Bulgular ise aşağıdaki Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Fornell ve Larcker Kriter Katsayıları

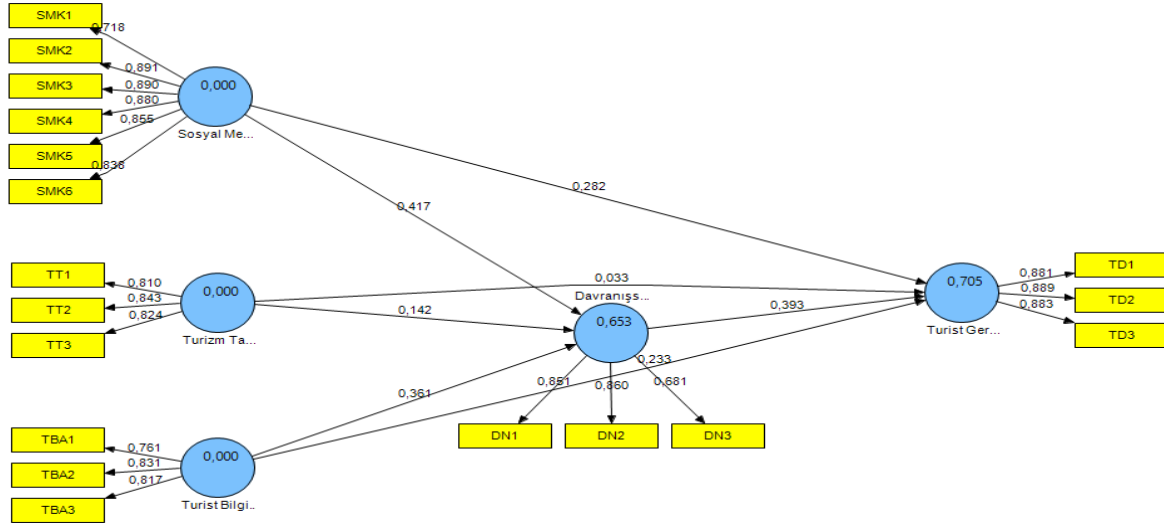
Faktörler	Davranışsal Niyet	Sosyal Medya Kullanımı	Bilgi Arayışı	Turist Gerçek Davranışı	Turizm Tanıtımı
Davranışsal Niyet	0,802*				
Sosyal Medya Kullanımı	0,723	0,848*			
Bilgi Arayışı	0,725	0,643	0,804*		
Turist Gerçek Davranışı	0,789	0,736	0,721	0,884*	
Turizm Tanıtımı	0,615	0,552	0,674	0,588	0,826*

*AVE değerleri karekökü

Fornell ve Larcker kriterinde AVE değerlerinin kareköklerinin faktörler arasındaki korelasyon katsayılarından yüksek olması gerekir (Fornell ve Larcker, 1981). Tablo 3'e göre dört faktörün de ayrışma geçerliliğini sağladığı görülmektedir. Ölçeğin faktör yapısı doğrulandıktan ve yapısal uyumu saptandıktan sonra modelin Yol Analizi ile test edilmesine geçilmiştir.

Modelin Yol Analizine Ait Bulgular

Araştırma modelinin Yol Diyagramı Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Araştırma Modelinin Yol Diyagramı

Şekil 2’ye göre modeldeki Sosyal Medya Kullanımı, Turizm Tanıtımı ve Bilgi Arayışı faktörleri bağımsız değişkenleri; Davranışsal Niyet faktörü aracı değişkeni ve Turistin Gerçek Davranışı faktörü ise bağımlı değişkeni ifade etmektedir. PLS-SEM’ de 5000 birimlik bootstrap uygulanarak modeldeki yolların anlamlılığı test edilmiştir. Yol katsayılarının anlamlılığı aşağıdaki Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Yol Analizi Sonuçları

Yollar	Araştırma Örneklemi (O)	Örneklem Ortalaması (M)	Standart Sapma (STDEV)	T İstatistiği (O/STDEV)	P
H1a: Sosyal Medya Kullanımı -> Davranışsal Niyet	0,417	0,416	0,091	4,538	0,000
H1b: Sosyal Medya Kullanımı -> Turist Gerçek Davranışı	0,446	0,446	0,091	4,898	0,000
H2a: Turizm Tanıtımı -> Davranışsal Niyet	0,142	0,142	0,103	1,375	0,230
H2b: Turizm Tanıtımı -> Turist Gerçek Davranışı	0,089	0,101	0,104	0,852	0,105
H3a: Turist Bilgi Arayışı -> Davranışsal Niyet	0,361	0,364	0,103	3,480	0,000
H3b: Turist Bilgi Arayışı -> Turist Gerçek Davranışı	0,374	0,367	0,114	3,258	0,000
H4: Davranışsal Niyet -> Turist Gerçek Davranışı	0,393	0,390	0,114	3,445	0,000

PLS-SEM’de yol katsayılarının anlamlı olabilmesi için t değerlerinin 1,96’den büyük olması gerekir. Tablo 4’e göre Sosyal Medya Kullanımı Davranışsal Niyeti anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %42’sini açıklamaktadır ($R^2=0,4169$; $t=4,538$; $p=0,00<0,05$) ve H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir. Sosyal Medya Kullanımı Turistin Gerçek Davranışını ise anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %45’ini açıklamaktadır ($R^2=0,4458$; $t=4,898$; $p=0,00<0,05$) ve H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir. Turizm Tanıtımının ise hem Davranışsal Niyet hem de Turistin Gerçek Davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur ($p>0,05$) ve böylece H_{2a} ve H_{2b} hipotezleri reddedilmiştir. Yine Turist Bilgi Arayışı, Davranışsal Niyeti anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %36’sını açıklamaktadır ($R^2=0,3617$; $t=3,480$; $p=0,00<0,05$) ve H_{3a} hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca Turist Bilgi Arayışı Turistin Gerçek Davranışını ise anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %37’sini açıklamaktadır

($R^2=0,3741$; $t=3,258$; $p=0,00<0,05$) ve H_{3b} hipotezi de kabul edilmiştir. Bağımsız değişkenlerden etkilenen Davranışsal Niyet faktörü Turistin Gerçek Davranışını ise anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %39'unu açıklamaktadır ($R^2=0,390$; $t=3,445$; $p=0,00<0,05$) ve H_4 hipotezi de kabul edilmiştir.

PLS-SEM'de etki büyüklüğü katsayıları da verilmektedir. Buna göre tüm bağımsız değişkenlerin aracı değişken olan Davranışsal Niyet üzerindeki etki oranına bakıldığında %65 (Düzeltilmiş $R^2=0,6534$) oranında anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bağımsız ve aracı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etki oranına bakıldığında ise yaklaşık %71 oranında (Düzeltilmiş $R^2=0,7058$) anlamlı ve pozitif bir şekilde açıkladığı görülmüştür. Buna göre turistin gerçek davranışının belirlenmesinde bu faktörlerin %71 oranında ve pozitif bir etkisi söz konusudur. Başka bir ifadeyle turistin gerçek davranışının %71'lik kısmının bu faktörler tarafından belirlendiği ifade edilebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sosyal medya, diğer bir çok sektörde olduğu gibi, turizm sektöründe de tüketicinin karar verme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Turizm hizmet sunucuları sosyal medyanın aktif kullanımı sayesinde daha fazla potansiyel tüketiciye daha kısa sürede ve daha düşük maliyetle ulaşabilmektedirler (İçöz vd., 2018). Bu kapsamda çalışmada, turistin gerçek davranışında sosyal medyanın rolünün incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmacılar tarafından geliştirilen model ilk olarak PLS-SEM ile Doğrulatoryı Faktör Analizine tabi tutulmuş ve Türkçeye çevrilen ölçeğin uyum, yakınsak ve ayrışma geçerliliği ile iç tutarlılığına bakılmıştır. Buna göre ölçekte yer alan Sosyal Medya Kullanımı, Turizm Tanıtımı, Bilgi Arayışı, Davranışsal Niyet ve Turist Gerçek Davranışı faktörlerinin hepsinin CR değerleri 0,7'nin, AVE değerleri 0,5'in ve tüm CR değerleri de AVE değerlerinden büyük olduğundan uyum ve yakınsak geçerliliği sağladığı görülmüştür. Ayrışma Geçerliliği için Fornell ve Larcker kriter katsayılarına bakılmış ve tüm faktörlerin ayrışma geçerliliğini de sağladığı tespit edilmiştir. İç tutarlılık için Cronbach Alfa katsayılarına bakılmış Davranışsal Niyet, Bilgi Arayışı ve Turizm Tanıtımı faktörlerinin oldukça güvenilir olduğu bulunmuşken, Sosyal Medya Kullanımı ve Turist Gerçek Davranışı faktörlerinin ise yüksek güvenilir olduğu görülmüştür.

İkinci aşamada model Yol Analizi ile test edilmiş ve ilişkiler ortaya konularak hipotezlerin geçerliliğine bakılmıştır. Buna göre Sosyal Medya Kullanımı Davranışsal Niyeti anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %42'sini açıklamaktadır ve H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir. Sosyal Medya Kullanımı Turistin Gerçek Davranışını ise anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %45'ini açıklamaktadır ve H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir. Bu bulguları destekleyici çalışmalar literatürde mevcuttur. Cox vd. (2009, s. 747), Zivkovic vd. (2014, s. 758) ve Taş, Ünal ve Zengin (2019, s. 2226) çalışmalarında sosyal medya kullanımının turistlerin davranışsal niyetlerini ve davranışlarını etkilediğini belirtmişlerdir. Turizm Tanıtımının ise hem Davranışsal Niyet hem de Turistin Gerçek Davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur ve böylece H_{2a} ve H_{2b} hipotezleri reddedilmiştir. Yine Bilgi Arayışı, Davranışsal Niyeti anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %36'sını açıklamaktadır ve H_{3a} hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca Bilgi Arayışı Turistin Gerçek Davranışını ise anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %37'sini açıklamaktadır ve H_{3b} hipotezi de kabul edilmiştir. Chung ve Koo (2015, s.215) ve Arat ve Dursun (2016, s. 126) yaptıkları çalışmada sosyal medya üzerinden bilgi arayışının turistlerin davranışlarını etkilediklerini tespit etmişlerdir. Bağımsız değişkenlerden etkilenen Davranışsal Niyet faktörü Turistin Gerçek Davranışını ise anlamlı ve pozitif bir şekilde etkilemekte ve yaklaşık %39'unu açıklamaktadır ve H_4 hipotezi de kabul edilmiştir. Klopping ve McKinney (2004, s. 35) ve Kim, Ferrin ve Rao (2008, s. 544) tarafından yapılan çalışmalar elde edilen bu bulguyu desteklemektedir. Yine tüm bağımsız değişkenlerin aracı değişken olan Davranışsal Niyet üzerindeki etki oranına bakıldığında yaklaşık %65 (Düzeltilmiş $R^2=0,6534$) oranında pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bağımsız ve aracı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etki oranına bakıldığında ise yaklaşık %71 oranında (Düzeltilmiş $R^2=0,7058$) pozitif ve anlamlı bir şekilde açıkladığı görülmüştür. Buna göre turistin gerçek davranışının belirlenmesinde bu faktörlerin %71 oranında ve pozitif bir etkisi söz konusudur. Kurulan hipotezlerden H_{1a} , H_{1b} , H_{3a} , H_{3b} , H_4 kabul edilirken; H_{2a} ve H_{2b} ise reddedilmiştir.

Bu çalışma zaman, maliyet ve pandemi gibi kısıtlarından dolayı kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilmiştir. Küçük bir örneklem hacmi ve online olarak verilerin toplanmasından dolayı da elde edilen sonuçlar tüm evrene genellenemez. Bu nedenlerden dolayı araştırmanın daha uzun bir zaman dilimi ve daha büyük bir örneklem hacmi temelinde tekrarlanarak yapılması anlamlı olacaktır. Ayrıca gelecekte

yapılacak çalışmalarda sosyal medya araçlarının turist gerçek davranışında etkileri karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Diğer bir öneri ise, farklı kültürlerdeki turistler üzerinde böyle bir çalışmanın yapılarak kültürel farklılıkların etkileri araştırılabilir.

Etik Beyan

“Turist Gerçek Davranışında Sosyal Medyanın Rolünün İncelenmesi” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu’nun 03.05.2021 ve E-60263016-050.06.04-45677 karar sayısı ve 26 nolu kararı ile alınmıştır.

Kaynakça

- Arat, T. ve Dursun, G. (2016). Seyahat ve konaklama tercihi açısından sosyal paylaşım sitelerinin kullanımı. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19(41), 111-118.
- Atadil, H. A. (2011). *Otel işletmelerinde sosyal medya pazarlaması: Turizm tüketicilerinin sosyal paylaşım sitelerine ilişkin algıları üzerine bir alan çalışması* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Briciu, A. ve Briciu, V.A. (2020). Participatory culture and tourist experience: Promoting Destinations Through YouTube. In Kavoura, A., Kefallonitis, E. & Theodoridis, P. (Eds.), *Strategic innovative marketing and tourism* (pp.425-433). Springer: Cham, Switzerland.
- Buhalis, D. ve Foerste, M. (2015). SoCoMo marketing for travel and tourism: Empowering co-creation of value. *Journal Of Destination Marketing & Management*, 4(3), 151-161.
- Chung, N. ve Koo, C. (2015). The use of social media in travel information search. *Telematics and Informatics*, 32(2), 215-229.
- Cox, C., Burgess, S., Sellitto, C. ve Bultjens, J. (2009). The role of user-generated content in tourists' travel planning behavior. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 18(8), 743-764.
- Çiftçi, G. ve Küçükaltan, D. (Aralık, 2012). *Sosyal medyanın konaklama işletmelerinin pazarlamasındaki rolü ve örnek uygulamaları*. 13. Ulusal Turizm Kongresi. Antalya.
- Fodness, D. ve Murray, B. (1997). Tourist information search. *Annals of Tourism Research*, 24(3), 503-523.
- Fornell, C. ve Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18, 39-50.
- Fotis, J.N., Buhalis, D. ve Rossides, N. (2012). Social media use and impact during the holiday travel planning process. In Fuchs, M., Ricci, F. & Cantoni, L. (Eds), *Information and communication technologies in tourism* (pp.13-24). Springer: Vienna, Austria.
- Gretzel, U., Yoo, K. ve Purifoy, M. (2007). *Online travel review study: Role and impact of online travel reviews*. Laboratory for Intelligent Systems in Tourism. Texas A & M University. Retrieved from <http://www.tripadvisor.com/pdfs/OnlineTravelReviewReport>.
- Hair, J.F., Hult, G.T.M., Ringle, C.M. ve Sarstedt, M. (2016). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. SAGE Publications, Inc.
- Harlow, A. (2010). Online surveys—possibilities, pitfalls and practicalities: the experience of the tela evaluation. *Waikato Journal of Education*, 15(2), 95-108.
- Huang C.Y., Chou, C.J. ve Lin, P.C. (2010). Involvement theory in constructing bloggers' intention to purchase travel products. *Tourism Management*, 31, 513-526.
- İçöz, O., Kütük, A. ve İçöz, O. (2018). Social media and consumer buying decisions in tourism: The case of Turkey. *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 16(4), 1051-1066.
- Jacobsen, J.K.S. ve Munar, A.M. (2012). Tourist information search and destination choice in a digital age. *Tourism Management Perspectives*, 1, 39-47.
- Javed, M., Tučková, Z. ve Jibril, A. B. (2020). The role of social media on tourists' behavior: An empirical analysis of millennials from the czech republic. *Sustainability*, 12, 7735. doi:10.3390/su12187735
- Kaperonis, S. (2018). *The Impact of Social Media on User's Travel Purchase Intention*, The Seventh International Conference on Data Analytics Data Analytics, Athens, Greece.
- Kim, D. J., Ferrin, D. L. ve Rao, H. R. (2008). A trust-based consumer decision making model in electronic commerce: The role of trust, perceived risk, and their antecedents. *Decision Support System*, 44, 544-564.
- Kim, W.G. ve Park, S.A. (2017). Social media review rating versus traditional customer satisfaction: Which one has more incremental predictive power in explaining hotel performance?. *Int. J. Contemp. Hosp. Manag.*, 29, 784-802.
- Klopping, I.M. ve McKinney, E. (2004) Extending the technology acceptance model and the task-technology fit model to consumer e-commerce. *Information Technology Learning and Performance Journal*, 22, 35-48.
- Lee, H.Y., Qu, H. ve Kim, Y.S. (2007). A study of personal innovativeness on online travel shopping behaviour—a case study of korean travelers. *Tourism Management*, 28, 886- 897.
- Meng, F. ve Xu, Y. (2012). Tourism shopping behavior: planned, impulsive, or experiential?, international journal of culture. *Tourism And Hospitality Research J.*, 6 (3), 250-265.

- Milano, R., Baggio, R. ve Piattelli, R. (2011, January). *The effects of online social media on tourism websites*. 18th International Conference on Information, Technology and Travel & Tourism. Innsbruck, Austria.
- Munar, A.M. (2010). Digital Exhibitionism: The age of exposure. *Culture Unbound Journal of Current Cultural Research*, 2, 401-422.
- O'Keefe, D.J. (1990). *Persuasion: Theory and research*. Sage Publications, Newbury Park, CA.
- Parra-Lopez, E., Gutierrez-Tano, D., Diaz-Armas, R.J. ve Bulchand-Gidumal, J. (2012). Travellers 2.0: Motivation, Opportunity and Ability to Use Social Media, In: M. Sigala, E. Christou, U. Gretzel (Eds). *Social Media in Travel, Tourism and Hospitality: Theory, Practice and Cases* (pp.171-187), Ashgate Publishing: Farnham, UK.
- Saeed, M. ve Shafique, I. (2020). Customer-based brand equity and destination visit behaviour in the tourism industry: the contingent role of social media. *Qual Quant*, 54, 1491-1512.
- Sigala, M., Christou, E. ve Gretzel, U. (2012). *Social media in travel, tourism and hospitality theory, practice and cases*. Ashgate Publishing Limited: Surrey, UK.
- Taş, M., Ünal, A. ve Zengin, B. (2019). Sosyal medyanın turistlerin satın alma kararları üzerindeki etkisi: Erzincan-Kemaliye örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(3), 2226-2250.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tjostheima, I., Tussyadiaha, L. P. ve Hoem, S. O. (2007). *Combination of information sources in travel planning a cross national study*, Information and Communication Technologies in Tourism, Slovenia.
- We Are Social (2021). Erişim adresi: <https://wearesocial.com/digital-2021>
- Werthner H. ve Ricci F. (2004). E-Commerce and tourism. *Communications of the ACM*, 47, 101-105.
- White, L. (2010). Facebook, Friends and Photos: A Snapshot into Social Networking for Generating Travel Ideas. In N. Sharda (Ed.), *Tourism Informatics: Visual Travel Recommender Systems, Social Communities, and User Interface Design* (pp. 115-129). Hershey, PA: IGI Global.
- Xiang, Z., Magnini, V.P. ve Fesenmaier, D.R. (2015). Information technology and consumer behavior in travel and tourism: Insights from travel planning using the internet. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 244-249.
- Xiang Z. ve Gretzel U. (2010). Role of social media in online travel information search. *Tourism Management*, 31(2), 179-188. doi:10.1016/j.tourman.2009.02.016
- Yılmaz, V. ve Kınaş, Y. (2020). Kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesiyle bir elektrik dağıtım şirketinin hizmet kalitesinin araştırılması . *Eskişehir Osmangazı Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 437-456. doi: 10.17153/oguüibf.534641
- Zeithaml, V. A., Berry, L.L. ve Parasuraman, A. (1996). The behavioral consequences of service quality. *J. Mark.*, 31-46.
- Zeng, B. (2013). Social media in tourism. *J Tourism Hospit* 2:e125. doi:10.4172/2167-0269.1000e125
- Zeng, B. ve Gerritsen, R. (2014). What do we know about social media in tourism? A review. *Tour. Manag. Perspect*, 10, 27-36.
- Zivkovic, R., Gajic, J. ve Brdar, I. (2014). The impact of social media on tourism. *Singidunum Journal of Applied Sciences Supplement*, 758-761.

EXTENDED ABSTRACT

The role of social media in tourism is gradually increasing. Social media and social networking sites are considered as web-based platforms where people interact with each other, create their stories, share information and exchange ideas in a virtually connected community (Munar, 2010, p. 420). In recent years, the tourism industry has increasingly used social media channels as it relies heavily on destination reputation, user reviews, dissemination of information and positive word of mouth.

Social media has become an important resource especially for potential tourists to search for information, research touristic product features (Buhalis & Foerste, 2015, p. 153) and influencing their decision-making behaviors. Information sources used by tourists for information research; while past experiences, brochures, guidebooks, travel agencies, magazines and newspapers, friends and relatives (Tjostheima, Tussyadiaha & Hoem, 2007, p. 1), social media has surpassed all traditional sources as a tourist information search resource today (Jacobsen and Munar, 2012, p.40). At the same time, the active use of social media in terms of sharing stories, pictures and videos during travel and vacation affects other potential tourists to visit touristic areas (Javed, Tucková & Jibrild, 2020, p. 2).

Social media and Web 2.0 have also affected the tourism industry by changing marketing and promotional activities (Sigala, Christou & Gretzel, 2012). Utilizing social media to market tourism products is considered to be an excellent strategy (VTIC, 2012 as cited in Zeng, 2013, p. 1). Social media, which has transformed from the static web to the next generation of travel-related web applications with new technologies to encourage and facilitate higher levels of social interaction, has a significant impact on tourists. Therefore, dynamic change and virtual interaction affect the intentions and behaviors of tourists. In addition, today, tourism and accommodation companies are fully integrated into social media to meet

the changing needs and demands of customers (Kim & Park, 2017, p. 784). In this context, in this study, it is aimed to examine the role of social media in tourist behavior with the structural equation model. When we look at the domestic and foreign literature, it has been seen that there are mostly studies investigating the effect of searching for information on social media on the decision to purchase a holiday. In the current study, the dimensions of social media were handled more comprehensively, and the dimensions of using social media, using social media as a tool for promoting tourism and searching for information were used together. In addition, the effect of social media on both behavioral intention and actual purchasing behavior was examined simultaneously. It is thought that this study will contribute to the literature in this respect.

The sample of the study consists of 365 people over the age of 18, who have purchased tourism services at least once, and obtained through the online survey technique. Data were collected between 5-29 April 2021. The items in the questionnaire were taken from the study of Javed et al. (2020, p. 7) and translated into Turkish by the researchers. In addition, there are 8 more expressions in the measurement tool that measure the demographic characteristics, social media and holiday habits of the participants.

The aim of this study is to examine the role of social media in the actual behavior of tourists. The model developed by the researchers was first subjected to Confirmatory Factor Analysis with PLS-SEM and the concordance, convergent and discriminant validity and internal consistency of the scale translated into Turkish were examined. Accordingly, since the CR values of all of the Social Media Usage, Tourism Promotion, Information Seeking, Behavioral Intention and Tourist Actual Behavior factors in the scale are greater than 0.7, AVE values of 0.5 and all CR values greater than AVE values, concordance and convergence validity was found. Fornell and Larcker criterion coefficients were examined for discriminant validity and it was determined that all factors also provided discriminant validity. Cronbach Alpha coefficients were examined for internal consistency, while Behavioral Intention, Information Seeking and Tourism Promotion factors were found to be quite reliable, while Social Media Usage and Tourist Actual Behavior factors were found to be highly reliable. In the second stage, the model was tested with Path Analysis and the validity of the hypotheses was examined by revealing the relationships. Accordingly, Social Media Use affects Behavioral Intention in a significant and positive way and explains about 42% of it, and the H_{1a} hypothesis was accepted. The use of social media significantly and positively affects the Actual Behavior of the Tourist and explains about 45%, and the H_{1b} hypothesis has been accepted. Tourism Promotion, on the other hand, has no significant effect on both Behavioral Intention and Tourist Actual Behavior, thus rejecting H_{2a} and H_{2b} hypotheses. Again, Information Seeking affects Behavioral Intention in a significant and positive way and explains about 36% of it, and the H_{3a} hypothesis was accepted. In addition, Information Seeking affects the Actual Behavior of the Tourist in a meaningful and positive way and explains about 37%, and the H_{3b} hypothesis was accepted. The Behavioral Intention factor, which is affected by the independent variables, affects the Actual Behavior of the Tourist in a significant and positive way and explains about 39% of it, and the H₄ hypothesis was accepted. Again, when we look at the effect ratio of all independent variables on the mediating variable, Behavioral Intention, it is seen that it has a positive and significant effect of approximately 65% (Adjusted R²=0.6534). When the effect ratio of the independent and mediator variables on the dependent variable was examined, it was seen that it explained approximately 71% (Adjusted R²=0.7058) in a positive and significant way. Accordingly, these factors have a positive effect of 71% in determining the actual behavior of the tourist. While H_{1a}, H_{1b}, H_{3a}, H_{3b}, H₄ were accepted among the established hypotheses; H_{2a} and H_{2b} were rejected.

EK:

- Anket ifadeleri:*
- 1: Kesinlikle Katılıyorum,
 - 2: Katılıyorum,
 - 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum,
 - 4: Katılmıyorum,
 - 5: Kesinlikle Katılmıyorum

Sosyal Medya Kullanımı:

- Tatildayken sosyal medya kanallarını (Facebook, Twitter, YouTube, Instagram, Bloglar vb.) aktif olarak kullanıyorum.
- Tatildayken sosyal medya durumumu sürekli güncelliyorum.
- Tatilim sırasında aktif olarak resim ve video paylaşıyorum.
- Tatilim sırasında sosyal medyayı daha fazla kullanmam gerektiğini düşünüyorum.
- Sosyal biri olduğumu göstermek için daha çok seyahat etmem gerektiğini düşünüyorum.
- Tatilde psikolojik olarak kendimi iyi hissettiğim paylaşımlar yapmam ailemin ve arkadaşlarımın dikkatini çeker.

Turizm Tanıtımı:

- Sosyal medya aracılığıyla yapılan tanıtımlar/reklamlar daha fazla kişiyi turistik bir yere doğru seyahat etmeye ikna ediyor.
- Sosyal medya sitelerinin ve internet tabanlı sosyal medya teknolojilerinin turizmin gelişmesine yardımcı olduğunu düşünüyorum.
- Sosyal medyanın (kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin oluşturulması ve paylaşılması) turistik yerlerin tanıtımında önemli bir rol oynadığını düşünüyorum.

Turist Bilgi Arayışı:

- Turistlerin bilgi arama ve karar verme davranışlarında sosyal medyanın önemli bir rol oynadığını düşünüyorum.
- Sosyal medya sitelerinin rasyonel kararlar almak için güvenilir bilgilerin araştırılmasına yardımcı olduğunu düşünüyorum.
- Sosyal medya sitelerinin turistik yer aramalarında sosyal medyayı yeni kullananlar için yararlı olduğunu düşünüyorum.

Davranışsal Niyet:

- Sosyal medya üzerinden turistik bir yer arayabileceğimi düşünüyorum.
- Yapmayı planladığım bir şey sosyal medyada ilginç yerler aramaktır.
- İlginç yerleri ziyaret etmek için arama kaynağına, bilgisine ve yeteneğine sahibim.

Turistin Gerçek Davranışı:

- Turistik yerleri aramak için sık sık sosyal medyayı kullanıyorum.
- Yeni ilgi çekici yerler görmek için sosyal medyayı ziyaret etmeyi seviyorum.
- Arkadaş ve akrabalarımın turistik yer arayışlarında sosyal medyayı kullanmaya ve önermeye devam edeceğim.

Güncel Sorunlar Çerçevesinde Akdeniz Politikaları: Cezayir-Türkiye İlişkileri

Arzu AL¹, Hayri KAYA² ve Lamia HARROUCHE³

Öz

Akdeniz bölgesinde, özellikle 2011'de ortaya çıkan Arap Baharı sonrasında büyük dönüşümler yaşanmıştır. Önemi sürekli artan Akdeniz'in stratejik derinliği; ortaya çıkardığı dönüşümlerle bölgede krizlerin, savaşların ve sorunların görülmesine neden olmuştur. Ayrıca bölgede yaşanan krizlerde, uluslararası ve bölgesel güçlerin büyük rolünün olduğu da açıkça görülmektedir. Yeni ve karışık güvenlik ortamı Cezayir dahil olmak üzere bütün bölge ülkelerinin çıkarlarının tehdit etmekte ve politika yapım süreçlerinde zorluklar oluşturmaktadır. Bu bağlamda Akdeniz'de yaşanan değişimler Cezayir'in ulusal güvenliğini doğrudan etkilemiş ve Akdeniz'e yönelik politikasını yenilemesine sebep olmuştur. Her ne kadar Fransa'nın etkisi altında kaldığı dönemde ve bağımsızlığını kazandığı 1950-60'lı yıllarda Türkiye ve Cezayir ilişkileri adeta donmuş olsa da Turgut Özal'ın girişimleri ile iki ülke arasındaki ilişkiler günümüze kadar ittifak ve işbirliğine dayanmıştır. Her iki ülke de Osmanlı İmparatorluğu döneminde hâkim olan mantığı, mevcut döneme uygun şekilde yansıtmıştır. Cezayir ve Türkiye; iki dost ülke olarak Akdeniz'deki faaliyetlerini koordine ederek güçlü bir ittifak oluşturarak işbirliğini artırma çabası içerisinde olmaktadır. Cezayir'e göre Türkiye'nin bölgesel ve küresel siyasette giderek daha güçlü bir aktör haline gelmesi, ikili ilişkilerde bir çekim noktası oluşturmaktadır. Bu çalışma, Akdeniz bölgesindeki değişimler karşısında Cezayir'in dış politikadaki mantığını anlamak, Cezayir-Türkiye ittifakının ve işbirliğinin temelini ve önemini ortaya koyarak, ikili ilişkilerin Akdeniz bölgesinin istikrarı üzerindeki etkisini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Cezayir, Türkiye, Dış Politika, Ekonomik İşbirliği

Mediterranean Policies within the Framework of Current Issues: Algeria-Turkey Relations

Abstract

There have been great transformations in the Mediterranean region, especially after the Arab Spring that emerged in 2011. The strategic depth of the Mediterranean, whose importance is constantly increasing; With the transformations it has created, it has caused crises, wars and problems in the region. In addition, it is clearly seen that international and regional powers have a great role in the crises in the region. The new and complex security environment threatens the interests of all countries in the region, including Algeria, and poses difficulties in policy making processes. In this context, the changes in the Mediterranean directly affected the national security of Algeria and caused it to renew its policy towards the Mediterranean. Although the relations between Turkey and Algeria were almost frozen during the period under the influence of France and when it gained its independence in the 1950s-60s, the relations between the two countries have been based on alliance and cooperation with the initiatives of Turgut Özal. Both countries reflected the prevailing logic during the Ottoman Empire, in accordance with the current period. Algeria and Turkey; as two friendly countries, it is in an effort to increase cooperation by coordinating its activities in the Mediterranean and forming a strong alliance. According to Algeria, Turkey's becoming an increasingly powerful actor in regional and global politics constitutes a point of attraction in bilateral relations. This study aims to understand the logic of Algeria's foreign policy in the face of the changes in the Mediterranean region, to reveal the basis and importance of the Algerian-Turkish alliance and cooperation, and to emphasize the impact of bilateral relations on the stability of the Mediterranean region.

Key Words: Mediterranean Region, Algeria, Turkey, Foreign Policy, Economic Cooperation

Atıf İçin / Please Cite As:

Al, A., Kaya, H. ve Harrouche, L. (2022). Güncel sorunlar çerçevesinde Akdeniz politikaları: Cezayir- Türkiye ilişkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 848-860.

Geliş Tarihi / Received Date: 31.12.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.02.2022

¹ Doç. Dr. - Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, arzu.al@marmara.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3287-3661

² Uluslararası Politik Ekonomi Bilim Uzmanı - hayrikaya@marun.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-9621-4588

³ Doktora Öğrencisi, PhD.(C) - Marmara Üniversitesi, Uluslararası Politik Ekonomi Bölümü, harrouche05lamia@gmail.com

 ORCID: 0000-0001-5985-4113

Giriş

Üç kıtanın bulunduğu Akdeniz Havzası, farklı kültür ve uygarlıkların, ticari ilişkilerin, petrol ve doğalgaz kaynaklarının, okyanuslara açılan su yollarının yer aldığı; bu nedenle de stratejik açıdan dikkatleri üzerinde toplayan bir havzadır. Kıyıdaş ülkeler arasında başta enerji, ticaret ve çevre olmak üzere birçok sektörde karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin artmasıyla iki yüzyıl önce büyük bir deniz olarak görülen Akdeniz, göreceli olarak küçülmüştür. Daha açık bir ifade ile 20. yüzyıl itibari ile yaşanan hızlı ekonomik, siyasal gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler sonucunda, Akdeniz sahiline kıyısı bulunan ülkeler birbirine daha çok yakınlaşmıştır (Yıldız, 2006, s. 616).

Jeopolitik açıdan incelendiğinde hâkimiyet kurma mücadelesinde, Akdeniz'in önemli bir yer haline geldiğini öncelikle belirtmek gerekir. Bölgesel açıdan kazandığı yeni anlamlar ve dünyanın hegemon güçleri arasındaki uluslararası rekabetin yörüngesinde yer alan bu önemli konumu nedeniyle gittikçe artan bir hareketliliğe ve bir dizi etkileşime tanık olan Akdeniz, günümüzde yeni bir dünyanın üzerine inşa edileceği bir merkez konumuna yükselmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bölgenin siyasal ve ekonomik açıdan yaşadığı dönüşümlerin akabinde, yeni dönemde kurulacak ittifaklar ve bu ittifakların şekillendireceği yeni dünya, Akdeniz üzerinden kesinlik kazanacaktır. Nitekim kendisi de bir Akdeniz ülkesi olan Cezayir; yaklaşık otuz yıl boyunca (1962'den 1989'ya kadar) Arap, Mağrip ve Afrika kültürel havzasına jeopolitik (milliyetçi, siyasal ve ideolojik) açıdan yakınlık sergilemiştir. Bu tercihin asıl nedeni ulusal, siyasal ve ideolojik bağlara dayanmaktadır.

Akdeniz'in iki yakasını birleştiren ideolojik ve ulusal bağdan mahrum olduğu için geçmişte bu bölgeye öncelik vermeyen Cezayir; doksanlı yılların başlarından itibaren bölgede ağırlığını hissettirerek bir hâkimiyet mücadelesine girmiş ve bölgesel aktörlerin karmaşık ilişkiler ağı nedeniyle bölgeye daha yakın ilgi duymaya başlamıştır (Baghzouz, 2014, s. 24). Günümüze kadar olan süreçte Cezayir'in izlediği dış politika detaylı bir biçimde analiz edildiğinde, Cezayir'in bölge aktörlerine nazaran daha güvenilir bir müttefik olduğu, daima barış ve istikrar yönünde kararlar aldığı açıkça görülmektedir (Aziz, 2019). Diğer taraftan Afrika'ya açılan jeopolitik bir kapı olması, tarihsel açıdan kadim zamanlardan günümüze bölgede etkinliğini gittikçe genişleten bir aktör olarak varlığını sürdürmesi, ekonomik olarak zengin doğal kaynakları ve eğitilmiş bir nüfusu bünyesinde barındırması Cezayir'i Akdeniz'in göz ardı edilemez bir unsuru haline getirmiştir. Bağımsızlığını kazandığı günden itibaren Cezayir, uluslararası kurumlarla geliştirdiği derin ilişkilerle, kriz dönemlerinde aldığı isabetli kararlarla ve verdiği sözlere bağlı kaldığını gösteren tutum ve davranışlarıyla ilgili olarak tarafların dikkatini çekmeyi başarmıştır (Gharbi, 2009, s. 62).

2011 yılında ortaya çıkan Arap Baharı; Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da radikal anlamda bir değişim ve dönüşüm sürecinin de yaşanmasına neden olmuştur. Bu süreçte söz konusu coğrafyada büyük sosyal hareketler, toplumsal yıkımlar, göçler, darbeler, krizler ve savaşlar vukuu bulmuştur. Var olan istikrar ve düzen de tamamen sarsılmıştır. Büyük güçler ile bu güçlerin etkisinde faaliyet gösteren uluslararası kurum ve kuruluşlar, bölgenin huzur ve güvenliğini sağlamak açısından yetersiz kalmıştır. Bu durum Cezayir'i de derinden etkilemiş ve ülke güvenlik anlayışını ve politikalarını gözden geçirmek ve yeniden tanımlamak ihtiyacını hissetmeye başlamıştır. Cezayir'in var olan politikalarını revize etme sürecinden en çok etkilenen de Akdeniz siyaseti olmuştur (Baghzouz, 2014, s. 25). Bu etkiyi tam olarak anlatabilmek için Cezayir'in Akdeniz'de sahibi olduğu jeopolitik konumunu, tarihsel gelişim sürecinde kurduğu ittifak sistemlerini ve özellikle de Osmanlı döneminde kurduğu özgün ve özel siyasal işbirliğini ayrıntılı bir şekilde açıklamak gerekmektedir. Nitekim Cezayir ve Türkiye'nin geçmişten edindikleri tecrübe ve yakınlıkları göz önüne alarak bugün Akdeniz politikalarını güncelledikleri; birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayan bir jeopolitik bakış açısıyla politikalar geliştirdikleri açıkça görülmektedir.

23 Mayıs 2006 tarihinde bu doğrultuda Türkiye ile Cezayir arasında "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Ayrıca Libya Krizinin derinleşmesi ile birlikte sahada varlık gösteren Türkiye ile Libya'nın komşusu olan Cezayir'in karşılıklı olarak ilişkilerini geliştirdikleri görülmektedir. 26-28 Şubat 2018 tarihleri arasında üç günlük program dâhilinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Cezayir'e yapmış olduğu ziyarette iki tanesi ticari olmak üzere yedi anlaşmaya imza atılmış ve iş forumu düzenlenerek çok sayıda iş adamının görüşmelerine imkân tanınmıştır. 26-27 Ocak 2020 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yeniden Cezayir'i ziyaret etmiş ve söz konusu ziyarette iki ülke arasındaki ilişkiler başta olmak üzere ortak önem arz eden uluslararası ve bölgesel birçok meseleye dair görüş alişverişinde bulunmuş ve ikili iş birliğini hedefleyen Yüksek Konseyi kurma kararının yanı sıra ekonomik, bilimsel ve teknik iş birliği ortak komitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'ın "Cezayir, Türkiye'nin Kuzey Afrika'daki

stratejik ortaklarından biridir.” ifadesi Cezayir’in Türkiye için önemini açıkça vurgulamaktadır. Türkiye, uluslararası müteahhitlik projeleri kapsamında en fazla proje gerçekleştirdiği sekizinci ülke olan Cezayir’de toplam değeri 16 milyar doları aşan 377 projeyi hayata geçirmiştir (Deik, 2020; Göktaş, 2020).

Türkiye için Cezayir’in öneminin Cumhurbaşkanlığı makamından ilan edilmesi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Türkiye-Cezayir ilişkilerinin doğasını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma öncelikle Akdeniz jeopolitiği üzerine temellenerek, Cezayir-Türkiye ilişkilerine odaklanmaktadır. Cezayir’in Türkiye için önemi üzerine yoğunlaşan bu çalışma, Cezayir’in dış politikasını anlamaya ve Cezayir- Türkiye ittifakının gündemini anlamlandırmaya çalışmaktadır.

Literatürde yer alan Ömar Bouacha’nın “2002 sonrası Türkiye Cezayir İlişkileri” isimli tez çalışmasında, iki ülkenin ortak kültür geçmişinden hareketle, ülkelerin kronik problemlerinin ve dış politikadaki yalnızlıklarının neticesinde günümüzde ittifak ortağı olma potansiyelinin olduğuna dikkat çekilmiştir (Bouacha, 2018). *Türkiye-Cezayir İlişkilerinin: Jeopolitik Potansiyeli* adlı çalışmasında Deniz Doğan, realist bakış açısıyla ele aldığı Cezayir- Türkiye ilişkilerini, Ortadoğu ve Kuzey Afrika özelindeki savaşlar ve halk hareketlerinin etkilerini konu edinerek ele almıştır. Ortak geçmişe vurgu yaparak iki devletin stratejik olarak müttefik olmasının gerekliliğinin altı çizilmiştir (Doğan, 2015). Abdelhakim Guendouz, *Türkiye ve Cezayir Dış Ticaretinin Gelişimi* isimli çalışmasında ise iki ülke arasındaki ticaret incelenmiştir. Cezayir ve Türkiye’nin birbirini tamamlayacak nitelikte ürünlerin ticaretini yapmakta olduğunu açıklayan yazar; Cezayir’in Türkiye’ye enerji ihraç ettiğini buna karşın Türkiye’nin ise Cezayir’e gıda ve tarım ürünleri ihraç ettiğini vurgulamaktadır (Guendouz, 2017). Mehmet İnak’ın *Türkiye’nin Jeopolitik Gücü İçin 2000’li Yıllardan Sonra Bölge Ülkeleri ile Petrol ve Doğal Gaz İlişkileri* adlı tez çalışmasında ise Türkiye’nin enerji koridoru olma amacı çerçevesinde enerji anlaşmaları yaptığı ülkeler konu edilmiştir. Bu bağlamda Cezayir’in net enerji ihracatçısı olarak Türkiye’nin önemli bir stratejik ortağı olma potansiyeli vardır (İnak, 2016). Cezayir ve Türkiye ilişkilerini tanımlamada en kapsamlı eser olarak, Meral Balcı ve Hamza Bilgü’nün *Cezayir Bağımsızlık Savaşı Bağlamında Türk Dış Politikası*’dır. Türkiye’nin, Cezayir’in bağımsızlık sürecindeki çekimserliği konu edilerek, iki ülkenin karşılıklı siyasi ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Dönemin şartları ve gerçekleri göz önüne alındığında Fransa’nın önemli bir aktör olarak varlık gösterdiği NATO ve Batı ittifakı içerisinde yer alan Türkiye’nin; Fransa’dan bağımsızlığını kazanmak isteyen Cezayir’e söylem bazında desteğinin olamaması dış politik hareket alanının darlığı ile açıklanmıştır. Nitekim Cezayir’e diplomatik olarak verilemeyen desteğin, gizli silah yardımı ile sahada verildiğinin altını çizmişler ve iki devletin ortak tarihi ve kültür geçmişinin önemini vurgulamışlardır (Balcı ve Bilgü, 2020). Ayrıca Cezayir’in iç siyasetini inceleyen (Temelat, 2012), Arap baharı hareketinden etkilenen diğer bölge ülkeleri ile Cezayir’in yapısal farklılıkları üzerine eğilmiştir.

Literatürde konu ile ilgili çalışmaların azlığı ve kullanılan kaynakların dil çeşitliliği sebebiyle akademik literatüre katkı sunmayı hedefleyen bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden dokümantasyon tarama yöntemiyle ele alınmıştır. İlgili literatürde Cezayir ve Akdeniz, Cezayir ve Türkiye, Türkiye ve Akdeniz ikili kelime grupları araştırılarak, Türkiye ve Cezayir dış politikasının resmî belgeleri, yerel kaynaklar başta olmak üzere Türkçe, Arapça, İngilizce ve Fransızca makaleler, raporlar, gazeteler/resmi kaynaklar, konferans sunumları ve internet sitelerinde bulunan haberler incelenmiştir.

Akdeniz’in Jeopolitik Tanımı ve Cezayir’in Konumu

Akdeniz bölgesi; jeopolitik ve jeoekonomik açıdan dünyanın önemli bölgeleri arasında yer almaktadır. Birçok medeniyetin doğuşuna ve batışına beşiklik eden bu bölge hem kara bağlantısı hem de deniz bağlantısı nedeniyle tarih boyunca pek çok devlet tarafından hâkimiyet altına alınmaya çalışılmıştır. Bu nedenle de bu coğrafya her dönemde değişen ve farklılaşan çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca Akdeniz; kıtalararası geçişte transit rol oynayan bir bölge olarak tarihi ve ticari yollar üzerinde yer alması, bir taraftan çözülmesi oldukça zor ve karışık sorunlar yaratırken diğer taraftan da büyük imkânlar sağlayabilecek bir potansiyeli de beraberinde getirmektedir (Örselli ve Babahanoğlu, 2019, s. 573).

Akdeniz; 2,5 milyon kilometre karelik yüzölçümüyle dünyanın en büyük ‘iç’ denizidir (Jean-Claude ve Guillaume, 2007, s. 99). Siyasi ve coğrafi tanım olarak Akdeniz’in; Batı Akdeniz ve Doğu Akdeniz olmak üzere iki farklı bölgeye ayrıldığı görülmektedir. Malta Adası ve Tunus’un keşiştiği yerden düz bir boylam çizildiğinde, boylamın sol tarafı Batı Akdeniz, sağ tarafı ise Doğu Akdeniz olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi olarak bu iki bölgeyi çevreleyen alan ise Akdeniz, Akdeniz Havzası, Akdeniz Dünyası, Akdeniz Coğrafyası veya Yakındoğu olarak çeşitli şekillerde nitelendirilmektedir (Kedikli ve Çalağan, 2017, s. 120). Günümüzde Akdeniz Havzası’na kıyıdaş 23 ülke bulunmakla birlikte, bunlardan İspanya, Fransa, İtalya, Slovenya, Malta, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Tunus, Fas ve Cezayir’in Batı Akdeniz’e kıyıları mevcut iken

Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin-Gazze Yönetimi, Mısır, Libya, KKTC ve GKRY'nin ise Doğu Akdeniz'e kıyuları bulunmaktadır (Yıldız, 2006, s. 618). Üç kıta arasında kavşak konumda olan Akdeniz'in ticaret, ulaşım ve enerji aktarımının merkezinde yer aldığı görülmektedir (Madihah, 2020, s. 37). Başka bir ifade ile Akdeniz dünyanın üç kıtası arasındaki ana temas alanını temsil ettiği için önemli bir coğrafi konuma sahiptir ve bu kıtaların her birinin kendi siyasi ve ekonomik önemi vardır. Ayrıca Akdeniz sadece coğrafi buluşma noktası değil, jeopolitik ve jeoekonomik çağdaş küresel strateji eksenlerinin de ana odak noktasında yer almaktadır (Bala, 2021); (Bkz. Şekil 1. Akdeniz Ülkeleri).

Şekil 1. Akdeniz Ülkeleri (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Yukarıda da açıkladığımız gibi yüzyıllar boyunca birçok devlete ev sahipliği yapan Akdeniz, konumu itibariyle kıtalar arasında bir lokomotif niteliği taşıyan ve dünyanın en değerli ticaret yollarının güzergâhındaki bir deniz olarak, Anadolu'nun güneye açılan, siyasi ve ekonomik kapısı olmuştur. Nitekim batısında Cebelitarık Boğazı, kuzeyinde boğazlar ve güneyinde Süveyş Kanalı olmak üzere geniş bir coğrafyada denizler arasında bağlantı noktası olması, dünya deniz ticaretinin kontrolünü elinde bulundurmasını sağlamıştır. Ayrıca Akdeniz; petrol ve doğalgaz gibi önemli bir enerji potansiyeline sahiptir. Son dönemlerde gerçekleştirilen petrol ve gaz keşifleri, uluslararası ilgiyi Akdeniz'in üzerine çekmektedir (Madihah, 2020, s. 38). Küresel düzeyde bir jeostrateji uzmanı olarak kabul edilen Morton Kaplan, Akdeniz'in jeopolitik önemini şu cümleyle ifade etmiştir: 'Küresel politikanın en az on yıllık geleceği, Akdeniz havzasında kurulacak ittifaklar ve bölgesel oluşumlarla şekillenecektir' (Bala, 2021).

Akdeniz bölgesinde uluslararası bir oyuncu olarak Cezayir, merkezi ve önemli bir konumda yer almaktadır. Avrupa, Afrika ve Arap dünyasının buluşma noktası olan Cezayir, coğrafi olarak Akdeniz'in kuzeyinden Afrika kıtasının içine kadar uzanmaktadır. 2,4 milyon kilometrekare alana sahip olan Cezayir, Sudan'ın bölünmesinden sonra Afrika kıtasının en büyük ülkesi olmuştur. Cezayir'in yedi komşu ülkeyle geniş bir kara sınırı (7000 km'den fazla) ve 1200 km deniz sınırı bulunmaktadır (Mahiou, 2017, s. 440-441). Ayrıca Cezayir; bir kıta büyüklüğünde kara parçasına sahip olarak stratejik bir çıkış noktası, Afrika için bir geçiş köprüsü ve ekonomik anlamda hayati öneme haiz bir ürün ve emtia tedarikçisidir. Ürettiği petrolü Akdeniz üzerinden taşıyarak başka ülkelere pazarlayan Cezayir'in Akdeniz kıyısında doğudan batıya uzanan 1200 km kıyı şeridinde sahip olması, havzaı bu ülke için olmazsa olmaz kılmaktadır (Filali, 2011, s. 41).

Osmanlı döneminde gerçekleştirilen tüm istilalar Akdeniz yönünden geldiği için, Cezayir açısından Akdeniz cephesi her zaman saldırıya açık bir cephe olmuştur. Bu durum Akdeniz'in Cezayir için bugünkü kadar elzem olan stratejik önemini yüzlerce yıldır göstermektedir (Benantar, 2005, s. 43). Bu nedendir ki Cezayir hükümeti 1996 Anayasası ile birlikte Mağrip, Arap ve Afrika kimlikliklerine bir yenisini daha ekleyerek Akdeniz Ülkesi olduğunu belirtmiştir. Anayasa'nın önsözünde Cezayir'in bir İslam ülkesi, Büyük Arap Mağrip'in ayrılmaz bir parçası ve bir Arap ülkesi olmasının yanı sıra bir Akdeniz ve Afrika ülkesi olduğu da kabul edilmektedir (Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Anayasası, 1996, s. 14).

Akdeniz'de Jeopolitik Değişimler ve İstikrarsızlık Faktörleri

Akdeniz bölgesinde uluslararası güvenliği yakından etkileyen birçok güvenlik sorunu ve tehdit algısı bulunmaktadır. Bu tehlikeleri güvenlik tehditlerinin doğası veya jeopolitik boyutları açısından detaylı bir biçimde analize tabi tutmak gerekmektedir.

Akdeniz Ülkelerinde Artan İç Krizler

Eski çağlardan beri Akdeniz bölgesi farklı medeniyetlere ait ülkeler arasında savaşlar ve çatışmalara maruz kalmıştır. Pers-Yunan savaşları, MÖ 264 ile MÖ 146 yılları arasında gerçekleşen üç aşamalı Pön Savaşlarını da içine alan Roma-Kartaca muharebeleri, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında gerçekleşen Haçlı Savaşları, Osmanlı-İspanyol rekabeti bu savaşların en önemlileri olarak tarihteki yerini almıştır. Modern zamanlarda ise o dönemde Osmanlı toprağı olan Mısır'ın Napolyon Bonapart tarafından işgal edilmesiyle 1798'de başlayan Avrupa sömürgeciliğı, bunun devamı niteliğinde karşımıza çıkan ve yine Osmanlı toprağı olan Cezayir'in 1830'da Fransızlar tarafından işgal edilmesi Akdeniz'deki savaşlara örnek teşkil etmektedir. Mısır ve Cezayir bilahare bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Tüm bu savaşların yanı sıra Akdeniz bölgesinde kıta sahanlığı, deniz yetki alanları ve sınır ihtilaflarından çıkan ve bölgeyi istikrarsızlaştıran çatışmalar ve gerilimler de gündeme gelmiştir. Bu gerilimlerin en önemlisi olarak, Yunanistan'ın Avrupa ülkelerinden güç alarak Kıbrıs Adasını ele geçirme çabaları ve Ege Adalarının statüsüyle alakalı anlaşmazlıklar karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği'nin (AB) 2004 yılında uluslararası hukuka aykırı olarak *Kıbrıs Rum Kesimini* tüm adayı temsilen AB'ye almaları ile gerginleşen ilişkiler, günümüzde Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin Libya ile yaptığı deniz sınırlarını belirleyen mutabakat zaptına istinaden arama ve sondaj faaliyetlerinin engellenmesi, krizin büyümesine neden olmuştur. Diğer taraftan Yunanistan'ın Lozan Anlaşmasını ihlal ederek Türkiye'ye ait *Ege Adalarını* işgal edip silahlandırması, bu ihtilafı çatışmaya dönüştürebilecek bir potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Buna benzer bir biçimde Cezayir ile Fas arasında uzun yıllardır sınırlarını kapatan keskin bölünmeler var olduğu gibi Doğu Akdeniz'de de İsrail'in Filistin topraklarını yeni yerleşimler oluşturarak uzun yıllardır sürmekte olan çatışmaların yaşandığı görülmektedir (Klara, 2020).

2010 yılının sonu itibarıyla pek çok Arap ülkesinde gündeme gelerek, iktidarda bulunan otoriter yönetimlere karşı başlayan halk hareketleri *Arap Baharı* olarak isimlendirilmiş ve bu protestolar bölgeyi derinden etkileyen devrimlere dönüşmüşlerdir. Nitekim bu devrimler Akdeniz bölgesini siyaset, ekonomi ve güvenlik parametreleri açısından olumsuz etkilemiş ve hâlihazır istikrarı derinden sarsmıştır. Bölge halklarının, yaşadıkları ülkenin gayri safi milli hasıllarından daha fazla pay almak, adil bir paylaşımı hâkim kılmak ve daha fazla refah talebiyle başlayan bu protestolar, zamanla demokrasi ve özgürlük taleplerini de beraberinde getirmiştir. Bu açıdan başlangıçta toplumların kendi iç sosyo-politik dinamiklerinden kaynaklanan bu hareketler, zamanla dışarıdan manipüle edilmeye başlanmıştır. Bölgedeki Batılı güçlerin olumsuz etkilerinin devam etmesi, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi prensiplerin yerine getirilmesini geciktirmektedir. Geciken demokratikleşme hareketleri ve modern devletin oluşumunun sık sık dış müdahalelere maruz kalması, bölgedeki devletlerde yaşayan halklarında günümüz modern demokratik sistemine uygun yaşamasına engel olmaktadır (İnaç, 2016, s. 482-492).

Arap Baharının etkisiyle Suriye'de Mart 2011'de, dönemin rejimine karşı başlayan halk hareketinin günümüzde halen çözülemeyen bir iç savaşa dönüşmesi; Mısır'da görülen halk hareketi neticesinde Hüsnü Mübarek'in yerine seçimle iktidara gelen Muhammed Mursi'nin batılı güçler tarafından 'tehdit' olarak algılanması bölgedeki gerginliği artırmıştır. Bu nedenle başta Suriye rejimine karşı askeri müdahalede bulunmak isteyen Batılı güçler, Mısır'da gerçekleşen Mursi iktidarı gibi bir 'tehdit'in Suriye'de de vukuu bulmasını açıkça istememişlerdir. Bu tutumun bir diğer örneği de Libya'da görülmüştür. Birleşmiş Milletler kararını dahi beklemeden hava operasyonu düzenleyen Fransa, Libya'nın bölünmesine yol açmıştır. Söz konusu bu batılı güçler, Arap Baharını öne sürerek bu zengin medeniyetler beşiğini kaos ortamına dönüştürmüş ve bir mülteci krizinin yaşanmasına neden olmuştur (İnaç, 2012, s. 17-19).

Nitekim demokratik halk eylemlerinin yaşandığı ülkelerde, -Irak, Suriye, Yemen, Libya- ortaya çıkan kaosa karşı dış müdahalelerin olduğu görülmektedir. İç savaşa sürüklenen ülkelerde güvenliğin temin edilememesinden istifade eden ve kaos ortamını fırsat bilen uluslararası terör örgütleri, büyük devletlerin vekili olarak (proxy) etkili olmaya başlamıştır. Bu terörist grupların daha etkili olabilmeleri için doğal kaynaklar açısından zengin alanlara ve denizlere yönlendirildiğı görülmüştür. Örneğin; Libya iç savaşında ortaya çıkan yönetim boşluğundan faydalanan terörist gruplar, Sirte Körfezi'ndeki deniz çıkışı kontrol

ederek Libya'nın ekonomik gücünü oluşturan petrol kontrol altına almaya çalışmıştır. Suriye'deki iç savaş ve Libya'daki kaos, özellikle çeşitli silah cephaneliğine sahip olan Kaddafi rejiminin devrilmesinden sonra, kitlesel uyuşturucu ve silah kaçakçılığını gclendirmiştir. Ayrıca otoriter rejimlerin ve halkın demokratik talepleri arasındaki savaşlar ve askeri çatışmalar nedeniyle düzensiz göçmen dalgaları artmaya devam etmektedir (Saij, 2016, s. 32).

Doğu Akdeniz'de Keşfedilen Doğal Kaynaklar Nedeniyle Artan Rekabet Endeksi

Tarih boyunca enerji ve su kaynaklarına erişim ve hâkimiyet mücadeleleri, savaşların ve çatışmaların önde gelen nedenleridir. Kendisini çevreleyen ülkelerin enerji talebi ve mevcut enerji arz trafiğinin tam kalbinde yer alan Akdeniz Havzası, küresel mücadele sahası olarak karşımıza çıkmaktadır (Katman, 2013, s. 17).

Doğu Akdeniz, dünyadaki toplam doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %4,5'ine sahiptir. Bugüne kadar yapılan sismik arama ve sondaj faaliyetleri bu rezervlerin önemli kısmının Kıbrıs, Mısır ve İsrail kıyılarının keşiştiği bölgedeki Tamar ve Leviathan sahalarından Mısır kıyılarındaki Batı Nil Deltası sahasına uzandığını göstermektedir. Bu hat üzerinde bulunan en büyük doğal gaz sahaları olan Tamar'da 318 milyar metreküp, Leviathan'da 605 milyar metreküp, Afrodit'te 129 milyar metreküp, Kalipso'da 230 milyar metreküp ve Zohr'da 850 milyar metreküp doğal gaz keşfedilmiştir. Levant ve Nil Deltası bölgelerinde toplam 9,8 trilyon metreküp civarında doğal gaz olduğu tahmin edilmektedir (Furuncu, 2020, s. 236).

Bölgede enerji varlığından haberdar olan kıyıdaş lkeler, Akdeniz üzerinde kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgelerini ilan ederek belirledikleri parseller üzerinde hak iddiasına başlamışlardır. Doğu Akdeniz lkeleri arasındaki işbirliğinin yokluğu nedeniyle Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında çıkan anlaşmazlıklar esas olarak egemenlikle ilgilidir. Özellikle Türk-Yunan devletleri arasındaki anlaşmazlıklar, diplomatik krizlerin yoğunluğunu ve silahlı çatışmaların olasılığını artırmaktadır. Daha açık bir ifade ile Doğu Akdeniz'e komşu ülkeler olan Libya, Mısır, Lübnan, Suriye, Türkiye, Yunanistan, Kıbrıs ve İsrail'in arka arkaya ilan ettikleri münhasır ekonomik bölgelerin sonucunda, dünyanın başka bölgelerine nazaran ender grlecek bir Şekilde deniz sınırlarının çakışması ve belirlenmesi sorunu ortaya çıkmıştır (Alsa, 2020).

Doğu Akdeniz Bölgesi ticari, jeopolitik ve jeoekonomik özellikleri nedeniyle anılan rekabetin yoğunlaştığı bölgelerin başında gelmektedir. Doğu Akdeniz'in sahip olduğu enerji kaynakları açısından gelecekte de rekabetin artarak devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bölgede enerji kaynakları üzerinden yaşanan rekabet günümüzün yeni çatışma alanlarından biridir. Bu rekabetin orta ve uzun vadede de devam edeceği aşıkrdır (rselli ve Babahanoğlu, 2019, s. 573).

Coğrafi konumu nedeniyle Cezayir, Doğu Akdeniz'de münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesi konusunda artan rekabetin doğrudan tarafı değildir. Ancak karşılığında Batı Akdeniz'de Cezayir, benzer bir krizin ilk başlatıcılarından biri olmuştur. Nisan 2018'de, eski Cezayir Cumhurbaşkanı Abdülaziz Buteflika, hem İtalya hem de İspanya'nın deniz yetki alanları ile keşişen Cezayir'in münhasır ekonomik bölgesini tanımlayan bir başkanlık kararnamesini imzalamıştır. Bu cumhurbaşkanlığı kararnamesinde, herhangi bir ülke ile sorun çıkması halinde müzakerelere başvurulacağı belirtilmiştir (APS, 2018).

Konunun hassasiyeti nedeniyle İtalya, Cezayir ile siyasi krizden kaçınmayı tercih etmiş ve anlaşmazlığın yönetimi iki ülke arasındaki açık siyasi kanallara bırakılarak çözüme kavuşturulmuştur. Bunu da İspanya ve İtalya'nın karşılıklı anlaşmaları takip etmiştir. Daha açık bir ifade ile Mart 2020'de Cezayir ve İspanya, iki ülke arasındaki deniz yetki sınırlarının belirlenmesi ile ilgili olası sorunları çözmek için ikili müzakereler üzerinde anlaşmıştır. Bu bağlamda Cezayir Dışışleri Bakanı Sabri Boukadoum düzenlediği ortak basın toplantısında, Cezayir'in barışçıl bir ülke olduğunu ve Cezayir'in diğer devletlere karşı saldırgan bir dış politikaya sahip olmadığını vurgulamıştır (France 24, 2020).

Günümüz Değişimleri Işığında Cezayir Dış Politikası

Cezayir Yeni Cumhurbaşkanı Abdülmeccid Tebbun, ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik durumlarının karışık olduğu bir dönemde (2019) göreve başlamıştır. Buteflika iktidarının son yıllarında derinleşen siyasi kriz, halk ile devlet kurumları arasında -hatta siyasi elitlerin içinde- güvensizlik ve iletişim sorunlarının evrilmesine yol açmıştır. Buna bağlı olarak da siyasi partiler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları ciddi Şekilde zayıflamış, devlet otoritesi sarsılmıştır. Sosyal isteklerin karşılıklı bulabileceği düzenli bir kurum gücü

kalmamış ve halk hareketinin büyük bir kısmı radikal bir şekilde rejimin değiştirilmesi talebinde bulunmuştur (Rakdi, 2020, s. 3).

Komşu bölgelerde yaşanan sorunların yanı sıra Libya krizindeki karmaşıklık, sahil bölgesinin güvenlik ikilemi, Fas Krallığı ile ilişkilerde devam eden durgunluk ve son olarak da dış politikada pasif bir siyaset izlenmesi, Cezayir'in çeşitli uluslararası ve bölgesel meselelerden uzakta kalmasına neden olmuştur. Nitekim çeyrek asırdan fazla bir süredir Cezayir, diplomatik açıdan aktif bir şekilde faaliyet gösterememiş, politikalar geliştirememiştir. Seçim sürecinin askıya alınması nedeniyle teröre karşı on yıldır yürütülen mücadele ve eski Cumhurbaşkanı Buteflika dönemindeki yolsuzluk kargaşası, Cezayir'in doğal çevresini, hayati alanlarını ve önem arz eden bölgelerini kaybetmesine neden olmuştur.

Göreve yeni başlayan Cumhurbaşkanı, konuşmasında aktif bir dış politikanın önemi üzerinde durmuş ve Cezayir devleti için bunun bir yol haritası olabileceğini ifade etmiştir. Cezayir çıkarlarının öncelikli olduğunu ve diğer devletlerin işlerine karışmaması gerektiğini, halkların kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğunu, Filistin meselesini desteklediğini ve Cezayir'in sınır ötesi operasyonları (terörizmle mücadele, uluslararası bağlantılı organize suç örgütleri) dâhil olmak üzere karşı karşıya kaldığı sorunları çözme çabalarını koordine etmeye devam edeceğini vurgulamıştır (ENTV, 2019).

Dış politika açısından ise, küreselleşme çağı ve doğrudan etkilediği 'sınırlar' ve komşu ülkelerdeki konvansiyonel olmayan çatışmalar nedeniyle uzun yıllardır süren Cezayir'in klasik duruşu, bölgesel konumunu sarsan ve doğrudan tehdiye açık bir hale getiren bu zorluklarla test edilmeye başlanmıştır. Bu durum, bazı anayasal değerlerin gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Cezayir'in küreselleşme ile birlikte uluslararası görünürliğini sağlamak ve küresel kamuoyunda adından söz ettirebilmek için ordu birliklerinin Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Güçlerine katkı sağlamak amacıyla sınır ötesinde faaliyet göstermesine izin verecek olan Anayasal değişiklikler (2020) yapılmıştır. Nitekim Cezayir; Lübnan'da İsrail'e karşı yapılan 1967 ve 1973 savaşlarına katılmasının yanı sıra, Birleşmiş Milletler çerçevesinde gerçekleştirilen birçok barış koruma operasyonuna iştirak etmiştir (Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Anayasası, 2020, s. 21).

Cezayir'in, etkili bir aktör olduğu Mağrip ve Afrika başta olmak üzere birçok bölgedeki nüfuzu son otuz yılda önemli ölçüde azalmıştır. Bu durum, Cezayir'in bölgesel komşuluk ve Filistin meselesi dâhil dış işlerinde önem arz eden konularda diplomatik rolünü yeniden kazanma zorunluluğunun farkına varmasına neden olmuştur (ENTV, 2019).

Akdeniz'de Cezayir- Türkiye İttifakı

Uzun yıllar boyunca sömürge imparatorluklarının gölgesi altında kalan Afrika Kıtası, günümüzde hem yer altı-yer üstü kaynaklarıyla hem küresel tedarik zincirindeki coğrafi konumuyla hem de güncel kriz noktalarına yakınlığı nedeniyle büyük devletlerin ilgisini ve dikkatini çekmektedir. Çin, Rusya, ABD, Fransa, Birleşik Krallık gibi devletlerin etkinlik gösterdiği Afrika bölgesinde özellikle 2000 sonrası dönemde Türkiye de daha etkin varlık göstermeye başlamıştır. Daha açık bir ifade ile Türkiye'nin bölgesel güç olarak küresel etkinliğini ve görünürlüğü artırma arzusuna paralel bir şekilde kıtanın coğrafi yakınlığı ve geçmiş kültürel bağların varlığı göz önüne alındığında, Afrika'ya yönelik proaktif bir dış politika izlediği görülmektedir. Nitekim 1998 yılında Afrika açılım eylem planına müteakip 2005 yılının *Afrika Yılı* olarak ilan edilmesi, Afrika'nın Türkiye için ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir (Kılıç, 2021; Oğurlu, 2017, s. 43-46; Fırat, 2011, s. 3-5).

2000'lerin başından itibaren Türkiye'nin dış politik vizyonunda yaşanan değişimle birlikte diplomasinin öncelendiği ve proaktif bir yapıda jeoekonomik, jeopolitik, jeokültürel değerler çerçevesinde kararlar alındığı görülmektedir. Afrika Kıtası'ndaki geçmiş kültürel bağları, coğrafi yakınlığı, bölge ülkelerine nazaran Avrupa ülkelerine politik ekonomik olarak yakınlığı gibi faktörler, Kıta üzerindeki ülkelere daha kolay erişim sağlamasına imkân vermektedir. Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Anadolu'yu çevreleyen Akdeniz havzasında bölgesel lider ülke konumu için mücadele veren Türkiye, 54 ülke bulunan Afrika Kıtası'ndaki etkisinin sürekliliği için diplomatik temsilciliklerinin sayısını artırmayı hedeflemektedir. 1994'e kadar 12 büyükelçiliği bulunan Türkiye, 2021 yılı itibarı ile bu sayıyı 43'e çıkarmıştır. Kıta üzerindeki çatışmaların çözümü için diplomasinin öncelenmesi ve barışçıl yollarla mevcut sorunların çözümünde etkili bir aktör olmak; insanı yardım ve kıtanın ekonomik sorunlarına destek olmak amacıyla girişimlere destek olmak; karşılıklı ticareti canlandırarak kalkınma sürecini hızlandırmak gibi amaçlar ile kıtada faaliyet gösteren Türkiye, *eşitlerin ortaklığı* olarak betimlenebilecek bir ilişki kurmaktadır. Nitekim bu durum 2008 yılında, Türkiye'nin stratejik ortak olarak kabul edildiği Afrika Birliği Zirvesi'nden de açıkça görülmektedir.

Türkiye, 2010 yılında Afrika Strateji Belgesi ile Afrika'ya yönelik dış politik vizyonunu ilan etmiş ve kıta üzerindeki faaliyetleri hız kazanmıştır. Afrika'ya yönelik açılım stratejisi 2013 yılında Afrika Ortaklık Politikası'na yükselmiştir. *Afrika'nın sorunlarına Afrika Çözümleri* mottosuyla Türkiye'nin sahip olduğu değerler ile karşılıklı fayda temelinden hareketle ilişkiler devam etmektedir (Oğurlu, 2017, s. 45; Fırat, 2011, s. 3-5; Ajabi, 2020; Yeşiltaş ve Balcı, 2011, s. 12; Güvendik, 2021).

Bölgesel ve uluslararası konularda Türkiye ve Cezayir, birbirlerine paralel politikalar izledikleri görülmektedir. Türkiye, izlemiş olduğu dış politikasında tutarlı bir stratejik planlama ile tarihsel geçmiş ve coğrafi derinlik arasında bütünleşmeyi sağlayan bir aktör olarak uluslararası alandaki etkisini gözle görülür bir şekilde arttırmayı hedefleyen ve bu kuvvet çarpanı ile *bölgesel bir güç* olma fırsatını sağlayan yeni bir dış politik yaklaşım benimsemiştir. Bu bağlamda, Kuzey Afrika'daki Türk varlığı ve etkinliği, Türkiye'nin Cezayir'e olan ilgisini de ortaya çıkararak artırmıştır. Bu duruma, Afrika'nın eski bir sömürü gücü olan Fransa'nın bölgesel anlamda nüfuzunu kaybetmeye başlaması, Türkiye'nin genel olarak Afrika kıtası ülkeleri; özel olarak ise Cezayir'in gözünde 'alternatif bir güç' olarak ortaya çıkma sürecini de hızlandırmıştır (Guldner, 2020).

Bölgesel Sorunlara Türk-Cezayir Yaklaşımı

Cezayir-Türkiye ilişkilerinin iyi bir şekilde açıklanabilmesi için ortak geçmişi, tarihi ve kültürel bağlamda incelemek gerekmektedir. Özellikle Osmanlı'nın Cezayir'de üç asırdan fazla varlık göstermesi ve arkasında bıraktığı göz ardı edilemez tarihi ve kültürel mirası, günümüz Türkiye-Cezayir ilişkisinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Cezayir, en son 1827 Navarin Savaşı başta olmak üzere, Avrupalıların birçok saldırısına karşı Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Tarihi kaynaklara göre, Osmanlı döneminde (1518-1830) Cezayir donanması Akdeniz havzasını kontrolü altına almış ve Akdeniz'deki uluslararası güç dengesi üzerinde önemli bir 'kuvvet' unsuru olmuştur (Chelghoum, 2015, s. 43). Bu geçmişten harekete iki ülke arasındaki ilişkilerin günümüzdeki şekliyle güçlenmesi ne yeni bir süreçtir ne de sebepsizdir. Aksine, unutulmaz tarihsel birikimin ve son yıllardaki artan bölgesel gerilimlerin sonucudur. Bu nedenle, Cezayir ve Türkiye arasındaki ilişkilerin derinliğinin ve ortak çıkarların bozulması da mümkün olmamaktadır. İkili ilişkilerin uzun süredir 'kopuk' olmasına rağmen, her iki ülke için istisnai durumlar göz önüne alındığında, yeni ve çağdaş uluslararası gerekliliklere iki ülke arasındaki iletişim kopukluğunun giderilmesi, iki tarafında kazan- kazan modelli işbirlikleri yapmasına olanak sağlamaktadır. Özellikle ortaya çıkan krizleri bertaraf etmede ve ortak bir duruş sergilemede Türkiye-Cezayir ortaklığını geliştirmek için yürütülen politikalar, karşılıklı iki ülkenin Doğu Akdeniz, Libya ve Tunus faaliyetlerini koordine ederek bölgede güçlü bir ittifak kurma yolunda adımlar attığı görülmektedir (Abourous, 2020).

Cezayir ve Türkiye yakınlaşmasının son dönemdeki ana gündemini *Libya Krizi* oluşturmaktadır. Nitekim Doğu Akdeniz ülkeleri, Türkiye'nin bölgedeki ve edindiği kuvvet çarpanı etkisini azaltmak istemektedir. Libya krizinde Cezayir'e de uygulanan diğer ülkelerin dış politikaları da bunun bir benzeri olmuştur. Bununla birlikte Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki haklarını korumak amacıyla Libya ile yaptığı anlaşmayı sürdürmekte ve daha önce Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) desteklemektedir. Bu amaç, Libya'daki siyasi istikrarsızlık ortamını bitirme arzusunda olan Cezayir'in, komşusuna yönelik uyguladığı dış politikası ile de uyumludur. Buna bağlı olarak da Cezayir ve Türkiye, güvenlik açısından ortak bir zeminde buluşmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye-Cezayir yakınlaşması, ortak çıkarların ve tarihsel bağların getirdiği bir ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Şahin ve Yılmaz, 2020). Tunus krizin çözümünde rol oynayan en önemli ve aktif ülkeler arasında Cezayir ve Türkiye de yer almaktadır. Her iki ülke de aralarında büyük bir koordinasyonun varlığını doğrulayan birçok gösterge olduğu gibi bölgede yaşanan krizlerin oluşturduğu tehlike nedeniyle de Tunus'taki durumun kaosa ve şiddete dönüşmesini önlemeye çalışmaktadır.

Cezayir ile Türkiye arasındaki uyumluluk, Doğu Akdeniz'de bulunan deniz sınırlarını belirleme konusundaki anlaşmazlıklarda da görülmektedir. Güncel olarak Akdeniz'deki adalardan Kıbrıs ve Girit'in Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan etme konusunda çıkışlarına karşı, Cezayir'de Türkiye'nin menfaatine uygun bir şekilde 'Adaların' MEB ilan edilemeyeceğini açıklamıştır. Türkiye ve Cezayir'in ortak bir tutum sergileyerek deniz yetki alanlarındaki açıklamaları, Cezayir'in de İtalya ve İspanya ile olan deniz sınırları anlaşmazlıkları konusunda benzerdir. Başka bir ifade ile İtalya ile Sardinya Adası; İspanya ile de Baler Adaları (Mallorca, Menorca, Ibiza, Formentera) için Cezayir, deniz sınırları konusunda Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin Yunanistan ve GKRY ile yaşadığı sıkıntılara benzer sorunlar yaşamaktadır. Bu nedenle her iki ülke de yukarıda da vurguladığımız şekilde ve uluslararası hukuka da uygun olarak, adaların münhasır ekonomik bölge ilan edemeyeceği noktasında ortak hareket etmektedir (EPC, 2020).

Ekonomik ve Askeri İlişkiler

Akdeniz’de yaşanan çatışmalar ele alındığında Cezayir hem deniz kuvvetleri ile hem de askeri gücü ile bölgede yeniden dikkate alınması gereken bir aktör olmaya çalışmaktadır. Cezayir’de dönemin Genelkurmay Başkanı yaptığı açıklamada, ülkenin batısında yer alan Oran Sahili’nde gerçekleşen *Kalkan 2020* olarak adlandırılan deniz tatbikatında, “*Cezayir’in, Osmanlı döneminin 17. ve 18. yüzyıllarındaki batı yakası kontrolüne atıfta bulunarak, Akdeniz’de var olan bir güç olarak Cezayir donanmasının ihtişamını yeniden kazanmaya çalıştığını*” ifade etmiştir (Kdadra, 2020).

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) 2019 yıllık raporuna göre, Cezayir silahlanma açısından Afrika Kıtası’nda birinci sırada yer almaktadır. Kuzey Afrika’ya yapılan silah ithalatı, 2015-2019 yılları arasında Afrika’ya yapılan silah ithalatının %74’ünü oluşturmaktadır. Kuzey Afrika’da yer alan Cezayir ise tek başına bu oranın %79’unu gerçekleştirerek ordusunu güçlendirmiştir. Ayrıca 2010-2014 yılları arasında gerçekleştirdiği silah ithalatı %71 oranında artarak, 2015-2019 döneminde dünyanın en büyük altıncı silah ithalatçısı olmuştur (Silva, Tian ve Marksteiner, 2021, s. 6).

Cezayir’in silah ve savunma ihtiyacının yaklaşık %60’ını Rusya’dan ithal etmektedir. Son dönemde Cezayir’in özellikle modern muharebe sahalarında oyunun kurallarını değiştiren önemli unsurlardan olan Drone’lar konusunda mevcut envanterini geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye son yıllarda ‘savunma sanayisi’ alanında önemli ilerlemeler kaydetmekte olup Cezayir’in de potansiyel tedarikçilerinden biri olabileceği açıkça görülmektedir. Türkiye’nin diğer dost ülkelerle yaptığı benzer ticarete olduğu gibi, Ankara, gelecekte kendi hava savunma teçhizat sistemlerini geliştirebilecek Cezayir’e teknoloji transferi yapmaya istekli olacağı noktasında görüşlerde bulunmaktadır (Telci, 2021, s. 8). Türkiye ile Cezayir arasında 2003 yılında ana hatları çizilen ve 2009 yılında imzalanan askeri eğitim işbirliği anlaşması, iki ülke arasında subay eğitimi, ortak tatbikatlar ve istihbarat alışverişi gibi konuları kapsamaktadır. Askeri ilişkilerin gelişmesi Türkiye’nin Cezayir’deki etkisini artırdığı gibi stratejik olarak bölgedeki gücünü ve etkisini de artırmasına imkân sağlamaktadır (Telci, 2021, s. 10).

İki ülke arasındaki siyasi koordinasyon, ekonomik ilişkilerin de derinleşerek gelişmesini hızlandırmaktadır. Fransız haftalık dergisi *Le Point*’a verdiği röportajda Cumhurbaşkanı Abdülmecid Tebbun, Türkiye ile ilişkilerini *mükemmel* olarak nitelendirmiş ve Türkiye’nin, herhangi bir siyasi beklenti içine girmeden ülkesine yaklaşık 5 milyar dolarlık yatırım yaptığını söylemiştir (Diden, 2021). Ayrıca Cezayir Cumhurbaşkanı, 5 Mayıs 2021’da ülkesiyle Türkiye arasında yolcu ve ticari mal taşımacılığı yapılmasını sağlayacak deniz seyrüsefer anlaşmasına onay vermiştir. İki ülke arasında yolcu akışını ve ticari hacmi artıracak anlaşma 25 Mayıs 1998 yılında yapılmasına rağmen bugüne kadar Cezayir yönetimi tarafından onaylanmamıştır. Bunca yıl aranın ardından onaylanması da önem taşımaktadır. Bu gelişmenin ardından iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin farklı boyutları da içerecek şekilde gelişmesi ve kısa sürede Türkiye, Cezayir’in ilk ticaret ortağı olmaya ulaşması beklenmektedir (Boulkemh ve Biçeroğlu, 2021).

2030 yılı sonuna kadar 10 milyar doları hedefleyen bir planın parçası olarak, 2020 yılında Cezayir ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 4 milyar dolara yükselmiştir. Bu durum, serbest ticaret bölgesi anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan stratejik bir ortaklığın önünü açmaktadır. Böylelikle Türkiye, Cezayir’in beşinci en büyük ticaret ortağı olurken, Cezayir ise Türkiye’nin Afrika’daki en büyük ikinci ticaret ortağı olmuştur. Cezayir’in ithalat yaptığı ülkeler arasında, Çin, Fransa, İtalya, İspanya, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri’nden sonra %4,62 ile Türkiye yer alırken, bu ithalat tutarı 2020 yılında 421,45 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Cezayir’in İhracat rakamları incelendiğinde İtalya ve Fransa’nın ardında üçüncü sırada Türkiye’nin yer aldığı görülmektedir. Cezayir, toplam ihracatının %9,26’lık bölümüne denk gelen 705,03 milyon dolarlık ihracatını Türkiye’ye yapmıştır. Türkiye, Cezayir’in ilk ticaret ortağı olmaya aday olmaya devam etmektedir (DEP, 2020, s. 40).

Cezayir’deki Türk yatırımları incelendiğinde son yıllarda artarak ivme kazandığı görülmektedir. Türkiye, 800 şirketten oluşan bir grupla Cezayir’de 3,5 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımda ilk sırada yer almaktadır. Bu şirketler tekstil, inşaat, gıda endüstrileri ve hatta elektronik sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Türkiye’nin, Cezayir’in mevcut dış yatırımcı ülke listesinde ilk sırada yer alan Fransa’yı da geride bırakması yatırım miktarının arttığı ve ikili ekonomik ilişkilerin de önceki yıllara göre daha çok geliştiğinin de en açık göstergesidir (APS, 2021).

İki ÷lke arasındaki bir diğer önemli ve stratejik gelişme olarak ise Türkiye ile Cezayir arasındaki ticari işbirliğinde enerjinin artan rolünden bahsetmek gerekmektedir. Son yıllarda iki ÷lke arasında enerji ticareti alanında yeni ortaklıklar kurulmuştur. Zengin doğalgaz, petrol ve kaya gazı rezervlerine sahip olan Cezayir, aynı zamanda OPEC üyesidir. Dünyanın önemli doğalgaz (LNG) ve petrol ihracatçılarından biri olan Cezayir, Rusya ve Norveç'in ardından Avrupa Birliği'nin en büyük üçüncü gaz tedarikçi; doğalgaz özelinde ise en fazla gaz ihraç eden 10 ÷lke arasında yer almaktadır. Türkiye'nin mevcut ve gelecek projeksiyonları için enerji arzını çeşitlendirmek istemesi bağlamında Cezayir, 'stratejik ortaklık' çerçevesinde bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Rusya, İran ve Azerbaycan'dan sonra Türkiye'nin dördüncü doğal gaz tedarikçisi olan Cezayir yılda yaklaşık 5,4 milyar metreküp doğalgazı Türkiye'ye ihraç etmektedir. Bu arka plandan hareketle stratejik ortaklığın bir göstergesi olarak, Cezayir Ulusal Hidrokarbon Şirketi *Sonatrach* ve Türkiye Petrol Boru Hatları Kurumu doğalgaz ticareti sözleşme süresini 2024'e kadar uzatmış, Türk *Rönesans Holding* ile Adana /Türkiye'de 1,7 milyar dolar yatırımla *Polipropilen*⁴ üretecek petrokimya projesini geliştirmek için üç sözleşme imzalamıştır (Hamdi, 2021).

Sonuç

Akdeniz; Cezayir-Türkiye ilişkilerinin başladığı, gelişerek süreklilik kazandığı, önemli bir stratejik bölgedir. Dolayısıyla bu ilişkilerin geleceği de Akdeniz'e yönelik uygulanacak politikalara bağlıdır. Bir Akdeniz ülkesi olan Cezayir'in bulunduğu konum, dış politikasını belirleme de önemli rol oynamaktadır. Özellikle Arap Baharı olaylarından sonra artan bir hızla genelde bölgenin özeldense Cezayir'in tanık olduğu birçok değişim gerçekleşmiştir. Cezayir'in bir aktör olarak rolünü etkinleştirmek için bölgedeki politikasını gözden geçirmesi gerekmektedir.

Türkiye, Afrika açılım politikası çerçevesinde Cezayir'e özel önem vermekte ve ÷lke, doğal kaynakları ve demografik gücü sayesinde Kuzey Afrika bölgesinde yükselen güçler arasında yer almaya devam etmektedir. Türkiye ve Cezayir, enerji kaynakları, yeni denizcilik rotaları ve diğer bölgesel aktörlerle ekonomik ortaklıklar yoluyla bölgesel kalkınmada öncü bir rol oynayabilir. Ayrıca, askeri işbirliği, Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika bölgesel dengeleri değiştirme potansiyeline sahiptir.

Cezayir ve Türkiye, Akdeniz'deki yeni stratejik sahnenin şekillenmesinde, bölgede büyük etki uyandıracak faaliyetleri koordine edecek güçlü bir ittifak kurmak için karşılıklı olarak adımlar atmaktadır. Çünkü Cezayir-Türkiye ilişkileri meselesi Batı çevrelerinde çok hassastır. Kurdukları son ittifak Osmanlı Devleti döneminde olmuş, bunun neticesinde Akdeniz'deki Türk etkisi artmıştır. Türk-Cezayir ilişkileri, ortak bakış açıları ve güvenlik kaygılarının yanı sıra büyük potansiyele sahip ekonomik ve askeri işbirliği olanakları sayesinde gelecek için bölgesel olarak kritik bir rol oynayacaktır.

Etik Beyan

"Güncel Sorunlar Çerçevesinde Akdeniz Politikaları: Cezayir- Türkiye İlişkileri" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abourous, E. (2020). Türkiye ve Cezayir Neden İlişkilerini Derinleştirmeye Çalışıyor ?, *Arabi 21*, Erişim Adresi: <https://arabi21.com/story/1298107>, (E.T.: 16.05.2021).
- أبو الروس، عماد، (2020)، "لماذا تسعى تركيا والجزائر لتعميق العلاقة بينهما؟".
- Ajabi, M. (2020). Türkiye- Cezayir İlişkilerinin Deleceği. *Orsam*, Erişim Adresi: <https://www.orsam.org.tr/tr/turkiye-cezayir-iliskilerinin-gelecegi-2/> (E.T.: 18.01.2022).
- Amira, A. (2017). Cezayir deniz güvenliği stratejisi. *Raiayoum*, Erişim Adresi: <https://124.im/v45>, (E.T.: 10.06.2021).
- عميرة، أيسر. (2017). استراتيجية الأمن البحري للجزائر.
- Alsa, A. (2020). Intense Rivalry Over Gas in The Eastern Mediterranean Poetends The Outbreak Of Armed Conflict, *The Emirates Center for Strategic Studies and Research*, Erişim Adresi:

⁴ Otomotiv sanayinde kullanılan parçalardan, tekstil ve gıda paketlemesine değin oldukça geniş kullanım alanı bulunan termoplastik bir polimerdir. Poliproilen gündelik hayatımızın hemen her noktasında kullanılabilir. Mutfak eşyaları, banyo gereçleri, plastik bahçe mobilyaları, tanklar, döner filtreler, fan, aspiratörler, küvetler, elbise askıları, düğmeler, elektrik malzemeleri, kablolar, iplikler, şamandıralar, laboratuvar eşyaları, streç filmler, otomotiv sanayi vb.

- https://www.ecssr.ae/en/reports_analysis/intense-rivalry-over-gas-in-the-eastern-mediterranean-portends-the-outbreak-of-armed-conflict/, (E.T.: 01.12.2021).
- APS (2018). Cezayir Açıklarında Münhasır Bir Ekonomik Bölge Kuran Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, *Algérie Presse Service*, Erişim Adresi: <https://www.aps.dz/ar/algerie/55057-2018-04-01-17-51-45>, (E.T.: 03.05.2021).
- وكالة الأنباء الجزائرية. (أبريل 2018). مرسوم رئاسي يؤسس لمنطقة اقتصادية خالصة عرض السواحل الجزائرية.
- APS (2021). Zeghdar Appelle Depuis Istanbul Au Renforcement De La Coopération Economique Algéro-Turque, *Algérie Presse Service*, Erişim Adresi: <https://www.aps.dz/economie/129269-le-ministre-de-l-industrie-appelle-depuis-istanbul-au-renforcement-de-la-cooperation-economique-algero-turque>, (E.T.: 01.12.2021).
- Aydeğer, K. (2021). Cezayir Milli Petrol Şirketi Sonatrach: Türkiye Ceyhan Petrokimya Projesi'ne Büyük Önem Veriyor. *PetroTürk*, Erişim Adresi: <https://www.petroturk.com/akaryakit/cezayir-milli-petrol-sirketi-sonatrach-turkiye-ceyhan-petrokimya-projesine-buyuk-onem-veriyor>, (E.T.: 01.12.2021).
- Aziz, A. (2019). Cezayir ve Dış Politika: Temel Bir Değişimi Hariç Tutmak, *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi: <https://124.im/xkuolhX>, (E. T.: 18.01.2022).
- عزيز أحمد. (2019). الجزائر والسياسة الخارجية: استبعاد تحول جوهري
- Baghzouz, A. (2014). La politique Méditerranéenne De L'Algérie à L'épreuve Des Mutations Géopolitiques Régionales: Ehangement Ou Continuité?. *Maghreb-Machrek*, (3), 23-34. Erişim Adresi: <https://www.cairn.info/revue-maghreb-machrek-2014-3-page-23.htm>.
- Bala, S. (2021). Akdeniz Bölgesi, *Political Encyclopedia*, Erişim Adresi: <https://124.im/NqG>, (E.T.: 20.05.2021).
- باله صباح. (2021). منطقة البحر الأبيض المتوسط، الموسوعة السياسية.
- Balcı, M. ve Bilgü, H. (2020). Turkish foreign policy in context of Algerian war of independence. *Pearson Journal of Social Sciences and Humanities*, 5(9), 175-189.
- Benantar. A. (2005). *Cezayir güvenliğinin Akdeniz boyutu: Cezayir, Avrupa ve Atlantik ittifakı*. Cezayir: Modern Kütüphane.
- بن عتر عبد النور. (2005). البعد المتوسطي للأمن الجزائري: الجزائر، أوروبا، وحلف الأطلسي، الجزائر، المكتبة العصرية للطباعة والنشر.
- Bouacha, Ö. (2018). *2002 sonrası Türkiye Cezayir ilişkileri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boukemmh, A. ve Biçeroğlu, E. (2021) 'Cezayir Cumhurbaşkanı Tebbun, Türkiye ile imzalanan ve 23 yıldır bekleyen deniz seyrüsefer anlaşmasını onayladı.' *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cezayir-cumhurbaskani-tebbun-turkiye-ile-imzalanan-ve-23-yildir-bekleyen-deniz-seyru-sefer-anlasmasini-onayladi/2263322>, (E.T.: 17.01.2022).
- Chelghoum, N. (2015). Türkiye'nin Dış Politikasını Cezayir İle İlişkilerini Güçlendirmeye Yönlendiren Belirleyiciler: İlkeler ve Yönelimler İncelemesi, *Arap Siyaset Dergisi*, (17), Erişim Adresi: <https://siyasatarabiya.dohainstitute.org/ar/issue017/pages/art08.aspx>.
- شلغوم، نعيم. (2015). "المحددات المؤثرة في توجيه سياسة تركيا الخارجية نحو توطيد علاقاتها بالجزائر: دراسة في المنطلقات والتوجهات"، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات، مجلة سياسات عربية، دراسات وأوراق تحليلية، العدد 17.
- Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Anayasası. (2020). Resmî Gazete, Yayın Tarihi: 2020, Sayı 82.
- الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية، (2020)، دستور 2020، الجريدة الرسمية، العدد 82، الجزائر.
- Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Anayasası. (1996). Resmî Gazete, Yayın Tarihi: 1996, Sayı 76.
- الجمهورية الجزائرية الديمقراطية الشعبية. (1996). دستور 1996، الجريدة الرسمية، العدد 76، الجزائر.
- Deik (2020). Erdoğan: Cezayir, Türkiye'nin Kuzey Afrika'daki Stratejik Ortaklarından Biri. *Deik*, Erişim Adresi: <https://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-erdogan-cezayir-turkiye-nin-kuzey-afrika-daki-stratejik-ortaklarindan-biri> (E.T.: 17.01.2022).
- DEP (2020). *Les Statistiques Du Commerce Extérieur De L'Algérie Pour L'Année 2020*. Algeria: Ministère Des Finances Direction Générale Des Douanes. Erişim Adresi: https://www.douane.gov.dz/IMG/pdf/rapport_comext_1er_trimestre_20_vf.pdf.
- Diden, A. (2021). Algérie-Turquie, La Redoutable Alliance, *Le journal de L'Afrique*. Erişim Adresi: <https://lejournaldelafrique.com/lafrique-daujourd'hui/algerie-turquie-la-redoutable-alliance/>, (E.T. 01.12.2021).
- Doğan, D. (2015). *Türkiye-Cezayir İlişkilerinin: Jeopolitik Potansiyeli* (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ENTV (2019). Cumhurbaşkanı Abdel Majid Tebboune, Anayasa Yemini Ettikten Sonra Millete Seslendi. ENTV, <https://www.youtube.com/watch?v=A5dGek4EJto>, (E.T.: 03.07.2021).
- المؤسسة العمومية للتلفزيون الجزائري (2019/12/19). خطاب الرئيس الجزائري عبد المجيد عقب تأديته لليمين الدستوري.
- EPC (2020). Cezayir'in Bölgesel Ortamındaki Dış Etkileşim, *Emirates Policy Center*, Erişim Adresi: <https://epc.ae/ar/details/featured/algerias-external-interaction-network-in-its-regional-environment>, (E.T.: 20.05.2021).
- مركز الإمارات للسياسات. (2020). شبكة التفاعلات الخارجية للجزائر في محيطها الإقليمي.
- France 24 (2020) Cezayir ve İspanya Deniz Sınırları Konusunda Anlaşmaya Vardı, *France 24*, Erişim Adresi: <https://124.im/1nHRc>, (E.T.: 17.01.2022)
- فرانس 24، 2020/03/04 : "الجزائر وإسبانيا على إتفاق تام حول حدودهما البحرية"، أنظر في :
- Fırat, M. (2011). Türkiye-Afrika ilişkilerinin tarihsel arka planı ve Afrika açılımında sivil toplum kuruluşlarının rolü. *Tasam*, https://tasam.org/Files/Icerik/File/_13b80a8a-623f-4c1d-b7bd-6e83fddde142.pdf.
- Filali, F. (2011). L'Algérie: Quelles Sécurité Dans L'ensemble Méditerranéen? *Revue Algérienne de Communication*, 21.

- Furuncu, Y. (2020). Doğu Akdeniz'de Türkiye dışındaki ülkelerin hidrokarbon arama ve sondaj faaliyetleri, K. İnat, M. Ataman ve B. Duran (Edt), *Doğu Akdeniz Sorunu ve Türkiye*, (s. 249-274). İstanbul, SETA.
- Gharbi, M. (2009). Yeni bir savunma ve güvenlik teorisi kavramı için: Akdeniz bölgesi rneği. *Siyaset ve Hukuk Defterleri Dergisi*, 1, 62-76. Erişim Adresi: <https://dspace.univ-ouargla.dz/jspui/handle/123456789/7057>.
- غربي محمد. (2009). من أجل مفهوم جديد لنظرية الدفاع والأمن: حالة منطقة البحر الأبيض المتوسط، مجلة دفاتر السياسة والقانون، العدد 1.
- Göktaş, M. . (2020). Türkiye-Cezayir ilişkilerinin delegeği. *Orsam*, Erişim Adresi: <https://www.orsam.org.tr/tr/turkiye-cezayir-iliskilerinin-gelecegi-2/> (E.T.: 18.01.2022).
- Guendouz, A. (2017). *Türkiye ve Cezayir dış ticaretinin gelişimi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın niversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Guldner, S. (2020). L'escalade Des Tensions Entre La France Et La Turquie: Entre Guerre Economique, Jeux D'influence, Désinformation Et Rivalités Géopolitiques. *Ecole de Guerre Economique*, Erişim Adresi: <https://www.ege.fr/infoguerre/2020/10/lescalade-tensions-entre-france-turquie-entre-guerre-economique-jeux-dinfluence-desinformation-rivalites-geopolitiques> (E.T.: 01.12.2021).
- Gvendik, . M. (2021). Türkiye'nin 'Afrika aılımı' bykelilik ağıyla genişliyor, *Anadolu Ajansı*, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiyenin-afrika-acilimi-buyukelcilik-agiyla-genisliyor-/2394828> (E.T.: 17.01.2022)
- Hamdi, Y. (2021). Cezayir milli petrol şirketi Sonatrach: Türkiye Ceyhan Petrokimya projesine büyük önem veriyor. *Haberler.com*, Erişim Adresi: <https://www.haberler.com/ekonomi-cezayir-milli-petrol-sirketi-sonatrach-turkiye-14470442-haberi/> (E. T.: 15.01.2022).
- İnaç, H. (2012). Transformation of Arabic identity during the Arabic spring. *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 2(23), 199-204.
- İnaç, H. (2016). Kimlik dönüştürücü bir sosyal hareket olarak Arap Baharı'nın sosyo-politik dinamikleri. *Yeni Türkiye*, 87, 482-490.
- İnak, M. (2016). *Türkiye'nin jeopolitik gücü için 2000'li yıllardan sonra bölge ülkeleri ile petrol ve doğal gaz ilişkileri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jean-Claude, B. ve Guillaume, B. (2007). *Toute La Gographie Du Monde*, Paris: Fayard.
- Katman, F. (2013). Levant-Doğu Akdeniz ve Enerji Satrancı. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 29-30, 17-26. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/749607>.
- Kdadra, A. (2020). Cezayir, Deniz Gücünü Bölgesel İlan Ederek Akdeniz İhtilafını İşgal Etti, *Independent Arabia*, Erişim Adresi: <https://www.independentarabia.com/node/147176>, (E.T.:29.05.2021).
- قدارة، عاطف. (2020). "الجزائر تقتحم صراع المتوسط معلنة جهوية قوتها البحرية".
- Kedikli, U. ve alağan, . (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in nemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 120-138. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/770057>.
- Kılıç, A. (2021). Türkiye'nin Afrika Politikası ve Afrika'daki Varlığı, *M5 Savunma Strateji*, Erişim Adresi: <https://m5dergi.com/dunya/turkiyenin-afrika-politikasi-ve-afrikadaki-varligi/>, (E.T.: 17.01.2022).
- Klara, F. (2020). Akdeniz'in Jeopolitiği:  Kıta Arasında Bir Deniz, *Noonpost News*, Erişim Adresi: <https://www.noonpost.com/content/37073>, (E.T.:16.06.2021).
- كلارا، فانزالا. (2020). الجغرافيا السياسية للبحر الأبيض المتوسط: بحر بين ثلاث قارات، نون بوست.
- Madihah, A. (2020). Geopolitics And Occupation Of The Mediterranean SEA. *Journal of Islamicjerusalem Studies*, 20(1), 33-46. <http://doi.org/10.31456/beytulmakdis.710263>.
- Mahiou, A. (2017). L'Algrie et la Mditerrane. *The International Legal Order: Current Needs and Possible Responses*. Leiden, The Netherlands: Brill Nijhoff. doi: https://doi.org/10.1163/9789004314375_028
- Oğurlu, E. (2017). Türk Dış Politikası'nda Afrika Açılımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 43-54. DOI: <https://doi.org/10.25272/j.2147-7035.2017.5.5.05>.
- rselli, E. ve Babahanğlu, V. (2019). Doğu Akdeniz'de Aılmaya alışılan Pandoranın Kutusu: Enerji Kaynaklarından Alan Hakimiyetine Uzanan Ekononik Politik Hesaplar. *Journal of International Social Research*, 12(66), 388-400. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3589>.
- Rakdi, A. (2020). 2019 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Cezayir: Herhangi Bir Dış Politika İçin Kaynak var mı?, *Almayadeen*, Erişim Adresi: <https://124.im/xPGmvFY>, (E.T.:19.04.2021).
- راقدي، عبد الله. (2020). الجزائر ما بعد رئاسيات 2019.. أي موارد لأي سياسة خارجية، بيروت: شبكة الميادين الإعلامية.
- Saij, M. (2016). Batı Akdeniz'de Güvenlik Sorunları ve Yeni Stratejiler, *Cezayir Siyasi Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 31-44, Erişim Adresi: <https://www.asjp.cerist.dz/en/article/15811>.
- صايح، مصطفى. (2016). التحديات الأمنية والاستراتيجية الجديدة في غرب المتوسط، المجلة الجزائرية للدراسات السياسية، 3(2).
- Silva, D., Tian, N. ve Marksteiner, A. (2021). *Trends in world military expenditure, 2020*. SIPRI, Erişim Adresi: <https://www.sipri.org/publications/2021/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2020>.
- şahin, M. ve Yılmaz, M. (2020). 5 Soru: Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Cezayir Ziyareti, *Seta Vakfı*, Erişim Adresi: <https://www.setav.org/5-soru-cumhurbaskani-erdoganin-cezayir-ziyareti>, (E.T.:26.05.2021).
- Telci, I. N. (2021). A vision for the future of Turkish-Algerian relations: Convergence. *Aljazeera Centre for Studies*. Erişim Adresi: <https://studies.aljazeera.net/en/analyses/vision-future-turkish-algerian-relations-convergence-cooperation-and-coordination>. (E.T.: 17.01.2022).

- Yeşiltaş, M. ve Balcı, A. (2011). AK Parti dönemi Türk dış politikası sözlüğü: Kavramsal bir harita. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 9-34.
- Yıldız, D. (2006). Akdeniz Havzası'nın Hidrojeopolitiği ve Türkiye, İçinde *TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2. Cilt* (ss. 616-628). Ankara, Türkiye: İnşaat Mühendisleri Odası.

EXTENDED ABSTRACT

The Mediterranean Basin, where three continents meet, is a basin where different cultures and civilizations, commercial relations, oil and natural gas resources, and waterways opening to the oceans are located, and therefore attracts attention from a strategic point of view. The Mediterranean, which was seen as a big sea two centuries ago, shrank relatively with the increase of interdependence relations among riparian countries in many sectors, especially in energy, trade and environment. To put it more clearly, as a result of the rapid economic and political developments and technological advances in the last quarter of the 20th century, the countries with a coast on the Mediterranean coast have come closer to each other (Yıldız, 2006, p. 616). The Mediterranean region has witnessed many challenges and security threats, which are difficult to separate from each other, both in terms of the nature of security threats or in terms of their geopolitical dimension. Considering, that Algeria is a country bordering the Mediterranean, and in light of the geopolitical turmoil that has affected the Mediterranean in recent years, especially after the events of the Arab Spring, which led to a series of accelerating events in the region in general and Algeria in particular. This study attempts to search for the extent to which Algeria is able to adapt its foreign policy to the new situation in the Mediterranean, and the importance of the Algerian-Turkish alliance and the repercussions of this alliance on the region. This study is divided into four main axes, first, the geopolitical determination of the Mediterranean region and Algeria's position in it, secondly the geopolitical changes and factors of instability in the Mediterranean region, third, the constant and variable in the Algerian foreign policy, and finally the Algerian-Turkish alliance and its impact on the stability of the Mediterranean region . Algeria is the sole country in the south shore to assume the Mediterranean dimension of its foreign policy in its constitution. Since the early 1990s its renewed interest for this area relates to its situation as a country bordering the Mediterranean as well as its new geopolitical landscape. The Arab Spring and its uncertainties and the increased security risks, challenged Algeria for revising its external action in the Mediterranean area (Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti, 1996, p. 8). On the other hand, Turkey adopted a new approach in its foreign policy represented in achieving integration between its historical and geographical depth, with strategic planning in line with its reality, which gave it the opportunity to be a force capable of achieving a qualitative leap in its regional role. In this context, the strength of the Turkish presence appears in North Africa through its interest in Algeria as a pivotal country in this region. A good understanding of the Algerian-Turkish relations requires a return to the historical and cultural heritage, which is the main reference for these relations, especially since the Ottoman presence in Algeria spanned over three centuries, leaving a great historical and cultural legacy that is difficult to overcome, making it cast a shadow on the Turkish-Algerian relations at the present time (Chelghoum, 2015, p. 27). In this context, it is seen that Turkey is in an effort to increase its cooperation with Algeria. Ankara's steps in this direction have become more visible in recent years. According to Algeria, Turkey's becoming an increasingly powerful actor in regional and global politics has created a point of attraction in bilateral relations. In addition, those who evaluate Turkey's political and economic power as beneficial in terms of regional policies in Algeria state that deepening the cooperation between the two countries will benefit both countries. The importance of building strategic relations between Algeria and Turkey, as they are two middle powers, one in the eastern Mediterranean and the other in the western Mediterranean, can play a specific role in shaping the future of the region. Therefore, Algeria and Turkey are trying to take steps to form a strong alliance in the region by coordinating the activities of the two countries in the Mediterranean, which will have an impact on the formation of the new strategic landscape in the Mediterranean (Abourous, 2020). This study concluded that the cooperation and coordination between Turkey and Algeria recently, aims to take steps towards forming a strong alliance in the region by coordinating the activities of the two countries in the Mediterranean region, especially since Turkey and Algeria have a common position in facing the crises of the region, this will have repercussions Significant in shaping the new strategic landscape in the Mediterranean. Turkey and Algeria play crucial roles in the region due to their strategic location in the Mediterranean, the two countries that are important in ensuring stability in the Mediterranean and North Africa, and they have common ideas about the stability of Libya.

Turkey-European Union (EU) Relations after the July 15 Coup Attempt within the Framework of the Random Walk Model

Ekrem Yaşar AKÇAY¹ & Halil Emre DENİŐ²

Abstract

This study examines Turkey-EU Relations after the coup attempt in Turkey on July 15, 2016. The study was conducted using one of the decision-making models, the Random Walk Model. The study claims that the rhetoric of EU and Turkish decision-makers against each other after the July 15 coup attempt was made by zigzagging like a drunk walking on the pavement. Good rhetoric by EU decision-makers to Turkey will be shown by stepping to the right, and bad rhetoric will be shown by stepping to the left. The steps taken to the right will be evaluated as A, and the steps to the left will be evaluated as B. Then, inference will be made on how the relations will continue and how the relations will be evaluated. It will be explained that it draws zags. Undoubtedly, every event may not be of equal value in social sciences. Giving equal values here is to show that the causes and consequences of the events cannot be determined beforehand and that there may be different unpredictable results.

Key Words: Turkey, European Union, Random Walk, Coup Attempt, July 15

Sarhoş Yürüyüşü Modeli Çerçevesinde 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türkiye-Avrupa Birliği (AB) İliőikleri

Öz

Bu çalışma, 15 Temmuz 2016'da Türkiye'deki darbe girişiminin ardından Türkiye-AB iliőiklerini incelemektedir. Çalışma, karar alma modellerden biri olan Sarhoş Yürüyüşü Modeli ile ele alınmıştır. Çalışmada, AB ve Türk karar vericilerin 15 Temmuz darbe girişiminden sonra birbirlerine karşı söylemlerinin, kaldırımında yürüyen bir sarhoş gibi zikzak çizerek yapıldığı iddia edilmektedir. AB karar vericileri tarafından Türkiye'ye yönelik iyi söylemler sağa, kötü söylemler ise sola adım atılarak gösterilecektir. Sağa atılan adımlar A, sola atılan adımlar ise B olarak değerlendirilecek, iliőiklerin nasıl devam edeceği ve iliőiklerin nasıl zikzaklar çizdiği anlatılacaktır. Şüphesiz sosyal bilimlerde her olay eşit değerde olmayabilir. Burada eşit değerler verilmesi olayların nedenlerinin ve sonuçlarının önceden belirlenemediğini ve tahmin edilemeyen farklı sonuçların olabileceğini göstermek için yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Rastgele Yürüyüşü, Darbe Girişimi, 15 Temmuz

Atıf İçin / Please Cite As:

Akçay, E. Y., & Deniş, H. E. (2022). Turkey-European Union (EU) relations after the July 15 coup attempt within the framework of the random walk model. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 861-869.

Geliş Tarihi / Received Date: 31.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.11.2021

¹ Assoc. Prof. Dr. - Hakkari University, Turkey, ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-9157-6133

² Assist. Prof. Dr. - Hakkari University, Turkey, halilemredenis@hakkari.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-9830-5624

Introduction

Turkey-EU relations, which started 62 years ago with Turkey's application for partnership, have always remained important since the beginning and have been one of Turkey's most important state policies. Turkey-EU Relations have progressed steadily since the first day of the application for an association. Nevertheless, Turkey has experienced positive and meaningful processes such as the preparation of the partnership agreement, the construction of the Customs Union, obtaining of the nomination status, and the start of the negotiation process. However, these relations have also experienced negative developments during the period due to human rights, fundamental rights, and freedoms, Cyprus. Despite all this, relations continued.

Turkey-EU Relations were severely damaged after the failed coup attempt in Turkey on July 15, 2016. Turkey did not receive the support it expected after the coup attempt and thought the coup attempt was supported by Europe. The EU criticized Turkey's practices after the coup attempt as contrary to EU values, and significant steps were not taken in relations, and Turkey-EU relations were dragged towards a stalemate. Moreover, the rhetoric and activities of both Turkish and EU officials towards each other in this process were zigzagged like a drunk walking on the pavement, and it was not possible to predict what would happen after an action.

In this context, this study will try to explain Turkey-EU relations within the framework of the random walk model after the failed coup attempt in Turkey on July 15, 2016. In the first section of the study, the random walk model will be explained. Secondly, Turkey-EU relations will be examined after July 15. In the third section, Turkey-EU relations will be discussed within the framework of the random model. In this section, the rhetoric and activities of both Turkey and the EU will be examined separately. It will be analyzed how both Turkey and the EU drew zigzags in this process and whether the relations will be positive or negative by means of evaluating the positive statements of both sides as a right step and A, negative ones as a left step and B point.

Random Walk Model in International Relations

The random walk model is based on statistics and mathematics and addresses a random process. This model was first introduced and developed by Karl Pearson in 1905 (Pearson, 1905, p. 294). This model is used in many fields from mathematics to statistics, economics to chemistry (Kohls and Hernandez, 2018). The model, which describes the path of a molecule in chemistry in liquid and gas format, is used to predict the share prices that are variable in economics and the path taken by the financial situation in the stock market. Therefore, this model is also used in some fields such as biology, physics, environment (Nau, 2014).

The Random Walk model applied to economics by Paul H. Cootner argues that price changes are "series independent" and that the history of price is not a reliable indicator of future price direction, and that price action is random and unpredictable. The Random Walk Theory is based on the "effective market hypothesis", which argues that prices fluctuate randomly around their true value. The theory also argues that "buy and hold" is the best market strategy to follow against any attempts to "disrupt the market" (Cooray, 2003, p. 3).

The Random Walk model is also used in the discipline of International Relations to analyze how decision-makers act when making decisions. It is like a drunk walking on a sidewalk cannot predict his next step. The more likely such a person is to go forward, the more likely he is to go backward. In this context, the decisions of decision-makers regarding foreign policy are also so different and random. In this model, used to explain the foreign policies of states, there is a point of action at every step in the foreign policies of the states, and there is randomness for the next movement. That is because foreign policy is open to different influences and there is a change in foreign policy at any time. Therefore, it is very unlikely that a state will predict the outcome of its foreign policy from the beginning. It is also likely that the subsequent processes of foreign policy will differ from those envisaged. Foreign policy events and decisions start from a certain point, and subsequent processes work differently from the designed ones from time to time. This difference can be due to domestic and international conjuncture as well as the resources that actors have. Therefore, there is constant randomness in foreign policy. Because sometimes an event that occurs in one country can have unforeseen consequences in the policies of another country. In this model used to describe conflict management and war, L. W. Sayrs argued that the intensity and

intensity of war could not be explained by drunken walking, but rather explained when regimes could change (Sayers, 1993, p. 223).

At the same time, Bulgarian nationalism and the change of Bulgaria's policies towards Turks are explained by this model. There is a nationalist wind blowing in Bulgarian politics. In the parliamentary elections held on July 5, 2009 the Geostationary Earth Radiation Budget (GERB) party, which was supported by Bulgarian nationalists and became the focal point of Turkish anti-minority rhetoric and actions, received 39.6 percent of the votes and formed a minority government. In the following 6 months, the government's most vocal attempts at action were against the Turks. Moreover, the Turkish news broadcast, which was broadcast for 10 minutes a day on the official channel, was requested to be abolished and a big campaign was launched in the country. The leader of a small-scale Bulgarian party even set himself on fire in Sofia to protest the Turkish broadcast. The issue did not end there, the Prime Minister of Bulgaria announced that he would support the referendum request brought by the ultra-nationalist party on broadcasting in Turkish; then, he took a step back because of rising reactions from Turkey and Europe (Korkmaz, 2017, p. 74).

Turkey-EU Relations after Coup Attempt on July 15

Turkey experienced one of the most interesting events of the recent past on July 15, 2016. There was an attempted coup by a group of soldiers in association with Gülenist Terror Organization (FETÖ) but the government quickly suppressed it. Several people were killed and injured during this attempt. After the incident, Turkey took drastic measures against those associated with the coup attempt, and many procedures against them, such as detention and arrest, were initiated. During the failed coup attempt, Russia was the first country to support Turkey. The EU made a statement after the coup attempt. From this point of view, Turkey thought that this initiative was supported by the EU, and this incident raised the issue of trust and belief between Turkey and the EU (Alemdar, 2016).

After the coup attempt, statements were made from Western states and the EU, especially the United States. For example, Donald Tusk, president of the EU Council of Ministers, condemned the coup attempt and said the EU supported the elected government (European Council on Foreign Relations, 2016a). Tusk said that Turkey should be discernible after the event and stressed that Turkey's measures should not be contrary to EU values (European Commission, 2016a). Apart from the EU Council of Ministers, the European Commission condemned the coup attempt, expressed support for the civilian government and warned Turkey to respect democratic values (European Commission, 2016b, p. 12).

After the events, there was a debate in Turkey about the death penalty against coup plotters. President Recep Tayyip Erdogan announced that he would approve the death penalty if it passed the Turkish Grand National Assembly (TGNA) (Cagaptay and Jeffrey, 2016). This has been heavily criticized by the EU. It has been said that Turkey's EU process will be jeopardized if the death penalty is carried out. The Turkish authorities then stated that this issue is their domestic issue that the EU should not interfere, that Turkey does not care about the EU and that the vast majority of the people no longer want full membership in the EU (Euractiv, 2016a).

After the initiative was suppressed, EU officials condemned the initiative in Turkey and said they supported the country's electoral structures (Lecha, 2016, p. 2). At the same time, EU authorities have emphasized democracy, saying that the problems in the country will be solved peacefully (Kirisci, & Laub, 2016; European Parliament, 2016a). After the EU's rhetoric, Turkey was sharply critical and said that the EU could not go beyond condemning the coup attempt and warning Turkey about respect for EU values (European Council on Foreign Relations, 2016b).

While these discussions took place after the coup attempt, Turkey's situation within the EU began to be discussed. The coup attempt was once again condemned by the EU and supported by Turkey's elected government. However, EU officials who say that security forces used disproportionate force in the face of events have warned Turkey about EU values and said that Turkey is in a very important position for the EU and that relations should not be damaged by rhetoric such as the death penalty (Foreign Affairs Council, 2016). Emphasizing the importance of EU values, EU officials criticized Turkey for not complying with EU values (Idiz, 2016). EU officials, who deemed it necessary to take several measures in Turkey after the coup attempt, said that these measures should be in line with EU values (European Parliament, 2016b). Turkey continued to speak harshly in the face of this rhetoric and announced that it

would not continue with the Readmission Agreement if visa liberalization was not achieved (Vincenti, 2016).

While relations faced significant problems, reports on visa liberalization were published and it was stated that despite all problems, cooperation between the two sides continued in areas such as the Customs Union and the fight against illegal immigration. Within the scope of the published report, it was said that there was a decrease in illegal migration to European countries through Turkey with the Readmission Agreement, but it was requested that the criteria for visa liberalization be fulfilled by Turkey as soon as possible (The Parliament, 2016). However, the report criticized some media outlets in Turkey for practices contrary to freedom of press and expression (International Federation of Journalists, 2016).

The Progress Report prepared by the European Commission in late 2016 also condemned the coup attempt by the EU and supported the elected government. The report emphasized that Turkey is an important country for the EU and criticized Turkey's practices as contrary to EU values after the July 15th event and emphasized that Turkey's stability must continue (European Commission, 2016c, p. 6). In this sense, the importance of cooperation between Turkey and the EU on issues such as the fight against terrorism and the fight against illegal migration was mentioned, and it was said that this cooperation should be deepened (Penev, 2016).

Despite EU rhetoric, Turkey failed to meet the regulations on EU values, and on November 24, 2016, the European Parliament took a decision and recommended that the full membership talks be halted due to Turkey's non-compliance with EU values (European Parliament, 2016c). Many officials, including the President, then said that this decision was a double standard and that Turkey would seek an alternative to the EU (EUObserver, 2016a). After this decision, some institutions within the EU and some member states, such as Germany, said that relations with the EU should continue and focused on accelerating accession negotiations. In addition, members such as Austria and the Netherlands have said that relations between Turkey and the EU should be ended due to fears about migration and religion (Euractiv, 2016b). For example, the Austrian Foreign Minister said that if the EP's decision against Turkey is not implemented, he will veto any decision on Turkey (Vytiska, 2016).

While this negative process in Turkey-EU relations continued, cooperation continued, especially on issues such as the fight against illegal migration, and cooperation between the two sides had a significant impact in reducing illegal migration (European Commission, 2016c, p. 7). Anyway, whatever happens in this case, it has been an important indication that the EU wants to continue its relations with Turkey (EUObserver, 2016b).

At a meeting in the EU in December 2016, the EP's decision to halt negotiations with Turkey was rejected, but it was decided not to open a new chapter until Turkey made the necessary arrangements (Nielsen, 2016). Therefore, it is emphasized that the future of relations will depend on the steps to be taken by Turkey. However, Austrian and Dutch officials stated that an alternative model of relations with Turkey would be better for the future of relations (Gotev, 2016). Turkish authorities regarded this situation as unacceptable and stated that they were considering nothing but a full membership process (European Council, 2016).

Understanding Turkey-EU Relations in the Context of the Random Walk Model after the July 15 Coup Attempt

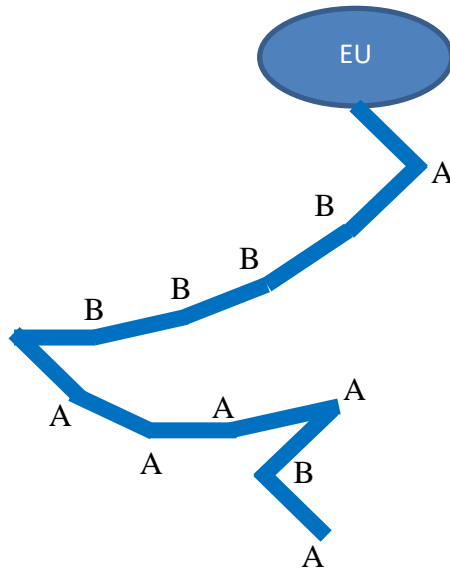
In this part of the study, the rhetoric of EU and Turkish decision-makers regarding each other after the failed coup attempt in Turkey on July 15, 2016 will be explained by the random model. In this context, the rhetoric of Turkish and EU officials against each other will be discussed separately. The positive rhetoric of both Turkey and the EU against each other will be evaluated as step right (A), while negative rhetoric will be considered step left (B). According to the result, inferences will be made about how the relationship continues and how it will continue.

EU's statements towards Turkey

- After the incident on July 15, EU officials condemned the incident and said they supported all democratically mandated institutions. (A)
- EU officials found the practices made after the incident in Turkey contrary to EU values and warned Turkey about this issue. (B)

- In the debate over the death penalty in Turkey after the incident, the EU deemed this unacceptable. (B)
- After the incident, the EU criticized Turkey, saying that security forces in Turkey were disproportionate in the use of force. (B)
- The state of emergency that began in Turkey after the coup attempt has been criticized as contrary to EU values. (B)
- In October 2016, operations against a group of media outlets in Turkey were severely criticized by the EU. (B)
- The report on visa liberalization in November 2016 stated that despite all the difficulties, the process continued well. (A)
- The Progress report, published in November 2016, also said that Turkey is an important partner for the EU. (A)
- The EU has said that it is deeply cooperating with Turkey in many areas, from the fight against terrorism to the fight against illegal migration. (A)
- Despite all the rhetoric of EU officials, the EP has recommended halting negotiations with Turkey because Turkey has not been able to regulate its practices after July 15, according to EU values (B)
- This decision was made in December 2016; was rejected at the EU meeting. (A)
- While the decision to stop the negotiations was rejected, it was decided not to open a new title until Turkey reorganized itself. (B)
- EU officials have said that no matter how problematic Turkey-EU relations are, it should continue due to issues such as the Customs Union, visas, and the fight against illegal migration. (A)

Analyzing the rhetoric of EU leaders, it can be seen that 6 A steps and 7 B steps have been taken. From the EU's point of view, even if positive steps have been taken in the process, it is seen that the negative steps outweigh. This shows that, from the EU point of view, Turkey's decision-makers have taken a negative view of the EU accession process after the July 15 coup attempt.

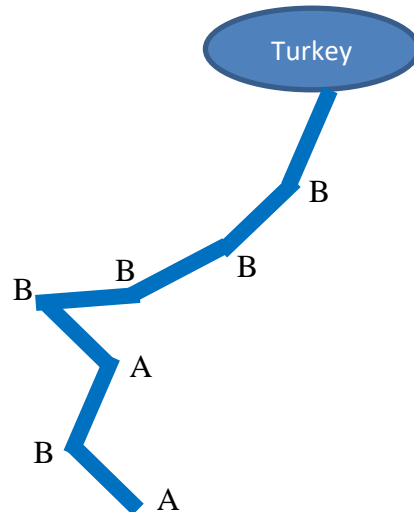

Turkey's statements towards the EU

- After July 15, the first support for Turkey did not come from the EU, and the EU announced that they only condemned this incident after the events were over. (B)

- After the EU's reaction to the death penalty, which began in Turkey after the incident, Turkish officials said that this debate was unnecessary and said that a large number of people in Turkey no longer wanted to join the EU. (B)
- After the July 15 event, when the EU criticized Turkey for its practices, the presidential spokesman, Ibrahim Kalin, said Turkey did not give the support it wanted and that the West was nothing more than condemning the coup. (B)
- As the EU continued its criticism of Turkey, the Ankara government continued to harden its rhetoric, and Turkish officials announced on many platforms that the Readmission Agreement would not continue if the visa waiver did not begin (B)
- Despite this negativity between Turkey and the EU, Turkey continued the process of updating the Customs Union with the EU. (A)
- Following the European Parliament's decision to halt negotiations with Turkey, President Erdogan said Turkey would seek alternatives after the talks were halted. (B)
- When EU officials stated that an alternative partnership with the UK and Turkey could be formed, Turkish officials opposed it and focused on full membership. (A)

Considering Turkey's rhetoric, it can be seen that 2 A steps and 5 B steps have been taken. Although positive steps have been taken within these discourses, the process appears to be negative. Here, it can be said that the mutual rhetoric of Turkey and the EU shape each other's decisions.

Conclusion

The coup attempt in Turkey on July 15, 2016 seriously affected and shaped both Turkey's domestic and foreign policy. Turkey has started to fight the group that carried out the coup attempt in domestic politics, and many people linked to the coup attempt have been detained, arrested and dismissed from their professions.

Turkey's domestic policy practices have also affected its foreign policy, and many actors in the international system, especially the United States and the EU, have damaged relations. Turkey's confidence in the West has diminished, especially after the coup attempt, which did not find the support it had expected from Western states. Among Western actors, especially the EU, has criticized Turkey for finding its practices and disproportionate use of force in Turkey contrary to EU values and said that the continuation of the full accession process depends on complying with EU values, and a recommendation was issued from the EP to halt the negotiations after Turkey's practices contrary to EU values continued.

After the coup attempt on July 15, it was observed that both Turkey and the EU zigzagged in their rhetoric and activities against each other. When examined from the EU point of view, the study has shown that 6 positive and 7 negative rhetoric emerged from the EU's 13 rhetoric against Turkey. When examined in terms of Turkey, it was seen that 2 positive and 5 negative rhetoric emerged from Turkey's 7 rhetoric towards the EU.

Due to the rhetoric between Turkey and the EU, the negative or deterioration of relations is more severe. However, it is possible to say that the EU has taken more steps to maintain relations than Turkey. In Turkey, the loss of trust and belief in the EU is a frustration with the existence of the double standard that is thought to be applied by the EU against Turkey, and it seems unlikely that there will be positive progress in Turkey without taking more concrete steps regarding the EU's full membership process. This prevents a clear idea of how the future of relations will continue. For this reason, the rhetoric of both Turkey and the EU towards each other zigzags just like the steps taken by a drunk while walking on the sidewalk.

Ethical Declaration

In the writing process of the study titled “*Turkey-European Union (EU) Relations after the July 15 Coup Attempt within the Framework of the Random Walk Model*”, there were followed the scientific, ethical and the citation rules; was not made any falsification on the collected data and this study was not sent to any other academic media for evaluation. Since the document analysis is examined in this study, there is no requirement for an ethics committee decision.

References

- Alemdar, Z. (2016). Three Scenarios for Turkey-EU relations after July 15th. Retrieved from http://www.europeanleadershipnetwork.org/three-scenarios-for-turkey-eu-relations-after-july-15th-_4144.html.
- Cagaptay, S. and Jeffrey, J. F. (2016). Inside Turkey's failed coup: What happened?, Why?, What Next?. Retrieved from <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/inside-turkeys-failed-coup-what-happened-why-what-next>.
- Cooray, A. (2003). The random walk behaviour of stock prices: A comparative study. *Discussion Paper*,), 1-18.
- EUObserver. (2016a). Turkey still open to EU despite differences. Retrieved from <https://euobserver.com/tickers/136089>.
- EUObserver. (2016b). EU in damage control on festering Turkey relations. Retrieved from <https://euobserver.com/enlargement/136045>.
- Euractiv. (2016a). Turkish FM: EU failed the test after the coup attempt. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/turkish-fm-eu-failed-the-test-after-the-coup-attempt/>.
- Euractiv. (2016b). Dutch join push for EU-Turkey accession talks freeze. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/dutch-join-push-for-eu-turkey-accession-talks-freeze/>.
- European Commission. (2016a). Joint statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini and Commissioner for European Neighborhood Policy and Enlargement Negotiations Johannes Hahn on the situation in Turkey. Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-16-2555_en.htm.
- European Commission. (2016b). *Turkey 2016 Report*. Brussels.
- European Commission. (2016c). *Third Report on the Progress made in the implementation of the EU-Turkey Statement*. Brussels.
- European Council on Foreign Relations. (2016a). EU-Turkey relations after July 15: Turning the page. Retrieved from http://www.ecfr.eu/article/commentary_eu_turkey_relations_after_july_15_turning_the_page7124.
- European Council on Foreign Relations. (2016b). Turkey after July 15: The View from Ankara. Retrieved from http://www.ecfr.eu/article/Turkey_after_July_15_The_view_from_Ankara_7088.
- European Council. (2016). *European Council meeting (15 December 2016)– Conclusions*. Brussels.
- European Parliament. (2016a). Turkey: handling of aftermath of coup attempt is a crucial test, say MEPs. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20160830IPR40513/turkey-handling-of-aftermath-of-coup-attempt-is-a-crucial-test-say-meps>.
- European Parliament. (2016b). Foreign affairs MEPs to debate attempted coup in Turkey. Retrieved from <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20160718IPR37446/foreign-affairs-meps-to-debate-attempted-coup-in-turkey>.
- European Parliament. (2016c). European Parliament resolution on EU-Turkey relations. Retrieved May 20, 2021, from <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2016-1276&language=EN>.
- Foreign Affairs Council. (2016). Council conclusions on Turkey. Retrieved from <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/07/18-fac-turkey-conclusions/>.
- Gotev, G. (2016). EU plans summit with Turkey. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/eu-plans-future-summit-with-turkey/>.
- Idiz, S. (2016). EU tries to mend fences with Turkey following attempted coup. Retrieved from <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/09/turkey-european-union-tries-mend-fences.html>.

- International Federation of Journalists. (2016). New wave of repression targeting daily Cumhuriyet in Turkey. Retrieved from <http://www.ifj.org/nc/news-single-view/backpid/1/article/new-wave-of-repression-targeting-daily-cumhuriyet-in-turkey/>.
- Kirişçi, K. and Laub, Z. (2016). Turkey's Prospects After the Coup Attempt. Retrieved from <https://www.brookings.edu/on-the-record/turkeys-prospects-after-the-coup-attempt/>.
- Kohls, M. and Hernandez, J. (2018). Expected Coverage of Random Walk Mobility Algorithm. Retrieved from <https://arxiv.org/pdf/1611.02861.pdf>.
- Korkmaz, N. (2017). The Rise of Bulgarian Nationalism, Its Orthodox Component, Evolution and the Making of Turks as "Others". *Gazi Academic View*, 10(20), 69-82.
- Lecha, E. S. (2016). The International Impact of the Failed Coup in Turkey. *Opinion*, (425), 1-3.
- Nau, R. (2014). Notes on the random walk model. Retrieved from https://people.duke.edu/~rnau/Notes_on_the_random_walk_model--Robert_Nau.pdf.
- Nielsen, N. (2016). EU rejects calls for 'freeze' in Turkey talks. Retrieved from <https://euobserver.com/foreign/136261>.
- Pearson, K. (1905). The problem of the random walk. *Nature*, 72(1865), 294-294.
- Penev, D. (2016). Does Turkey really want visa liberalization?. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/does-turkey-really-want-visa-liberalization/>.
- Sayrs, L. W. (1993). The Long Cycle in International Relations: A Markov Specification. *International Studies Quarterly*, 37(2), 215-237.
- The Parliament. (2016). EU Parliament chief to visit Turkey amid ongoing tension. Retrieved from <https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/news/eu-parliament-chief-visit-turkey-amid-ongoing-tension>.
- Vincenti, D. (2016). Turkey to back out of EU migrant deal if no visa-free travel. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/turkey-to-back-out-of-eu-migrant-deal-if-no-visa-free-travel/>.
- Vytiska, H. (2016). Austrian foreign minister moves away from Ankara towards Moscow. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/austrian-foreign-minister-moves-away-from-erdogan-towards-putin/>.

TÜRKÇE GENİŞ ÖZET

60 yıldan uzun bir süre önce Türkiye'nin ortaklık başvurusu ile başlayan Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri başladığı günden günümüze kadar önemini hep korumuş ve Türkiye'nin en önemli devlet politikalarından biri olmuştur. Ortaklık başvurusunun yapıldığı ilk günden itibaren Türkiye ve AB arasındaki ilişkiler gelgitli bir şekilde devam etmiştir. Buna rağmen Türkiye ortaklık anlaşmasının yapılması, Gümrük Birliği'nin yapılması, adaylık statüsünün elde edilmesi ve müzakere sürecinin başlaması gibi olumlu ve anlamlı süreçleri de yaşamıştır. Bununla birlikte dönem içinde insan hakları, temel hak ve özgürlükler, Kıbrıs gibi nedenlerden ötürü olumsuz gelişmeler de yaşanmıştır. Bütün bunlara rağmen ilişkiler devam etmiştir.

15 Temmuz 2016'da Türkiye'de yaşanan başarısız darbe girişiminden sonra Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler ciddi biçimde zarar görmüştür. Türkiye darbe girişiminden sonra beklediği desteği görememiş ve darbe girişiminin Avrupa tarafından desteklendiğini düşünmüştür. AB ise Türkiye'de darbe girişimi sonrasında yapılan uygulamaları AB değerlerine aykırı bulduğu için eleştirmiş ve ilişkilerde önemli adımlar atılmamış ve Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler çıkmaza doğru sürüklenmiştir. Üstelik hem Türk yetkililerin hem de AB'li yetkililerin bu süreçte birbirlerine yönelik söylemleri ve faaliyetleri tıpkı bir sarhoşun kaldırımında yürüyüşü gibi zikzaklar çizmiş söylenen bir söz ya da yapılan bir eylemin sonrasında ne olacağı kestirilememiştir.

Sarhoş Yürüyüşü Modeli matematiksel bir nesne olup, uzayda atılan rastgele adımların toplamından oluşan patikayı tanımlamaya yönelik bir süreçtir. Örneğin, bir molekülün sıvı veya gaz içerisinde izlediği yol, hayvanların yem arayışında takip ettiği patika, değişkenlik gösteren hisse fiyatları ve de bir borsa oyuncusunun finansal durumu rastgele yürüyüş modelleri ile tahmin edilebilir; ancak gerçekte tamamen rastlantısal olmama ihtimalleri de vardır. Bu örneklerin de gösterdiği gibi, rastgele yürüyüş modelinin ekoloji, psikoloji, bilgisayar bilimleri, fizik, kimya, biyoloji ve ekonomi gibi birçok bilim dalında uygulama alanı bulunmaktadır.

Sarhoş Yürüyüşü Modeli, Uluslararası İlişkiler disiplininde de karar-alıcıların, karar alırken nasıl hareket ettiklerini analiz etmek için kullanılmaktadır. Kaldırımında yürüyen bir sarhoşun hareketlerinden esinlenerek bulunan bu modele göre devletler de dış politikalarında zikzaklar çizmekte ve bir sarhoşun adımları gibi bir sonraki aşamayı tahmin etme olanakları bulunmamaktadır. Bu durum tıpkı kaldırımında yürüyen bir sarhoşun bir sonraki adımını tahmin edememesi gibidir. Böyle bir kişinin ileri gitme olasılığı ne

kadar fazlaysa geri gitme olasılığı da o kadar fazladır. Bu bağlamda karar-alcıların dış politikaya ilişkin kararları da bu denli farklılık ve rastgele bir durum göstermektedir.

Devletlerin dış politikalarını açıklamak için kullanılan bu modelde, her adımda bir hareket noktası bulunmakta, bir sonraki hareket için de bir rastgele durum söz konusu olmaktadır. Çünkü dış politika farklı etkilere açıktır. Dolayısıyla dış politikada her an bir değişiklik söz konusudur. Bu nedenle bir devletin dış politikasının sonucunu en baştan tahmin etme olasılığı çok düşüktür. Ayrıca dış politikanın sonraki süreçlerinin öngörüldüğünden farklı olma olasılığı da yüksektir. Dış politikada yaşanan olaylar ve alınan kararlar belli bir noktadan başlamakta ve sonraki süreçler zaman zaman tasarlanandan farklı işlemektedir. Bu farklılık aktörlerin sahip oldukları kaynaklardaki gibi ülke içinde ve uluslararası konjonktürden de kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle dış politikada sürekli rastgele durumlar bulunabilmektedir. Çünkü bazen bir ülkede ortaya çıkan bir olay, diğer bir ülkenin politikalarında hiç öngörülemeyen sonuçlar doğurabilmektedir.

Çalışmada 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de yaşanan darbe girişimi sonrası, Türkiye-AB ilişkileri sarhoş yürüyüşü modeli ile ele alınmış ve ilişkilerde yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında tahmin edilemeyen ve öngörülemeyen bir takım sonuçların çıkabileceği ileri sürülmüştür. Çalışmada Türkiye'nin hem de AB'nin söylemleri ve faaliyetleri ayrı ayrı incelenecektir. Her iki tarafın da birbirlerine karşı söylemlerinde olumlu olanlar sağa adım ve A, olumsuz olanlar ise sola adım ve B olarak değerlendirilerek hem Türkiye'nin hem de AB'nin bu süreçte nasıl zikzaklar çizdiği ve ilişkilerin olumlu mu yoksa olumsuz mu olacağı analiz edilecektir. Tabi ki sosyal bilimlerde her değer her zaman eşit olmayabilir ya da eşit düzeyde birbirini etkileyen sonuçlar doğurmayabilir. Bu çalışmada eşit değerlerin kullanılması, diğer unsurlar sabit kaldığında Türkiye ile AB arasında yaşanan ilişkilerin neden ve sonuçlarının önceden tahmin edilemeyen ve adeta bir sarhoşun adımları gibi sonuçlara neden olacağını göstermek olmuştur.

Bu bağlamda iki taraf arasındaki ilişkilerde yaşanan bazı gelişmeler ayrı ayrı ele alınmış ve AB liderlerinin söylemlerini değerlendirirsek 6 olumlu 7 olumsuz adımın atıldığı görülmektedir. AB açısından bakılacak olursa süreç içinde olumlu adımlar atılmış olsa bile olumsuz adımların daha ağır bastığı görülmektedir. Bu durum da AB açısından Türkiye'nin 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında AB ile üyelik sürecinde karar alcıların olumsuz bir şekilde ele aldığını göstermektedir. Türkiye'nin söylemlerine bakıldığında ise 2 olumlu 5 olumsuz adımın atıldığı görülmektedir. Bu söylemler içinde de olumlu adımları atılmasına rağmen sürecin olumsuz olduğu görülmektedir. Burada Türkiye ve AB'nin karşılıklı söylemlerinin birbirlerinin kararlarını şekillendirdiklerini söylemek mümkündür.

Türkiye ve AB arasındaki söylemler nedeniyle ilişkilerde olumsuz ya da kötüye gidif daha ağır basmaktadır. Ancak Türkiye'ye oranla AB'nin ilişkilerin devamı için daha fazla adım attığını söylemek mümkündür. Türkiye'de ise AB'ye olan güven ve inanç kaybı, Türkiye'ye karşı AB'nin uyguladığı dşnlen ifte standardın varlığından bir bıkkınlık sezilmekte ve AB'nin tam üyelik süreciyle ilgili daha somut adımlar atmadan Türkiye'de olumlu bir ilerlemenin olması mümkün gözükmemektedir. Bu durum ise ilişkilerin geleceğinin nasıl devam edeceğine yönelik net bir fikir ortaya konmasını engellemektedir. Bu nedenle hem Türkiye'nin hem de AB'nin birbirlerine yönelik söylemleri tıpkı bir sarhoşun kaldırımında yürürken attığı adımlar gibi zikzaklar çizmektedir.

Avrupa Bütünleşmesinde Birleşik Krallık: Brexit Referandumu ve Ayrılma Süreci

Kübra ÇAĞLAR-HEKİMOĞLU¹ ve Süleyman ERKAN²

Öz

Avrupa bütünleşmesine bakışı tarihsel, coğrafi, ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı farklı olarak gelişen Birleşik Krallık, başlangıçta Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) günümüzdeki adıyla Avrupa Birliği'ne (AB) üye olmak istememiştir. Değişen şartlarla birlikte 1973'te Birliğe üye olan Birleşik Krallık'ın, AB ile ilişkileri mesafeli ve uyumsuz bir görüntü içerisinde olmuştur. David Cameron'un AB üyeliğini gündeme taşıyan açıklamasından sonra 23 Haziran 2016'da yapılan Brexit referandumunda halkın %51,9'u AB'den ayrılma yönünde oy kullanmıştır. Referandum sonrasında Theresa May başbakanlığında kurulan hükümet, Lizbon Antlaşması 50. madde kapsamında Birleşik Krallık'ın AB'den çekilme sürecini başlatmıştır. Mart 2017'de başlayan çekilme süreci, taraflar arasında varılan anlaşmayla sonuçlanmış ve 31 Ocak 2020'de Birleşik Krallık AB'den ayrılmıştır. Ardından Brexit sonrası ilişkilerin belirlendiği geçiş dönemi başlamış ve taraflar arasında imzalanan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması ile Brexit süreci tam anlamıyla sona ermiştir. Bu çalışmada, tarihsel ve güncel yönleriyle Brexit'in arka planı ve referandum sonrası başlayan ayrılık sürecinin ilerleyişi ve tamamlanması analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Krallık, Avrupa Birliği, Brexit Referandumu, Ayrılma Süreci

The United Kingdom in European Integration: The Brexit Referendum and Leaving Process

Abstract

The United Kingdom, whose view of European integration has developed differently due to historical, geographical, economic and political reasons, initially did not want to become a member of the European Economic Community (EEC), as it is now known as the European Union (EU). With the changing conditions, the relations of the United Kingdom, which became a member of the Union in 1973, with the EU have drawn a distant and incompatible image. After David Cameron's statement that brought the issue of EU membership to the agenda, 51.9% of the people voted to leave the EU in the Brexit referendum held on 23 June 2016. The government established under the premiership of Theresa May after the referendum started the process of the United Kingdom's withdrawal from the EU under Article 50 of the Lisbon Treaty. The withdrawal process, which started in March 2017, resulted in an agreement between the parties, and the United Kingdom left the EU on January 31, 2020. Afterwards, the transition period in which post-Brexit relations were determined began, and the Brexit process came to an end with the Trade and Cooperation Agreement signed between the parties. In this study, the background of Brexit with its historical and current aspects and the progress and completion of the leaving process that started after the referendum are analyzed.

Key Words: United Kingdom, European Union, Brexit Referendum, Leaving Process

Atıf İçin / Please Cite As:

Çağlar-Hekimoğlu, K. ve Erkan, S. (2022). Avrupa bütünleşmesinde Birleşik Krallık: brexit referandumu ve ayrılma süreci. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 870-883.

Geliş Tarihi / Received Date: 02.09.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 19.11.2022

¹ Arş. Gör. - Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, kubra.caglar@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0002-3019-5115

² Prof. Dr. - Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, serkan@ktu.edu.tr

 ORCID: 0000-0001-9253-1578

Giriş

İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'dan oluşan Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nın yaygın kullanılan ve çalışma boyunca kullanılacak adıyla Birleşik Krallık'ın, Avrupa bütünleşmesine yönelik yaklaşımı tarihsel, coğrafi, siyasi ve ekonomik unsurlara bağlı olarak şekillenmiştir. II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği derin sarsıntılar ve krizleri aşmanın yolunu, Avrupa'yı birleştirmekte goren İngiliz devlet adamı Winston Churchill, 1946 yılında yaptığı konuşmada ortak bir Avrupa ailesi oluşturma çağrısında bulunmuştur. Churchill, Kıta Avrupası uluslarına seslenerek Avrupa'yı bütünleştirmeye davet etmiş, ancak Birleşik Krallık'ın söz konusu bütünleşmeye dâhil olmasını istememiştir (Mauter, 1998). O yıllarda kendisini Kıta Avrupası'ndan farklı kılan konumu sebebiyle Birleşik Krallık, Avrupa bütünleşmesinin dışında kalmayı tercih etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın kazananları arasında yer alması ve coğrafi uzaklığının etkisiyle, savaşın yol açtığı hasarı Kıta Avrupası ülkeleri kadar tecrübe etmemiştir. Ada ülkesi olmanın getirdiği siyasi kültür ve sahip olduğu emperyal mirası göz önünde bulunduran Birleşik Krallık, birbirleriyle sürekli savaşan ve güçsüz gördüğü Avrupalı uluslarla zaman kaybetmek istememiştir. Ayrıca, yakın ilişkiler geliştirdiği Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve geçmişte imparatorluğunun parçası olmuş devletlerden oluşan İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) ile sürdürdüğü ekonomik ilişkilerden dolayı Avrupa bütünleşmesine ısınamamıştır (Samur, 2016, s. 216-218).

Avrupa'yı ortak bir çatı altında toplama girişimleri, 1950'li yıllarda ilk meyvesini vermeye başlamış ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) oluşturulmuştur. Ardından Avrupa devletlerinin bütünleşmeyi daha ileri seviyeye taşımak istemesiyle AET'ye giden yol açılmış, fakat Birleşik Krallık'ın tutumu değişmemiştir. Supranasyonel bir kurum olan AET'nin yetki devri içermesi ve siyasi birlik hedefinin olması Birleşik Krallık'ın Avrupa bütünleşmesine sıcak bakmasını engellemiştir. AET girişimine karşı hamle yaparak uluslararası/hükümetlerarası çizideki Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) oluşumunda lider rol üstlenirse de, EFTA dikkate değer başarı yakalayamamıştır. EFTA üyesi ülkelerin aksine Kıta Avrupası ülkeleri, hızlı bir ekonomik yükselme kaydederek AET bölgesini çekim alanı haline getirmiştir (Warlouzet, 2018, s. 956-957). 1960'lı yılların başlarında ekonomik olarak zayıflayan ve AET'nin başarisını daha fazla göz ardı edemeyen Birleşik Krallık, 1961 yılında AET'ye üye olma isteğinde bulunmuştur. Üyelik isteği iki kez Fransa devlet başkanı De Gaulle'ün muhalefeti nedeniyle sonuçsuz kalmış, nihayet 1969'da De Gaulle'ün istifasıyla 1973'te Avrupa Topluluğu'na (AT) üye olabilmiştir. Üyeliliğin akabinde de tereddütlü ve mesafeli tavrını sürdüren Birleşik Krallık, Birliğin en önemli politika uygulamalarından olan serbest dolaşım bölgesi ve ortak para biriminin dışında kalmıştır. Bütünleşmenin, 1990'dan sonra siyasi düzeyde de iddialı olmaya başlamasıyla Birleşik Krallık'taki Avrupa şüpheçiliği derinleşmeye başlamış ve Birliğin son yıllarda karşılaştığı aktüel krizlere çözüm üretmekte zorlanması üyeliliğin sorgulanmasına zemin hazırlamıştır (Yıldız vd., 2018).

2013 yılının Ocak ayında yaptığı konuşmada David Cameron, Avrupa ile ilişkileri gözden geçireceğini ve 2015 yılında ülkede yapılacak genel seçimden başarılı çıkması halinde, AB üyeliliğinde kalıp kalmama yönünde referandum düzenleyeceğini beyan etmiştir. Reform talep ettiği başlıklarla yeni bir AB tasavvur eden Cameron, Birlikten ödün kopararak ayrıcalıklı pozisyonunu daha da sağlamlaştırmıştır. Ancak 2015 seçimlerini kazanarak verdiği sözü yerine getiren Cameron, Haziran 2016'da AB üyeliliğinde kalma ya da üyelikten ayrılma şeklinde halk oylaması gerçekteşirmiştir. Halkın iradesi, Birlikten ayrılma yönünde olmuş ve Brexit referandumunun sonucu Cameron'un görevinden ayrılmasına neden olmuştur (Oliver, 2017, s. 4-5). Ardından, ülkenin yeni başbakanı olarak göreve başlayan Theresa May, üye ülkelerin Birlikten çıkışını düzenleyen Lizbon Antlaşması kapsamında çekilme bildirimini AB'nin ilgili kurumuna iletmiştir. May, uzun müzakereler sonucunda AB ile Çekilme Anlaşması konusunda anlaşma sağlasa da, bahse söz konusu olan anlaşmayı Birleşik Krallık parlamentosuna kabul ettirememiştir (Schnapper, 2020). Bu gelişmelerden dolayı başbakanlık görevinden istifa eden May'in ardından göreve gelen Boris Johnson, iç politikada ülkeye çalkantılı yıllar yaşatan Brexit meselesini nihayete erdireceğini ifade etmiştir. May'in AB ile mutabık kaldığı Çekilme Anlaşması konusunda Birlik ile tekrar masaya oturarak, anlaşmada revizyon gerçekteşirmeyi başaran Johnson, 2020 yılının Ocak ayı sonunda AB'nin siyasi mekanizmalarından ayrılmıştır (Prosser, 2021, s. 452-454). Ardından başlayan geçiş süreciyle birlikte Brexit sonrası ilişkilerin çerçevesini çizen Ticaret ve İşbirliği anlaşmasının imzalanması ve söz konusu anlaşmayı Birleşik Krallık parlamentosunun da onaylamasıyla Brexit süreci tamamlanmıştır. 1 Ocak 2021 itibarıyla ulusal olarak yenilenen Birleşik Krallık, AB'den bağımsız bir ses olarak uluslararası arenadaki yerini almıştır (Boyras, 2021).

Bu çalışma kapsamında, öncelikle Birleşik Krallık'ın Avrupa bütünleşmesine yönelik tutumu incelenecektir. Bu çerçevede, sahip olduğu coğrafya, ada devleti oluşu ve geçmişte denizaşını imparatorluk

kurmuş olmasından dolayı kendisini Kıta Avrupası ülkelerinden farklı görmesine değinilecektir. ABD ile geliştirilen özel ilişkiye duyulan güven ve Commonwealth ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticari ilişkilerin zarara uğramaması adına AKÇT ve AET'ye katılmaması açıklanacak, Avrupa entegrasyonuna yönelik takip ettiği farklı politika ortaya çıkarılacaktır. Ardından, değişen dünya ve Avrupa konjonktürü karşısında Birleşik Krallık'ın çıkar hesaplarını masaya yatırması ve AET'ye katılma isteğinin nedenleri üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda, AET'nin ekonomik açıdan başarılı bir şekilde ilerlemesinden dolayı Birleşik Krallık'ın Kıta Avrupası ülkelerinin gerisinde kalmama düşüncesiyle AET'ye üye olabilmek için verdiği mücadele ele alınacaktır. Fransız devlet başkanı De Gaulle'ün siyaset sahnesinden çekilmesiyle üyelik yolundaki engelini aşan Birleşik Krallık'ın AT'ye katılma süreci incelenecektir. Sonrasında, üyeliğin akabinde AB ile ilişkilerin seyri ve iktidardaki yönetimlerin Birlik'e yönelik politikaları analiz edilecektir. Bu kapsamda, Birlik çatısı altında oluşturulan ortak politika alanlarından olan Schengen alanı ve ekonomik ve parasal birliğe katılmayı, egemenliğinin kısıtlanması nedeniyle reddederek farklı düzenleme elde eden Birleşik Krallık'ın, AB içindeki ayrıcalıklı statüsü ele alınacaktır. Ardından, David Cameron'u Brexit referandumuna götüren süreç ve bu referandumdan çıkan sonuç doğrultusunda Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma süreci incelenecektir. Bu çerçevede, Londra'nın Brüksel ile yollarını ayırma süreci kronolojik olarak ele alınacak ve Brexit sürecinin hangi aşamalardan geçerek tamamlandığı ortaya konulacaktır.

Birleşik Krallık'ın Avrupa Entegrasyonuna Yönelik Tutumu: Farklı Tarihsel, Coğrafi, Politik ve Ekonomik Yaklaşım

Avrupa ülkelerini ortak bir çatı altında birleştirme düşüncesinin kökleri çok eski yüzyıllara dayansa da bu konudaki somut adımlar 20. yüzyılın ikinci yarısında atılmış, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı açlık, kıtlık, siyasi ve ekonomik tahribat Avrupa uluslarını bütünleşme yolunda tetiklemiştir. Kıtada uzun yıllar yaşanan savaşları sona erdirmek ve daimi barışı sağlamak adına birçok düşünür ve siyasetçi tarafından çeşitli yüzyıllarda dile getirilen Avrupa bütünleşme düşüncesi, II. Dünya Savaşı sonrası hayat bulmuştur (Akşemsettinoglu, 2011, s. 3-4). Savaşın yıkıcı sonuçları ve travmatik etkileri, Avrupa uluslarına ders niteliğinde olmuş ve edindikleri tecrübe Avrupa kıtasında örgütlenme arayışlarına zemin hazırlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın hatıralarını unutmak ve işbirliği ekseninde bir araya gelmek, o dönemde hem Avrupa vatandaşları hem de siyasi elitler olmak üzere değişik kesimler tarafından kabul görmüştür (Mor, 2010, s. 4-5).

Aynı durum Birleşik Krallık için de geçerli olmuştur ki, İngiliz siyasetçi Winston Churchill'in Eylül 1946'da Zürih'te yaptığı meşhur konuşma, Avrupa bütünleşmesi adına önemli esin kaynaklarından biri olarak tarihe geçmiştir. Churchill bu konuşmasında, Avrupa uluslarını yeni bir düzende birleştirecek olan "Avrupa Birleşik Devletleri" söyleminden bahsederek, kıtada barış ve refahın yeniden tesis edilebileceğini öne sürmüştür (Mauter, 1998, s. 70). Avrupa uluslarını birlikte hareket etmeye çağıran Churchill, atılacak işbirliği adımlarında Fransa ve Almanya'nın öncü rol oynaması gerektiğini ve söz konusu oluşumun en büyük destekçisinin de Birleşik Krallık olacağını ifade etmiştir. 1945 sonrası Avrupa'da oluşturulması planlanan yeni yapılanmanın en yakın dostu ve müttefiki olacağını beyan eden Birleşik Krallık, kendisini bu oluşumun dışında tutmuştur. O yıllarda Birleşik Krallık'ın içinde bulunduğu durum ve şartlara bakıldığında bu kararında pek de haksız sayılmadığı göze çarpmaktadır (Samur, 2016, s. 214-215).

Manş Denizi'yle Kıta Avrupası'ndan ayrılan Birleşik Krallık, özgün coğrafi konumu sayesinde II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı zarar ve enkazı diğer Avrupa ülkeleri kadar yoğun hissetmemiştir. Savaş sonrası kaybedecekleri hiçbir şeyleri kalmayan Kıta Avrupası ülkelerine kıyasla oldukça iyi durumda olan Birleşik Krallık, tekrardan toparlanması şüpheli bir Avrupa ile yeni bir maceraya atılmak istememiştir. Bundan dolayıdır ki, Kıta Avrupası ülkeleri birbirlerine bağımlı olacakları işbirliği arayışları içine girmişken, Birleşik Krallık onları dışardan izlemekle yetinmiştir (Soytürk, 2017, s. 74-75). Avrupa'da örgütlenme arayışları emin adımlarla hız kazanırken büyük imparatorluk döneminin nostaljisi içinde yaşayan Birleşik Krallık, o yıllarda eski gücünün önemli oranda devam ettiğine inanıyordu. Neredeyse bütün kıtalarda hüküm sürmüş ve "üzerinde güneş batmayan" imparatorluk unvanını kazanmış bir tarihsel hafızaya sahip olmak, kuşkusuz Birleşik Krallık'ı diğer Avrupa ülkelerinden farklı ve üstün kılmıştır (Samur, 2016, s. 216-217).

Diğer yandan, Birleşik Krallık'ın ehemmiyet atfettiği iki ilişki ağı olan Commonwealth³ ve ABD, Avrupa ile münasebetlerin şekillenmesinde belirleyici role sahipti. Eski kolonileri ile günümüze değin devam eden ilişkilerin sürdürüldüğü Commonwealth yapılanması Birleşik Krallık açısından büyük önem

³ Resmi adı Commonwealth of Nations olan yapılanma için bu çalışmada yaygın kullanımından dolayı Commonwealth kavramı tercih edilmiştir. Günümüzde 54 devletten oluşan Commonwealth'in üyelerinin çoğunluğu geçmişte Britanya İmparatorluğu'nun bir parçasıydı.

arz ediyordu (Wellings, 2016). şöyle ki, Commonwealth ülkeleriyle ekonomik ilişkileri oldukça kuvvetli olan Birleşik Krallık, dış ticaretinin yaklaşık yarısını bu ülkelerle gerçekleştiriyordu. O yıllarda ekonomisinin bel kemiğini oluşturan Commonwealth ülkeleri kadar Birleşik Krallık'ın üzerine yoğunlaştığı başka bir ortaklık daha vardı ki o da Transatlantik Anglo-Sakson eksenidir. II. Dünya Savaşı sonrası konjonktürde "süper güç" olarak ortaya çıkan ve Batı dünyasının hamisi konumundaki ABD, Birleşik Krallık'ın dış politika tercihlerinin temel belirleyicilerinden biri olmuştur (Eaton, 2020, s. 338-342; Wellings, 2016, s. 370-373).

Savaş sonrası imparatorluk günlerine veda etmeye başlayan ve eski gücünü kaybeden Birleşik Krallık için "Three Circles" (Üç Daire)⁴ yaklaşımını ortaya atan Winston Churchill, ülkenin yeni dış politikasını üç temel parametre üzerine inşa etmiştir. Bu bağlamda, dairelerden birini oluşturan Avrupa ile ilişkileri, geri planda tutmayı tercih eden Birleşik Krallık, bütünleşme girişiminin ilk meyvesi olan AKÇT için gelen üyelik teklifini reddetmiştir (Mauter, 1998, s. 71-72). Nisan 1951'de altı⁵ Avrupa devletinin imzaladığı Paris Antlaşması'yla savaşın iki önemli girdisi olan kömür ve çelik üretiminin kontrolü, uluslararası bir yapıya bırakılmıştır. 1952 yılında yürürlüğe giren bu antlaşmayla, Fransa ve Almanya arasında yüzyıllardan beri süregelen hasmane duygulara son verilerek Avrupa ulusları arasında sektörel işbirliği zemininde uzun bir yolculuk başlamıştır. Ancak, AKÇT ile ulus-üstü nitelikte yeni bir düzen inşa eden Avrupalı devletlerin bu yöndeki istek ve kararlılığı Birleşik Krallık tarafından yeterince iyi algılanamamıştır (Warloutet, 2018).

AKÇT ile başlatılan Birleşmiş Avrupa hülyasının ikinci adımı 1955'te Messina Konferansı'nda görüşülerek 1957'de imzalanan Roma Antlaşması'yla atılmıştır. Bu antlaşmayla, "Altılar" tarafından Mart 1957'de oluşturulan AET ile üyeler arasında "Ortak Pazar" oluşturmak amaçlanmıştır. Böylelikle, Avrupalı devletler arasında kömür ve çelik ekseninde başlayan işbirliği daha ileri bir aşamaya taşınarak ekonomik bağlar kuvvetlendirilmiştir (Cooper, 2012, s. 1192-1193). AET'nin uluslararası karakteristiğinden hoşnut olmayan Birleşik Krallık, istediği format olan uluslararası/hükümetlerarası yaklaşım ekseninde Avrupa'da yeni bir ticari blokun oluşturulması için kolları sıvamıştır. 1960 yılında, yedi⁶ ülkenin katılımıyla kurulan EFTA'nın oluşturulmasında başı çeken Birleşik Krallık, AET'nin karşısına rakip bir örgütlenme çıkarmıştır. EFTA üyeleri, diğer bir deyişle "Yediler" sanayi ürünleri kapsamında kendi aralarında gümrük vergilerini kaldırarak serbest ticaret bölgesi oluşturmuştur (Warloutet, 2018, s. 958-960).

Söz konusu olan bu ticarete, tarım ürünlerinin hariç tutulmasıyla Birleşik Krallık Commonwealth ülkelerinden ucuza gerçekleştirdiği gıda ürünlerini ithal etmeyi sürdürerek çıkarlarını muhafaza etmiştir. Ayrıca, "Yediler" in diğer ülkelerle olan ticaretinde ortak bir gümrük tarifesi belirlememesi yani her üyenin üçüncü ülkelere karşı kendi tarifelerinin geçerli olması nedeniyle EFTA, tam da Birleşik Krallık'ın istediği tarzda, sıkı ekonomik bağların olmadığı, esnek yapıda bir örgütlenmeydi. EFTA'nın AET'den diğer farkı ise, kuşkusuz Birleşik Krallık için de en önemlisi, "yetki devri"nin bulunmaması ve varmak istediği bir siyasi birlik hedefinin olmayıştı (Broad, 2020, s. 73-75). EFTA, Birleşik Krallık'ın arzuladığı yapılanma modelinde oluşturulsa da, üye ülkeler arasında etkin ve iyi işleyen bir serbest ticaret bölgesi olamamıştır. EFTA'nın aksine, AET üyeleri kısa sürede büyük bir çıkış yakalayarak ekonomik gelişme kaydederken, Birleşik Krallık ekonomisi zayıf kalmıştır. Göze çarpan en önemli hususlardan biri de, EFTA üyelerinin AET ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticaretin kendi aralarında gerçekleştirdiği ticaretten fazla oluşuydu. Düşündüğünün aksine, Kıta Avrupası ülkelerinin AET çatısı altında ekonomik performanslarını oldukça arttırması, Birleşik Krallık'ın dikkatinden kaçmamış, EFTA'nın AET ile boy ölçüşemeyeceğini anlamıştır (Yıldız vd., 2018, s. 28).

Değişen Dünya ve Avrupa Konjonktürü Karşısında Birleşik Krallık ve AT'ye Üyelik

1960'lı yılların başında ekonomik gelişmeler bu doğrultuda ilerlerken, daha öncesinde yaşanan siyasi olaylar da Birleşik Krallık'ın Avrupa ile ilişkilerini gündemine almasına zemin hazırlamıştır. 1950'li yıllarda dekolonizasyonun hız kazanmasıyla Commonwealth ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmış ve bu ülkeler Soğuk Savaş döneminden kaynaklı güvenlik kaygılarıyla yeni siyasi ittifak arayışı içerisine girmiştir (Küntay ve Ertuğral, 2017, s. 89-91). Commonwealth ülkeleri üzerindeki eski nüfuzunu yitiren ve hem ekonomik hem siyasi kapasitesi daralan Birleşik Krallık, ABD ile ilişkisinde ciddi bir imtihan yaşamıştır. 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi'nde Fransa ve İsrail'le birlikte Mısır'a karşı yapılacak olan askeri operasyonu engelleyen ve mali yardımı şartla gerçekleştiren güvendiği müttefik ABD ile "özel ilişkileri" sarsılmıştır.

⁴ Commonwealth, ABD ve Avrupa'dan oluşan çok yönlü diplomatik ilişkileri ifade etmektedir.

⁵ Fransa, Batı Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg.

⁶ Birleşik Krallık, İsveç, Norveç, Danimarka, Portekiz, İsviçre, Avusturya.

Ayrıca, ABD'nin o yıllarda Birleşik Krallık'tan AET'ye üye olması yönünde bir beklentisi bulunmaktaydı. II. Dünya Savaşı'nın ardından bir "Avrupa ailesi" yaratılması hususunda ekonomik bakımdan desteklenen Avrupa ülkeleri, ABD için önemli bir pazar olmasının yanı sıra komünizmin karşısında Batı bloku tarafındaydı (Warner, 1989, s. 486-489).

İki kalesinde yaşanan gelişmeler ve AET'nin ekonomik başarısından dolayı pragmatist bir manevrayla dış politikasında dümen kıran Birleşik Krallık, yüzünü Avrupa'ya doğru çevirmiştir. 1961 yılında, Muhafazakar Parti lideri Macmillan tarafından yapılan AET'ye üyelik başvurusu kabul edilmeyen Birleşik Krallık, 1967 yılında bu kez İşçi Partisi iktidarlığında AET'nin kapısını çalmıştır (Forster, 1998). Birleşik Krallık'ın iki başvurusunun da reddedilmesinin sebebi Fransa devlet başkanı Charles De Gaulle'den kaynaklanmaktaydı. De Gaulle'e göre, Birleşik Krallık şayet AET'ye üye olursa, ABD'nin Avrupa'nın iç işlerine karışması çok daha kolay bir hale gelecekti. ABD'nin NATO üzerinden bile Avrupa'ya karışmasına tahammül edemeyen ve bu sebeple 1966'da NATO'nun askeri kanadından ayrılan De Gaulle için, ABD'nin yakın ortağı olarak gördüğü Birleşik Krallık'ın AET'ye üye olması kabul edilebilecek bir şey değildi (Warlouzet, 2018, s. 958-959). Ayrıca, o yıllarda Birleşik Krallık'ın içine düştüğü ekonomik darboğazı da öne süren De Gaulle Fransa'sı, Birleşik Krallık'ın iki kez yaptığı üyelik başvurusunu reddetmiştir. Neyse ki, De Gaulle'ün 1969 yılında görevini bırakması ve yerine Fransa'da Georges Pompidou'nun devlet başkanı seçilmesi, Birleşik Krallık'ın üyeliği önündeki en büyük engeli ortadan kaldırmıştır (Saygın ve Ultan, 2016, s. 74-76).

Bu gelişmelerin ardından, Birleşik Krallık'ın AT'ye⁷ üyeliği yeniden gündeme gelmiş ve Ocak 1972'de Birleşik Krallık ve AT arasında katılım antlaşması imzalanmıştır. Birleşik Krallık, 1 Ocak 1973'te Muhafazakar Parti'den Edward Heath döneminde, Danimarka ve İrlanda ile birlikte ilk genişleme dalgasıyla AT'ye üye olmuştur (The Guardian, 2020). Birleşik Krallık, her ne kadar AT'ye üye olduysa da, o yıllarda pek de iç açıcı olmayan ekonomisi petrol kriziyle bir darbe daha almış ve AT'ye üyelik daha ilk yıllardan sorgulanmaya başlamıştır (Warlouzet, 2018, s. 960). Haziran 1975'te üyelikte kalınsın mı yoksa üyelikten ayrılınsın mı şeklinde yapılan referandumdan %67,2 oy oranında AT'de kalınması yönünde karar çıkmıştır. 1975 referandumundan Topluluk üyesi olarak devam etme kararı çıktıysa da, Birleşik Krallık'ın Topluluğa ilişkin tereddütlü ve sorgulayıcı tavrı uzun yıllar boyunca kendisini göstermiştir. Nitekim bu tavırların en belirgin olduğu yıllar, 1979'da göreve gelen Margaret Thatcher dönemi olmuştur (Aqui, 2020).

Üyelik Sonrası AB ile İlişkilerin Seyri: Uyumsuzluk ve Tam Bütünleşememe

Thatcher'ın iktidara geldikten sonra Avrupa ile ilişkilerdeki ilk gündemi, ülkesinin AT bütçesine yaptığı katkı ve bununla ilgili olarak Ortak Tarım Politikası (OTP) olmuştur. Savaş boyunca yaşanan açlık ve kıtlık ortamı ve bu acıların o yıllarda hafızalardaki tazeliğini koruması, Avrupa ülkelerini savaş sonrası yarattıkları yeni düzende tarım sektörüne öncelik vermeye itmiştir. Durum böyle iken, AT bütçesinde en fazla pay ayrılan alan tarım sektörü ve Topluluğun en çok yoğunlaştığı politika alanı da OTP olmuştur. Birleşik Krallık'ın Topluluk bütçesine en fazla katkı yapan ikinci ülke olması buna nazaran bütçeden elde ettiği gelirin diğer üye ülkelere göre daha az olmasından kaynaklanan asimetrik durum, Thatcher'a Avrupa ile ilişkilerde gerilimli yıllar yaşatmıştır. Bu asimetrik durum, Birleşik Krallık'ın tarım ürünlerini Commonwealth ülkelerinden ucuz fiyata satın alması ve AT ülkeleriyle tarımsal ürün ticaretinin düşük düzeyde olmasından kaynaklanıyordu. Ayrıca, tarım sektörü Birleşik Krallık ekonomisinde küçük bir yer kaplıyordu (Seidel, 2020, s. 194-196). Thatcher, ülkesinin diğer AT ülkelerinden farklı olan bu durumu karşısında, Topluluktan, bütçeye yaptığı katkının azaltılmasını talep etmiş, fakat Thatcher'ın bu isteğine Topluluk üyeleri karşı çıkmıştır. Özellikle, Fransa'nın bu konudaki katı tutumu, Birleşik Krallık'ın AT ile ilişkilerinde sert bir tavır takınmasına neden olmuştur. Bütçe konusundan dolayı, Birleşik Krallık'ın diğer üye ülkelerle ilişkilerinin negatif bir seyir izlemesi, AT ile zıt düşmesi, Thatcher'a geri adım attırmamış, aksine Thatcher bu konudaki kararlılığını sürdürmüştür. Bu konuda AT ile yoğun tartışmalar yaşayan Birleşik Krallık, 1984 yılında yapılan Fontainebleau Zirvesi'nde AT üyelerinin ikna olmasıyla bütçe konusunda istediği indirimi almayı başarmıştır (Spence, 2012).

Birleşik Krallık'ın AT ile sorunlu ilişkilerinin bir diğer boyutunu ekonomik ve parasal birlik oluşturmuştur. Thatcher döneminde Delors Raporu ile tam ekonomik bütünleşmeyi sağlamak ve ortak para birimine geçmek için bir Avrupa Merkez Bankası kurulması AT'nin gündemini meşgul etmiştir. Üye ülkeler arasında tam ekonomik entegrasyonun sağlanması için ortaya atılan parasal birliğe geçiş fikrine ısınmayan Thatcher, bu konuda taviz vermeyeceğini ve ulusal para birimi olan sterlini kullanmaya devam

⁷ 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren Füzyon Antlaşması ile Avrupa Topluluğu olarak adlandırılmıştır.

edeceğini her platformda dile getirmiştir (Miles ve Doherty, 2005, s. 95-98). Ayrıca, Topluluğun en önemli ve iddialı projelerinden biri olan Schengen alanına katılmayı, sınırlarında yaşanabilecek olası kaçaşcılık ve terör faaliyetlerine karşı reddetmiştir. Topluluğun, serbest dolaşım bölgesi oluşturulan politikasına dahil olmayarak “opt-out” elde eden Birleşik Krallık, ilerleyen yıllarda da belirli politika alanlarına çekince koyarak istisnalı ülke konumunu sürdürmeye devam etmiştir (Wang, 2016, s. 706-708).

1985 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesi’nin gündemi, kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşabildiği Tek Pazar’ın oluşturulmasıydı. Ancak imzalanan Tek Avrupa Senedi’nin sadece ekonomik boyutu yoktu, Tek Senet aynı zamanda siyasi birliğe geçişte de önemli bir adım niteliğindedi (Howarth, 2007, s. 60-61). AT’nin siyasi birlik yolunda ilerlemesinden oldukça rahatsız olan Thatcher, bu konudaki en net politik çıkışını Eylül 1988’de Belçika’nın Bruges kentinde yaparak, siyasi bütünleşme doğrultusunda atılan adımları, gücün Brüksel’de toplanmasını ve federasyona daha çok yaklaşılmasından duyduğu endişeyi dile getirmiş ve Topluluğu eleştirmiştir. Bu bağlamda değinilmesi gereken en önemli gelişmelerden birisi kuşkusuz 1980’lerin ikinci yarısında Thatcher döneminde ilk kez kullanılan Avrupa şüphenciliği (euroscepticism) kavramıdır (Roe-Crines ve Heppell, 2020; Daddow vd., 2019).

Birleşik Krallık’ın Topluluk ile ekonomik ve siyasi olarak “bütünleşmemesi” diğer bir deyişle, ikili ilişkilerde yaşanan “uyumsuzluğu” belirtmek için kullanılan Avrupa şüphenciliği kavramı genel olarak Avrupa entegrasyonuna karşı çıkmayı/benimsememeyi ifade etmektedir. 1980’li yıllardan günümüze, siyasi bütünleşmenin giderek hızlanmasıyla derinleşen Avrupa şüphenciliği, bu süre zarfında kendisine daha çok taraftar toplayarak hem siyaset bilimi literatüründeki yerini hem de eurosceptic kanadı güçlendirmiştir (Fontana ve Parsons, 2015, s. 99-101). Thatcher’ın, Topluluk bünyesinde oluşturulan ortak politikalara katılmak konusundaki isteksiz tavrı, Stephen George (1990) tarafından “awkward partner” (tuhaf ortak) olarak adlandırılmıştır. AT zirvelerindeki sert üslubu ve bildiğinden şaşmayan dik tavrı, Thatcher’a siyaset sahnesinde “Demir Leydi” unvanını kazandırmış ve uyguladığı ekonomi politikaları “Thatcherizm” adıyla kavramsallaştırılarak birçok ülkeye model olmuştur.

Thatcher’dan sonra, 1990 yılında Muhafazakâr Parti liderliğini devralan ve ülkenin yeni başbakanı olan John Major, Topluluğun izlediği politikaları benimseyen bir duruş sergilemiştir. Avrupa-hayranı tutumu sayesinde AT ile ilişkilerde iyi bir imaj çizme arzusunda olarak Avrupalı müttefikleriyle ileri düzeyde işbirliğini sağlamak istemiştir (Heppell, 2007, s. 485-486). Ancak Topluluğu Birliđe⁸ dönüştüren Maastricht Antlaşmasıyla, siyasi bütünleşmenin ivme kazanması ve ulusal yetkilerin Birlik kurumlarına aktarılmasından Major da çok hoşnut olmamıştır. Maastricht Antlaşmasına eklenen protokol ile ortak para birimi olan avronun kullanılmasını kabul etmemiş ve parasal birlik noktasında istisnai bir düzenleme elde etmiştir. Ayrıca Major döneminde, Birleşik Krallık ve Birlik arasında ortak balıkçılık politikası kapsamında yaşanan gerilime deli dana hastalığı da eklenmiş ve Londra’nın Brüksel ile arası açılarak, Major’un Avrupa konusundaki yapıcı tavrı etkili sonuçlar doğuramamıştır (Soytürk, 2017, s. 77-78).

1997 yılında İşçi Partisi’nden seçilerek Muhafazakarların ülkedeki hakimiyetine son veren Tony Blair, kendinden önceki mevkidaşlarının aksine Avrupa ile tam bir uyum ve bütünleşmiş profil çizme yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu minvalde atılan adımlardan en önemlisi, kuşkusuz, AB’nin yıllardan beri tartıştığı ve eksikliğini hissettiği ortak güvenlik ve savunma politikasının oluşum sürecinde yapıcı ve aktif rol üstlenmek olmuştur (Posen, 2006, s. 167-168). Bu sürecin başlatılmasına ön ayak olan Blair yanına Fransa’yı da alarak ülkesini tam bir Avrupalı olarak gösterme niyetinde olmuştur. 1998 yılında Saint Malo zirvesinde bir araya gelen Birleşik Krallık ve Fransa liderleri Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) bünyesinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın (AGSP) inşası için görüş birliğine varmıştır. AGSP, 1999 yılında yapılan AB Zirvesinde diğer AB ülkeleri tarafından da kabul görmüştür. Ancak Avrupa’da güvenlik ve savunmanın nasıl sağlanacağı hususunda AB’nin iki büyük gücü arasında fikir farklılıkları yaşanmış ve bu farklı görüşlerin odağında Atlantikçi-Avrupacı tartışması yer almıştır (Mathiopoulos ve Gyarmati, 1999, s. 68-70).

Birleşik Krallık, Avrupa’nın güvenlik ve savunmasının ABD-NATO öncülüğu ve desteğinde sağlanmasını arzu ederken, Fransa bu fikre katı bir şekilde karşı çıkmıştır. Avrupa’da Atlantik etkisine tahammülü olmayan Fransa, AB’nin savunma ve güvenliğinin NATO ve ABD’den bağımsız olması gerektiğini dile getirmiştir. Sonuç olarak, oluşturulan AGSP’nin NATO ile rekabet halinde olmaması ve ABD’den özerk olarak askeri yeteneklerini gerçekleştirebilmesi hususunda uzlaşı sağlanmıştır (Shearer, 2000, s. 284-286). Ayrıca, Birleşik Krallık güvenlik ve savunma politikasında da egemenlik hassasiyetini

⁸ 7 şubat 1992’de imzalanan ve 1 Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasıyla AB adını almıştır.

korumuş ve AGSP'nin hükümetlerarası zeminde oluşturulması yönünde irade ortaya koymuş ve istediğini elde etmiştir. Böylece, Avrupa'nın kolektif güvenliğini sağlamak noktasında öncü rol üstlenen Blair, büyük bir başarıya imza atmış ve AB bütünleşmesinin en zorlu politika alanlarından birine önemli bir katkı sağlamıştır (Mathiopoulos ve Gyarmati, 1999, s. 72-73; Shearer, 2000, s. 285-287). Blair döneminde Sosyal Şart'a dahil olan Birleşik Krallık, AB'den izole görüntüsünü bertaraf ederek AB entegrasyonun ilerlemesine yardımcı olmuş ve Birlik içinde güçlü bir pozisyon elde etmiştir. Ancak, Birleşik Krallık'ın antlaşmaları imzalamaktan imtina eden tavrı, en Avrupa sevdalısı başbakan olan Blair döneminde bile kendisini göstermiş ve Lizbon Antlaşması'ndaki Temel Haklar Şartı'na katılım sağlanmamıştır (Oppermann, 2008).

Blair döneminde AB ile kurulan sıkı ilişkiler, Birleşik Krallık'ın, ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahalesine destek vermesiyle büyük yara almış ve Blair bu kararıyla diğer AB ülkelerini karşısına almıştır. Özellikle, Almanya ve Fransa'nın ağır eleştirilerine maruz kalan ve Blair döneminde Avrupalılaştırma adına büyük kazanımlar sağlayan Birleşik Krallık'ın, Irak Savaşı kararından sonra AB ile ilişkileri sıcak ve samimi bir hava içindeki görüntüsünü kaybetmiştir (Henke, 2018, s. 783). Blair döneminde maliye bakanı olarak görevde bulunan Gordon Brown, 2007 yılında başbakanlık koltuğuna oturmuş ve AB'ye yönelik izlediği politika daha çok ekonomi/finans merkezli olmuştur. Blair'in, Irak Savaşı'nda ABD ile birlikte hareket etmesinin AB ülkelerinde büyük yankı uyandırması, Brown'u hem ABD hem de AB ile ilişkilerde dikkatli olmaya itmiş ve bu dönemde çok taraflı bir politika izlenmiştir (Saygın ve Ultan, 2016, s. 88-89).

Cameron'un Referandum Kararı ve Brexit Süreci'nin Başlangıcı

2010 yılında Liberal Demokrat Parti ve Muhafazakâr Parti koalisyon hükümetinin başbakanı olarak göreve gelen David Cameron'un Avrupa ile ilgili gündemi, 2008 yılında yaşanan Euro krizi olmuştur. ABD'de başlayan ekonomik krizin kısa sürede Avrupa'yı etkisi altına alması ve özellikle Yunanistan'ın bu krizden oldukça olumsuz etkilenmesi sonucu AB tarafından Yunanistan'a yapılan yardımlar, Cameron'un AB'ye negatif bakmasına neden olmuştur. Ayrıca, ortak para birimi Euro'ya dâhil olmamaktan kaynaklı AB ile mali sistemde yaşanan uyuşmazlık, Birleşik Krallık'ın Avrupa ile ilişkilerini çatışmacı bir görüntüden uzak tutamamış ve AB ile tam bir bütünleşme sağlanamamıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe dâhil olmasının ardından AB içi yaşanan göçün artması ve kararların ulusüstü alınmasından kaynaklı ulusal egemenlik yetkilerini koruma arzusu, ülkedeki Avrupa şüpheciliğini körüklemiş, Avrupa karşıtlığı yükselişe geçmiştir (Meislova, 2019, s. 235-238). Avrupa'daki güncel popülist siyasetin de etkisiyle 23 Ocak 2013'te Birleşik Krallık siyaseti için kritik önemde açıklama yapan Cameron, AB üyeliğini tartışmaya açarak 2015 yılında seçilmesi dâhilinde AB üyeliği için halk oylamasına gidileceğini duyurmuştur (Hunt, 2013).

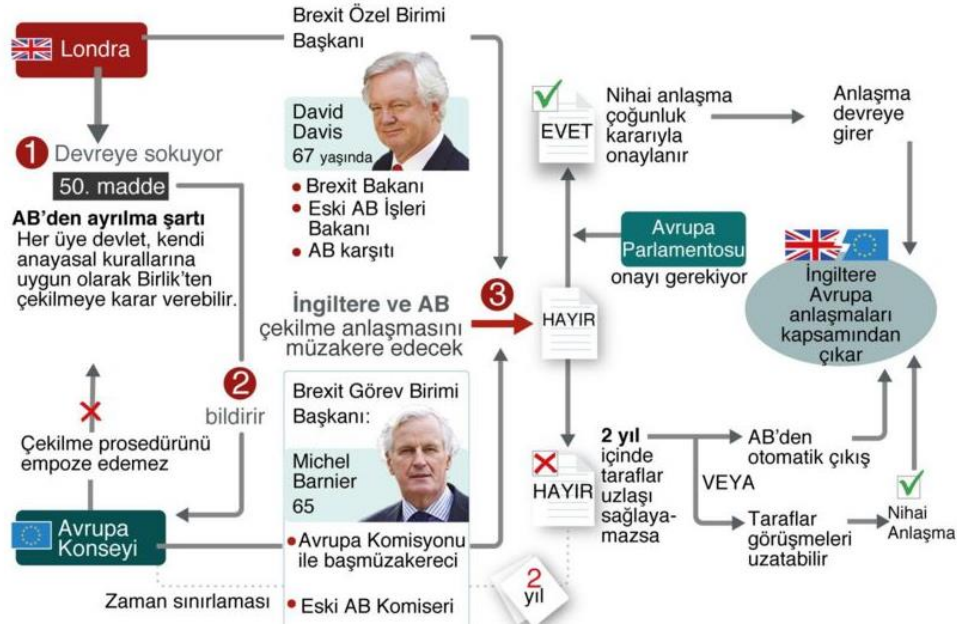
Cameron'un bu kararının arkasında, iç siyasette yaşanan olayların da etkisi olduğu su götürmez bir gerçektir. Aşırı sağ ve AB karşıtı bir çizgisi olan Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin (UKIP) yükselişi ve oy oranlarını arttırması karşısında Muhafazakâr Parti'nin oylarının düşmesi, Cameron'u sağ oyları kendi tarafına çekmeye itmiştir (Oliver, 2017, s. 3-5). Üyeliğin yeniden müzakere edilmesi için AB ile yapılan görüşmelerde egemenlik, ekonomi yönetimi, göç ve rekabet politikası olmak üzere dört temel başlık ele alınmıştır. Üyeliğinin devam etmesi için bahsi geçen dört başlık hususunda ilişkilerin yeniden düzenlenmesini talep eden Cameron, beklentisinin karşılanması durumunda AB'de kalma yanlısı kampanya sürdüreceğini söylemiştir. Birleşik Krallık reform talep ettiği konularda, AB'den taviz kopararak ayrıcalıklı üye statüsünü perçinlese de, Cameron Mayıs 2015'teki seçimleri kazanarak verdiği sözü tutmuştur (Smith, 2018). 23 Haziran 2016'da Birleşik Krallık'ta AB üyeliği için yapılan referandumdan (Brexit referandumu) %51,9 ayrılma, %48,1 kalma şeklinde karar çıkmıştır (BBC News, 2016). Cameron, ülkesinin AB üyesi olarak kalması doğrultusunda kampanya yürütmüşken Birleşik Krallık halkı, Birlikten ayrılma yanlısı bir irade ortaya koymuştur. Sandıktan beklentisinin aksine sonuç çıkmasıyla istifa eden Cameron'dan sonra, Muhafazakâr Parti başkanlığını ve başbakanlık görevini Temmuz 2016'da Theresa May üstlenmiştir (Oliver, 2017).

Birleşik Krallık'ın AB'den Ayrılık Müzakereleri, İlerleyişi ve Tamamlanması

Birleşik Krallık tarihinin ikinci kadın başbakanı olan May, göreve gelmesinin akabinde ülkesinin AB'den ayrılış sürecini yönetmek üzere kolları sıvamıştır. "Brexit Brexittir" söylemiyle AB üyeliğinin sonlandırılması hususunda kararlı bir duruş sergileyeceğinin sinyallerini vermesinden dolayı ülkenin eski başbakanı Thatcher'a benzetilmiş ve "Yeni Demir Leydi" olarak anılmaya başlamıştır (Atkins ve Gaffney, 2020). Yeni Demir Leydi, Lizbon Antlaşması'nın 50. maddesinden⁹ aldığı yetkiyle AB'den ayrılık

⁹ "1. Her üye devlet, kendi anayasal kurallarına uygun olarak Birlik'ten çekilmeye karar verebilir. 2. Çekilme kararı alan üye devlet, niyetini Avrupa Birliği Zirvesi'ne bildirir. Birlik, söz konusu devletle, Avrupa Birliği Zirvesi tarafından belirlenen yönlendirici

görüşmelerini başlatan belgeyi 29 Mart 2017’de AB Konseyi Başkanı Donald Tusk’a ilemiştir. Bu tarih itibarıyla başlayan Brexit süreci boyunca, AB’den ayrılığın nasıl gerçekleşeceği noktasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmış ve iç politikada yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Anlaşmalı Brexit veya anlaşmasız Brexit seçeneği, hem Birleşik Krallık siyasetinin en çok tartışılan konusu hem de AB’nin en önemli gündem maddelerinden birisi olmuştur (Aras ve Günar, 2018, s. 103-106). Brexit stratejisini daha güçlü yürütmek ve Muhafazakârlar adına parlamentodaki koltuk sayısını arttırmak isteyen May, ülkesini erken genel seçime götürmüştür. Ancak evdeki hesap çarşıya uymamış ve Haziran 2017’de yapılan erken genel seçimlerden çıkan sonuçla birlikte parlamentodaki dengeler May’in aleyhine olacak biçimde değişmiştir (Hobolt, 2018, s. 40).

Şekil 1. 50. Madde: Brexit Sürecinin İşleyişi (Kaynak: BBC News, 2017)

Demokratik Birlik Partisi’nin desteğiyle azınlık hükümeti kurabilen May’in planları suya düşmüş, ağır bir siyasi yenilgi almıştır. Yeni kabinesini kurduktan sonra, AB ile anlaşmalı Brexit seçeneğini tercih ederek (Schnapper, 2020) 19 Haziran 2017’de Brexit müzakerelerini başlatan May (Strupczewski, 2017), yoğun diplomatik temasların ardından 14 Kasım 2018’de AB ile Çekilme Anlaşması hususunda uzlaşmaya varmıştır (European Commission, 2018). Ancak, May’in AB ile vardığı anlaşma, Birleşik Krallık parlamentosunun alt kanadı olan Avam Kamarasında 15 Ocak, 12 Mart ve 29 Mart 2019 tarihlerinde olmak üzere üç kez kabul edilmeyince Lizbon Antlaşmasına göre 2 yılda tamamlanması gereken süreç için son tarih aşılmıştır (BBC News, 2020). Ülkenin AB’den ayrılması için belirlenen tarih olan 29 Mart 2019’a kadar Çekilme Anlaşmasını parlamentoda onaylatamayan May, iç politikada eleştirilerin odağında kalmıştır. Buna ilaveten, Mayıs 2019’daki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oyları oldukça düşen Muhafazakâr Parti’nin hezimete uğramasıyla üzerindeki siyasi baskı daha çok artan May, Haziran 2019’da parti liderliğinden istifa etmiştir (Vasilopoulou, 2020).

Theresa May’in ardından yapılan seçim mücadelesinde, yarıştan galip çıkarak Birleşik Krallık siyasetinde Brexit sürecinin üçüncü lideri olarak ağırılan Boris Johnson, Temmuz 2019’da başbakanlık görevini üstlenmiştir. 29 Martta parlamento engeline takılan Çekilme Anlaşmasının, AB tarafından 31 Ekim 2019’a ertelenmesiyle coşkulu Brexit savunucusu olan Johnson, ister anlaşmalı ister anlaşmasız olsun

ilkeler ışığında, bu devletin Birlik ile gelecekteki ilişkisinin çerçevesini dikkate alarak, çekilmeye ilişkin kuralları belirleyen bir anlaşmayı müzakere eder ve akdeder. Bu anlaşma, Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın 218. maddesinin 3. paragrafına uygun olarak müzakere edilir. Anlaşma, Birlik adına, Avrupa Parlamentosu’nun muvafakatini aldıktan sonra, nitelikli çoğunlukla hareket eden Konsey tarafından akdedilir. 3. Antlaşmalar’ın ilgili üye devlete uygulanması, çekilme anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihte, bunun gerçekleşmemesi halinde, Avrupa Birliği Zirvesi oybirliğiyle ve ilgili üye devletle mutabık kalarak süreyi uzatmadığı takdirde, 2. paragrafta belirtilen bildirimden iki yıl sonra sona erer. 4. 2 ve 3. paragrafların amaçları doğrultusunda, çekilen üye devletin Avrupa Birliği Zirvesi’ndeki veya Konsey’deki temsilcisi, Avrupa Birliği Zirvesi veya Konsey’de kendisini ilgilendiren müzakerelere ve kararlara katılmaz. Nitelikli çoğunluk, Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın 238. maddesinin 3. paragrafının (b) bendine göre belirlenir. 5. Birlik’ten çekilen bir devlet Birliğe yeniden katılmak isterse, talebi 49. maddede belirtilen usule tabi olur.” (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011).

Brexit'i gerçekleştirme noktasında taviz vermeyeceğini dile getirmiştir (Larsén ve Khorana, 2020, s. 865-866). “Bizim paramız, bizim sınırlarımız, bizim güvenliğimiz, kontrolü geri alalım” sloganıyla hareket eden Johnson, ülkesi için egemenlik konusundaki hassasiyetini vurgulamıştır. May'ın AB ile uzlaşma sağladığı Çekilme Anlaşması'nın parlamentodan onay alamaması, Brexit'i gerçekleştirme noktasında ısrarcı olan Johnson'u harekete geçirmiş ve yeni başbakan AB ile yaptığı sıkı pazarlıklar sonucu (Reuters, 2020) 17 Ekim 2019'da Çekilme Anlaşması'nda revizyon yapmayı başarmıştır (European Commission, 2019). May'ın AB ile yaptığı anlaşmayı “Birleşik Krallık'ı koloni statüsünde bırakacak yarım bir Brexit” olarak nitelendiren Johnson, başta kendisi olmak üzere pek çok Muhafazakâr parlamenterin itiraz ettiği Kuzey İrlanda konusunda yeni bir düzenleme elde etmiştir. Johnson'un yeni anlaşmasına göre, Kuzey İrlanda ve İrlanda Cumhuriyeti arasında fiziki sınır ve pasaport kontrollerinin olabileceği “backstop” yani “tedbir maddesi” ortadan kaldırılarak, Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık Gümrük Birliğinde kalması hususunda yeni bir düzenleme yapılmıştır (Morris, 2020a).

Johnson, her ne kadar AB ile yeni bir anlaşma yapmış olsa da, Çekilme Anlaşması'nın bir kez daha parlamento onayına takılmaması için Muhafazakâr Partili milletvekili sayısını arttırmak istemiştir. Bu doğrultuda, Brüksel'den parlamento onayına sunulacak Çekilme Anlaşması'nın ileri bir tarihe ertelenmesini talep eden Johnson, erken seçimi de siyasetin gündemine taşımıştır (Prosser, 2021). Brexit krizini aşmak için 12 Aralık 2019'da yapılan seçimin ardından tek başına iktidara gelen Johnson'un, 31 Ocak 2020'ye ertelenen Çekilme Anlaşması'nı parlamentoda onaylatmak için önünde hiçbir engel kalmamıştır (BBC News, 2019). Johnson'un Çekilme Anlaşması'nın (Brexit Anlaşması) önce Birleşik Krallık parlamentosunun alt kanadı olan Avam Kamarası'ndan geçmesiyle Brexit düğümü çözülmeye başlamış, ardından Lordlar Kamarası, Kraliçe II. Elizabeth ve Avrupa Parlamentosu'nun da onayıyla bütün prosedürleri tamamlayan Birleşik Krallık, 31 Ocak 2020'de AB ile birlikteliğini sona erdirmiştir (Lebentz, 2020).

Tablo 1. *Brexit Sürecinde Yaşananlar*

23 Ocak 2013	Başbakan David Cameron, AB üyeliğini referanduma götürme sözü verdi.
23 Haziran 2016	Birleşik Krallık'ta yapılan referandumda %51,9 ile AB'den ayrılma sonucu çıktı.
29 Mart 2017	Theresa May, Brexit sürecini resmen başlattı.
14 Kasım 2018	Birleşik Krallık ve AB Brexit Anlaşmasına vardı.
15 Ocak 2019	Birleşik Krallık parlamentosu Brexit Anlaşmasını 202'ye karşı 432 oyla reddetti.
12 Mart 2019	Birleşik Krallık parlamentosu Brexit Anlaşmasını 242'ye karşı 391 oyla 2. kez reddetti.
29 Mart 2019	Birleşik Krallık parlamentosu Brexit Anlaşmasını 286'ya karşı 344 oyla 3. kez reddetti.
10 Nisan 2019	AB Brexit'i 31 Ekim'e erteledi.
24 Temmuz 2019	Boris Johnson, May'dan başbakanlığı devraldı.
17 Ekim 2019	Boris Johnson Brexit Anlaşmasını revize etmeyi başardı.
19 Ekim 2019	Boris Johnson AB'ye imzasız bir mektup yazarak Brexit'i 31 Ocak'a ertelemek zorunda kaldı.
12 Aralık 2019	Boris Johnson erken genel seçimin ardından tek başına iktidara geldi.
31 Ocak 2020	Birleşik Krallık AB'den resmen ayrıldı.

Kaynak: Euronews, 2020

1 Şubat 2020 itibarıyla Birleşik Krallık ve AB arasında yeni ilişkilerin belirlenmesi için öngörülen müzakere süreci olan 11 aylık geçiş dönemi başlamıştır. 31 Ocak 2020'den sonra AB kurumlarındaki karar alma süreçlerinden ayrılan Birleşik Krallık, geçiş dönemi boyunca Tek Pazar ve Gümrük Birliği'nde kalmayı sürdürmüştü ve Birlik kurallarına uygun bir şekilde hareket etmiştir (Larsén ve Khorana, 2020, s. 871-873). 2020 yılı sonunda bitirilmesi planlanmış geçiş sürecinin, tarafların uygun görmesi halinde uzatılması mümkün olmakla birlikte, Başbakan Johnson 31 Aralık 2020'ye kadar AB ile gelecekteki ilişkilerini yeni bir çerçeveye oturtmak ve Brexit sürecini tamamlamak istemiştir. Geçiş süreciyle birlikte Londra ve Brüksel arasında ticaret, hukuk, balıkçılık, güvenlik, hukuk, istihdam gibi geniş bir yelpazede birçok konu müzakere masasında yerini almış, ancak taraflar arasında çözüme kavuşturulması gereken en önemli başlık, Brexit sonrası ticari ilişkiler olmuştur (Morris, 2020b). Birleşik Krallık, geçiş dönemi boyunca AB dışı ülkelerle de ikili serbest ticaret anlaşması düzenleme hakkına sahip olmuş ve bu kapsamda 23 Ekim 2020'de Japonya ve 21 Kasım 2020'de Kanada ile olmak üzere 1 Ocak 2021 tarihinde yürürlüğe girecek anlaşmalara imza atmıştır (BBC News, 2020). Ardından İsviçre, Norveç ve Türkiye ve birçok ülkeyle yeni serbest ticaret anlaşmaları imzalayan Londra, dünyanın her yerinde bağımsız ticaret anlaşmaları yapabileceğini kaydetmiştir.

Geçiş sürecinde Brexit sonrası ticaret ve gelecekteki ilişkileri tayin etmek için gerçekleştirilen yoğun müzakereler 24 Aralık 2020'de sonuç vermiş, Londra ve Brüksel arasında Ticaret ve İşbirliği Anlaşması imzalanması hususunda uzlaşma sağlanmıştır (European Commission, 2020). 30 Aralık 2020'de bahse söz

konusu ticaret anlaşmasının parlamentoda onaylanmasıyla Brexit sürecinin sonuna gelinmiştir (Euronews, 2020). 1 Ocak 2021 itibarıyla AB'den tam anlamıyla ayrılan Birleşik Krallık, taraflar arasında imzalanan söz konusu anlaşmayla Brüksel ile ticari ilişkilerini üyelğe yakın şartlarda gümrük vergisiz ve kotasız bir şekilde sürdürebilecek ve AB pazarına kesintisiz erişim sağlayabilecektir. 1 Ocak 2021'den itibaren başlayan Brexit sonrası dönem için imzalanan Ticaret ve İşbirliği Anlaşması ile birlikte taraflar ekonomik zarar görmeden 47 yıl boyunca elde ettikleri kazanımları korumuş ve karşılıklı ticaretin devamını güvence altına almıştır. AB'den ayrılıp yoluna bağımsız bir aktör olarak devam eden Birleşik Krallık, farklı uluslarla yeni ticaret anlaşmaları imzalayarak dünyaya açılmak ve Brexit süreci boyunca dile getirilen "Küresel Britanya" söylemini gerçekleştirmek için kolları sıvamıştır (Boyras, 2021; GOV.UK, 2021).

Sonuç

Dünya tarihindeki büyük imparatorluk geçmişi, Avrupa kıtasıyla karasal sınır bağlantısızlığı, adalı kimliği, Commonwealth ve Atlantik ittifakına olan bağlılığı nedeniyle kendisini Kıta Avrupası ülkelerinden farklı ve üstün konumlandıran Birleşik Krallık, başlangıçta Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olmak istememiştir. İlerleyen yıllarda Birleşik Krallık'ın kötüye giden ekonomisine karşın AET üyesi ülkelerin ekonomilerinin hızla kalkınması, siyasi elitlerde fikir değişikliğine yol açmış ve Birleşik Krallık, AET'ye üyelik talebinde bulunmuştur. Uzun uğraşların sonucunda katılım müzakerelerinin tamamlanmasıyla 1973'te AT'ye dahil olsa da, Avrupalı ülkelerle tüm politika alanlarında ortaklık yürütme fikrini bir türlü benimseyememiştir. Topluluğa katılımın akabinde referandum düzenleyerek üyeliğini sorgulama girişiminde bulunmuş, daha sonraki yıllarda daha adil bir bütçe planlaması için üye ülkelerle deyim yerindeyse savaşıp uyumsuz bir profil çizmiştir. Ortak para politikasına çekince koyarak kendisi için istisnai durum yaratmış ve ulusal para birimi olan sterlini kullanmaya devam ederek egemenlik konusundaki hassas duruşunu göstermiştir. Üye ülkeler için iç sınırlarda kontrollerin kaldırıldığı Schengen alanına katılmayarak imtiyazlı pozisyon elde etmiş ve AB çatısı altında oluşturulan ortak politikalara dahil olmak noktasında isteksiz bir tavır sergilemiştir. Birliğin ulusüstü yapısından dolayı ortak politikaların sorgulanması, ülkede Avrupa şüpheliğinin gelişmesine neden olmuş ve şüphelik ilerleyen yıllarda daha da şiddetlenerek kendisini göstermiştir. AB'ye ekonomik fayda elde etmek odaklı bakmak ve ulusal egemenlik yetkilerini muhafaza etme arzusu, ülkedeki bütün iktidar partilerin söylem ve politikalarında daima kendisini hissettirmiştir. AB'nin ekonomik durgunluk, göç, mülteci, yabancı düşmanlığı gibi sorunlarından beslenen ülkedeki sağ parti UKIP'in oylarının yükselişe geçmesi ve Muhafazakar Parti'de AB'yi eleştiren seslerin artması, başbakan Cameron'da baskı unsuru oluşturmuş, Brexit referandumuna giden yol açılmıştır.

23 Haziran 2016'da Birleşik Krallık'ta yapılan referandumda, halkın çoğunluğunun AB'den ayrılma yönünde oy kullanmasıyla, beklediği sonucu alamayan Cameron istifa etmiştir. Cameron'dan sonra hükümet başkanı olarak Brexit sürecini yönetme görevini üstlenen May, AB ile anlaşmalı ayrılık prensipleri çerçevesinde bir yol haritası belirlemiştir. Lizbon Antlaşması'nın 50. Maddesine atıfta bulunarak üyelikten ayrılma niyetini 29 Mart 2017'de AB Konseyi başkanına bildiren May, AB'den çekilme sürecini başlatmıştır. Birleşik Krallık ve AB yetkilileri arasında Haziran 2017'de başlayan müzakere sürecinin çok zorlu ve uzun geçmesinin ardından Kasım 2018'de Çekilme Anlaşması'na varılmıştır. Sürecin tamamlanması için Lizbon Antlaşması'nın öngördüğü tarih olan 29 Mart 2019'a kadar Çekilme Anlaşması'nı ülkesinin parlamentosuna kabul ettiremeyen May, istifa etmek zorunda kalmıştır. Belirsiz ve karmaşıklaşan AB'den ayrılma sürecini yönetmek yeni başbakan Johnson'a kalmıştır. May'in AB liderleri ile anlaştığı Çekilme Anlaşması'nda değişiklik yapan Johnson, söz konusu revize anlaşmayı ülkesinin parlamentosundan geçirmeyi başarmıştır. 31 Ocak 2020 tarihiyle Brüksel merkezli karar alma mekanizmalarından ayrılan Birleşik Krallık ile AB arasında geçiş dönemi başlamıştır. Bu dönemde, Brexit sonrası ilişkileri tayin etmek amacıyla yoğun görüşmeler gerçekleştiren Londra ve Brüksel, imzaladıkları Ticaret ve İşbirliği Anlaşması ile 47 yıllık birlikteliklerine son vermiştir. 2020 Aralık ayı sonu itibarıyla AB'den tam manasıyla ayrılan Birleşik Krallık, ulusal kaderini kendi kontrolüne alarak solo yolculuğuna başlamıştır. Bu çalışmada, Birleşik Krallık'ın Avrupa bütünleşmesine olan bakışı, Birleşik Krallık-AB ilişkilerinin yapısı, Brexit referandumuna gidilme nedenleri ve ayrılma süreci kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Çalışma kapsamında, Brexit'e giden süreç ve Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılığının nasıl gerçekleştiği ortaya konulmuştur.

Brexit referandumu ve sonrasındaki ayrılma süreci hem Birleşik Krallık hem de AB açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilir. AB'nin ilk defa tecrübe ettiği bir üye ülkenin ayrılma durumu, diğer ülkelere de örnek olarak yeni referandum talepleri ve olası ayrılıkları gündeme getirebilir. 2016 yılında

yapılan Brexit referandumunda İskoçya ve Kuzey İrlanda AB’de kalma yönünde oy kullanmayı tercih ettiği için Birleşik Krallık açısından da siyasi bütünlük riski söz konusudur. Şayet, İskoçya ve Kuzey İrlanda yoluna Birlik üyesi olarak devam etmek isterse, bu ülkelerin Birleşik Krallık’tan ayrılma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Daha öncesinde Birleşik Krallık’tan ayrılmak için halk oylamasına gidilmiş İskoçya’da ve Kuzey İrlanda’da bağımsızlık için referandum tartışmaları gündemde yankı uyandırmaktadır. 1 Ocak 2021’den itibaren siyasi ve ekonomik olarak kendi yönünü çizmeye başlayan Birleşik Krallık, Avrupa vizyonunu geride bırakarak Küresel Britanya olma yolunda ilerlemeyi tercih etmiştir. Brexit sürecinde hükümet üyeleri tarafından oldukça sık bir şekilde ifade edilen Küresel Britanya retoriği, Birleşik Krallık’ın daha küresel bir yaklaşım benimsediğini açıkça ortaya koymaktadır. Rotasını, Avrupa’nın ötesinde tüm dünyada yer edinmek olarak çizen Birleşik Krallık, birçok ülkeyle ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmalarına imza atarak dünya çapında ticari bağlarını güçlendirmek istemektedir. Birleşik Krallık’ın, ABD ile ilişkilerin güçlendirilmesi ve ABD’yle imzalamayı umduğu serbest ticaret anlaşmasını, Brexit’in en önemli kazanımlarından biri olarak değerlendirmesi mümkündür. Ayrıca, Hint-Pasifik bölgesinin yükselen gücü olan Çin’in gücünü zayıflatmak için ABD’nin askeri ortağı olarak Anglo-Sakson ittifakta yer almak, Birleşik Krallık’ın gündemindedir. Mart 2021’de başbakan Johnson tarafından ilan edilen “Rekabetçi Bir Çağda Küresel Britanya” başlıklı strateji belgesinde, Birleşik Krallık’ın Brexit sonrası dış politika ve güvenlik alanlarında izleyeceği yol belirlenmiştir. Bu kapsamda, belgede, Hint-Pasifik bölgesi öne çıkarılarak Birleşik Krallık’ın söz konusu bölge ülkeleriyle olan siyasi ve ekonomik ilişkilerini derinleştirme isteği üzerine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda, Birleşik Krallık’ın Brexit sonrası vizyonu, Asya-Pasifik ülkelerine öncelik verilerek tüm dünya ülkeleriyle diplomatik ve ticari ilişkiler geliştirme ve ekonomik kazanç elde etme işaretleri taşımaktadır.

Etik Beyan

“Avrupa Bütünleşmesinde Birleşik Krallık: Brexit Referandumunu ve Ayrılma Süreci” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma doküman analizi ve betimsel incelemeye dayalı olarak yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- AB liderlerinin imzaladığı ticaret anlaşması İngiliz Parlamentosu’ndan onay aldı. (2020, 30 Aralık). *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2020/12/30/ab-liderleri-ingiltere-ile-brexit-sonras-donemde-ticari-iliskileri-belirleyecek-anlasmay-i>
- Akşemsettinoglu, G. (2011). Avrupa bütünleşme projesinin ve genişleme sürecinin değişen dinamikleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 1–18.
- Aqui, L. (2020). Government policy and propaganda in the 1975 referendum on european community membership. *Contemporary British History*, 34(1), 1–21.
- Aras, İ. ve Günar, A. (2018). Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden ayrılma referandumu: Brexit süreci ve sonuçları. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(2), 90-110.
- Atkins, J. ve Gaffney, J. (2020). Narrative, persona and performance: the case of Theresa May 2016–2017. *British Journal of Politics and International Relations*, 22(2), 293-308.
- Ball, A. (1991). An awkward partner: Britain in the European Community. *Journal of Rural Studies*, 7(1–2), 126–127.
- Boyras, H. M. (2021, 9 Ocak). Brexit anlaşması ve bir krizin sonu. *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/haci-mehmet-boyras/2021/01/09/brexit-anlasmasi-ve-bir-krizin-sonu>
- Brexit: Europe stunned by UK leave vote. (2016, 24 Haziran). *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36616018>
- Brexit: İngiltere Parlamentosu anlaşmayı 3. kez reddetti, AB liderleri 10 nisan’da toplanacak. (2019, 28 Mart). *BBC News*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47734328>
- Brexit süreci nasıl işleyecek?. (2017, 21 Mart). *BBC News*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39329031>
- Brexit: UK and Canada agree deal to keep trading under EU terms. (2020, 21 Kasım). *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/uk-55031443>
- Britain and Japan sign post-Brexit trade deal. (2020, 23 Ekim). *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/business-54654814>
- Britain will take buck ‘full control’ from the EU on Jan. 1, says PM Johnson. (2020, 7 Ekim). *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-britain-eu-johnson-idUSKBN26S1QO>
- Broad, M. (2020). Negotiating ‘outer Europe’: the Trades Union Congress (TUC), transnational trade unionism and European integration in the 1950s. *History of European Ideas*, 46(1), 59–78.

- Brusenbauch Meislova, M. (2019). All things to all people? Discursive patterns on UK–EU relationship in David Cameron’s speeches. *British Politics*, 14(3), 223–249.
- Cooper, R. (2012). Britain and Europe. *International Affairs*, 88(6), 1191–1203.
- Daddow, O.; Gifford, C. ve Wellings, B. (2019). The battle of Bruges: Margaret Thatcher, the foreign office and the unravelling of British European policy, *Political Research Exchange*, 1(1), 1–24.
- Draft agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, as agreed at negotiators level on 14 november 2018. (2018). *European Commission*, https://ec.europa.eu/info/publications/draft-agreement-withdrawal-united-kingdom-great-britain-and-northern-ireland-european-union-and-european-atomic-energy-community-agreed-negotiators-level-14-november-2018_en
- Eaton, M. Ø. (2020). ‘We are all children of the commonwealth’: political myth, metaphor and the transnational commonwealth ‘family of nations’ in Brexit discourse. *British Politics*, 15(3), 326–348.
- EU-UK trade and cooperation agreement. (2020). *European Commission*, https://ec.europa.eu/info/reasons-united-kingdom/eu-uk-trade-and-cooperation-agreement_en
- Fontana, C. ve Parsons, C. (2015). ‘One woman’s prejudice’: did Margaret Thatcher cause Britain’s anti-Europeanism?. *Journal of Common Market Studies*, 53(1), 89–105.
- Forster, A. (1998). No entry: Britain and the EEC in the 1960s. *Contemporary British History*, 12(2), 139–146.
- Frennhoff Larsén, M. ve Khorana, S. (2020). Negotiating Brexit: A clash of approaches?. *Comparative European Politics*, 18(5), 858–877.
- George, S. (1990), *An awkward partner, Britain in the European Community*, New York: Oxford University Press.
- Global Britain in a competitive age: the integrated review of security, defence, development and foreign policy. (2021). *GOV.UK*, <https://www.gov.uk/government/publications/global-britain-in-a-competitive-age-the-integrated-review-of-security-defence-development-and-foreign-policy>
- Henke, M. E. (2018). Tony Blair’s gamble: the Middle East peace process and British participation in the Iraq 2003 campaign. *British Journal of Politics and International Relations*, 28(4), 773–789.
- Heppell, T. (2007). A crisis of legitimacy: the Conservative Party leadership of John Major. *Contemporary British History*, 21(4), 471–490.
- Hobolt, S. B. (2018). Brexit and the 2017 UK general election. *Journal of Common Market Studies*, 56(1), 39–50.
- Howarth, D. (2007). The domestic politics of British policy on the Euro. *Journal of European Integration*, 29(1), 47–68.
- Hunt, A. (2013). David Cameron speech: UK and the EU. *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-21013771>
- Küntay, B. ve Ertuğral, Y. (2017). Birleşik Krallık’ın AB’deki geleceği ve İskoçya sorunu. *EURO Politika*, 2017 Özel Sayı, 77–162.
- Lebentz, A. (2020). Brexit day: Britain is leaving the EU-what now?. *Euronews*, <https://www.euronews.com/2020/01/31/brexit-day-britain-is-leaving-the-eu-what-now>
- Mathiopoulos, M. ve Gyarmati, I. (1999). Saint Malo and beyond: toward European defense. *The Washington Quarterly*, 22(4), 65–76.
- Mauter, W. R. (1998). Churchill and the unification of Europe. *The Historian*, 61(1), 67–84.
- Miles, L. ve Doherty, G. (2005). The United Kingdom: a cautious Euro-outsider. *Journal of European Integration*, 27(1), 89–109.
- Mor, H. (2010). Avrupa Birliği bütünleşme süreci ve sorunları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), 499–541.
- Morris, C. (2020a). What is the withdrawal agreement bill?. *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/uk-politics-50125338>
- Morris, C. (2020b). Brexit trade deal: what are the sticking points?. *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/topics/c4vm89lx8e8t/eu-uk-post-brexit-trade-deal>
- Oliver, T. (2017). Fifty shades of Brexit: Britain’s EU referendum and its implications for Europe and Britain. *International Spectator*, 52(1), 1–11.
- Oppermann, K. (2008). Salience and sanctions: A principal-agent analysis of domestic win-sets in two-level games—the case of British European policy under the Blair government. *Cambridge Review of International Affairs*, 21(2), 179–197.
- Posen, B. R. (2006). European Union security and defense policy: response to unipolarity?. *Security Studies*, 15(2), 149–186.
- Prosser, C. (2021). The end of the EU affair: the UK general election of 2019. *West European Politics*, 44(2), 450–461.
- Roe-Crines, A. ve Heppell, T. (2020). Legitimising Euroscepticism? The construction, delivery and significance of the Bruges speech. *Contemporary British History*, 34(2), 204–227.
- Samur, H. (2016). Birleşik Krallık-Avrupa Birliği ilişkileri. İçinde E. Tezcan ve İ. Aras (Edt.), *Avrupa Birliği ve üye devletler, AB15 üzerine bir inceleme* (ss. 213–260). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Saygın, D. ve Ultan, M. Ö. (2016). Ekonomi ve siyaset bağlamında İngiltere-Avrupa Birliği ilişkileri: tarihsel bir analiz. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 12(23), 71–102.
- Schnapper, P. (2020). Theresa May, the Brexit negotiations and the two-level game, 2017–2019. *Journal of Contemporary European Studies*, <https://doi.org/10.1080/14782804.2020.1753665>, 1–12.

- Seidel, K. (2020). Britain, the common agricultural policy and the challenges of membership in the European Community: a political balancing act. *Contemporary British History*, 34(2), 179–203.
- Shearer, A. (2000). Britain, France and the Saint-Malo declaration: Tactical rapprochement or strategic entente?. *Cambridge Review of International Affairs*, 13(2), 283–298.
- Smith, J. (2018). Gambling on Europe: David Cameron and the 2016 referendum. *British Politics*, 13(1), 1-16.
- Soytürk, M. (2017). Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği ile ilişkisi ve Brexit. *The Journal of International Scientific Researches*, 2(4), 72-82.
- Spence, J. (2012). A high price to pay? Britain and the European budget. *International Affairs*, 88(6), 1237–1260.
- Strupczewski, J. (2017). EU eyes start of Brexit negotiations on June 19. *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-britain-eu-negotiations-idUSKCN18F1VJ>
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). Avrupa Birliği antlaşması ve Avrupa Birliği'nin işleyişi hakkında antlaşma, Ankara.
- The EU-UK Withdrawal Agreement. (2019). *European Commission*, https://ec.europa.eu/info/reasons-united-kingdom/eu-uk-withdrawal-agreement_en
- UK general election 2019: who won and what happens now?. (2019, 13 Aralık). *BBC News*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-50746464>
- Vasilopoulou, S. (2020). Brexit and the 2019 EP election in the UK. *Journal of Common Market Studies*, 58(1), 80-90.
- Wang, S. (2016). An imperfect integration: has Schengen alienated Europe. *Chinese Political Science Review*, 1(4), 698-716.
- Warloutet, L. (2018). Britain at the centre of European co-operation (1948-2016). *Journal of Common Market Studies*, 56(4), 955–970.
- Warner, G. (1989). The anglo-American special relationship, *Diplomatic History*, 13(4), 479–500.
- Wellings, B. (2016). Our island story: England, Europe and the anglosphere alternative. *Political Studies Review*, 14(3), 368–377.
- We're in: the UK enters Europe-archive 1 January 1973. (2020, 22 Ocak). *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2020/jan/22/uk-enters-europe-eu-1-january-1973>
- Yıldız, U. B., Kocamaz, S. ve Mercan, S. (2019). *Britanya ve Avrupa bütünleşmesi, Winston Churchill'den Brexit'e*, Ankara: Gazi Kitabevi.

EXTENDED ABSTRACT

Making a speech at the University of Zurich in September 1946, Winston Churchill addressed the European nations and emphasized the unification of Europe in order to establish an environment of prosperity on the European continent. Churchill did not want the United Kingdom to be included in the United States of Europe, but declared that the United Kingdom would be the closest ally of the said union. The United Kingdom, which has a great empire history through maritime trade and colonialism, prioritized relations with the Commonwealth and the USA. It carried out a significant part of its foreign trade with the Commonwealth countries, and saw the USA, the representative of Anglo Saxon capitalism in the world, as its ally.

The United Kingdom was also invited to the European Coal and Steel Community (ECSC), which is the first concrete output of the continental European countries efforts to integrate Europe, but the United Kingdom refused the invitation and did not want to be included in it. The United Kingdom, dissatisfied with the supranational structure of the European Economic Community (EEC), pioneered the establishment of the European Free Trade Association (EFTA) through the intergovernmental approach as a type of organization it wanted. Over time, the economic growth of the EEC countries, whereas the inability of EFTA to be an effective free trade area led to a change in the ideas of the United Kingdom. The United Kingdom, which began to question its special relationship with the USA as a result of its attitude on the Suez Crisis, turned to the EEC when it also lost its dominance over the Commonwealth of Nations.

The United Kingdom applied for membership to the EEC in 1961 and 1967 in order not to fall behind the Continental European countries, but was not accepted by the EEC. After the resignation of De Gaulle in 1969, the United Kingdom became a member of the European Community (EC) in 1973. The United Kingdom, which was in conflict with the EC due to its budget and common agricultural policy, did not participate in the common currency and common travel area policies. Although it maintained its status as an exceptional country in the following years, it could not achieve full integration with the European Union (EU) and euroscepticism deepened. The multiple crises faced by the EU, such as the euro crisis, immigration, refugees and xenophobia increased the anti-EU views in the Conservative Party. The increase in the vote rates of the far-right party UKIP in the country put pressure on Prime Minister Cameron and demanded reform in relations with the EU in 2013.

In the Brexit referendum held on 23 June 2016, 51.9% of the UK public chose the option to leave the EU. Wanting his country to stay in the EU, Cameron resigned as Prime Minister after the referendum and left the duty of managing the Brexit process to Theresa May in July 2016. Acting within the scope of Article 50 of the Lisbon Treaty, which grants member states the right to exit the EU, May took the first step to initiate the process of her country's departure from the Union, with a letter she sent to the President of the European Council on 29 March 2017. May, led her country to early general elections on 8 June 2017, but could not achieve the desired result. May, who wanted to turn the process in her favour by increasing the number of deputies in the parliament, could not get what she hoped for and had to be content with establishing a minority government. After intense negotiations with the EU, the Withdrawal Agreement was agreed between the parties on 14 November 2018. When the Withdrawal Agreement between London and Brussels was rejected three times in the House of Commons, the process that was supposed to end on 29 March 2019 according to the Lisbon Treaty could not be completed and was blocked. May, who could not get her country's parliament to approve the Withdrawal agreement, which she agreed with the EU, was seen as responsible for the unstable environment in domestic politics. May, who was subjected to intense criticism, resigned before completing the Brexit process and Boris Johnson was elected the new prime minister of the country in July 2019.

Johnson made the EU accept the new agreement by amending some articles of the Withdrawal Agreement, which the previous Prime Minister May agreed with the EU. Johnson's next move, which succeeded in obtaining a revision in the agreement with the EU in October 2019, was to delay the date of parliamentary approval. Sending a letter to EU officials, Johnson's request was approved by the Union, and the day when the new agreement would be submitted for approval in the House of Commons was set as 31 January 2020. Johnson, who wanted his hand to be stronger for the approval of the Withdrawal Agreement in the parliament, led his country to an early general election. Johnson, who achieved the result he wanted in the December 2019 elections in the United Kingdom, succeeded in increasing the number of parliamentarians in the Conservative Party. The Withdrawal Agreement was ratified by the UK parliament on 31 January 2020, as Johnson overcame his country's problems with leaving the EU. As of this date, the United Kingdom has left the EU's political mechanisms.

On 1 February 2020, the transition period, the process in which the parties would build their post-Brexit relations, began. The United Kingdom, which signed bilateral free trade agreements with many countries for the post-Brexit period during the transition period, agreed to sign a Trade and Cooperation Agreement with the EU on 24 December 2020. As of the end of December 2020, the Brexit process was completed with the approval of the said agreement in the House of Commons. In this study, the process leading to the Brexit referendum and the stages of the UK's leaving from the EU have been examined and the Brexit process has been comprehensively analysed.

Çocukların Korkularına Yönelik Ebeveyn Destekli Davranışsal Müdahaleler: "Gece Korkusuna Yönelik Bir Olgu Çalışması"

Özlem GÖZÜN-KAHRAMAN¹ ve Zeynep Sena DERDİYOK²

Öz

Çocuklarda içe dönük davranış problemi olarak tanımlanan korku ve kaygılar çocuğun gelişim dönemlerine göre farklı türlerde görülmektedir. Özellikle çocukluk çağında rastlanan korkulardan biri de gece korkularıdır. Çocukların korkularına erken yaşta, doğru davranışsal müdahalelerin uygulanması ilerleyen yıllarda ortaya çıkabilecek olası duygusal sorunları önleyebileceği gibi sağlıklı bir uyku süreci geçirmelerine de yardımcı olur. Bu çalışmada gece korkuları ve buna eşlik eden ayrılma kaygısına sahip 10 yaşındaki bir kız çocuğuna, ebeveyn destekli davranışsal müdahale uygulanmıştır. Davranışsal müdahalenin başlangıcında yapılan değerlendirmeler sonucu, gece korkuları olan ve bunun sonucu "ebeveynleriyle birlikte uyuyan" olgunun "tek başına uyuma" davranışının kademeli şekilde artırılması ve korkuyu oluşturan işlevsel olmayan düşüncelerinin işlevsel düşüncelerle yer değiştirmesi amaçlanmıştır. Davranışa ilişkin tutulan olay kaydı sonucunda, davranışın her gün uyku zamanı geldiğinde ortaya çıktığı saptanmıştır. Müdahale sürecinde artması istenen davranışın sıklığını kaydetmek için haftalık takip çizelgesi, uygun olan davranışları için davranış pekiştirme çizelgesi kullanılmıştır. Müdahale süreci 8 hafta sürmüş ve 2 hafta da izlem süreci olmuştur. Bu davranışsal müdahalenin sonucunda gece korkuları yaşayan ve bu nedenle tek başına uyumayı reddeden olgunun korku ve kaygılarına yönelik işlevsel olmayan düşüncelerinde belirgin azalmalar görülmüştür. Ayrıca olgunun ebeveynleriyle birlikte uyumada ısrar etme davranışı tamamen sonlanmış ve tek başına uykuya geçmeye başlamıştır. Uygulamalı davranış analizi ve bilişsel süreç yaklaşımlarını temel alarak uygulanan bu müdahale çalışmasının, olgunun içselleştirilmiş problem davranışının ortadan kaldırılmasında etkili olduğu görülmüştür. Müdahalede özellikle ebeveyn katılımı ve takibi, sürecin olumlu ilerlemesinde büyük katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuklarda gece korkusu, Davranışsal müdahale, Olgu çalışması

Parent-Assisted Behavioral Interventions for Children's Fears: "A Case Study for Night Fear"

Abstract

Fears and anxieties, which we define as introverted behavior problems in children, are seen in different types according to the developmental stages of the child. One of the fears encountered especially in childhood is night fears. Applying the right behavioral interventions to children's fears at an early age can prevent possible emotional problems that may arise in children in the coming years, and also help them to have a healthy sleep process. In this study, a parent-supported behavioral intervention was applied to a 10-year-old girl with night fears and accompanying separation anxiety. As a result of the evaluations made at the beginning of the behavioral intervention, it was aimed to gradually increase the "sleeping alone" behavior of the case who had night fears and thus "sleeping together" with their parents, and to replace the dysfunctional thoughts that create the fear with functional thoughts. As a result of the event recording of the behavior, it was determined that the behavior appeared every day when it was time to sleep. A weekly follow-up schedule was used to record the frequency of the behavior that was desired to increase during the intervention process, and a behavior reinforcement schedule was used for appropriate behaviors. The intervention process lasted 8 weeks and there was a follow-up period of 2 weeks. As a result of this behavioral intervention, a significant decrease was observed in the dysfunctional thoughts of the patient who had night fears and therefore refused to sleep alone. In addition, the patient's insistence on sleeping with her parents completely ceased and she started to sleep alone. It was seen that this intervention study, which was applied based on applied behavior analysis and cognitive process approaches, was effective in eliminating the internalized problem behavior of the case. Particularly, parent involvement and follow-up in the intervention contributed greatly to the positive progress of the process.

Key Words: night fear in children, Behavioral intervention, Case report

Atf İçin / Please Cite As:

Gözün-Kahraman, Ö. ve Derdiyok, Z. S. (2022). Çocukların korkularına yönelik ebeveyn destekli davranışsal müdahaleler: "gece korkusuna yönelik bir olgu çalışması". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 884-895.

Geliş Tarihi / Received Date: 15.07.2021

Kabul Tarihi / Accepted Date: 01.01.2022

¹ Doç. Dr. - Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, okahraman@karabuk.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-2767-0592

² Arş. Gör. - Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, dzeynep@atauni.edu.tr

 ORCID: 0000-0003-1810-6260

Giriş

Çocukların çoğunluğında anne-baba ya da öğretmenlerinin sorunlu olarak düşündükleri davranış problemleri olabilmektedir. Bu davranış problemleri çocuğun kendisi ya da çevresine zarar verebilmekte, yeni beceriler edinmesi ve sosyal etkileşimini olumsuz etkileyebilmektedir. Davranış problemlerini doğru şekilde belirleyebilmek için yaş, sıklık ve süreklilik açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Alanyazında davranış problemleri, içe dönük ve dışa dönük olarak sınıflandırılabilir. Korku, kayęı ve ie kapanıklık gibi davranışlar içe dönük iken; hırsızlık, karşı gelme ve saldırganlık gibi davranışlar dışa dönük olarak tanımlanmaktadır. Cinsiyet değişkenine göre bakıldığında kızlarda içe dönük, erkeklerde ise dışa dönük davranış problemlerinin daha sık görüldüğü bildirilmektedir (Bahap Kudret, 2018, s. 34-36).

İçe dönük davranış problemlerinden olan korku, farklı şekillerle hep var olmuştur. Çocuklarda korku duygusu, gelişim dönemlerine göre farklı türlerde görülmektedir. Çocukluk çağında özellikle rastlanan korkulardan biri olan gece korkularının ise çocuğun yaşamının çok önemli ve uzun bir bölümünde görüldüğü söylenebilir.

Fobik uyarılar, çocuklarda yoğun bir korku ya da kayęı ile eşlik etmektedir (Sapmaz vd., 2018, s. 341). DSM-5'te kayęı bozuklukları altında özgül fobi tanı kriterleri; özgül bir nesne ya da durumla ilgili belirgin bir korku ya da kayęı duymak ve bu korku ve kayęı halinin toplumsal işlevsellikle azalmaya neden olması olarak tanımlanmaktadır. Robinson ve arkadaşlarının (1991, s. 189) çocuklarda yaşa göre görülen sık korku türlerini oluşturduğu tabloda üç yaşla beraber karanlık, yalnız kalma korkularının çocuklarda başladığı ve 12 yaşa kadar görülmeye devam ettiği görülmektedir (Robinson, Rotter, Fey ve Robinson, 1991, s. 189).

Gece korkularının sıklığına bakıldığında, çocukların %10'unun bu korkulara bağlı uyku ve kayęı sorunları yaşadıklarına dair bilgiler bulunmaktadır (Gordon, King, Gullone, Muris ve Ollendick, 2007, s. 2465). Çoğu çocuk yatarken korku davranışı gösterir. Odalarına girmeyi reddedebilir, üzüntü gösterebilirler, ebeveynleriyle uyumayı talep edebilir veya karanlığa karşı gece ışıkları veya diğer yardımcı araçların kullanılması konusunda ısrar edebilirler. Bu normalde kısa ömürlüdür, ancak bazı durumlarda önemli bir süre boyunca devam edebilir (King, Ollendick ve Murphy, 1997, s. 667). Çocukların daha fazla gece korkusu olabilir ve yalnız uyumak bu durumu daha da kötüleştirebilir. Bu durumda çocukların gece korkuları ve endişelerinin ciddiye alınması gerekebilir (Zisenwine, Kaplan, Kushnir ve Sadeh, 2013, s. 197).

Çocuklarda gece korkuları kötü rüyalar, kabuslar, gürültüler, gölgeler, canavarlar, davetsiz misafirler, hırsızlar, adam kaçıranlar ve geceleri yalnız bırakılma korkularını da içeren basitçe bir karanlık korkusundan daha geniş bir içeriktir (Gordon vd., 2007, s. 2464). Muris ve arkadaşları (2001, s. 18), 4-12 yaş arasındaki çocuklarla yaptıkları çalışmada en yaygın korkuların; davetsiz misafirler (ör. Hırsızlar, adam kaçıranlar) ve ardından hayali yaratıklardan korkma (ör. Hayaletler, canavarlar), korkutucu rüyalar ve çevresel tehditler (ör. Karanlık, fırtına), hayvanlar ve korkutucu düşünceler (ör. Kişisel sağlık konusunda endişelenme, ebeveynlerin ölmesi konusunda endişelenme) olarak devam ettiğini belirtmektedir. Simard vd. yaptıkları çalışma ile kayęı ve kötü rüyalar arasında güçlü bağlantılar olduğunu bildirmektedirler. Anneleri tarafından endişeli, zor veya duygusal açıdan rahatsız olarak değerlendirilen 17 aylık çocukların 29. ayda kötü rüyalar görme olasılığının diğer çocuklara göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Simard, Nielsen, Tremblay, Boivin ve Montplaisir, 2008, s. 64).

Korku durumuna karşı çocuğun gösterdiği kayęının düşüklüğü ya da yüksekliği, risk oluşturabilmektedir. Çocukların kayęı tepkileri yetişkinlerinkinden farklılık gösterebilmekte, bu yüzden çocuklarda erken yaşlarda kayęı durumlarını anlamak ileriye dönük risk faktörlerini önlemekte önemli bir yere sahiptir (şahin ve Seven, 2020, s. 19). Kayęılı çocuklarda davranışsal, duygusal, fiziksel, bilişsel ve kişilerarası ilişkiler alanlarında değişiklikler olmaktadır. Kayęı veren durumlardan kaçınma davranışı göstermekte ve olumsuz içsel konuşmalarla en kötüsünün olacağını ve bununla baş edemeyeceğini düşünmektedirler. Bu doğrultuda kayęılı çocukların tedavilerinde, stres yaratan duruma karşı baş etme becerilerini artırmaya odaklanılmaktadır (Karakaya ve Öztıp, 2013, s. 11). Kayęı yaratan düşünceleri değiştirmenin duygu ve davranışı değiştirmedeki önemini vurgulayan bilişsel davranış değiştirme hem bilişsel hem davranış yönü olan, öz denetlemeyi artırmaya yönelik olan bir tekniktir. Bilişsel davranış değiştirme, bireylerin bilişsel olaylarındaki değişimin davranış değişikliğini ortaya çıkardığını ve bireyin kendi öğrenme sürecinde aktif katılımcı olduğunu belirtmektedir (İlgar ve İlgar, 2019, s. 48).

Çocukların korku ve kaygı durumlarının artmasında olumsuz düşünce kalıplarının çocukların duygu ve davranışları üzerinde önemli etkileri vardır. Bu olumsuz düşünce kalıpları duygusal akıl yürütme, aşırı genelleme, etiketleme, falcılık (fortune-telling), zihin okuma, felaketleştirme ve kişiselleştirme gibi farklı kategorilerde ortaya çıkmaktadır (Taşpınar Göveç, 2014, s. 29). Olumsuz düşünce kalıplarına karşı yetişkin bireylerin, çocuğa düşünme hatalarını herkesin yapabildiğini ve buna karşı farkında olmanın ve öz-şefkatle düzeltmeler yapmanın faydalı olacağına dair model olması önemli olmaktadır. İşlevsel olmayan bu olumsuz düşünceleri daha yapıcı düşünce stilleriyle değiştirmeye yardımcı olan bilişsel yeniden yapılandırma ile düşüncede düzeltmeler yapılması mümkün olmaktadır (İlgar ve İlgar, 2019, s. 50). Bilişsel yeniden yapılandırma, durumlar hakkında daha esnek ve gerçekçi olmak için varsayılan düşünce biçimlerinin tanınıp değiştirilmesine yardımcı olan bir tekniktir. (Gençöz, 2001, s. 25-26). Çocukların ve ergenlerin yeni bir şeyi öğrenmesi bilgiyi bilişsel olarak işleme biçimine bağlıdır. Çocuklar (ve yetişkinler) davranışları değerlendirir, yargılar ve kategorilere ayırır. Kendilerine ve başkalarına ne olduğunu seçerek, kodlayarak ve açıklayarak bilgiyi aktif olarak yapılandırır (Friedberg ve McClure, 2002, s. 457-458). Çocukların başlarına gelenleri nasıl yorumladıkları, duygusal işlevleri için kritik öneme sahiptir.

Kaygılı çocuklarda kullanılan bir başka teknik olan Bilişsel Davranışçı Terapinin (BDT) etkililiğini 1994 yılında, Kendall ilk seçkisiz klinik çalışmasında göstermektedir. Çalışmada 9-13 yaşlarında 47 tane çocuğa 16 hafta süren BDT uygulayarak kaygı düzeylerinde anlamlı bir düşüş sergilediklerini ortaya koymuştur. Çocuklara uygulanan müdahalede Kendall ve Hedtke'nin geliştirdiği Coping Cat kitabı kullanılmıştır (Gedik, Gökkaya ve Sütçü, 2018, s. 94). Coping Cat, içeriğinde kaygı durumuna verilen bedensel tepkilerin farkında olunması, kaygıya neden olan bilişsel çarpıtmaları belirlemeyi, kaygı durumu ile başa çıkmayı hedeflemektedir. Teknik olarak gevşeme tekniğini, kaygı uyandıran iç konuşmaları değiştirmeyi, maruz bırakmayı, ödül ve pratik yapma-uygulamayı içermektedir (Gedik, Gökkaya ve Sütçü, 2018, s. 95; Varlık Özsoy, 2017, s. 1637). Özellikle fobilerde ve bazı kaygı bozuklukları tedavilerinde, maruz bırakma tekniği kullanılmaktadır. Böylece kişinin olumsuz inançları ile yüzleşebilmesi ve başa çıkabilmesi sağlanmaktadır (İlgar ve İlgar, 2019, s. 53).

Çocuklarda davranışları anlamaya yönelik bir yaklaşım olan Uygulamalı Davranış Analizi (UDA) ile içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranış problemlerinin nasıl ortaya çıktığı, çevreden nasıl etkilendiği ve öğrenmenin nasıl gerçekleştiği anlaşılabilir. İnsanlarda davranış değişikliğine yardımcı olmak amacı ile anlamlı teknikler üretme çalışmaları ise UDA içeriğini oluşturmakta ve davranış düzenleme ağırlıklı olarak buna dayanmaktadır. UDA'nın en temel ilkelerinden biri sosyal açıdan önemli olan davranışları ele almasıdır. Bu nedenle belirlenen hedef davranışın sosyal açıdan önemli ve işlevsel olması gerekir. Davranış değiştirme planı, UDA ilkelerine bağlı olarak geliştirilmelidir. Davranış değiştirme, davranışla işlevsel anlamda ilgili olan çevresel olayların ölçümünü ve değişimini ele almayı içerir. Burada ön kabul, insan davranışlarının çevresel olaylardan etkilendiğidir ve bu olaylar tanımlanıp kontrol edilebilirse, davranış değiştirme başarı ile gerçekleştirilebilir. Bu durumda çevrenin etkilerini kontrol eden değişkenler belirlenir ve davranışta bir değişim sağlamak üzere bu etkenler değişime uğratılır. Problem davranışı etkileyen etmenler davranışa zemin hazırlayan olay, öncüller ve sonuçlar olarak üçe ayrılabilir (Gözün Kahraman ve Uğur Ulusoy, 2018, s. 98; Topcu, 2018, s. 12).

Bazı araştırmalarda, bireylerin davranış problemlerinde kendi kendine yardım tedavilerinin etkili olabileceği ve potansiyel olarak olumlu sonuçlar alınabileceği belirtilmektedir. Bu doğrultuda bibliyoterapi de çocuklarda alternatif bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Kaygılı çocuklarda bibliyoterapi yaklaşımı ile kaygı yaratan durumlara maruz bırakma, pekiştirme ve hikâye anlatımı gibi tekniklerle kaygıyı azaltmak amaçlanmaktadır (Lewis, Amatya, Coffman ve Ollendick, 2015, s. 104). Bu doğrultuda bu çalışma, gece korkularıyla birlikte ayrılık kaygısı yaşayan ve gece tek başına yatmayı reddeden 10 yaşındaki bir kız çocuğunun bu içselleştirilmiş davranış probleminin çözümüne yönelik uygulanmış bir davranışsal müdahale çalışmasıdır. Bu müdahale çalışmasında UDA yaklaşımı ve çocuğun işlevsel olmayan düşünceleri için bilişsel süreç yaklaşımını da temel alan, bilişsel yeniden yapılandırma tekniği temel alınmıştır.

Yöntem

Bu bölümde kullanılan araştırma yöntemine, olgunun özelliklerine ve müdahale sürecine yer verilmektedir.

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada program etkilerine yönelik durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışmalarında verileri toplama, analizini yapma ve sonuçları ortaya koyma, sonuçta olayın neden ortaya

çıkığını ve ileriye yönelik araştırmalar için de nelere odaklanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Durum çalışmaları farklı türlere ayrılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan program etkilerine dayalı durum çalışması türü, programın etkilerini belirleme ve başarı veya başarısızlığın nedenlerini belirlemeye yöneliktir (Aytaçlı, 2012, s. 4; Ozan Leymun, Odabaşı ve Kabakçı Yurdakul, 2017, s. 375). Bu davranışsal müdahale çalışmasına dahil olmaya gönüllü olan ve ‘‘Aydınlatılmış Onam Formunu’’ onaylayan anne, on yaşındaki çocuğunun gece korkusuna yönelik yardım almak için çocuk gelişimciye başvurarak yardım istemiştir. Davranışsal müdahale süreci, Çocuk Gelişimi alanında lisansüstünde ‘‘Çocuk ve Ergenlik Döneminde Duygusal ve Davranışsal Bozukluklar’’ dersini veren öğretim üyesi tarafından yönlendirilmiş, davranışsal müdahalenin uygulaması Çocuk Gelişimi alanında yüksek lisansını yapan diğer araştırmacı tarafından öğretim üyesinin rehberliğinde yürütülmüştür.

Olgunun Özellikleri

Olgudaki çocuk 10 yaşında ve gelişimi normal seyreden, herhangi bir sağlık problemi olmayan, akademik olarak çok başarılı, iletişime ve yönlendirilmeye çok açık karakterde bir çocuktur. Memur bir baba ve ev hanımı bir annenin kızıdır. İki ila üç yaşlarında iken annenin ağır bir hastalık geçirmesinden dolayı anne ile bağları temel bakım ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sınırlı olmuştur. Annenin hastalık sürecini atlatmasından sonra anneye iletişimi, annenin ifadesi ile normal seyre dönmüştür. Baba evde daha otoriter bir konumdadır, ancak çocuğuyla iletişiminde özellikle tek kız çocuğu olduğu için çok daha yakındır. Olgunun iki abisi vardır ve abilerle olumlu, paylaşımcı şekilde ilerleyen bir iletişimi vardır.

Olgu yedi yaşında iken ilk defa, arkadaşlarının korkutucu film karakterleriyle alakalı konuşmalarına maruz kalmış ve korkmuştur. Sekiz yaşında arkadaşlarının Momo karakteriyle korkutmalarına maruz kalmış ve çok etkilenmiştir. Günlük yaşamını etkileyen bir hale geldiği için anne-baba bu olaydan sonra olgu için psikolog desteği almıştır. Psikolog sürecinden sonra Momo karakterine dair korkularında azalma gözlenmiştir. Belli bir süre sonra ise olgunun evde yalnız kalmaktan çok korktuğu, asla tek kalamadığı, anneye çok bağımlı hale geldiği görülmüştür. Anne-baba, olgunun özellikle gece uyuma saatinde ebeveynleriyle birlikte uyumak istediğini ve tek başına uyuyamadığını belirtmişlerdir. Bu durumlara sebep olarak ise olgu ‘‘korkunç bazı Şeylerin odanın bir yerlerinden çıkıp ona zarar verebileceğinden korktuğunu ve bu yüzden anne ya da babasının hep yanında kalmasını istediğini’’ belirtmektedir. Bu durum, olgunun günlük hayatını da olumsuz etkilemeye başlamaktadır. Anneye bağımlı bir hale gelip asla onu yalnız bırakmamasını istemektedir. Anne ya da babanın evde olmaması durumunda, yoğun kaygı gösterdiği belirtilmektedir. Bu durumda anne-baba, olgunun böyle bağımlı bir ilişki yaşamasından ve olguyu asla yalnız bırakamamanın verdiği fiziksel ve duygusal yükten rahatsız olmaktadır. Bu durum karşısında olgu ile tek başına uyuması gerektiğine dair konuşmaya çalışmışlar ancak olumlu geri dönüt alamamışlardır. Sonuçta, davranış her gece uyku saatinde görülmekte ve olgu ebeveynleriyle birlikte uyuma davranışını göstermektedir.

Davranışsal Müdahale Planlama Süreci

Çocuklar aktif olarak deneyim ve bilgiyi işlerler, davranışları değerlendirir, yargılar ve kategorilere ayırırlar. Bu nedenle davranışlar sadece klasik öğrenme teorisi ile açıklanamamalıdır. Çocukların başlarına gelenleri nasıl yorumladıkları, onların duygusal durumlarında kritik bir öneme sahiptir. Bu gerekçelerle bu müdahale çalışmasında UDA yaklaşımı ve çocuğun işlevsel olmayan düşünceleri için bilişsel süreç yaklaşımını da temel alan bilişsel yeniden yapılandırma tekniği temel alınmıştır.

Davranışsal müdahale sürecinin başlangıcında, çocuğu ve aileyi tanımaya yönelik değerlendirmeler yapılarak hedef davranış belirlenmiştir. Müdahale sürecinin başlangıcında Motivasyon Ölçümleme Skalası ve Spence Çocuklar İçin Kaygı Ölçeği (formal değerlendirme) uygulanması ve görüşme (informal değerlendirme) sonucunda, hedef davranış ve işlevi tanımlanmıştır. Olgu, Durand ve Crimmins (1988) tarafından geliştirilen Motivasyon Ölçümleme Skalası kaçınma alt puanlamasından 4 puan almıştır. Bu değerlendirme sonucu problem davranışın işlevi kaçma-kaçınma olarak belirlenmiştir. Spence (1997) tarafından geliştirilen Çocuklar İçin Kaygı Ölçeği’nin 6 tane alt puanlaması bulunmaktadır. Olgu genel anksiyetede 6 puan, obsesif kompulsif bozuklukta 3 puan, ayrılık anksiyetesinde 8 puan, panik/agorafobi 0 puan, sosyal fobide 3 puan, fiziksel yaralanma korkusunda 3 puan almıştır. Ayrılık anksiyetesi alt ölçeğinde ise en yüksek puanı almıştır.

İkinci aşamada hedef davranışın özelliklerine ve koşullarına bağlı olarak olay kaydı tekniği belirlenmiştir. Davranışın sıklığını belirlemek için de anneden olay kaydı tutması istenmiş ve problem

davranışın her gece ortaya çıktığı belirlenmiştir. Daha sonra, olguya yönelik davranışsal müdahalenin amaçları belirlenmiştir.

Davranışsal müdahalenin planlama sürecinde çocukla yapılan görüşmelerde çocuğun işlevsel olmayan bazı düşüncelere sahip olduğu, bu düşüncelerin çocukta endişeye yol açtığı ve bu duygunun da ebeveynleri ile birlikte uyumak için ısrarcı olma ve birlikte uyumadığı takdirde odaya gitmeyi reddetme davranışı olarak sonuçlandırıldığı görülmüştür (Tablo 1). Bu nedenle müdahale kapsamında çocuğun bilişsel çarpıtma olarak değerlendirilen işlevsel olmayan düşüncelerden falcılık (fortune-telling) düşünce tarzını sıklıkla kullandığı ve bunun yerine işlevsel düşüncelerin kazandırılması amaçlanmıştır (Tablo 2).

Tablo 1. Olgunun İşlevsel Olmayan Düşünceleri Sonucunda Ortaya Çıkan Duygu ve Davranışları

<i>Düşünce</i>	<i>Duygu</i>	<i>Davranış</i>
“Uyumak için tek başıma yatağıma geçtiğimde odamdan bana zarar veren bir şeyler (hırsız, canavar, hayalet, yabancı biri) çıkabilir”	Korku Endişe	Anne ya da baba ile birlikte uyumada ısrar etme Anne ya da baba, birlikte uyumayı reddettiğinde uyumak için yatağa gitmeme ve mızızlanma

Tablo 2. Olgunun İşlevsel Olmayan Düşünceleri ve Yerine Kazandırılacak İşlevsel Düşünceler

<i>Durum</i>	<i>İşlevsel olmayan düşünceler</i>	<i>İşlevsel düşünceler</i>
Tek başına yatağına geçip uyuyamamak	Odamdan bana zarar verecek korkunç bir şeyler çıkabilir	Ev içinde ailemle birlikte güvendeyim. Evimize yabancı kişiler ailem kapıyı açmadığı sürece giremez, ailem buna izin vermez. Uyumadan önce odamı kontrol ederek korktuğum bir şeyin olmadığını görebilirim.

Davranış öncesi ve sonrası uygulanan stratejiler, Tablo 3’te özetlenmiştir.

Tablo 3. Davranış Öncesi ve Sonrası Uygulanan Stratejiler

<i>Davranış Öncesi Stratejiler</i>
Davranışın Öncülü: Gece yatma zamanı Stratejiler: <i>Uygun olmayan davranışın etkin iletişim davranışları ve becerileri ile değiştirilmesi:</i> İşlevsel olmayan düşünceler, doğru açıklamalarla işlevsel düşüncelere dönüştürülür. Anne ve baba, yatma zamanında belirlenen ipuçlarının sunulması ve bu ipuçlarının zamanla geri çekilmesine uygun davranışları yapar. Ayrıca anne-baba, odasında tek başına yatma davranışını desteklemek için belirlenen aşamalı maruz bırakma sürecini uygular. <i>Rutinler oluşturma:</i> Uyku zamanına yönelik rutinler belirlenir (dişlerini fırçalaması, pijamasını giymesi, kitap okuması) <i>İlgi çekici materyaller kullanma:</i> Kaygı ve korkularla başa çıkmaya yönelik “Artık Korkmuyorum” adlı kitaptaki etkinlikler uygulanır. <i>Çevresel düzenlemelere yer verme:</i> Çocuğun yatak odasının ışıklarını söndürerek ve evdeki diğer bireylerin uyku saatinde sessiz olabilmelerini isteyerek, bireyin uykuya geçişi kolaylaştırılır.
<i>Davranış Sonrası Stratejiler</i>
<i>Ayrımlı pekiştirme ile uygun olan davranışı kazandırma:</i> Çocuk uygun olmayan “birlikte uyuma” davranışını gösterdiğinde ilgi gösterilmez ve “tek başına uyuma” davranışı pekiştirilir. <i>Sembol pekiştirme sistemi kullanılır</i> (gülüm yüz stickerları tek başına uyuduğunda davranış takip çizelgesine yapıştırılır).

Gece korkuları nedeniyle “birlikte uyuyan” olgunun “tek başına uyuma” davranışının önce haftada bir gün, sonrasında haftada iki gün, haftada üç gün, haftada dört gün ve her gün gibi kademeli şekilde artırılması, korkuyu oluşturan işlevsel olmayan düşüncelerini işlevsel düşüncelerle değiştirmesi amaçlanmıştır. Müdahale sürecinde artması istenilen davranışın sıklığını kaydetmek için haftalık takip çizelgesi, uygun olan davranışları için davranış pekiştirme çizelgesi kullanılmıştır. Müdahale süreci 8 hafta sürmüştür ve 2 hafta da izlem süreci olmuştur.

Çalışma olguyla haftalık görüşmeler şeklinde yapılmıştır. Süreçte olguyla beraber ebeveyn katılımı da sağlanmıştır. Olguyla her hafta yapılan görüşmelerin ardından anne ile de görüşme yapılmıştır. Sürece annenin aktif katılımı ve baba ile doğrudan iletişim kurulamadığı için, müdahale sürecinde annenin babayı da sürekli bilgilendirmesi istenmiştir. Müdahale programı Timothy A. Sisemore’un Çağla Dirice Çakır tarafından Türkçe’ye çevrilen “Artık Korkmuyorum” adlı kitap çalışması üzerinden ilerlemiştir. Kitap içerisinde kaygı ve korkularla başa çıkmaya yönelik hazırlanmış etkinlikler bulunmaktadır. Haftalık görüşmelerde olgu ile bu etkinlikler yapılmıştır. Her etkinlikten sonra olgu ile etkinlik hakkında konuşulmuş duygu ve düşünceleri alınmıştır. Anneye, müdahalenin ilk gününden itibaren olgunun

korkularına yönelik uygulanacak aşamalı maruz bırakma süreci konusunda bilgilendirme yapılmıştır. Anne, her gece olgunun uyku saati geldiğinde maruz bırakma sürecini aksatmadan, kendisine belirtilen şekilde yapması için bilgilendirilmiştir.

Davranışsal Müdahalenin Uygulama Süreci

Kitaplarla terapi, özellikle çocuklarla çalışırken sürecin istenilen düzeyde ilerlemesinde çok yardımcı olmaktadır. Olgu, özellikle kitap okumayı çok sevdiği için bir kitap çalışması ile müdahale sürecinin verimli olacağı düşünülmüştür ve ilgi çekici materyal olarak “Artık Korkmuyorum” kitabı belirlenmiştir. Müdahalenin ilk aşamasında, bir yerlerden ona zarar verebilecek birilerinin çıkabileceğini söyleyerek korkan bu yüzden asla yalnız kalamayan olguya bu işlevsel olmayan düşünceleri fark ettirmek amaçlanmıştır. Bunlar yerine, işlevsel olan düşünceler konmaya çalışılmıştır. Örneğin, eve zarar veren bir kişinin nasıl girebileceği hakkında konuşulmuştur. Evde tüm aile bireyleri varken yabancı birinin eve giremeyeceği konusunda güvende hissetmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu yabancı kişilerin evdeki bireyler tarafından kapı açılmadığı sürece nasıl girebileceği sorulmuştur ve bunun mümkün olup olmadığı hakkında konuşulmuştur. Bazen karanlık odada tam olarak seçilemeyen nesnelerin insan figürlerine benzetilebildiği, ama yakından gidip bakılırsa bunun birer cansız nesne olduğunun fark edileceği, bazen nesnelerin gölgelerinin korkutucu bir şeye benzetilme yanlıgisına düşülebileceği konuşulmuştur. Böylece olgunun korkularına sebep olan bu düşüncelerin, işlevsel düşüncelere dönüştürülmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Müdahalenin başladığı ilk haftalarda bu, her görüşmede olguya hatırlatılmış ve onun farkına varması amaçlanmıştır. Bu süreçte olgu, işlevsel olan düşünceleri hatırlamanın ona fayda sağladığını ve kendini böylece daha rahat hissetmeye başladığını belirtmiştir. İşlevsel olmayan düşünceleri değiştirme sürecine, her hafta yapılan etkinlikler eşlik etmiştir. Böylece işlevsel düşünme süreci, daha kolay bir hale dönüşmüştür. Müdahale sürecinin ilk haftasından itibaren anneye, uyku saatinde uygulanacak aşamalı maruz bırakma sürecine dair bilgi verilmiş ve takibi yapılmıştır. Annenin bu süreci kendi adına da rahat yürütebilmesi için aşamalı maruz bırakma aşamalarını aşağıda belirtilen adımlarla uygulaması istenmiştir.

1. Adım: Uyku saati geldiğinde anne ya da babasının hemen olgunun odasına gitmeyerek yatağında kalabilmesini beklemeleri istenmiştir.
2. Adım: Uyku saati geldiğinde annesi ya da babası olgunun odasına girmeyerek diğer odalar arasında gezinirken olgunun uyumasının beklenmesi istenmiştir.
3. Adım: Uyku saati geldiğinde annesi ya da babası olgunun odasına girmeyerek yan odadaki oturma odasında otururken olgunun uyumasının beklenmesi istenmiştir.
4. Adım: Uyku saati geldiğinde annesi ya da babası olgunun odasına girmeyerek kendi odasına geçtiğinde olgunun uyumasının beklenmesi istenmiştir.
5. Adım: Uyku saati geldiğinde anne ya da babanın müdahalesi olmadan olgu kendi başına yatağına gidip uyuyabilmesi istenmiştir.

Sekiz haftalık müdahale sürecinden sonra iki haftalık izlem süreci de yapılarak artması istenen davranışın kazanımına yönelik olabilecek problemlere müdahale edilmeye çalışılmıştır. Her hafta takip çizelgeleri tutularak olgunun haftada kaç gün tek başına yatağında uyuduğu izlenmiştir. Pekiştirme tablosu, tek başına uyuyabildiği günler için sembol pekiştiriciler kullanılarak doldurulmuştur. Kitapla müdahale sürecinde yapılan etkinlikler Tablo 4’te özetlenmiştir.

Tablo 4. Kitapla Müdahale Sürecinde Yapılan Etkinlikler

<i>Etkinlik Adı</i>	<i>Uygulaması</i>
Kaygılı Karıncayıyen	Kaygılı bir karıncayıyenin hikâyesi okunur. Olgu, bu karakteri kendi kelimeleri ile ifade eder, onunla arasındaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğunu, buradan öğrendiği en önemli şeyin ne olduğunu söyler.
Kaygılı Olduğunu Bildiğin Başka Bir Çocukla Tanış	Robin isimli, kaygıları olan bir karakterin hikâyesi okunur. Olgu, Robin’in kaygılı biri olduğunu anlamasına yardımcı olan şeylerin neler olduğunu, onunla arasındaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğunu söyler.
Korktuğum Şeyler	Olgu, liste halinde verilmiş korku başlıklarından hangisinin kendisine uygun olduğunu söyler. Bu korkusunu hiç, biraz, oldukça, çok fazla derecelendirmelerinden biri ile işaretler. Sonunda çok korktuğunu belirttiği durumları ve hayatını hangi yönde etkilediğini ve bu durumlar olmasaydı nelerin kendisi için iyi olabileceğini belirtir.
Derin Nefes Al	Olgu, nefesini daha iyi kontrol etmeyi öğrenir. Derin nefes alıp yavaş şekilde vermeye çalışır.

	Böylece kendini rahatlatmaya çalışır.
Kaygı Termometresi	Olgunun, kendi kaygı seviyesini ölçmesine yardımcı olur. Termometrede verilen birden ona kadar numaralardan kendini hangi numara ile değerlendirdiği sorulur. Termometre, müdahale sürecinde sürekli uygulanabilir. Böylece kendisi de termometredeki değişimini gözlemlemiş olur. Düşük puan verdiği durumlarda, yüksek puan verdiği durumlara göre neler değiştiğini ve buna nelerin katkı sağladığını söyler.
Rahatla	Kaygılı hissettiği durumlarda bedenini rahatlatmasını sağlar. Beden kaslarını önce sıkıp sonra ise gevşetmesi ve rahatlaması istenir.
Canlı Yayın Muhabiri	Bir muhabir gibi çocuğa bazı sorular sorulur. Sorularda nasıl kaygıları olduğu ve neler hissettiği, bunlardan kurtulmak için neler yapabildiği, anne-babasının bununla ilgili kendisiyle neler paylaştığı ve kendisi gibi kaygıları olan başka çocuklara neler söylemek isteyeceği sorulur.
Problem Çözme Alıştırması	Problem çözmeye dair adımları öğrenir. Önce problemi açıkça ifade etmeyi, sonra çözüm yollarını düşünüp bunları değerlendirip en iyi çözümü belirlemesi istenir. Sonunda ise farklı problemlere sahip çocuk örnekleri için kendisinin çözümler üretmesi ve değerlendirmesi istenir.

Bulgular ve Tartışma

Bu çalışma, gece korkusu ve buna bağlı birlikte uyuma davranışıyla birlikte ayrılık kaygısı gösteren 10 yaşındaki bir çocuğun problem davranışını azaltma ya da tamamen ortadan kaldırmaya yönelik davranışsal müdahalelerin uygulandığı bir durum çalışmasıdır. Olgunun problem davranışı, haftanın her günü uyku saati geldiğinde tek başına yatmayı reddetme şeklinde (mızımızlanma, "ama ben çok korkuyorum" diyerek duygu sömürüsü içeren konuşmalar yapma) ortaya çıkmaktadır. Bu durum çocuğun ebeveynlerini zorlamakta, ilişkilerini olumsuz etkilemekte ve ayrıca çocuğun sağlıklı bir uyku süreci geçirmesini engellemektedir. Davranışsal müdahale planında uygun değerlendirmeler yapılarak davranışın işlevi, çocuğu rahatsız eden durumdan kaçma-kaçınma olarak belirlenmiştir. Davranışın öncesi ve sonrasına ilişkin uygun stratejilerle 8 haftalık davranışsal müdahale süreci, ebeveynlerin etkin katılımıyla yürütülmüştür. Bu müdahale çalışmasında, olgunun gece korkularının azalmasına yönelik işlevsel düşünceler geliştirmesi ve tek başına uyuyabilme becerisini kazanması hedeflenmiştir. Süreç sonunda, olgu gece korkularında belirgin azalma göstermiştir. Yine süreç sonunda ebeveyni uykuya dalması için onunla odasına gelmeden, olgu tek başına odasına geçebilmiş ve uykuya dalabilmiştir. Olgunun süreç başında belirgin şekilde eşlik eden ayrılık kaygısında da olumlu gelişmeler görülmüştür. Kaygılarını tetikleyen işlevsel olmayan düşünceler yerine işlevsel olan düşünceleri koymayı daha rahat yapmaya başlamıştır. Çalışma boyunca özellikle annenin aşamalı maruz bırakma sürecini yakından takip ederek uygulaması ve izlemesi sonucunda, olgunun haftalık olarak takip edilen tek başına uyuyabilme davranışında ilerlemeler görülmüştür. Sürecin başında her gece anne ve babası odada iken uyuyan olgu, süreç içinde aşamalı olarak haftada iki gün daha sonra haftada üç gün, haftada dört gün ve bundan sonra ise haftada yedi gün tek başına yatağına geçerek uyumuştur. Uygulanan müdahale sürecinin sonunda, çocuğa bir metafor örneği ile (bulut, bitki, gökyüzü vb.) "Kendini bir bulut ya da bir bitki olarak hayal etmeni istiyorum. Korkularınla ilgili seninle sürece başlamadan önceki ve şimdiki kendini resmetmeni istesem, nasıl resmedersin?" yönergesi çocuk gelişimci tarafından verilerek müdahale öncesi ve sonrasını gösteren resim ile de çocuğun kendinde gözlemlediği değişim belirlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Müdahale Öncesinde ve Müdahale Sonrasında Metafor Kullanarak Çocuğun Kendini Nasıl Hissettiğine Dair Çizdiği Resim

Bu olguda kullanıldığı gibi maruz bırakma, özellikle korku yaşayan çocuklarda sık ve etkili bir yöntem olarak kullanılmaktadır. King vd.'nin (1989, s. 131) 6, 8 ve 11 yaşlarındaki üç çocukla sistematik duyarsızlaştırmanın çok temelli denekler arası bir değerlendirmesini yaptıkları bir çalışmada, her çocukla korkulu görüntülerden oluşan bir hiyerarşi müzakere etmiş ve çocuğun hayal ettiği korkulu durumu çözmeye yardımcı olmak için bir senaryo oluşturmuşlardır. Üç çocuktan ikisi, ilgili gece davranışlarında belirgin gelişme göstermiştir ve ek olarak, çocuklar yatmadan önce karanlık bir odada daha uzun süre kalmaya tahammül etmişlerdir.

Kipper (1980, s. 28) yaptığı bir çalışmada, yaşadıkları travmalar sonucu ortaya çıkan ve ilerleme gösteren gece korkusu olan iki vaka çalışmasında, maruz bırakma süreciyle gece korkularının belirgin şekilde ortadan kalktığını belirtmektedir. Mendez ve Garcia'nın (1996, s. 27), 4-8 yaş arası karanlık ve eşlik eden yüksek ses korkusu olan çocuklarla yaptığı çalışmada oyun, modelleme ve güçlendirme aracılığıyla uygulanan sistematik duyarsızlaştırma ile korku düzeyindeki değişiklikleri ölçmek için kullandığı davranışsal kaçınma testinde, 3 ve 6 aylık takiplerde önemli oranda ilerlemeler gözlemlemişlerdir. Literatürdeki bu çalışmaların olumlu sonuçları, araştırmamızın sonuçlarını desteklemektedir.

Korku ve kaygı yaşayan çocuklarda sık kullanılan tedavi yöntemlerinden Bilişsel Davranış Terapisinin etkililiği birçok çalışmada (Connolly, Suarez ve Sylvester, 2011; Kapıcı, Uslu, Sukhodolsky, Atalan Ergin ve Çokamay 2012; Kendall, 1994; Tok, Arkar ve Bildik, 2016) ortaya konulmaktadır. Ancak geleneksel klinik ortamında yürütülen bu terapi programları yerine ev temelli yürütülen programlar, uygulama ve zamanlamada daha esnek olunmasını sağlamakta ve özellikle ulaşım ve finans gibi tedavi önünde engel olabilecek durumlara karşı daha uygun bir tedavi yöntemi olmaktadır (Lewis vd., 2015, s. 110). Bu neticede gece korkuları yaşayan çocuklarda evde aile temelli müdahalelerle korku düzeyinin azalmasında olumlu ilerlemeler görülmektedir. Literatürde buna yönelik çalışmalar incelendiğinde Graziano ve Mooney'in (1982, s. 599) 6-13 yaş arası yoğun gece korkuları yaşayan çocuklarla yaptığı çalışmada, gece boyunca korku duygularına karşı koymak için çocuklara gevşeme ve sözlü başa çıkma becerilerinin öğretilmesini içeren ebeveyn destekli müdahalede, gece korkularının önemli ölçüde iyileştiğini ve bu gelişmenin 2 yıllık takipte çocukların çoğu için aynı kaldığını bildirmektedir. McMenamy ve Katz (1989, s. 147) tarafından 4-5 yaşları

arasındaki gece korkuları olan beş çocukla yapılan bir çalışmada ise gece korkularını yenen iki karakterin anlatıldığı hikâye kitabı ile başa çıkma davranışı modelleri sağlanmıştır. Çocuklar gevşeme becerilerini ve kendilerini cesaretlendirme ifadelerini öğrenmiş, ardından hikayedeki karakterlerin korku dolu durumlarda yaptıklarını modellemişlerdir. Çocuklara pratik yapmaları ve yatakta korktuklarında başarılı bir şekilde başa çıkma davranışları sergilemeleri için ödül teklif edilmiştir. Tedavi, korku bildiriminde ve korku davranışlarında bir azalma ile sonuçlanmaktadır. Lewis ve arkadaşlarının (2015, s. 110) 5-7 yaş arası karanlık korkusu olan çocukların ebeveynleri ile Uncle Lightfoot: Flip That Switch adlı kitabın güncellenmiş versiyonunun okunmasını içeren 4 haftalık tedavi programı çalışması sonucunda, çocukların karanlık korkuları ve anksiyete semptomlarının, ebeveyn ve çocuk raporlarında iyileşme gösterilmesinin yanı sıra gece rutinleriyle ilişkili kaçınma davranışlarında da iyileşmeler olduğu gösterilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Çocukla çalışan profesyonellerin özellikle sıklıkla karşılaştıkları durumlardan birisi de çocuklardaki davranış sorunlarıdır. Bu davranış sorunlarının etkili bir şekilde çözümlenerek uygun olan davranışların çocuğa kazandırılması, çocuğun sosyal-duygusal gelişimini olumlu etkilemektedir. Bu nedenle bu çalışma, benzer durumlara yönelik davranışsal müdahale planlarının hazırlanması ve uygulanması sürecini örneklendirmesi açısından da önemlidir.

Bu çalışmada gece korkuları yaşayan ve kaygı ile eşlik eden, bu nedenle de tek başına uyumayı reddeden olgunun müdahale yaklaşımları ile korku ve kaygılarına yönelik işlevsel olmayan düşüncelerinde belirgin azalmalar görülmüştür. Ayrıca olgunun ebeveynleriyle birlikte uyumada ısrar etme davranışı tamamen sonlanmış, olgu tek başına uykuya geçebilmiştir. Müdahalede özellikle ebeveyn katılımı ve takibi, sürecin olumlu ilerlemesinde büyük katkı sağlamıştır. Müdahale sürecinde uygulanacak stratejilere yönelik ebeveynle görüşülmüş ve ebeveyn aktif katılımı sağlanmıştır. Uygulanan stratejilerin, davranışın kazandırılmasında etkili olduğu görülmüştür. Özellikle küçük yaşta başlayan korku durumlarında ebeveynin sürece dahil olarak çocuğu desteklemesi ve cesaretlendirmesi, müdahalede büyük önem taşımaktadır. Bireyi ve çevresini olumsuz etkileyen davranışların erken fark edilerek müdahale edilmesi, ileride daha ciddi problemler yaşanmasını önleyebilmektedir.

Çocuklarla müdahale sürecinde yüz yüze görüşmelerin yapılması iletişim konusunda elbette daha yararlı olmaktadır. Ancak çalışmamızın sınırlılığı kapsamında pandemi şartları nedeni ile görüşmeler online olarak telefonda görüntülü konuşmalarla gerçekleştirilmiştir.

Çocuklarla çalışırken özellikle onlarla rahat iletişim kurmada, çocuğun duygu ve düşüncelerini daha rahat ifade etmesinde kitaplar araç olarak kullanılmaktadır. Literatürde bibliyoterapi olarak karşımıza çıkan bu yöntemle, kitabı müdahale sürecine katarak sürecin daha rahat bir şekilde ilerlemesi ve istenilen davranışın kazanılması sağlanabilir. Burada kitabın çocuğun yaş ve gelişim özelliklerine göre seçilmesi önemli olmaktadır. Bu müdahale sürecinde de kitapla çalışarak çocuğun kendini daha rahat ifade edebildiği, neden-sonuç ilişkisi kurabildiği ve çözüme yönelik olarak ilerlemeler gösterdiği gözlemlenmiştir.

Olgu sunum çalışmalarının, alanda çalışan profesyonellere rehberlik etmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle çocuklarda görülen farklı davranış problemlerine yönelikte olgu çalışmalarının yapılması önerilebilir.

Etik Beyan

"Çocukların Korkularına Yönelik Ebeveyn Destekli Davranışsal Müdahaleler: "Gece Korkusuna Yönelik Bir Olgu Çalışması" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Gerekli olan etik kurul izinleri Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 08.06.2021 tarih ve 2021/06-5 sayılı toplantısında alınmıştır.

Kaynakça

- Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı Beşinci Baskı (DSM-5), Tam Ölçütleri Başvuru Elkitabı* (Çev. E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Bahap Kudret, Z. (2018). Çocuklarda davranış problemleri, olası nedenleri ve konuyla ilgili araştırmalar. İçinde G. Akoğlu ve F. Elibol (Edt.), *Davranış yönetimi* (ss. 34-50). Ankara: Hedef Yayıncılık.

- Connolly, S. D., Suarez, L. ve Sylvester, C. (2011). Assessment and treatment of anxiety disorders in children and adolescents. *Current psychiatry reports*, 13(2), 99-110. doi:10.1007/s11920-010-0173-z
- Friedberg, R. ve McClure, J. (2002). Review of "Clinical practice of cognitive therapy with children and adolescents.". *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*, 23, 457-458. doi:10.1097/00004703-200212000-00013
- Gedik, Z., Gökkuaya, F., ve Sütcü, S. T. (2018). Kaygılı çocuklara yönelik okul temelli bir bilişsel davranışçı grup terapisi programının etkililiği: pilot bir çalışma. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(34), 91-121. doi:10.21550/sosbilder.336670
- Gençöz, T. (2001). Kaygı bozukluklarının tedavisinde kognitif yeniden yapılandırma tekniğinin kullanılması. *Kriz Dergisi* (9): 23-28. doi: 10.1501/Kriz_0000000171
- Gordon, J., King, N., Gullone, E., Muris, P. ve Ollendick, T. H. (2007). Nighttime fears of children and adolescents: Frequency, content, severity, harm expectations, disclosure, and coping behaviours. *Behaviour research and therapy*, 45(10), 2464-2472. doi: 10.1016/j.brat.2007.03.013
- Gözün Kahraman, Ö. ve Uğur Ulusoy, R. (2018). Davranışsal müdahale. İçinde G. Akoğlu ve F. Elibol (Edt.), *Davranış yönetimi* (ss. 94-122). Ankara: Hedef Yayıncılık
- Graziano, A. M. ve Mooney, K. C. (1982). Behavioral treatment of" nightfears" in children: Maintenance of improvement at 2½-to 3-year follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 50(4), 598-599. doi: 10.1037/0022-006X.50.4.598
- İlgar, M. Z., ve İlgar, S. C. (2019). Bilişsel davranış değiştirme ve motivasyonel görüşme. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 15(1), 47-73. doi: 10.17244/eku.489855
- Kapcı, E. G., Uslu, R. İ., Sukhodolsky, D., Atalan Ergin, D., ve Çokamay, G. (2012). Bilişsel-davranışçı terapi kaygı programının ilköğretim okulu öğrencilerinde sınanması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 121-126.
- Karakaya, E., ve Öztop, D. B. (2013). Kaygı bozukluğu olan çocuk ve ergenlerde bilişsel davranışçı terapi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*. 2(1), 10-24.
- Kendall, P. C. (1994). Treating anxiety disorders in children: results of a randomized clinical trial. *Journal of consulting and clinical psychology*, 62(1), 100. doi: 10.1037/0022-006x.62.1.100
- King, N., Cranstoun, F. ve Josephs, A. (1989). Emotive imagery and children's night-time fears: A multiple baseline design evaluation. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 20(2), 125-135. doi:10.1016/0005-7916(89)90045-1
- King, N. J., Ollendick, T. H. ve Murphy, G. C. (1997). Assessment of childhood phobias. *Clinical Psychology Review*, 17(7), 667-687. doi:10.1016/S0272-7358(97)00029-9
- Kipper, D. A. (1980). In vivo desensitization of nyctophobia: Two case reports. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 17(1), 24. doi: 10.1037/h0086061
- Lewis, K. M., Amatya, K., Coffman, M. F. ve Ollendick, T. H. (2015). Treating nighttime fears in young children with bibliotherapy: Evaluating anxiety symptoms and monitoring behavior change. *Journal of anxiety disorders*, 30, 103-112. doi: 10.1016/j.janxdis.2014.12.004
- McMenamy, C. ve Katz, R. C. (1989). Brief parent-assisted treatment for children's nighttime fears. *Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics*. 10(3), 145-148. doi: 10.1097/00004703-198906000-00005
- Mendez, F. J. ve Garcia, M. J. (1996). Emotive performances: A treatment package for children's phobias. *Child & family behavior therapy*, 18(3), 19-34. doi: 10.1300/J019v18n03_02
- Muris, P., Merckelbach, H., Ollendick, T. H., King, N. J. ve Bogie, N. (2001). Children's nighttime fears: Parent-child ratings of frequency, content, origins, coping behaviors and severity. *Behaviour research and therapy*, 39(1), 13-28. doi: 10.1016/S0005-7967(99)00155-2
- Ozan Leylum, Ş., Odabaşı, H. F., ve Kabakçı Yurdakul, I. (2017). Eğitim ortamlarında durum çalışmasının önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi-Journal of Qualitative Research in Education*, 5(3), 369-385. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.5c3s16m
- Robinson, E. H., Rotter, J. C., Fey, M. A. ve Robinson, S. L. (1991). Children's fears: Toward a preventive model. *The School Counselor*, 38(3), 187-202. Erişim adresi: <http://www.jstor.org/stable/23900451>
- Sapmaz, Ş. Y., Erkurun, H. Ö., Ergin, D., Öztürk, M., Celasin, N. Ş., Karaarslan, D., Köroğlu, E. ve Aydemir, Ö. (2018). DSM-5 özgül fobi şiddet ölçeği-çocuk formunun türkçe güvenilirliği ve geçerliliği. *Dusunen Adam*, 31(4), 340-346. doi:10.5350/DAJPN2018310402
- Simard, V., Nielsen, T. A., Tremblay, R. E., Boivin, M. ve Montplaisir, J. Y. (2008). Longitudinal study of bad dreams in preschool-aged children: prevalence, demographic correlates, risk and protective factors. *Sleep*, 31(1), 62-70. doi:10.1093/sleep/31.1.62
- Şahin, H. ve Seven, S. (2020). Erken çocuklukta kaygı. İçinde H. Uzun (Edt.), *Recent Advances in Education and Sport Researches* (ss. 11-22). Ankara: Gece Kitaplığı Yayıncılık.
- Taşpınar Göveç, N. (2014). *Psikodrama ve bilişsel davranışçı terapi yöntemi ile grup çalışmasının sınav kaygısı yaşıyan öğrencilerin kaygıları üzerindeki etkilerinin karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tok, E. S., Arkar, H., ve Bildik, T. (2016). Çocukluk çağı kaygı bozukluklarında bilişsel davranışçı terapi, ilaç tedavisi ve kombine tedavinin etkililiğinin karşılaştırılması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 27(2), 110-118. doi: 10.5080/u13697

- Topcu, Z. G. (2018). Davranış yönetiminde kuramsal yaklaşımlar. İçinde G. Akoğlu ve F. Elibol (Edt.), *Davranış yönetimi* (ss. 10-30). Ankara: Hedef Yayıncılık
- Varlık Özsoy, E. (2017). Cognitive behavioral therapy applications in children. *International Journal of Social Sciences and Education Research* Volume: 3 Issue: 5, 1630-1642. doi: 10.24289/ijsser.328443
- Zisenwine, T., Kaplan, M., Kushnir, J. ve Sadeh, A. (2013). Nighttime fears and fantasy–reality differentiation in preschool children. *Child Psychiatry & Human Development*, 44(1), 186-199. doi: 10.1007/s10578-012-0318-x

EXTENDED ABSTRACT

Fear, which is one of the introverted behavior problems, has always existed in different forms. Children fear is seen in different types according to their developmental stages. It can be said that night fears, which are one of the fears especially encountered in childhood, occupy the child's agenda in a very important and long part of the child's life. Considering the frequency of night fears; there is information that 10% of children experience sleep and anxiety problems due to these fears (Gordon, King, Gullone, Muris & Ollendick, 2007, p. 2465). Most children show fear behavior while sleeping. They may refuse to enter their room, show sadness, and demand to sleep with their parents or insist on using nightlights or other assistive devices against the dark.

Children's anxiety reactions may differ from those of adults, so understanding children anxiety at an early age has an important place in preventing future risk factors (Şahin & Seven, 2020, p. 19). The treatment of anxious children focuses on increasing their coping skills against stressful situations (Karakaya & Öztop, 2013, p. 11). Cognitive behavior modification, which emphasizes the importance of changing thoughts that cause anxiety in changing emotions and behaviors, is a technique that has both cognitive and behavioral aspects and aims to increase self-control. Exposure technique is used especially in the treatment of phobias and some anxiety disorders. Thus, it is ensured that the person can face and cope with their negative beliefs. (İlgar & İlgar, 2019, p. 53).

In some studies, it is stated that self-help treatments of individuals can be effective and potentially positive results can be obtained. In this direction, bibliotherapy is defined as an alternative approach to children. With the bibliotherapy approach; it is aimed to reduce anxiety in children with techniques such as exposure to anxiety-provoking situations, reinforcement, and storytelling. (Lewis, Amatya, Coffman, & Ollendick, 2015, p. 104). In this study, it is aimed to present a solution-oriented case study for a 10-year-old child who has night fears accompanied by separation anxiety.

In this study, the case study method for program effects was used. The type of case study based on program effects used in this study is to determine the effects of the program and to determine the reasons for success or failure (Aytaçlı, 2012, p. 4; Ozan Leymun, Odabaşı, & Kabakçı Yurdakul, 2017, p. 375). When the case was seven years old, she was exposed to her friends' conversations about scary movie characters for the first time and she was very scared. At the age of eight, she was exposed to her friends' intimidation with the character of Momo and was very impressed. After this incident, the parents received psychologist support for the case. After the psychologist process, it was observed that their fears about the Momo character decreased. She says that she can not sleep alone, especially when it's time to sleep at night, and she wants to sleep together with her mother or father. The reason for these situations is that she is afraid that some terrible things may come out of the room and harm her, and that's why her parents stay with her all the time. This situation begins to affect negatively to the case's daily life. She becomes dependent on the mother and never wants her to leave her daughter alone. As a result, the behavior is observed every night at bedtime, and the case wants with one of her parents sleep.

The study was conducted in the form of online conversations and weekly interviews with the case. Parent participation was also provided in the process. The intervention program proceeded through Timothy A. Sisemore's book titled "I'm Not Afraid Anymore" translated into Turkish by Çağla Dirice Çakır. The book includes activities designed to deal with anxiety and fears. These activities were held in weekly interviews and then the subject was talked about the activity and her feelings and thoughts were taken. At the beginning of the intervention process, the Motivation Measurement Scale was applied developed by Durand and Crimmins (1988). The scale received 4 points from the sensory sub-score. Again, the Anxiety Scale for Children developed by Spence (1997) was applied during the intervention process. The scale has 6 sub-scores. It was scored 6 points in general anxiety, 3 points in OCD, 8 points in separation anxiety, 0 points in Panic/Agoraphobia, 3 points in Social phobia, and 3 points in fear of physical injury.

In the intervention process, it was aimed to increase the behavior of sleeping alone gradually, that is, first one day a week, then two days a week, three days a week and completely independent sleeping behavior. In order to observe the behavior that is desired to increase in the intervention process, a

behavioral evaluation was made using a weekly follow-up chart, reinforcement table, interview, and scale. The intervention process lasted 8 weeks and there was a follow-up period for 2 weeks. From the first week of the intervention process, information was given about the phased exposure process to be applied at bedtime with the mother and follow-up was carried out. At the end of the eight-week follow-up period, the case showed a significant decrease in night fears. Again, at the end of the process, the case was able to go to her room on her own and fall asleep before her parents came to her room with her to fall asleep. Positive developments were observed in the case's separation anxiety from her parents and her condition accompanied by separation anxiety at the beginning of the process. She has started to make it more comfortable to put positive thoughts instead of negative thoughts that trigger his anxiety. During the process, case gradually went to bed two days a week, then three days a week, four days a week, and then seven days a week by herself. Particularly parental involvement and follow-up in the intervention contributed greatly to the positive progress of the process. It has been seen that the applied strategies are effective in gaining the behavior.